

e-ISSN: 2687-2811

IBAD

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Özel Sayı
Special Issue

2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin yılı etkinliği

EKİM
OCTOBER

2019

AMAÇ

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Dergimiz 2019 yılından itibaren kış, yaz ve güz olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Gerekli görüldüğü takdirde özel sayı(lar) da yayımlanır.

IBAD, Türkçe ve İngilizce dillerinde alanına yenilik getiren özgün veya derleme makalelere yer verir. Dergi, makaleler yanında bilimsel çeviri ve kitapların tanıtımlarını da yayımlar.

IBAD'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

KAPSAM

IBAD'da insan ve toplum bilimlerinin tüm alanları ile (iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, edebiyat, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, eğitim bilimleri, dilbilimi, din bilimleri, güzel sanatlar vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır.

IBAD'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, yayımdan önce intihal denetiminden geçirilir. İntihal denetimi *iThenticate* veya benzeri bir intihal tarama paket programı aracılığıyla gerçekleştirilir ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %30'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. Ancak ele alınan konunun içeriğine göre bu oran %50'ye kadar çıkabilir.

IBAD, yurtiçi veya yurtdışında akademik konferans, sempozyum, çalıştay vb. düzenler veya bunlara destek olur. Bu tür çalışmalarda sunulan bildirilerin tam metinlerine başka yerde yayımlanmamış olması kaydıyla yer verir.

Özel Sayı – Ekim 2019

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.

IBAD, Uluslararası indekslerce taranan uluslararası akademik hakemli bir e-dergidir. **IBAD**, aşağıda belirtilen dizinlerce taranmakta ve indekslenmektedir:

- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD, EBSCO, SCOPUS, E-SCI ve TÜBİTAK/ULAKBİM(TR) SBVT tarafından DİZİNLENMEK ÜZERE değerlendirme sürecindedir.

KURULLAR

Baş Editör

Doç. Dr. Hayrullah KAHYA, Türkiye

hayrullahkahya@hotmail.com

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Danışma/Yayın Kurulu

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo Üniversitesi, JAPONYA

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana Üniversitesi, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia Üniversitesi, MALEZYA

Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIZ

Yıldız Teknik Üniversitesi TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" Üniversitesi, MAKEDONYA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Türkiye

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Türkiye

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaycan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Türkiye

Prof. Dr. John WENDEL, Japonya

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Amerika Birleşik Devletleri

Prof. Dr. Meltem ONAY, Türkiye

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Türkiye

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Türkiye

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Türkiye

Doç. Dr. Artun AVCI, Türkiye

Doç. Dr. Ebru KARAMAN, Türkiye

Doç. Dr. Hasip SAYGILI, Türkiye

Doç. Dr. Medine YILMAZ, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Türkiye

Doç. Dr. Oğuz YILDIRIM, Türkiye

Doç. Dr. Senija TAHIROVIC, Bosna Hersek

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaycan

Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malezya

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ali FİDAN, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Benan YÜCEBALKAN, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Makedonya

- Dr. Öğr. Üyesi Eray YAĞANAK, Türkiye**
Dr. Öğr. Üyesi Esin SEZGİN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma CESUR, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Emre GÖKTÜRK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY, KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Nurten KİMTER, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GEDİK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömür Hakan KUZU, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP, Türkiye
Dr. Sevilay ARSLAN, KKTC

AIM

IBAD Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner. As of 2019, our journal is published triannually: in winter, summer, and fall. Special issues are also published when necessary.

IBAD includes original and/or review articles in Turkish and English that bring novelty to their fields. Beside the articles, the journal publishes scientific translations and book reviews.

Scientific and legal responsibility of the articles published in *IBAD* belong to the authors. All rights of the published articles belong to *IBAD Journal of Social Sciences*, and they must not be published fully or partly, multiplied, or transferred to electronic media without the consent of the publisher.

SCOPE

IBAD includes original and quality scientific articles related to every field of humanities and social sciences (i.e., economics, management, finance, political science, international relations, literature, history, psychology, sociology, philosophy, educational sciences, linguistics, religious sciences, fine arts, etc.). DOI number is assigned to all articles published in the journal.

Articles that follow the writing rules and submitted to *IBAD* go through plagiarism auditing before publishing. Plagiarism check is done by *iThenticate* or a similar plagiarism detection service, and the similarity index should not be over 30%. However, this index can get up to 50% depending on the content and the topic at hand.

IBAD organizes and supports academic conferences, symposiums, and workshops that are domestic and/or abroad. It includes full texts of notices presented in such, unless they are published somewhere else before.

Special Issue – October 2019

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Journal of Social Sciences, is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner.

IBAD is an international peer-reviewed academic e-journal that is indexed by international indices. **IBAD** is scanned and indexed by the indices stated below:

- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD is in the evaluation process to be indexed by EBSCO, SCOPUS, E-SCI & TUBITAK/ULAKBIM(TR) SBVT.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

Assoc. Prof. Dr. Hayrullah KAHYA, Turkey

hayrullahkahya@hotmail.com

(In alphabetical order, based on titles)

Advisory- Editorial Board

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk University, TURKEY

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo University, JAPON

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana University, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji University, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BIH

Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia University, MALEYSIA

Assist. Prof. Dr. Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ

Kocaeli University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Ali YILDIZ

Yıldız Teknik University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" University, MACEDONIA

Assist. Prof. Dr. Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs University, TRNC

Assist. Prof. Dr. Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

(In alphabetical order, based on titles)

Referee Board

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Turkey

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Turkey

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaijan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Turkey

Prof. Dr. John WENDEL, Japon

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY, Turkey

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Turkey

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Turkey

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Artun AVCI, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ebru KARAMAN, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Hasip SAYGILI, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Medine YILMAZ, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Oğuz YILDIRIM, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC, BIH

Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaijan

Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malaysia

Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ, Turkey

Assist. Prof. Dr. Ali FİDAN, Turkey

Assist. Prof. Dr. Benan YÜCEBALKAN, Turkey

Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Macedonia

Assist. Prof. Dr. Eray YAĞANAK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Esin SEZGİN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Fatma CESUR, Turkey
Assist. Prof. Dr. İbrahim Emre GÖKTÜRK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY, TRNC
Assist. Prof. Dr. Nurten KİMTER, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömer GEDİK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömür Hakan KUZU, Turkey
Assist. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP, Turkey
Dr. Sevilay ARSLAN, TRNC

Özgün Araştırmalar

1. [Aday Öğretmenlerin Yabancı Dil Öğretmenine Yönelik Kullandıkları Metaforlar](#)
Sayfalar 12 - 24
Ayse Arslan Cavusoglu, Fatih Tepebaşılı
2. [İmam Ebû Hanîfe'nin Siyaset Anlayışı Ve Siyasî Tutumu](#)
Sayfalar 25 - 37
Maksut Çetin
3. [Edilgen Yapıların Edinimi: Anlambilimsel ve Edibilimsel Yaklaşım](#)
Sayfalar 53 - 63
Sercan Karakaş
4. [Analitik Hiyerarşi Seçim Yöntemi ile Otel Personeli Seçimi Kriterlerinin Değerlendirilmesi: Giresun İli Örneği](#)
Sayfalar 64 - 78
Hakan Akyurt
5. [Oldenburg'un Üçüncü Yer Teorisi Bağlamında Twitter](#)
Sayfalar 79 - 89
İlkim Markoç
6. [Tarihi Yarımada Unutulmuş Bir İsim ve Zamana Direnen Bir Mekân: Saka Baba Dergâhı](#)
Sayfalar 90 - 115
İsmail Sabah
7. [Kuram ve Uygulamadaki Boşluğa Bir Bakış: İngilizce Öğretmen Adaylarının Öğretmenliklerine Dair Değerlendirmeleri](#)
Sayfalar 116 - 129
Gülden İlin
8. [Zorbalığa Dair Bilişsel Yargıların, Tepkisel ve Amaca Yönelik Saldırganlığın Aile İçi Şiddet Olgusu Açısından İncelenmesi](#)
Sayfalar 130 - 142
Eda Ermağan Çağlar, Tuğba Türk, Yasemin Sanal
9. [Bir Olasılıktan Ötekine Köprü](#)
Sayfalar 143 - 151
Adil Korkmaz
10. [Robert Dick'in "The Other Flute" Metodundaki Mikrotonal İcra Tekniklerinin Türk Müziği Perde Sistemine Uyarlanması Üzerine Bir Araştırma \(Hüseyini Makamı Örneği\)](#)
Sayfalar 152 - 160
Çiğdem Dönmez Kırlangıç, Mehlika Dünder
11. [5. Sınıf Matematik Ders Kitabının Değerlerimiz Açısından İncelenmesi](#)
Sayfalar 161 - 171
Volkan Sayın, Keziban Orbay, Emine Altunay Şam

12. [Aktif Yurttaşlık İle Dindarlık Durumu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açidan İncelenmesi](#)
Sayfalar 172 - 184
Ensar Çetin, Kemal Dil, Sedat Yazıcı, Hakan Arslan
13. [Birgi Tarihi Yerleşiminin Sürdürülebilir Bir Yaklaşımla Korunmasında Yer Kimliğinin Rolü](#)
Sayfalar 185 - 197
Cansu Saçan, Yonca Yılmaz, Hümeýra Birol
14. [Fransızca A1 Dil Düzeyinde Kelime Öğretiminde "Le Fle Pour Les Curieux" İnternet Sitesinin Kullanımı Hakkında Öğrenci Görüşlerinin Belirlenmesi](#)
Sayfalar 198 - 216
Senem Seda Şahenk
15. [Üniversite Öğrencilerinin Film İzleme Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Bingöl Üniversitesi Örneği](#)
Sayfalar 217 - 231
Ali Ülvi Özbey
16. [Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Değişkenlerine Göre Shweder'in Üç Etik Kuramı Bağlamında İncelenmesi](#)
Sayfalar 232 - 243
Şahin Atik, Melih Varol
17. [İngilizce Dinleme Becerilerini Geliştirmek için Bir Oturumlu Strateji Eğitimi](#)
Sayfalar 244 - 255
Ali Ulus Kimav
18. [Evlü Kadınların Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Etkileyen Faktörler](#)
Sayfalar 256 - 264
Havva Tel, Semra Kocataş, Nuran Güler, Hatice Tel Aydın, Nurcan Akgül Gündoğdu
19. [Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma](#)
Sayfalar 265 - 273
Süreyya Ece
20. [İki Portre Üzerine Yeni Bir Değerlendirme](#)
Sayfalar 274 - 281
Yaşar Arlı
21. [Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri](#)
Sayfalar 282 - 297
Nihal Gezen
22. [Mimarlık Fakültesi Öğrencilerinin Gözünden Kent Merkezi Kullanımında Mesleki Algının Ve Memnuniyetin Ölçülmesi](#)
Sayfalar 298 - 313
Hatice Gül Önder
23. [Akademisyenlerin Algıladıkları Mobbing ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi](#)
Sayfalar 314 - 325
Ayfer Öztürk
24. [Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Analizi](#)
Sayfalar 326 - 339
Zerrin Kılıçarslan
25. [Türkiye İlaç Sektöründe Rekabetin Ölçülmesi](#)
Sayfalar 340 - 352
Hasan Hüseyin Yıldırım, Melih Mestanoğlu

26. [Yeni Bir Sosyal Bilim Paradigmasına Doğru: Mirasın Reddi ve Bütünsel Bilim Arayışları](#)
Sayfalar 353 - 362
Cem Özkurt
27. [Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeylerinin Benlik Saygısına Göre İncelenmesi](#)
Sayfalar 363 - 377
Fulya Yüksel-Sahin, Özlem Öztoprak
28. [Sanat Müzelerindeki Kopyalama Programlarının Tarihsel Temelleri ve Amerika'daki Uygulama Örnekleri](#)
Sayfalar 378 - 395
Cihan Şule Külük
29. [Sağlık Harcamaları ve Çevre Kirliliği: Asean-5 Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi](#)
Sayfalar 396 - 407
Yasemin Dumrul
30. [Sosyal Medya Platformu Seçimini Etkileyen Kriter Ağırlıklarının Bulanık DEMATEL Yöntemiyle Belirlenmesi](#)
Sayfalar 408 - 420
Burcu Oralhan
31. [BOBİ FRS Karşılıklar Standardı ve Uygulaması](#)
Sayfalar 421 - 431
Gülçin Yıldırım
32. [Palyatif Bakım Eğitimlerinin Sürdürülebilirliği](#)
Sayfalar 432 - 440
Betül Akalın, Ayşenur Modanlıoğlu
33. [Organik Ürün Tüketimi Üzerine Etkili Olan Faktörlerin Analizi; Erzurum İli Örneği](#)
Sayfalar 441 - 451
Ahmet Uzundumlu, Ayşe Sezgin
34. [Türkiye'de Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Arasındaki İlişki: Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi](#)
Sayfalar 452 - 465
Türker Şimşek, Mücella Bursal
35. [Heterotopyalar İçinde Bir Birey Nasıl Yaşayabilir?](#)
Sayfalar 466 - 485
Şeyma Ekice
36. [Sanat Yapıtı Bellek İlişkisi](#)
Sayfalar 486 - 496
Abdül Tekin
37. [Seçilmiş Asya Ülkelerinin Lojistik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 497 - 507
Suzan Oğuz, Gamze Alkan, Burcu Yılmaz
38. [Ödev Etiğinin Dini Etik Açısından Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 508 - 519
Ali Yıldırım
39. [Van İlindeki Otellerin Engelli Bireylere Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma](#)
Sayfalar 520 - 529
Sağbetullah Meriç, Hamit Işık

40. [Borsa İstanbul'da Kayıtlı Türk Firmaların Firmaya Özgü Sermaye Yapısı Belirleyicileri: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi Yaklaşımı](#)
Sayfalar 530 - 559
Ali Sait Albayrak
41. [Moda Tasarımcısı Issey Miyake'nin Koleksiyonlarının Tasarım Öğeleri Bakımından İncelenmesi](#)
Sayfalar 560 - 577
Şerife Yıldız, Yasemen Turunç
42. [Matematik Öğretmen Adaylarında Bilişsel Stil, Görsel Matematik Okuryazarlığı Ve Matematik Başarısı İlişkisinin İncelenmesi: Simetri Örneği](#)
Sayfalar 589 - 606
Özlem Cezikturk
43. [Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerileri ile Benlik Algıları Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi](#)
Sayfalar 607 - 623
Necla Tuzcuoğlu, Kadriye Efe Azkeskin, Gülşen İlçi Küsmüs, Özge Cengiz
44. [İşletmelerde Geçici Yönetim ve Önemi](#)
Sayfalar 624 - 633
Güler Ertaş
45. [Bağımsız Denetçi Raporunda Kilit Denetim Konuları: Olası Etkileri](#)
Sayfalar 634 - 642
Tuğçe Uzun Kocamış, Gülçin Yıldırım
46. [Fizik Öğretmeni Adaylarının Temel Matematiksel İşlem Yeterliklerinin İncelenmesi](#)
Sayfalar 643 - 658
Hasan Şahin Kızılcık
47. [Tüketim Kültürü ve İkna Bağlamında Reklamda Retorik Figürlerin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme](#)
Sayfalar 659 - 677
Deniz Keba Ekinci
48. [Muhasebe ve Denetim Standartlarındaki Güçlenmenin Yenilikçi İşletmelerin Büyümelerine Etkisi](#)
Sayfalar 678 - 687
İsmail Elagöz, Ayşe Atılğan Sarıdoğan
49. [Bir Yöntem Karşılaştırması: Türkçe Sözlük- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti](#)
Sayfalar 688-708
Tuna Beşen Delice, Gönül Erdem Nas

Derlemeler

1. [Feminist Distopyada İktidar, Baskı Ve Direniş: Damızlık Kızın Öyküsü](#)
Sayfalar 1 - 11
Merve Deniz Pak
2. [Barbara Kruger'in Tasarımlarını Göstergelerarasılığın Yeniden Üretim Yöntemleriyle Okumak](#)
Sayfalar 38 - 52
Dilek Çulha
3. [Fütürizm Akımının Tarihsel Süreci Bağlamında Fotoğraf Sanatına Kısa Bir Bakış](#)
Sayfalar 578 - 588
Tolga Akalın

Original Articles

1. [The Metaphors That Candidate Teachers Used for Foreign Language Teacher](#)
Pages 12 - 24
Ayse Arslan Cavusoglu, Fatih Tepebaşılı
2. [The Imam Ebu Hanifah Understanding of Politics and Political Attitude](#)
Pages 25 - 37
Maksut Çetin
3. [Acquisition Of Passives: A Semantico-Pragmatic Approach](#)
Pages 53 - 63
Sercan Karakaş
4. [Evaluation of Hotel Personnel Selection Criteria with Analytical Hierarchy Selection Methodology: Example of Giresun Province](#)
Pages 64 - 78
Hakan Akyurt
5. [Twitter in the context of Oldenburg's Third Place Theory](#)
Pages 79 - 89
İlkin Markoç
6. [Evaluation of Hotel Personnel Selection Criteria with Analytical Hierarchy Selection Methodology: Example of Giresun Province](#)
Pages 90 - 115
İsmail Sabah
7. [Mirroring the Gap Between Theory and Practice: ELT Juniors' Auto-Criticism on their Teaching](#)
Pages 116 - 129
Güliden İlin
8. [Analysis of Cognitive Judgements About Bullying, Reactive and Proactive Aggression in Terms of Domestic Violence](#)
Pages 130 - 142
Eda Ermağan Çağlar, Tuğba Türk, Yasemin Sanal
9. [The Bridge from One Probability to the Other](#)
Pages 143 - 151
Adil Korkmaz
10. [A Study on the Adaptation of Microtonal Performance Techniques in Robert Dick's Method "The Other Flute" to Turkish Music Pitch System \(An Example of Huseyni Maqam\)](#)
Pages 152 - 160
Çiğdem Dönmez Kırlangıç, Mehlika Dünder
11. [Research of 5th Grade Mathematics Textbook in Terms of Our Values](#)
Pages 161 - 171
Volkan Sayın, Keziban Orbay, Emine Altunay Şam
12. [A Sociological Perspective on the Relationship between Active Citizenship and Status of Religion](#)
Pages 172 - 184
Ensar Çetin, Kemal Dil, Sedat Yazıcı, Hakan Arslan
13. [The Role Of Place Identity In Preservation Of Birgi Historical Settlement With A Sustainable Approach](#)

- Pages 185 - 197
Cansu Saçan, Yonca Yılmaz, Hümeysra Birol
14. [To Determine The Views of Students Using The Internet Site "Le Fle Pour Les Curieux" For Teaching The French Vocabulary In A1 Language Level](#)
Pages 198 - 216
Senem Seda Şahenk
15. [Factors Affecting University Students' Choice of Watching Movies: The Simple of Bingol University](#)
Pages 217 - 231
Ali Ülvi Özbey
16. [Investigation of University Students with Respect to Gender Identity and Sexual Orientation Within the Context of Shweder's Big Three Ethics](#)
Pages 232 - 243
Şahin Atik, Melih Varol
17. [One-Time Strategy Training for Developing English Listening Skills](#)
Pages 244 - 255
Ali Ulus Kimav
18. [Status of Domestic Violence Exposure among Married Women and the Affecting Factors](#)
Pages 256 - 264
Havva Tel, Semra Kocataş, Nuran Güler, Hatice Tel Aydın, Nurcan Akgül Gündoğdu
19. [Sultanate Regents in the Anatolian Seljuk Empire and Their Effects on Power](#)
Pages 265 - 273
Süreyya Ece
20. [A New Assessment on Two Portraits](#)
Pages 274 - 281
Yaşar Arlı
21. [Sultanate Regents in the Anatolian Seljuk Empire and Their Effects on Power](#)
Pages 282 - 297
Nihal Gezen
22. [Measurement of Professional Perception and Satisfaction in the Use of the City Center by the Students of the Faculty of Architecture](#)
Pages 298 - 313
Hatice Gül Önder
23. [A Study of the Professional Burnout Levels and Mobbing Perceived by Academics to Various Variables](#)
Pages 314 - 325
Ayfer Öztürk
24. [Revealed Comparative Advantage Analysis in Foreign Direct Investment Inflows](#)
Pages 326 - 339
Zerrin Kılıçarslan
25. [Competitiveness in the Pharmaceutical Industry](#)
Pages 340 - 352
Hasan Hüseyin Yıldırım, Melih Mestanoğlu
26. [Towards A New Social Science Paradigm: The Rejection of the Heritage and Searching for Holistic Science](#)

- Pages 353 - 362
Cem Özkurt
27. [Study of the Social Media Addiction Levels of Adolescents in terms of Perceived Self-Esteem](#)
Pages 363 - 377
Fulya Yüksel-Sahin, Özlem Öztoprak
28. [Historical Foundation of the Copyist Programs in Art Museums and Their Application Examples in the US](#)
Pages 378 - 395
Cihan Şule Külük
29. [Health Expenditures and Environmental Pollution: A Panel Data Analysis on ASEAN-5 Countries](#)
Pages 396 - 407
Yasemin Dumrul
30. [Determining Criteria Weights That Affect Social Media Platform Selection with Fuzzy DEMATEL Approach](#)
Pages 408 - 420
Burcu Oralhan
31. [BOBI FRS Provisions Standard and Application](#)
Pages 421 - 431
Gülçin Yıldırım
32. [Sustainability of Palliative Care Trainings](#)
Pages 432 - 440
Betül Akalın, Ayşenur Modanlıoğlu
33. [Analysis of Factors Effecting Organic Product Consumption: A Case Study of Erzurum Province](#)
Pages 441 - 451
Ahmet Uzundumlu, Ayşe Sezgin
34. [The Relationship between the Ecological Footprint and Biocapacity in Turkey: Bootstrap Rolling Window Causality Test](#)
Pages 452 - 465
Türker Şimşek, Mücella Bursal
35. [How can an Individual Live in Heterotopias?](#)
Pages 466 - 485
Şeyma Ekice
36. [Relationship between Artworks and Memory](#)
Pages 486 - 496
Abdül Tekin
37. [Evaluation of Logistics Performance of Selected Asian Countries' by TOPSIS Method](#)
Pages 497 - 507
Suzan Oğuz, Gamze Alkan, Burcu Yılmaz
38. [Evaluation of Duty Ethics from the Perspective of Religious Ethics](#)
Pages 508 - 519
Ali Yıldırım
39. [A Research on Determination of the Compatibility of Hotels in Van Province with Disabilities](#)

- Pages 520 - 529
Sağbetullah Meriç, Hamit Işık
40. [The Firm Specific Capital Structure Determinants of Turkish Firms Listed in Istanbul Stock Exchange: A Structural Equation Approach](#)
Pages 530 - 559
Ali Sait Albayrak
41. [Examination of Japanese Fashion Designer Issey Miyake's Collections in point of Design Items](#)
Pages 560 - 577
Şerife Yıldız, Yasemen Turunç
42. [Cognitive Style, Visual Math Literacy and Mathematics Success of Preservice Mathematics Teachers: Symmetry Example](#)
Pages 589 - 606
Emre Durasi, Gülay Yalim, Kübra Karadeniz, Oğuz Yalçıntuğ, Samet Şahiner, Sinem İnce, Yasin Çetin, Zeynep Şahin, Zülal Kenar, Özlem Ceziktürk
43. [Analyzing the Relationship between Preschool Children's Self-Regulation Skills and SelfPerception](#)
Pages 607 - 623
Necla Tuzcuoğlu, Kadriye Efe Azkeskin, Gülşen İlçi Küsmüs, Özge Cengiz
44. [Interim Management in Businesses and Its Importance](#)
Pages 624 - 633
Güler Ertaş
45. [Key Audit Issues in the Independent Auditor's Report: Possible Effects](#)
Pages 634 - 642
Tuğçe Uzun Kocamış, Gülçin Yıldırım
46. [Analysing of the Proficiency in Basic Mathematical Operations of Physics Teacher Candidates](#)
Pages 643 - 658
Hasan Şahin Kızılcık
47. [A Research into the Use of Rhetorical Figures in Advertisements within the Context of Consumption Culture and Persuasion](#)
Pages 659 - 677
Deniz Keba Ekinci
48. [The Effect of Strengthening Accounting and Auditing Standards on the Growth of Innovative Companies](#)
Pages 678 - 687
İsmail Elagöz, Ayşe Atılğan Sarıdoğan
49. [Comparison of A Method: Turkish Dictionary-Explanation Dictionary of Azerbaijan Language](#)
Pages 688-708
Tuna Beşen Delice, Gönül Erdem Nas

Review Articles

1. [Power, Pressure and Resistance in Feminist Dystopia: The Handmaid's Tale](#)
Pages 1 - 11
Merve Deniz Pak
2. [Reading Barbara Kruger's Designs Using Reproduction Methods of Intersemiotics Perspective](#)
Pages 38 - 52
Dilek Çulha
3. [A Brief Overview of the Art of Photography in the Context of the Historical Process of Futurism](#)
Pages 578 - 588
Tolga Akalın

Feminist Distopyada İktidar, Baskı Ve Direniş: Damızlık Kızın Öyküsü

Öğr. Gör. Merve Deniz Pak^{1*}

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 15.08.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 1-11
Yıl: 2019

This article was checked by iThenticate.
Similarity Index 2%

¹ Başkent Üniversitesi, Türkiye,
mdpak@baskent.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7060-3729

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kadınların baskı ve tahakküm ilişkilerine direniş edebi eserlere konu olmaktadır. Bu kapsamda dünya çapında ses getiren *Damızlık Kızın Öyküsü* isimli eser, doğurgan kadınların özgürlüklerini yok sayarak cinsiyete dayalı sosyal kast sistemi içerisinde iktidar ilişkilerini ve direniş mekanizmalarını distopik bir kurguyla anlatmaktadır. Gilead adı verilen aşırı muhafazakâr rejimde kadınların üzerindeki baskı ve korkuyu gözler önüne seren bu eser, feminist perspektifte tahakküm ilişkisinin baskı altına alınan sosyal çevre üzerindeki etkisini, baskıya direnememelerini ve baskıcı rejimin yeniden üretim biçimini işlemektedir. Bu yapı Neil Thompson'ın güç analizi bakış açısı, Michel Foucault'un biyo-iktidar ve disiplin toplumu düşüncesi ve Paul Freire'nin baskı karşısında bireylerin tepkileri ile direniş mekanizmaları açısından değerlendirilebilir. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışmada kadınların özgürleşme hareketi; totaliter bir rejimindeki iktidar, baskı ve korku yapıları ve bunlara karşı geliştirilen direniş mekanizmaları açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın Hareketi, Biyo-iktidar, Baskı, Direniş

Power, Pressure and Resistance in Feminist Dystopia: The Handmaid's Tale

Lecturer Merve Deniz PAK^{1*}

First received: 07.08.2019

Accepted: 15.08.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 1-11

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 2%

¹ Baskent University, Turkey,
mdpak@baskent.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7060-3729

* Corresponding Author

ABSTRACT

Resistance to the relations of women's oppression and domination are the subject of literature. In this context, *The Handmaid's Tale*, which is influential around the world, ignores the freedom of fertile women and explains power relations and resistance mechanisms in a dystopic manner within a sex based social caste system. In the feminist perspective, this work, which reveals the oppression and fear of women in an over-conservative regime called Gilead, manipulates the effects of fear on society, how people are scared of raising their voices, and how the totalitarian regime reproduces itself through repression. This structure can be assessed in terms of Thompson's power analysis perspective, Foucault's bio-power and disciplinary society thought, and Freire's individual's reaction in pressure and resistance mechanisms. In this study power and fear structures in a totalitarian regime and the resistance mechanisms developed against them will be discussed in the emancipation movement of women.

Keywords: Feminism, Women's Movement, Bio-power, Pressure, Resistance

GİRİŞ

Edebi çalışmalar genellikle oluşturuldukları dönemin özelliklerini taşırlar ve aynı zamanda içinde buldukları dönemdeki olayları ve yazarın bakış açısını yansıtır. Bu açıdan toplumsal sorunları gözler önüne seren edebi eserler, sistematik olarak incelendiğinde sosyal ilişkilerdeki duygu, düşünce ve eylemlerin anlaşılmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Günümüz edebiyatına bakıldığında, eserler bir madalyonun iki yüzü olarak ütopya ve distopya şeklinde sınıflandırılabilir. Ütopya, “gerçekleşmesi olanaksız, çarpıcı, ilginç tasarı ya da düşünce” anlamına gelmekte olup daha çok insanların mümkün olan en ideal ve mükemmel yaşamı deneyimledikleri bir toplum ya da topluluk olarak sunulmaktadır. Ütopik eserler, toplumun o dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel sorunlarına öneriler getirerek ideal toplum ve devlet sistemini oluşturma amacı güderler (Nakiboğlu, 2015, s.381-407). Distopya ise “kötü, hastalıklı veya anormal” anlamını taşımakla beraber ütopyanın zıttı olarak düşünülmemekte başka bir deyişle “anti-ütopya” olarak tanımlanmaktadır. Distopik eserlerde korkutucu ve sınırlayıcı rejimlerin olduğu, insanların zorlu koşullarda yaşamlarını devam ettirdiği, baskı, şiddet, hastalık, kirlilik ve yoksulluğun temsil edildiği ve bireysel özgürlüklerin ortadan kaldırıldığı bir dünya oluşturulur (Çelik, 2015, s.58-79).

Bu çalışmada, Margaret Atwood tarafından kaleme alınan *Damızlık Kızın Öyküsü* (*The Handmaid's Tale*) adlı toplumsal cinsiyet esasına dayanan ve sosyal kast sistemini anlatan feminist distopya eseri ele alınmıştır. Eserde “Gilead” isimli aşırı muhafazakâr yönetimin sisteminin ülkenin yönetimini ele geçirmesiyle birlikte ortaya çıkan gerginlik, baskı ve korku konu edinilmektedir. Feminist bakış açısı ile ele alınan çalışma, korku kültürünün sosyal yaşam üzerinde yarattığı etkiyi, toplumun baskı ve zulüm karşısında direnememelerini ve baskıcı rejimin kendisini nasıl yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Eserde sosyal olguların analizinde toplumsal cinsiyet kavramını dikkate alan alternatif ve eşitlikçi bir çerçeve sunulması amaçlanmakta; hak, eşitlik, insanın onuru ve değeri ile kadınların karar verme özgürlüğünü elde etmelerinden doğan bir kadın hareketi temsil edilmektedir. Geleceğin anlatıldığı bu eserde feminist bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınlar marjinal bir grup olarak sunulmaktadır. Eser, hiçbir alanda özgür olamayan ve hayatta kalabilmek için kendi hikâyesini yeniden yazan ana karakter Offred’in ağzından anlatılmaktadır. Bu yönüyle söylemin ele alınması da kolektif dil, karşılıklı konuşma, düşünceler ve günlük aktivitelerde en sık kullanılan değerleri yansıtmakta; aynı zamanda düşüncelerin nasıl şekillendiğini de göstermektedir (Demir, 2013, s.55-69). Bu düzlemde eserde, hürriyetin hem fiziksel hem de zihinsel olarak kadınların ellerinden alınması ve iktidarın baskı unsuru olarak temsili, kadınların yaşam deneyimlerinin değerli olduğunu ve hikâyelerinin dinlenmesinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu incelemede beden üzerinden bir kurgu oluşturulması ile beraber kontrol, disiplin, normalleştirme rejimleriyle kadın bedeninin anlamlandırılması ilgi çekici olmuş ve ataerki iktidar biçimlerini ve beden kurgularını ele alan Foucault’nun felsefesi akıllara gelmiştir. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışmada bir distopya olarak sunulan Gilead rejiminde kurgulanan iktidar ve baskı yapıları ile bunlara karşı direniş mekanizmaları incelenmiştir.

Damızlık Kızın Öyküsü’ne Genel Bakış: Kitabın Tanıtımı ve Dönemin Özellikleri

Margaret Atwood tarafından yazılan ve Türkçe’ye *Damızlık Kızın Öyküsü* (*The Handmaid's Tale*) olarak çevrilen kitabı, Kanada’da 1985 yılında basılmıştır. Feminist distopya olarak kategorize edilen eser; doğurabilen kadınların egemen rejimin nüfus politikaları için baskı altına alınıp özgürlüğünden mahrum edilmesini odağına almaktadır. Bu odakta eserin yazıldığı dönemin etkilerini görmek de mümkündür. 1980’li yılların son çeyreğinde Sovyetler Birliği’nin eski gücünü kaybedip yıkılmasının ardından kapitalist rejimlerin kuvvetlendiği belirtilmektedir. Benzer biçimde eser, Amerika Birleşik Devletleri’nde Sovyetler Birliği’ne karşı politika izleyen Ronald Reagan ile İngiltere’de “Demir Leydi” olarak bilinen başbakan Margaret Thatcher’ın iş birliği içerisinde olduğu döneme rastlamaktadır. Bu dönemde neoliberal politikaların sosyal yaşamda etkili olması ve buna paralel olarak Doğu Avrupa’da ve İngiltere’de sosyal politikalara ilişkin değişimlerin yaşanması, sosyal refah hizmetlerinin devlet eli yerine özel sektör tarafından sunulmaya başlaması ve sivil toplum hareketlerinin kısıtlanması meydana gelmiştir. Bu politik iklim içerisinde kadın hareketleri açısından İngiltere altın çağını yaşasa da; Thatcher, bu hareketin tam aksi biçimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttıran uygulamalar yapmaktadır. Orta Doğu’ya bakıldığında ise kadınların sosyal yaşamına adeta bir kâbus gibi çöken İran devrimi ve toplumsal değişimin kadınların aleyhine ilerlemesinin içselleştirdiği görülmektedir. Deyim

yerindeyse tüm dünyada kadının değeri görmezden gelinmiş ve ataerkil yapılar devam ettirilmiştir. Fakat yine de bu sıralarda kadın hareketi devam etmektedir. Altmışlarda ve yetmişlerde artan bir şekilde süren ikinci dalga feminizm ise eşit hak feminizmi ve radikal feminizm olarak iki ayrı ideolojik harekete ayrılmıştır (Stillman ve Johnson, 1994, s.70-86). İkinci dalga feminizm, salt olarak hakların elde edilmesi ile kadınların yaşadıkları sorunların kökten bir biçimde çözülmediğini kabul ederek felsefesi daha radikal bir hal almıştır. Bu kapsamda ikinci dalga feminizmin amacı, sadece siyasi özgürlük değil tümüyle “kadının özgürleştirilmesi” olup “kişisel olan politiktir” söylemi bu dönemde oluşturulmuştur. Bu bağlamda eşit haklar feminizmi; kürtajın yasal olması ve iş gücü, siyasi ve sosyal alanlarda kadınların ve erkeklerin eşitliğini hedeflemektedir (Gulick, 1991, s.57). Öte yandan radikal feminizm; toplumun temelde ataerkil yapıda inşa edildiğini hayatın tüm alanlarında kadınların erkeklerden daha aşağıda ve ikinci planda gösterildiğini ve bu yapının kırılmasında bilinç yükseltme odağında toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde çalışılması gerektiğini ortaya koymuştur (Yin ve Yahya, 2013, s.14).

Eserin yazıldığı dönemdeki yapı ortaya konulduktan sonra güç ve baskının irdelenmesi için eserin kısa bir özetinin verilmesi faydalı olacaktır. Eser, Gilead Cumhuriyeti adı verilen Yeni Hristiyan hükümetinin ABD hükümetini devirerek kurduğu aşırı baskıcı politikalarıyla kadınların özgürlüğünü kısıtladığı bir dünya sunar. Sosyal sınıfların oluşturulduğu sistemde damızlık kızlar, eşler (doğurgan olmayan kadınlar), komutanlar (kocalar), gayrı-kadınlar, teyzeler (eğitimciler), melekler (askerler) ve gözler (gizli polisler) vardır. Diktatörlük ideolojileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği baskın olan bu totaliter devlet; kısırlığa neden olan çevresel kirlilik ve kimyasal zehirlenme nedeniyle, karakterlerin yaşadığı ortamı, hareketlerini ve bilgilerini kontrol etmek için politikalar hazırlar. Bu kontrol mekanizmaları baskı odağında tasarlandığından büyük ölçüde etkili olur. Bu politikalardan biri olarak sosyoekonomik açıdan üst düzey ailelerin çocuk sahibi olmasını sağlamak için doğurgan dönemdeki kadınlar cinsel köle yani “damızlık kız” olarak sınıflandırılır. Bu kadınlar tüm hakları askıya alındıktan sonra, yeni Gilead ideolojilerini öğrenmek üzere Kızıl Merkez adı verilen yerde eğitim alırlar. Damızlık kızlar ailelerinden, çalışma alanlarından ve eğitim sisteminden uzaklaştırılır, onların herhangi bir şey okumaları engellenir, hizmet etmek için bulunduğu evden yalnızca kendisi gibi bir damızlık kızla beraber dışarı çıkabilir, “göz” adı verilen gizli polisler tarafından izlenir ve Gilead’ın dayattığı normların dışındaki sözleri söylemeleri veya eylemleri yapmaları durumunda öldürülürler. Rejimin en önemli yasakları kürtaj ve çocuk doğurmak için görevlendirildiği erkeğe sadık kalınmaması ve onun aldatılmasıdır. Eğer damızlık kızlar bu eylemleri yaparlarsa idama mahkûm edilirler ve cansız bedenleri halka gösterilir. Kadınların özgürlüklerinin yok sayıldığı bu yapı isimlerinin ve taşıdıkları geçmişin silinmesiyle görünür kılınır. Damızlık kızlar, hizmet verdikleri “komutanların isimleriyle” oluşturulan “-ki” (İngilizce’deki Of) ekiyle yeniden isimlendirilir ve burada “komutana ait” anlamına gelen bir kelime oyunu oynanır. Dahası, isimle beraber kimlik de görev alınan evde değişime uğratılır; önceden belirlenmiş roller ya da üniformalarla kadınlar kimliklerinden ve varoluşundan uzaklaştırılıp tek tipleştirilir. Örneğin; damızlık kızlar vücut yapılarını gizlemek için kırmızı kıyafetler giymek ve beyaz kanatları olan görüş alanını kısıtlayan başlıklar takmak zorundadır. Eşler sadece mavi, teyzeler yeşil, gayrı-kadınlar gri giyinmek durumundadır. Bu yapı içerisinde damızlık kızların yegâne özellikleri doğurganlıktır ve bu amaçla karanlık bir geleceğe mahkûm edilirler.

Eserin ana karakteri ve aynı zamanda hikâyenin anlatıcısı olan “Offred” de eşi (Luke) ve küçük kızından zorla koparılmıştır. Offred, çocuksuz bir çifte hizmet etmek amacıyla “Fred” isimli komutanla cinsel ilişkiye girmek ve çocuk doğurmak için alıkonulmakta; Serena Joy isimli eş, evin gündelik işlerinde görevli teyzeler Cora, Rita ve Nick adındaki şoförle yaşamaktadır. Offred’in bu evdeki tek görevi çocuk doğurmaktır. Rejimin kuralları gereği her cinsel ilişki, Offred’in, Serena Joy’un da cinsel ilişkiye dâhil olduğu “seremoni” adı verilen tecavüzle yaşanmaktadır. Bu sırada Fred eşi Serena Joy ile herhangi bir temasta bulunmamaktadır. Aynı zamanda Offred ile öpüşmesi, ona dokunması, tamamen soyunması ve duygu belirtisi göstermesi yasaklanmıştır. Fakat yasak olduğu halde komutan, Offred ile cinsel birliktelikten ziyade özel olarak zaman geçirmek ister. Bu da Offred’in komutanın odasına gitmesine ve kişisel ihtiyaçlarından doğan istediği şeyleri bu yolla elde edebilmesine imkân sağlamaktadır. Aynı zamanda Offred, evde çeşitli kısıtlamaların altında yaşamını sürdürmekte; sözde kendilerini eğiten ve aslında kontrol altında tutan teyzelere itaat etmekte; dışarı çıkabilmek için belirlediği çifti olan Ofglen ile sıklıkla alışverişe gitmektedir. Bu süreçte Ofglen ile Offred baskıya karşı direnmek ve Gilead’dan kaçmak için fısıldayarak birbirleri ile konuşmakta ve “gözlerden” kaçmaktadırlar. Toplumda herkes

birbirinden şüphe etmekte ve bu güvensizlik ortamı esas kontrol aracı olarak kullanılmaktadır. Belirli süreler içerisinde çocuk doğurması gereken Offred'in zamanı tükenmektedir ve bu nedenle doktorundan ve Serena Joy'dan başka erkeklerle (mesela Nick ile), ilişkiye girmesi için teklifler almaktadır. Serena Joy bunun karşılığında Offred'e kaybettiğini sandığı kızının fotoğrafını göstereceğini söyleyip kabul etmesini sağlamıştır. Baskıyı fark eden ve direnmek isteyen Offred hamile kalamadığı için kapatıldığı bir odada kendinden önceki damızlık kızın duvara yazdığı "Alçakların seni ezmesine izin verme!" cümlesiyle aynı hikâyeyi başka bir kadınla paylaştığını anlayarak kapatıldığı yerden çıkış yolunu aramaktadır. Bu sıralarda baskıdan kurtulmak için "Mayday" isimli bir yer altı örgütü kurulur; Moira isimli arkadaşları ise başkaldırısından dolayı geneleve gönderilir. Bu sırada Offred, komutanla daha sık gizlice görüşmeye başlamıştır. Komutan Offred için Serena Joy'un bir elbisesini ve makyaj malzemeleri ayarladığını ve onu gizlice dışarı çıkaracağını söyler. Offred, aylar sonra gece dışarı çıkacağı için ve damızlık kız elbiseleri dışında bir elbise giyeceği için çok heyecanlanır. Gilead rejimindeki kontrolleri atlattıktan sonra "Jezebel'in Yeri" adında bir geneleve giderler. Offred burada teyzelerin elinden kaçmayı başaran eski dostu Moira'yı görür ve tuvalette buluşup sohbet ederler. İlerleyen günlerde Serena Joy, komutan tarafından dolabından çalınan elbisesinin yakasındaki ruju görür ve Offred'in cezasını çekeceğini söyler. Offred, ihbar edileceğini düşünerek odasında intihar etmenin yollarını ararken infaz otobüsüne benzer bir otobüsün geldiğini görür. Odasında görevlileri beklerken, Nick gelir ve onların yeraltı direniş örgütleri olan Mayday'den geldiklerini, her şeyin düzmece olduğunu ve ses çıkarmadan onlarla gitmesini söyler. Nick'e güvenmekten başka şans olmayan Offred, kendini gelen kişilere teslim eder.

Bu çalışmada Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* isimli romanı totaliter bir rejim içinde yaşayan kadınların üzerinde kurulan biyo-iktidar ve baskı açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Sonraki bölümlerde bu bakış açısından elde edilen noktalar aktarılacaktır.

Feminist Distopyada İktidar ve Baskının Analizi

İktidar ve baskı, pek çok disiplin tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. İktidarı yalnızca devletin ürettiği bir mekanizma olarak görmekten çıkaran Foucault (2000, s. 14) iktidarı; tahakküm kurma, yönlendirme, yönetme, hiyerarşi kurma, denetleme yapma, gözetleme, yasaklama ve zorlama kavramları ekseninde çok yönlü olarak ele almıştır. Foucault'ya göre (2000, s. 14) egemenlik, disiplin ve güvenlik olmak üzere üç temel iktidar analizi çerçevesi bulunmaktadır. Bu bağlamda "iktidarın yaptırım yolu ile devletin gücünü kullanması ve bu yol ile kanunlara itaati sağlaması ve normlara uygun davranan bireylerin ve toplumun üretilmesine olanak sağlayan standartlaşma, kontrol, ayrıştırma, mekânsal düzenleme, sınıflandırma ve akılcılaştırma gibi teknikler" analiz çerçeveleri yönünden yol göstericidir (Özcan, 2014, s.1-42). Foucault'ya göre (2000, s. 14) iktidarı analiz etmek için şu teknikler kullanılabilir:

- "İktidarı, kendisini düzenleyen ve sınırlandıran kuralların ötesine geçtiği, oluşturduğu ve kurumlarına yayıldığı yerlerde ve araçlarda aramak gerekmektedir.
- İktidarın temel motivasyonunu itaat ilişkileri bağlamında değerlendirmek ve "tam o anda işler nasıl olup bitiyor?" sorusuyla aramak gerekir.
- İktidar, hali hazırda mevcut ve dolaşımda olan ve sürekliliği takip eden işleyen bir şey olarak analiz edilmelidir. Bu koşullar altında iktidar ona boyun eğen ve onu uygulamak durumunda kalan bireyler açısından ele alınmalıdır. Çünkü iktidar var olabilmek için bireyleri kullanır ve bu yol ile kendisini var eder.
- İktidarın analizinde; küçükten büyüğe, merkezden çevreye, yerelden küresele uzanan bir analizinin yapılması gerekir.
- Büyük iktidar mekanizmalarına eşlik eden ideoloji ürünlerini değerlendirmek gerekir. Bu noktada bilginin oluşumunu ve birikmesini, araçlarını, gözlem yöntemlerini, kaydetme tekniklerini, araştırma ve soruşturma prosedürlerini sorgulamak gerekir."

Thompson (2007, s. 15) ise güç kavramını ortaya koyarken özellikle güç ve insan etkileşimi arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bu yönüyle gücün ele alındığı bağlama göre hem olumlu hem de olumsuz yönlerinden, başka bir deyişle gücün zarar verebileceğinden ve aynı zamanda fayda sağlayabileceğinden

söz etmiştir. Bu bağlamı her bireyin belirli bir gücü olsa da toplumdaki bazı bireylerin diğerlerine göre “daha güçlü” olmasına ve toplumdaki eşitsizlik derecesinin ciddiyetine odaklanarak kurgulamıştır. Bunlara ek olarak, bir toplumdaki baskı unsurlarını anlamak için sistematik değerlendirme yapılmasının faydalı olacağını ve bu süreçte şu hususların değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

1. Demografik veriler
2. Mevcut sağlık hizmetleri sunumu
3. Sosyal yardım kaynakları: Mevcut hizmetler, özellikle aile ve çocuk bakımı kurumları ve çocuk refahı kurumları, kabul prosedürleri ve hizmetten yararlanmak için bekleme süresi
4. Eğitim kaynakları: hizmetlere erişim, kabul politikaları ve mevcut özel hizmetler
5. Konut kaynakları: kamusal ve özel koşullar
6. Rekreasyonel imkânlar, kamusal ve özel gençlik hizmetleri tesisleri
7. Ek kaynaklar: adli sistemler, sosyal güvenlik sistemleri
8. Toplum özellikleri ve yapısı, baskının açık ve örtük mekanizmaları ve iktidar yapıları

Damızlık Kızın Öyküsü adlı roman iki tema çerçevesinde şekillenmiştir; ilk bölümde Offred’in Gilead Cumhuriyeti tarafından alıkonulması, damızlık kız olarak bir aileye verilmesi, burada yalnızca çocuk doğurmak için bulunması ve bu süreçte hem ilişkisel bağlamda yanında bulunduğu ailenin hem de toplumun tahakkümü altına girdiğini göstermektedir. İkinci bölümde ise Offred’in baskıyı fark etmesi, direniş mekanizmalarını kendi benliğini yeniden inşa ederek diyaloglar kurması, örgütlü yapı içerisinde özgürlüğünü yeniden kazanması söz konusudur. Bu bilgiler ışığında *Damızlık Kızın Öyküsü* isimli eser baskı ve iktidar ile direniş ana temaları içerisinde değerlendirilebilir.

Baskı, Korku ve İktidar: “Özgürlüğün Tadını Çoktan Kaybetmeye Başlamıştık”

Foucault (1993, s.42), iktidar ilişkilerini analiz edebilmek için; iktidarın temel mekanizmalarının biçiminin ve mantığının mevcut kurumlarda ele alınmasını, başkaları üzerinde eylemde bulunmaya olanak tanıyan farklılaştırma sisteminin ve amacının değerlendirilmesini, baskı uygulamaya yönelik araçların keşfedilmesini, baskının kurumsallaşma biçimlerini ve süreçlerini incelemenin önemli olduğunu vurgulamıştır (Keskin, 2016, s.11-24). Bu çerçeveden hareketle, güç ve baskı mekanizmalarının nasıl çalıştığı *Damızlık Kızın Öyküsü* isimli eser kapsamında değerlendirilebilir. Eserde, meydana gelen çevre ile ilişkili sorunlar sebebi ile doğum oranlarının azalması ve kısırlığın artması ve buna bağlı olarak kast sisteminde bulunan üst yapıdaki nüfusun tehlikeye girmesi sonucu rejim tarafından kadın bedeninin tahakküm altına alındığı görülmektedir. Bu düzlemde, iktidar mücadelesi ilk olarak mikro alanda kadın bedeni üzerine kurgulanmaktadır. Kontrol ilişkisine dayanan bu bağlam, Foucault (1994, s.8) tarafından “biyopolitik” olarak adlandırılmaktadır. Biyopolitik, yeni iktidar biçimi olarak devletlerin insanların bedenlerine müdahale etme ihtiyacı duyduğunu belirten bir kavramdır ve bu iki temel biçimde gerçekleşmektedir:

Birincisi; disiplinci iktidar biçimi şeklinde olup insan bedenine bir makine olarak yaklaşır. Kadın bedeni odağında doğurganlık ile ilişkili olan tüm teşvik ve kısıtlamaları, bedenin temsili, ne kadar çocuk doğurulacağını, kadının bedeni üzerinde özgür bir irade yerine; “üst aklın” söz sahibi olmasını, nüfus ve aile planlamasını içeren tüm politikaları kapsar (Raouf, 2016, s.2395). “F” olarak adlandırılan diğer biçim ise bedeni doğal bir tür şeklinde konumlandırır; fakat yine de beden üzerine nüfusu düzenleyen bir denetim mekanizması içerisine yerleştirir. Biyo-iktidar, bedenin sahip olduğu güçlerin itaatkâr ve uysal kılınması gerektiğini ileri sürer. Foucault’nun Foucault (1994, s.27) “dispositif” olarak adlandırdığı “söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar ile beraber hukuk kuralları, idari kararlar, bilimsel, felsefi ve ahlaki önermelerden oluşan somut sistemler”; bedenin iktidar tarafından kuşatılması ve mikro-iktidarın tahakküm altına girmesi sonucunu doğurur. Bu sistemler ezme ve ezilme ilişkisine dayanan tahakküm ve hegemonya ilişkilerini odağına alan dışlama, ayrımcılık ve hiyerarşik yapı etmenlerini ortaya çıkarır. Bunun sonucunda da hukuk sistemi yerine toplumsal normlar giderek daha fazla önem kazanır. Kısacası yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar; bireyi oluşturulan norm ve kalıplara uygun davranmak zorunda bırakan “normalizasyon toplumu” oluşturur.

Damızlık Kızın Öyküsü eserinde, kadın bedenine salt annelik vasfı yüklenmesi ve kadının varoluş amacının yalnızca doğurmak olması, kadının “kurban” rolünde olduğunu gözler önüne sermektedir (Aktarer, 2014, s.10). Baskının bu kadar yoğun olduğu bir rejimde kadının kendi sözünü söyleme hakkının olmamasının yanında “Kişisel olan politiktir” iddiası asla mevcut olamaz (Pettersson, 2010, s.6). Eserde kadının değersizliği ve ikinci planda oluşu yasalarla sabit kılınmış, erkeklerin kısır olamayacağı ve çocuğun olmamasının yalnızca kadınla ilgili olduğu normu geliştirilmiştir. Aynı zamanda, totaliter bir rejim söz konusu olup bir adli sistem mevcut değildir. Eserin yapısal özelliklerine bu açılarından bakıldığında, Gilead rejiminin mikro iktidar alanı olarak kadın bedeni üzerinden tahakküm ilişkisi kurduğu ve oluşturduğu mekanizmalarla bu sistemi devam ettirdiği görülmektedir.

Güçü yapısal modelde ele alan Thompson’a göre (2007, s.39) bir kişinin sınıf, etnik köken ve cinsiyet gibi çeşitli boyutlarda sosyal hiyerarşi içindeki konumu ve güç ilişkileri kaynaklara erişimi farklılaştırmaktadır. Aynı zamanda bu durum, gücün toplumda “doğal” karşılanması sonucu hegemonya biçimini aldığını ve gücün baskı unsuru olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Yapısal ilişkiler boyutunda ise toplumdaki sosyal yapılar arasında eşitsizlik oldukça fazladır. Eserde de toplumsal bir norm olarak, komutanların eşlerinin güçlü kadınlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sosyal yapıda eşler dışındaki tüm kadınların çalışmasının, eğitim almasının yasaklanması, çocuklarının ellerinden alınması ve doğurgan tüm kadınların çocuk sahibi olmayan kastın üst kısmında bulunan soylu komutanlara verilmesi, her kadının rolüne ve statüsüne göre giyinmesi, evdeki kadınların kendi alanının mevcut olması ve damızlık kızların bu bölgelere girmelerinin kesinlikle yasaklanması bir hegemonya oluşturmaktadır. Eserde erkekler her şeyi kontrol altında tutan birer mekanizma olsa da güç ilişkilerine bakıldığında Kızıl Merkez’deki eğitimcilerin, teyzelerin ve eşlerin damızlık kızlar üzerinde güç kullandığı da görülebilir. Bu durum Foucault’ya göre “iktidarın bir merkezde toplanıp, orada vücut bulmadığı; bunun yerine iktidarın her yerde olduğu” düşüncesiyle; Freire’ye (2006, s. 22) göre ise “ezilenlerin ezme çabasında olmasıyla” ve baskının yeniden üretimine açıklanabilir.

Foucault biyo-iktidarı yasaklama, yok sayma ve suskunluk olmak üzere üç farklı pencereden ele almaktadır. Bu bağlamda Gilead Cumhuriyeti, “yaşamın” kendisini iktidarın bir nesnesi haline getirmesinden dolayı bir denetim toplumu oluşturmaktadır. Bu toplumda bireyler kapatmaya ihtiyaç duymadan, yanılısama altındaki özgürleşme pratiği içerisine alınarak normalleştirilen nesnelere dönüştürülerek gözetlenmektedir. Gözetleme mekanizması olarak eserde “göz” adı verilen gizli yapılar, Foucault’un “Panoptikon” kavramsallaştırmasını akıllara getirmektedir. Panoptikon, geniş insan topluluklarını denetlemek ve işsizleri toplu çalışma disiplinine uyabilecek vicdanlı yurttaşlara dönüştürmek amacıyla her şeyi görünür kıldığı, sessiz kalma ve itaat etme mekanizmasının yürütüldüğü bir yapı oluşturma sürecidir (Wood, 2007, s.245-264). Bu yapı, daire şeklindeki cezaevlerinde olduğu gibi tüm bireylerin zaman kısıtlaması olmaksızın görülebildiği; hücrelerde bulunan mahkûmların, merkezde bulunan bir kule aracılığıyla ne zaman gözetlendiklerini hiçbir zaman bilemedikleri ve bu nedenle hal ve hareketlerini disipline ettikleri bir öz-kontrol mekanizması kurmaktadır. Yok saymanın en çarpıcı örneği ise kadınların kendi isimlerinin kullanmalarının yasaklanması ve çocuk doğurması için görevlendirildiği erkeğe ait olduğunu gösteren biçimde çağırılmasıdır. Damızlık kızlar, geçmişleriyle bağlantıları koparılarak yeni bir kimlik inşa etmektedir. Örneğin Offred “Biz iki bacaklı rahimleriz, hepsi bu” diyerek kendi kimliğini “cisimleşme” üzerine oluşturmuştur. Bu açıdan kimliğe saldıran bu sistem, bireyin değerine yönelen bir ezme ilişkisi olarak görülebilir. Benzer şekilde damızlık kızların erkekler tarafından sürekli izleniyormuş hissiyle yaşamalarından dolayı kendileri için hazırlanan özel kıyafetleri giymeleri ve görüşü kısıtlayan başlıklar takmalarından dolayı kimseyle iletişim kuramamaları bu otokontrole bir örnek olabilir. Aynı zamanda damızlık kızların sürekli gözetim altında oldukları düşüncesiyle aralarında fısıldayarak konuşmaları ve gözlerin kullandığı siyah minibüsleri gördüklerinde korkmaları bu mekanizmanın yarattığı baskının şiddetli olduğunu göstermektedir. Çünkü iktidarın oluşturduğu bu yapılara aykırı davranan bireyler ölümle cezalandırılmaktadır. Baskının bireyler üzerinde korku yaratması amacıyla halka açık düzenlenen infazlar ve sonrasında Kızıl Merkez’in duvarında sergilenen cansız bedenler; açıkça bir tehdit niteliğindedir ve baskıcı bir otokontrol mekanizması yaratmaktadır.

Freire’ye göre (2006, s.32), baskı altında olan insanların baskı ile mücadele edebilmek için öncelikle baskıyı fark etmeleri ve baskıya karşı eleştirel bilinç geliştirmeleri gerekir. Fakat sürekli baskı altında kalan ve bu döngüden kurtulamayan insanlarda; ezilme kader olarak algılanmaktadır. Foucault’ya göre

(1994, s.8) ise din, politika ve devlet gibi kurumların yarattığı baskılardan dolayı toplumsal bir norm geliştirilir ve insanlar bu döngüden çıkamazlar. Eserde, baş karakter Offred de Gilead rejiminde içinde bulunduğu düzeni sorgulayamaz ve adeta baskıyı içselleştirerek ve normalleştirerek yaşadığı zorlukları normal bir durum olarak görür. Örneğin onun için çocuk sahibi olma “seremonileri” bir tecavüz veya şiddet değildir; sunulan seçeneklerden birini kabul ederek görevini yapmaktır. Offred bu süreçte Gilead toplumunun kurallarına alışma ve asimile olma yoluna gitmekte, bedeni üzerindeki kontrolünü yitirmekte ve kendisine yabancılaşmakta; sonuç olarak ise bedeninden ürkmeye başlamaktadır: “Bedenime bakmaktan kaçınıyorum, utanç verici ya da ahlak dışı olduğundan değil de onu görmek istemediğimden. Beni enine boyuna belirleyen bir şeye bakmak istemiyorum”.

Freire'nin (2006, s.25) baskıyı içinden çıkılmaz bir durum olarak değerlendirmesi; Offred'in de içinde bulunduğu baskıyı içselleştirmesi, umutsuzluğa kapılması ve yaşadığı koşulları kader olarak görmesiyle benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda baskının fark edilmeden sürdüğü ve normalleştiği de açıktır. Offred bu durumu eserde farklı şekillerde ifade etmektedir:

“Ellerim titriyor, neden korkuyorum? Hiçbir yasağı çiğnemedim, hiçbir söz vermedim, tehlikeye atılmadım, her şey güvenlikte. Beni korkutan bu seçme şansı, bir çıkış yolu, bir kurtuluş”.

“Hiçbir şey bir anda değişmez: derece derece ısınan bir küvette farkına varmadan haşlanarak ölürsünüz.”

“İstedığımız her şeyi yapabiliriz. Düzeltiyorum: sınırlar dâhilinde”

Toplumsal baskılar, insanların gerçek kimliğinden sıyrılarak büründüğü maskenin ardına saklanmasına ve gerçeklikten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bireylik yitimi yaklaşımı ile açıklanabilen bu durum; “bireysel kimliğe karşı kimliksizlik” ikileşimi üzerine inşa edilir. Kimliğine ilişkin yüksek farkındalık sahibi olan bireyin, baskının yoğun olduğu bir yapı içerisine girdiği andan itibaren kimliğinin yok olmasından ve bireyin kurban konumuna gelmesinden başka bir seçeneği kalmamıştır. Offred'in “özgürlüğün tadını çoktan kaybetmeye başlamıştık, bu duvarları güvenli bulmaya başlamıştık” söylemi buna örnek olarak gösterilebilir. Baskının içselleştirilmesi ve normalleştirilmesi yalnızca damızlık kızlar için değil toplumdaki diğer sosyal sınıflardaki bireyler için de geçerlidir. Örneğin teyzelerin söylemlerinden olan aşağıdaki ifade bir mikro iktidar tezahürü olarak toplumda baskıya direnme mekanizmalarının olmadığını yansıtmaktadır:

Birden fazla özgürlük çeşidi vardır, derdi Lydia teyze. Bir şeyler yapma ve bir şeylerden sakınma özgürlüğü. Anarşi günlerinde, bir şeyler yapma özgürlüğü vardı. Şimdiyse size sakınma özgürlüğü veriliyor, azımsamayın bunu derdi. Ölmeye yüz tutmuş bir toplumduk biz, derdi Lydia teyze, çok fazla seçenek yüzünden. Sıradan olan, derdi Lydia teyze, alıştığınız şeydir. Bu size şimdi sıradan görünmeyebilir, ama bir süre sonra öyle görünecektir, sıradan olacaktır.

Foucault (2000, s.14) bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye de vurgu yaparak iktidarı tanımlar. İktidarı mantıksız bir güç olarak anlamaktan ziyade, bilgiye yön veren bir dirayet olarak görür. Bilgi üretimini normatif ve siyasal bir sorun olarak ele alır ve bilgiyi iktidardan bağımsız değerlendirmez. Foucault'ya (2000, s.14) göre bilgiyi üreten iktidar olduğundan iktidarın oluşturduğu bilgi, özgürleşmeyi engellemekte, bireyleri tanımlamakta ve disiplin altına almaktadır. Eserde bilgi üretme ve bilgiye ulaşma konusunda kadınların okumalarının, yazmalarının ve gündemden haberdar olmalarının yasaklanması yönünde atıflar vardır. Offred bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Bütün duvarlar kitap raflarıyla kaplı. Kitapla dolu raflar. Kitaplar, kitaplar ve kitaplar, tamamen açıkta, ne kilit ne kutu. Buraya giremeyeşimiz şaşırtıcı değil. Yasak olanın vahası burası.”

Freire (2006, s.55) ise bilgiye erişimin kısıtlanmasını, ezenlerin bakış açısıyla yorumlamaktadır. Bu doğrultuda ezen-ezilen ilişkisinin sonlanmaması için iktidar ezilenlerin gerçekleri görmelerini; başka bir deyişle bilinç artırımını istememektedir. Eserde de eşlerin kontrolünde izlenmesine izin verilen televizyon kanalının devletin tekelinde olması ve sadece hükümet dostu içerikler yayınlaması, Gilead'a karşı örgütlü bir direniş haberi göstermemesi ve hakikatin saklanması bunun yansıması olarak örneklenebilir:

“Serena da her zaman haberleri seyrettirir bize. Gerçi pek önemi yok; bu haberlerin doğru olup olmadığını kim bilir? Bunlar eski kayıt olabilir, sahte olabilirler. Gene de seyrediyorum, satır aralarını okuyabileceğimi umarak. Herhangi bir haber, şimdi, hiç olmamasından daha iyi... Sadece zaferleri gösteriyorlar bize, yenilgileri asla. Kim kötü haber duymak ister ki? İnanmayı arzuladığımız şeyleri anlatıyor bize, çok ikna edici”

Fakat yine de Offred için bilginin önemi, komutanın odasına gittiği bir günde komutanın “ne alırsınız?” sorusuna yönelik “El losyonunun yanı sıra her şeyi bilmek istiyorum” demesiyle aslında hakikatin peşinde olduğunu ve direniş yönünde eylemlere yöneldiğini göstermektedir.

Bu bölümde iktidarın formları olarak hem disiplin hem de biyo-iktidarın gözetim, normalleştirme ve baskı yapısının farklı yansımaları ele alınmıştır. Feminist araştırmalar, kadınların bedenleri üzerinden yürütülen bu tahakküm biçimine yönelik direniş mekanizmalarının da çeşitli şekillerde olduğunu ifade etmiştir. Bir sonraki bölümde *Damızlık Kızın Öyküsü* isimli eser bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Direniş: “Alçakların Seni Ezmesine İzin Verme”

Direniş, içinde yer almayı gerektiren muhalif bir hareket ve sosyal bir etkinlik olup otoriteye, baskıya ve iktidara yöneliktir. Foucault’nun direniş kavramına ilişkin tanımı, iktidar kavramı ile yakından ilişkilidir. Foucault, *Cinselliğin Tarihi*’nin birinci cildinde yetmişli yıllarda “mücadele” ve “direniş” kavramlarını eş anlamlı olarak kullanır. Güç ilişkisine meydan okumak için karşı koymaktan kaçınmak gerekmektedir; çünkü güç (iktidar), direnişten (karşı koymaktan) farklı değildir ve onunla beraber var olmaktadır (Işık, 2012, s.103). Başka bir deyişle; iktidarın olduğu yerde zaten direniş de vardır. Foucault, bu bağlamı; feminizmde de kadının biyolojisinin kaderi olmaması gerektiği yönüyle sıkça vurgulamaktadır. Buradan hareketle kadınların baskıya direniş mekanizmaları oluşturmaları gerekliliği esastır.

Eserde Offred hamile kalamadığı için kapatıldığı bir odada kendisinden önce burada kalan damızlık kızın duvara yazdığı “*Alçakların seni ezmesine izin verme!*” anlamına gelen “*Nolite te bastardes carborundorum*” cümlesiyle aynı hikâyeyi başka bir kadınla paylaştığını anlayarak çıkış yolu aramaktadır. Offred bu durumdan kurtulmak için yeni bir benlik oluşturmalıdır. Bu nedenle yeni bir benlik inşa etmek için kendi hikâyesini yazmaya başlar ve dünyasını en baştan biçimlendirir. Yaşadığı baskıcı topluma başkaldırabilme yolu sadece budur ve toplumun gerçekliğine karşı bir anlatı yaratır. Atwood’un hikâyeyi Offred’in ağzından aktarması ataerkil yapının baskısına karşı direnişi sembolize etmekte ve Offred’in kadın olarak “kendi tarihinin hikâyesini (herstory)” yazabilmesine fırsat tanımaktadır. Bu süreç Freire’nin (2006, s.70) de sözünü ettiği gibi ezilme ilişkisinin ortadan kaldırılması için öncelikle baskıyı fark etmek ve daha sonrasında ise eyleme geçmekle (praksis) mümkün olmaktadır. Offred’de değişime özgü ilk motivasyon cinsel yönden özgür olma eğilimleriyle başlar. Offred aşağıda yer alan ifadeden hareketle baskıya direnmek için düşüncelerini davranışa dönüştürür:

Kanatlarımızla, at gözlüklerimizle yukarı bakmak zor, tamıyla görmek zor, gökyüzünü, herhangi bir şeyi. Gene de bunu yapabiliyoruz, her seferinde bir anlığına, başın yukarı ve aşağı, yana ve geriye doğru hızlı bir hareketiyle. Dünyayı kaçamak anlarda görmeyi öğrendik.

Offred’in kendi isteği doğrultusunda istediği biçimde ve istediği kişi ile birlikte olabilme isteği, aklına bağımsız olabilme yönünde bir kıvılcım düşürür. Örneğin erkek korumaların ona bakması ve Nick ile beraber olması, erkekler tarafından hoş karşılanması ve bunu bilmesi onu mutlu eder. Fakat tüm bunlar, Gilead toplumu tarafından son derece radikaldir ve bu yönü ile bir direniş biçimidir.

Offred baskıyı fark etme ve eyleme geçme sürecinde geçmişini sıklıkla düşünmektedir. Freire (2006, s.71), bu noktada ezilenlerin “ancak ezildiklerinin ve kendi güçlerinin farkına vardıklarında” özgürleşme sürecine girmiş olduklarını ve “özgürleşme için örgütlü mücadeleye girdiklerinde” kendilerine inanmaya başladıklarını ifade eder. Eserde de Offred’in annesinin ve arkadaşı Moira’nın kendisini özgürlüğe teşvik eden destekçiler haline geldiği görülmektedir. Çünkü her ikisi de karşılaştıkları baskılara direnmişlerdir. Offred’in annesi gençlik çağında aktif olarak kadın hareketlerinde rol almıştır. Offred’in Gilead rejiminden önce özgür bir geçmişe sahip olması, elinden neyin alındığının bilincinde olmasını sağlamakta ve yeni bir kimliğin inşası için birer yapı taşı oluşturmaktadır (Staels, 1995, s.455). Offred çocukluğunda porno dergilerini annesiyle beraber yaktığını, annesiyle izlediği filmlerde “*Seçme*

özgürlüğü. Her bebek istenilmiş bir bebek olsun. Bedenlerimizi geri verin. Bir kadının yerinin mutfağın masası olduğuna mı inanıyorsunuz?” şeklinde söylemlerin olduğunu ve annesinin şu sözlerini hatırlamaktadır:

Siz gençler, hiçbir şeyin değerini bilmiyorsunuz, derdi annem. Sizi sadece bulunduğunuz yere getirmek için neler çektiğimizin farkında değilsiniz, şu katarcık yol almak için bile kaç tank, kaç kadının yaşamını ve bedenini ezip geçti, biliyor musunuz?

Offred'in direnişinde annesi ile beraber arkadaşı Moira'nın da etkisi vardır. Moira, çalıştırılmak üzere damızlık kız olarak baskıcı rejim tarafından ele geçirilmiştir. Ancak buna direnmiş; kendisini takip eden göz ve teyzelerden kaçmanın yolunu bulmuştur. Sonrasında ise gece kulübüne dönüştürülen bir mekânda çalışmaya başlamıştır ve bunu bir tür özgürlük olarak nitelendirmiştir. Offred de Moira'dan etkilenerek toplum tarafından kendisine dayatılan görev ve kimliği yıkıp kendi varoluşunu yeniden inşa etmeye çalışır. Bu sebeple, eserde de pek çok kez “yeniden inşa” ifadesi geçmektedir. Moira'nın da içinde bulunduğu Mayday isimli grubun baskıya karşı örgütlenmesi ve Offred'i de bu sürece dâhil etmesi kolektif bir mücadeleye örnek olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda benzer baskıyı yaşayan kadınların temel hak olan “kendi sözünü söyleme hakkını” elde etmek için de çabaladıkları görülmektedir. “Susturulanlar duyulmak için yaygara koparacaklardır, sessizce de olsa” söyleminden yola çıkarak oluşturulan bu örgüte aynı zamanda Freire'nin (2006, s.73) diyalog kavramsallaştırmasından bakılabilir. Buna göre; birlikte öğrenmek ve birlikte eylemde bulunmak önemli ve vazgeçilmezdir. Offred baskı altında olsalar bile örgütlenme noktasında diyalog kurduklarını şöyle ifade etmektedir:

Neredeyse sessiz fısıldamayı öğrendik. Yarı karanlıkta kollarımızı uzatabiliyor, teyzeler bakmazken, boşluğu aşip birbirimizin ellerine dokunabiliyorduk. Dudak okumayı da öğrendik, başlarımız yastığa yapışık, yana dönmüş, birbirimizin dudaklarını gözleyerek. Bu biçimde isimlerimizi unutmadan ilerliyorduk.

Sonuç

Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı eserinde feminist bir distopya kurgulanmıştır. Başkarakter Offred'in anlatımıyla Gilead Cumhuriyeti'nde yaşayan pek çok kadının fiziksel ve zihinsel olarak özgürlüklerinin ellerinden alındığı görülmektedir. Offred, kendi hikâyesini yaşarken aynı zamanda anlatmakta; zihninde sesini ve kimliğini yeniden inşa ederek baskıdan kurtulmaktadır. Eserde kadın bedeni üzerinden iktidarın ve baskının yaratıldığı görülmektedir. Korku rejiminin hâkim olduğu düzende gücü elinde bulunduranlar; herhangi bir direniş veya kural ihlalinde ciddi yaptırımlar uygulamakta ve bu şekilde iktidarlarını sürdürmektedir. Bu süreçte din, devlet ve evlilik gibi kurumsal yapıların baskı unsuru olarak kullanılması da göze çarpmaktadır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde kadının güçsüzleştirilmesi gündeme gelmektedir.

Sonuç olarak eser, Thompson'ın (2007, s.50) “yapabilme gücü” (power to), “gücü baskı olarak kullanma” (power over), “iş birliğine dayalı güç” (power with) ve “özden gelen güç” (power from within) olarak sınıflandırdığı gücün kavramsal çerçevesinden değerlendirilebilir. Yapabilme gücü, kişinin hedefine ulaşmasında sahip olduğu potansiyelini belirtmektedir. Eserde devletin sosyoekonomik olarak üst kesimde bulunanların soyunun devam ettirebilmesi için mevcut devlet düzenini yıkarak, totaliter bir rejimle doğurgan kadınlar üzerinde tahakküm kurduğu görülmektedir. Aynı zamanda güç baskı unsuru olarak kullanılmakta; itaat ilişkisi yaratmakta ve bu baskı kişisel, yapısal ve toplumsal düzeylerde meydana gelmektedir. Gilead Cumhuriyeti sahip olduğu denetleme (gözler), gözlem, disiplin ve ceza gibi çeşitli mekanizmalarla gücü elinde bulundurmakta ve yeniden üretmektedir. Benzer şekilde cinsiyete dayalı sosyal kast sisteminden dolayı güç dengesizlikleri yaşanmakta ve gücü elinde bulunduranlar diğeri üzerinde tahakküm kurabilmektedir. Baskı altındaki kadınlar ise bu iktidar karşısında güçsüz duruma getirilmiş ve sahip oldukları her şey ellerinden alınmıştır. İşbirliğine dayalı güç ise gücün oluşmasında ortaklık temelini yani kolektifliği odağına alır ve birlikte çalışarak veya birlikte çalışmayı teşvik ederek amaca ulaşmayı hedefler. Gilead Cumhuriyeti'nde baskılar karşısında örgütlü direniş hareketleriyle iş birliğine dayalı güç kullanılmıştır. Benzer baskılara maruz kalan kadınlar, seslerini çıkarabilmek için Mayday isimli kadın hareketini başlatmışlardır. Özden gelen güç ise zorlayıcı durumlar karşısında dayanıklılık, esneklik, tinsellik ve otantiklik (sahici olma) kavramlarını

karşılmaktadır. Esere bu perspektiften bakıldığında, Offred'in kendi kimliğini ve hikâyesini yeniden inşa etme sürecinde bütünlüğünü koruyabildiğini ve böylece kendini güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aktarer, S. (2014). *Kurbanlıktan Kurtuluşa: Margaret Atwood'un Kadın Başkahramanlarına Feminist Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Atwood, M. (2017). *Damızlık Kızın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çelik, E. (2015). Distopik romanlarda toplumsal kurgu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 58-79.
- Demir, G.C.(2013). Michel Foucault'da söylem ve iktidar. *Kaygı Dergisi*, 21, 55-69.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin Tarihi I*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Foucault, M. (1994). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Foucault, M. (2000). *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Foucault, M. (2000). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Freire, P. (2006). *Ezilenlerin Pedagojisi*. İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Gulick, A.M. (1991). *The Handmaid's Tale By Margaret Atwood: Examining Its Utopian, Dystopian, Feminist And Postmodernist Traditions*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Iowa State University, ABD.
- Işık, S. (2012). Foucault'da iktidar, özgürlük ve direniş. *EKEV Akademi Dergisi*, 51, 103-114.
- Keskin, F. (2016). Foucault'nun özne ve iktidar kavramları üzerine. 10 Ağustos 2018 tarihinde <http://www.cangungen.com/2011/08/11/foucaultun-ozne-ve-iktidar-kavramlari-ustune-ferda-keskin/> adresinden erişildi.
- Nakiboğlu, G. (2015). Ütopyadan Doğmak, ütopya doğurmak: heterotopya kavramı ve heterotopya bağlamında balık izlerinin sesi. *FSM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 381-407.
- Özcan, K. (2014). Yönetimsel kontrol ve örgütsel düzen: Michel Foucault ve Zygmunt Bauman ekseninde bir tartışma. *Amme İdaresi Dergisi* 47(2), 1-42.
- Pettersson, F. (2010). *Discourse and Oppression in Margaret Atwood's The Handmaid's Tale*. Yayınlanmamış doktora tezi, Linnaeus University, ABD.
- Raouf, C.G. (2016). Reclaiming body and mind in Margret Atwood's The Handmaids Tale. *Research Journal of English Language and Literature*, 4(3), 2395-2636.
- Staels, H. (1995). Margaret Atwood's The Handmaid's Tale: resistance through narrating. *Journal of English Studies*, 76(5), 455-467.
- Stillman, P. ve Johnson, A. (1994). Identity, complicity, and resistance in The Handmaid's Tale. *Utopian Studies*, 5(2), 70-86.
- Thompson, N. (2007). *Güç ve Güçlendirme*. Ankara: Nika Yayınları.
- Wood, D.M. (2007). Beyond the panopticon? Foucault and surveillance studies. *Space, Knowledge And Power: Foucault And Geography*, (eds. J. Crampton, S. Elden), 245-264. Aldershot: Ashgate.
- Yin, C.P. ve Yahya, W.R. (2013). Freedom in Margaret Atwood's novel the Handmaid's Tale. *Arts, Social Sciences*, 15(2),14-26.

Aday Öğretmenlerin Yabancı Dil Öğretmenine Yönelik Kullandıkları Metaforlar

Arş. Gör. Ayşe Arslan Çavuşoğlu^{1*}
Prof. Dr. Fatih Tepebaşılı²

Geliş tarihi: 18.06.2019
Kabul tarihi: 21.08.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 12-24
Yıl: 2019

This article was checked by *inthal.net*.
Similarity Index 19%

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Türkiye, aysearslancavusoglu@gmail.com
acavusoglu@erbakan.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9426-3722

² Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Türkiye, ftepebasili@erbakan.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-9412-2337

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de 8 farklı Almanca öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören 363 Yabancı dil öğretmen adayının Yabancı dil öğretmeni kavramına yönelik zihinsel imgelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sayede nitel araştırma yönteminde içerik analizi modeli kullanılarak dil öğrenim ve öğretim süreci irdelenerek, dil öğretimini ve öğrenimini etkileyen sorunlar ortaya çıkarılmaya ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yabancı dil öğretmen adaylarının yabancı dil öğretmeni kavramına yönelik çok geniş bakı açılarına ulaşıldığına ve buna bağlı olarak Türk eğitim sisteminde yabancı dil öğretiminin gözden geçirilmesi gerektiğine ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca, günlük hayatımızın birçok alanında farkında olmadan kullandığımız metaforların önemine değinilmiş, metafor kavramı, metaforların eğitim alanında kullanımı konularına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, yabancı dil, yabancı dil öğretmeni, Metafor ve Eğitim.

The Metaphors That Candidate Teachers Used for Foreign Language Teacher

Res. Assist. Ayşe Arslan Çavuşoğlu^{1*}
Prof. Dr. Fatih Tepebaşılı²

First received: 18.06.2019
Accepted: 21.08.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 12-24
Year: 2019

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 19%

¹ Necmettin Erbakan University, Turkey,
aysearslancavusoglu@gmail.com
acavusoglu@erbakan.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9426-3722
² Necmettin Erbakan University, Turkey,
ftepebasili@erbakan.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-9412-2337

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study tries to reveal the mental images of 363 German language teacher candidates who were enrolled in 8 different German education departments in Turkey about Foreign Language Teacher concept. Thus, by using the scope of qualitative research with the content analysis model, the problems affecting language learning and teaching were tried to be revealed and some solutions were offered by investigating the language teaching and learning process. In this paper, it was revealed that the candidate German language teachers had a wide range of perspectives regarding the notion of a foreign language teacher and as a result of these perspectives the need to review foreign language teaching in the Turkish education system has shown up. Besides, the importance of metaphors that the people use unwittingly in lots of areas was mentioned and metaphor concept and its usage in education were discussed.

Keywords: Metaphor, foreign language teaching, foreign language teacher, metaphor and education.

1. INTRODUCTION

Metaphor is based on a relation between two elements. The term comes from the Greek ‘Metaphora’, the ‘transmit, translate, transport’ means. Hamarat (2016) signifies the importance of metaphors and means that metaphors, as literal structures, are the impressions of age, a lifestyle, and setting. The metaphors, which Aristotle just defined as rhetoric ingredients (Wilkes, 1989), but are used in our daily lives unwittingly and have rooted in our sub-conscious (Lakoff and Johnson 2011) in addition to these features, can be used in many fields from not only medicine and science as the best instrument to identify the problems, but also to law and social sciences (Caserett et al. 2010; Doring et al. 2011; Gravett 2015). As Farjami (2012) reports, a metaphor helps to highlight certain properties of reality while forcing others into the background and therefore points to features of the experience which is perceived as the most relevant and important. Through this function, metaphors clarify abstract ideas by tangible, visual and sensual images (Neisser, 2003). Moreover, metaphors are not only essential for communicating abstract and difficult ideas, but also for talking about aspects of ordinary experience (Ortony, 1975). Metaphors are used, when it is attempted to comprehend an element of experience in terms of another element of the experience. They frame the human understanding in a partial but distinctive way. In addition to this, whilst metaphors are preferable as the most effective research instrument used to determine the challenges in educational sciences, the studies in the literature (Balci, 1999; Saban, 2004a, 2004b; Coklar and Bagci 2010; Arikan and Unal 2015) have shown that this instrument has been recently put into use in Turkey.

1.1. Background of the Study

Oxford et al. (1998) explored the uses of metaphor to express different viewpoints about the notion of ‘teacher’. The metaphors took shape from student-written and teacher-composed narratives, interviews, articles and texts by education theorists and methodologists. A variety of metaphors emerged to describe teachers, especially language teachers, such as Teacher as Conduit, Teacher as Nurturer and Teacher as Competitor. The article exhibited different, often contradictory metaphors held about teachers, organizes them according to four major philosophical perspectives, and showed how language teaching methods connect with these metaphors. Identifying and fully understanding these contrasting opinions can enhance ‘perspective-consciousness’, increase tolerance and understanding, and make the language classroom a more welcoming ambiance for students and teachers alike.

The study explored by Nikitina and Furuoka (2008a) concentrates on the student-developed metaphors about language teachers and employs quantitative analysis to examine the dimensions around which these metaphors were regulated. They administered a questionnaire involving metaphors about language teachers to 98 students at university Malaysia Sabah and applied a factor analysis as a research technique to identify the aspects along which the students’ perceptions aligned. The findings of this paper created a background to the previous attempts at metaphor taxonomy by Oxford et al. (1998).

In another study Nikitina and Furuoka (2008b) examined metaphors about language teachers composed by a group of 23 Malaysian university students. They aimed at this study to decide whether metaphors generated by language learners in the Asian educational context can fit into the four philosophical views on education defined by Oxford et al. (1998), and to analyze whether students’ gender affects their metaphor creation. They utilized both qualitative and quantitative methods of analysis. The results of the content analysis of 27 metaphors created by the participants showed that Oxford et al.’s (1998) typology of metaphors is applicable in the Malaysian educational context. Besides, the qualitative analysis revealed that the mental images used in the metaphors were, to some extent, gender-related. However, the demographic analysis indicated that there were no statistically compelling differences in the views of the teacher’s role between genders.

In her dissertation, Balci (1999) proposed to understand how students, teachers, and parents conceptualize ‘their school’ in the current conditions of Turkey, through the help of metaphorical images they use in their everyday lives. She analyzed also participants’ metaphorical images for ‘the teacher’, ‘the student’, ‘the school principal’, and ‘the parent’ to enhance this understanding. She employed both interviewing and questionnaire techniques to collect data and analyzed with a qualitative method. Overall results indicated that the fundamental functions of the schools, were caregiving, the transmission

of knowledge and cultivation of young people. Images of students and teachers implied a teacher and knowledge centered school system. In her research, it was also found that the Turkish school system had a highly disciplined, authoritarian, and chaotic atmosphere.

Results concerning the school differences indicated that students attending the low socio-economic status school and their parents had relatively positive attitudes toward school, teachers and school principals than the other groups participating in the study. Findings revealed that primary level students hold more positive conception towards their school, teachers, school principals, and parents than the secondary level students. The images on teachers exhibited a positive attribute to teachers by all participants. Care-giving, transmitting the knowledge, enlightening the people, shaping young generations appeared to be the basic roles of teachers. Results also indicated that teachers experience alienation to their jobs and to themselves. School principals were generally described with negative images such as school principal as an authority and disciplinarian, school principal as an unkind and harmful person, and school principal as an indifferent person. Parents were perceived by all participants as indifferent and irresponsible to school affairs. This was observed generally in public schools. Similarly, parents also expressed that they felt themselves as helpless and powerless to deal with school affairs.

In his research, Ahkemoglu (2011) pointed to explore the mental images of both English Language Teaching (ELT) and non-ELT students concerning their views of an English language teacher. Besides, the study searches into the similarities and dissimilarities between ELT students and non-ELT students, and how they identify an English language teacher. The conclusions of the study point out that while some metaphors are characteristic for an English language teacher such as oracle, schizophrenic, and gum, and some metaphors appear to be common with the ones progressed for the concept of a teacher such as 'light', 'guide' and 'bridge'.

In their paper framed within a socio-cultural theory approach, Villamil and Guerrero (2002), explored the basic conceptualizations of English as a Second Language (ESL) teaching and learning reflected in metaphorical representations of an ESL teacher. Nine distinct conceptual metaphors for an ESL teacher (co-operative leader, provider of knowledge, challenger/agent of change, nurturer, innovator, provider of tools, artist, repairer, gym instructor) with entailed views of the ESL learner and the teaching/learning processes emerged. They also observed the appropriation of various theoretical models of language learning in the participants' metaphors. Of course, several papers were carried out with the metaphor analyzing method. In this study, some of the main studies have been tried to be presented as examples to shed light on our study.

1.2. Objectives of the Study

The purpose of the study is to reveal the mental images of 363 German language teacher candidates who were enrolled in 8 different German education departments in Turkey about the Foreign Language Teacher concept.

1.3. The Statement of the Sub-problem

The following questions have been tried to be answered in accordance with the aim of the study;

- Which metaphors did the candidate foreign language teachers generate towards the notion of 'Foreign Language Teacher'?
- In which category were the metaphors grouped?
- When the generated metaphors were analyzed, which results came up?
- What sort of proposals can be brought forward for the outcome which came up as a result of analysis?

2. METHOD

2.1. Design of the Research

The research was carried out at eight universities following formal corresponding and permission. In this study, the method of content analysis within the scope of qualitative research was used to analyze the data. The candidate teachers who participated in the research were requested to complete the following sentence: 'Foreign language teacher is similar to .....

because.....'. They were given fifty minutes to write their own composition in other words to complete the sentence. The responses of the students made up the fundamental data source of the research.

To assess the applicability of this method, before commencing the research, on fifty students at the university of Ahmet Keleşoğlu, Department of foreign languages getting German language teacher education in their second year, a survey was conducted. They were informed about the aim of the research in a detailed way. The survey was only conducted on voluntary students. and expert opinion was received. Following the test of the applicability of the survey, the study was carried out at the aforementioned universities after formal corresponding and obtaining the necessary permission.

2.2. Survey Sampling

Survey sampling consisted of 363 second and third-year candidate teachers who got German language teacher education at eight different universities. That the first-year candidate teachers were not adapted to the profession of teaching and fourth year candidate teachers' mental images were affected in connection to exam anxiety, Public Personnel Selection Examination (KPSS), have been a determinant for the formation of survey sampling from second and third-year candidate teacher.

Table 1: Distribution of the candidate teachers, who participated the research, with respect to universities and the number of the metaphors they generated

University	Total	Female	Male	Valid/Invalid metaphors
N.Erbakan	52	43	9	39/13
Cukurova	32	27	5	25/7
Erzurum	62	47	15	46/16
Gazi	46	41	5	33/13
9 Eylul	52	47	5	44/8
Eskisehir	50	43	7	39/11
Ercives	39	28	11	22/17
Canakkale	30	22	8	23/7
Total:	363	298	65	271/92

2.3. Data Analysis

During the level of data analysis, first and foremost, 92 of the compositions written by the candidate teachers were not taken into consideration and eliminated because of the reasons such as incoherence, miscomprehension of the topic and lacking writing. 292 metaphors that were included in the research were ordered alphabetically and the number of the candidate teachers representing metaphors was shown by the letter f. Later on, percentages were calculated, shown as % and presented as a table.

The process of interpretation and data analysis consists of 4 stages. These are as in the following:

1. Naming Stage
2. Sorting Stage
3. Compilation and Summarizing Stage
4. Categorization Stage

During the naming stage, principally, it was looked into whether the participants used specific and clear metaphors in the compositions they wrote. In this stage, the compositions in which clear and specific metaphors were not used were eliminated. For example, 'A foreign language teacher is like creativity and good expression. He or she has got to be creative and teach language in a different way. A foreign language teacher must have an extended horizon. He or she might only teach in this way.' In this type of writing, which was not included in the research metaphors are not only implicit but there is also

uncertainty because of the incorrect sentence. The participant did not express what he or she taught about foreign language teachers but rather mentioned how a foreign language teacher should be.

During the sorting stage, the metaphors which had common traits were similar to each other were analyzed. It was seen whether the metaphors that were used in the compositions contributed to the further clearness and comprehensibility of the concept of 'Foreign language teacher.' For instance, 'Because there are language classes almost in every high school, a foreign language teacher is similar to the integration of the parts. The teachers at these schools try to teach something; however, language cannot be taught properly. The teachers can only integrate the parts when a student starts a university. In another saying all the subjects in a foreign language might be completed then.' This composition did not make any contribution to the comprehension of a foreign language teacher concept; thus, it was eliminated because it mentioned the foreign language and foreign language learning process. What is more, the compositions which had clear and explicit metaphors but lacked the presentation of logical reasoning were not included.

During compilation and summarizing stage, the compositions which were sorted in the previous stage were scrutinized closer. The reasons for the metaphors that were generated by the participants were analyzed during this stage.

During the categorization stage, the metaphors which had specific traits were collected under several categories. For example, the metaphors which were collected under the category of 'Foreign language teacher as a therapist' fundamentally visualize language lesson as an illness and the teacher is considered as somebody who cures (medicine, doctor, etc.).

2.4. Validity and Reliability of Research

As it is known, in a quantitative research method, a lot of methods are used to assess the validity and reliability of the research. However, in a study that was carried out in a qualitative research scope as this one, the study must be unbiased; it has to reflect the truth without any intervention of the researcher. Validity must be obtained in this way and the result which came out must be validated through receiving expert opinion (Yildirim and Simsek, 2008).

To sustain the validity in this research the researchers not only did self-questioning during data acquisition, data analysis, and data interpretation processes but also this study was shared with their colleagues in each stage and the research process was evaluated by critical eyes. To provide reliability, specialist opinion was received from a professor who teaches at Necmettin Erbakan University Institute of Educational Sciences Department and is an expert in the field of qualitative research.

3. FINDINGS

In this stage the metaphors that were generated by candidate foreign language teachers were presented as a table, findings were analyzed and interpreted.

3.1. Metaphors Generated for the Concept of 'Foreign Language Teacher'

<i>Code</i>	<i>Metaphor name</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
1	Tree	3	1.11
2	Tree root	2	0.74
3	Family member	4	1.48
4	Gold	1	0.37
5	Kindergarten teacher	1	0.37
6	Mother	17	6.27
7	Trainer	1	0.37

8	Driving guidance	1	0.37
9	Bee	5	1.85
10	Friend /Comrade	3	1.11
11	Cook	2	0.74
12	Lover	1	0.37
13	Atom Ant	1	0.37
14	Shoemaker	2	0.74
15	Gardener	11	4.06
16	Fisherman	1	0.37
17	Prime Minister	1	0.37
18	Knowledgeable	1	0.37
19	Scientist	1	0.37
20	Two people on the same body	7	2.58
21	Chameleon	3	1.11
22	Canary	1	0.37
23	Fortune teller	1	0.37
24	Ambassador	2	0.74
25	Lapidary	1	0.37
26	Cricket	1	0.37
27	President	2	0.74
28	Apprentice	1	0.37
29	Farmer	5	1.85
30	Cartoon character	1	0.37
31	Child	1	0.37
32	Multipurpose room	1	0.37
33	Multi branched tree	1	0.37
34	Multifunctional machine	1	0.37
35	Gemstone	1	0.37
36	Mill	2	0.74
37	Dervish	1	0.37

38	Detective	1	0.37
39	Foreign Minister	1	0.37
40	Doctor	2	0.74
41	Parent	9	3.32
42	House key	1	0.37
43	Torch	1	0.37
44	Storm	1	0.37
45	Highlighter	1	0.37
46	Captain	4	1.48
47	Rainbow	3	1.11
48	Sky	1	0.37
49	Observation tower officer	1	0.37
50	Silver	1	0.37
51	The Sun	5	1.85
52	Pregnant woman	1	0.37
53	Treasure	1	0.37
54	Light	5	1.85
55	Light beam	1	0.37
56	Idol	1	0.37
57	Medicine	2	0.74
58	Building worker	1	0.37
59	Door	2	0.74
60	Ant	1	0.37
61	Vehicle body maker	1	0.37
62	Discoverer	3	1.11
63	Book	9	3.32
64	Comedian	1	0.37
65	Bridge	2	0.74
66	King/Queen	1	0.37
67	Instruction Book	5	1.85

68	Rescuer	1	0.37
69	Culture monument	1	0.37
70	Culture architect	1	0.37
71	Library	4	1.48
72	Coal miner	1	0.37
73	Machinist	1	0.37
74	Makeup bag	1	0.37
75	Fruit tree	1	0.37
76	Microscope	1	0.37
77	Architect	1	0.37
78	Model	3	1.11
79	Candle	1	0.37
80	Tap	1	0.37
81	Engineer	1	0.37
82	Musician	1	0.37
83	Nuclear energy	1	0.37
84	Ocean	1	0.37
85	Raw fruit	1	0.37
86	Maestro	1	0.37
87	Toy	1	0.37
88	Actor	2	0.74
89	Leader in a game	1	0.37
90	Student	1	0.37
91	Leader	1	0.37
92	Freedom monument	1	0.37
93	Clown	3	1.11
94	Parrot	3	1.11
95	Prophet	1	0.37
96	Compass	1	0.37
97	Guide	14	5.17

98	Colorful flower	1	0.37
99	Painter	1	0.37
100	Patient	7	2.58
101	Chewing gum maker	1	0.37
102	Artist	2	0.74
103	Travel vehicle	1	0.37
104	Travel agency	1	0.37
105	Secretive	1	0.37
106	Dictionary	6	2.21
107	Superman	1	0.37
108	Poet	1	0.37
109	Chef	2	0.74
110	Driver/Bus driver	2	0.74
111	Painting	1	0.37
112	Field	1	0.37
113	Technology	2	0.74
114	Television	1	0.37
115	Awl	1	0.37
116	Theater player	2	0.74
117	Theater game	1	0.37
118	Tourist guide	2	0.74
119	An alien	1	0.37
120	3D picture	1	0.37
121	Country	1	0.37
122	Donor	1	0.37
123	Rain	3	1.11
124	False spring	1	0.37
125	Creator	1	0.37
126	Innovator	3	1.11
127	Orphan	1	0.37

128	Mellow	1	0.37
129	Conductor	4	1.48
130	Craftsman	1	0.37
Total		271	100

Data in Table 2 were summarized as in the following;

1. Candidate foreign language teachers generated 130 metaphors for the concept of 'Foreign Language Teacher.'
2. Each of the 86 metaphors is represented by one student, the remaining 44 metaphors were represented by 2 to 17 students.
3. The first 5 metaphors: (1) Mother (17 candidate teachers 6.62 %), (2) Guide (14 candidate teachers, 5.15 %), (3) Gardener (11 candidate teachers 4.04 %), (4) Book (9 candidate teachers 3.31 %), (5) Parent (9 candidate teachers 3.31 %).
4. Forty- six of the generated metaphors were associated with nonliving things, seventy-eight of them were associated with living things.
5. Thirty- four of 78 metaphors that were associated with living things were illustrated by professions such as gardener, painter, musician, artist, and machinist.

3.2. The Concepts That were Generated for 'Foreign Language Teacher'

Table 3: Metaphors, representing number (f) and percentage

<i>Code</i>	<i>Metaphor name</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
1	a sufferer	15	5.54
2	an illuminator	61	22.51
3	a source of knowledge	54	19.89
4	a supporter of personal development	51	18.82
5	a versatile person	11	4.06
6	a person, different from other teachers	7	2.59
7	an entertainer	15	5.54
8	a self-improver	19	7.01
9	a norm bound and far from self-development	6	2.22
10	a person who has positive and negative sides	5	1.85
11	an exemplary character	5	1.85
12	a molder	18	6.64
13	a healer	4	1.48

At this stage, the metaphors that were generated for ‘Foreign Language Teacher’ were put into 13 categories, presented as Table 3 and analyzed and interpreted as well. For this purpose, the logical reasons for the generated metaphors were scrutinized. Some of the metaphors were easily categorized; however, for others, it was quite difficult to put into a suitable category. For example, although the metaphors such as ‘book, dictionary, library, mother and gardener were categorized easily’, it was rather difficult to find a category for the metaphor ‘The sun.’ Under such circumstances, the logical reason for the metaphor was read many times, compared to each other, only then was put into a category after having been analyzed.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

With the increasing interest in a foreign language, the importance that is given to language learning and teaching rises as well. Nonetheless many studies (Oxford 1998; Villamil and Guerrero 2002; Nikitina and Furuoka 2008b; Asgari 2015; Lin 2015) show that a lot of researches are done to teach foreign language better and get rid of the barriers in front of foreign language teaching. In this paper, the challenges which stay in front of foreign language teaching were determined and it was tried to emphasize solution offers.

Majority of the candidate teachers who participated in the research (90 %) generated positive metaphors for the concept of the foreign language teacher. When the paper was compared with similar ones that had been carried out before (Oxford et al. 1998; Villamil and Guerrero 2002; Nikita and Furuoka 2008; Ahkemoglu 2011; Wan et al. 2011), striking discrepancies, as well as similarities, could be noticed. While in the former studies candidate foreign language teachers generated almost any negative metaphor, in this one approximately 5 % of the candidate teachers generated negative metaphors. Candidate teachers pointed out that teachers are strictly tied to the curriculum and that they do not strive to develop themselves out of the curriculum and furthermore, they are closed to new ideas and opinions. Sharma (2016) refers to this issue and expresses the relevance between teacher education and curricula. She points out that the curriculum should be redesigned according to the needs and developments of education and teachers should improve themselves according to the changing curriculum. According to the conclusions of their experimental study, Lalor and coworkers (2015) claim that teacher educators that they need to experience learning and reflection at a deep level to understand themselves as life-long learners and to be able to develop the professional competence required them as future teachers. In other words, educators should open innovation. Another result of the research was that nearly 20 % of the candidate teachers identified the teacher as the source of knowledge. In a language class, which requires active students, the student-centered approach must be welcomed instead of such a method. Hence foreign language curriculum programs have got to be reviewed.

One of the striking results of the study is that 5.54 % of candidate teachers described teachers as sufferers.

The arguments given above prove that it can be seen that candidate foreign language teachers generated a lot of metaphors for the concept of the foreign language teacher. Such a myriad of metaphor generation is the indicator of how rich perspectives candidate teachers have on this concept. This shows us that it is necessary to review the Turkish education system from the point of candidate teachers.

At the conclusion of the negative perceptions from foreign language teacher candidates, it is strongly recommended that foreign language teachers in Turkey should always update their professionalism and choose course materials such as books, videos, and internet web sites carefully and meticulously according to the students’ interest and levels to handle the course

efficiently. From the results of the study, it is also suggested that the foreign language courses should be considered as a whole from primary education to higher education.

Through carrying out similar studies, we must have a closer look at the problems concerning language teaching; moreover, troubles must be determined via comparing the studies to each other and solutions should be proposed.

Bilgilendirme / Acknowledgement: A part of this study was presented at the 18th International Conference on 1. Eurasian Educational Research Congress, Istanbul University, April 24-26, 2014, Istanbul, Turkey. The article has been produced from Ayşe Arslan Çavuşoğlu's Masters Dissertation.

REFERENCES

- Ahkemoglu, H. (2011). *A Study on Metaphorical Perceptions of EFL Learners Regarding Foreign Language Teaching*. Unpublished MSc diss., University of Cukurova, Adana.
- Arikan, E. E., and Unal, H. (2015). Gifted Students' Metaphor Images about Mathematics. *Academic Journals*, 10(7), 901-906.
- Asgari, S. (2015). An Investigation of Constraints and Their Effects in English Language Teaching Practices in English Language Institutes and High Schools in Iran. *International Journal of Educational Investigations*, 2(1), 121-138.
- Balci, A. (1999). *Metaphorical Images of School: School Perspectives of Students, Teachers and Parents from four selected Schools*. Unpublished PhD diss., Middle East Technical University, Ankara.
- Casarett, D., Pickard, A., Fishman, J. M. S., Alexander, C., Arnold, R. M. Pollak, K. I. and Tulsy., J. A. (2010). Can Metaphors and Analogies Improve Communication with Seriously ill Patients? *Journal of Palliative Medicine*, 13(3), 255-260.
- Coklar, A. N. and Bagci, H. (2011). What are the Roles of Prospective Teachers on the Educational Technology use? A Metaphor Study. *World Journal on Educational Technology*, 2(3), 186-195.
- De Guerrero, M., and Villamil, O. (2002). Metaphorical Conceptualizations of ESL Teaching and Learning. *Language Teaching Research*, 6(2), 95-120.
- Doring, M., Metz, U., Ferrario, D. and Heintze, C. (2009). Der Kampf mit den Pfunden: zur Relevanz von Metaphern im Wissenstransfer zwischen Arzt und Patient. *Metaphorik J*, 16, 109-130.
- Farjami, H. (2012). English Learners' Metaphors and Images of Vocabulary Learning. *Sheikhbahee EFL Journal*, 1(2), 75-90.
- Gravett, O. E. (2015). Who am I? *Teaching Theology and Religion*, 18(2), 159-169.
- Hamarat, E. (2016). Capturing Pre-service Social Studies Teachers' Perceptions about the Concept of Election through Metaphor Analysis. *Educational Research and Reviews*, 11(5), 174-181.
- Lakoff, G., and Johnson, M. (1998). *Leben in Metaphern*. Heidelberg: Carl- Auer- Verlag.
- Lalor, J., Lorenzi, F. and Rami, J. (2015). Developing Professional Competence through Assessment: Constructivist and Reflective Practice in Teacher-Training. *Eurasian Journal of Educational Research*, 58, 45-66.
- Neisser, U. J. (2003). The Swaying Form: Imagination, Metaphor, Embodiment. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 2, 27-53.
- Nikitina, L., Furuoka, F. (2008a). A Language Teacher is like...: Examining Malaysian students' Perceptions of Language Teachers through Metaphor Analysis. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 5, 192-205.

- Nikitina, L., Furuoka, F. (2008b). Measuring Metaphors: A Factor Analysis of Students' Conceptions of Language Teachers. *Metaphorik J*, 15, 161-180.
- Ortony, A. (1975). Why Metaphors are Necessary and not Just Nice? *Educational Theory*, 25(1), 45-53.
- Oxford, R. L., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R. Z., Saleh, A. and Longhini, A. (1998). Clashing Metaphors about Classroom Teachers: Toward a Systematic Typology for the Language Teaching Field. *System*, 26(1), 3-50.
- Saban, A. (2003). A Turkish Profile of Prospective Elementary School Teachers and their Views of Teaching. *Teaching and Teacher Education*, 19(8), 829-846.
- Saban, A. (2004a). Giriş düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının 'Öğretmen' Kavramına ilişkin İleri sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Saban, A. (2004b). Prospective Classroom Teachers' Metaphorical Images of Selves and Comparing them to those they have of their Elementary and Cooperating Teachers. *International Journal of Educational Development*, 24(6), 617-635.
- Sharma, A. (2016). Professional Development of Teachers and Teacher Educators. *Indian Journal of Applied Research*, 6(4), 466-469.
- Wan, W., Low, G. and Li, M. (2011). From Students' and Teachers' Perspectives: Metaphor Analysis of Beliefs about EFL Teachers' Roles. *System*, 39(3), 403-415.
- Wilkes, P. (1989). Images of Organization: An Essay Review. *Journal of Educational Administration*, 27(2), 67-71.
- Yildirim, A., and Simsek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri [Qualitative research methods in the social sciences]*. Ankara: Seckin.

İmam Ebû Hanîfe'nin Siyaset Anlayışı Ve Siyasî Tutumu

Dr. Öğretim Üyesi Maksut Çetin

Geliş tarihi: 27.06.2019

Kabul tarihi: 22.08.2019

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 25-37

Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 20%

¹İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Turkey

cetin_maksut@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4851-5412

*Sorumlu yazar

ÖZ

İslam Tarihi boyunca Müslümanlar arasında birçok itikadî, siyasî ve fikhî ekol ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden biri Müslümanların büyük çoğunluğunu teşkil eden Ehl-i Sünnet mezhebidir. Onun da en büyük amelî ve fikhî oluşumlarından biri olan Hanefilik'tir. Bu oluşumun kurucusu olarak kabul edilen İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İslâmî ilimlerin muhtelif dallarında görüş beyan etmiş bir âlimdir. İmam Azam Ebû Hanîfe'nin itikat ve hukuktan sosyal ve siyasal hayata kadar geniş yelpazede görüş ve fikirleri mevcuttur. Onun düşüncelerini ahlak, sosyal ve siyasal hayattan uzak, İslam toplumunun geçirdiği tarihî aşama ve tecrübelerden arındırılmış sırf itikadî ve fikhî esaslar çerçevesinde değerlendirmek eksik olacaktır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin ileri sürdüğü görüşlerinin arka planında bir ahlâkî duruş, içtimaî bütünlük ve siyasî birlik endişesi yatığı söylenebilir. Zira onun fikir ve tutumu, itikadî ve hukukî alanda olduğu gibi ahlâkî, siyasî ve sosyal alanda da incelenmeye değerdir. Ancak görüş beyan ettiği ve tutum takındığı her bir konuyu ele almak, başlı başına bir makale veya kitap konusu olabilir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alacağımız konu, onun toplum ve siyasete dair görüş ve tutumlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Hukuk, Mezhep, Anlayış, Tutum, İtaat.

The Imam Ebu Hanifah Understanding of Politics and Political Attitude

Assist. Prof. Dr. Maksut Çetin

First received: 27.06.2019

Accepted: 22.08.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 25-37

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 20%

¹ İzmir Katip Çelebi University, Turkey

cetin_maksut@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4851-5412>

* Corresponding author

ABSTRACT

Many Islamic, political and religious schools have emerged among Muslims throughout Islamic history. One of these schools is the Ahl al-Sunnah, which constitutes the majority of Muslims. One of the largest operative and legal formations of these is the Hanafism. Imam Abu Hanifa (d.150 / 767), who is accepted as the founder of this formation, is a scholar who expressed his opinion in various branches of Islamic sciences. It will be incomplete to evaluate his ideas within the framework of purely religious and jurisprudential principles, free from moral, social and political life and free from the historical stages and experiences of Islamic society. Therefore, it can be said that there is a moral stance, social integrity and political unity in the background of Abu Hanif's views. Thus, his ideas and attitudes are worth examining in the moral, political and social fields, as well as in the rhetoric and law. However, to investigate each of the subjects in which he expressed his opinions and attitudes can be a subject of article or book in itself. Therefore, the subject that we will discuss in this study is his views and attitudes towards society and politics.

Keywords: Politics, Law, Sects, Understanding, Attitude, Obedience.

GİRİŞ

Siyaset, yönetmek ve birilerinin idaresinden sorumlu olmak demektir. Bu kavram, ilk olarak bir nesnenin iyiliği ve iyileşmesi için özenle gayret gösterme ve onu belli yönde eğitime manasında kullanılmış iken, daha sonraları yönetilenlerin işlerini muhafaza ile hem bir toplumdaki en üst yönetici hem de daha alt kademedeki yöneticiler için kullanılır olmuştur (İbn Manzur, trs., 6, s. 107). Aslında siyaset eşyayı, hayvanları ve insanları idare etme sanattır (Bakara, 2/30). Bu kavram, en az biri insan olmak şartıyla ve o insanın ilişkili olduğu diğer bütün nesnelere olan bağlantıyı ifade eder. Siyaset, “sase” fiilinden türeyen “seyis”, yani özne ile siyaset edilen nesne arasındaki ilişki ve o ilişkinin özne tarafından yönetilmesidir (İbn Manzur, trs., 1, s. 107). Dolayısıyla siyaset öznenin nesneyi yönetmesiyle başlayan bir süreçtir. Bu süreçte yöneten, yönetilen ve yönetim kavramları arasındaki ilişki siyaset olarak nitelendirilir ki, İslâmî literatürde de bu kavramı genellikle imamet, hilafet, meliklik ve sultanlık gibi kelimelerle ifade edilir (Köse, 2009, s. 294-299; Oral, 2018, s. 926-960).

İnsanlar fıtraten toplu halde yaşamak zorundadır. Siyaset, insanoğlunun toplu bir şekilde yaşamak zorunda olmasından kaynaklanan ortak çıkarlarını düzenleyen bir araçtır. Konusu da toplum ve yönetimdir (Akabulut, 2006, s. 1-10). İslam’da siyaset, Müslümanlar üzerinde genel bir tasarruf yetkisidir (el-Makdisî, 1430/2009, s. 413). İslam dininde siyasetin esas gayesi, insanların adaletli bir tarzda mutlu olacakları bir ortamın hazırlanması ve devam ettirilmesi amacıyla hizmet edecek yöneticilerin iş başına getirilmesidir (el-Gazalî, Nasihatü'l-Mülük, 1351, s. 100; es-Semerkindî, trs., s. 473). Bundan dolayı, İslam’da bu görev ve hizmetlerin ifası için hem bir yönetim hem de o yönetimin başında bir yönetici veya yöneticilerin olması zorunlu olarak görülür (el-Gazalî, İhya, 1895, I, 14); et-Taftazanî, 1991, s. 259).

İslam dininde siyaset ve siyasî meseleler dinin aslî unsurlarından kabul edilmez, aksine insanlar arası ilişkileri düzenlemeye yönelik olan muamelat konusu olarak kabul edilir (Oral, 2018, s. 926-960). Dinin esasları itikat, ibadet ve ahlaka dairdir. Siyasete taalluk eden kısmı azdır ve ikincildir (Nürsi, İçtmai Dersler, s. 99). Bununla beraber onu **dinden** tamamen ayrı bir alan olarak kabul etmek de doğru değildir. Özü bakımından aşkın bir boyuta sahip olan din, şartların değişmesiyle değişebilen muamelat konularını, ilkesel bazda ele alır. Onun için siyaset ve siyasete taalluk eden konular, dinin esas meselelerinden kabul edilmez (el-Maturidî, Kitabu't-Tevhid, 2003, s. 285). Bundan dolayı dinde söz konusu olan muamelat ihtiyaç, menfaat, adalet, zarardan korunma ve hak gibi değerler ışığında belirlenir ve düzenlenir (Çelebi, 2010, s. 13). Bu yüzden dinin temel kaynağı olan Kur'an'da hak, liyakat, adalet, itaat ve istişare gibi siyasetin ana esasları dışında, onun teferruatına dair bilgiler bulunmaz. Onun detaylarına ait konular insanların bilgi ve birikimine bırakılmıştır. Ayrıca siyasetin, oransal olarak dindeki yeri çok az olmasına rağmen hem çok çekici hem de diğer dinî ve dünyevî alanları etkileyici bir boyutu vardır. Onun için din-siyaset ilişkisi tarih boyunca çoğu zaman inişli-çıkışlı olmuştur. Bundan dolayı, yöneticilerin görev ve fonksiyonları dinin aslî unsurlarına müdahale değil, teferruatına dair düzenleme ve uygulamalar olmuş ve olmalıdır.

Tarihsel olarak İslam’da, ilk dört halifeden sonra genelde dinin temsilcileri âlimler, siyasetin temsilcileri ise yöneticiler olmuştur. Tarih boyunca İslam âlimlerinin siyasetçilerle ilişkileri ve siyasete dair görüş ve tutumları farklı şekillerde cereyan etmiştir. Bunun en önemli göstergesi hem aynı dönemde ve aynı iktidara karşı farklı âlimlerin farklı görüş ve tutumlar ortaya koymuş olması hem de bir âlimin aynı iktidara karşı farklı dönemlerde farklı kanaat ve tavırlar sergilemiş olmasıdır. Genel olarak ulemanın siyasetle ilişkisi; siyasî otoritenin yanlışlıklarına karşı fiilî olarak isyan edenler ve meydana gelen isyanları destekleyenler, otoritenin yanlışlıklarına sözlü olarak muhalefet edenler, siyasetle isyancılar arasında tarafsız kalanlar ve son olarak siyasetçilerin her türlü uygulamasını onaylayan ve onlardan yana tavır takınanlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ulemanın fikir ve tutumlarını her zaman yekpare görmek mümkün değildir. Yani onların hem topyekûn hem de bireysel olarak siyasete ilişkin fikir ve tutumlarını belirlemek zordur.

İmam Ebû Hanîfe'nin siyaset ve siyasetçilere karşı tutumunu ve onlara dair görüşlerini belirlemek önemlidir. Ebû Hanîfe, İslam dünyasının kelâm ve fıkıh alanında kabul edilen en önemli otoritelerinden biri olmasıyla birlikte, toplumsal ve siyasal görüş ve tutumları da yadsınamayacak kadar değerlidir. Onun siyasete dair görüş ve tutumları hem tarih boyunca din-siyaset ilişkisinde meydana gelen sorunları

anlama ve anlamlandırma konusunda bizlere rehber olabilir, hem de günümüz ve geleceğe dair bu alanda ulemanın ve toplumun nasıl bir tutum takınması gerektiği hususunda önemli bir ışık tutabilir.

Bu bağlamda Ebû Hanîfe ile ilgili her ne kadar yeterli akademik çalışma yapılmamış olsa da, yine de yüksek lisans ve doktora alanında yapılan birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Örnek olarak; Şükran Karabulut'un *Ebû Hanîfe'nin Kader, İnsan Fiilleri ve Büyük Günah Hakkındaki Görüşleri* (Yüksek Lisans), Muhammed Boşnak'ın *Erken Devir İslam Literatüründe Ebû Hanîfe ve Kelâm İlmiyle İlişkisi* (Yüksek Lisans), Fatmanur Alibekiroğlu'nun, *Ehlu'r-Rey'in İtikadî Boyutu: Ebû Hanîfe Örneği*, (Yüksek Lisans), İsmail Hakkı Ünal'ın, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Medodu* (doktora) ve Mahmood Hüseyin Ali'nin, *İmam Ebû Hanîfe'nin (İmam-ı Azam'ın) İslam Hukuku İle İlgili Temel Görüşleri* (doktora) gibi çalışmalar verilebilir.

1. Ebû Hanîfe'nin Hayati ve Yaşadığı Sosyo-Politik Ortam

İmam Azam Ebû Hanîfe'nin asıl ismi Numan b. Sabit'tir. Dinde otoriter, fıkhîta Hanefî mezhebinin kurucusu ve itikatta Maturidî ekolünün temelini atan âlimlerdendir. Kufe'de 80/699 tarihinde doğmuş (el-Bağdadî, trs., 13, s. 324). Bağdat'ta 150/767 tarihinde vefat etmiştir. Zehirletilerek şehit edildiği de rivayet edilir (es-Saymerî, 1405/1985, I, s. 93). İmam yetmiş yıllık ömrünün büyük bir kısmını Emeviler, geri kalan kısmını ise Abbasiler zamanında geçirmiş (Özel, 2015, s. 15). Hayatının ilk yıllarında, Emevi halifesi Mervan b. Abdümelik (ö. 65/685) idi. Onun Kufe valisi ise adı tarihte "zalim" olarak kaydedilen Haccac b. Yusuf (ö. 95/714)'tu. Siyaseten bu dönemde çokça zulümler işlenmiştir. Ebû Hanîfe, Emeviler'in adil yöneticisi Ömer b. Abdulaziz (ö. 101/720) dönemini de görmüş. Ömer b. Abdulaziz'in adaletli yönetiminden sonra Emeviler'in zulüm dönemi tekrar baş göstermiş ve o da kaçınılmaz olarak bu zulümlere yeniden maruz kalmıştır. Fakat o, bu zulümlere aldırış etmeden, herhangi bir menfaat beklentisi içine girmeden ve hiçbir korkuya da kapılmadan hem tavizsiz bir şekilde siyasî meseleleri değerlendirmiş hem de tarihte silinmez bir tutum ortaya koymuştur.

İmam Ebû Hanîfe gençliğini hem ticaretle uğraşarak (Zorlu, 2013, s. 22) hem de öğrenimine devam ederek geçirmiş ve başta Arapça, Edebiyat, Sarf ve Nahiv olmak üzere muhtelif ilim dallarında kendini yetiştirmiş bir âlimdir. Toplumun takdirini kazanmasında; verdiği fetvaların çoğu zaman haklı görülmesi, fitnelere bulaşmaması, takvası ve ilimdeki otoriterliği etkili olmuştur (Özel, 2015, s. 21). Dolayısıyla o, sergilediği takva, ortaya koyduğu feraset, neşrettiği ilmi dürüstlük, isabet ettiği görüşler, mevcut iktidarlara karşı olan tavizsiz duruşu ve ticaretten kazandığıyla ilmî faaliyetleri destekleyerek halkın büyük sevgisini kazandı.

İmam Azam'ın yetiştiği bölge, müslim-gayrı müslim birçok fikrî ve itikadî fırkanın bulunduğu, itikatla ilgili birçok tartışmanın yapıldığı ve Rey ehlinin bulunduğu bir yerdi. Dindar bir ailenin çocuğu olan Ebû Hanîfe de zaman zaman bu dinî ve fikrî mücadelelere katılmıştır. Onun yaşadığı yer ve çağda hem Harici ve Mu'tezile gibi birçok itikadî fırka yaşamış hem de bir sürü amelî mezhep ortaya çıkmıştır. O ortamda Ebû Hanîfe, doğruları savunarak sadece bir fıkıh mezhebinin kurucusu olarak kalmayıp aynı zamanda Ehl-i Sünnet itikadının önemli bir temsilcisi olan Maturidilik ekolünün da temelini atanlardan biri olmuştur. İtikadî mezheplerin teşekkül dönemine yetişmesi sebebiyle ilahî sıfatlar, kader, büyük günah işleyeninin durumu ve tekkir gibi meseleler üzerinde Mu'tezile, Cebriye, Şia ve Hariciler gibi değişik fırkalara mensup âlimlerle tartışmalar yapmış, savunduğu görüşlerle Ehl-i Sünnet inancının oluşmasına zemin hazırlayan ilk âlimler arasında yer almıştır (Özel, 2015, s. 22).

2. Ebû Hanîfe'ye Göre Yöneticinin Seçilme Şekli ve Meşruluk Kriteri

Yönetim meselesi, İslam âlimleri arasında önemli konu olarak varlığını devam ettirmiş bir meseledir. Bu mesele, genelde imamet veya hilafet kavramları ile ifade edilmiştir. İslam düşünce tarihinde siyaset denilen imamet veya hilafetle ilgili tartışmaların odak noktası, yönetimin kaynağının ne olduğu ve yönetici denilen halife veya imamın hangi kriterlere göre belirleneceği meselesidir. Başka bir ifade ile Müslümanları en çok meşgul eden konu, Hz. Peygamber'den sonra gelecek devlet başkanının nassla mı yoksa seçimle mi belirleneceği? (Santi, 1995, s. 320-330) sorusu olmuştur. Devlet başkanının belirlenmesi konusundaki anlaşmazlık, tarihsel olarak İslam dünyasının en büyük kitlesi olan Sünnî öğretisi ile Şîî öğretisi arasında meydana gelmiştir. Aslında Ehl-i Sünnet ulemasının öngördükleri yöneticinin göreve gelme şekli, Şîî İmamet anlayışına endekslidir. Yani Sünnîlerin siyaset felsefesi, Şîî siyasetini eleştirerek var olmuştur. Mezhepler arasında otoritenin kaynağına yönelik yapılan tartışmalar,

yöneticinin göreve gelme şeklini belirlemiştir. Ancak İslam'da, yönetime dair yapılan bu tartışmalar, tarihsel olarak iki döneme ayrılmaktadır.

Birincisi, ilk dört halife dönemi denilen dönemdir ki, bu dönem için meşruiyet sorununu tartışan genelde Şia ekolüdür. Şia'ya göre, halife nass ve tayinle seçilir. Bu seçim şekli ile seçilen tek bir halife var. O da Hz. Ali'dir. Ondan önceki halifeler nass ve tayinle seçilmedikleri için meşru halifeler değildir. Fakat Şia ekolünün dışında, Ehl-i Sünnet de dâhil genelde mezhepler o dönemin meşruiyetini tartışmamıştır. Onlar, Şia'nın öngördüğü "nass ve tayini" eleştirirken (Köse, 2009, s. 294 vd.), alternatif olarak "biat ve seçim" esasını savunmuşlardır (el-Bakıllanî, 1947, s. 178; Udeh, 1982, s. 145; Aydın, 1990, s. 188). Dolayısıyla onlara göre ilk dört halife, toplumun tercih ve biatı ile seçilmiş meşru halifelerdir (İbn Sa'd, trs., 3, s. 343; el-Maverdî, 1990, s. 44; İb Hazm, 1318, 4, s. 167; Senhurî, 2001, s. 129; Cin ve Akgündüz, 1996, 1, s. 189; Tuğ, 1993, 2, s.873).

İslam tarihinde ilk dört halifenin meşruiyet durumu, daha çok efdaliyet (en faziletli) kavramı üzerinde tartışılmıştır. Konu, ilk dört halifeden hangisi efdal (en faziletli) idi? Efdal varken mefdulün (daha az faziletlinin) imameti caiz midir? Efdaliyeti kim(ler) ve neye göre belirleyecektir? gibi sorularla gündeme gelmiştir. Bu konunun tartışılmasının ana sebebi; Şia'nın, Hz. Peygamber'den sonra en faziletli kişi olarak Hz. Ali'yi kabul etmiş olmasıdır. Yani onların, efdal (en faziletli) olan Hz. Ali varken sahabenin, mefdul (daha az faziletli) olan diğer üç halifeyi seçmesi ile ilgili itirazları ve efdaliyyet gerekçelerini göstererek Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın meşruiyetini yok etme gayretleridir. Şia'nın aksine, başta Ehl-i Sünnet olmak üzere diğer ekoller ise ilk üç halifenin faziletlerini ileri sürerek (el-Bakıllani, s. 178) onların, meşru olduğunu ortaya koymuşlardır (el-Pezdevî, 1980, s. 270; en- Neseî, s. 1993, 2, s. 443). Bu yöntemi takip eden âlimlerden biri de Ebû Hanîfe'dir. İmam Ebû Hanîfe ilk üç halifenin meşruluğunu kanıtlamak üzere şunları söyler: "Hz. Peygamber'den sonra ümmetin en faziletlisi sırasıyla dört raşit halifedir. Ona göre Hz. Peygamber, kendisinden sonra Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e uyulmasını emretmiş ve kendisi vefat etmeden önce Hz. Ebûbekir'e insanlara namaz kıldırmasını buyurmuş olduğundan ümmet, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebûbekir'i halife seçmiştir. Onun tavsiyesiyle Hz. Ömer, onun da tesis ettiği şura neticesinde Hz. Osman seçildi. İmam Azam'a göre fazilet sıralamasında, dört halifeden sonra Aşere-i Mübeşşere gelir. Zira Hz. Peygamber, on kişinin cennetlik olduğunu isimleriyle bildirmiştir. Dolayısıyla Hz. Osman ve Hz. Ali'den teberri etmemek, ikisini de dost bilmek ve işlerini Allah'a havale etmek gerekmektedir. Ayrıca ona göre Hz. Ali, katıldığı savaşlarda meşru halife olarak haklı idi. Ona karşı savaşanlar ise hatalı idiler. İmama göre, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe hakkında susup olayı kurcalamamak gerekmektedir" (Ebû Hanife, 2018, s. 55-62; Beyazızade, 2000, s. 140-143). Dolayısıyla burada İmam Azam Ebû Hanîfe, meşruluk kriteri olarak toplumun seçim ve biatını kabul ettiği için her dört halifeyi hem meşru hem de hilafetteki sıralamayı fazilet sıralaması olarak kabul etmiştir.

İkincisi ise, ilk dört halifeden sonraki bütün dönemleri kapsamaktadır. Aslında bu dönemler için meşruiyet kavramı iki farklı anlamda kullanılmaktadır. İlk olarak, bu dönemde halifenin yönetime gelme şeklidir ki, ne Şia'nın iddia ettiği gibi 'nass ve tayin' ne de diğerlerinin ileri sürdüğü gibi 'seçim ve biat' vardır (Kapar, 1998, s. 15). Dolayısıyla, bu dönemde seçilen hiçbir devlet başkanı, genelde ulema ve ekoller tarafından yönetime gelme şekli açısından meşru olarak kabul edilmemiştir. Sonra ise, öyle veya böyle herhangi bir yol ve nedenle yönetime gelen veya yönetici olan kişilerin adalete ve hukuka bağlılığı oranında meşruiyetleri ele alınmıştır. Dolayısıyla ulema, yönetime gelme şekillerine bakılmaksızın bu yöneticileri, adalet ve hukuka bağlılık açısından meşruiyete tabi tutmuş ve hukuka bağlı kaldıkça ve adaleti ettikçe meşru (Kutlu, 2003, s. 29), aksi halde gayrimeşru addedilmişlerdir (Aydın, 2018, s. 95-111).

Ehl-i Sünnet'in hem itikadî hem de fikhî alanda en önemli ulemasından olan Ebû Hanife'nin halifeler için kabul ettiği yönetime gelme şekli "seçim ve biat"tır. Ona göre, ümmetin seçim ve onayı ile gelmeyen ve biatını almayan bir yönetici meşru bir yönetici değildir (es-Saymerî, 1405/1985, s. 68). Yani yönetici, halkın yönetime katılımı olan şura ile seçilmeli ve yine halkın onayı olan biatı almalı ve yönetimde olduğu müddetçe adalet üzere olmalıdır ki, meşru kabul edilsin. Bu şartları taşımayan bir yönetim ve yöneticiyi Ebû Hanîfe meşru kabul etmemiştir. Ona göre, istişare ve biat yoluyla değil de güç ve silah yoluyla hilafeti ele geçirip ve daha sonra da adet yerini bulsun kabilinden alınan biatler geçerli değildir. Meşru halife, ehl-i reyin (görüş sahiplerinin) istişaresiyle, halkın da katılımıyla seçilir. Bunu da

İmam-ı Azam, halife Ebû Cafer Mansur'la olan tartışmasında ortaya koymuş ve ona şöyle demiştir: “Siz yönetime, ehil insanların fikir birliğine başvurarak değil, gayrimeşru bir yolla seçildiniz. Oysaki yönetim, müminlerin icma ve istişaresiyle mümkündür. Misal Hz. Ebûbekir, Yemenlilerin onayı kendisine ulaşınca kadar toplumu yönetmekten –meşru olmaz düşüncesiyle- elini çekmiştir” (el-Kerderî, 1981, s. 296). Dolayısıyla Ebû Hanîfe, yaşadığı dönemde Emevi ve Abbasi yöneticilerini, yönetime gelme şekli açısından meşru halifeler olarak kabul etmemiştir (Ebû Hanife, s. 38; el-Cessas, 1947, 1, s. 86). Ancak toplumun düzen ve ahengini sağlamak adına onları, adalet ve hukuka bağlılıkları noktasında meşru halifeler olarak kabul etmiştir. Bu görüş ve düşüncesiyle o, anarşiye meydan vermeden ve toplumu da büyük zararlara maruz bırakmadan hem zulme karşı çıkmış hem bireyin hukukunu korumuş hem de toplumun düzenini sağlamıştır.

3. Ebû Hanîfe'nin Siyasî Tutumu

Tabiatı itibariyle insan ve onların oluşturduğu toplumlar her an uyarılmaya ihtiyaç duyan bir yapıda yaratılmış ve oluşturulmuş olduklarından, Yüce Allah tarafından her daim uyarıcı olarak onlara peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlik tarihi açısından şüphesiz son uyarıcı Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Ondan sonra ise Allah, bu uyarı görevini genelde tüm Müslümanlara özelde ise ulema (âlimler) ve ümeraya (yöneticiler) yüklemiştir. Yani İslam dinine göre Yüce Allah, genelde bütün Müslümanlara ve özelde Müslüman idareci ve bilginlere “iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma” (Al-i İmran, 3/104) sorumluluğunu yüklemiştir ki, onlardan biri de İmam Azam Ebû Hanîfe'dir. Hayatı boyunca o, bir âlim ve aydın olarak bu sorumluluğun bilincinde olarak hareket etmiş ve toplumsal görevini yerine getirmiştir (Ebû Hanife, s. 43). Ebû Hanîfe, zaman ve zemin, kişi ve statü gözetmeksizin iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini hem bir farz olarak algılamış hem de onu hiçbir menfaat ve endişe içine girmeden yerine getirmiştir. Dolayısıyla İmam-ı Azam, adaletli davranmayan zalim ve fasık yönetim ve yöneticilere karşı İslâmî bilinç ve sorumluluğunu bu farzın bir parçası olarak ifa etmiştir (İslamoğlu, 2009, s. 243).

Genel olarak İslam dini, Müslümanların birliğine ve beraberliğine fazla önem vermiş ve toplumdan ayrılmanın bireysel, toplumsal ve siyasî sakıncalarına çeşitli naslarla temas etmiştir. Mesela, Kur'an'da şöyle denilmiştir: “*Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın*” (Al-i İmran, 3/103). Başka bir ayette şu ifadeler kullanılmıştır: “*Birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız, gücünüz gider*” (Enfal, 8/46). Diğer bir ayette ise Müslümanlar şu tarzda uyarılmıştır: “*Kendilerine açık deliller geldikten sonra ayrılığa düşüp ihtilaf edenler gibi olmayın*” (Al-i İmran, 3/105). Kur'an'ın ifade ettikleriyle paralel bir şekilde Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “*Allah ümmetimi dalalette birleştirmez. Allah'ın (yardım) eli cemaat üzerindedir*” (Tirmizî, “Fiten”, 7). Başka bir hadiste ise şöyle demiştir: “*Cemaatten bir karış kadar ayrılan kimse İslam'ın boyunduruğunu boynundan çıkarmış olur*” (Tirmizî, “Emsal”, 3). Bu ayet ve hadisler hem topluma hem de toplumun önder ve âlimlerine toplumsal birlik, beraberlik ve bütünlüğün ne kadar önemli olduğu bilincini vermektedir. Dinin kazandırdığı bu bilinçten hareketle ve Müslümanların birlik ve bütünlüğünü muhafaza etmek gayesiyle Ebû Hanîfe, sosyo-politik yapıyı değerlendirmiş ve dinî meseleleri yorumlamıştır. Mesela o, son derece muttaki ve abid bir insan olarak yaşamakla birlikte, ameli imandan ayırmak suretiyle, büyük günah işleyenlerin dinden çıkmadıklarını ifade ederek ve ahirette azap görüp görmeyeceklerini Allah'a havale ederek parçalanmış toplumsal yapıyı korumuş ve tahkim etmiştir (Ebû Hanife, s. 43). Çünkü İslam'ın ilk dönemlerinde bu konular üzerinde büyük tartışmalar söz konusu olmuştur. Büyük günah işleyenlerin dinden çıktığını ileri süren Harici, Mu'tezile, Kaderiyye fırkaları ile bu görüşte olmayan Ehl-i Sünnet mensupları arasında ciddi tartışmalar varmış. Ebû Hanîfe bu görüşleriyle, iman ve amel ayırımına giderek amellerden doğan ayrılık ve o ayrılıktan kaynaklanan toplumsal parçalanmayı önlemiş olmuş. Ayrıca o, Kelime-i Şehadetini getiren herkesi mümin kabul ederek ve bütün Müslümanların iman konusunda eşit olduklarını savunarak toplumsal eşitliği sağlamış ve böylece yeni Müslüman olanlara karşı ikinci sınıf Müslüman muamelesi yapılmasını ve onlardan cizye adı altında vergilerin alınmasını önlemiştir (Ebû Hanife, s. 67). Bu yaklaşımlardan dolayı İmam Ebû Hanîfe'yi, ilk ciddi Sünnî toplumsal ve siyaset teorisyenlerinden biri olarak sunmak mümkündür.

Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu görüşlerin, İslam toplumunda oluşturduğu pratik faydaya Mevdudî şu ifadelerle değinmiştir: “Bu akide, Müslümanların sosyal yapısını bozulmaktan ve parçalanmaktan kurtarmıştır. Zaten birçok fırkaya ayrılıp dağılmış olan İslam ümmetini yeni yeni fırkalara bölünmekten,

karşılıklı nefret hisleri duymaktan, düşmanlıktan ve birbirleriyle çatışmaktan uzaklaştırmış ve bu sayede İslam camiası, ahlâkî bozukluğa düşmekten ve lakayt olmaktan masum kalmıştır. Karışıklık ve fitne devrinde Ebû Hanîfe'nin tanzim ve tertip ettiği ve temelini attığı Maturidî itikadı üzerine, zamanın vaziyetini de göz önünde bulundurmak suretiyle derinlemesine düşünüp dikkatle durduğumuzda bu hareket tarzı ve düşünüş biçiminin hem o devirde hem de günümüzde ne kadar büyük, güzel, tutarlı ve münasip bir hareket tarzı olduğunu görürüz” (el-Mevdudî, trs., s. 332).

İslam âlimleri, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi ifa edilirken toplumun birlik ve beraberliği için yöneticilere “itaat” etmenin üzerinde önemle durmuşlardır. Onlar, yöneticilere itaatın temeline: “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resulüne ve sizden olan ulu'l-emre de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resulü'ne götürün, bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir,*” (Nisa, 4/59) ayetini yerleştirirler (Sarıkaya, 1994, s. 11 vd.). Ayette ifade edildiği gibi Allah, yöneticilere itaati emretmektedir. Ulu'l-emr olan yöneticilere itaatın tüm tartışmaları, bu ayette mevcuttur. Ayette ifade edilen “ulu'l-emr” kavramı, yönetimin en üst kademesine hamledilmekle birlikte, çoğul sığasına bakıldığında yönetim kademesinde bulunan (el-Maturidî, Te'vilat, 2005, 3, s. 263) herkesi kapsamaktadır (Yazır, 1993, 2, s. 1376). Yani ayetteki ifade, genel olarak bir alt kademedekilere emir verenleri, özel olarak da yönetimin üst kademesindekileri içermektedir.

Âlimler, bu ayette Yüce Allah ve Hz. Peygamber hakkında: “ati'u (itaat ediniz)” emrinin ayrı ayrı ifade edildiği halde yöneticiler için tekrarlanmamasını şu tarzda dillendirirler: Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat, şartsız olduğu halde yöneticilere ise şartlıdır. Yani Allah ve peygamberinin emirlerine aykırı düşmeyen hususlarda onlara itaat söz konusudur (Nürsi, Emirdağ Lahikası, 2001, s. 484). Yüce Allah'a (Kur'an'a) ve Hz. Peygamber'e (Sünnete) aykırı olmayan konularda yöneticilere itaat etmek, İslam Müslümanların asli görevi olarak telakki edilmiştir. Zira âlimlere göre, Kur'an ve Sünnet'in sınırları içerisinde ulu'l-emre itaat etmek şarttır. Bunun en belirgin göstergesi ayette, anlaşmazlığa düşülen konularda Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in hakem kılınmış olmasıdır (el-Maturidî, Te'vilat, 2005, 3, s. 264). Dolayısıyla itaat prensibi büsbütün kayıtsız ve şartsız değildir. Müslüman olmak ve İslâmî hükümlerle hükmetmek şartıyla yöneticilere itaat etmek farz olur. Bu yüzden İslam siyasetinin temeli, hukukun üstünlüğü ilkesine dayandırılmaktadır. Çünkü bu hukuk, dokunulmazlığın ve imtiyazın olmadığı bir hukuktur.

Fakat ulu'l-emr, Müslüman değilse veya Allah ve Resulü'nün emirlerine aykırı hüküm verir veya onlara uymayan bir davranışta bulunursa ona itaat etmek gerekir mi? Genelde bir prensip olarak İslam âlimleri, Kur'an ve Sünnet'e aykırı düşen konularda, hiç kimseye itaati şart koşmazlar (Yazır, 2, s. 1374-6). Yani onlara göre, bir yönetici hem Müslüman değilse veya İslam'dan ayrılırsa, hem de Müslüman olup esir olur veya adaletten ayrılırsa onlara itaat edilmez. Aslında İslam Tarihi boyunca genelde fakihler, en üst yönetici olarak halifenin gayr-i Müslimlerden olma durumunu pek tartışmamışlardı. Çünkü Kur'an'da, kâfirin müminler üzerinde velayet hakkı yoktur (Nisa, 4/141), denilmektedir. Ancak gerçek problem, yönetimde iken, Müslüman bir yöneticinin adaletten ayrılması söz konusu olunca ona karşı nasıl bir tutum takımlaacağı meselesidir. Doğrusu bu sorun, genelde İslam ulemasının, özelde ise Ebû Hanîfe'nin siyasî tutumunu belirleyen temel soru ve düğüm noktasıdır. İmam Ebû Hanîfe, imama karşı kıyam edilip edilmemesi, Dört Raşit Halife'nin durumu, Hz. Ali ve Hz. Osman'la ilgili yapılan tartışmalar hakkındaki mütalaasını, siyasî fırka ve tarafların birbirlerine karşı olan silahlı mücadeleleri hakkındaki düşüncelerini yoğun bir şekilde beyan eden ilk âlimlerden biridir (el-Karî, 1979, s. 169) Dolayısıyla, onun siyasî tutumunu belirlemek ve ortaya koymak bugünkü Müslümanlar için de önemlidir.

Ebû Hanîfe'nin hayatı tarihsel olarak ele alındığında, onun dört halifeden sonraki Müslüman yöneticilere karşı olan tutumunu iki şekilde değerlendirmek mümkündür. **Birincisi**, onlar seçim ve biatle seçilmemelerine rağmen İmam Azam, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in Sünneti'ne aykırı düşmeyen durumlarda yöneticilerin karar ve davranışlarını benimsemiş ve onlara itaat etmiştir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'yi, sürekli olarak sadece siyasete muhalif olan bir konumda görmek ve göstermek yanlış olur. Örnek, Abbasi halifesi Ebû'l Seffah'a biat ediyor (es-Saymerî, 1, s. 128-9) ve siyasetçilerin arkasında namaz kılıyor (Ebû Hanife, s. 45).

İkincisi, Ebû Hanîfe, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emirlerine aykırı hüküm veren veya onlara aykırı bir davranışta bulunan, yani hukuku ihlal eden ve adalete aykırı davranan yöneticilere ise itaat etmemiş ve

onların emirlerini uygulamamıştır. Ancak Ebû Hanîfe, zulmeden ve kebairi (büyük günahlar) işleyen idarecilerin yöneticiliğini kabul etmemekle beraber içtimaî işlerin yürütülmesi ve kaosun oluşmaması için adaletsiz halifenin adaletli kadısının verdiği emirleri hoş görmüş ve bu noktada sorumluluğu bireylerin kendisine yüklemiştir. Yalnız burada yöneticilere itaat etmemekle isyan etmenin farklı şeyler olduğunu bilmekte fayda vardır. Ebû Hanîfe'nin, siyasetçilerin yanlış hüküm ve davranışlarına karşı olan itaatsizliği, farklı iki şekilde tezahür etmiştir.

İlk olarak, pasif muhalefet şeklindedir ki, her hangi bir dinî taviz vermeden ve sosyal dokuyu bozmadan, toplumsal görev ve sorumlulukları yerine getirmektir. Aslında bu tarz bir muhalefetle Ebû Hanîfe, hem yöneticilerin yanlışlıklarını dile getirmiş hem de kendisine verilen görev ve hediyelediği reddetmiştir. Dolayısıyla O, hem Emeviler hem de Abbasiler devrinde potansiyel bir tehlike olarak algılanmış ve birtakım baskılara maruz kalmıştır. Yani her ne kadar yöneticiler, onun halk nezdindeki itibarından yararlanarak kendi taraflarına çekmek istedilerse de O, hiçbir dönemde kendisine yapılan idarî teklifleri kabul etmemiş ve bu tutumundan dolayı birtakım işkenceye maruz bırakılmıştır (İbn Esir, trs., 5, s. 559).

İslam toplumlarında ulemanın hem toplumsal düzeyde toplumla yatay hem de siyasî düzeyde otoriteyle dikey ilişkisi söz konusu olmuştur. Bir İslam âlimi olarak Ebû Hanîfe, gerek yatay seviyede dinî oluşumlarla gerekse dikey düzeyde siyasî güçlerle aktif muhalefet ederek ve fitne, isyan ve kaos çıkarmadan zaman zaman pasif bir şekilde muhalefet etmiş bir alimdir. Bu muhalefeti fitne ve isyandan ayıran husus şudur: Muhalefette, toplumu tehdit eden şeylerin reddedilmesiyle içtimaî yapının huzuru, sağlığı ve işlerliği hedef iken, fitne ve isyanda ise, toplumda mevcut olan hastalığın tedavi yöntemi sağlıklı olduğu için toplumsal yapının tamamen yok olması söz konusu olabilir (Lewis, 1997, s. 114). Ayrıca fitne ve isyanda sonuçların çerçevesi ve nihai noktası hesaplanamayabilir. Onun için Müslümanlar kolay kolay isyan ve silahlı mücadeleye girişmemişler ve girişenlere de taraftar olmamışlardır. Zira din, zararlarından dolayı şiddetli bir şekilde isyan, fitne ve anarşiden alıkoymaktadır (Nürsi, Müdafaalar, 2013, s. 540).

İslam Tarihi boyunca başta Cemel ve Siffin savaşları olmak üzere Müslümanlar arasında meydana gelen kanlı ve acı tecrübeler, idareye karşı çıkmakla halkın daha zararlı çıktığı, isyan edenlerin başarılı olma ihtimalinin daha zor olduğunu ve genelde idarî mekanizmanın daha kuvvetli olduğu gerçeğinden hareketle, Müslümanların yöneticilere itaat etmekten başka bir çaresi kalmadığını göstermiştir. Bundan dolayı, genelde “asayiş muhafaza”, “yöneticilere itaat”, “cemaate bağlılık” esasları benimsenmiştir (Sarmış, 2010, s. 277-298). Ayrıca İslâmî fırkalardan bir kısmı “emr-i bil’l-ma’ruf ve nehyi ani’l-münker” yöntemiyle, “huruc”, “kıyam” ve “cihat” gibi mefhumları kullanarak giriştikleri mücadeleler sebebiyle müminlerin daha büyük acı ve ıstıraplara maruz kalması, ağır bedeller ödemesi ve onlar karşısında yöneticiler, elindeki gücü kullanarak isyan edenleri sefil bir duruma düşürmesi ve idarecilerin tahakkümlerine maruz kalması nedeniyle ümmetin “sabır”, “temkin”, “tedbir” esaslarına sığınmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı İmam-ı Azam Ebû Hanîfe de asayiş muhafaza ve toplumsal birliği koruma adına kendisine yapılan her türlü muameleyi sabır ve şükürle karşılamıştır. Zira bu tutum, siyaset literatüründe “pasif direniş” “sivil itaatsizlik” (Uyanık, 2015, s. 131), “müspet hareket”, “manevî cihat” veya “pozitif siyaset” olarak nitelenmektedir.

Genel olarak Müslümanların geleneğinde egemen olan düşünce, yönetime karşı silahlı mücadele vermenin uygun görülmediği şeklindedir. Yöneticiler günahkâr ve zalim olsa da daha büyük fitne ve zulümlere neden olmamak için var olan yöneticilere itaat edilir, arkalarında namaz kılınır ve onlarla beraber cihada iştirak edilir. Bu genel anlayışla paralel olarak İmam Azam Ebû Hanîfe, zalim de olsa, mümin olan yöneticilerin arkasında namaz kılmayı uygun bulmuş ve şöyle bir görüş ortaya koymuştur: “Senin mükâfatın sana, onun günahı da kendisinedir” (Beyazizade, s. 144-146). Burada Ebû Hanîfe, yöneticilerin şahsi hatalarıyla kamuya ait yanlışlıkları ayırarak hem toplumun düzenini sağlamış hem de vicdanî sorumluluklarını yerine getirmiştir (Uyanık, s. 131).

Diğeri ise, aktif muhalefet tarzıdır ki, buna isyan, kıyam, huruç, maddî cihat gibi isimler de verilmektedir. İmam Ebû Hanîfe, zaman zaman bu muhalefeti hem teorik hem de maddî olarak desteklemiştir. Fakat kendisi aktif olarak ne herhangi bir harekette bulunmuş ve ne de herhangi bir harekete katılmıştır. Ancak O, hem verdiği fetvalarla hem de yaptığı maddî yardımlarla meydana gelen aktif muhalefeti zaman zaman desteklemiştir. Derslerinde fırsat buldukça iktidarı tenkit etmiş, hatta isyan

eden Zeyd b. Ali (ö. 122/740)'nin (Batur, 2018, s. 217) imamlığına zımnen biat ederek malî destekte bulunmuştur. Hz. Ali'nin torunlarından Muhammed en-Nefsü'z-Zekiye (ö. 145/762) ile kardeşi İbrahim'in Abbasiler'e karşı kıyam ederek şehit olmaları durumunda Ebû Hanîfe, açıkça iktidarı tenkit etmiş, bu yüzden kırbaçlanmış, hapse atılmış ve işkence görmüştür (el-İsfehanî, trs., s. 378). Zira o, hem Abbasi Halifesi Mansur'a karşı isyan eden Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'yi desteklemiş (Ebû Zehra, trs., s. 363) hem de insanları onun kardeşi olan İbrahim'le beraber ayaklanmaya çağırılmış ve ona biat etmek üzere insanları teşvik etmiş ve cesaretlendirmiştir. Öyle ki, onunla birlikte isyan etmenin elli veya yetmiş defa hac ibadetini yapmaktan daha faziletli olduğunu dile getirmiştir. Hatta bu konuda Ebû İshak en-Nizari adındaki bir şahsa: "Bana göre kardeşin İbrahim'i desteklemek, kâfirlerle cihattan daha hayırlıdır," (el-Cessas, 1, s. 81) demiş ve onu zalim idareciye karşı mücadele etmeye teşvik etmiştir. İmam Ebû Hanîfe, bir taraftan insanları ona yardım etmeye ve katılmaya teşvik ederken (Atalan, 2005, s. 157-168) diğer bir tarafta ise Ebû Mansur'un en büyük komutanı olan el-Hasan b. Kahtaba'yı, Muhammed ve İbrahim'e karşı mücadele etmekten alıkoymuş ve onun, halife Mansur'un yanına giderek bu savaşa kesinlikle katılmayacağını, ölse de bu iki şahsa karşı savaşmayacağını bildirmesini sağlamıştır (Ebû Zehra, 1981, s. 53-55).

Genel olarak Ebû Hanîfe, imama itaat etme ve ona karşı isyan etme konusunda çok temkinli ve tedbirli davranmıştır. Bunun sebebi, Hz. Hüseyin ve ailesinin başına gelen feci olaylar gibi hadiselerin tekrar vuku bulmaması ve Kufeliler'e güvenmemiş olmasıdır. Nitekim Zeyd b. Ali'nin kıyâmı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer, gerçekten insanların onunla birlikte olacağını ve onu yardımsız bırakmayacağını bilsem, onunla beraber olup muhalifleriyle savaşırdım. Çünkü gerçek halife ve imam odur. Yalnız endişe ediyorum ki, atası olan Hz. Hüseyin gibi, onu da yalnız bırakacaklardır. Ama mal ve mülkümle ona yardım ediyorum ki, bununla kendisine muhalefet edene karşı güçlensin" (İbn Sa'd, s. 368; Reşit Paşa, 2002, s. 259-272; Nevin, 1990, s. 290). Başka bir rivayette de şunları söylemiştir: "Zeyd b. Ali'nin bu çıkışı, Resûlullah'ın Bedir günündeki çıkışına benziyor" (et-Taberî, 1967, 6, s. 183). Fakat kendisine Zeyd ile birlikte niçin savaşa katılmadığı sorulduğunda ise, bu yanıtı vermiştir: "Beni ondan alıkoyan, halkın yanındaki emanetleridir" (İbn Sa'd, s. 368).

4. Ebû Hanîfe'ye Göre Hukuk-Siyaset İlişkisi

İslam siyaset tarihinde Şia mezhebi dışında genelde ulema, devlet başkanlarının ehl-i hal ve'l-akd denilen görüş sahiplerinin seçimi ve halkın onayı denilen biatla yönetici olmaları gerektiği hususunda hemfikirdirler. Fakat ilk dört halifeden sonra devlet başkanlığına geçen yöneticilerin, yönetime gelme şekli şura usullü ve biat temelli olmadığından, onların seçilmeleri çoğunlukla meşru kabul edilmemiştir. Çünkü onlar zorla, güç kullanarak ve fiilî durumlar oluşturarak devletin başına geçmiş ve ulema da kendilerini defakto olarak bu durumun içinde bulmuşlardır. Âlimler, zorla devleti eline geçiren yöneticiler ile hukuku uygulama ve kendi sorumluluklarını yerine getirme paradoksuyla karşı karşıya kalmışlardır. Yani onlar hem vicdanî sorumlulukla hukukun uygulanmasını hem de bu uygulamanın üstünde duran yöneticilere hukukun tatbik edilmesi çelişkisiyle muhatap olmuşlardır. Şüphesiz bu çıkmazı en iyi aşmaya çalışanlardan biri âlim ve fakih İmam Ebû Hanîfe olmuştur.

Genel olarak İslam âlimleri, işledikleri hatalardan dolayı halifeleri, hukuk önünde diğer insanlarla eşit kabul etmeyi tercih etmiş ve bu tercihlerini de birtakım nasrlara (hüçürat, 49/13) ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayandırmışlardır. Ancak onlar, hukuk kurallarının genelliğine ve herkes için söz konusu olduğuna inanmış olsa da, bazı suçlardan dolayı halifenin cezalandırılması konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Dolayısıyla yöneticilerin adaletsizlik ve hatalarına yaklaşım iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bunlardan **birincisi**, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Ona göre halife, zina etmek ve içki içmek gibi şahsî suçlardan dolayı cezalandırılmaz. Zira bu, onun bu cezalandırılmayı hak etmediği anlamına gelmez, aksine onu cezalandırma imkânının bulunmaması nedeniyledir. Çünkü halife, başkalarının üzerinde velayet hakkına sahip iken, başkasının onun üzerinde herhangi bir velayet hakkı yoktur ki, onu cezalandırsın. Ayrıca onun bu cezalandırmayı kabul etmesi aklen mümkün değildir. Eğer o, cezasının uygulanmasını kabul etmeyecek olursa, o zaman cezayı uygulamak imkânsızlaşır. Zira hukukçulara göre vacip, imkânsız olduğu zaman artık vacip olma niteliğini kaybeder. Dolayısıyla halifeye uygulanması gereken ceza düşer (İbn Humam, trs., 6, s. 160).

Adam öldürmek ve yaralamak gibi başka kişilerin haklarıyla ilgili bulunan suçlara gelince Ebû Hanîfe, halifenin bunlara karşılık cezalandırılması gerektiği görüşündedir. Çünkü böyle bir cezanın

uygulanmasını isteme hakkı, kendisine karşı suç işlenen kimsenin veya onun velilerininindir. Buna göre halife, bu türden bir suç işleyecek olursa, hakkın asıl sahipleri, cezanın uygulanmasını isteme hakkına sahiptir. Bunun uygulanması için de yargıdan ve toplumdan güç alırlar (İbn Humam, trs., 6, s. 160-1).

İkincisi: Fakihlerin büyük bir çoğunluğunun (cumhurun) kabul ettiği görüştür. Onlar, suçlar arasında herhangi bir ayırım yapmazlar. İster Allah'ın hakları ile ilgili isterse bireyin hakları ile ilgili bulunsun, halife veya imamın işlediği bütün suçlardan sorumlu olacağı görüşündedirler. Çünkü naslar geneldir, suçlar da herkes için haramdır. Bu "herkes" kavramının içerisine devlet başkanı da girer. Buna göre devlet başkanı bile olsa, işlediği suçlardan dolayı cezalandırılır. Bu fakihler, Ebû Hanîfe'nin yaptığı gibi, cezanın uygulanma imkânına bakmazlar. Çünkü suçluların cezasını uygulama görev ve yetkisi, yalnızca halifeye ait olan bir şey değildir. Buna göre halife, bir suç işleyecek ve bu suçun cezasıyla hüküm giyecek olursa, kendisine ve ümmete temsilcilik eden ve suçun cezasını uygulama yetkisine sahip bulunan kimselerden biri, bu suçun cezasını kendisine uygular (es-Sabunî, 1982, s. 126-7).

Sonuç olarak, genelde birçok İslam âlimin yaklaşımında görüldüğü gibi, İmam Ebû Hanîfe'nin siyaset ve siyasetçilere dair görüş ve tutumu konusunda dikkat çeken hususlar; yöneticilere itaat ve asayiş muhafazadır. Onların yanlışlıklarına (münker) yönelik tavrı ise, bir hadiste mealen ifade edildiği gibi, önce eliyle düzeltmek, buna güç yetirilmiyorsa sözlü olarak karşı çıkmak, o da mümkün değilse kalben hoş görmemek (Müslim, "İman", 78; Tirmizî, "Fiten", 11) ve onlar tarafından yapılan taciz ve sıkıntılara karşı ise sabırlı davranmaktır. O, yaşadığı her dönemde Kur'an ve Sünnet'in ölçülerini esas alarak siyasî dürüşünü ortaya koymuş, eleştirilerini yapmış ve hatta kendisini susturmak için her bir dönemde, yöneticiler tarafından kendisine teklif edilen para, makam ve maddî şeylere tenezzül etmemiştir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre, bu teklifleri kabul etmek, dinî ve ahlâkî düşüncelerinden vazgeçmek anlamına gelirdi. Onun için o, mümkün mertebeye siyasilerden ve siyasetçilerin verdiği makam ve hediyelerden uzak durmuştur.

Sonuç

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam'da da tarihi süreç içerisinde birçok itikadî ve fikhî ekol ortaya çıkmıştır. İslam dünyasının en büyük inanç mezhebi olan Ehl-i Sünnet'in günümüzde yaşayan dört büyük fikhî ekolünden biri Hanifi mezhebidir. Şüphesiz bu mezhebin kurucusu İmam Azam Ebû Hanîfe'dir. Ebû Hanîfe, dinde zamanın otoritelerinden biri, fıkhîta Hanefî mezhebinin kurucusu ve itikatta Maturidî ekolünün temelini atan kişilerden biridir. O, İslam siyasal tarihinde Emevi ve Abbasiler dönemlerine şahit olmuş ve o iki dönemde de muhtelif baskı ve zulümlere maruz kalmıştır. Fakat İmam, bu zulümlere aldırmandan hem tavizsiz bir şekilde siyasî meselelere adil ve mutedil çözümler getirmiş hem de dinin öngördüğü önemli ve etkin bir tavır ortaya koyarak tarihte silinmez bir iz bırakmıştır.

Genel olarak Müslümanlar, halifenin seçim usulü olarak şura ve biatı kabul etmişlerdir. Ebû Hanîfe de, devlet başkanının seçimi için şura ve biat denilen halk onayını esas almış ve ilk dört halifenin seçilmesini tartışmasız olarak meşru görmüştür. Fakat o, ilk dört halifeden sonraki dönemin siyasetçilerini, bu yöntemle seçilmedikleri için, yönetime gelme şeklini meşru görmemekle beraber, ancak onları hukuka ve adalete bağlılıkları açısından meşru görmüştür. O, bu görüş ve düşüncesiyle, anarşiye meydan vermeden ve toplumu da zarara uğratmadan hem yöneticilerin meşruluğunu tartışmış hem yanlışlıklarını eleştirmiş hem bireyin hukukunu korumuş hem de toplumun düzenini sağlamıştır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe, bu şekilde hem iyiliği emretmek hem de kötülüğü engellemek denilen toplumsal sorumluluk bilincini yerine getirmiştir.

İslam dini toplumsal birlik ve bütünlüğün önemini sürekli olarak bireylere telkin eden bir dindir. Dinin kazandırdığı bu bilinçten hareketle, Müslümanların birlik ve bütünlüğünü muhafaza etmek gayesiyle Ebû Hanîfe, dinî meseleleri yorumlayarak parçalanmış toplumsal yapıyı korumaya çalışmış bir âlimdir. Onun oluşturduğu inanç ve hukuk sayesinde, Müslümanların sosyal yapısı bozulmaktan ve parçalanmaktan kurtulmuş ve böylece o, zaten birçok fırkaya ayrılmış olan İslam ümmetini yeni yeni fırkalara bölünmekten, karşılıklı nefret hislerini duymaktan ve birbirleriyle çatışmaktan kurtarmıştır.

İmam Ebû Hanîfe, toplumsal bütünlüğün en önemli unsuru olan ulu'l-emre (yöneticiler) itaat etmenin çok önemli olduğu üzerinde durmuş ve Kur'an ile Sünnet'in sınırları içerisinde onlara itaat etmenin farz olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, İslâmî hükümlerle hükmettikçe ve adaletten ayrılmadıkça ulu'l-emre itaat etmek gerekir. Fakat Ebû Hanîfe, Allah ve Resulü'nün emirlerine aykırı hüküm veren, onlara aykırı

bir davranışta bulunan ve adaleti sağlamayan yöneticilere ise itaat etmemiş ve onların emirlerini uygulamamıştır. Bu tutumunu da genelde pasif muhalefet olarak, zaman zaman da aktif muhalefeti destekleyerek ortaya koymuştur. Pasif muhalefet, her hangi bir dinî taviz vermeden ve sosyal dokuyu bozmadan, toplumsal görev ve sorumlulukları yerine getirmektir ki, İmam çoğunlukla bunu tercih etmiştir. Fakat o, yöneticilere itaat etme ve onlara karşı isyan etme konusunda çok temkinli ve tedbirli davranmakla beraber, hem verdiği fetvalarla hem de yaptığı maddî yardımlarla meydana gelen aktif muhalefeti bazen teşvik etmiş bazen de desteklemiştir. Bu görüş ve tutumuyla İmam Azam, siyaseti hukukun üstünlüğü ilkesine, hukuku da, dokunulmazlığın ve imtiyazın olmadığı bir ahlâkî ilkeye dayandırmıştır.

Ebû Hanîfe sadece siyasî açıdan değil, hukukî açıdan da yöneticilerin yaptıklarını adalet açısından değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ona göre, halife kendisini ilgilendiren şahsî suçlardan dolayı cezalandırılmaz. Bu, onun cezalandırılmayı hak etmediği anlamına gelmez, aksine onu cezalandırma imkânının bulunmaması anlamına gelir. Çünkü eğer halife, kendisine cezasının uygulanmasını kabul etmezse, o zaman cezayı uygulamak imkânsızlaşır. Fakat başka kişilerin haklarıyla ilgili suçlar konusunda halifenin cezalandırılması gerektiği görüşündedir. Çünkü böyle bir cezanın uygulanmasını isteme hakkı, kendisine karşı suç işlenen kimsenin veya onun velilerininindir. Buna göre halife, bu türden bir suç işleyecek olursa, hakkın asıl sahipleri, cezanın uygulanmasını isteme hakkına sahiptir. Bunun uygulanması için de yargıdan ve toplumdan güçlerini alırlar.

Sonuç olarak, İmam Azam Ebû Hanîfe'nin siyaset ve siyasetçilere dair görüş ve tutumu konusunda dikkat çeken hususlar; yöneticilere itaat, asayiş muhafaza ve cemaate bağlılıktır. Onların yanlışlıklarına (münker) yönelik tavrı ise önce eliyle düzeltmek, buna güç yetirilmiyorsa dil (söz) ile reddetmek, bu da mümkün değilse kalben hoş görmemek ve onlardan gelen eziyetlere karşı ise sabretmektir. Ebû Hanîfe'nin hayatı incelendiğinde, yerine göre bu tavırların hepsini görmek mümkündür. O kime, nerede, ne zaman ve ne şekilde davrandığını ince hesaplayarak toplumsal dokuya zarar vermeden fikirler ortaya koymuş ve tutumlar takınmıştır. Dolayısıyla onun hayatında görülen tutum değişikliği, onun istikrarsızlığı anlamına gelmez. Aksine, tabiatı itibarıyla siyasetin değişken bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Onun tutum değişikliği, sistemlerin farklılığına ve yöneticilerin muhtelif uygulamalarına bağlanabilir. Dolayısıyla bizim de hem tarihî tecrübeden hem de Ebû Hanîfe gibi ulemanın hayatından ders alarak yirminci yüzyılda, Müslümanlara karşı geliştirilen psiko-sosyolojik, teknolojik ve fiziksel harp teknikleri karşısında yapılacak olan hak arama bilincini geliştirerek ve şiddete başvurmadan, fikrine güvenerek, aleni bir şekilde, kamu vicdanına hitap ederek, düşmanlıkları derinleştirmek yerine, problemleri gidermeyi hedef alan hesaplanabilir ve hesap verilebilir barışçıl tutumlar ortaya koymamız gerekir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma 2nd International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences (ICES-2019)'da sözlü bildiri olarak sunulmuş çalışmanın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

KAYNAKÇA

- Aliyyu'l-Kari. (1979). *Fıkh-ı Ekber Şerhi*. (trc. Yunus Vehbi Yavuz). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Atalan, M. (2006). Ebû Hanîfe ve Alioğulları. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 8, 24.
- Aydın, A. (2018). Devlet İdaresine Dair Konulara Fıkıh Eserlerinde Az Yer Verilmesini İbn Haldun'un Realist Siyaset Teorisi Ekseninde Değerlendirme. *Türkiye'de Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 95-111.
- Aydın, M. A. (1990). *İslam Hukukunda Devlet Başkanının Tayini Usulü*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları.
- Bağdadî, H. (trs.). *Tarihu Bağdad*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- Bakıllanî, K. E. (1947). *et-Temhid*. Kahire: Matbaatu'l-Behiyye.
- Batur, M. R. (2018). *Zeydilik ve Selefilik Arasında İbnü'l-Vezir*. Ankara: Gece Akademi.
- Beyazizade, A. E. (2000). *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*. (çev. İlyas Çelebi). İstanbul: MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Cessas, E. (1947). *Ahkamu'l-Kur'an*. Kahire: Matbaatu'l-Behiyye.
- Cin, H.-Akgündüz, A. (1996). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ebû'l-Ferec, A. (trs.). *Makati'l-Talibin*. (nşr. Ahmed Sakr). Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Ebû Hanife, N. (2018). *İmam-ı Â'zam'ın Beş Eseri*. (trc. Mustafa Öz). İstanbul: İfâv Yayınları.
- Ebû Zehra, M. (trs.). *İslam'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Ebû Zehra, M. (1981). *Ebû Hanîfe*. (çev. Osman Keskioglu). İstanbul: Can Kitapevi.
- Gazalî, E. H. (1898). *İhya'u Ulumi'd-Din*. İstanbul.
- Gazalî, E. H. (1351). *Nasihatu'l-Mülük*. (neşr. Celaleddin Humeyî). Tahran.
- Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi*. (çev. Salih Tuğ). İstanbul: İrfan Yayınları.
- İbn Esir, İ. (1407/1987). *el-Kamil fi't-Tarih*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,
- İbn Humam, K. (trs.). *Şerhu Fethi'l-Kadir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, M. (trs.). *et-Tabakatu'l-Kubra*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İslamoğlu, M. (2009). *İmamlar ve Sultanlar*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kapar, M. A. (1998). *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Katib, A. (2010). *Sünni Siyasal Düşüncesinin Gelişimi Demokratik Hilâfete Doğru*. (trc. Muhammed Coşkun). İstanbul: Mana Yayınları.
- Kerderî, H. (1981). *Menakibu'l-İmamı'l-Azam*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabî.
- Kutlu, S. (2002). *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutlu, S. (2003). *Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları.
- Köse, H.M. (2009). Siyaset. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 37, ss. 294-299). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lewis, B. (1997). *İslam'ın Siyasal Söylemi, (The Political Language of Islam)*. (çev. Ünsal Özkay). İstanbul: Phoneix Yayınları.
- Maturîdî, E. M. (2005). *Te'vilatu'l-Kur'an, (Te'vilatu Ehl-i Sünne)*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Maverdî, E. H. (1990). *el-Ahkamu's-Sultaniye*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabî.
- Mevdudî, E. (trs.). *Hilafet ve Saltanat*. (trc. Ali Gencil). İstanbul: Hilal Yayınları.
- Nesefî, E. M. (1993). *Tabsıratu'l-Edille*. (thk. Hüseyin Atay). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nevin, A. M. (1990). *İslam Siyasal Düşüncesinde Muhalefet*. (çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Nursi, B. S. (2001). *Emirdağ Lahikası*. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Nursi, B. S. (2013). *İçtimai Dersler*. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Nursi, B. S. (2012). *Müdafaalar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık.

- Nursi, B. S. (2013). *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Oral, O. (2018). *Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri*. Kayseri: I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi.
- Özel, M. (2015). *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî Mezhebi*. Ankara: DİP Yayınları.
- Pezdevî, E. Y. (1980). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. (trc. Şerafeddin Gölcük). İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Reşit Paşa, H. Ş. A. (2002). Ebû Hanîfe'nin Siyaset Anlayışı. (sad. Mevlüt Uyanık). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1, (1-2), 259-272.
- Sabunî, N. (1982). *Maturidiyye Akaidi*. (çev. Bekir Topaloğlu). Ankara: Diyanet İşleri Bşk.
- Santi, P. (1995). İslam'ın Başlangıcında Belli Başlı Siyasî ve Felsefî Akımlar. (trc. M. Sait Yazıcıoğlu). *AÜİF İslamî İlimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 320-330.
- Sarmış, İ. (2010). *Şura'dan Saltanata, Teokrasiye ve Laisizme Yönetim*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (1994). Ehl-i Sünnet'in Devlet Telakkisinde İki Mesele: İdari Sistem, Devlet Reisine İtaat. *SDÜİF Dergisi*, (10), 1-17.
- Saymerî, K. E. A. (1405/1985). *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî*. Âlemü'l-Kütüb.
- Senhurî, A. (2001). *Fikhu'l-Hilafe ve Tatavvuruha*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabî.
- Taberî, E. C. M. (1967). *Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk*. (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim). Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabî.
- Taftazanî, S. (trs.). *Şerhu'l-Makasid*. (thk. Abdurrahman Umeyra). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Udeh, A. (1982). *İslam ve Siyasî Durumumuz*. (trc. Beşir Eryarsoy). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Uyanık, M. (2015). *Ebû Hanîfe ve Said Nursi'de Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Zorlu, C. (2013). *Âlim ve Muhalif*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Barbara Kruger'in Tasarımlarını Göstergelerarasılığın Yeniden Üretim Yöntemleriyle Okumak

Dr. Öğretim Üyesi Dilek Çulha^{1*}

Geliş tarihi: 08/08/2019

Kabul tarihi: 22/08/2019

Atıf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 38-52

Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 8%

¹ Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım
Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü
Yalova/ Türkiye.

dileki.culha@gmail.com

ORCID ID 0000-0000-3077-8943

* Sorumlu yazar

ÖZ

Postmodern dönem, toplumun çeşitli alanlarındaki değişim ve dönüşümünü anlamlandıran kavram ve teorilerin eşliğinde tanımlanmaktadır. Bu eklektik yapıyı kuran yazın alanında metinlerarasılık ve görsel alanda göstergelerarasılığın içeriğinde irdelenen yeniden üretim modelleridir. Yeniden üretim; parodi (yansıma) ve pastiş (öykünme) gibi kavramlarla geçmiş ve gelecek arasında varlık gösteren yazının, söylemin ve görselin günün koşullarına dönüşümünün başka bir okuması olarak ele alınabilir. Bu görüşü görsel sanatlar içinde tasarımlarına yansıtan isim Barbara Kruger'dir. Onun çift dille kodladığı eleştirel nitelikli tasarımları daha çok toplumsal bilinen bir bilgiyi kuran ataerki yapının inşa ettiği, toplumsal gerçekliğin rolünü eleştirebilir kılmaktadır. Böyle bir okumanın amacı; grafik tasarımda fikir çözümlemesine düşünsel kuramlar ile yaklaşılabilmesine işaret etmektedir. Çünkü kuram, toplumsal yapının oluşturduğu bilgileri dönemin düşünsel koşullar doğrultusunda değişiminin sorgusunu açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda Kruger'in tasarımlarını kuram ile okumak; parodi ve pastişin açıklanmasını sağlarken, grafik dilinin zihinsel etkisinin anlaşılmasına yardımcı olması bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Barbara Kruger, Afiş Tasarımı, Yeniden Üretim, Disiplinlerarası.

Reading Barbara Kruger's Designs Using Reproduction Methods of Intersemiotics Perspective

Assist. Prof. Dr. Dilek Çulha¹ *

First received: 08/08/2019

Accepted: 22/08/2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 38-52

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 8%

¹Yalova University, Faculty of Art and Design, Graphic Design Department
Yalova/ Turkey.

dilek.i.culha@gmail.com

ORCID ID 0000-0000-3077-8943

* Corresponding Author

ABSTRACT

The postmodern era is defined by the concepts and theories that make sense of change and transformation in various fields of society. This eclectic structure is formed by the models of reproduction, which are examined in the context of intertextuality in the field of literature and intersemiotics in the visual field. Reproduction can be considered as another view of the transformation of writing, discourse and visual field, which have been existing with concepts like parody (reflection) and pastiche (emulation) between the past and the future, into the conditions of the day. Barbara Kruger reflects this idea in her designs in visual arts. Her bilingual critical designs make it more possible to criticize the role of the social reality which is constructed by the patriarchal structure that builds socially known knowledge. The purpose of such a reading is to point out that the idea analysis in graphic design can be approached through intellectual theories. This is because the theory means revealing the interrogation of the change of the information formed by the social structure in accordance with the intellectual conditions of the period. In this context, reading Kruger's designs through theory is important in explaining parody and pastiche, while also helping understand the mental impact of graphic language.

Keywords: Barbara Kruger, Poster Design, Reproduction, Interdisciplinarity.

GİRİŞ

Postmodernist dönemde; hayat, sanat, tasarım, reklamcılık gibi disiplinlerarası alışverişin yaşandığı bir düşünsel ağ yaratılmış ve kuramlarla tartışılmıştır. Bu kuramlar daha çok yazın alanında sözel; görsel alanda ise sözel olmayan sanatlar olarak ayrılmaktadır. Bu ayrım, metinlerarasılığın yanı sıra göstergelerarasılık kavramını da beraberinde getirmiştir. Metinlerarasılık, yazın alanındaki metinlerin birbiri ile ilişkisi üzerinden açıklanırken; göstergelerarasılık tanımı, "Roman Jacobson'un bir çeviri biçimleri üzerinden irdelediği '(...) dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumuna" (Aktulum, 2011, s. 17) dayanmaktadır. Bu bağlamda dönemin kavramlarını açıklama çabaları; bir metnin kendi kendine anlamlı bir yapı olarak algılanmasından çok, başka bir metinle-sözceyle-görüntüyle veyahut disiplinle ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan algıya bağlı olduğu söylenebilir. Postyapısalcıların belli kuralları ve dizgeleri yıkıp sadece sanata ve malzemenin "ne" liğine yönelmesi, sanatın tanımlarının genişlemesine vesile olması burada önem kazanır. Artık "sanat yapıtı açık bir yapıda olduğuna göre, malzemesini diğer sanat biçimlerinden, disiplinlerden, türlerden tüketerek, kendi içerisinde ötekilere sürekli olarak göndermeler yaparak ya da onları alıntılarla bu açıklığı yaratabilecektir" (Aktulum, 2011, s. 366). Bu düşünce ile meseleye bakıldığında metinlerarasılığı kapsayan yazın sanatlarının kuramlarını, göstergelerarasılık adı altında görsel sanatlarda okumak eylemi normalleşmiştir denebilir. Böyle bir okuma sanatın, tasarımın ve birçok ortak disiplinin yapılanmasına ivme kazandırmıştır.

Bu yaklaşım modeli sanat ve tasarımı aynı potada eriten, reklamcı Barbara Kruger'in tasarımlarını akla getirmektedir. Reklam, Kruger'in sanat ve tasarımda çözümçü bir fikir etrafında uygulamalar yapmasını sağlayan alandır. Bu nedenle Kruger'in, Mademoiselle ve House and Garden dergilerinde sanat yönetmeni asistanlığı sürecindeki deneyimleri ve tasarımcı bakış açısı, toplumsal kültürün açmazlarını sorgulayacak eleştirel bir dil geliştirmesine olanak tanımaktadır. Kruger'in 1970-1980 yılları arasındaki "öteki", "güç", "iktidar", "ırk", "beden" ve "cinsiyet" gibi kavramlar ile irdelediği tasarımları, kadına yönelik yaratılmış toplumsal dilin düşünsel tavrını açığa çıkarmaktadır. 1970'li yıllardan günümüze değin kadınların rolü ve toplumsal haklarının sorgusu, çeşitli teorilerin ve pratiklerin gelişmesi içerisinde açıklanmaktadır. Bu bağlamda modern dönemden postmodern döneme geçişte söylemlerin işleyişi ve özellikle kadın tanımlarının tüketim kavramları ile yan yana getirilmesi, reklamın ana malzemesi hâline dönüşmüştür. Kruger de tasarımlarında, özellikle reklamın yaygınlaştırdığı moda dergilerinin en bilindik görüntüleri ile çift dilli kodladığı sloganları bir arada kurgulayarak toplum içerisindeki erk düzenin söylemini görünür kılmaktadır. Bilinen görüntülerin kullanılması postmodern dönemin yeniden üretim tanımları içerisinde açıklanabilmektedir. Her şeyden önce yeniden üretim; metinlerarasılık ve göstergelerarasılık kavramlarının temel özelliği olan parodi (yansılama) ve pastiş (öykünme) yöntemleri içerisinde incelenmektedir. Tüm bu yeniden üretim yöntemleri Kruger'in tasarımlarında kurduğu güçlü dil oyunlarının alt metnini okumamamıza yardımcı olmaktadır. Kruger hem sanat hem de tasarım yönü kuvvetli bir üreticidir, o tasarımlarını sadece çağdaş sanat sergi mekânlarında, müzelerde konumlandırmamış; aynı zamanda tüketim alanlarının mecrasına dönüşen afiş ve billboardlarla kamusal alanlarda sergilemiştir.

1. Metinlerarasılık, Göstergelerarasılık Tanımları İçeriğinde Yeniden Üretim Yöntemleri

Postmodernizmin içinde gelişen, metin ve felsefe alanlarında tartışılan yeniden üretim modelleri ve tanımları, her şeyin daha önceden söylenmiş olma düşüncesi üzerine kuruludur. Bu durum birçok disiplinde yöntembilim olarak ele alınmakta ve bitmeyen sonsuz okumaların önünü açmaktadır. Denebilir ki postmodernizm argümanları, modern dönem yazılarının farklı biçim ve tarzlarla yeniden okunmasına-yazılmasına olanak tanıyan metinler toplamından meydana gelmektedir. Birçok metnin bilgisini teknik ve yöntem olarak inceleyen Julia Kristeva'nın yazınsal çözümleme aşamalarını ulaştığı "metinlerarasılık" ın genel tanımına göre, "her metin kendisini alıntılarının mozaigi olarak inşa eder ve her metin, bir başka metnin kendisine katılması ve dönüştürülmesidir" (Rose, 2016, s. 237). Bu nedenle metinlerarasılık düşüncesinde metin, kendi içerisinde değil; diğer metinlerle kurulan ilişkilerle yeniden değerlendirilir. Başka bir deyişle metinlerarasılık tanımlarında bir metin diğer metinlerden bağımsız olarak varlık gösteremediğinden, her metin bir metinlerarasılık niteliği taşımaktadır. Her metnin daha

önce yazılmış metinlerle bağlantılı olması durumu, metne “alıntısalsal” olma özelliği katmakta ve yöntem biçimlerinin önünü açmaktadır. Ancak yazın dışında kalan görsel sanatları kapsayacak olan alıntılama yöntemlerini açıklamak için, göstergelerarasılık kavramı tercih edilmektedir. Bu göstergelerarasılık açıklamalarında varlık gösteren alıntılama yönteminin esası Aktulum’un aktarımıyla şöyle açıklanabilir.

Göstergelerarasılık, bir sanat biçiminin (sözel bir sanat, örneğin roman) başka bir sanat biçimindeki (sözsalsal-olmayan sanat, örneğin müzik, resim) varlığı yanında türleri, farklı biçimler arası alışverişleri göstermek için de kullanılır; özgül olarak ayrışıklık yaratan bir biçimin, türün (resimsel ya da müziksel biçim) başka bir biçim ya da türde nasıl işlediği sorusuna yanıt aranırken göstergelerarasılık sürecine girilir (Aktulum, 2011, s. 19).

Metinlerarasılıkta yöntem olarak adlandırılan; parodi (yansılama) ve pastiş (öykünme) gibi yeniden üretim teknikleri, göstergelerarasılık kavramının temelinde de bir dönüştürüm aracı olarak "alıntı" açılımıyla yer almaktadır. Alıntı; genel itibariyle bilinen bir bilgiden-görselden-kişiden bilinçli yapılan bir atıfta bulunma eylemidir. Denebilir ki hem metinlerarasılığı hem de göstergelerarasılığın açığa çıkaran temel sav; alıntı sözcüğüdür ve bu sözcük, tüm yeniden üretim tekniklerinin ana malzemesidir.

Alıntı devingendir; görevi ise eski bilgileri harekete geçirmek, yazınsal ya da resimsel bir mirası, bilgiyi yeniden güncellemektir. [...] Alıntı yalın bir yineleme işlevi değil, Compagnon’un söylediği gibi bir yeniden sözcemele edimidir: Aktarılan kesit yeni bir bağlama sokulur, onu anlamsal olarak dönüştürür. Dönüştürürken kendisi de kimi dönüşümlere uğrar; biçimsel bir dönüşüm değildir bu, daha çok anlamsal ve bağlamsal bir dönüşümdür. Yazılı/sözsalsal dilde alıntılamanın ve alıntılanan söylemler aynı göstergebilimsel yapıdadırlar; oysa alıntının iki unsuru arasındaki biçimsel uyum resimde zorunlu değildir. Alıntının kaynağı görsel olmayabilir. Bir resim bir başka resmi, gravürü, fotoğrafı alıntılatabilir, ancak bir şiiri (...) sözleri ya da müzik parçasını da (...) alıntılatabilir. Bir metin görüntüleri betimleyerek, renkleri, biçimleri, oranları söze dökerek alıntılar. Bir resme, resmin başlığına gönderme yaptığında her şeyi dile dönüştürür. Gönderme, anıştırma, eğretileme vb. kullanımlar görüntüleri söze dökerken yoğun olarak kullanılırlar. Alıntı iki yapıt arasında olası bir ilişki kurar, alıntılamanın yapıt alıntılanan yapıtı özgün bir biçimde alıntılar, onu yeni bir bağlamda yeni bir anlamla donatır (Aktulum, 2011, s. 44-45).

41

Her ne kadar alıntı tanımları daha çok yazın alanında ele alınmış olsa da postmodernizmle birlikte görsel sanatlar gibi (disiplinlerarası etkileşimin artması ve bilgilerin kaynaşmasından dolayı), yazın olmayan sanatları da kapsamaktadır. Alıntılama tekniklerinden biri olan Parodi (yansılama), var olan bir anlamın/yazının/görselin yeniden üretilmesi olarak tanımlanabilir. Güncel Türkçe Sözlük tanımında parodi, “Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütünü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek, biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü” (<http://sozluk.gov.tr>) olarak açıklanmaktadır. Parodi özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan modernitenin yeniden okunması olan postmodernizm döneminde, komik ve gülünç olma özelliğinin yerine, bir yöntem biçimi olarak irdelenmektedir. Parodinin en belirgin yaygın kullanımı aslında izleyiciyi, farkındalık yaratacak düşünsel süreçle karşı karşıya getirmesidir. Bu nedenle grafik tasarımda parodi “... görsel bir kelime oyununa veya başka tür bir grafik nükteye dönüştürme eylemi” (Steven Heller, 2016, s. 134) olarak açıklanmaktadır. Görsel sanatlarda bir görselin yeniden üretilmesi parodiden çok, pastiş yöntemiyle anılmaktadır. Pastiş ’in (öykünme), göstergelerarasılık içerisinde öykünmenin ötesinde olduğu düşünülür; bir taklit, temellük etme kavramı ile yan yana getirilmektedir. En genel tanımıyla pastiş; çeşitli eserlerden alınan parçaların, bir bütün içinde eritilmeden veya özgün bir çalışma oluşturmadan, bir yapıt oluşturmak amacıyla yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Postmodernizm ile bir taklit olarak da görülen pastiş, temellük, diğer adıyla kendine mal etme sanatı, orijinallik açıklamalarıyla sahiplik kavramını sorguya açmaktadır. Pastiş daha çok tarafsız bir taklit faaliyeti olarak sanat yapıtlarında varlık göstermektedir. Taklit (imitation) parodik türlerin ana tekniklerinden biridir ve genel itibariyle bir yapıtın-düşüncenin-görselin yeniden üretilmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda taklit hem orijinal metnin-eserin algılanmasını sağlarken, hem de karşıt bir düşünce yaratılmasını da sağlayacak en önemli faktördür. Taklitle ortaya çıkan zaman değişimleri

içerisinde anlamın dönüşümüdür. Bu nedenle, parodi (yansılama) ve pastiş (öykünme) tarihselliğın yeniden okunması olarak ele alındığında, Jameson'ın tarihe dönüş ile bireyi ele alış düşüncesi burada önem kazanır. Jameson postmodern bireyi Lacan'ın şizofren kavramı üzerinden açıklamakta ve şizofren bireyin vurgusunu, geçmiş ve şimdi arasındaki zaman geçişlerinde kaybolması olarak ele almaktadır. Ona göre; "(...) Şizofren 'hiç kimse'dir, hiçbir kişisel kimliği yoktur. Dahası şizofrenin belli bir zamansal süreklilik içerisinde kendisini adayabileceği hiçbir tasarısı da yoktur. Kısacası şizofren birbirine eklenen şimdilerden oluşan bir bölük pörçüklük doğrultusunda deneyimler zamanı" (Sarup, 2010, s. 207). Jameson; postmodern bireyin bu "geçmişi bilememe" halini ve tarihselliğın yeniden üretilmesi durumunun pastiş kavramın yaratılmasına yol açtığını ifade eder. Parodi ve pastiş arasındaki ayrım, Frederic Jameson alıntılanarak şöyle açıklanabilir:

Parodi gibi pastiş de özel ya da eşsiz bir biçime öykünme, biçimsel bir maskenin takılması, ölü bir dil içinde konuşmadır: Fakat pastiş, parodinin gizli niyeti, şeytani itkisi, kahkahası ve öykünülen şeyin oldukça komik olmasıyla kıyaslandığında normal bir şey olarak var olduğuna ilişkin gizli duygusu bulunmayan bir tür yansız taklitçilik pratiğidir. Pastic, boş, mizahi anlamını yitirmiş bir parodidir (Jameson, 2005, s. 17).

Bu iki alıntılama tekniğı, 'ready-made' (hazır yapım) ürünlerin sanatın nesnesi olarak kullanılmasıyla birlikte görsel sanatların yöntemi olarak anılmaya başlamıştır. Parodi ve pastiş uygulamalarının ortak tavrı, orijinal el üretimi eserlerini ve yaratıcısı olarak sanatçıyı sorguya açan Avandgard dönemin başlangıcına işaret ederken, düşünsel bir yapının yayılmasında da etkin rol üstlenmektedir. Çünkü parodi ve pastişin, kurgulanmış düşüncenin sahiplenilerek yeniden üretilmesi, yeniden kurgulanması, hâlihazırda var olan anlamlandırmaların yeniden sorgulanması için zemin oluşturması gibi bir niyeti vardır. Bu düşüncenin etkisi Benjamin'in tanımladığı yeniden üretim tekniğinin okunması ile daha net anlaşılabilir.

Yeniden üretim tekniğı, yeniden-üretilmiş olanı geleneğın alanından koparıp almaktadır. Bu yeniden-üretilmiş çöğaltarak, onun bir defaya özgü varlığının yerine, yine onun bu kez kitlesel varlığını geçirmektedir. Ve yeniden-üretilmiş olanın, alımlayıcıya bulunduğu konumda seslenmesine izin vermekle, üretilmiş olanı güncelleştirmektedir (Benjamin, 2012, s. 55).

Kuramlar, bir yazın ile görselin, bir görsel ile sözcenin yer değiştirerek yeni anlamlar eklemlenmesini sağlamaktadır. Yani dönemin herhangi bir zamanında söylenmiş bir söylem, günün koşullarındaki söylemi ya doğrular ya da tersinler nitelikte başka bir söyleme dönüştürebilmektedir. Bu durum, gösterilen gerçeğın düşünsel olarak eleştirisini yapabilme halini alır. Belki de bu yöntemin amacı; görünen ile gerçek arasındaki gerilimde kişinin ne gördüğü, toplumsal gösterilen gerçeğın ne olduğu ve aslında ne olması gerektiğı sorgusunu açığa çıkarmaktır. Çünkü bu yazın ve "sözce" ye ait dönüşümün tanımları, günümüz dünyasında varlık gösteren görüntü, afiş, resim, film, metin vs. gibi sanat ve tasarımın birçok alanındaki düşünsel dönüşümü de kapsamaktadır. Bu disiplinlerin iç içe geçmiş anlamlandırma çabaları, grafik tasarımcı olan Barbara Kruger'in görsel ve söylem arasında çifte dil yaratarak ürettiğı afiş tasarımlarını, yeniden üretim yöntemleriyle okumayı olanaklı kılmaktadır.

2. Yeniden Üretim Yöntemleri İle Barbara Kruger'in Grafik Dilini Okumak

Barbara Kruger'in tasarımlarının yönü çift kodlanmış bir düşüncenin geçmişteki ve şimdideki duruşlarını açığa çıkartmaktadır. O tasarımlarının düşüncesini, ataerkil söylemin arzusu üzerine inşa edilmiş toplumsal bilgiyi hedef alacak şekilde konumlandırmaktadır. Bu nedenle onun tasarımlarında kadınlık göstergeleri ile tüketimin arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunun sorgusuna rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Kruger tasarımlarındaki grafik dilini, bilinen görsel ya da söylemsel gerçeklik üzerine oturmuştur denebilir. Bu bilinen bilgi, dolaşıma yeniden üretim yöntemleriyle sokulmaktadır. Çünkü kadınlık ve erkeklik söylemlerinin arzusu, insanoğlu var olduğu sürece yinelenmektedir. Bu yinelemede bir önceki bilginin varlığına atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Deleuze ve Guattari'nin savunduğı gibi bastırılmış bilinçdışı olarak da algılanabilecek arzu söylemi, burada önem kazanır. Arzu, yazın-söylem ve görsel sanatlar gibi tüm alanlara yayılmakta ve söylemin gerçeklikle ilişkisinin sorgulanmasına aracı olmaktadır. Ahu Antmen'in Kruger'in tasarımlarına yönelik açıklaması da bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Kruger kitle iletişim araçlarının yaymakta olduğu popüler kültürün cinsiyet ayırıcı tavrını yapı sökümü uğratmayı amaçlamıştır. Dergilerden, takvimlerden, sağlık/güzellik rehberlerinden seçtiği hazır-imgeleri bunlardan yansıyan mesajlar yerine kendi saptadığı mesajlarla tekrar dolaşıma sokan Kruger, toplumda özellikle kadınların arzularını şekillendiren söylemleri açığa çıkarmayı amaçlamıştır (Antmen, 2010, s. 279).

Barbara Kruger'in temelde yaptığı, reklam dilinin tüketim algısına vurgu yapan sıradan olan görseller ile toplumun kadın için ürettiği söylemlerin alt metnini ilişkilendirmektir. Bu da moda sektörüne ait bilinen görseller ile yeniden dolaşıma giren güncel söylemlerin ilintilenmesi ile açığa çıkmaktadır. Bunun içinde Kruger grafik tasarımın görüntü, tipografi ve renk gibi tasarım elemanlarını statik bir biçimde düzenlemektedir. Tasarımlarının anlamsal boyutu ise ironik bir şekilde devingendir. Kruger'in afiş tasarımları, toplumsal içerisinde ataerkilin kurduğu gerçekliği, yeniden üreterek dolaşıma soktuğu için parodi ve pastiş yöntemleriyle okunabilmektedir. Kruger'in isimsiz adlı afiş serisinin bütününde de yaptığı, görüntünün söylediği ile sloganın söylediği arasındaki gerilimi görünür kılmaktır. Bu tutum parodi açılımlarında rastlanan "çift kodlanma" tanımlarıyla benzerlik göstermektedir. Çift kodlama terimi:

Charles Jencks tarafından postmodernin tanımlayıcı olarak kullanılması ve terimin diğer bazı kuramcılar tarafından "postmodern" metinlerarasılık ve parodi kavramlarını kapsayacak şekilde kullanılmasına istinaden, (...) Lachmann, 'çiftkodlama'nın, [Doppelkodierung] anlam oluşturma işinin, verili metindeki mevcut işaret miktarı aracılığıyla değil diğer metindeki işaretler aracılığıyla programlandığı anlamına geldiğini" ileri sürerken "çift kodlama" kavramından Bahthin'in üslupsal parodi tanımlarını hatırlatması açısından bir tür metinlerarasılık olarak bahsetmeye devam eder (Rose, 2016, s. 244).

Parodi içeriğindeki çift kodlama; metnin (görselin veyahut sloganın) kendinden olan bir anlamın yanına; çelişkili, -miş gibi veya destekler nitelikte başka bir anlamın eklenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çift kodlama dilsel bir yapıdadır. Dil ise toplumsal yaşam içerisinde söylemleri kurmakta ve toplumsal bilinen doğruları temsil etmektedir. Bu nedenle Kruger'in afişleri, çift kodlanmış dil üzerinden verili bilginin anlamını deştiği sloganları ile güçlü imajların birlikteliğinden oluşmaktadır. Bu da demektir ki Kruger, tasarımlarındaki çifte kodlama ile dönemin söylemi olan kadın ve kadına yapışmış tüm kavramları, tüketimi ve üretimi kapsayacak şekilde irdelemektedir. Bu çifte kodlama kapitalist modelin kurduğu tek tipleştirmeye karşı bir tavidir da aslında. "Metinlerarasılık" taki parodideki çift kodlama anlam odaklı olduğu için; yazarın, tasarımcının ya da sanatçının parodici olma özelliğini de ortaya çıkartmaktadır.

... metinler arasındaki zıtlık kadar metnin bütünleşmesi de parodist programın bir parçasıdır, iki kod kullanma tercihinin parodiciye ait olduğunu ve sonuçta ortaya çıkan parodi metnin (ya da verilen metnin) kendisi içine yerleştirilen başka bir metnin varlığına işaret edebilecekken sonuçta ortaya çıkan parodi metnin içine yerleştirilen metni yeniden yorumlayan ve ona parodi metnin tümü içinde yeni işlevler ve imalar yükleyen parodici olduğunu kanıtlar (Rose, 2016, s. 244).

Bir tasarımcıyı parodici olarak tanımlanmasını sağlayacak en önemli etmen, yaptığı tasarımda arzu olarak neyi anlamlandırmak istediğidir. Deleuze ve Guattari'nin temel odağı olan "arzu" kavramı, 1970'li yıllardaki yayınlarında daha çok arzu politikaları ismiyle geniş bir şekilde irdelenmiştir. Onların düşüncesinde arzu ve arzu felsefesi genel tanımı şöyledir.

"arzu çeşitli fark katmanlarının farklılaşması sayesinde ortaya çıkar: (...) "Fikirleri biçimlendiren ve birleştiren farklar; duyguları ve kuvvetleri ifade eden farklar; kuvvetleri edimsel bedenler halinde birleştiren farklar ve bir varlığın ortaya çıkışında ve kendisini çoğaltmasında örtük olarak bulunan farklar. Arzunun bütünlüğüne ancak bu düşünce, duygu, beden ve ontoloji katmanları birbirleriyle etkileşime girdiğinde ulaşılır" (Goodchild, 1996, s. 31).

Bu durum, toplum içindeki bilginin arzu modellerini anlaşılır kılmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin, arzuyu kuramla ve bilgi üzerinden toplumsal bilinç-bilinçdışı olarak tanımlaması, anlamı tekillikten kurtarmaya ilişkilidir.

(...) arzu, toplumsal bilinçdışıdır: Arzu, bilinci oluşturur ve koşullandırır, öyle ki sonunda imgeler sadece, kişinin içine gömüldüğü toplumsal ilişkilerin ürünleri haline gelir. Bu anlayış, düşünce üretiminin koşullarıyla ilgili aşkın bir felsefe; toplumu oluşturan içkin ilişkilerle ilgili toplumsal bir kuram; toplumun, o topluma ait toplumsal bilinçdışının dönüştürülmesi yoluyla dönüştürülmesiyle ilişkili bir arzu politikası arasında bir karşılaşmaya yol açar (Goodchild, 1996, s. 19).

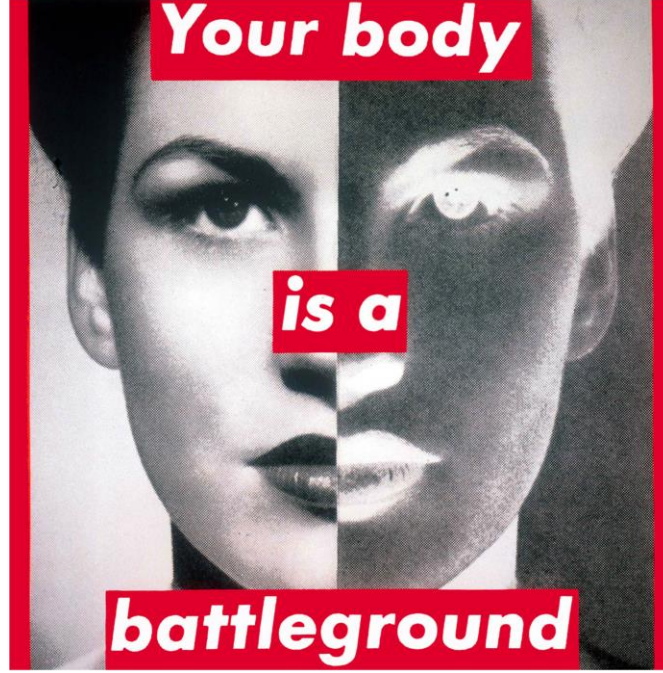
Karşılaşmalar fikri, sorgulama fikrini de beraberinde getirmektedir. Sorgulama, Kruger'in tasarımlarındaki toplumsalın kurduğu arzunun yönünü dönüştürerek, kadının arzusuna çevirdiği isimsiz seri afişlerinde daha çok görülmektedir. Bu seride Kruger, kod, söylem, slogan, görüntü, renk gibi tasarımın elemanları ile bilgiyi bir arada düzenleyerek, izleyicinin yeni anlam karşılaşmalarına izin vermektedir.

2.1. Barbara Kruger'in İsimsiz Afiş Serisi

Barbara Kruger'in İsimsiz olarak tasarladığı afiş serisi, yeniden üretim teknikleriyle açılabilir niteliklere sahiptir. Bu tasarımların teknik olarak en temel özellikleri, hepsinin kırmızı bir çerçeve ile sınırlanması, beyaz yazı ile düzenlenmesi ve siyah-beyaz fotoğraflar ile güçlü sloganların bir arada harmanlanması olarak açıklanabilir. Sloganlar dönemin reklam anlayışında sıkça kullanılan Sans Serif Futura Bold Oblique yazı karakteri ile yazılmıştır. Reklam düşüncesinin birçok alanında kullanılan bu font, süslemecilikten uzak daha çok geometrik yapısıyla basit bir forma sahiptir. Bauhaus dönemi formlarını üzerinde taşıyan "Futura, ilk defa 1927 yılında Paul Renner tarafından kullanılmaya başlandı. 1928 yılında Light, Medium, Bold ve Bold Oblique fontlarından sonra, 1930 yılında Light Oblique, Medium Oblique, Demibold ve Demibold Oblique yazı karakterlerinin sunulmasıyla font ailesi hızla gelişti. 1932 yılında Book, 1939 yılında Book Oblique ve 1952 yılında Edwin W. Shaar tarafından hazırlanan Extra Bold yazı karakteri ile aileye eklemeler" (www.sanagrafi.com.2012) yapılarak font ailesi genişletilmiş ve reklam sektörünün en çok aranan fontu haline dönüşmüştür. Kırmızı çerçeveler hem dönemin reklam anlayışını hem de kadınlık ile ilişkilendirilen cazibe kavramını hatırlatır niteliktedir. Onun tasarımları çoğu zaman negatife karşı bir pozitif tavrın varlığına işaret etmektedir. Kruger'in tasarımlarında en belirgin özellik fotoğraf kullanımınıdır. Fotoğraf, görüntülerin çoğaltılmasını ve hızlandırmasını sağlayan teknik bir araç görevini üstlenmektedir. Aynı zaman da fotoğraf kendine mal etme düşüncesinde, söylemin-görselin biriciklik yapısını sarsacak en yaygın kullanılan tekniktir. Bu da Kruger'in moda dergilerindeki hazır görsellerin kullanımının nedenini açıklamaktadır. Fotoğrafın yanı sıra baskı çeşitlerinin gelişimi ve montaj, fotomontaj gibi tekniklerin yaygınlaşması görüntünün oluşum tekniklerini çeşitlendirmiştir. Bu durumu irdeleyen Walter Benjamin, fotoğrafı sanatın aurasını kaybetmesinin nedenleri arasında göstermektedir. Çünkü Benjamin'e göre 'aura', sanat yapıtının "biriciklik" yapısını koruyan bir kavramdır. Teknik yolla yeniden üretilebilen yapıtların çoğaltılma niteliği sanatın bu, 'biriciklik' ve 'özgün yapıtların eşsizliği' tanımlarını zedelemektedir. Bu bağlamda sanatın 'aura'sını yıkan yeniden üretim teknikleri aynı zamanda, yaşanmış-yaşantılanan zamansal algıyı da değişime uğratmaktadır. Yeniden üretim tekniklerinin temel eleştirisi, toplumların dil düzleminde kurulan söylemsel pratiklerinin baskın olduğu dönemlerde daha çok belirmektedir. Bu söylemler gizli veyahut aleni olduğu zamanlarda serbestçe dolaşıma bulduklarından kamusal alanda yaygınlaşmaktadır.

Sanatçının çalışmaları, kendi deyimiyle 'kimi temsil yöntemlerini tahrir etmek (bu temsildeki erkek egemenliğini) ve erkekler dünyasındaki kadın izleyicilerin yerlerini etkinleştirme girişimi olarak özetlenebilir. Kruger'in medyatik bilince dayalı işleri, kitle iletişimi, kitle kültürü ve yüksek sanat arasındaki kesişim noktasında konumlanmaktadır. Sanatçının çalışmaları, o güne dek geniş ölçüde erkek egemenliğine işaret eden 'orijinal'le yüzleşen, onu ajite eden ve kalıplaşan bu temsil yöntemlerini tahrir edici bir nitelik taşımaktadır" (Şahiner, 2008, s. 198-199).

Yeniden üretim teknikleri, genel olarak bir bilgiye gönderme-atıfta bulunma niteliği taşır. Sadece metine değil, bir olaya, kişiye, karaktere yahut sosyal yaşam içerisinde bilinen bir yapıya-olguya-bilgiye yönelerek de gerçekleşebilmektedir. Metinlerarasılığın tanımları içerisinde referansla başlayan ve sanat yapıtlarının hemen hemen tüm alanlarına yayılmış yöntem biçimlerinden olan parodi ve pastiş kavramları, tasarıma ya da yapıta yönelik okuma çokluğu yaratarak bitmemişlik duygusu vermekte ve yorum bilimin önünü açmaktadır.

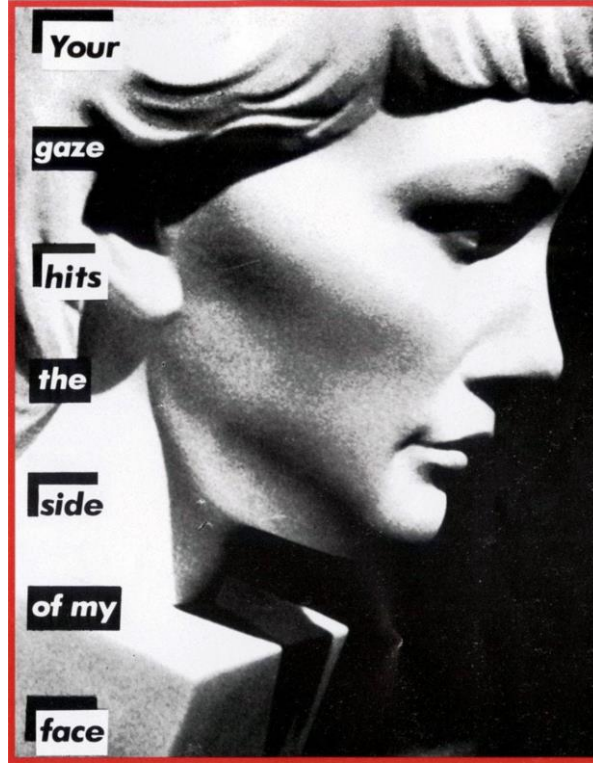
Şekil 1: Barbara Kruger, İsimsiz1990

Your body is a battleground,

(Bedeniniz bir savaş alanı).

(Caldwell, 2016).

Barbara Kruger'in İsimsiz serisinden Şekil 1: 'Your Body Is A Battleground' (Bedeniniz Bir Savaş Alanı) olarak türkçeye çevrilen afiş tasarımında ilk dikkat çeken, kadının ve erkeğin yüzünün tam orta ekseninde negatif ve pozitif alan içerisinde ikiye bölünmesidir. Bu ayırım ile Kruger, "pozitif karşı negatif, beyaza karşı siyah, iyiye karşı kötü" (Calak, 2008, s. 3) düşüncesi ile ikili bir ilişki kurmuştur. O tasarımındaki bu çifte kodu, kadına iyi (pozitif) ve erkeğe kötü (negatif) olarak yüklemektedir. Bu tasarım 1989 yılı kürtaj karşıtı yasa dalgasını protesto etmek için kullanılan bir tasarımdır. Afiş ile Kruger, slogan ile savaş alanı olarak nitelendirdiği kadın bedenini, kadınların kendini ispatın savaşı olarak algılatırken, erkeklerin o beden üzerindeki hâkimiyetini korumak için gerçekleştirdiği savaş olarak okunabilecek çifte bir dili açığa çıkarmakta ve tarihsel bilinen bir bilgiyi yinelemek için yeniden üretmektedir. O zaman denebilir ki; beden üzerine kurulan güç, erkeklerin kadınların vücutları üzerinde kurduğu güce işaret etmekte ve kendi bedeni için savaşma hakkını Kruger, kadına atfetmektedir. Kruger'in Satılık Aşk kitabından yola çıkarak, yaptığı açıklama şöyledir: "Güç merkezileştirilemez, bunun yerine dağıtılır, merkezsizleştirilir ve bunun sonucu olarak anonimdir: Sosyal vasıtaları ve kuruluşları birleştiren bir ilişkiler ağından daha az bir "beden" olarak mevcuttur (Calak, 2008, s. 3).

Şekil 2: Barbara Kruger, İsimsiz, 1981
Your gaze hits the side of my face
(Bakışın Yüzümün Yanına Vuruyor)
(Hedonia, A., 2019).

İsimsiz serisinden Şekil 2: Your Gaze Hits the Side of My Face. (Bakışın Yüzümün Yanına Vuruyor) adlı afiş, negatif ve pozitif sol bloğa yerleştiği slogan ile mekanik bir ifadenin olduğu kadın görselinin birlikte düzenlemesidir. Böylece bu afiş, doğrudan erkek bakışının kadına iliştiği bakılacak-görülecek nesne düşüncesinin bir yorumu olarak da okunabilmektedir. Linker'in tanımlarıyla okunduğunda afiş, “nesnesine tutuklu olmak – kelimenin tam anlamıyla taş kesmek – için bakışın gücüne atıfta bulunuyor olabilir” düşüncesine temellenmektedir (Çalak, 2008, s. 3). Kruger, kadın görselini tüm ifadelerden arındırmasına karşın, slogan ile erkeğin bakışını açığa vurmaktadır. Bu çifte kodlama, John Berger'in erkeğin, kadına bakışını açıkladığı metinle örtüşmektedir.

“Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederek. Kadınlarsa seyredilishlerini seyrederek. Bu durum, yalnız erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye- özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (Berger, 1986, s. 47).

Kruger ise afişinde toplumun düşünsel ağına yayılmış bu görüşü desteklemiş gibi gözükürken, sloganıyla düşünsel ters bir dil üreterek izleyiciyi yüzleştirmektedir. Tasarımda slogan; erkeğin neyi görmek isteğini belirlerken, aynı zamanda kadına yüklenmiş gerçeğin ifadesini de üstlenmektedir. Parodi olarak irdelenebilecek bu durumda, görüntü ile kadına yıllardır yapışmış anlamın -sanki başka doğası yok-muş gibi kabul gören- düşüncesini yansıtıyor gibidir. Bu durum erk düşüncesinin yaydığı bir tavır olmasına karşın kadının da kabullendiği bir tutumdur.

Kadınları, varlığı (esse), algılanan-varlık (percipi) olan sembolik nesnelere halinde oluşturulan eril tahakküm, onları daimî bir bedensel güvensizlik, hatta sembolik bağımlılık halinde tutmak gibi bir etkiye sahiptir: her şeyden önce başkalarının bakışı tarafından var edilir ve o bakış için var olurlar, yani sıcakkanlı, çekici ve el altındaki nesnelere olarak. Onlardan 'kadınsı', yani güler yüzlü, sempatik, dikkatli, itaatkâr, ağırbaşlı, ölçülü olmaları beklenir, hatta kendi kendilerini geri plana atmaları. 'Dişilik' isimlendirilen, gerçek ya da hayali eril beklentilere bir tür boyun eğmeden başka bir şey değildir çoklukla, özellikle de EGO'nun büyütülmesi konusunda. (...) Sonuç olarak, başkalarının (ve sadece erkeklerinde değil) bakışına yönelik bağımlılık ilişkisi, varoluşlarının yapıtaşı haline gelmeye başlar (Bourdieu, 2015, s. 87).

Toplumsal hayattaki düşünme modellerinin hemen hemen tümü, kadın ve erkek tanımlarını cinsiyetleştirerek keskin bir dil ile ayırmaktadır, bu düşünce yaşamın her alanında üretimin ve tüketimin ana malzemesine dönüşmüştür denebilir. Bu nedenle postmodern dönemde erkeğin arzusu, tüketimin arzusu, tüketilme arzusu ve kadının arzusunun kodlamaları beden üzerinde gerçekleşmekte ve bu tavır günlük dilde tüketilen söylemlerin ortak yapısı haline almaktadır. Çünkü Baudrillard'ın tanımladığı gibi; "Bedenin statüsü bir kültür olgusudur. Hangi kültür olursa olsun bedenle ilişkinin örgütlenme tarzı şeylerle ilişkinin örgütlenme tarzını ve toplumsal ilişkilerin örgütlenme tarzını yansıtır" (Baudrillard, 2007, s. 149). Bu nedenle, nesne olarak algılanan beden, fetiş bir tüketim alanına dönüşmüş ve reklam ile toplumsal üretimin tüm mecralarında bedene anlamlar yüklenmiştir. Baudrillard'a reklam sektöründe beden tanımı burada önem kazanır:

Bin yıllık bir püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimi altında beden 'yeniden keşfi' ve reklamda, modada, kitle kültüründeki (...) mutlak-varlığı- beden etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültürü, gençlik, zariflik, erillik/dişilik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar, bedeni kuşatan Arzu söylemi-, bunların hepsi beden günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlaki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır (Baudrillard, 2007, s. 150).

Şekil 3: Barbara Kruger, 1987

I shop therefore I am, (Alışveriş Yapıyorum, Öyleyse Varım)
(Komlik, O., 2015).

Kruger'in İsimlendirilmesinden Şekil 3: I shop therefore I am, (Alışveriş Yapıyorum, Öyleyse Varım) adlı sloganıyla bütünleştiği tasarımında, reklamın tüketime olan eleştirisi bulunmaktadır. Kruger'in kırmızı çerçeve ile sınırlandırdığı ve tam ortada bir elin tuttuğu 'alışveriş yapıyorum öyleyse varım' sloganı, kadının ancak tükettiği sürece var olduğu söylemine dokunmaktadır. Bu tasarımda tüketilen sadece meta değildir, aynı zamanda her şeyin satılık olduğu düşüncesine de vurgu yapılmaktadır. Calak'ın da Kruger üzerinden tanımladığı "Kendi imajlarını metalaştırmak için kırmızı çerçeveleri kullanmasından belli olduğu gibi, pazardaki durumlarını ilan etmektedir ve pazarı hiçbir konunun – sanatın en küçüğü – kaçınamayacağı reddedilemez koşul olarak işaret etmektedir" (Calak, 2008, s. 3), düşüncesi reklamın ne kadar etkin olduğunun altını kalın çizgilerle çizmektedir. Reklam imajları, Kruger'in afişlerinde hem nesne olarak hem de düşünsel ağının eleştirisi olarak varlık göstermektedir. Çünkü reklam "... 'dağıtmadır, herkese ve herkes için karşılıksız ve sürekli bir sunudur" (Baudrillard, 2007, s. 195). Bu tanım kodlanmış sembolik göstergelerin, toplumsal yapı içerisinde tüketim nesnesi olarak kadın algısı üzerinden biçimlenmesinin kök sebebini açıklamaktadır. Kruger'in afişinde olduğu gibi arzunun yönünü tüketim belirler, o afişlerinde hem kadının anlam olarak tüketimine hem de kadının ihtiyaç olarak tüketimine yönelmektedir. Arzu, çift anlamlılık üzerinde kurgulanarak simgesel bir işlevsellik kazanır, artık kadın tüketmediği sürece varlığından söz edilmediği gibi, tüketilmediği sürece de bir varlık gösterememektedir.

Tüketim bir söylendir. Yani tüketim çağdaş toplumun kendisi üstüne bir söz, toplumumuzun kendisiyle konuşma tarzıdır. Bir anlamda, tüketim toplumunun tek nesnel gerçekliği tüketim fikridir, günlük söylem ve entelektüel söylem tarafından sürekli yinelenen ve sağduyu gücüne ulaşmış olan bu yansımali ve söylemsel bileşimidir. Toplumumuz kendini tüketim toplumu olarak düşünür ve konuşur. En azından, bu toplum tükettiği ölçüde kendini tüketim toplumu olarak, fikirde tüketir. Reklam bu fikrin zafer türküsüdür (Baudrillard, 2007, s. 233).

Kruger'in tasarımları, bilinen bir görselin yeniden düzenlenmesi üzerine kurulduğu için reklamın veya üretilmiş afişlerin taklidi olarak algılanmaktadır. Taklit, temsiliyet üzerinde gerçekleşir, temsil ettiği ya bir görüntü ya bir düşünce ya da bir söylem olabileceği gibi, söylemin tersten okuması olarak da görülebilmektedir. Kruger taklit ile, kapitalizmin ortaya çıkardığı tüketim nesnelere ilişkin çoğaltılmış ve yayılmış görsellerini, yeniden üretim yöntemleriyle kendine mal etme hakkı tanıyarak kullanmış, bilinen görüntülere-bilgilere yeni anlamlar ekleyerek tekrar dolaşıma sokmuştur

Sanatın alt-kültürü içinde yer alan bu üretim, pazarlanabilirliği kanıtlanmış medya imgeleri arasından bir resmi alıntılama ve kendine mal etmeyle gerçekleşiyor. Moda ya da basın fotoğraflarından, reklamlardan, filmlerden, televizyondan ve hatta başka sanat yapıtlarından (fotoğraf, resim ya da heykel olsun) alıntılar yapmak, o yapıtın 'özgün' işlevini ve değişim değerini gündeme getirerek, doğal görüntüsünü gerilime sokuyor. Bir imgenin kırılması, yeniden çekilmesi, bir yerine yazı eklenmesi ve yeniden oluşturulması gibi müdahaleler, imgenin yeterliliğine, özgünlüğüne, müellifine ve mülkiyetine ilişkin soruları gündeme getiriyor (Antmen, 2010, s. 283).

Kruger afişlerinde Ben, Sen, O/Biz, Siz, Onlar zamirlerini kullanarak toplumsal bir hitap dili geliştirmiştir. Düşünmede yer değiştirme ve öteki üzerinde konumlandırma ile ilişkilendirilecek kişisel zamirlerin kullanımı, kimlikleri ikame etme görevini üstlenir ve doğrudan izleyiciye hitap eden bilinçli bir yerleştirmedir. Jameson kişinin kimliği üzerindeki bu yer değiştirmeyi şizofreni kavramı üzerinden açıklarken; Kruger kelimeler ve görüntüler arasındaki çelişkiyi ortaya çıkaracak zamirlerle açıklamaktadır. Böylece modernist kanon söylemlerinin ataerkil yapılanmalarının yerini, postmodern söylenlerde kültürel kimlik olarak anılmakta ve özne sınıflandırılmalarına işaret edebilmektedir.

Şekil 4: Barbara Kruger, İsimlessiz, 1890-90

Don't tread on me. Don't tempt me

(Üzerime Basma, Beni Ayartma).

(Bailey, B., 2010).

49

Toplumsal göstergelerin simgeleştirdiği, metin ile görselin çelişkilerini sorgulatan İsimlessiz serisinin Şekil 4: Don't tread on me. Don't tempt me (Üzerime Basma, Beni Ayartma) adlı bu afişinde, yılan görüntüsü tüm kültürlerin ortak anlamlandırıldığı bir bilgiye işaret etmektedir. Bu bağlamda parodi yöntemi ile açıklanabilecek olan bu tasarımın, 'yılan' görseli ve tam orta ekseninde kesen kırmızı kutular içerisinde üstte "üzerime basma", alttaki kutudaki metin "beni ayartma" kelimeleri ile ortaya çıkan çifte okuma, eleştirinin odağını oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinden bu yana kadın ve erkeğin ayartılma baştan çıkarılma metaforu olarak varlık gösteren yılan görseli, kültürün bağlamsal üretiminin değişmezliğini ortaya koymaktadır. Yaratıcılıktan yoksun en bilindik bu görselin anlamı, Sami dinlerinin ilk zamanlarından başlayarak günümüzdeki anlara kadar her toplumda aynı bilgiye işaret etmektedir. Afiş üzerinde metin-slogan rica ve uyarı niteliğiyle eş zamanlı verilerek anlam ikiliği yaratmaktadır. Parodi düzeyinde bu tasarım, klişe olan bir düşüncenin-görüntünün günün koşullarında anlam olarak yüceltilmesi, bir grubun eleştirel dilinin görseli haline gelebilmektedir. Afiş ipek baskı (serigrafi) tekniği ile yaklaşık 12 metre yüksekliğinde vinile basılmıştır.

Şekil 5: J. Howard Miller,1943

Şekil 6: Barbara Kruger,1987

We don't need another hero

(Başka bir Kahramana ihtiyacımız yok)

(Coovadia, 2017).

1943 yılında J. Howard Miller tarafından tasarlanan Şekil 5: J. Howard Miller, We can do it, (Yapabiliriz) adlı afiş, Amerikada savaş malzemeleri üreten fabrikada çalışan kadınlardan yola çıkılarak üretilmiş ve feminist kadınların simgesi olarak anlam üretici bir rol üstlenmiştir. Miller'in, (We can do it), bilinen bu afişinin görselini başka bir okumaya dönüştüren Barbara Kruger, Şekil 6: We Don't Need Another Hero (Başka Bir Kahramana İhtiyacımız Yok) sloganıyla ürettiği afişinde, pastiş gibi algılsa da aslında parodi'dir. Bu afiş savaşın gelecek nesillerin üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Parodi ile Kruger Miller'in tasarımını taklit ediyor-muş gibi gözükürken, aslında günün koşullarında göstergelerin anlamının dönüşümünü gözler önüne sermektedir. Nesnenin görüntüsünün altında yatan düşünsel değişimdir ve değişimi günün koşullarındaki, söylemler, gelişmeler, teknoloji gibi unsurlar belirlemektedir. Tüm bu bilgiler bize Kruger'in tasarımlarında siyasetin ve erkek cinselliğinin hâkim olduğu dünyayı yeni bir bakış açısıyla kadın yönüne çevirme arzusunu göstermektedir. Başka bir deyişle Kruger'in tasarımlarında varlık gösteren toplumsal yapılar içerisinde dolanan üretim ve tüketim kavramları, aslında erk hâkimiyetinin kurduğu anlamların yıkımını sağlayacak tek bir yüzey üzerindeki mesaj kodlamaları olarak okunabilir. Böyle bir okuma postmodern kuramların açıklarıyla gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle parodi ve pastiş, postmodern çoklu okumanın önünü açan yöntemler bütünü olarak irdelenebilir. Her iki yöntem taklit olarak anılsa da hayatın her alanında öznenin parçalanmışlığı üzerine kurulmuş öteki, sınıf, ırk, cinsiyet, milliyet gibi kavramlara yapışmış anlamları ortadan kaldırma niyetindedir. Bu nedenle yaşam içerisindeki gerçek ve yanılsamayı sorguya açarak dönüştürmektedir. Tüm bu okumaların asıl niyeti, birçok şeyin daha çok önceden düşünülmüş ve söylenmiş olduğunun altını çizmektir. Başka bir deyişle Kruger'in afişlerinde, ataerkil değerlerin toplumsal söylem rollerini irdelemesine olanak tanıyan yeniden üretim yöntemleri, bilginin bilinen anlamının yanına yeni anlamlar eklememesinde aracı rolündedir.

3. Sonuç ve Tartışma

Bu metin, Barbara Kruger'in toplumsal güç temsillerini irdelediği isimsiz serisindeki afiş tasarımlarını postmodernizmin argümanları ile okuma niyetiyle kaleme alınmıştır. Bu nedenle Kruger'in isimsiz serisinden beş (5) afiş ile kuram ilişkilendirilmiştir. Barbara Kruger'in hem sanatçı hem de tasarımcı yönü ve basın-yayın mecralarını kullanma ustalığı, bu metin için seçilmesinin ana sebebidir. Onun

tasarımlarına yüklediği alt metinler, döneminde geniş kitlelere sesini duyurmasında etkin rol üstlenmiştir. Çünkü Kruger'in başarısının ardında toplumca hemfikir olunmuş "bilgi" nin veya "görüntü" nün eleştirel bir dil olarak yeniden üretilmesi fikri yatmaktadır. Bu nedenle Kruger'in tasarımları yeniden üretim dâhilinde postmodern kuramlar ile açıklanabilmektedir. Bu düşünce, Barbara Kruger'in, İsimli afiş serileriyle modernist kanon söyleminin kurduğu anlamlandırma edimlerinin hegemonyasının altını deşen alternatif okuma önerilerini destekler niteliktedir. Kruger'in teknik olarak fotoğraf ile güçlü sloganların birlikte harmanlandığı birçok tasarımı bulunmaktadır. O, tasarımlarında tek düze kırmızı çerçeveler, futura yazı karakteri ve sembolleşmiş imajları ortak yapılandırmasına rağmen, sloganları ve görüntüleriyle kurduğu çift kodlama ile anlamı dönüştürecek yeni okumaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kruger afişlerinde yapılandırdığı zamirleriyle ötekini inşa etmiş ve bilindik görüntüler-söylemlerle sabitlenmiş anlamları manipüle etmiştir. Postmodern dönem temel konuları, kültürel kimlik, güç, iktidar, cinsellik ve ayrışmaların sorgulanma sürecinde tekrarlar, var olan sanat yapıtlarının yeniden yorumlanması, yeniden üretme ve dönüştürme dâhilinde gerçekleşmektedir. Geçmiş ve şimdiki zaman kaymaları arasında gerçekleşen eleştirel bir düşünce biçiminde varlık gösteren yeniden üretim tanımları; sanatın, tasarımın, hayatın kopyalama ve çoğaltılabilme özelliklerine vurgu yaparak, düşüncenin zamansal orijinalliğini de sorgulamaktadır. Bu durum sanatçı-tasarımcıya anlama başka bir çerçeveden bakma hakkını da tanımaktadır. Böylece sanatçı-tasarımcı yeniden üretim yöntemleriyle kamuya mal olmuş sanat yapıtlarını veya görsel materyalleri olduğu gibi değiştirmeden kullanılabilirlikleri gibi, görsellerin nitelikleriyle oynayarak yeni anlamlar eklemleyebilmiştir. Bu düşünce kopya sanat eserlerinin değerinin tartışma konusu yaparken, bir yanda da sanat nesnesine yüklenen tek anlamın yıkılması olarak da okunabilmektedir. Bazı sanat eleştirmenlerince yeniden üretim yöntemlerini, sanat-tasarım eserlerinin konumunu daraltmak olarak görse de, aslında bu konuyla ilgili tartışmaları genişletmek olduğu ve sanatın-tasarımın düşünsel açımlarının geliştirilmesine ivme kazandıracığı da varsayılabilir. Belki de bu alıntılama tekniklerini ürettiği yeni okuma biçimleri, atıfta bulunduğu kült sanatın üreticisine saygınlığı olarak da nitelenebilir. Diğer yandan görsel sanatlarda bir şok etkisi yaratan bir alt-üst metin okuması, aslında bitmeyen bir döngünün dönüşümünü de gözler önüne de sermektedir. Bu nedenle yeniden üretim yöntemleriyle Kruger'in tasarımlarını bakmak, hem bitmeyen tamamlanmayacak sonsuz bir okuma sürecine işaret etmekte, hem de tasarımda yöntembilimin önemini açıklayan yeni bir okuma olması bağlamında önemlidir. Çünkü grafik tasarım, toplumsal bilgi koşullarının değişimini sorgulayan, anlamlandırılan ve günün koşullarında yeniden üretim fikrini görselleşmesini sağlayan en yaygın kullanılan alandır. Her tasarım fikrinin kökeninde bilgi vardır. Ancak bu düşünceyle çözümlenen bir tasarım, farklı zaman ve mekânda daha önce söylenmiş olanın yeniden üretilerek anlamlandırabileceği bilgisi üzerinde barınabilecektir. Böyle sonsuz bir döngüde devinen bilgi, ancak parodi ve pastiş gibi yöntemlerle, içeriğine yapışmış tanımlardan göstergeyi kurtarabilmekte, bitmemişlik ve süreksizlik duygusu ile yeni okumalara izin verebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası ilişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık // göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Antmen, A. (2010). *Sanatçılardan yazılar ve açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı sanatında akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (2007). *Tüketim toplumu*. (çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2012). *Pasajlar*. (çev. Ahmet Cemal). İstanbul: YKY.
- Berger, John. (1986). *Görme biçimleri*. (çev. Yurdanur Salman). İstanbul: Metis Yayıncılık
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*. (çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Calak, K. (2008). *Barbara Kruger, your body is a battleground*. 10 Kasım 2015 tarihinde [Http://Citeseeerx.İst.Psu.Edu/Viewdoc/Download?Doi=10.1.1.617.2506&Rep=Rep1&Type=Pdf](http://Citeseeerx.İst.Psu.Edu/Viewdoc/Download?Doi=10.1.1.617.2506&Rep=Rep1&Type=Pdf) adresinden erişildi.
- Goodchild, P. (1996). *Deleuze & Guattari arzu politikasına giriş*. (çev: Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Jameson, F. (2005). *Kültürel dönemeç*. (çev. Kemal İnal). Ankara: Dost Kitabevi.
- Rose, M. A. (2016). *Parodi: antik, modern ve postmodern*. (çev. Cansu Dikme). Ankara: Hece Yayınları.
- sanagrafi.com. (2012). 11 Şubat 2018 tarihinde <https://www.sanagrafi.com/futura-yazi-karakteri> adresinden erişildi.
- Sarup, M. (2010). *Postyapısalcılık ve postmodernizm eleştirel bir giriş*. (çev: Abdülbaki Güçlü). İstanbul: Kırkgece Yayınları.
- Steven Heller, V. V. (2016). *Grafik tasarımı değiştiren 100 fikir*. (çev: Bengisu Bayrak). İstanbul: Litaratür Yayıncılık.
- Şahiner, R. (2008). *Sanatta postmodern kırılmalar ya da modernin yapıbozumu*. İstanbul: İnsan Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. 9 Mayıs 2018 tarihinde <http://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Bailey, B. (2010). *Spotlight talk: Barbara Kruger's untitled*. 1 Nisan 2019 tarihinde <https://samfoxschool.wustl.edu/events/gallery-talks/4536> adresinden erişildi.
- Caldwell, E. C. (2016). *The history of your body is a battleground*. 1 Mart 2018 tarihinde <https://daily.jstor.org/the-history-your-body-is-a-battleground> adresinden erişildi.
- Coovadia, A. (2017). *We don't need another hero' by Barbara Kruger postmodern features explained*. 1 Mayıs 2018 tarihinde <https://medium.com/@aaliacoovadia/postmodern-features-explained-through-we-dont-need-another-hero-by-barbara-kruger-b7a1668fc683> adresinden erişildi.
- Garber, M. (2015). *The many faces of rosie the riveter, why there are so many women who claim to have been the inspiration for the iconic we can do it!* 1 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2015/04/the-many-faces-of-rosie-the-riveter/391364/> adresinden erişildi.
- Hedonia, A. (2019). 1 Ağustos 2019 tarihinde https://feministartpower.files.wordpress.com/2012/09/yourgaze_barbarakruger-01.jpg adresinden erişildi.
- Komlik, O. (2015). *Economic sociology and political economy, I shop therefore I am*. 1 Mayıs 2019 tarihinde <https://economicsociology.org/2015/08/01/i-shop-therefore-i-am/> adresinden erişildi.

Edilgen Yapıların Edinimi: Anlambilimsel Ve Edimbilimsel Yaklaşım

Öğr. Gör. Sercan Karakaş^{1*}

Geliş tarihi: 26.07.2019
Kabul tarihi: 26.08.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 53-63
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index %21.

^{1*} İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye,
sercank@aydin.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-1813-351X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu makale, edilgen yapıların edinilmesi açısından alanyazının genel bir incelemesini sunmanın yanı sıra, edilgen yapıların temel zorluk nedenleri olduğu düşünülen anlambilimi ve edimbilimi göz önünde bulundurularak yeni bir teorik yaklaşım sunmaktadır. Alanyazında edilgen yapıların zor olup olmadığı ve eğer zor ise, bu zorluğun altında yatan nedenlerin ne olabileceği konusunda bir anlaşmazlık vardır. Alanyazında sunulan argümanlara dayanarak, sözdizimsel hipotez (Wexler 2004) ve artımlı işleme hipotezi (Trueswell ve Gleitman 2004) öne çıkmaktadır. Wexler'ın sözdizimsel hipotezi, çocukların tüm küçük eylem öbeklerini ve tümleyici öbeklerini güçlü fazlar olarak görmelerini savunur ve bunun sonucunda çocuklar edilgen yapıları dilbilgisi dışı olarak gördüklerini iddia eder ki bu da Wexler'a göre zorluğun kaynağıdır. Bununla birlikte, her iki durumda da (sözdizimsel hipotez veya artımlı işleme), bu yapıların frekansı büyük rol oynamaktadır. Bu çalışmada son olarak ise edilgen yapıların neden bazı dillerde edinilmesinin zor olduğunu açıklamak için anlambilimsel ve edimbilimsel bakış açıları temel alınarak kuramsal bir analiz sunulmaktadır çünkü alanyazındaki edilgen yapılar ile ilgili çalışmalar anlam bileşenini ihmal etmektedir. Bu çalışmada, edilgen yapıların edinilmesine yeni teorik bir bakış açısı sağlamak için işlemsel anlambilim modeli (Von Stechow ve Heim 2011) kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edilgen Yapılar, Kısa Edilgen Yapılar, Artımlı İşleme Hipotezi, Sözdizimsel Hipotez

Acquisition Of Passives: A Semantico-Pragmatic Approach

Instructor Sercan Karakaş^{1*}

First received: 26.07.2019

Accepted: 26.08.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 53-63

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index %21.

¹ Istanbul Aydın University, Turkey,
sercank@aydin.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-1813-351X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

This paper presents a general review of literature in terms of acquisition of passives as well as providing new theoretical insights considering the semantics and pragmatics of passives, which are thought to be the underlying reasons of difficulty. In literature, there is a disagreement whether passives are difficult and if they are difficult, what the underlying reasons can be. Based on the arguments presented in the literature, there exist two accounts to take into consideration, which are the syntactic account (Wexler 2004) and Incremental Processing Hypothesis (Trueswell and Gleitman 2004). Wexler's syntactic hypothesis is that children regard all vP's and CP's as strong phases, which makes passives ungrammatical for them, which is the source of the difficulty. However, in either way (syntax or incremental processing), frequency plays a role in boosting the acquisition process by either making children be faster at reassigning thematic roles, which is the source of difficulty according to incremental processing hypothesis, or making children be aware of the fact that vPs are not strong phases, thereby making passives grammatical, so that children can use them. Finally, I present my semantic and pragmatic analysis so as to explain why passives are difficult to acquire in some languages since the studies on passives seem to neglect the effect of semantics. For this paper, I use intensional semantics (Von Stechow and Heim 2011) to provide new theoretical insights to the acquisition of passives.

Keywords: Passives, Truncated Passive, Incremental Processing Hypothesis, Syntactic Accounts for Passives

1. INTRODUCTION

In the literature of acquisition of passives, passives are said to be complex structures; therefore, their acquisition also happens at a slower rate, which is also evidenced in the late use of passives by children. However, there are some counter arguments in the literature that advocate production of passives is not as late as it was previously thought to be. This is due to some other factors such as the type of passive, whether it is an experiencer-theme passive, as some studies report that children are prone to produce and comprehend some certain type of passive earlier. Alternatively, the frequency of passives in the language contributes to the early production of passives when compared to the languages in which these constructions are not that frequent. The second point I focus on in this paper is the difference in terms of full passives and truncated passives as in the literature, their acquisition is said to be different in terms of the onset of the acquisition, truncated passives being acquired earlier compared to full passives and there are some hypotheses as to why there is a difference in relation to the onset of acquisition of truncated passives and full passives. Having established that, let us look at different types of passives primarily from English and some other languages.

- (1) The lamp_i was broken t_i (by Sarah). Verbal Passive
- (2) The lamp was green. Adjective
- (3) The lamp was broken. Ambiguous (Verbal or Adjectival Passive) (Kline and Demuth 2010)

In the first sentence, when we look at the ingredients of the verbal passive, we see that there is a movement involved, which means that the object of the sentence has moved to a higher position and become the subject of the sentence, leaving a trace behind, which is coindexed with the subject. On the other hand, we see a regular adjective use in the second sentence, which seems to be parallel to the passive structure in the third sentence. Even though the authors claim that it is ambiguous between verbal or adjectival passive types, it is worth noting that the sentence in (2) is very similar to the sentence in (3) structurally. Besides, it is possible to say a green lamp in English and interesting enough, a broken lamp can also be uttered in English. Furthermore, it is also significant to note that the biggest difference between verbal passives and adjectival passives is that the latter does not involve movement in contrast to verbal passives in English.

1.1. Passives are difficult to acquire

As we have seen in the English examples in the previous section, the passive structure in English involves movement of the object to the subject position, as a result of which the moved element (a-chain or argument) leaves a trace behind. Therefore, the principle which governs this type of movement, a movement from object to subject, is matured at the age of five approximately, which is known as A-chain Deficit Hypothesis (ACDH) (Borer and Wexler 1987, 1992). This hypothesis not only predicts that English-speaking children acquire structurally more complex verbal passives at the age of 5; but also, predicts that adjectival passives are acquired earlier due to the fact that they do not involve any a-chain movement syntactically. Based on this, it seems to be the case as there is a difference in terms of onsets of the acquisition of adjectival passives and verbal ones. However, this seems to be invalid after the development of new syntactic theories. To be more precise, the subject of a sentence is thought to be generated in the specifier position of a little vP, which makes the subject under negation, tense and aspect. Then, it raises to the specifier position of a TP due to Extended Projection Principle that English has and this process creates an A-chain, with which children do not seem to have a problem as they raise the subject after it being generated at a lower level (Stromswold 1996). If movement were a problem for children, then we would expect the same problem with subject-raising, too. The second hypothesis as cited in Kline and Demuth (2010) is the External Argument Requirement Hypothesis (EARH), which advocates that the lack of external arguments in the input underlie the problem for children. To be more precise, children may represent the sentence ‘the vase was black’ as a syntactic homophone with ‘the vase was broken’, which results in the fact that children treat verbal passives as being adjectival passives and that is why they do not use by-phrase in these structures. Another difference commonly found in English passive constructions is that agent-patient passives are acquired earlier when compared to

experiencer-theme passives, which means that actional passives are acquired earlier than non-actional passives. This is illustrated below:

I washed the car.

The car was washed. (referred to as actional passive)

I saw the boy.

The boy was seen. (referred to as non-actional passive)

According to the experiments and observations, passives with the second set of verbs are comprehended later than passives in the first set of verbs. This is explained by Fox and Grodzinsky (1998) who claim that early utterances of passives in children's speech are truncated passives, which lack *by*-phrase. The reason is that the grammar of young children is not mature enough for verbs to assign a thematic role to the noun phrase and a noun phrase without a thematic role is not licensed in the sentence; therefore, *by*-phrase is not used. If this hypothesis is accepted, it is expected that children have problems with only *by*-phrase rather than the verb types, whether it is an actional verb or a non-actional verb. (Messenger et al., 2012). Fox and Grodzinsky (1998) also argue that preposition *by* is responsible for assigning the thematic role to the noun phrase and it assigns an agentive theta-role. However, when the noun phrase is an experiencer rather than an agent, then the verb cannot assign the right theta-role, which results in the fact that children refrain from using experiencer (non-actional verbs in that sense) because of the wrong assignment of the theta-role.

2.1. ACQUISITION OF PASSIVES: FREQUENCY EFFECT AND OVERT MORPHOLOGY

In the literature, it is stated that especially verbal passives in English are not acquired until the age of six (Alcock et al., 2012) despite its early appearance in different languages such as Sesotho, Kiswahili and Kigirama and Alcock et al. (2012) observe the languages, the passive structures of which are acquired earlier, in order to find some common patterns as to why there is a difference in terms of onsets of acquisition of passive constructions.

2.1. High Frequency

All of the three languages mentioned above have rich input in terms of passives and as proposed by Demuth (1989), the higher the frequency of such constructions is, the earlier these constructions emerge. This seems to be logical at first sight as one can expect children to learn things quicker if they are exposed to these things more. However, this does not falsify the A-chain Deficit Hypothesis (ACDH) (Borer and Wexler 1987, 1992) as it only modifies it. The reason is that the children may start using movement at an earlier age if they are exposed to movement required by passive structures more. In other words, combining A-chain Deficit Hypothesis with the effect of frequency, one can have the hypothesis of "the higher the frequency of passive constructions is, the quicker A-chain matures".

2.2. The presence of obligatory passive constructions

As mentioned in the introduction section, languages like Sesotho cause passive constructions to be unavoidable in certain contexts as using the active counterpart of the same sentence yields ungrammaticality. The reason is that some Bantu languages are called topic-oriented languages since there is a very strong tendency to put the topic in the subject position (Bresnan and Mchombo 1987). As *wh*-questions introduce new information rather than a topic, these questions cannot appear in the subject position, making a sentence like "who saw me?" in English impossible to be constructed. Such constructions are exemplified below:

Active: *Mang o-pheh-ile lijo?

who sm-cook-prf food? (who cooked the food?)

Passive: Lijo li-pheh-il-o-e mang?

food sm-cook-prf-pass-m who? (the food was cooked by who?) (Kline and Demuth 2010).

2.3. Passives being less cognitively demanding compared to actives

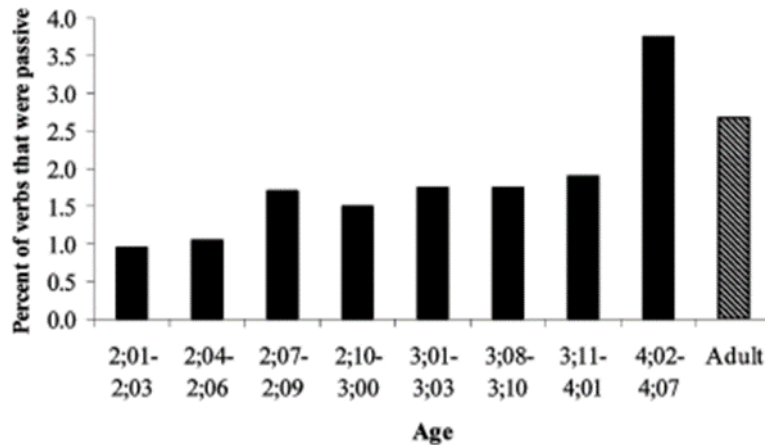
Allen and Crago (1996) observe a crucial difference between active sentences and passive sentences in Inuktitut. This difference is that the verb has to agree with two arguments in active constructions; however, it only agrees with one argument in a passive construction as the other argument is deleted in passives, thus making passive structures easier than active counterparts in terms of syntactic operations. Interesting enough, even adults may prefer using passives for the same reason as they may think passives are more “practical”. Therefore, there seems to be an important disagreement in terms of whether passives are really challenging.

3. EXPERIMENTS & DISCUSSION

When it comes to the languages under investigation, Kiswahili and Kigiriyama, in Alcock et al. (2012), passives are observed to have relatively high frequency and verbs in the active sentences have to agree with both arguments in a sentence under some, but not all, circumstances, whereas passive constructions only agree with one argument. Besides, passives are marked with a consistent marker. One crucial difference between Sesotho and Kiswahili and Kigiriyama is that in questions asking the subject, passives have to be used in Sesotho, which is not the case in Kiswahili and Kigiriyama as both actives and passives can be used in the formation of all types of questions. To test these assumptions, Alcock et al., (2012) designed an experiment in the following way: Spontaneous speech samples from 15 children in total were collected in children’s houses while they were playing. Then, the samples were transcribed with the exclusion of adults speech in the samples collected. During the coding stage, the number of utterances, the number of verbal utterances, and the number of passives were recorded and coded accordingly. Verbs were also coded depending on whether they were in an active construction or in a passive structure, which were also coded as either actional or non-actional later on. Passives that were a repetition of the same verb by the same or another interlocutor were marked as a repetition if the number of repetition was higher than five times. Having designed an experiment like this, Alcock et al., (2012) discusses that in these two languages under investigation, Kiswahili, children start using passives at earlier ages. In addition to that, there is no significant difference between these two languages in terms of the frequency of passives in child’s speech. As pointed out by Demuth (1989), a high frequency in the input that a child receives is vital for the promotion of early productive use of the passive structures. When it comes to English, on the other hand, the extremely low frequency in English may be considered as the reason why passives appear in English late (Brown, 1973: 358). As cited in Alcock et al. (2012), some studies (Bencini and Valian, 2008; Brooks and Tomasello, 1999; Huttenlocher et al., 2002; Huttenlocher et al., 2004; Savage et al., 2003) show that English children also produce passives at an earlier age if the frequency of these structures is increased in the input in a laboratory setting, confirming that the frequency of passive constructions is attached a great deal of importance in the acquisition process. Compared to the studies which found out that actional passives are easier than non-actional passives, thus being acquired earlier, Alcock et al. (2012) found out that in both input and children’s production, a significant proportion of passives are found not to be actional ones and authors explain this through the fact that the frequency of such constructions is high in these languages. Alcock et al. (2012) claims that structural requirements help by making frequency higher. They conclude by saying that “any maturational account of the production of passives cannot predict this; instead we must turn to frequency-dependent accounts”; however, as I mentioned in the previous section, frequency may facilitate maturation, thus creating a hypothesis “the higher the frequency of passive constructions is, the quicker A-chain matures”. Here, one question remains unanswered, which is the role of overt morphology. Demuth et al. (2010) claims that morphology helps children a lot in their acquisition process unlike Alcock et al. (2012) which claims that overt structural properties do help by making the frequency of constructions higher, which makes children be exposed to the relevant structure more. In that sense, it would be very interesting to design an experiment in such a way that whether the effect of overt morphology (if there is an effect of overt morphological marking) overrides the effect of frequency can be tested in a language in which passives are not very frequent but there is morphologically overt marking of passive constructions. Only an experiment conducted on such a language can help us understand the effect of overt morphology. In that view, I speculate that morphological-marking helps children acquire the relevant structures because it gives children some clue, not creating an ambiguity between verbal and adjectival passives in English.

Similarly, the paper (Kline & Demuth, 2010) examines the factors that facilitate implicit learning by examining passive structures in Sesotho. Having taken two-year of work, Sesotho corpus consisting of 98 hours of spontaneous speech was created and was used to examine the passives for this study. To begin with, they draw attention to the fact that passive constructions are very frequent in the language and by comparing passives in English “as only 0.27% of the verbs these English speaking children heard were passives” (Kline and Demuth 2010) with passives in Sesotho because the percentage is 2.7%. In the figure below, see the percentages of verbs used in passive constructions in Sesotho by both adults and children.

(Kline and Demuth 2010)

What is more interesting is that Sesotho-speaking children under the age of three construct sentences in the passive form more than English-speaking adults do. Furthermore, the authors pay attention to full passives and truncated passives, stating that 4% of the passive structures taken from Brown corpus of English child-directed speech have a by-phrase (Gordon and Chafetz 1990). However, this is not the case in Sesotho as 60% of passives in Sesotho corpus contain by-phrase, despite the lower utterance rate of passives by Sesotho-speaking children since 21% of their passives contain a by-phrase. At this point, I think that children do not want to utter sentences like “the mouse is being chased by a cat”. Instead, they may prefer its active counterpart. Only when they do not want to mention the doer of the action, may they prefer using passive structure, which also results in the absence of by-phrase. In order to check whether this is really the case, the experimenters can design an experiment by giving some situations to Sesotho-speaking children and see whether they prefer using passives or actives in response to the experimental contexts. In doing so, the context-dependent differences in passive and active structures can be checked to explain why children prefer passives or actives to one another.

3.1. Passives: A Challenging Task

In this section, I review three papers stating that passives are difficult to acquire. To begin with, Hirsch et al. (2006) claims that A-chain Deficit Hypothesis cannot be right as children do not seem to have problems raising the subject from the edge of vP to the specifier position of a TP. However, following the ideas of Chomsky’s Phase Impenetrability Condition (2001) which states that only the edge of the next lower phase is visible to the upper level and vP is not a strong phase, making passive structures grammatical, Wexler (2004) claims that this is not the case for children’s immature grammar as they see all vP’s and CP’s as strong phases, which makes passives ungrammatical for children as “at the CP cycle, when Tense probes to check its phi-features, it may not access the DP in object position, since for the child, the intervening vP is a strong phase, and its complement (i.e. the VP) is invisible to syntactic operations at the higher CP phase due to PIC” (Wexler 2004). This also explains why children do not have problems raising the subject as it is generated at the specifier position of vP; therefore, it is visible to the next phase, which makes movement operation possible. Having established that, Hirsch et al. (2006) designed an experiment by using a picture-matching task to test the conditions of passives, i.e.

voice (active vs. passive), verb type (actional vs. non-actional) and passive length (long vs. truncated). They found out that children have problems with non-actional passives. In addition to that, they also had adult participants to test whether there is something inherent in non-actional verbs that interacts with voice, which may be the reason of this difficulty. However, they found out that this was not the case as adults performed well on both actional and non-actional passives. In order to explain this, the authors distinguish stative passives (the door is open) and resultative passives (the tank is filled) based on Embick's analysis (2004), which claims that such a distinction should be made taking into consideration the fact that resultative passives entail events while stative passives do not. Among many other tests to differentiate these two types of adjectival passives, there is one which states that only resultative passives can be used with manner adverbials as they entail events as shown below:

The Carefully filled tank

*The Carefully full tanked

(Hirsch et al. 2006: 9)

The ungrammaticality of the second DP is that it is a stative passive, which does not entail an event, therefore it cannot be used with a manner adverb. Taking this distinction into account, the authors claim that actional passives are easier to acquire because they have resultative interpretation unlike non-actional passives. Furthermore, verbal passives and resultative passives seem to be parallel in terms of meaning, however resultative passive (type of adjectival passive) does not undergo movement unlike the verbal one. This resultative analysis does not cause a problem for UPR as the subject is generated in the spec. position of vP, therefore it is accessible for movement. On the contrary to what Hirsch et al. (2006) claim, Messenger et al. (2012) believes that there are no differences between actional passives and non-actional passives despite the early findings showing that there is indeed a difference. The authors claim that the difference found in earlier studies is not because of the lack of children's abstract syntactic representations of passive structures but because of the experimental designs. In order to show this, they carried out three different experiments using a priming task (whether children will be able to produce a passive sentence after hearing a passive prime from the experimenter) to compare actional passives with non-actional passives. To begin with the results of the first experiment, they showed that irrespective of verbs types, whether it is an actional verb or a non-actional verb, children produce more sentences that are passive after hearing a passive prime. The same result was for the adults, who were part of this experiment as a control group, too. Based on this result, authors claim that children can extract the necessary pieces of information so as to create an abstract representation of passives based on the prime they hear as well as being able to use this representation for producing a passive sentence. In the second experiment, authors compare experiencer-theme passives with theme-experiencer passives by using passive constructions in present progressive form in order not to have so-called adjectival passives. They found out that unlike the previous studies, children did not have problems with experiencer-theme verbs. The experiment three was conducted by using a traditional picture-matching task, which had been used in previous studies to show that children had difficulty comprehending experiencer-theme passives. They used this method in order to show that the results of earlier experiments were due to experimental design. They found out that the successful children who were able to produce both actional and non-actional passives in the first two experiments failed to do so in the experiment three, which authors claim is due to the experimental design. Therefore, they conclude that children who are 3 or 4 years old have mental representation of passive, which is not semantically constrained to a certain class of verbs and are able to produce sentences in passive construction irrespective of verb types unlike the previous studies. The authors believe that the previous results reflect an artifact of the task used. In my opinion, although the authors sound convincing in that experimental design is crucial, the previous results, which are in contradiction with what has been found in Messenger et al. (2012), cannot be simply due to experimental design. In addition to that, the authors use priming task and although they say they children do not seem to simply copy the structure they use, there is still a possibility that they can do something like this, which may reduce the validity of the experiments. To be more precise, what I mean is that the input must be more restricted to make sure that children create an abstract representation based on the input rather than copying the input. Besides, rather than simply saying the previous results are due to experimental design, there must be something else in accounting for why children who are good at priming tasks are bad at sentence-matching task as the latter may require children to access to syntax, semantics and world

knowledge (as cat is never chased by a mouse) as movement and thematic roles are involved and also non-linguistic elements such as being able to describe a picture.

Huang et al. (2013) compares four accounts that provide different explanations as to why passives in English are acquired late. The first two accounts are syntactic account and frequency account, each of which was discussed in the previous section. The third account is that it is claimed that children do not have access to strong and unambiguous cues to the passive constructions in their language, which authors call as a cue-based account. (Bates & MacWhinney 1987; 1989). The final account is the Incremental Processing Hypothesis, which states that “the interpretation of passives is difficult when it requires children to revise an earlier commitment to a role assignment” (Trueswell and Gleitman 2004). To give more details about the last account, it is worth mentioning the Garden-Path effect (Bever 1970), as illustrated below:

- a. The boat floated down the river.
- b. The boat floated down the river sank.

Both of the sentences are perfectly grammatical despite the latter being perceived as ungrammatical by the native speakers at first sight as it requires reinterpretation of the reduced relative clause, floated, which is generally interpreted as the main verb till the speaker/hearer hears/sees the second verb, the main verb, in the structure linearly.

In the light of these four accounts, the authors design an experiment to see which account holds for explaining the late acquisition of passives. Before giving the details of the experiment, noun-noun-verb (dubbed as NNV) constructions in Mandarin should be explained because the experiment is based on these two structures. In Mandarin, the syntactic marker –BA shows that the preceding noun is an agent, whereas, the syntactic marker -BEI indicates that the preceding noun is a theme as shown below:

Seal	BA	fish	quickly	eat
海豹	把	小鱼	很快就	吃掉了
<i>The seal is quickly eating the fish</i>				
Seal	BEI	shark	quickly	eat
海豹	被	鲨鱼	很快就	吃掉了
<i>The seal is quickly eaten by the shark</i>				

(Huang et al. 2013)

-BA in the first sentence shows that seal is the agent and -BEI in the second sentence shows that seal is the theme of the sentence, which is interesting in terms of passives because English-speaking children who have problems with passives may not be able to assign thematic roles easily, which in turn results in this problem. Conducting an eye-movement experiment, authors show that adults rapidly make use of morphosyntactic cues (-BA and -BEI) to assign thematic roles in the structure. However, they had some problems with –BEI when they previously assigned a different thematic role (agent to the first noun although –BEI dictates that it should be a theme), which is predicted by Incremental Processing Hypothesis. The same experiment is conducted with children and the results show that similarly children are better at interpreting passives in Mandarin when they see the passive morpheme before the assignment of the thematic role, which requires a change in the assignment of a thematic role, and this change is what makes passive more difficult, which is in line with Incremental Processing Hypothesis, which claims that passives are difficult because children have to change the thematic roles that are already assigned.

3.2. Analysis of Passives: Semantics & Pragmatics

As presented in the previous sections, some counter arguments and different ways of explanation in the literature exist. However, not many things are said about the meaning of passive structures. In this section, I briefly discuss the semantics and pragmatics of passives, which may be the reason of difficulty. Starting with the quantifier-scope preference when the voice of the sentence changes, let us consider the following examples in English.

- a. Someone loves everyone.
- b. Everyone is loved by someone.

Both sentences, one in active and one in passive, exhibit both quantifier-scope readings:

- a. $\exists x\forall y$ (love y x)
- b. $\forall y\exists x$ (love y x)

However, the semantic preference for the active sentence is the interpretation in (a), while, for the passive sentence, it is (b), which shows that passive structure clearly interacts with semantics and pragmatics. However, in the literature, there is not clear mention of semantic interpretation and pragmatics, which should also be taken into consideration. To start with pragmatics, one should answer the question of “why do people use passives?”. One of the common use of it is to shift the focus from the agent to the patient. Then, the question is why children need to shift the focus in the early stages of acquisition or at what age children are able to arrange the discourse (CP-level syntax) to convey focus or topic. One of the arguments for the presence of vP layer in syntax is that children use sentences like “daddy eat cookies”, which does not have tense, and the child, who utters a sentence like this, seems to have built up his/her syntax up to the vP layer. Therefore, if we assume that the order of acquisition is VP- vP- TP - CP like syntax operating bottom-up, and passives are more related to CP level “arrangements”, then this would explain the late acquisition of passives. In order to test this, an experiment can be designed in such a way that the acquisition of one of the other structures that are related to CP domain is tested in English. Then, if the acquisition of that particular structure is parallel to the acquisition of passives in terms of onset of acquisition, then we would have a valid argument, explaining the late acquisition. Besides, when we recall the experiment conducted on Bantu languages, it was the case that passive use is dictated in some structures and interesting enough, these languages exhibit very strong tendency to put the topic in the subject position, thereby, being called topic-oriented languages. Combining the frequency account with my topic account, I claim that passives are operations, whose effects are beyond VoiceP as they arrange the discourse as well. Second, actional passives are acquired earlier than non-actional passives. This may be related to the other cognitive domains as children are said to be egocentric and love to comment on their immediate environments. Keeping that in mind, Von Stechow & Heim (2011) claims that “the intension of a sentence can be applied to any world and give the truth-value of the sentence in that world.”, which shows the existence of multiple worlds. Besides, It is known that verbs like *believe*, *know*, create intensional contexts by bringing intensional operators, whose interpretation depends on the world according to which, the sentence is interpreted as illustrated below:

$[[\text{believe}]]_w(x) = \lambda p$. For all $w' \in W$ such that w is compatible with X 's beliefs in w , $p(w')=1$

$[[\text{Gary believed that John saw a unicorn}]]_w = 1$ iff for all $w' \in W$ such that w' is compatible with Gary's beliefs in w , $[\lambda w'' . [\text{John saw a unicorn}]]_{w''}(w') = 1$ (Von Stechow & Heim 2011)

Based on this theoretical account, the predicates, *believe*, *know*, *assume* etc., which are also non-actional verbs, seem to be more complex to be interpreted. Recalling the desire of children to talk about their immediate environments, in semantic terms, it is the actual world, I believe that the source of difficulty with non-actional verbs are also due to the fact that their semantics is more complex. In addition to that, world knowledge is to be taken into account as well since when a child sees a sentence like “the cat is being chased by the mouse”, s/he can interpret this sentence in such a way that the cat is the agent due to the (actual) world knowledge as s/he may have problems accessing to the other possible worlds.

4. CONCLUSION

In this paper, the careful review of literature was conducted and found out that there are some counter arguments in terms of the reasons why passives are more difficult or why some certain types of passives (non-actional to be more precise) are difficult. Although authors provide different explanations in relation to the nature of passives, there is not much of an agreement reached. Having reviewed the literature, I conclude that early acquisition of passives in certain languages like Bantu languages cannot

result solely from frequency even though frequency makes the process faster. Having established that, there are two accounts to consider, which are the syntactic account (Wexler, 2004) and Incremental Processing Hypothesis (Trueswell & Gleitman, 2004). (Huang et al., 2013), who favor Incremental Processing Hypothesis, do not make a comment on Wexler's syntactic hypothesis, which states that children regard all vP's and CP's as strong phases, which makes passives ungrammatical for them, even though Huang et al. (2013) reject A-chain Deficit Hypothesis, which has already been rejected by Wexler's syntactic account. To conclude, there must be more studies in term of whether syntactic account or incremental processing hypothesis is right in prediction of passive structures. However, in either way (syntax or incremental processing), frequency plays a role in boosting the acquisition process by either making children be faster at reassigning thematic roles, which is the source of difficulty according to incremental processing hypothesis, or making children be aware of the fact that vPs are not strong phases, thereby making passives grammatical, so that children can use them. Finally, I propose that semantics and pragmatics play a role in the acquisition of passives as well following the intensional semantics model.

REFERENCES

- Alcock, K. J., Rimba, K., & Newton, C. R. (2012). Early production of the passive in two Eastern Bantu languages. *First Language*, 32(4), 459-478.
- Allen, S., Crago M. (1996). Early passive acquisition in Inuktitut. *Journal of Child Language*. 23(1), 129-155.
- Bates, E., & MacWhinney, B. (1989). Functionalism and the competition model. *The Crosslinguistic Study of Sentence Processing*, 3, 73-112.
- Bates, E., MacWhinney, B., & MacWhinney, B. (1987). Competition, variation, and language learning. *Mechanisms of Language Acquisition*, 157-193.
- Bencini, G. M. L., Valian V. (2008). Abstract sentence representation in 3-year-olds: Evidence from comprehension and production. *Journal of Memory and Language* 59, 97-133.
- Borer, H., Wexler K. (1987). The maturation of syntax. (eds. In Thomas Roeper & Edwin Williams), *Parameter Setting and Language Acquisition*, 123-172. Dordrecht: Reidel.
- Borer, H., Wexler K. (1992). Bi-unique relations and the maturation of grammatical principles. *Natural Language and Linguistic Theory* 10, 147-189.
- Bresnan, J., Mchombo, S. (1987). Topic, pronoun, and agreement in Chichewa. *Language* 63, 741-782.
- Brooks, P. & Tomasello, M. 1999. Young children learn to produce passives with nonce verbs. *Developmental Psychology*, 35(1), 29-44.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by Phase. In M. Kenstowicz (ed.) *Ken Hale: A life in language*, 1-52. Cambridge: MIT Press.
- Demuth, K. (1989). Maturation and the acquisition of the Sesotho passive. *Language* 65(1), 56-80.
- Embick, D. (2004). On the Structure of Resultative Participles in English. *Linguistic Inquiry* 35(3), 355-392.
- Fox, D., Grodzinsky, Y. (1998). Children's passives: A view from the by-phrase. *Linguistic Inquiry*, 29(2), 311-332.
- Gordon, P., Chafetz, J. (1990). Verb-based versus class-based accounts of actionality effects in children's comprehension of passives. *Cognition*, 36(3), 227-254.

- Hirsch, C., Wexler, K. (2006). Children's passives and their resulting interpretation. *In The proceedings of the inaugural conference on generative approaches to language acquisition–North America, University of Connecticut Occasional Papers in Linguistics, 4*, 125-136.
- Huang, Y. T., Zheng, X., Meng, X., Snedeker, J. (2013). Children's assignment of grammatical roles in the online processing of Mandarin passive sentences. *Journal of Memory and Language, 69*(4), 589-606.
- Huttenlocher, J., Vasilyeva, M., Cymerman, E., Levine, S. (2002). Language input and child syntax. *Cognitive Psychology, 45*(3), 337.
- Huttenlocher, J., Vasilyeva M., Shimpi P. (2004). Syntactic priming in young children. *Journal of Memory and Language, 50*, 182–195.
- Kline, M., Demuth, K. (2010). Factors facilitating implicit learning: The case of the Sesotho passive. *Language acquisition, 17*(4), 220-234.
- Messenger, K., Branigan, H. P., McLean, J. F., Sorace, A. (2012). Is young children's passive syntax semantically constrained? Evidence from syntactic priming. *Journal of Memory and Language, 66*(4), 568-587.
- Savage, C., Lieven, E., Theakston, A., Tomasello, M. (2003). Testing the abstractness of children's linguistic representations: Lexical and structural priming of syntactic constructions in young children. *Developmental Science, 6*(5), 557.
- Stromswold, K. (1996). Does the VP-internal subject stage really exist? *Paper presented at the 21st Annual Boston University Conference on Language Development*.
- Trueswell, J., Gleitman, L. (2004). Children's eye movements during listening: Developmental evidence for a constraint-based theory of sentence processing. In J. M. Henderson & F. Ferreira (Eds.), *The interface of language, vision, and action: Eye movements and the visual world*, (pp. 319-346). New York, NY, US: Psychology Press.
- Wexler, K. (2004). Theory of Phasal Development: Perfection in Child Grammar. *MIT Working Papers in Linguistics, 48*, 159-209.

Analitik Hiyerarşi Seçim Yöntemi ile Otel Personeli Seçimi Kriterlerinin Değerlendirilmesi: Giresun İli Örneği

Dr. Öğretim Üyesi Hakan Akyurt

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 22.08.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 64-78
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 8%

¹ Giresun Üniversitesi, Türkiye,
hakan.akyurt@giresun.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-6522-684X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Turizm sektörünün ekonomik olarak artan önemi nedeni ile günümüz işletmeleri maliyetlerini azaltmak için yoğun çaba harcamaktadır. Otel yönetimlerinin maliyetleri azaltmak ve sürekli çalışan bir personel kadrosunu oluşturması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada, Giresun ilinde faaliyet göstermekte olan turizm işletme belgeli otel yöneticilerinin personel seçimlerinde hangi kriterlerin öncelikli olarak dikkate aldıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yönteminde, Giresun ili otel yöneticilerinden alınan veriler doğrultusunda “Analitik Hiyerarşi Seçim” (AHP) yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak karşılaştırmalı matrisler oluşturulmuş ardından geometrik ortalamalar hesaplanmış ve Super decision V 3.2 programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarında, “yabancı dil” kriterinin personel seçiminde en önemli kriter olduğu bulgusu elde edilmiştir. Personel seçiminde diğer önemli kriterlerin ise, “deneyim, fiziksel özellikler, sorumluluk, örgütsel bağlılık, eğitim ve fiziksel özellikler” olduğu belirlenmiştir. Araştırma da elde edilen sonuçlara göre, “eğitim” kriterinin ilk sıralarda olmaması, otel yöneticilerinin turizm eğitimine karşı algılamalarının farklılığını ortaya koymaktadır. Araştırma da ortaya çıkan sonuçlar sektörde çalışmak isteyen öğrenciler için kendilerini nasıl yetiştirmeleri gerektiği konusunda yararlı bir kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Otel İşletmeleri, Personel Seçimi, AHP yöntemi

Evaluation of Hotel Personnel Selection Criteria with Analytical Hierarchy Selection Methodology: Example of Giresun Province

Dr. Hakan Akyurt

First received: 07.08.2019

Accepted: 22.08.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 64-78

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 8%

¹ Giresun University, Turkey,
hakan.akyurt@giresun.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-6522-684X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

Due to the economically increasing importance of the tourism sector, today's enterprises are working hard to reduce their costs. Hotel management needs to reduce costs and create a permanent staff. Therefore, in this study, it is aimed to determine which criteria are taken into consideration in the selection of personnel of tourism management in Giresun province. In the research methodology, Analytical Hierarchy Selection (AHP) method was used in the direction of data obtained from hotel managers in Giresun province. Firstly, comparative matrices were formed, then the geometric means were calculated and analyzed by Super decision V 3.2 program. Results of the analysis, it was concluded that the "foreign language" criterion was the most important criterion in the selection of staff. Other important criteria in the selection of personnel were "experience, physical characteristics, responsibility, organizational commitment, education and physical characteristics". According to the results obtained from the study, it was determined that the "foreign language" criterion was the first preferred item as a response from the hotel managers. However, the fact that the "education" criterion is not in the first place reveals the difference of hotel managers' perceptions towards tourism education. The results of the research will be a useful source for the students who want to work in the sector.

Keywords: Tourism, Hotel Establishments, Personnel Selection, AHP method

1.GİRİŞ

Turizm sektörünün istihdama olan etkisinin artması ile birlikte, turistik işletmelerin personel seçim kriterleri de farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de son yıllarda artan otel sayısı ve turizme olan ihtiyaç nedeniyle sektörün istihdam açığı fazlaşmıştır. Ülkemizde turizmin sezonluk olması nedeni ile istihdam edilecek kişiler genellikle mart ile aralık ayları arasında işe alınmaktadır. Ancak, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişimi ile birlikte şehir otellerinin sayısı artmıştır. Şehir merkezlerindeki otellerin mevsimsellik özelliğinin olmaması ve tüm yıl faaliyette bulunmaları nitelikli personel istihdamını zorunlu kılmaktadır.

Otellerin personel alımlarında diğer sektörlere göre farklılıklar bulunmaktadır. Çalışma koşulları ve turizmin doğal yapısı gereği nitelikli ve de turizm şartlarına uygun personellerde aranan nitelikler değişmektedir. Turizm sektörünün yoğun ve değişken yapısı, rakip otel işletmelerinin sayısının fazlalığı personel devir hızının fazla olmasına neden olmaktadır. Özellikle turizm belgeli ve yıldızlı otel işletmeleri, sürekli istihdam edecekleri personellerinde bazı özellikler aramaktadır. Bunun en büyük nedeni, turistlerle sürekli olarak iletişim halinde olacak personelin niteliklerinin işletmelerine uygun olma arayışıdır. Otel yöneticilerinin personel seçimlerinde kriterlerin net bir şekilde ifade edilmiyor olması ve personel alımlarında adayların hangi kriterlerle karşılaşacağını bilmemesi belirsizlik yaratmaktadır. Bu nedenle, bir otel işletme yöneticisinin personel alımında hangi kriterlere önem verdiğinin bilinmesi, turizm eğitimi, sektör beklentileri ile akademik bakış ve istihdam edilmeyi bekleyen bireyler açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma da, otel yöneticilerinin personelleri ile ilgili olarak arzu ettikleri ve beklentileri ortaya konmaktadır. Bir otelin aradığı personel kriterlerinin tespit edilmesi, otel işletmelerinde çalışmayı düşünen öğrencilerin veya halkın kendi özelliklerini geliştirmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışma ile turizm sektörü beklentileri ile turizm eğitimi veren kuruluşların beklentileri arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Otel yöneticilerinin personel alımında dikkat ettikleri hususların belirlenmesi, turizm eğitimlerinde hangi konulara ağırlık verilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyacaktır. Araştırma da Analitik Hiyerarşi süreci analiz tekniği kullanılarak, literatür çalışması ile elde edilen otel işletmelerinde personel seçim kriterleri arasında önemlerine göre derecelendirme yapılmıştır. Araştırma konunun AHP ile incelenmesi bakımında otel işletme yöneticilerinin düşünceleri ile oluşturulması bakımından turizm alanındaki çalışmalarda farklılık sunmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Turizm Sektöründe İnsan Kaynakları Yönetimi

Turizmde insan kaynakları yönetimi kavramının daha iyi anlaşılması için genel anlamda insan kaynakları kavramını ele almak uygun olacaktır. İnsan kaynakları yönetimi, “işletmelerin insan kaynaklarını işletme içi, insanlara ve genel çevresine faydalı olacak şekilde, kanunlar çerçevesinde, işe alım, kontrol gibi faaliyetleri de yapan ve işletmenin tümü için sistematik bir yapı oluşturan çalışmaların tamamı” olarak tanımlanmaktadır (Sadullah, 2002, s. 11). İnsan kaynakları yönetimi tüm işletmeler için, “nitelikli ve yetenekli personelin işe alınması, bu niteliklerin ve yeteneklerin en verimli şekilde işletme amaçları doğrultusunda kullanılması ve personelin sürekliliğinin sağlanması” olarak ifade edilmektedir (Saruhan ve Yıldız, 2012, s. 21).

Sektörler incelendiğinde birbirinden farklı birçok işletme türü ile karşılaşmak mümkündür. Turizm işletmeleri ise genel olarak restoranlar, seyahat acenteleri ve otel çeşitleri ile ifade edilen işletme türlerinden oluşmaktadır. Özellikle otel işletmelerinin çeşitliliği ve sundukları hizmetler bakımından farklı olması nedeni ile birçok farklı türde personel istihdam edilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Turizmin ülkemizde mevsimsellik özelliğe sahip birçok otel işletmesinden oluşması, turizmde işe alınan personelin devir hızının yüksek olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle güney ve batı sahil bölgelerinde yılın bazı aylarında kapanan ve personelinin bırakan otel işletmeleri tekrar personel alımlarında ve işgören devir hızında önemli bir oran teşkil etmektedir. Bu bakımdan özellikle otel işletmelerinde insan kaynakları yönetiminin önemi büyüktür. Otel işletmelerinde insan

kaynakları yönetimi diğer sektörler göre hem personelin işlerinin farklılığı hem de turizmin mevsimsellik özelliği nedeni ile daha zor bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Özellikle günümüz teknolojisi ve iletişim imkanları sonucu insan kaynakları birimlerinin görevlerinde bürokratik işlemlerde azalmalar olmuştur. İnternet yolu ile iş başvurularının alınması, kariyer planlama siteleri ve işletmelerin kendi web siteleri ile personel seçiminde bürokratik işlemler azalmıştır. Bu durum hem işletmeler hem de iş başvurusu yapan insanlar için işlerin kolaylaşmasını sağlamıştır. İnsan kaynaklarının işletmeler açısından temel işlevleri genel anlamda aynı özellikleri içinde barındırmaktadır. İşletmeler açısından genel olarak insan kaynakları yönetiminin işlevlerini aşağıdaki tablo-1 ile açıklamak mümkündür (Benligiray, 2013, s. 13):

Tablo 1. İnsan Kaynakları Yönetiminin İşlevleri

Genel Faaliyetler	İşlevler
İşletme içi ve dışı işler ve insanlar için planlama yapmak	İnsan kaynakları planlamak İş analizi yapmak İş tasarımı oluşturmak
İnsan Kaynaklarını Sağlamak	Personel bulmak İşe yerleştirmek İşe alıştırmak Sosyalalleştirmek
İnsan kaynaklarını elde tutmak	Ücretlendirme İşletmeye bağlılığı arttırmak İş sağlığını ve güvenliğini sağlamak İş ilişkilerini sürdürmek Sosyal etkinlikler yapmak
Personelin ve işletmenin performansını arttırmak	Performans değerlendirmek Ödüllendirmek Kariyer planlamak Disiplin İnsan kaynakları yönetimi sonuçlarını değerlendirmek

Kaynak: Benligiray, S. (2013). İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütlenmesi. İçinde, İnsan Kaynakları Yönetimi, s. 13.

Turizm işletmeleri, ürün ve hizmeti bir arada sunan ve birçok sektör ile işbirliği içinde çalışmak zorunda olan çok yönlü bir sektördür. Turizmin genel yapısı nedeni ile otel işletmelerinde çalışacak personelin diğer iş alanlarına göre çok daha farklı bir yapıda çalışmaktadır. Turistlerin istek ve ihtiyaçlarının çok farklı olması, sürekli değişim göstermesi ve beklentilerinin karşılanmaması durumunda turistik talebi doğrudan etkilemesi nedeni ile otel işletmelerinde istihdam edilecek personelin niteliği önem arz etmektedir. Bir otelde çalışan personelin niteliğinin ve turiste karşı hizmet sunumunun olumsuz bir şekilde oluşması, sadece o personeli değil tüm işletmeyi olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle turizm sektörünün önemli bir kısmını oluşturan otel işletmelerinin personel seçimini çok hassas ve özenli olarak gerçekleştirmesi gerekmektedir. Turizmde insan kaynakları yönetimi işletmenin sürdürülebilirliği, kar elde etmesi ve maliyetleri bakımından en önemli konuların başında gelmektedir.

Turizm alanında insan kaynakları uygulamaları ise seyahat acenteleri, tur operatörleri, belediye ve turizm işletme belgeli otel çeşitleri, turizm belgeli restoran ve eğlence yerleri gibi birçok farklı işletmeyi ele almaktadır. Bununla birlikte, turizmde faaliyet göstermekte olan işletmelerin farklı özelliklere sahip birçok personele ihtiyacı olduğundan, insan kaynakları faaliyetlerinin sistematik ve planlı bir şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir. Turizm işletmelerinde insan kaynakları departmanının personeli seçme, ücretleri belirleme, eğitim verme, personeli geliştirme, kurum içinde terfi sistemi, kariyer planlama ve tüm personelin koordineli çalışmasına yardımcı olma gibi birçok farklı işlevi yaptığı bilinmektedir. Diğer sektörlerde oranlar turizmde personelin yönetim işlevi daha karmaşık bir yapıya sahiptir (Purcell, 2003, s. 512). Bu nedenle, turizm işletmelerinde personel seçimi diğer işletmelere göre farklılıklar göstermektedir. Özellikle turizm sektörünün en önemli işletmeleri olan otel işletmeleri karmaşık personel yapısı ile daha da özenli bir şekilde personel seçimi yapmaktadır. Çok farklı niteliklere sahip farklı mesleklerden birçok personelin istihdam edilmesi, eğitilmesi ve sürekli olarak çalıştırılması zor bir süreç olduğundan, personel seçimi konusu hem oteller hem de istihdam edilecek insanlar açısından önem arz eden bir konudur.

2.2. Otel İşletmelerinde Personel Seçimi

Turizm sektöründe insan kaynakları konusunda ağırlıklı olarak otel işletmelerinin varlığı söz konusudur. Sanayi işletmelerine göre modern yönetim sistemlerine geçişte sorunlar yaşanmıştır. Diğer sektörlerde teknolojinin gelişimi ile birlikte yeni yönetim biçimlerine hızlı bir geçiş söz konusu iken, ülkemizde hala tam anlamıyla otel işletmelerinin bir kısmı yeni yönetim sistemlerine geçişi sağlayamamıştır. Zincir ve büyük işletmeler dışında konaklama işletmelerinin insan kaynakları bölümünün tam olarak oluşmadığı görülmektedir. Bu durum hem işletme yöneticileri hem de personel açısından olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Çağın getirdiği yönetim biçimlerine uyum sağlama konusunda turizmin yapısından gelen ve henüz tam anlamıyla modern yönetim biçimlerini benimsemeyen konaklama işletmelerinin mevcut olduğu görülmektedir. Günümüz insan kaynakları yönetim sistemi sadece personel alımı ile değil, işletmenin tüm personelinin işe devamı sırasında da işlevini sürdürmektedir (Genç, 2009, s. 361).

Otel işletmelerinde personel seçimi, işletme çalışanlarının emek yoğun bir sistem içinde çalışmalarından dolayı zor bir süreçtir. Şehir otelleri dışında birçok otel işletmesinin mevsimsellik özelliği, personeli seçme ve elinde tutma konusunda zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenden dolayı, otel yöneticilerinin personel seçimleri ve insan kaynakları departmanları ne kadar sistematik olsa bile, personel seçiminde ve işletmeye bağlılık konusunda sorunlar görülebilmektedir. Çalışma saatlerinin ve günlerinin farklılığı, fiziksel zorluklar, sürekli insan ilişkileri ile otel işletmelerinin yıpratıcı bir çalışma şekli vardır. Bu durum otel işletmelerinin personel devir hızlarının diğer sektörlerde göre daha fazla olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Tüzün, 2013, s. 63). Ancak, ülke ekonomilerine ekonomik katkısı ve niteliklere bakılmadan her insana uygun iş yapısı, otel işletmelerini diğer sektörlerde göre istihdam oranlarında olumlu yönde farklılaştıran belirgin özelliklerdir. Otel işletmeleri, insan kaynakları ihtiyacının belirlenmesinde özellikle turist sayısı ile doğru orantılı olarak planlama yapmaktadır. Otelin yoğun olduğu dönemler ile az talep aldığı dönemler arasındaki personel sayısı aynı olmamaktadır. Bu yönü ile otel işletmeleri birçok sektördeki işletmelerden ayrılmaktadır. Turist sayısına göre personel durumu da personel seçimlerinin belirlenmesinde yıl içinde farklılıklar oluşacağını göstermektedir. Otel işletmeleri, personellerini seçerken ve insan kaynakları ihtiyaçlarını planlarken oda ve yatak başına düşen personel sayısına göre hareket etmektedir. Burada amaç, otelin maliyetlerini azaltmak ve sürdürülebilir bir personel seçimi gerçekleştirmektir (Erdem, 2004, s. 46).

Otel işletmelerinde işe alınacak personelin belirlenmesinde işletmeler arasında farklılıklar olmaktadır. Her otel işletmesi kendi personel seçim sürecini ve kriterlerini kendisi belirlemektedir. Bu nedenle otel işletmeleri için belirlenmiş bir standart yoktur. Otel işletmelerinin yapısının uluslararası veya ulusal bir boyutta olması, yatak kapasitesi ve işletmenin büyüklüğü, kurulu olduğu yerin ve bina durumları, vermiş olduğu ürün ve hizmet sunumu personel seçiminde farklılık olmasının bazı nedenleridir. Otel işletme yöneticileri istihdam için personel alımlarında yukarıda belirtilen özellikler gibi birçok farklı unsuru da dikkate almak zorundadır. Genel olarak otel işletmelerinde istihdam edilen personelin yüzde biçiminde dağılımı tablo 2'de gösterilmektedir (Olalı ve Korzay, 1993, s. 615).

Tablo 2. Otellerde İnsan gücü Dağılımı

Departmanlar	Yüzdesi (%)
İdari personel	3.7
Ön büro personeli	19.3
Bar ve animasyon personeli	10,3
Kat hizmetleri personeli	26.8
Servis personeli	34.1
Mutfak bakım ve onarım personeli	5.8

Kaynak: Olalı ve Korzay, Otel İşletmeciliği, s.615.

Yukarıda belirtilen oranlar her otel işletmesi için farklılıklar gösterebilir. Otelin büyüklüğü, konumu, mevsimsellik özelliği, turistik talebi, yatak kapasitesi ve birçok unsur daha otellerde istihdam edilecek personelin departman yüzesinde farklılıklar oluşturabilir. Ancak, her ne kadar bu oranlar farklı olsa otel işletmelerinin sunmuş olduğu hizmetler ve ürünlerden dolayı personellerin niteliklerindeki farklılıklar her otel için aynı olacaktır. Otel içinde turistleri ilk karşılayan Belboy, resepsiyon memurları, temizlik işleri yapan meydancılar, aşçılar, servis elemanları, housekeeping personeli, animatörler, doktor, hemşire, yüzme eğitimcileri, kayak hocaları gibi birçok farklı meslek dalından personel istihdam edilmesi gerekebilmektedir. Bu durum da personel seçiminde otel yöneticilerinin ne kadar zor bir süreç yaşadığını göstermektedir.

Otel işletmelerinin yapısı nedeniyle personel seçiminde zorlu bir süreç yaşanmaktadır. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda genel olarak otellerde personel seçiminde ortak niteliklerin arandığı görülmekle birlikte, nitelik gerektirmeyen işlerin de varlığından dolayı nitelik aramadan da istihdam yapıldığı bilinmektedir. Otel işletmelerinde birçok araştırmacı tarafından yapılmış olan çalışmalarda genel olarak personel seçiminde istenen kriterleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Jiang ve Susskind, 1997; Sonnentag ve Frese, 2002; Demir, 2004; Erdem, 2004; Serçeoğlu, 2013; Çetinsöz ve Akdağ, 2015):

- Sorumluluk sahibi olma,
- Örgütsel bağlılık,
- Yabancı dil bilgisi,
- Sakin mizaç,
- Dürüstlük,
- Disiplin,
- İş ile ilgili eğitim,
- Tecrübe sahibi olmak (deneyim),
- Fiziksel görünüm (bakım ve temizlik),
- Çalışma arkadaşları ile uyum (takım çalışması),
- Çabuk öğrenme.

Yukarıda belirtilmiş olan otel işletmeleri personel alımındaki kriterler, ülkeye, bölgeye, işletmelere ve hatta otel yöneticilerinin yönetim anlayışlarına göre farklılık gösterebilir. Örneğin, Trabzon Uzungöl turistik destinasyonunda yabancı dil bilgisi için Arapça dilini bilmek bir personel için daha avantajlıyken, Antalya’da oteller Rusça dilini bilen personel tercih edebilir. Bununla birlikte, otelin konumu ve büyüklüğü gibi birçok kriter daha personel seçimi kriterlerini farklılaştırabilir. Ayrıca, bir personelin nasıl verim vereceğini bilmek çok mümkün olmayacağından, sistematik bir

personel seçim sürecinden geçmiş olsa bile insan faktörü daima risk oluşturmaktadır. Otel işletmelerinde personel seçimi işletmenin kar durumunu ve sürekliliğini doğrudan etkileyen bir süreçtir. Bu nedenle, personel seçiminde otel yöneticilerinin düşünceleri otelin istihdam durumunda en etkili unsurdur. Otellerin kendi kriterleri ve sistemleri olsa dahi otel yöneticilerinin en son nihai kararı verdiği düşünüldüğünde, otel yöneticilerinin personel seçiminde dikkat ettikleri kriterlerin belirlenmesi ve ortaya çıkarılması önemlidir. Oteldeki işleyişin bozulmaması ve turistlere karşı memnuniyetsizliğin olmaması için otel personelinin seçimi üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Otel yöneticilerinin beklentilerinin belirlenmesi ile hem otel işletmelerinde çalışmayı arzu eden insanların kendilerini yetiştirmeleri konusunda hem de turizm sektöründeki otel yöneticilerinin genel olarak personel seçimi vizyonu ile ilgili bilgiler edinilmesinde yararlı olacaktır.

2.3. İlgili Araştırmalar

Literatürde çalışma ile benzer nitelikte çalışmalar bulunmakla birlikte, aynı konuda çalışma bulunmamaktadır. Bu durum çalışmanın özgünlüğü için önem arz etmektedir. Benzer çalışmalarda, Göral (2015), otel seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmasında internet müşterileri ile fiyat ve fayda arasındaki ilişkilerle Konya ilinde en uygun otel bulmayı amaçlamıştır. Farklı bir çalışma da, Sarıçalı ve Kundakçı (2016), Ahp ve Copras yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi üzerine araştırma yapmıştır. Otel seçiminde kullanılacak kriterleri ele alarak, otel seçimi ile ilgili değerlendirmeler ortaya koymuşlardır. Ülen ve Gülmez (2016), tarafından yapılmış olan çalışma da konaklama işletmelerinin tercihlerine ilişkin araştırma yapılmıştır. Bu çalışma da turistlerin konaklama işletme tercihinde ahp yöntemi bir araç olarak ele alınmıştır. Gümüş, Karabayır, Güler ve Arslan, (2017), ahp yöntemi ile Alanya’da tedarikçi seçimine yönelik olarak araştırma yapmışlardır. Çalışmaları, otel işletmelerinin tedarikçi seçiminde kullanılan kriterler üzerinden uygulanmıştır. İpekçi Çetin ve Tarcan İçigen (2018), ahp yöntemi kullanarak konaklama işletmelerine başvuru yapan adayların seçimlerini araştırmıştır. Bu çalışmanın farklılığı, önbüro müdür seçiminde ahp yönteminin kullanılmasıdır. Bir başka çalışma da, İpekçi Çetin, Güven ve Ünal (2019) tarafından otellerin tedarikçi seçiminde Ahp yöntemi kullanılmıştır. Çalışmalarında otellerin en ideal tedarikçileri seçimindeki kriterlere yer verilmiştir. Otel işletmelerine yönelik olarak ahp yöntemi ile farklı çalışmalar bulunsa da, bu çalışmalar genel olarak otel seçimi ve tedarik zinciri seçimi uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Ahp yöntemi genel olarak işletme biliminde sık kullanılan bir yöntem olarak belirlenmiştir. Ahp yöntemi turizm alanında son yıllarda daha çok kullanılan ve yeni gelişmeye başlayan bir yöntemdir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı otel işletmelerine alınan personellerin hangi kriterlere öncelik verilerek alındığının belirlenmesi ve turizm sektöründe otellerde çalışmayı hedefleyen öğrencilerin ve de diğer insanların bu kriterler hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Giresun ili otelleri üzerine yapılmış olan çalışma, sektörün genel aynası niteliği taşıyacaktır. Bunun temel sebebi, araştırma da fikirleri alınan otel yöneticilerinin tecrübelerinin fazla olması ve Türkiye’de birçok bölgede çalışmış olmalarıdır. Otel yöneticilerinin personel seçimi yaparken hangi kriterlere dikkat ettiği ve turizmde çalışacak olan insanlardan beklentileri ortaya konulmuş olacaktır. Turizm eğitimi vermekte olan yöneticilere de eğitim müfredatlarını sektör beklentileri konusunda ışık tutması amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma Giresun ili genelinde üç ve dört yıldızlı otel yöneticilerine anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Giresun Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü’nün verilerine göre il genelinde turizm belgeli otel sayısı 30’dur. Bu otellerin 17’si üç ve dört yıldızlı oteller, 13’ü ise iki yıldızlı, pansiyon ve apart otellerden oluşmaktadır. Giresun il merkezinde ve merkeze yakın ilçelerdeki apart, pansiyon ve yıldızlı turizm işletme belgeli otel sayısı ise 17 olarak belirtilmektedir (Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019). Araştırma da, Giresun il merkezi ve yakın ilçelerdeki tüm otel yöneticileri (17 yönetici) ile anket yapılmıştır. Sektörü temsil etme yeteneği bakımından araştırma örnekleminin evreni temsil ettiği düşünülmektedir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma öncelikle anketlerin hazırlanması ve Giresun ili otel yöneticilerine ulaştırılması ile başlatılmıştır. Araştırma da kullanılan anket formu daha önce otel işlemleri ilgili olarak çalışma yapan araştırmalarının uygulandığı anketlerdeki personel seçim kriterleri alınarak düzenlenmiştir. Araştırma da otel yöneticilerinin personel seçiminde etkili olan 7 kriter belirlenmiştir. Bu kriterler kendi arasında ikili karşılaştırmalar yapılarak Analitik Hiyerarşi Süreci ile analiz edilmiştir. Kriterlerin birbiri arasındaki önem dereceleri belirlenmiştir. Anketler il merkezindeki otel yöneticileri ile yüz yüze yapılmıştır. Üç ve dört yıldızlı otel yöneticilerinin tamamına anket uygulanmış ve cevapları kaydedilmiştir. Bu çalışma da uygulanan araştırma kriterleri, otel işletmelerinde personel seçimi konusunda daha önce araştırma yapmış olan araştırmacıların çalışmalarından hazırlanmıştır. Daha önce geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan otel işletmelerinde kullanılmış olan personel seçimi kriterlerine göre otel yöneticilerine AHP yöntemine uygun olarak dizayn edilmiştir.

Bu kriterler aşağıda Tablo-3'de belirtilmiştir (Jiang ve Susskind, 1997; Sonnentag ve Frese, 2002; Çetinsöz ve Akdağ, 2015).

Tablo 3. AHP Ölçeği Temel Kriterler Tablosu

Temel Kriterler
Yabancı Dil (K1)
Fiziksel Özellikler (K2)
Deneyim (K3)
Takım Çalışması (K4)
Sorumluluk (K5)
Örgütsel Bağlılık (K6)
Eğitim (K7)

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma da Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, Thomas L. Saaty adlı araştırmacı tarafından ilk olarak 1977 yılında ortaya konulmuştur. Yöntemde amaç, matematiksel teorilerle araştırma konularının arasında hiyerarşik bir sıralama yapma imkanı sunmasıdır (Saaty ve Niemira, 2006, s. 1). Belirlenmiş olan kriterlerin hiyerarşik yapısını ortaya koymaktadır. Bu yöntemin uygulanması aşamasında, öncelikleri sentezlenme, ayrıştırma ve yargıları karşılaştırılma ilkeleri temel yapıyı oluşturmaktadır (Başkaya ve Akar, 2005, s. 275; Korucuk, 2018, s. 347-350).

AHP yöntemindeki uygulama adımları aşağıda sırasıyla belirtilmektedir.

1. Adım: Hiyerarşik Yapıyı Oluşturulma:

Bu adım içinde alternatifler, amaçlar ve kriterler ortaya konmaktadır (Saaty, 2008, s. 85).

2. Adım: Öncelikleri Belirlenme:

Araştırma kriterleri arasında karşılaştırma matrisi yapılmaktadır. 1 ile 9 ölçekli olarak önceliklendirme ölçeği kullanılmaktadır (Saaty, 1994, s. 21). Bu durum Tablo-4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. AHP Ölçeği Önem Dereceleri Tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	Aynı öneme sahip iki faktör

3	Orta derece önemli	Biri diğerinden az önemli iki faktör
5	Kuvvetli derecede önemli	Biri diğerinden çok önemli iki faktör
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Çok yüksek derece önemli bir faktör, diğeri az etkili
9	Mutlak derecede önemli	Faktörlerden biri diğerine göre çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,4,8	Ara değerler	Yukarıda belirlenen değerlere göre ara değerler.

3.Adım: Özvektörü Belirlenme:

Ortaya konan kriterlerin yüzde önem dağılımlarını belirlemek için, karşılaştırma matrisini oluşturmuş olan sütun vektörlerinden yararlanılmaktadır. “n” sayıda ve “n” bileşenli B sütun vektörü oluşturulmaktadır. B sütun vektörlerinin hesaplanmasında aşağıdaki denklem-1’den faydalanılmaktadır.

$$(1) b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$

n sayıda B sütun vektörü, matris formatında bir araya getirilip aşağıda belirtilmiş olan C matrisi elde edilmektedir.

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

C matrisinden yararlanmak suretiyle, kriterler arasındaki birbirleri ile olan önem değerlerini ortaya koyan yüzde önem dağılımları elde edilmektedir. Bu sonucun elde edilebilmesi için Denklem-2’de gösterildiği gibi C matrisini oluşturan satır bileşenlerinin aritmetik ortalaması alınmaktadır. Öncelik Vektörü olarak ifade edilen W sütun vektörü elde edilmektedir.

$$(2) w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n}$$

4.Adım: Tutarlılık Oranı Hesaplanması:

AHP yöntemi, elde edilen Tutarlılık Oranı (CR) ile, bulunmuş olan öncelik vektörünün ve kriterler arasındaki birebir karşılaştırmaların tutarlılığının test edilebilmesini sağlamaktadır. Sadece AHP yönteminin kullanıldığı bir araştırmada hem kriterlerin hem de alternatiflerin 7 ± 2 kuralına uygun olmak zorundadır. Bu şekilde yapılmadığı takdirde tutarsızlıklara yol açacak ve oluşturulan AHP modelinin en son elde edilen tutarsızlık oranları “0,10’den” büyük sonuçlar verecektir. CR hesaplamasının temelini kriter sayısı ile Temel Değer adı verilen (λ) bir katsayının karşılaştırılmasıdır. λ ’nın hesaplanması için öncelikle A karşılaştırma matrisi ile W öncelik vektörünün matris çarpımından D sütun vektörünü elde edilmesi gerekmektedir.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

Denklem-3’de belirtilen, elde edilen D sütun vektörü ile W sütun vektörünün karşılıklı elemanlarının bölümünden her bir değerlendirme kriterine ilişkin temel değer (E) elde edilmektedir. Bu değerlerin aritmetik ortalaması (Denklem-4) ise karşılaştırmaya ilişkin temel değeri (λ) vermektedir.

$$(3) E_i = \frac{d_i}{w_i} \quad i = 1, 2, \dots, n$$

$$(4) \lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

“ λ ” değerinin hesaplanmasının ardından Tutarlılık Göstergesi (CI), Denklem-5 ile hesaplanır.

$$(5) CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

En son aşamaya gelindiğinde ise CI, Random Gösterge (RI) olarak ifade edilen standart düzeltme değerine bölünür, (Denklem-6) CR değeri elde edilir.

$$(6) CR = \frac{CI}{RI}$$

Hesaplama sonucunda elde edilen CR değerinin 0,10’den küçük çıkması gerekmektedir. Bu durum, ankete cevap verenlerin cevaplarının tutarlı olduğu anlamını taşımaktadır. CR değerinin 0,10’den büyük çıkması ya AHP yöntemindeki bir hesaplama hatasını ya da ankete katılanların tutarsız cevaplar verdiklerini göstermektedir.

AHP yöntemi yardımı ile daha önce belirtilmiş olan kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. Ardından geometrik ortalamaları alınarak, daha sonra “Super decision V 3.2.” programı ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Temel kriterlerin belirlenmesi ve kriterler biçiminde ifade edilmesinin ardından analizlere geçilmiştir. Öncelikle matrisler yardımıyla kriterlerin geometrik ağırlıkları hesaplanmıştır. Matris sonuçları aşağıda Tablo-5’te verilmiştir.

Tablo 5. Karşılaştırmalı Matris Sonuçları

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	1	1	8	1	7	1	1
K2	1	1	6	2	2	1	1

K3	1/8	1/6	1	1/4	1/2	1/4	1/6
K4	1	1/2	4	1	1/2	1/2	2
K5	1/7	1/2	2	2	1	1	1
K6	1	1	4	2	1	1	1
K7	1	1	6	1/2	1	1	1

Matris, ilk matrisin oluşturulması ve geometrik ortalamalarının ardından “Super Decision V 3.2.” programı ile analiz edilerek yukarıda gösterilen son matris elde edilmiştir. Geometrik ortalamalar analiz edilerek Tablo-6’da sunulan kriter ağırlık değerleri bulunmuştur. Analiz sonuçlarında, ikili karşılaştırma matrisi tutarlılık değeri sonucu olan CR değeri “0,09162” olarak tespit edilmiştir. CR değerinin 0,10’dan küçük çıkması, matris karşılaştırmalarda ortaya çıkan sonucun tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Temel Kriterlerin Ağırlık Değerleri

K₁	K₂	K₃	K₄	K₅	K₆	K₇
0,245	0,181	0,032	0,131	0,112	0,159	0,140

Inconsistency: 0,09162

Analiz sonuçlarına göre kriterler arasında en önemli değeri “K₁” değeri almıştır. “Yabancı dil” olarak anlandırılmış olan bu değer, otel yöneticilerinin en önem verdikleri ve personel seçim aşamalarında ilk istedikleri unsur olarak belirlenmiştir. Bu sonucun ardından ikinci sırada personel seçim unsurunun “0,181” ile “deneyim” unsuru olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak “0,159” ile “örgütsel bağlılık” unsuru, dördüncü sırada “0,140” ile “eğitim” unsuru, beşinci olarak “0,131” ile takım çalışması unsuru, altıncı olarak “0,112” ile “sorumluluk” unsuru ve son olarak “0,032” ile “fiziksel özellikler” unsuru sonuçları ortaya çıkmıştır.

Araştırma bulgularına göre, otel yöneticilerinin işe almayı düşündükleri personellerde ilk olarak yabancı dil durumlarını dikkate aldıkları ortaya çıkmıştır. İş tecrübesi yani deneyim unsurunun ikincil olarak personel seçiminde etkili kriter olduğu görülmektedir. Tecrübeli olan personellerin daha çok tercih edildiği manasına gelmektedir. Diğer bir önemli unsur olan işletmeye ya da örgütsel bağlılık personel seçiminde etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Dördüncü sırada gelen personeli eğitim durumu unsuru ise üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. İş yerindeki takım çalışmasına yatkınlık, sorumluluk sahibi olma ve fiziksel özellikler gibi unsurlar ise daha az öneme sahip unsurlar olarak sıralanmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörünün istihdama olan katkısı son yıllarda daha da belirginleşen önemi ile dikkat çekmektedir. Nitelik veya niteliksiz olsa da birçok kişi için istihdam kaynağı olan bir sektör haline gelmiştir. Bu nedenle özellikle istihdam edilecek personelin niteliği önem arz etmektedir. Araştırma da, Giresun ili üç ve dört yıldızlı otel yöneticilerine uygulanan anket sonucunda personel seçimine

ilişkin önem verdikleri kriterlerin sıralanması yapılmıştır. Sektör yöneticilerinin görüşlerinde yabancı dil kriterinin önemi vurgulanmaktadır. Turizm sektörünün doğal yapısı gereği yabancı turistler ile iletişim kurma ihtiyacından dolayı otel yöneticileri yabancı dili iyi olan personele öncelik verileceğini ifade etmektedir. Turizmin bir ihtiyaç ve beklenti karşılama sektörü olduğu düşünüldüğünde, birçok farklı karakterde insana hizmet edilmekte ve çok çeşitli ürün ve de hizmet ile turistlere karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Bu nedenden dolayı, otel yöneticilerinin ikincil en önemli personel seçim kriterinin deneyim olarak belirttiği görülmektedir. İş tecrübesi adı da verilen deneyim unsuru, otellerde işlerin aksamaması ve daha rahat yürütülmesi için önemlidir.

Araştırma sonuçlarında işletmeye olan bağlılık ya da diğer bir adı ile örgütsel bağlılık unsuru, otel yöneticilerinin arzu ettiği diğer bir kriter olarak tespit edilmiştir. Personelin işletmeye sadakati ve bağlılığı otel yöneticilerinin personel seçiminde dikkat ettikleri diğer bir önemli unsurdur. Personelin eğitim durumu ise yukarıda belirtilen yabancı dil, deneyim ve örgütsel bağlılık unsurlarının ardından ifade edilen bir unsur olarak belirtilmiştir. Bu durum, otel yöneticilerinin turizm eğitimi ile ilgili tam olarak tatmin olmadıkları ve çok önem vermedikleri anlamına gelmektedir. Turizm ile sektör beklentileri arasında farklılık olduğu aşikardır. Personelin aldığı turizm eğitimden ise yabancı dil, iş tecrübesi ve işletmeye olan bağlılık gibi unsurların otel yöneticileri açısından daha önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Personel seçiminde bireylerin takım çalışmasına olan yatkınlığı da diğer bir seçim unsurudur. Otel yöneticilerinin işletme içinde sistematik bir yapı kurmak için takım çalışmasına yatkın kişileri tercih ettikleri söylenebilir. Diğer bir kriter ise işe alınacak personelin sorumluluk sahibi olup olmadıkları durumudur. Otel yöneticileri için çok önem verilmediği ancak yine de arzu ettikleri bir kişisel özellik olduğu ifade edilebilir. Tüm kriterler arasında işe alınması istenen personelin fiziksel özelliklerinin durumu en son sırada yer almıştır. Ancak, otel yöneticilerinin bu kriter için düşünceleri diğer kriterler arasından önemsiz gibi bir sonuç gibi belirtilmiş olsa da, otellerin resepsiyon ve servis hizmetleri gibi bölümlerinde çalışan personelin fiziksel özelliklerine dikkat ettikleri bilinmektedir. Bu kriterlere verilen cevabın diğer kriterlere göre çok önemsiz olmadığı ve otel yöneticilerinin bu kriter için fikirlerinin diğer kriterlere göre oranladığı düşünülmektedir. Çünkü bir otelin ilk girişinde başlayan ve turistlerin ilk gördükleri kişi olan resepsiyon personelinin fiziksel olarak özenle seçildiği bilinmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre bazı önerilerde bulunulmuştur. Giresun ili otel hizmetleri ve genel olarak personel seçimine ilişkin önerileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Otel yöneticilerinin yabancı dil arzu ve ihtiyacı, turizm eğitimi veren eğitim kurumlarının hala yeterli yabancı dil bilgisine sahip öğrenciler yetiştiremediğini göstermektedir. Ülkemizde birçok turizm eğitimi veren kurum olmasına rağmen hala yeterli düzeyde yabancı dil seviyesine ulaşmış personel yetiştirilememektedir. Bunun için eğitim müfredatlarının, fiziksel şartların ve öğretim elemanı ihtiyacının karşılanması hem sektör hem de eğitim kurumları açısından yarar sağlayacaktır.
- Elde edilen sonuçlarda iş tecrübesi unsurunun önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle turizm eğitimi sırasında teorik derslerle birlikte uygulama ders sayısının artırılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde birçok yüksek öğretim kurumunda staj dönemleri yaz ayları ile sınırlı kalmaktadır. Teorik dersler ve okulda geçen süre çok daha fazladır. Uygulama dersleri fazla olan ve öğrencilerini sektörde çalıştırmayı teşvik eden müfredatlar başarılı olurken, teorik dersleri fazla olan ve uygulama imkanı az olan eğitim kurumlarından sektörün beklentisini karşılayacak nitelikli personel yetiştirilmesinde zorluklar çekilmektedir. Bu nedenle uygulama imkanı çok daha fazla olan ve öğrencilere iş tecrübesi kazandıracak yüksek öğretim müfredatlarının oluşturulması gerekmektedir.
- Eğitim konusunda otel yöneticilerinin beklentisinin düşük olması, sektör il turizm eğitimi veren kurumların arasındaki işbirliğinin az olduğunu göstermektedir. Günümüz şartlarında eğitim kurumları turizm sektörünün stajyer sorununu çözen kurumlar olarak görülmektedir. Eğitim kurumları akademisyenleri ve imkanları ile turizm sektörü ile işbirliği içinde

çalışmalıdır. Bu durum sağlanmadıkça, eğitim kurumları ile sektörel beklentiler arasında uyum sağlanamayacaktır.

- Araştırma sonuçlarında otel yöneticilerinin personel seçiminde fiziksel özellikleri göz ardı ettiği görülmektedir. Ancak, personel seçiminde özellikle turistlerle iç içe olan personelin fiziksel özelliklerine ve bakımlı olup olmadığına bakılmaktadır. Bu nedenle, otellerde çalışmayı hedefleyen bireylerin fiziksel özelliklerin ve kendilerini bakımlı olarak göstermeleri önemlidir. Araştırma sonuçları her ne kadar fiziksel özelliklerin önemini az gösterse de, sektörde fiziksel özellikler, görünüm, temizlik ve bakım önemli konular arasındadır.
- Giresun ili turistik yapısı gereği ekoturizm ve kültürel turizme yatkın bir ildir. Otel yöneticilerinden elde edilen veriler doğrultusunda, arzu edilen yabancı dil konusunda diğer bölgelerden farklılık göstermektedir. İngilizce ile birlikte Arapça bilgisinin artık Giresun ili Doğu Karadeniz bölgesi için zorunlu hale geldiği görülmektedir. Bu nedenle özellikle Arapça dili konusunda eğitim kurumlarının, diğer turizm sektör kuruluşlarının eğitimlerle personel yetiştirmesi gerekmektedir.
- Turizm sektörünün istihdama katkısı ve döviz sağlayıcı etkisi ekonomik anlamda ülkeler açısından önemlidir. Turizme ve turizm eğitime yapılan yatırımlarda son yıllarda artışlar çok açık şekilde görülmektedir. Ancak eğitimin niteliğinin iyileştirilmesi ve turizm yatırımlarının çevreye duyarlı ve de planlı şekilde yapılması gerekmektedir.

Turizmde çalışacak olan personelin seçimi önemli bir konudur. Özellikle il merkezlerinde faaliyet gösteren otellerin 12 ay boyunca hizmet verdiği düşünüldüğünde, ülke ekonomisine önemli katkısı bulunmaktadır. Bu nedenle, otellerde çalışacak her bir personelin niteliğinin yüksek olması gerekmektedir. Otelde konaklayan veya hizmet alan bir turist karşılacağı personel, turist tekrar ziyaretinde, arkadaş ve ailesine tavsiye etmesinde ve sosyal medya ile bölgenin turizmi ile fikirlerinde bulunmasında etkili olmaktadır. İyi bir personel turistik talebin artmasına etki eden en küçük birim olarak görülebilir. Bu nedenle otel işletmelerinin yeterli seviyede yabancı dil bilgisi olan, nitelikli, personel devir hızı düşük, turiste saygılı ve eğitilmiş personele olan ihtiyacı sürekli olarak varolacaktır. Otel yöneticilerinin bir personelden istediği unsurların bilinmesi de sektörde iş sahibi olmak isteyen kişilerin hangi özelliklere sahip olmalarını ve belirtilen şartlara göre kendilerini eğitmeleri gerektiğini anlamalarına yardımcı olacaktır. Bu çalışma ile hem otel yöneticileri personel seçimi hakkında fikirlerini sunmuş hem eğitim kurumlarından arzu edilen personel niteliği ortaya çıkmış hem de otellerde çalışmak isteyen bireylerin hangi özelliklerin istendiği konusunda bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Sektör temsilcilerinin personel seçimi konusunda beklenti ve isteklerinin sıralanarak sunulması hem ülke genelindeki otel yöneticilerinin bir yansıması hem de turizm eğitimi alan veya otellerde çalışmak isteyen insanlara fikir vermesi açısından önemlidir. Ayrıca, araştırma Giresun ili ile sınırlı olduğundan farklı illerde de uygulama yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Farklı şehir otellerinde yapılacak benzer çalışmalar sonucunda elde edilecek bulgular ortaya koyularak, insan kaynakları departmanının şehir otelleri içindeki durumu daha net bir şekilde analiz edilebilir. Böylelikle, hem otel işletmelerinin istihdama yönelik olarak maliyetleri azaltılabilir hem de insan kaynakları departmanının yönetilmesinde sektör yöneticilerine faydalı bir kaynak sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Başkaya, Z. ve Akar, C. (2005). Üretim alternatifi seçiminde analitik hiyerarşi süreci: Tekstil işletmesi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 273-286.
- Benligiray, S. (2013). İnsan kaynakları yönetimi ve örgütlenmesi. (ed. R. Geylan ve H. Z. Tonus). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Çetinsöz, B.C. ve Akdağ, G. (2015). Otel çalışanlarının sahip oldukları kişilik özellikleri ve iş

- performansı ilişkileri: Antalya’da faaliyet gösteren beş yıldızlı otellerde bir uygulama. *Turizm Akademik Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Demir, C. (2005). *Konaklama işletmelerinde insan kaynakları yönetimi ilkeler ve uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erdem, B. (2004). Otel işletmelerinde insan kaynakları planlamasının yeri ve önemi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(11), 35-54.
- Genç, R. (2009). *Uluslararası otel ve restoran yönetiminde insan*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). *Turizm işletme belgeli tesisler*. 15 Haziran 2019 tarihinde <http://www.giresunkulturturizm.gov.tr/TR-212249/isletme-belgeli-tesisler.html> adresinden erişildi.
- Göral, R. (2015). E-wom’a dayalı çok kriterli karar verme teknikleri ile en uygun otelin belirlenmesi ve bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 1-17.
- Gümüş, M., Karabayır, A.N., Güler, T., ve Arslan, G. (2017). Alanya otel işletmelerinde Ahp metodu ile tedarikçi seçimi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 1(3), 1-14.
- İpekçi Çetin, E., Güven, S., ve Ünal, Z. (2019). Otel işletmelerinin tedarikçi seçiminde bulanık Ahp ile ağırlıklandırılmış hedef programlama uygulaması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 188-204.
- İpekçi Çetin, E. ve Tarcan İçigen, E. (2018). Ahp temelli topsis yöntemi ile konaklama işletmelerinde personel seçimi, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 179-187.
- Jiang, W. Y. ve Alex M. S., (1997), *Human resources management: challenges for the hospitality and tourism industries*. (eds. Richard Teare, Bonnie Farber Canziani and Graham Brown). London: Cassell. Global Direction.
- Korucuk, S. (2018). Soğuk zincir taşımacılığı yapan işletmelerde 3pl firma seçimi: İstanbul örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 341-365.
- Olalı, H. ve Korzay, M. (1993). *Otel işletmeciliği*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Özdemir, E. ve Akpınar, A.T. (2002). Konaklama işletmelerinde insan kaynakları yönetimi çerçevesinde Alanya’daki otel ve tatil köylerinde insan kaynakları profili. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 85-105.
- Purcell J. (2003). The challenge of human resource management for industrial relations theory and practice. *International Journal of Human Resource Management*, 4(3), 511-527.
- Saaty T.L. (1994). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *Interfaces*, 24(6), 19-43.
- Saaty, T.L. (2008). Decision making witht heanalytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Saaty, T.L. and Niemira, M.P. (2006). A framework for making a better decision. *Research Review*, 13(1), 1-4.
- Sadullah, Ö. (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sarıçalı, G. ve Kundakcı, N. (2016). Ahp ve copras yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi. *IREM*, 4(1), 45-66.
- Saruhan, Ş. ve Yıldız, M. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi, teori ve uygulama*. 1. Baskı. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Serçeoğlu, N. (2013). Konaklama işletmelerinde çalışan iş görenlerin kişilik özelliklerinin hizmet verme yatkınlığı üzerindeki etkisi. *Journal of Yaşar University*, 8(31), 5253-5273.

- Sonnentag, S. and Frese, M. (2002). Performance concepts and performance theory. (eds. L. Cooper & I. T. Robertson). *Psychological management of individual performance*, 16-43. Chichester: John Wiley & Sons. Ltd. DOI: 10.1002/0470013419.ch1.
- Tüzün, İ.K. (2013). Konaklama işletmelerinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarının farklılıkları ve işgücü devir hızıyla ilişkileri. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 42(1), 61-76.
- Ülen, M. ve Gülmez, M. (2016). Konaklama işletmelerinin tercihinde bir araç olarak Ahp yöntemi: zincir oteller üzerine bir uygulama. *Verimlilik Dergisi*, 1, 85-102.

Twitter In The Context of Oldenburg's Third Place Theory

Dr. İlkin Markoç *

First received: 05.08.2019
Accepted: 27.08.2109

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 79-89
Year: 2019

This article was checked by *Plagium Premium*. Similarity Index 0,6%

¹ Yıldız Technical University, Turkey,
ilkimmarkoc@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7805-1153

* Corresponding Author

ABSTRACT

Third Places are spaces where people can participate in a social network by discussing everyday events with the community, apart from home or work, as Oldenburg (1989) defined. Coffee shops, libraries, parks, and open spaces are the third classically defined places by Ray Oldenburg. According to the definition of Oldenburg; It is neutral, inclusive, communicative, and accessible, has regular goers, prominent with social ties, and gives the feeling of fun and comfort of the house. Along with developing internet technologies, virtual environments have emerged that match Oldenburg's definition. By creating profiles on social networking sites, people can follow or share topics of interest to them. Twitter, a social networking site (SNS), provides users with a virtual environment that allows them to talk and discuss with other users. This study aims to consider Twitter in the context of Oldenburg's Third Place Theory. In this context, firstly, the concept of third place is defined in the literature. Then, the usage areas of virtual media and social networking sites and the opportunities they offer to the people are revealed. As a case study, the extent to which the virtual environment provided by Twitter provides the opportunity for the Third Place concept, and it conforms to the parameters defined by Oldenburg, was discussed. Twitter meets the eight features of Oldenburg's third place. In the context of long distances, economic crises, limited time and the opportunities offered by technology; it has been demonstrated that interest in the virtual environments for the third place and socialization needs of the people will increase gradually.

Keywords: Third Place, Cyberspace, Social Network Sites, Twitter

Oldenburg'un Üçüncü Yer Teorisi Bağlamında Twitter

Dr. İlkim Markoç *

Geliş tarihi: 05.08.2019
Kabul tarihi: 27.08.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 79-89
Yıl: 2019

This article was checked by *Plagium Premium*. Similarity Index 0,6%

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
ilkimmarkoc@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7805-1153

* Sorumlu yazar

ÖZ

Oldenburg'a (1989) göre *üçüncü yer* olarak tanımlanan mekanlar; ev ya da iş haricinde, kişilerin gündelik olayları toplum ile tartışarak bir sosyal ağa dahil olabilecekleri mekanlardır. Kahve dükkanları, kütüphaneler, parklar ve açık alanlar Ray Oldenburg'un tanımladığı klasik anlamdaki üçüncü yerlerdir. Oldenburg'un tanımına göre üçüncü yerler; tarafsız, kapsayıcı, iletişime müsait, erişilebilir, müdavimleri olan, sosyal bağlarla öne çıkan, eğlenceli, psikolojik rahatlık ve duygusal destek sağlaması özelliklerini taşımaktadır. Gelişen internet teknolojileri ile birlikte Oldenburg'un tanımına uyan sanal ortamlar ortaya çıkmıştır. Kişiler, sosyal ağ sitelerinde profiller oluşturarak, ilgilerini çeken konuları takip edebilir ya da bu konular hakkında paylaşımda bulunabilirler. Sosyal ağ sitelerinden Twitter, kullanıcılarına diğer kullanıcılarla konuşma ve tartışma fırsatı sunan sanal bir ortam sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Twitter'ın Oldenburg'un Üçüncü Yer Teorisi bağlamında ele alınmasıdır. Bu bağlamda öncelikle üçüncü yer teorik olarak tanımlanmıştır. Daha sonra sanal ortam ve sosyal ağ sitelerinin günümüzde kullanım alanları ve kişilere sundukları fırsatlar ortaya konulmuştur. Vaka çalışması olarak Twitter'ın sağladığı sanal ortamın, üçüncü yer kavramına ne ölçüde fırsat sunduğu ve Oldenburg'un tanımladığı parametrelere ne ölçüde uygunluk gösterdiğinin tartışması yapılmıştır. Twitter'ın Oldenburg'un tanımladığı üçüncü yerlerin sekiz özelliğini fazlasıyla karşıladığı; uzak mesafeler, ekonomik krizler, sınırlı zaman ve teknolojinin sunduğu olanaklar bağlamında kişilerin üçüncü yer ve sosyalleşme ihtiyaçları için sanal ortama duyulan ilginin giderek artacağı bu çalışmanın sonuçlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Yer, Sanal Ortam, Sosyal Ağ Siteleri, Twitter

INTRODUCTION

George Simmel first introduced the concept of *sociability* in 1949, and then it was discussed in the literature (Simmel, 1949). Communication, which is the primary tool of socialization, is one of the low social level needs of Maslow's Hierarchy of Needs, which enables us to relate to others (Dessler, 2008). It can be said that the social sharing of people with other people is a human need. Many researchers have studied the physical space necessary for interpersonal communication, socialization, and sharing. Ray Oldenburg introduced the *Third Place Theory* in his 1989 book *The Great Good Place*. Developing Internet technologies have changed the way we socialize like many of our habits in our daily lives. In the context of the technological opportunities offered, the use of virtual media, and the practice of socializing in virtual media have increased considerably in recent years. In addition to the fact that all different age groups enter the virtual environment with different densities, young adults aged 18-30 are most active in the virtual environment (Markoc & Sari Haksever, 2019). The main reasons why people are present online are (1) communicating with existing social networks, (2) expanding their social networks (Gastelum & Whattam, 2013), (3) getting news on the agenda (Boyd & Ellison, 2007; Phua et al., 2011; Rathnayake & Winter, 2017), (4) to learn about subjects they have not yet experienced (Borja, 2005; Cox & McLeod, 2014), (5) to have a pleasant time, (6) to feed in personal interests (Papic & Noonan) (2001), (7) to develop their creativity (Lau et al., 2016) (Tuan & Tu, 2013; Wood et al., 2014).

The concept of Third Place, which was put forward in the literature research part of this study, started to find its place in a virtual environment with the developing Internet technologies (Kaplan & Haenlein, 2010). Even during their traditional face-to-face third-place experiences, they also connect to social networking sites and maintain parallel social networking (Kleinman, 2007; Karababa & Ger, 2011; Rosenbaum et al., 2007). Also, some people come together with their social networks rather than physical space in a virtual environment. This situation is achieved through the favorable environment offered by social networking sites in the virtual environment. Ease of access is the primary reason for people who prefer virtual environments to physical space for socializing (Markoc & Sari Haksever, 2019). According to the characteristics of the environments offered by the social networking sites in the virtual environment, people prefer the social networking site that suits them.

In this study, firstly, the Third Place concept in the literature has been revealed in the context of previous discussions. Afterward, information about the opportunities and usage areas of virtual media and social networking sites is presented. One of the most widely used social networking sites around the world is Twitter. Twitter provides users with the opportunity to set up an account, create a profile, track other accounts through this profile, or allow other accounts to follow them. Twitter allows users to share microblogs with a maximum of 140 characters, and these are called tweets. The most talked-about topics are called trending topics that are presenting the agenda, and a pound (#hashtag) sign is added to the beginning of the word or phrase to enter it as a keyword. The case study discusses the extent to which the virtual environment provided by Twitter serves opportunities for the Third Place concept and how well it complies with the parameters defined by Ray Oldenburg in 1989. And as a result, the potential of Twitter to become the Third Place has been demonstrated.

LITERATURE REVIEW

The Third Place Theory

The idea of public space outside of home and work has attracted many researchers from different disciplines for many years. Wechsberg (1966) described coffee shops as offering peace to a person. Goffman (1971) mentioned the benefits of public spaces for individuals and societies. However, for the first time in his work *The Great Good Place*, Ray Oldenburg (1989) introduced the definition of *Third Place* outside of home and work. According to Ray Oldenburg's theory the first significant place in one's life is home, the second is work, and the third is the public spaces where they provide social interaction (Oldenburg, 1999).

A person's background and experiences can affect how he or she defines a third place (Rosebaum, 2007). The Third Place is (1) a neutral place that no one owns it, (2) it is inclusive for all people, (3) it enables

socialization, communicating is the main activity (4) it is accessible, (5) it stands out with its regulars, (6) it lives with the social bonds (7) it provides fun (8) it provides psychological comfort and emotional support (Oldenburg, 1999; Mehta & Bosson, 2010). The community center, cafes, bars, restaurants, shopping centers, markets, hairdressing salons, shops, recreation areas, sports facilities, art centers, places of worship, libraries, open spaces, the coastline are the third places identified in previous studies (Jeffres et al. 2009; Rosenbaum et al., 2007; Crick, 2011).

Cheang (2002) emphasized that coffee shops are the third most commonly used place. According to Rosenbaum et al. (2007), some third places have the potential to provide more psychological support to some people from their homes. People who cannot afford to meet the cost of the office or use the coffee shop as a remote office, spend the whole day and workdays regularly in the coffee shops. Corporate companies' remote working opportunities on certain days of the week also contributed to the use of coffee shops as working places.

Fornier and Lee (2009) stated that the third space could only be successful if it develops a sense of belonging with the consumer. Slater and Koo (2010) defined art galleries, museums, and exhibitions as new third places. Hawkins and Ryan (2013) showed that festivals could be defined as the Third Place.

Mikunda and Blomen (2006) stated that third places are generally commercial enterprises and attract young people's interest more than other age groups. Lee and Ma (2012) found that habits such as working remotely from the office increased the use of coffee shops, restaurants, and hotel lobbies. DeCava (2006) stated that with the support of wireless networks and electrical power, these places became very frequently used sites for people.

While Oldenburg's definitions are still valid, the concept of Third Place has started to take place in virtual environments together with the developing Internet technologies. In this sense, besides the traditional Third Place concept, a new Third Place concept has come up (Crick, 2011).

Steinkuehler and Williams (2006) consider online gaming and social networking sites as alternative third places. These environments can be described as the Third Places of today because they provide personalization, permeability, accessibility, and comfort.

Social Networking Sites (SNSs)

In his proposition in 1993, Batty stated that "virtual environment is an area within the traditional physical space that can become more important than the physical space itself Bat (Batty, 1993). With developing technologies, the virtual environment is becoming more realistic (Golub, 2010). Although symbolic representations such as various maps, photographs, and videotapes also contribute to acquiring knowledge about physical space (Witmer, Bailey, Knerr & Parsons, 1996), the only way to experience a physical space is to be there. The virtual environment has features such as real-time operation, allowing feedback to the user, interacting with the users, and having three-dimensional spatial modeling (Whyte, 2002). The virtual environment is a space that is produced by computer instead of an experienced physical environment, although it is different from the physical world. (Plunkett, 2011). Because digital technologies make accessing the virtual environment more comfortable, people communicate with each other in a virtual environment more than ever (Pittman & Reich, 2016; Windahl et al., 2008). Therefore, it can be said that the new place concept will take place in a virtual world in the future, in which everyone can participate easily and the benefit / cost ratio is high (Guttentag, 2010).

Among all age groups, young adults are mostly online and have the highest virtual experience (Markoc & Sari Haksever, 2019). Today, young adults spend more of their time in a virtual environment with friends of their age (Ling & Yttri, 2005).

Young people feel more comfortable in the virtual environment due to the lack of real-life limitations and norms. Therefore, in a virtual environment, people are more comfortable in presenting their real ideas than they are in real life (Postmes & Spears, 2002; Chan, 2014). On social networking sites, users create personal profiles, present their personalities in the social profiles they define and meet with other people through this profile. Another reason why people are present in the virtual environment is to have experiences they have not yet experienced and to obtain new information. It is possible to follow the agenda by following various news sources or profiles (Boyd & Ellison, 2007; Phua et al., 2011).

One of the most widely used areas of the virtual environments is the Social Networking Sites (SNSs). Young people frequently visit SNSs, and SNSs provide the opportunity for the people they follow to intervene in their daily lives. Social Networking Sites (SAS) are a variety of virtual environments where users create online communities to share information, ideas, personal messages, and other content. In other words, Social Networking Sites are web sites and computer programs that allow people to communicate and share via the Internet (Schlosser, 2009).

The use of social networking sites (microblogs, blogs, chat platforms, various forms such as photo and video sharing) is increasing all over the world (Gastelum & Whattam, 2013). SNSs are economical and easily accessible tools that enable people to share and access information. They provide support cooperation for a common goal and provide opportunities for establishing new friendships or relationships (Jue et al., 2010). With developing mobile technology, Social Networking Sites have become an indispensable part of daily life as they bring satisfaction to their users in the context of socialization (Elhai et al., 2017). Social Networking Sites provide an environment for people to meet and share with other people. Users share the content they create on the social network they define in the environments provided by the social networking sites. Facebook is the world's most widely used Social Networking Site, established in 2004, which receives around 700:55 visits daily, lasting approximately 10:52 pm (Jin & Phua, 2014).

SNSs not only provide environments to users to express themselves in their social network but also provide opportunities to organize political activism (Rathnayake & Winter, 2017), transfer public opinion to large firms, increase participation, reduce training costs (Gallego et al., 2016; Papic & Noonan, 2001). SNSs enable young adults to develop themselves in subjects that they have not yet experienced yet (Borja, 2005), conduct research in areas of interest (Cox & McLeod, 2014), increase their creativity (Lau et al., 2016), and develop their language and reading skills (Tuan, 2013; Wood et al., 2014). The person, who actively shares in a group on Social Networking Sites (Cappello, 2019) and follows the lives of others, develops a sense of belonging to that community (Sponcil & Gitimu, 2013; O'Leary, Wilson & Metiu, 2014).

The main difference between real-life and virtual communication is the option of being anonymous. Anonymity encourages people to reveal their marginal aspects and to provide satisfaction by communicating with other marginal groups in which they share common ideas. In this context, on Social Networking Sites, some people create profiles with real names, while others prefer to be anonymous (Sponcil & Gitimu, 2013; McKenna & Bargh, 1998). This anonymity not only allows people to be more free on their social networks but also enable them to improve their marginal aspects.

With developing information technologies (IT), the virtual environment has become related to all our daily habits, and this has brought some changes in the places offered for our socialization needs.

The Changing Meaning of Third Place with IT

After Ray Oldenburg introduced the concept of the third place in 1989, many researchers worked on the third place. In the context of Putnam's social capital theory, the third place is significant for the sustainability of social capital (Putnam, 2000). Since 1989, along with technological developments, our daily habits have changed as well as the places we need to socialize, follow the agenda, learn, and share. Nowadays, access to the virtual environment has become quite comfortable with widely used smartphones, tablets, smartwatches, and computers (Anacleto et al., 2013).

In line with the opportunities offered by Internet technologies, the meaning of the physical space has changed; the virtual environment has been used as an alternative to physical space for many functions. Physical space, which was an absolute necessity for meeting with other people before, has begun to leave its place to the virtual environment (Turkle 2011).

Young adults think that even the places they prefer as a third place should provide wireless Internet. This situation is an expression of the fact that young people are in a virtual environment in parallel with the use of physical space (Caki & Kızıltepe, 2017).

Behind the presentation of the virtual environments as an alternative to the physical space, there are superior features of the virtual environments. These features can be listed as; (1) access to the virtual

environments is quite easy, (2) people can present themselves with profiles, which they designed in virtual environments, (3) they can live their marginal aspects with anonymous profiles, (4) the rules of real-life do not exist in the virtual environment; (6) the low price / benefit ratio provided by the fact that there is no charge for entering the virtual environment and presenting themselves here (Markoc & Sari Haksever, 2019). Twitter is a widely used social networking site, although not all over the world. The hypothesis that Twitter meets the requirements of Oldenburg's third place theory has been tested in the case study. Because it provides the opportunity to express opinions, allow other people to participate in the conversation, and is the social networking site that people follow most for up-to-date and unbiased news.

CASE STUDY

Method

Twitter was taken as the case study. The possibility of Oldenburg's Third Place Theory on SNSs, which has moved to a new dimension with the opportunities offered by developing Internet technologies was investigated. Our existing case studies' results about why people use Twitter, showed similarity with Oldenburg and the Third Place features defined by subsequent researchers. The questionnaire was implemented in May-June 2019 with a sampling of 18-30 age group ($n = 285$) in Besiktas district of Istanbul. The results are as listed below (1) how much time they spend per day on social networking sites, (2) which social networking site they use most and (3) were asked why they prefer this social networking site. In line with respondents' answers, how much Twitter fulfilled Third Place features were discussed.

Twitter

Twitter (2012) is a popular social networking site where users can share 140-character "tweets" that can be linked to other websites or photo and video files. Twitter is one of the sources that offer users the satisfaction of receiving unbiased and up-to-date news as well as sharing shortly defined as microblogging (Bollen et al., 2011; Hull & Lewis, 2014; Sakaki et al., 2010; Tumasian et al., 2010; Ausserhofer & Maireder Watson, 2015). Twitter also guides the user's thoughts (Lee & Jang, 2011) and provides varying levels of social satisfaction based on approved accounts that people follow (Frederick et al., 2012). Twitter receives 131M visits daily, which lasts approximately 9:14 (www.similarweb.com). The most popular social networking site among adults in the US is YouTube, with a usage rate of 73%. Following Youtube, Facebook is used in 69%, Instagram 37%, Pinterest 28%, Twitter 22%, Whatsapp 22%. Again in the USA, the most widely used social networking site for young adults aged 18-24 is Youtube, with a 94% usage rate. Following Youtube, Facebook is used in 80%, Snapchat 78%, Instagram 71%, and Twitter 45%.

Data

According to the results of the survey conducted with young adults ($n = 285$) in Istanbul, the most used social networking sites were Instagram with 55%, Twitter with 26%, Whatsapp with 6%, Youtube with 6%, and Facebook with 1%. When users are asked about their use of social networking sites; I have content that interests me to get news, I feed on visuality, I find it fun, I have a good time, I offer the opportunity to follow the agenda, I communicate, I find it charming, I find it free, I provide easy access, I help myself in developing, I socialize, I find it popular, I find it pleasant, I find it up to date, I find it funny, I share, I feel addictive, I feed on diversity, it offers opportunities for discoveries, arouses curiosity, I find it enjoyable, I find it educational. Young adults (1) spend more time in the virtual environments than in any physical space; (2) maintain their virtual friendship in real life; (3) enter the virtual environment when they feel lonely; (4) they are more open and transparent in virtual environments than they are in real life; (5) behave as they come from within the virtual environment; (6) also come together with their real-life friends in a virtual environment. The relationships of young people (7) with social networking sites affect their daily lives and (8) these sites are an indispensable part of their lives. Young adults (9) had a more comprehensive social network in real life through social networking sites; (10) frequently control the flow of information and content on social networking sites;

(11) regularly share their accounts on social networking sites; (12) dominate the agenda on social networking sites.

TWITTER AS A THIRD PLACE

When the data obtained from literature and empirical are evaluated in the context of Putnam's social capital theory, the third place is significant for the sustainability of social capital (Putnam, 2000). Third places, where people come together with other people and maintain their social relations, add new connections to their social networks and make everyday life enjoyable, provide positive outcomes both psychologically on a personal scale and sociologically on a sociological level. Virtual social networking sites are also offered as an easy, affordable, and inclusive alternative to the need for people to be in Third Places.

Third places in the virtual environment are online spaces that enable communication even in long distances and offer you the opportunity to get together with your existing social network in seconds (Boyd, 2006). It has become a necessity as well as being a preference in social networking sites that allow people to maintain close ties with the broader audience. Especially young adults (18-30) maintain their almost all daily habits in relation to the virtual environment (Markoc & Sari Haksever, 2019).

The social networking site Twitter, chosen as a case study, is considered in the context of eight features Ray Oldenburg defines for the Third Place concept. These features are: they (1) are neutral places that no one owns, (2) are inclusive for all people, (3) allow for socialization, and communication is the main activity (4) are accessible, (5) have regulars, (6) stand out with social bonds, (7) are funny (8) provide psychological comfort and emotional support (Oldenburg, 1999; Mehta & Bosson, 2010).

In this context, Twitter is neutral and inclusive because it provides a virtual environment to millions of people from different geographies, socio-economic structures, cultures, and disciplines. On Twitter, people express their opinions with tweets, and others can respond to them. This form of communication provides an environment conducive to socialization. Access to Twitter is easy with electronic devices such as computers, mobile phones, and tablets, both from the browser page and applications designed for different operating systems. The person can follow the agenda by communicating with his social network in seconds. To access Twitter, people do not need to leave their homes, do not need to go any distance, and do not pay any fees. Twitter has an environment and has generated phenomena within it. They have an agenda-setting role and are influential in the environment because millions follow them. This situation has led to the fact that Twitter has its community and regulars. Because it is a virtual environment, Twitter is becoming more attractive and attractive with social networks instead of offering real opportunities. The content produced on Twitter is very creative and fun. The reason why many people spend time entering Twitter is to increase their emotional state with entertaining content. It can be said that Twitter provides users psychological comfort and emotional support.

CONCLUSION

In terms of the eight characteristics of Ray Oldenburg's Third Place Theory, it can be said that Twitter meets the Third Place requirement. In the context of these eight features, it is seen that Twitter has a higher potential than a third place in the classical sense. In this study, it has been demonstrated that virtual environments will become more widespread in the future for the third place and socialization needs of people, especially considering the long distances, economic crises, limited time, and the opportunities offered by technology.

REFERENCES

- Anacleto J.C., Clua E.W.G., da Silva F.S.C., Fels S. & Yang H.S. (2013). (eds) Entertainment Computing – ICEC 2013. ICEC 2013. Lecture Notes in Computer Science, vol 8215. Springer, Berlin, Heidelberg
- Ausserhofer, J. & Maireder, A. (2013). National politics on Twitter: structures and topics of a networked public sphere. *Inf. Commun. Soc.*, 16(3), 291–314.
- Batty, M. (1993). The geography of cyberspace. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20, 615-661.
- Bollen, J., Mao, H. & Zeng, X. (2011). Twitter mood predicts the stock market. *Journal of Computational Science*, 2(1), 1-8..
- Borja, R.R. (2005). ‘Blogs’ catching on as tool for instruction. *Educ. Week*, 25(15), 1–17.
- Boyd, DM. & Ellison, NB. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210–230.
- Çakı, F. & Kızıltepe, B. (2017). Üçüncü Yerler Olarak Kafeler ve Gençlik: Balıkesir Örnek Olay İncelemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 12(1), 173-202.
- Cappello, G. (2019). *Active Audiences*. In *The International Encyclopedia of Media Literacy*. (eds R. Hobbs and P. Mihailidis).
- Chan, M. (2014). Facebook and social identity. *Asian Journal of Social Psychology*, (17), 229-235.
- Cheang, M. (2002). Older adults’ frequent visits to a fast-food restaurant: Nonobligatory social interaction and the significance of play in a third place. *Journal of Aging Studies*, 16, 303-321.
- Cox, D. & McLeod, S. (2014). Social media strategies for school principals. *NASSP Bulletin*, 98(1), 5-25.
- Crick, A. P. (2011). Rethinking Oldenburg: Third Places and Generation Y in a Developing Country Context. *International CHRIE Conference*, 1-22.
- DeCava, M. (2006) Working out of a ‘third place’, USA Today, 18 Ocak 2014 tarihinde http://usatoday30.usatoday.com/life/2006-10-04-third-space_x.htm adresinden erişildi.
- Dessler, G. (2008). *Human resource management*. (11th ed.). Harlow: Pearson Education Ltd.
- Elhai, JD., Hall, BJ., Levine, JC., & Dvorak, RD. (2017). Types of smartphone usage and relations with problematic smartphone behaviors: The role of content consumption vs. social smartphone use. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(2),
- Fournier, S. & Lee, L. (2009). Getting Brand Communities Right. *Harvard Business Review*, 87, 105-111.
- Frederick, E. L., Choong, H. L., Clavio, G., & Walsh, P. (2012). Why we follow: An examination of parasocial interaction and fan motivations for following athlete archetypes on Twitter. *International Journal of Sport Communication*, 5, 481-502.
- Gallego, MD., Bueno, S., & Noyes, J. (2016). Second Life adoption in education: A motivational model based on Uses and Gratifications theory. *Computers and Education*, 100, 81-93.
- Gastelum, ZN. & Whattam, KM. (2013). *State-of-the-art of social media analytics research*. Richland, WA (United States): Pacific Northwest National Laboratory (PNNL).
- Goffman, E. (1971). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
- Golub, A. (2010). Being in the World (of Warcraft): Raiding, realism and knowledge production in a massively multiplayer online game. *Anthropological Quarterly*, 83, 17-46.
- Guttentag, D.A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. *Tourism Management*, 31, 637-651.

- Hawkins, CJ. & Ryan, LJ. (2013). Festival Spaces as Third Places. *Journal of Place Management and Development*, 6(3), 192-202.
- Hull, K. & Lewis, NP. (2014). Why twitter displaces broadcast sports media: a model. *International Journal of Sport Communication*, 7(1), 16-33.
- Jin, SA. & Phua, J. (2014). Following celebrities' tweets about brands: The impact of Twitter-based electronic word-of-mouth on consumers' source credibility perception, buying intention, and social identification with celebrities. *Journal of Advertising*, 43(2), 181-195.
- Kaplan, AM. & Haenlein, M., (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Bus. Horizons*, 53(1), 59-68.
- Karababa, E. & Ger, G. (2011). Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture and the Formation of the Consumer Subject. *Journal of Consumer Research*, 37(5), 737-760.
- Kleinman, S. (2007). *Displacing place: Mobile communication in the twenty-first century*. New York: Peter Lang.
- Lau, WWF., Lui, V. & Chu, SKW. (2016). The use of wikis in a science inquiry- based project in a primary school. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 533-553.
- Lee, A., C. Danis, T. Miller and Y. Jung (2001): Fostering Social Interaction in Online Spaces. In *Proceedings of INTERACT'01*. Amsterdam: IOS Press, pp. 59-66. [1.1.2001]
- Lee, CS., & Ma, L. (2012). News sharing in social media: the effect of gratifications and prior experience. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 331-339.
- Ling, R., & Yttri, B. (2005). Control, emancipation, and status: The mobile telephone in teens' parental and peer relationships. In R. E. Kraut, M. Brynin & S. Kiesler (Eds.), *Computers, phones and the Internet: Domesticating information technology*, 219-234. Oxford University Press: UK.
- Markoc, I. & Sari Haksever, T. (2019). An Investigation of the Sense of Place Attachment According to the Age Groups. *KIE Congress Proceedings*, Gaziantep, Turkey.
- McKenna, KYA., & Bargh, JA. (1998). Coming out in the age of the Internet: Identity "demarginalization" through virtual group participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 681- 694
- Mehta, V. & Bosson, JK. (2009). Third places and the social life of streets. *Environment and Behavior*, 42, 779-805.
- Mikunda, C. & Blomen, A. (2006). *Brand lands, hot spots, and cool spaces: Welcome to the third place and the total marketing experience*. London: Kogan Page Publishing.
- O'Leary, MB., Wilson, JM. & Metiu, A. (2014). Information systems for symbolic action: Social media and beyond: Beyond being there: The symbolic role of communication and identification in perceptions of proximity to geographically dispersed colleagues. *MIS Quarterly*, 38(4), 1219-1244.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. New York: Paragon House.
- Oldenburg, R. (1991). *The Great Good Place*. New York: Marlowe and Company.
- Oldenburg, R. (1999). *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. UK: Marlowe.
- Papic, M. & Noonan, S. (2001). *Social media as a tool for protest*. UK: Stratfor.
- Phua, JJ., Jin, SA. & Kim, JH. (2017). Gratifications of Using Facebook, Twitter, Instagram, or Snapchat to Follow Brands. *Telematics & Informatics*, 34(1), 412-424.

- Pittman, M., Reich, B. (2016). Social media and loneliness: why an Instagram picture may be worth more than a thousand Twitter words. *Comput. Hum. Behav.* 62, 155–167.
- Plunkett, SW., Henry, CS., Robinson, LC., Behnke, A. & Falcon, PC. (2007). Adolescent perceptions of parental behaviors, adolescent self-esteem, and adolescent depressed mood. *J. Child Fam. Stud.* 16(6), 760–772.
- Postmes, T. & Spears, R. (2002). Behavior online: Does anonymous computer communication reduce gender inequality? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(8), 1073–1083.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rathnayake, C. & Winter, JS. (2017). Examining the Link Between Social Media Uses and Gratifications, and Political Tolerance and Dogmatism. *Policy & Internet*, 9, 444-466.
- Rosenbaum, MS. (2006). Exploring the social supportive role of third places in consumers' lives. *Journal of Service Research*, 9, 59-72.
- Rosenbaum, MS., Ward, J., Walker, BA. & Ostrom, AL. (2007). A cup of coffee and a dash of love: An investigation of commercial social support and third-place attachment. *Journal of Service Research*, 10, 257-267.
- Sakaki, T., Okazaki, M. & Matsuo, Y. (2010). Earthquake shakes Twitter users: real-time event detection by social sensors. In *Proceedings of the 19th international conference on World wide web*.
- Schlosser, A. E. (2009). The Effect of Computer-Mediated Communication on Conformity versus Nonconformity: An Impression Management Perspective. *Journal of Consumer Psychology*, 19(July), 374-388.
- Simmel, G. (1949). The Sociology Of Sociability. (translated by E. Hughes). *American Journal of Sociology LV*, 254–261
- Slater, A. & Koo, HJ. (2010). A New Type of “Third Place”? *Journal of Place Management and Development*, 3, 99-112.
- Sponcil, M. & Gitimu, P. (2013). Use of social media by college students: Relationship to communication and self-concept. *Journal of Technology Research*, 4, 1-13.
- Steinkuehler, CA. & Williams, D. (2006). Where Everybody Knows Your (Screen) Name: Online Games as “Third Places”. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(4), 885-909.
- Tuan, N., Tu, N. (2013). The impact of online social networking on students' study. *VNU J. Educ. Res.* 29(1), 1–13.
- Tumasian, A., Sprenger, T. O., Sandner, P. G. & Welp, IM. (2010). Predicting elections with Twitter: What 140 characters reveal about political sentiment. Proceedings of the Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 178-185. 27 Haziran 2019 tarihinde <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM10/paper/viewFile/1441/1852> adresinden erişildi.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic Books.
- Watson, BR. (2016). Is Twitter an alternative medium? Comparing gulf coast Twitter and newspaper coverage of the 2010 BP Oil spill. *Community Res.* 43(5), 647–671.
- Wechsberg, J. (1966). The Viennese Coffee House: A Romantic Institution. *Gourmet*, 12, 16.
- Whyte, J. (2002). *Virtual reality and the built environment*. Oxford: Architectural Press.
- Windahl, S., Signitzer, B. & Olson, JT. (2008). *Using communication theory: An introduction to planned communication*. USA: Sage.

Witmer, BG., Bailey, JH., Knerr, BW. & Parsons, KC. (1996). Virtual spaces and real world places: Transfer of route knowledge. *International Journal of Human-Computer Studies*, 45, 413-428.

Wood, C., Kemp, N., Waldron, S. & Hart, L. (2014). Grammatical understanding, literacy and text messaging in school children and undergraduate students: A concurrent analysis. *Comput. Educ.* 70, 281–290.

www.similarweb.com

Tarihi Yarımada da Unutulmuş Bir İsim ve ve Zamana Direnen Bir Mekân: Saka Baba Dergâhı

Öğr. Gör. İsmail Sabah^{1*}

Geliş tarihi: 05.08.2019
Kabul tarihi: 28.08.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 90-115
Yıl: 2019

This article was checked by *inthal.net*.
Similarity Index 11%.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Bayramiç Meslek Yüksekokulu, Türkiye,
ismailsabah@comu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-9530-049X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Gelibolu Yarımada da her yıl milyonlarca insan tarafından ziyaret edilen ve dolayısı ile gerek ulusal gerekse uluslararası toplum nazarında göz önünde olan bir alandır. Burayı ziyaret eden insanların büyük çoğunluğu her ne kadar şehitlikleri ve yabancı mezarları ziyaret amaçlı geliyor olsa da bu ziyaret esnasında, güzergâhında yer alan tarihi yarımada da diğer kültürel varlıkları hakkında da bilgi almaktadırlar. Bu nedenle tarihi yarımada da da kültür varlıkları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, anlatıların sağlam temele oturtulması için büyük önem arz etmektedir. Ziyaret güzergâhında yer alan kültür varlıklarından biri de Saka Baba Dergâhı'dır. Bu çalışma, tarihi Gelibolu Yarımada da 'nda Kadir Baba ismiyle anılan ve bu çalışma ile Saka Baba Dergâhı olduğu tespit edilen tekke hakkındaki tespit ve değerlendirmeleri içermesi bakımından analitik bir çalışmadır. Çalışma için literatür taraması yapılmış ve tekkedeki mezar taşlarında yer alan ifadeler ile Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilen döneme ait belgeler araştırmacı tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Çalışma ile tekkenin bir Bektaşî tekkesi ve isminin "Saka Baba Dergâhı" olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 1826'da Bektaşîliğin yasaklanması sonrasında bir dönem Kadiriye Tarikatı idaresine geçtiği ve ilerleyen tarihlerde tekrardan Bektaşî Tekkesi olarak faaliyetine devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma ile tekkenin gerçek isminin literatüre geçmesi ve mezar taşlarının kataloglanarak kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu Yarımada da, Kilitbahir, Saka Baba Dergâhı, Kadir Baba Tekkesi

A Forgotten Name in a Historical Peninsula and A Place Standing the Test of Time: Saka Baba Dergâhı

Prelector Ismail Sabah^{1*}

First received: 05.08.2019

Accepted: 28.08.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 90-115

Year: 2019

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 11%.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart University,
Bayramiç Vocational School, Turkey,
ismailsabah@comu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-9530-049X

* Corresponding Author

ABSTRACT

The Gallipoli Peninsula is visited by millions of people every year and thus considered prominent both by national and international society. Although most of the people come to the peninsula to visit the martyrs and the foreign graves, they are also presented with information about the other cultural assets of the historical peninsula during their visits. For that reason, studies on the cultural assets of the historical peninsula are of great importance to ensure that the narratives are well-based. One of the cultural assets in the itinerary is *Saka Baba Dergâhı*, a Dervish lodge. This study is an analytical study, which presents assessments and findings about the lodge in the Gallipoli Peninsula called *Kadir Baba*, but found to be *Saka Baba Dergâhı* in this study. The relevant literature review was performed; the statements engraved on the gravestones in the lodge as well as the documents of the period obtained from the Ottoman Archives of the Prime Ministry were translated into Turkish by the researcher. The study reveals that the lodge is a Bektashi lodge and named as "*Saka Baba Dergâhı*." The study further shows that the lodge was once governed by *Kadiriye Tarikatu* (Cult) during a period after the prohibition of Bektashism in 1826 and started to serve again as *Bektaşî Tekkesi* at a later date. The purpose of this study is to introduce the real name of the lodge to the literature and to list and record the gravestones.

Keywords: Gallipoli Peninsula, Kilitbahir, Saka Baba Dergâhı, Kadir Baba Tekkesi

GİRİŞ

Gelibolu Yarımadası, Türk tarihinde birçok önemli olaya ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişleri bu yarımada dan gerçekleştiği gibi Türkleri Avrupa'dan çıkarmak isteyen düşünceler de, bu yarımada da 1915'teki Çanakkale Muharebeleri sonucunda hayal kırıklığına uğratılmıştır. Geçmişin hatıraları, her yıl milyonlarca insanı Gelibolu Yarımadası'na çekmekte ve Çanakkale şehitlikleri ile yabancı mezarlıklar ziyaret edilmektedir. Uluslararası alanda göz önünde bir alan olan tarihi yarımada da anlatıların sağlam temele oturması için bilimsel çalışmalara ihtiyaç olduğu gerçektir. Çanakkale şehitlikleri güzergâhında olan "Saka Baba Dergâhı" hakkındaki araştırma bu nedenle önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktaydı. Mevkii olarak Kilitbahir Köyü'nden Çanakkale Şehitler Abidesi'ne giden yol güzergâhında ve yine Çanakkale Muharebelerinde faal olarak kullanılan Yıldız Tabyası'nın önündeki yamaçta bulunan Saka Baba Dergâhı¹ hakkında ne yazık ki literatürde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle tekke hakkındaki araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

TÜRKLERİN RUMELİ'YE GEÇİŞİ VE TEKKELERİN KURULUŞU

Osmanlıların, ilk defa 1353'te Rumeli'ye geçtiği hemen hemen her kitapta yer alan bir husustur. Ancak 1353'ten önce Osmanlı askerleri, defalarca Rumeli'ye geçmiş ve burada faaliyet göstermişlerdir (Afyoncu, 2005, s. 1). Orhan'ın bu Uc'ta yerleşen oğlu Süleyman Paşa (ölümü 1357), Kantakuzenos'un müttefiki olarak defalarca Trakya'ya geçmiştir ve sonunda 1352'de Kantakuzenos'un kışlamak için ona teslim ettiği Cinbi Kalesi'nde yerleşip kaldı. Gelibolu Yarımadası'nda en önemli stratejik noktayı, Bolayır'ı zapt etti ve Anadolu'dan süratle geçirdiği Türkmenleri, güneye ve batıya doğru akın yapmak üzere örgütledi. İki yıl sonra, 1354 yılı Mart ayında şiddetli bir yer sarsıntısında surları yıkılan önemli Gelibolu Kalesi'ni ele geçirdi. Böylece Balkan fütuhata başlamış oldu (İnalçık, 2017, s. 12). Duraklamak buradaki gaziler için yok olmayı beklemek demektir. Yayılmak ve kuvvetlenmek, her gün Anadolu'dan ahiler ve dervişlerle beraber gelmekte olan göçmenlere yeni yurtlar açmak bu yeni ülkede tutunmanın ve yaşamının tek yoluydu (Afyoncu, 2005, s. 4). Ahilerin ve dervişlerin zaviyeleri ile çiftlikler yeni Müslüman köylerin çekirdeğini teşkil etti (Afyoncu, 2005, s. 6). Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişleri ile Bektaşiliğin de bölgede faaliyetlerinin arttığı bilinmektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1270-71)'ye nisbet edilen ve XIII. Asırda Anadolu topraklarında tesis edilen Bektaşiliğin, Gelibolu'daki faaliyetleri Rumeli'nin fethinden öncesine dayanmaktadır. Bektaşi dervişleri gerek fetihden önce gerek fetihden sonra kurmuş olukları tekkelerle bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması yolunda çaba harcamışlardır... .bu Bektaşi tekkelerinden bir kısmı bakımsızlık nedeniyle yıkılırken, bir kısmı da 1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasıyla diğer tarikatların hizmetine girmiştir (Şimşek, 2007, s. 283-284).

Çanakkale'nin erken dönem Bektaşiliği hakkında bilgi vermek oldukça güçtür. Anadolu'nun İslamlaşma süreci ve Balkanlara Türklerin geçişi, bu toprakların Müslümanlarla tanışması önemli ölçüde Bektaşilikle bağlantılı bir durumdur (Yönem, 2015, s. 76). Çanakkale ve özellikle Gelibolu bu tarikatların yerleşimi, gelişimi ve geçişini sağlayacak stratejik konumuyla Anadolu tasavvuf ortamına önemli katkıda bulunmuştur. Anadolu'nun pek çok bölgesinde faaliyet gösteren Ahilik, Bektaşilik, Mevlevîlik, Rifailik, Nakşibendilik, Sümbüliye, Halvetîlik, Kâdirîlik, Bayramîlik, Calvetîlik, Sa'dîlik gibi çeşitli tarikatların Çanakkale'ye kadar taşınması ve Balkanlar'a doğru yayılması dikkate değerdir (Altier, 2018, s. 104-105).

Bu nedenle Gelibolu Yarımadası, farklı tarikatlara ev sahipliği yapan ve birçok tekkeyi barındıran bir coğrafya olmuştur. Şuan tarihi alan dediğimiz Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nın sorumluluk sahasında ve sorumluluk sahası sınırlarına yakın bölgede kalan birçok tekke ve türbe bulunmaktadır. Akbaş Baba Tekkesi, Cahidî Sultan Türbesi, Ece Baba Türbesi, Beşyol Köyü sınırlarında Tekke Tepe'de bir tekke kalıntısı, Büyük Kemikli Burnu'nda yer alan Gazi Baba mezarı gibi alanlar tarihi yarımada nın sahip olduğu zenginlikler arasındadır.

¹ Konum için bkz. Ek 1.

SAKA BABA DERGÂHI

Çalışmamıza konu olan Saka Baba Dergâhı da² bu tekkelerden biridir. Söz konusu tekke Gelibolu Yarımadası'nda Eceabat ilçesine bağlı Kilitbahir Köyü sınırlarında³ bulunmaktadır. Tekkenin ne zaman faaliyete başladığına dair bir kaynak bulunmuyor olsa da ismini tekkeye veren Saka Baba'nın mezar taşındaki ölüm tarihi, en azından tekkenin ne zamandan beri ibadete açık olduğuna dair ipucu vermektedir. Saka Baba'nın mezar taşında ise aşağıdaki ifadeler yer almaktadır.

Saka Baba'nın vefat tarihinden hareketle tekkenin 18. yüzyıl ortalarından itibaren faaliyette olduğu yorumu çıkarılabilmektedir.

Tekke ile ilgili diğer önemli bir konu ve bu çalışmada yanıtlanmaya çalışılan soru ise zaman içerisinde Saka Baba isminin unutulması olarak "Kadir Baba Tekkesi" olarak anılagelmesidir. Literatürde söz konusu tekke bu isimle zikredilmektedir.⁴ Bu sorunun kaynağına dair maalesef bir belge bulunmamaktadır. Tekke isminden Kadir Baba Tekkesi olarak bahseden kişiler arasında 1915'te Çanakkale Muharebelerine iştirak eden Münim Mustafa'da (Pekselek) vardır. Münim Mustafa'nın hatıratı sayesinde 1915'te Çanakkale Muharebeleri esnasında askerlerin bu tekkeye uğradıklarını ve dinlenip, yemek yediklerini öğrenmekteyiz. Münim Mustafa hatıratının 8 Kasım 1915 gününe denk gelen sayfasında:

Alayın ziyafeti Kadir Dede denilen çamlık içinde yapılması mukarrerdi. Ale's-sabah oraya gitmiştim. Öyleye kadar her şey hazırlanmıştı. Alay zabitanı, müteakiben fırka kumandanı erkân-ı harbiyesiyle geldiler. Bulduğumuz yer yüksek ve çamlar içinde olduğundan denize karşı manzarası fevkalade güzeldi. Hakikaten Avrupa'da bulunduğum sırada orada bile eşine tesadüf edemedim. Bu güzel manzarayı herkes seyrettikçe bir inşirah hissediyordu (Pekselek, 2018, s. 133).

Münim Mustafa bu tekkede, görev yaptığı 30. Alay subaylarına harp madalyası dağıtılırken bir de fotoğraf çekmiştir. Bu fotoğraf⁵ ve hatırat sayesinde 1915 senesinde tekkedeki bina yapılarından en azından birinin sağlam bir şekilde ayakta durduğunu görebilmekteyiz.

² Tekke fotoğrafı için bkz. EK 2

³ Köye yaklaşık 2 km mesafe, Çanakkale Boğazı'na nazır bir yamaçtır.

⁴ "...Aynı kaynağa göre bir diğer tekke de Kadir Baba Tekkesi'dir..." (Yönem, 2015, s. 82), ve bkz. (Özel, 1991, s. 168).

⁵ Münim Mustafa Pekselek'in 1915'te çektiği fotoğraf için bkz. EK 3

Kadir Baba Tekkesi ismiyle maruf Saka Baba Dergâhı'ndan bahseden diğer bir isim ise Orhan Cezmi Tuncer'dir. Tuncer, "Anadolu Kümbetleri 2 Beylikler ve Osmanlı Dönemi" isimli eserinde "Kadir Baba Türbesi" başlığı adı altında şu bilgileri vermektedir:

Havuzlar Mevkii'ne giderken, dağa doğru turmanılan patikada, yüksekçe bir tepede, çam ormanlarının başladığı yerde, yapı topluluğunu V.G.M. elemanlarından Nazife Kurtman duymuş ve yerinde incelemiştir. Lütfedip bana bu bilgileri verdiler. Buna göre ayakta kalan tek yapının türbe olabileceği belirtiliyor. Güney ve batısında küçük dikdörtgen pencereler⁶, güney yönde kapatılmış 2 pencere ve ikisinin de kemer alınlığında kuş köşkü var. Doğu cephesinin sağ (kuzey) ucundan içeri girilir. Batı duvarında pencerenin yanında 20x20 cm'lik küçük⁷, doğu duvarında 30x80 cm'lik orta boy birer dolap⁸ var. Kitlenin doğusunda haziresi yer alıyor. Büyük çınar ve 2 servi arasında kalan türbesi ise içte sekizgen yıldız tavanlı, ahşap bağdadi sıvalı. Üzerinde mavi renkli badana vurulmuş⁹ ve bezenmiş. Bugün çok yıpranmış ve pek çok yerinde sıvalar dökülmüştür. Üst dış örtüsünün kare piramit olması şansı fazladır. Tekke de böyle olup alaturka kiremitle kaplıdır¹⁰... dedikten sonra Ramazan Eren'den alıntıyla devam ediyor. ...etrafi pınar ormanı ve çam ağaçlarıyla çevrili, tabii güzelliğinin tasviri mümkün olamayacak kadar harika bir yerde bulunmaktadır. Bugün birçok kalıntısı mevcut. Tekkenin içinde iki mezar bulunuyor. Buranın yan duvarları sağlam fakat üstü çökmüş vaziyette bulunuyor. 30-35 sene öncesine kadar ziyaretçisi eksik değildi. Özellikle Hızır-İlyas günlerinde gelir, dini merasimler icra edilir ve Muharrem ayında aşure pişirilir, yenilir, içilir ve mevlitler okunurdu. Şuanda her şeyiyle ölüme terkedilmiş vaziyete bulunuyor. Hülasa yerin harikaliği, tarihi çınar ağaçları, ormanların içinde Osmanlıca yazılı mezar taşları hem kültürümüz hem de insan ruhunu dinlendirmesi bakımından bu kadar harika bir yerin kendi haline terk edilmesi üzücü bulunuyor (Tuncer, 1991, s. 138).

Orhan Cezmi Tuncer'in atıfta bulunduğu Nazife Kurtman ise tekke hakkındaki tespitlerini şu şekilde anlatmaktadır:

Kadir Baba Tekkesi: Kilitbahir ile Havuzlar Mesire Yeri arasında, eski Yıldız Tabyası'nın denize bakan yüzü tarafındadır. Şu anda harabe halinde bulunan tekkeye ulaşmak bizim içinde zor oldu. Hatta ekibimizden yapıya kadar ulaşamayıp geri dönen arkadaşlarımız oldu. Boğazın güney ucuna hakim bir tepede bulunan tekkenin çevresinde birkaç yapı kalıntısı, mezarlar ve bir havuz vardır. Yapılış tarihi bilinmeyen yapı kare planlı, sekizgen tavanlı ve piramidal çatılıdır (Kurtman, 1991, s. 172).

İki kaynaktan elde ettiğimiz bilgileri derleyecek olursak söz konusu tekkede:

- 1 -) İçinde iki mezar olduğu ifade edilen türbe binası,
- 2 -) Türbe binasının yanında hazire,
- 3 -) Tekke Binası,
- 4 -) Bir havuz

⁶ Türbenin güney cephesinde yer alan pencere, yaptığımız ölçümlerde iç derinlik: 52 cm, en: 90 cm olarak ölçülmüş, boy uzunluğu ise toprak yığıntısından ölçülemez. Batı duvarında yer alan pencerenin iç derinliği 50 cm, eni 56,5 ve boyu ise 96,5 olarak ölçülmüştür. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, sıva döküntüleri ve toprak yığınları nedeniyle yaptığımız ölçümler yaklaşık sonuç vermektedir. Bkz. EK 4, 5 ve 6.

⁷ Bu dolap bizim yaptığımız ölçümlerde iç derinlik: 28 cm, en: 23,5 cm, boy 39,5 cm olarak ölçülmüştür. Bkz. EK 5 ve 6.

⁸ Doğu duvarında olduğu bahsedilen dolap, yıkıntıdan dolayı günümüzde net olarak seçilememektedir. Türbenin iç doğu duvarı için bkz. EK 7.

⁹ Bahsedilen mavi badana izleri için bkz. EK 4 ve 5.

¹⁰ Türbenin çatısı yıkık durumda olsa da duvarların üstünde kiremitler görülebilmektedir. Bkz. EK 8.

bulduğu ifade edilmektedir. İlk maddeden başlayacak olursak, türbe ve içinde iki mezar olduğu ifade edilen bina yapısı hala ayakta ama çatısı çökmüş ve duvarları da yıkılmak üzeredir.¹¹ Ayrıca içinde olduğu bahsedilen iki mezar şuan bulunmamaktadır. Maalesef bahsedilen bu iki mezar taşının akıbeti hakkında da bir bilgi bulunmamaktadır. Türbe binasının içi kaçak kazılar nedeniyle talan edilmiş durumdadır. Farklı yıllarda çekilen fotoğraflarda türbe içinde görülen toprak yığınları, türbenin iç kısmının defalarca kazıldığını göstermektedir. Bu durum aslında burada iki mezar olduğunu da doğrulayan ipucu olarak algılanmaktadır. Şöyle ki, bu kazıları gerçekleştiren kişilerin söz konusu mezarlarda kıymetli eşya bulma amacıyla burayı kazmış olma olasılıkları yüksektir. Ayrıca bu iki kıymetli çalışma sayesinde bu yapının türbe binası olduğu da anlaşılmaktadır. Öte yandan kaynaklarda bahsedilen, türbe yapısının içindeki mavi renkli badana ve bezemelerden izler de yukarıda bahsedildiği üzere hala görülebilmektedir. Söz konusu yapı içinde, 2011 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilip fotoğraflanan ve Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar'a benzetilen bir süsleme ve bu süslemenin içinde de tahribattan dolayı okuyamadığımız Arapça veya Osmanlıca yazılar mevcut idi.¹² Ne yazık ki türbenin batı duvarında, bu süslemenin olduğu kısımdaki sıvaların dökülmüş olması ile bu iz kaybolmuştur.

İkinci madde de türbe binasının yanında ki hazireden bahsedilmiştir. Ancak hazirede mevcut mezar taşlarının sayısından veya burada medfûn bulunan kişilerin kimliklerinden bahsedilmemiştir. Bu konuya, günümüzde mevcut mezar taşları üzerinde yaptığımız çalışma ile aşağıda değinilmiştir.

Üçüncü madde de belirtilen bir tekke binasının varlığı, ilgili kaynakların satır aralarından anlaşılmıştır. Ancak günümüzde türbe yapısının haricinde ayakta kalan bir bina yapısı bulunmamaktadır. Sadece türbe binasının arkasında temelleri gözüken ve yıkık durumda olan bir bina kompleksi bulunmaktadır.¹³ Bahsedilen tekke binasının burası olduğu iddia edilmektedir. Dördüncü madde de ise tekkede bir havuzun varlığından söz edilmektedir. Ancak havuz yapısı günümüzde mevcut değildir.

Tekke'nin ismi konusuna değinecek olursak, "Kadir" ismiyle anılması olasılıklarından biridir ve tekkenin bir zamanlar Kadir isminde birinin idaresinde olmuş olabileceğidir. Olasılık diyoruz çünkü bu isme dair bir kaynak tüm araştırmalarımıza rağmen bulunamamıştır. Türbe yapısının içinde var olduğu düşünülen iki mezardan birinin söz konusu kişiye ait olma olasılığı da bulunmaktadır.

Tekkede zamana direnip kaybolmayan veya çalınmayıp varlığını muhafaza edebilmiş mezar taşlarını incelediğimizde "Kadir" isminde birinin olmadığı görülmektedir. Aslında tekkenin haziresi de kaçak kazılar yüzünden tahrip olmuş durumdadır.¹⁴ Bu isimde birinin mezar taşı, eğer hazirede ise zamanla kaybolmuş veya çalınmış olması muhtemeldir. Nitekim Saka Baba'nın da mezar taşı 2011 senesinde Eceabat Kaymakamlığı için gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilip fotoğraflanmışken, 2017 senesinde Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı adına gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilememiştir. Ne yazık ki tekkeye ismini veren kişinin mezar taşı kaybolmuş veya çalınmıştır. Bu nedenle çalışmadaki amaçlardan bir diğeri de burada medfûn bulunan kişilerin isimlerinin tarihe bir not olarak düşürülmesi olmuştur. Böylelikle kaybolmaları veya çalınmaları halinde isimlerinin unutulup, yok olmasının önüne geçilmek istenmiştir. Şöyle ki, aşağıda sunduğumuz tablo incelendiğinde vefat tarihleri 1766-7 – 1906-7 yılları arasında olan 14 kişiye ait mezar taşının tespit edildiği görülecektir. Bu sayının çok daha fazla olması gerektiği açıktır.

Bu çalışmanın ilk amacı, bahsedildiği üzere tekke isminin "Saka Baba Dergâhı" olarak literatüre geçmesidir. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve zâviye-dâr tayiniyle ilgili bir belge de bu durum açıkça görülmektedir. Söz konusu belgede yer alan ifadeleri inceleyecek olursak:

Mâ'rûz-ı kullarıdır ki

Kilidü'l-bahr Kal'ası kurbinde vâki' e'izze-i kirâmdan Saka Baba nâm azîzin
zâviyesinde ber-vech-i hasbî zâviye-dâr olan tarîk-i Bektâşiyândan Kabataşlı

¹¹ Bkz. EK 8.

¹² 2011 yılında tespit edilip fotoğraflanan süsleme için bkz. EK: 9, süsleme içindeki yazılar için bkz. EK: 10 ve şuan ki hali için bkz. EK: 5.

¹³ Söz konusu kalıntılar için bkz. EK: 11

¹⁴ Bkz. EK 12.

Muhammed Baba bi-emr-illâhi Teâlâ fevt olub zâviye-i mezkûrede on beş seneden mütecâviz aşçıbaşılık hizmetiyle mukîm olan Mustafa Dede her vechile lâyük ve mahall-i müstahakk olduğu kal'a-i mezkûrede ve civârında zâviye-dâr olan meşâyihân ve cümle fukarâ ve sâir ahâlî hoşnûd ve râzıyân olduklarına binâen ve fevt olan baba hâl-i hayâtında iken vasiyyet eylediği vech üzere aşçıbaşı Mustafa Dede zâviye-dâr nasb olunması cümlesi niyâz ve istirhâm-ı hâl etmeleriyle merâhim-i âlîlerinden mercûdur ki Boğaz gümrüğü mukataası malından yevmî on iki akçe vazife ile yedinde olan berât-ı âlî-şân mûcibince tarîk-i Bektâşiyândan aşçıbaşı Mustafa Dede ol-vechile müstahakk olduğuna binâen zâviye-i mezkûra sâlifü'l-beyân on iki akçe vazife ile zâviye-dâr olunması bir kıt'a berât-ı âlî-şân yedine i'tâ' buyrulması bâbında emr ü fermân efendim sultanım hazretlerindedir. 3 Zi-l-ka'de 1215 [18 Mart 1801], (BOA. C. EV. 607-30614).

Bende el-Hacc Osman ... Muhâfız-ı Boğaz

Bende es-Seyyid Mustafa diz-dâr-ı Kildü'l-bahr

Yukarıdaki belgede de görüleceği üzere Kilitbahir Kalesi¹⁵ yakınındaki tekkeden “*e'izze-i kirâmdan Saka Baba nâm azîzin zâviyesi*” olarak bahsedilmesi şüpheye yer bırakmayacak şekilde tekke isminin, veli bir kişi olduğu vurgulanan Saka Baba'dan geldiğini ifade etmektedir. Saka Baba isimli velinin adı, tarihi yarımada'nın en uç noktasında yer alan Tekke koyunda¹⁶ bulunan mezar taşlarındaki ifadelerde de karşımıza çıkmaktadır. Bir tablo halinde bu mezar taşlarındaki ifadeleri verecek olursak:

Tekke Koyu'nda Yer Alan Mezar Taşlarındaki İfadeler	
<p>Hû</p> <p>Merhûm ve mağfûrun-leh</p> <p>Pôst-nişîni Saka Meşk</p> <p>Dervîş Mustafa Baba</p> <p>Rûhuna el-Fâtiha</p> <p>Sene 1232</p> <p>[Miladi: 1816-7]</p>	<p>Hû</p> <p>Saka Meşk Baba'nın</p> <p>Gülü merhûm Dervîş</p> <p>Hasan rûhîçün el-Fâtiha</p> <p>Sene 1229</p> <p>[Miladi: 1813-4]</p>
<p>Hû</p> <p>Saka Meşk Baba'nın</p> <p>Gülü merhûm Dervîş</p> <p>Ahmed rûhîçün el-Fâtiha</p> <p>Sene 1221</p> <p>[Miladi: 1806-7]</p>	<p>Hâsıl-ı ömrüm ciğerim pâresi</p> <p>Gitdi elden kaldı dilde yâresi</p> <p>Kıl şefâat nev-civânım kuluna</p> <p>Vâlideynin yoktur gayrı çâresi</p> <p>Ayvaz-zâde merhûm Muhammed</p> <p>(alt kısmı kırık)</p>

Dervîş Mustafa Baba'nın mezar taşını incelediğimizde Saka Baba Dergâhı pôst-nişînlerinden olduğu görülmektedir. Biraz önce zâviye-dâr tayini ile ilgili verdiğimiz belgeye göre 1801 senesinde dergâhın başına Mustafa isminde birisinin atandığı görülmektedir. Bu durumda 1801 tarihinde dergâhın başına geçen Mustafa ile Tekke Koyu'nda medfûn bulunan ve 1816-7 senesinde vefat ettiği anlaşılan ve

¹⁵ Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethi sonrasında şehrin güvenliğini sağlamak adına Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasına 1462-3 yıllarında iki kale inşa ettirir. Bunlardan Rumeli yakasındaki Kilitbahir, Anadolu yakasındaki Kale-i Sultaniye (günümüz Çimenlik) kalesi denir.

¹⁶ Bu koy, 1915 senesinin 25 Nisan'ında Gelibolu kıyılarına asker çıkarın İngilizlerin ana çıkarma noktalarından biridir. Dolayısı ile kanlı vuruşmalara sahne olmuş bir bölgedir. Koyun ismi “Tekke” olmasına rağmen bölgede dört mezar taşından başka bir şey bulunmamaktadır. Kilitbahir Köyüne mesafesi ise yaklaşık 27 km'dir.

dergâhın postnişini olduğu görülen Mustafa'nın aynı kişiler olabileceği uzak bir ihtimal değildir. Ayrıca mezar taşlarında yer alan ifadeler, bu koyda medfûn bulunan kişilerin de Saka Baba Dergâhı'na bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu arada sorulması gereken diğer soru ise tekkenin hangi tarikata bağlı olduğudur. 1801 tarihli belgeye tekrar dönecek olursak, belgede yer alan “*tarik-i Bektâşiyândan Kabataşlı Muhammed Baba*” ifadesi dergâhın Bektaşî tekkesi olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan hem Dergâhın haziresinde hem de Tekke koyundaki mezar taşlarının başlıkları incelendiğinde birçoğunda 12 terklı Hüseyinî tâcı olduğu görülmektedir. Dolayısı ile belgeler, mezar taşlarındaki ifadeler ve mezar taşlarının başlıkları¹⁷ Saka Baba Dergâhı'nın bir Bektaşî tekkesi olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Belge tarihine de dikkat edilecek olursa Bektaşîliğin yasaklandığı 1826 tarihinden öncesine ait olduğu görülmektedir. Bu durum biraz önce tafsilatıyla değinildiği gibi tekkenin, ilk halinde bir Bektaşî tekkesi olduğuna işaret etmektedir.

Tekrardan tekke isminin “Saka Baba” olduğuna dair kanıt olacak ifadelerle dönecek olursak, bu gerçeğin tekke haziresinde medfûn bulunan Muhammed Arif Dede'nin mezar taşında da yazılı olduğu görülecektir. Muhammed Arif Dede'nin mezar taşını incelediğimizde karşımıza şu ifadeler çıkmaktadır:

Muhammed Arif Dede'nin mezar taşındaki ifadelerde görüleceği üzere tekkenin ismi “Saka Baba Dergâhı”dır ve kendisi bu dergâhın pôst-nişînlerinden biridir. Kendisinin vefatı üzerine ise Şeyh Salim isminde birinin görevlendirildiği arşiv kayıtlarında mevcuttur.

Taraf-ı Eşref-i Hazret-i Müsteşârîden Evkâf-ı Hümâyün Nâzırına

Kilidü'l-bahr'da kâin Tarikat-i Aliyye-i Kâdiriyeye hân-kahı pôst-nişîni Arif Efendi'nin bilâ-veled vefâtına mebnî cihet-i meşihât Şeyh Salim Efendi'ye tevcîhi hakkında Gelibolu Meclisi'nden gelen mazbata ile i'lâm ve evrâk-ı sâire manzûr-ı saâdetleri olmak üzere leffen irsâl kılınmış olmakla emr ü irâde hazret-i men leh-ül emrindir. 25 Safer [12]67 [30 Aralık 1850], (BOA. A. MKT. NZD. 22-68).

bâ-işâret-i hazret-i müsteşârî

¹⁷ Bu konuda sanat tarihçisi Emel Başaran'dan uzman görüşü alınmıştır.

Belgede dikkatleri çeken diğer bir önemli husus ise tekmeden Kadiriye tekkesi olarak bahsetmesidir. 30 Aralık 1850 tarihli bu belgeye göre, 1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra tekkenin kapanmayıp Kadiriye tarikatına geçtiği değerlendirilmektedir. Bu durumda “Kadir Baba” isminin tarikatın isminden gelmiş olması diğer bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu arada Şeyh Salim'in zâviye-dâr olarak atanmasıyla ilgili 1851 tarihli diğer bir belgede, Bektaşiliğin yasaklandığı tarihten sonrasına ait olmasına rağmen tekke isminin değişmediği ve yine kayıtlara Saka Baba Dergâhı olarak geçtiği görülmektedir.

Evkâf-ı Hümâyün Nâzırına

Kilidü'l-bahr Kal'ası kurbinde vâki' olub mahlûl olan Saka Baba zâviye-dârlığı hakkında gönderilen tahrîrât-ı senâ-verîye cevâben Gelibolu Meclisi'nden vârid olub, üzerine kuyûd-i lâzimesi ihrâc olunan i'lâm ile merbût mazbatalar manzûr-ı vâlâları buyrulmak üzere leffen gönderilmiş olduğu beyânıyla tezkere. 17 Cemâzi-yel-evvel 1267 [20 Mart 1851], (BOA. A. MKT. NZD. 30-15).

bâ-işâret-i aliyye-i hazret-i müsteşârî

Özetle Saka Baba Dergâhı Kadiriye Tarikatı idaresine geçmiş olsa bile isminin değişmediği açıktır.

1889-90 tarihinde vefat ettiği anlaşılan Hüseyin Haydar Baba'nın mezar taşındaki ifadeler incelendiğinde ise tekkenin başına tekrardan Bektaşî tarikatına mensup birisinin geçtiği görülmektedir. Ancak bu değişimin ne zaman gerçekleştiğine dair maalesef bir kayıt bulunmamaktadır.

Yâ Hû

Bu makâmda pöst-nişîn hem bâni-i sâni idi
Her mihmâna eyler idi izzet ile hidmeti
Zümre-i Bektâşiyândan Hüseyin Haydar Baba
Kalbi[ni] dinlendirüb çaldı nefir-i rihleti
Şâfi'î Âl-i abâ olsun bi-hakk-ı Kerbelâ
Sâfi-i kevser suna ukbâda câm-ı şerbeti
Sıdkile târîh-i fevtin yazdı bir ehl-i niyâz
Lutf-i Hakk imdâd-ı pîr-ân kıldı menzil cenneti
Kilidü'l-bahrli Hâcî Muhammed Baba-zâde
Hüseyin Baba'nın rûhiçûn el-Fâtiha

Sene 1307

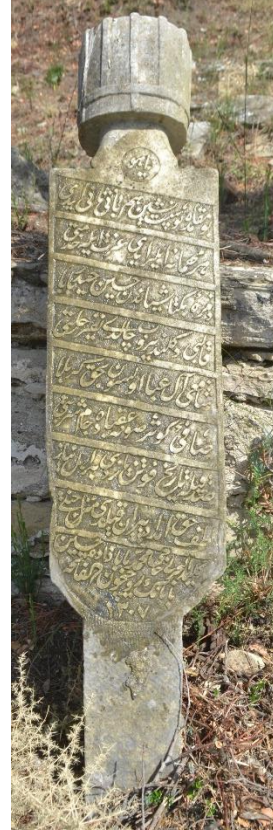
[Miladi: 1889-90]

(Kitabe metni

(Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün vezniyle yazılmıştır)

(4. satırdaki [ni] eki vezin gereği tarafımızca eklenmiştir. Ancak ikinci 2. Satırda zihâf denilen kusur mevcuttur.)

(Mezar taşı “12 terklı Hüseyinî tac” denilen başlığa sahiptir.)

Sultan II. Mahmut döneminden sonra 1826 yılında faaliyetlerine son verilen Bektaşî tekkelerinin tekrar açıldığı bilinmektedir (Maden, 2012, s. 73). Bu durumda, belgeler ve mezar taşlarındaki ifadelerden elde edilen bilgilere göre tekke, bir ara Kadiriye Tarikatı'nın idaresine geçse de bir müddet sonra yeniden ilk haline yani Bektaşî tekkesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. 1906-7 senesinde vefat ettiği anlaşılan Mahmut Efendi'nin mezar taşındaki ifadelerde bu görüşü destekler niteliktedir.

<p>Sene 1324 / [Miladi: 1906-7] Yâ Hû Fenâdan bekaya eyledi rihlet İde kabrini Hak ravza-i Cennet Tarikat-ı Aliyye-i Bektâsiyeden Saka Baba Dergâhı pöst-nişîni Hâcı Muhammed Efendi'nin mahdûmu Mahmud Efendi'nin Rûhuna Fâtiha (Kitabe metninin ilk iki satırı Mefâ'îlün / Mefâ'îlün /Fe'ûlün Vezni ile yazılmıştır)</p>	
---	---

Sonuç olarak günümüzde Kadir Baba Tekkesi olarak bilinen tekkenin gerçek ismi yukarıda sunulan deliller ışığında “Saka Baba Dergâhı”dır. Bu görüşün kabul edildiği başka çalışmalarda mevcuttur. Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ, çalışmalarında vermiş oldukları listede Kilitbahir'deki tekkeden “Saka Baba Zaviyesi” olarak bahsetmektedirler (Değerli ve Küçükdağ, 2017, s. 105). Bir Bektaşî tekkesi olan Saka Baba Dergâhı, 1826 yılında Bektaşîliğin yasaklanması ile bir dönem Kadiriye Tarikatı idaresine geçse de bir zaman sonra tekrardan ilk hüviyetine dönmüştür. Tekke isminin bu tespitler ışığında kendi ismiyle anılması aynı zamanda literatürde yer alan diğer “Kadir Baba” isimli tekkelerle¹⁸ karıştırılması olasılığını da önleyerek bundan sonraki çalışmalara da ışık tutacağına inanılmaktadır. Tekkede mevcut koşullarda ayakta kalan tek yapı ise türbesidir.

SAKA BABA DERGÂHI HAZİRESİ

Tekkenin haziresi bugün kaçak kazılar ve zamanın tahribatıyla kötü durumdadır. Mezar taşlarının birçoğu yerinden çıkmış, bir kısmı da yerinden çıkmak üzere yatık durumda ve bazıları kırılarak etrafa dağılmış vaziyettedir. 2011 yılında Eceabat Kaymakamlığı için yapılan yüzey araştırmasında 14 mezar taşı tespit edilmiş ancak yukarıda da ifade edildiği gibi 2017 yılında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı adına gerçekleştirilen yüzey araştırmasında bunlardan 13'ü tekrardan tespit edilmiştir. Ne yazık ki tekkeye ismini veren Saka Baba isimli veli zatın mezar taşı tespit edilememiştir. Bu sebeple çalışmada, Saka Baba'ya ait olan mezar taşının 2011 senesinde çekilmiş fotoğrafı kullanılmıştır. Çünkü artık yeniden fotoğraflanma imkanı kalmamıştır.

Mezar taşlarında yapılan incelemede hazirede medfûn şu kişilerin bilgilerine ulaşılmıştır.

¹⁸ Literatürde “Kadir Baba Tekkesi” ismiyle maruf bir tekke de Selanik'te gözükmektedir. Bkz. (Kayapınar, 2010, s. 254).

Saka Baba Dergâhı'nda Medfûn Bulunan Kişiler			
(Vefat Tarihlerine Göre Sıralanarak)			
İsmi		Vefat Tarihi	
		Hicrî	Miladi
1	Saka Baba	1180	1766-7
2	Seyyid Hamza Baba	1211	1796-7
3	Fâtmatü'z-Zehra	1214	1799-1800
4	Kasımpaşalı Mahmud Kapudan	1222	1807-8
5	Hâcî Ahmed oğlu Ali	1228	1813
6	Seyyid Muhammed Arif Dede	Fî 18 Şevvâl sene 1266	27 Ağustos 1850
7	Seyyid el-Hacc İbrahim	1278	1861-2
8	Hâcî Muhammed Efendi	Fî 11 Şevvâl Sene 1283	16 Şubat 1867
9	Hâcî Edhem	1285	1868-9
10	Bey Hüseyin	1299	1881-2
11	Hüseyin Baba	1307	1889-90
12	İsimsiz ama başlığında bir kadına ait olduğu anlaşılan bir mezar taşı	1312	1894-5
13	Mahmud Efendi	1324	1906-7
14	Kırık olduğu için ismi okunamayan bir mezar taşı	Kırık	Kırık

Yukarıda da değinildiği gibi bunlardan dördünde “Saka Baba Dergâhı” ibaresi tespit edilmiş ve bu tespit sonucunda bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Mezar taşlarından 12 kişinin kimliği açık bir şekilde tespit edilirken bir tanesinde isim belirtilmemiştir. Ancak isim belirtilmeyen mezar taşının başlığındaki süslemeden, bir kadın mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Bir tane de kırık olduğu ve alt kısmına da tesadüf edilemediği için kimliği tespit edilemeyen bir mezar taşı daha bulunmaktadır.

Çalışma içerisinde zikredilen 4 mezar taşının haricinde tekke haziresinde mevcut diğer mezar taşlarının günümüz Türkçesi ile karşılığı ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

Saka Baba Dergâhı Haziresinde Mevcut Diğer Mezar Taşları

1	<p>Hû Merhûm Seyyid Hamza Baba Rûhuna Fâtiha Sene 1211 [Miladi: 1796-7]</p>	
2	<p>Âh mine'l-mevt İstihkâm Kolağalarından Ali Rıza Efendi'nin Kerîmesi Fâtımatü'z-Zehra Rûhuna Fâtiha Fî sene 1214 [Miladi: 1799-800]</p>	

3	<p>Hüve'l-Bâkî Adem geldi kadem basdı cihâna Ecel geldi baş ağrısı bahâne Merhûm ve mağfûr Der-gâh-ı âlî kapudânlarından Kasımpaşalı Mahmud Kapudânın Rûhuna Fâtiha Sene 1222 [Miladi: 1807-8]</p> <p>(Kitabe metninin ilk iki satırı Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün Vezni ile yazılmıştır)</p>	
4	<p>(üstü kırık) Hâcî Ahmed'in oğlu Merhûm Ali Rûhuna Fâtiha Sene 1228 [Miladi: 1813]</p>	

5	<p>Merhûm ve mağfûr Seyyid el-Hacc İbrahim Rûhuna el-Fâtiha Sene 1278 [Miladi: 1861-2]</p>	
6	<p>Hüve'l-Bâkî Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı Arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân Gelüb kabrim ziyâret iden ihvân İdeler rûhuma bir Fâtiha ihsân Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendî hulefâsı Kilidü'l-bahrli köle Muhammed oğlu Hâcî Muhammed Efendi'nin rûhuna Rızâen Lillâhi Teâlâ'l-Fâtiha Fî 11 Şevvâl Sene 1283 [Miladi: 16 Şubat 1867]</p> <p>(Kitabe metni Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün Vezni ile yazılmıştır)</p> <p>(Vezin gereği 4. Satırdaki “ideler” kelimesinin “ide” olması gerekmektedir. Bu haliyle vezinde kusur bulunmaktadır.)</p>	

7	<p>Hüve'l-Bâkî Meded Binbaşı Hâcî Edhem'in çarh Bu dem tûmâr-ı ömrin itdi dirhem Kul olmuşdu tarikat erlerine Ola cennetde pîr-ân ile hem-dem Budur me'mûlumuz mahşer gününde Zünûbun afv ide ol Rabb-i Rahim Didim menkûtle târîh-i feyzi Behişt itdi makâmın Hâcî Edhem Sene 1285 [Miladi: 1868-9]</p> <p>(Kitabe metni Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün Vezni ile yazılmıştır)</p>	
8	<p>Hû Dost Ol muhibb-i Âl-i evlâd-ı Resûl-i Kibriyâ Eyleyüb teslîm-ı rûh itdi yolunda cân fedâ Sâlik-i râh-ı hakikat mu'tekid dervîş idi Rûz-i mahşerde şefî' olsun şehîd-i Kerbelâ Tarîk-i nâzenînin Cemâlî Bey Hüseyin Rûhu için lillâhi'l-Fâtîha Sene 1299 [Miladi: 1881-2]</p> <p>(Türbe binası arka planda görülmektedir)</p> <p>(Kitabe metni Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün Vezni ile yazılmıştır)</p>	

9	<p>Âh mine'l-mevt Aşk ile pervâze gelüb mürğ-i rûh Uçdu kafesden yine bir cân kuş Söyledi şems ana târîh-i tâm Nâil-i cennet eyle Hakk ör kuşu Sene 1312 [Miladi: 1894-5]</p> <p>(Kitabe metni Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün (Fâ'lün) Vezni ile yazılmıştır)</p> <p>(Son satırda, cümlenin manaya uygunluğu için “o kuşu” şeklinde bitmesi gerekirken “ör (or, ur, ür olarak da okunabilir) kuşu” şeklinde yazılması ebced ile hesabı denk getirebilmek içindir. Ayrıca gonca gül motifli bitkisel tepelikli başlığa sahip olduğu için isim yazmasa da kadın mezarı olduğu anlaşılan mezardır.)</p>	
10	<p>El-Bâkî Gençliğine doymayan Murâdına ermeyen (altı kırık)</p>	

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2005). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, 10. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Altier, S. (2018). Çanakkale’de Osmanlı Dönemi Tasavvuf Ortamının İzleri: Tarikat Yapıları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 24, 79-132.

- Değerli, A. ve Küçükdağ, Y. (2017). Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşî Yapıları (1400-1826). *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 13, 105-136.
- İnalçık, H. (2017). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayapınar, L. (2010). Balkanlarda Erken Dönem Osmanlı Akıncı Uçbeyleri Bektaşî Miydirler?. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiriler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 245-268.
- Kurtman, N. (1991). Çanakkale Eserlerinden Örnekler. *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, 171-178.
- Maden, F. (2012). Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 64, 55-76.
- Özel, Ş. (1991). Çanakkale Tesbit Çalışmaları. *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, 165-170.
- Pekselek, M., M. (2018). *İhtiyat Zabiti Münim Mustafa'nın Harp Hatıraları, Kanal Seferi'nden Çanakkale'ye*. (haz. Ahmet Yurttakal). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Şimşek, S. (2007). Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 251-310.
- Tuncer, O., C. (1991). *Anadolu Kümbetleri 2 Beylikler ve Osmanlı Dönemi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yönem, A. (2015). Tarihi Süreç İçinde Çanakkale'de Bektaşilik. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 9, 75-90.

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Evkaf (BOA. C. EV.), 607-30614.

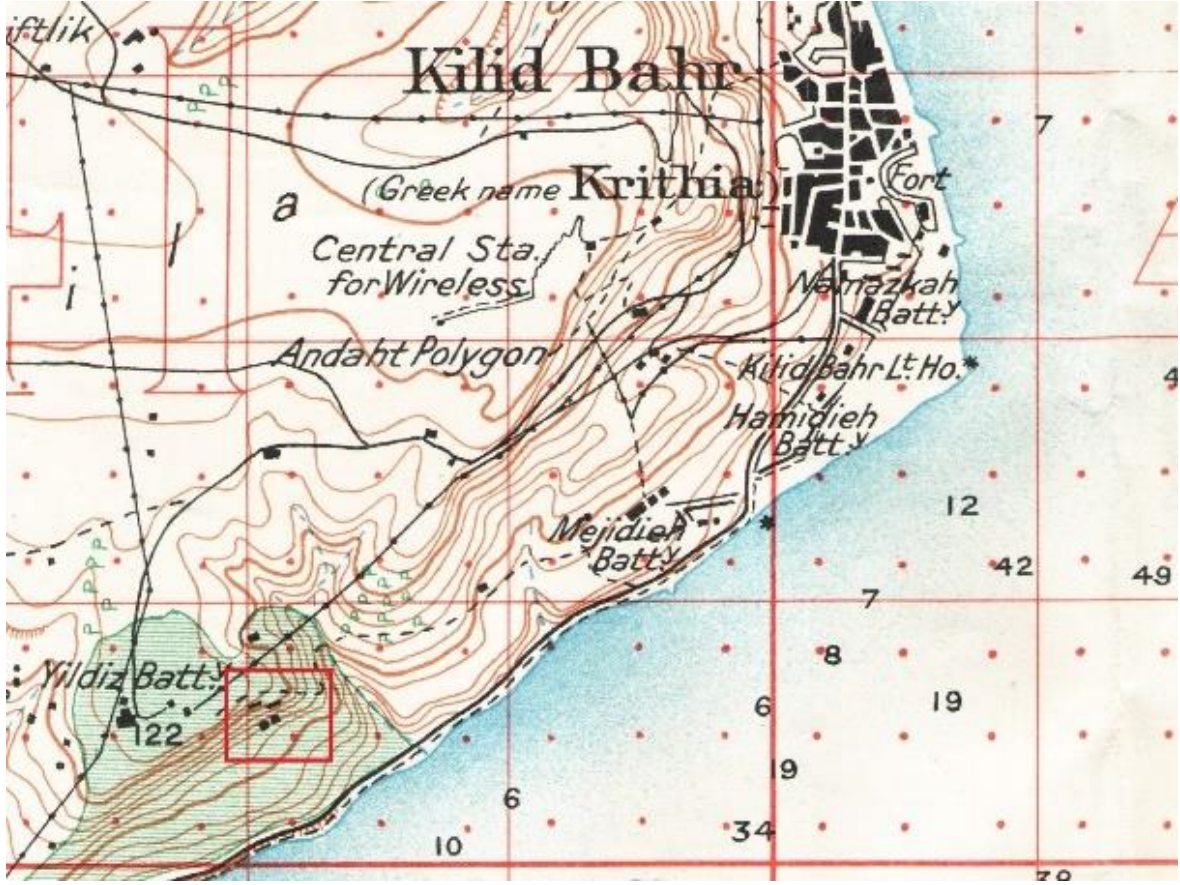
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (BOA. A. MKT. NZD.), 22-68.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (BOA. A. MKT. NZD.), 30-15.

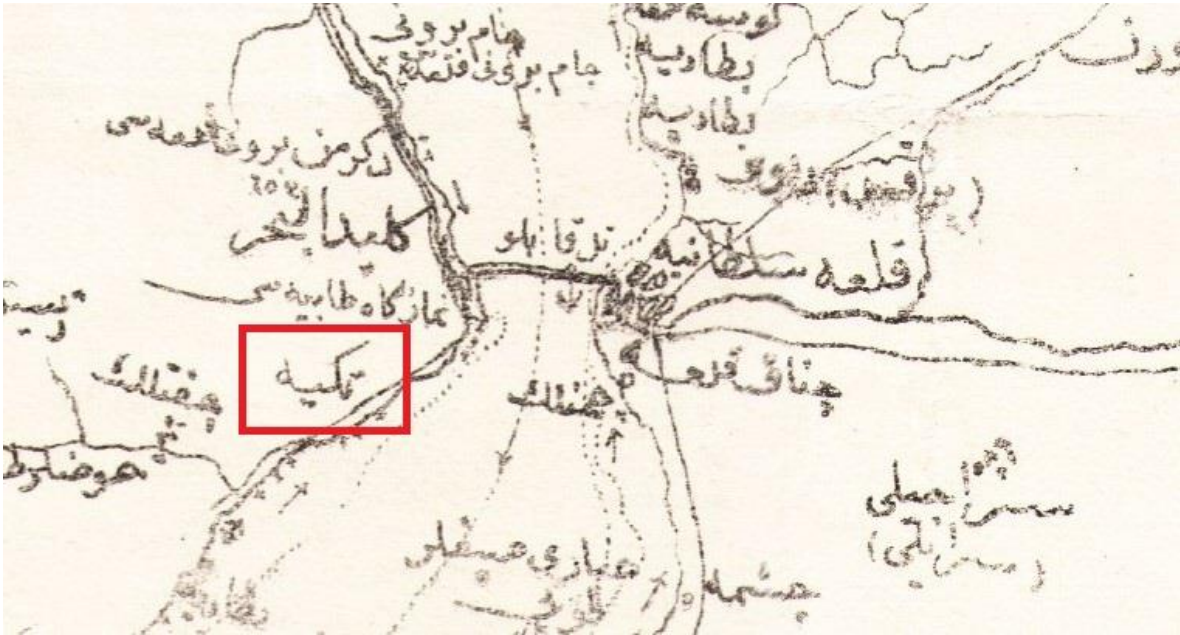

EKLER

EK 1

1915 yılında Çanakkale Muharebelerinde İngilizlerden ele geçirilen haritada, sol altta kırmızı işaretle çevrelenmiş alanda Yıldız Tabyası'nın alt kısmında tekke binalarını gösterir işaretler (Şaban Murat Armutak Arşivi)

Osmanlı haritasında, işaretli alanda "Tekke" diye belirtilen Saka Baba Dergâhı (Şaban Murat Armutak Arşivi)

EK 2

Tekkenin ayakta kalan tek yapısı olan türbe binası

EK 3

Münim Mustafa Pekselek tarafından 1915 yılında Çanakkale Muharebeleri esnasında Saka Baba Dergâhı'nda çekilmiş fotoğraf. Fotoğraf üzerinde "30. Alayın Çanakkale harbinden çıktığı gün alınan bir fotoğrafı Eylül 1331" ifadeleri yer almaktadır. (Ahmet Yurttakal Arşivi)

EK 4

Türbe yapısının iç güney duvarı

EK 5

Türbe yapısının iç batı duvarı. Duvarın sağ tarafında 2011 senesinde mevcut olan süsleme, sıvaların dökülmüş olması nedeniyle artık görülmemektedir. Süsleme için bkz. EK 9.

EK 6

Türbe yapısının iç batı duvarında pencere ölçümü

EK 7

Türbe yapısının iç doğu duvarı. Bu duvarda olduğu bahsedilen dolap yapısı, tahribat nedeniyle net olarak seçilememektedir.

EK 8

Türbe yapısının yukarıdan görünüşü ve doğu tarafından giriş kapısı ile çatısında mevcut kalan kiremitler.
Arka planda Çanakkale Boğazı manzarası.

EK 9

2011 yılında türbe yapısının iç batı duvarında Zülfikar'a benzettiğimiz süsleme ve giriş kapısının önünde yapılan kaçak kazının izleri. 2019'da türbe yapısının ortası kazılı durumdadır. Bu kazı esnasında çıkan toprağın bu fotoğrafta görülen eski kazı çukuruna doldurulduğu gözlemlenmiştir.

EK 10

2011 yılında fotoğraflanan ancak şuan günümüzde mevcut olmayan, Zülfikar'a benzettiğimiz süsleme içinde tahribat nedeniyle okuyamadığımız yazılar

EK 11

Türbe yapısının batı tarafında kalan bina yapılarının kalıntıları. Bu kalıntılar fotoğrafın çekildiği noktanın arkasına doğru devam etmektedir. Ancak arazi yapısı nedeniyle daha geniş açıdan fotoğraf çekilememiştir.

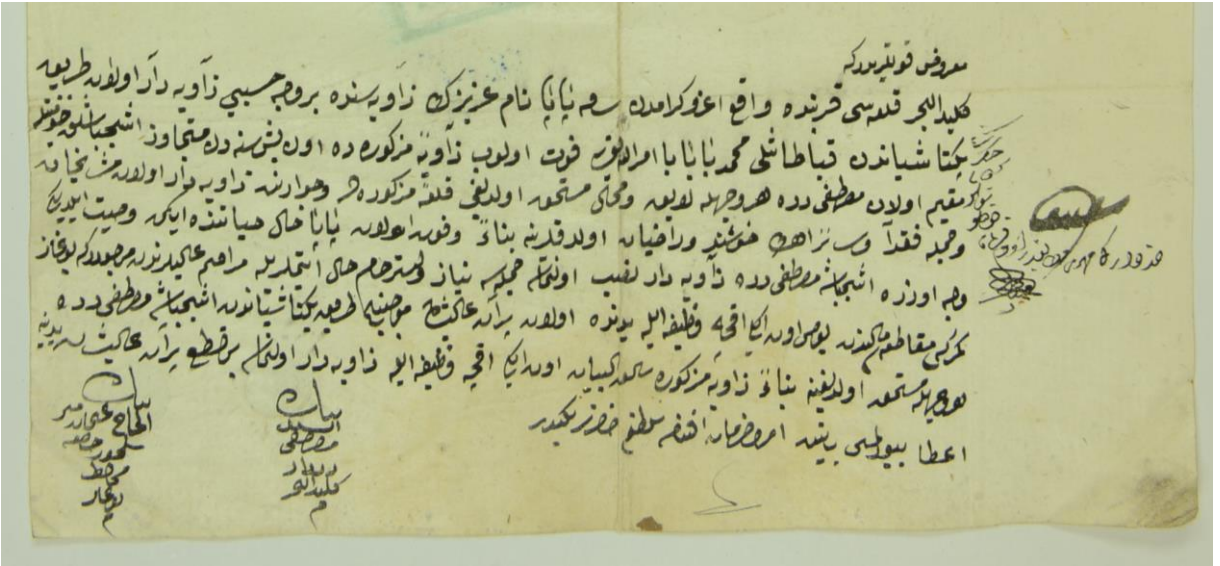

EK 12

Tekke haziresindeki kaçak kazılara bir örnek.

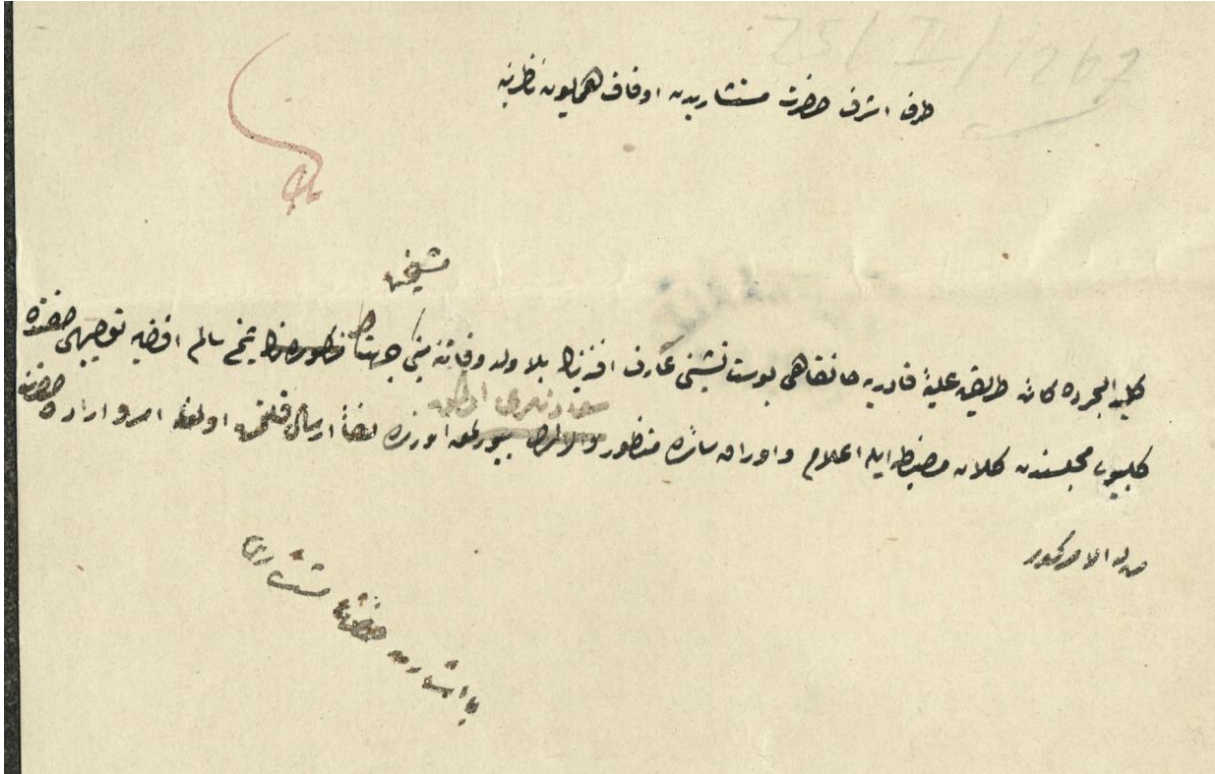
EK 13

Saka Baba Dergâhına zâviye-dâr tayini ilgili belge görüntüsü

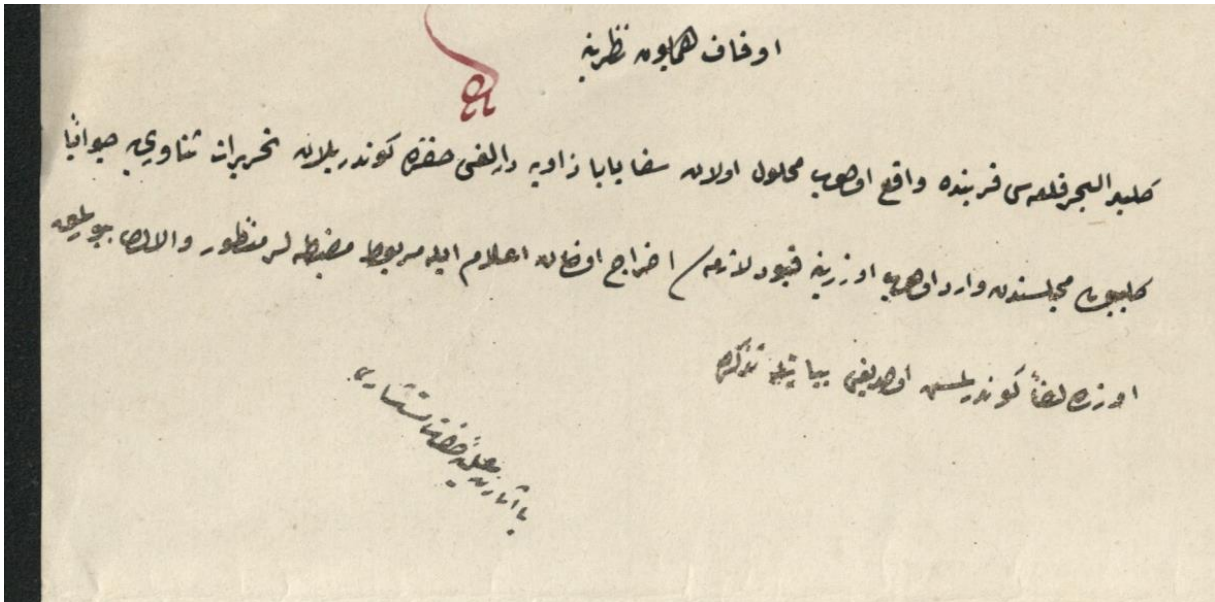

EK 14

Arif Efendi'nin yerine Şeyh Salim Efendi'nin tayini ile ilgili belge görüntüsü

EK 15

Kilitbahir Kalesi yakınındaki, Saka Baba Zaviyesi hakkındaki tahriratın takdimi ile ilgili belge görüntüsü

EK 16

Saka Baba Dergâhı'nın alt kısmında yol kenarında yer alan çeşmesi

EK 17

Saka Baba Dergâhı'ndan Çanakkale Boğazı Manzarası

Kuram ve Uygulama Arasındaki Farka Bir Bakış: İngilizce Öğretmen Adaylarının Öğretmenliklerine Dair Öz Değerlendirmeleri

Doç. Dr. Gülden İlin^{1*}

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 02.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 116-129
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%.

¹Cukurova Üniversitesi, Türkiye,
guldenilin@cukurova.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-1798-6956

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma İngiliz Dili Eğitimi Bölümü 3. Sınıf öğrencilerin öğretmenlik uygulamalarına dair farkındalıklarını hızlandırmak amacıyla ‘Çocuklara İngilizce Öğretimi’ dersinde yapılan mikro öğretim uygulamalarını incelemektedir. Bu uygulamalar sırasında toplam 72 öğrencinin en sık kullandığı 45 olumlu veya olumsuz öğretmen davranışı tanımlanmış ve bu davranışlar temel alınarak, hayali bir öğretmenin bir dersinin metni yaratılmıştır. Sonrasında bu hayali ders metni bir sınav formunda öğrencilere verilerek 45 öğretmen davranışından istedikleri herhangi 20 tanesini olumlu ya da olumsuz olarak yorumlamaları istenmiştir. Sınav kâğıtlarının analizinde öğrencilerin mikro öğretim sunularında gözlemlenen öğretmenlik davranışları ile aynı davranışların kâğıt üzerindeki yorumlamaları arasında bir uyumsuzluk olduğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerle kuram ve uygulama arasındaki boşluğun nedenleri, dört aylık bu sürecin öğretmenliklerine dair anlayışlarına olan etkileri tartışılmıştır. Bu tartışmaların saha notları çalışmanın bir diğer veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Öğrencilerin deneyim ve güven eksiklikleri, utangaçlık, heyecan ve sınav üzerinde yapılan değerlendirmenin öğrencilerin geldikleri sistemle uyuyor olması çalışma sonuçlarına yön veren etkenler olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil öğretmen eğitimi, yansıtıcı uygulama, öz-değerlendirme, akran değerlendirme, öğretmenlerin mesleki bilgileri.

Mirroring the Gap Between Theory and Practice: ELT Juniors' Auto-Criticism on their Teaching

Assoc. Prof. Dr. Gülden İlin^{1*}

First received: 07.08.2019

Accepted: 02.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 116-129

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%.

¹Çukurova University, Turkey,

guldenilin@cukurova.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-1798-6956

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

To trigger the ELT sophomores' awareness on their teaching practices, in the Teaching English to Young Learners course, most frequent 45 positive and negative teaching practices of 72 students were identified during their micro teaching sessions. On the basis of these, a script of an imaginary session of an anonymous teacher was created. Then as a sit down exam, the students were asked to criticise any 20 out of 45 behaviours in the script. Analysis of the exam papers revealed a mismatch in how students conducted their lessons and how they evaluated the same teaching practice. The discrepancies in theory and practice and the consequences of this procedure on students' understanding of their own teaching were discussed with the students. Field notes of these discussions constituted another data source. Lacking in experience and confidence, feeling of shyness and nervousness and finally the exam harmonizing with the existing educational system through which the students came to the university appeared to be the underlying reasons for the results.

Keywords: language teacher education, reflective practice, teachers' self-evaluation, peer evaluation, teachers' pedagogical knowledge.

INTRODUCTION

When we briefly go through the history of teacher education, with a common aim as leading the students to professional competence, we find that a variety of models were used to train teachers at faculties of education. Through the craft model or the applied science model (Wallace, 1991) trainers aimed at paving the way for professional competence either by observing and imitating a master teacher or conveying the results of scientific research to students and expecting them to put these into practice. Richards, (2008) calls such traditional standpoints as sterile and dependent view promoted by a technician approach to teaching and criticised them as not leaving room for student thinking research.

However, with the spread of constructivism, traditional viewpoints left their place to a more contemporary understanding of the issue. For example, consideration of individual differences, teacher beliefs and perceptions, practices as skills training, more hands on teaching experience, critical reflection, self-evaluation began to be deemed as important components of teacher education. In addition, all these were believed to be leading to change in teachers and as a consequence, instead of imitation of master teachers' practices or applying the findings of scientific research in the classroom with an aim for professional growth, conceptual development was sought after. (Richards, 2009) In line with these changes in the concept of teacher education, in the reflective model class observation, interaction, self and peer evaluation, discussion and reflection activities, gained value. Thus, terms as liberatory education, (Freire, 1970), social justice teacher education (Zeichner, 2011) multicultural teacher education (Sleeter & Grant, 2007) critical teacher education and transformative intellectuals (Kumaravadivelu, 2003) came into use. (in Tezgiden, 2016 p.121) However, as Yildirim (2013) points out teacher education research was ignored in restructuring teacher education programs and reforms were unfortunately not realised on the basis of research results.

Yet, Farrell (2008) emphasises the positive consequences of reflective practice in initial English language teacher education by means of reflective microteaching sessions. As he puts forth, teachers can improve their understanding of their own teaching by consciously reflecting on their teaching experiences in short sessions. Holding the belief that not many studies had been conducted in this area, he studied the impact of a reflective microteaching assignment in a pre-service English language teacher education program. The results show that having the requirements of the assignment were made clear to the prospective teachers, micro teaching sessions have positive consequences in either real or perceived manners.

In line with Farrell's study summarised above, Eroz-Tuga (2013) underlines the role of critical reflection sessions during practicum. Practicum, providing the ELT students with a chance to put their theoretical knowledge into practice and through follow-up reflective feedback sessions trainees become insightful and realistic about their own teaching practices. In addition, they find out about their own strengths and weaknesses as teachers. Micro teaching sessions, as similar but much shorter versions of this real experience in teaching, may have a similar impact as well. In a similar vein, Tuluçe and Cecen (2015) asked pre-service teachers to reflect on video-recordings of their own micro-lessons in their university-based methodology courses directly after delivering the micro-lessons and retrospectively after their practicum experience. The data for the study came from pre- and post-self-evaluation reports and pre- and post-focus-group interviews on the pre-service teachers' video-recorded microteaching sessions. Pre-service teachers noticed the same pedagogical, psychological, and physical factors about their microteaching sessions before and after the practicum. Still, over time they became more learner-oriented and found to have a more reflective view after the practicum.

In their study on teachers' epistemological beliefs, May et al (2009) suggest that instead of encouraging passive reception of knowledge from authority figures, teacher education programmes should model reflective thinking and judgment to realise change in the students' beliefs. To achieve that, modelling real teaching learning environments and practicing in these environments adding up on the students' experiences sound to be a viable constructivist idea.

Many different activities happening at the same time, much of what is really happening in the classroom for the most part actually remains largely unknown. (Richards and Lockhart, 2004) Farrell

argues that by systematically reflecting on classroom teaching... language teachers can develop greater awareness and understanding of not only their own instructional processes but also their students' learning. To achieve that, as he puts it, teachers must subject their own teaching beliefs and practices to critical examination. One way of facilitating reflective practice in ...teachers is to encourage them to engage in classroom observations as part of their professional development (p. 265). Pre-service teacher education in the English Language Teaching field is not an exception for the situation. As of October 10, 2018, University of Cukurova states the objectives of the English Language Teaching programme in the information package of its course catalogue. These are to increase the prospective teachers' language proficiency and equip them with the necessary theoretical and practical knowledge they will need to teach English as a foreign language (http://eobs.cu.edu.tr/ProgAmac_tr.aspx?ProgID=30). In order to achieve similar aims, in the course of language teacher education, prospective teachers take a variety of courses to prepare and professionally develop themselves in theoretical as well as practical terms for their future careers. One of these courses is the Teaching English to Young Learners course. In the English Language Teaching undergraduate programme by the Council of Higher Education, we read that this course is designed to equip students of the English language teaching departments with knowledge to teach English to children who are between five to 12 and the course involves the teacher candidates in practicing teaching in the form of presentations or micro teaching sessions (p.10 and p.11).

Although these micro teaching sessions are not held in a real school context with real young learners, still they may provide opportunities for the ELT students for accumulating teaching experiences, reflecting critically upon their own teaching practices, receiving feedback from both their teachers and peers as well as giving feedback to their peers. Another contributing aspect may be said to be observing, evaluating, reflecting upon and expressing criticism toward their peers' sessions. As a consequence, we may at the same time suggest that such activities, among others, may trigger the students' awareness on their own teaching in terms of relevance to child learning theories, young learner characteristics and they may constitute a ground for more critical whole class reflective discussions. All these may serve as a basis for decision making, planning and action for teachers. (Richards and Lockhart, 2004). In order to find evidence on whether or not the assumptions of this study above prove themselves to be valid in the research context, that is, the Teaching English to Young Learners course in the ELT department of a Turkish university, the following research questions were formed:

1. How do 3rd year ELT students, on the basis of pre-determined criteria, comment on:
  - a) their peers' and
  - b) their own micro-teaching practices in the Teaching English to Young Learners course?
2. How do students criticise the imaginary lesson script created on the basis of the teaching behaviours they displayed in the microteaching sessions?
3. What are the probable similarities and differences between the students' reactions toward the same teaching behaviours in theory and in actual practice?
4. On what grounds, if any, do students make their comments?
5. Do students think that going through a critical reflection process, in any ways, contributed to their awareness on their own teaching?

PARTICIPANTS

In order to meet the set objectives, seventy-two third year ELT students from a Turkish university participated in the study. Having taken their consent, both males (29) and females (43) took part in the study. The age range of the participants varied from 21 to 24. All the participants were similarly accepted to the English Language Teaching department after having succeeded in the governmental university exam and its language component and they were in their third year at their department. During the first two years, the students received courses such as reading writing listening and speaking skills, literature, linguistics, and first language acquisition. However, at the time of the study, the participants were taking

a foreign language teaching course for the first time. In other terms, the study was conducted within the context of taking Teaching English to Young Learners course.

CONTEXT OF THE STUDY

At the beginning of this four-month study, as is the nature of the course, the participants studied the theories on child learning, characteristics of young learners, priorities in a young learner class, the nature of the activities, how to teach skills and grammar in English and how to maintain the class order, as well as assessment of young learners in sequence. Having accumulated a certain knowledge base on the issue, studied sample lesson plans and watched demo lesson videos, students were asked to prepare their own plans for imaginary young learner classes of their choice and conduct 10 to 15-minute-long micro teaching sessions in their classes. During these sessions, the classmates were considered as the members of the imaginary young learner class. After each session a uniform procedure was followed: first of all, the presenting students were invited to critically reflect upon their own teaching, then peers held critical discussions about their friend's teaching and commented positively and negatively where they thought appropriate and finally the teacher made her comments based on her notes she took during each micro teaching session. A whole class reflective discussion marked the end of each session.

Holding the belief that a pre-fabricated rubric would not embrace every probable teaching behaviour the students may put into practice while conducting their micro-teaching sessions, a scoring rubric was not used for evaluation purposes in the study. In fact, the micro teaching sessions were not thought to be means for student assessment and no grades were given for them but rather they constituted a real life like ground for students to practice teaching, for critical reflection, discussion, opinion sharing and awareness raising on the students' weaknesses and strengths as prospective language teachers. Instead of a rubric, topics covered as mentioned above issues as theories on child learning, characteristics of young learners, priorities, the nature of the activities, how to teach English and how to maintain the class order in a young learner class, and assessment of young learners as well as the English Language Curriculum by MoNE and the Common European Framework Reference for Languages (CEFR) constituted the reference points for the evaluations, comments, discussions and criticism for all parties.

METHOD

With a qualitative approach attempting to describe what naturally occurs in the study context (Mc Kay (2006), the study strived not to overlook any probable points that may be significant for the interpretation of the happenings that took place in the study process. Thus, a variety of procedures were utilised to capture these throughout. First of all, the lecturer held field notes for each of the 72 participating students' micro teaching sessions. These served to the identification of the participants' weaknesses and strengths in their actual practices as teachers during these sessions. The positive and negative comments made for each session were also included in the field notes. Second, the students' exam papers created on the basis of their own teaching behaviours they displayed during the micro teaching sessions were used to uncover probable parallelism or incompatibility between their comments and actions for the same teaching behaviours. Notes of whole class reflective discussions by lecturer constituted the third data source and finally, interviews were held with 17 volunteering students. The procedure is explained in detail in the following section.

DATA COLLECTION AND ANALYSIS PROCEDURES

In this study, data came from a variety of qualitative sources. The table below summarises the data collection and analysis procedures.

Table 1: Summary of procedures

Data Source	Participants	Analysis Procedure
Field notes of micro teaching sessions by lecturer	Individually held for each 72 students	Content Analysis Double check-consensus
Sit down exam	72 students	Content Analysis Double check-consensus
Notes of whole class reflective discussions by lecturer	72 students	Content Analysis Double check-consensus
Tape script of Interviews	17 volunteering students	Content analysis Double check –consensus

The first data source for the study was the notes taken on an individual basis by the course lecturer on the comments and criticism provided for each 72 students during microteaching sessions. This process lasted four months. The analysis of all the data collected was realised in cooperation with a colleague in order to maintain the reproducibility of the results for reliability and validity purposes (Elo and Kyngas, 2008). Having come to terms on how the data were to be analysed by the two coders, analysis took place individually on the basis of each data group followed by a discussion gathering. The themes and codes emerged were double checked and when all were agreed upon by the two parties, the most frequently cited positive and negative aspects in the sessions were identified. The findings reached at the end of the analysis of the first group of data gave way to the second data collection tool.

On the basis of the most frequently cited comments and criticism, a lesson script of an imaginary teaching session of an anonymous young learners' teacher was created and used as a sit down exam. In the exam, the students were asked to comment on any 20 out of 45 behaviours deliberately embedded in the script either in positive or negative terms. In addition to the evaluations, the students were also asked to justify and base their comments on the standpoints they referred to during the micro teaching sessions. The content of the exam papers was then analysed, double checked and probable coherence or discrepancy was sought after between what students did in the sessions and what they criticised in the exam papers. Through a final whole class reflection session, the reasons for the incoherence detected in their practices and their comments on the imaginary lesson script, and the consequences of the procedure on their understanding of their own teaching were brought up for discussion. Field notes of these discussion and the transcripts of the interviews were the final data sources for the study.

In order to analyse the data which were gathered by qualitative means, as the first step microteaching notes were read to determine different categories that are in the data as in open coding. Themes that were not congruent with the inquiry of the study were excluded from the analysis. Later, axial coding principles were used to see how the identified categories related to one another. The categories and codes that emerged at the end of the analysis procedure were double checked by a colleague to ensure the reliability of the results. At the end of this procedure, a general understanding of the core inquiry of the study, that is how third year ELT students criticised certain teaching behaviours in theory and practice, was reached. The same process was applied to all the data sources. That is, the analysis of teachers' notes of micro teaching sessions, the content of exam papers and the field notes of whole class discussions were all double checked. Then, the results reached at the end of each data group were compared and contrasted to one another. Finally, an interview was held to bring depth to the study regarding the students' opinions, how they felt about the procedure and whether or not they benefitted from it. The interviews were both recorded and, as Fraenkel and Wallen (2006) suggest, notes were taken during the data collection process. These data were then subjected to content analysis.

RESULTS

As the first question of the study, we explored how 3rd year ELT students commented on their peers' and their own micro-teaching practices on the basis of pre-determined criteria. During the sessions, the students expressed both positive and negative criticism after they observed one another's microteaching sessions. The following table displays the positive criticism that emerged in the analysis

of the notes taken during the sessions on the performance of totally 72 students on a one to one basis.

Table 2: Received Positive Comments (18)

	Theme 1	Theme 2	Theme 3	Theme 4
Codes	Attending to the learner	Materials	Activities	Support
	Attitude	Visuals	TPR	Clues
	Appraisal	Videos	Games	Revision
	Praise	Materials	Pair/group work	Demonstrating
	Involvement	Flashcards	Warm-up	Language Checking Correction

Four themes and 18 codes emerged in the content analysis of the student's comments toward their peers' sessions. These are related with the peers' way of attending to the learners, materials and activities they used, and finally the support they gave to the students. Regarding their attitude to the learners, the participants found their peers successful as they behaved positively, used appraisal words in accordance with Bruner's explanation for effective praise (1983 in Cameron, 2001 p.9) and finally, they highly evaluated the support their peers gave to the learners as well as the way they involved the students in their lessons. The students found the use of colourful visuals and flashcards suitable for young learner classes knowing that young learners do not analyse the language but they analyse visual clues. In addition, they valued the use of games because of three reasons. First, as they are relevant to the characteristics of young learners who are highly active, second they cannot sit for a long time but want to move (Scott & Ytreberg, 2004), and lastly because games are powerful tools to teach young learners (Bakhsh, 2016.) The students also positively commented on the way their peers benefitted from pair and group work organisations, the warm-up phases used in micro-teaching sessions. Finally, the support provided with the students such as non-verbal clues, adaptation of language according to the imaginary students' levels, among others, were appreciated.

When we more closely look into the codes under each theme emerged regarding positive comments, we see that the use of flashcards, visuals and realia was the most frequently cited positive teaching behaviour (68) followed by use of body language facial clues tone of voice and eye contact (57). Effective praise (51), modelling the first question as an example for the students during an activity (44), adapting classroom language according to the students' level (13), involving the students in the lesson (9), reviewing the previous lesson (7) constituted the totally 249 positive remarks made during the micro-teaching sessions.

The analysis further revealed that students expressed more negative criticism (26) toward their peer's sessions which can be placed under three themes; teaching behaviours, materials and tasks used and personal inadequacies as displayed below.

Table 3: Received criticism (26)

	Theme 1	Theme 2	Theme 3
Codes	Behaviours	Materials /tasks	Personal inadequacies
	Purposes	Songs	Technology use
	Elicitation	Visuals	Mistakes
	Clarity	Materials	
	Turn giving	Level	
	Wrong models	Task continuity	
	Reward /punishment		
	Teaching		
	Sequencing		
	Blackboard use		
	Labels		
	Instruction		
	Translation		
	Revision		

Nature of class
 Error correction
 Checking
 Involvement
 Language
 Objectives

In terms of the criticism expressed from the standpoint of teaching behaviours, we find that the students did not approve their peers' sessions as they did not give suitable purposes for young learners or they used no purposes at all for the activities they conducted, they did not use elicitation techniques but asked and answered questions themselves, gave unclear instructions rather than short, clear and understandable ones (Scott & Ytreberg, 2004). In addition, they did not give equal turns to all students, they were not good language models because they made mistakes themselves as teachers. One of the issues that was emphasised in the course was the inappropriateness of rewards and punishment in a young learner class (Galloway and Edwards, 2015). However, peers were criticised for using both during their micro teaching sessions. For example, one of the presenting students brought a bag of chocolates for her peers pretending to be their young learners at their imaginary classes and promised to give everyone one if they kept quiet. Similarly, another presenting student wanted to maintain the class order by threatening the class with extra homework if they did not keep silent. Some used translations for every sentence uttered in the target language, one student did not relate her session to the previous lesson, another one totally ignored the students and focused on her planned lesson without even giving turns to her students, one other student did not use any error correction techniques but corrected every mistake himself. Apart from all these, the ways classroom language was used, students were involved in the lesson, the way their understanding was checked were other aspects that were negatively criticised. Finally, most students were criticised as they did not meet the lesson objectives they declared in their lesson plans. Regarding the negative comments that bear the highest frequency of citation, we find totally 224 expressions. These are inappropriately reviewing the previous lesson (53) not using elicitation techniques (47) not using language according to students' level (32) not involving students in the lesson (26) ignoring the appropriate sequencing and grading of the materials (22) not giving a purpose for activities (17) not using technological equipment effectively (15) and finally using linguistic labels (12).

Looking from the point of view how students evaluated themselves on the basis of their micro teaching sessions, it appears that they cited almost equal number of positive (112) and negative remarks (119). Using visuals (52), conducting an enjoyable lesson (33), being able to follow their lesson plan and meeting the lesson objectives (17) doing even beyond their expectations during the session (6) and feeling very comfortable when teaching (4) were the aspects they were content with. In terms of the negative self-evaluation, they complained that they were nervous as it was their first time practicing teaching albeit it was not a real classroom experience (42). As a consequence of the discomfort some of the students felt, they forgot to follow some parts of their lesson plan (35). As they criticised themselves, this feeling also misled them and they focused on to show themselves and inevitably they did not involve the students in their lesson (19). The participants wanted to prove themselves as proficient teachers to their classmates and the course lecturer, they used more complicated language which was highly above their imaginary student population. As a matter of fact, during the course they regularly practiced the use of classroom language according to the students' level on the basis of various classroom incidents such as dealing with errors, spontaneous situations, grouping and pairing arrangements and the like (Salaberri, 1995). Some students also confessed that they never thought to check the national curriculum or the CEFR when planning the sequencing and grading of the materials they selected for their micro teaching sessions (11). Thus, some students graded and sequenced their lessons in such a way that they used more difficult language to teach something much simpler. On the other hand, though only a few some students highly evaluated their own performances and did not accept the negative criticism expressed toward their sessions.

The second research question looked for answers to how students criticised the imaginary lesson script created on the basis of the teaching behaviours they displayed in the microteaching sessions. The

analysis demonstrates that the students criticised almost similar aspects in the script as they did during the sessions and the language used for the criticism revealed a more uniform pattern and that the students focused mainly on the technicalities of teaching. In terms of positive aspects, we find that the students detected some teaching practices in the script (181) they positively commented on as in the table below.

Table 4: Positive comments toward script

1.	Revising the previous lesson	49
2.	Using colourful work sheet	41
3.	Using flashcards	37
4.	Using pair/group work activities	21
5.	Using classroom routines	18
6.	Using various error correction strategies	11
7.	Making lesson plans A-B-C	4
Total		181

Among 181 positive comments toward the script, revising the previous lesson (49) bore the highest frequency of citation. Use of colourful work sheets (41) and flashcards (37) were appreciated by the students. They referred to the young learner characteristics underlining that young learners benefitted from visuals to understand things. Pairing grouping arrangements (21) and using classroom routines (18) were highly evaluated by the students (18). In addition, the teacher in the script used a variety of error correction strategies, which is something good to do (11) and finally, the teacher had lesson plans A, B and C a vital strategy for especially inexperienced teachers (4). Concerning the criticism expressed toward the lesson script, the findings reveal that students more frequently cited negative comments (244) than positive ones (181).

Table 5: Criticism toward script

Criticism	Basis	Fr.
1. The way for reviewing the previous lesson	Difficult to understand for students	61
2. Not benefiting from elicitation techniques	Teacher asking and answering	57
3. Not involving students in the lesson	Teacher doing activities	38
4. Giving rewards and punishment	Chocolate/ threatening by minuses	22
5. Level of the language	Above students level	19
6. Not making a good model	Negative subliminal message	15
7. Using labels	Adjectives-nouns /Propositions	9
8. Not being familiar with the technology	Teacher can't run the video/projector	9
9. Teaching explicitly	First adjective then noun comes	7
10. Making mistakes	Not being prepared	4
11. Not giving turns to students to talk	Excessive teacher talking time	3
Total		244

These are in the order of frequency of citation, the way the anonymous teacher reviewed the previous lesson was negatively (61) because they thought the language was above the set level of the imaginary class in the script. In fact, this was one of the mostly observed behaviours the students used during their micro teaching sessions. Next, the use of elicitation techniques followed (57). As the students stated, the teacher in the script was asking and answering the questions herself instead of the students. Similarly, they criticised the teacher for not involving the students in the lesson (38) and doing the activities herself. This was also one of the most frequently observed teaching behaviour of the students during micro teaching sessions as well. The teacher in the script was offering chocolates and threatening the young learners by minuses depending on how they performed in the lesson. The teacher's use of reward and punishment (22) was perceived to be a negative behaviour as for the students. However, they themselves used both of these in their sessions. In fact, in the script one to one quotations from the students' micro teaching sessions were used to voice the teacher. While during the session they used the same language, on the script the students severely criticised the teacher's language level (19). In the script, they did not view the teacher as a good model (15) as she gave inappropriate subliminal messages by means of sentences such as "I don't like reading" or via the use

of a visual of a bottle of fizzy drink. As the ELT students commented, young learners should be encouraged to read from early ages but they should not consume fizzy drinks because these are not healthy especially for children. However, these were the exact student behaviours drawn from the field notes of the sessions. What's more, the fictitious teacher in the lesson script used labels as adjectives, nouns and prepositions (9) and the participants stated that it was wrong as young learners have not yet matured enough to understand abstract concepts such as linguistic labels as also Piaget (1958) explains (in Wood, Smith, and Grossniklaus 2001; Scott & Ytreberg, 2004; Saul McLeod, 2018). Yet, when we have a look at what they did in the sessions we find that this was another behaviour they actually displayed in their own sessions as all the ones used in the lesson script. They said that the teacher should have practiced and mastered the use of technological equipment (9) because the teacher was not able to run the video or start the projector and wasted a lot of time beside loosing face before the young learners. In addition, the teacher was explicitly teaching grammar to students (7) which was not suitable to young learner characteristics (Pinter, 2006). Finally, the teacher did not seem to be prepared for the lesson (4) because she was making a lot of mistakes and not giving turns to students (3) and using all the talking time. Needless to say, these were the behaviours deliberately selected and duplicated from the instances of the students' sessions.

To sum up, the students appeared to bear the ability to identify the positive and negative aspects of teaching both in the micro teaching sessions and in the script of the imaginary teacher's lesson. In line with this finding, on account of the probable similarities and differences between the students' reactions toward the same teaching behaviours in theory (script) and in actual practice (micro teaching sessions), as the third research question explores, we find a similar picture. Namely, they cited 249 positive and 244 negative comments during the micro teaching sessions and 181 positive and 244 negative comments for the lesson script. Five of the students' positive comments for sessions cohere with the ones used for the script. Regarding the criticism, we find that ten criticisms cited for 244 times overlap in both procedures. Although Munby et al. (2001) note the difficulties with categorising what counts as professional knowledge and how to conceptualize it, the findings reveal that the students are already equipped with an understanding of what is good and not good to do in a young learner class. In other words, they accumulated the required content knowledge for language teaching to young learners. However, they were neither able to adequately display their pedagogical and nor technological pedagogical content knowledge in the sessions (Shulman, 1986) contrary to the assumption that they are digital natives as age (Prensky, 2001).

The research question for the fourth inquiry of the study was designed to shed light on the grounds the ELT students based their evaluations. It appears that students had developed awareness on the theories and characteristics of young learners. To elaborate, they referred to 200 points. In the order of frequency of citation, these were related with theories on child learning (63), young learner characteristics (58), classroom discussions (52), and finally personal opinions (27) which in fact seemed to have already derived from any one of the reference points.

The findings also reveal that the third year ELT students demonstrated that they already possessed the related content knowledge during both evaluative processes. However, they appeared to display more confidence and awareness on teaching issues when they were working on the lesson script. In other words, while they did not find it easy to identify and evaluate the problematic sides in their own practices during the sessions, they were able to detect the negative aspects in the imaginary teacher's practices more precisely. The most frequently cited rationale the students alleged to illuminate the situation were totally 213. As they elucidated, they had more time to think in the exam (52), they were more accustomed to the sit down exams rather than evaluative and critical discussions as in microteaching sessions due to their relatively traditional educational background (45). In addition, they felt nervous during these sessions (43), they lacked in experience of actual teaching (36) a feeling of shyness prevented them from thinking critically (24), and finally they confessed that they did not feel confident as a teacher during the sessions (13).

The study finally looked for evidence on whether or not micro teaching sessions, through which the students involved in a critical reflection process on teaching practices for the first time in the third year of their education in the ELT department, contributed to them as prospective language teachers.

According to how the students perceived, they benefitted from the procedure from a variety of standpoints. That is, the most frequently cited gains were achieved through the lecturer's evaluations toward the peers and criticism coming from peers (43). As they explained, they viewed the teacher's criticism toward the peers as the ultimate reference point and tried to behave accordingly during their own sessions. In addition, teacher's criticism toward their own sessions (39), whole class reflective discussions (34), and peers' criticism toward their own sessions played a role on their understanding of practical issues of teaching (30). As the students remarked, expressing and receiving criticism (27) contributed to their development as prospective teacher and created an awareness on their weaknesses professionally (18). Although this aspect had relatively fewer citations, the students stated that they experienced such a procedure for the first time in their educational repertoire and by means of this reflective process, the idea that criticism is not something to be offended by arose in their minds. Contrarily, they expressed that receiving criticism can very well serve to positive learning outcomes if done in a constructive manner (12).

CONCLUSION

The results of the study reveal that the third year ELT students were able to express constructive criticism toward their peers' and objectively evaluate one another's during their micro teaching sessions. Regarding what mostly valued in the peers' sessions student-centeredness bore the priority. This showed itself in the positive comments expressed such as attending to the learners, materials and activities selected according to the characteristics and proficiency levels of the learners, and the support given to the learners during the sessions. The nature of negative comments follows a similar path in that the prospective teachers negatively evaluated their peers who did not place the imaginary learners in the centre of the classroom happenings. For example, they criticised peers reviewing the previous lesson using irrelevant techniques for young learners, ignoring the language level of their students', not involving the learners in the lesson, using linguistic labels which is not suitable for young learners as well as technical aspects like neglecting the appropriate sequencing and grading of the materials, conducting activities without giving a purpose for them, not using technological equipment effectively.

According to the results of the study, we see that the participants used almost equal number of citations to evaluate their own teaching when compared to the criticism they expressed toward their peers. However, this time we find a more optimistic picture in that the students view themselves efficacious in various aspects. For instance, in spite of the negative comments they received from their peers and the lecturer, still they appear to be content with their way of using visuals, conducting enjoyable lessons, being able to follow the lesson plans, meeting the lesson objectives, performing even beyond their own expectations during the session and feeling comfortable when teaching. As a matter of fact, teachers resist information or methods that differ from their current beliefs, particularly if they already feel knowledgeable in this area (Westwood,1996). Such beliefs act as a 'filter' for interpreting their university experiences and, in particular, the place of theory (Pajares,2002). Similarly, during the discussions held, though only a few, some of the students claimed that they followed their lesson plans and met their objectives and did not look enthusiastic to give ear to criticism.

In terms of self-criticism, the students complained that they were nervous as it was their first time practicing teaching. Actually, pre-service teachers believe they will be good teachers even without any preparation and that instead, the majority of their knowledge about teaching will come from school placements or when they eventually enter the classroom (Gabriele,1998). Parallel to this idea, some students claimed that they were not able to show their potential selves as teachers because it was not a genuine classroom environment and their peers were not real young learners. The findings also show that the comments students expressed toward themselves and peers overlap with the ones used for the script. However, regarding the language used for the criticism we observe a more uniform pattern and that the students focused more on the technicalities of teaching. This may imply that they have already improved themselves in terms of content knowledge and conceptualised the features of effective and less effective teaching practices and are able to define them using relevant terminology and referring to related theories. In other words, they are able to attribute their comments, in the order of frequency

of citation, theories on child learning, young learner characteristics, classroom discussions, and finally personal opinions which in fact seem to have already derived from any one of the above reference points.

Contrary to the confidence the students displayed in terms of their repertoire of theoretical knowledge in the field, they appeared tense and timid when it came to practice. The discomfort some of the students felt during their first experience of teaching, especially before their peers, inhibited their confidence and thus, they performed more poorly than they would have done during their micro teaching sessions. As a consequence, with the aim of proving themselves to their audience, they failed to use inappropriate techniques and complex language for the level. According to Watson (2006) the way we perceive ourselves influences our choice of action and judgment (p. 510). In this study, some students were observed to be experiencing a sense of shyness as echoed in Barahmeh (2016), distrust in themselves as teachers and this feeling led them to making more mistakes such as the way they dealt with errors and spontaneous situations, among many others.

As for the criticism toward the script, we see that students cited more negative comments than positive ones. Keeping in mind that the script was created on the basis of the teaching behaviours they used during the micro teaching, we may suggest that they find it easier to evaluate themselves in a pen and paper context when the pressure of being on the stage is not felt. In other words, most probably due to lacking in practical experience in teaching, students did not seem to realise that they were actually behaving in the way they criticised one another in the sessions and the imaginary teacher in the script. However, as prospective language teachers who are expected to be teaching in the classrooms in about a year, the sophomores need to have already accumulated more hands on experience in teaching and eventually should have felt more confident as teachers.

DISCUSSION

The findings imply that language teacher education programmes need to embed more opportunities for students to engage in real classroom settings. This may be achieved primarily through carefully planned systematic and structured observations for prospective language teachers to be held in a variety of school contexts followed by a critical reflection process (Merç, 2011). Moreover, discussion sessions for these experiences may be held through interaction with peers and course lecturers. The rationale for the activity should be made clear to the students in advance in order for them not to view this procedure as another course to pass but as a process that would contribute to their professional development before they graduate. Verloop et al. (2001) emphasise teacher practical knowledge as the basis of teachers' actions in practice and thus, to begin with ELT students should practice making presentations for various purposes which may lead them to getting ready for addressing various audiences. The courses at the language teacher education departments should be redesigned to embrace teaching experiences and follow up reflective sessions (Farrell, 2011) for the students to practice teaching well before they start practicum in the form of micro teaching sessions if not in real school contexts. In addition, university school collaboration should be reconsidered in a such a way to serve the genuine needs of prospective teachers from a realistic perspective (Ilin, 2015; Tuluçe and Cecen, 2016; Ilin, 2016). Instead of counting on statistical documents only at surface level, what really is taking place in the ELT students' world should be explored in an in-depth manner and be used as a stepping stone for bettering the situation because understanding teachers ... is important for gaining insight into the essential aspects of teachers' professional lives such as their ... motivation, satisfaction, emotion, and commitment (Hong,2010), to ... cultivate reflective practitioners (Schön,1983; Lee, 2005), and to incorporate the kinds of experiences in teacher education programs. Finally, teachers' experiences as learners are a strong influence on their cognitions and that teachers' classroom practices do not always reflect their cognitions. Teacher cognition has a reciprocal relationship with practice with each influencing the other Borg (2009) thus, they need to be explored.

Bilgilendirme/Acknowledgement: The preliminary findings of this study were presented as a paper in Cukurova University ELT Conference April 5-7 2018 Adana /Turkey.

REFERENCES

- Baksh, S. (2016). Using games as a tool in teaching vocabulary to young learners. *English Language Teaching*, 9(7), 120-128.
- Barahmeh M. Y. (2016). A study of sources of EFL student teachers' anxiety during their practicum experience. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 4(1), 16-25.
- Borg, S. (2003). Teacher cognition in language teaching: a review of research on what language teachers think, know, believe, and do. *Language Teaching*, 36(2), 81-109.
- Cameron, L. (2001). *Teaching languages to young learners*. U. K.:Cambridge University Press.
- Council of higher education English language teaching undergraduate programme. Retrieved 10.10.2018, from http://www.yok.gov.tr/documents/10279/41805112/Ingilizce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf
- Elo, S. and Kyngas, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107-115.
- Eroz-Tuga, B. (2013). Reflective feedback sessions using video recordings. *ELT Journal* 67(2), 175-183.
- Farrell, T. S. C. (2008). Promoting reflective practice in initial English language teacher education: reflective microteaching. *Asian Journal of English Language Teaching*, 18, 1-15.
- Farrell, T. S.C. (2011). Keeping SCORE': Reflective practice through classroom observations. *RELC Journal*, 42, 265-272.
- Gabriele, J. (2007). Teachers' reflections on their reform-based teaching in mathematics: implications for the development of teacher self-efficacy. *Action in Teacher Education*, Jan., 60-74.
- Galloway, D. and Edwards, A. (2015). *Primary school teaching and educational psychology*. London: Routledge.
- Hong, J. Y. (2010). Pre-service and beginning teachers' professional identity and its relation to dropping out of the profession. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1530-1543.
- Ilin, G. (2003). *A model for effective supervision from the supervisor and student-teachers' perspective: a social constructivist perspective*. Unpublished Doctorate Dissertation, Çukurova University, Adana.
- Ilin, G. (2015). Research experience as a decoder for the trajectory of ELT student-teachers' perceptual change. *Journal of Education and Human development*, 4(4), 169-176.
- Ilin, G. (2016). Effects of a doctorate program on a novice teacher's conceptualisation of an effective teacher: a case study. *Educational Research and Reviews*, 11(7), 411-419.
- Lee, H.J. (2005). Understanding and assessing preservice teachers 'reflective thinking. *Teaching and Teacher Education*, 21, 699-715.
- May M.H. Cheng, Kwok-Wai Chan, Sylvia Y.F. Tang and Annie Y.N. Cheng (2008). Pre-service teacher education students' epistemological beliefs and their conceptions of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 25, 319-327.
- McKay, S.L. (2006). *Researching second language classrooms*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Merc, A. (2011). Sources of foreign language student teacher: a qualitative inquiry. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 2(4), 80-94.
- McLeod, S. (2018). *Jean Piaget's theory of cognitive development*. Retrieved 22.04.2019, from <https://www.simplypsychology.org/piaget.html>

- Munby, H., Russell, T. and Martin, A. K. (2001). Teachers' knowledge and how it develops, in Richardson, V. (Ed.) *Handbook of research on teaching*. 4th Edition. USA: American Educational Research Association.
- Pajares, F. (2002). Gender and perceived self-efficacy in self-regulated learning. *Theory into Practice*, 41(2), 116-125.
- Pinter, A. (2006). *Teaching young language learners*. Oxford: OUP.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon MCB University Press*, 9(5), 1-6.
- Richards, J. C. (2008). Second language education today. *RELC Journal*, 39, 158-177.
- Richards, J.C. and Lockhart, C. (2004). *Reflective teaching in second language classrooms*. U.S.A. Cambridge University Press.
- Salaberri, S. (1995). *Classroom language*. Oxford: Heinemann.
- Schön, D. (1983). *The reflective practitioner*. New York: Basic Books.
- Scott, W.A. and Ytreberg, L.H. (2004). *Teaching English to children*. U.K.: Longman.
- Schulman, L. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
- Tezgiden Cakcak, Y. (2016). A critical review of teacher education models. *International Journal of Educational Policies*. 10(2), 121-140.
- Tülüce, S. H., and Çeçen, S. (2016). Scrutinizing practicum for a more powerful teacher education: A longitudinal study with pre-service teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16, 127-151.
- Wallace, M.J. (1991). *Training foreign language teachers: A reflective approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, G. (2006). Technology Professional Development: Long-Term Effects on Teacher Self-Efficacy. *Journal of Technology and Teacher Education*, 14(1), 151-165.
- Westwood, P. (1996). Teachers' beliefs. *Australian Journal of Learning Disabilities*, (1), 2.
- Wood, K. C., Smith, H., and Grossniklaus, D. (2001). Piaget's stages of cognitive development. In M. Orey (Ed.), *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*. Retrieved 22.04.2019, from <http://projects.coe.uga.edu/epltt/>
- Verloop, N., van Driel, J. and Meijer, P. C. (2001). Teacher knowledge and the knowledge base of teaching. *International Journal of Educational Research*, 35, 441-461.
- Yildirim, A. (2013). Teacher education research in Turkey: Trends, issues and priority areas. *Education and Science*, 38(169), 175-191.

Zorbalığa Dair Bilişsel Yargıların, Tepkisel ve Amaca Yönelik Saldırganlığın Aile İçi Şiddet Olgusu Açısından İncelenmesi

Dr. Öğretim Üyesi Eda Ermağan Çağlar^{1*}
Arş. Gör. Dr. Tuğba Türk²
Dr. Öğretim Üyesi Yasemin Sanal³

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 03.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 130-142
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

^{1*} University of Northampton, İngiltere,
eda.e.caglar@northampton.ac.uk,
ORCID: 0000-0002-9690-2898

² Trakya Üniversitesi, Türkiye,
tugbatürk.tt@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-4361-3769

³ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye,
yaseminsanal@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3147-6269

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada, cinsiyet, aile içi şiddete tanık olma, şiddete maruz kalma, maruz kalınan ve tanık olunan şiddet türü açısından zorbalığa dair bilişsel yargıların farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi; zorbalığa dair bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırganlıkla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, İstanbul ilinde öğrenim gören 11-15 yaş grubu öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği; Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için pearson korelasyon analizi; yordama durumunun incelenmesinde lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Fark testlerine yönelik analizlerde ise ilişkisiz grup t testi, Kruskal Wallis ve Mann Witney U testleri uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu %50.7'si (152) kadın, %49.3'ü (148) erkek olmak üzere 300 kişiden oluşmaktadır. Grubun yaş ortalaması 12.49 olup, çalışma grubundaki en büyük katılımcının 15 en küçük katılımcının ise 11 yaşında olduğu görülmüştür. Çalışma grubunun %30'u (90) şiddete maruz kaldığını, %62.7'si (188) şiddete maruz kalmadığını belirtmiştir. Analizlerde, zorbalığa dair bilişsel yargıların, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık sonucunun tahmin edilmesinde anlamlı seviyede ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$) etkili olduğu görülmüştür. Zorbalığa dair bilişlerin aynı zamanda önemli oranda tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık testinin sonuçlarının varyansını ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) açıkladığı sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda aile içi şiddete tanık olma ve maruz kalmanın zorbalığa dair bilişlerde farklılık yaratmış olduğu ve zorbalık davranışını göstermede ve normalleştirmede istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, şiddetin türünün ve şiddetin kim tarafından uygulandığının zorbalığa dair bilişlerde istatistiksel açıdan anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında aile içi şiddetin neden olduğu zorbalıkla ilgili bilişsel yargılamaalardaki bu değişikliğin, kişi zorbalık davranışları göstermese bile zorbalık döngüsünün sürekliliğini destekleyen tutumlara yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: zorbalık, bilişsel yargılar, tepkisel saldırganlık, amaca yönelik saldırganlık, aile içi şiddet

Analysis of Cognitive Judgements About Bullying, Reactive and Proactive Aggression in Terms of Domestic Violence

Assist. Prof. Dr. Eda Ermağan Çağlar^{1*}
Research Assist. Dr. Tuğba Türk²
Assist. Prof. Dr. Yasemin Sanal³

First received: 07.08.2019

Accepted: 03.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 130-142

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

^{1*} University of Northampton, UK,
eda.e.caglar@northampton.ac.uk,
ORCID: 0000-0002-9690-2898

² Trakya University, Turkey,
tugbaturk.tt@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-4361-3769

³ Manisa Celal Bayar University, Turkey,
yaseminsanal@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3147-6269

* Corresponding Author

ABSTRACT

The aims of this study were to determine whether cognitive judgements about bullying differs in terms of gender, witnessing domestic violence, exposure to violence, type of violence exposed to or witnessed, and to investigate the relationship between cognitive judgements about bullying and reactive/proactive aggression. This study was conducted with the participation of 11-15 year-old students in Istanbul. Inventory of Cognitions Related Bullying for Children, Prosocial and Aggressive Behaviors Questionnaire and personal information form were used as data collection tools for this research. Data was analysed using pearson correlation analysis to examine the relationships between variables, and linear regression analysis to examine the predictive status. In addition to these, Kruskal Wallis and Mann Witney U tests were used to analyse independent-samples t test. The study group consisted of 300 people of which 50.7% (152) were female and 49.3% (148) were male. The average age of the group was 12.49; the oldest participant in the study group was 15 years old and the youngest participant was 11 years old. 30% (90) of the study group stated that they experienced violence while 62.7% (188) stated that they were not subjected to violence. Analysis showed that cognitions related bullying were effective in predicting the result of reactive and proactive aggression ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$). It was concluded that the cognitions related bullying also explain the variance ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) of the results of the significant reactive and proactive aggression test. In conclusion, it has been observed that witnessing and exposure to domestic violence has made a difference in the cognitive judgements about bullying, and have a statistically significant effect on the display and normalization of bullying behaviour. On the other hand, it was found that the type of violence and who uses the violence did not have a statistically significant effect on the cognitive judgements about bullying. It has been concluded that this change in cognitive judgements about bullying caused by domestic violence leads to attitudes that support the continuity of the bullying cycle, even if the person does not display bullying behaviours.

Keywords: bullying, cognitive judgements, reactive aggression, proactive aggression, domestic violence

GİRİŞ

Akran zorbalığına ilişkin son yıllarda yapılan çalışmaların öncesinde zorbalık davranışı gelişim ve büyüme sürecinin bir parçası; bireyin karakterini oluşturan bir geçit olarak kabul görmüştür (Padgett & Notar, 2013). Kişiyle dalga geçmek gibi davranışlar neredeyse herkes tarafından deneyimlenen bir yaşantı olarak değerlendirilmiş ve zorbalık davranışı normalleştirilmiştir (Padgett & Notar, 2013). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte zorbalığa yönelik tutum ve algılar da değişmiştir. Elde edilen sonuçlar zorbalığın daha fazla ciddiye alınan bir olgu haline gelmesine imkan sağlamış (Murphy, 2009) olup zorbalığın şiddet davranışının bir alt kategorisi (Houndoumadi & Pateraki, 2001) olarak kabul edilmesinde etken olmuştur.

Akran zorbalığı konusunda önemli çalışmalarda bulunmuş olan Olweus'a (1997) göre zorbalıktan bahsedebilmek için üç kriter bulunmaktadır. Bunlardan ilki saldırgan davranış veya kasıtlı zarar verme, ikincisi tekrarlama ve zaman içinde devam etme ve üçüncüsü ise kişilerarası ilişkide güç dengesizliğidir. Olweus'un bu kriterlerinden yola çıkan Pişkin (2002) okul zorbalığını mağdurun kendisini koruyamadığı, bir ya da birden fazla güçlü öğrenci tarafından daha güçsüz öğrencilere uygulanan sürekli ve kasıtlı rahatsız edici davranışlar olarak tanımlamıştır.

Her geçen gün daha hızlı bir artış sergilediği gözlenen zorbalık olgusunun, teknolojiye bağlı olarak farklı bir boyut kazandığı da gözden kaçırılmamalıdır. Teknoloji kullanımındaki yaygınlık ve sanal ortamın sağlamış olduğu takip edilemezliğin yanı sıra zaman ve mekandan bağımsız olma akran zorbalığına farklı bir boyut katmış ve bu yeni alan zorbalığı kontrol edilmesi zor bir süreç haline getirmiştir. Bu nedenle, konunun ehemmiyeti hususunda akran zorbalığına sebebiyet veren etkenlerin belirlenmesi ve bu etkenlere yönelik çalışmaların sürdürülmesi zaman içinde öncelik kazanmıştır.

Zorbalık konusunu ele alan çalışmalara bakıldığında zorbalık davranışının ortaya çıkışına zemin hazırlayan etkenlerden bahsedilirken en dikkat çeken kavramlardan birinin ahlaki kayıtsızlık (moral disengagement) (Yadava, Sharma, & Sharma, 2008) olduğu görülmektedir. Ahlaki kayıtsızlık kavramına göre, zorbalık davranışı gösterenler, hipotetik olarak başka bir zorbanın davranışlarını meşrulaştırırlar, davranışlarını benmerkezci bir bakış açısıyla değerlendirirler ve bu değerlendirmeyi kazançlar üzerinde temellendirirler. Çeşitli ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları arasından ahlaki meşrulaştırma ve kurbanı suçlama zorbalık davranışının en anlamlı biçimde yordayıcısıdır (Yadava, Sharma, & Sharma, 2008).

Ahlaki kayıtsızlık kavramı birçok araştırmacının yanı sıra Bandura'nın açıklamaları için de önem taşıyan bir kavram olmuştur. Bandura (1999) ahlaki kayıtsızlık mekanizmasının, ahlaki standartlara uygun davranmadıklarında insanların kendilerini olumsuz yönde değerlendirmekten kaçınmak ve suçluluk gibi istenmeyen duygulardan korunmak için kullanıldığını belirtmektedir. Kişiyi suçluluk duygusundan, yaptıkları davranışlarının sorumluluğunu almaktan alıkoyan bu kendine hizmet eden bilişsel süreçler empati, suçluluk ve utanç gibi huzuru ve olumlu sosyal davranışları geliştirmekte önemli olan sosyal duygusal süreçleri nötralize etmektedir. Bandura daha sonraki çalışmalarında sekiz tür ahlaki kayıtsızlık mekanizması tanımlamıştır (Bandura, 2002). Bunlar: Ahlaki meşrulaştırma, iyimser etiketleme, olumsuz davranışı kıyaslama, sorumluluğu yayma, sorumluluğu üstlenmeme, olumsuz sonuçları önemsememe/çarpıtma, insandışılama ve suçu atfetmedir. Bu gruplamaya ek olarak, aile içi şiddete tanık olmanın ahlaki kayıtsızlık ile ilişkili olduğu belirtilirken (Dadouch, 2017), zorbalık eylemi için de yordayıcı işlev gördüğünün altı çizilmektedir (Baldry, 2003). Dolayısı ile bu bilişsel mekanizma üzerinden, kişiler ahlaki olarak kabul edilmeyen davranışlarını bilişsel olarak yeniden yapılandırarak ahlaki olarak kabul edilebilir hale getirmektedir (Bandura, Barbaranelli, Caprara & Pastorelli, 1996). Diğer bir bağlamda, Bandura'nın ahlaksal yargıların bozulmasına ilişkin yaklaşımı zorbalıkla ilgili bilişsel süreçleri açıklamak için de kullanılan yöntemlerden biridir (Gökkaya & Sütcü, 2015).

Akran zorbalığını ele alan çalışmalara baktığımızda, zorbalığa ilişkin somut göstergenin yani zorbalık davranışlarının da gözlemlendiğini görmekteyiz. Şiddet davranışı olması doğrultusunda zorbalığı saldırganlık açısından ele alan bu çalışmalarda, ahlaki kayıtsızlık ve zorbalığa dair bilişsel süreçlerin yanı sıra zorbalığın davranışsal göstergesi olan saldırgan tutum ve davranışlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan en önemli çalışmanın 1987'de yılında Dodge ve Coie tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Dodge ve Coie (1987) çalışmalarında tepkisel (reaktif) ve amaca

yönelik (proaktif) olmak üzere iki tip saldırıcılıktan söz etmektedir. Tanımlamalarına göre; tepkisel saldırıcılık engellenme ve provokasyona verilen savunmacı, öfkeli tepki iken; amaca yönelik saldırıcılık sosyal öğrenme modeli temelli, kasıtlı ve amaçlı davranış olarak açıklanmaktadır (Dodge & Coie, 1987). Dolayısıyla tepkisel saldırıcılıkta algılanan bir tehdite yönelik tepki söz konusudur. Amaca yönelik saldırıcılıkta ise tepki herhangi bir tehdite yönelik olarak ortaya çıkmamakta (Deptula & Cohen, 2004), daha ziyade zorbalık davranışı ile de benzerlikler gösteren, başka birinin üzerinde baskı kurma gibi amaca hizmet eden kıskırtılmamış davranışlar (Price & Dodge, 1989) olarak tartışılmaktadır. Akran zorbalığı ile tepkisel ve amaçlı saldırıcılık arasındaki ilişkiler üzerinde yapılan çalışmalardan bazıları, zorbalık davranışının hem tepkisel hem de amaca yönelik saldırıcılıkla ilişkili olduğunun altını çizmiştir (Camodeca, Goossens, Terwogt & Schuengel, 2002; Salmivalli & Nieminen, 2002). Bu çalışmalara göre, zorbalık akranları üzerinde baskı kurmak ve benzeri gücünü kanıtlamaya dayalı amaçlara ulaşmanın bir yolu olarak amaca yönelik saldırıcılık gösterirken aynı zamanda diğerlerinin kıskırtmaları neticesinde tepkisel saldırıcılık gösterebilmektedir. Camodeca ve Goossens'a göre (2005) ise, zorbalık uygulayan çocuklar, akran grubu içerisinde konum elde edebilmek ya da bir nesneye sahip olabilmek adına tepkisel saldırıcılığı bir araç olarak kullanabilmektedir. Literatürde yer alan söz konusu bulgular doğrultusunda, akran zorbalığının ortaya çıkışında, okullara ait özellikler dışında geniş bir arka plana, dinamikler zincirine sahip olduğu görülmektedir. Bandura'nın (2002) ahlaki kayıtsızlık kavramında ele aldığı dinamiklerin aynı zamanda kişinin bilişsel yargılarını da etkilediği ve bu sürecin tepkisel ve/veya amaca yönelik saldırıcılık kapsamında davranışsal sonuçlarının gözlemlenebildiği açıkça görülmektedir.

Aile içi şiddet aile üyelerinden biri tarafından aynı ailedeki bir diğer üyenin yaşamını fizik veya psikolojik bütünlüğü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem veya ihmal şeklinde tanımlanmaktadır (Aksoy, Çetin, İnanıcı, Polat vd., 2004). Genellikle, bir aile bireyinin diğeri üzerinde kontrol kurmaya çalışması sonucu ortaya çıkan aile içi şiddet olgusunda kurban eşler ve/veya çocuklar olabilmektedir (Kenney, 2012). Aile içi şiddet kapsamında, şiddet, erkekten kadına, kadından erkeğe, ebeveynlerden çocuğa, çocuklardan ebeveynlerine, kardeşlerden birinin diğeri şeklinde uygulanabilmektedir. Aile içi şiddete tanık olan çocuk başkası üzerinde kontrol kazanmak ya da engelleme ve stresle başa çıkmak için şiddeti kabul edilebilir bir yöntem olarak öğrenir (Dunlap, 2004). Söz konusu şiddet fiziksel, duygusal, cinsel ya da ekonomik olabilir. Bazı vakalarda bu şiddet türlerinden birine rastlanırken bazı vakalarda aynı zaman içerisinde birden fazla şiddet türünün uygulanabildiği veya farklı zamanlarda farklı şiddet türlerinin gözlemlenebildiği bilinmektedir. Bu noktada, kişinin güvenli alanı olarak kabul edilen aile ortamında yaşanan şiddetin aile bireyleri üzerinde de kalıcı etkilerinin olması kaçınılmazdır. Özellikle, şiddet döngüsünün bir sonraki nesile taşınması açısından önemli bir konuma sahip olan çocuğun, aile içi şiddete maruz kalma ve hatta tanık olma neticesinde bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişiminin derinden etkilendiği düşünülmektedir. Bu durumun da çocuğun ilerleyen süreçte hem çevresel hem toplumsal ilişkilerinde şiddet döngüsünü sürdürme doğrultusunda etkileşimlerde bulunduğu var sayımını ortaya koymaktadır.

Çalışmalar zorbalık göz önünde bulundurulduğunda aile özelliklerinin, çocuğun kurban veya zorba olması açısından önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır (Önder & Yurtal, 2008). Gelişim süreci açısından baktığımızda ise hayata dair deneyimlerin ilk kazanıldığı ortam olan aile ortamı, aynı zamanda, çocuğun ahlaki kayıtsızlık ve zorbalığa dair bilişsel yargılarının şekillendirilmesi açısından ilk ortam olmaktadır. Ebeveynler arası şiddete maruz kalan çocukların negatif ilişki paternleri öğrenmede risk altında olduğu düşünülmekte ve bu çocukların fiziksel agresyon sergilemeye karşı daha fazla eğilim gösterdiği görülmektedir (Bauer, Herrenkohl, Lozano, Rivara ve ark., 2006). Lepistö, Luukkaala ve Paavilainen'in (2011) ergenlerle gerçekleştirdikleri çalışma, çocukların aile içi şiddet deneyimlerinin, okulda zorba ve mağdur olma olasılıklarını %5-10 arasında değişen oranlarda arttırdığını göstermiştir. İsveç'te gerçekleştirilen diğeri bir çalışmada zorbalığa maruz kalan (kadınların %36'sı, erkeklerin %26'sı) ya da akranlarına zorbalık uygulayanların (kızların %24'ü, erkeklerin %36'sı) önemli bir kısmının aile ortamında ebeveynler arası şiddete tanık olmakla birlikte fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldığı sonucuna varılmıştır (Lucas, Jembro, Tindberg, & Janson, 2015). Hoetger, Hazen ve Brank (2015) yapmış oldukları araştırmayla akran zorbalığında çoğunlukla okullara ait koşulların ele

alındığının ve zorbalık davranışını ortaya çıkaran diğer dinamiklerin de olduğunun altını çizmişlerdir. Zorbalık davranışına ilişkin deyimlerine yönelik olarak yetişkin katılımcılarla birlikte gerçekleştirilen söz konusu çalışmada katılımcıların kardeşler arasında yaşanan zorbalık davranışıyla aile dışındaki akrabalarıyla yaşanan zorbalık davranışını benzer şekilde algıladıkları sonucuna varılmıştır (Hoetger, Hazen, & Brank, 2015).

Belirtilenler ışığında, ortaokul döneminde eğitimine devam eden çocuklarla yapılan bu çalışmada, cinsiyet, aile içi şiddete tanık olma, şiddete maruz kalma, maruz kalınan ve tanık olunan şiddet türü açısından zorbalığa dair bilişsel yargıların farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi; zorbalığa dair bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırıcılıkla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma sürecinin ilk aşamasında söz konusu çalışmanın detayları Trakya Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuş ve izin başvurusunda bulunulmuştur. Etik Kurul tarafından sunulan 19/12/2018 tarihli 11/09 numaralı karar doğrultusunda araştırma grubu belirlenmiş ve çalışma başlatılmıştır.

Araştırma Grubu

İstanbul ili kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın araştırma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında ortaokula devam eden 11-15 yaş grubundaki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ulaşılmaması hedeflenen örneklem sayısını belirlemek için %90 güven seviyesinde %5 hata payı ile hesaplama sistemi kullanılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (2018), 2017-2018 eğitim-öğretim yılına dair raporunda İstanbul ilinde ortaöğretime devam eden öğrenci sayısı 970031 olarak raporlanmış olup raporda belirtilen öğrenci sayısı doğrultusunda İstanbul ili evreninden %90 güven seviyesinde %5 hata payı ile yapılan hesaplamalarda örneklem için öğrenci sayısı 273 olarak hesaplanmıştır. Yapılan veli bilgilendirme ve onam çalışmaları neticesinde ise söz konusu örneklem sayısına ulaşılmış ve İstanbul ili kapsamında gerçekleştirilen çalışmaya farklı sosyoekonomik düzeydeki okullarda öğrenim gören %50.7 (152)'si kadın, %49.3 (148)'ü erkek olmak üzere toplam 300 öğrenci katılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak anket/ölçek uygulaması tercih edilmiş ve çalışmaya katılan öğrencilere araştırmanın amaçları çerçevesinde belirlenen Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği, Tepkisel ve Amaçlı Saldırıcılık Ölçeği veri toplama araçları uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu'nda cinsiyet, yaş, kişinin şiddete maruz kalıp kalmadığı, eğer şiddet öyküsü varsa kim tarafından ne kadar süre şiddete maruz kaldığı, ebeveynlerinden birinin veya kardeşlerinin şiddete maruz kalıp kalmadığı ve kim tarafından şiddete maruz kaldığı, ebeveynlerinin eğitim durumu ve medeni durumlarına dair bilgiler elde etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği: Gökçaya ve Teksinav Sütçü (2015) tarafından geliştirilen ölçek 22 maddeden oluşmaktadır. İç tutarlılık katsayısı .91 olarak bulunan ölçeğin açıklanan varyansı %48.73 ve test tekrar test güvenilirliği .79 olarak hesaplanmıştır. Ölçek zorbalıkla ilgili bilişsel özellikleri ölçmektedir. Dört dereceli Likert tipine sahip olan ölçeğin psikometrik özellikleri ortaokul öğrencilerine uygulanarak incelenmiştir. Ölçek üç faktörlü olarak bulunmasına rağmen tek boyutlu olarak puanlanması daha uygun görülmüştür. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde Bandura'nın ahlaki kayıtsızlık yaklaşımı çerçevesinden hareket edilmiştir.

Tepkisel ve Amaçlı Saldırıcılık Ölçeği: Boxer, Tisak ve Goldstein (Boxer, Tisak & Goldstein, 2004) tarafından ergenler için geliştirilen ölçek, tepkisel saldırıcılık, amaca yönelik saldırıcılık, özgeci olumlu sosyal davranış, tepkisel olumlu sosyal davranış, amaca yönelik olumlu sosyal davranış olmak üzere beş faktörlü olarak tasarlanmıştır. Cronbach alfa değerleri özgeci olumlu sosyal davranış için .83, tepkisel olumlu sosyal davranış için .85, amaca yönelik olumlu sosyal davranış için .90, tepkisel saldırıcılık için .85, amaca yönelik saldırıcılık içinse .79 olarak hesaplanmıştır. Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları

ortaokul ve lise çağındaki ergenler üzerinde yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü olduğu ve varyansın %57.69'unu açıkladığı görülmüştür. Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık alt boyutları tek bir faktörde toplanırken, tepkisel olumlu sosyal davranış, amaca yönelik olumlu sosyal davranış ve özgeci olumlu sosyal davranış olmak üzere üç ayrı faktörün ayrıştırılabileceği görülmüştür. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi esnasında iyi uyum değerlerine sahip olmadığı görüldüğünden öğrenciler tarafından anlaşılmadığı düşünülen bir madde çıkarılarak analiz işlemi tekrarlanmıştır. Ayrıca maddeler arasında modifikasyonlar yapılmıştır. Böylece $\chi^2(243, N = 409) = 642.64, p < .001, RMSEA = .06, CFI = .90$ sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin sadece Saldırgan Davranış alt boyutu, Tepkisel Olumlu Sosyal Davranış alt boyutu arasında olumsuz ilişki bulunurken, Özgeci Olumlu Sosyal Davranış ve Saldırgan Davranış arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırma örnekleminde iç tutarlık katsayılarının .75 ve .90 arasında değiştiği görülmüştür. Bu araştırma kapsamında ölçeğin tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık alt boyutu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS.20 paket programı kullanılmıştır.

Analiz sürecinde değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için pearson korelasyon analizi; yordama durumunun incelenmesinde lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Fark testlerine yönelik analizlerde ise ilişkisiz grup t testi, Kruskal Wallis ve Mann Witney U testleri uygulanmıştır.

BULGULAR

Demografik Bilgiler

Araştırmanın çalışma grubunu %50.7'si (152) kadın %49.3'ü (148) erkek olmak üzere 300 kişi oluşturmaktadır. Grubun yaş ortalaması 12.49 olup, çalışma grubundaki en büyük katılımcı 15 en küçük katılımcı ise 11 yaşındadır.

Çalışma grubunun %30'u (90) şiddete maruz kaldığını, %62.7'si (188) şiddete maruz kalmadığını belirtirken %7.3'ü (22) soruya yanıt vermemiştir. Maruz kalınan şiddet türleri %17.7'si (53) fiziksel, %11'i (33) duygusal, %1'i (3) cinsel, %3'ü (9) ekonomik şiddet olarak dağılım göstermektedir. Şiddet gördükleri kişi açısından bakıldığında ise cevapların anne %10.3 (31), baba %6 (18), öğretmen %5.7 (17), kardeş %3.3 (1) şeklinde dağılım gösterdiği saptanmıştır.

Baba tarafından anneye uygulanan şiddetin ele alındığı soruya katılımcıların %10.7'si (32) evet, %85.7'si (257) hayır cevabını verirken %3.7'si (11) yanıt vermemiştir. Babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %6.7'si (20) bu şiddeti fiziksel, %3.7'i (11) duygusal, %3'i (1) ekonomik şiddet olarak belirtmiştir.

Anne tarafından babaya uygulanan şiddetin ele alındığı soruya katılımcıların % 4.3'ü (13) evet, %89.3'ü (268) hayır cevabını verirken %6.3'ü (19) bu soruya yanıt vermemiştir. Annenin babaya uygulanan şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %2.3'ü (7) bu şiddeti fiziksel, %1.7'si (5) duygusal, %3'ü (1) ekonomik şiddet olarak belirtmiştir. Kardeşe uygulanan şiddetin varlığına ilişkin olarak ise katılımcıların %15.3'ü (46) evet, %80.3'ü (241) hayır cevabını verirken %4.3'ü (13) bu soruya yanıt vermemiştir. Kardeşe uygulanan şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %12.7'si (38) bu şiddeti fiziksel, %2'si (6) duygusal, %3'ü (1) cinsel ve %3'ü (1) ekonomik şiddet olarak tanımlamıştır.

Regresyon Analizi

Tablo 1. Zorbalıkla ilişkili bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırganlığı yordamasına ilişkin regresyon analizi

	Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık			
	B	SE	B	t
Zorbalığa dair bilişler	.422	0.67	.342**	6.291
R ²		.12		
F		39.576**		

Tablo 1’de yer alan veriler doğrultusunda zorbalığa dair bilişsel yargıların tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık sonucunun tahmin edilmesinde anlamlı seviyede ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$) etkili olduğu görülmektedir. Zorbalığa dair bilişler aynı zamanda önemli oranda tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık testinin sonuçlarının varyansını ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) açıklamaktadır. Zorbalığa dair bilişler tepkisel ve amaca yönelik zorbalıkta toplam varyansın %12’sini açıklamaktadır.

Fark Testleri

Tablo 2. Cinsiyet değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $\bar{x}$	^t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Kadın	152	31,3026	6,62430	,53730	-2,162	298	,031
	Erkek	148	33,0203	7,13187	,58624			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Kadın	152	14,8882	7,80011	,63267	-1,629	298	,104
	Erkek	148	16,4865	9,16032	,75297			

Tablo 2’de belirtildiği üzere çalışma grubundaki kadın ve erkeklere ait zorbalığa ilişkin bilişler ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanları karşılaştırıldığında kadınların zorbalığa ilişkin bilişler toplam puan ortalamalarının ($t=-2,162$, $sd=298$, $p<.05$) erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık, tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının ($t=-1,629$, $sd=298$, $p>.05$) cinsiyetler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmektedir.

Tablo 3. Şiddete maruz kalma değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $\bar{x}$	^t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Evet	90	34,3889	7,28350	,76775	3,464	276	,001
	Hayır	188	31,3670	6,56668	,47892			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Evet	90	18,2778	9,43461	,99450	3,138	276	,002
	Hayır	188	14,8085	8,21018	,59879			

Tablo 3’te görüldüğü üzere, öğrencilerin zorbalığa ilişkin bilişler ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının şiddete maruz kalma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda, grupların zorbalığa ilişkin bilişler puanları ($t=3,464$, $Sd=276$, $p<.001$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının ($t=3,138$, $Sd=276$, $p<.01$) aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Şiddete maruz kalan öğrencilerin toplam puan ortalamaları, şiddete maruz kalmayanların toplam puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4: Şiddet türü açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $\bar{x}$	^t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	57	18,7544	9,40798	1,24612	.628	88	.532
	Duygusal	33	17,4545	9,56913	1,66577			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Fiziksel	57	34,5263	7,43329	,98456	.234	88	.816
	Duygusal	33	34,1515	7,12444	1,24020			

Tablo 4’te belirtildiği üzere zorbalığa ilişkin biliş ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının şiddet türü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına baktığımızda zorbalığa dair biliş ($t = 0.628$, $sd=88$, $p>.05$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık ($t=0.234$, $sd=88$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 5: Şiddeti uygulayan kişi(ler) açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Zorbalığa dair biliş	Anne	31	39,47	1.777	3	.620
	Baba	18	48,81			
	Kardeş	10	40,65			
	Aile dışı bireyler	26	44,10			
	Total	85				
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Anne	31	49,11	3.411	3	.332
	Baba	18	41,06			
	Kardeş	10	42,20			
	Aile dışı bireyler	26	37,37			
	Total	85				

Zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının şiddet görülen kişi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan non-parametrik Kruskal Wallis H Testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 5'e baktığımızda zorbalığa dair bilişler ($x^2=1,777$, $sd=3$, $p>.05$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık ($x^2=3,411$, $sd=3$, $p>.05$) toplam puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 6. Babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olma değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Evet	32	35,0938	6,70272	1,18488	2,716	287	,007
	Hayır	257	31,6887	6,68578	,41705			
	Toplam	289						
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Evet	32	17,8438	7,31375	1,2929	1,488	287	,138
	Hayır	257	15,4591	8,68634	,54184			
	Toplam	289						

137

Tablo 6'da görüldüğü üzere, öğrencilerin zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız grup t testi sonucunda, gruplar arasında zorbalığa ilişkin bilişler toplam puanlarının ($t=2,716$, $Sd=287$, $p<.01$) anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Ancak, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık toplam puanlarının ($t=1,488$, $Sd=287$, $p>.05$) ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bunun beraberinde, babasının annesine şiddet uyguladığına tanık olan öğrencilerin puan ortalamaları, şiddete maruz kalmayanların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir.

Tablo 7: Babadan anneye uygulanan şiddet türü açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	20	19,0000	7,54635	1,68741	1.161	30	.549
	Duygusal	12	15,9167	6,77507	1,95579			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Fiziksel	20	36,9000	6,79706	1,51987	2.070	30	.524
	Duygusal	12	32,0833	5,56708	1,60708			

Zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının babanın anneye uygulanan şiddet türü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre (Tablo 7) zorbalığa dair bilişler ($t=1,161$, $sd=30$, $p>.05$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık ($t=2,070$, $sd=30$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Anne tarafından babaya uygulanan şiddet türü açısından baktığımızda ise katılımcılardan sadece 13'ü (%53.8'i fiziksel şiddet; %46.1'i duygusal şiddet) annesinin babasına şiddet uyguladığını belirtmiştir.

Tablo 8. Kardeşe uygulanan şiddet değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $\bar{x}$	<i>t</i> Testi		
						<i>t</i>	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Evet	46	35,5652	7,50008	1,10583	3,900	285	,000
	Hayır	241	31,3942	6,47416	,41704			
	Toplam	287						
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Evet	46	20,7609	10,09331	1,4889	4,415	285	,000
	Hayır	241	14,8382	7,96416	,51302			
	Toplam	287						

Tablo 8’de belirtildiği üzere, öğrencilerin zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının kardeşe uygulanan şiddete tanık olma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda, grupların zorbalığa dair bilişler toplam puanlarının ($t=3,900$, $Sd=285$, $p<.001$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık toplam puanlarının ($t=4,415$, $Sd=285$, $p<.001$) ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kardeşe uygulanan şiddete tanık olan öğrencilerin puan ortalamaları, kardeşe uygulanan şiddete tanık olmayanların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 9. Kardeşe uygulanan şiddet türü açısından

		N	S.O.	S.T.	U	z	P
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	40	22,90	916,00	119,00	-.033	.432
	Duygusal	6	27,50	165,00			
	Toplam	46					
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Fiziksel	40	23,48	939,00	96,00	-.785	.974
	Duygusal	6	23,67	142,00			
	Toplam	46					

Zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının anne ve baba tarafından kardeşe uygulanan şiddet türü değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan non-parametrik Mann Whitney U testi sonuçlarına göre (Tablo 9) zorbalığa dair bilişler ($U=119.00$, $z=-.033$, $p>.05$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık ($U=96.00$, $z=-.785$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

TARTIŞMA

Hoetger, Hazen ve Brank (2015), akran zorbalığında çoğunlukla okullara ait koşulların ele alındığının ve zorbalık davranışına neden olan aile içi dinamiklerin de olduğunun altını çizdiği çalışmasında aile içinde yaşanan şiddet deneyimleriyle akranlar arasında yaşanan zorbalık davranışı arasında benzer algıların olduğu sonucuna varmıştır. Kamboçya’da lise grubu öğrencileriyle yapılan diğer bir çalışmada aile içi şiddete tanık olma ile zorbalık davranışı arasındaki ilişki ele alınmış ve çalışmadan elde edilen sonuçlar zorbalık davranışının aile içi şiddete tanık olmanın neden olduğu içselleştirilmiş semptomlardan biri olduğunu ortaya koymuştur. Ayran (2013) ise, yapmış olduğu çalışmasında, aile bireyleri arasında yaşanan şiddete tanıklık eden ve aile üyeleri tarafından kendisine şiddet uygulandığını belirten öğrencilerin daha fazla zorbalık döngüsünde yer aldığını ifade etmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar da değişkenler kapsamında yapılan bütün analizler aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalan katılımcıların zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının aile içi şiddete tanık olmayan/maruz kalmayan gruba oranla anlamlı bir şekilde yüksek çıktığını göstermektedir. Buna karşılık, maruz kalınan ya da tanık olunan şiddet türleri ve şiddeti uygulayan kişiler bağlamında yapılan karşılaştırmalarda anlamlı sonuçlara ulaşılmadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda, literatürdeki güncel verilerle birlikte değerlendirdiğimizde, maruz kalınan ya da tanık olunan şiddetin türünün ya da tanımlanan bu şiddetin kim tarafından uygulandığından daha önemli olan asıl değişkenin “aile içi şiddete tanık olma ya da maruz kalma” olduğunu söyleyebilmekteyiz. Diğer bir

noktada, bu çıkarım bizi Bandura (2002) ve Yadava, Sharma ve Sharma (2008) tarafından ele alınan ahlaki kayıtsızlık kavramına geri götürmektedir. Aile içi şiddete tanık olma ya da maruz kalma neticesinde şiddet davranışından etkilenen birey bu davranışı meşrulaştırabilmekte ve aile sonrasındaki ikinci sosyal etkileşim ortamı olan akranlarıyla olan ilişkisine bu davranışını taşıyabilmektedir. Alkhalayleh ve Newlyn (2015) de yapmış oldukları çalışmayla söz konusu durumu destekler sonuçlara ulaşımlardır. Çalışmaya göre, aile içi şiddete tanık veya maruz kalan çocukların, zorbalık davranışlarını sadece normal olarak değil, ebeveynler tarafından övülen veya ödüllendirilen bir davranış olarak algılama eğiliminde oldukları görülmüştür (Alkhalayleh & Newlyn, 2015). Bu durumun, psikolojik gelişimleri üzerindeki etkisi olarak bu tür davranışları normalleştirmeleri ve bunu okul ortamında sürdürmelerinin muhtemel olduğu görüşüne varılmıştır.

Aile şiddete maruz kalma ile zorbalığa dair bilişsel yargıların oluşumu arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda ise, zorbalığa dair bilişlerin kişideki bazı şemaları (yetki/beklenti şeması, yetersiz öz kontrol/öz disiplin şeması ve kusurluluk/utanç şeması) yordadığı görülmüş ve bu şemaların zorbalığa ilişkin bilişlerin bağımsız olumlu yordayıcıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tarçarıl Erol, 2015). Genellikle akranları tarafından sevilmeyen ve saldırgan olarak görülen önemli sayıda zorbanın liderlik nitelikleri, yeterlikleri ve varlıkları ile diğer gruplar tarafından hem popüler hem de güçlü olarak görüldüğü bilinmektedir (Vaillancourt, Hymel, & McDougall, 2003). Mevcut çalışmada da benzer sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür. Analizler neticesinde, aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalan ve/veya ebeveynler arasındaki şiddete tanıklık eden çocuklarla aile içi şiddete ilişkin olumsuz deneyime sahip olmayan grubu karşılaştırdığımızda aile içi şiddete yönelik herhangi bir yaşantıya sahip olan grubun zorbalığa dair bilişsel yargı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Alanyazında yer alan ilgili verilerle birlikte ele alındığında ise, zorbalık çerçevesinde gözlenen tutum ve davranışlar bağlamında, aile içi şiddetin çocukların şiddet algısını şekillendirdiği ve bilişsel yargılarında olumsuz bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Şiddete (zorbalığa) ilişkin bilişsel yargılarındaki bu değişimin çocukları zorbaca tavır ve davranışlar sergilemesine ve/veya zorbalık bağlamında davranış sergileyen akranlarını yüceltme eğilimi göstermelerine sebebiyet verebilmektedir. Bu tablo ise, ebeveynler arası şiddete tanıklık etme gibi şiddetten dolayı olarak etkilenmiş olmanın bile şiddet döngüsünü ya da şiddete yönelik normalleştirmeyle beraberinde getirdiğini bize göstermektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan diğer bir değişken de tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık davranışıydı. Bulgular zorbalığa dair bilişler tepkisel ve amaca yönelik saldırganlığı yordadığını göstermiştir. Konuya ilişkin çalışmalara bakıldığında, akran zorbalığı ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda saldırgan davranış gösterenlerin ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını kullanmaya daha yatkın olduğu görülmüştür (Gini, 2006). Almeida, Correia ve Marinho (2009) ve Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger (2012), zorbalık davranışı gösterenlerin daha fazla ahlaki kayıtsızlık gösterdiğini ve daha az ahlaki sorumluluk taşıdıklarını belirtmişlerdir. Yadava, Sharma ve Sharma (2008) çeşitli ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları arasından ahlaki meşrulaştırma ve kurbanı suçlamanın zorbalık davranışının en anlamlı biçimde yordayıcısı olduğunu saptayarak; zorbalıların, hipotetik olarak başka bir zorbanın davranışlarını meşrulaştırdıklarını, benmerkezci bir bakış açısıyla değerlendirdiklerini ve bu değerlendirmeyi kazançlar üzerinde temellendirdiklerini dile getirmişlerdir. Hymel, Rocke-Henderson ve Bonanno (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, ahlaki kayıtsızlığın zorbalığı açıklama oranı %38 olarak bulunmuştur. Burton, Florell ve Gore (2013), yapmış oldukları çalışmalarında, zorba-mağdurların, zorbalardan daha yüksek koruyucu ve tepkisel amaçlı saldırganlığa sahip olduğunu belirtmiştir. Salmivalli ve Nieminen (Salmivalli, & Nieminen, 2002), zorbalıların hem tepkisel hem de koruyucu amaçlı saldırganlığın yanı sıra sadece tepkisel ve sadece koruyucu amaçlı saldırganlık puanlarının da mağdur ve mağdur-zorbalardan daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, aynı çalışmada akran zorbalığına uğrayan mağdurların tepkisel amaçlı saldırganlık puanlarının koruyucu amaçlı saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür (Salmivalli, & Nieminen, 2002).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma kapsamında şiddet türünün zorbalık davranışını göstermede ve normalleştirmede istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, aile içi şiddet olgusuna tanık

olma ya da maruz kalmanın önemli bir etken olduğu saptanmıştır. Diğer bir noktada, elde edilen veriler ışığında şiddet türlerinin ayrı ayrı anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılsa da olgunun bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Aile içi şiddet kapsamında çocuğun süreçten etkilenme noktası genellikle fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet bağlamında ele alınmaktadır. Buna karşın, bu çalışmadan elde edilen veriler, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, aile içinde uygulanan ekonomik şiddetin de çocuğun zorbalık davranışlarını meşrulaştırmasında etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu noktada, akranlar arasındaki zorbalık davranışı değerlendirilirken bu şiddet türünün de göz önünde bulundurulması ve konuya ilişkin yapılacak sonraki çalışmalarda davranışın ortaya çıkışına neden olan etkenler kapsamında aile içi ekonomik şiddetin varlığının sorgulanması önerilmektedir.

Akran zorbalığı söz konusu olduğunda zorbalıktan sadece zorba, mağdur veya zorba/mağdurlar arasında yaşanan bir süreç olarak bahsedilemeyeceği; sistem içerisinde yer alan ancak bu rollerde bulunmayan çocukların da zorbalık döngüsünün devamlılığında katkı sahibi olabileceği öngörülmektedir. Aile içi şiddete tanık olan ya da aile şiddet mağduru olan çocukların zorbalığa (saldırganlığa) dair bilişsel yargılarında gözlemlenen değişimin, zorbalığın bir tür güce sahip olma aracı olarak algılanmasında ve zorbalık uygulayan kişilere saygı duyulmasında etkili olduğundan çalışma kapsamında bahsedilmiştir. Bu durum da bize, zorbalık uygulayan kişinin zorbalık yoluyla edinmeyi amaçladığı sonucun zorbalığa hiçbir şekilde müdahil olmayan ancak zorbalığa dair bilişsel yargıları nedeniyle pekiştirici görevi gören grubun tepkileri tarafından sağlandığını düşündürmektedir. Bu nedenlerden ötürü, söz konusu döngünün ele alındığı çalışmalardan elde edilecek sonuçların akran zorbalığına ilişkin dinamiklerin açıklanmasında etkili olacağına inanılmaktadır. Katılımcıların zorba, mağdur ve/veya zorba/mağdur olma durumlarının ele alınmadığı ve çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak belirtilebilecek bu ilişkinin gelecekte yapılacak araştırmalarda değerlendirilebileceği öngörülmektedir.

Son olarak, mevcut çalışmanın sonuçlarının İstanbul iliyle ve 11-15 yaş grubuyla sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda benzer çalışmaların diğer illerde de tekrarlanmasının ve dinamikler arasındaki ilişkinin farklı yaş grupları çerçevesinde ele alınmasının genel bir tablonun çıkarılabilmesi hususunda gereklilik arz ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E., Çetin, G., İnancıcı, M. A., Polat, O., Sözen, M.Ş. ve Yavuz, F. (2004). *Aile içi şiddet*. 11 Şubat 2019 tarihinde <https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/6.html> adresinden erişildi.
- Alkhalayleh, H. and Newlyn, D. (2015). Domestic violence and school bullying: an examination of the inextricable link between the two and the use of restorative justice to break the cycle. *International Journal of Business, Economics and Law*, 8(4), 147-154.
- Almeida, A., Correia, I. and Marinho, S. (2009). Moral disengagement, normative beliefs of peer group, and attitudes regarding roles in bullying. *Journal of School Violence*, 9(1), 23-36.
- Ayran, G. (2013). *Ergenlerdeki akran zorbalığı ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3,193-209.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119.

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V. and Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364.
- Bauer, N.S., Herrenkohl, T.I., Lozano, P., Rivara, F.P., Hill, K.G. and Hawkins, J.D. (2006). Childhood bullying involvement and exposure to intimate partner violence. *Pediatrics*, 118(2), e235-e242.
- Bayraktar, F., Kındap, Y., Kumru, A. ve Sayıl, M. (2010). Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği'nin ergen örnekleminde psikometrik açıdan incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 1-13.
- Boxer, P., Tisak, M.S. and Goldstein, S.E. (2004). Is it bad to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(2), 91-100.
- Burton, K.A., Florell, D. and Gore, J.S. (2013). Differences in proactive and reactive aggression in traditional bullies and cyberbullies. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(3), 316-328.
- Camodeca, M. and Goossens, F.A. (2005). Aggression, social cognition, anger and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(2), 186-197.
- Camodeca, M., Goossens, F.A., Terwogt, M.M. and Schuengel, C. (2002). Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression. *Social Development*, 11(3), 332-345.
- Dadouch, N. (2017). *Your child is watching you: explaining the association between witnessing domestic violence and direct aggression and indirect aggression in youth by moral disengagement*. Unpublished master thesis, Clinical Forensic Psychology, Tilburg University, Holland.
- Deptula, D.P. and Cohen, R. (2004). Aggressive, rejected, and delinquent children and adolescents: A comparison of their friendships. *Aggression and Violent Behavior*, 9(1), 75-104.
- Dodge, K.A. and Coie, J.D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology* 53, 1146-1158.
- Dunlap, L.L. (2004). *What all children need: theory and application*. (Second Edition). Maryland: University Press of America.
- Gini, G. (2006). Social cognition and moral cognition in bullying: what's wrong? *Aggressive Behavior*, 32(6), 528-539.
- Gökkaya, F. ve Sütçü, S.T. (2015). Çocuklar için Zorbalıkla İlgili Bilişler Ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(Ek sayı.1), 54-63.
- Hoetger, L.A., Hazen, K.P. and Brank, E.M. (2015). All in the family: A retrospective study comparing sibling bullying and peer bullying. *Journal of Family Violence*, 30(1), 103-111.
- Houndoumadi, A. ve Pateraki, L. (2001). Bullying and bullies in Greek elementary schools: Pupils' attitudes and teachers'/parents' awareness. *Educational Review*, 53(1), 19-26.
- Hymel, S., Henderson, R. and Bonanno, N.R. (2005): Moral disengagement: a framework for understanding bullying among-adolescents. Peer victimization in schools: an international perspective. *Special Issue of the Journal of Social Sciences*, 8, 1-11.
- Kenney, K.L. (2012). *Domestic violence*. Minnesota: Abdo Publishing.
- Lepistö, S., Luukkaala, T. and Paavilainen, E. (2011). Witnessing and experiencing domestic violence: a descriptive study of adolescents. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 25(1), 70-80.

- Lucas, S., Jembro, C., Tindberg, Y. and Janson, S. (2015). Bully, bullied and abused. Associations between violence at home and bullying in childhood. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(1), 27-35.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2017-2018*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Murphy, A.G. (2009). *Character education: dealing with bullying*. New York: Chelsea House Publisher.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.
- Önder, F.C. ve Yurtal, F. (2008). Zorba, kurban ve olumlu özellikler taşıyan ergenlerin aile özelliklerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 805-832.
- Padgett, S. and Notar, C.E. (2013). Bystanders are the key to stopping bullying. *Universal Journal of Educational Research*, 1(2), 33-41.
- Perren, S. and Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Price, J.M. and Dodge, K.A. (1989). Reactive and proactive aggression in childhood: Relations to peer status and social context dimensions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17(4), 455-471.
- Salmivalli, C. and Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28(1), 30-44.
- Tarçarıl Erol, B. (2015). *Investigating early maladaptive schemas among secondary school children in regard to peer bullying and victimization*. Unpublished master thesis, Bahcesehir University Clinical Psychology, Istanbul.
- Vaillancourt, T., Hymel, S. and McDougall, P. (2003). Bullying is power: Implications for school-based intervention strategies. *Journal of Applied School Psychology*, 19(2), 157-176.
- Williamson, R.E., Reed, D.E., Wickham, R.E. and Field, N.P. (2018). The mediational role of posttraumatic stress in the relationship between domestic violence exposure and peer victimisation: A Cambodian sample. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 23(1), 28-38.
- Yadava, A. Sharma, N.R. and Sharma, S. (2008). Understanding bullying: A moral disengagement framework. *Counselling: Theory, Research and Practice*, 147-160. 01.07.2019 tarihinde <http://globalvisionpub.com/globaljournalmanager/pdf/1389682809.pdf> adresinden erişildi.

Bir Olasılıktan Ötekine Köprü

Doç. Dr. Adil Korkmaz^{1*}

Geliş tarihi: 01.07.2019
Kabul tarihi: 03.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 143-151
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 1%.

¹ Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü,
Türkiye, adilkorkmaz@akdeniz.edu.tr
ORCID 0000-0002-2432-518X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada öznel ve nesnel olasılıklar arasındaki işbirliği koşulları incelenmektedir. Burada işbirliği sözcüğü ile anlatılmak istenen, olasılıklardan biri belli iken öbürünü de belli etmektir. Olasılık kuramının ilk zamanlarında böyle bir sorun yoktur; çünkü o zamanlarda tek olasılık vardır, o aynı anda hem öznel hem de nesnel olasılıktır, büyük sayılar yasası onlardan birinin öbürüne eşit olmasını garanti etmektedir, bu da demektir ki olasılıklardan biri belli iken öbürü de bellidir. O günlerdeki işbirliğine mutlak işbirliği denebilir. Bugün yalnızca koşullu işbirliği kabul edilebilir niteliktedir. Bu çalışma söz konusu koşullu işbirliğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olasılık, Öznel Olasılık, Nesnel Olasılık, İşbirliği.

The Bridge from One Probability to the Other

Assoc. Prof. Dr. Adil Korkmaz^{1*}

First received: 01.07.2019

Accepted: 03.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:**143-151

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 1%.

¹ Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü,
Türkiye, adilkorkmaz@akdeniz.edu.tr.
ORCID 0000-0002-2432-518X.

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

In this study, the conditions of collaboration between objective and subjective probability are examined. That intended to express here with the word of collaboration is to make one probability known when the other is known. In the beginning of the probability theory, there was not such a problem because in those days there was only one probability, it was objective probability and subjective probability at the same time, the law of large number guaranties that one of them is equal to the other, this means that if one of the probabilities is known, then the other is also known. The collaboration between two kinds of probabilities in those days can be named as absolute collaboration. Today only conditional collaboration is admissible. This study aims to examine the mentioned conditional collaboration.

Keywords: Probability, Subjective Probability, Objective Probability, Cooperation.

GİRİŞ

SITKI BEY:

İslam Bey, bu gece bir yere gidecek. Beraber gidebilir misin? Fakat yüzde doksan dokuz kurşuna dizilmek var.

ABDULLAH ÇAVUŞ:

Kurşuna dizilirse kıyamet mi kopar.

(Namık Kemal, Vatan yahut Silistre).

Öznel ve nesnel olmak üzere iki olasılık vardır. Bu olasılıklar şu ya da bu bakımından birbirlerine ne ölçüde çok benzerlerse benzesinler anlamca bambaşkadırlar. Bunu görebilmek için Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı yapıtından alıntılanan yukarıdaki tümceleri incelemek bile yeterlidir. Söz konusu tümcelerde geçen 0.99 (yüzde doksan dokuz) sayısı iki farklı biçimde anlamlandırılabilir: Birincisi, Sıtkı Beyin ya da Abdullah Çavuşun kurşuna dizilmelerindeki **kolaylık düzeyi**; ikincisi ise aynı kişilerin kurşuna dizileceklerine duyulan **inançmın yüksekliğidir**. Birinci anlamlandırma nesnel olasılığı, ikinci anlamlandırma da öznel olasılığı yansıtır. Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere nesnel olasılık "olmaktaki kolaylık" biçiminde tanımlanır ise de "uzun dönemdeki göreceli sıklık" ile nicelleştirilir. Öznel olasılık da farklı yöntemlerle nicelleştirilebilir. Kimi yazarlar bir yönüyle öznel, bir başka yönüyle de nesnel gerçekliğe bakma özelliğinden ötürü olasılığı Roma tanrısı Janus'a benzetirler; çünkü Roma tanrısı Janus da bir yüzüyle geçmişe, öbür yüzüyle geleceğe bakmaktadır. Ian Hacking anılan benzerliği anlatabilmek için 1975 yılında yayınlanan "Olasılığın Doğuşu (*The Emergence of Probability*)" adlı yapıtında Janus yüzlü olasılık (*Janus faced probability*)" tamlamasını kullanır (Hacking, 1991, s. 12). Bu tamlamayı daha önce kullanan Cooper (1965) gibi başka yazarlar da vardır; ancak Daston (1994) ve Gillies (2000, s. 18) de içinde olmak üzere pek çok yazar söz konusu tamlamayı kullandıklarında Cooper'e değil, Hacking'e gönderme yapmaktadırlar. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Ian Hacking, Janus yüzlü olasılık tamlamasının yaratıcısı olan değil ise de tutulurluğunu yükselten kişidir.

1. İKİ OLASILIK ARASINDA İŞBİRLİĞİ

1945 yılı ile başlayan dönemde Viyana Çevresinin yıldızı Rudolf Carnap yukarıda dile getirilen iki olasılığın her ikisini de bilim açısından yararlı ve gerekli diye nitelendirir (Carnap, 1945a; 1945b). Bu da onu geçmişteki matematikçilerden ve filozoflardan farklı bir konuma oturtur. Çünkü bu düşüncesinin bir sonucu olarak o artık iki olasılık arasında bir çatışma değil, işbirliği arama yolunu seçer. İki olasılık arasında işbirliği yapmak demek olasılıklardan biri belli iken ötekini de belli etmek demektir. Bunun da iki biçimi olabilir: Bir, öznel olasılık belli iken nesnel olasılığı belli etmek; iki, nesnel olasılık belli iken öznel olasılığı belli etmek. Bu iki durumun gerçekleştirilebilmesi için her iki olasılığın da var olması gerekir. Kimi durumlarda öznel olasılık vardır ancak nesnel olasılık yoktur. Olan bir nicelik ile olmayan bir nicelik elbette eşleştirilemez. Bu durum şöyle örneklendirilebilir: Bir kişi "Evren genişlediğine göre çok büyük bir olasılıkla başlangıçta *big bang* (büyük patlama) vardır." gibi bir tümce söylemiş olsun. Bu tümcedeki geçen "çok büyük bir olasılıkla" anlatımındaki olasılık sözcüğü öznel olasılığı yansıtır ve o da e="Evren genişliyor." gibi bir kanıt karşısında h="Başlangıçta *big bang* vardır." gibi bir ilerisürüme ne ölçüde yüksek düzeyde inanıldığını gösterir. Burada konu açısından önemli olan, ne ölçüde büyük olduğu belirtilmemekle birlikte çok büyük diye nitelendirilebilen bir öznel olasılığın varlığıdır. Oysa evrenin *big bang* ile başlayıp başlamamasıyla ilgili nesnel olasılık yoktur. Dolayısıyla iki olasılık arasında eşleştirme de söz konusu değildir.

Olasılıkların eşleştirilemeyecekleri durumlardan biri de onların birbirlerine eşit olmadıkları durumlardır. Şu örnek bu durumu anlatmak için uygundur. Bir torbada siyah ya da beyaz olduğu bilinen ancak hangi renk olduğu bilinmeyen bir kurdele olsun. "Bu torbadan beyaz kurdele çekme olasılığı kaçtır?" sorusuna verilecek iki yanıt vardır. Öznel olasılığı yansıtan 0.5 ve nesnel olasılığı yansıtan 0 ya da 1. Birinci yanıt öznel olasılığı yansıtır; çünkü kurdelenin ne renk olduğu bilinmediğinden "Çekilecek kurdele beyazdır." ve "Çekilecek kurdele siyahtır." ilerisürümleri eşit ölçüde inanılabilir niteliktedirler ve dolayısıyla da kayıtsızlık ilkesi uyarınca onlara 0.5 olasılıklarını atamak gerekir. 0'dır ya da 1'dir yanıtı ise sıklıkçı bir özellik sergileyen nesnel olasılığı yansıtır. Torbadaki kurdele beyaz ise beyaz kurdele çekme sıklığı 1, tersi durumda ise 0 olur. Bu örnekte öznel olasılık 0.5 olarak belirlenebilirken nesnel olasılık 0 ya da 1

olarak iki seçenek biçiminde belirlenebilmektedir ve bunları birbirlerine eşleştirmek farklı sayıları eşitlemek gibi bir kabul edilemez işlem olmaktadır.

Öyleyse iki olasılık arasında bir eşleştirme yapabilmek için ilk olarak gerekli iki koşul ileri sürülebilir: Bir, olasılıkların ikisi de var olmalıdır; iki, onların birbirlerinden farklı oldukları konusunda bir bilgi olmamalıdır. Bu koşullar sağlanmışken olasılıklardan biri belli iken öbürünün belli edilip edilemeyeceği sorusu yöneltilebilir.

2. ÖZNEL OLASILIK BELLİYKEN NESNEL OLASILIĞI BELLİ ETMEK

Olasılık kuramının doğuş döneminde *a priori* (önsel, gözlemeden önce) olarak elde edilen öznel olasılık ve *a posteriori* (sonsal, gözlemeden sonra) olarak elde edilen nesnel olasılık büyük sayılar yasası gereğince eşit değerde olmaktadır. O nedenle söz konusu dönemde anılan olasılıklardan biri belli iken öteki de belli olmaktadır. Bu da demektir ki olasılık kuramının doğuş döneminde olasılıklardan biri belli ilen ötekini de belli etmek gibi bir sorun yoktur. Anılan dönemde *a priori* olasılığı belirlemek için eş-olabilirlik ilkesi (*the principle of equipossibility*) kullanılır. Bu ilkeye göre bir denemedeki sonuçlar eş-olabilir niteliktedirler. Eş-olabilirlik eşit ölçüde kolay gerçekleşebilirlik demektir. Burada şu soruyu yöneltmek gerekir: Bir denemedeki sonuçların gerçekleşme kolaylıklarının eşit olması ne demektir? Gerçekleşme kolaylığı insana özgü bir kavramdır. Evrene değil... Örnek olarak insan açısından bir okka (1283 gram) odunu kaldırmak kolay, yüz okka odunu kaldırmak zordur. Oysa evren açısından kolay ya da zor yoktur. Olaylar koşullar tamamsa gerçekleşirler, tamam değil ise gerçekleşmezler. Koşullar tamam ise dağlar yerinden oynar, tamam değilse bir yaprak bile dalından kopmaz. Gerçekleşen olayların daha kolay ya da daha zor gerçekleştiklerini söyleyebilmek için evreni kişileştirmek gerekir. Kişileştirme anlatılmaz olanı anlatabilmek için yararlanılan yazınsal bir sanattır. Bu sanattan yararlanmak eş-olabilirlik kavramındaki bulanıklığı azaltsa bile büsbütün yok edemez. Pierre-Simon Marquis de Laplace eşit ölçüde karar verilemezlik gibi öznel bir kavramı eş-olabilirlik gibi nesnel bir kavrama duruluk özelliğini kazandırabilmek için dile getirir; ancak bu yolla sağlanan başarının sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü öyle durumlar vardır ki onlarda eşit ölçüde karar verilemezlik ile eş-olabilirlik örtüşmez. Yönelimli para örneği bunlardan yalnızca biridir. Yazıya ya da turaya yönelimli olduğu bilinen ancak bunlardan hangisine yönelimli olduğu bilinmeyen bir madensel para havaya atıldığında bu paranın ne geleceği konusunda bir karar verilemezlik söz konusu olur. Kayıtsızlık ilkesi uyarınca “Yazı gelecek.” ilerisürümüne ne ölçüde inanılabilirse “Tura gelecek.” ilerisürümüne de o ölçüde inanılabilir. Bu da demektir ki “Yazı gelecek.” ilerisürümüne 0.5 olasılığı iliştilir; bu olasılık elbette “Madensel para yazıya da turaya da yönelimli olabilir.” gibi bir kanıtı dayalı olduğu için öznel olasılığın mantıksal türüne girer. Yukarıdaki örnekte mantıksal olasılık 0.5 olmakla birlikte nesnel olasılık (yazı gelmenin uzun dönemdeki göreceli sıklığı) öyle değildir. Bunun nedeni madensel paranın yönelimlilik özelliğidir. Bu özellik madensel paranın yazı ile tura yüzlerinin eşolabilirlik ilkesine aykırı olmaları demektir. Böyle bir durumda yazı gelmesine ilişkin nesnel olasılığın 0 ile 1 aralığındaki her sayıya eşit olabileceği ancak 0.5 sayısına asla ve asla eşit olamayacağı söylenebilir. Bu örnek de gösterir ki eşit ölçüde karar verilemezlik ve eşolabilirlik ilkelerinin örtüşmedikleri durumlarda mantıksal nitelikteki öznel olasılık belliyken nesnel olasılığı belli etmeye çabalamak tehlikelerle dolu bir yola girmekten başka bir anlama gelmez. Bu konuda başka örnekler de sergilebilir. Eşit ölçüde karar verilemezlik ilkesi birden çok *a priori* olasılık üretilebilir ancak eşolabilirlik ilkesi yalnızca birtek *a posteriori* olasılık üretir. Bu da öznel olasılığın çok, nesnel olasılığın tek olması anlamına gelir ki böyle bir durumda iki olasılık arasında işbirliği yapmak tehlikelerle dolu bir yola girmekten başka bir anlama gelmez. Bertrand tutmazlıkları (*paradox*) bu konudaki en ünlü kanıtlardan biri olarak değerlendirilebilir (Gnedenko, 1978, s. 34-36). Bu tutmazlıklarda bir çember içine çizilen en büyük eşkenar üçgenin kenar uzunluğu ile o çemberi kesen bir kirişin uzunluğu karşılaştırılır. Bu karşılaştırmada kiriş uzunluğunun kenar uzunluğundan daha büyük olma olasılığı araştırılır ve üç farklı olasılık sayısı elde edilir. Bunlara mantıksal olasılıklar olarak bakılabilir; çünkü farklı kanıtlar altında farklı mantıksal olasılıklar doğar. Bunlardan birine nesnel olasılık olarak da bakılabilir ancak bunların hepsine birden nesnel olasılık olarak bakılamaz. Çünkü uzun dönemdeki göreceli sıklık olarak nesnel olasılık tektir. Bertrand tutmazlıklarının matematiksel yordamı zor görünebilir ancak öğrencilere yöneltilen şu sorunun matematiksel yordamı kolaydır: **İki çocuklu bir aile üyesi olan prensin kardeşinin bir prenses olma olasılığı kaçtır?** Öğrenciler bu soruyu iki farklı biçimde çözebilmektedirler: Birinci çözüm şöyle olmaktadır: Prens bir kardeşi olduğuna göre bu kardeş ya prenstir ya da prenestir. Bütün durumların sayısı 2’dir. Prens 1 durumda olduğuna göre

uygun durum sayısı 1'dir. O nedenle prensin kardeşinin prenses olma olasılığı $1/2$ 'dir. İkinci çözüm de şöyledir: Prens iki çocuklu bir aile üyesi olduğuna göre böyle bir ailenin çocukları şöyle listelenebilir: Prens Prens, Prens Prens, Prens Prens, Prens Prens. Bu dört durumdan Prens Prens seçeneğini elemek gerekir; çünkü Prens Prens seçeneği bir prens çıkarmış aile için söz konusu değildir. Geriye kalan bütün durumların sayısı 3'tür. Bunlar içinde yalnızca iki durumda prenses olduğundan uygun durum sayısı 2'dir. O zaman prensin kardeşinin prenses olma olasılığı $2/3$ olur. Öğrenciler her iki olasılık değerini de eşit ölçüde karar verilemezlik ilkesini kanıt olarak kullanıp *a priori* olarak belirleyebilmektedirler. O nedenle söz konusu olasılıklar mantıksal olasılıklardır. Bunların başka başka değerlere sahip olmalarının nedeni dayandıkları kanıtların farklılıklarıdır. İlk çözümü geliştiren öğrencilerin dayandıkları kanıt şudur: Prens kardeşinin prens ya da prenses olması eşit ölçüde karar verilemez durumlardır. Öbür çözümü geliştiren öğrencilerin dayandıkları kanıt ise şudur: Ailenin iki çocuğunun listelenmiş kümesindeki öğeler eşit ölçüde karar verilemez durumlardır.

Öznel olasılık -burada onun mantıksal türü- kullanılacak ise o zaman nesnel olasılık $1/2$ olarak mı, yoksa $2/3$ olarak mı belli edilecektir. Öğretmenleri öğrencilerine birinci çözümün yanlış, ikinci çözümün doğru olduklarını söyleyeceklerdir. Bunu söylerken düşündükleri olasılık doğallıkla nesnel olasılıktır. Birinci çözümü geliştiren öğrencilerin hata içine düştükleri kabul edilecek olursa o zaman bu tür hatalara ünlü matematikçilerin de düştükleri göz önünde tutularak bir avuntu elde edilebilir. Avuntu elde edilecek matematikçilerden biri de Jean le Rond d'Alembert'tir. O, şu soruyu çözerken yukarıda dile getirilene benzeyen bir hata içine düşer (Gorroochurn, 2011): **İki hilesiz madensel para havaya atılıyor. En az birinin yazı gelmesi olasılığı nedir?** Jean le Rond d'Alembert bu soruyu yanıtlarken eşit ölçüde karar verilemez olan sonuçlar kümesini:

{YY, YT, TY, TT}

biçiminde değil de:

{YY, YT, TT}

biçiminde gösterir. Burada Y harfi Yazı, T harfi de Tura kısaltması olarak kullanılmaktadır. Jean le Rond d'Alembert TY'yi YT'den farklı olarak değerlendirmede için sonuçlar kümesini 4 değil de 3 öğeli olarak tasarlar. Bunun sonucu olarak da havaya atılan iki madensel paradan en az birinin yazı gelmesi olasılığı $2/3$ olarak bulur. Eşit ölçüde karar verilemez sonuçlar kümesi bugün kabul edildiği gibi:

{YY, YT, TY, TT}

biçiminde gösterilirse o zaman havaya atılan iki madensel paradan en az birinin yazı gelmesi olasılığı $3/4$ olarak hesaplanır. Gerek $2/3$, gerekse $3/4$ sayıları farklı kanıtlara göre bulunmuş farklı mantıksal olasılıklar olarak değerlendirilebilir. Acaba nesnel olasılık bunlardan birine eşit midir? Eşit ise hangisine? Bugün bu sorular kolayca yanıtlanabilir: Nesnel olasılık $3/4$ sayısına eşittir ve bu da Jean le Rond d'Alembert'in çözümünden farklı olan bir ölçüdür. Karl Pearson "İstatistik Tarihi (*History of Statistics*)" adlı yapıtında Jean le Rond d'Alembert'in olasılık konusuna ne katkısı olduğunu sorar ve onun yukarıdaki çözümünü göz önünde bulundurarak bu sorusuna "Kesinlikle hiç! (*Absolutely nothing!*)" yanıtını verir (Gorroochurn, 2011). Karl Pearson'un bu yanıtında mantıksal olasılık konusundaki olumsuz tutumunun bir rolü olmalıdır. Burada konu açısından önemli olan şudur: Farklı kanıtlara göre birden çok mantıksal olasılık ölçüsü elde edilebilirken nesnel olasılık ancak ve ancak tek bir ölçü olarak elde edilebilir. O da uzun dönemdeki göreceli sıklıktan başka bir nicelik değildir. Bu da demek olmaktadır ki mantıksal olasılık belli iken nesnel olasılığı belli etmeye çabalamak tehlikelerle dolu bir yaklaşım içinde olmaktır (Geleneksel olasılık tanımı için bkz. Miller-Miller, 2014, s. 21-60).

Benzer bir söz öznel olasılığın ruhbilimsel türü için de söylenebilir. 20. yüzyılda Frank Plumpton Ramsey ile Bruno de Finetti'nin savundukları ruhbilimsel olasılığın ölçümünde yitirilecek değer kazanılacak değere oranı kullanılır (Gillies, 2000, s. 50-87). Bu oran bahis oranıdır. Burada yitirilecek değer, bir ilerisürüme olasılık atayan oyuncunun masaya koyduğu değerdir. Kazanılacak değer ise masadaki toplam değerdir. Toplam değer oyuncunun ve karşı oyuncunun masaya koydukları değerler toplamıdır. Yitirilecek değer kazanılacak değere oranı ruhbilimsel olasılıktır. Bu olasılık şöyle örneklendirilebilir: Bir ruhbilimci, bir kumarseverin "Yazı gelecek." ilerisürümüne ne ölçüde inandığını ölçmek için masaya 1 birim para koyar. Kumarsever de masaya 2 birim para koyar ise kumarsever

açısından masaya koyduğu bu 2 birim para yitirilecek değerdir. Kumarsever “Yazı gelecek.” ilerisürümü konusunda haklı çıkarsa masadaki toplam $1+2=3$ birim parayı kazanır. Dolayısıyla bu durumda ruhbilimsel olasılık $2/3$ olur. Oysa havaya atılan hilesiz bir madensel paranın yazı gelme ile ilgili nesnel olasılığı $1/2$ olmaktadır. Görüldüğü gibi, bu örnekte ruhbilimsel olasılık nesnel olasılığa eşit değildir. Kumarsever, daha çok yitincilerle karşılaşılacak bir dizi yaşantıdan sonra 1 birim paraya karşılık 2 birim para koyarak oynayacağı bir kumardan kazançlarla kalkamayacağını görebilir ve bu nedenle böyle bir durum ile yüz yüze gelmemek için koyduğu parayı azaltıp 1 birim paraya dek düşürebilir. Bu, artık “Yazı gelecek.” ilerisürümüne eskisi ölçüsünde inanmadığının bir kanıtı olur; çünkü artık onun ruhbilimsel olasılığı $1/2$ olmuş olur. Nesnel olasılık hâlâ $1/2$ 'dir ve bu durumda görülür ki ruhbilimsel olasılık nesnel olasılığa eşittir. Bu örnek şunu kanıtlamaktadır ki öğrenme yoluyla değişebilen ruhbilimsel olasılık belli olduğunda hep sabit kalan nesnel olasılığı onun aracılığıyla belli etme yolu tehlikelerle dolu bir yoldur.

3. NESNEL OLASILIK BELLİYKEN ÖZNEL OLASILIĞI BELLİ ETMEK

Nesnel olasılık belli iken öznel olasılık da belli edilebilir. Nitekim öznel olasılığı belirlemede kullanılan araçlar arasında nesnel olasılık başlarda gelir. Bu, Gottfried Wilhelm Leibniz'in şu sözünü gerçekleştirmekten başka bir anlam taşımaz (Hacking, 1991, s. 128):

Quod facile est in re, id probabile est in mente (Bir olay evrende nice kolay olursa biz de onun gerçekleşeceğine onca çok inanırız.)

Gottfried Wilhelm Leibniz kısaca şunu söylemektedir: Nesnel olasılık öznel olasılığa eşittir. Bu söz olasılıklardan birini ötekine ayrılmaz bir biçimde olmak üzere kavuşturmayı amaçlayan bir anlatımdır. Burada koşula bağlı olmadığı için mutlak diye nitelendirilebilecek olan böyle bir eşleştirmenin (işbirliğinin) 20. yüzyıldaki ilk örneklerinden birini Carl Gustav Hempel vermiş olur. O, geliştirdiği açıklama ve öngörme yordamlarının bir çeşidinde Gottfried Wilhelm Leibniz'in sözünü uygular:

a) Örnek Bir Öngörme Yordamı: Bay/Bayan X nasıl davranacak?

(i) Bir din üyesi olan bir kişi başka inanç topluluğu içinde yaşarken güvende olmayı büyük bir olasılıkla o inanç topluluğunun üyesiymiş gibi görünerek ikiyüzlü olmakta bulur.

(ii) Bay/Bayan X bir din üyesi olup başka bir inanç topluluğu içinde yaşayan bir kişidir.

=====(iii)
Bay/Bayan X büyük bir olasılıkla güvende olmayı o inanç topluluğunun bir üyesiymiş gibi görünerek ikiyüzlü olmakta bulacaktır.

Öngörme yordamı henüz olup bitmemiş olayların nasıl olup biteceklerine ilişkin tümceler yaratabilme etkinliğidir. Bu, tümdengelimsel-yasaya dayalı (*Deductive-Nomological* “kısaca D-N”) öngörme yordamı için geçerli olduğu gibi tümevarımsal-olasılığa dayalı (*Inductive-Statistical* “kısaca I-S”) öngörme yordamı için de geçerlidir. Yukarıdaki örnek ikinci çeşit öngörme yordamıdır. Bu yordamda bir olasılıksal yasayı dile getiren ilk tümcedeki %90 sayısı uzun dönemdeki göreceli sıklık ile ölçülen nesnel olasılıktır. Carl Gustav Hempel bunu eğilim (*disposition*) diye adlandırır ki o da Karl Raimund Popper'in yönelim (*propensity*) adlandırması ile benzerlik gösterir. Vargıdaki %90 sayısı ise günde dört paket sigara içen Bay/Bayan X'in kanser hastalığına yakalanacağına duyulan inanç yüksekliğini yansıttığından öznel olasılıktır. Yukarıdaki I-S öngörme yordamı şunu kanıtlamaktadır: Böyle bir bilimsel etkinliği gerçekleştirilebilmesi öznel olasılığın nesnel olasılık yardımıyla belirlenebilmesi ile olur. Benzer bir iş açıklama yordamı için de yapılabilir:

b) Örnek Bir Açıklama Yordamı: Bay/Bayan X neden intihar etti?

(i) Herhangi bir kişi sevdiğine kavuşma umudunu yitirir ise o kişi çok yüksek bir olasılıkla intihar eder.

(ii) Bay/Bayan X sevdiğine kavuşma umudunu yitiren bir kişidir.

=====(iii)
Bay/Bayan X çok yüksek bir olasılıkla sevdiğine kavuşma umudunu yitiren bir kişi olduğu için intihar etti.

Açıklama yordamı olmuş bitmiş bir olayın neden olup bitmiş olduğuna ilişkin tümceler yaratabilme etkinliğidir. Hempel (1965) bu etkinliğin de D-N ve I-S biçimlerini anlatır. Her iki biçim de en az bir yasa tümcesine ve gene en az bir başlangıç koşulu tümcesine dayalıdır. Yukarıdaki açıklama yordamı I-S açıklama yordamına ilişkin bir örnektir. Bu yordamda ilk tümce olasılıksal yasayı dile getiren bir tümcedir. Bu tümcedeki “çok yüksek bir olasılıkla anlatımı nesnel olasılığa ilişkin bir anlatım iken vargı tümcesindeki aynı anlatım öznel olasılığa ilişkin bir anlatımdır. Bu yordamda öznel olasılık daha önce belli edilmiş olan nesnel olasılık aracılığıyla belli edilmektedir.

Öznel olasılığın nesnel olasılık aracılığıyla belli edilmesinde dayanak sınıf (*reference class*) sorunu vardır. Her dayanak sınıf için başka bir nesnel olasılık söz konusu olduğundan dayanak sınıfını hatalı olarak belirlemek demek nesnel olasılığı hatalı olarak belirlemek ve dolayısıyla da öznel olasılığı hatalı olarak belirlemek demektir. Öznel olasılığı nesnel olasılık aracılığıyla belli etme sorununun çözümü dayanak sınıfı sorununun çözümüne bağlıdır. Bu durum şöyle bir soru yönelterek örneklendirilebilir: Kırkıncı yaşını tamamlamış olan Bay X’in kırk birinci yaşını tamamlayacağına ne ölçüde inanılabilir? Bu soru “Kırkıncı yaşını tamamlamış olan Bay X kırk birinci yaşını tamamlayacaktır.” ilerisürümüne hangi öznel olasılığın atanacağını sorgulayan bir sorudur. Burada sorgulanan öznel olasılığı belli etmek için önce nesnel olasılığı belli etmek gerekir. Bunun için ise farklı dayanak sınıflarına göre farklı yollar izlenebilir. Bunlardan biri önce insanlar arasında kırkıncı yaşını tamamlayanları, sonra da bunlar arasında kırk birinci yaşını tamamlayanları saymak ve elde edilen sayılardan ikincisini birincisine oranlamaktır. Bay X hakkında hiçbir bilgi yoksa bu yol önerilebilecek bir yol olarak kendisini ortaya koyar. Ancak Bay X’in Japon olduğu bilgisi varsa yukarıdaki yol artık önerilemeyecek nitelikte olur; çünkü kırkıncı yaşını tamamlayanların kırk birinci yaşını da tamamlayabilme olasılığı ülkeden ülkeye değişebilir. Bay X hakkında Japon olduğu bilgisi varsa dayanak sınıfını değiştirmek artık kaçınılmazdır. Dayanak sınıf şimdi insanlar sınıfı değil, Japonlar sınıfıdır. Bu dayanak sınıfına ilişkin nesnel olasılığı belli etmek için şimdi yapılacak iş yukarıdaki işlemleri bu dayanak sınıf için yinelemektir. Bay X hakkındaki her bilgi dayanak sınıfını değiştirebilir. Ancak değiştirmeyebilir de. Örnek olarak Bay X’in kel olduğu bilgisi varsa bu bilgi dayanak sınıfını değiştirmeyebilir. Bunun nedeni A=“kel olma” ile B=“kırkıncı yaşını tamamlamışken kırk birinci yaşını tamamlama” olayları arasında bir ilginin olmaması biçiminde betimlenebilir. Bu durum olasılık matematiğinde $P(B/A)=P(B)$ diye dile getirilir. A, B ile ilgili olasılığı ne artıran ne de eksilten bir olaydır. Bu özellikteki olaylar konusundaki bilgiler nesnel olasılık yardımıyla öznel olasılığı belirlemede engel oluşturmayan bilgilerdir ve olasılık eşleştirmesi bakımından kabul edilebilir bilgiler diye nitelendirilir (Lewis, 1980; Strevens, 1995). Olasılığı artıran ya da eksilten olaylara ilişkin bilgiler olasılık eşleştirmesi bakımından kabul edilemez bilgiler diye nitelendirilir. Böyle bilgiler arasında kristal küre (*crystal ball*) bilgileri başlarda gelir. Masallardaki kristal küreler hangi olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini gösteren cisimlerdir. Cadılar kristal kürelerine bakarlar ve hangi olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini görüp söylerler. Bilimdeki kristal küreler hangi olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini gösteren tümceler topluluğudur. Bu tümcelerin bir bölümü doğa yasalarını, öbür bölümü de doğaya ilişkin başlangıç koşullarını dile getirirler. Böyle tümceler topluluğuna sahip olan bir kişi hangi olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini bilebileceğinden onun açısından öznel olasılık ya 0 ya da 1 olur. Asla aradaki değerler olmaz. Romatizma ağrıları yağmurun yağacağını kesin olarak gösteren bir kristal küre olarak değerlendirilirse o zaman televizyonda hava durumu raporunu dinleyen romatizmalı bir kişi “Bugün yağmur yağma olasılığı $\frac{1}{2}$ ’dir.” haberini dinledikten sonra öznel olasılığını 0.5 olarak belirlemez, romatizma ağrıları varsa 1, yoksa 0 olarak belirler. Romatizmalı olmayan bir kişi ise kristal küreden yoksun bir insan olarak öznel olasılığını hava durumu raporuna göre 0.5 biçiminde belirleyebilir. Burada kristal küre olarak işlev gören tümce “Yağmurdan önce havada gerçekleşen fiziksel ve kimyasal değişimler romatizma ağrılarını depreştirir.” gibi bir doğa yasası (*law of nature*) ya da doğa yasası benzeri (*lawlike*) niteliğindeki bir sözdür. Herakleitos’un bu ve bunun gibi sözleri *logos* sözcüğü altında topladığı bilinmektedir (Herakleitos, 2005, s. 29). Genel olarak doğa yasaları birer kristal küre parçası olarak işlev görebilirler. Herhangi bir doğa yasasının kristal küre parçası olma işlevini nasıl gerçekleştireceği konusu şöyle örneklendirilebilir: Doğa yasası e=“Isıtılan bir tel uzar.” ve bir ilerisürüm h=“Şimdi şurada ısıtılan tel uzayacak.” olduğuna göre $p(h/e)=1$ eşitliğinin yazılabilmesi doğa yasasının ilerisürüm konusunda bir kristal küre parçası olarak rol oynadığını gösterir. Pierre-Simon Marquis de Laplace’ın *Demon*’u en büyük kristal küreye sahip bir varlık olarak nitelendirilebilir; çünkü o bütün doğa yasalarını ve başlangıç koşullarını bilen bir varlık

olarak kurgulanmaktadır. Bu olağanüstü varlığın penceresinden bakıldığında geçmiş gibi gelecek de besbellidir ve 0 ile 1 dışında olasılıklar yoktur (Hacking, 1991, s. 132).

Yukarıdaki örnekler öznel olasılığın nesnel olasılık aracılığıyla belirlenmesinin koşullara bağlı olduğunu göstermektedir. Bu koşulların neler olduğunu araştıran çalışmaların David Lewis (1980) ile birlikte ivmelendiği bilinmektedir. Onun çalışmaları başkalarınınca da sürdürülür (Thau, 1994; Strevens, 1995; Strevens, 1999; Arntzenius vd., 2003). Anılan çalışmalarda öznel olasılık, 1654-1837 dönemindekinden farklı olarak bir koşula bağlı olarak nesnel olasılığı belirlemede kullanılır. Eşleştirme koşulu kabul edilemez bilginin yokluğudur.

SONUÇ

Nesnel olasılık belli iken öznel olasılığı, öznel olasılık belli iken nesnel olasılığı belli etmek olasılıklar arasında işbirliği olarak nitelendirilebilir. Her iki yaklaşımda da tehlikeler olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Nesnel olasılık belli iken öznel olasılığı belli etmede tehlike kaynağı kabul edilemez bilgidir. Kabul edilemez bilgi nesnel olasılık belli iken öznel olasılığı belli etmeyi gereksizleştirir. Çünkü öznel olasılığı belli etmek için nesnel olasılıktan daha çekici bir yol vardır, o da kabul edilemez bilgidir yararlanma yoludur. Olasılık eşleştirmesi bakımından kabul edilemez bilgiler arasında kristal küre bilgisi başlarda gelir. Böyle bir bilgiye sahip olma durumunda öznel olasılığı yetkinlikle belirlemek varken onu nesnel olasılık aracılığıyla belirlemek önerilecek bir yol olarak görünmez. O nedenle öznel olasılığı belli etmede nesnel olasılıktan yararlanma yolu, ancak ve ancak kabul edilemez bilginin sağladığı daha çekici yollar yokken önerilebilir. Böyle bir yolu izlemek de bilimin temel nitelikteki açıklama ve öngörme işlevlerini yerine getirmede eşsiz benzersiz yararlar sağlamaktadır. Son olarak bir başka tehlikeyi söz konusu etmek olanaklıdır. Bu tehlike öznel olasılık belli iken nesnel olasılığı belli etmededir. İki tehlikeye dikkat çekilebilir. Birincisi öznel olasılıkların çokluğuna karşılık nesnel olasılığın tekliğidir; ikincisi ise öznel olasılığın kanıt ya da kişiye göre değişirken nesnel olasılığın dayanak sınıfına göre değişmez kalmayı sürdürmesidir. Bu tür tehlikeler göz önünde bulundurulursa öznel olasılığı bilmenin nesnel olasılığı bilmeye sınırlı ölçüde yararlar sağladığı anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Arntzenius, F ve Hall, N. (2003). On what we know about chance. *British Journal of Philosophical Science*, 54(2), 171-179.
- Carnap, R. (1945a). The two concepts of probability. *Philosophy and Phenomenological Research*, 5(4), 513-532.
- Carnap, R. (1945b). On inductive logic. *Philosophy of Science*, 12(2), 72-97.
- Cooper, Neil (1965). The concept of probability. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 16(63), 226-238.
- Daston, L. (1994). How probabilities came to be objective and subjective. *Historia Mathematica*, 21, 330-344.
- Gillies, D. (2000). *Philosophical theories of probability*. Routledge: London and New York.
- Gnedenko, B. V. (1978). *The theory of probability* (Translated from George Yankovsky). Moscow: Mir Publishers.
- Gorroochurn, P. (2011). Errors of probability in historical context. *The American Statistician*, 65(4), 246-254.
- Hacking, I. (1991). *The emergence of probability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hempel, C. G. (1965). *Aspects of scientific explanation and other essays in the philosophy of science*. Toronto: Collier-Macmillan.
- Herakleitos (2005). *Fragmanlar* (çev. Cengiz Çakmak). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Lewis, D. (1980). A subjectivist's guide to objective chance (*Studies in Inductive Logic and Probability II* içinde (Editor R. C. Jeffrey), Berkeley: University of California Press, 263-293.
- Miller, I ve Miller, M. (2014). *John E. Freund's mathematical statistics with applications*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Mittelstaedt, P. ve Weingartner, P. A. (2005). *Laws of nature*. Berlin: Springer-Verlag.
- Namık Kemal (2004). *Vatan yahut Silistre & zavallı çocuk* (haz. Cengiz Yurt). Klas Yayınları: İstanbul.
- Strevens, M. (1995). A closer look at the new principle. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 46, 545-561.
- Strevens, M. (1999). Objective probability as a guide to the world. *Philosophical Studies*, 95, 243-275.
- Thau, M. (1994). Undermining and admissibility. *Mind*, 103, 491-505.

Robert Dick'in "The Other Flute" Metodundaki Mikrotonal İcra Tekniklerinin Türk Müziği Perde Sistemine Uyarlanması Üzerine Bir Araştırma (Hüseyni Makamı Örneği)

Arş. Gör. Çiğdem Dönmez Kurlangıç^{1*}
Prof. Dr. Mehlika Dünder²

Geliş tarihi: 23.08.2019
Kabul tarihi: 06.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 152-160
Yıl: 2019

This article was checked by *PlagScan*.
Similarity Index 3.2%.

¹ Gazi Üniversitesi, Türkiye,
donmezc@gmail.com
cioldem.donmez@gazi.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-7106-5691

² Gazi Üniversitesi, Türkiye,
mehlika@gazi.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-7106-5691

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sabit perdeli ve batı klasik müziğindeki tampere ses sistemine göre tasarlanmış olan çalgılar ile koma (mikrotonal) perdelerin seslendirilememesi nedeniyle çoğu Türk müziği eseri doğru bir entonasyonda çalınmamaktadır. Bu çalışmada; batı müziği çalgılarından biri olan flüt için bahsi geçen perde sorununun çözümüne katkı sağlanması amaçlanmıştır. Türk müziği ses sistemindeki mikrotonal perdelerin flüt ile nasıl seslendirilebileceğinin belirlenmesi için flütist ve eğitmen Robert Dick'in geliştirmiş olduğu mikrotonal icra tekniklerinden yararlanılmıştır. Türk müziği ses sisteminde kuram ve uygulamada farklılıklar olmasından dolayı, flütte uygun olan mikrotonal tekniğin belirlenmesi için daha önceden çeşitli icralar üzerinde yapılmış olan perde analizi araştırmalarının sonuçlarından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mikrotonal, Flüt, Makam, Hüseyni, Perde

A Study on the Adaptation of Microtonal Performance Techniques in Robert Dick's Method "The Other Flute" to Turkish Music Pitch System (An Example of Hüseyni Maqam)

Res. Assist. Çiğdem Dönmez Kırlangıç^{1*}
Prof. Dr. Mehlika Dünder²

First received: 23.08.2019

Accepted: 06.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 152-160

Year: 2019

This article was checked by *PlagScan*.
Similarity Index 3.2%.

¹ Gazi University, Turkey,

donmezcg@gmail.com

ciqdem.donmez@gazi.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-7106-5691

² Gazi University, Turkey,

mehlika@gazi.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-7106-5691

* Corresponding Author

ABSTRACT

Most Turkish music pieces cannot be played in the right intonation with the instruments have the fixed pitch and the tampere sound system in western classical music due to the fact that cannot be played the comma (microtonal) pitches. The aim of the study is contribute to the solution of the said problem for the flute which is one of the western musical instruments. Microtonal performance techniques which were developed by flutist and instructor Robert Dick were used to determine how the microtonal pitch in Turkish music tonal system can be performed with flute. Due to the differences in theory and practice of Turkish music tonal system, the results of the pitch analysis studies on various performances were utilized to determine which suitable microtonal technique for the flute.

Keywords: Microtonal, Flute, Maqam, Hüseyni, Pitch

1. GİRİŞ

Günümüzde; keman, viyolonsel, klarnet gibi batı çalgıları ile Türk müziği icralarının yapıldığı ve bu çalgılara Türk klasik müziği ve Türk halk müziği çalgı topluluklarında yer verildiği görülmektedir. Hatta Türk müziği konservatuvarlarında bu çalgıların eğitimi verilmektedir. Bu çalgılar gibi gelişim sürecinin büyük bir kısmı Avrupa coğrafyasında gerçekleşen ve perdeleri tampere ses sistemine göre tasarlanmış olan flüt ile koma (mikrotonal) sesler elde edilemediği gerekçesi ile Türk Müziği eserleri tam anlamıyla seslendirilememektedir. Çoğunlukla küçük aralıklar görmezden gelinerek yedirimli sesler (tampere ses sistemi) kullanılmakta, fakat bu da birçok Türk müziği otoritesi tarafından doğru bulunmamaktadır. Bu nedenle flüt için yeni icra teknikleri denenerek bu perde sorununun çözülebilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle hem flütün Türk Müziği'ne kazandırılmasına hem de flüt eğitimi programlarında Türk müziği eserlerine de yer verilebilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

2. MİKROTONAL FLÜT TEKNİKLERİ

Flüt ile mikrotonal sesleri elde etmenin iki yöntemi bulunmaktadır. Bunlar Ağızlık çevirme ve parmak pozisyonudur. Ağızlık çevirme tekniği ile ilgili en büyük sorun, seslendirilen mikrotonun kulak yardımı ile bulunmasıdır. Ağızlık dışı ya da içe çevrilerek yarım tona kadar ses kaymaları elde edilebilmektedir. Fakat bu yolla mikrotonların seslendirilmesi ve öğretimi diğer yöntemlere göre çok daha zordur (Önertürk, 2015, s. 10). Burada öğrencinin son derece hassas bir kulağa sahip olması ve bir mikrotonu seslendirmek için her seferinde ağızlığı aynı açıda tutup aynı noktaya üflemesi gerekmektedir. Dolayısı ile herkesin anatomik yapısına göre değişiklik gösteren ağızlık pozisyonu için bir standart oluşturmanın oldukça zor olacağı düşünülmektedir. Önertürk (2015)'e göre her iki tekniğin birleştirilerek uygulanması tavsiye edilmiştir. Bu nedenle araştırmada; standart oluşturulması ve öğretimi daha kolay olacağı için parmak pozisyonu yöntemi üzerinde durulmuştur. Ağızlık çevirme yönteminin ise ezgi yönünün inici veya çıkıcı olma durumuna göre uygulanabileceği düşünülmektedir.

Flütist ve eğitimci Robert Dick'e ait ileri flüt tekniklerinin yer aldığı "The Other Flute" isimli metotta mikrotonal sesler için alternatif parmak pozisyonları bulunmaktadır. Kitapta sadece çeyrek tonların belirtildiği bir bölümün yanı sıra çeyrek tondan daha küçük segmentler için de ayrıca bir bölüm oluşturularak mikrotonal parmak pozisyonları ve üfleme teknikleri önerilmiştir. Türk müziğinde çeyrekten daha küçük ya da büyük aralıkların da bulunması nedeniyle her iki bölümden de yararlanmak gerekmektedir. Flüt eğitimi programlarında bu icra tekniklerinin öğretimi ile Türk Müziği perdelerinin seslendirilebilmesi ve öğretiminin daha kolay olacağı düşünülmektedir. Ancak oldukça kapsamlı ve çok sayıda olan mikrotonal parmak pozisyonları listesi içerisinde hangilerinin Türk müziği perdeleri için kullanılabilceği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun için Türk Müziği icralarındaki perde aralıkları göz önünde bulundurularak; Dick(1975)'in önerdiği mikrotonal tekniklerden hangilerinin kullanılabilceği üzerinde durulmuştur.

3. TÜRK MÜZİĞİNDE PERDE ANLAYIŞI

Geleneksel Türk müziğinde mikrotonal perde aralıklarının belirlenmesi kuram bilgisi ile mümkün olmamaktadır. Türk müziğinde temel kuram bilgisi olarak kabul edilen Arel-Ezgi-Uzdilek (AEU) sistemine göre belirlenen perde aralıklarının icra esnasında farklı seslendirildiği birçok araştırmada belirtilmektedir (Karaosmanoğlu ve Akkoç, 2000; Yarman ve Beşiroğlu, 2008; Tura, 1988). Teori ve icra arasındaki örtüşmezliğin yanı sıra bazı mikrotonal perdelerin frekansları da uygulamada makamdan makama farklılık gösterebilmektedir. Aynı isimdeki perde bir makamda biraz daha pes seslendirilirken diğer makamda daha tiz seslendirilebilmektedir. Hatta ezgi yönüne göre –ki bu iniş veya çıkış cazibesi olarak da adlandırılmaktadır- eser içerisinde bazen daha pes, bazen daha tiz seslendirilmektedir. Flüt gibi sabit perdeli batı müziği enstrümanları ile makamsal icraların doğru bir entonasyonda yapılabilmesi için Türk müziği perde anlayışındaki bu zenginliklere dikkat edilerek detaylı bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda bir başlangıç oluşturmak adına Hüseyini makamı üzerinden örnek bir çalışma yapılmıştır.

Araştırmada Hüseyini makamının tercih edilme nedeni, bazı kuramcılar tarafından ana dizi olarak önerilmesi ve TRT kurumunun repertuarında bu makamda bestelenmiş çok sayıda eser bulunmasıdır.

Ayrıca Türk müziğinin geneline bakıldığında Hüseyni makamının ana dizisindeki mikrotonlar olan Segah ve Eviç perdelerinin kullanım sıklık oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Can, 2002; İlerici, 1970; Sağer, 1998; Levendoğlu, 2003).

Batı müziğinin en çok kabul gören teorisi olan, 1 oktavın 12 eşit yarım tona bölünmesi ile oluşturulan tampere ses sisteminde aralıkların tam ve basit sayılarla ifade edilebilmesi ve kolaylıkla transpoze edilebilmesine olanak sağlaması nedeniyle araştırmalarda yaygın olarak kullanılan aralık birimi sent değeridir (Zeren, 2014, s. 298). Bu sebeple araştırmada uygun mikrotonların belirlenmesinde perde analizlerindeki sent değerlerinden yola çıkılmıştır.

4. HÜSEYİNİ MAKAMI DİZİSİNDEKİ MİKROTONAL PERDELER

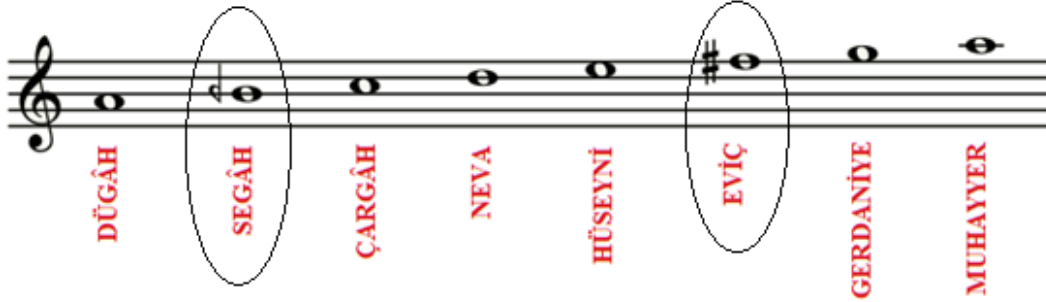
Hüseyni makamı dizisi, aşağıda Hüseyni beşli ve yukarıda Uşşak dörtlünün birleşiminden oluşmaktadır.

Şekil-1: Hüseyni Makamı Dizisi

Dizideki perde isimleri sırası ile şu şekildedir:

Düğah (La), Segah (Si koma bemol), Çargah (Do), Neva (Re), Hüseyni (Mi), Eviç (Fa bakiye diyez), Gerdaniye (Sol), Muhayyer (La). Perde aralıkları sırası ise şöyledir: K (8 koma), S (5 koma), T (9 koma), T (9 koma), K (8 koma), S (5 koma), T (9 koma).

Şekil-2: Hüseyni Makamındaki Mikrotonal Perdeler

Buradaki mikrotonlar Segah ve Eviç perdeleridir. Bu perdeler için uygulanacak mikrotonal flüt tekniğinin belirlenmesinde daha önce çeşitli araştırmalarda yapılmış olan icra analizi sonuçlarının aritmetik ortalamasından faydalanılmıştır. Ancak öncelikle akort sistemlerinin farklı olması nedeniyle flüt üzerinde yerinde Hüseyni dizisinin hangi notalara denk geldiğini bilmek gerekmektedir.

5. TÜRK MÜZİĞİNDEKİ AKORT SİSTEMİ VE BATI SAZLARINDAKİ PERDE DENKLİKLERİ

Türk müziğinde birbirinden farklı 13 akort şekli bulunmaktadır. Ancak bunların hepsi kullanılmamaktadır (Karadeniz, 1965, s. 5). Kemançe, kanun, ud gibi Türk müziği sazlarının "Re (Nevâ)" perdeleri Batı müziğinde "La" olarak adlandırılan 440 Hz frekansına göre akort edilmekte ve bu akort düzeni "Bolahenk" olarak adlandırılmaktadır (Özkan, 2006, s. 87). Yerinde seslendirme bu akort sistemine göre yapılmaktadır ve batı müziğindeki notalara karşılık gelen Türk müziği notaları aşağıdaki gibidir (Hatipoğlu, 2017, s. 291-292).

<u>Batı Müziği</u>		<u>Türk Müziği</u>
DO	→	FA
RE	→	SOL
Mİ	→	LA
FA	→	Sİ bemol
SOL	→	DO
LA	→	RE
Sİ	→	Mİ
DO	→	FA

Bolahenk akort düzenine göre; Batı müziği sazı olan flüt ile yerinde Hüseyini makamı dizisini icra etmek için seslerin Türk müziğindeki denkliklerine göre transpoze yapılmalıdır. Örneğin karar perdesi "La (Dügah)" olan Hüseyini makamı flüt ile karar perdesi "Mi" olacak şekilde transpoze edilerek icra edilmelidir. Hüseyini makamı dizisinin "Mi" perdesi üzerindeki transpozese şekil-3'teki gibidir.

Şekil-3: Mi Perdesi Üzerinde Hüseyini Makamı Dizisi

6. HÜSEYİNİ MAKAMINDAKİ MÜKROTONAL PERDELER İÇİN FLÜTTEKİ PARMAK POZİSYONLARININ BELİRLENMESİ

Türk Müziğinde icralar; yerinde, bir sestem, dört sestem, beş sestem gibi transpoze türlerine göre yapılmaktadır. Bu çalışmada yerinde seslendirme için gerekli olan mikrotonal perdeler ele alınmıştır. Flüt ile yerinde Hüseyini Makamı seslendirilirken; Segah perdesi için Fa bakiye diyezde, Eviç perdesi için Do bakiye diyezde mikrotonal teknikler uygulanmalıdır.

6.1. Hüseyini Makamı İçin Flütte Segah Perdesi

Flütte segah perdesinin hangi mikrotona denk geldiğinin belirlenmesi için Dügah-Segah aralığının sent değerlerine bakılmıştır. AEU sistemine göre "Dügah-Segah" aralığı 181.12 sent değerindedir. Ancak uygulamada farklı olacağı için burada kuram bilgisinden ziyade icra analizi sonuçlarından yararlanılmıştır. Hüseyini makamı icraları üzerinde yapılmış çeşitli analiz çalışmalarının sonuçlarına göre Dügah – Segah aralığının ortalama değeri tablo-1'deki gibidir.

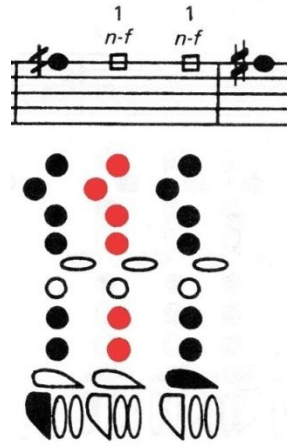
Araştırmacı	Perde Analizi Yapılan İcraçılar	Dügah-Segah Aralığı
Signell (1986)	Necdet YAŞAR	183 sent
Özek (2014) ¹	B.Sıdkı SEZGİN, İhsan ÖZGEN, M.Nurettin SELÇUK, Niyazi SAYIN, Tanburi Cemil Bey	142.6 sent

¹ 20. Yüzyıl Türk Müziği İcrasında Perde Anlayışı

Özek (2014) ²	Derya TÜRKAN, Murat AYDEMİR, Salih BİLGİN, Serhan AYTAN, Taner SAYACIOĞLU	158.5 sent
Çelik (2014)	Timur KARACA, Vasfi AKYOL, Necdet YAŞAR, M.Uğur EKİNCİ, Cemil ATIKOĞLU	179 sent
ORTALAMA		165.775 sent

Tablo-1: Hüseyini Makamında "Dügah-Segah" Aralığı Analizi Sonuçları

Bolahenk akort sistemine göre flüt üzerinde Dügah perdesine Mi, Segah perdesine Fa diyez notaları denk geldiği için bu aralık değerinin normalde 200 sent olan Mi -Fa diyez arasında oluşturulması gerekmektedir. Mi- Fa çeyrek ton tiz aralığının 150 sent olduğu göz önünde bulundurularak; Dick'in önerdiği parmak kombinasyonlarından; 50 sent olan Fa çeyrek ton tiz ve Fa diyez arasındaki mikrotonal segmentlere bakıldığında sıralı üç tane aralık olduğu görülmektedir. Bu aralıkların her birinin yaklaşık 16.66 sent (50/3) olduğu düşünülebilir. Dolayısı ile Mi'ye uzaklıklarının yaklaşık olarak sent değerleri; soldan birinci kombinasyonun 150 sent, ikinci kombinasyonun 166.66 sent (150+16.66), üçüncü kombinasyonun 183.32 sent (166.66+16.66), dördüncü kombinasyonun 200 sent (1 ton) olduğu kabul edilirse, 165.77 sent olması gereken aralığa en yakın değer yaklaşık 166.66 kabul edilen ikinci kombinasyon olduğu görülmektedir.

Şekil-4: Fa Çeyrek Ton Tiz ile Fa Diyez Aralığındaki Mikrotonlar

Flütte Hüseyini Makamında Segah perdesi için belirlenen parmak pozisyonu şekil-4'te kırmızı renkte gösterilmiştir.

6.2. Hüseyini Makamı İçin Flütte Eviç Perdesi

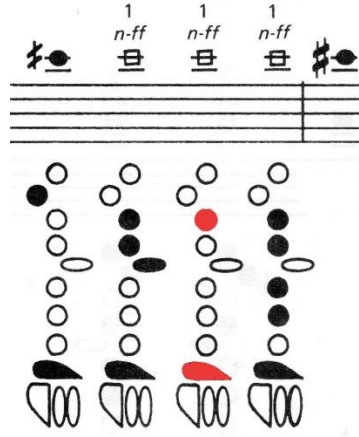
Dizideki diğer mikrotonal perde "Eviç (Fa bakiye diyez)" perdesidir. Burada flüt ile do diyez için mikrotonal teknik uygulanmalıdır. İcra analizleri ile ilgili yapılan sınırlı sayıda araştırma bulunmakla birlikte bunlardan yalnızca ikisinde dizinin altıncı derecesi (Hüseyini-Eviç aralığı) analiz edilmiştir.

² 21. Yüzyıl Türk Müziği İcrasında Perde Anlayışı

Araştırmacı	Perde Analizi Yapılan İcraçılar	Hüseyni-Eviç Aralığı
Signell (1986)	Necdet YAŞAR	176 sent
Çelik (2014)	Timur KARACA, Vasfi AKYOL, Necdet YAŞAR, M. Uğur EKİNCİ, Cemil ATİKOĞLU	178.6 sent
ORTALAMA		177.3 sent

Tablo-2: Hüseyni Makamında Hüseyni-Eviç Aralığı Analizi Sonuçları

Tablo-2'deki analiz sonuçlarının ortalamasına göre Hüseyni-Eviç aralığının ortalama 177 sent civarında olması gerektiği görülmektedir. Yerinde Hüseyni perdesine Si, Eviç perdesine Do diyez notaları denk geldiği için bu aralık değerinin normalde 200 sent olan Si-Do diyez arasında oluşturulması gerekmektedir. Si- Do çeyrek ton tiz aralığının 150 sent olduğu göz önünde bulundurularak; Dick'in önerdiği parmak kombinasyonlarından; 50 sent olan Do çeyrek ton tiz ve Do diyez arasındaki mikrotonal segmentlere bakıldığında sıralı dört tane aralık olduğu görülmektedir. Bu aralıkların her birinin yaklaşık 12.5 sent (50/4) olduğu düşünülebilir. Dolayısı ile Mi'ye uzaklıklarının yaklaşık olarak sent değerleri; soldan birinci kombinasyonun 150 sent, ikinci kombinasyonun 162.5 sent (150+12.5), üçüncü kombinasyonun 175 sent (162.5+12.5), dördüncü kombinasyonun 187.5 sent (175+12.5), beşinci kombinasyonun 200 sent (1 ton) olduğu kabul edilirse, 177.3 sent olması gereken aralığa en yakın değer yaklaşık olarak 175 sent olduğu düşünülen soldan üçüncü kombinasyonda olduğu görülmektedir.

Şekil-5: Do Çeyrek Ton Tiz ile Do Diyez Aralığındaki Mikrotonal

Flütte Hüseyni Makamında Eviç perdesi için belirlenen parmak pozisyonu şekil-5'te kırmızı renkte gösterilmiştir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Uygun mikrotonların belirlenmesinde klavuz olarak kabul edilen perde analizi sonuçları kesin olmayan yaklaşık değerlerdir. Örneğin Signell (1986) Dügah-Uşşak aralığındaki analiz sonucunda +/- 2, 3 sentlik özür payı olduğunu belirtmiştir. Çelik (2014) ise araştırmasında icra kayıtlarında glissando ve vibrato gibi çalış tekniklerinin uygulanmış olması ve ses kayıt problemleri gibi etkenlerin olmasından dolayı çok küçük farkların olabileceğini vurgulamaktadır. Özek (2014) de yapmış olduğu analizlerde melodi yönüne göre hiç bir ayırım gözetmediğini belirtmiştir. Oysa ki Türk müziği icralarında bu perdeler ezginin inici veya çıkıcı olma durumuna göre küçük oranlarda farklı icra edilmektedir. Loeffler (2006)'in "İnsan işitme sisteminin iki farklı perdeyi çözümleme eşiği 5-6 sent aralığındadır." ifadesinden yola çıkacak olursak bu yanılma oranlarının göz ardı edilebilecek düzeyde olduğu düşünülebilir. Kaldı ki icraçılar arasındaki perde aralığı farklılıklarının çok daha büyük oranlarda olduğu bilinmektedir. Çelik (2006)'in perde analizi sonuçlarına göre M. Uğur EKİNCİ ile Necdet YAŞARI'nın seslendirdiği Dügah-Segah

aralığında 20 sentlik yani 1 komaya yakın farklılık bulunmaktadır. Özek (2014)'ün çalışmasında da icracılar arasında benzer farklılıklar ortaya çıkmıştır. İcracıların perde analizlerinin sonuçları arasında böyle büyük farklılıklar varken en uygun yöntemin mümkün olduğunca fazla sayıda analiz sonucunun ortalama değerlerinden yola çıkmak olduğu düşünülmüştür.

Dick (1975)'in mikrotonal skalasında her bir çeyrek ton arasında standart bir mikroton sayısı bulunmamaktadır. Örneğin Fa çeyrek ton tiz ile fa diyez arasında 2 mikroton bulunurken, Do çeyrek ton tiz ile Do diyez arasında 3 mikroton vardır. Dick (1975) iki çeyrek ton arasında kaç mikroton var ise ona göre eşit parçalar halinde düşünülebileceğini, bu aralıkların büyük ölçüde eşit olduklarını belirtmektedir. Yalnızca belirgin düzeyde eşit olmayan durumlarda büyük olan mikrotonal aralığı "/" işareti ile göstermektedir. Segah ve Eviç perdelerine denk gelen mikrotonlarda bu durum ile karşılaşılmadığından mikrotonal aralıklar eşit kabul edilmiştir. Böylece flüt ile yerinde Hüseyni makamındaki mikrotonal perdelerin (Segah ve Eviç) seslendirilmesinin mümkün olduğu belirlenmiştir. Ancak belirlenen parmak pozisyonları uygulanırken, ağızlığına göre, inici ezgilerde üfleme açısının daha aşağıda, çıkıcı ezgilerde ise daha yukarıda tutulmasına özen gösterilmelidir. Burada icracının performans sırasında duymak istediği sese göre bir tercih yapması gerekmektedir. İcrada ezgi yönüne göre anlık olarak belirtilmek istenilen küçük farklılıklar için ağızlık çevirme tekniği daha uygun olacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde 2016 yılında başlanan ve halen devam etmekte olan doktora tez projesinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Can, M. C. (2002). Geleneksel Türk sanat müziğinde arel-ezgi-uzdilek ses sistemi ve uygulamada kullanılmayan bazı perdeler. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 175-181.
- Çelik, S. (2014). *Max/MSP tabanlı mikrotonal MIDI arayüz tasarımı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Dick, R. (1975). *The Other Flute*. Oxford: Üniversite Yayınları.
- Hatipoğlu, V (2017). Türk müziği keman akordu. *İdil Dergisi*, 6(29), 289-309.
- İlerici, K. (1970). *Bestecilik bakımından Türk müziği ve armonisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Karadeniz, E. (1965). *Türk musikisinin nazariyye ve esasları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karaosmanoğlu, M. K. ve Akkoç, C. (2000). Türk musikisinde icra-teori birliğini sağlama yolunda bir girişim. *Müzikte 2000 Sempozyumu Bildirileri*, 17-18 Mayıs 2000, İstanbul.
- Levendoglu, O (2003). Klasik Türk Müziği'nde ana dizi tartışması ve Çargah makamı. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(23), 181-193.
- Loeffler, B. D. (2006). *Instrument timbres and pitches estimation in polyphonic music*. Georgia Intitute of Technology, Unpublished M.S. Thesis, Atlanta.
- Önertürk, C. (2015). 20. Yüzyıl müziğinde öne çıkan flüt tekniklerinin incelenmesi ve oluşabilecek sorunlarla ilgili icracı ve bestecilere tavsiyeler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 124-141.
- Özek, E. (2014). *20. yüzyıl Türk müziği icrasında perde anlayışı*. İstanbul: Türk Musikisi Vakfı.
- Özek, E. (2014). *21. yüzyıl Türk müziği icrasında perde anlayışı*. İstanbul: Türk Musikisi Vakfı.
- Özkan, İ. H. (2006). *Türk musikisi nazariyatı ve kudüm velveleri*. İstanbul: Ötüken.

- Sağır, T. (1998). *Okul müziği çerçevesinde geleneksel Türk sanat müziği makam sistemi üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Signell, K. L. (1986). *Makam, modal practice in Turkey art music*. New York: Da Capo Press.
- Tura, Y. (1988). *Türk musikisinin meseleleri*. İstanbul. Pan.
- Yarman, O. ve Beşiroğlu, Ş. (2008). Türk makam müziği'nde nazariyat-icra örtüşmezliğine bir çözüm: 79-sesli düzen. *İTÜ Dergisi*, 2(5), 23-34.
- Zeren, M. A. (2014). *Müzik fiziği*. İstanbul. Pan

5. Sınıf Matematik Ders Kitabının Değerlerimiz Açısından İncelenmesi

Doktora Öğrencisi Volkan Sayın^{1*}
Prof. Dr. Keziban Orbay²
Prof. Dr. Emine Altunay Şam³

Geliş tarihi: 10.08.2019
Kabul tarihi: 09.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 161-171
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11%.

¹Amasya Üniversitesi, Türkiye,
volkan.sayin@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7365-0050
²Amasya Üniversite, Türkiye,
keziban.orbay@amasya.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7642-4139
³Amasya Üniversitesi, Türkiye,
emine.sam@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2140-3450

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için temel değerleri çocuklarına aşılması gerekir. Bu aşılama okullarda ders ortamında öğretmen eşliğinde olabileceği gibi çocuğun okul dışı çalışma ortamında kendisinin bile farkında olmadan kitabıyla çalışırken bilinçaltında gerçekleşebilir. Dolayısıyla ders kitaplarında yer alan değerler önem kazanmaktadır. Bu çalışmada ortaokul 5. Sınıf matematik ders kitabının matematik öğretimi programında yer alan değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenip doküman incelemesi ile veriler toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en çok değinilen değerler öz denetim, adalet, yardımseverlik ve sorumluluk değerleri olup en az değinilen değerler ise dostluk, dürüstlük, vatanseverlik, saygı ve sevgi değerleridir. Ünitelere göre değerlerin dağılımında düzensizlik olduğu görülmüş ve betimsel analizler örneklerle birlikte ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, Ders Kitabı, Değerler.

Research of 5th Grade Mathematics Textbook in Terms of Our Values

Doctoral Student Volkan Sayın^{1*}
Prof. Dr. Keziban Orbay²
Prof. Dr. Emine Altunay Şam³

First received: 10.08.2019
Accepted: 09.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 161-171
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11%.

¹Amasya University, Turkey,
volkan.sayin@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7365-0050
²Amasya University, Turkey,
keziban.orbay@amasya.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7642-4139
³Amasya University, Turkey,
emine.sam@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-2140-3450

* Corresponding Author

ABSTRACT

In order for a community to continue one's existence, it is necessary to instill the basic values to its children. This instillation can be accompanied at class environment by a teacher in a school, or can occur subconsciously in the child's out-of-school work environment, even when the child is not aware of it while studying with book. Therefore, the values in the textbooks gain importance. In this study, it is aimed to research the middle school 5th grade mathematics textbook in terms of values in mathematics curriculum. These values are justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and helpfulness. Qualitative research method was adopted in the study and data were collected by document analysis. Descriptive analysis technique was used to analyze the data. According to the results, the most mentioned values are self-control, fairness, helpfulness and responsibility, and the least mentioned are values of friendship, honesty, patriotism, respect and love. The distribution of values according to the units was found to be irregular and descriptive analyzes are given in detail with examples.

Keywords: : Mathematics, textbook, values

1. GİRİŞ

Günlük hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilmek için gereken güç ve kudretin kaynağı olan değerlerimiz her ne kadar kökünü geçmişten alsa da günümüzden beslenip geleceğe de uzanmaktadır. Bir toplumun ileriye taşınabilmesi için bireylerin yetkin ve değerler eğitimiyle yoğrulmuş olması gerekmektedir. Eğitim sisteminde sadece akademik açıdan başarılı belli bilgi ve becerileri kazanan bireyler yetişmektedir. Bununla birlikte toplumun temel değerlerini özümsemiş bireylerin yetişmesi hedeflenmektedir. Hedeflere ulaşma yolunda öğretim programları, eğitim materyalleri, ders dışı çalışmalar, kanun, yönetmelik gibi eğitim sisteminin unsurları bir bütün halinde düşünülmelidir. Değerlerimiz belli bir ünite veya belli bir konu olarak görülmeyip öğretim programlarının içine genel olarak konulmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Değerler eğitiminde temel nokta ahlaklı ve kişilik sahibi bireyler yetiştirmektir. Bu değerler ailenin yanı sıra okul, çevre, medya ve sosyal medya gibi unsurlarla birlikte kişiye kazandırılabilir. Okullarda toplumsal değerler ifade edilirken ders kitaplarının önemi ortaya çıkmaktadır (Deniz ve Karagöl, 2018, s. 246). Öğretim programlarının uygulanmasında önemli bir unsur olan ders kitaplarının değerler eğitimi açısından da yeterli olması gerekmektedir. Toplumun oluşturan bireylerin üzerinde uzlaştıkları düşünce, amaç ve temel ahlaki ilkeler değerlidir. Bu değerler toplumun var olması ve devamının sağlanması bakımından genel olarak kabul gören unsurlardır (Özgüven, 1999, s. 367-368).

Eğitmciler arasında tartışma konusu olan eğitimin amacını oluşturan üç önemli nokta vardır. İnsanın zihinsel faaliyetler ile düşünme becerisinin gelişimi, duygu ve irade açısından gelişim ile beden eğitimi olarak ifade edilebilir. Başarılı bireylerin kendilerine verilen sorumlulukları başarıyla üstesinden gelebilmesi için zihinsel yeteneklerini geliştirip, bedenini eğitip ruhunu da besleyerek olumlu değerlerle donatması gerekmektedir (Meydan, 2014, s. 93).

Eğitimin amacına ulaşmasında okullar önemli bir etkiye sahip olmalıdır. Bu etki nesillerin alışkanlıklarını, değerlerini ve sosyal davranışlarını yönlendirebilecek nitelikte olmalıdır. Değişen dünyada karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri üretebilmelidir (Ekşi, 2003, s. 79).

Kültürün bir parçası olmakla beraber kültürün kıymetini ortaya koymada bir ölçüt (Silah, 2000, s. 72) olan değerler toplumsal mirasın standart olmuş halidir. Bireyler bu standart durumlara göre davranışlarının sınırlarını çizer (Şen, 2007, s. 5). Değerler davranışlarımıza rehberlik yapmanın yanı sıra karşımızdaki diğer bireylerin davranışlarını da etkiler. Toplum içerisinde birbirleriyle iletişim halinde bulunan bireyler davranışlarının hangilerinin genel geçer olduğunu veya olmadığını toplumun önceden oluşmuş yerleşik farklı değerlere göre belirler (Beil, 2003, s. 14).

Gün geçtikçe teknolojik gelişmenin etkisiyle hızla değişen dünyada bireylerin değerlerini, kişiliklerini muhafaza etmesinin zorluğu bilinmektedir. Teknolojideki buluşlar, araç-gereçler toplumda amaç dışı kullanılarak kültürel ve sosyolojik farklılıklar oluşmasını sağlayarak bozulmalara sebep olmaktadır (Elbir ve Bağcı, 2013, s. 1322). Bu bozulmalar sosyal medyada birbirini tanımayan insanların duygu ve düşüncelerinden dolayı birbirine hakaret etmesi, küfürlü ifadelerde bulunmaları, uygunsuz teklifte bulunmaları, taciz, iftira, yalanlarla kişilerin itibarlarını küçük düşürücü davranışlarda bulunmaları şeklinde örneklendirilebilir.

Toplum hayatının düzenlenip olumsuzlukların ortadan kaldırılması değerler eğitimi ile mümkün olabilecektir. Değerler eğitimi aile ile başlayıp okul ile devam eden ve hayat boyu devam edecek dinamik bir süreçtir. Bu süreç toplum yaşantısında önceden doğru bilinen yanlışların ortadan kaldırılarak veya yeni ortaya konan kültürel parçaların ortaya konması ile oluşan yenilenme durumu olarak görülebilir. Fakat bu süreç çok kısa sürede gerçekleştirilecek bir durum değildir.

Bireylerin değerleri özümseyip kişilik haline getirerek davranış biçimine dönüştürme amacıyla ömür boyu devam eden eğitim, değerler eğitimi olarak ifade edilir (Yaman, 2012, s. 17). Değerler eğitiminin temel amacı bilinçli olarak kişinin kendini tanıyıp anlayarak gerçekleştirmesidir (Keskin, 2008, s. 20).

Aile, bireylerin iletişim halinde olduğu ortam ve eğitim kurumları değerlerin kazandırılmasında önem taşır. Birey, kendi bilişsel ve duyuşsal davranışlarının sorumluluklarını alabilene kadar aile değerlerine bağlı bir hayat yaşar. Eğitim hayatının başlamasıyla ailenin değerlerine ek olarak okulda verilen değerlerle iç içe geçen yeni bir oluşum başlar (Çınar, 2013, s. 193).

Okullarda değerler eğitimi öğretim programları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı öğretim programları değerlerin öğrencilere kazandırılması noktasında önem taşımaktadır (Kardaş ve Cemal, 2017, s. 384). Okullarda öğrenciler zamanının büyük kısmında ders kitabı kullanmaktadırlar. Öğrencilerin kaynak olarak kullanıp takip ettikleri ders kitapları aynı zamanda temel değerlerin kazandırılmasında kullanılan genel bir araç-gereçtir (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018, s. 10).

Ders kitapları ilgili dersin öğretim programıyla uyumlu olmakla beraber belli bir seviyedeki öğrenciye hitap ederek öğrenmeyi sistemli bir şekilde sağlamak için düzenlenmiş kitaplardır (Güneş, 2002, s. 34). Ders kitapları öğrenci ve öğretmen için eğitim öğretim sürecinde yol göstericidir. İlgili alanda sistemli olarak bilgiyi aktarmanın yanında toplum olarak ortak görülen değerleri, davranış ve düşünce tarzlarını aktaran bir araçtır (Tanrıöver, 2003, s. 110).

Değerler eğitimi sürecinde iki farklı sorunla karşı karşıya gelmektedir. Bunlardan birincisi okullarda ortak değerlerin belirlenip eğitim-öğretim sürecinde tutarlılık sağlamada karşımıza çıkmaktadır. Değerlerin çok fazla çeşidi olduğu düşünüldüğünde okullarda öğretimine vurgu yapılacak değerlerin tespiti önem taşır. İkinci sorun ise okullarda öğretilen değerlerle okul dışında kişilerin karşılaştığı değerler arasında uyuşmanın olmayışı olarak ortaya çıkmaktadır (Halstead ve Taylor 1996, s. 11-12).

2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan matematik öğretim programında değerler başlığı ayrıca yer almıştır. Bu başlığın altında kök değerler adı altında on temel değere yer verilmiştir (MEB, 2018). Değerlerin öğretim programında yer alması ülke genelinde değerler eğitimi konusunda tutarlılık sağlayacaktır.

Değerlerle ilgili olarak farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Örneğin Spranger (2001, s. 61-62) değerleri bilimsel, ekonomik, sosyal, politik, dini ve estetik olarak altı grupta ele almıştır. Schwartz (2012, s. 3-7) değerleri; öz-yönetim, başarı, hazcılık-zevk, güç-uyma, güvenlik, geleneksellik, harekete geçme, yardımseverlik, evrenselcilik şeklinde ifade etmiştir. Nelson (1987) ise değerleri bireysel, grup ve sosyal değerler olarak üçe ayırmıştır.

Değerler eğitimindeki gaye değerler arasında birliktelik sağlayıp bir ahenk içinde sevgi, saygı, sorumluluk, hoşgörü, adalet gibi değerlerin kazandırılmasıdır. Edinilen bu değerler olgu ve olayları karşılaştırmada kıyas aracı olarak kişide yer bulacaktır (Kıncal, 2007, s. 26).

Matematik eğitiminde değerler eğitimi yeterince önemsenmese de matematik alanında da değerlerin yer alabileceği ifade edilmiştir (Dede, 2007, s. 13). Ortaokul matematik ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi ile ilgili literatür incelendiğinde Şahin ve Başgül (2018)'ün çalışmasına rastlanılmıştır. Bunun dışında ders kitaplarını değerler eğitimi açısından ele alan araştırmaların Türkçe, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi kitaplarında yoğunlaştıkları görülmüştür (Baki, 2019; Deniz ve Karagöl, 2018; Şahin ve Ersoy, 2012; Güzel Candan ve Ergen, 2014; Kuş, Meray ve Karatekin, 2013). Bu araştırma önceki yapılan çalışmayla karşılaştırma imkânı da sunacak ve matematik ders kitabının değerler eğitimi açısından durumunun tutarlı olup olmadığı görülebilecektir. Değerlerin öğretim programlarında yer alması ile birlikte ders kitaplarının değerler eğitimine katkıda bulunacak nitelikte olmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında okutulan ortaokul 5.sınıf matematik ders kitabı incelenmesi, hangi değerlere ne derecede değinildiğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ortaokul 5.sınıf matematik ders kitabının matematik eğitimi programında yer alan kök değerlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması tek bir olayın, tek bir dokümanın veya bir olayın detaylı bir şekilde incelenmesi

olarak belirtilmiştir (Bogdan ve Biklen, 1992, s. 6-7). Veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi hedeflenen olgu ve olguları içeren yazılı materyallerin incelenmesi anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187). Eğitim araştırmalarında ders kitapları, program, öğrenci kayıtları, öğretmen el kitapları, ders planları vb. dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir (Bogdan ve Biklen, 1992, s.6-7).

Araştırmada 2018-2019 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında okutulan Cırıtcı, H., Gönen, İ., Kavas, D., Özarslan M., Pekcan, N. ve Şahin, M. (2017) tarafından kaleme alınan 5.sınıf ortaokul matematik ders kitabı incelenmiştir.

2.2 Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı ile çözümlenmiştir. Daha önceden belirlenmiş temalara göre veriler özetlenip yorumlanır. Temalara göre oluşturulan kavramsal çerçeve içerisinde verilerin hangi temalar altında bir araya getirileceğine dikkat edilmesi gerekir. Anlamli ve mantıklı bir tanımlama sürecinden sonra sonuçların yazılma aşamasında doğrudan alıntılara da yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224).

Araştırmada tema olarak değerler eğitimi açısından 2018 yılında yayınlanan matematik öğretimi programında yer alan kök değerler dikkate alınmıştır. Programda yer alan kök değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Bu temel değerlerin altında veriler tanımlanmıştır. Tanımlanan verileri desteklemek amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

2.3 Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda geçerlilik araştırılan olgunun veya olayın olduğu gibi tarafsız bir şekilde ortaya konması ile gerçekleşir (Kirk, Miller ve Miller, 1986, s.30). Araştırmada elde edilen veriler literatür taraması neticesinde değerlendirilerek ortaya çıkan sonuçların teyidi sağlanmıştır. Araştırmada temel değerlerin değinildiği yer olarak görülen kitaptaki bazı kısımlar olduğu gibi alıntılanarak geçerlilik arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kriter olarak belirlenen kök değerlerimizi çağrıştıran anahtar kelimeler kullanılarak kök değerler altında veriler sınıflandırılmıştır. Yapılan bu sınıflandırma araştırma sonuçlarının doğruluğunu sağlamada önemli bir etken olmuştur.

Güvenirliliği sağlamak için araştırmacılar kodlamaları temel değerlere göre oluşturulan kavramsal çerçeveye göre birbirlerinden bağımsız olarak yapmışlardır. Dostluk ve vatanseverlikle ilgili iki değer kodlanmasında görüş ayrılığına düşülmüştür. Görüş ayrılığına düşülen değerler tekrar birlikte incelenmiştir. Ortak bir karara varılamadığından bu iki kod kodlar arasından çıkarılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik uzlaşılan kodların tüm kodlara oranıyla bulunur. Bu oranın %70'ten fazla olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994, s. 278). Araştırmacılar tarafından belirtilen tüm kod sayısı kırk iken üzerinde anlaşılacak kod sayısı otuz sekizdir. Buna göre araştırmada kodlayıcılar arası güvenirlilik oranının %95 olduğu görülmüştür.

3. BULGULAR

Bu bölümde 5.sınıf matematik ders kitabı matematik öğretimi programında yer alan kök değerlere göre değerler eğitimi açısından incelenerek aşağıdaki Tablo 1 hazırlanmıştır. Tabloda ders kitabındaki değerlerin görülme sıklığı ünitelere göre yer verilmiştir.

Tablo 1: 5.Sınıf Matematik Ders Kitabındaki Değerlerin Görülme Sıklığı

Değerler	1.Ünite	2.Ünite	3.Ünite	4.Ünite	Toplam
Adalet	5	1	1		7
Dostluk	1				1

Dürüstlük	1				1
Öz Denetim	5	2	2	3	12
Sabır					
Saygı	2				2
Sevgi	2	1			3
Sorumluluk	3		1		4
Vatanseverlik		1		1	2
Yardımseverlik	4	1	1		6
TOPLAM	23	6	5	4	38

Tablo 1' e göre 5.sınıf matematik ders kitabında adalet değerine yedi (7) kez, dostluk değerine bir (1) kez, dürüstlük değerine bir (1) kez, öz denetim değerine on iki (12) kez, saygı değerine iki (2) kez, sevgi değerine üç (3) kez, sorumluluk değerine dört (4) kez, vatanseverlik değerine iki (2) kez ve yardımseverlik değerine altı (6) kez yer verilirken, sabır değerine ise hiç değinilmemiştir.

1. Ünite (Doğal Sayılar, Doğal Sayılarla İşlemler, Kesirler) en fazla adalet ve öz denetim değerlerine yer verildiği görülmüştür. Sabır ve vatanseverlik değerlerine ise yer verilmemiştir. 2. Ünite (Kesirlerle İşlemler, Ondalık Gösterim, Yüzdeler) en fazla öz denetim değerine yer verilirken dürüstlük, dostluk, sabır, saygı ve sorumluluk değerlerine yer verilmemiştir. 3. Ünite (Temel Geometrik Kavramlar ve Çizimler, Üçgenler ve Dörtgenler, Veri İşleme) en fazla öz denetim değeri yer alırken dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi ve vatanseverlik değerlerine yer verilmemiştir. 4. Ünite (Uzunluk ve Zaman Ölçme, Alan Ölçme, Geometrik Cisimler) en fazla öz denetim değerine yer verilirken vatanseverlik değerine de bir kere yer verilmiştir. Bu iki değer dışında diğer değerlere değinilmemiştir.

Ders kitabındaki üniteler genel olarak bakıldığında en fazla değer 1. Üniteye yer bulurken, en az değer de 4. Üniteye yer almıştır. 1. Üniteye yirmi üç (23) değere, 2. Üniteye altı (6) değere, 3. Üniteye beş (5) değere ve 4. Üniteye dört (4) değere yer verilmiştir. Kitap genelinde toplam otuz sekiz (38) kez temel değerlere değinildiği görülmüştür.

Ders kitabında ele alınan kök değerlerin kullanımlarına aşağıda örnekler verilmiştir. Bu kök değerlere kitabın hangi bölümlerinde ne şekilde yer verildiği örnekler üzerinde incelenmiştir.

3.1. Adalet (adil olma, eşit davranma, paylaşma, ...)

Birlikte Yapalım 12

Pikniğe giden 2 aile, 11 tane ekmeği eşit şekilde paylaşacaklardır. Her aileye kaç ekmeğe düşeceğini bulalım.

Şekil 1. Ders kitabından adalet değerini yansıtan alıntı

Şekil 1' de 1. üniteye yer alan doğal sayılarla bölme işlemi konusundaki birlikte yapalım etkinliğinde eşit şekilde paylaşım vurgulanarak adalet değerine yer verilmiştir.

3.2. Dostluk (diğererkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma, ...)

- 6) Murat maaşının $\frac{3}{11}$ 'ünü arkadaşına borç vermiştir. Borç verdiği miktar 900 lira olduğuna göre Murat'ın maaşı kaç liradır?

Şekil 2. Ders kitabından dostluk değerini yansıtan alıntı

Şekil 2' de 1. ünitedeki kesirlerle hesaplamalar konusuna ait değerlendirme sorusunda kişinin arkadaşına borç vermesi yardımlaşma olarak ele alındığında dostluk değerine yer verildiği ifade edilebilir. Aynı zamanda borç verme ifadesi düşünüldüğünde yardımseverlik değerine de değinilmiştir.

3.3. Dürüstlük (açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma, ...)

Zihinden Toplama ve Çıkarma İşlemleri

Hızlı Toplama

Bir mağazadan alışveriş yapan İbrahim yanda verilen ürünlerden satın almıştır. Kasada ödeyeceği miktarın 120 lira olduğunu öğrenen İbrahim aldığı ürünlerin fiyatlarını zihninden hesaplayarak tutarın yanlış olduğunu söylemiştir.

Tablo: Ürünler ve Fiyatlar

Ürünler	Fiyatlar
Gömlek	28 lira
Pantolon	45 lira
Ayakkabı	42 lira

Şekil 3. Ders kitabından dürüstlük değerini yansıtan alıntı

Şekil 3'te 1. ünite de yer alan zihinden toplama ve çıkarma işlemleri konusunun başında verilen ilgi çekici örnekte yapılan yanlış hesaplamaların farkına varılarak dürüst bir şekilde ödenmesi gereken tutara dikkat çekilerek dürüstlük değerine yer verilmiştir.

3.4. Özdenetim (davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme, ...)

Birlikte Yapalım 3

İlknur yeni aldığı kumbarasına birinci hafta 37 lira, ikinci hafta 25 lira, üçüncü hafta 53 lira atıyor. İlknur'un bu üç haftada kumbarasında kaç lira biriktirdiğini zihinden hesaplayalım.

Şekil 4. Ders kitabından öz denetim değerini yansıtan alıntı

Şekil 4' te 1. ünite de yer alan zihinden toplama ve çıkarma işlemleri konusundaki birlikte yapalım etkinliğinde, para biriktirmeye değinilerek tutumluluk konusu ön plana çıkartılmıştır. Burada kişinin kendi davranışlarını kontrol edip para biriktirmesiyle öz denetim değerine vurgu yapılmıştır.

3.5. Saygı (alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme, ...)

Birlikte Yapalım 1

Bilge bayram ziyareti için önce Bursa'dan Iğdır'a, Iğdır'dan da Sivas'a gidecektir. Bursa - Iğdır arası 1530 kilometre, Sivas - Iğdır arası 729 kilometre olduğuna göre Bilge'nin Bursa'dan Sivas'a yaklaşık kaç kilometre yol gideceğini tahmin edelim. Tahminimizi gerçek sonuçla karşılaştıralım.

Şekil 5. Ders kitabından saygı değerini yansıtan alıntı

Şekil 5'te 1. ünite de yer alan doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemleri konusundaki birlikte yapalım etkinliğinde, Bilge'nin bayram ziyareti için gideceği yolun hesaplanmasında insanların kişiliklerine değer verme duygusuyla birlikte bayram ziyaretine değinildiği düşünülmüştür. Bayram ziyaretleri sevilen, sayılan ve önemsenen insanlara ziyaret olarak düşünüldüğünde saygı ve sevgi değerlerinin ikisine de değinilmiştir.

3.6. Sevgi (aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma...)

Birlikte Yapalım 2

Merve annesi için yaptırdığı bir buket çiçeğe 15 lira 75 kuruş, kardeşi için aldığı çikolataya 2 lira 49 kuruş ödemiştir. Merve'nin annesi ve kardeşi için toplam kaç lira harcama yaptığını bulalım.

Şekil 6. Ders kitabından sevgi değerini yansıtan alıntı

Şekil 6'da 2. üniteye yer alan ondalık gösterimlerle toplama ve çıkarma işlemleri konusundaki birlikte yapalım etkinliğinde, anne ve kardeş için çiçek ve çikolata alınması kişinin aile kavramına önem verdiği göstermektedir. Bundan dolayı burada sevgi değerine yer verildiği ifade edilebilir.

3.7. Sorumluluk (kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma, sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme, ...)

Önce İş Güvenliği

Yeterli güvenlik önlemlerinin alınmaması inşaat sektöründe birçok iş kazasının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu iş kazalarının bir kısmı da uygun bir şekilde yapılmayan iskelelerden kaynaklanmaktadır. İş kazalarının azaltılması için standartlara uygun şekilde iskelelerin kurulması gerekmektedir.

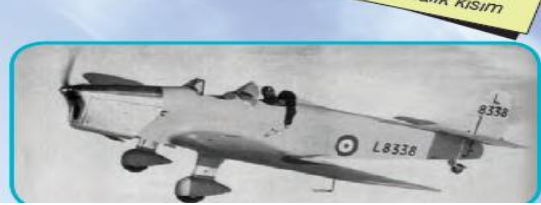
Şekil 7. Ders kitabından sorumluluk değerini yansıtan alıntı

Şekil 7'de 3. üniteye yer alan doğruya dik çizme konusunun girişinde öğrencinin ilgisini çekecek iş kazalarının sebepleri üzerinde durulmuştur. İş güvenliğinde sorumlu kişilerin görevini yerine getirmemesinden dolayı iş kazalarının olduğu ifade edilebilir. Böylece sorumluluk değerine yer verildiği görülebilir.

3.8. Vatanseverlik (çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme, ...)

Uçak Mekanîği

Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü kuruluşlarından olan Türk Hava Kurumu, 1925 yılında kurulmuştur. Yandaki tabloda Türk Hava Kurumu tarafından 84 lisanslı üretimi yapılmış Maggie 14 (Megi 14) adlı motorlu uçağa ait bilgiler yer almaktadır.

Şekil 8. Ders kitabından vatanseverlik değerini yansıtan alıntı

Şekil 8'de 2. üniteye yer alan ondalık gösterimler konusunun girişinde öğrencinin konuya ilgisini sağlamak için verilen metinde ülkemiz için toplumun menfaatleri doğrultusunda üretilen uçaklardan bahsedilmiştir. Böylece ülkemiz için çalışmanın önemi ifade edilerek vatanseverlik değerine yer verildiği söylenebilir.

3.9. Yardımseverlik (cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, ...)

Birlikte Yapalım 4

Bir yardım toplama kampanyası sonucu toplanan yardımlar, her birinin içinde 346 ürün bulunan 872 adet paket yapılarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır. Bu kampanya ile kaç adet ürünün ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldığını bulalım.

Şekil 9. Ders kitabından yardımseverlik değerini yansıtan alıntı

Şekil 9'da 1. üniteye yer alan doğal sayılarla çarpma işlemi konusundaki birlikte yapalım etkinliğinde yardım toplama kampanyasına yer verilerek yardımseverlik değerine değinilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucuna göre beşinci sınıf matematik ders kitabında en fazla değere 1. Ünite (Doğal Sayılar, Doğal Sayılarla İşlemler, Kesirler) yer verilmiştir. Daha sonra fazladan aza doğru sırasıyla 2. Ünite (Kesirlerle İşlemler, Ondalık Gösterim, Yüzdeler), 3. Ünite (Temel Geometrik Kavramlar ve Çizimler, Üçgenler ve Dörtgenler, Veri İşleme), 4. Ünite (Uzunluk ve Zaman Ölçme, Alan Ölçme, Geometrik Cisimler) yer verilmiştir. En fazla 1. Ünite sekiz farklı değere yirmi üç defa değinilirken 4. Ünite en az olarak iki farklı değere dört defa yer verilmiştir. Kitabın ilk ünitesinde toplamda yer verilen değerlerin yarısından fazlası yer almaktadır. Buna göre üniteler arası değerlere yer verilme durumunda tutarsızlık olduğu söylenebilir. Şahin ve Başgöl (2018) tarafından yapılan araştırmada da 5. sınıf matematik ders kitabında değerlerin ünitelere dağılımında tutarsızlık olduğu görülmüştür. Baki (2019) tarafından değerler açısından araştırılan ortaokul Türkçe ders kitaplarında da benzer olarak bazı değerlere az değinilirken bazı değerlere daha çok değinilmiştir. Değerlerin ders kitaplarındaki dağılımının tutarsızlığı bu araştırmalarla uyusmaktadır.

Bu araştırmaya göre 5. sınıf matematik ders kitabında en çok yer alan değerler sırasıyla öz denetim, adalet, yardımseverlik ve sorumluluk değeridir. En az değinilen değerler ise dostluk, dürüstlük, vatanseverlik, saygı ve sevgi değerleridir. Sabır değerine ise kitapta değinilmemiştir. Benzer olarak Şahin ve Başgöl (2018, s. 95-96) tarafından yapılan araştırmada 5. sınıf matematik ders kitabında da en fazla değinilen değerlerden bazılarının sorumluluk, evrenselcilik ve yardımlaşma değerleri en az yer verilen değerlerden birinin de saygı değeri olduğu ifade edilmiştir. Fakat Şahin ve Başgöl (2018) tarafından yapılan araştırmada kitapta fazlaca değinilen bir değer olarak ifade edilen evrenselcilik değeri araştırmamızda bu başlık altında irdelenmemiştir. Evrenselcilik değerine ait olduğu ifade edilen Rubik Küp ile ilgili motive edici örnek 2018 yılında yayınlanan matematik öğretim programında yer alan *sekiz yetkinlikten* biri olan kültürel farkındalık ve ifade olarak değerlendirildiğinden bu araştırmada herhangi bir değer altında yer almamıştır. Ayrıca farklı yetkinliklerin değerler olarak ele alınması durumu da söz konusu olabilir. Bu durumdan dolayı bu araştırmada Şahin ve Başgöl (2018) tarafından yapılan araştırmaya göre daha az sayıda değer yer alması açıklanabilir. Schwartz'ın değer sınıflandırmasında evrenselcilik; anlayış içerisinde, takdir edici ve hoşgörülü olma, insanların ve tabiatın iyiliğini gözetme açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya istemek, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak, iç uyumlu olmaktır (Schwartz, 2012, s. 7). Bu ifadeye göre yapılan bu çalışmada bazı değerler evrenselcilik değeri adı altında değil de, kök değerler olarak ifade edilen sevgi, saygı, adalet ve yardımseverlik değerleri adı altında incelenmiştir.

Güzel Candan ve Ergen (2014, s. 153) tarafından yapılan araştırmada 3. sınıf hayat bilgisi kitabında sevgi ve sorumluluk değerlerine daha fazla yer verilirken misafirperverlik ve barış değerlerine daha az yer verildiği ifade edilmiştir. Kuş, Merey ve Karatekin (2013, s. 201-202) tarafından yapılan araştırmada 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk ve sevgi değerleri daha fazla yer alırken temizlik, dürüstlük ve hoşgörü değerlerine daha az yer verildiği ifade edilmiştir. Baki (2019, s. 119-120) tarafından yapılan araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında estetik, nezaket, çalışkanlık ve sevgi değerleri daha fazla yer alırken barış, sadelik, hoşgörü ve alçakgönüllülük değerlerine daha az yer verildiği ifade edilmiştir. Diğer araştırmalarla birlikte bu araştırmaya bakılacak olursa ders kitaplarında daha çok ve daha az değinilen değerler farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ders kitaplarının sınıf seviyelerinden, ders içeriklerinden ve kitabı yazan kişilerin değer algularından kaynaklanabilir. Ayrıca ders kitaplarında hangi değerlerin yer almasının gerekliliği hususunda ortak bir uzlaşımın olmaması da kitaplarda farklı değerlere değinilmesine sebep olabilir.

5. ÖNERİLER

Ders kitaplarında yer alması istenen değerlerde uzlaşma sağlanarak ders kitabı yazan kişilerin bu değerlerden haberdar edilmesi ve bu değerlere yer veren kitapların yazılması sağlanmalıdır. Ortak değerlerin oluşturulması hususunda değerler eğitimi alanında araştırma yapmış uzmanlarla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı kitap inceleme komisyonları birlikte bir çalışma yapılabilir. Matematik ders kitapları temel değerler açısından incelenebilir. Ders kitaplarında

değerlere birbirine yakın sıklıkla yer verilerek değerlerin dağılımında tutarlılık sağlanabilir. Böylece her değere değinilebilir. Ders kitaplarında hangi değerlere vurgu yapılacağı ünite başlarında ifade edilebilir. 5.sınıf matematik ders kitaplarında sevgi, saygı, vatanseverlik, dostluk, dürüstlük ve sabır değerlerine daha fazla değinilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Baki, Y. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değer aktarımı açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 109-146.
- Beil, B. (2003). *İyi çocuk, zor çocuk "doğru davranışlar çocuklara nasıl kazandırılır?"* (çev. Cuma Yorulmaz). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K.(1992). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Cırtıcı, H., Gönen, İ., Kavas, D., Özarslan M., Pekcan, N. ve Şahin, M. (2017). *Ortaokul matematik ders kitabı 5*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2018(11), 104-120.
- Çınar, A. (2013). *Değerler felsefesi ve psikolojisi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Dede, Y. (2007). Matematik öğretiminde değerlerin yeri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 11-19.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 244-255.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Elbir, B. ve Bağcı C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(1), 1321-1333.
- Güneş, F. (2002). Ders kitaplarının incelenmesi. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güzel Candan, D. ve Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Halstead, J. M. Ve Taylor M.J. (Ed). (1996). *Values in education and education in values*. Biristol: USA The Falmer Press, Taylor & Francis Inc.
- Kardaş, M. N. ve Cemal, S. (2017). Değerler eğitimi ve Türkçe öğretiminde değer eğitimi üzerine yapılan araştırmalara ilişkin kaynakça denemesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 383-412.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kıncal, R. Y. (2007). *Vatandaşlık Bilgisi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kirk, J., Miller, M. L. ve Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research (Vol. 1)*. California: Sage Publications.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- MEB, (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. 15 Mayıs 2019 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329> adresinden erişildi.

- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Nelson, M. R. (1987). *Children and social studies: Creative teaching in the elementary classroom*. California: Harcourt Brace Jovanovich.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1).
- Silahl, S. (2000). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Spranger, E. (2001). *İnsan Tipleri: Bir kişilik psikolojisi*. (çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: İz yayıncılık.
- Şahin, Ö. ve Başgöl, M. (2018). Ortaokul matematik ders kitaplarında sosyal değerler. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, (34), 90-104.
- Şahin, T. ve Ersoy, F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Şen, Ü. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1999). *Psikolojik testler*. (3. Baskı). Ankara: PDREM Yayınları.
- Tanrıöver, H.U. (2003). *Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı*. B. Çotuksöken, A. Erzan ve O. Silier (Ed.), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi* (ss.106-121) içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktif Yurttaşlık İle Dindarlık Durumu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açından İncelenmesi

Doç. Dr. Ensar Çetin^{1*}
Doç. Dr. Kemal Dil²
Doktor Öğr. Üyesi Hakan Arslan³
Prof. Dr. Sedat Yazıcı⁴

Geliş tarihi: 26.08.2019
Kabul tarihi: 10.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 172-184
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*
Similarity Index 18%.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Türkiye, ensarcecin@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-5668-4988

² Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye,
kemaldil@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0003-0106-8712

³ Uşak Üniversitesi, Türkiye,
hakanbcu@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-9677-6035

⁴ Bartın Üniversitesi, Türkiye,
svazici@bartin.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7393-0722

* Sorumlu yazar

ÖZ

Dindar, dine mensup olma, dini benimseme anlamındadır. Bu açıdan dinin gereğini kabul eden ve bir dine mensup olan herkes bu açıdan dindar sayılabilir. Ancak gündelik hayatta "dindar insan" dendiğinde genellikle sadece bu kadarı kastedilmez veya anlaşılmaz, göreceli olarak dine daha bağlı insan akla gelir. Bir insanın dindarlık durumu dendiğinde de o insanın mensubu olduğu dinin esaslarını içselleştirmesi ve ibadetlerini yerine getirmede gösterdiği bağlılık derecesi anlaşılır. İnsanların gündelik hayat pratiklerinin oluşmasında zihniyet dünyasının, zihniyet dünyasının oluşmasında da inançlar belirleyici rol oynar. Toplumsal bilinç, kolektif ahlaki bilinç ve sosyal bilincin oluşmasında dinin rolünü inceleyen Emile Durkheim, dünya ve insan üzerine görüşler içermeyen herhangi bir dinin olmadığını belirtmiştir. Ona göre, hem felsefenin hem bilimin hem de tüm sosyal kurumların kaynağı dindir. Dinlerin bu özelliğinin sonucu olarak insanların inançları ile gündelik hayatta ortaya koyduğu davranış pratikleri arasında direkt veya dolaylı bir ilişki olduğu söylenebilir. Gündelik hayat pratiklerinin önemli bir bölümünü yurttaşlık ilişkileri oluşturur. İnsanların yurttaşlık ilişkilerini sürdürürken ortaya koyduğu gündelik hayat pratikleri ile zihniyet yapılarından dolayısıyla da inanç dünyaları ve dindarlık durumlarından bağımsız değildir. Türkiye’de, Cumhuriyet dönemiyle birlikte somutlaşan ve hız kazanan demokratikleşme sürecinde demokratik karar verme mekanizmalarının çeşitlenmesi, farklılaşması ve karmaşıklaşması yurttaşlık katılımını her zamankinden daha fazla önemli hale gelmiştir. Günümüzde etkin ve katılımcı yurttaşlığın önemli olduğu hemen hemen her demokratik kesim sıkça dile getirmektedir. “Yurttaşlık” kavramı hem etimolojik, hem de kavramsal olarak mekâna ve gruba göndermede bulunan bir sözcüktür. Günümüzde yurttaşlığın mekânsal boyutuyla genişlemesi ve katılımcılık boyutuyla farklılaşması yurttaşlık nitelikleri açısından beklentileri yükseltmiştir. Modern dünyada yurttaşlık ilişkilerindeki bu çeşitlenme “aktif yurttaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, demokratik ve katılımcı yurttaşlığı da içine alan aktif yurttaşlık ile dindarlık durumu arasındaki ilişki; aktif yurttaşlığın bilgi, beceri, değer ve katılımcılık boyutları ile dindarlığın inanç, duygu, davranış ve bilgi, boyutları açısından ele alınmıştır. Bu çalışmanın genel amacı yetişkin bireylerin aktif yurttaşlık nitelik ve davranışları ile dindarlık düzeyli arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu kapsamda, katılımcıların yurttaşlık ilgileri, yurttaşlık katılım düzeyleri, karar verme süreçleri, bilgi kaynakları, yurttaşlıkla ilgili hak ve sorumluluk farkındalıkları, yurttaşlık öz-yeterlilikleri ile etkin yurttaşlık katılımcılığının önündeki sosyo-kültürel engelleri dindarlık durumu değişkeni açısından araştırılmıştır. Çalışmada, nicel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Araştırmada, nicel veri toplama aracı olarak enlemesine tarama deseni kapsamında anket tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık/ vatandaşlık, aktif yurttaşlık, dindarlık, din algısı, demokratik katılım

A Sociological Perspective on the Relationship between Active Citizenship and Status of Religion

Assoc. Prof. Dr. Ensar Çetin^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Kemal Dil²
Assist. Prof. Dr. Hakan Arslan³
Prof. Dr. Sedat Yazıcı⁴

First received: 26.08.2019

Accepted: 10.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 172-184

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Türkiye, ensarçetin@yahoo.com,

ORCID ID 0000-0002-5668-4988

² Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye,
kemaldil@yahoo.com.

ORCID ID 0000-0003-0106-8712

³ Uşak Üniversitesi, Türkiye,

hakançbu@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9677-6035

⁴ Bartın Üniversitesi, Türkiye,

vyazici@bartin.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-7393-0722

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

Religious means being affiliated to and connected with a religion and adopting that particular religion. In this respect, anyone who accept the requirements of religion and who is affiliated to a specific religion can be considered as a religious person. However, when we speak of a “religious person” in daily life, what is meant or understood is usually not this, but relatively, a person more devoted to a religion. And, when we speak of the religious status of a person, how much that person internalizes the tenets of the religion s/he is affiliated to and the level of his/her devotion with respect to fulfilling the religious deeds. Mindset plays a determining role in the formation of daily life practices of people, whereas beliefs play a determining role in the formation of the mindset. Upon analyzing the role of religion in the formation of social consciousness, collective moral conscious and social awareness, Emile Durkheim stated that there is no religion which does not involve judgments on the world and humans. In her opinion, religion is the origin of not only philosophy and science, but also all social institutions. As a consequence of such characteristic of religion, it would not be wrong to say that there is a direct or indirect relationship between the beliefs of people and their behavioral practices in their daily lives. Citizenship relations constitute an important part of daily life practices. Daily life practices displayed by people while maintaining their citizenship relations are not independent from their mindsets, therefore, their world of belief and religiousness status. In Turkey, diversification, differentiation and complexification of the democratic decision-making mechanisms in the process of democratization, which took a more concrete form and gained momentum with the Republican period, has made citizenship participation much more important than ever. Today, almost every democratic segment frequently expresses how significant an effective and participatory citizenship is. The concept of “citizenship” is a word that refers to the space and group, both etymologically and conceptually. Expansion of citizenship in terms of space and differentiation of the same in terms of participation has now raised expectations with regards to citizenship qualifications. Such diversification of citizenship relations in the modern world created the concept of “active citizenship”. The relationship between the “active citizenship”, which involves democratic and participatory citizenship, and the “religiousness status” is addressed in this study from the point of knowledge, skills, values and participation aspects of active citizenship and the point of belief, emotions, behaviors and knowledge aspects of religiousness. The general purpose of this study is to research the relationship between the active citizenship qualifications and behaviors of adult individuals and their level of religiousness. In this context, citizenship interests, citizenship participation levels, decision-making processes, information resources, awareness of citizenship rights and responsibilities, citizenship self-sufficiencies, and socio-cultural obstacles before effective citizenship participation have been researched with regards to religiousness status variable. Quantitative data collection method is used in the study. The questionnaire technique within the framework of cross-sectional scanning pattern has been used as a quantitative data collection tool for the research.

Keywords: Citizenship / citizenship, active citizenship, religiousness, religious perception, democratic participation.

GİRİŞ

Çalışmanın Amaç ve Kapsamı

Bu araştırmada insanların gündelik hayat pratiklerinin çok önemli bir boyutunu oluşturan aktif yurttaşlık ile zihniyetin oluşmasında önemli bir yeri olan dindarlık durumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmaktadır. İnsanların dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması dini sosyalleşme açısından oldukça önemlidir. Dinler, mensuplarının karşılaştıkları sıkıntılara tahammül gücünü artırmaktadır. Ancak dinlerin bu fonksiyonu mensuplarını hak arama ve karar alma mekanizmalarına katılma noktasında ters işlev de yerine getirebilmektedir. Örneğin, dindar bir bireyin haksızlığa uğradığında hakkını yasal yollarla aramak yerine konuyu İlahi adalete havale etmesi söz konusu olabilmektedir. Karar alma mekanizmalarına katılmaya istekli veya isteksiz olmak konusunda da insanların dindarlık durumları etkili olabilmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda, çalışmanın hedeflerini daha somut biçimde şöyle ifade edebiliriz:

Hedef 1 Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile yurttaşlık algı ve farkındalıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmek.

Hedef 2 Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile yurttaşlık davranışları ve katılım düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek.

Bu çalışmanın konusu en genel şekliyle “Gündelik Hayat Sosyolojisi” açısından Türkiye’de aktif yurttaşlık profil, özellik ve süreçlerini tespit etmek olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Türkiye’nin belirlenmiş araştırma alanlarında yurttaşlık, aktif yurttaşlık, katılımcı yurttaşlık ile dindarlık arasında ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır.

Dindarlık ve aktif yurttaşlık konuları ulusal ve uluslararası literatürde yaygın bir şekilde çalışılmaktadır. Günümüzde dünyada dindarlık ve yurttaşlıkla ilgili üniversite bünyelerinde çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak dindarlık ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişkiye odaklanan çalışma sayısı yok denebilecek kadar azdır. Dindarlık ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştığımız bu araştırmanın bu alana katkı yapacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın konusunu daha açık bir şekilde ifade etmek açısından araştırmanın ana problem cümlesi ile alt problem cümlelerine yer vermekte yarar vardır.

Problem Cümlesi: Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Alt problem cümleleri:

Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık farkındalık boyutu düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık katılım boyutu arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık bilgi boyutu arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yetişkin bireylerin dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık beceri boyutu arasında nasıl bir ilişki vardır?

Çalışmanın Özgün Değeri

Demokratik yönetimlerde yurttaşlık niteliklerinin ve katılımının öneminin farkına varan hemen hemen her kesimden yurttaşların sivil, siyasi ve toplumsal yaşama, karar verme mekanizmalarına, yurttaşların kendilerini temsil eden veya kararlarıyla etkileyebilecek örgütlere katılmaları konusunda teşvik edici mesajlar yükselmektedir. Ulusal hükümetler, AB, yerel yönetimler ve ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri bu konuda birçok somut adım atarak araştırma, geliştirme ve eğitimsel faaliyette bulunmaktadır. Ancak, aktif ve katılımcı yurttaşlık açısından gelişmiş demokratik ülkelerin bile arzulan hedeflerden uzakta olduğu bilinen bir gerçektir (Geddes, 2000; Herbert, Cheshire ve Higgins, 2004; Morell ve Bock, 2008). Bu eğilimin ve davranışın altında yatan nedenleri, yapıları, motivleri veya motivasyon eksikliklerini, ilişkileri, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik engelleri anlamaya ve açıklamaya yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Türkiye'de aktif ve katılımcı yurttaşlıkla ilgili “Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracının Geliştirilmesi Üzerine Bir Çalışma” isimli makale (Yazıcı, Arslan vd., 2017, s. 251- 272). “Aktif yurttaşlık öz-yeterlik ölçeği Bir geçerlik ve güvenilirlik çalışması- AYÖYÖ” isimli makale (Arslan, Yazıcı vd., 2017) ve “Dindarlık Durumu ile Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açından İncelenmesi” sözlü bildiri sunumu (Çetin, Yazıcı vd., 2017, s. 290) gibi çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar genel olarak yurttaşlığı eleştirel düşünme, kırsal yaşam, kent yaşamı ve aktif yurttaşlık bağlamlarında ele almaktadır. Yapılan literatür çalışmasında aktif yurttaşlık ile dindarlık arasında nasıl bir ilişki olduğunu ele alan bir çalışmaya rastlayamadık. Bu nedenle araştırmamızı aktif yurttaşlık ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alması bakımından özgün bir değere sahip olduğu kanaatindeyiz. Araştırmamızın bu alanda ilk çalışma olduğunu söylemek aşırı iddialı olacaktır, ancak çalışmamızın bu konuda ilklerden olduğu söylenebilir.

Yöntem ve Materyal

Bu çalışmada, **tarama modeli** kapsamında **betimleyici araştırma** yöntemi kullanılmıştır. Betimleyici yöntem belli bir durumu tespit etmeye yönelik araştırma modelidir. Betimleyici araştırma kapsamında genel olarak, davranışlar, tutumlar, inançlar, görüşler, değerler, ilkeler, özellikler, beklentiler, bilgiler ve sınıflandırmalar incelenir (Neuman, 2007). Çalışmada, nicel veri toplama tekniklerinin yer aldığı araştırma ve çözümleme deseni kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Dindarlık Durumu Ölçeği (DDÖ): Ancak Sosyolojik açıdan dinin toplumdaki etkisi göz önünde bulundurularak yapılan dindarlık tanımı yapılacak olursa “dindar” özetle bir kutsala inanan, inançları gereği işler yapan ve dinî bir grubun üyesi olan kimsedir. Dindar (mütedeyyin) ise mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir (Arslantürk, 2004, s. 239; Yıldız, 2001, s. 23). Türkiye’de ve Dünyada çok sayıda dindarlık ölçeği mevcuttur. Ancak din alanı kısmen özel bir alan olduğu için farklı din mensuplarının dindarlık durumları ölçmek için daha özel ölçeklerin geliştirilmesi zorunludur. Biz araştırma örneklemimizden daha nesnel veriler toplayabilmek için İslam dinine inananların dindarlık durumları ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirdik.

Bu çalışmada kullanılan dindarlık ölçeği 19 sorulu beşli likert tipi ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin oluşturulması aşamasında kitabi dindarlık ve halk dindarlığı olmak üzere iki alt boyutta sorular oluşturulmuştur. Bu ölçeğin özellikle halk dindarlığı alt boyutunun hazırlanmasında Mustafa Arslan’ın geliştirdiği ve Türkiye’de dindarlık çalışan birçok araştırmacı tarafından da kullanılan “Popüler Dindarlık Ölçeği”nden (PDO) yararlanılmıştır (Arslan, 2003). Ölçek (KMO and Bartlett's Test: ,885, Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 813’tür.

Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA): AYÖA bir birleşik gösterge (composite indicator) ölçme aracıdır. Birleşik gösterge veya indeks, birçok gösterge kümesinin matematiksel toplamından oluşur. Bir niteliği veya değişkeni birleşik gösterge yoluyla ölçmenin birçok olumlu yönü vardır (CIRG, 2016): Birleşik göstergeler resmin bütünü gösterirler. Karmaşık veya çok boyutlu sorunları özetledikleri için karar vericilere kolaylık sağlarlar (Arslan, Yazıcı vd. 2016).

AYÖA her dört boyuttaki göstergelere eşit ağırlık verir. Bu boyutlar içinde yer alan alt boyutlar da kendi içinde eşit ağırlıktadır. Ağırlık seçimi her bir boyutun aktif yurttaşlık için aynı derecede önemli görülmesine göre belirlenmiştir.

Nicel veri toplama aracı: Araştırmacılar tarafından geliştirilecek nicel veri toplama anketinde çeşitli demografik soruların yanı sıra katılımcıların dindarlık ve yurttaşlık kavramından ne anladıkları; dindarlık durumu ve din algısı; yurttaşlıkla ilgili temel sorunlar; sivil, siyasal ve sosyal katılımları; yurttaşlık hak ve sorumlulukları konusundaki farkındalıkları; bilgi kaynakları ve ağları; yerel liderlerin rolleri, kendilerini veya başka insanları etkileyebilecek yerel, ulusal veya uluslararası düzeydeki olaylar hakkındaki farkındalıkları hakkında yapılandırılmış sorular yer almıştır.

Hazırlanan veri toplama aracında yer alan soruların katılımcılara sorulmasında etik açıdan herhangi sorun olup olmadığı ile ilgili etik kurul raporu alınmış ve veriler toplanma aşamasına geçilmiştir. Daha sonra elde edilen verilerin çözümlemesi SPSS 22 programı aracılığıyla yapılacak yüzde, frekans, ortalama değerleri verilerek Chi-kare testi, korelasyon ve regresyon analizi gibi testler uygulanmıştır.

Araştırma dört ilde (Ankara, Çankırı, Çorum, İstanbul) gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenimiz Türkiye’de yaşayan 18 ve üstü yaş grubundaki bireyler oluşturmaktadır. Farklı sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel özellikleri olan bireylere ulaşmayı kolaylaştıracağı varsayımından hareketle alan araştırması için küçük, orta, büyük şehir ve metropol seçilmiştir.

Araştırmaya yaşadığımız şehir olan Çankırı merkez ilçesinde yapılan pilot çalışma ile başlanmıştır. Daha sonra Çankırı ilinin de içinde bulunduğu dört ilde devam edilmiş ana çalışmalar bu illerde gerçekleştirilmiştir. Bu illerin seçilmesinde görelide sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel açıdan farklılık araz etmesi etkili olmuştur. Ayrıca bu şehirler nüfus büyüklüğü bakımından da küçükten büyüğe sıralanmaktadır. Bu da bu illerin seçilmesindeki diğer bir etken olmuştur. Bu şekilde araştırma evreni olarak seçtiğimiz bu şehirlerde yaşayan 18 ve üstü yaş grubunda bulunan kadın ve erkek bireylere toplamda 272 katılımcıya anket uygulanmıştır. Katılımcı sayısı ölçek soru sayılarının yaklaşık olarak on katı olarak belirlenmiştir. Daha sonra yapılan kontrolde özensiz cevaplandığını düşündüğümüz veya eksik cevaplanmış 21 anket değerlendirme dışı bırakılarak kalan 251 katılımcının cevapladığı anketler üzerinden analizler yapılmıştır.

Literatür Özeti

Dindarlık (Ar. tedeyyün, ing. religiosity, religiousness, piety), izafi bir kavramdır ve din ile dinî davranışı tanımlamalarından bağımsız olarak ele alınamaz. Hatta din kavramı ile dinî davranışın tanımında ortaya çıkan çeşitlilik ve bunlardan kaynaklanan belirsizlikler çoğu kez dindarlık kavramı için de geçerlidir. Bu tanımlar, sadece dinin özüne ve dini algılayana göre değil, dini yorumlayan bakış açısına göre de farklılık gösterebilir (Kurt, 2009, s. 2). Ancak Sosyolojik açıdan dinin toplumdaki etkisi göz önünde bulundurularak yapılan dindarlık tanımı yapılacak olursa “dindarlık” özetle bir kutsala inanan, inançları gereği işler yapan ve dinî bir grubun üyesi olan kimsedir. Dindar(mütedeyyin) ise mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir (Arslantürk, 2004, s. 239; Yıldız, 2001, s. 23).

Dindarlık literatüründe, dindarlığın uygulama alanı şu boyutlarda ortaya çıkar: Kitabî Dindarlık Alt Boyutu Halk Dindarlığı Alt Boyutu

Aktif yurttaşlık çeşitli düzeydeki katılımcılığın yanı sıra, bilgi, beceri, değer ve farkındalık boyutlarını içermesi bakımından katılımcı yurttaşlık kavramından daha geniştir. Bu çalışmada esas aldığımız aktif yurttaşlık kavramı bu bağlamda, yani geniş anlamdaki kullanımı ifade etmektedir. Aktif yurttaşlık, siyasi katılım, toplumsal sorumluluğa, çevre duyarlılığına çeşitli etkinlikleri kapsar. Avrupa Komisyonu’na bağlı “General Joint Research Centre Institute for the Protection and Security of the Citizen” tarafından çeşitli aralıklarla sürdürülen Avrupa ülkeleri yurttaşlık araştırmalarında aktif yurttaşlık dört boyut üzerinden ölçülmektedir: Siyasi hayata, sivil topluma, topluluk hayatına katılma ve etkili yurttaşlık için gerekli olan değerler (Hoskins vd, 2006).

Yurttaşlık literatüründe, aktif yurttaşlığın uygulama alanı şu boyutlarda ortaya çıkmaktadır:

Bilgi boyutu (Yurttaşlık bilinci, hak ve sorumluluk bilinci ve güncel olayları takip etme)

Beceri Boyutu (Soruşturma, hakkını arama)

Değer Boyutu (Toplumsal sorunlara duyarlılık)

Katılımcılık Boyutu (oy verme, siyasi katılım, parti çalışmalarına aktif katılım) (Arslan, Yazıcı vd., 2016).

Aktif yurttaşlık kavramı demokratik ve katılımcı yurttaşlığı da içine alan bir kavramdır ve tüm demokratik yurttaşlık eğitiminin amacı böyle bir yurttaşlık tipi oluşturmaktır. Çünkü aktif yurttaş temel demokratik değerlere inanır ve onlarla yaşamaya çalışır; kendisinin, ailesinin ve toplumunun iyiliği için sorumluluk kabul eder; içinde yaşadığı yerel topluma, ulusa ve dünyaya ilişkin olaylar ile temel belgeler, sivil kurumlar ve siyasi süreçler hakkında bilgi sahibidir; yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlara etkisi olan olay ve sorunların farkındadır; kamusal ve özel yaşamda etkili karar verme ve problem çözme becerisi kullanır; bilgili düşünceler ve yaratıcı çözümler geliştirmek için farklı kaynaklardan ve görüş açılarından bilgiler araştırır; anlamlı sorular sorar, bilgi ve fikirleri değerlendirebilir ve çözümlenebilir; etkili işbirliği kurma becerisine sahiptir; sivil ve toplumsal yaşama etkili bir şekilde katılır (NCSS, 2001).

Görüldüğü gibi aktif yurttaş, hem belli temel değerlere, bilgiye ve beceriye sahiptir hem de bu kişilik erdemlerini siyasi, ekonomik, kültürel ve çevresel konularda katılımcılık davranışıyla gösterir.

Ölçek Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Aktif Yurttaşlık Boyutu		Faktör
Bilgi Boyutu Öz değeri:6.298 Var. % 27.382	1.Siyasete ne kadar ilgi duyuyorsunuz?	.620
	2.Çevrenizdeki insanlarla ne sıklıkla siyaset konuşursunuz?	.644
	3.Çevrenizdeki insanlarla yaşadığımız yerdeki (köy/mahalle/sem) olayları ne sıklıkla konuşursunuz?	.659
	4.Çevrenizdeki insanlarla Türkiye'deki güncel olayları ne sıklıkla konuşursunuz?	.682
	5.Çevrenizdeki insanlarla yaşadığımız yerdeki (köy/mahalle/sem) olayları ne sıklıkla konuşursunuz?	.631
Değer Boyutu Öz değeri:3.300 Var. % 14.350	6.Sizce, vatandaşların bir haksızlığı duyurmak ve tepkilerini göstermek için gösteri yapmaları ne kadar önemlidir?	.584
	7.Sizce, vatandaşların serbest seçimler yoluyla kendi temsilcilerini seçebilmesi ne kadar önemlidir?	.541
	8.Sizce, temel hak ve özgürlüklerin insanları devlet baskısından koruması ne kadar önemlidir?	.585
Beceri Boyutu Öz değeri:2.076 Var. % 9.025	9.Başkalarına yardım etme becerime güveniyorum.	.463
	10.Çevremdeki veya bulunduğum toplumdaki sosyal sorunlara katkı yapabilirim.	.497
	11.Kendi toplumumu (köyümü/mahalleme) geliştirecek faaliyetlere rahatlıkla katılabilirim.	.603
	12.Bir derneğin, vakfın veya başka insanların düzenlediği faaliyetlere rahatlıkla katılabilirim.	.576
	13.Çevremdeki veya bulunduğum toplumdaki sorunlarla ilgilenebilirim.	.554
	14.Bir haksızlığa uğradığımda hakkımı arayabilirim.	.607
	15.Bir devlet dairesine gittiğimde, derdimi rahatlıkla anlatabilirim.	.406
	16.Yaşadığım yerin doğal çevresine zarar verildiğinde buna karşı çıkabilirim.	.574
	18.Haksız gördüğüm bir şeyi protesto edebilirim.	.494
19.Ortak bir tepki için insanlarla bir araya gelebilirim.	.437	
Katılımcı Boyutu Öz değeri:1.754 Var. % 7.627	20- Siyasi bir parti ya da eylem grubunda çalışmak	.530
	21- Başka bir organizasyon ya da dernekte çalışmak	.598
	22- Bir kampanya rozeti ya da çıkartması takmak ya da göstermek	.585
	23- Yasal bir gösteriye katılmak	.559
	24- Belirli ürünleri boykot etmek	.450

Cumulative % 58.384

Cronbach's Alpha: 864

Dindarlık Durumu Boyutu		
Alt Boyutlar	Sorular	Faktör
Kitabi Dindarlık Boyutu Öz değeri: 8.901 Var. % 46.847	1. Allah'ın varlığına inanırım.	.772
	2. Meleklerin varlığına inanırım	.857
	3. Ahiret hayatının (Cennet ve Cehenneme) varlığına inanırım.	.857
	4. Kur'an-ı Kerim Allah'ın gönderdiği bir kitaptır.	.850
	5. Kur'an'da anlatılanlar her çağda insanlara doğruyu gösterir.	.759
	6. İnançlı bir insanım	.782
	7. Dua ederim.	.785
	8. Kur'an-ı Kerim okurum.	.538
	9. Oruçlarımı düzenli olarak tutarım.	.766
	10. Namazlarımı düzenli olarak kılarım.	.588
	11. Genel olarak hayatımı dini inancıma göre düzenlerim.	.717
	12. Başıma gelebilecek olayları engellemek için sadaka veririm.	.604
Kitabi Dindarlık Boyutu Öz değeri: 2,305 Var. % 12.132	13. Cevşen/ muska vb. taşımak kaza ve belalardan korur	.772
	14. Kur'an okunmuş su insana şifa verir.	.848
	15. İnsanların başı derde girdiğinde 'Hızır' veya başka manevi varlıkların yardımcı olacağına inanırım.	.792
	16. Ölünün ruhunun huzurlu olması için bazı günlerde (yedisi, kırkı, vb.) ölünün ruhuna mevlit okutmak gerekir.	.788
	17. Türbede dua edersem dileklerim yerine gelir	.678
	18. Dualarımın kabulü için türbeleri ziyaret ederim.	.628
	19. Manevi gücü olduğuna inandığım bazı insanlardan manevi yardım alırım	.622

Cumulative % 58,980 Cronbach's Alpha.: 923

Bulgular

Bulguların sunulmasında öncelik demografik değişkenlere verilmiştir. Ardından aktif vatandaşlığın geniş çerçevesi içerisinde yer alan dört boyuta ilişkin elde edilen veriler paylaşılmaktadır. Bu sistematik yaklaşım doğrultusunda aktif vatandaşlığının ilk olarak aktif yurttaşlık “bilgi” (ve ilgi), ardından “değer”, “katılım” ve “beceri” boyutlarına ilişkin bulgulara yer verilecektir. Daha sonra ise dindarlık inanç ve ibadet boyutuna ilişkin veriler sunulmaktadır. Son olarak ise Dindarlık İle Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Tablo 1 Cinsiyet

	Sayı (N)	%
Erkek	95	37,8
Kadın	156	62,2
Total	251	100,0

Araştırmaya katılan katılımcı grup incelendiğinde, katılımcı grubunun % 37.8'ini erkekler % 62.2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada kadınların oranı erkekler göre daha yüksektir. Ancak her ne kadar yaş, cinsiyet, eğitim, ekonomik durum vb. ile aktif yurttaşlık arasında bir ilişki veya bu olgusal durumlar arasında farklılaşmaların olabileceği öngörülse de bu araştırma katılımcıların dindarlık durumları ile aktif yurttaşlık durumları arasındaki ilişkiyi ortaya kayma çabasıyla sınırlıdır.

Tablo 2 Yaş

	Sayı (N)	%
16-25	171	68,1
26-35	26	10,4
36-45	25	10,0
46-55	21	8,4
56-65	7	2,8
66+	1	,4
Total	251	100,0

Katılımcıların %68,1'i 16-25 yaş aralığında, %10,4'ü 26- 35 yaş aralığında, %10'u 36- 45 yaş aralığında, %8,4'ü 46- 55 yaş aralında, % 2,8'i 56- 65 yaş aralığında, %0,4'ü ise 65 ve üstü yaş grubundaki bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu 16- 45 yaş aralığında yoğunlaşmıştır.

Tablo 3 Medeni durum

	Sayı (N)	%
Evli	69	27,5
Bekâr	181	72,1
Dul	1	,4
Total	251	100,0

Katılımcıların %27,5'i evli, %72,1' bekar, % 0,4'ü dul bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunun bekar olmasında örneklem grubumuza giren katılımcıların çoğunun genç olması ve evlenme yaşının göreceli olarak yükselmeye başlaması etkili olmuş olabilir.

Tablo 4 Mezhep

	Sayı (N)	%
Sünni	197	78,5
Alevi	16	6,4
Diğer	38	15,1
Total	251	100,0

Mezhebimiz nedir sorusuna katılımcıların % 78,5'i Sünni, % 6,4'ü Alevi cevabını vermiştir. Katılımcıların % 15,1 ise mezheple ilgili bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 5 Siyasi eğilim

	Sayı (N)	%
Milliyetçi	48	19,1
Sosyalist	15	6,0
Komünist	2	,8
Kemalist	25	10,0
Muhafazakâr	46	18,3
İslamcı	33	13,1
Milliyetçi- muhafazakâr	46	18,3
Sosyal- demokrat	15	6,0
Liberal	1	,4
Diğer	20	8,0
Total	251	100,0

Kendinizi hangi siyasi eğilime daha yakın görüyorsunuz, sorusuna katılımcıların % 19,1'i milliyetçi, % 6'sı sosyalist, % 0,8'i komünist, % 10'u Kemalist, %18,3'ü muhafazakâr, % 13,1'i İslamcı, % 18,3'ü milliyetçi- muhafazakar, % 6'sı sosyal demokrat, % 0,4'ü liberal cevabını vermiştir. Katılımcıların % 8'i ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 6 Eğitim Durumu

	Sayı (N)	%
Okur- yazar	4	1,6
İlkokul	10	4,0
Ortaokul	5	2,0
Lise	21	8,4
Üniversite	81	32,3
Üniversite öğrencisi	108	43,0
Lisansüstü	15	6,0
Lisansüstü öğrencisi	7	2,8
Total	251	100,0

Katılımcıların % 4'ü ilkokul, % 2'si ortaokul, % 8.4'ü lise, % 32.3'ü üniversite, % 6'sı lisansüstü mezunu; % 43. 3'ü üniversite öğrencisi, % 2.8'i lisansüstü öğrencisi; % 1.6'sı okur- yazar kişilerden oluşmaktadır.

Dindarlık Durumu İle Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 7 Dindarlık İle Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişki (Correlations)

Correlations ^c		Dindarlık boyutu	Aktif yurttaşlık	Bilgi boyutu	Değer boyutu	Beceri boyutu	Katılımcı boyutu	Kitabi dindarlık
Aktif Yurttaşlık	Pearson Correlation	-.135*						
	Sig. (2-tailed)	.017						
Bilgi boyutu	Pearson Correlation	-.079	.609**					
	Sig. (2-tailed)	.107	.000					
Değer boyutu	Pearson Correlation	-.203**	.391**	.146*				
	Sig. (2-tailed)	.001	.000	.010				
Beceri boyutu	Pearson Correlation	.031	.835**	.291**	.148**			
	Sig. (2-tailed)	.311	.000	.000	.010			
Katılımcı boyutu	Pearson Correlation	-.289**	.605**	.356**	.249**	.182**		
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.002		
Kitabi dindarlık	Pearson Correlation	.922**	-.129*	-.096	-.150**	.022	-.262**	
	Sig. (2-tailed)	.000	.020	.064	.009	.364	.000	
Halk dindarlığı	Pearson Correlation	.848**	-.107*	-.034	-.223**	.036	-.251**	.575**
	Sig. (2-tailed)	.000	.045	.296	.000	.286	.000	.000
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).								
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).								
c. Listwise N=251								

Dindarlık boyutu ve dindarlık alt boyutları ile aktif yurttaşlık boyutu ve aktif yurttaşlık alt boyutları arasında yapılan SPSS 22 korelasyon analizinin sonuçları aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

1. **Aktif yurttaşlık boyutu ile dindarlık boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,135 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir.
2. **Aktif yurttaşlık boyutu ile kitabi dindarlık alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,129 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
3. **Aktif yurttaşlık boyutu ile halk dindarlığı alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,107 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir.

4. **Aktif yurttaşlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık beceri alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,835 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
5. **Aktif yurttaşlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık katılımcı alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,605 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir.
6. **Aktif yurttaşlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık değer alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,391 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
7. **Aktif yurttaşlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık bilgi alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,609 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
8. **Dindarlık boyutu** ile **kitabî dindarlık alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,922 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
9. **Dindarlık boyutu** ile **halk dindarlığı alt boyutu** arasında artı (+) yönde 0,848 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
10. **Dindarlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık beceri alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,031 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
11. **Dindarlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık katılımcı alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,289 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
12. **Dindarlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık değer alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,203 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir
12. **Dindarlık boyutu** ile **aktif yurttaşlık bilgi alt boyutu** arasında eksi (-) yönde 0,079 puanlık bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 8 Dindarlık ile Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişki Derecesi ve Yönü (Regresyon)

Model Summary						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate		
1	.135 ^a	.018	.014	.46080		
a. Predictors: (Constant), Aktif_yurttaşlık_boyutu						
ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.975	1	.975	4.591	.033 ^b
	Residual	52.872	249	.212		
	Total	53.847	250			
a. Dependent Variable: Aktif_yurttaşlık_boyutu						
b. Predictors: (Constant), Dindarlık_boyutu						
Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3.465	.159		21.812	.000
	Dindarlık_boyutu	-.090	.042	-.135	-2.143	.033
a. Dependent Variable: Aktif_yurttaşlık_boyutu						

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri birer tanedir. Bu nedenle bağımsız değişkenin bağımlı değişkene ait varyansın ne kadarını açıkladığını görmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan dindarlık durumu arasındaki ilişki durumunu gösteren R değeri .135'dir. Bu değer bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında önemsenecek doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bağımlı değişkene ait varyansın % kaçının bağımsız değişken tarafından açıklandığını gösteren R² değeri .018'dir. Bu da bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin varyansının 18'ini açıkladığını göstermektedir. Regresyon modeline müdahil başka değişkenler olduğunda R² değerinde meydana gelen

değişikliği gösteren (uyarlanmış R^2) değeri. 014'dür. Aradaki farkın başka değişkenlerden kaynaklandığını söylenebilir. Diğer bir ifadeyle tek başına aktif yurttaşlık durumunu tek başına dindarlık durumu ile açıklayamayız.

F değeri olan 4. 591'e denk gelen Sig değeri .033'tür. Bu değer 0.005 'ten ($P < 0.05$) küçük olması dindarlık durumunun bağımlı değişken olan aktif yurttaşlığı açıklamada önemli katkısının olduğunu göstermektedir.

Tabloda B değeri -.090 ve B'ye ait standart hata değeri ise .042'dir. B değerine ilişkin standardize edilmiş regresyon katsayısı olan Beta -.135, Beta değerine ait t değeri -2.143 ve Sig .033'tür. Sabit değişkene denk gelen B değeri ise 3.465 olarak bulunmuştur. Buna göre katılımcıların dindarlık durumu ile aktif yurttaşlık durumları arasında basit regresyon modeli çerçevesinde istatistiksel olarak anlamlı negative ve orta derecede bir ilişki olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Aktif yurttaşlık ile eğitim, ekonomik durum, cinsiyet, dindarlık durumu vb. olgusal durumlar arasında korelasyon olduğu yönde sosyal bilimciler arasında bir konsensüs bulunmaktadır. Ancak biz bu çalışmada bu olgusal durumlardan dindarlık durumu ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştık.

Dindar, dine mensup olma, dini benimseme anlamındadır. Bu açıdan dinin gereğini kabul eden ve bir dine mensup olan herkes bu açıdan dindar sayılabilir. Ancak gündelik hayatta "dindar insan" dendiğinde genellikle sadece bu kadarı kastedilmez veya anlaşılmaz, göreceli olarak dine daha bağlı insan akla gelir. Bir insanın dindarlık durumu dendiğinde de o insanın mensubu olduğu dinin esaslarını içselleştirmesi ve ibadetlerini yerine getirmede gösterdiği bağlılık derecesi anlaşılır.

“Yurttaşlık” kavramı hem etimolojik, hem de kavramsal olarak mekâna ve gruba göndermede bulunan bir sözcüktür. Günümüzde yurttaşlığın mekânsal boyutuyla genişlemesi ve katılımcılık boyutuyla farklılaşması yurttaşlık nitelikleri açısından beklentileri yükseltmiştir. Modern dünyada yurttaşlık ilişkilerindeki bu çeşitlenme “aktif yurttaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dindarlık İle Aktif Yurttaşlık Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açından İncelenmesi hedeflediğimiz bu çalışmada katılımcıların, yukarıda tanımlandığı şekliyle dindarlık durumları ile yine yukarıda tanımlandığı şekliyle aktif yurttaşlık durumları arasında bir ilişki olup olmadığını; ilişki varsa bu ilişkinin hangi düzeyde ve hangi yönde olduğunun belirlenmesi çabasıyla sınırlı tutulmuş ve “aktif yurttaşlık” (bilgi, beceri, değer ve katılım), ve dindarlık (kitabi dindarlık, halk dindarlığı) boyutlarını ile bu boyutların alt boyutları belirlenmiştir. Daha sonra elde edilen veriler kullanılarak araştırmanın hazırlık aşamasında belirlen boyutlar ve bu boyutların alt boyutları arasındaki korelasyon çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan dindarlık durumunun, bağımlı değişken olan aktif yurttaşlık durumuna ait varyansın ne kadarını açıkladığını görmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların dindarlık durumu ile aktif yurttaşlık durumları arasında basit regresyon modeli çerçevesinde istatistiksel olarak anlamlı negative ve orta derecede bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmada belirlenen ana boyutlar ile bu ana boyutların kendi alt boyutları arasında artı (+) yönde ve oldukça yüksek oranlarda korelasyon olduğu görülmektedir. Ancak çalışmada belirlenen iki ana boyut olan dindarlık durumu ile aktif yurttaşlık durumu arasında eksi (-) yönde düşük oranlı bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarda hareketle insanların dindarlık durumları arttıkça aktif yurttaşlık durumlarında az da olsa bir düşme olduğu söylemek mümkündür.

Bağımsız değişken olan dindarlık durumu ile bağımlı değişken olan aktif yurttaşlık durumuna ait varyansın ne kadarını açıkladığını görmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucu bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında önemseneyecek doğrusal bir ilişki olduğu ve bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin varyansının 18'ini açıkladığını göstermektedir. Regresyon modeline müdahil başka değişkenler olduğunda R^2 değerinde meydana gelen değişiklik gösteren

(uyarlanmış R^2) değeri. 014'dür. Aradaki farkın başka değişkenlerden kaynakladığını söylenebilir. Diğer bir ifadeyle tek başına aktif yurttaşlık durumunu tek başına dindarlık durumu ile açıklayamayız.

Ayrıca Sig. değerinin 0.005 'ten ($P < 0.05$) küçük olması dindarlık durumunun bağımlı değişken olan aktif yurttaşlığı açıklamada önemli katkısının olduğunu göstermektedir. Buna göre katılımcıların dindarlık durumu ile aktif yurttaşlık durumları arasında basit regresyon modeli çerçevesinde istatistiksel olarak anlamlı negative ve orta derecede bir ilişki olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak; yaptığımız bu çalışmanın en azından literatüre katkı sağlamasını ve yeni araştırmacılara bir basamak oluşturmasını umuyoruz. Aktif yurttaşlık ile dindarlık arasındaki ilişkinin yanında eğitim, aile ve siyaset gibi sosyal kurumlar ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişkileri ve aktif yurttaşlığın önündeki engelleri konu edilen nitel ve nicel çalışmalar alandaki boşluğu doldurmada önemli katkılar sağlayacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale Çankırı Karatekin Üniversitesi BAP biriminin desteğiyle yapılan bir araştırma projesinin verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. ve Yazıcı, S. vd. (2016). *Kırsal alanda aktif yurttaşlık: Sosyolojik bir alan araştırması*. Çankırı: ÇAKÜ. Tamamlanmış BAP.
- Arslan, H., Dil, K., Çetin, E. ve Yazıcı, S. (2017). Aktif yurttaşlık öz-yeterlik ölçeği: bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 14(3), 2797-2809.
- Yazıcı, S., Arslan, H., Çetin, E. ve Dil, K. (2017). Aktif yurttaşlık ölçme aracının geliştirilmesi üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 12(12), 251-272.
- Arslan, M. (2003). Popüler dindarlık ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(4), 97-116.
- Arslantürk, Z. (2004). *Dindarlığın bağımsız değişkenleri, dindarlık olgusu*. İstanbul: Kurav Yayınları.
- Çapçioğlu, İ. (2013). *Ana başlıklarıyla din sosyolojisi (ed. Niyazi Akyüz& İhsan Çapçioğlu)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çetin, E., Yazıcı, S., Arslan, H. ve Dil, K. (2017). Dindarlık ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişkinin sosyolojik açıdan incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Yönetimi Formu(EYFOR8)*.
- Geddes, M. J. (2000). Tackling social exclusion in the european union? The limits to the new orthotoxy of local partnership. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(4), 782-800.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı etkileyen faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Herbert- Cheshire, L. ve Higgins, V. (2004). From risky to responsible: expert knowledge and governing of community-led rural developent, *Journal of Rural Studies*, 19, 283-302.
- Hoskins, B., Jesinghaus, J., Mascherini, M., Munda, G., Nardo, M., Saisana, M., Nijlen, D. V., Vidoni, D. ve Villalba, E. (2006). Measuring Active Citizenship in Europe - EUR REPORT 22530. *Joint Research Cetnr of the European Commission*.
- Morell, I. A. ve Bock, B. B. (2008). Dynamics Of Change And Reconstitution in Hegemonic And Rural Gender Regimes. *Gender Regimes, Citizen Participation and Rural Restructuring*. (Eds. Morell, I. A. & Bock, B.) Oxford: Elsevier.

- NCSS (2001). *Creating effective citizens. NCSS position statement*. 09.07.2019 tarihinde <http://www.socialstudies.org/positions/effectivecitizens> adresinden erişildi.
- Neuman, W.L. (2007). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar (2. cilt). 2. bs. (çev. Sedef Özge)*. İstanbul: Yayınodası.
- Yıldız, M. (2001). Dindarlığın tanımı ve boyutları üzerine psikolojik bir çalışma. *Tabula Rasa*, 1(1), 19-42.

Birgi Tarihî Yerleşiminin Sürdürülebilir Bir Yaklaşımla Korunmasında Yer Kimliğinin Rolü

Prof. Dr. Hümeýra Birol^{1*}
Yonca Yılmaz²
Cansu Saçan³

Geliş tarihi: 30.08.2019
Kabul tarihi: 10.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 185-197
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.com.
Similarity Index 3%.

¹ DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,
humeýra.akkurt@deu.edu.tr
OCRID ID 0000-0002-2941-7702

² DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,
yoncaýilmaz94@gmail.com
OCRID ID 0000-0001-6708-2029

³ DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,
mim_cansusacan@gmail.com
OCRID ID 0000-0002-6007-2976

* Sorumlu yazar

ÖZ

Toplumun içinde yaşadığı doğal ve yapay çevre ile etkileşimini ve bu etkileşim çerçevesinde karşılıklı olarak değişimini konu alan çalışmalar, doğal ve yapılı çevrenin sunduğu fiziksel unsurların yanı sıra kullanıcı toplumun tarihsel, kültürel ve sosyal değerlerini de konu almaktadır. Söz konusu etkenler ile şekillenen toplum-çevre ilişkileri, aidiyet ve sahiplenme duygularının oluşmasında, toplumsal kimliğin ve yer kimliğinin kurulmasında etkin rol oynamaktadır. Yer kimliği, birey ve toplumların değer, ideal, davranış ve becerileri ile biçimlendirdikleri mekânsal ve kentsel örüntü üzerinden kendilerini tanımlaması olarak tariflenmektedir. Bu yaklaşım, geçmiş-bugün ilişkisini somutlaştıran ve yerin zamanda sürekliliğini ortaya koyan tarihi alanları yer kimliğinin önemli bir parçası haline getirmektedir. Bu nedenle, kültürel mirasımızın önemli parçası olan tarihi alanların sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması hedefinin benimsendiği günümüzde, toplum yer ilişkilerinin güçlendirilerek sürdürülmesi önemlidir. Bu kavramsal çerçevede içinde kurgulanan çalışma, tarihi alanların korunmasında toplum-yer ilişkilerinin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları, geleneksel karakterini büyük ölçüde koruyabilmiş olan Birgi yerleşimi üzerinden ele almaktadır. Bu kapsamda yerleşimin tarihsel ve günümüz dinamikleri üzerinden toplum-yer ilişkilerinin nasıl şekillendiği ve yer kimliğinin temel unsurları irdelenmekte; yerin yüzleşmekte olduğu kültürel turizm etkisi ile dönüşümü ve bu kapsamda toplum-yer ilişkilerinin nasıl evrildiği tartışılmaktadır. Öte yandan, yerleşimde sürmekte olan koruma yaklaşımları ele alınmakta, yerleşimin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması kapsamında yer kimliğinin güçlendirilerek sürdürülebilmesi için ilkesel öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik, Tarihi Yerleşim Koruma, Yer kimliği, Yerel Kimlik, Birgi

The Role Of Place Identity In Preservation Of Birgi Historical Settlement With A Sustainable Approach

Prof. Dr. Hümevra Birol^{1*}
Yonca Yılmaz²
Cansu Saçan³

First received: 30.08.2019

Accepted: 10.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 185-197

Year: 2019

This article was checked by *turnitin.com*.
Similarity Index 3%.

¹ DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,
humevra.akkurt@deu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-2941-7702

² DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,

yoncayilmaz94@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-6708-2029

³ DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Tınaztepe Kampüsü 35160 Buca/İZMİR/Türkiye,

mim_cansusacan@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6007-2976

* Corresponding Author

ABSTRACT

Studies about interaction of the natural and artificial environments in which societies live and mutual change within the framework of this interaction deals with the physical elements of the natural and built environment, as well as with the historical, cultural and social values of the factors play an active role in the formation of feelings of belonging and ownership and establishment of social identity and place identity. Place identity is defined as the definition of individuals and societies by themselves through spatial and urban patterns formed by their values, ideals, behaviours and skills. This approach renders the past-present relation tangible and makes the historical areas that reveal the continuity of place in time an important part of the identity of the place. Today, as a goal of preservation of historical places which are part of our cultural heritage with a sustainable approach is increasingly adopted, it is important to maintain and strengthen the community-place relations. This study discusses the sustainability of community-place relations are shaped through the historical sites through the Birgi settlement, which has largely preserved its traditional character. In this context, how the society-place relations are shaped through the historical and contemporary dynamics of the settlement and the basic elements of the place identity are examined; the transformation of the place due to the effects of cultural tourism and the evolving of the society-place relations are discussed. On the other hand, ongoing conservation approaches in the settlements are mentioned and principles are proposed for strengthening and maintaining the identity of the place within the scope of sustainable settlement protection.

Keywords: Socio-Cultural Sustainability, Historical Settlement Conservation, Place Identity, Local Identity, Birgi

GİRİŞ

Toplumun doğal ve yapay çevresini biçimlendirmesi ve aynı zamanda bu çevre tarafından biçimlendirilmesi, insanlık tarihi boyunca ele alınan ve tartışılan bir olgudur. Başlangıçta, doğal çevrenin sınır ve olasılıkları üzerinden bir yaşam kuran insanoğlunun toplumsal yaşamı da doğa ile kurduğu ilişki üzerinden şekillenmiştir. Bu ilişkinin, insanoğlunun edilgen konumdan etkin konuma geçişi ile evrildiğine dikkat çeken Özerkmen (2002), başlangıçta doğaya karşı savunmasız ve güçsüz olan insanoğlunun süreç içerisinde çevresini denetleyen ve hatta sömüren, egemen olmak isteyen toplumlar oluşturduğunu belirtmektedir.

Toplum-çevre ilişkilerinin gelişiminde etkin olan bir diğer konu, çevre olgusunun kapsamının genişlemesidir. Önceleri doğal ortam ile sınırlı olan çevre, insanoğlunun doğal çevreyi ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda biçimlendirmesi ile yeni bir tanım kazanmıştır. Genel tanımı ile çevre, insanı etkileyen ve ondan etkilenen her şey olarak tariflenmektedir (Ökmen, 2010). Bu etki alanı ise doğal ve yapay çevre olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre insan üretimi olmayan oluşumları tariflemektedirken, yapay çevre ise doğal olanın toplum eliyle değişime uğramış halini ifade etmektedir. Tarih boyunca toplumlar doğal çevrenin sunduğu topografya, iklim, bitki örtüsü gibi fiziksel etkenler ve deneyim; ihtiyaç; gelenek ve görenek; inanç gibi sosyo-kültürel değerler doğrultusunda mekansal üretimler gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde, söz konusu üretimin sonucu olarak basit kırsal yaşam biçiminden karmaşık kentsel yaşam biçimine dönüşen toplumsal boyut ve onun mekansal karşılıkları izlenebilmektedir (Kılıç,2006). Bu bağlamda, Oğurlu'nun (2014) ifadesi ile birbirleri ile etkileşim halinde olan doğal, kültürel, sosyal ve yapay unsurlardan oluşan fiziksel çevre, toplum tarafından biçimlendirilen yapay çevrenin karmaşık, interaktif, değişken yapısını ortaya koymaktadır.

Yapay çevrelerin fiziksel ortamın yanı sıra kullanıcı toplumun sosyo-kültürel yapısı ve tarihsel birikimi üzerinden şekillenmesi, ortaya çıkan mekansal örüntülerin bireysel ve toplumsal kimliğin önemli parçaları olmasını sağlamaktadır. Kullanıcısının değer yargıları, inançları, gelenek ve göreneklere, komşuluk ve aile ilişkileri, gündelik yaşam rutinleri gibi sosyal, kültürel, tarihsel ve psikolojik etkenler ile şekillenen yapı gelenekleri; özellikle konut yapıları üzerinden mekansal kurgu, yönelim, görsel geçirgenlik, açık ve kapalı alan kullanımları ile farklı mekansal kimliklere sahip ürünler ortaya çıkarmaktadır.

Bir canlı veya nesneyi diğerlerinden ayıran nitelikler olarak tanımlanan kimlik olgusu, kentsel ve mimari mekanın yaşam ve yaşayan tarafından şekillenerek anlam kazanması ve "yer" haline dönüşmesinde etkindir (Proshansky vd., 1983; Low ve Altman, 1992; Hall, 2000; Kılıçkiran, 2013; Birol Akkurt, 2010). Yer-mekan kavramlarının tarih boyunca devingen bir yapıda olduğuna dikkat çeken Auge (2016), söz konusu kavramların evrilmesinde rönesans ve modernleşmenin önemli eşikler olduğunu belirtmektedir. Auge'e göre günümüzde yer, mekandan belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Bu bakışla, belli bir coğrafyada örf, adet, alışkanlık ve ritüelleri birlikte yaşayan kişilerin izlerini taşıyan yer, bireyin bulunduğu mekanı öznel deneyimlerine göre içselleştirmesine, orada güven ve aidiyet duymasına imkan vermekte; böylelikle bireyin fiziksel çevre ve yaşam alanı ile arasındaki bağ güçlenmekte ve anlamlı hale gelmektedir. Bireysel kimlikle ilintili olarak gelişen yer kimliği kavramı, insanların yaşadıkları yer ile kurdukları bağı ifade etmektedir. Yer kimliğini bireyin fiziksel çevre üzerinden kendisini tanımlaması olarak tarifleyen Proshansky (1983), kavramın ideallerden, inançlardan, tercihlerden, hislerden, değerlerden, hedeflerden, davranış eğilimleri ve becerilerden etkilendiğini işaret etmektedir (White vd., 2008). Bu noktada dikkat çekilen diğer hususlar, yer kimliğinin yerin ayırt edilebilir olması ve sürekliliğinin sağlanmasına olan katkısı; ait olma duygusunu geliştirmesi ve toplumsal bir ortaklık sağlamasıdır. Bu yaklaşım, geçmiş-bugün ilişkisini ve bu kapsamda yerin zamanda sürekliliğini sağlayan tarihi alanları yer kimliğinin önemli bir parçası haline getirmektedir.

Tarihi yapı ve alanlar, geçmişin bilgi ve deneyimlerinin yanı sıra birey ve toplumların yer ile bağlarının kurumundaki etkileri ile toplum-çevre ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu alanlar, sahip oldukları kentsel, mimari, sanatsal ve teknolojik nitelikleri ile somut; taşıdıkları anı, bellek, mit, kimlik değerleri ile somut olmayan kültürel değerlere sahiptir. Birey ve toplumların yaşadıkları çevre ile ilişkilendirmelerini, bu çevre ile etkileşim içine girerek aidiyet, yere bağlılık duygularını sürdürmelerini sağlayan kültürel değerler, tarihi yapı ve alanların yer kimliğinin kurumunda etkin rol

oynamasını sağlamaktadır. Bu noktada öne çıkan tartışma, yer kimliğinin sürekliliğinin sağlanmasında tarihi alanların rolü ya da tersi bir bakışla, tarihi alanlardaki sürdürülebilir koruma yaklaşımlarında yer kimliği olgusunun etkisidir. Tarihi alanların miras niteliğinin sürdürülmesinde nesnel koruma yaklaşımlarının terk edildiği, bu mirasın fiziksel, sanatsal, toplumsal ve kültürel girdileri ile bütüncül olarak korunması hedefinin benimsendiği günümüzde toplum-yer ilişkilerinin anlaşılması ve bu ilişkilerin sürdürülerek korunması önem kazanmıştır.

Yukarıda tanımlanan kavramsal çerçevede bu çalışma, tarihi alanların korunmasında toplum-yer ilişkilerinin sürdürülebilirliği tartışmalarını Birgi tarihi yerleşimi üzerinden ele almaktadır. Bu kapsamda yerleşimin tarihi ve günümüzde barındırdığı fiziksel, toplumsal dinamikler tanımlanmakta, bulgular üzerinden Birgi’de toplum-yer ilişkilerinin nasıl biçimlendiği, yerin günümüz dinamikleri ve bu kapsamda yüzleşmekte olduğu kültürel turizm etkisi ile dönüşümü irdelenmekte ve bu süreç doğrultusunda toplum-yer ilişkilerinin nasıl evrildiği tartışılmaktadır.

Yer’in Tanımı: Birgi

Batı Anadolu’da Küçük Menderes vadisinde bulunan Birgi, İzmir ili Ödemiş kazasına bağlı Bozdağ’ın eteklerinde kurulmuş ve önemli medeniyetlere merkez olmuş bir yerleşimdir. Tarihi Frigler dönemine kadar uzanan kent sırasıyla Lidya, Pers, Hellen, Roma, Bizans, Aydınolu Beyliği ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır (İşeri, 1998). Diri’nin (2010) aktarımına göre Lidya, Pers ve Hellen dönemlerinin kentsel yapılanma ilkelerine dair izler barındırmayan Birgi, kaynaklarda ilk olarak M.S.1. yüzyılda Roma döneminde Dioshieron adı ile tanımlanmaktadır. 10. yüzyıla gelindiğinde Bizans hakimiyetinde olan ve savunma amacıyla yüksek bir mevkiye, bir kale-şehir olarak gelişmiş olan yerleşim Pyrgion veya Pyrgi olarak adlandırılmıştır (İşeri, 1998).

14. yüzyıl başlarında, Aydınolu Beyliği’nin merkez kenti ilan edilerek Birgi adıyla anılmaya başlanan yerleşimin tarihçesine yönelik ayrıntılı bilgi bu döneme yöneliktir. İbn-i Batuta ve Mısırlı Sihabud-Din el-Umari kenti ziyaret etmiş ve eserlerinde Birgi’nin topoğrafyası, mimari dokusu, sosyal ve ekonomik hayatı hakkında gözlemlerini aktarmışlar, yerleşimin ticari ve askeri anlamda gelişmiş olduğunu ifade etmişlerdir (Diri, 2010). 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı hakimiyetine geçen yerleşim, İmam-ı Birgivi olarak bilinen İslam âliminin bölgeye yerleşmesi ile dini açıdan da önemli bir merkez haline gelmiştir. Yerleşimin Bizans, Aydınolu ve Osmanlı dönemlerinde üstlendiği toplumsal ve ticari merkez niteliği, farklı dönemlerin mekansal örüntülerinin bir aradalığına imkan tanımış ve nitelikli bir kentsel, mimari yapı oluşturmuştur.

Yerleşimi ziyaret eden Evliya Çelebi, Chishull gibi gezginlerin eserleri ve Osmanlı Devleti resmi evraklarından 17. yüzyıla kadar toplumsal ve ekonomik açıdan gelişimini sürdürdüğü izlenebilen Birgi, aynı yüzyılın sonuna gelindiğinde göç veren bir yerleşime dönüşmüştür (Gümüsoğlu, 2008). Zillioğlu (1985)’nin aktarımına göre Evliya Çelebi’nin eserinde bu süreç Celali İsyanları ile ilişkilendirilmiş; hareketin liderlerinden Birgili Cennetoğlu’nun yakalanma çalışmaları sırasında kentin tahrip edilerek yerli halkın öldürüldüğü

Şekil 1. Birgi Çakırağa Konağı. 1964.
<https://kentstratejileri.com>

ya da göçe zorlandığı şeklinde tarif edilmiştir (Diri, 2010). Bu süreçte deprem ve sel gibi afetlerin yaşandığı kent, 19. yüzyıla gelindiğinde Aydın-İzmir demiryolu inşası ve demiryolu hattı üzerinde konumlanan Ödemiş'in ön plana çıkması sonucu bölge merkezi konumunu yitirerek gelişimi yavaşlayan bir yerleşim haline gelmiştir. 19. yüzyıl ortalarında 5900 kişinin ikamet ettiği bilinen Birgi'nin, bölgesel odak niteliğini kaybetmesi ile birlikte demografik yapısında da yitim yaşanmıştır. Yerleşimin fiziksel ve toplumsal yapısını dönüştüren bir diğer önemli eşik, 20. yüzyılın ilk yarısını etkisi altına alan savaş ve işgal yıllarıdır. 1. Dünya Savaşı'nı takiben başlayan işgal yıllarında, Birgi, 1920'de Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, Kuvayi Milliye kuvvetleri ve yerel halkın karşı duruşu sonucunda 1922'de işgal son bulmuş, ancak yerleşim bölgeden çekilen işgal kuvvetleri tarafından ateşe verilmiş ve çok sayıda yapı yanarak yok olmuştur. Birgi'nin tarihi dokusunun büyük bölümünün yok olmasına neden olan bu yangın sonucunda yerleşimi doğu-batı doğrultusunda ikiye bölen derenin doğusundaki bütün mahalleler yok olmuştur. İşgal, yangın ve yangın sonrası yaşanan göç nedeniyle 1935 yılında yerleşim nüfusu 2430'a düşmüş ve 21. yüzyıla dek durağan bir seyir göstermiştir. Gelişen koruma disiplini ve kültürel mirasa yönelik bilincin artması sonucunda yerleşimde kültürel turizm faaliyetlerinin başlaması nüfus hareketlilikleri yaşanmasına neden olsa da genç nüfusun ekonomik ve sosyal nedenlerle yerleşimi terk etmesi nedeniyle nüfusta bir artış gözlenmemiştir. Günümüzde, yoğunlukla 40 yaş ve üzeri topluluğun ikamet ettiği Birgi'nin nüfusu 2061 kişidir.

Şekil 2. Birgi genel görünümü. 2019.

Birgi'de Sürdürülebilir Koruma Yaklaşımları ve Yer'in Dönüşümü

Nitelikli geleneksel mimari örnekleri, güçlü tarihsel bağları ve somut olmayan kültürel değerleri ile önemli bir miras alanı olan Birgi'deki koruma çalışmaları, 1922 Yangını sonucunda yerleşimde oluşan tahribata yönelik önlemler alınması gerekliliği ile gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda sanat tarihi profesörü Rudolf M. Riefstahl Çakırağa Konağı'nın korunması amacıyla Bakanlığa başvuruda bulunmuş, (Başaranbilek, 2013), başvuruya istinaden 1929 yılında "Vekalet Asar-ı Atika Müfettişlerinden" Ahmet Aziz Ogan tarafından Birgi ile ilgili ilk rapor¹ düzenlenmiştir (Aziz, 1929). Yerleşimin kentsel ve mimari eserlerinin korunmasına dair eylemler 1940'larda Çakırağa Konağı'nda yapılan onarımlar ile başlamıştır. Aynı dönemde, 1947'de Birgi için bir imar planı hazırlanmış, plan kapsamında 1939 senesinde yaşanmış olan sel ve 1944 senesinde gerçekleşen deprem nedeniyle

¹ Bu rapor kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk çalışma olması nedeniyle Türkiye koruma tarihi açısından da önem taşımaktadır. (Özcan ve Koç San, 2011)

oluşmuş tahribat sonrası öngörülen yeniden yapılanma ve afetlere karşı alınacak önlemler ele alınmıştır. Bu yaklaşımla, olası bir selden etkilenmeyecek bir kotta, Cumhuriyet Mahallesi olarak adlandırılan yeni bir merkez kurgulanmış, yeni yapılaşmaya yönelik geleneksel konut ile uyum arayan kararlar önerilmiştir (Özcan ve Koç San, 2011). 1947 planının benimsediği yaklaşımın günümüzde Birgi'nin kimliğini koruyabilmiş bir yerleşim olmasındaki katkısı açıktır.

Yerleşim bütününe ele alan tespit ve tescil çalışmaları ise 1974 yılında, 136 sivil yapı ve 25 anıt yapının tescillenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanları sınırları belirlenerek koruma amaçlı imar planı düzenlenmesi kararı alınmış, ancak koruma amaçlı imar planının hazırlanarak onaylanması ancak 1996 yılında gerçekleşebilmiştir. Öte yandan, 1997 yılında Çekül Vakfı Birgi için aktif çalışmalarına başlamış, akademi ve diğer vakıflarla ortak hareket edilerek paneller, yaz okulları, seminerler düzenlenmiştir (Başaranbilek, 2013). Söz konusu organizasyonların yanı sıra, akademik çalışmaların da yoğunlaşarak devam ettiği Birgi tarihi yerleşimi, 2012 yılında UNESCO Dünya Mirası Aday Listesi'ne kabul edilmiştir. Günümüzde yerleşim merkezinin kentsel sit olarak tescillendiği Birgi'de 50 adet anıtsal ve 208 adet sivil tescilli yapı bulunmaktadır; yerleşim çevresinde ise arkeolojik ve doğal sit alanları yer almaktadır (İzmir II No'lu KTVKK Müdürlüğü). Yerleşimde tekil yapılar özelinde restorasyon uygulamaları ve kentsel bağlamda sokak sağlıklaştırma çalışmaları sürdürülmektedir.

Şekil 3. Birgi Taşpazar mevki sokak sağlıklaştırma çalışmaları öncesi ve sonrası.

Birgi'nin kırsal ve yerel niteliklerinin, kültürel değerlerinin bilinirliğini sağlayan bir diğer araç sinema ve televizyon programlarıdır. Birgi, bir yandan sahip olduğu atmosfer ile birçok dizi ve filme arka plan oluşturmuş (İslamoğlu, 1966; Tatar Ramazan, 2013; Unutursam Fısılda, 2014; Yeşil Deniz, 2015; Görevimiz Tatil, 2017), öte yandan anıtsal mimarisi ile önemli bir belgesele (Çakırağa Konağı, 1970) konu olmuştur. Söz konusu sanatsal üretimler, çekim süreçleri ve izleyicilerin deneyimleme arzularını uyandırması nedeniyle Birgi'ye ekonomik anlamda da katkı sağlamıştır. Yerleşimin dizi ve filmler aracılığıyla bilinirliğinin artması, bölgesel ve ulusal ziyaretçilerin gelişini artırmış, turizm ve özellikle pansiyon işletmeciliği önemli bir işkolu olarak ortaya çıkmıştır. Gelişen kültür turizmi bir yandan yeni işkolları (pansiyonculuk, gastronomi faaliyetleri, turistik eşya satışı v.b.) üretirken diğer yandan tarihi yapıların restore edilmesini hızlandırmıştır. Ancak, pansiyon işletmecilerinin sadece küçük bir bölümü yerli halktır. Dolayısıyla, yerel değerlerin ortaya çıkardığı istihdam olasılığı ve ekonomi hacmi yerel halk tarafından kullanılamamaktadır. Oysa tarımsal ekonomiyle geçinen ancak güncel politikalar nedeniyle tarımsal üretimden kazanç sağlayamayarak büyük kentlere göç eden Birgi halkı için turizm, ekonomik ve toplumsal anlamda olumlu etki yaratabilecek bir potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, kültürel turizm faaliyetlerinin hemen hepsinin ekonomik yarar öncelikli kurgulanması, koruma disiplininin bu faaliyetlere şüpheli yaklaşmasına neden olmuştur. Bu kaygı ile turizm potansiyelin kentin kimliği ve kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak doğru yönlendirilmesi, yerel yönetimlerin ve mesleki kuruluşların bu duyarlılığı oluşturmak için yerel halk ile birlikte hareket etmesi önemlidir.

Şekil 4. Birgi Çınaraltı meydanı. Fotoğraf: Okan Çakmakçoğlu. <http://sumakocelbi.com>

Şekil 5. Birgi'de pansiyon olarak dönüşen geleneksel konut. <http://www.yenigelinevi.com/>

BİRGİ YERLEŞİMİNDE TOPLUM – YER İLİŞKİLERİ

Çok katmanlı tarihsel yapısı, bu katmanların ortaya koyduğu nitelikli mekânsal örüntüsü ve toplumsal yapısı ile Birgi, korunması gerekli kültürel miras alanıdır. Yerleşimin sahip olduğu miras niteliğini güçlendirerek geleceğe aktarması için yerel halkın bu mirasa sahip çıkması, ancak öncelikle sahip olduğu değeri anlaması ve kendini bulunduğu yere ait hissetmesi gereklidir. Bu yaklaşımla öncelikle Birgi'de toplum-yer ilişkisinin nasıl kurulduğu ve yer kimliğinin temel bileşenleri tespit edilmiş; ardından alan kullanıcıları ile gerçekleştirilen görüşmeler ile söz konusu kimliğin nasıl evrildiği ve günümüz dinamikleri belirlenmiştir. Çalışma kapsamında alan kullanıcısı ile gerçekleştirilen görüşmeler bir yandan günümüz kesitinde toplum-yer ilişkilerinin bileşenlerini ortaya koymuş, öte yandan Birgi'nin yerel karakter ve yer kimliğinin sürdürülebilirliğini sağlayabilecek koruma stratejileri için ipuçları sunmuştur.

Birgi'de toplum-yer ilişkilerinin günümüz bileşenlerinin ve kullanıcıların yer ile bağlarının anlaşılması hedefi ile yapılan çalışmada yirmi iki kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yaşam rutinleri ve konfor beklentilerindeki farklılıklar nedeniyle farklı yaş grupları ile görüşmenin hedeflendiği çalışmada 15-25 yaş aralığında üç, 25-60 yaş aralığında on üç, 65 yaş üstü altı kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde öncelikle bireylerin Birgi ile ilişkisinin tanımlanmasına, ardından yerleşimin onlar için ne ifade ettiğinin anlaşılmasına yönelik sorular yöneltilmiştir. Bireylerin nereli oldukları, farklı yaşam alanları, üretim kolları ve günlük yaşam pratiklerini anlamaya yönelik görüşmelerde, bireylerin yoğunlukla doğma büyüme Birgi'li olduğu ve büyük bir oranla (11 kişi) tüm yaşamlarını Birgi'de geçirdikleri belirlenmiştir². Görüşmeler üzerinden tespit edilmesi hedeflenen bir diğer bilgi grubu, bireylerin yer ile kurdukları ilişkinin niteliğidir. Bu hedefle, bireylerin yaşadıkları evlerden memnuniyetleri (evlerin niteliği, beklentilerini karşılayıp karşılamadığı), kendileri için Birgi'nin anlamı ve hangi hisleri barındırdığı sorgulanmıştır. Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu (16 kişi) Birgi dışında bir yerde yaşamak istememektedir. Farklı bir yerde yaşamak istediğini belirten 6 kişi ise bu talebin geri dönmek koşulu ile olduğunu vurgulamıştır. Birgi'nin kendileri için ne anlam ifade ettiğine ilişkin konuşmalarda büyük çoğunluğun (20 kişi) bu alanda yaşamaktan memnun olduğu görülmüştür. Bu kişiler Birgi'nin havasının çok temiz olduğunu, doğal ortamının yaşamak için çok uygun olduğunu, aile ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğunu belirtirken, ticaretle uğraşan iki kişi insan ilişkilerinin güvensiz olduğuna işaret etmiştir. Tüm bu bulgular, bireylerin Birgi'de yaşamaktan memnun olduklarını, toplumsal bağın güçlü olduğunu, doğal ve yapay çevrenin bireylerin beklentilerini büyük oranda karşıladığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, görüşmeler üzerinden toplumsal aidiyet (Birgili hissetmesi), sahiplenme (Birginin değerlerinin ve sorunlarının sahiplenilmesi, sorunlar için çözüm üretme çabası), özgür (Birgi ile

² Görüşme yapılan kişilerden 18'inin Birgili, 2 kişinin İstanbullu ve 2 kişinin Ödemişli olduğu; 11 kişinin tüm yaşamını Birgi'de geçirdiği, 8 kişinin eğitim ve 2 kişinin evlilik nedeni ile yerleşim dışında yaşam deneyimi olduğu belirlenmiştir. Görüşme yapılan kişilerin 20'si Birgi'de yaşamını sürdürmekte, iki kişi ise Birgi'de çalışmakta ve Ödemiş'te ikamet etmektedir.

gurur duyma) gibi değerler tespit edilmiş; bulgular yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum bağlamında değerlendirilmiştir.

Doğal, sosyal, yapısal öğelerin çeşitliliği ve bu çeşitlilikten kaynaklanan kültürel değerleri barındıran Birgi'nin tarihsel geçmişi ve bu geçmişte öne çıkan değerleri, yerleşimin yer kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Solak'ın (2017) da işaret ettiği üzere, dini görüş ve etnik köken toplum içi yaşamsal alışkanlıkları belirlemekte; cinsiyet, yaş, aile içi hiyerarşi gibi olgular ise örf, adet ve gelenek üzerinden toplumsal görüşleri biçimlendirmektedir. Tarihsel süreçte birçok kırılma noktası yaşayan kentte toplumsal kimlik de bu süreçle eş zamanlı bir değişim göstermiştir. Yerleşim, Bizans döneminden kalan askeri ve dinsel niteliği; Aydınoğlu Beyliği döneminde oluşan üretim faaliyetleri ve ticari niteliği; Osmanlı dönemindeki İslami merkez olma iddiası gibi önemli toplumsal hafızalar barındırmaktadır. Öte yandan, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ticaret ve kültür merkezi kimliğini yitirmesi sonrasında tarımsal üretim faaliyetlerine dayalı bir kırsal yerleşime dönüşmüştür. Bütün bu değişimler yerleşimin toplumsal hafızasının, mekân geleneğinin ve yaşam rutinlerinin biçimlenmesinde etken olmuş ve Birgi yer-kimliğini oluşturmuştur. Birgi üzerine yapılan çalışmalar ve alanda yapılan görüşmeler bir arada ele alındığında, yerel toplum tarafından beylik ve Osmanlı dönemlerinin öncelikle referans alındığı; gündelik rutinlerde belirleyici olan İslami inancın kadın ve erkek yaşam alanlarının tanımlanmasında da etkin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Birgi'de, topoğrafyanın belirleyici özelliklerinin yanı sıra İslami yaşam geleneğinin bir parçası olan mahremiyet algısıyla şekillenen organik ve içe dönük mimari kurguda kadınların sosyalleşme mekânları yarı özel avlularla sınırlanmışken, erkekler kamusal alanlara açılan kahvehanelerde sosyalleşmektedir. Gümüsoğlu (2008), İslam dini içerisinde şeriatı öğütleyen bir çizgiyi benimsemiş İmam Birgivi'nin yaşadığı dönemde halktan yeterli desteği görmemiş olduğunu aktarmakta, ancak dönemin geleneksel yaşamı doğrultusunda kadın ve erkeklerin bir arada sosyalleşebilecekleri mekânsal karşılıkların var olmadığını belirtmektedir. Öte yandan 1950'lere dek yerleşimde varlığını sürdüren Halk Odası'nın kullanıldığı dönemin sosyal yaşamında cinsiyetler arası ayrımın olmadığını aktarmaktadır. Bir arada yaşamı mümkün kılan mekânsal oluşumların eksikliği, İslami gelenek çerçevesinde yaşam sürmeyen genç nüfusta sosyal anlamda sınırlandırılma hissi yaratmakta ve bu grup özelinde Birgi'ye duyulan bağlılık duygusunu azaltmaktadır. Görüşülen 15-25 yaş aralığındaki kişiler, Birgi'de yapacak bir şey bulamadıklarını, sosyalleşebilecekleri alanların olmadığını ve bu nedenle olanakları daha geniş olan kentlere gitmek istediklerini vurgulamışlar, ancak ilerleyen yaşlarında Birgi'ye dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Yerleşimin kamusal mekân açısından sınırlı olasılıklarının 25 yaş üstü kadınların içe dönük mekânlar içerisinde oluşan komşuluk ilişkilerinin toplumsal güven duygularını geliştirdiği ve yere yönelik aidiyet hislerini güçlendirdiği belirlenmiş, buna karşın kamusal alanda sosyalleşen ve ticari hayatın içinde aktif olarak varolan erkeklerin toplumsal aidiyetlerini zayıflattığı tespit edilmiştir.

Şekil 6. Çalışma kapsamında görüşülen Birgi'li kadınların bir kısmı. 2019.

Coğrafi ve kültürel etkenlerin mekansal yapının biçimlenmesine etkisi, Birgi yerleşiminde de gözlenmektedir. Birgi yerleşiminin gelişim süreci incelendiğinde, çevresel veriler ile mimari doku ve toplumsal yaşantının birbirini şekillendirdiği gözlenmekte, bu doğrultuda eğimli topografyanın öngördüğü organik kentsel örüntü, geleneksel yaşam ve mahremiyet olgusunun yarattığı içe dönük mekân kurgusu, tarımsal üretimin biçimlendirdiği ışık mekânları ve peyzaj izlenebilmektedir. Yerleşimin yerel karakterinin oluşumunda etkin olan toplumsal yaşanti, yerel konutların mekansal kurgusunda da etkin olmuştur. Konut içi yaşamın mahremiyetini güçlendiren masif sokak yüzeyleri, sınırlandırılmış dış dünya olarak tanımlanan avlu ve bahçelerin konut ile ilişkisini kuran dış sofalı mekân kurgusu; yerel yaşamın izlerini ortaya koyan ayakkabılık nişi ve yerel zanaatkarlar tarafından üretilerek konut içi yaşamını zenginleştiren süsleme, bezeme, ahşap işlemeli tavan, sütun ve silmeler, toplumsal yaşantının yapılı çevredeki izleri olarak tanımlanmıştır.

Şekil 7. İç mekan, ahşap tavan örneği. 2019.

Şekil 8. İç-dış ilişkisini kuran sofa, Çakırağa Konağı. 2019

Şekil 9. Merdiven ve günümüzde örtü ile kapatılmış ayakkabılık nişi ilişkisi. 2019.

Şekil 10. Sofa ve sokak ilişkisi. 2019.

Birgi'nin yer kimliğinin oluşumunda etkin olan bir diğer unsur kırsal karakteridir. Yerleşimin kültürel niteliğini oluşturan sosyal bileşenlere ve bu bileşenlerin kırsal yerleşimlerin kurumundaki etkisine dikkat çeken Solak (2017), Birgi'yi, yaşamın öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü kırsal bir yerleşim olarak tanımlamaktadır. Tarımsal üretime elverişli kırsal alanlarda çiftçilik veya hayvancılıkla uğraşan bir toplumun oluşması ve bu doğrultuda mekanlar üretilmesi; ormanlık bir alanda ormancılık, kerestecilik ve ahşap malzeme üzerine zanaat dallarının gelişmesi; değişen iklim koşullarına göre evrilen üretimin toplumların zamana bağlı üretim rutinleri geliştirmesi, yer kimliğinin kurulmasında belirleyici unsurlardır. Bu bağlamda, Birgi'nin toplum-yer ilişkilerinin temel kurucu öğelerinden biri kırsal niteliği ve kırsal yaşam rutinleridir. Bu doğrultuda şekillenen geleneksel konutların zemin katı ışık, ahır, bahçe ve taşlık bölümlerinden oluşmaktayken yaşam alanları üst kotlarda yer almaktadır. Günümüzde değişen konfor koşulları ve üretim şekilleri nedeniyle ışık, ahır ve taşlık işlevi dönüşerek depolama amaçlı kullanım, yaşa bağlı çok katlı kullanımın zorlaştığı durumlarda ise yaşam alanı olarak dönüşüm

yaygınlaşmıştır. Bahçeler ise peyzaj öğeleri, sosyalleşme mekanları ve devam eden kırsal gelenek doğrultusunda hayvanlar için barınma alanları olarak varlıklarını sürdürmekte, bu nedenlerle yerleşimde yaşayan insanlar için anlam taşımaktadır. Birgi'nin kırsal yaşam geleneği çerçevesinde şekillenmiş doğal ortamı, hem bu ortamda yaşamını sürdürmeyi içselleştirmiş yerel halk hem de ziyaretçiler ve Birgi'ye gelerek yerleşen kentliler için yere bağlanma nedeni olarak görülmektedir. Kırsal yerleşim özelliğinin sürmesi, Birgi'nin mimari dokusunun korunmasının yanı sıra yer kimliğinin güçlenmesi ve sürdürülebilmesi açısından da önem taşımaktadır. Birgi yerel halkı, değişen günlük yaşama yönelik mekânsal beklentilerini dile getirmekle birlikte Birgi'nin kentleşmesini istemediklerini, köylerinin sahip olduğu nitelikler ile korunması gerektiğini ve yaşadıkları yer ile gurur duyduklarını belirtmektedir.

Şekil 11. Birgi'de kırsal yaşamın izleri. 2019.

BİRGİ'DE YER KİMLİĞİNİN GÜÇLENDİRİLEREK KORUNMASINA İLİŞKİN TESPİT VE ÖNERİLER

Tarihi yerleşimlerin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunabilmesinde yer kimliğinin rolünü ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, toplum-yer ilişkilerini oluşturan dinamikler tanımlanarak bu ilişkilerin nasıl biçimlendiği ve evrildiği konusu Birgi örneği üzerinden irdelenmiştir. Bir tarihi dokunun sürdürülebilmesinin o yerin mimari dokusunun fiziksel olarak korunmasının ötesinde yerel yaşantının sürekliliğinin de sağlanabilmesi ile mümkün olacağı fikri, çalışmanın dayanağını oluşturmuştur. Bu bağlamda toplum- yer ilişkilerinin girdileri olan mekân, yer, toplum, kimlik ve yer kimliği kavramlarını ve ilişkilerini analiz etmek önem kazanmaktadır. Söz konusu ilişkilerin anlaşılması ve geleceğe dair beklentiler doğrultusunda nasıl şekillenebileceklerinin tasarlanması, Birgi'nin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunabilmesi için son derece önemlidir.

Birgi, tarihi çevrelerin modern yaşam şartlarına uyum talebi ile hızla yok edildiği bir zamanda özgün niteliğini koruyabilen ve sürdürebilen nadir tarihi ve kırsal yerleşim alanlarından biridir. Tarihsel süreçte yaşanan kırılmalar doğrultusunda mekânsal ve işlevsel kimliğinde de değişimler yaşanan Birgi, özgün mimari dokusu ve zengin tarihsel-kültürel birikimleri ile geçmişin izlerini halen yansıtabilmektedir. Geleneksel dokusunu bugün de koruyabilmiş olan Birgi'de yerel kırsal yaşam da sürmektedir. Yerleşimin fiziksel ve coğrafi özellikleri ile yerel halkın sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi arasındaki etkileşim, geleneksel dokunun yerel toplumu da etkileyip şekillendirdiği bir ilişkisellikte sürüp gitmektedir. Hayvancılık ve çiftçilikle geçimini sağlayan toplum, tarlalarda patates, bakla gibi ürünler; yaylalarda ise kestane, incir gibi meyveler yetiştirmeyi sürdürmektedir. Ekonomik kazancın tarıma bağlı olması nedeniyle iklim değişimlerinden etkilenen yerel halk, gündelik yaşam rutinlerini de mevsimsel döngüye uygun şekilde kurgulamakta, bu doğrultuda yaylaya çıkma kültürünü sürdürmektedir. Tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi, toplumsal kimliği ve tarihi dokuyu korumak açısından önemlidir. Bu amaçla, yerel idare ve yetkili kuruluşlar tarafından üreticiyi destekleyecek çalışmalar yapılmalı, üretim devamlılığı ve kazancın eşit paylaşımı için üretim

kooperatifi örgütlenmeli, yerel ürün yelpazesinin çeşitliliği, tanıtımı ile ticaretinin güçlendirilmesi için katkı sağlanmalıdır.

Birgi'nin kültürel miras niteliği, yerel ekonomisinin güçlenmesine yönelik yaklaşımlar kapsamında kültür turizminin de önemle yer almasını ve bu yaklaşımla yeni iş kolları oluşmasını sağlamıştır. Günümüzde sahip olduğu kırsal ve geleneksel dokusu ile Birgi, turistlere yönelik bir çekim merkezi durumundadır. Bu gelişme, tarihi dokuyu oluşturan geleneksel konutların konaklama, restoran, yöresel satış dükkânı gibi yeni işlevlerle dönüşmesine neden olmuştur. Turizm, yerel halkın Birgi'ye özgü değerleri ön plana çıkaracağı üretimler ve pansiyon, butik otel işletmeciliği gibi çalışma alanları ile ekonomik gelişimine katkı oluşturabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Ancak yerleşimin sahip olduğu potansiyelin doğru değerlendirilmesi ve turizmin yıkıcı etkileri oluşmadan kontrol altına alınması, tarihi dokunun turizm amaçlı kullanımının sınırlandırılması son derece önemle ele alınması gereken önceliklerdir. Alanda yapılan görüşmelerde, gelişen turizm faaliyetleri ile birlikte Birgi'de yöresel ürünlerin kullanımı yerine hazır ürünlerin alım satımının yapıldığı, ürün kalitesinin düşmekte olduğu ve bu nedenle gerek yerel halkın gerekse ziyaretçilerin tepkili olduğu tespit edilmiştir. Bu tepkinin ardında yatan olumsuz algı, tarihi çevrelerin turizm amaçlı kullanımlarında sıklıkla gözlenen "aynılık, tektiplik" durumudur. Yerleşimlerin kimliksiz bir oluşa sürüklenmesine neden olan 'aynılık', tarihi ve kültürel mirasın bozulmasına ve yerel karakterin zayıflamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, bireylerin yaşadıkları 'yer' ile ilişkilerini zayıflatarak yabancılaşmalarına yol açmakta ve toplumsal bağları zayıflatmaktadır. Bu anlamda kamu kurumları, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak çalışmalar ve planlamalar önem kazanmaktadır. Yapılacak çalışmalarda Birgi'ye has değerler ön plana alınmalı; yerleşimin alt yapısı itibariyle hizmet verebileceği, toplumsal ve kültürel yapısı ile tolere edebileceği ziyaretçi potansiyeli belirlenmeli; olası turizm faaliyetleri bu yaklaşımla planlanmalı ve gerekirse kısıtlamalara gidilmelidir.

Birgi'nin yerel toplum için anlamını oluşturan unsurların etkileyici doğası, temiz havası, sürdürülmekte olan tarımsal üretimi ve güçlü toplumsal ilişkileri olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Birginin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunabilmesi için doğal peyzajın, kırsal niteliğin ve toplumsal ilişkilerin korunmasının önemini vurgulamaktadır. Yerel toplumun güçlü komşuluk ve aile ilişkilerinin yardımlaşma ile pekişerek toplumsal ortaklık duygusunu güçlendirdiği gözlenmiştir. Dini kimliğin ön planda olduğu Birgi'de, turizm faaliyetleri kapsamında iki adet alkollü mekân açılmış, muhafazakâr yerel halk bu duruma karşı çıkarak mekanların kapatılmasını istemiş ve 2007 yılında kapanmasını sağlamıştır. Bu durum toplumun yerel değerlerine önem verdiğini ve sahiplendiğini, birlikte hareket etme duyarlılığına sahip olduklarını ve değişim toleranslarının sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tespit Birgi'de öngörülecek gelişim senaryolarında toplumun geleneksel yaşam rutinlerinin, sosyal yapının önemle ele alınmasını, yeni işlev ve eylem önerilerinin bu yaklaşım ile belirlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Birgi halkının geleneksel doku ve yerel toplumsal yapısının sürdürülmesine ilişkin muhafazakâr tutumuna karşın, konut yaşantılarında değişime açık olduğu gözlenmektedir. Kullanıcının içinde yaşadığı tarihi konutlardan memnuniyet duymasına rağmen güncel konforu sağlayabilmek için tuvalet, mutfak gibi mekânları tarihi yapılara ekleyerek kişisel çözümler ürettiği saptanmıştır. Bu durum çağdaş yaşam standartlarına yönelik uyumun sağlanmasına yönelik çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu eklerin tarihi konutların mimari karakterini zedelemeyen ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde tasarlanması gereklidir. Kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen tadilatların sonlandırılması ve ihtiyaç duyulan yenilemelerin bilimsel, koruma ilkelerine uygun bir şekilde kurgulanması ancak bu yolla mümkündür. Bu anlamda, yerel idare, meslek odaları ve akademinin yerel halkın bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesine yardımcı olması, bilgi ve deneyimleri ile Birgi'nin yerel karakterinin çağdaş kullanım koşullarına uyumlu biçimde sürdürülebilmesine yardımcı olması önem kazanmaktadır. Bu hedefle geleneksel konut mimarisinin mekânsal olasılıklarının tespit edilmesi, kullanıcının mekânsal ve teknik beklentilerinin belirlenmesi ve bu bulgular doğrultusunda konut yapılarının mekânsal ve alt yapı açısından sağlıklılaştırılması için gerekli koşulların belirlenmesi gereklidir.

Günümüzde kültürel turizm baskısı altında olan Birgi'nin, sahip olduğu değerler ile sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması, tarihi mirasının geleceğe aktarılması için önemlidir. Gelişen turizm ile eş

zamanlı olarak genç nüfusun eğitim ve sosyal ihtiyaçlar odağında şekillenen arayışları nedeniyle yerleşimi terk etmesi, toplumsal sürdürülebilirlik açısından endişe vericidir. Diğer yandan yerel kullanıcının Birgi’li olmaktan, burada yaşamaktan gurur duyması ve sahip olduğu tarihsel değerlerin bilincinde olması, yerle kurulmuş bağın kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu durum, miras niteliğinin önemli bir parçası olan geleneksel yaşamın ve bu kapsamda şekillenmiş olan yer kimliğinin güçlendirilerek sürdürülmesinde yerel kullanıcının varlığının sürmesi açısından değerlidir. Birgi ve benzeri tarihi alanların sahip olduğu değerlerin sürdürülebilir bir yaklaşımla korunabilmesinin çevresel, toplumsal ve ekonomik anlamda sürdürülebilmesi ile mümkün olduğu göz önünde tutulmalı ve miras alanlarına ilişkin koruma planlamaları bu bakışla kurgulanmalıdır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Kaynağı belirtilmeyen tüm fotoğraflar yazarlara aittir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, H. (1998). Bireysel ve toplumsal boyutlarıyla yabancılaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3).
- Auge, M. (2016). *Yok-yerler*. İstanbul: Daimon Yayınları.
- Asiliskender, B. (2004). Kimlik, mekan ve yer deneyimi. *Kültür ve İletişim*, 7(2), 73-94.
- Başaranbilek, E. (2013). *Dünden bugüne Birgi ve koruma / tanıtma çalışmaları*. Dokuz Eylül Üniversitesi Birgi Sempozyumu bildiri metni, Birgi.
- Biröl Akkurt, H. (2010). *Reconstitution of the place identity within the intervention efforts in the historic built environment, the role of place identity in the perception, understanding, and design of built environments*. (ed: Casakin, H., Bernardo, F.). Israel: Bentham Pub. 63-77.
- Ciravoğlu, A. (2006). *Sürdürülebilirlik düşüncesi-mimarlık etkileşimine alternatif bir bakış: “yer”in çevre bilincine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Diri, F. (2010). *Construction techniques of traditional Birgi houses*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gülhan, D. (2016). *Sürdürülebilir kent ve kentsel kimlik örnekler: Birgi ve Bergama*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gümüšoğlu, F. (2008). *Birgi’de toplumsal yaşam ve değişim*. İstanbul:Bağlam Yayınları.
- Hall, S. (2000). *Who needs identity? Identity: A reader*. Londres: Sage.
- Karaçora, E. K., & Akçama, E. (2016). Yer kimliği, toplum duygusu ve çevresel tutum değişkenleri arasındaki kavramsal ilişkinin yapısal eşitlik modellemesi ile açıklanması. *Turkish Journal of Forestry*, 17(2), 194-200.
- Kılıçkırın, D. (2013). “Uğur Tanyeli’ye gecikmeli bir cevap: Başka bir ‘yer’ anlayışı mümkün”. *Arredamento Mimarlık*, (7-8), 52-59.
- Low, S. M., & Altman, I. (1992). *Place attachment*. In *Place attachment*. Boston, MA: Springer.
- Ocaklı İşeri, K. (1998). *Birgi kent ve mimari üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.
- Oktay, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. *İdeal Kent Dergisi*, 2(3), 8-19.
- Ökmen, M. (2010). *Mekan-Ekosistem-Çevre-Ekoloji-Çevrebilim: Kavramsal Tartışma. Çevre Sorunları Üzerine Güncel Yazılar* içinde. (ed: U. Yıldırım). İstanbul: Lisans Yayıncılık. 11-43.
- Özcan, K., & Dilek, K. S. (2011). Kültürel miras yönetimi: Birgi bütünlük sit alanları için bir model. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 97-101.

- Özerkmen, N. (2002). İnsan merkezli çevre anlayışından doğa merkezli çevre anlayışına. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42, 167-185.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, (3), 57-83.
- Solak, S. S. G. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: kavramsal ve kuramsal bir bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 13-37.
- Topçu, K. D. (2018). Determining a strategy for sustainable development of local identity: case of Birgi (İzmir/Turkey). *Iconarp International Journal of Architecture and Planning*, 6(2), 371-398.
- Turan, M.(1980). İnsan-çevre ilişkisine eleştirel bir bakış. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 31-54.

Fransızca A1 Dil Düzeyinde Kelime Öğretiminde “Le Fle Pour Les Curieux” İnternet Sitesinin Kullanımı Hakkında Öğrenci Görüşlerinin Belirlenmesi

Öğr. Gör. Dr. Senem Seda Şahenk^{1*}

Geliş tarihi: 30.08.2019
Kabul tarihi: 10.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 198-216
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 17%.

¹Marmara Üniversitesi, Türkiye,
senemseda78@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-7861-430X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın problem cümlesi şu şekilde dile getirilebilir: “Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi sürecinde “Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesi kullanımı hakkında öğrencilerin görüşleri nelerdir?” Bu çalışmanın amacı Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi sürecinde “Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesi kullanımı hakkında öğrencilerin görüşlerinin tespit edilmesidir. Bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Bu çalışma bir durum çalışmasıdır. Araştırmada 2017-2018 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bilim dalı 3. sınıfta ikinci yabancı dil olarak Fransızca öğrenen 10 öğrenciyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin çoğunluğu hem Fransızca’ya yönelik ilgi, istek ve motivasyonlarının arttığını hem de dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinde önemli gelişmeler gördüklerini savunmuşlardır. Ayrıca öğrencilerin birkaçı ise hem araştırmacının zaman yönetiminde zorluk yaşadığını hem de internet destekli gerçekleştirilen aktivitelerin sürecinin uzatılması faydalı olabileceğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Fransızca öğretimi, A1 dil düzeyi, İnternet destekli derslerle kelime öğretimi.

To Determine The Views of Students Using The Internet Site “Le Fle Pour Les Curieux” For Teaching The French Vocabulary In A1 Language Level

Lec. Dr. Senem Seda Şahenk^{1*}

First received: 30.08.2019

Accepted: 10.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 198-216

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 17%.

¹Marmara University, Turkey,
senemseda78@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-7861-430X

* Corresponding Author

ABSTRACT

The problem sentence can be expressed as follows: “What are the students’ opinions about the use of the website “Le FLE Pour Les Curieux” in the process of the vocabulary teaching at French A1 language level ?” The aim of this study is to determine the views of the university students using the internet site “Le FLE Pour Les Curieux”. Qualitative method was used in the study. This research is a case study. This research was conducted in the fall semester of the 2017-2018 academic year, face-to-face interviews with 10 students learning French as a second foreign language in the 3rd year of the Marmara University English Language Teaching Department. As a result, the majority of students argued that their interest, desire and motivation towards French had increased and they had seen significant improvements in their listening, reading, speaking and writing skills. In addition, a few of the students affirmed that the researcher had difficulty in time management and that it would be beneficial to extend the process of internet-supported activities.

Keywords: Teaching French, A1 language level, Internet-based lessons to French vocabulary.

GİRİŞ

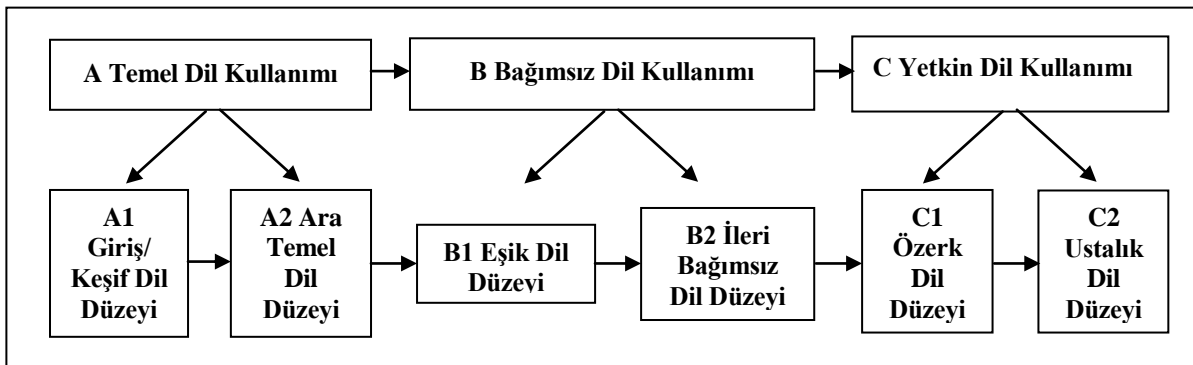
Günümüzde tüm dünyada var olan globalleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle bireyler çok dilliliğe ve çok kültürlülük anlayışlarına doğru yöneldikleri gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda tüm vatandaşların toplumda saygın bir yere sahip olmak ve aynı zamanda iyi bir meslek ve pozisyon edinmek amacıyla iki ve daha fazla yabancı dil öğrenmeye ihtiyaç duymaktadır. 21. yüzyılda bilgi çağında hızla gelişen tüm dünya ülkelerinde tüm alanlardaki gelişmeleri yakından takip edebilmek hedefiyle bireyler yabancı dil(ler)i öğrenmeye yönelik yeni yöntem ve stratejilere başvurumaktadırlar (Lothering & Jenson, 2011). Ayrıca 21. yüzyılda yabancı dil bilmek hem çok dilli ve çok kültürlü olmanın ön koşulu olarak algılanırken hem de kişisel gelişimi destekleyen bir zorunluluk haline dönüşmüştür (Erişkon Cangil, 2004).

Yabancı dil eğitimi denince ilk akla gelen çoğu zaman İngilizcedir. Fakat bunun yanı sıra yabancı dil olarak İngilizce dışında Fransızca eğitim ve öğretimi gerekli ve önemli olarak algılanabilir. Çünkü Fransızca 6 kıtada Fransa dışında birçok ülkede (Kanada, Belçika, İsviçre, Cezayir, Fas vs. gibi ülkeler...) resmi dil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca tüm dünya ülkelerinde eğitim ve öğretimi verilen yabancı diller arasında yer almaktadır. Tüm dünyada yaklaşık olarak 300.000.0000 kişi tarafından Fransızca konuşulmaktadır (La langue Française dans le monde, 2014).

Bu bağlamda yabancı dil öğrenen tüm bireyler başlangıçta kelime bilgilerini geliştirmeye yönelik yöntemlere önem vermeleri gerekmektedir. Yabancı dil sınıflarında kelime öğretim yöntemleriyle yabancı dil öğrenmeye çabalayan tüm bireyler hem kelimelerin anlamsal, işlevsel, bağlamsal ve dil bilgisel gibi birçok yönünü keşfetmek amaçladır (Duran & Bitir, 2017). Yabancı dilde kelime öğretimi dil öğretiminin en önemli aşamalar arasında yer alır. Dil öğreniminde bireylerin anlama, dinleme, yazma ve okuma etkinliklerini akıcı bir şekilde yapılabilmeleri kelime dağarcığının genişliği ile doğrudan ilişkilidir (Günday, 2015). Yabancı dil eğitim ve öğretimi sürecinde kelimelerin anlamlarını hareketlerle, nesnelere kendisi gösterilerek, nesnelere yerini tutan resim veya fotoğrafları göstererek, sözcüğün ana dildeki karşılığını/tanımını vererek, hedef dilde bu sözcüğü açıklayarak ve bağlam ipuçlarından yararlanılarak öğretilir (Nation, 2001). Günümüzde yaşanan bilgi çağı ve küreselleşme kapsamında teknolojinin gelişimiyle birlikte yabancı dil eğitimi ve öğretimi sürecinde kelime öğretimi aşamasında teknolojiden yararlanılması son derece önemli ve gereklidir. Bu nedenlerden dolayı yabancı dil kelime öğretimi aşamasında kelime öğretimi sürecinde bilgisayar ve/veya internet destekli derslerin yürütülmesi temel bir ihtiyaçtır (Ayaz & Gürsoy, 2002).

Avrupa Ortak Dil Kriterlerine göre mevcut olan 6 dil düzeyi aşağıda gösterilmektedir:

Şekil 1: Avrupa Ortak Dil Kriterleri 6 Dil Düzeyi

(Diller İçin Ortak Başvuru Metni Öğrenme-Öğretme-Değerlendirme, 2001)

A1 dil düzeyinde (Giriş /Keşif dil düzeyinde) günlük hayatta yapılan ait olan selamlaşma, tanışma, alışveriş vs. gibi... eylemlerle ilişkili kelimelerin öğretilmesi gereklidir (Diller İçin Ortak Başvuru

Metni Öğrenme-Öğretme-Değerlendirme, 2001). Bu araştırma çerçevesinde Fransızca A1 dil düzeyinde “Le point du FLE” internet sitesi kullanılarak dersler düzenlenmiştir.

Yabancı dil(ler)in eğitimi sürecinde kelime öğretim alanlarıyla ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde daha önce yayınlanmış araştırmalar arasında ilk grupta İngilizce eğitiminde kelime bilgisinin geliştirilmesine yönelik yayınlanmış çalışmalar mevcuttur (Zengin, 2019; Akmaz; Al-Bidawi, 2018; Ketevan, 2018; Zorluel Özer & Cabaroğlu, 2018; Albar, 2017; Demir, 2017; Gök, 2017; Kansızoğlu, 2017; Maghsoudi & Golshan, 2017; Mashhadi Heidar & Sadeghzadeh Hemayati, 2017; Patahuddin, Syawal & Bin-Tahir, 2017; Patterson, 2017; Baldoumi, 2016; Işık, 2016; Işık & Semerci, 2016; Tosun, 2016; Anadol, 2015; Başören, 2015; Çelik, 2015; Ebrahimi & Azhideh, 2015; Hemmati & Asmawi, 2015; Hişmanoğlu, 2015; Şimşek, 2015; Wang, Theng & Chen, 2015; Al-Darayseh, 2014; Kocaman & Kızılkaya Cumaoğlu, 2014; Özdemir, 2014; Sarı Atilla, 2014; Aktekin & Güven, 2013; Amirian & Heshmatifar, 2013; Shintani, 2013; Tayhani Temizgöl, 2013; Akkakason, 2012; Gülten, 2012; Heidari, & Tavakoli, 2012; Ping & Siraj, 2012; Arjomand, & Sharififar, 2011; Zhang, Song & Burston, 2011; A’lipour & Ketabı, 2010; Asgari, 2010; Nacera, 2010; Noor & Amir, 2009; Erten & Tekin, 2008; Kim, 2008; Şimşek, 2008; Atılay, 2007; Bruton, 2007; Chen, & Chung, 2007; Mohseni-Far, 2007; Stockwell, 2007; Webb, 2007; Yazdi, 2007; Hasbún, 2005; Ivone, 2005; Tokaç, 2005; Tang & Nesi, 2003; Laufer & Hulstijn, 2001). Ardından Fransızca öğretiminde kelime bilgisinin zenginleştirilmesine yönelik araştırmaların varlığı göze çarpmaktadır (Aycan & Günday, 2018; Abu-Liala, 2017; Kuşçu, 2017; Şahenk Erkan, 2017; Lavoie, 2015; Bozavlı, 2014; Monge, 2013; Tar, 2013; Yetiş, 2013; Scheidecker, 2011; Lahlou, 2009; Marin, 2005; Rodrigues, 2005; Yılmaz, 2000). Bunun yanı sıra yabancı dil olarak Türkçe eğitimi ve öğretimi alanında kelime bilgisinin geliştirilmesi yönelik yapılmış olan çalışmalar bulunmaktadır (Başutku, 2018; Göçmen, 2018; Gün & Günay, 2018; Memiş, 2018a; Pilancı & Saltuk, 2018; Saydam, 2018; Demirekin, 2017; Aslan & Coşkun, 2016; Aytan & Başal, 2016; Sarani & Shirzaei, 2016; Akbulut & Yaylı 2015; Yığın, 2013; Arslan & Gürdal, 2012; Apaydın, 2007). Bir diğer grupta ise yabancı dil sınıflarında başvurulabilecek kelime öğretim yöntem ve stratejilerini inceleyen araştırmaların varlığı söz konusudur (Çevik vd, 2018; Memiş, 2018b; Sarıgül, 2017; Pamukçu & Akbaraov, 2016; Şahinler Albayrak, 2015; Turgut, 2006; Öztürk, 2005; Genç, 2004). Ayrıca yabancı dil sınıflarında A1 dil düzeyine yönelik oluşturulmuş çalışmalar mevcuttur (Göçmen 2018; Gün & Günay, 2018; Özkan Elgün, 2018; Pilancı & Saltuk, 2018; Mısır, 2017; Özudoğru, 2016; Akbulut & Yaylı 2015; Karataş, 2014; Özperçin, 2013; Candemir, 2012; Tükenmez, 2012; Yiğit, 2010; Durmaz Yılmaz, 2005). Son grupta ise yabancı dil sınıflarında bilgisayar ve internet destekli öğretim yöntemleriyle ilgili daha önceden geliştirilmiş olan çalışmalar şunlardır (Loewen, vd, 2019; Abarghoui & Taki, 2018; Anjaniputra, A. G. & Salsabila, 2018; Hajebi vd, 2018; Reed & Hooper, 2018; Rossell-Aguilar, 2018; Bakla & Çekiç, 2017; Gafni, Achituv, & Rachmani, 2017; Kartal, Ova, & Şentürk, 2016; Köse, Çimen & Mede, 2016; Tılıç, 2016; Günday, 2016; Günday & Aycan, 2016; Munday, 2016; Nushi & Jenabzadeh, 2016; Walker, 2016; Lebrun & Lacelle, 2014; Kritikou, Paradia & Demestichas, 2013; Yetiş, 2013; Gorjan, 2012; Salengros–Iguenane, 2011; Salengros–Iguenane, 2010; Yetiş, 2009; Desmet, 2006; Salengros–Iguenane, 2006; Hayati, 2005; Tozcu & Coady, 2004; Mangenot, 1998).

Bu kapsamda üzerinde çalışılmış bu araştırmanın problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: “Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi sürecinde “Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesi kullanımı hakkında öğrencilerin görüşleri nelerdir?” Bu çalışmada Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi sürecinde “Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesi kullanımı hakkında öğrencilerin görüşleri neler olduğu belirlenmesi amaçlanmıştır.

Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretiminde “Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesinin kapsamı ve kullanılma süreci

“Le FLE Pour Les Curieux” internet sitesine ait olan “<https://leflepourlescurieux.fr/guide-de-travail-a1/>” Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimine 2 bölümlük toplam 13 aktivite mevcuttur.

Birinci bölümde 6 ikinci bölümde ise 7 etkinlik bulunmaktadır. Birinci bölümde var olan 6 aktivite ve kapsamı aşağıda gösterilmektedir:

(i) Sayılar (4 aşamalı: 1-20, 21-60, 61-100 ve 1000-1.000.000.000 arasındaki sayılar ve 3 alıştırma) ve saatlerin öğretimi;

- (ii) Sıra sayıları (3 aşamalı: 1.-20., sıra sayılara ait kısaltmalar ve telaffuzlarıyla sıra sayılarının pekiştirilmesi ve 3 alıştırma) zaman zarfları ve tarihin söylenmesinin öğretimi;
- (iii) Günler, aylar, mevsimler ve hava durumunun ifade edilmesi ve ardından 2 alıştırma;
- (iv) Hislerden ve duygulardan bahsedilmesi ve 2 alıştırma;
- (v) Ulaşım ve toplu taşıma araçları eğitimi, 1 video ve 3 alıştırma ve
- (vi) Tatil, seyahat konaklama, tatilden geri dönme ve eve varış ait eylem ve temel ifadelerin öğretimiyle ardından 5 alıştırma bu çalışmalarla birlikte çevre ve ekoloji kelime bilgisi bulunmaktadır.

İkinci bölümde bulunan 7 etkinlikleri ve içerikleri aşağıda sıralanmaktadır:

- (i) Şehir hayatına yönelik tüm kelime bilgisi ve 3 alıştırma;
- (ii) Evin odaları ve 3 alıştırma;
- (iii) Giysi & aksesuarlar ve 2 alıştırma;
- (iv) Bilgisayara ait kelime hazinesi ve 3 alıştırma
- (v) Aile üyeleri, 4 alıştırma ve 1 video klip
- (vi) Sebze & meyveler ardından 2 alıştırma ve
- (vii) İçecekler isimleri ve eylemlerin ardından 3 alıştırma mevcuttur.

“Le FLE Pour les Curieux” internet sitesi destekli Fransızca A1 kelime öğretim aktiviteleri 2017-2018 akademik yılının Güz dönemi süresince Fransızca (haftada 1 saat) olarak toplam 13 haftada gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türü olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk vd, 2014). Nitel araştırma yönteminden yararlanılan bu araştırmada karmaşık kişisel ve duygusal sorunların ortaya çıkarılmasına yardımcı olması, istenilen bilginin eksiksiz olarak ve derinlemesine elde edilebilmesi, alınan cevaplara anında dönüt vermeye imkân sağlaması, değişik ve anında değişebilen koşullara uyabilme esnekliğine sahip olması, soruların sayısı ve sırasını değiştirme serbestliği tanınması gibi özelliklerinden dolayı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018; Karasar, 2007; Çepni, 2005; Ekiz, 2003). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği nedeniyle, yazmaya ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Ayrıca bu çalışmada durum çalışması tekniği kullanılmıştır. Durum çalışmalarında ‘nasıl’ ve ‘niçin’ sorularını temel almakta, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelenmesine olanak vermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Diğer bir deyişle Creswell (2007)’e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile analiz edilen durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.

Çalışma grubu

Araştırmaya Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği anabilim dalında 3. sınıfta ikinci yabancı dil olarak Fransızca öğrenen 10 öğrenciyle güz dönemi boyunca çalışmalar yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar 2017-2018 akademik yılının Güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde görüşmeler yapılan çalışma grubunda yer alan öğrencilerin kişisel özellikleri aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 2: Çalışma grubu (öğrencilerin) kodları ve kişisel özellikleri

	Kodlar	Cinsiyet		Yaş		
		Kız	Erkek	21-24	26-29	30 ve/veya 30+
1	F	X		X		
2	R	X				X
3	A		X	X		
4	N	X			X	
5	S	X	X		X	
6	I	X		X		
7	Z	X				X
8	C	X		X		
9	A1		X	X		
10	A1.1		X		X	

Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi çalışma grubunda yer alan 10 öğrencinin 6’sı kız ve 4’ü erkektir. Ayrıca bu öğrencilerin 4’ü 21-24 yaş, 3’ü 26-29 yaş arasında bulunurken 2’si ise 30 yaş veya 30 yaş üstündedirler.

Veri toplama araçları

Bu çalışmada iki tür veri toplama aracı kullanılmıştır:

- Kişisel özellikler formu: a/ Cinsiyet b/ Yaş
- Yarı yapılandırılmış görüşme formu: a/ Olumlu b/ Olumsuz yönleri

Birinci veri toplama aracında yani kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyetlerini ve yaşlarını yazmaları istenmiştir.

Diğer veri toplama aracında ise “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunda” aşağıda gösterilen iki soru bulunmaktadır:

Şekil 2: Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
1) Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretiminin internet destekli olarak yürütülmesinin olumlu yönleri nelerdir?
2) Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretiminin internet destekli olarak gerçekleştirilmesinin olumsuz yönleri nelerdir?

Şekil 2’de görüldüğü gibi yarı yapılandırılmış görüşme formunda şu 2 soru mevcuttur:

- Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretiminin internet destekli olarak yürütülmesinin olumlu yönleri nelerdir?
- Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretiminin internet destekli olarak gerçekleştirilmesinin olumsuz yönleri nelerdir?

Yarı yapılandırılmış görüşme formu yüz yüze uygulanmıştır. Bu görüşmeler yaklaşık iki ders saati sürmüştür. Görüşme süreci konuşmalar ses cihazı ile kayıt edilmiştir.

Verilerin toplanması

Çalışmaya ilişkin tüm veriler araştırmacılar tarafından 2017-2018 eğitim-öğretim yılının Güz Döneminde Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bilim dalı 3. sınıfta ikinci yabancı dil olarak Fransızca öğrenen 10 öğrenciyle yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere görüşmelere başlanmadan önce yapılacak görüşmelerin bilimsel amaçlı olduğu ve kimliklerinin hiçbir şekilde açıklanmayacağı belirtilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırma sürecinde veriler toplanması için yapılan görüşmeler ses cihazı ile kayıt edilmiştir. Çalışma grubu oluşturan öğrencilere kodlar verilmiştir. Ardından alınan kayıtlar dinlenmiştir. Tüm kayıtlar yazıya dökülmüştür. Öğrencilerin kodlarıyla verdikleri cevaplar eşleştirilerek bir tablo oluşturulmuştur. Bu süreçte temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Tüm bu verilerin yorumlanması dahilinde “Betimsel ve İçerik” analizleri kullanılmıştır. Betimsel analiz katılımcılar için çalışmak istedikleri farklı olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmeleri için sıklıkla gerçekleştirilen bir yöntemdir (Büyüköztürk vd, 2014). İçerik analizinde ise alanla ilgili (daha önceden yapılmış olan tüm yayınlanmış kitap, kitap bölümleri, makale ve bildiriler) eldeki yazılı tüm bilgilerin temel içerikleri ve içerdikleri mesajlar özetlenmektedir (Cohen, Manion & Morrişon, 2007). İçerik analizi boyutunda güvenilirliğin belirlenmesi amacıyla “Uyuşum Yüzdesi Formülü” kullanılmıştır. Uyuşum yüzdesi “Güvenirlilik = Görüş birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” formülünden yararlanılarak tespit edilmiştir (Miles & Huberman, 1994). Güvenirlilik hesaplamasındaki uyum yüzdesi %70 ve üzerinde olduğunda toplanan tüm veriler kabul edilebilir olarak algılanır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Çalışmada, bu formül sonucunda kodlamalardaki uyum yüzdesi; birinci soru için 0.82, ikinci soru için 0.90 ve toplamda iki soru için ise genel uyum düzeyi ise 0,86 olarak hesaplanmıştır. Oranların %70'in üstünde olması kodlama güvenilirlikleri için yeterli olduğu ispatlamıştır. Verilerin analizi sonucunda meydana getirilen tema ve alt temalar Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Verilerin analizi sonucu tespit edilen tema ve alt temalar

Motivasyon oranları artmıştır.
İsteklerinin arttığını belirtmişlerdir.
İlgilerinin arttığını dile getirmişlerdir.
Motive olma düzeyleri iyi olduğunda bahsetmişlerdir:
Akademik başarılarında iyi sonuçlar edilmiştir.
Dinleme becerisine katkıları olduğu gözlemlenmiştir.
Okuma becerisine getirileri olduğu görülmüştür.
Konuşma becerisinde iyi sonuçlar elde edilmiştir.
Yazma becerisine katkıları olduğu savunulmuştur.
Zaman yönetiminde sorunlar yaşanmaktadır.
Zaman yönetiminde zorlanılmaktadır.
Yapılan etkinliklerde sürecin uzatılması yararlı olabilir.

BULGULAR

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin görüşleri, gizlilik esasına dayanılarak, isimleri verilmeden kodlanarak aktarılmıştır. Bu bağlamda “Fransızca A1 dil düzeyinde” araştırmanın yürütülmesinden dolayı bu alanda çalışma yapıldığını doğrulayan “F”, “R”, “A”, “N”, “S”, “I”, “Z”, “C”, “A1”, “A1.1” kodları toplam 10 öğrenciye verilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde görüşme formunda bulunan sorular alt problemlere göre gruplandırılarak bulgular belirlenmiştir.

“Le FLE Pour les Curieux” İnternet Sitesi Destekli Yapılan Fransızca A1 Dil Düzeyinde Kelime Öğretimi Etkinliklerinin Olumlu Yönleri

Bu alt problem paralelinde görüşme formundaki soru, " Le FLE Pour les Curieux” internet sitesi destekli yapılan Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir?" şeklindedir. Bu alt probleme bağlantılı olarak alınan yanıtların analizi sonucunda yedi alt tema

belirlenmiştir: “istek, ilgi ve motivasyonları artmış aynı zamanda dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinde gelişmeler” tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu “F”, “R”, “N”, “S”, “A” ve “A1” kodlu öğrenciler (7 öğrenci) hem Fransızca’ ya yönelik ilgi, istek ve motivasyonlarının arttığını hem de dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinde gelişmeler tespit ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Le FLE Pour les Curieux” İnternet Sitesi Destekli Yapılan Fransızca A1 Dil Düzeyinde Kelime Öğretimi Düzenlenen Aktivitelerin Olumsuz Yönleri

Bu alt problem doğrultusunda görüşme formundaki soru, " Le FLE Pour les Curieux” internet sitesi destekli yapılan Fransızca A1 dil düzeyinde kelime öğretimi etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir?” şeklindedir. Bu alt problemle ilişkili olarak elde edilen cevapların analizi sonucunda iki alt tema belirlenmiştir: “zaman yönetiminde zorlanılırken yapılan etkinliklerde sürecin uzatılması yararlı olabilir” olduğu savunulmuştur. Öğrencilerin birkaçı “I”, “Z” ve “A1.1” kodlu öğrenciler (3 öğrenci) araştırmacının zaman yönetiminde zorlandığını ifade ederken iki öğrenci ise “F” ve “S” yapılan etkinliklerin sürecinin uzatılması yararlı olabileceğini” savunmuşlardır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonuçları aşağıda sıralanmaktadır:

- (i) Öğrencilerin çoğunluğu “F”, “R”, “N”, “S”, “A” ve “A1” kodlu öğrenciler (7 öğrenci) Fransızca’ ya yönelik ilgi, istek ve motivasyonlarının arttığını savunmuşlardır.
- (ii) Aynı zamanda yukarıda kodları verilen 7 öğrenci “F”, “R”, “N”, “S”, “A” ve “A1” dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinde ilerlemeler kaydettiklerini dile getirmişlerdir.
- (iii) Öğrencilerin birkaçı ise “I”, “Z” ve “A1.1” kodlu öğrenciler (3 öğrenci) araştırmacının zaman yönetiminde zorluk yaşadığını savunmuştur.
- (iv) Ayrıca çalışma grubunda yer alan iki öğrenci “F” ve “S” yapılan etkinliklerin sürecinin uzatılması yararlı olabileceğini” ifade etmişlerdir.

Aycan & Günday (2018) oluşturdukları araştırmada yabancı dil olarak Fransızca eğitiminde kelime öğretimi sürecinde kullanılan ve kelime becerisinin geliştirilmesine olumlu yönde katkı sağladığı düşünülen etkileşimli yazılımların işlevsellikleri hakkında bilgi sunulmasını hedeflemişlerdir. Bu çalışmada “Amélioration du Français”, “Multidictnet”, “https://tr.duolingo.com/”, “https://www.lingq.com/”, “https://www.fluentu.com/”, “Le point du FLE” ve “Le Plaisir d’Apprendre” internet sitelerinin kullanımın Fransızca öğretimine olabilecek yararları belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta yukarıda sıralan bu internet siteleri eşliğinde Fransızca kelime öğretimi sayesinde öğrencilerin hem motivasyonlarının hem de akademik başarılarının arttığı gözlemlenmiştir. Aycan & Günday’ın (2018) çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da internet destekli Fransızca eğitiminin kelime öğretimini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Günday (2016) yılında yayınladığı çalışmasında yabancı dil olarak Fransızca öğretimi sürecinde eğitsel ve özgün materyallerin ve “Le Point du FLE” internet sitesinin kullanımlarının ne tür katkılar sunabileceği tespit edilmesi amaçlamıştır. Sonuçta bu tür etkinliklerle hem öğrencilerin motivasyonlarının hem de akademik başarılarının arttığı gözlemlenmiştir. Geliştirilen bu çalışmayla Günday (2016)’da ortaya koyulmuş olan bu araştırmada da internet destekli yabancı dil olarak Fransızca kelime öğretimine olumlu sonuçlar belirlenmiştir.

Günday & Aycan (2016) ortaya koydukları araştırmada “Flanet FLE” ve “English Page” internet sitelerinin kullanılmasıyla Fransızca ve İngilizce öğrenimine ne tür katkılar sağlayabileceği amaçlamışlardır. Sonuç olarak Fransızca ve İngilizce öğrenimi sürecinde hem aktif öğrenmeleri gerçekleştiği hem de akademik başarılarının arttığı gözlemlenmiştir. Günday & Aycan’ın (2016) birlikte yayınladıkları araştırmada tespit edildiği gibi bu çalışmada da internet destekli yürütülen Fransızca kelime öğretimi etkinliklerinin öğrencilerin başarılarının olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Kartal, Ova & Şentürk (2016) tarafından oluşturulmuş olan bu betimsel araştırma modeline dayanan çalışmada rastgele bir örneklem seçimiyle yabancı dil olarak Fransızca öğrenen öğrencilerin web araçları yoluyla dilsel yeti ve amaçlarını geliştirmek için ne sıklıkla otonom çalıştıklarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, öğrencilerin dinleme-anlama ve konuşma yetilerini geliştirmek için en sıklıkla müzik ve film sitelerinden, yazma ve okuduğunu anlama yetileri için ise elektronik kitaplar ve Fransızca sözlüklerden yaralandıkları belirlenmiştir. Aynı zamanda Kartal, Ova & Şentürk (2016) çalışmada ve bu çalışmada internet destekli Fransızca öğretimi sayesinde öğrencilerin dinleme ve konuşma becerilerinin geliştiği gözlemlenmiştir.

Köse, Çimen & Mede (2016) tarafından yayınlanan bu çalışmada Fransızca öğrenimi sürecinde “Quizlet” internet sitesinin kullanım yararlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sonuçta Fransızca öğrenimi sürecinde “Quizlet” internet sitesinin kullanılmasıyla öğrencilerin Fransızca’ da dört temel dil becerisinde (dinleme, okuma, konuşma ve yazma) önemli gelişmeler tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada olduğu gibi Köse, Çimen & Mede (2016) çalışmasında internet destekli Fransızca öğretimi gerçekleştirilmesiyle öğrencilerin dört temel dil becerileri olan dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinde önemli ilerlemeler görülmüştür.

Lebrun & Lacelle (2014) tarafından yürütülmüş olan bu çalışmada internet destekli yapılan Fransızca öğretimi sürecinde getirilerinin neler olabileceği belirlenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak internet destekli Fransızca öğretimi sayesinde Fransızca öğretiminin çağdaştırılabildiği gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada ve Lebrun & Lacelle (2014) tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada internet destekli derslerinin Fransızca öğretimine olumlu yansımaları olduğu gözlemlenmiştir.

Yetiş (2013) tarafından ortaya koyulan bu çalışmada Fransızca kelime öğretimi sürecinde internet kullanımının katkılarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, İnternet kullanılmaya başlandığından itibaren öğrencilerin kısa sınav notlarıyla hesaplanan sınıf ortalamalarında bir artış görüldü ve bu artış sınıfta internet kullanımı sona erdikten sonra da düzeyini korumaya devam etti. Aynı zamanda İnternet’in yabancı dil eğitiminde sözcük dağarcığını genişletmekte etkili olduğu görülmüştür. Geliştirilen bu çalışmada ve Yetiş (2013) çalışmasında internet destekli Fransızca kelime öğretiminin olumlu sonuçlar elde etmeyi kolaylaştırdığı tespit edilmiştir.

Salengros–Iguenane (2010) yayınlanmış olan bu çalışmada internet destekli yürütülen Fransızca öğretim sürecinin bu boyuttaki katkılarının neler olabileceği tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak Fransızca öğretiminde internet destekli derslerin yürütülmesiyle öğrencilerin Fransızca öğrenmeye yönelik olan ilgi ve motivasyonlarının arttığı ve de akademik başarılarında olumlu gelişmeler görülmüştür. Oluşturulan bu çalışmada ve Salengros–Iguenane (2010) tarafından ortaya koyulan bu çalışmada internet destekli dersler düzenlenirken öğrencilerin Fransızca öğrenmeye yönelik olan ilgi ve motivasyonlarının arttığı aynı zamanda akademik başarılarında ilerlemeler söz konusu olmuştur.

Yetiş (2009) meydana getirdiği bu betimsel çalışmanın amacı yabancı dil öğretimi/öğrenimini etkilediği tespit edilen teknolojik araçların kısa bir tarihçesini çıkararak uygulama, iletişim ve bilişim açısından zengin bir araç olan İnternetin yabancı dil öğretimindeki farklı kullanım şekillerini göstermektir. Sonuç olarak teknolojik araçlarının ve internet kullanılmasıyla öğrencilerin motivasyonlarının ve akademik başarılarının arttığı belirlenmiştir. Oluşturulan bu çalışmada ve Yetiş (2009) çalışmasında internet destekli Fransızca kelime öğretiminin öğrencilerin hem derse yönelik olan motivasyonlarını hem de akademik başarılarını arttırdığı görülmüştür.

Bu çalışmaya yönelik bu alandaki diğer araştırmacılar için geliştirilebilecek öneriler aşağıda verilmektedir:

(i) İnternet destekli organize edilen derslerle Fransızca A1 dil düzeyi kelime öğretimi süreci dışında Fransızca A2, B1, B2, C1 ve C2 dil düzeylerinde de internet destekli derslerin yürütülmesi alana getirebileceği katkılar analiz edilebilir.

(ii) İnternet destekli yürütülen etkinliklerle Fransızca A1 dil düzeyi kelime öğretimi boyutu haricinde dilbilgisi ve telaffuz öğretimine yönelik getirilerinin neler olabileceği incelenebilir.

(iii) İnternet destekli yapılan tüm bu aktiviteler eşliğinde Fransızca A1 dil düzeyi kelime öğretimi süreci dışında İspanyolca, Almanca, Çince vs gibi... dil öğretimlerinde internet destekli derslerin gerçekleştirilmesinin alana ne tür katkılar sağlayabileceği belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Abarghoui, M. A. & Taki, S. (2018). Measuring the effectiveness of using "Memrise" on high school students' perceptions of learning EFL. *Theory and Practice in Language Studies*, 8(12), 1758-1765.
- Abu-Liala, Z. (2017). L'enseignement/apprentissage du vocabulaire français à un public arabophone de Jordanie: Propositions et recommandations didactiques. *The Arabic Journal of Human and Social Sciences*, 29, 372-384.
- Académie de Nantes (2015). *Développer le vocabulaire des élèves: Un protocole d'expérimentation*. Eylül 2015, Fransa: Nantes, Mission Maîtrise de la langue Groupe départemental de la Mayenne. 9 Ağustos 2018 tarihinde <https://www.pedagogie.ac-nantes.fr/eleves-allophones-enfants-du-voyage/articles/developper-le-vocabulaire-des-eleves-francophones-et-allophones-939465.kjsp?RH=1418575933844> adresinden erişildi.
- Akbulut, S. & Yaylı, D. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi A1-A2 düzeyi ders kitapları üzerine bir izlenim çalışması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE), Özel Sayı II*, 35-46.
- Akmaz Genç, İ. (2018). *Etkileşimli kelime duvarı tekniğinin 4. sınıf öğrencilerinin İngilizce dersi kelime bilgisine ve derse yönelik tutumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Akkakoson, S. (2012) Raising strategic Awareness of Thai EFL students of Science and Technology disciplines through Metacognitive Strategy training. *The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 18(4), 35-47.
- Aktekin, N. Ç. & Güven, S. (2013). Examining the impact of vocabulary strategy training on adult EFL students. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 339-352.
- Albar, R. (2017). *The relationship between students' vocabulary size, foreign language anxiety, and their speaking ability (A correlational study at the seventh grade of SMP Islam Al-Azhar 3 Bintaro)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Syarif Hidayatullah State Islamic University of Jakarta Faculty of Educational Sciences, Endonezya, Jakarta,.
- Al-Bidawi, S. A. (2018). Vocabulary Learning Strategies (VLSs) preferred by Saudi EFL students. *English Language Teaching*, 11(12), 211-220.
- Al-Darayseh, A. M. (2014). The impact of using explicit/implicit vocabulary teaching strategies on improving students' vocabulary and reading comprehension. *Theory and Practice in Language Studies*, 4(6), 1109-1118.
- A'lipour, J. & Ketabi, S. (2010). Teaching vocabulary in EFL classrooms: A tried-out technique. *English Language Teaching*, 3(3), 158-159.
- Alptekin, C. (2007). Foreign language learning strategy choice: Naturalistic versus instructed. *Language Acquisition Journal of Theory and Practice in Education*, 3(1), 4-11.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı dil sınıflarında eşdizimli sözcük öğretimi ve anadilinin rolü. *Dil Dergisi*, 148, 37-52.

- Amirian, S. M. R. & Heshmatifar, Z. (2013). The impact of using electronic dictionary on vocabulary learning and retention of Iranian EFL learners. *International Journal of Research Studies in Educational Technology*, 2(1), 35-44.
- Anadol, H. (2015). *Effectiveness of writing new words multiple times with their Turkish meanings technique for vocabulary retention in teaching English as a Foreign Language context with reference to teachers' reflections on this technique*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Anjaniputra, A. G. & Salsabila, V. A. (2018). The merits of Quizlet for vocabulary learning at tertiary level. *Indonesia EFL Journal*, 4(2), 1-11.
- Apaydın, D. (2007). *Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi üzerine bir yöntem denemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arjomand, M. & Sharififar, M. (2011). The most and least frequently used vocabulary learning strategies among Iranian EFL freshman students and its relationship to gender. *Iranian EFL Journal*, 7(1), 90-100.
- Arslan, M. & Gürdal, A. (2012). Yabancılara görsel ve işitsel araçlarla Türkçe kelime öğretim yöntemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 255-270.
- Asgari, A. (2010). The influence of informal language learning environment (parents and home environment) on the vocabulary learning strategies. *Canadian Center for Science and Education. English Language and Literature Studies*, 1(1), 7-13.
- Aslan, E. & Coşkun, O. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde oyun yazılımları ile sözcük öğretimi. *Turkish Studies*, 11(3), 221-236.
- Atilay, D. (2007). *The use of songs in teaching vocabulary to young learners in a foreign language teaching*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Avrupa Konseyi (2013). *Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi öğrenim, öğretim ve değerlendirme*. Avrupa Konseyi Modern Diller Bölümü, ISBN: 978-3-86375-083-1, Almanya: Frankfurt/Main TELC GmbH, 19 Ağustos 2018 tarihinde https://www.telc.net/fileadmin/user_upload/Publikationen/Diller_iain_Avrupa_Ortak_oneriler_AEeraev esi.pdf adresinden erişildi.
- Ayaz, Y. & Gürsoy, E. (2002). *Bilgisayar destekli yabancı dil öğretimi için internet yazarlığı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aycan, A. & Günday, R. (2018). Interactive applications for developing vocabulary skill in learning French as a foreign language. *International Journal of Languages' Education and Teaching (IJLET)*, 6(4), 579-586.
- Aytan, T. & Başal, A. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde ulam temelli sözcük öğretiminin başarıya etkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 20 (65), 559-576. doi: <http://dx.doi.org/10.17753/Ekev563>.
- Bakla, A., & Çekiç, A. (2017). Using an online vocabulary memorization tool versus traditional vocabulary exercises. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 948-966.
- Baldoumi, K. (2016). The employment of vocabulary learning strategies by young Greek learners of English: Differences in relation to gender and grade. *Theoretical and Applied Linguistics*, 21 (2), *Selected Papers of the 21st International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics (ISTAL 21)*, 504-515.
- Başoğlu, E. B. & Akdemir, Ö. (2010). A comparison of undergraduate students' English vocabulary learning: using mobile phones and flash cards. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 9(3), 1-7.

- Başören, M. T. (2015). *Drama öğretim tekniğinin yabancı dil kelime öğretimine ve öğrencilerin kelime öğrenmeye yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Başutku, S. (2018). *Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde B1 düzeyinde kelime öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Bozavlı, E. (2014). Yabancı dil dersinde kelime öğretiminde görsel işitsel materyallerin etkinliğinin değerlendirilmesi (TV 5 Monde/7 jours sur la planete modeli). *Electronic Turkish Studies*, 9(12), 31-41.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bruton, A. (2007). Vocabulary learning from dictionary reference in collaborative EFL translational writing. *System*, 35, 353-367.
- Büker, M. & Zeytinkaya, D. (2013). Eş anlamlı ve zıt anlamlı kelime öğretiminin dil edinimindeki yeri ve önemi. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 185-191.
- Candemir, C. (2012). *L'Analyse des éléments culturels figurant dans les méthodes de Français Langue Étrangère intitulées Salut I, II d'après la perspective actionnelle*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cellier, M. (2011). *Le vocabulaire et son enseignement: Des outils pour structurer l'apprentissage du vocabulaire*. Fransa: Paris, Ministère Education National, Eduscol, 8 Ağustos 2018 tarihinde https://cache.media.eduscol.education.fr/file/Dossier_vocabulaire/57/6/Micheline_Cellier_111202_C_201576.pdf adresinden erişildi.
- Chen, C. M. & Chung, C. J. (2007). Personalized mobile English vocabulary learning system based on item response theory and learning memory cycle. *Computers & Education*, 51, 624-645.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6. Baskı). ABD: New York, Routledge.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). ABD: Sage Publications.
- Çelik, A. (2015). Yabancı dilde dijital kelime öğretiminin lise öğrencilerinin yazmada kelime kullanımlarına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, : Erciyes Üniversitesi.
- Çepni, S. (2005). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi Yayınları.
- Çevik, H., Orakçı, Ş., Aktan, O., Toraman, Ç. & Ayçiçek, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin kelime öğrenme stratejilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 796-814.
- Demir, C. (2017). Lexical collocations in English: A comparative study of native and non-native scholars of English. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 13(1), 75-87.
- Demircioğlu, Ş. & İspir, O. A. (2016). İngilizce sözcük gruplarının öğretilmesinde yaratıcı drama yönteminin etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 11(1), 105-116.
- Demirekin, M. (2017). *Yabancı dil olarak Türkçe'nin anlamlandırılmasında kelime ve dil öğrenme stratejileri kullanımı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Desmet, P. (2006). L'enseignement/apprentissage des langues à l'ère du numérique: tendances récentes et défis. *Revue française de linguistique appliquée*, 11(1), 119-138.
- Diller İçin Ortak Başvuru Metni Öğrenme-Öğretme-Değerlendirme (2001). Ankara: MEB Yayınevi, 25 Ağustos 2018 tarihinde http://www.dilbilimi.net/ab_diller_icin_ortak_avrupa_basvuru_metni_meb_tarafindan.pdf adresinden erişildi.

- Durmaz Yılmaz, A. (2005). *Avrupa Ortak Dil Kriterleri ve Dil Gelişim Dosyası uygulamalarının Türkiye’de varolan ilköğretim programının uygunluğuna değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ebrahimi, Z. & Azhideh, P. (2015). The effects of teaching vocabulary learning strategies on Iranian EFL learners ‘vocabulary development. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*, 3(1), 57-64.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erişkon Cangil, B. (2004). Küreselleşme ve Avrupa Birliği yabancı dil eğitim politikaları ışığında 2000’li yıllarda Türkiye’de yabancı dil ve yabancı dil öğretmeni yetiştirme politikalarına bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 273-282.
- Erten, İ. H. & Tekin, M. (2008). Effects on vocabulary acquisition of presenting new words in semantic sets versus semantically unrelated sets. *System*, 36, 407-422.
- Eskelinen, M. (2017). *Drama as a method of teaching EFL vocabulary: A material package for lower secondary school teachers*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Jyväskylä, University of Jyväskylä Department of Language and Communication Studies English, Finlandiya.
- Gafni, R., Achituv, D. & Rachmani, G. (2017). Learning foreign languages using mobile applications. *Journal Information Technology Education Research*, 16, 301-371.
- Genç, B. (2004). New trends in teaching and learning vocabulary. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 117-126.
- Gorjian, B. (2012). Teaching vocabulary through Web-Based Language Learning (WBLL) approach. *Procedia Technology*, 1, 334-339.
- Göçmen, E. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde otantik dokümanların kullanımı ve A1-A2 düzeyinde dil becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gök, H. (2017). *The implementation of various vocabulary teaching strategies on young learners*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Göral, G. N. & Görgeç, İ. (2011). İkinci dil kelime öğrenmede bilgi haritaları kullanımının öğrencilerin öğrenme ve hatırlama düzeyine etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2090-2098.
- Gülten, D. (2012). *Evaluating the efficiency of NLP applications for the teaching of English vocabulary of young learners: Adapting songs*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Gün, M. & Günay, C. Ö. (2018). Yunus Emre Enstitüsü Türkçe öğreniyorum A1.1 ve A1.2 seviye ders ve çalışma kitaplarının Avrupa Ortak Başvuru Metni (CEFR)’e ve 6-10 yaş grubu öğrencilerin seviyelerine uygunluğunun değerlendirilmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, 5 (34), 749-758.
- Günday, R. (2016). Utilisation des matériels didactiques et authentiques dans les methodes du FLE et le point du FLE. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 375-389.
- Günday, R. & Aycan, A. (2016). Öğrenme kuramları ve Flanet FLE ve English Page adlı yabancı dil eğitimi sitelerinde beceri geliştirme etkinlikleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 443-462.
- Günday, R. (2015). *Yabancı dil öğretiminde yaklaşımlar, yöntemler, teknikler ve multimedya araç ve materyalleri*. Ankara: Favori Yayınları.
- Gürdal, A. & Arslan, M. (2011). Oyun ve bulmaca etkinlikleriyle yabancılara Türkçe kelime öğretim yöntemi. *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, Bosna Hersek: Saraybosna, 7 Ağustos 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Mustafa_Arslan10/publication/267781450_OYUN_VE_B

ULMACA_ETKGNLGKLERGYLE_YABANCILARA_TURKCE_KELGME_OGRETGM_Y ONTEMG/links/5514106a0cf2eda0df303e5e/OYUN-VE-BULMACA-ETKGNLGKLERGYLE-YABANCILARA-TUeRKCE-KELGME-OeGRETGM-YOeNTEMG.pdf adresinden erişildi.

- Hajebi, M., SeddiQ. T., Fahandezh, F., & Salari, H. (2018). The role of web-based language teaching on vocabulary retention of adult pre-intermediate. *Journal of Language Teaching and Research*, 9(2), 372-378.
- Hasbún, L. (2005). The effect of explicit vocabulary teaching on vocabulary acquisition and attitude towards reading. *Revista Electrónica Actualidades Investigativas en Educación*, 5(2), 1-25.
- Hayati, A. (2005). The computer and language teaching. *Asian EFL Journal: Professional Teaching Articles Collection*, 4, 75–81.
- Heidari, S. & Tavakoli, M. (2012). The effects of repetition and L1 lexicalization on incidental vocabulary acquisition by Iranian EFL learners. *The Language Learning Journal*, 40, 1-16.
- Hemmati, T., & Asmawi, A. B. (2015). Incidental vocabulary learning and retention through reading a graded reader among Iranian EFL learners. *The Online Journal of New Horizons in Education*, 5(1), 72-86.
- Hişmanoğlu, M. (2015). Semiotic elements and difficulties in teaching vocabulary items. *International Journal of Applied Semiotics*, 5(1-2), 51-68.
- Işık, İ. (2016). *İlkokul 3. sınıf öğrencilerine eğitsel oyunlar ile İngilizce kelime öğretiminin akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Işık, İ. & Semerci, N. (2016). İlkokul 3. sınıf öğrencilerine İngilizce kelime öğretiminde eğitsel oyunların akademik başarıya etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 787-804.
- Ivone, F. M. (2005). Teaching English as a foreign language in Indonesia: The urge to improve classroom vocabulary instruction. *TEFLIN Journal*, 16(2), 195-208.
- Kansızoğlu, H. B. (2017). The comparison of Vocabulary Teaching Methods in terms of their effect on vocabulary development: A Meta-Analytic Review. *International Online Journal of Educational Sciences (IOJES)*, 9(3), 821-841.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- Karataş, F. (2014). *4. sınıf “Toko Demo” Almanca ders kitabının “Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni” kapsamında analiz edilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Kartal, E., Ova, G. & Şentürk, A. (2016). Apprentissage autonome des étudiants en Français Langue étrangère à travers les outils du web. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 383-400.
- Ketevan, K. (2018). *Possible effects of the Teaching proficiency through Reading and Storytelling (TPRS) approach on very young learners’ L2 vocabulary acquisition*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kim, Y. (2008). The role of task-induced involvement and learner proficiency in L2 vocabulary acquisition. *Language Learning*, 58(2), 285-325.
- Kocaman, O., & Kızılkaya Cumaoglu, G. (2014). Eğitsel yazılım (DENIS) ve oyunlarla İngilizce kelime öğretiminin kelime öğrenme stratejilerine ve başarıya etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 39 (176), 305-316.
- Köksal, O. (2012). *Öğrenme stratejilerinden bellek destekleyiciler İngilizce kelime öğrenme etkinlikleri*. Konya: Meram, Eğitim Yayınevi.

- Köse, T. Çimen, E. & Mede, E. (2016). Perceptions of EFL learners about using an online tool for vocabulary learning in EFL classrooms: A pilot Project in Turkey. *International Conference Teaching and Learning English as an Additional Language GlobELT 2016*, Nisan 2016, Türkiye: Antalya, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 232, 362-372.
- Kritikou, Y., Paradia, M. & Demestichas, P. (2013). Cognitive web-based vocabulary learning system: The results of a pilot test of learning Greek as a second or foreign language. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141, 1339- 1345.
- Kuşçu, E. (2017). Sözcük öğretimi üzerine değerlendirmeler ve Fransa Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nin (CNRS) görsel-anlambilimsel yorumu. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(2), 287-303.
- Lahlou, S. (2009). La place actuelle de l'enseignement du vocabulaire dans les classes de FLE du secondaire hellénique: Attitudes et pratiques des enseignants. *Synérgie Sud-Est Européen*, 2, 37-43.
- La langue Française dans le monde* (2014). Fransa: Paris, Edition Nathan. 21 Ağustos 2018 tarihinde <https://www.francophonie.org/Langue-Francaise-2014/projet/Rapport-OIF-2014.pdf> adresinden erişildi.
- Laufer, B. & Hulstijn, J. (2001). Incidental vocabulary acquisition in a second language: The construct of task induced involvement. *Applied Linguistics*, 22, 1-26.
- Lavoie, C. (2015). Trois stratégies efficaces pour enseigner le vocabulaire: Une expérience en contexte scolaire innu. *Revue Canadienne de Linguistique Appliquée*, 18(1), 1-20.
- Lebrun, M. & Lacelle, N. (2014). L'ère numérique: un défi pour la didactique du FLE. *Synergies Portugal*, 2, 107-117.
- Lotherington, H., & Jenson, J. (2011). Teaching multimodal and digital literacy in L2 settings: New literacies, new basics, new pedagogies. *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 226–246.
- Loewen, S. vd (2019). Mobile-assisted language learning: A Duolingo case study. *The Journal of the European Association for Computer Assisted Language Learning (ReCALL)*, 31(3), 293-311.
- Maghsoudi, N., & Golshan, M. (2017). The relationship between vocabulary learning strategy preference and vocabulary size among Iranian EFL learners. *International Journal of English Language & Translation Studies*, 5(3), 103-110.
- Mahmood, A. (2017). *The relationship between vocabulary learning strategies and vocabulary size of Iraqi EFL learners in terms of receptive word knowledge*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Mangenot, F. (1998). Classification des apports d'Internet à l'apprentissage des langues. *Apprentissage des Langues et Systèmes d'Information et de Communication*, 1(2), 133-146.
- Marin, M. (2005). *Extraversion and the use of vocabulary learning strategies among university EFL students in Mexico*. Yayınlanmamış doktora tezi, Colchester, University of Essex, ABD.
- Mashhadi Heidar, D. & Sadeghzadeh Hemayati, M. (2017). A comparative study of vocabulary learning strategies used by Marine Engineering students and Iranian EFL learners. *Research in English Language Pedagogy (RELP)*, 5(1), 61-72.
- Memiş, M. R. (2018a). The relationship between vocabulary learning strategies and vocabulary of learners of Turkish as foreign or second language. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 13(4), 164-185.
- Memiş, M. R. (2018b). Kelime hazinesi ve yabancı dilde kelime öğretimi üzerine. *Turkish Studies*, 13(19), 1273-1289.

- Mısır, H. (2017). The analysis of A1 level speaking exam in terms of syntax: The effect of general competence on syntax in A1 level speaking. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 13 (1), 27-40.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2. Baskı). ABD: Sage, Thousand Oaks.
- Mohseni-Far, M. (2007). Techniques and strategies utilized for vocabulary acquisition: The necessity to design a multifaceted framework with an instructional wise equilibrium. *Porta Linguarum*, 8, 137-152.
- Monge, A. L. Z. (2013). L'évolution de l'enseignement du vocabulaire dans la classe de L2. *Revista de Lenguas Modernas*, 19, 437-447.
- Munday, P. (2016). The case for using Duolingo as part of the language classroom experience. *Revista Iberoamericana de Educación a Distancia*, 19, 83-101.
- Nacera, A. (2010). Languages learning strategies and the vocabulary size. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 4021-4025.
- Nation, P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. ABD: Cambridge, Cambridge University Press.
- Noor, M. N & Amir, Z., (2009). Exploring the vocabulary learning Strategies of EFL learners. Language and culture: Creating and fostering global communities. 7th *International Conference by the School of Studies and Linguistics Faculty of Social Sciences and Humanities*, 313-327, Malezya: Bangi, University Kebangsaan Malaysia.
- Nushi, M. & Jenabzadeh, H. (2016). Busuu- the mobile app. *TESL Reporter*, 49(2), 30-38.
- Özdemir, H. A. (2014). *An empirical study on the contribution of mnemonic narrative chain method to vocabulary learning and retention of English preparatory students (Bellek destekleyicilerden öyküleme yönteminin hazırlık sınıfı öğrencilerinin kelime öğrenme ve hatırlamasına katkısı hakkında deneysel bir çalışma)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Özkan Elgün, İ. (2018). *İlkokul 2. sınıf İngilizce dersi öğretim programının eklektik modele göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özperçin, A. (2013). *Acquisition de la compétence pragmatique dans l'enseignement du FLE: Etude de l'acte d'argumentation dans le manuel "Alter Ego" (Acquisition of pragmatic competence in teaching FLE: Study of the act of argumentation in the manual "Alter Ego")*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, M. (2005). Vocabulary teaching. *Dil Dergisi*, 133, 20-28.
- Özudoğru, F. (2016). *İlkokul 2. sınıf İngilizce öğretim programının Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni doğrultusunda aydınlatıcı değerlendirme modeli ile değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Pamukçu, A & Akbaraov, A. A. (2016). Analysis of the relation between phonological memory and long term memory on foreign language vocabulary acquisition. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 93-106.
- Patahuddin, P., Syawal, S., & Bin-Tahir, S. Z. (2017). Investigating Indonesian EFL learners' learning and acquiring English vocabulary. *International Journal of English Linguistics*, 7(4), 128-137.
- Patterson, D. (2017). Vocabulary-building activities for the EFL classroom. *LaoTESOL Conference Proceedings: Selected Papers*, 164-171.
- Pilancı, H. & Saltuk, O. (2018). Yabancılar Türkçe öğretiminde dilbilgisi içeriğini etkileyen faktörler: A1, A2 düzeyleri. *International Journal of Humanities and Education*, 4(9), 122-149.

- Ping, A. M. & Siraj, S. (2012). Exploring selfregulatory strategies for vocabulary learning among Chinese EFL learners. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47, 1211-1215.
- Reed, J. T. & Hooper, D. (2018). Student perceptions of mobile learning of high frequency vocabulary using the "Memrise" app. *The Journal of Kanda University of International Studies*, 30, 351-371.
- Rodrigues, C. (2005). *Aide à l'apprentissage du vocabulaire dans un environnement hypermédia en Français langue étrangère*. Yayınlanmamış doktora tezi, Clermont-Ferrand, Université Blaise Pascal - Clermont-Ferrand II UFR Lettres et Sciences Humaines, Fransa.
- Rossell-Aguilar, F. (2018). Autonomous language learning through a mobile application: A user evaluation of the Busuu app. *Computer Assisted Language Learning*, 31(8), 854-881.
- Salengros-Iguenane, I. (2011). *Pertinence d'une approche culturelle appuyée sur Internet dans une grande école. Apprendre les langues à l'université au 21ème siècle*. Haziran 2011, Fransa: Paris, HAL Id: edutice-00942674.
- Salengros-Iguenane, I. (2010). *FLE Internet et approche culturelle. Une recherche à l'École nationale des ponts et chaussées. Linguistique*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marsilya, Université de Provence - Aix-Marseille I Sciences du Langage Français Langue Étrangère et Seconde. Français. fftetel-00556669f, Fransa.
- Salengros-Iguenane, I. (2006). Approche culturelle et Internet en classe de FLE: Exemple d'une pratique à l'École nationale des ponts et chaussées. *Apprentissage des langues et systèmes d'information et de communication (Alsic)*, 9, 161-180.
- Sarani, A. & Shirzaei, H. (2016). A comparative study of vocabulary learning strategies employed by Iranian undergraduate and postgraduate EFL learners with a focus on motivation. *Indonesian Journal of EFL and Linguistics*, 1(1), 33-45.
- Sarı Atilla, F. (2014). *A case study on the benefits of using songs in teaching vocabulary by young learners of English*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Sarıgül, E. (2017). Yabancı dil öğretiminde sözcük öğretimi ve öğrenimi sürecine genel bir bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, 54, 91-104.
- Saydam, M. (2018). *Kelime öğretimi stratejileri açısından yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitapları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Scheidecker, C. (2011). *Mémorisation du lexique: Apport des neurosciences cognitives*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Grenoble, Université Stendhal Grenoble III Spécialité FLE-FLM, Fransa.
- Shintani, N. (2013). The effect of focus on form and focus on forms instruction on the acquisition of productive knowledge of L2 vocabulary by young beginning-level learners. *TESOL Quarterly*, 47(1), 36-62.
- Stockwell, G. (2007). Vocabulary on the move: Investigating an intelligent mobile phone-based vocabulary tutor. *Computer Assisted Language Learning*, 4, 365-383.
- Şahenk Erkan, S. S. (2017). Internet-based French as a Foreign Language Vocabulary Learning: Academic Success and Opinions on FFL Learners. *Universal Journal of Educational Research*, 5(11), 2066-2073.
- Şahinler Albayrak, M. (2015). *Kinect kullanılan 3 boyutlu sanal gerçeklik uygulamalarının ilkökul öğrencilerinin yabancı dilde kelime öğrenimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, : Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Şener, S. (2015). Vocabulary learning strategy preferences and vocabulary size of preservice English teachers. *International Journal of Educational Researchers*, 6(3), 15-30.

- Şimşek, H. (2015). *Teaching college level English vocabulary through drama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Şimşek, G. (2008). *An effective way of teaching vocabulary: Collocations (Kelime öğretiminde etkin bir yöntem: Eşdizimlilikler)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tang, E. & Nesi, H. (2003). Teaching vocabulary in two Chinese classrooms: School children's exposure to English words in Hong Kong and Guangzhou. *Language Teaching Research*, 7(1), 65-97.
- Tar, M. (2013). *L'acquisition du vocabulaire du Français Langue Étrangère dans les universités Nigérianes*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ota, Covenant University Département des Langues, Nijerya.
- Tayhani Temizgöl, T. (2013). *The effects of grammar translation method and communicative language teaching on vocabulary teaching*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tılıç, G. (2016). Yabancı dil öğreniminde kullanılan etkileşimli mobil uygulamalar: Duolingo örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5, Özel Sayı, 303-313.
- Tokaç, A. (2005). *A comparison of computer assisted vocabulary instruction teacher-led vocabulary instruction*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Tosun, B.C. (2016). Students' views on contextual vocabulary teaching: A constructivist view. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 12(2), 87-106.
- Tosuncuoğlu, İ. (2013). İngilizce kelimelerin oyunlarla öğretilmesi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 140-146.
- Tozcu, A. & Coady, J. (2004). Successful learning of frequent vocabulary through CALL also benefits reading comprehension and speed. *Computer Assisted Language Learning*, 17(5), 473-495.
- Turgut, Ö. (2006). *Yabancı dil dersinde pedagojik uygulama açısından sözcük öğretimi ve sözcük dağarcığını geliştirme yöntem ve tekniklerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Tükenmez, O. (2012). “*Francofolie (2005)*” adlı Fransızca ders kitabında yer alan okuma metinlerinin dil öğrenimindeki rolünün eylem odaklı yaklaşıma göre incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Walker, L. (2016). The impact of using Memrise on student perceptions of learning Latin vocabulary and on long-term memory of words. *Journal of Classics Teaching*, 16, 14-20.
- Wang, B.-T., Teng, C.-W., & Chen, H.-T. (2015). Using iPad to facilitate English vocabulary learning. *International Journal of Information and Educational Technology*, 5(2), 100-104.
- Webb, S. (2007). The effects of repetition on vocabulary knowledge. *Applied Linguistics*, 28(1), 46-65.
- Yazdi, M. (2013) *Relationship between vocabulary learning strategies, perceptual learning styles and levels of vocabulary knowledge among Iranian EFL learners*. Yayınlanmamış doktora tezi, Serdana, Universiti Putra Malaysia Faculty of Educational Studies, Malezya.
- Yetiş, V. A. (2013). L'utilisation d'Internet pour l'enseignement du vocabulaire: Une étude pour le FLE. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 44-56.
- Yetiş, V. A. (2009). Didactique des langues, évolution de la technologie et Internet. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 40-56.
- Yığın, M. (2013). *Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 18. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yılmaz, Z. (2000). *L'enseignement du vocabulaire dans la classe du FLE (Fransızca yabancı dil sınıfında sözcük öğretimi)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yiğit, C. (2010). *Avrupa Diller için Ortak Başvuru Çerçevesi ile ilköğretim 6. sınıf İngilizce öğretim programının karşılaştırılmalı analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Zengin, M. (2019). *İngilizce kelime öğretiminde eğitsel bilgisayar oyunları kullanımının öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Zhang, H., Song W. & Burston, J. (2011). Reexamining the effectiveness of vocabulary learning via mobile phones. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 10(3), 203–214.
- Zorluel Özer, H. & Cabaroğlu, N. (2018). Teaching vocabulary to visually impaired EFL learners. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(1), 151-163.

Üniversite Öğrencilerinin Film İzleme Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Bingöl Üniversitesi Örneği

Dr.Öğr.Üyesi Ali Ulvi Özbey^{1*}

Geliş tarihi: 27.08.2019
Kabul tarihi: 11.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 217-231
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%.

¹Bingöl Üniversitesi, Türkiye,
aliulviozbey@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-7880-8312

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin film tercihlerini etkileyen faktörleri araştırmaya yönelik betimleyici bir çalışmadır. Bingöl Üniversitesi sosyoloji bölümünde eğitim gören yaklaşık 100 üniversite öğrencisi için hazırlanan bir anket formu uygulanmıştır. Bu anket formu, öğrencilerin en çok hangi tür film izlediklerine, ne sıklıkla sinemaya gittiklerine, film izlemedeki temel motivasyonunu ne olduğuna dair sorular içermektedir. Ankete verilen cevaplar betimleyici istatistiklerle ele alınmış ve cinsiyet değişkenine göre farklılaşmalar sınımlanmıştır. Sonuçlar üniversite öğrencilerinin film izlemedeki temel değişkenleri ortaya konmasının yanında o yaş aralığıyla ilgili entelektüel anlamda birtakım soruların cevabına ulaşmada yol gösterici olmuştur. Ayrıca film tercihlerinde cinsiyete göre çeşitli farklılıklarla birlikte bazı benzerlikler de gözlenmiştir. Söz konusu bulgular ışığında, üniversite öğrencilerinin sinema ve filmlerindeki tür ve amaçları modern kültür açısından tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Film, tercih, cinsiyet, anket.

Factors Affecting University Students' Choice of Watching Movies: The Simple of Bingöl University

Dr.Öğr.Üyesi Ali Ulvi Özbey^{1*}

First received: 27.08.2019

Accepted: 11.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 217-231

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%.

¹Bingöl Üniversitesi, Türkiye,
aliulviozbey@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-7880-8312

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study is a descriptive study to investigate the factors affecting the film preferences of university students. A questionnaire was prepared for approximately 100 university students studying sociology at Bingöl University. This survey form includes questions about what kind of movies they watch most, how often they go to the movies and what is their main motivation in watching movies. The answers given to the survey were handled with descriptive statistics and differences were tested according to gender variable. The results showed that the main variables of the university students in watching movies, as well as the intellectually related questions about the age range to reach the answers. In addition, some similarities were observed in the film preferences with respect to gender. In the light of these findings, the genres and aims of university students in cinema and films will be discussed in terms of modern culture.

Keywords: Film, preference, gender, survey.

GİRİŞ

Sinema (cinéma) sözcüğü sinematografi (cinématographie) sözcüğünden kısaltılmıştır. Lumière Kardeşler kendi buluşları olan aygıtta sinematograf (cinématographe) adını vermişlerdi. Yunanca “kinêma, -atos = devinim” ile “graphein = yazmak” sözcüklerinden türetilen sinematograf, “devinimi yazan, saptayan” anlamına, sinematografi de “devinimi yazma, saptama” anlamına gelmektedir. Sinema sözcüğü zamanla filmlerin gösterildiği yapı, yer; sinema çalışmalarının tümü, sinema işleyimi (endüstrisi) kavramlarını kapsayacak biçimde anlam genişlemelerine uğramışsa da bizi burada ilgilendiren ilk ve temel kavram “devinimi yazma, saptama”dır. Bu anlamda sinema, herhangi bir devinimi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini saptamayı, sonra gösterici yardımıyla bu resimleri karanlık bir salonda görüntülük üzerine yansıtarak devinimi yeniden oluşturmayı ifade etmektedir (Özön, 1984, s. 7).

Sinema genelde, uygulamalı (teknik bir icat olarak sinema bilimsel bir araçtır) alandan çevresel, resimsel, dramatik ve anlatsal alanlardan geçerek müziğe kadar bütün alanları kapsar. Her ne kadar sinemayı en iyi biçimiyle dramatik sanatlardan biri olarak biliyorsak da sinema güçlü bir biçimde resimseldir. Bu da filmlerin neden kütüphanelerde değil de çoğunlukla müzelerde toplandığını açıklamaktadır (Monaco, 2000, s. 33). Sinema tesadüfen değil, esasen kitlesel bir ortamdır. Ona hitap ettiği kadar kitlesel bir zihniyet yaratır. Sinema, seyirciyi, kendisini ve şimdikiyle olan etkileşimini teknolojik geçmişi olan ve yalnızca geçmişinin kopyalarını ortaya koyabilecekleri şeyleri kaydettiği sürece aldatılabilir. Fenomenlerin kopyalanmasındaki teknolojik yeterlilik sinemanın başlangıç noktası iken görsel sanatlarda amacın ta kendisidir (Phillips, 2008, s. 6).

Türk düşünce ve yazın dünyasına sinema alanına yaptığı katkılarıyla bilinen önemli entelektüellerinden Nijat Özön, sinemanın taşıdığı farklı kimlikler üzerinden sinemaya farklı tanımlar getirmiştir. Ona göre sinema çok yönlü bir zihin dünyasına sahiptir. Görsel-işitsel imler sinemanın bir iletişim, bildirişim aracı olmasını sağlamaktadır; sinema eğitim-öğretim aracı olarak da kullanılabilir. Bilgileri aktarışındaki yoğunluk, kestirmelik ve kıvraklıktan dolayı okul ve okul dışında en etkili eğitim-öğretim sinemayla sağlanabilir. Sinemayı bir propaganda aracı olarak da kullanabiliriz. Üstelik görüntülerinin inandırıcılığı, kandırıcılığı ve etkililiği yüzünden propaganda araçlarının en güçlüsüdür. Sinemanın bir eğlence aracı olmak özelliği de vardır; insanların boş zamanlarını doldurmakta, onların hoşça vakit geçirmelerinde, oyalanmalarında kullanılabilir (Özön, 1984, s. 8).

Sinema ve Gençlik Üzerine

İlk ortaya çıktığında bir sanat olarak değerlendirilmeyen sinemaya ilk ciddi yaklaşımlar ise kuramcılar sayesinde olmuştur. Sinemayı ciddiyetle ele alıp psikolojik, sosyolojik ve estetik yönlerini analiz eden bu ilk film kuramcıları sinemanın bir sanat olduğunu kanıtlama iddiasındadırlar ve öncelikle sinemanın tiyatrodan ve de fotoğraftan ayrı bir sanat olduğunu göstermeye çalışırlar. O, gerçekliği gösterdiği ya da en azından gerçeklik yanılması yarattığı için diğer sanatlardan ayrı bir yerde olmalıdır. Sinemanın temel kavramlarını açıklarlar. "Neden film izleriz", "film izlemek insanın hangi ihtiyacına karşılık gelir" gibi soruların cevabını bulmaya çalışırlar (Özarlan, 2015, s. 15).

Birçok yazar ve araştırmacı tarafından medyanın medya mesajlarına savunmasız olan gençleri olumlu ya da olumsuz etkilediğine dair sayısız araştırma ve kitabı mevcuttur çünkü bu kişilere göre gençlerin zihinlerinin özellikle etkilenebilir olması onları medya endüstrileri tarafından hedef kılmaktadır. Dolayısıyla gençlerin ne tür film izledikleri ve sonunda ne tür fikirlere sahip oldukları bütün ülke insanını etkilemektedir (Shary & Seibel, Youth Culture in Global Cinema, 2007, s. 2).

Özellikle 1900'lerden itibaren batıda yaşayan işçi sınıfının yorgun geçen günün sonunda film izlemeyi bir rahatlama aracı olarak tercih etmesi belli bir döneme kadar devam etmiştir. Sonraki süreç sinemanın gerçek hüviyetine döndüğü asli unsurunu ve misyonunu kazandığı dönem olmuştur. André Bazin'in Sinema Nedir? isimli eserinde tanıtım bölümünde düşüncelerini ifade eden Hughy Gray'e göre, tüm dünyada sinema bir kaçış yolu olmaktan çıkarak bize hayatın gerçeklerini sunabilecek bir araç olma yolunda ilerlemiştir. Artık gördüğümüz ekran, yaşamın bunalımlarından bir süre için uzaklaşmayı değil, bize o yaşama karşı daha hazırlıklı olma yöntemini öğreten bir konuma girme amacındadır. Onun görevi insanları düşünmekten uzaklaştırmak yerine, onlara felsefe yapmasını öğretmektir. Sinemanın bunu

yapabilecek kapasitesi vardır (Bazin, 2011, s. 10). Bazı düşünürler felsefenin öldüğünü iddia etmiş olsalar bile aksine felsefe, sinemayla bir olup daha güçlü iddialarla düşün dünyasına katkı sunmaya devam etmektedir.

Sinemanın her yaşta insana ulaşma gayesi dünyanın her yerinde aynı strateji üzerinden devam etmektedir. Ama Amerika'nın dünyaya görsel alanda açılan kapısı ve sinema piyasasının en güçlü ismi olan Hollywood gençliğe ayrı bir yaklaşım sergilemektedir. Gençlerin neden Hollywood tarafından hedef alındığına dair birçok tartışma devam etmektedir: bunun farklı nedenleri olmakla birlikte öncelikle gençlerin eğlence harcamalarını sevindikleri için harcanabilir gelirleri mevcut; ikincisi bugünün çocukları yarının tüketen ebeveynidir son olarak da sinemacıların kendi kayıp gençliklerini şimdiki nesilde deneyimleme isteği, yoğunluğun gençler üzerinde toplanmasına sebep olmaktadır (Shary, Generation Multiplex : The Image of Youth in Contemporary American Cinema, 2002, s. 2).

Bu noktada sinema ve dolayısıyla film üzerinden verilen mesajların özellikle hedef kitle olan gençler tarafından bilinmesi gerekir. Bunu yapmanın yegâne gerçekleştiricisi ise sinema dilini ve sinema zihin dünyasını algılayabilmektir. Özön sinema ile ilgili başka bir eserinde sinema dilinin öneminden bahsetmektedir. Ona göre, sinema sanatının anlaşılması için, sinema dilinin bütün inceliklerinin öğrenilmesi gereklidir: Sinema görüntülerinin yanıltıcılığı. Çünkü bu görüntüler bize gerçeği olduğu gibi yansıtabildiği denli, bizi yanıltmak, kandırmak, düşüncelerimizi yönlendirmek amacıyla da kullanılabilir. Bu görüntülerin yanıltma, kandırma, yönlendirme gücü, gerçekçi özelliğiyle doğru orantılıdır. Çünkü sinema izleyicisinin, sinema görüntülerinin gerçek olduğu yolunda bir önyargısı vardır. Bu önyargı sinemada gerçekçi türlere doğru ilerledikçe daha da ağırlık kazanır, filmlerde son kertesine varır (Özön, 2008, s. 17).

Janet Harbord, filmin, yaşam tarzı tüketimi için özel olarak konumlandırılmış ayrıcalıklı bir medya biçim araç olduğunu iddia etmektedir. Harbord'a göre, filmi video veya DVD olarak bir nesne olarak satın almak mümkün olsa da film izleme, bir nesneyi edinmekten ziyade deneyime dayanan bir kültürdür. Ancak ilişkili ürün ve sponsorluk ağına sıkıca gömülmüş olarak, bizi hayali bir medya aracılığıyla bir dizi metaya yönlendirmektedir (Harbord, 2002, s. 89-90). Bu noktadan bakıldığında diğer düşünceler nezdinde de ele alındığında bütün sanatlar doğaları gereği ekonomik ürünlerdir ve bu nedenle ekonomik terimlerle değerlendirilmelidir. Yeniden, sinema ve diğer sanatlar, bu fenomenin başlıca örnekleridir. Mimarlık gibi, sinema ve kayıt sanatları da hem sermaye-yoğun hem de emek-yoğun sanatlardır; yani bunlar büyük paralar harcanmasını gerektirir ve çok sayıda çalışana gereksinim duyarlar (Monaco, 2000, s. 36). Ontolojik olarak, sinemanın özü, olağanüstü alemden ziyade aşkın deneyim yapılarına aittir, ancak sinema ile olan ilişkimizi karakterize eden bu yakınlık, bir filmin değiştirilebilir kopyalarını almamızı işaret eden ayrılma ile el ele gider (Phillips, 2008, s. 8).

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümü 1.2.3. ve 4.sınıf öğrencilerinden, toplam 96 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Ankete katılan 96 öğrencinin cinsiyet dağılımına bakıldığında; öğrencilerin %70,8 oranında kız, %28,1 oranında erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Veri toplama aracı

Araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olan anketin ilk kısmında öğrencileri cinsiyetini belirlemeye yönelik soru bulunmaktadır. Sonraki kısımlarda ise daha çok öğrencilerin film tercihlerini belirlemeye yönelik gündelik yaşamdan yola çıkılarak sosyo-kültürel düzeylerini de ölçmenin hedeflendiği sorular yöneltilmiştir.

Uygulama

Anket uygulaması sınıflarda öğrencilerle toplu olarak gerçekleştirilmiştir.

Kodlama

Analiz

Analiz için Kodlanan veri üzerinden sorulara verilen tercihler için frekans tabloları çıkartılmıştır. Daha sonra tercihlere yazılan frekanslar toplanmış ve bunlar tablolaştırılmıştır. Ayrıca cinsiyete göre farklılaşmalar, tercihlerin toplamı üzerinden ki kare analizi ile yapılmıştır.

BULGULAR

Film İzleme Sıklığı

Üniversite öğrencilerin film izlemedeki zaman aralığına verilen cevaplara bakıldığında, seçeneklerden büyük bir çoğunluğunun “haftada bir” olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Ne sıklıkla Film izlersiniz?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Her gün	7	7,3	7,4	7,4
	Haftada bir	43	44,8	45,7	53,2
	Ayda bir	23	24,0	24,5	77,7
	Yılda bir	4	4,2	4,3	81,9
	Diğer	17	17,7	18,1	100,0
	Total	94	97,9	100,0	
Missing	System	2	2,1		
Total	96	100,0			

Ankete katılan öğrencilerin %44.8'i haftada bir gün film izlediklerini belirtmişlerdir. Haftada bir gün film izleyenleri %24 oranında ayda bir gün film izleyenler takip etmektedirler. Yılda bir gün film izleyenlerin oranı ise; %4.2'dir.

Film Türü

Öğrencilere genellikle izledikleri film türleri sorulduğunda vermiş oldukları cevap seçeneklerinde frekans tablosunda %26'lık bir oranla Aksiyon filmleri tercih edilirken ikinci sırayı %22'lik oranla bilim-kurgu tarzı filmler tutmaktadır. Kümülatif yüzdelerde ise Bilim-kurgu tarzı filmler %91'lik bir büyüklükle en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sevdiğiniz Film Türü

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Aksiyon	26	27,1	28,3	28,3
	Gerilim	7	7,3	7,6	35,9
	Korku	6	6,3	6,5	42,4

	Komedi	20	20,8	21,7	64,1
	Romantik	3	3,1	3,3	67,4
	Bilim-kurgu	22	22,9	23,9	91,3
	Diğer	8	8,3	8,7	100,0
	Total	92	95,8	100,0	
Missing	System	4	4,2		
Total	96	100,0			

İzlenen film türü sorusunda %27,1 oranı ile aksiyon filmi birinci sırada iken; romantik film ise %3.1 oranı ile en az tercih edilen film türü olmuştur. Film tercihinde aksiyon filmlerinden sonra bilim-kurgu filmlerinin ağırlıklı olduğu (%22.9) görülmektedir.

Ayrıca Ki Kare analizlerine bakıldığı zaman;

Tablo 3. Film türü ve Cinsiyet İlişki Tablosu

		kız	erkek	
Film türü		Aksiyon	Count	13
filmtürü	Aksiyon	% within filmtürü	52,0%	12
Total	Gerilim	% within cinsiyetiniz	19,7%	48,0%
		% of Total	14,3%	27,5%
		Count	4	13,2%
	Gerilim	% within filmtürü	57,1%	3
	Korku	% within cinsiyetiniz	6,1%	42,9%
		% of Total	4,4%	12,0%
		Count	6	3,3%
	Korku	% within filmtürü	100,0%	0
	Komedi	% within cinsiyetiniz	9,1%	0,0%
		% of Total	6,6%	0,0%
		Count	15	0,0%
	Komedi	% within filmtürü	75,0%	5

Romantik	% within cinsiyetiniz	22,7%	25,0%	100,0%	
	% of Total	16,5%	20,0%	22,0%	
	Count	2	5,5%	22,0%	
Romantik	% within filmtürü	66,7%	1	3	
Bilim-kurgu	% within cinsiyetiniz	3,0%	33,3%	100,0%	
	% of Total	2,2%	4,0%	3,3%	
	Count	18	1,1%	3,3%	
Bilim-kurgu	% within filmtürü	81,8%	4	22	
Diğer	% within cinsiyetiniz	27,3%	18,2%	100,0%	
	% of Total	19,8%	16,0%	24,2%	
	Count	8	4,4%	24,2%	
Diğer	% within filmtürü	100,0%	0	8	
	% within cinsiyetiniz	12,1%	0,0%	100,0%	
	% of Total	8,8%	0,0%	8,8%	
Count	66	25	0,0%	8,8%	
	Total	% within filmtürü	72,5%	27,5%	91
	% within cinsiyetiniz	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	72,5%	27,5%	100,0%	

Kız öğrenciler %27,3 oranında bilim-kurgu ağırlıklı filmleri tercih ederken; erkek öğrencilerin ise %27,5 oranında aksiyon türü filmleri tercih etmiştir. Bilim-Kurgu temalı filmlerden sonra kız öğrencilerin film seçimlerinde sırasıyla komedi ve aksiyon tarzı filmler gelirken erkek öğrenciler de ise aksiyon filmlerinden sonra ikinci ve üçüncü sırayı Bilim-kurgu ve komedi filmleri taip etmektedir.

Gündelik Yaşamda Film İzleme Amacı

Üniversite öğrencilerine film izlemedeki temel amaçlarının ne olduğu sorusu yöneltildiğinde verilen cevaplara göre öğrencilerin filmde başta heyecan, eğlenme ve gülme gibi duyguların ön plana çıktığı görülmektedir.

Tablo 4. Film izlemedeki amacınız?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Eğlenmek	25	26,0	26,9	26,9

	Heyecan	34	35,4	36,6	63,4
	Gülmek	12	12,5	12,9	76,3
	Duygusal	4	4,2	4,3	80,6
	Teknoloji	7	7,3	7,5	88,2
	Diğer	11	11,5	11,8	100,0
	Total	93	96,9	100,0	
Missing	System	3	3,1		
Total	96	100,0			

Tercih edilen filmlerin ne amaçla izlendiği sorusuna katılımcıların %35,4'ü heyecan seçeneğini seçmişlerdir. Bu noktada öğrencilerin özellikle aksiyon yönünden imgelerle ifade edilebileceği söylenebilir. Duygusal seçeneğini seçenlerin oranı ise %4,2'dir ve bu oran katılımcıların 4 tanesinin tercih edilen film türünün gündelik yaşamdaki katkısının duygusal amaçlı olduğunu göstermektedir.

Film izlemede platform ve mekân tercihleri

Film izleme platform ve mekân seçimlerinde gene öğrencilerin büyük bir bölümünün internet üzerinden film izlemeyi tercih ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla internetin özellikle öğrencilerin filmlere erişim sağlamada büyük bir imkân sağladığı düşüncesine ulaşılabilir.

Tablo 5. Film izleme platform ve mekân seçimi

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Sinemada	3	3,1	3,2	3,2
	İnternet Üzerinden	33	34,4	35,1	38,3
	Evde	24	25,0	25,5	63,8
	Hepsi	31	32,3	33,0	96,8
	Diğer	2	2,1	2,1	98,9
	6,00	1	1,0	1,1	100,0
	Total	94	97,9	100,0	
Missing	System	2	2,1		
Total	96	100,0			

Ankete katılan katılımcıların %34,4'ü filmleri internet üzerinden izlemeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İnternet üzerinden film izlemeyi tercih edenleri sinemada, evde ve diğer seçeneklerinin

hepsini tercih edenler izlemektedir. Onların oranı ise; %32,3'tür. Sinemada film izlemeyi tercih edenler ise katılımcılar arasında en düşük yüzdelik dilime sahip olanlardır. Oranları %3'tür.

Ayrıca cinsiyet bağlamında verilen cevaplar analiz edildiğinde;

Tablo 6. Cinsiyet Bağlamında Film izleme platform ve mekân seçimi

		cinsiyetiniz			
		kız	erkek	Total	
Nerede izlersiniz	Sinemada	Count	3	0	3
		% within neredeizlersiniz	100,0%	0,0%	100,0%
		% within cinsiyetiniz	4,5%	0,0%	3,2%
		% of Total	3,2%	0,0%	3,2%
İnternet Üzerinden		Count	25	8	33
		% within neredeizlersiniz	75,8%	24,2%	100,0%
		% within cinsiyetiniz	37,3%	30,8%	35,5%
		% of Total	26,9%	8,6%	35,5%
Evde		Count	14	10	24
		% within neredeizlersiniz	58,3%	41,7%	100,0%
		% within cinsiyetiniz	20,9%	38,5%	25,8%
		% of Total	15,1%	10,8%	25,8%
Hepsi		Count	24	6	30
		% within neredeizlersiniz	80,0%	20,0%	100,0%
		% within cinsiyetiniz	35,8%	23,1%	32,3%
		% of Total	25,8%	6,5%	32,3%
Diğer		Count	1	1	2
		% within neredeizlersiniz	50,0%	50,0%	100,0%
		% within cinsiyetiniz	1,5%	3,8%	2,2%
		% of Total	1,1%	1,1%	2,2%

	Count	0	1	1
	% within neredeylersiniz	0,0%	100,0%	100,0%
	% within cinsiyetiniz	0,0%	3,8%	1,1%
	% of Total	0,0%	1,1%	1,1%
Total	Count	67	26	93
	% within neredeylersiniz	72,0%	28,0%	100,0%
	% within cinsiyetiniz	100,0%	100,0%	100,0%
	% of Total	72,0%	28,0%	100,0%

Kız öğrencilerin %37,3 gibi bir oranla filmleri internet üzerinden izlediği görülürken, erkek öğrencilerin %38,5 oranında evde film izlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Bu büyüklüklerin dışında en yüksek oran olan hepsi seçeneğiyle spesifik bir alandan ziyade olanaklar dahilinde farklı mekân ve platformların da tercih edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Yeni filmlerden haberdar olma şekilleri

Ulusal ya da uluslararası menşeli filmlerin vizyon tarihlerinin nereden ve nasıl öğrenildiğine dair soru yöneltildiğinde öğrencilerin bir önceki anket sorusunda olduğu gibi sosyal medya ve dolayısıyla internet üzerinden bilgi erişimi sağlaması verilen cevapların paralellik gösterdiği sonucuna götürmektedir.

Tablo 7. Vizyona giren Filmlerden nasıl haberdar olursunuz?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Gazeteden	1	1,0	1,1	1,1
	Televizyon Fragmanından	7	7,3	7,4	8,5
	Sosyal paylaşım platformlarından	86	89,6	91,5	100,0
	Total	94	97,9	100,0	
Missing	System	2	2,1		
Total	96	100,0			

Gösterime yeni giren filmlerden haberdar olma şekillerine bakıldığında katılımcıların büyük bir kısmının (%89.6) sosyal paylaşım platformları sayesinde haberdar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Gazete vasıtasıyla filmlerden haberdar olma oranı ise %1'dir. Bu noktadan bakıldığında elektronik veri akışı ve erişiminin diğer kategorilere göre daha yüksek oranda olduğunu göstermektedir.

Film İzlemede Gündelik Amaç Üzerine

Öğrencilere film izlerken ne gibi kriterleri esas alırsınız şeklindeki sorulara verdikleri cevaplar göz önüne alındığında büyük çoğunluğun kültür seviyelerini artırmada filmi bir araç olarak gördükleri gözlemlenmiştir.

Tablo 8. Film izlemedeki Gündelik amacınız?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Boş zamanı değerlendirmek	25	26,0	26,0	26,0
	Genel kültür düzeyini artırmak	57	59,4	59,4	85,4
	Diğer	14	14,6	14,6	100,0
	Total	96	100,0	100,0	

Bu noktada Film izlemekteki temel amacının genel kültür düzeyini arttırmak olduğunu belirten katılımcıların oranı %59,4'tür. Bu oranı %26 ile boş zamanı değerlendirmek, %14,6 ile diğer seçeneği takip etmektedir. Cinsiyet ve film izleme arasındaki ilişki aşağıdaki tablodan incelendiğinde;

Tablo 9. Gündelik amaç ve Cinsiyet İlişkisi

		cinsiyetiniz		
		kız	erkek	
Gündelik Amacınız	Boş zamanı değerlendirmek	Count	14	11
		% within temelamacınız	56,0%	44,0%
		% within cinsiyetiniz	20,6%	40,7%
		% of Total	14,7%	11,6%
Genel kültür düzeyini artırmak	Genel kültür düzeyini	Count	43	13
		% within temelamacınız	76,8%	23,2%
		% within cinsiyetiniz	63,2%	48,1%
		% of Total	45,3%	13,7%
Diğer	Diğer	Count	11	3
		% within temelamacınız	78,6%	21,4%
		% within cinsiyetiniz	16,2%	11,1%

	% of Total	11,6%	3,2%
Total	Count	68	27
	% within temelamacınız	71,6%	28,4%
	% within cinsiyetiniz	100,0%	100,0%
	% of Total	71,6%	28,4%

Kız ve erkek öğrencilerin genel kültür seviyelerini yükseltmede film izlemeyi önemli bir unsur olarak kabul ettikleri görülmektedir.

Kültürel Bir Faaliyet olarak Sinema

Sinemaya gitmenin ve sinemada film izlemenin kültürel bir aktivite olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde

Tablo 10. Sinemayı kültürel bir faaliyet olarak görme

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Katılıyorum	44	45,8	45,8	45,8
	Kısmen Katılıyorum	41	42,7	42,7	88,5
	Katılmıyorum	5	5,2	5,2	93,8
	Hiç Katılmıyorum	6	6,3	6,3	100,0
	Total	96	100,0	100,0	

Sinemaya gitmeyi kültürel bir faaliyet olarak görenlerin oranı; %45.8'dir. Fakat bu fikre kısmen katılanlar ile %42.7 katılanlar arasındaki farkın azlığı göze çarpmaktadır. Nitekim katılmıyorum (%5.2) ile hiç katılmıyorum (%6.3) seçeneğini seçenler arasındaki farkın azlığı da göze çarpmaktadır.

Bununla birlikte katılımcılara film izlemedeki kültürel bilincin ölçülmesine yönelik yukarıdaki soruyu biraz daha açarak farklı şekilde sorular da yöneltilmiştir. Özellikle seyrettikleri filmlerin kitaptan uyarlanıp uyarlanmamış olması, filmi yönetmeninden ya da oyuncularından dolayı izliyor olması gibi sorularla anlamlı bir ilişki kurulmasına yönelik birtakım bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 11. Filmin yönetmeni için Sinemaya gitme tercihleri

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Katılıyorum	13	13,5	13,5	13,5
	Kısmen Katılıyorum	40	41,7	41,7	55,2
	Katılmıyorum	33	34,4	34,4	89,6

	Hiç Katılmıyorum	10	10,4	10,4	100,0
	Total	96	100,0	100,0	

Film tercihinde filmi çeken yönetmenin etkisinin saptanılmaya çalışıldığı soruda kısmen katılıyorum ve katılmıyorum seçeneklerini işaretleyenlerin oranı arasında %7.3'lük bir fark bulunmaktadır. Farka rağmen katılımcıların %41.7'si film tercihlerinde yönetmenin etkisine kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12. Filmin oyuncular için sinemaya gitme tercihleri

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Katılıyorum	36	37,5	37,5	37,5
	Kısmen Katılıyorum	38	39,6	39,6	77,1
	Katılmıyorum	17	17,7	17,7	94,8
	Hiç Katılmıyorum	5	5,2	5,2	100,0
	Total	96	100,0	100,0	

Film seçiminde oyuncuların etkisinin saptandığı soruda ise; katılımcıların %39,6'sı kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Tamamıyla katılmadıklarını belirtenlerin oranı ise %5,2'dir.

Tablo 13. Kitaptan uyarlanan filmlerin izlenme tercihleri

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	Katılıyorum	38	39,6	39,6	39,6
	Kısmen Katılıyorum	43	44,8	44,8	84,4
	Katılmıyorum	11	11,5	11,5	95,8
	Hiç Katılmıyorum	4	4,2	4,2	100,0
	Total	96	100,0	100,0	

Kitaptan uyarlanan filmlerin film tercihinde etkisinin ölçüldüğü soruda ise; katılımcıların %44.8'i kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılan, katılmayan ve hiç katılmayanların oranı ise toplamda %55.3'tür.

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunda filmin yanı sıra filmde emeği geçen yönetmenin ve oyuncularının etkisini büyük olduğu görülmektedir. Ayrıca kitaptan uyarlanan filmlerin tercih edilmesinin de azımsanmayacak oranda büyük olduğu gözlemlenmektedir.

DEĞERLENDİRME

Genel anlamda Bingöl Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin film izleme ve sinemaya gitme alışkanlıklarının Türkiye'nin batı bölgelerinde yer alan üniversite öğrencileriyle ortalama aynı sıklıkta olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada dikkat çeken hususlardan bazıları şöyledir:

- ⊕ Öğrencilerin haftada en az bir defa dahi olsa film izledikleri gözlemlenmiştir.
- ⊕ Film türü tercihlerinde kız öğrencilerin erkek öğrenciler kadar aksiyon türü filmleri izledikleri görülmektedir.
- ⊕ Öğrencilerin izledikleri filmlerde genel kültür düzeylerini artırmaya yönelik meyilleri de film izlemedeki tercihlerini belirleyen başka bir sebep olarak görülmektedir.
- ⊕ Dolayısıyla film izlemeyi kültürel bir faaliyet olarak gören öğrencilerin sayısındaki oranın da aynı paralellikte takip ettiği görülmektedir.

Ayrıca genel anlamda üniversite öğrencilerinin film izlemede tercihlerini etkileyen faktörler çalışmasının son bölümünde yer alan 'sinemaya oyuncusu ve yönetmeni için giderim' ifadelerinin bulunduğu kısma baktığımızda Bingöl Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin yanıtları şöyle olmuştur;

- Sinemaya filmin yönetmeni için giderim ifadesine verilen cevap kısmen katılıyorum şeklinde olup oranı ise %41,7 civarındadır.
- Öte yandan sinemaya filmin oyuncularını için giderim ifadesine verilen cevap kısmen katılıyorum şeklinde olup oranı ise %39,6 civarındadır.

SONUÇ

Modern toplumlarda ilerlemenin bazı ölçütleri her dönem kendini hissettirmektedir. Bu ilerleme sürecinde özellikle gözler eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de gençler üzerindedir. Gençliğin kendi potansiyeli etrafında gelişim göstermesi nihai hedefe ulaşmada çoğu zaman yeterli olmayabilir. Dolayısıyla özellikle entelektüel anlamda farklı konseptlerle desteklenmeye ihtiyaç duyarlar. İşte bu noktada başta bilimsel aktiviteler olmak üzere sanatsal ve kültürel aktiviteler lojistik bir misyon üstlenmektedir.

Gençlik kategorizasyonunda en çok dikkati çeken, sadece Batı ülkelerinde değil Doğu ülkelerinde de büyük umutlarla beklenen grup, üniversite gençliğidir. Zira ilerleme yolunda yaşlı jenerasyondan bayrağı devralıp rakipleri ile yarışacak ve toplumlarını ileriye taşıyacak sınıf gene bahsetmiş olduğumuz üniversite gençliği olacaktır.

Dolayısıyla bu grubun maddi ve manevi potansiyelini takip etmek, desteklemek ve daha ileriye taşımak için yapılacaklar listesine ihtiyaç duyulmaktadır. Batı toplumları dijital çağ ile birlikte gelen tehlikenin farkında olduğundan gençler üzerinde farklı projeler ve stratejiler başlatılı bir hayli zaman olmuştur. Bu noktada ülkemizin de arasında yer aldığı doğu toplumlarında ise teknolojik ve kültürel anlamda yeteri kadar düşünce üretilememektedir. Düşünceden bağımsız kuru akılla düşünmeye çalışan gençlerin de geleceğe yönelik fikir ve kültür üretmemesi doğu toplumları adına büyük bir kayıp niteliğindedir. Modern zamanlarda insan biyografisi bir proje haline gelmiş ve yetişkin gençlerin ve ergenlerin statüsü değişmiştir. Gençler, bizim düşündüğümüz gibi bazı kriterler eşliğinde otomatik bir şekilde büyümeyen bunun yerine bazı önemli kavram kazanımlarında yetişkin kimliklerini elde ederler. Ergenler ve genç yetişkinler yaşam konseptlerini geliştirir, gündelik yaşamlarının içeriğini ve karmaşıklığını yönlendirmeye çalışırlar: aynı zamanda, çevrelerinin sürekli değişen taleplerine (özellikle işgücü piyasasına) uyum sağlamak zorunda kalırlar (Bois-Reymond, 2012, s. 63).

Kendilerine büyük umutların bağlandığı üniversite gençliğinde sanatsal anlamda ne gibi farkındalıkların mevcut olduğu konusunda yeteri kadar araştırmanın yapılmıyor olması kültürel anlamda ortak bir bilincin oluşmamasına da neden olmaktadır. Zira kültürel faaliyetlerin yoğun bir şekilde icra edilmesinin yegâne şartı bu şuuruna sahip olmaktan geçmektedir.

Verilerle destekleyip ifade etmeye çalıştığımız bu çalışmayla, Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin film algısını, film izleme aktivitelerinin salt bir izlemeden mi ibaret olduğunu, entelektüel alt yapılarındaki

birikimi kısmen de olsa açığa çıkarmaya ve bilimsel anlamda yazı diline aktarmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Bazin, A. (2011). *Sinema nedir?* (çev. İbrahim Şener). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Bois-Reymond, M. D. (2012). 'I don't want to commit myself yet': young people's life concepts. *Journal of Youth Studies*, 1(1), 63-79.
- Harbord, J. (2002). *Film cultures*. London: Sage publications.
- Monaco, J. (2000). *Bir film nasıl okunur?* (çev. E. Yılmaz.) İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Phillips, J. (2008). *Cinematic thinking philosophical approaches to the new cinema*. Stanford: Stanford University Press.
- Shary, T. (2002). *Generation multiplex : the image of youth in contemporary American cinema*. Austin, Amerika Birleşik Devletleri: Texas Press.
- Shary, T., & Seibel, A. (2007). *Youth culture in global cinema*. Austin, Amerika Birleşik Devletleri: Texas Press.
- Özön, N. (1984). *100 soruda sinema sanatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özön, N. (2008). *Sinema sanatına giriş*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Özarslan, E. (2015). *Sinema kuramları-1 beyaz perdeyi aydınlatan kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınları.

Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Değişkenlerine Göre Shweder'in Üç Etik Kuramı Bağlamında İncelenmesi

Şahin Atik¹
Melih Varol^{2*}

Geliş Tarihi: 31.08.2019
Kabul Tarihi: 12.09.2019

Atıf Bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 232-243
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 8%

¹ İstanbul Üniversitesi, Türkiye,
sahinatik43@gmail.com.

ORCID ID 0000-0002-0696-9467

² İstanbul Üniversitesi, Türkiye,
melihvarol999@hotmail.com.

ORCID ID 0000-0002-0716-7458

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin etik kodlarının kullanım sıklığının cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının saptanmasıdır. Betimsel nitelikte olan bu araştırmanın örneklemini çeşitli üniversitelerden ve bölümlerden 200 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler toplanırken Walker ve Jensen (2016) tarafından geliştirilen ve Dost-Gözkân (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Etik Dünya Görüşü Ölçeği kullanılmıştır. İki yönlü çok değişkenli varyans analizi sonuçları; alt boyut puanlarının cinsel yönelime göre anlamlı şekilde farklılaştığını, cinsiyet kimliğine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını ve cinsiyet kimliği ile cinsel yönelim etkileşim etkisinin anlamsız olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Shweder, üç etik kuramı, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, etik, ahlâk

Investigation of University Students with Respect to Gender Identity and Sexual Orientation Within the Context of Shweder's Big Three Ethics

Şahin Atik¹
Melih Varol^{2*}

First received: 31.08.2019

Accepted: 12.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Page:** 232-243

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 8%

¹ İstanbul University, Turkey,
sahinatik43@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0696-9467

² İstanbul University, Turkey,
melihvarol999@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-0716-7458

* Corresponding author

ABSTRACT

The purpose of this study is to detect whether university students' frequency of usage of moral codes differs with respect to the variables of gender identity and sexual orientation. 200 university students from different universities and departments comprised the sample of this descriptive study. In collecting data, Ethical Values Assessment developed by Walker and Jensen (2016) and adapted to Turkish by Dost-Gözkân (2016) was used. The results of two-way multivariate analysis of variance denoted that subcategory points differed significantly with respect to sexual orientation, did not differ significantly with respect to gender identity and the interaction effect of gender identity and sexual orientation was not significant.

Key Words: Shweder, big three ethics, gender identity, sexual orientation, ethic, morality

1. INTRODUCTION

Moral codes are known to be related to several variables in moral psychology literature. Studies have hitherto been focused on several variables such as gender identity, political tendency, socioeconomic status, religious tendency and whether the society in which individual lives is individualistic or collectivistic. Although several studies show that these variables correlate with moral codes, this research focuses on evaluating the moral codes in relation to gender identity and sexual orientation.

The word ethic is defined as behavioral patterns and laws people must obey in society, morality by Turkish Language Association (n.d.). On the other hand, according to Kohlberg (1984, as cited in Çoban & Türer, 2014) ethic is a cognitive structure which embodies reasoning, making a decision and acting accordingly in matters involving dilemmas such as right-wrong, good-bad, etc. That is to say, ethic is also determined by the individual, including cognitive and behavioral processes proceeding according to tenets that may meet on common ground with the principles adopted by all. As it can be seen, in one definition of ethic the individuals are handled as passive entities who must obey certain rules, in other definition people have a more active role. Therefore, it does not seem possible to claim that ethic has a certain definition accepted by all.

Cognitive, psychological, and social processes are effective on the acquisition and development of ethic and different aspects of ethic are emphasized in different theories. For instance, Freud put emphasis on psychological aspect of ethic in the acquisition of ethic, mentioning the importance of mental mechanisms (Quinodoz, 2016). According to Freud, moral development is a function of superego, a structure of human mind, resulting in the formation of conscience (Turiel, 2002). Identification, parents' authority, anxiety to lose compassion, and internalization of social processes are essential concepts and processes in psychoanalytical theory (Freud, 1921, 2016, as cited in Cesur, 2018). Kohlberg and Piaget are two of outstanding theorists in moral psychology, investigating moral development within the context of cognitive development (Çam, Çavdar, Seydooğulları, & Çok, 2012). Kohlberg formed his theory based upon Piaget's stages of cognitive development (Santrock, 2012). Different from Piaget, Kohlberg (2008) asserted that moral development comprised six stages and three levels, explaining moral development based upon these stages. Emphasizing the social aspect of ethic, Fiske (1992) put emphasis on people's interactions with others, which results in the formation of individuals' ethic. Bandura (2001) asserted that ethic came into being and developed via learning process that is the result of the interaction of cognitive and social factors.

The notion of culture was developed primarily in 19th century by anthropologists. Culture was identified as "That complex whole which includes knowledge, beliefs, arts, morals, law, customs, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society." (Tylor, 1871, pp.1). Culture helps us learn normative behaviors and interaction manners. Members of the society interiorize the rules, traditions and mindscapes of the society throughout their lifespan (Haviland, Prins, Walrath, & McBride, 2006). When studying and discussing about the notion of morality, it is important to consider the notion of culture and cultural differences, for morality is related to thought, behaviour and interaction. The way people think, behave, feel and interact varies across the cultures. Even though there are universal norms and institutions (e.g., incest taboo and family institution), several norms differ in the structure and feature. First degree cousin marriages are an example to this variation. First degree cousin marriages are outlawed in 30 states of USA and it is widely accepted as immoral and harmful to children of the family (Ottenheimer, 1996). Nevertheless, there is no significant danger for the children of this type of family and it is practiced in many communities.

Though researching various phenomena via experimental or quasi-experimental design and trying to shed light on them, experimental (main stream) social psychology has been criticized for taking phenomena out of context or ignoring the importance of context and culture (Parker, 2007). Bloom (2011) similarly criticized studies of moral psychology. That is to say, Bloom (2011) asserted that studies of moral psychology were centred upon how people interpret, judge, respond, and give meaning to hypothetical or unrelated strangers and their interactions. However, most people pay more attention to their neighbours or families than unrelated strangers (Bloom, 2011). Studies of moral psychology neglect

the importance of context, bringing about wrong questions put forward, wrong studies designed, and wrong theories developed (Bloom, 2011). Another criticism put forward for studies of moral psychology is that these studies handle ethic as a singular structure though it has more than one component (Cesur, 2018). In contrast to many a theory in moral psychology literature, one of the anthropological moral theories handling ethic as a pluralistic structure and taking contextual importance of culture into consideration is Shweder's big three ethics (Cesur, 2018). Shweder, Much, Mahapatra, and Park (1997) investigated the nature of morality and causal explanations for suffering with 29 male and 18 female participants, mostly adults and mostly Brahmans in Orissa, India. As a result of this study, 16 moral categories arose, some of which were virtue and merit, social order, souls and sentiments, hierarchy, transcendence, respect for possessions, chastity, duty, sacred order, justice and rights. Having utilized several statistical analyzes, Shweder et al. (1997) obtained three clusters or codes, called subcategories in this article: The Ethic of Autonomy, The Ethic of Community and The Ethic of Divinity. According to them, the concepts such as harm, rights and justice lie at the root of the ethic of autonomy placing high importance on individuals' rights to make arbitrary choices based upon personal preferences. Shweder et al. (1997) indicated that this ethical approach was salient in individualist societies. Putting emphasis on core concepts such as duty, hierarchy, interdependency, and souls, the ethic of community is salient in collectivist societies (Shweder et al., 1997). According to them, the ethic of community aims to protect divergent components or roles comprising community or society. Female genital mutilation carried out in quite a few African countries can be investigated to compare these two moral codes. For instance, a woman's rejecting female genital mutilation can be assessed in the context of the ethic of autonomy inasmuch as she makes her decision freely, which is not in accordance with the ethic of community, for she disregards hierarchy, duty, and rules of the community she lives in. In the study of Shweder et al. (1997), the third code is the ethic of divinity having to do with regulative concepts such as sacred order, natural order, tradition, sanctity, sin and pollution. This moral code intends to prevent the soul, the nature and the spiritual aspects of human from degenerating (Shweder et al. 1997). The ethic of divinity is not only associated with religious beliefs but with what is and is not accepted as natural. Rozin, Lowery, Imad, and Haidt (1999) found that violation of the three moral codes, which are community, autonomy, divinity, elicited contempt, anger, and disgust respectively, because of which this study was called CAD hypothesis. Russell, Piazza, and Giner-Sorolla's (2013) study supported the CAD hypothesis.

The relation of moral codes with gender identity and sexual orientation were investigated in this research. In this context, it is important to know briefly about the notions of gender identity and sexual orientation. Sexual orientation can be defined as the emotional, romantic and sexual attraction towards a specific gender. In short, it can be described as which gender the person's sexual desires gravitate towards. There are three main sexualities: Heterosexuality, homosexuality and bisexuality. The origin of the word homosexuality comes from the integration of the Greek word "homos" meaning "same, like" and the Latin word "sexus" meaning "sex" (Nişanyan, 2002, as cited in Dondurucu & Uluçay, 2015). Though used as a medical term firstly, it describes the sexual and/or emotional attraction between two individuals of the same sex. For male homosexuals the term "gay" and for female homosexuals the term "lesbian" is used. The origin of the word gay is related to the Gay Liberation Movement in the early 1970s. The term was used for both male and female homosexuals in the past, but currently it is generally used for male homosexuals. The origins of the word Lesbian comes from the Lesbos Island. In this island female homosexual poet Sappho lived in 6th century BC. The word "lesbian" is used to describe the emotional, sexual and romantic attraction between women. Bisexuality is used to describe the people who are sexually, romantically and emotionally attracted to both genders. Heterosexuality is the sexual orientation in which the individuals are attracted romantically, sexually and emotionally to the opposite gender. In spite of the fact that there are three main sexualities, some type of sexual orientations are unlikely to be assessed under these categories. To illustrate, pansexuality is a sexual orientation in which individuals are attracted sexually, romantically and emotionally to people regardless of their gender or biological sex and the pansexuals can be called "gender blind". However, asexuality is used for people who are lacking in sexual attraction to others, but these people can be attracted to others romantically and emotionally. For instance, an "asexual panromantic" is a person who is attracted emotionally and romantically to people regardless of gender and biological sex, lacking in sexual attraction. Different from sexual orientation, gender identity is the personal sense of one's own gender. A person can call

himself/herself male, female, a blend of both or neither. One's own gender can be the same or different from their sex assigned at birth. When one's own gender is different from their sex assigned at birth, this person is called transgender. On the other hand, cisgender is a term used for people whose gender matches their sex assigned at birth. Nevertheless, agender is the term used for people identifying as neither male or female, signifying a person is likely not to have a gender identity. People who aren't exclusively male or female can call themselves "non-binary". Intended to include sexual and gender minorities, the term "queer" is an umbrella term used for people who are not heterosexual or cisgender.

There are several studies conducted and associated with sexual orientation and ethic, but in all of the studies to be reached, sexual orientation was linked with ideology. For example, Haidt and Hersh (2001) investigated the relationship between political tendencies and various sexual activities. One of the hypotheses of this study was that liberals demonstrated a perspective bounded by the ethic of autonomy and that no act is considered wrong as long as it does not hurt people's health. On the contrary, conservatives were expected to demonstrate more extensive perspective, including the ethics of community and divinity, that all "unnatural" sexual acts must be condemned. As expected, the results of the study revealed that liberals demonstrated a perspective which is mostly restricted to the ethic of autonomy and is based on concepts such as harm, rights and justice, but conservatives demonstrated more extensive perspective based upon the ethics of community and divinity. According to the results of this study, it was the homosexual scenarios leading to the biggest difference between liberals and conservatives, for the liberal position on homosexuality is simple: As long as they don't hurt anybody, people should be allowed to love, have sex with and marry whoever they want. However, homosexual rights and same sex marriage create value conflict for conservatives. The values of religion and traditional family structures conflict with values of individual freedom (Haidt & Hersh, 2001). Stern, West, Jost, and Rule (2013) conducted a study investigating whether liberals and conservatives differed on the process of separating individuals into a perceptually uncertain groups because of their difference in the cognitive styles, examining whether conservatives were more likely to count on gendered cues (e.g., feminine = gay) when classifying male faces as heterosexual or homosexual. In conclusion, it was demonstrated that the liberals were less likely to use gendered cues compared to the conservatives.

Despite the fact that sexual orientation was handled in the aforementioned studies, any study that investigates whether moral codes change depending on sexual orientation hasn't been reached in literature.

There are several studies linked to gender identity in literature. One of these studies was a study conducted with Muslim students by Tepe, Piyale, Sirin, and Roger-Sirin (2016). The results of this study indicated that moral judgement differed between genders. Haidt's five harmless-offensive stories were used in this study. Intending to provoke and triggering feelings of disgust, these stories had disrespectful and sickening contents. The results of this study demonstrated that women were more inclined to support interference in the stories, feeling more uncomfortable than male participants. On the other hand, Walker, de VriesB, and Trevelhan (1987) investigated Kohlberg's and Gilligan's theory of moral development based on gender identity, but they couldn't find any significant difference based upon gender identity.

Participants are expected to differ based upon gender identity and sexual orientation in the context of Shweder's big three ethics. We have these hypotheses that the heterosexuals use the ethic of divinity more than others and female participants use the ethic of community more than male participants.

2. METHOD

2.1. Participants

200 people aged between 18 – 40 (mean age = 22.05, SD = 2.86) from various universities and departments in Turkey participated in this research. 46% of the participants identified themselves as male (N = 92), 50.5% as female (N = 101), 0.5% as agender (N = 1), 1% as non-binary (N = 2), 1% as queer (N= 2) and the 1% of the remaining participants did not use any gender identification term (N= 2). As for sexual orientation, 48% of the participants identified as heterosexual (N = 96), 27% as bisexual (N = 54),

21.5% as gay (N = 43), 0.5% as asexual panromantic (N = 1), 1% queer (N = 2), 1% as pansexual (N = 2) and the 1% of remaining participants did not use any label (N = 1) and did not report any sexual orientation term (N = 1). Lastly, 3% of the participants reported their economic status as very low (N = 6), 16% as low (N = 32), 70,5% as middle (N = 141) and 10.5% as high (N = 21).

2.2. Materials

2.2.1. Demographic Information Form: The “Demographic Information Form” created by the researchers is composed of questions about age, gender identity, sexual orientation, economic status, university, major and the class of the participants.

2.2.2. Ethical Values Assessment: In this study, Ethical Values Assessment developed by Walker and Jensen (2016) and adapted to Turkish by Dost-Gözkân for an international project between February and May of 2016 was used in order to determine which subcategories of ethic the participants used predominantly. The long form of the scale has subscales, each of which contains six items for each subcategory: the ethics of autonomy, community, and divinity. The sentences that “I should try to achieve my personal goals” for the ethic of autonomy, “I should take care of my family” for the ethic of community, and “I should follow God’s law” for the ethic of divinity can be given as exemplary items. Every item is graded in five-point likert type, ranging from (1) “Not Important at All” to (5) “Very Important”. The long form of the scale was conducted on 551 students. Cronbach’s alphas were .79, .75, and .95 respectively for the ethics of autonomy, community and divinity (Walker & Jensen, 2016). Turkish version of the scale was conducted on 423 participants aged between 14-31 and in this version, there are 6 items measuring the ethics of autonomy and community. In the scale, the lowest possible score for the ethics of autonomy and community is 6 and the highest possible score is 30. The Cronbach’s alphas were .83, .90, and .83 respectively for the ethics of autonomy, community and divinity/religion in the Turkish version of the scale (Dost-Gözkân, 2016). However, in a standardization study conducted by Sunar, Tepe, Piyale, and Biten (2015) with a sample of university students, it was demonstrated that an item of the ethic of divinity/religion that “I should have a spiritual compass” was not valid in Turkey. Because of this, the item was removed from the scale. Seeing that the sample of this study was also composed of university students, the item was excluded from the scale used in this study. Therefore, there are 5 items measuring the ethic of religion/divinity. Accordingly, the lowest possible score for the ethic of religion/divinity is 5 and the highest possible score is 25.

2.3. Procedures

The research was conducted under the supervision of Prof. Dr. Sevim Cesur and the data were collected between April and August of 2019 from voluntary participants. Participants were reached via “snowball sampling” method using social media platforms such as twitter, facebook, LGBTI+ support groups and student groups. Participants that are university students were invited to participate in an online survey and were also asked to refer friends who met the recruitment criterion. “Informed Consent Form”, “Demographic Information Form” and “Ethical Values Assessment” were sent to the participants online and their answers were collected in an online database. When the scale was finished, participants were thanked for their participation. In average the scale was completed in five minutes and demographic information form was completed in two minutes. That is, the procedure was finished in average of seven minutes.

Analysis of the data: The data collected were examined via two-way multivariate analysis of variance, and whether the subcategory scores of the scale based upon sexual orientation and gender identity differed were examined. The independent variables were gender identity and sexual orientation. Gender identity has three subcategories, being “male”, “female” and “other”. When participants chose “other”, they could write how they identified themselves or which gender label they used. The variable “sexual orientation” has four categories, being “bisexual”, “homosexual”, “heterosexual”, and “other”. Similarly, when participants chose “other”, they could write how they identified themselves or which sexual orientation label they used. However, the category “other” in variables of gender identity and sexual orientation were not included in the analyses because there were only seven participants in these categories, but their mean scores and standard deviations in the subcategories were presented. The

dependent variables of this study are the subcategories of Ethical Values Assessment: The ethics of autonomy, community and divinity.

3. RESULTS

The aim of this study was to determine whether university students' frequency of usage of moral codes differs significantly with respect to the variables of gender identity and sexual orientation in subcategories, which are the ethics of autonomy (EA), community (EC) and religion (ER), of Ethical Values Assessment. There being only 7 people choosing "other" for gender identity and sexual orientation, these participants were excluded from analyzes. Although excluded from analyzes, these participants' mean scores and standard deviations were presented in table 1 and table 2. A Type 1 error rate of $p < .05$ was adopted for statistical tests in this article.

Participants' mean scores and standard deviations of subcategories by gender identity are presented in table 1.

Table 1. Mean Scores and Standard Deviations of Subcategories, by Gender Identity

Subcategories	Gender Identity	M	SD
EA	Men	26.46	2.33
	Women	26.36	2.35
	Other	25.38	3.38
EC	Men	22.95	3.19
	Women	23,15	3,21
	Other	22.13	4.39
ER	Men	12.33	5.50
	Women	12.87	5.20
	Other	7.50	3.66

Two-way MANOVA was computed to determine whether the participants' frequency of usage of moral codes differs significantly with respect to gender identity. The results of two-way MANOVA revealed that there was no significant difference in subcategories based upon gender identity (Wilks' $\lambda = .996$, $F_{3, 180} = .258$, $p = .856$).

Participants' mean scores and standard deviations of subcategories by sexual orientation are presented in table 2.

Table 2. Mean Scores and Standard Deviations of Subcategories, by Sexual Orientation

Subcategories	Sexual Orientation	M	SD
EA	Bisexual	26.06	2.37
	Homosexual	26.63	2.73
	Heterosexual	26.44	2.27
	Other	26.14	1.57
EC	Bisexual	21.63	2,74
	Homosexual	23.05	3.32
	Heterosexual	23.73	3.23
	Other	23.71	3.68
ER	Bisexual	9.80	4.42
	Homosexual	11.21	5.18
	Heterosexual	14.42	5.21
	Other	12.43	5.32

Two-way MANOVA was computed alike to determine whether the participants' frequency of usage of moral codes differs significantly with respect to sexual orientation. The results of two-way MANOVA revealed that there was a significant difference in subcategories based upon sexual orientation (Wilks' $\lambda = .848$, $F_{6, 360} = 5.17$, $p < .001$, partial $\eta^2 = .08$). According to Cohen (1988, as cited in Başol & Altay, 2009) this partial η^2 denotes medium effect size. Given the significance based upon sexual orientation, the univariate main effects were examined using Bonferroni adjusted alpha levels of .017 per test (.05/3). Evaluated respectively, the dependent variables reaching significance were the ethics of community ($F_{2, 182} = 7.00$, $p = .001$, partial $\eta^2 = .07$) and religion ($F_{2, 182} = 12.42$, $p < .001$, partial $\eta^2 = .12$). A series of Sidak post-hoc tests were performed using Bonferroni adjusted alpha levels of .006 per test (.017/3). Results revealed that bisexuals' and homosexuals' scores were significantly lower than heterosexuals' scores in the ethic of religion and bisexuals' scores were significantly lower than heterosexuals' scores in the ethic of community (respectively $p < .001$, $p = .005$, $p < .001$). The differences among groups in other subcategories weren't significant. The interaction effect of gender identity and sexual orientation wasn't significant (Wilks' $\lambda = .960$, $F_{6, 360} = 1.16$, $p = .33$).

4. DISCUSSION

Whether university students' frequency of usage of moral codes differs significantly with respect to gender identity and sexual orientation was investigated in this study. The analyzes revealed that there was no significant difference in subcategories based upon gender identity, denoting being a man or woman has no role on the frequency of moral codes used. In a study in which moral and gender identity was investigated by Walker et al. (1987), Kohlberg's and Gilligan's theory of moral development were investigated and no significant difference was found based upon gender identity for moral development and orientation, in accordance with the results of this study. However, the results of the study including 167 Muslim students from Turkey of Tepe et al. (2016) revealed that women felt much more disturbed and interfering compared with men towards Haidt's five harmless-offensive stories, inconsistent with the

results of this study. The reason of this incongruence may be owing to the use of different instruments. In addition, all the participants in this study are university students, which may also be the source of the incongruence. Hofstede's (2001, pp. 215) study showed that Turkey, scoring 37 on individualism dimension, is a collectivist society. Contrary to this finding, participants' mean scores were higher in the ethic of autonomy compared to the ethic of community in this study, irrespective of gender identity or sexual orientation. Hence, frequency of usage of moral codes is likely to differ with more heterogeneous samples.

The results of this study revealed that bisexuals' and homosexuals' scores were significantly lower than heterosexuals' scores in the ethic of religion and bisexuals' scores were significantly lower than heterosexuals' scores in the ethic of community. There was no significant difference based upon gender identity or sexual orientation in the ethic of autonomy. The interaction effect of gender identity and sexual orientation was also not significant. As noted in the study of Shweder et al. (1997), the ethics of autonomy, community and divinity comprise the clusters of ethic. The ethic of divinity does not only include monotheistic moral perspective or religious values but it is also related to concepts such as protection of sacred order, nature, transcendence or spirits. The cultural differences emerge at this point, for the concept of divinity generally includes religion or Allah/God rather than the mere respect felt for sacred order, nature or spirits in Turkey. Thus, evaluating the results by way of monotheistic moral perspective, we used the term "the ethic of religion" rather than the ethic of divinity. In conclusion, heterosexuals' mean scores for the ethic of religion were significantly higher than those of bisexuals and homosexuals. The differentiation of the ethic of religion based upon sexual orientation is more than likely to be associated with pervasive and relentless homophobic/homonegative, biphobic and heterosexist approaches of religions. Gelbal and Duyan's (2006) study with university students revealed that participants' views on religion were significant predictors of their stance towards gay people, signifying the more students became religious, the more negative attitude they held against gay people. Because homosexuality is a sin according to Islam (Erol, 1996, as cited in Gelbal & Duyan, 2006). Another possible reason for the differentiation in the ethic of religion might be that conservative, religious or LGB individuals using the ethic of religion more than LGB individuals in this study avoided attending this study due to refraining from giving information about their sexual orientation. In this study, participants weren't requested to give information about their name and surname, which was highlighted in the informed consent form. On the other hand, a great many studies in literature (e.g., Gelbal & Duyan, 2006; Herek, 1988; Orta & Camgöz, 2018; Yalçınoğlu, 2013) indicate that level of piety is positively correlated with homonegativity or internalized homonegativity. Accordingly, conservative LGB individuals may not have attended this study, feeling threatened by their sexual orientation. In addition to the ethic of religion, bisexuals' mean scores for the ethic of community were significantly lower than those of heterosexuals. Although bisexuals scored lower than homosexuals in the ethic of community, this difference wasn't significant. The reason why this difference arose may be owing to both homosexuals' and heterosexuals' having negative and irrational stereotypes against bisexuals, giving rise to prejudice and discrimination against them. Set to be labelled as "unstable", "promiscuous" or "confused" by heterosexuals and homosexuals, bisexuals may feel like they don't belong any community (Miller, André, Ebin, & Bessonova, 2007). Feeling not understood and being minority in minority, bisexuals may attribute less importance to their roles in the community in which they live. Many a study in literature supports this explanation. In a study conducted by Lindley, Walsemann, and Carter (2012), bisexual women were found to be more stressed, depressed and exposed to discrimination compared to other groups. Perales and Baxter's (2018) study including 25.348 participants from UK and 9.206 participants from Australia investigated the quality of intimate relationships of bisexual, gay, lesbian and heterosexual individuals. There was no significant difference between same-sex couples and heterosexual couples in UK based upon quality of intimate relationship, but same-sex couples reported higher levels of relationship quality than heterosexuals in Australia. Bisexuals reported the lowest relationship quality in both UK and Australia (Perales & Baxter, 2018). In addition, a higher percentage of couples reported feelings of jealousy when one of the partners was bisexual. (Scherer, Akers, & Kolbe, 2013).

Being one of the rare researches investigating sexual orientation within the context of Shweder's big three ethics in Turkey, this research is important. Moreover, we believe that this research has made significant contributions to literature, shedding light on irrational stereotypes that men and women or LGB and heterosexual individuals are very different from each other in terms of moral perspective fundamentally. Besides, this research also points out the fact that efforts should be raised to enhance bisexual people's level of inclusivity. On the other hand, this study includes only participants that are university students to increase internal validity, which is the limitation of this study in a way. Because of this, it is important to research on a sample more inclusive in terms of age, ideology, socioeconomic and education status to obtain more comprehensive results in the future studies.

REFERENCES

- Ahlâk. (n.d.) In *Turkish Language Association's dictionary*. Retrieved from <http://sozluk.gov.tr/>
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 1-26.
- Başol, G., & Altay, M. (2009). Eğitim yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 58(58), 191-216.
- Bloom, P. (2011). Family, community, trolley problems, and the crisis in moral psychology. *The Yale Review*, 99(2), 26-43.
- Cesur, S. (2018). *Ahlâkın sosyal psikolojisi*. İstanbul: Pales Yayınları
- Çam, Z., Çavdar, D., Seydoğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlâk gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1211-1225.
- Çoban, G. İ., & Türer, S. (2014). Ahlâki gelişim ve hemşirelik. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 948-958.
- Dondurucu, Z. B., & Uluçay, A. P. (2015). Yeni medya ortamlarında nefret söylemi: Eşcinsellere yönelik nefret söylemi içeren videoların youtube üzerinden incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 875-902.
- Dost-Gözkân, A. (2016). Ergenlerin ebeveynleri ile bilgi paylaşma davranışları: bireysel ve aileye ilişkin faktörler ve olumlu gelişim. Yayınlanmamış rapor.
- Fiske, A. P. (1992). *Structures of social life: The four elementary forms of human relations*. New York: Free Press.
- Gelbal, S., & Duyan, V. (2006). Attitudes of university students toward lesbians and gay men in Turkey. *Sex Roles*, 55(7), 573-579.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D., & McBride, B. (2006). Kültürün özellikleri. İ.D.E. Sarıoğlu (Ed.), *Kültürel antropoloji* (pp.101-145). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Haidt, J., & Hersh, M. A. (2001). Sexual morality: The cultures and reasons of liberals and conservatives. *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 191-221.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. USA:Sage publications.
- Kohlberg, L. (2008). The development of children's orientations toward a moral order: I. Sequence in the development of moral thought. *Human Development*, 51(1), 8-20. (Reprint of *Vita Humana* 1963; 6:11-33).

- Lindley, L. L., Walsemann, K. M., & Carter, J. W. (2012). The association of sexual orientation measures with young adults' health-related outcomes. *American journal of public health, 102*(6), 1177-1185.
- Miller, M., André, A., Ebin, J., & Bessonova, L. (2007). *Bisexual health: An introduction and model practices for HIV/STI prevention programming*. National Gay and Lesbian Taskforce Policy Institute.
- Orta, İ. M., & Camgöz, S. M. (2018). Türkiye'de yapılan homofobi çalışmalarına genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 58*(1), 409-439.
- Ottenheimer, M. (1996). *Forbidden relatives: The American myth of cousin marriage*, Chicago: University of Illinois Press.
- Padilla-Walker, L. M., & Jensen, L. A. (2016). Validation of the long- and short-form of the Ethical Values Assessment (EVA): A questionnaire measuring the three ethics approach to moral psychology. *International Journal of Behavioral Development, 40*(2), 181-192.
- Parker, I. (2007). Critical psychology: What it is and what it is not. *Social and personality psychology compass, 1*(1), 1-15.
- Perales, F., & Baxter, J. (2018). Sexual identity and relationship quality in Australia and the United Kingdom. *Family relations, 67*(1), 55-69.
- Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., & Haidt, J. (1999). The CAD Triad Hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, divinity, autonomy). *Journal of Personality and Social Psychology, 76*(4), 574-586
- Russell, P. S., Piazza, J., & Giner-Sorolla, R. (2013). CAD revisited: Effects of the word moral on the moral relevance of disgust (and other emotions). *Social Psychological and Personality Science, 4*(1), 62-68.
- Quinodoz, J. M. (2016). Benlik ve altbenlik. A. G. Küey (Ed.), *Freud'u okumak* (pp. 223-231) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Santrock, J. W. (2012). Erken çocuklukta sosyo-duygusal gelişim. A. E. Aslan (Ed.), *Yaşam boyu gelişim* (13th ed.) in (pp. 241-272). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Scherer, C. R., Akers, E. G., & Kolbe, K. L. (2013). Bisexuals and the sex differences in jealousy hypothesis. *Journal of Social and Personal Relationships, 30*(8), 1064-1071.
- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., & Park, L. (1997). The "big three" of morality (autonomy, community, divinity) and the "big three" explanations of suffering. A. M. Brandt & P. Rozin (Ed.), *Morality and health* in (pp. 119-169). Florence KY, USA: Taylor and Frances/Routledge.
- Stern, C., West, T. V., Jost, J. T., & Rule, N. O. (2013). The politics of gaydar: Ideological differences in the use of gendered cues in categorizing sexual orientation. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*(3), 520-541.
- Sunar, D., Tepe, B., Piyale, Z.E., & Biten, A.F. (2015). Unpublished report.
- Tepe, B., Piyale, Z. E., Sirin, S., & Sirin, L. R. (2016). Moral decision-making among young muslim adults on harmless taboo violations: The effects of gender, religiosity, and political affiliation. *Personality and Individual Differences, 101*, 243-248.
- Turiel, E. (2002). *The culture of morality: Social development, context, and conflict*. Cambridge University Press.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art and customs* (pp.1). London: Murray.

- Walker, L. J., de VriesB., & Trelvelhan, S. D. (1987). Moral stages and moral orientations in real life and hypothetical dilemmas. *Child Development*, 58, 842-858.
- Yalçmoğlu, N. (2013). *Eşcinsel ve biseksüel erkeklerin psiko-sosyal sorunları ve bunları etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Unpublished specialty thesis in medicine, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.

İngilizce Dinleme Becerilerini Geliştirmek İçin Bir Oturumlu Strateji Eğitimi

Öğr. Gör. Ali Ulus Kırmav^{1*}

Geliş tarihi: 26.08.2019
Kabul tarihi: 13.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 244-255
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 12%.

¹ Anadolu Üniversitesi, Türkiye,
aukimav@anadolu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-0938-0754

* Sorumlu yazar

ÖZ

Tüm okullar başarılı olmak için öğrenciler için etkili öğrenme-öğretme ortamları hazırlamalıdır ancak bu her zaman kolay olmamaktadır. Öğrenme-öğretme ortamlarının hazırlanması çok aşamalı bir süreçtir ve etkililiği, fiziksel ortam, sınıf mevcudu, öğrenme malzemelerinin uygunluğu gibi dış etmenlerden etkilenebildiği gibi, öğrencilerin gereksinimlerine ve öğrenme stillerine uygunluk, duyuşsal etmenler, doğru öğrenme stratejilerinin kullanılması gibi bireysel etmenlerden de etkilenmektedir. Bu durum öğrencilerin diğer derslerde kullandıkları öğrenme stratejilerini yabancı dil derslerinde benzer şekilde kullandıkları dil sınıfları için de geçerlidir. Ancak yabancı dil öğrenme stratejileri dil becerilerinin geliştirilmesinde, özellikle dinleme becerilerinin geliştirilmesinde etkili olarak kullanılamamaktadır. Bunun nedeni olarak farklı aksanlar, düşük yeterlik düzeyi, gürültü, görsel destek eksikliği ve gereksinim duyulmayan stratejilerin öğretilmesi gösterilebilir. Aynı zamanda bu becerileri geliştirmekle ilgili yapılan araştırmalarda bu becerilerin nasıl geliştirildiğine yönelik yeterli bilgi sunulmamaktadır. Bu problem durumundan yola çıkan bu araştırma not alma stratejilerinin bir oturumlu strateji öğretimi yoluyla öğretiminin öğrencilerin hedef dildeki dinleme becerileri dersindeki başarısına etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Zayıf deneysel modele göre desenlenen bu araştırmaya orta yeterlik seviyesindeki 19 yoğun İngilizce programı öğrencisi gönüllü olarak katılmıştır ve bu öğrenciler gereksinimlerine ve okulun öğrenme kazanımlarına dayalı olarak strateji eğitimi almışlardır. Yapılan ön-test ve son-test sonuçlarına göre öğrencilerin başarı puanları arasında anlamlı fark görülmüştür. Sonuç olarak, gereksinime dayalı hazırlanan bir oturumlu strateji öğretimi programının başarılı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil öğretimi, dinleme becerileri, dil öğrenme stratejileri, not alma becerileri

One-Time Strategy Training for Developing English Listening Skills

Lecturer Ali Ulus Kimav^{1*}

First received: 26.08.2019

Accepted: 13.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 244-255

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 12%.

¹ Anadolu University, Turkey,
aukimav@anadolu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-0938-0754

* Corresponding Author

ABSTRACT

All schools should prepare effective learning and teaching environments for students to be successful; however, this is not an easy task all the time. Preparing learning and teaching environments is a multi-step process and its effectiveness depends on external factors such as physical conditions, class size, appropriateness of learning materials as well as personal factors such as appropriateness for students' needs and learning styles, affective factors and not using the right learning strategies. This is the same for foreign language classes where students use similar learning strategies to learn a foreign language. However, language learning strategies are not used effectively in developing language skills, especially listening skills. Reasons for these can be different accents, low proficiency level, noise, lack of visual aids, and teaching of strategies that are not needed. Additionally, studies related to developing listening strategies do not provide sufficient information related to how these skills are developed. Taking action from this problem situation, this study aims to find out the effectiveness of the teaching of note-taking skills through one-time strategy training on listening skills in English. 19 voluntary intensive language program students participated in this study in which weak experimental design was used. These students received training based on their needs and school learning outcomes. Based on the results of the pre-and post-tests, a significant difference was found between the students' achievement scores before and after the training. As a result, it was seen that this needs-based one-time strategy training program was successful.

Keywords: foreign language teaching, listening skills, language learning strategies, note-taking skills

GİRİŞ

Sınıf içindeki öğretme süreçleri gözden geçirildiğinde, planlanan etkinliklere tüm öğrencilerin zaman zaman aynı ilgi ve yaklaşımla katılmadıkları görülebilmektedir. Bu farklı katılım düzeylerinin nedenleri arasında kullanılan öğrenme malzemesinin öğrencilerin düzeyine veya ilgisine uygun olmaması, öğrencilerin duyuşsal faktörlerle ilgili algıları, öğretme yöntemleri ve öğrenme stilleri arasındaki farklılıklar gösterilebilir. Öğrenme stilleriyle genellikle uyumlu olarak kullanılan öğrenme stratejilerinin etkili bir şekilde kullanılmaması veya bilinmemesi ise bu düşük katılımın bir diğer nedeni olarak görülebilir. Eğer uygulanan etkinlikler, öğrencilerin doğru stratejileri kullanmalarına imkân vermiyorsa, öğrenme süreci başarısız olabilir. Bu durumun ortaya çıkması ise öğrenme stratejilerinin öğretiminin ve kullanılmasının önemine işaret etmektedir (Weinstein ve Hume, 1998).

Yabancı dil öğrenirken kullanılan stratejilerin, öğrenme için genel olarak kullanılan stratejilere benzer bir sınıflaması vardır (Oxford, 1990), yani öğrenciler duyuşsal, bilişsel, bilişötesi vb. stratejiler kullanarak öğrenmelerini şekillendirirler. Öğrenciler, yabancı dilde geliştirmek istedikleri becerilere göre farklı stratejiler kullanabilirler. Örneğin, okudukları bir metni daha iyi anlamak ve içindeki bilgileri kendileri için kalıcı hale getirmek için örgütlenme ve anlamlandırma stratejilerini kullanabilirler (Weinstein ve Mayer, 1983) veya dinlediklerini daha sonra ilgili sorulara cevap vermek için kullanmak amacıyla not alabilirler (Oxford, 1990).

ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Weinstein ve Mayer (1983, s. 369) öğrenme stratejilerini “bireyin kodlama sürecini etkileyen ve kendisinin seçtiği düşünce ve davranışlar” olarak tanımlamaktadır. Benzer olarak Sönmez (2007), öğrenme stratejilerini “öğrencinin çalışma sırasında öğrenmesini kolaylaştıran ve kendince sunulan etkinlikler” olarak tanımlamaktadır. Erdamar (2015, s. 286) ise öğrenme stratejisinin “bir öğrencinin akademik bir görevi bağımsız olarak nasıl çözdüğü” anlamında kullanıldığını belirtmiştir ve şu alternatif tanımlamaları derlemiştir: “Bireyin kendi kendine öğrenebilmesi için kullandığı etkinlikler ve işlemlerdir.”; “Bilgiyi belleğe depolama ve geriye getirme gibi bilişsel ve bilişötesi stratejileri içeren, bireyin kullandığı davranış ve düşünce kalıplarıdır.”

Bu tanımlamalara göre, öğrencilerin bir konuyu öğrenirken kullandıkları stratejilerin de düşünsel ve zihinsel açıdan bir sürece bağlı olarak değiştiği görülmektedir çünkü öğrenenlerin öğrendikleri konuya yaklaşımları ve dolaylı olarak hedef kazanımları farklılık göstermektedir. Aynı zamanda, öğrenme stratejilerini kullanan öğrenenler, öğrenme sürecinde daha etkindirler, üst düzey düşünme becerilerinden yararlanırlar ve böylece bilgi ve ezbere dayalı aktarımdan uzaklaşırlar (Şen, 2014, s. 102).

Alan yazında, öğrenme stratejileri ile ilgili çeşitli sınıflamalar vardır. Güven (2004), bu sınıflamalar arasında en yaygın olanlardan bazılarını şu şekilde aktarmıştır:

1. O'Malley ve diğerlerinin sınıflandırması (bilişbilgisi stratejileri, bilişsel stratejiler, sosy-duyuşsal stratejiler)
2. Nisbey ve Shucksmith'in sınıflandırması (merkezi stratejiler, makro stratejiler, mikro stratejiler)
3. Gagne'nin sınıflandırması (dikkat stratejileri, kısa süreli depolamayı artırma stratejileri, kodlamayı güçlendirme stratejileri, geri getirmeyi kolaylaştırma stratejileri, izleme-yönelme stratejileri)
4. Watt ve Allan'ın sınıflandırması (bilişsel öğrenme stratejileri, davranışsal öğrenme stratejileri, öz düzenleyici öğrenme stratejileri)
5. Weinstein ve Mayer'in sınıflandırması (yineleme stratejileri, anlamlandırma stratejileri, örgütlenme stratejileri, anlamayı izleme stratejileri, duyuşsal stratejiler)

Güven (2004, s. 84-85) ve Şen (2014, s. 102), diğer öğrenme stratejileri sınıflamaları ile karşılaştırıldığında, Weinstein ve Mayer'in ilk olarak 1983 yılında önerdikleri yineleme stratejileri (temel ve karmaşık), anlamlandırma stratejileri (temel ve karmaşık), örgütlenme stratejileri (temel ve karmaşık), anlamayı izleme stratejileri ve duyuşsal stratejilerden oluşan beş ana kategorili sınıflandırmasının en çok kabul görmüş sınıflandırma olduğunu belirtmektedir.

Yabancı Dil Öğrenme Stratejileri

Yabancı dil öğrenme stratejileriyle ilgili alanyazın incelendiğinde, karşımıza genel olarak öğrenme stratejilerinde olduğu gibi farklı sınıflandırmalar çıkmaktadır. Örneğin Rubin'e göre (1987'den aktaran Tok, 2007, s. 192), öğrenciler İngilizce'yi öğrenirken farklı teknikleri veya stratejileri kullanırlar: a. öğrenilen şeyi hatırlamada kullanılan teknikler, b. yeni bilgiyi depolama, c. yeni bilgiye tekrar erişme. O'Malley ve Chamot (1985'den aktaran Tok, 2007, s. 192) ise yabancı dil öğrenme stratejilerini bilgiyi kullanma stratejisi, bilişsel strateji ve sosyo/duygusal strateji olarak üç farklı şekilde sınıflandırmıştır.

Oxford'a (1990) göre, tüm dil öğrenme stratejilerinin amacı iletişimsel yeterliğe ulaşmaktır ve iletişimsel yeterliğe ulaşmak için öğrencilerin anlamlı bağlamlar içinde iletişim kurmaları gerekmektedir. Örneğin, bilişötesi stratejiler öğrencilere planlama ve öğrenme süreçlerini gözden geçirmelerine yardımcı olurken, duyuşsal stratejiler kendilerine güven düzeyini arttırmaya ve zorlukları aşmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin yabancı dil yeterlik düzeyleri arttıkça da, kullandıkları stratejiler çeşitlilik göstermeye başlamaktadır.

Yine Oxford'a (1990) göre, dil öğrenme stratejileri *doğrudan kullanılan ve dolaylı olarak kullanılan stratejiler* olarak iki kategori altında toplanabilir. Doğrudan kullanılan stratejiler, sahnedeki aktör gibidir çünkü farklı görev ve durumlara göre kullanılırlar. Bu tür stratejilere örnek olarak hatırlama ve geri getirme gibi bilişsel stratejiler, dili anlama ve kullanma ile ilgili bilişsel stratejiler, bilgi eksikliğine rağmen kullanılan telafi stratejileri örnek olarak gösterilebilir. Dolaylı olarak kullanılan stratejiler ise bir yönetmene benzetilebilir çünkü öğrenme sürecini koordine eden bilişötesi stratejiler, duyguları düzenleyen duyuşsal stratejiler ve diğerleriyle beraber öğrenme için sosyal stratejilerden oluşmaktadır. Yönetmenin, odaklanmak, rehberlik etmek, düzeltmek, aktörü cesaretlendirmek ve desteklemek gibi görevleri vardır ve bunlar da aktör için içsel bir rehber ve destektir (s. 15-16).

Oxford (1990, s. 17), dil öğrenme stratejilerini doğrudan kullanılan dil öğrenme stratejileri ve dolaylı olarak kullanılan dil öğrenme stratejileri olarak gruplamaktadır. Doğrudan dil öğrenme stratejileri bellek stratejileri, bilişsel stratejiler, telafi stratejilerinden oluşurken, dolaylı öğrenme stratejileri ise bilişötesi stratejiler, duyuşsal stratejiler ve sosyal stratejilerden oluşmaktadır.

Bu listeye bakıldığında strateji kategorileri arasında bir örtüşme olması da doğal bir sonuçtur (Oxford, 1990). Örneğin, bilişötesi strateji öğrencilerin kendi bilişlerini düzenlemelerine, kendi öğrenmelerini değerlendirerek yardım eder ancak bilişötesi kendini değerlendirme stratejisi sorgulama da gerektirir, ki bu da bir bilişsel stratejidir (s. 16).

Not Alma Stratejilerinin Yabancı Dilde Dinleme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Kullanımı

Yabancı dil öğreniminde kullanılan not alma stratejileri, karmaşık yineleme stratejileri grubuna girmektedir (Weinstein ve Hume, 1998, s. 24-25). Karmaşık öğrenme stratejileri, öğrencilerin dikkatlerini dinledikleri sözlü metinlerdeki ana fikirler veya önemli noktalar üstünde toplamalarına ve bilgiyi hatırlamalarına yardımcı olur. Bunu yapabilmek için, öğrenciler daha etkin bir şekilde düşünürler. Diğer bir deyişle, bu stratejiyi kullanan bir öğrenci hangi bilgiyi, hangi biçimde not alacağına karar vermektedir. Bu strateji yabancı dilde dinleme derslerinde sürekli olarak kullanılmaktadır. Örneğin, öğrenciler derslerde dinledikleri metinlerle ilgili not alıp ana fikir veya tema ile ilgili soruları veya tarihler, sayılar, isimler vb. detaylara yoğunlaşarak doğru/yanlış, boşluk doldurma gibi detayları anlayabilmeyi test eden soruları cevaplamaktadırlar.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan not alma stratejileri aynı zamanda Oxford'un (1990, s.19, 45, 47; Chamot vd., 1999, s. 16, 23, 86) oluşturduğu *bilişsel öğrenme stratejileri* kategorisinin *girdi ve çıktı oluşturma* alt kategorisinde de yer almaktadır. Öğrencilerin dinledikleri metinleri daha iyi anlamaları için, not alma stratejisi gibi stratejilerle girdileri anlaşılabilir hale getirmeleri gerekmektedir. Bu strateji, aynı zamanda hedef dilde konuşma veya yazmaya hazırlık amacıyla da kullanılabilir. Bu strateji kullanımına örnek olarak sadece duyulan bilginin olduğu gibi belli bir biçim olmadan yazılması veya daha sistematik şekilde alışveriş listesi biçiminde, T-listesi, kavram haritası veya ana hat (taslak) şeklinde yazılması verilebilir. Belli bir biçime sahip notların alınması, öğrencilerin ne duyduklarını organize etmesine ve böylece gerçek anlama düzeyini yükseltmelerine ve yeni bilgiyi eski bilgi ile birleştirebilme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Öğrencilerin dinlerken kullanabilecekleri not alma stratejilerinin nasıl kullanılabileceğine örnek olarak aşağıdaki diğer teknikler de gösterilebilir:

- a. Olumlu yargılar için (+), olumsuz yargılar için (-), sayılar için (#), belirsizlikler için (?), sonuç anlamını göstermek için (→) gibi semboller kullanmak ve not alırken seçici davranmak (Dembo, 2000, s. 170; Lynch, 2004, s. 177)
- b. Kısaltılmış cümleler yazmak, anahtar kelimeler kullanmak (Feldman, 2003, s. 95)

Yabancı Dilde Dinleme Derslerinde Yaşanılan Zorluklar

Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin yabancı dilde dinleme becerilerini geliştirmek için not alma stratejisini kullanabilmelerinin önünde bazı engellerin olduğu görülmektedir. Örneğin Anderson ve Lynch (1998, s. 3, 5, 33, 37, 40, 46), yabancı dilde dinleme sırasında öğrencilerin yaşayabildikleri zorlukları şöyle aktarmaktadır:

- a. Öğrencilerin yeterli düzeyinin düşük olması,
- b. Söylenenin yeterince duyulamaması veya farklı nedenlerden anlaşılabilmesi,
- c. Söylenen duyulsa ve anlaşılabilir olsa bile, verilmek istenen mesajın ne olduğunun yorumlanabilmesi,
- d. Dinlemek için anlamlı bir bağlam oluşturulmaması,
- e. Sohbetin konusunun anlaşılabilmesi,
- f. Farklı aksanların, gürültünün veya çok sayıda konuşmacının olması, konunun karmaşıklığı,
- g. Dinleyenin aynı anda hem dinlemeye hem de dinlediğini anlamaya çalışırken zorlanması.

Benzer olarak Lynch (2004, s. 176) yabancı dildeki konuşmaları anlamakta yaşanan zorlukları şöyle örneklemektedir:

- a. Konuşmacıların kısa cümleler veya ifadelerle konuşması,
- b. Konuşmacıların duraksaması, yanlış başlangıçlar yapıp bunu düzeltmeleri, konuşma esnasında fikir değiştirmeleri,
- c. Dinleyicinin görsel destekten mahrum kalması.

Bozorgian ve Pillay (2013), dinleme becerilerinin geliştirilmesi için strateji öğretimi sırasında ana dil kullanımının, bu süreci kolaylaştırıcı etkisine vurgu yapmaktadır. Araştırmacılara göre, öğrenme süreci ana dilin kullanılmasıyla hızlanmakta ve ön bilgilerin kullanıldığı ve tecrübenin de rol oynadığı dinleme süreci ile ilgili bilgiyi arttırmaktadır. Macaro'nun (1999, s. 35-49) bu konuda benzer bir önerisi vardır. Ona göre, dinleme sırasındaki tahmin, bilgiyi işleme ve bilgiyi kaydetme süreçleri, hem ana dilde hem de hedef dilde birbiriyle uyum içinde çalışmaktadır. Ayrıca yine Macaro'nun (1999, s. 35-49) açıkladığı gibi sosyo-kültürel kuram da hedef dil öğreniminde ana dilin sesli düşünme ve zihinsel etkinlikler gibi süreçlerde kullanılmasının hedef dil öğreniminde olumlu etkisine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, ana dil ve hedef dilin değişimli olarak kullanılması günlük yaşamda da gerçekleşen bir durum olduğundan, hedef dilin dilbilimsel biçimlerle öğreniminde bu süreci kolaylaştırıcı etkiye sahiptir.

PROBLEM DURUMU

Alanyazın incelendiğinde, yabancı dilde dinleme becerilerinin geliştirilmesinde not alma stratejilerine yönelik olarak çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır ancak bunların sayısı nispeten azdır. Örneğin Pai (1995), yüksek ve düşük yabancı dil yeterlik düzeyindeki öğrencilerin kullandıkları dinlediğini anlama stratejilerini araştırmıştır. Ulaştığı sonuçlara göre, yüksek ve düşük yabancı dil yeterlik düzeyindeki öğrencilerin kullandıkları stratejiler arasında istatistiksel olarak anlamlı olarak bir fark yoktur ancak yüksek yeterlik düzeyindeki öğrenciler nispeten daha fazla strateji kullanmaktadırlar.

Odacı (2006), dinlediğini anlamada açık strateji eğitiminin öğrencilerin dinleme anlama stratejileri kullanımını artırıp arttırmadığını ve dinlediğini anlama düzeyine etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları, yedi hafta süresince eğitim alan deney grubunun, kontrol grubundan daha çok strateji kullandığını göstermiştir. Bu bulguya ek olarak, deney grubunun çeviri, tahmin, duygularının farkına

varma, not alma, anladığını değerlendirme ve anladığını gözlemleme stratejilerini daha sık kullandığını ve eğitimden sonra verilen dinleme sınavında deney grubunun istatistiksel olarak kontrol grubundan daha başarılı olduğunu göstermiştir.

Carrell (2007), TOEFL CBT sınavına giren öğrencilere not alma stratejisinin öğretiminin, öğrencilerin aldıkları notlara ve başarılarına etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilere tek bir oturumda, “yapılması ve yapılmaması gerekenler” şeklinde hazırlanan not alma stratejileri rehberini çalışan ve çalışmayan öğrencilerin aldıkları notlar ve başarıları arasında istatistiksel bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak öğrencilerin not aldıkları kelime sayısı ile verdikleri cevap sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve orta dereceli bir ilişki bulunduğu görülmüştür.

Teng (2011), yabancı dil olarak İngilizce öğrencilerinin not alma stratejilerini incelemeyi konu alan çalışmada, toplam altı kategori arasından en çok tercih edilen not alma stratejisinin örgütlenme stratejisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu stratejiyi kullanan öğrencilerin en sık kullandıkları tekniğin ise duyabildikleri kadar çok şeyi not almak olduğu görülmüştür.

Bozorgian ve Pilley (2013), öğrencilerin kendi dillerindeki dinleme becerilerini geliştirmenin, yabancı dilde dinleme becerilerini geliştirmeye yardımcı olup olmayacağını deneysel bir çalışma ile test etmişlerdir. Öğrencilere ana dillerinde yapılan 14 derslik bir sürecin sonunda, öğrencilerin kendi dillerindeki dinleme becerilerini geliştirmenin, yabancı dildeki dinleme becerilerini geliştirebileceğini görmüşlerdir, ancak deney grubu ile kontrol grubu arasında not alma stratejilerinin kullanımı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Yukarıda anlatılan ve dinleme becerilerinin geliştirilmesinde kullanılan not alma stratejilerini konu alan sınırlı sayıdaki bu araştırmalar detaylı olarak incelendiğinde, bu araştırmaların yedi veya 14 hafta gibi uzun süreli eğitimler olarak, 15-20 dakikalık çok kısa süreli bir eğitim olarak veya öğrencilerin kullandıkları not alma stratejilerini betimlemeyi amaçlayan araştırmalar olarak desenlendiği görülmektedir. Bunlara ek olarak, bu çalışmalarda kullanılan materyallerin tasarlanmasında nelere dikkat edildiği açık olarak belirtilmemektedir. Ayrıca, bu tür eğitimlerin takip edilmesi gereken mevcut öğretim programına nasıl dâhil edildiği, öğretim programının aksatılıp aksatılmadığı gibi konularda da açık bir şekilde bilgi verilmemektedir. Son olarak, not alma stratejisi öğretiminin bazen etkili bazen de etkisiz olabildiği görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Alanyazındaki bu sınırlılıklardan yola çıkan bu araştırma, hem not alma stratejileriyle ilgili kapsamı sınırlı alanyazına katkıda bulunmak hem de not alma stratejilerinin gereksinime dayalı sistematik öğretiminin öğrencilerin hedef dilde dinleme becerilerini geliştirmede etkili olup olmayacağını araştırmayı amaçlamaktadır. Tüm bu bilgilerin ışığında, bu araştırma “*Not alma stratejilerinin bir oturumlu strateji öğretimi yoluyla sistematik öğretiminin öğrencilerin hedef dildeki dinleme becerileri dersindeki başarısına etkisi var mıdır?*” sorusuna cevap aramaktadır. Araştırmada yanıt aranan alt araştırma sorusu ise “*Bir oturumlu strateji eğitiminin öğrencilerin not alma stratejileri üzerindeki etkisi nedir?*” sorusudur.

YÖNTEM

Araştırma deseni

Deneysel araştırmalarda bir veya birden fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenir. Bu araştırmadaki deney (çalışma) grubu, araştırmacının kontrolü dışında önceden oluşturulmuş sınıflarda aynı dersi alan öğrencilerle seçkisiz olarak oluşturulmuştur ve bağımsız değişken olarak hedef dilde dinleme becerileri öğretimi kullanılmıştır. Bu yüzden araştırma deneysel araştırma modellerinden zayıf deneysel desen kapsamında, denekler içi tek faktörlü desen kullanılarak desenlenmiştir (Büyüköztürk, vd., 2014; Şimşek, 2015).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş bir devlet üniversitesinde orta yeterlik düzeyinde öğrenim gören 8 kız, 11 erkek, toplam 19 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Bölümlerindeki öğretim dili 30% veya 100% İngilizce olan bu öğrenciler, bölümlerinin bir gerekliliği

olarak, bölümlerine başlamadan önce yoğunlaştırılmış İngilizce hazırlık eğitimi almaktadırlar. Aldıkları eğitim, genel İngilizce bağlamında tüm becerilerin aynı anda gelişmesine yönelik olarak verilen bütüncül dil becerileri eğitimidir ve günlük İngilizce becerilerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört farklı veri toplama aracından yararlanılmıştır. Yararlanılan ilk veri toplama aracı ön-test ve son test olarak kullanılan başarı testidir. Bu testte, toplam üç farklı dinleme metni, 10 adet “doğru-yanlış” türünde, 16 adet açık uçlu soru vardır. Bu dinleme metinleri Craven’dan (2004) uyarlanmıştır. Öğrencilerin dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik düşüncelerini saptamak ve verilecek eğitimin içeriğini belirlemeye yardımcı olacak ikinci veri toplama aracı, öğrencilerin yabancı dilde dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik gereksinimlerini araştıran ve beş açık uçlu sorudan oluşan formdur.

Araştırmada kullanılan diğer veri toplama araçları, sınıf ortamında altı saatlik eğitimde kullanılan dokuz adet dinleme metni ve bu metinlerle ilgili sorulara cevap verirken kullanılan öğrenci notlarıdır. Bu dinleme metinleri, Craven (2004) tarafından hazırlanan ders dışı bir kaynaktan derlenmiştir ve soruları not alma stratejilerini daha etkili kullandıracak şekilde uyarlanmıştır. Örneğin, açık uçlu sorular, “doğru-yanlış” tipinde sorulara çevrilmiş ve yanlış önermelerin düzeltilmesi istenmiştir. Sınıf içinde yapılan etkinliklerde kullanılan bu dinleme metinlerinin gerektirdiği dinleme ve not alma teknikleri, öğrencilerin ön-testte zorlandıkları noktalara ve dinleme becerilerini geliştirmek için nelerin yapılması gerektiği sorusuna verdikleri yanıtlara göre seçilmiş ve düzenlenmiştir. Bu metinlerin, aynı zamanda Anderson ve Lynch’in (1998, s. 80-90) önerileri doğrultusunda, bilginin anlamlı ve açık bir şekilde organize edildiği, öğrencilerin konularına aşina olduğu, statik ve dinamik içeriğin dengelendiği, içindeki bilgiyi işlemenin çok zorlayıcı olmadığı metinler olmasına özen gösterilmiştir. Diğer bir önemli nokta da, bu metinlerdeki kelime yükünün, dilbilgisinin, metnin uzunluğunun ve süresinin öğrencilerin yeterlik düzeylerine uygun olmasına dikkat edilmiş olmasıdır.

Not alma becerilerinin gelişimini kayıt altına almak için, ön-test ve son-teste verilen cevaplar ve sınıf içinde yapılan etkinlikler sırasında alınan notlar veri toplama sürecinin bir parçası olarak araştırmacıya teslim edilmiştir.

Ön-test ve son-testin genel olarak güvenilirliği, madde sayılarının arttırılması, maddelerin anlaşılabilir ve yanıtlanabilir olmasıyla beraber, nesnel değerlendirme, katılımcıların motive olması ve katılımcıların yeterlik düzeyine uygun sorularla sağlanmış ve bu etmenler İngilizce Öğretmenliği alanında biri yüksek lisans ve ikisi doktora derecesine sahip üç uzmanın görüşleriyle kontrol edilmiştir (Balaban Salı, 2012, s. 156; Creswell, 2014). Ön-test ve son-testin görünüş geçerliği, materyallerin test formatında sunulması ve açık ve net yönergelerle sağlanmıştır. İçerik geçerliği ise yukarıda belirtilen üç uzmanın görüşleriyle sağlanmıştır (Salı, 2012, s. 157, Creswell, 2014).

Uygulama süreci

Uygulama süreci planlanırken alanyazındaki uzmanların önerileri dikkate alınmıştır. Oxford’un (1990, s. 203) önerdiği *farkındalık eğitimi*, *bir oturumlu strateji eğitimi* ve *uzun süreli strateji eğitimi* olmak üzere üç farklı eğitim arasından, araştırmanın yapıldığı okulun gereklilikleri ve öğretim etkinliklerinin aksamaması göz önünde bulundurulduğundan, toplam 6 saat sürecek *bir oturumlu strateji eğitiminin* kullanılması uygun bulunmuştur. Bu eğitim türü bir oturumla veya birkaç oturumla tamamlandığından, araştırmanın süresi bakımından en uygun seçenek olarak görülmüştür.

Bu amaçla Oxford’un (1990, s. 204-208) önerdiği gibi, ilk önce öğrencilerin gereksinimleri gereksinim analizi ile belirlenmiş ve yine öğrencilerin görüş formuna yazdıkları gereksinimler ve öğretilecek strateji ve teknikler belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra, öğrencilere sunulan dil öğretim programına da transfer edilebilecek tekniklere uygun olan ve daha önceden belirlenmiş kazanımlara uygun altı saatlik bir eğitim süreci planlanmıştır. Üçünü aşamada, öğrencilerin motivasyonlarını arttırmak için bu eğitimin faydalarına değinilmiştir. Dördüncü aşamada ise kullanılacak materyaller belirlenmiştir. Bu materyaller araştırmacı tarafından, öğretim programına uygun olarak, ekstra etkinlikler olarak tasarlanmıştır. Beşinci aşamada, öğrencilerin öğrendikleri not alma stratejilerini kullanabilecekleri etkinlikler yapılmış ve öğrencilerin hangi teknikleri, hangi etkinlik türünde kullanmalarının uygun olacağı konusunda öğrencilerle tartışmalar yapılmıştır. Bu etkinlikler ilk iki oturumda araştırmacının rehberliğinde, üçüncü

ve dördüncü oturumda araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş etkinlikler ve bunlara uygun tekniklerin öğrenciler tarafından gözden geçirilmesi ve denenmesi ve son iki oturumda da öğrencilerin hangi tekniğin daha uygun olacağına kendilerinin karar verdiği üç farklı şekilde yapılmıştır. Altıncı aşamada, öğrencilerden toplanan notlar eğitimin etkisini değerlendirmek için kullanılmıştır.

Bu araştırmada, Macaro'nun (2009) dinleme becerilerinin geliştirilmesi sırasında ana dilin kullanılabilmesi önerisine ek olarak, strateji öğretimiyle ilgili sürecin tasarlanmasında başka etmenler de göz önünde bulundurulmuştur (Rubin vd., 2007, s. 152-153) Bu etmenlerden birincisine göre, strateji öğretimi öğrencilerin problem yaşadıkları bir alanla ilgili olmalıdır. Bu araştırmaya konu olan bu problem, öğrencilerin söylemine ve öğretmen gözlemine dayalı olarak, öğrencilerin not alma stratejisini etkili kullanamamasıdır. İkinci etmen ise öğrencinin bu ihtiyacın farkına varmasıdır, ancak öğrenciler bu problemin farkına girdikleri sınav sonrasında varabilirler. Bu problem ise öğrencilerin ön-test sonuçları ve kendi görüşleri ile doğrulanmıştır. Üçüncü etmen olan strateji öğretimi, stratejiyi anlamaktan çok, onun faydasının anlaşılmasına yönelik olmalıdır. Bu etkiye ulaşabilmek için ise öğrencilerin bu becerileri okuldaki derslerine nasıl transfer edip fayda görebilecekleri anlatılmıştır. Son olarak, öğretmenin rehberliği ile aynı anda strateji eğitimi yapılabilir. Bu yöntem, altı saatlik eğitimin ilk iki saatinde öğretmen rehberliğinde strateji seçimi ile kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların ön-test ve son-test sonuçlarına ilişkin veriler betimsel istatistik yöntemiyle analiz edilmiştir (Şimşek, 2015) Katılımcıların ön-test ve son-test sonuçları arasındaki fark katılımcı sayısının 30'dan az olması nedeniyle parametrik olmayan testlerden *Wilcoxon işaretli sıralar testi* ile analiz edilmiştir (Can, 2014). Bunlara ek olarak, öğrencilerin dinleme becerilerine dair görüşleri nitel analiz yöntemlerinden temalaştırma ile betimlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Son olarak, katılımcıların aldıkları eğitim sürecinde not alma stratejileri kullanarak aldıkları notlar doküman incelemesi yöntemiyle, eğitimin etkisini kanıtlar üzerinden araştırmak için karşılaştırma yöntemi ile analiz edilmiştir (Bogdan ve Biklen, 2002; Aziz, 2015).

BULGULAR

Tablo 1, öğrencilerin ön test ve son testte aldıkları puanları göstermektedir. Bu tabloya göre, öğrencilerin ön testte aldıkları puanlar 2 ve 23 ($N= 19, M= 15,53, Sd= 4,35$) arasında değişirken, son testte aldıkları puanlar 16 ve 33 ($N= 19, M= 23,26, Sd= 5,25$) arasında değişmektedir. Bu verilere göre, öğrencilerin eğitim sonrasındaki notlarında bir yükseliş olduğu görülmektedir.

Tablo 1. *Ön-test ve son-test puanları*

	N	Ortalama	Sd	En Düşük	En Yüksek
Ön-test	19	15,53	4,35	2	23
Son- test	19	23,26	5,25	16	33

Katılımcıların ön-test ve son test sonuçları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmeden önce doğru testi belirlemek amacıyla, ilk olarak ön-test ve son-test sonuçlarının normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. *Shapiro-Wilk testi sonuçları*

	İstatistik	df	Sig.
Ön-test	,872	19	,016
Son-test	,940	19	,259

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ön-test sonuçlarının normal bir dağılım göstermediği ($p<,05$), son-test sonuçlarının ise normal bir dağılım gösterdiği ($p>,05$) görülmektedir. Her iki veri seti de aynı anda normal bir dağılım göstermediği için, bu bulguların doğruluğu ikinci bir yöntemle kontrol edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Çarpıklık ve basıklık değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
Ön-test	-1,368	4,723
Son- test	,164	-,925

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ön-teste ait çarpıklık ve basıklık değerleri +1 ve -1 değerleri dışındadır ve normal bir dağılım göstermemektedir. Ancak son-teste ait değerler +1 ve -1 değerleri arasındadır ve normal bir dağılım göstermektedir (Morgan vd., 2004, s. 49'dan aktaran Can, 2014, s. 85). Bu durumda normallik dağılımını test etmek için kullanılan iki yöntemde de ön-test ve son-test sonuçları aynı anda normal bir dağılım göstermediği için, ön-test ve son-test sonuçları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi (Can, 2014) kullanılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Son test – Ön test	Negatif Sıralar	1 ^a	5,50	5,50	-3,604	,00
	Pozitif Sıralar	18 ^b	10,25	184,50		
	Fark olmayan	0 ^c				
	Toplam	19				

a. Son test < Ön test

b. Son test > Ön test

c. Son-test = Ön test

Dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik not alma stratejileri eğitimine katılan öğrencilerin eğitim öncesindeki puanları ile eğitim sonrasındaki puanları arasında bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi'nin sonucuna göre, eğitime katılan öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrası puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmiştir ($z = -3.604$, $p < 0.05$). Fark puanlarının pozitif sıralar lehine olması, eğitimin dinleme becerilerini geliştirmek üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($r = .58$), bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın alt araştırma sorusu kapsamında elde edilen verilerin doküman incelemesi kapsamında analizinden ulaşılan bulgulara göre, öğrencilerin puanlarındaki artışa benzer bir ilerleme, öğrencilerin uygulama sürecinde aldıkları notların gelişim ve çeşitliliğinde de görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre strateji öğretimi boyunca alınan notların ilk önce sayıca çoğaldığı ve sonra daha çeşitli ve daha etkili olarak kullanıldığını göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

“Not alma stratejilerinin bir oturumlu strateji öğretimi yoluyla sistematik öğretiminin öğrencilerin hedef dildeki dinleme becerileri dersindeki başarısına etkisi var mıdır?” sorusundan yola çıkan bu araştırmanın sonucunda, dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik not alma stratejileri eğitimine katılan 19 öğrencinin eğitim öncesindeki başarı testi puanları ile eğitim sonrasındaki başarı testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark, son testteki puanların yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bulgu, öğrencilerin dinleme becerilerini geliştirmek amacıyla bir oturumlu strateji öğretiminin kullanılmasının faydalı olabileceğini göstermiştir. Bu bulgular betimsel analizde daha detaylı olarak görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ön-testteki en düşük not, son testte 14 puan yükselmiştir. Benzer şekilde ön-testteki en yüksek puan son testte 10 puan yükselmiştir. Ayrıca bu farklılıklar iki testin ortalama puanları arasına da yaklaşık sekiz puanlık yükseliş olarak yansımıştır.

Bu bulgulara ek olarak, bu araştırmadan elde edilen bulgular daha önce bu alanda yapılan oldukça sınırlı sayıda araştırmanın sonuçları ile de paralellik göstermektedir. Örneğin Odacı (2006), dinlediğini anlama becerilerini geliştirmek için alınan eğitimden sonra deney grubunun notlarının, kontrol grubunun notlarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu

araştırmanın bulguları, Carrell'in (2007) bulguları ile de paralellik göstermektedir. Her iki araştırmada da not alma stratejilerinin rehberlik sağlanarak kısa sürede öğretiminin öğrencilerin başarıları üzerinde etkili olabileceği görülmüştür.

Ayrıca bu araştırmada eğitimin ana dilde ve öğrencilerin gereksinimlerine uygun olarak düzenlenmesinin, eğitimin başarısı üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu araştırmanın bulguları Macaro'nun (2009) çalışması ile paralellik göstermiştir. Macaro'nun (2009) araştırmasında önerdiği gibi ana dilin sesli düşünme ve zihinsel etkinlikler gibi süreçlerde kullanılmasının hedef dil öğreniminde olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulguya ek olarak, Bozorgian ve Pillay'ın (2013) bulgularında olduğu gibi bu eğitim sürecinde ana dil kullanımının kolaylaştırıcı etkisi tespit edilmiştir.

Bu araştırma üç açıdan sınırlı kalmıştır. İlk sınırlılık uygulama süresi ile ilgilidir. Araştırmacının bu uygulama için öğretim programını aksatmamak amacıyla toplamda sadece altı saat süresi olmuştur. Ayrıca, öğrencilerin ders dışında da not alma stratejilerini geliştirmeleri için farklı materyaller talep etmemesi nedeniyle, başka etkinlikler yapma fırsatı bulamamıştır. Oysaki başka etkinliklerin de yapılması, eğitimin etkisini arttırabilirdi. İkinci sınırlılık ise öğrencilerin sağladığı dönütlerle ilgilidir. Öğrenciler sadece ön test sonrasında bu araştırmayla ilgili araştırmacıya yol gösterici soruları cevaplamış, ancak eğitim tamamlandıktan sonra çevrimiçi olarak verilen dönüt formunu doldurmamışlardır ve bunun için bir neden belirtmemişlerdir. Bunun bir nedeni olarak dönem sonu sınavlarına odaklanmış olmaları gösterilebilir. Bu yüzden doküman incelemesine dayanarak, bazı öğrencilerin diğerlerine göre nispeten daha az not alarak notlarını yükseltmiş olması, eğitimin tüm öğrencilerde aynı etkiye sahip olmadığına işaret edilebilir. Ayrıca, araştırmanın yapıldığı zamanın daha erken olması, daha fazla veri toplanmasına yardımcı olabilirdi ve öğrencilerin bu becerileri kullanmaya devam edip etmedikleri ve etmedilerse bunun nedenleri araştırılabilirdi. Bir diğer sınırlılık ise bu araştırmanın bir kontrol grubu olmadan yapılmış olmasıdır. Bir kontrol grubu ile hangi sorulara doğru ya da yanlış cevap verildiği incelenebilir, her iki grubun da zayıf kalan yönleri saptanabilir ve eğitim sonrasında öğretim programı uygulanırken o alan(lar)da eğitime daha fazla önem verilebilirdi.

Bu araştırmanın genellenebilirliği açısından da bazı sınırlılıklar söz konusudur. İlk sınırlılık katılımcı sayısının 19 ile sınırlı olmasıdır. Bu durumda bulgular sadece bu gruba özgü olarak değerlendirilebilir. İkinci sınırlılık ise araştırmanın yapıldığı kurumda olduğu gibi diğer kurumlarda öğrencilerin ana dillerinde bu tür bir eğitim alma olanaklarının olmama olasılığıdır. Bazı kurumlardaki uygulamalarda öğrencilerin hedef dile daha fazla maruz kalmaları için ders esnasında öğretmenlerin öğrencilerin ana dillerinde öğretim yapmalarına izin verilmemektedir veya öğrencilerin ana dillerini bilmeyen yabancı öğretmenler bu tür bir strateji eğitimi verememektedir. Bu araştırmanın genellenebilirliği ile ilgili son sınırlılık ise bu araştırmada sadece çalışma grubundaki öğrencilerin gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmuş olmasıdır. Bu bağlamda, benzer kurumlarda ve şartlarda öğrenim görseler de, gereksinimlerinin belirlenmediği diğer öğrenci grupları için benzer bir eğitimin etkisi sınırlı kalabilir. Benzer şekilde, aynı yeterlik düzeyindeki öğrencilerin gereksinimlerinin aynı olduğu kabul edilen ve sadece ders kitapların belirlediği şekilde dinleme becerilerinin geliştirilmesine yönelik strateji eğitimi yapılan kurumlarda, bu araştırma yöntem olarak sınırlı kalabilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre bazı önerilerde bulunulabilir. Araştırma sonuçları ders kitabından bağımsız bir şekilde öğrencilerin dinleme becerilerinin geliştirilmesi konusundaki gereksinimlerinin karşılanmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, öğretim programını aksatmadan entegre edilmiş bir oturumlu strateji eğitiminin diğer dil becerilerinin de öğretimi konusunda kullanılabilmesi düşünülmektedir. Aynı zamanda, bu tür ekstra materyallerin kullanılması öğrencilerin ilgisini çekebilir ve ders kitaplarının zamanla rutinleşen içeriklerine bir alternatif motivasyon kaynağı olabilir. Ayrıca bu araştırma bir kontrol grubunun eklenmesiyle tekrarlanabilir ve öğrencilerin hangi not alma strateji ve tekniklerinin nasıl bir gelişim gösterdiği karşılaştırmalı olarak araştırılabilir. Son olarak, bu araştırma Oxford'un (1990) önerdiği strateji eğitimlerinden *bir oturumlu strateji eğitimi* ve *uzun süreli strateji eğitimi* kapsamında farklı deney ve kontrol grupları kullanılarak tekrar desenlenebilir ve bu iki eğitimden deney grupları üzerinde daha fazla etkiye sahip olan eğitim öğretim programına dâhil edilebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, K. ve Lynch, A (1998). *Listening*. China: Oxford University Press.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. (10. Basım). Ankara: Nobel.
- Balaban Salı, J. (2012). Verilerin toplanması. Şimşek, A. (Ed.). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (s. 134-157). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bogdan, R., C. ve Biklen, S. K. (2002). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. (5th ed.) USA: Pearson.
- Bozorgian, H. ve Pillay, H. (2013). Enhancing foreign language learning through listening strategies delivered in L1: An experimental study. *International Journal of Instruction*, 6(1), 105-122.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (17. Baskı). Ankara: Pegem.
- Can, A. (2014). *SPSS ile veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Carrell, P. (2007). *Notetaking strategies and their relationship to performance on listening comprehension and communicative assessment tasks*. ETS.
- Chamot, A.U, Barnhardt, S., El-Dinary, P.B. ve Robbins, J. (1999). *The learning strategies handbook*. USA: Addison Wesley Longman, Inc.
- Craven, M. (2004). *Listening extra*. UK: Cambridge Univeristy Press
- Creswell, J. (2014). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. (4th ed.). USA: Pearson.
- Erdamar, G.C. (2015). Öğrenme stratejileri ve stilleri. Y. Budak (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s. 285-328). Ankara: Pegem.
- Feldman, R.S. (2003). *P.O.W.E.R Learning*. USA: McGraw Hill Higher Education.
- Güven, M. (2004). *Öğrenme stilleri ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişki*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lynch, T. (2004). *Study listening* (2nd ed.). UK: Cambridge University Press.
- Macaro, E. (2009). Teacher use of codeswitching in the second language classroom: Exploring ‘optimal’ use. M. Thurnbull ve J.D. O’cain (Eds.). *First language use in second and foreign language learning içinde* (s. 35-49). GB: MPG Books Group.
- Odacı, T. (2006). *The effect of explicit listening comprehension strategy training on listening comprehension strategy use and listening proficiency level*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. USA: Heinle & Heinle.
- Pai, B. (1995). *A study of English listening strategies used by EFL technological university students*. Unpublished MA thesis. Taiwan: Southern Taiwan University of Science and Technology. 22 Mayıs 2016 tarihinde http://thesis.lib.stust.edu.tw/theabs/english_site/detail_result_eng.jsp?id=094STUT0741010 adresinden erişildi.
- Rubin, J., Chamot A.U., Harris, V. ve Anderson, N. J. (2007). Intervening in the use of strategies. A. Cohen ve E. Macaro (Eds.). *Language Learner Strategies içinde* (s. 141-160). Portugal: Oxford University Press.

- Sönmez, V. (2007). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Ankara: Anı.
- Şen, H. Ş. (2014). Öğrenme öğretme stratejileri. S. B. Filiz (Ed.). *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* (3. Baskı) içinde (s. 97-114). Ankara: Pegem.
- Şimşek, A. (Ed.) (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Teng, H. C. (2011). Exploring note-taking strategies of EFL listeners. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 480-484.
- Tok, H. (2007). Öğretmen adaylarının kullandıkları yabancı dil öğrenme stratejileri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 5(3), 191-197.
- Weinstein, C. E. ve Mayer, R. E. (1983). The teaching of learning strategies. *Innovation Abstracts*, 5(32), 3-4.
- Weinstein, C.E. ve Hume, L.M. (1998). *Study strategies for lifelong learning*. Washington: APA.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin.

Evli Kadınların Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Etkileyen Faktörler

Prof. Dr. Havva Tel¹
Dr. Öğr. Üyesi Semra Kocataş²
Prof. Dr. Nuran Güler³
Prof. Dr. Hatice Tel Aydın⁴
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Akgül Gündoğdu^{5*}

Geliş tarihi: 27.08.2019
Kabul tarihi: 13.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 256-264
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 30 %.

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
havvatel@yahoo.com.
ORCID ID 0000-0001-9171-2115

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
skocatas@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7566-0060

³Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
nuranguler@yahoo.com.tr,
ORCID ID 0000-0002-3411-6912

⁴Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
haticetel@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-1518-8080

^{5*}Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
nr.akgul@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6446-730X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma evli kadınların aile içi şiddete maruz kalma durumunu ve etkileyen faktörleri belirlemek amacı ile yapılmıştır. Tanımlayıcı tipte olan araştırmanın evrenini 18 yaş ve üzeri, evli 330 kursiyer kadın, örneklemini ise 220 kadın oluşturmuştur. Araştırma verileri "kişisel bilgi formu" "kadına yönelik aile içi şiddeti belirleme ölçeği" ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzdelik dağılım ki-kare testi, t testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların %69.5'i görücü usulü ile evlendiğini, %30.5'i eşinden şiddet gördüğünü belirtmiştir. Tanışarak evlenen, fiziksel hastalığı veya ruhsal hastalığı olan ve eşinden şiddet gördüğünü ifade eden kadınların kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puan ortalamasının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda; kadınların aile içi eş şiddet türleri ve aile içi eş şiddetinin tedavi edilmesi gereken bir sorun olduğu konusunda bilgilendirilmesi, şiddet yaşantısında yardım ve destek alacakları kaynaklarının tanıtılması, şiddetin sonuçlarına yönelik farkındalıklarının artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, aile içi şiddet, ilişkili faktörler, hemşirelik

Status of Domestic Violence Exposure among Married Women and the Affecting Factors

Prof. Dr. Havva Tel¹
Assist. Prof. Dr. Semra Kocataş²
Prof. Dr. Nuran Güler³
Prof. Dr. Hatice Tel Aydın⁴
Assist. Prof. Dr. Nurcan Akgül Gündoğdu^{5*}

First received: 27.08.2019

Accepted: 13.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 256-264

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 30%.

¹ Sivas Cumhuriyet University, Turkey,
havvatel@yahoo.com.

ORCID ID 0000-0001-9171-2115

² Sivas Cumhuriyet University, Turkey,
skocatas@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-7566-0060

³Sivas Cumhuriyet University, Turkey
nuranguler@yahoo.com.tr,

ORCID ID 0000-0002-3411-6912

⁴Sivas Cumhuriyet University, Turkey,
haticetel@gmail.com,

ORCID ID 0000-0002-1518-8080

⁵Sivas Cumhuriyet University, Turkey,
nr.akgul@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6446-730X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The study focused on determining status of domestic violence exposure among married women and the affecting factors. The sample of the descriptive study consisted of 330 women who were 18 years of age and over, who were married and accepted to participate in the study. Study data were collected using “information request form” and “scale for determining domestic violence against women”. For the data analyses; numbers, percentile, chi-square test, t test and variance analysis were used. It was reported that 69.5% of the women got married with arranged marriages and 30.5% of them experienced spouse violence. It was determined that average score of scale for domestic violence against women was higher among those women who got married with love marriages, had a physical or psychological disease and were subjected to spousal domestic violence. In light of these results, it is recommended that women should be educated and trained about types of domestic spouse violence, about the fact that domestic spouse violence is a problem to be solved, about help and support services in case of violence experience and that their awareness towards results of domestic violence should be increased.

Keywords: Woman, domestic violence, related factors, nursing

GİRİŞ

Kadına yönelik aile içi şiddet, kadının birlikte yaşadığı aile üyeleri genellikle eşi tarafından uygulanan, kadını inciten, zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanabilen, toplum içerisinde ya da özel yaşamda kadına baskı uygulanmasına ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan davranışları içermektedir (WHO, 2002; Roman and Frantz, 2013, s.257). Kadına yönelik ev içi şiddet yaş, eğitim, sosyoekonomik düzey farkı olmaksızın tüm kadınların yaşadığı ortak bir sorundur. Fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet şeklinde görülen kadına yönelik ev içi şiddet günümüzde yaygınlığı artan bir salgın olarak değerlendirilmektedir (Stöckl et al., 2013, s.861; Selvi ve Karanfil, 2016, s.62). Birçok araştırma sonucu kadına yönelik ev içi şiddetin dünyada ve ülkemizde sık görülen bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalarda; dünyada 10 farklı ülkede 2000 ile 2004 yılları arasında yapılan bir araştırmada 15- 49 yaş grubundaki kadınların % 13 -61'inin eşinden sürekli olarak fiziksel ya da cinsel şiddet gördüğü (WHO, 2005), Amerika'da her dört kadından birisinin eşi veya erkek arkadaşı tarafından fiziksel ya da cinsel şiddet gördüğü (Miller et al., 201, s.914), bir başka çalışmada ise dünya genelinde kadınların %35'inin eşi veya partneri tarafından cinsel veya fiziksel şiddete uğradığı saptanmıştır (WHO, 2013), Türkiye'de yapılan çalışmalarda da her üç kadından birinin kadına yönelik aile içi şiddet yaşadığı (Altınay ve Arat, 2007), sosyoekonomik düzeyi düşük bir bölgede yaşayan 15 yaş ve üzeri kadınların %88.1'inin fiziksel şiddet gördüğü (Efe ve Ayaz, 2010, s.27), ev içi şiddet yaşayan kadınların %38'inin fiziksel, % 12'sinin cinsel ve % 44'ü duygusal şiddete maruz kaldığı (Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2015), gebe olan veya gebelik öyküsü olan kadınla yapılan bir çalışmada ise kadınların % 81.82'inin ilk gebeliğinde şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Ayrancı et al., 2002, s.84).

Kadına yönelik aile içi şiddet kadın ve erkekler arasında eşit olmayan güç ilişkileri sonucu ortaya çıkmakta, kadının temel insan hak ve özgürlüğünü ihlal etmekte, sıklık ve yaygınlığı artmaktadır (Kaplan et al., 2014, s.27). Kadına yönelik ev içi şiddetin artmasında; şiddeti uygulayan kişinin benlik saygısının düşük olması, aşırı alkol tüketmesi, ekonomik sıkıntı yaşaması, işsizlik, depresyon ya da kişilik bozukluğu tanısı olması, çocukken şiddete maruz kalması ya da şiddete tanık olması, şiddet içerikli film ve diziler izlemesi, yakın çevresinin şiddeti desteklemesi, eşler arasında iletişim yetersizliği, kadının fiziksel güç ve zor kullanmayı hoşgörü ile karşılaması gibi faktörlerin etkili olduğu belirtilmektedir (Demir, 2000, s.59; Tatlıoğlu ve Küçükköse, 2015, s.196). Ayrıca toplumda şiddetin tüm evliliklerde olduğu düşüncesi, şiddet uygulayan kişinin bir gün düzeleceğine inanma anlayışının olması kadına yönelik ev içi şiddetin süreklilik kazanmasına katkı vermektedir. Kadına yönelik aile içi şiddet yalnızca şiddet gören kadını değil aile üyelerini ve toplumu da etkilemekte, ciddi sağlık sorunları ve ekonomik sonuçlara neden olmaktadır. Kadına yönelik aile içi şiddet sonucu kadının fiziksel ve ruhsal sağlığı bozulmakta, benlik saygısı olumsuz etkilenmekte, yaşam kalitesi düşmekte ve sağlık hizmeti kullanma ihtiyacı artmaktadır (Demir, 2000, s.58; Efe, 2012, s.51; Akpınar, 2013, s.27). Bu nedenle kadınların kadına yönelik eş şiddetinin tedavi edilmesi gereken bir sağlık sorunu olduğunu bilmesi ve bu sorunun üstesinden gelmek için eşi ile birlikte etkin yardım ve danışmanlık alması önemlidir.

AMAÇ

Bu çalışma evli kadınların aile içi şiddete maruz kalma durumunu ve etkileyen faktörleri belirlemek amacı ile yapılmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Tanımlayıcı tipteki bu çalışmanın evrenini 1-31 Mayıs 2014 tarihleri arasında, Sivas il merkezinde bir hanımlar kültür merkezinde eğitim alan 330 kadın kursiyer oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş evrenin tamamı örnekleme alınmıştır. Kursiyer kadınlardan 82'si bekar olduğu, 28'i araştırmaya katılmayı kabul etmediği için araştırma kapsamına alınmamıştır. Araştırmanın örneklemini araştırmaya katılmayı kabul eden 18 yaş ve üzeri, evli 220 kadın oluşturmuştur.

Verilerin Kişisel Bilgi Formu ve kadına yönelik aile içi şiddeti belirleme ölçeği ile toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından bilimsel literatür doğrultusunda hazırlanmıştır (Devries et al. 2013, s.1528; Garcia-Moreno et al., 2005, s.1283; Günay et al., 2006,s.34; Roman and Frantz, 2013, s.259). Formunda kadının sosyodemografik ve sağlık özelliklerini belirlemeyen 18 soru, eşinin

sosyodemografik sağlık özelliklerini belirleyen 8 soru ve kadının eşinden şiddet görme durumunu belirlemeye yönelik 2 soru olmak üzere toplam 28 soru yer almaktadır.

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Belirleme Ölçeği: Şiddetin sıklığını ve düzeyini belirlemeye yönelik olarak Yanikkerem ve Saruhan (2005, s.201) tarafından geliştirilmiş ve geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılan ölçek 87 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5’li Likert tipi sorular ile her kadına şiddete yönelik davranışların hangi sıklıkta ortaya çıktığı sorulmaktadır. Maddeler 1-5 arasında (Hiç: 1, Bir kez ya da nadiren: 2, Bazen: 3, Sıklıkla: 4, Her zaman: 5) puanlandırılmakta olup ölçeğin puan hesabı standartlaştırılmıştır. Buna göre, ölçekten alınan toplam puan en yüksek alınabilecek puana (435) bölünmekte ve 10 ile çarpılmaktadır. Çıkan sonuç 1-10 arasında olmakta ve 0.00-2.00 (çok düşük), 2.01-4.00 (düşük), 4.01-6.00 (orta), 6.01-8.00 (yüksek) ve 8.01- 10.00 (çok yüksek) olarak değerlendirilmektedir (Yanikkerem ve Saruhan, 2005, s.202).

Etik yönü ile araştırma Helsinki Deklerasyonu Prensipleri’ne uygun şekilde yürütülmüştür. Araştırma için yazılı kurumsal izin alındıktan sonra, kursiyer kadınlara araştırmanın amacı, yararları açıklanmış, gönüllülük ilkesine dikkat edilerek bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Veri toplama araçları araştırmacılar tarafından kadın kursiyerlere sınıf ortamında ve gözlem altında dağıtılarak veri toplanmıştır. Araştırma verileri SPSS for Windows 14.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzdeler dağılım, ki-kare testi, t testi ve varyans analizi uygulanmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında, anlamlılık İstatistiksel anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu çalışma il merkezinde bulunan hanımlar kültür merkezinde eğitim alan ve araştırmaya katılmayı kabul eden kadınlar ile sınırlıdır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırma kapsamına alınan kadınların yaşı 18-72 arasında değişmekte olup ortalaması 42.0 ± 9.8 ’dir. Kadınların kadına yönelik aile içi şiddeti belirleme ölçeği puanı 95-427 arasında değişmekte olup puan ortalaması 180.1 ± 65.5 ’tir.

Tablo 1. Kadınların ve Eşlerinin Bazı Tanıtıcı Özellikleri

Tanımlayıcı Özellikler	Sayı	%	
Yaş	18-34 yaş arası	49	22.3
	35-64 yaş arası	165	75.0
	65 ve üzeri yaş	6	2.7
Eğitim durumu	Okuryazar değil	6	2.7
	Okuryazar	10	4.6
	İlköğretim mezunu	112	50.9
	Lise ve üzeri eğitim	92	41.8
Çalışma durumu	Çalışmıyor (Ev hanımı)	193	87.7
	Çalışıyor	27	12.3
Evlenme şekli	Görücü usulü ile evlenen	153	69.5
	Tanışıp anlaşarak evlenen	67	30.5
Fiziksel hastalık tanısı	Var	39	17.7
	Yok	181	82.3
Ruhsal hastalık tanısı	Var	22	10.0

	Yok	198	90.0
Eşin yaşı	18-34 yaş arası	28	12.7
	35-64 yaş arası	181	82.3
	65 ve üzeri yaş	11	5.0
Eşin eğitim durumu	Okuryazar	3	1.4
	İlköğretim mezunu	75	34.1
	Lise ve üzeri eğitim	142	64.5
Eşin çalışma durumu	Çalışıyor	191	86.8
	Emekli	26	11.8
	Ölmüş	3	1.4

Tablo 1’de kadınların ve eşlerinin bazı tanıtıcı özellikleri görülmektedir. Araştırmada kadınların %75’i 35-64 yaş grubunda, %50.9’u ilköğretim eğitimi, %87.7’si herhangi bir işte çalışmamakta, %69.5’i görücü usulü ile evlenmiş, %17.7’si fiziksel hastalık, %10’u ise ruhsal hastalık tanısına sahiptir. Kadınların eşlerinin % 82.3’ünün 35-64 yaş grubunda, %64.5’inin lise ve üzeri eğitimi olduğu, %86.8’inin aktif olarak bir işte çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 2. Kadınların Eşinden Şiddet Görme Durumu, Nedeni ve Düzeyi

		Sayı	Yüzde (%)
Eşinden Görme Durumu	Şiddet gören	67	30.5
	Şiddet görmeyen	153	69.5
Şiddet görme nedeni*	Nedensiz	33	49.3
	Kıskançlık	14	20.9
	Ekonomik koşullar	25	37.3
	Alkol alma	7	10.5
Şiddet görme düzeyi	Düşük	131	59.5
	Orta	57	25.9
	Yüksek	28	12.7
	Çok yüksek	4	1.8

Tablo 2’de kadınların eşinden şiddet görme durumu, nedeni ve düzeyi görülmektedir. Kadınların %30.5’i eşinden şiddet gördüğünü ifade etmiş, şiddet gören kadınların %49.3’ü herhangi bir neden olmaksızın şiddet yaşadığını belirtmiştir. Kadınların tümünün farklı düzeyde şiddet gördüğü ve %59.5’unun düşük düzeyde şiddet gördüğü saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda; Tanrıverdi ve Şıpkın (2008, s.185) kadınların büyük bir çoğunluğunun evliliği boyunca en az bir kez eşi tarafından şiddet gördüğünü, en fazla duygusal şiddetin yaşandığını, Özyurt ve Deveci (2010, s.5) kadınların % 32.9’unun aile içi şiddete maruz kaldığını, bu kadınların %57.8’ine eşi tarafından çoğunlukla fiziksel şiddet olmak üzere sözel ve cinsel şiddet uygulandığını, Witting et al (2006, s.590) kadınlarda şiddete maruz kalma oranının % 2 ile %12 arasında değiştiğini ve bu kadınların gelecekte aile içi şiddete tekrar maruz kalma olasılığının yüksek olduğunu saptamıştır. Araştırma bulgularının bu sonuçlar ile benzerlik gösterdiği ve

kadına yönelik aile içi şiddetin kadının sağlığı, güvenliğini hatta yaşamını tehdit eden bir sorun olmaya devam ettiği görülmektedir.

Tablo 3. Kadınların Bazı Tanıtıcı Özelliklere Göre Kadına Yönelik Ev İçi Şiddeti Belirleme Ölçeği Puan Ortalaması

Tanıtıcı	Bazı Özellikler	Ölçek Puan Ortalaması X±SD	F	P
Yaş	18-34 yaş	172.2±64.4	1.043	0.354
	35-64 yaş	181.3±65.9		
	65 ve üzeri yaş	210.8±63.5		
Eğitim durumu	Okur-yazar değil	186.0±70.9	0.793	0.499
	Okur-yazar	162.8±51.7		
	İlköğretim mezunu	186.0±65.5		
	Lise ve üzeri eğitim	174.3±66.7		
Eşin eğitim durumu	Okur-yazar	202.7±80.4	0.508	0.603
	İlköğretim mezunu	184.7±71.1		
	Lise ve üzeri eğitim	177.1±62.4		
		t	p	
Evlenme şekli	Görücü usulü ile evlenen	166.9±54.9	2.177	0.031
	Tanışık olarak evlenen	185.9±69.1		
Çalışma durumu	Çalışmıyor	182.5±64.6	1.369	0.180
	Çalışıyor	162.7±71.0		
Fiziksel durumu	hastalık Var	219.5±63.0	4.310	0.000
	Yok	171.6±63.1		
Ruhsal durumu	hastalık Var	242.5±78.5	4.014	0.001
	Yok	173.1±60.3		
Eşinden şiddet görme durumu	Şiddet gören	243.2±66.4	12.251	0.000
	Şiddet görmeyen	152.4±41.8		

Tablo 3'te kadınların bazı tanıtıcı özelliklere göre kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puan ortalaması görülmektedir. Kadınların evlenme şekli, fiziksel hastalık tanısı, ruhsal hastalık tanısı ve eşinden şiddet görme durumu göre kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Bu çalışmada kadınların üçte ikisinin orta yetişkin yaş grubunda olduğu ve %30.5'inin tanışarak evlendiği (Tablo 1), tanışarak evlenen kadınlarda (185.9±69.1) kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puanının görücü usulü evlenen kadınlardan (166.9±54.9) daha fazla olduğu görülmüştür (Tablo 3). Kadına yönelik şiddetin daha çok genç yetişkin ve orta yetişkin yaştaki kadınlarda görüldüğü

belirtilmektedir (Miller et al., 2010, s.915). Tanışarak evlenme eşlerin daha iyi anlaşacakları izlenimi vermekle birlikte bu çalışma bulguları kadına yönelik şiddeti önleyemediğini göstermektedir.

Çalışmada fiziksel hastalık tanısı veya ruhsal hastalık tanısı olan ve eşinden şiddet gördüğünü ifade eden kadınların kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puan ortalamasının daha yüksek olduğu görülmüştür. Kadına yönelik şiddetin kadının fizik ve ruh sağlığını olumsuz etkilediği, şiddet sonucu yaralanma, sakatlanma, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, perinatal komplikasyonlar gibi birçok fiziksel sağlık sorunları ile depresyon, anksiyete bozukluğu, psikosomatik hastalıklar, travma sonrası stres bozukluğu gibi ruhsal sorunların görüldüğü belirtilmektedir (Akpınar, 2013, s.27; Efe, 2012, s.52; Ortabağ ve ark., 2014, 671). Yanık ve ark.(2014, s.107) şiddete uğrayan kadınların %80.9'unda ruh sağlığının bozuk olduğunu saptamıştır. Kadına yönelik ev içi şiddetin kadının fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü olumsuz etkileyen, sağlık hizmeti ihtiyacını artıran, yalnızca kadını değil aile ve toplumu da etkileyen sonuçları olduğu görülmektedir. Aile içi şiddete maruz kalan kadınların genellikle şiddet yaşantısını gizleme davranışı gösterdiği, sağlık personelinde utanma, şiddet uygulayan kişiden korkma ve kendini suçlu hissetme gibi çeşitli nedenlerle sorunlarını dile getiremediği için şiddet dışında farklı yakınmalarla sağlık kuruluşlarına başvurdukları belirtilmektedir (Coker et al., 2002, s.449; Kothari and Rhodes, 2006, s.197). McCloskey et al. (2005, s.719) farklı yakınmalarla sağlık kuruluşuna başvuran kadınların %36'sının aile içi şiddete maruz kaldığını saptamıştır. Sağlık çalışanlarının kadın hasta hangi sağlık sorunu ile gelirse gelsin veri toplarken aile içi şiddeti düşündüren ya da gösteren belirti ve bulguların olmasını beklemeden, kadına şiddete uğrama yaşantısı olup-olmadığını sorması hem şiddeti belirlemede hem de kadının yaşadığı sorunu ifade etmesine fırsat vermede büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada kadının yaşı, eğitim ve çalışma durumu ile eşin eğitim durumuna göre kadına yönelik ev içi şiddeti belirleme ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar olduğu görülmektedir. Yanık ve ark (2014, s.108) okuma yazma bilmeyen, ev hanımı ve 40 yaş ve üzeri kadınların daha fazla şiddete maruz kaldığını, Efe ve Ayaz (2010, s.28) çalışmaya katılan kadınların tümünün eşinden şiddet gördüğünü bununla birlikte okur-yazar olmayan, eşi çalışmayan, ekonomik durumu kötü olan ve eşi ile arasındaki yaş farkı fazla olan kadınların daha fazla şiddet gördüğünü, Tanrıverdi ve Şıpkın (2008, s.182) ise şiddete en fazla ilkökul mezunu kadınların, en az okur-yazar olmayan kadınlar maruz kaldığını saptamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada kadınların ve eşlerinin eğitim durumuna göre ev içi şiddet belirleme ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte eğitim düzeyi düşük olan kadınların ve eşlerinin şiddet ölçeği puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum eğitim düzeyinin düşük olmasının bireyin kendini ifade etmesinde ve eşler arası iletişimin sürdürülmesinde önemli bir engel oluşturduğunu ve şiddetin ortaya çıkmasında etkili olduğunu düşündürmektedir. Eğitim, kişinin kendini ifade etme becerisini geliştirmesine ve kişisel farklılığının artmasına katkı verdiğinden eğitim seviyesinin düşmesi bireyin problem çözmede yetersiz olmasına ve başatma sorunları yaşamasına neden olabilmektedir.

Çalışmaya katılan kadınların eş şiddetini doğrudan ifade edemedikleri, sadece üçte birinin şiddet gördüğünü belirttiği, okur yazar olmayan kadınların sayısının çok az olmakla birlikte şiddet puan ortalamasının çok yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçta şiddetin toplumda evlilik ilişkisinin olağan bir parçası olarak algılanması, gizli tutulup paylaşılmaması gerektiği gibi mitlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Kadına yönelik ev içi şiddetin ele alınmasında ve şiddetteki kısır döngünün kırılmasında şiddete uğrayan kadın kadar şiddeti uygulayan eşin de değerlendirilmesi, yardım ve destek gereksinimlerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle şiddete yaklaşımda şiddeti ortaya çıkaran durumun tanımlanması kadın ve erkeğin duygu ve davranışlarını tanıması ve gerçekçi olarak değerlendirebilecek bir farkındalığa ulaşması yönünde desteklenmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, mevcut çalışmanın Sivas ili ile ve 18 yaş üzeri evli kadınlarla sınırlı olduğu dikkate alındığında benzer çalışmaların ülkemizin farklı coğrafi ve sosyoekonomik özellikteki illerinde yapılması, genç, yetişkin ve yaşlı olmak üzere farklı gelişim dönemlerindeki kadınlarda ele alınmasının kadına yönelik eş şiddetinin genel bir tablosunun çıkarılması hususunda gereklilik arz ettiği

düşünülmektedir. Ayrıca mevcut çalışma sonuçları doğrultusunda; kadınların aile içi eş şiddeti türleri ve aile içi eş şiddetinin tedavi edilmesi gereken bir sorun olduğu konusunda bilgilendirilmesi, şiddet yaşantısında yardım ve destek alacakları kaynaklarının tanıtılması, şiddetin sonuçlarına yönelik farkındalıklarının artırılması önerilmektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Çalışmanın sağlıklı uygulanmasına katkıda buldukları için Hanımlar Kültür Merkezi yönetimi ve çalışanlarına ve çalışmaya katılmayı kabul eden kadınlara teşekkür ederiz. Çalışmanın yürütülmesi ve makalenin yazımı süresince finansal bir destek alınmamıştır. Yazarlar arasında bir çıkar çatışması yoktur.

Bu çalışma, 2014 yılında üniversitenin 40. yıl etkinlikleri kapsamında ili merkezinde 40 kurumda gerçekleştirilen eğitimler kapsamında planlanmıştır. Ayrıca 17-20 Haziran 2015 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenen 1. Ulusal Halk Sağlığı Hemşireliği Kongresi’nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akpınar, O. (2013). Aile içi şiddete maruz kalan kadınlarda aile içi şiddetle başa çıkma özyeterliliği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 24-36.
- Altınay, A.G. ve Arat, Y. (2007). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul, Punto Baskı Çözümleri.
- Ayrancı, Ü., Günay Y. ve Ünlüoğlu İ. (2002). Hamilelikte aile içi eş şiddeti: birinci basamak sağlık kurumuna başvuran kadınlar arasında bir araştırma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(3), 75-87.
- Coker, A.L., Bethea, L., Fadden, M.K., King, M.R. and Smith, P.H. (2002). Missed opportunities: Intimate Partner Violence (IPV) in family practice settings. *Preventive Medicine*, 34(4) 445-454. doi:10.1006/pmed.2001.1005.
- Demir, Ü. (2000). Kadına yönelik aile içi şiddet. *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 3(1), 57-61.
- Efe, Ş.Y. ve Ayaz, S. (2010). Kadına yönelik aile içi şiddet ve kadınların aile içi şiddete bakışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 23-29.
- Efe, Ş.Y.(2012). Acil servis hemşirelerinin kadına yönelik aile içi şiddete ilişkin rol ve sorumlulukları. *F.Ü. Sağ. Bil. Tıp Derg.*, 26(1), 49-54.
- Devries, K.M., Mak, J.Y.T., García-Moreno. C., Petzold. M., Child, J.C., Falder, G, Lim, S., Bacchus, L.J., Engell, R.E., Rosenfeld, L., Pallitto, C., Vos, T., Abrahams, N. and Watts, C.H. (2013). The global prevalence of intimate partner violence against women. *Science*, 340(6140), 1527-1528.
- Garcia-Moreno, C., Heise, L., Jansen, HAFM., Ellsberg, M. and Watts, C. (2005). Violence against women. *Science*, 310(5752), 1282-1283.
- Günay, T., Giray, H., Harç, B., Köksal, B. ve Sarı, S. (2006). İzmir’de bir gecekondu bölgesinde kadına yönelik aile içi şiddet. *Sağlık ve Toplum*, 16(3), 31-7.
- Kaplan, S., Akalın, A., Pınar, G. ve Yılmaz, T. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin kadına yönelik aile içi şiddet ve aile içi şiddette mesleki rollerine ilişkin tutumları. *Yıldırım Beyazıt Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik e-Dergisi*, 2(1) 26-35.
- Kothari, C.L. ve Rhodes, K.V. (2006). Missed opportunities: emergency department visits by police-identified victims of intimate partner violence. *Ann Emerg Med*, 47(2), 190-199.
- McCloskey, L.A., Lichter, E., Ganz, M.L., Williams, C.M., Gerber, M.R., Sege, R., Stair, T. and Herbert, B. (2005). Intimate partner violence and patient screening across medical specialties. *Acad Emerg Med*, 12(8), 712-722.
- Miller, E., Decker, M.R., Raj, A., Reed, E., Marable, D. and Silverman, J.G. (2010). Intimate partner violence and health care-seeking patterns among female users of urban adolescent clinics. *Matern Child Health J*, 14(6), 910-917.

- Ortabağ, T., Özdemir, S., Bebiş, H. ve Ceylan, S. (2014). Perspectives of young adultmen regarding violence against women: a cross-sectional study from Turkey. *J Fam Viol*, 29(6), 665-674.
- Özyurt, S.C. ve Deveci, A. (2010). Manisa’da kırsal bir bölgedeki 15-49 yaş evli kadınlarda depresif belirti yaygınlığı ve aile içi şiddetle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 1-7.
- Roman, N.V. and Frantz, J.M. (2013).The prevalence of intimate partner violence in the family: a systematic review of the implications for adolescents in Africa. *Fam Pract*, 30(3), 256-265.
- Selvi, Ü.Y. ve Karanfil, D. (2016). Intimate partner violence against women: Effects of power distance, individualism and economy. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 60-72.
- Stöckl, H., Devries, K., Rotstein, A., Abrahams, N., Campbell, J., Watts, C. and Moreno, C.G. (2013). The global prevalence of intimate partner homicide: a systematic review. *Lancet*, 382(9895), 859-865.
- Tanrıverdi, G. ve Şıpkın, S. (2008). Çanakkale’de sağlık ocaklarına başvuran kadınların eğitim durumunun şiddet görme düzeyine etkisi. *Fırat Tıp Dergisi*, 13(3), 183-187.
- Tatlıhoğlu, K. ve Küçükköse, İ. (2015). Türkiye’de kadına yönelik şiddet: nedenleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 194-209.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2015). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması (2015)*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaası. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları,
- Witting, M.D., Furuno, J.P., Hirshon, J.M., Krugman, S.C. and Périssé, ARS. (2006). Support for emergency department screening for intimate partner violence depends on perceived risk. *J Interpers Violence*, 21(5), 585-596.
- World Health Organization (2002). *World report on violence and health*. 27 Mayıs 2018 tarihinde http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf adresinden erişildi.
- World Health Organization (2005). *Multi-country study on women’s health and domestic violence against women: summary report of initial results on prevalence, health outcomes and women’s response*. Geneva. 17 Mart 2018 tarihinde http://www.int/iris/bitstream/10665/1/978941564625_eng.pdf adresinden erişildi.
- World Health Organization (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. 17 Mart 2018 tarihinde http://www.int/iris/bitstream/10665/1/978_941564625_eng.pdf adresinden erişildi.
- Yanık, A., Hanbaba, Z., Soygör, S., Ayaltı, B. ve Doğan, M. (2014). Kadına yönelik şiddet davranışlarının değerlendirilmesi: Türkiye’den kanıt. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 105-111.
- Yanikkerem, E. ve Saruhan, A. (2005). 15-49 yaş evli kadınların aile içi şiddet konusunda görüşlerinin ve aile içi şiddete maruz kalma durumlarının incelenmesi. *MN Klinik Bilimler & Doktor*, (11), 198-204.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Ece^{1*}

Geliş tarihi: 27.08.2019
Kabul tarihi: 14.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 265-273
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%.

¹Şırnak Üniversitesi, Türkiye,
sureyyaece@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-2110-8091

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bilinçlenen toplumlar, işletmelerin faaliyetlerini ve faaliyetlerinin sonuçlarını yakından takip etmekte ve doğru veya yeterli bulmadıkları bir konuda tepkilerini göstermektedir. Bu durum işletmeler arasında rekabetin şiddetlenmesine yol açmasının yanı sıra hükümetleri de işletmelerin faaliyetlerine yönelik bazı yasal düzenlemeler yapmaya yöneltmektedir. Bütün bu gelişmeler de kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. KSS ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklardan oluşmakta olup, bu boyutlar birbirleriyle ilişkilidir. İşletme yöneticilerinin bir sorumluluğu yerine getirmesi bazen bir diğer sorumluluğu yerine getirmesine bağlı olabilmektedir. Ya da bir sorumluluğa yatırım yapma, başka sorumlulukların da yerine getirilmesini sağlayabilir. Bu çalışmada da Şırnak ilinde faaliyet gösteren KOBİ yöneticilerinin KSS boyutlarına verdikleri önem tespit edilerek söz konusu boyutlar arasındaki ilişkilerin ortaya konması amaçlanmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizleri sonucunda gönüllü sorumluluğun, ekonomik ve etik sorumluluk arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiği belirlenmiştir. Ayrıca ekonomik ve etik sorumluluk arasındaki ilişki üzerinde yasal sorumluluğun düzenleyici bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik sorumluluk, yasal sorumluluk, etik sorumluluk, gönüllü sorumluluk

A Research on the Relationship Between the Dimensions of Corporate Social Responsibility

Assist. Prof. Dr. Sureyya Ece^{1*}

First received: 27.08.2019

Accepted: 14.09.2109

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 265-273

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%.

¹Şırnak University, Turkey,
sureyyaece@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-2110-8091

* Corresponding Author

ABSTRACT

Conscious societies closely monitor the activities of the businesses and the results of their activities and show their reactions on an activity they do not find correct or sufficient. This not only leads to intensification of competition among businesses, but also urges governments to make some legal arrangements for the activities of businesses. All these developments form the basis of corporate social responsibility practices. CSR consists of economic, legal, ethical and voluntary responsibilities and these dimensions are interrelated. The fulfillment of one responsibility by the business managers depend on the fulfillment of another responsibility. In other words, investing in a responsibility can facilitate the fulfillment of other responsibilities. With this study, in the province of Şırnak, it was aimed to determine the importance given to the CSR dimensions by SME managers and to reveal the relations between these dimensions. In the hierarchical regression analysis, it was determined that voluntary responsibility partially mediated the relationship between economic and ethical responsibility. It was also found that legal responsibility has a moderating effect on the relationship between economic and ethical responsibility.

Keywords: Economic responsibility, legal responsibility, ethic responsibility, voluntary responsibility.

1. INTRODUCTION

Corporate Social Responsibility is based on the Stakeholders approach. According to this approach, besides being both internal and external factors affected by the activities of the businesses, these factors also affect the firms. Businesses need to be institutionalized and fulfill some responsibilities in order to survive successfully. These responsibilities are gathered under CSR.

In this study, the importance of each dimension for the businesses has been tried to be revealed by giving information about CSR dimensions. It is aimed to reveal the relationships between CSR dimensions and to ensure that business managers give importance to each of the CSR dimensions and understand the gains of every dimension in terms of business in general.

2. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND ITS DIMENSIONS

According to Freeman (1984) consumers, society, partners, employees and the state have expectations from businesses. After a while, these expectations turn into responsibilities that businesses must fulfill. In addition to being a topic that has been emphasized by companies in recent years, stakeholder management is seen as an important key for sustaining businesses' existence. In this context, stakeholder management emphasizes taking into account the expectations and needs of all relevant stakeholders when carrying out the activities of the business (Özalp, Tonus, & Sarıkaya, 2008). CSR is an organizations' ethical behavior to stakeholders outside the organization, as well as to stakeholders within the organization, and to take decisions by taking stakeholders into account (Aktan & Börü, 2007). Businesses try to survive by applying strategies such as downsizing and merging with other companies. As a result of the implementation of these strategies, negativities such as dismissals, economic losses to shareholders, owners and managers may be seen. It has been suggested that business managers should adopt the principles of corporate social responsibility in order to avoid such negativities (Ece, 2018).

According to Carroll (1979), CSR can be classified into four groups. These are economic, legal, ethical and voluntary responsibilities.

Economic responsibility is to produce the goods / services needed by the society and sell them at a profitable price (Parker, 2007). Friedman (1970) argued that the only responsibility of businesses is economic responsibility. In other words, it is stated that businesses should be profit oriented since they are economic units. Carroll (1979) stated that although the most important and primary responsibilities of the businesses are economic responsibility, they also have other responsibilities. One of these responsibilities is legal responsibility. The legal responsibility is to comply with the laws by the business managers in the business activities. Since these laws established by the governments and compulsory, individuals in the society expect businesses to comply with these laws while fulfilling their economic responsibilities (Özalp, Tonus, & Sarıkaya, 2008).

Ethical responsibility, on the other hand, is not defined precisely but is expected to be fulfilled by the society from the enterprises (Parker, 2007). Manakkalathil and Rudolf (1995) stated that ethical responsibilities include utilitarianism, rights and duties and justice.

Voluntary responsibility, which is another dimension of CSR, is that the business provides assistance to individuals or groups in need of assistance in the community (Dalyan, 2007). Voluntary responsibilities are left more ambiguous than ethical responsibilities. In other words, voluntary responsibilities are left to the individual judgments and preferences of business managers (Carroll, 1979).

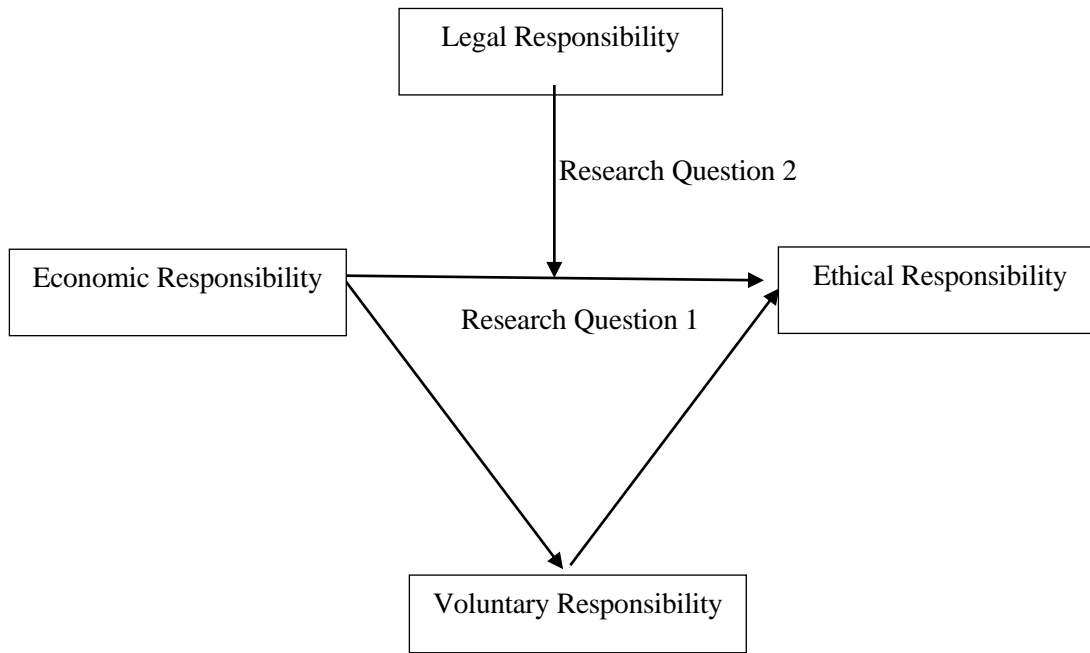
Increasing social welfare is also a social responsibility of businesses. Businesses increase the welfare of society by producing goods / services. In addition, creating a sense of trust in the society will increase the profitability of the businesses (Arslan, 2012). Therefore, a business manager will earn more profit when he/she fulfills his economic responsibilities and will try to contribute to the social benefit by using his/her economic power. In this study, it is thought that business managers should be voluntary in order to exhibit ethically responsible behavior by gaining more income by acting profit oriented. Since no previous study on this mediator effect has been found, the following research question has been prepared for this relationship:

Research Question 1: Does voluntary responsibility has a mediating effect on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility?

When a business has not only the survive but also has the purpose of growth, it gives more importance to economic responsibilities. In order to grow, it must increase its reputation in society. Therefore, it is thought that as the economic responsibility of a business manager increases, so does his/her ethical responsibility. However, there are legal responsibilities that the company must comply with in its activities. Governments may issue a number of laws that must be complied with, such as paying a fair wage to the employees of the enterprise, avoiding unfair competition, and taking protective measures to prevent the environment from being affected by its activities. It is also expected by the society that business executives will not break the laws in their activities, and some laws may sometimes be considered within the framework of ethical responsibility. For this reason, it is assumed that legal responsibilities increase the relationship between economic responsibility and ethical responsibility. In this context, the following research question was prepared:

Research Question 2: Does legal responsibility has a moderating effect on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility?

The research model which is formed according to the research questions is shown below:

Figure 1: Research Model

3. CASE STUDY

While some companies invest more in one of their CSR dimensions, they give less importance to another. A possible reason for this is that business executives think that a dimension of CSR is more important to the community or that it has a greater impact on society in the region where they operate. However, all CSR dimensions are important. The aim of this study is to determine the relationship between CSR dimensions.

3.1. Method and Sample

Questionnaire method was used in the study. A scale consisting of four dimensions developed by Maignan and Ferrel (2000) were used. The questionnaire prepared was applied to SME managers in

Şırnak province. These SMEs were determined by snowball sampling method. Hierarchical regression analysis was conducted by using SPSS.

3.2. Findings

Descriptive statistics of the data obtained from 68 SME managers are shown in the table below:

Table 1. Descriptive Statistics

<i>Dimensions</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Economic Responsibility	3,88	0.80	(.68)			
Legal Responsibility	4,24	0.96	.46**	(.80)		
Ethical Responsibility	4,45	0.77	.49**	.76**	(.86)	
Voluntary Responsibility	3.92	0.87	.50**	.62**	.60**	(.73)

N= 68; M= Mean; SD= Standard Deviation; parentheses contents: Cronbach's Alpha

*p<0,05; **p<0,01

According to the values in the Table 1, the reliability values of the CSR dimensions are between 68% and 86%. Therefore, it can be said that the scale used in the research is reliable (Kalaycı, 2010). When the averages are considered, it is understood that SME managers attach importance to ethical responsibility, legal responsibility, voluntary responsibility and economic responsibilities respectively. Positive and significant correlations between the dimensions were determined. The highest correlation was between legal responsibility and ethical responsibility ($r(68) = .76$; $p < 0.01$); the lowest correlation was between economic responsibility and legal responsibility ($r(68) = .46$; $p < 0.01$).

In order to test the mediation effect of voluntary responsibility, which is the first research question, certain conditions must first be met. The first condition, the independent variable (economic responsibility), should have a significant effect on the dependent variable (ethical responsibility). The second condition of the independent variable (economic responsibility) should have a significant effect on the mediating variable (voluntary responsibility). Another requirement is that the mediator variable (voluntary responsibility) should have a significant effect on the independent variable (ethical responsibility). Simple regression analysis to test these conditions; hierarchical regression analyzes were conducted to test the mediating effect of voluntary responsibility. The analysis results are shown in the following table:

Table 2. Mediation Test Results

	<i>Regression Coefficients</i>			<i>Model Statistics</i>
	B	SE	β	
1.Condition IV: Economic Responsibility DV: Ethic Responsibility	.48	.10	.49**	R ² =.24; F(1,66)=21.343;
2.Condition IV: Economic Responsibility DV: Voluntary Responsibility	.55	.12	.50**	R ² =.25; F(1,66)=22.449
Hierarchical Regression Analysis				R ² =.36; F(1,66)=37.319;
1.Step (3.Condition) IV: Voluntary Responsibility DV: Ethic Responsibility	.53	.09	.60**	
2.Step IV: Economic Responsibility DV: Ethic Responsibility	.25	.11	.26*	R ² =.41; F(2,65)=22.619;

IV: Independent Variable; DV: Dependent Variable

*p<0.05; **p<0.01

In the simple regression analysis for the first condition of the mediation test, it was found that economic responsibility had a positive effect on ethical responsibility ($\beta = .49$; $p < 0.01$). According to this result, the more business managers focus on profit-oriented activities, the more they also pay attention to ethical responsibilities such as transparency and fairness in their activities.

In the simple regression analysis for the second condition of the mediation test, it was determined that economic responsibility had a positive effect on voluntary responsibility ($\beta = .50$; $p < 0.01$). This result shows that business managers will carry out activities for the development of the society at the level focused on profit.

Finally, a hierarchical regression analysis was performed to test the mediation effect, and the first step of the analysis also tested the third condition of the mediation test. According to the result of the first step Voluntary responsibility has a positive effect on ethical responsibility ($\beta = .60$; $p < 0.01$). In the second step showing the mediation effect, although the impact of economic responsibility on ethical responsibility was statistically significant, it decreased from 49% to 26%. According to this result, voluntary responsibility has partial mediation on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility. Therefore, the first research question of the study which formed as “Does voluntary responsibility has a mediating effect on the relationship between economic and ethical responsibility?” answered as “Voluntary responsibility has a partial mediating effect on the relationship between economic and ethical responsibility”. This result shows that the economic power of business managers affects the fulfillment of ethical responsibilities, but volunteering also affects this relationship.

In other words, if a business manager does not carry out purely voluntary activities such as building school-student dormitories and building shelters for animals to increase social welfare, economic responsible behaviors affect ethically responsible behaviors less.

Sobel test was performed to determine whether the mediation effect was statistically significant. The mediation effect was found to be statistically significant as a result of Sobel test calculation ($z=3,617$; $p<0.01$).

The results of the hierarchical regression analysis to test the moderator effect of legal responsibility on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility are given in the Table 3:

Table 3. Moderator Test Results

<i>Model</i>	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>Adjusted R</i> ²	<i>ΔR</i> ²	<i>p</i>
Model 1	.78	.61	.59	.61	.000
Model 2	.86	.74	.73	.13	.000

The first model without the interaction term was statistically significant ($F(2,65)= 50.269$; $p<0.01$). The second model including the interaction term was also significant ($F(3,64)= 60.497$; $p<0.01$). In the second model, the interaction term (multiplication of economic and legal questions) added to the analysis explains 13% more ethical responsibility than the variables in the first model (economic and legal questions). This result shows that legal responsibility has a possible moderator effect on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility. Therefore, the second research question of the study which formed as “Does legal responsibility has a moderating effect on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility?” answered as “Legal responsibility has a possible moderating effect on the relationship between economic responsibility and ethical responsibility”.

4. CONCLUSION

Businesses need to make a profit in order to survive. In order to make a profit, business managers need to put aside their personal preferences and intuition when conducting business activities. This is possible with institutionalization. An institutionalized business management considers not only its managers, but also its employees, customers, competitors, and every other party affected by their activities. This behavior is Corporate Social Responsibility.

CSR has been examined in four dimensions as economic, legal, ethical and voluntary responsibilities. Economic responsibility is the fulfillment of the businesses survive purpose by engaging in profit-making activities. It is within the scope of legal responsibility that businesses comply with the laws of the country in which they operate while fulfilling their economic responsibilities, which are the purpose of the establishment. It is an ethical responsibility that business managers do not include frauds in their activities and that they are transparent and fair. Finally, it can be considered under voluntary responsibilities that business managers make investments that do not bring profit to the business depending on their personal value judgments, but which increase the welfare of the society, in other words, to eliminate some problems in the society.

Business managers may not give the same importance to all CSR dimensions. It can be seen that while one business manager gives more importance to economic responsibilities, another business manager gives more importance to voluntary responsibilities. However, each of the dimensions of CSR is important for the business, society and also the economy of the country and these dimensions are interrelated. In this study, two relationships between CSR dimensions were investigated. In the first of these, it was tried to determine whether voluntary responsibility has mediating effect on the relationship between economic and ethical responsibility. In the second, it was tried to determine whether legal responsibility has a moderator effect on the relationship between economic and ethical responsibility.

The questionnaire prepared within the scope of the research was applied to the SME managers operating in Şırnak province.

As a result of the analyzes, it was determined that voluntary responsibility has a partial mediating effect on the relationship between economic and ethical responsibility. According to this result, as the importance of business managers to economic responsibilities increases, the importance they attach to ethical responsibilities increases ($\beta = .49$; $p < 0.01$). However, it is understood that economic responsibility also affects ethical responsibility through voluntary responsibility. In other words, in the absence of voluntary responsibility, the relationship between economic responsibility and ethical responsibility decreases from 49% to 26%; this difference is the impact of economic responsibility on ethical responsibility through voluntary responsibility.

Every business manager has the moral values. Business managers are therefore likely to consider ethical values in the community in which they operate. It can be said that a business manager's care of ethical values in society is directly proportional to economic purpose. In other words, when the business manager does not respect the values in the society, it is very difficult for that business to be accepted in a society. A business that is not accepted by the society suffers economic losses. Therefore, the more a business manager wants to make a profit, the more he/she pays attention to ethical values. However, if the manager does not really care about ethical values, in other words, if he/she does not give importance to ethical values voluntarily, he/she does not consider ethical responsibilities too much.

Another relationship in which the answer is sought is the moderator effect of legal responsibility on the relationship between economic and ethical responsibility. As a result of the analysis, it was determined that legal responsibility has a possible moderator effect on the relationship between these two responsibilities. According to this result, as the importance of business managers to economic responsibilities increases, so does the ethical responsibilities. However, if they have legal responsibilities, the relationship between economic responsibility and ethical responsibility strengthens.

In some countries, such as the United States, the state intervenes very little in business activities. It is thought that enterprises will be more successful when government intervention is minimal. However, due to the fact that legal regulations are compulsory, some business managers can be prevented misuse of their duties as well as ensure they pay more attention to ethical values in the society. The moderator effect of legal responsibility, which is one of the results of this study, reveals the importance of legal regulations. Through legal regulations on business activities governments can ensure that business managers also pay attention to ethical responsibilities when conducting profit-making activities.

The constraints of this research are that it is conducted only in one region and with the managers of SMEs. It may be suggested that the study should be carried out especially with large enterprises beside SMEs operating in big cities for wider results. This study is important in terms of revealing the relationships between CSR dimensions to business managers. Another important result of the study is that reveal the effect of legal regulations on increasing the ethical responsibilities of business managers. Therefore, this study is thought to be the basis for future research on the relationship between CSR dimensions.

REFERENCES

- Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk*. (Ed: C. C. Aktan), in Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (pp. 11-36). İstanbul: İGİAD.
- Arslan, M. (2012). *İş ve meslek ahlakı: dünya ve Türkiye örnekleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Caroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *The Academy of Management Review*, 4(4), 497-505.
- Dalyan, F. (2007). *Sosyal sorumluluğun temelleri*. (Ed: C. C. Aktan), in Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk içinde (pp. 45-60). İstanbul: İGİAD.
- Ece, S. (2018). Bireylerin firmaların sosyal sorumluluklarına bakışı: Ampirik bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 171-184.

- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. New York: Pitman Publishing.
- Friedman, M. (1970). The social responsibility of business is to increase its profits . *The New York Times Magazine*.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Maignan, I., & Ferrell, O. C. (2000). Measuring corporate citizenship in two countries: the case of the United States and France. *Journal of Business Ethics*, 23(3), 283–297.
- Manakkalathil, J., & Rudolf, E. (1995). Corporate social responsibility in a globalizing market. *SAM Advanced Management Journal*, 60(1), 29-47.
- Özalp, İ., Tonus, H. Z., & Sarıkaya, M. (2008). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 69-84.
- Parker, C. (2007). *Meta-Regulation: Legal accountability for corporate social responsibility?* (Ed: D. McBarnet, A. Voiculescu, & T. Campbell), in *New Corporate Accountability: Corporate Social Responsibility and the Law* (pp. 1-49). UK: Cambridge University Press.

İki Portre Üzerine Yeni Bir Değerlendirme

Araş. Gör. Yaşar Arlı^{1*}

Geliş tarihi: 05.09.2019
Kabul tarihi: 16.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 274-281
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%.

¹Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
yasararli@akdeniz.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7799-6764

* Sorumlu yazar

ÖZ

Uluslararası portre araştırmacılığı alanında karşımıza çıkan en önemli husus bir portrenin resmi mi yoksa özel mi olduğu sorusudur. Bu soru aynı zamanda ele alınan portrenin hangi imparator veya imparatoriçeye ait olduğunu ya da hangi imparator veya imparatoriçeden esinlenerek ortaya konduğu sorularının cevaplarını da bizlere sunmaktadır. Böylelikle bu önemli husus, ele aldığımız eserin tanım ve tarihlendirilmesinde bizlere yol gösteren önemli bir faktördür. Uluslararası portre araştırmacılığı kriterlerine bağlı kalarak ele aldığım bu yazımda, 1949 ve 1971 yıllarında Buschor tarafından ele alınan erkek başı aynı zamanda 1966 yılında İnan-Rosenbaum tarafından da ele alınmış olup ortaya iki farklı tanım ve tarihlendirme çıkmıştır. Kadın başı ise 1974 yılında İnan ve 1979 yılında da İnan-Rosenbaum tarafından ele alınmış olup daha sonraları ise Fejfer ve Güven'de dahil olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve her bir araştırmacı tarafından da farklı bir tanım ve tarihlendirme yapılmıştır. Bu yüzden yukarıda belirttiğim sorulara cevap aramak kaygısıyla ele aldığım bu çalışmamda, tanım ve tarihlendirme konusunda ayrılıkların yaşandığı erkek başı ile kadın başı hakkında yeni bir yorum getirmeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: portre, baş, Vespasian, Traian dönemi.

A New Assessment on Two Portraits

Res. Assist. Yaşar Arlı^{1*}

First received: 05.09.2019

Accepted: 16.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 274-281

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%.

¹Akdeniz University, Turkey,

yasrarli@akdeniz.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-7799-6764

* Corresponding Author

ABSTRACT

The most vital point in the field of international portrait research is the question of whether a portrait is official or private. This question also provides us answers to the questions that to which emperor or empress the portrait discussed belonged or from which emperor or empress the portrait was done by inspiring. Thus, this vital issue is an important factor guiding us for identification and dating of the piece. In my paper based on international portrait research criteria, male head discussed by Buschor in 1949 and 1971 has also been discussed by Inan-Rosenbaum in 1966 and two different definition and dating has emerged. The female head has been studied by Inan in 1974 and Inan-Rosenbaum in 1979 and later, it has been examined by many researchers, including Fejfer and Güven and a different definition and dating has been made by each researcher. Therefore, in this paper prepared with the concern of finding answers to the questions mentioned above, I will try to make a new interpretation about male and female heads on which there are disagreements about definition and dating.

Keywords: portrait, head, Vespasianus, Traianus period.

INTRODUCTION

There are some disagreements about names and dating of two pieces examined by many researchers until today. These two pieces which I have scrutinised within the frame of my progressing doctoral study have been reinterpreted with new information and documents. The two important studies published by J. Inan and E. A. Rosenbaum between 1966-1979 are quite important in terms of evaluating portrait art of Anatolian Roman Period in a holistic manner. Because these two important studies contain a quite wide geography and a long chronology, they could not examine Anatolian portrait art in details. Except these two studies, Anatolian portrait art has been examined by individual expressions, this constituted a problem in terms of the development of portrait art in Anatolia. Anatolian originated portraits which have not been examined in a holistic approach have been the subject of different expressions many times. Therefore, pieces of Pergamon and Perge have been reexamined for justified reasons.

Male Head (Plate I)

Bergama Museum (Inv. No. 1916)

Pergamon.

H. H. 34,2 cm. H. W. 28 cm.

Medium grained crystalline white marble.

Vespasianus Period (AD 69-79)

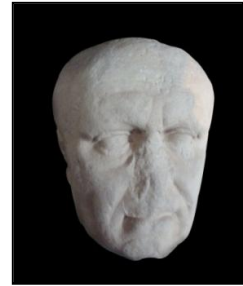
Resources: Winter 1908, 230 Figure 278; Buschor 1949, 50, 55 Figure 45; İnan-Rosenbaum 1966, 67 Plate 16 Figure 2, 3; Buschor 1971 Figure 61.

The head is broken and missing from the beginning of the neck. There is a big tear-off at the top of the head. The nose is completely broken. There is seen sprodically abrasions and bruises on the face. There are small lost parts on the forehead, ear, lips and chin.

Considering physiognomic features of the person described, the piece must belong to an old male. The upper part of the head is roughly processed. Except hair combed from temporals and rear part of the head to the nape, there is no hair at the front part. There are wrinkles on the face as a sign of old age. The wrinkles given with parallel lines on wide and bare forehead have been processed with deep lines on the face. Skin saggings downwards from both sides of the nose wings are seen. The saggy face skin is also another sign of elderliness. He has a flat and strong skull. The eyebrows are processed in the form of a bow. The eyes are deeply placed and the eyelids are swollen. Although the nose is broken, it is big as understood from the part which is left. The ears have been processed proper to facial anatomy, and they are natural. In spite of wide facial structure, the mouth is small and closed. There are small pits on both sides of the mouth. The chin is round and fat.

The head of Pergamon introduced to the scientific world by many researchers has been interpreted differently by each researcher. For instance, F. Winter has interpreted Pergamon piece as a special portrait dated to Roman imperial period (Winter, 1908, p. 230). After F. Winter, E. Buschor has dated the head with inventory number 1916 to 1st century BC in his publications in both 1949 and 1971 (Buschor, 1949, pp. 50, 55: figure 45; Buschor, 1971, figure 61). Contrary to the opinions of both researchers, J. Inan and E. A. Rosenbaum have interpreted Pergamon piece as a Vespasianus portrait with his own physiognomic features, not an ordinary person and dated to Flavian period (Inan and Rosenbaum, 1966, p. 67, plate 16, figure 2, 3).

The physiognomic features of Pergamon head are repetition of main type portraits of Vespasianus as an old man (Fittschen and Zanker, 1985, p. 33, plate 27, 2, figure 27). When we compare Pergamon piece with Vespasianus portrait in Ny Carlsberg Glyptotek Museum in Copenhagen (De Puma, 1988, p. 6: figure 1; Levick, 1999, plate 3, figure 5), it supports this view. In both pieces, the physiognomic features such as baldness of the person depicted based on elderliness, wrinkles on the forehead and face, saggy face skin, flattened and strong skull, large face and forehead, deeply placed eyes, small mouth and collapsed surrounding of the mouth, fat and round chin show similarity. The coins with depiction of Vespasianus portraits (Förschner, 1959/60, plate 1) also verify this similarity. As a result of this

similarities, the male head interpreted as Vespasianus by us has to be dated to second half of his emperorship (De Puma, 1988, p. 6, plate 1).

Female Head (Plate II)

Antalya Archaeology Museum (Inv. No 3281)

Perge.

H. H 31 cm, H. W 20 cm.

Fine crystalline white marble.

1. Traianus Period (AD 98-117)

2. Severan Period (AD 193-211)

Resources: Inan 1974, 661 Plate 218; Inan-Rosenbaum 1979, 256 Plate 167; Fitschen 1984, 207 No. 234:1-2; Schmidt-Colinet 1991, 443; Meischner 2001, 181; Fejfer 2008, 363 Fig. 304; Güven 2014, 207, 208, 209 Plate 78.

The head is broken and missing from the beginning of the neck. The right side of headscarf and right side of the forehead are torn off. There is a damage on the face of the piece. The nose is broken, right eye is eroded. The mouth and chin are slightly broken off.

Considering physiognomic features of the head, the piece must belong to an adult woman. Due to thick headscarf on the head of the piece, it is thought that it belongs to a clothed portrait statue. There is a high mass of hair combed backwards in the front of the forehead. The end part of hair tresses flowing downwards from thick headscarf is wavy. Except the high mass of hair on the front of the forehead, all hair and ears are under the thick headscarf. There is a wide band on the forehead just under the headscarf. The lower part of high forehead is slightly swollen. Despite abrasion, the eyebrows are thin and bow-shaped. The pupil and the iris have been processed. The pupil and the iris are in the form of circular rings placed into each other. Some part of the pupil and the iris are under the upper eyelid. The upper eyelids are thicker than the lower ones. The eyes are opened, the eyelids stretch towards the eye flares. It is thought that the broken nose is flat from the part which is left. There are superficial lines coming downwards from the nose wings. The mouth is closed, the lips are thin. There are small concavities seen at the edges of closed mouth. The chin is fat. The dewlap under the chin is apparent. The face is oval, the cheeks are plump.

There are many views and suggestions about the female head interpreted by many researchers until today. For instance, Perge head which was discussed by J. Inan in 1974 (Inan, 1974, p. 661) was reexamined once again by J. Inan and E. A. Rosenbaum (Inan and Rosenbaum, 1979, p. 234) in 1979 and dated to the Tetrarchy period in both publications. In 2008, J. Fejfer dated Perge head to Severan period contrary to these dates (Fejfer, 2008, p. 363). In 2014, B. A. Güven emphasized in her doctoral thesis study that Perge head was processed twice (Güven, 2014, p. 209). In her study, while B. A. Güven dated the first craftsmanship of Perge portrait to Traianus period, she suggested a wide range of time such as 280-Vth century AD for the second craftsmanship (Güven, 2014, p. 209).

The fact that wreath-like hair mass on Perge portrait has been transformed into a high hair mass under the thick veil by being trimmed and hair band on the forehead has been shaped by being trimmed hair tresses enclosing the forehead such as a facile crown from ear to ear are indicators of second craftsmanship of the portrait. The fact that hair band on the forehead has no functionality and the ear under the veil has not been processed supports this view expressed by also B. A. Güven. When examined the hairdressing fashion on Perge head, the first craftsmanship has to be dated to Traianus period; because when we compare Perge piece with portraits of Traianus period, it is thought that high hair mass on the forehead is similar to a wreath-like hair mass placed on the forehead before being trimmed (Herrmann, Jr., 1991, p. 38, figure 4a,b) or double-layer hair mass enclosing the forehead such as a facile crown from ear to ear (West, 1941, plate 19, figure 70, 70a, 71, 72). When we compare Perge head with the portrait of Ulpia Marciana exhibited in Ostia (Wegner, 1956, plate 35, figure 75, 75a-b) as a result of these similarities, similarity of slight swollen forehead, stretching eyelids to the eye flares, plump cheeks,

facile channels coming downwards from nose wings, thin lip and fat chin supports the idea that the first craftsmanship belongs to Traianus period meanwhile. Also, the wavy processing of hair tresses coming downwards from the thick veil and processing of pupil and the iris are quite different from portrait style of Traianus period. As J. Fejfer suggested, who has not mentioned about the second craftsmanship of the portrait, when we compare Perge head with portrait of Iulia Domna in Capitoline Museum (Fittschen and Zanker, 1983, p. 29, plate 39), wavy hair coming downwards from the thick veil and processing of circular rings-shaped pupil placed into each other are similar. The second craftsmanship of Perge portrait rendered as a result of these similarities also has to be dated to Severan period.

CONCLUSION

Pergamon head reinterpreted by us reflects genuine physiognomic features of elderly Vespasianus who came to the throne in 69 AD rather than veristic expression on pieces of 1st century BC. For Antalya piece which has second craftsmanship, while the first craftsmanship is being dated to Traianus period, the second craftsmanship is dated to Septimus Severus period with its justifications.

Bilgilendirme / Acknowledgement: This article has been compiled from my doctoral thesis study entitled as "Portrait Art of Flavian and Traianus Periods in Anatolia" which is being conducted and continued under consultancy of Prof. Dr. Havva Işık. In 34 museums, scientific research has been conducted under my thesis title. Funding for scientific researches has been provided by Akdeniz University FMTP Funding Unit, Akdeniz University Scientific Research Coordination Unit (SRP) and Koç University Suna & Inan Kıraç Research Center for Mediterranean Civilizations (AKMED), I thank to each unit for their supports.

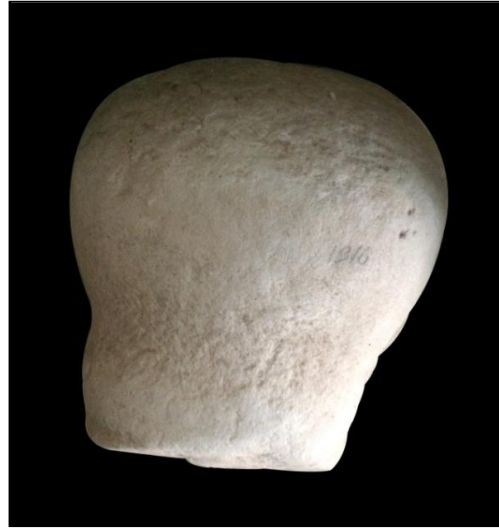
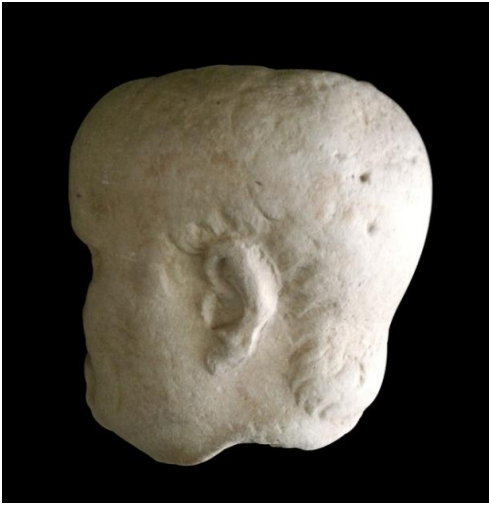
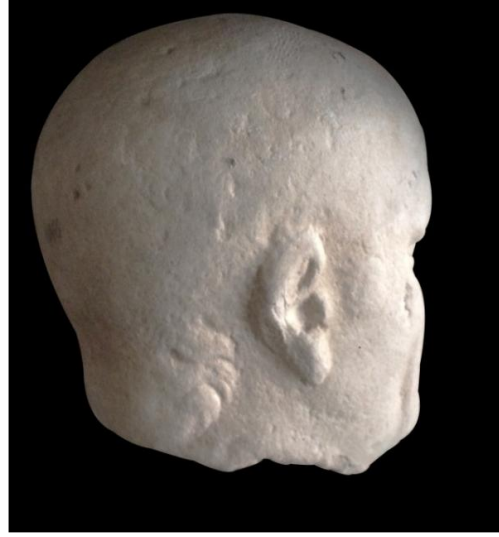
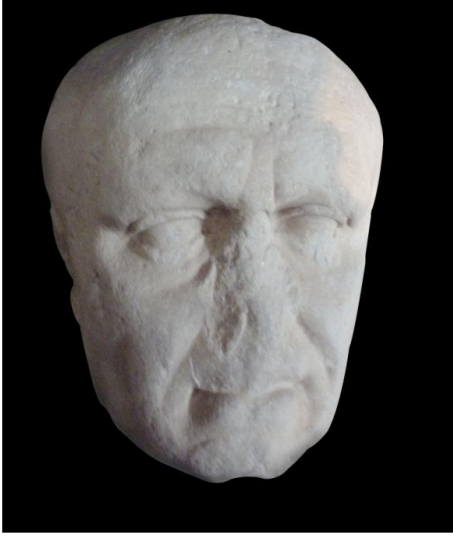
REFERENCES

- Busschor, E. (1949). *Das hellenistische bildnis*. Mönih: Verlag.
- Buschor, E. (1971). *Das hellenistische bildnis*. Mönih: Verlag.
- Carradice, I. (1998). *Towards a new introduction to the flavian coinage. Bulletin of the institute of classical studies. Supplement, No: 7, MODUS*. New Jersey: Wiley.
- De Puma, R. D. (1988). *Roman potraits*. Iowa City: The University of Iowa Museum of Art.
- Fejfer, J. (1998). *Roman potraits in context*. Berlin-Newyork: Walter der Grayter.
- Fittschen, K. ve Zanker P. (1983). *Katalog der römischen porträts in den capitolinischen museen und der anderen kommunalen sammlungen der stadt rom-text*. Batı Almanya: Philipp von Zabern.
- Fittschen, K. ve Zanker P. (1983). *Katalog der römischen porträts in den capitolinischen museen und der anderen kommunalen sammlungen der stadt rom-tafeln*. Batı Almanya: Philipp von Zabern.
- Förscher, G. (1959/60). *Das porträt vespasians auf römischen münzen*. Berlin: Sonderdruck.
- Güven, B. A. (2014). *Pamphylia bölgesi roma dönemi portreciliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Herrmann, Jr. J. J. (1991). Rearranged hair: a portrait of a roman in boston and some recarved portraits of earlier imperial times. *Journal of the Museum of Fine Arts*, 3, 34-50.
- İnan, J. (1966). *Roman and early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor*. Londra: Oxford University Press.
- İnan, J. (1974). Neu porträtstatuen aus perge. *Mansel'e Armağan II*. Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. A. (1979). *Römische und frühbyzantinische porträplastik aus der türkei-tafeln*. Mönih: Verlag.

- İnan, J. ve Rosenbaum, E. A. (1979). *Römische und frühbyzantinische porträplastik aus der türkei-text*. Münih: Verlag.
- Levick, B. (1999). *Vespasian*. Newyork: Routledge.
- Meischner, J. (2001). *Bildnisse de spätantike 193-500: problemfelder die privatportrats*. Berlin: Edition BNB.
- Schmidt-Colinet, A. (1991). Eine severische priesterin aus syrien in perge. *Istanbuler Mitteilungen*, 41, 439-445.
- Wegner, M. (1966). *Das römische herrscherbild: die flavier (vespasian.titus.domitian.nerva.iulia titi. Domitilla.domitia)*. Berlin: Verlag Gebr.
- West, R. (1933). *Römische porträt-plastik*. Münih: F. Bruckmann K. G.
- Winter, F. (1908). *Altertümer von pergamon, VII.2: Die skulpturen mit ausnahme der alterreliefs*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.

PLATE I

Plate I. Bergama Museum, Vespasianus Portrait. (Photo: Yaşar ARLI, 2017).

PLATE II

Plate II. Antalya Archaeology Museum, Private Women Portrait. Photo: Yaşar ARLI, 2017).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Naipleri ve Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri

Dr. Nihal Gezen^{1*}

Geliş tarihi: 23.08.2019
Kabul tarihi: 17.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 282-297
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.

¹ Turkey, nhlgzn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3075-2532

* Sorumlu yazar

ÖZ

1075-1308 yılları arasında hüküm süren Türkiye Selçuklu Devleti eski Türk devlet geleneği ve egemenlik anlayışını devam ettiren Türk devletlerinden birisidir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet anlayışına göre saltanat, veraset ile intikal etmekteydi. Saltanatın veraset ile intikal ettiği bu devlette hükümdar olabilmek için başka bir seçenek söz konusu değildi. Bununla beraber hanedan üyelerinin her birinin eşit derecede hükümdar olma hakkı olması ve bu konuda kesin kuralların olmaması taht mücadelelerine sebep olmuştur. Sultanlar hanedan mensubu olmalarına rağmen hanedan içinde olsa dahi bu devlette iktidara sahip olmak için nüfuzlu ve güçlü olmak bir bakıma ümera nezdinde sözü geçen olmak için çetin mücadeleler yaşanmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde saltanat naipleri devletin sahip olduğu iktidar anlayışına rağmen sultanların iktidarı üzerinde azımsanmayacak ölçüde etkili olmaktadır. Bu çalışma ile mevcut saltanat naipleri üzerinden bu durumu örnekleri ile izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Saltanat Naibi, İktidar.

Sultanate Regents in the Anatolian Seljuk Empire and Their Effects on Power

Dr. Nihal Gezen^{1*}

First received: 23.08.2019

Accepted: 17.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 282-297

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.

¹ Turkey, nhlgn@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3075-2532

* Corresponding Author

ABSTRACT

The Anatolian Seljuk Empire that ruled in the period of 1075-1308 was one of the Turkic states that continued the old Turkish tradition of state and understanding of hegemony. According to the hegemonic approach of the Anatolian Seljuk Empire, sultanate was passed down by succession. In this state where sultanate was passed down by succession, there was no other option to become a ruler. In addition to this, the fact that each of the members of the dynasty that an equal right to become the ruler and the lack of precise rules about this issue led to fights for the throne. Although all Sultans were members of the dynasty, for being influential and powerful to have the political power in this state, namely being the one who rules in the eyes of the commanders, formidable fights were experienced. Sultanate regents in the Anatolian Seljuk Empire had a considerable influence on the power of Sultans despite the understanding of political power in the state. With this study, we will aim to explain this situation based on the sultanate regents of the period.

Key Words: Anatolian Seljuk Empire, Sultanate Regent, Political Power.

1. Türkiye Selçuklu Devleti Hâkimiyet Anlayışı

1075-1308 yılları arasında hüküm süren bu devlet kaynaklarda, Selcukî-ı Rum (Selçukîyan-ı Rum) adı ile geçmektedir (Sümer, 2009, s. 380). Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Büyük Selçuklu Devleti hükümdarlarıyla aynı soydan geldiği ve onlardan ayrıldığı için Büyük Selçukluların devamı olarak sayılmıştır. Selçuklular, Türkistan'da doğan Türk devlet geleneğine, Horasan, İran ve Ortadoğu tecrübelerini de katıp zenginleştirerek, oluşan bu geleneği hâkim oldukları topraklara ve Anadolu'ya taşımışlardır. Bu aşamada onlar bir yandan eski Türk-İslam devletlerinden miras aldıkları gelenekleri ve müesseseleri yeni hüküm sürdükleri coğrafyalara hâkim kılmaya çalışmışlardır. Bir yandan da karşı karşıya kaldıkları yeni durumlara hızlı bir şekilde uyum sağlamışlardır (Göksu, 2017, s. 9).

Eski Türk devlet geleneği ve egemenlik anlayışına göre; devlet ve toplum hanedanın ortak malı kabul edilmekteydi. Bu anlayışa göre, hanedan üyelerinin her biri tahta geçme hakkına sahipti. Türkiye Selçuklu Devleti'nde de bu anlayış devam etmiştir (Keskin, 2002, s. 916). Tüm şehzadelerin başa geçme şansı olduğundan özellikle devletin son zamanlarında bu durum siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur. İktidar için devlet adamlarının da bu duruma taraf olmasıyla, aynı anda devletin başında iki veya üç sultanın olduğu dönemler de görülmüştür.

Selçuklu devlet geleneğinde, hükümdarlık hanedanın ortak malıdır. Sultan devletin tek temsilcisi olup, yetkisini doğrudan Tanrı'dan almaktaydı. Ancak o, sorumsuz ve kutsal sayılmazdı. Selçuklu sultanı mutlak hâkim olmayıp, hâkimiyetini törelere, yasalara ve dini kurallara göre kurar ve üst düzey emirler ve ordu komutanları ile görüşüp kararlar alırdı. Selçuklularda, hanedan üyeleri kendi içlerinde savaşarak, savaşın galibi olarak iktidarı elde etmişlerdir. Bunun sebebi veraset sisteminde belli bir usulün olmaması ve hanedan üyesi herkesin eşit haklara sahip olmasıydı. Çoğunlukla tahta hükümdarın büyük oğlu geçmiştir (Turan, 2002, s. 213).

Selçuklu hükümdarları vefat etmeden evvel veliaht tayin ederler ve devlet erkânından seçtikleri bu veliahtlar için söz alırlardı. Ancak hükümdar vefat ettiği zaman, hanedanın diğer erkekleri bu söze ve karara razı olmazlar ve kanlı mücadeleler meydana gelirdi. Ortaçağ Türk-İslam Devletleri'nde iktidarı ele geçirip, tahta oturacak hükümdar muhakkak, bağlı bulunduğu hilafet merkezinden –Abbasi veya Fatimi halifeliği- iktidarını meşru kılan bir menşur almak durumunda idi (Özbek, 2013, s. 160). Nitekim Selçuklu hükümdarları tahta geçtikleri vakit, hediyeler ve elçiler göndererek hâkimiyetlerinin tasdikini isterlerdi. Halife de menşur, hil'at, asa, çetr, âlem, sarık vb. hediyeler göndererek hükümdarlığı onaylardı (Turan, 2002, s. 213-214).

Selçuklu Devleti, Türk-İslam menşeinin devamı olan unsur ve müesseselerin birleşiminden oluşmuş bir devlettir. Bu devlet de eski Türk feodal anlayışına sahipti Göktürkler ve Karahanlılar'da görüldüğü üzere. devlet hanedan üyelerinin ortak malı kabul ediliyordu. Türkmen beylerine feodal anlayışa göre, bazı idari, askeri ve siyasi haklar tanınıyordu. Devleti, hanedan üyelerinin ortak malı kabul eden Türk siyasi anlayışını yıkmak, saltanat usulünü değiştirmek mümkün değildi. Bu yüzden sultanlar, taht kavgası sebebiyle yaşamlarını yitirebilmekte ve devletin dağılmasına yol açmaktaydılar. Sultanlar her ne kadar hayatta iken, veliaht tayin etseler dahi, taht mücadeleleri yaşanmaya devam ediyordu. Sultanın iradesi hukuki bir mesnet kabul edilmeyebiliyordu (Turan, 2008, s. 305, 306).

Devletin kurucu sultanı Süleyman Şah'ın ölümünden sonra oğullarının esaret altında olmasından dolayı taht boş kalınca devletin idaresini önce Ebu'l Kasım ve kardeşi Ebu'l Gazi elinde bulundurmuş olsa dahi Süleyman Şah'tan sonra devletin başına nihayetinde oğlu Kılıç Arslan geçmiş ve devlet onun soyundan devam etmiştir. Devletin son dönemlerinde Saadeddin Köpek gibi devlet adamları sultan olmayı arzu etse dahi devlet geleneği buna izin vermemiştir. Klasik Türk devlet geleneğinde Türk devletlerinin tek bir hanedandan oluştuğu ve yönetici aile ortadan kalktığında devletin yıkıldığı veya başka bir isim aldığı görülür. Türkiye Selçuklu Devleti de bu geleneğin temsilcisi olan tek bir hanedan tarafından yönetilmiş bir siyasi yapıdır.

2. Türkiye Selçuklu Devleti Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk Sultanı, Kutalmış oğlu I. Rükneddin Süleyman Şah, 1075 yılında İznik'te Türkiye Selçuklu Devletini kurdu (*Mir'atü 'z-Zaman*, 2011, s. 261; *Zübdet 'ül-Haleb*, 2014, s. 51;

Turan, 1996, s. 55; Turan, 2014, s. 219). Süleyman Şah Kuzey Suriye seferine çıkarken, yokluğunda devlet işlerini yürütmesi, devleti içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere ve tehditlere karşı koruması için kendisine vekil olarak Emir Ebu'l Kasım'ı¹ İznik'te saltanat naibi olarak görevlendirdi (*Alexiad*, 1996, s. 194; Turan, 1996, s. 66).

Saltanat naibi Ebu'l Kasım'ın Selçuklu ailesinden olup olmadığına ve onun menşesine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak Ebu'l Kasım, Selçuklu hanedanına mensup olsun veyahut olmasın Süleyman Şah'ın güvenini kazanabilmiştir. Sultan onun sadakatine güvendiği ve onu güçlü bir devlet adamı olarak gördüğü için yokluğunda devleti ve saltanatını ona emanet etmiştir.

İznik'te saltanat naibi ve başkumandan olarak tayin edilen Ebu'l Kasım, kardeşi Ebu'l Gazi'yi Kapadokya'da vali olarak tayin etmişti (Turan, 1996, s. 70). Kendisine devletin sorumluluğu yüklenen Ebu'l Kasım, akıllı ve cesurdu. O, bir rivayete göre, saltanat naipliği unvanı ile yetinmeyerek İznik tahtına çıkarak sultan unvanını da aldı (Turan, 1996, s. 84; Ayönü, 2018, s. 78).

Kanaatimizce Ebu'l Kasım'ın sultan unvanını Süleyman Şah'ın vefatı söz konusu değilken almış olması pek mümkün değildir. Sultanın vefat etmiş olduğunu varsaysak dahi saltanat naibi Ebu'l Kasım böyle büyük bir hareket için cesaret edemezdi. Çünkü devlet bu aşamada henüz tam anlamı ile bağımsız sayılmazdı. Devlet, Büyük Selçuklu Devleti'nin tabiiyetinden tam olarak kurtulamamıştı. Bununla beraber en önemlisi meşru bir gerekçeye sahip olmadan sadece iktidar için arzu duyup saltanat naipleri kendilerini kolay bir şekilde sultan olarak ilan edemezlerdi. Burada söylenmek ve vurgulanmak istenen, Ebu'l Kasım'ın devlet üzerinde otoritesinin adeta bir sultan kadar olmasıdır. Nitekim yeni fethedilen Anadolu topraklarındaki siyasi kargaşa ve iktidar mücadeleleri dikkate alındığında bu husus daha kolay bir şekilde anlaşılır.

Saltanat naibi Ebu'l Kasım, 1081 yılında Bizans Devleti ile yapılan Dragos Suyu antlaşmasını bozarak, İstanbul Boğazına ve Marmara sahillerine doğru akıncılarını sevk etti. Bizanslılar ile denizde mücadele etmek için fethettiği Kios (Gemlik) kıyı kentindeki limanda, 1086 yılında gemi yapımını başlattı (*Alexiad*, 1996, s. 198). Bunun yanı sıra Bizans Devleti'ne karşı mücadelede kendisine yardımcı olmaları için İzmir Türk Beyi Çaka ve Balkanlar'daki Peçenek Türkleri ile de temas haline geçti (Sevim, 2000, s. 127; Turan, 1996, s. 84).

İstanbul'u ele geçirmeyi hedefleyen Ebu'l Kasım'ın bu faaliyetlerine karşı, Bizans İmparatoru Aleksios Komneos, başkent İznik'i iki ayrı kuvvet ile kuşattı. Bunun akabinde 1087 yılında, Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah İznik'e yardım için Emir Porsuk liderliğinde büyük bir kuvvet yolladı. Bunun üzerine Bizans kuvvetleri kuşatmayı bırakıp, geri çekildi. Bu esnada Ebu'l Kasım, geri çekilmeye çalışan Bizans kuvvetlerine yetişip onlara karşı mücadelede bulundu. Hatta İzmit'i dahi fethetti. Ancak Ebu'l Kasım, Emir Porsuk'un İznik'e hâkim olmasından endişe duyarak Bizans Devleti ile ittifak kurdu (Ostrogorsky, 2015, s. 333; Ayönü, 2018, s. 80-82). Bizans İmparatoru, Ebu'l Kasım'ı İstanbul'a davet etti. Daveti kabul eden Ebu'l Kasım, Bizans ile olan ilişkileri geliştirdi ve bu süreçte İstanbul'daki yaşama dair gözlemlerde bulundu (*Alexiad*, 1996, s. 199, 200; Turan, 1996, s. 85).

Ebu'l Kasım'ın Bizans İmparatorluğu ile geliştirdiği ilişkileri ve asker yardımı sözü neticesinde Emir Porsuk, İznik'ten geri çekilmek zorunda kaldı. İznik çevresinde bu olaylar yaşanırken Süleyman Şah, Antakya'yı fethetti. Antakya'nın fethinden sonra Kuzey Suriye'nin fethine yönelik Süleyman Şah, Suriye Selçuklularını ile çarpışmak zorunda kaldı. Suriye Selçuklularının hükümdarı Tutuş ile yaptığı savaş sonucunda, Süleyman Şah'ın ordusu bozguna uğradı ve Süleyman Şah yaşamını kaybetti (Turan, 1996, s. 85; *Ravzatu's-Safâ*, 2018, s. 267; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 18).

Süleyman Şah'ın vefatından sonra 1086-1092 yılları arasında Türkiye Selçuklu tahtı boş kaldı (Keskin, 2002, s. 916). Ancak Süleyman Şah'ın kurmuş olduğu teşkilat önce Ebu'l Kasım sonra kardeşi Ebu'l Gazi tarafından başarı ile korundu (Koca, 2003, s. 64).

Melik Şah aradan bir süre geçtikten sonra Emir Bozan'ı da Porsuk gibi İznik seferi için gönderdi. Ancak Bozan da İznik'i ele geçiremedi ve Ulubat Gölü taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Yaşanan bütün bu gelişmelerin sonucunda Ebu'l Kasım, devlet üzerindeki iktidarını ciddi anlamda sarsmaya çalışan Melik

¹ Ebu'l Kasım, bu kişinin künyesi olup, asıl adı bilinmemektedir (Turan, 1996, s. 84).

Şah'ın huzuruna çıkmak ve İznik yönetimi üzerindeki otoritesinin Melik Şah tarafından da kabul edilmesini sağlamak için İsfahan'a gitti. Onun bu arzusu Melik Şah tarafından kabul görmedi bilakis sultan onunla görüşmeyi dahi reddetti. Ebu'l Kasım bunun akabinde İznik'e geri dönerken, Emir Bozan tarafından yakalandı ve Bozan onun hayatına son verdi (Turan, 1996, s. 84, 85, 660; Sevim, 2000, s. 128).

Sultan Alaeddin'in saltanatı zamanında (1220-1237) devletin her açıdan zirveye ulaştığı kabul edilmektedir. Onun zamanında, Moğol tehlikesine karşı önlemler alınıp, Ermenilerin gücü zayıflatıldı ve devletin refahını sağlayacak politikalar geliştirildi. Ancak daha sonrasında Harezmîlilerin hizmete alınması ve bazı devlet adamlarının tasfiye edilmesi sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti'nin geleceği tehlike altına girdi ve bazı olumsuz gelişmeler yaşanmaya başlandı (*Ravzatu's-Safâ*, 2018, s. 271; Ersan, 2010, s. 20).

I. Alaeddin Keykubad zamanında bazı emir ve beylerin iktidarın kimin elinde olacağına dair meselelerde kuvvet ve kudretleri arttı. Hatta bu emirlerin ve beylerin harcamaları ve zenginlikleri sultandan dahi fazla olabiliyordu. Bu durum ise dedikoduların artmasına ve ortalığın karışmasına yol açıyordu (*Selçuknâme*, 1941, s. 88-90).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu zamana kadar hüküm süren sultanlar, karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmişler, devletin gücünü artırmışlar, güven ve huzuru sağlamak için çalışmışlardır. Alâeddin Keykubad'dan sonra tahta geçen hükümdarlar, artık devlet işlerini kendi başlarına yönetememişlerdir. Küçük yaşlarda tahta oturtulmaları sebebi ile kendilerine sürekli müdahalede bulunulmuştur. Ayrıca hükümdar olabilecek kadar yeterli bir eğitimi alamadıkları için devlet işlerini ve işleyişini, devletin ileri gelenlerine bırakmak zorunda kalmışlardır (*Müsâmeretü'l-Âhbâr*, 2000, s. 25; Ersan, 2010, s. 20, 21). Dolayısıyla bu sultanların iktidarı sağlam ve kalıcı olamamıştır.

1223 yılında Sultan Alaeddin, emirlerin ve komutanların nüfuzlarını kırmak ve onların zenginliklerini azaltmak amacıyla onlara, Konya, Sivas ve Ala'yye gibi Anadolu şehirlerinde bulunan kalelerin ve surların tamir edilmesi görevlerini verdi (*el-Evâmirü'l-Alâ'yye*, 2014, s. 287; *Selçuknâme*, 1941, s. 99, 100). Onlar sultanın asıl maksadını bildikleri için ondan kurtulmanın yollarını aradılar. Böylelikle onlar ile sultan arasındaki anlaşmazlık daha da derinleşti.

Sultana muhalif olanlardan beylerbeyi Seyfeddin Ayaba, konağında verdiği bir ziyafet esnasında, kendi destekçilerine sultanı nasıl tahttan hal edeceklerine dair fikirlerini beyan etti. Buna göre sultan, Ayaba'nın konağında verilen bir ziyafet esnasında tutuklanacak ve onun sultanlığı son bulacaktır. Bunun sonucunda da ona muhalif olanlar rahat bir şekilde devlet üzerinde egemen olacaklardı. Seyfeddin Ayaba'nın konağındaki bu ziyafetten dönüşü sırasında bir emir, sultana sadık olan Hokkabazoğlu'na rastlamıştır. Alkolün tesiriyle bu emir, ona sultan hakkında tasarladıkları planı anlatmıştır. Bunun üzerine Hokkabazoğlu, sultana bu gelişmeleri aktarmıştır. Sultan iktidarının tehlikede olduğunu daha net olarak anlamaya başladığında, Konya'da daha fazla kalamayıp, yazın gelmesi ile de Kayseri'ye gitmiştir. Onun amacı, burada hayatta kalabilmek için tedbirler almak ve iktidarının elinden çıkmaması için faaliyetler yürütmektir. Sultan, hayatına ve iktidarına göz koyanları alt edebilmek için güvenli gördüğü Kayseri'de onlara karşı Hokkabazoğlu Seyfeddin ve Mübarizeddin Çavlı ile tedbirler almaya başladı. Buna göre öncelikle devlet adamları ve askerler sultanın sarayına silahla ve yanlarında çok sayıda adamları ile giremeyeceklerdi. Daha sonra ise sultana muhalif olan emirlerin Kayseri'de, sultanın belirlediği bir günde verdiği ziyafet esnasında imha edileceklerdi. Nitekim böyle de olmuştur. Bu asi emirlerden Seyfeddin Ayaba ve Zeyneddin Beşara ölümle diğerleri ise hapis edilerek cezalandırılmıştır. Sultan Alaeddin böylece iktidarı üzerindeki tehlikeleri bertaraf edip, devlet adamları nezdinde otoritesini sağlamlaştırmıştır. Ona bunun için en başından itibaren yardım eden, sultana sadık Hokkabazoğlu ise sultan tarafından saltanat naibi olarak tayin edilmiştir (*el-Evâmirü'l-Alâ'yye*, 2014, s. 287-288; *Selçuknâme*, 1941, s. 105-110; Kaymaz, 2011, s. 74, 75; Koca, 2009, s. 24-30).

Sultan Alaeddin, bu cezalandırma ve tayin işleminden sonra maiyeti ile birlikte Kayseri'den Meşhed ovasına indiği zaman, çevgan oynadığı esnada orta dereceli emirlerden Kemaleddin Kamyar, tercüman Zahirüddin Mansur ve Şemseddin Horasani'nin kendi aralarında konuştuğunu görüp, yaşadığı kötü tecrübelerden dolayı onların kendisi hakkında konuştuklarını düşünüp onları sürgün etti ve mallarını müsadere etti. Onlar, Melik Eşref'in şefaati ile tekrar ülkelerine geri dönebildiler. Esasında sultanın

niyeti başta saltanat naibinin de telkinleri ile bu emirlerin yaşamına son vermektir. Ancak beylerbeyi Komnenos, sultanın böyle bir harekette bulunmasını engelledi. O, bu emirlerin kendilerine bağlı gulamlarının sayısının çok olduğunu, daha öncesinde öldürülen asi emirlerin gulamlarının da sayısının çok olduğunu ve bunların birlikte hareket etme ihtimalleri bulunduğu için onların nüfuzunu kırmanın daha iyi olacağını dolayısıyla onların mallarının müsadere edilmesi gerektiğini belirtti. Sultan da bunu yerinde bir hareket görerek bu iş için onu görevlendirdi, saltanat naibine verdiği ilk emri iptal etti. Sultan, müsadere edilen mallarla hazineyi doldurup, ülke sınırlarındaki şehir ve kaleleri fethetmeye başladı (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 294, 295; *Selçuknâme*, 1941, s. 110; Kaymaz, 2011, s. 75; Koca, 2009, s. 31).

Sultan Ala'ie kalesinden indiği bir gün, Kemaleddin Kamyar'ı perişan ve üzüntülü bir halde gördü. Onun pişmanlığını samimi buldu. Bunun üzerine onu affederak ona ihsanlarda bulundu. Sultan, Kemaleddin Kamyar'a Sivas'a tabi Zara'yı iktâ verdi. Burasının 100.000 akçe iradı ve 60 kişi de sipahisi vardı. Bu olaydan sonra Kamyar, Şam'a elçi olarak gönderildi. O, bu sefer sayesinde çok sayıda mala sahip oldu (*Selçuknâme*, 1941, s. 109; Yinanç, 2014, s. 61; Turan, 1996, s. 341). Pervanelik görevinde de bulunmuş olan Kemaleddin Kamyar, Sultan Alaeddin zamanında Ahlat'a ve Ermeniler üzerine askeri seferlerde bulundu (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 293, 294; *Selçuknâme*, 2010, s. 108, 134-136).

Kemaleddin Kamyar bu seferlerin yanı sıra 50 bin kuvvet ile Harran, Ruha ve Rakka üzerine de fetihler gerçekleştirdi. Taceddin Pervane, onun bu başarıları karşısında endişelenip, kendi gücünü ispatlamak için kuvvetli arzular beslemeye başladı ve Kemaleddin Kamyar ile rekabet etmeye başladı (*Selçuknâme*, 2010, s. 146, 147).

Sultan Alaeddin Keykubad, 1235 senesinde Kemaleddin Kamyar'ı Kayseri sübaşılığına tayin etti. Sultan, onu "kalem ve kılıç sahibi" olarak görürdü. Kemaleddin Kamyar'a Antalya'da verilen bu tayin menşuru ile onun kudreti ve şöhreti arttı (Turan, 1996, s. 389). Aynı sene beylerbeyliği görevinde hizmet eden Kamyar'ı Sultan, saltanat naibi olarak da atadı. Böylelikle Kamyar, esasında terfi etmiş sayılmazdı. Çünkü saltanat naipliği makamı, beylerbeyliğinden daha düşük bir makamdı. Sultan, Kamyar'ın nüfuzunu bu atama ile kırmıştır ve onu ordudan uzaklaştırmıştır. Çünkü onun hakkında vatana ihanet ettiğine dair söylentiler mevcuttu. Ondandır boşalan beylerbeyliği makamına ise Sadeddin Köpek tayin edildi (Yinanç, 2014, s. 140).

Sultan Alaeddin Keykubad'ın vefatı esnasında, saltanat naibi Kemaleddin de orada bulunmaktaydı (*Selçuknâme*, 2010, s. 151, 152). Kemaleddin Kamyar, sultanın son saatlerinde onun yanına ulaştı. O, sultanın devlet işleri hakkında söyleyeceği son sözlerini, sultanın konuşma melekesini kaybetmesi sebebiyle duyamadı ve onun hareketlerinden de bir şey anlayamadı (Yinanç, 2014, s. 118). Sultanın vefat etmesi ile birlikte onun cenazesi Konya'ya götürülüp ecdadına ait olan Künbedsaray türbede defnedildi (Turan, 1996, s. 382; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 72-74).

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) bir önceki Selçuklu Sultanı olan babası Sultan Alaeddin'in, Haziran 1237 tarihinde vefat etmesi üzerine kendisine yardım eden emirlerin destekleri ile tahta geçirildi. Bu tarihten itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nde inhitat başladı (Turan, 1996, s. 403; Kaymaz, 1964, s. 91; *Ravzatu's-Safâ*, 2018, s. 272).

Sabık Sultan Alaeddin vefat etmeden önce, büyük bir geçit resmi ile Kayseri'de Ramazan bayramını devlet adamları ve elçiler ile kutlamış ve oğlu Kılıç Arslan'ı kendisine veliaht tayin etmişti (*Selçuknâme*, 2010, s. 151). Kılıç Arslan'ın Gıyaseddin Keyhüsrev adında kendisinden büyük kardeşi ve kendisinden küçük İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adlarında iki kardeşi daha bulunmaktaydı (Turan, 1996, s. 389, 404). Sultan Alaeddin büyük oğlunun devleti yönetebilecek kudrete ve kuvvete malik olmadığını düşünmüş olmalıdır ki ondan küçük olan oğlunu veliaht tayin etmiştir.

Sultan Alaeddin henüz defnedilmeden önce, veliaht tayin etmiş olmasına rağmen emirlerin hepsinin buna muvaffak olmamaları sebebiyle kardeşler arasında saltanatı elde etmek için mücadeleler, emirler arasında da sultan ve saltanat üzerinde hâkim olabilmek için çekişmeler yaşanmıştır. Yaşanan çekişmelerin ve rekabetin başını ise Emir Sadeddin Köpek çekmiştir.

Nitekim emir-i şikâr görevinde de bulunmuş, mimar Sadeddin Köpek, Gürcü oğlu Zahir'ül-Devle, Çaşnigir Şemseddin Altun-aba, Taceddin Pervane ve Üstâddâr Cemaleddin Ferruh, Sultan Alaeddin'in

cenazesi henüz sarayda iken, şehzade Gıyaseddin'i tahta oturtular (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 447, 448; *Selçuknâme*, 2010, s. 110, 152; Turan, 1996, s. 404). Bu emirler, Gıyaseddin'i destekleyerek devlet kademelerinde yer almak için menfaat ummuşlar ve planlarını gerçekleştirdikten sonra istedikleri makamları, yardımları ve hizmetleri karşılığında elde etmişlerdir. Onlar, Gıyaseddin'e biat ettiler ve onun saltanatına muhalefet edip, aksi bir harekete teşebbüs etmeye kalkışacaklara yönelik tedbir aldılar. Bunun için Meydan Kapısı haricinde şehrin tüm kapılarını sıkı bir şekilde kapadılar (Turan, 1996, s. 404).

Sultan Gıyaseddin'i destekleyen bu emirlerin faaliyetlerine rağmen sabık Sultan Alaeddin'e bağlı Hüsameddin Kaymerî gibi güçlü ve kudretli emirler, seçilen yeni sultana henüz biat etmemişlerdi. Onlar Sultan Alaeddin Keykubad'ın ahdinin yerine getirilmesinin yani Kılıç Arslan'ın sultan olması gerektiğini düşünüyorlardı. Bunun için gerekli orduya sahip olduklarını söylemekteydiler. Harezmi beylerinin lideri olan Kayır Han, Sultan Alaeddin'in de saltanat naibi olan Kemaleddin Kamyar'a, Sultan Alaeddin'e sadık kalmak için Kılıç Arslan'ı tahta çıkarabileceklerini söylemesine rağmen ihtiyatı hiçbir zaman elden bırakmayan Kemaleddin Kamyar bunun için acele etmemiştir. Bu sırada onlara, Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanata yerleştiği ve ona biat etmezler ise akıbetlerinin kötü olacağına dair bilgiler ulaştı. Onlar da sultanın mahiyetinin sayıca çok fazla olduğunu görüp, Sultan Gıyaseddin'inin saltanatını kabul etmekten ve ona biat etmekten başka bir yol göremediler (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 448-450; *Selçuknâme*, 2010, s. 153; Turan, 1996, s. 404, 405; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 74).

Gıyaseddin Keyhüsrev'in babası sultanı, Sadeddin Köpek ile işbirliği yapıp zehirlediği ve Sadeddin Köpek'in siyasi manevraları ile iktidarı ele geçirdiği de söylenmektedir (*Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 42; Yinanç, 2014, s. 135, 136; Turan, 1996, s. 456). Bu bilginin kesin olup olmadığı hususunda devrin kaynakları hem fikir olarak bir şey söylememektedir. Ancak, Sadeddin Köpek'in siyasi hayatı boyunca yürüttüğü politikalara bakıldığı zaman böyle bir teşebbüste bulunma ihtimali oldukça yüksek gözükmektedir.

Gıyaseddin, kendisine bağlı emirlerin bilhassa da Sadeddin Köpek'in ve askerlerin desteklemesi ile iktidara sahip olmuştu. Ancak onun iktidarı tam anlamı ile garanti altında ve sağlam sayılmazdı. Bu yüzden de korkmaktaydı. Onun korku duyması hiç de yersiz değildi. Çünkü Gıyaseddin, meşru varis dururken sultan seçilmişti. Bu sebeple meşru varisten, diğer kardeşlerinden ve annelerinden ve de onları destekleyen emirlerden kendisinin iktidarına ve yaşamına son verebilecek olmalarından endişe duymaktaydı.

Sultanın taşıdığı bu korkuları Sadeddin Köpek de yaşamaktaydı. O kendisine muhalif olan emirlerden ve Harizmlî Beylerden çekinmekteydi. Bu yüzden Sadeddin Köpek onları ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Bunun için de genç yaştaki sultanı sürekli tesiri altında bırakmıştır. Bu doğrultuda 1237 yılında, Harezmlî Kayır Han, sultanın talimatı ile Pınarbaşı kalesinde zindana atıldı ve o burada zindan hayatına dayanamayarak yaşamını kaybetti (Sevim ve Yücel, 1989, s. 167).

Sadeddin Köpek Harezmlî tehlikesini atlattıktan sonra, okları Selçuklu devlet adamlarına çevirdi. Sadeddin Köpek, sultanı kandırarak ve kıskırtarak Kemalüddin Kamyar, Şemseddin Altun-aba, Hüsameddin Kaymerî ve Taceddin Pervane gibi yıllarca devlet hizmetinde bulunmuş olan emirleri bertaraf etti. Bununla da yetinmedi, iktidar üzerinde hak sahibi olan Şehzade Kılıç Arslan'ı ve Rükneddin'i hapsedirdi. Onların anneleri Adiliyye Hatun'u da Ankara'da yayın kışı ile boğdurdu (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 453-458; *Selçuknâme*, 1941, s. 196, 197; Kaymaz, 2011, s. 115; Sevim ve Yücel, 1989, s. 167).

Sultan Gıyaseddin'in tahta çıkmasında ve sultanlığı döneminde Kemalüddin Kamyar² saltanat naibi olarak sultan ve iktidar üzerinde etkili olamamıştır. Zaten Kemalüddin Kamyar, Sultan Alaeddin'in vefatından sonra onun ahidini yerine getirecek güce malik olmaması sebebiyle saltanat üzerinde söz hakkı olamayacağını göstermişti. Beylerbeyi Sadeddin Köpek ondan ve diğer emirlerden devlet işlerinde ve iktidar üzerinde fazlasıyla söz sahibiydi.

² Erzincanlı olan Kamyar, sıkı bir tahsil hayatından sonra devlet kademelerinde bulundu ve çok sayıda olayın içerisinde yer aldı. O, âlim, filozof, şair, emir-i ceş ve çok sayıda meziyete sahip bulunmaktaydı. Sultan Alaeddin'in vefatından sonra kendisine düşmanlık güdenlerin iftiralara maruz kalarak 1236 yılında, bir buçuk sene sürecek olan saltanat naipliğine atandı ve bu görevinin başındayken yaşamını yitirdi (Yinanç, 2014, s. 146).

Sadeddin Köpek, kendisi ve sultanın iktidarı için gördüğü tüm tehlikeleri teker teker ortadan kaldırdıktan sonra iktidar için duyduğu arzuyu Eyyübilere karşı kazandığı Samsat Zaferi (Temmuz 1238) ile pekiştirerek Selçuklu hanedanına mensup olmadığı halde iktidara geçmeyi dahi planladı (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 459). Ancak onun bu niyetini geçte olsa fark eden Sultan, Sivas sübaşısı Hüsameddin Karaca'nın yardımı sayesinde onun bu hareketine engel oldu ve Sadeddin Köpek 1238 yılında öldürüldü (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 462-464; *Selçuknâme*, 2010, s. 160; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 76, 77; Sevim ve Yücel, 1989, s. 168).

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Sadeddin Köpek'in devlet işleyişinde kendisinden daha ön planda olması, güçlü emirleri ortadan kaldırarak gücü sadece kendi bünyesinde toplamaya çalışması ve bunun için de her türlü zulümden çekinmemesi sebebiyle onu öldürterek onun tehlikesinden kurtulmuştur. Sadeddin Köpek, iktidara duyduğu arzu için sahip olduğu makamı kullanmaktan çekinmemiştir. Sultanın yaşının küçük olması ve siyasi otorite boşluğunu, kendi gücü ve yeteneği ile birleştirerek devlet üzerinde egemen olmuştur.

Sultan, Sadeddin Köpek'in ortadan kalkmasından sonra yeniden atamalar gerçekleştirdi. Esasında Sadeddin Köpek yüzünden büyük ve değerli devlet adamları yok edilmişti. Bu sebeple ikinci derecedeki devlet adamları arasından atamalar gerçekleştirildi (Sevim ve Yücel, 1989, s. 168). Sultan, gözden düşen Celalüddin Karatay'a istimalet, taşthane ve hizane-i hassayı tabi kıldı. Mühezzibüddin Ali'yi vezirliğe, Veliyeddin Tercüman'ı Pervaneliğe tayin etti. Daha öncesinde vezir iken azlettiği Sâhib Şemseddin İsfahanî'yi saltanat naibi olarak görevlendirdi (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 465; *Selçuknâme*, 2010, s. 161, 162).

Saltanat naibi Şemseddin İsfahanî, Sultan I. İzzeddin Keykavus (1210-1220) zamanında onun baş müşisi iken ondan sonraki Sultan Alaeddin Keykubad (1220-1237) döneminde vezirlik görevine kadar yükseldi (*Âriflerin Menkabeleri*, 1973, s. 40).

Saltanat naibi Şemseddin İsfahanî, Moğol tehlikesine karşı asker toplamak için görevlendirildi (*Selçuknâme*, 2010, s. 183). Bunun için Şemseddin İsfahanî, milyonlarca altın ve gümüş para ile Eyyübilere gitti. Şihabeddin Gazi'ye 10.000 dinar Alaeddin altını ve 100.000 dirhem de gümüş götürdü. Bunlarla beraber, Eyyübi hükümdarına sultana bağlılık göstermesi şartıyla kardeşi Melik Eşref'ten alınan Ahlat'ı dahi vermeyi teklif etti. Selçuklu Sultanı, Halep'in yanı sıra Şam'a da 100.000 dinar ve milyonlarca gümüş para yolladı (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 494; Turan, 1996, s. 431).

İsfahanî, Halep'te asker topladığı esnada, Köseadağ bozgunundan ve Moğolların döndüğünden haberdar oldu. Bunun sonucunda Moğollar üzerine gönderemediği askerler için ödediği paranın bir kısmını geri aldı ve Halep'ten Malatya'ya geçti (Turan, 1996, s. 447).

1243 Köseadağ Bozgunu ile Türkiye Selçuklu Devleti bir daha geri dönüşü olmamak üzere Moğol hâkimiyeti altına girdi. Bundan daha da kötüsü Selçuklu Sultanları, onların elinde adeta birer siyaset oyuncuğu haline dönüştü. Selçuklu Devlet idaresinin otoriteleri ve yetkileri tamamıyla Moğol hâkimiyeti altına girdi. Selçuklu Devleti ve devlet adamları, devletin yıkılış tarihine kadar Moğolların tahakkümünden kurtulamadılar. Bu bozgun tarihinden itibaren Türkiye Selçuklu Sultanlarının iktidar sahibi olamayacak yaşta, yeteneksiz ve tecrübesiz olmalarından dolayı onlar, Moğol ve Fars kökenli devlet adamlarının kuvvetli iktidarları karşısında zayıf kalıp, sultanlıkları sembolik bir hale dönüştü (Koca, 2013, s. 29, 30).

Saltanat naibi Şemseddin İsfahanî, Köseadağ yenilgisinden sonra uzlaşma için Moğolların nezdine sultan tarafından gönderildi. Bu görev esnasında kendisine hazine tarafından ne istekte bulunursa bulunsun hepsinin karşılanmasını, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev emretti. (*Selçuknâme*, 2010, s. 183,184).

Sayın Han ile yapılan görüşmeler neticesinde, Şemseddin İsfahanî'ye Moğollar tarafından, Nizâmü'l-mülk ve Salahû'l-Âlem unvanları verildi ve Sayın Han onu kendisi adına Anadolu'da yetkili kıldı. Bunun için de ona yarlıg çıkarttı. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e verilmek üzere de ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, murassa, külâh ve yarlıg yolladı. Sultan II. Gıyaseddin, Şemseddin İsfahanî ülkeye dönünce ona daha öncesinde hiç görülmediği şekilde izzet ve ikramda bulundu (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 511-513). Onu vefat eden Mühezzibüddin Ali'nin yerine geniş yetkiler ile vezir tayin etti. Sultanın Şemseddin İsfahanî'ye olan bu tutumu başta İranlılar olmak üzere çok sayıda Selçuklu

yöneticisinde, Moğollara gidildiği takdirde devletin imkânlarından ve makamlarından yararlanılabileceği fikrinin oluşmasına yol açtı (*Selçuknâme*, 2010, s. 183, 184; Ersan, 2018, c. 10, s. 237).

Kösedağ bozgunundan sonra Sultan II. Gıyaseddin, Konya'ya geldi fakat burada duramayıp Antalya'ya gitti. Vezirin faaliyetleri neticesinde Moğollar ile anlaşma sağlanıp, Rum bölgesinde asayiş sağlandı. Bunun üzerine Antalya'dan İstanbul'a gitme amacı bulunan Sultan, bu fikrinden vazgeçip Konya'ya gitti (*Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 43). Sultan, Konya'da devlet işleri ve saltanat ile ilgili meselelerle meşgul oldu. Ancak Tarsus'u kuşattığı esnada hastalandı ve Konya'ya döndüğünde, orada 1245 yılında vefat etti (*Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 44).

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev vefat ettiğinde, oğulları İzzeddin Keykavus (1246-1262) Rükneddin Kılıç Arslan ve Alaeddin Keykubad saltanata geçmek için birer aday idiler. Sultan, kardeşlerin en küçüğü Alaeddin Keykubad'ı veliyaht tayin etti. Sultan sağlığında her ne kadar 7 yaşında olan II. Alaeddin'i veliyaht tayin etmiş olsa dahi önde gelen devlet adamları sultanın 12 yaşındaki büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus'u saltanatın başına geçirdiler. Emirler ve ülkenin önde gelenleri sultana biat ettiler (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 27, 28; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 84 85).

Sultanın tahta oturmasında etkili olan devlet adamları; vezir Şemseddin İsfahanî, Celaleddin Karatay, Şemseddin Has Oğuz, Eseddin Rûzbe ve Fahreddin Ebu Bekir'di. Şenlikler ve merasimlerden sonra yeniden atamalar gerçekleştirildi. Şemseddin İsfahanî vezirlik makamını muhafaza etti. Celaleddin Karatay saltanat naipliğine, Has Oğuz beylerbeyliğine, Fahreddin Ebu Bekir ise pervaneliğe atandı (*el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 517, 518; *Selçuknâme*, 2010, s. 186; Turan, 1996, s. 459).

Vezir Şemseddin İsfahanî ilk zamanlarda tüm emirler üzerinde hâkimiyet kurdu. Bu durumda devletin işleyişinde tek söz sahibi olacak pozisyona geldi (*Selçuknâme*, 2010, s. 194-199). Şemseddin İsfahanî divana, sağında ve solunda süvari beyleri ve kalabalık bir grup ile giriyordu. Onun iktidarı ve diğer emirlerden bağımsızlığı oldukça arttı. Nitekim Celaleddin Karatay, Mahmud Tuğraî ve diğer emirler onun huzurunda diz çöküyorlardı. Onun artan bu maddi ve manevi gücünden diğer emirler rahatsızlık duymuşlardır ve onlar gulamlarının yardımcıları ve destekleri ile onu bertaraf etmeye çalışmışlardır (*Selçuknâme*, 2010, s. 194-199; Turan, 1996, s. 463).

1246 yılında büyük Moğol Kağanı Güyük Han'ın, Kağanlık tahtına çıkışı dolayısıyla tahta çıkış törenine davet edilen II. İzzeddin Keykavus, yerine kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı gönderdi. Rükneddin Kılıç Arslan'ın heyetinde yer alan tercüman Bahaeddin Erzincanî, Şemseddin İsfahanî'nin vefat eden sultanın annesi ile evlenmesini, Moğolların izni olmadan sultanı tayin ettiğini ve bağımsız hareketler içerisinde olduğunu Moğol Han'ına bildirdi ve onu şikâyet etti. Bu durumdan rahatsız olan Güyük Han, Rükneddin Kılıç Arslan'a saltanat yarlığı ve 2000 kişilik Moğol askeri birliği vererek Anadolu'ya gönderdi. Bu Moğolistan seyahatinden sonra Selçuklu tahtı, 1249 senesinde Rükneddin Kılıç Arslan'a intikal etmiş gözükmekteydi. Diğer iki şehzadenin hayatta olması Anadolu'da bir krizin ortaya çıkmasına sebep oldu. Buna karşılık İsfahanî, İzzeddin Keykavus'u yanına alarak deniz kenarında bir kaleye götürmek suretiyle isyan etmeyi amaçladı. Saltanat naibi Celaleddin Karatay ise her üç şehzadeyi aynı anda sultan konumuna getirerek bu krizi aşmaya çalıştı (Turan, 1996, s. 465).

Saltanat naibi Celaleddin Karatay, vezir İsfahanî'nin aşırı sert tutumlarını tehlikeli bulmaktaydı bu yüzden Moğolların nezdinde gücünü yitiren vezir Şemseddin İsfahanî'nin hayatına son vermiştir (1248/1249) (Turan, 1996, s. 465, 466). Sultan II. İzzeddin Keykavus'un saltanatının ilk zamanlarında iktidar üzerinde vezirin, diğer emirlerden ve saltanat naibinden etkisinin daha fazla olmasına rağmen, bu durum değişmiş üstelik saltanat naibi vezirin yaşamına son verdirebilecek kadar güç sahibi olmuştur.

Üçlü saltanat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Celaleddin Karatay, devlet işleri ile ilgili uygulama ve kararlarda bu üç sultandan onay alarak devleti başarılı bir şekilde yönetti. Bu esnada Celaleddin Karatay, saltanat naipliği görevinden istifa etti ve bu üç şehzadenin atabegi olarak devlet hizmetinde bulunmaya devam etti. Karatay'ın 1254 yılında vefat etmesi ile üçlü saltanat dönemi sona erdi (*Selçuknâme*, 2010, s. 198; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 28-29; Turan, 1996, s. 458).

Üçlü saltanat dönemi, Celaleddin Karatay'ın vefatına kadar sorunsuz bir şekilde geçti ve devlet büyüklerinin tecrübeleri sayesinde ülke gelişme gösterdi. Karatay'ın vefatı ile Sultan Alaeddin'e bağlı olan emirler onu, saltanatın tek sahibi olması konusunda babasının vasiyetini gerekçe göstererek teşvik

ve tahrik ettiler. Sultan Alaeddin'in Moğollar nezdinde yükselmesinden endişelenen iki kardeşin faaliyetleri neticesinde Sultan Alaeddin hayatını kaybetti. Geriye kalan iki kardeşten Sultan İzzeddin, iktidar savaşından galip çıktı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 29-30).

Celaeddin Karatay, Sultan Alaeddin Keykubad'ın azad ettiği kölelerinden birisiydi. O, 17 sene boyunca Alaeddin'in yanından ayrılmadı. Onunla birlikte, 1236 yılında son defa Kayseri'ye gitti. Sultan Alaeddin'in vefatından sonra yeni sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kendisine, taşthane ve hazine-i hasse memurluğu verildi. Sultanın vefatı sebebiyle devlet işlerini beylerbeyi Yavtaş ile birlikte yürüttü. Karatay, Sâhib Şemseddin İsfahanî ile birlikte II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkarılmasında mühim rol oynadı. Bu hareketinden ötürü kendisine saltanat naipliği makamı tayin edildi (*Âriflerin Menkabeleri*, 1973, s. 47). Celaeddin Karatay, dindar, faziletli ve yüksek ahlaka sahip olup herkesin ona hürmet ettiği bir insan olarak tanınırdı. Bu yüzden ona fermanlarda, "Veliy Allah fi'l-Arz" (Yeryüzünde Allah'ın Velisi) olarak hitap edilmekteydi (Turan, 1996, s. 465).

Sultan II. İzzeddin Keykavus 1256 yılında, Moğollar ile karşılaşmasından sonra Konya'yı terk etti. Baycu liderliğindeki Moğol ordusu büyük bir katliam yapmıştı. Selçuklu veziri, 14 emir ve her biri büyük emir olan 36 gulam bu katliamda öldürüldü. Baycu'nun Konya'dan ayrılması ile Sultan İzzeddin Konya'ya geri geldi. Bu sırada Sultan Rükneddin ise Pervane Mu'ineddin ve yanındaki emirler ile Kayseri'ye gitti. Sultan İzzeddin bunu işitince Hülagu'ya durumu bildirmek için yanına gitti (*Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 46).

Hülagu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetimini bu iki kardeş arasında paylaştırdı. Buna göre; Sultan İzzeddin Keykavus, Kayseri hududundan Antalya sahiline kadar olan yerleri, Sultan Rükneddin ise Sivas'tan Sinop ve Samsun sahiline kadar olan Danişmendiye vilayetini 1254-1262 yılları arasında ortak bir şekilde yönetecektir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr* 2000, s.46; *Selçuknâme*, 2010, s. 220; Sümer, 2009, s. 383).

Sultan İzzeddin Keykavus, Hülagu'nun huzuruna çıkmak için Konya'dan Irak tarafına yöneleceği vakit, emir-i dadlık makamında bulunan Sâhib Fahreddin Ali'yi niyâbet makamına tayin etti. Devletin işlerini ona teslim etti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 45; Yınanç, 2014, s. 247). Sultan İzzeddin Keykavus, Hülagu'nun tayininden sonra Fahreddin Ali'yi vezirlik makamına atadı³ Böylelikle Fahreddin Ali⁴, saltanat naipliği makamından vezirlik makamına terfi etti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s.47; *Selçuknâme*, 2010, s. 220-221). Sultan Rükneddin ise Pervane Mu'ineddin'i vezirlik makamına tayin etti (*Selçuknâme*, 2010, s. 220).

Türkiye Selçuklu Devleti bu ikili yönetimin idaresinde iken Sultan İzzeddin Keykavus'a bağlı emirler onu Pervane Mu'ineddin'e karşı tedbirler alması ve bertaraf etmesi için uyardılar. Moğolların da desteğini alan Pervane, gizlice Sahip Fahreddin Ali'ye haber gönderdi. Mu'ineddin Pervane, Sultan Rükneddin'in tek başına iktidara geçebilmesi için onun tarafını ve gücünü artırmak adına Sahip Fahreddin ile ittifak yapmak istedi. Bunun için de Sahip Fahreddin'e ülkenin tamamının veziri olacağını vaat etti. Bu fikir Sahip Fahreddin'in hoşuna gitti. Ona ülkenin yarısının veziri olmaktansa tamamının veziri olmak daha cazip geldi. Bu durumda Fahreddin Ali ve Mu'ineddin Pervane, Sultan İzzeddin Keykavus'a ihanet içerisinde olup, birlikte hareket ettiler. Onların bu ihanetini Sultan İzzeddin Keykavus fark ettiğinde kendisine bağlı adamları ile İstanbul'a doğru kaçarak sultanlıktan çekildi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 51-53; *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 46).

Rükneddin Kılıç Arslan (1249-1266) tahtın diğer ortağını bertaraf ederek ülkenin tek sultanı olarak başa geçti (*Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 46; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 53). Pervane Mu'ineddin sayesinde tek sultan olmayı başaran Rükneddin Kılıç Arslan, Pervane Mu'ineddin'in nüfuzu altındaydı. Çünkü Pervane Mu'ineddin, saltanat naibi Nizameddin Hurşid⁵ve emir-i hâcib Mu'ineddin'in, Baycu ile

³ Saltanat nâibi Fahreddin Ali, vezir Mahmud Tuğraî'nin vefat etmesi üzerine onun yerine bu makama geçirilmiştir. Mahmud Tuğraî, iyi bir nama sahip değildi. Çünkü o, devletin aleyhine ancak kendi lehine yaptığı faaliyetler neticesinde vezirlik makamını elde etmişti (Turan, 1996, s. 492; *Selçuknâme*, 2010, s. 220).

⁴ Fahreddin Ali, 1246-1249 yılları arasında emir-i dad iken sonra saltanat naibi olarak Selçuklu Devleti'ne hizmet etmiş ve daha sonra İzzeddin Keykavus tarafından vezir olarak görevlendirilmiştir (*Selçuknâme*, 2010, s. 220; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 45; *Âriflerin Menkabeleri*, 1973, s. 67).

⁵ Nizameddin Hurşid'e önce vezirlik teklif edilmiştir. Ancak o, kendisini bu makama layık görmediği için bu görevi kabul etmemiştir. Bu sebeple o, saltanat naipliğine atanmıştır (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 577; Yınanç, 2014, s. 227).

görüşmeleri ve onu iknaları neticesinde Rükneddin tahta geçirildi. Sultan Rükneddin bu emirlerin yardımları sayesinde saltanatı elde etmiş oldu. Devlet işleri de onlar sayesinde yolunda ilerledi. Bununla beraber Moğol ordusunun ihtiyaçlarının giderilmesi için devletin her vilayetine fermanlar ve menşurlar gönderildi. Anadolu'daki bu hal, Hoca Noyan'ın isteklerinde ve emirlerinde aşırıya kaçması ile bozuldu. O, zalimce ve gaddarca davranışlar sergiliyordu. Onun artan bu sert davranışlarından dolayı, saltanat naibi Nizameddin Hurşid, onu ortadan kaldırmayı planladı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 33, 34; *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 2014, s. 47; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 88, 89). Nizameddin Hurşid bu emeli için Hoca Hoyan'ın yemeğine zehir kattı. Böylece onun vefat etmesine sebep oldu. Bu yüzden de bu ölümden sorumlu tutularak itham edilip, idam edildi. Böylelikle devlet işlerinde Muineddin daha fazla ön plana çıktı. (Yinanç, 2014, s. 228; Ersan, 2018, s. 253).

Saltanat naibi Hurşid'in ölümüyle istifa makamından saltanat naipliği makamına geçen Eminüddin Mikail vezir Sâhib Fahreddin'in onayı ile bu makama atandı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 48; Yinanç, 2014, s.247). Buradan saltanat naipliğinin sultan tarafından tayin edilebileceği gibi vezir tarafından da bu makama atama yapılabileceği dolayısı ile saltanat naipliğinin Türkiye Selçuklu Devleti'nde vezirlik makamı kadar etkin ve güçlü bir makam olmadığı daha net olarak anlaşılmaktadır.

Selçuklu gulam sistemi içerisinde yetişmiş Rum asıllı gulamlardan birisi olan Eminüddin Mikail, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ilk olarak istifa divanında görev alarak hizmet etmeye başlamış, buradan da saltanat naipliğine kadar yükselmiştir ve bu görevi 1277 senesine kadar sürmüştür (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 48; Boz, 2013, s. 54, 61). Kaynaklar onu yumuşak huylu, gururlu, yardımsever, iyiliksever ve adalete değer veren bir emir olarak tanımlamaktadır (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 56, 74).

1271 yılında saltanat naipliği, müstevfi, müşrifü'l-mülk, beylerbeyi ve diğer devlet erkânı Pervane Muineddin'e bağlı bir hale geldiler. Muineddin'ine artan bu talebe karşılık Sahip Fahreddin Ali dışlandı ve Sultan İzzeddin Keykavus'a bağlı olmakla itham edilerek azledilmek istendi. Selçuklu ümerası onu Moğol emirlerinin yardımı ile vezaretten uzaklaştırdı ve onu Osmancık kalesine hapsedtirdiler⁶ (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 600-603; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 71; *Selçuknâme*, 2010, s. 228-230). Bu dönemde makamlarda da değişimler meydana geldi. Fahreddin Ali'den boşalan vezirlik makamı, Mecdeddin Muhammed'e tayin edildi. İstifâ makamı Celaleddin Mahmud'a, ondan boşalan işraf'lık makamı ise Zahirreddin Mütevecce'e verildi. Bu atamalar birkaç yıl bu şekilde devam etti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 71, 72).

Eminüddin Mikâil'in saltanat naipliği makamına gelmesinden bir yıl sonra, siyasi tablonun yeniden II. İzzeddin Keykavus aleyhinde değişmiş olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında II. Keykavus'un, devletin Moğollara ödemekle yükümlü olduğu borcun, kendi hissesine düşen kısmını ödemede isteksiz davranarak, tahsil için kendisine gelmiş olan Moğol elçilerine karşı soğuk bir tavır sergilemiş olması ve bilhassa IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri olan Muineddin Süleyman'ın Moğolları, Sultan II. İzzeddin Keykavus aleyhinde kışkırtma girişimleri etkili olmuştur (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 49-50; Sümer, 1969, s. 356).

Eminüddin Mikail'in saltanat naipliği makamında bulunduğu süre zarfında ve daha sonrasında Moğollar, kendilerine hizmet eden Selçuklu devlet adamlarını, Moğol kumandanlarını ve asilzadelerini Anadolu'ya naip atayarak Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuşlardı.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus'un Moğollar karşısında yenilgiye uğraması sonucunda Konya'da tahta oturtulmuştu. Onun saltanatı zamanında iktidar üzerinde saltanat naibi Nizameddin Hurşid ile Pervane Muineddin Süleyman birinci derecede rol oynadı (*Selçuknâme*, 2010, s. 214). Nizameddin Hurşid, Moğol birliklerinin başında duran ve halka karşı acımasız davranışlar sergileyen Hoca Noyan'ın yemeğine zehir kattırıp onun ölümüne sebep olmaktan sorumlu tutuldu ve bu yüzden idam edildi. Bu durumda Selçuklu Devletinde yegâne söz sahibi olarak Pervane Muineddin Süleyman kaldı. O, dilediği gibi kararlar alıp bunları uygulama imkânı elde etti. Bununla beraber aldığı iyi tedbirler devletin ve ordunun iyi bir düzene girmesinde etkili oldu. Muineddin, vilayetlere güçlü ve

⁶ Sahip Fahreddin Ali'nin 1274 yılında Pervane Muineddin'den bir fırsatını bulup, Abaka'nın huzuruna kıymetli hediyeler ile çıkması ve ikinci sefer vezirlik makamını elde etmesi bahsi için bkz. (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 72-74).

cesur komutanlar tayin etti. Halk, onun faaliyetleri sebebiyle ondan memnun kaldı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 36).

Mu'ineddin Pervane, aslen Deylemlidir ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızıyla evliydi. O, Anadolu üzerinde Moğol hâkimiyeti başladıktan sonra, bazen onların lehine bazen de aleyhine olarak faaliyetler gösterdi. Mu'ineddin Pervane, Memlûk Sultanı Baybars ile ittifak ederek Moğolların aleyhine olacak şekilde girişimlerde bulundu ve bu yüzden Moğolların nezdinde onun kıymeti azaldı (*Âriflerin Menkabeleri*, 1973, s. 43; Turan, 1996, s. 537-543). Nitekim o, bu sebeple 1277 yılında Moğollar tarafından öldürülecektir (Turan, 2014, s. 221; Turan, 1996, s. 553-557).

Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın emirlere kötü davranması üzerine ümera, ona karşı tavır aldı. Nihayetinde ona karşı olanlar, sultanın yaşamına son verdiler (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 62-66). Babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın, ümera ile arasının iyi olmaması sebebiyle sultanın ümera tarafından öldürülmesi üzerine oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) başa geçirildi. O, sultan olduğu vakit henüz 6 yaşındaydı. Onun yetiştirilmesi ve devlet terbiyesi işini üstlenenler, babasının saltanatına son verenlerdi. Dolayısıyla emirler, onu kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda yetiştirdiler (Kaymaz, 1964, s. 101). Onun zamanında saltanat naipliği görevi, Eminüddin Mikail'de kaldı. Sadece bu makam değil, diğer makamlarda eskiden olduğu gibi aynı şekilde değişmeden kaldı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 66, 67; Turan, 1996, s. 416). Bunun en önemli sebebi ümeranın ortak kararı ile iktidardan sabık sultanın çekilip her ne kadar onun oğlu olsa dahi sultanın yerine kendi istekleri doğrultusunda onun oğlunu saltanatın başına geçirmiş olmalarıdır.

Ancak 1271-1272 yılının ilk başlarında, saltanat naibi de içinde olacak şekilde bütün devlet erkânı ve makamlar Pervane Mu'ineddin'in himayesine girdiler ve makamlarda değişiklikler oldu. Vezirlik, Sâhib Meceddin Muhammed'e, istifa makamı Celaeddin Mahmud'a tayin edildi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 71, 72).

Saltanat naibi Eminüddin Mikail, Karamanoğulları'nın ayaklanması üzerine meydana gelen karışıklığı gidermek için teşebbüslerde bulundu. Ancak bunda başarı sağlayamayınca, Konya'ya gitti ve kışlağa çekildi (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 2014, s. 628-634; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 86, 87; Yınanç, 2014, s. 297-299; Turan, 1996, s. 559, 560).

Eminüddin Mikail'i Cimri isyanının bastırılmasında, Konya'daki karışıklıkların ve fitnelerin giderilmesinde de görmekteyiz. Ancak Eminüddin Mikail, Cimri'nin Konya'yı ele geçirme teşebbüsüne karşı koyamadı. Hatta bu esnada hayatını kaybetti. Mal varlığı ise Cimri'nin yağmasına, talanına maruz kaldı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 85-87, 96; *Selçuknâme*, 2010, s. 245, 246). Eminüddin Mikail saltanat naipliği makamında bulunduğu süre boyunca sultanların iktidarları üzerinde doğrudan bir etkide bulunamadı. O, görevi boyunca devlet içerisindeki ayaklanmaları, isyanları ve tehlikeleri bertaraf etmek ile meşgul oldu.

Sultan Mesud (1284-1296) III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatı üzerine, saltanata önce Moğol hükümdarı (Ecen) tarafından Sultan Rükneddin'in oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev ile birlikte geçirildi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu duruma içerleyip Erzincan'a dönmesi ile saltanatın tek hâkimi Sultan Mesud oldu. Onun saltanat naipliğini Mucireddin yaptı. Saltanat naibi Mucireddin ile vezir sâhib Fahreddin Ali aralarında bir ittifak yaptı. Ancak vezir Fahreddin Ali, 22 Kasım 1288 tarihinde vefat etti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 108, 118). Onun asıl adı, Fahreddin Ali b. Hüseyin er-Rumî olup, o kırk yıldan fazla bir süre, Selçuklu Devleti hizmetinde emir-i dad, saltanat naibi ve vezir olarak çalıştı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 45, 47; *Câmiu'd-Düvel*, c. 2, s. 108; Sevim ve Merçil, 1995, s. 488; Yınanç, 2014, s. 222). Fahreddin Ali, Anadolu'nun köklü bir ailesine mensuptu. Çok zengin olmakla beraber âlim bir kişi olduğu söylenemezdi. Arapça 'ya çok iyi hâkim olamadığı için ondan sonra defterler Farsça yazılmaya başlandı (Yınanç, 2014, s. 247). Sahip Fahreddin Ali, servetinin çoğunu başta Konya olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde medreseler, kervansaraylar, tekkeler, çeşmeler vs. yaptırarak kullandı (*Âriflerin Menkabeleri*, 1973, s. 67; Turan, 1996, s. 591). Sahip Fahreddin Ali, halk tarafından çok beğenilen bir emirdi. O, halkın kendisi ile görüşebilmesi için onlara görüşme kolaylığı ve kendisine ulaşabilmeleri için imkânlar sundu. Onun huzurundan hiç kimse gayrimemnun bir şekilde ayrılmazdı. Fahreddin Ali'nin bu özelliği onun uzun yıllar Selçuklu hizmetinde vezirlik makamında kalmasına sebep oldu (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 48).

Moğollar, Sahip Fahreddin Ali'den boşalan vezirlik makamına maliyeci olan Kazvinli Fahreddin'i tayin ettiler. Mucireddin Emir Şah ise saltanat naipliği makamında hizmet etmeye devam etti. (Sevim ve Merçil, 1995, s. 488). Sâhib Kazvini 1288 yılında vezir olmasına rağmen Mucireddin Emir Şah'ın saltanat naipliği daha ön plandaydı. Sâhib Kazvini'nin devlet işlerinde bir ağırlığı bulunmamaktaydı. Saltanat naibi Mucireddin Emir Şah ise emirlik ve naiplik sıfatının altında bütün devlet işlerinin yönetimini yürütmekteydi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 117, 118, 122-124). Makam olarak vezirlik, saltanat naipliğinden daha üst derece olmasına rağmen Sâhib Kazvini'nin şahsından dolayı bu makam etkisini onun zamanında gösteremedi.

Saltanat naibi Mucireddin, Sâhib Kazvini'nin Anadolu üzerinde haksız kazanç sağlamasına önce bir şey söylemedi. Ancak Moğollar ile arası iyi olan ve onlara sık sık hediye götüren Mucireddin, onları ikna etmesi ile birlikte daha sonra Anadolu'nun vergilerini Sâhib Kazvini ile beraber tahsil etmeye başladı (Yınanç, 2014, s. 333). Buna göre Anadolu, Kızılırmak sınır olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı tarafı Sâhib Kazvini, doğu tarafı ise saltanat naibi Mucireddin'in idaresindeydi. Her ikisi de kendilerine düşen memleketin varidatını almaya gitmekteydiler. Yanlarında da Moğol ordusu kumandanlarından biri onlara eşlik etmekteydi. Onların Moğol askerleri eşliğinde halka cebir ve şiddet uygulamalarının miktarı ise her geçen gün artarak devam etti (Yınanç, 2014, s. 333; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 122-124). Mucireddin, Moğol emiri Tolatay ile beraber Kayseri'den itibaren Erzurum'a kadar bütün Doğu Anadolu'da tahsilat yapmaktaydı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 122; Yınanç, 2014, s. 334).

Sâhib Kazvini ve saltanat naibi Mucireddin'in vergi tahsili adı altında halka karşı uyguladıkları şiddetler sebebiyle ülkede asayiş, ticaret, ziraat zarar görmüş, nüfus azalmış ve halk mahvoldu. Bu durum iki sene kadar devam etti ve Anadolu halkından elde edilen vergiler Moğolların hazinelerine ve Sâhib Kazvini ile saltanat naibinin ve onların yanındakilerin eline gitti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 115; Yınanç, 2014, s. 334). Halkın bu zalim tahsilata karşı şikâyet ve feryatları artınca İlhanlı Sadûddeve bu duruma daha fazla duyarsız kalamadı ve bu ikisini görevlerinden azletti. Anadolu'nun vezirliğine Sâhib Şemseddin Ahmed-i Laguşi'yi, niyâbete ise Kılavuzoğlunu tayin etti ve Sâhib ile Mucireddin'i tevkif için de Göçebe Elçi'yi görevlendirdi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 124; Yınanç, 2014, s. 334).

Ancak Mucireddin bu duruma itiraz etti ve İlhan nezdine gitti. O, sâhib-i divan Sadreddin Halid'in ve diğer Devlet-i İlhaniye erkânın teveccühünü kazandı. Buna göre Anadolu saltanat naipliği görevine geri iade edildi. Üstelik İlhanlı Devleti'nin de niyâbet-i ulya'lığına tayin edildi (Yınanç, 2014, s. 340).

Saltanat naibi Mucireddin Emir Şah, saltanat naipliği görevinde bulunduğu süre zarfında Moğollar ile iyi geçindi. O, bu görevi sürdürürken kendi hesabına iyi bir gelir elde etmişti ve bu yüzden kazancı çoktu. Mucireddin Emir Şah sahip olduğu makamın muhafazası ve devam etmesi için Moğolları her zaman hediyeler ile hoş tutmaya çalışmıştır.

Mucireddin'e ayrıca dalay⁷ ve incü⁸ yönetimi işleri de verildi. Bu tarihlerde ülkede divan işleri uyum içerisindeydi. Ancak Moğol ve Müslüman emirler arasında daha fazla vergi geliri elde edebilmek için rekabet sürüyordu. Saltanat naibi Mucireddin Emir Şah, devlet işlerini kardeşi Rükneddin Muhammed ile beraber yürüttü. Mucireddin Emir Şah, kardeşini kendisine devlet işlerinde yardımcı ve destekleyici olması için görevlendirdi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 135, 144).

Saltanat naibi Mucireddin Emir Şah, Baltu'dan ayrıldıktan sonra (Baltu isyanı) devlet makamlarında değişiklikler oldu. Sultan Mesud'un Gazan Han'a gitmesi sonucunda, saltanat naipliğine Kemaleddin Tiflisî atandı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 168, 169).

1296 ve 1298 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devleti tahtı boş kaldı. İlhanlılar bu zaman aralığında, Muineddin Mehmet'i pervane, Cemaleddin Mehmet'i vezir, Kemaleddin Tiflisî'yi saltanat naibi ve Şerefeddin Osman'ı müstevfi olarak tayin etti (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 168; Sevim ve Yücel, 1989).

Kemaleddin Tiflisî'nin cimri ve kibirli bir yapıya sahip olmasından dolayı o, hem halk hem de seçkin kimseler tarafından hiçbir zaman sevilmedi. Kemaleddin Tiflisî, halka ağır yükler yükledi. Bu arada

⁷ Dalay kelimesi, Türkçe ve Moğolcada okyanus, deniz, engin çöl anlamlarına gelmektedir. Dalay, devlet teşkilatında, devlet hazinesinde umuma ait irad ve araziye ifade eden bir terimdir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 144, dp. 301).

⁸ Moğollar, hükümdarın emlak ve arazilerini ifade ederken incü terimini kullanmışlardır (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 144).

Mucireddin Emir Şah, devlet işlerinde ve idarede hala söz sahibiydi. Diğer emirler Kemaleddin Tiflisi'nin hareketlerinden hoşlanmadıkları ve kötü idaresini gördükleri için daha sonra Mucireddin Emir Şah'tan özür diledi. Mucireddin ise onlara karşı intikam duygusu beslemedi ve onların vefasızlıklarının üzerinde durmadı (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 176-179, 190).

1299 yılında saltanat naipliği makamına tekrardan Mucireddin Emir Şah tayin edildi. Şerefeddin Abdurrahman-ı Tebrizî maliye makamına getirildi. Vezirlik makamı Sâhib Cemaleddin'e tayin edildi. Bu atamalardan sonra onlara rütbelerinin değerine göre yarlığ⁹ ve payza¹⁰ verildi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 195).

Mucireddin Emir Şah, devletin işlerini tedbiri ve gayreti ile yürütmesi sebebiyle saltanatın güven vasıtası olarak kabul gördü ve ona ikinci sefer saltanat naipliği tevcih edildi. 1301 yılında eceli ile ölen Mucireddin Emir Şah, Selçuklu Devleti'nin son saltanat naibi idi (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 2000, s. 226)

Sonuç

Devletin kuruluş aşamasında saltanat naibi olarak zikrettiğimiz Ebu'l Kasım'ı hariç tuttuğumuzda, Türkiye Selçuklu Devletinde saltanat naibi olarak Hokkabazoğlu namı ile bilinen Emir Seyfeddin Ebu Bekir'e rastlamaktayız. Saltanat naipliğine ilişkin Türkiye Selçuklu kaynakları içerisinde ilk bilgiler İbn Bîbî'de yer almaktadır. Bu vekayinamede Keykubad'ın tahta geçişi ve devlet kadrolarında yaptığı değişiklikler zikredilirken Hokkabazoğlu'nun saltanat naipliği makamına getirildiği belirtilmektedir.

Türkiye Selçuklularında erken dönemler karanlık olmasına rağmen saltanat naipliği makamının görülmesi, 1230'lu yıllar olup bu makam, devletin yıkılış tarihine kadar yani on dördüncü yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu devlete Moğolların egemen olması ile beraber saltanat naipliği makamı önem kazanmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde artan Moğol tahakkümü ile birlikte Moğollar, hem bu devlet adına hem de kendileri adına saltanat naipleri tayin etmişlerdir.

Türkiye Selçuklularında genel olarak saltanat naipleri, sultanların iktidarlarını kazanmalarında ve muhafazalarında yardım ettikleri için bu makama tayin edilmiştir. Nitekim Hokkabazoğlu Seyfeddin, Sultan Alaeddin'in iktidarı üzerinde beliren tehlikenin bertaraf edilmesinde, sultanın yanında bulunduğu için bunun mükâfatı olarak saltanat naibi tayin edilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde saltanat naipleri ve diğer makam sahipleri, yaptıkları ve sahip oldukları becerileri ile ve de diğer emirler ile olan çekişmelerinde, işbirliklerinde vs. her ne kadar otoriteye ve güce sahip olurlarsa olsunlar kendilerinin iktidarın sahibi olamayacaklarını biliyorlardı. Bu sebeple onlar başa geçmesini istedikleri sultanın, saltanatın başına geçmesi için veya hal edilmesi gerektiğini düşündükleri sultanı tahtan indirmek için giriştikleri faaliyetleri boyunca iktidarın en yakınında olmayı ve bu durumun kendilerine sağlayacağı menfaatleri düşünmüşlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde vezirlik makamı hiyerarşik olarak saltanat naipliği makamından daha üst bir makamdı. Bununla beraber bazı sultanların saltanat dönemlerinde bu durum değişiklik arz edebilmekteydi. Örneğin Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un saltanat naibi Mucireddin Emir Şah, vezir Sahib Kazvini'den daha fazla güce ve nüfuza sahip olmuştur. Sultan II. İzzeddin Keykavus'un saltanatının ilk zamanlarında vezir İsfahanî, saltanat naibi Celaleddin Karatay'dan daha etkiliydi. Ancak bu tablo vezirin Moğollar nezdinde güç kaybetmesi ile otoritesi sarsıldığı için saltanat naibinin lehine gelişme göstermiş ve saltanat naibi bu durumu kendisi için iyi bir fırsata çevirerek veziri ortadan kaldırdığı gibi iktidar üzerinde rol oynamaya başlamıştır.

Türkiye Selçuklularında saltanat naiplerinin daha sık görüldüğü zamanlarda, saltanatın üzerinde ümera veya Moğollar söz sahibi olmaktadır. Dolayısıyla sultanın kendi iradesi söz konusu olamazken onun saltanat naibi de içinde olacak şekilde makamlar üzerinde kendi iradesi ile istediği kişileri tayin veya azletme durumu olmayabiliyordu. Bu durumda mevcut saltanat naibi, bir sonraki saltanat döneminde de karşımıza çıkmakta idi. Saltanat naibi Eminüddin Mikail'in, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde hizmet etmesi gibi.

⁹ Hükümdarların gönderdikleri mektup ve fermanlara verilen bir isimdir (Uzunçarşılı, 2002, s. 197-198).

¹⁰ Moğol devletinde levha tarzında şahsa mahsus verilen bir çeşit emannamedir (Uzunçarşılı, 2002, s. 202-203).

Selçukluların çöküş dönemindeki hükümdarların şartlar gereği iktidarı elde etmede ve sürdürmede zayıf oldukları aşikârdır. Önemli emirler arasında sayılan ve devlet idaresinde önemli konumda olan saltanat naiplerinin nüfuzlu kişiler olduğu bellidir. Bu kişileri Eminüddin Mikail örneğinde olduğu gibi bizzat askeri seferlere katılırken de görebilmekteyiz. Yine Eminüddin Mikail'in vezir Sahip Fahreddin tarafından İstifa makamından saltanat naipliğine getirilmesi, bu makam üzerinde vezirin söz sahibi olduğunu ve vezaretten daha aşağıda bir mevki olduğunu da kesin bir biçimde göstermektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma *Memlûk Devleti, Delhi Türk Sultanlığı ve Türkiye Selçukluları'nda Saltanat Naipliği* adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksarayî, (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ayönü, Y. (2018). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Boz, C. (2013). *Saltanat naibi Eminüddîn Mikâil'in hayatı ve Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi'ndeki yeri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersan, M. (2010). *Selçuklu Devletinin dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ersan, M. (2018). Türkiye Selçuklu Devleti. *İslam Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatı (Müslüman Türk Devletleri-II)* içinde. (c. 10, ss. 169-258). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Göksu, E. (2017). *Selçuklu'nun mirası gulâm ve iktâ (kölelik mi, efendilik mi?)*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- İbn Bîbî, (1941). *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi İbni Bibi'nin Farsça muhtasar Selçuknâmesinden*. (M. N. Gençosman, Çev. Notlar ilave eden F. N. Uzluk). Ankara: Uzluk.
- İbn Bîbî, (2010). *Selçuknâme*. (M. H. Yinanç, Çev.). İstanbul: Kitabevi.
- İbn Bibi, (2014). *el-Evâmirü'l-alâ'iyye fi'l-umûri'l-alâ'iyye Selçuknâme II*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbnü'l-Adim, (2014). *Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular (h. 447-521=1055-1127)*. (A. Sevim, Ter. ve Değ.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Keskin, M. (2002). Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss. 907-920). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi II. Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*. Çorum: Karam.
- Koca, S. (2009). Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı. *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25, 1-38.
- Koca, S. (2013). *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Koca, S. (2016). *Türk Kültürünün Temelleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kuşçu, A. D. (2013). *Eyyübî Devleti Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Müneccimbaşı, (2017). *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikleri*. (A. Öngül, Haz.). İstanbul: Kabcı.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Sevim, A. (2000). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. ve Yücel, Y. (1989). *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A.-Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi (1)*, 1-147.
- Sümer, F. (2009). Anadolu Selçukluları (1075-1308). *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 36, ss. 380-384). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taneri, A. (1966). Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları devlet teşkilatı bakımından değeri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 127-171.
- Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*. (2014). (H. İ. Gök-F. Coşguner, Ter. ve Notlar.). Ankara.
- Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O. (1996). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında hükümet mekanizması (vezîr ve divân)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Turan, R. (2002). Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c. 7, ss. 210-239). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Turan, R. (2018). Selçuklu Medeniyeti ve Müesseseleri. *İslam Tarihi ve Medeniyeti (İslam Medeniyeti-I)* içinde (c. 14, ss. 608-678). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yımaç, M. H. (2014). *Türkiye tarihi Selçuklular devri II*. (Refet Yımaç, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mimarlık Fakültesi Öğrencilerinin Gözünden Kent Merkezi Kullanımında Mesleki Algının ve Memnuniyetin Ölçülmesi

Öğr. Gör. Dr. Hatice Gül Önder^{1*}

Geliş tarihi: 22.08.2019
Kabul tarihi: 17.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 298-313
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye, gul.onder@hbv.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-4794-6923

* Sorumlu yazar

ÖZ

İnsanlar, kişisel özellikleri, vizyonu ve bakış açısı dâhilinde bir kenti farklı şekilde algılamakta, mekânsal yer değişimine, gün içerisinde yaşanan olaylara, kişinin eğitim düzeyine hatta eğitim görülen alanın türüne bağlı olarak bu algı değişkenlik göstermektedir. Öğrenciler, üniversite hayatına atıldıklarında bu farklılığı daha net kavrayabilmektedir. Yeni bir kent, yeni bir arkadaş ortamı ve yeni mesleki edinimler, öğrencilerin kentsel algısını ve kente aidiyet duygusunu yönlendirmektedir. Bu çalışmada, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde eğitim gören toplam 290 öğrencinin yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanan ankete katılımıyla, Ankara kent merkezi ve yakın çevresini kullanımlarına yönelik 9 soruluk anket formu öğrencilere yöneltilmiş ve kent merkezinin kullanımında mesleki algıdaki farklılıklar ve memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür. Şehir ve Bölge Planlama bölümü öğrencileri kenti bir atölye ve çalışma alanı olarak görerek, kentin daha çok işlevselliğini ön planda tutarken; Mimarlık bölümü öğrencileri kentin en önemli bileşenleri olan yapılar, yapılar ve çevre arasındaki ahenge odaklanmakta; Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümü öğrencileri ise çoğunlukla kent merkezinin estetik ve görsel kaygılarla daha güzel tasarlanmış, eğlenceli ve sistematik bir mekân olması gerektiğini vurgulamışlardır. Böylece öğrencilerin, üniversite hayatı sürecince aldığı akademik eğitimin, kent merkezi algısı ve kent merkezinden beklentilerinde çeşitlilik yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: endüstri ürünleri tasarımı, kent merkezi, mesleki algı, mimarlık, şehir planlama

Measurement of Professional Perception and Satisfaction in the Use of the City Center by the Students of the Faculty of Architecture

Dr. Hatice Gül Önder^{1*}

First received: 22.08.2019

Accepted: 17.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 298-313

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli University,
Turkey, gul.onder@hbv.edu.tr,

ORCID ID 0000-0002-4794-6923

* Corresponding Author

ABSTRACT

People perceive a city differently within their personal characteristics, vision and perspective, and this perception varies depending on the spatial displacement, the events experienced during the day, the level of education of the person, and even the type of field being educated. Students can comprehend this difference more clearly when they come up university life. A new city, a new friendship, environment and new professional acquisitions direct students' urban perception and sense of belonging to the city. In this study, a total of 290 students from Gazi University Faculty of Architecture participated in the questionnaire which was applied by face to face interview method. The questionnaire about the use of Ankara city center and its surroundings was directed to the students and the differences in professional perception and satisfaction levels were measured. While the students of the City and Regional Planning Department see the city as a workshop class and activity area, they prioritize the city's more functionality; Architecture students focus on the most important components of the city and the harmony between buildings and environment; The students of Industrial Design Department emphasized that the city center should be a better designed, fun and systematic place with aesthetic and visual concerns. Thus, it was concluded that the academic education received by students during university life created diversity in the perception of the city center and their expectations from the city center.

Keywords: industrial product design, city center, professional perception, architecture, city planning

GİRİŞ

Kentsel yapı alanların gün geçtikçe artışı, kullanıcılarla kentin sosyal alanları arasındaki ilişkiyi ve mekân algısını büyük ölçüde etkilemektedir (Rahman, Shamsuddin ve Ghani, 2015, s.624). İnsanların çevre algısı çoğunlukla öznedir ve kişiden kişiye değişkenlik gösterir (Langemeyer, Baró, Roebeling ve Gómez-Baggethun, 2015). Kentlerin daha iyi algılanması için, yollar, sınırlar, işaretler, düğümler ve bölgelerden oluşan kentsel formun bütün unsurlarını birlikte bulundurması gerekir. Böylece kentli, her türlü algısal malzemeyi kentte daha kolay bulabilecektir. Algılanabilir bir çevre aynı zamanda esnek olmalıdır. Bir noktadan bir diğer noktaya ulaşmak için farklı güzergâhlar kullanılabilir, farklı bakış açılarıyla çevre gözlemlenebilmelidir. Bir çevre güçlü bir karakteristiğe sahipse daha kolay keşfedilecek ve daha cazip hale gelecektir (Lynch, 2010, s.122).

Bireylerin fiziksel ve kültürel özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan duygusal algıları, mekâna aidiyet hissiyle şekillenir (Bott, Cantrill ve Myers, 2005). Binalar, insan ölçeğinde, göz hizasında ve yürüme mesafesinde olduğu müddetçe daha iyi algılanmaktadır (Tibbalds, 2012, s.39). İnsan ölçeğinde tasarlanmış binalar, mekân, yürüme alanı ve iyi malzemeyle kaplanmış yüzeyler, yaya konforunun belirleyicisidir ve aynı zamanda mekânsal aidiyeti artırır (Kumar, 2010). Yürünebilirlik, makul bir süre zarfında belirli bir çaba harcayarak insanların farklı destinasyonlar arasındaki hareketi ve bu destinasyonlar arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Varış noktasına yakınlık, bağlantı ve erişilebilirlik, bir alanın yürünebilir olarak adlandırılmasında önemli unsurlardır (Southworth, 2005). Bağlantı ve erişilebilirlik, yaya konforunu belirleyici en önemli kriterlerdir (Lo, 2009; Vojnovic, 2006). Bağlantı, başlangıç-varış noktaları arasındaki kolaylığa bağlı olarak yürüyüş güzergâhı seçimini etkileyen ana faktördür (Kumar, 2010). Erişilebilirlik, yürünebilirlik açısından önemli bir faktördür ve eğer bir alan erişilebilir olarak adlandırılıyorsa, her kesimden kullanıcı için eşit imkân ve fırsat sunuyor demektir (Zakaria ve Ujang, 2015, s.644). Çevre ne kadar çok yürümeye ilişkin özellik içerirse, toplu taşımaya yönelik imkânlar gelişmişse ve bu da yürüme aktivitesini teşvik edici özellik sergiliyorsa, daha da yürünebilir olarak algılanmaktadır (Brown, Werner, Amburgey ve Szalay, 2007).

Kentsel yeşil alanlar, insan sağlığının ve yaşam kalitesinin geliştirilmesine önemli düzeyde katkı sağlar ve fiziki çevrenin insanlarca algılanmasında büyük ilgi uyandırır (Lee ve Maheswaran, 2011; Maas, Verheij, Gronewegen, Vries ve Spreeuwenberg, 2006). Buna karşın kamusal alandaki bakımsızlık ve düzensizlik, o alanın kullanıcılar tarafından görsel ve estetik olarak algılanmasında olumsuz etki oluşturur (Tibbalds, 2012, s.74). Birçok koşulda kentsel alanlardan ve çevreden memnuniyet, yapım ve üretim süreçlerinden olumsuz etkilenmektedir. Ulaşım çalışmaları, titreşim, gürültü ve kirletici etkiye neden olurken (D'Apuzzo, Esposito, Festa ve Nicolosi, 2014; Kubek, Wiecek ve Grzesica, 2014), inşaat faaliyetleri toz ve gürültüye neden olarak, kişilerin bu süreçlerden olumsuz etkilenmesine ve memnuniyetsizliğe neden olabilir (Brezar, 2014).

Bir mekânın karakteri; mekânın amacı, işlevi, fiziki formu ve görünüşü gibi farklı sosyo ekonomik özelliklerin yanı sıra, orada yaşayanların kültürel değerlerine göre de değişkenlik gösterebilir. Bu durum kullanıcıların algısını etkileyebileceği gibi, aynı zamanda yönlendirebilir de. İnsanların ve kentsel mekândaki faaliyetlerin varlığı, kentin yaşanabilirliğini etkin kılmaktadır (Appleyard, 1981; Ismail, 2017). Yaşanabilirlik, bir sokağın kullanımını etkileyerek fiziksel kalitenin yükselmesini sağlayan önemli bir unsurdur.

Kamusal alandaki açık hava etkinlikleri, dış mekânın kalitesinden ve sahip olduğu fonksiyonlardan etkilenebilir, mekânsal kalite geliştikçe, açık hava etkinliklerinin kalitesinde de artış gözlenecektir. Açık alan aktiviteleri üç kategoride değerlendirilebilir (Gehl, 2011; Gehl, 2010; Türel, Yiğit ve Altuğ, 2007);

- Günlük gereksinimler; okul, iş, alışveriş etkinliği, otobüs beklemek vb. ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması
- İsteğe bağlı gereksinimler; yürüyüş yapmak, oturmak, dinlenmek, gezi-eğlence amaçlı dolaşım
- Sosyal gereksinimler; çocukların oyun oynama etkinliği, arkadaş-tanıdık buluşması, açık alandaki konser vb. sanatsal etkinliklerdir.

Kamusal alan, kullanıcılarının gereksinimlerini karşıladığı müddetçe kaliteli olarak adlandırılabilir (Jacobs, 1996). Kamusal bir alan, güvenli (Whyte, 1980; Carmona, Heath, Oc ve Tiesdell, 2012),

konforlu, elverişli (Jacobs, 1996; Lynch, 1981) ve erişilebilir (Whyte, 1980; Carr, Stephen, Francis, Rivlin ve Stone, 1992; Jacobs, 1996) olmalıdır. Kamusal alan, mekânın kimliği ve o mekânı kullanan kişiler arasındaki etkileşimli bir sürecin ürünü olarak anlam kazandığı müddetçe, her türden kullanıcı tarafından konforlu ve pozitif anlam yüklü olarak algılanır (Carr ve diğerleri, 1992).

Kent mekânının, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve kadınların gibi farklı kullanıcı grupları tarafından algılanması ve kentsel memnuniyetinin ölçülmesine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda komşuluk birimleri, kent merkezi, ulaşım ve çevresel unsurlar açısından algı ve memnuniyet düzeylerine yönelik yapılan çalışmalar bunlardan sadece birkaçıdır (Xue, Gou ve Lau, 2017; Munira ve San Santoso, 2017; Ismail, 2016; Hanák, Marović ve Aigel, 2015; Widyaevan, 2015; Zakaria ve Ujang, 2015; Rahman ve Shamsuddin, 2010; Tibbalds, 2012; Türkoğlu, 1997). Ancak sadece üniversite öğrencileri açısından kent merkezinin nasıl algılandığı ve kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin, mesleki eğitimleri boyunca değişen düşünce yapıları ve görüşleri sorgulanarak, kent merkezine yönelik algıları ve memnuniyet düzeyleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Ankara kent merkezinin gelişiminin incelenmesi önem arz etmektedir.

Ankara Kent Merkezinin Tarihsel Gelişim Süreci

Kentsel makroform, arazi kullanımı ve ulaşım imkânlarının gelişimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kentlerin ilk kurulduğu noktadan itibaren arazi kullanımının ve ulaşım imkânlarının kente eklenerek genişlemesi, zamanla kentlerin yağ lekeli şeklinde çepere yayılmasına, kurulduğu alan gereği lineer genişlemesine ya da topografik eşiklerden, afetlerden ve doğal oluşumlardan dolayı kademe kademe farklı bölgelere taşınmasına neden olmuştur. Kent yayılıp genişledikçe, kentin merkezi noktasında her türlü imkâna ulaşılabilecek, farklı ticaret ve iş faaliyetlerini bünyesinde barındıran bir alan yoğunlaşması yaşanır. Bu alan kent özgeği, çekirdek, ya da merkezi iş alanı olarak adlandırılmaktadır.

3 Temmuz 2017 tarih ve 30113 sayılı Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 4. Maddesi'nde Merkezi İş Alanı (MİA), İmar planlarında, yönetim, turizm, sosyal, kültürel ve ticari amaçlı yapılar ile sosyal altyapı alanları için ayrılmış bölge olarak tanımlanmıştır. Bu bölgede büro, iş hanı, gazino, lokanta, çarşı, çok katlı mağaza, banka, otel, sinema, tiyatro gibi sosyo-kültürel tesisler, yönetimle ilgili tesisler, özel eğitim ve özel sağlık tesisleri ve benzeri yapıların bulunduğu alanlar yer alır, denmektedir. Yönetmelikle detaylı şekilde tanımlanan MİA'ya Gökçe tarafında yapılan çalışma ile farklı bir tanımlama getirilmiş ve MİA'yı bir kentte ofis binaları ve mağazaların en yoğun olduğu yerdir. Sosyo-kültürel faaliyetlerin ve eğlence alanlarını da içeren bu alan genellikle toplumun her kesiminden bireyin bir araya geldiği, ulaşım ve erişim bağlantılarının en yoğun olduğu kent merkezi çekirdeğini kapsayan alan olarak tanımlanmıştır (Gökçe, 2000). Günay ise daha çok sosyolojik bir bakış açısıyla (2013, s.128) kent merkezini, kentin kalbi hatta beyni olarak adlandırmış, bu bağlamda MİA'yı uzmanlaşmış kişilerin yer seçtiği birimlerden oluşan, kentin ekolojik merkezinde olduğu varsayılır, hem trafiğin hem de ulaşım odaklarının yer aldığı ama esasında karar vericilerin bulunduğu yer olarak adlandırmıştır.

Ankara, hem Türkiye'nin merkezinde, hem de merkezi konumunun bir gereği olarak başkentlik özelliğiyle, zamana tanıklık etmiş, tarihiyle, kültürüyle, stratejik özellikleriyle bir değerler bütününe sahip önemli kentlerden biridir. Ankara'da başkent olmadan önce Ankara Kalesi önünden Ulus'a kadar olan lineer bir kent merkezi bulunmaktadır. Bu alanın iki ucundan birinde geleneksel üretim ve ticaret işlevlerinin yer aldığı Bedesten, Kapalı Hanları çevreleyen yollar ve Samanpazarı gibi açık pazar yerleri bulunur. Diğer uca ise Taşhan'ın bulunduğu yönetsel işlevlerin de yer aldığı görece yeni kent merkezi yer alır (Bakırer ve Madran, 1984, s.110). O dönemde ortada iki merkez yoktur ancak iki ucu farklı çizgisel formda bir kent merkezi vardır (Bademli, 1987).

1923 yılında Ankara'nın başkent oluşuyla, ticari, yönetsel, üretim ve hizmet işlevlerine dayalı yeni gelişmelerle Ulus ve yakın çevresi kent merkezi olmuştur (Bademli, 1985 s.212-213). 1924 yılında Lörcher, kenti güney yönüne geliştiren ve kentin bugünkü kalbini oluşturan Kızılay Merkezi ve çevresini biçimlendiren Yenişehir'e ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Köşkü için Çankaya'yı seçmesiyle kent merkezi Ankara Kalesi-Çankaya hattında gelişmiş ve Ulus ön plana çıkmıştır (ABB 2023 NİP, 2006). Lörcher Planı, tren istasyonu çevresini merkez yapmayı, Ulus merkezini bu yeni yapıyla bütünleştirmeyi amaçlamıştır (Günay, 2006, s.67).

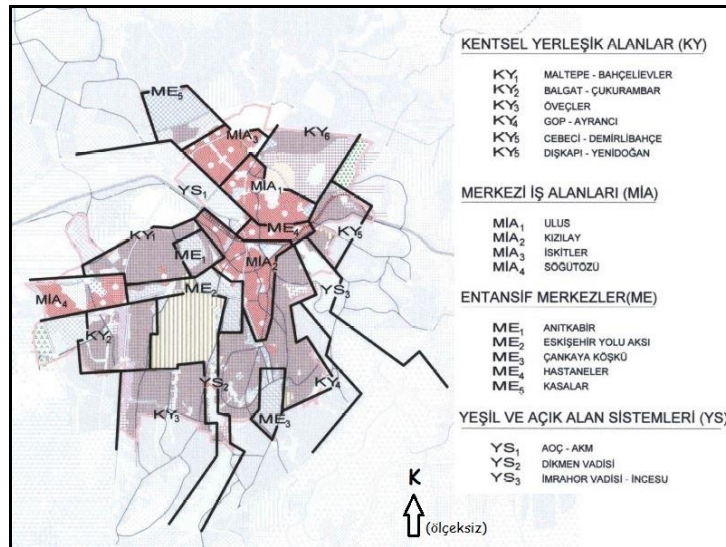
Jansen Planı, Ankara'nın o dönemde çekirdek alanını belirler (Günay, 2006:70). Jansen Planı'nda merkez ayrıca değerlendirilmemiş ancak Ulus bölgesi kentin merkezi iş alanı, Kızılay ise semt merkezi olarak düşünülmüştür. 1950'lerde Ulus kent merkezinin çekirdeği yeni MİA olmuştur. Kızılay ise üst gelirli hitap eden ticaret ve hizmet işlevlerinin yer aldığı alt merkez olmuştur (Bademli, 1987). 1945'lerden sonra Ulus çevresinde yerleşen düşük gelirli gruplar buradaki merkezin havasını değiştirmeye başlamıştır. Üst gelir gruplarının konut alanları ve Ulus'ta yer alan bir takım işlevler Kızılay'a kaymaya başlamıştır. Böylece Ulus işlevsel olarak boşalmış, Kızılay ise MİA özelliği göstermeye başlamıştır (Bademli, 1987; Cengizkan, 2006, s.48).

1957 Yücel-Uybadin Planı ile Avrupa kentleri için tanımlanan çekirdek alanın Ankara'daki oluşumu biçimlendirilmiştir (Günay, 2006, s.80). Planda MİA olarak Ulus kabul edilmiştir (Kıral, 2013, s.13). Kızılay'ın bu süreçte sadece yoğunlaşacağı öngörülmüş, Ulus esas merkez olarak kalmaya devam etmiş, Kızılay'da mevcut ikametgâhların yerini büro ve ticarethanelere terk etmeye başlamış, ancak Ulus esas merkez olarak kalmaya devam etmiştir (Uybadin ve Yücel, 1957, s.7; Cengizkan, 2006, s.32). 1985 yılında idari ve ticari hizmetler Kızılay bölgesinde yer seçmiş, Ulus'ta ise düşük gelirli gruplar ve kırsal yapıya yönelik ticaret ve hizmetler ile toptan ticaret ve depolama alanları yer almıştır. Kızılay MİA faaliyetleri açısından Ulus'u geride bırakmıştır. (ABB 2023 NİP, 2006, s.66).

1986-1999 döneminde merkez işlevleri, Kavaklıdere, Gaziosmanpaşa, Turan Güneş ve Yıldız bölgesine sıçramıştır. 2000'den sonra ise Balgat, Öveçler, Mebusevleri, Bahçelievler bölgesine merkez işlevleri sıçrama yapmıştır. Söğütözü, Çukurambar, Balgat, Eskişehir yolunu ve Konya yolunu odak olarak kabul eden merkez işlevlerinin sıçradığı yeni alanlar ortaya çıkmıştır (Gökçe, 2013, s.34).

2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı, Ankara kent merkezi çekirdeği ve merkez yakın çevresi olarak iki kademeli merkez yapılanması belirlemiştir. Ankara için çekirdek bölge, Ulus ve Kızılay'a ek olarak Tunalı Hilmi, Kavaklıdere, Çankaya uzantısında merkezi işlevli, karma ticaret kullanımlarının yer aldığı bölgedir. Merkez yakın çevresi ise, MİA'yı çevreleyen konut alanlarının olduğu, ulaşım ilişkileri nedeniyle merkezle bütünleşen ve merkez uzantılarının, özellikle ofis kullanımlarının yer aldığı etkilenme-geçiş bölgesidir (ABB 2023 NİP, 2006, s.516).

Günümüzde Ankara'nın tarihi merkezi olarak adlandırılan Ulus ve modern kültürel merkez olarak adlandırılan (ABB 2023 NİP, 2006, s.528) Kızılay iki farklı alanmış gibi görülse dahi, ticari alanlar, ulaşım imkânları ve kent merkezine ait birçok fonksiyonla kent merkezi bir bütün olarak algılanmaktadır. Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi de, kuzeyde Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı ve Gençlik Parkı, güneyde Kızılay Meydanının bir uzantısı olan Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, doğusunda Adliye, Sıhhiye ve hastaneler bölgesi, batısında Anadolu (Tandoğan) Meydanı ile çevrelenmiştir. Çalışma alanı, 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planına göre Merkez Planlama Bölgesi içerisinde yer almaktadır (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. 2023 Ankara Nazım İmar Planı Merkez Planlama Bölgesi (ABB 2023 NİP, 2006, s.535)

MATERYAL VE METOT

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara'nın ticari kent merkezi olarak adlandırılan Kızılay ve tarihi kent merkezi olarak adlandırılan Ulus bölgesine yaklaşık 1,5 km mesafede yer almakta ve birçok kent merkezi fonksiyonuna farklı ulaşım türleriyle erişim mesafesinde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, anket örnekleminin belirlenmesi için ön değerlendirme yapılmıştır. Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğrenci İşlerinden, Şehir ve Bölge Planlama, Endüstri Ürünleri Tasarımı ve Mimarlık Bölümlerinin, her dönem için aktif öğrenci sayısının toplamda yaklaşık 700 olduğu bilgisine ulaşılmıştır (2018), Bu bağlamda yüz yüze görüşme yöntemi vasıtasıyla toplam 290 öğrencinin ankete katılımının sağlanmasıyla, Ankara kent merkezi ve yakın çevresini kullanımlarına yönelik 9 soruluk anket formu öğrencilere yöneltilmiştir (Bkz. Ek-1).

Anket soruları, öğrencilerin cinsiyet, bölüm bilgisi, kent merkezi ve yakın çevresine erişimde kullanılan ulaşım türü, kullanım sıklığı ve kullanım süresi; bunun yanı sıra kent merkezi ve yakın çevresinin sosyal-fiziksel-çevresel-mekânsal bağlamda algılanma düzeyi ile ilgili değerlendirmeleri içermektedir. Bunlara ek olarak, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin, Gazi Üniversitesi merkez kampüse taşınması ihtimaline karşı, öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanım alışkanlığındaki olası değişimler, meslekleri açısından kent merkezinden beklentileri ve önerileri açık uçlu sorular yardımıyla elde edilmiştir.

BULGULAR

Ankara'daki üniversite öğrencilerinin tüm mahalleler bazında yaptıkları yolculuklar incelendiğinde, yaklaşık 610 mahalle içinde Kızılay bölgesi mahallelerinin (Korkut Reis, Kızılay, Sağlık, Cumhuriyet, Meşrutiyet Mahalleleri) % 10'luk oranla en fazla yolculuk yapılan mahalleler olduğu belirlenmiştir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Kızılay bölgesi mahalleleri

Kızılay bölgesinin kullanım amacına bakıldığında, Tablo 1'e göre, ilk sırayı %34.76'lık oranla sosyal-spor-eğlence amaçlı yolculuklar almakta, ikinci sırada %23.17 ile okul amaçlı yolculuklar, üçüncü sırada ise %14.84 ile alışveriş amaçlı yolculuklar yer almaktadır (AUAP, 2013). Bu oran aslında üniversite öğrencilerinin kent merkezini hangi amaçla kullandığına ve üniversite öğrencilerinin kent merkezini kullanım önceliklerine yönelik fikir vermektedir.

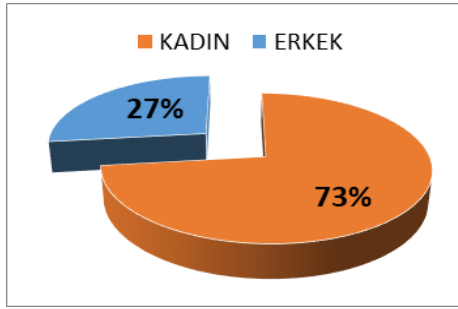

Tablo 1. Tüm mahalleler bazında Kızılay bölgesi varışlı yolculuk amaçları* (AUAP, 2013)

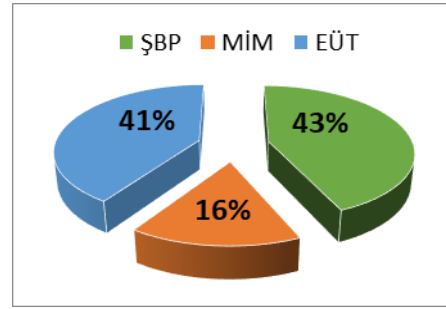
Kızılay bölgesi varışlı yolculuk amaçları	N	%
Ev	10	3.46%
İş	54	5.69%
Okul	160	23.17%
İş takibi	10	1.02%
Alışveriş	142	14.84%
Sosyal-spor-eğlence	322	34.76%
Hastane sağlık merkezi	2	0.20%
Şehir dışı	0	0.00%
Arkadaş ziyareti	36	4.88%
Diğer	100	11.99%

*Tablodaki veriler, AUAP hanehalkı anketlerinden yeniden üretilmiştir.

Çalışma kapsamında, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencileri ile yapılan anket sonuçları değerlendirildiğinde, katılımcıların %73.10'unun kadın ve %26.90'ının de erkek öğrencilerden oluştuğu; eğitim görülen bölümün açısından bakıldığında, katılımcıların %43.45'inin Şehir ve Bölge Planlama bölümü, %40.69'unun Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümü, %15.86'sının ise Mimarlık bölümü öğrencilerinden oluştuğu Şekil 2 ve Şekil 3'deki grafiklerde görülmektedir.

Şekil 2. Cinsiyet

Şekil 3. Eğitim görülen bölüm

Öğrencilerin, kent merkezi ve yakın çevresine erişimde, yaya, bisiklet, özel otomobil, toplu taşıma ve servis gibi farklı ulaşım türlerini kullandıkları Tablo 2'de görülmektedir. Ulaşım türlerinde ilk üçte Ankaray ve Metro raylı sistemlerinin yanı sıra, yaya olarak erişim gerçekleştirildiği görülmektedir. Ulaşım türü kullanımında yüzdelik dağılımlara bakıldığında birinci sırada %70.34'lik oranla Ankaray ile ulaşım yer alırken, %69.31 ile Metro ikinci sırada, yaya ulaşım türü ise %65.52 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer ulaşım türlerinde ikinci üçlüyü, lastik tekerli ulaşım türleri almaktadır. Bunlardan EGO belediye otobüsü %58.97, dolmuş %54.11 ve özel halk otobüsü de %43.45'lik bir paya sahiptir. Öğrenciler, kent merkezine ulaşımında çoğunlukla raylı sistemleri kullanmayı ya da yaya yürümeyi tercih ederken, lastik tekerli ulaşım türlerinin de yoğun olarak tercih edildiği belirlenmiştir. Yaya erişimin maliyetsiz olmasının yanı sıra; raylı sistemlerin aktarma imkânının bulunması nedeniyle bilet ücretinin lastik tekerli sistemlere kıyasla öğrenci bütçesine herhangi bir ek maliyet yüklememesi, daha çok tercih edilmesinde bir etken olarak ortaya koyulabilir.

Tablo 2. Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanımda tercih edilen ulaşım türleri

Ulaşım türü tercihleri	N	%
Ankaray	204	70.34%
Metro	201	69.31%
Yaya	190	65.52%
EGO	171	58.97%
Dolmuş	157	54.11%
Halk Otobüsü	126	43.45%
Özel araç	72	24.83%

Taksi	49	16.90%
Bisiklet	4	1.38%
Servis	4	1.38%
Banliyö	4	1.38%

Ankara'yın en fazla tercih edilme sebebi, Maltepe istasyonunun okula yaya yürüme mesafesinde yer almasıdır. Metro'nun okula en yakın olduğu noktalar Sıhhiye ve Kızılay istasyonlarıdır. Öğrenciler çoğunlukla Metroyu kullandıkları zaman okula yaya olarak gelmeyi tercih etmiş ya da okul çıkışı Metroya yaya olarak ulaşımı tercih etme durumları söz konusudur. Bu durum kent merkezine yaya olarak ulaşımında dolaylı açıdan katkı sağlar. EGO ve Özel Halk otobüsü duraklarının Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde yer alması nedeniyle öğrencilerin kent merkezine otobüsle ulaşımında kolaylık sağladığı ve tercih edilme oranının da yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Sıhhiye ve Anadolu Meydanı yönünden gelen ve Celal Bayar Bulvarından geçen birçok dolmuş hattının kentın Keçiören, Yenimahalle, Eryaman, Etimesgut, Çayyolu, Yaşamkent gibi yoğun yerleşim bölgelerine gidiyor olması, öğrencilerin kent merkezini kullanımda genellikle dolmuşu tercih etmelerini açıklamaktadır.

Öğrencilerin, Tablo 3'te yer alan kent merkezi ve yakın çevresine yaptıkları yolculuk amaçları incelendiğinde; yeme-içme ve arkadaş buluşması ilk sırada yer almakta, sonrasında okul ve alışveriş amaçlı yolculuklar gelmektedir. Yeme-içme amacıyla yapılan kent merkezi yolculukları %90.00, arkadaş buluşması yolculukları %89.66'lık bir orana karşılık gelirken; okul amaçlı yolculuklar %83.45, alışveriş amaçlı yolculuklar %78.97, gezinti-eğlence amaçlı yolculuklar %66.21, ulaşım-aktarma amaçlı yolculuklar, %64.14, sinema-tiyatro amaçlı yolculuklar ise %56.21'lik bir orana sahiptir. Öğrencilerin kent merkezini yoğun olarak ticari imkânlardan faydalanma, eğitim, sosyalleşme ve kentın farklı noktalarına erişim amaçlı kullanması, kent merkezinin sahip olduğu fonksiyonlar göz önünde bulundurulduğunda, beklenen sonuçları vermektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanım amaçları

Yolculuk amacı	N	%
Yeme-içme	261	90.00%
Arkadaş buluşması	260	89.66%
Okul	242	83.45%
Alışveriş	229	78.97%
Gezinti-eğlence	192	66.21%
Ulaşım-aktarma	186	64.14%
Sinema-tiyatro	163	56.21%
Kişisel-özel ihtiyaçlar	120	41.38%
Hastane-sağlık merkezi	74	25.52%
Kurs-dershane	58	20.00%
PTT-Banka vb. ödeme	58	20.00%
İş	54	18.62%
Spor	35	11.07%
Belediye vb. kamusal	26	8.97%

Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanım sıklığı Tablo 4'te yer almaktadır. Buna göre öğrenciler, Kızılay'ı %57,9'luk bir oranla haftada birkaç gün kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, Kızılay'ın hem fakülteye yakın olması hem de öğrencilerin yolculuk amaçları tablosunda da yer aldığı gibi yeme-içme, arkadaş buluşması ve okul amaçlı birçok gereksinimin karşılanması açısından daha sık tercih edildiğini göstermektedir.

Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresinde her gün ziyaret ettikleri alanlar incelendiğinde, Sıhhiye %20.7 ile ilk, YHT Garı %18.6 ile ikinci, YHT Garı AVM kısmı %16.6 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu durum, öğrencilerin bu bölgeleri her gün ulaşım-aktarma amaçlı kullandıkları şeklinde açıklanabilirken; YHT Garı'nı kullananların aynı zamanda YHT Garı AVM kısmını da ziyaret ediyor olmaları, ulaşım amaçlı yolculukların yanı sıra, YHT Garındaki alışveriş-yeme-içme-arkadaşlarla boş zaman değerlendirme imkânlarını tercih ettiklerini göstermektedir.

Bunlara ek olarak öğrenciler, Ulus Meydanı, Kocatepe Cami, Tunalı Hilmi Caddesini %40-%50 arasında değişen oranlarda; Ankara Kalesi, Hamamönü, Hastaneler Bölgesi, Gençlik Parkı, Kuğulu Park, gençlik Parkı ve Atatürk Orman Çiftliğini %50-%70 arasında değişen oranlarda, çoğunlukla hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bölgelerin, Fakülteye uzak olmasının yanı sıra, öğrencilerin okul ve günlük hayatlarına ilişkin temel gereksinimlerine daha az hitap etmesi veya ilgili mekânların öğrenciler açısından cazibe oluşturmaması, tercih edilmemesinde bir neden olarak söylenebilir.

Tablo 4. Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanım sıklığı

Kullanım Sıklığı (%)	Hiç	Haftada birkaç gün	Her gün	Ayda birkaç gün	Yılda birkaç gün
Kızılay Meydanı	0.7%	57.9%	15.2%	21.4%	4.8%
Ulus Meydanı	46.9%	2.8%	7.6%	31.0%	11.7%
Sıhhiye Meydanı	22.8%	17.9%	20.7%	35.2%	3.4%
Sakarya Caddesi	24.8%	26.2%	0.0%	40.7%	8.3%
Yüksel Caddesi	24.1%	33.8%	2.1%	31.0%	9.0%
Olgunlar Sokak	25.5%	23.4%	0.0%	40.0%	11.0%
Kocatepe Cami	47.6%	11.0%	1.4%	27.6%	12.4%
Tunalı Hilmi Caddesi	44.1%	14.5%	2.1%	24.1%	15.2%
Bahçelievler	16.6%	35.9%	10.3%	28.3%	9.0%
Beşevler	16.6%	35.2%	13.1%	30.3%	4.8%
Ankara Kalesi	69.7%	0.7%	0.0%	14.5%	15.2%
Hamamönü	51.7%	6.2%	1.4%	24.1%	16.6%
Hastaneler bölgesi	57.9%	10.3%	1.4%	15.9%	14.5%
Anıtkabir	24.8%	13.1%	5.5%	32.4%	24.1%
YHT Garı	29.0%	33.1%	18.6%	12.4%	6.9%
YHT Garı AVM kısmı	13.1%	40.7%	16.6%	27.6%	2.1%
Gençlik Parkı	57.9%	4.8%	3.4%	20.0%	13.8%
Kuğulu Park	50.3%	12.4%	0.0%	24.1%	13.1%
Kurtuluş Parkı	63.4%	6.9%	2.1%	21.4%	6.2%
Güvenpark	31.7%	25.5%	2.1%	34.5%	6.2%
Atatürk Orman Çiftliği	69.7%	1.4%	0.7%	15.2%	13.1%

Kent merkezi ve yakın çevresinin kullanım süresine yönelik değerlendirmeler, Tablo 5'te verilmektedir. Buna göre öğrencilerin, Ulus ve yakın çevresinden çok, Kızılay ve yakın çevresinde daha çok zaman geçirdikleri belirlenmiştir. Anket sonuçlarına göre, Ulus, Ankara Kalesi, Hamamönü, Hastaneler bölgesinin, %50-%70 arasında değişen oranlarda çoğunlukla hiç kullanılmadığı görülmektedir. Sıhhiye Meydanı, Sakarya Caddesi, Yüksel Caddesi, Olgunlar Sokak, Güvenpark gibi, öğrencilerin yoğun olarak gözlemlendiği bölgelerde, %44-%64 arasında değişen oranlarda, 1 saatten az zaman geçirdikleri görülmektedir. Öğrencilerin, kısa süreli ihtiyaçlarını karşılamak, ulaşım sistemlerine aktarma yapmak ve okudukları bölüm gereği ders malzemesi almak amacıyla bu bölgelerde daha kısa zaman geçirdikleri söylenebilir.

Tablo 5. Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanım süresi

Kullanım Süresi (%)	Hiç	1 saatten az	1-3 saat	4-6 saat	7 saat ve üzeri
Kızılay Meydanı	0.7%	31.7%	46.2%	19.3%	2.1%
Ulus Meydanı	51.7%	36.6%	11.0%	0.7%	0.0%
Sıhhiye Meydanı	23.4%	64.1%	9.0%	1.4%	2.1%
Sakarya Caddesi	23.4%	44.8%	25.5%	4.8%	1.4%
Yüksel Caddesi	28.3%	44.8%	22.8%	4.1%	0.0%
Olgunlar Sokak	33.8%	49.0%	12.4%	4.1%	0.7%
Kocatepe Cami	49.0%	35.9%	12.4%	0.7%	2.1%
Tunalı Hilmi Caddesi	45.5%	14.5%	21.4%	14.5%	4.1%
Bahçelievler	16.6%	4.1%	39.3%	31.0%	9.0%

Beşevler	19.3%	16.6%	33.1%	22.1%	9.0%
Ankara Kalesi	66.9%	9.7%	21.4%	2.1%	0.0%
Hamamönü	50.3%	13.1%	24.8%	11.0%	0.7%
Hastaneler bölgesi	70.3%	13.8%	13.8%	1.4%	0.7%
Anıtkabir	35.2%	31.0%	31.7%	0.0%	2.1%
YHT Garı	33.8%	37.9%	26.2%	1.4%	0.7%
YHT Garı AVM kısmı	12.4%	25.5%	49.7%	10.3%	2.1%
Gençlik Parkı	57.2%	24.8%	15.2%	2.1%	0.7%
Kuğulu Park	55.9%	20.7%	20.0%	3.4%	0.0%
Kurtuluş Parkı	67.6%	17.9%	12.4%	2.1%	0.0%
Güvenpark	40.7%	49.0%	9.7%	0.7%	0.0%
Atatürk Orman Çiftliği	71.0%	13.1%	15.2%	0.7%	0.0%

Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanırken, sosyal-fiziksel-çevresel-mekânsal algı düzeylerine yönelik değerlendirmelere, Tablo 6’da yer verilmektedir. Buna göre, kent merkezi ve yakın çevresine ilişkin 5.0 tam puan üzerinden yapılan puanlamaya göre;

- Kent merkezi ve yakın çevresinden istenilen her yere ulaşım imkânı, öğrenciler tarafından 5.0 puan ile en yüksek puanı almış ve kent merkezinin ulaşım açısından algılanma düzeyi çok iyi olarak değerlendirilmiştir.
- Kent merkezi ve yakın çevresinin erişilebilir olması, 4.6 ile ikinci en yüksek puanı almış ve öğrenciler tarafından algılanma düzeyi çok iyi olarak belirtilmiştir.
- Öğrenciler, gereksinim duydukları her şeyi kent merkezi ve yakın çevresinde bulabilme düzeylerini 3.8 puanla iyi olarak nitelemişlerdir.
- Öğrenciler yürünebilirlik açısından kent merkezi ve yakın çevresini 3.3 puanla iyi düzeyde yürünebilir olarak puanlamışlardır.
- Kent merkezi ve yakın çevresinde ışıklandırma imkânlarının yeterliliğini 2.8 puanla, güvenli olmasını ile sokak ve kaldırımların temiz olmasını 2.2 puanla ortalama düzeyde olarak belirtmişlerdir.
- Kent merkezi ve yakın çevresindeki kent mobilyalarının yeterliliğini 1.9 puanla ortalamaya yakın düzeyde ancak yetersiz olarak nitelemişlerdir.
- Öğrenciler, görsel açıdan kaliteli bir çevreye sahip olmasını 1.8 puanla, hava temizliği, yaşlı ve çocuk dostu olma durumunu 1.7 puanla, yeşil alan yeterliliğini 1.6 puanla, açık alan aktivitelerinin yeterliliğini ise ortalamaya yakın ancak kötü düzeyde puanlayarak, kent merkezi ve yakın çevresindeki yetersizliği belirtirken; otopark alanlarının yetersizliğini de yine 1.4 puanla kötü olarak nitelemişlerdir.
- Öğrenciler özellikle kent merkezi ve yakın çevresinin gürültülü bir alan olması hususunda hem fikir olarak 1.2 puanla, çok kötüye yakın düzeyde kötü olarak niteleyerek en düşük puanı bu seçeneğe vermişlerdir.

Tablo 6. Öğrencilerin kent merkezi ve yakın çevresini kullanıma yönelik puanlama

Genel Değerlendirme (kişi)	Çok kötü	Kötü	Ortalama	İyi	Çok iyi	Puan Değeri
Sokak/kaldırımlar temiz	35	208	379	88	10	2.2
Havası temiz	66	236	307	7	10	1.7
Erişilebilir	11	32	213	609	193	4.6
Yürünebilir	18	87	432	280	71	3.3
Engelli dostu	95	277	132	48	0	1.4
Yaşlı dostu	69	279	190	74	0	1.7
Çocuk dostu	70	255	234	41	20	1.7
Güvenli	46	230	265	152	11	2.2
Gürültüsüz	122	252	108	0	30	1.2
Görsel açıdan kaliteli bir çevre	80	233	203	87	21	1.8
Işıklandırma yeterli	24	145	414	183	50	2.8
Yeşil alanlar yeterli	104	208	186	53	33	1.6

Otopark alanları yeterli	116	217	156	39	20	1.4
Açık alan aktiviteleri yeterli	99	221	215	9	30	1.5
Kent mobilyaları yeterli (çöp kutusu, bank vb.)	51	284	198	113	10	1.9
Burada istediğim her şeyi buluyorum	20	100	252	432	140	3.8
İstediğim her yere buradan ulaşabiliyorum	3	16	252	489	360	5.0

Anket kapsamında öğrencilere yöneltilen iki açık uçlu sorudan ilki olan, “*Fakültenizin Gazi Üniversitesi merkez kampüse taşınması durumu, kent merkezini kullanma alışkanlığınızı nasıl etkiler?*” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, bazı öğrenciler açısından mevcut durumlarında değişiklik yaşanmayacağı belirtilirken, bazılarının ise taşınma sürecinden farklı şekilde etkileneceği görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilere göre fakültenin taşınması durumunda,

- Ulaşım daha da zorlaşacak, zaman kaybı yaşanacak,
- Okula ulaşırken yapılan mesafe ve yolda geçirilen süre artacak,
- Kent merkezi ve yakın çevresinin kullanım oranı azalacak,
- Kent merkezinin imkânlarından faydalanma düzeyi değişecek,
- Kent merkezi sadece ulaşım için aktarma amaçlı kullanılacak,
- Günlük aktivitelerde azalma yaşanacak,
- Alışveriş amaçlı yolculuk süresi uzayacak,
- Alternatif bir alışveriş alanı-ders malzemesi temin edilecek yere ihtiyaç duyulacak,
- İki ders arasındaki uzun süreleri değerlendirmek için farklı yer arayışına girilecek,
- Otobüs yerine metroyu kullanmak, manzarasız karanlık bir ortamda ulaşım yapmak zorunda bırakacak,
- Okula yakın yeni bir ev-yurt binasına ihtiyaç duyulacaktır.

Mevcut durumda meydana gelecek bütün bu değişikliklerin aksine, Gazi Üniversitesi merkez kampüse taşınmanın, bazı öğrenciler açısından olumlu karşılanacağı algısı ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

- Kent merkezinden uzaklaşılsa dahi kampüste olmaya değecek,
- Kampüs ortamı, bir üniversitede okuyor olma algısını yükseltecek,
- Kampüsteki yeşil alanlar okul stresini atmaya fırsat yaratacak,
- Kampüsün sosyo-kültürel imkânları bireysel gelişimi destekleyecek,
- Maltepe bölgesinden uzaklaşmak açısından olumlu olacak,
- Kızılay ve Ulus’tan ziyade Bahçelievler ve Beşevler gibi daha öğrenci dostu alanlar kullanılabilir,
- Beşevler ve Bahçelievler yeme-içme, alışveriş ve sosyalleşme açısından daha çok kullanılabilir hale gelecektir.

Bir diğer açık uçlu soru kapsamında, öğrencilere yöneltilen “*Mesleğiniz açısından baktığımızda nasıl bir kent merkezi düşlersiniz?*” sorusuna öğrencilerin, aldıkları akademik eğitimlerine göre farklı bakış açılarıyla cevap verdikleri gözlenmektedir. Buna göre;

Şehir ve Bölge Planlama bölümü öğrencileri, eğitim aldıkları bölüm gereği kentle ve özellikle kent merkezi ile ilgili konularda daha çok bilgiye sahiptir. Bu durum, mesleki eğitimleri vasıtasıyla, yaşadıkları kent mekânını iyi bir şekilde gözlemleyip algılamalarına fırsat sunmaktadır. Kentin ve kentsel unsurların her boyutunu farklı bakış açılarıyla değerlendirebilmektedir. Öğrencilerin, kent merkezinin sahip olması gereken özellikleri ve merkez fonksiyonundan beklentileri sıralanırsa, kent merkezinde;

- Taşıt ve otopark yoğunluğu azaltılmalı, insanlar için daha erişilebilir olmalı,
- Daha temiz ve güvenlik endişesi yaşamadan rahatça vakit geçirilmeli,
- Yaya sirkülasyonu artırılmalı, daha yürünebilir olmalı,
- Sürdürülebilir ve kolay erişilebilir olmalı,
- Toplu taşıma imkânları daha gelişmiş olmalı,
- Gençler için sosyal imkânlar artırılmalı,
- Toplumun farklı katmanlarından insanları birleştirmeli,

- Dezavantajlı grupların daha güvenle kullanacağı bir merkez olmalı,
- Gürültü kirliliği olmamalı,
- Açık alan aktiviteleriyle desteklenerek cazibe merkezi haline getirilmeli,
- Kamusal alan ve yeşil alanlar artırılmalı, yeşil alanların sürekliliği sağlanmalı,
- Bisiklet güzergâhları ve parkları olmalı,
- Tarihi kent merkezinde yerel üreticileri destekleyici imkânlar sunulmalıdır.

Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümü öğrencileri, meslekleri açısından kenti, tasarım unsurlarıyla zenginleştirilen, her kesimden insana hitap eden sistematik bir mekân olarak algılamaktadır. Öğrencilere göre kent merkezinde;

- Ulaşım imkânları gelişmiş ve kolay ulaşılabilir olmalı,
- İnsanları araç kullanmak yerine yaya yürümeye teşvik etmeli,
- Bisiklet yolları daha çok olmalı,
- Engellilerin kullanımına uygun tasarlanmış daha özgür alanlar olmalı,
- Daha yeşil ve güzel tasarlanmış olmalı,
- Geniş açık alanlar ve daha çok açık alan aktiviteleri olmalı,
- Ortak kullanım alanları insanlar açısından daha elverişli olmalı,
- Kent mobilyaları daha çok bulunmalı ve görsel açıdan kaliteli olmalı,
- Kalabalığın iyi yönlendirilebildiği alanlar olmalı,
- Üretim yöntemlerini tam anlamıyla öğrenebileceğim atölyeler olmalı,
- Proje materyallerimi kolay temin edebileceğim imkânlar olmalı,
- Daha düzenli ve sistematik bir alan olmalı,
- Gürültüsüz ve daha yaşanabilir olmalı,
- Sanat eserlerinin bulunduğu ve kültürel aktivitelerin yoğun olduğu yerler olmalı,
- Daha sosyal, eğlenceli ve pratik bir merkez olmalıdır.

Mimarlık bölümü öğrencileri, kent merkezini, yapıların oluşturduğu ya da yapılarla çevrelenen, işlevsel, modern, kaliteli ve iyi tasarlanmış bir mekân olarak algılamaktadır. Bu bağlamda kentsel fonksiyonlara, aldıkları mesleki eğitim açısından kent-bina ilişkisi ve tasarım ölççeğinde bakış açısı geliştirmektedirler. Öğrencilere göre kent merkezinde;

- Görsel açıdan daha iç açıcı olmalı,
- Daha iyi tasarlanmış, işlevsel bir mekân olmalı,
- Parklarda ve kaldırımlarda daha çok kent mobilyası bulunmalı,
- Ulaşılabilir ve kolay erişilebilir olmalı,
- Düzenli ve ferah olmalı,
- Yeşil aks sürekliliği ile yaya yolları ayrıştırılmalı, geçişler güvenli olmalı,
- Meydanları ve ortak yaşam alanları çok olan, trafiğe kapalı alanlar olmalı,
- Modern sosyal donatılarla çevrelenmiş, sosyal yaşam alanları olmalı,
- Pek çok aktiviteye olanak veren daha estetik kaygılarla tasarlanmalı,
- Kent atölyelerinin bulunduğu mesleki yeterliliği artıracak alanlar olmalı,
- Daha samimi ve güven dolu alanlar olmalı,
- Engelli dostu bilinçli bir mimarisi olmalı,
- Doğayla uyumlu yapılarla çevrelenmeli,
- Açık ve yeşil alanlar daha çok bulunmalı,
- Kenti okuyan mimarlar tarafından tasarlanmış yapılar olmalı,
- Tek bir kesime hitap etmeyen, her kesimi kucaklayan kapsayıcı alanlar olmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversite hayatında edinilen bilgiler, kişinin iş hayatına atılırken karşılaşacağı zorlukları minimuma indirirken, aynı zamanda meslek alanı açısından pratik bilgilerin edinilmesiyle şekillenen bir temele sahiptir. Edinilen pratik bilgiler öğrencilerin hayatlarının bu dönüm noktasında farklı unsurları kıyaslayarak mesleki edinimleri ile birlikte gerçek hayata farklı bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden

olmaktadır. Yapılan bu çalışma ile, öğrencilerin bazı durumlarda, kent merkezi ve yakın çevresindeki belirli bölgeleri daha sık ziyaret ettikleri ve bu bölgelerde daha uzun zaman harcadıkları görülürken; bazı bölgelerin neredeyse hiç ziyaret edilmediği, daha az sıklıkla ziyaret edilse dahi, daha kısa zaman geçirildiği gözlenmiştir. Bu durumun öğrencilerin ilgi ve merak düzeylerine göre değişmesinin yanı sıra, çalışma kapsamında farklı çıkarımlar yapılabileceği de açıktır. Çalışma sonuçlarına göre yapılan tespitler şöyledir;

- Şehir ve Bölge Planlama bölümünde verilen eğitim; öğrencilere kent planlama ve kentsel tasarım becerisi kazandırmayı amaçlarken, bu iki kavramı, teorik, çevresel, hukuksal ve teknik çerçeve ile destekleyen bir eğitim altyapısı sunmaktadır. Kent ve kentlinin yaşam kalitesini yükseltecek ilkeler ve önceliklerle mekansal analiz ve algılama sisteminin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Böylece, Şehir ve Bölge Planlama bölümü öğrencileri kent merkezine yönelik algısında; insan odaklı ulaşımı, taşıt yoğunluğunun azaltılması, toplu taşımaya öncelik verilmesi, daha yüksek yaşam kalitesini, yeşil alanların ve çevresel kalitenin korunmasını, yürünebilir, kolay erişilebilir ve çevresel değerler açısından sürdürülebilirliği ön planda tutmaktadır.
- Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümünde verilen eğitim; çizgisel bütünlük, süreklilik, ürün ve sarf malzeme temini, estetik-sanatsal kaygılar, hem ürünün kullanılabilirliği hem de ürün üretiminde teknik bakış açısını birleştirerek ve daha çok işlev-biçim kavramlarında bütünleşerek toplum, tüketici ve üreticiye yararlı olacak şekilde yaratıcı düşüncenin sunulmasını sağlayan bir çerçeveyi sunmaktadır. Dolayısıyla, Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümü öğrencileri kent merkezine yönelik algısında; kolay ulaşılabilirliği, ortak kullanımda elverişliliği, sosyal, özgür ve engelli dostu mekânları, kent mobilyaları ve sanatsal unsurlarla bütünleşmiş daha güzel tasarlanmış, eğlenceli, estetik ve sistematik bir kent mekânını göz önünde bulundurmaktadır.
- Mimarlık bölümünde verilen eğitim ise; eğitim-öğretim alanında mesleki değişimlere ve gelişmelere uyum sağlayan, daha çok araştırma ağırlıklı, yenilikçi ve yaratıcılığı ön plana çıkararak, yapı ve çevresine yönelik mimari unsurları yorumlarken, estetik-işlevsellik-görsellik üzerine temellenen bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Mimarlık bölümü öğrencileri, kent merkezine yönelik algısında; her kesimden insanı kapsayan, samimi ve güven dolu bilinçli bir mimariye sahip, ortak yaşam alanlarında modern sosyal donatıların yer aldığı, düzenli, ferah ve işlevsel açıdan iyi tasarlanmış kent mekânında, görsel ve estetik kaygıları temel almaktadır.
- Her üç öğrenci grubunun da proje-ders malzemesi gereksinimleri, onları her türden ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kent merkezine bağımlı kılmaktadır.
- Öğrenciler, YHT Garından çok YHT Garı AVM kısmında daha fazla zaman geçirmektedir.
- Öğrencilerin Bahçelievler ve Beşevler bölgesinde daha çok süre bulunmalarının temel nedeni yeme-içme, sosyalleşme ve alışveriş imkânlarının öğrenci yurtlarına yakın mesafede olmasıdır.
- Öğrencilerin, Kızılay ve Ulus bölgesinin kalabalığından uzaklaşmak için Bahçelievler ve Beşevler bölgesini tercih ettikleri, bunun yanı sıra bu bölgenin sosyal yapısının daha nitelikli olmasının, tercih edilmesinde önemli bir neden olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin anketler vasıtasıyla ortaya çıkan görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, kent merkezi ve yakın çevresine yönelik önerilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Buna göre;

- Kent merkezinde aktarma noktaları birbirine daha yakın olmalı ve ulaşım türleri arasında entegrasyon sağlanmalıdır.
- Kent merkezine giriş yapacak özel otomobil trafiğini azaltmak için, kent merkezine giriş ücretlendirilmeli ve Park et-devam et sistemi, mevcut ulaşım sistemine entegre edilmelidir.
- Kent merkezinde hareketli trafiğin yanı sıra duran trafiğin (park etmiş araçların) de önlenmesi, merkezin yaya ve bisikletli gibi motorsuz ulaşım türlerine terk edilmesi gereklidir.
- İnsan-mekân-zaman üçgeninde, insanların kaliteli zaman geçireceği fonksiyon alanlarının kent merkezinde konumlandırılması gereklidir.
- Öğrencilere yönelik açık alan aktiviteleri yeşil alanlarla entegre bir şekilde planlanmalı, öğrencilerin sosyal açıdan gelişimini destekleyecek imkanlar artırılmalıdır.
- Daha iyi tasarlanmış ve görsel açıdan kaliteli olmalıdır.
- Kentin kimliğini yansıtacak şekilde tasarlanmış kent mobilyalarına ve kent merkezini canlandıracak sanat eserlerine yer verilmelidir.

- 24 saat aktif yaşayan, dinamik bir kent merkezi yaratılmalıdır.

Böylece kent merkezi ve yakın çevresinin en önemli kullanıcıları olan genç ve dinamik nüfusa daha çok hizmet etmesi teşvik edilecek; her türden kullanıcının temel gereksinimlerini hızlı ve etkin şekilde karşılayacağı, görsel, estetik ve çevresel açıdan nitelikli bir kent mekanı oluşturulmasına katkı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- ABB-Ankara Büyükşehir Belediyesi (2006). *2023 Başkent Ankara nazım imar planı açıklama raporu*, Ankara: ABB Yayınları.
- Appleyard, D. (1981). *Livable streets*. London: University of California Press.
- AUAP-Ankara ulaşım ana planı hanehalkı anketleri (2013).
- Bakırer, Ö., & Madran, E. (2000). Ankara kent merkezinde özellikle hanlar ve bedestenin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981, Seminer Bildirileri)*, 107-130.
- Bademli, R. (1985). 1920-1940 döneminde eski Ankara'nın yazgısını etkileyen tutumlar. *Mimarlık Dergisi*, 23, 212-213.
- Bademli, R. (1987). Ankara merkezi iş alanının gelişimi. *Ankara 1985'ten 2015'e*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Yayını, 154-162.
- Bott, S., Cantrill, J. G., & Myers Jr, O. E. (2003). Place and the promise of conservation psychology. *Human Ecology Review*, 10(2), 100-112.
- Brown, B. B., Werner, C. M., Amburgey, J. W., & Szalay, C. (2007). Walkable route perceptions and physical features: Converging evidence for en route walking experiences. *Environment and behavior*, 39(1), 34-61.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2012). *Public places-Urban spaces*. UK: Routledge.
- Carr, S., Stephen, C., Francis, M., Rivlin, L. G., & Stone, A. M. (1992). *Public space*. UK: Cambridge University Press.
- Cengizkan, A. (2005). 1957 Yücel-Uybadın imar planı ve Ankara şehir mimarisi. (*Tansı Şenyapılı, Der.*). *Cumhuriyet'in 'Ankara'sı içinde*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- D'Apuzzo, M., Esposito, M., Festa, B., & Nicolosi, V. (2014). Modelling vibrations induced by underground railways in urban areas. In *Second International Conference on Traffic and Transport Engineering (ICTTE)*. Belgrade, November 27-28, 496-504.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Washington: Island Press.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press.
- Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğrenci İşleri Birimi (2018). 2018-2019 yılı Mimarlık Fakültesi Kayıtlı ve Aktif Öğrenci Veri Tabanı.
- Gökçe, B. (2013). Ankara kent merkezi'nin erken cumhuriyet döneminden günümüze planlanması; uygulama ve sorunları. *Ankara Kent Merkezinin Dönüşümü: Geçmiş-Bugün-Gelecek Paneli*, Ankara: TMMOB ŞPO Yayını.
- Gökçe, B. (2000). *Ankara metropoliten alan büyükkent bütünü merkezler yapısı değerlendirmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Günay, B. (2006). Ankara çekirdek alanın oluşumu ve 1990 nazım imar planı hakkında bir değerlendirme. (*Tansı Şenyapılı, Der.*). *Cumhuriyet'in 'Ankara'sı içinde*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Günay, B. (2013). Analiz ve tasarımlarla yeniden kızılay; kıızılay üzerine ütopyalar. *Ankara Kent Merkezinin Dönüşümü, Ankara Kent Merkezinin Dönüşümü: Geçmiş-Bugün-Gelecek Paneli*, Ankara: TMMOB ŞPO Yayını.
- Hanák, T., Marović, I., & Aigel, P. (2015). Perception of residential environment in cities: a comparative study. *Procedia Engineering*, 117, 495-501.
- Lo, R. H. (2009). Walkability: what is it?. *Journal of Urbanism*, 2(2), 145-166.
- Ismail, W. H. W. (2016). Young visitors in the city: Their perceptions of heritage buildings. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 234, 470-477.
- Ismail, W. H. W. (2017). Users' perceptions of shopping activities in the historic city of Malacca. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 2(3), 99-108.
- Jacobs, A. B. (1996). *Great streets*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Kıral, Ö. (2013). Ankara kent merkezi'nin erken cumhuriyet döneminden günümüze planlanması; uygulamaları ve sorunları. *Ankara Kent Merkezinin Dönüşümü, Ankara Kent Merkezinin Dönüşümü: Geçmiş-Bugün-Gelecek Paneli*, Ankara: TMMOB ŞPO Yayını.
- Kubek, D., Wiecek, P., & Grzesica, D. (2014). Speed limit evaluation based on pollutant estimation in urban highway: case study in Cracow. In *Second International Conference on Traffic and Transport Engineering (ICTTE)*. Belgrade, November 27-28, 517-524.
- Kumar, R. (2010). *Walkability of neighborhoods: a critical analysis of the role played by zoning codes in creating a walkable environment*. Germany: LAMBERT Academic Publishing.
- Langemeyer, J., Baró, F., Roebeling, P., & Gómez-Baggethun, E. (2015). Contrasting values of cultural ecosystem services in urban areas: The case of park Montjuïc in Barcelona. *Ecosystem Services*, 12, 178-186.
- Lee, A. C. K. ve Maheswaran, R. (2011). The health benefits of urban green spaces: a review of the evidence. *Journal of Public Health*, 33(2), 212-222.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*. (çev. İrem Başaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., de Vries, S., & Spreeuwenberg, P., (2006). Green space, urbanity, and health: how strong is the relation? *Journal of Epidemiology Community Health*, 60(7), 587-592.
- Munira, S., & San Santoso, D. (2017). Examining public perception over outcome indicators of sustainable urban transport in Dhaka city. *Case studies on transport policy*, 5(2), 169-178.
- Rahman, N. A., Shamsuddin, S. & Ghani, I. (2015). What makes people use the street? Towards a liveable urban environment in Kuala Lumpur city centre. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 170, 624-632.
- Rahman, N. A., & Shamsuddin, S. (2010). User perceptions towards street characteristics and qualities that contribute to user friendly street. In *Arte-polis, 3 International Conference: Creative Collaboration and the Making of Place, Learning from Shared Creative Experiences, Bandung, 22-24 July 2010: Proceedings, 1*, 283.
- Türel, H. S., Yiğit, E. M., & Altuğ, İ. (2007). Evaluation of elderly people's requirements in public open spaces: a case study in Bornova district. *Building and Environment*, 42, 2035-2045.
- Türkoğlu, H. D. (1997). Resident' satisfaction of housing environments: the case of Istanbul, Turkey, *Landscape and Urban Planning*, 39(1), 55-67.
- Tibbalds, F. (2012). *Making people-friendly towns: Improving the public environment in towns and cities*. New York: Spon Press-Taylor & Francis Group.
- Uybadin, R. & Yücel, N. (1957). *Ankara imar planı izah notu. Rapor*, Ankara.

- Vojnovic, I. (2006). Building communities to promote physical activity: a multi-scale geographical analysis. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(1), 67-90.
- Whyte, W. H., (1980). *The social life of small urban spaces*. Washington DC: The Conservation Foundation.
- Widyaevan, D. A. (2015). The change of public perception towards alun-alun bandung as a city center. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 184, 135-143.
- Xue, F., Gou, Z., & Lau, S. S. Y. (2017). Green open space in high-dense Asian cities: Site configurations, microclimates and users' perceptions. *Sustainable cities and society*, 34, 114-125.
- Zakaria, J & Ujang, N. (2015). Comfort of walking in the city center of Kuala Lumpur. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 170, 642-652.
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği*. (2017, 3 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 30113). 16 Haziran 2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23722&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Planl%C4%B1> adresinden erişildi.

Akademisyenlerin Algıladıkları Mobbing ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Öztürk^{1*}

Geliş tarihi: 27.06.2019
Kabul tarihi: 17.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 314-325
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 28%.

¹ Bartın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim
Dalı, Türkiye,
ayferozturk.83@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-3092-0671

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmada akademisyenlerin algıladıkları mobbing ile mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlandı. Araştırma bir devlet üniversitesinde görev yapan araştırmaya katılmaya gönüllü 90 akademisyen ile gerçekleştirildi. Araştırma verileri 'Kişisel Bilgi Formu', 'Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ)', ve 'Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ)' kullanılarak e-posta yolu ve yüz yüze olarak toplandı. Akademisyenlerin %57'si kadın, %54,4'ü evli, %45,5'i 30-39 yaş aralığındaydı. %54,4'ü daha önce mobbinge maruz kaldıklarını bildirdi. Mobbing uygulayanların çoğunluğunun (%68,8) yöneticilik görevleri olduğu, bu yöneticilik görevlerinin ise daha çok Bölüm Başkanı/müdür/dekan olduğu belirlendi. Algılanan mobbing ve tükenmişlik düzeyinin yaş, cinsiyet, medeni durum, ve akademik ünvan değişkeni açısından farklılaşmadığı saptandı. Ancak akademisyenlerin kıdem yılına göre algıladıkları mobbing düzeyleri ($p=0,017$) ile tükenmişlik ($p=0,001$) düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0,05$). Akademisyenlerin %55,6'sı uygulanan mobbing karşısında sessiz kaldıklarını, %24,4'ü işi bırakmak istediğini belirtti. Akademisyenlerin algıladıkları mobbing puan ortalaması 56,76, duygusal tükenme altboyutu puan ortalaması 17,36 ve duyarsızlaşma altboyutu puan ortalaması ise 12,37 olarak saptandı. Araştırma sonucunda, akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğu, kıdem yılının ise bu düzeyleri etkilediği görüldü. Çalışmanın daha geniş örneklem gruplarıyla ve farklı üniversitelerde uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyen, mobbing, tükenmişlik, ölçek, Sosyodemografik değişkenler

A Study of the Professional Burnout Levels and Mobbing Perceived by Academics to Various Variables

Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Öztürk^{1*}

First received: 27.06.2019

Accepted: 17.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 314-325

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 28%.

¹ Bartın University, Faculty of Health Sciences Nursing Department, Turkey, ayferozturk.83@yahoo.com

ORCID ID 0000-0002-3092-0671

* Corresponding Author

ABSTRACT

This research was carried out as a descriptive study in order to investigate the relationship between the levels of mobbing and the levels of occupational burnout by various variables. The study was carried out with 90 academicians working in a state university and volunteering to participate in the study. The research data was gathered via e-mail and face-to-face interviews using "Personal Information Form", "Mobbing Scale For Academicians" and "Maslach Burnout Scale". 57% of the academicians were female, 54.4% were married, and 45.5% were in the 30-39 age range. 54.4% reported that they were previously subjected to mobbing. The majority of those who practice mobbing (68.85%) were in administrative positions, these positions mostly being department head/manager/dean. Perceived mobbing and burnout levels did not differ in terms of age, gender, marital status, and academic title variables. However, there was a statistically significant difference ($p<0.05$). Between the level of mobbing ($p=0.017$) and burnout levels ($p=0.001$) of academicians perceived by seniority. 55.6% of academicians said they were silent in the face of mobbing they were subjected to and 24.4% of them wanted to quit the job. The perceived mobbing levels of the academicians were higher than the average (56.76), the levels of emotional exhaustion were moderate (17.36) and the desensitization levels were above average (12.37). As a result of the research, it was seen that the levels of mobbing and burnout perceived by the academicians were above the average and the seniority year influenced these levels. It is recommended that the study be carried out with larger sample groups and at different universities.

Keywords: Academician, mobbing, burnout, scale, sociodemographic variable

GİRİŞ

Eylem olarak uzun yıllardır var olmasına rağmen isimlendirilmesi yeni olan mobbing kavramı; iş yaşamına yeni girmiş bir kavramdır. Psikolojik yıldırma, duygusal taciz, zorbalık gibi farklı kelimelerle ifade edilmeye çalışılan bu kavram, öncelikle özel sektörde ele alınmış zamanla kamu sektöründe de dikkat çekmeye başlamıştır (Güven, Kaplan ve Acungil, 2018).

Mağduru yalıtın ve ümitsizlik nedeniyle intihara kadar götürebilen mobbing süreci zaman içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. İş yerinde mobbing kavramı geniş şekli ile 1980'li yılların sonunda İsveç'te yaşayan Psikolog Dr. Heinz Leymann tarafından tanımlanmaktadır. Leymann'a (1990) göre mobbing; bir ya da birkaç bireyin genellikle tek bir bireye karşı sistematik bir şekilde uyguladıkları düşmanca ve ahlaki olmayan davranışları içermektedir (Leyman,1990). Bu durum bireyi savunmasızlığa ve çaresizliğe itmekte; devam eden taciz davranışlarıyla da bireyin bu durumdan kurtulması engellenmektedir. Söz konusu davranışlar sıklıkla tekrarlanmakta (en az haftada bir kez) ve belirli bir süreçte (en az altı ay) devam etmektedir (Laleoğlu ve Özmete, 2013).

Mobbing sürecinde; fizyolojik yatkınlıklar, deneyimler, kişilik özellikleri, sosyal destek kaynakları gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Kişilik özellikleri, bireylerin mobbinge karşı direncini etkilemektedir (Eroğlu, 1996, akt: Laleoğlu ve Özmete, 2013). Yeni fikirler üretebilen, farklı bakış açılarıyla dünyayı yorumlayabilen bireyler mobbing mağduru olabilmektedirler. Eğitim, dış görünüş, entelektüel birikim açısından parlak çalışanlar, rekabetçi ve bencil bireyler için kolay hedef haline gelebilmektedirler (Kirel, 2007).

Mobbing hem örgütsel hem de kişisel sonuçlar doğuran bir olgudur. Gerek örgütlerde gerekse bireylerde ciddi sorunlara yol açmaktadır (Güven vd., 2018). Bu süreçten en çok etkilenen ise hiç kuşkusuz mobbinge uğrayan kişidir. Mobbinge uğrayan kişiler zamanla mahcubiyet, damgalanma, kaygılanma, korkaklık, düşmanca davranışlar, aşırı duyarlı olma, işe yabancılaşma, çalışma arkadaşlarıyla uyuşamama ve üretkenliğin azalması, çaresizlik hissi, kendini suçlu görme, çalışma arkadaşlarına ve yöneticilerine karşı güven duymama, işten ayrılmaya teşebbüs, sosyal olarak kendini geri çekme, sosyal fobi, örgütsel bağlılığın azalması, işe gelmeme ve işten ayrılmanın artması, motivasyon ve üretimde düşme vb. sorunlar yaşamaya başlarlar (Deniz, 2012). Mobbingin mağdur açısından en önemli sonuçları, genelde psikosomatik bozukluklar ve sağlık sorunlarıdır (Matthiesen ve Einarsen, 2010). Bunun yanında Mobbingin ekonomik sonuçlarına bakıldığında, doktorlara, ilaçlara, hastanelere ödenen paralar göze çarpar. Mağdur işten ayrılmak zorunda kalırsa ya da işten çıkarılırsa bunun neticesinde düzenli geliri yok olur (Tınaz, 2006).

Akademisyen; üniversite ve benzeri yükseköğrenim kurumlarında öğretimi gerçekleştiren, araştırma yapan ve özgün araştırmalarıyla alanına katkıda bulunan kişilere verilen genel mesleki unvandır. Üniversitelerde ve araştırma kurumlarında görev yapan öğretim yardımcıları olan çevirmenler, uzmanlar, öğretim planlamacıları, araştırma görevlileri, okutmanlar ve öğretim görevlileri ile öğretim üyeleri olan yardımcı doçentler, doçentler ve profesörler farklı derecelerden akademisyenlerdir (YÖK, 1981, 2007).

Akademik kariyer oldukça uzun ve yorucu bir süreçtir. Bu süreçte bazı akademisyenlerin psikolojik tacize maruz kalma riski vardır (Öztürk ve Şahbudak, 2017). Bununla birlikte üniversitelerde hem akademisyenler hem de diğer çalışanlar çeşitli düzey ve şekillerde zaman zaman işyerinde psikolojik tacize maruz kalabilmektedir. Üniversitelerde işyerinde psikolojik tacizin düzeyi ve şekli akademik ve idari personel açısından farklılık göstermektedir (Öztürk ve Şahbudak, 2017). Üniversite düzeyinde ele alındığında, düşünceyi ifade etmenin en özgür kullanılacağı yer olan üniversitelerin mobbinge anılması ciddi bir tezat oluşturmaktadır (Güven vd., 2018). Hiçbir üniversite mobbing konusuyla anılmak istememektedir. Ancak insan unsurunun olduğu her örgütte azda olsa mobbinge karşılaşılması kaçınılmazdır. Türkiye'de özel ve kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin mobbing algılarını tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen birçok araştırmada maalesef özel ya da kamusal olmasına bakılmaksızın mobbing sorununun varlığına yönelik işaretlere rastlandığı görülmektedir (Güven vd., 2018; Softa vd., 2016; Çivilidağ 2011; Çögenli ve Asunakutlu, 2016; Çögenli, 2010; Şenerkal ve Çorbacıoğlu, 2015; Türel ve Dolmacı, 2014; Kayacı, 2014; Karahan, 2016; Şahbudak ve Öztürk 2015; Öztürk ve Şahbudak, 2017).

İşyerinde mobbing, diğer kurbanlar gibi akademisyenlerin fiziksel ve psikolojik sağlığını tehdit etmektedir. Baş ağrısı, ağır depresyon, özgüven eksikliği, iştahsızlık, baş ağrısı, paranoya, konsantrasyon eksikliği, mesleki tükenmişlik, alkol, sigara ve ilaç kullanımlarında artış, saldırganlık, karamsarlık gibi belirtiler mağdur akademisyenlerin yakındığı sağlık sorunları arasındadır (Karatuna ve Gök, 2012).

Kişilerin işlerinde yaşadıkları ilişkilerin zorlaşması ve bu sonuca bağlı olarak bir şeylerin ters gittiği yolundaki inançların artmasıyla gelişen süreç kişileri modern çağın önemli bir problemi tükenmişlik (burnout) ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Tükenme, son yıllarda üzerinde önemle durulan ve hemen her çeşit iş yerinde çalışan tüm insanlarda görülebilen bir sorun olmuştur. İşinde doyumsuzluk yaşayan birey, olumsuz duygulara yönelir. Bu olumsuz duygular ise onun bedensel, ruhsal ve sosyal sağlığını bozar. Bunun sonunda bireyde işten uzaklaşma, işi terk etme sık sık iş değiştirme gibi iş doyumsuzluğu ve tükenmişlik belirtileri görülebilir (Karadağ, 2002 Akt: Serinkan ve Bardakçı, 2009). Tükenmişlik (burnout) çoğunlukla bir semptom örüntüsü olarak tanımlanmıştır. Tükenmişlik yaşayan kişide genel olarak, mesleki doyumsuzluk ve yorgunluk görülür. İşe gitmeme isteği, tahammülsüzlük, kendinden şüphelenme ve kendi imajına uygun olmayan davranışlar görülür (Çam, 1993).

Literatürde en çok atıfta bulunulan ve en yaygın şekilde kabul gören tükenmişlik tanımını Christina Maslach yapmıştır. Maslach'ın yaygın kabul gören tükenmişlik tanımı şöyledir; “ bireyin işi dolayısı ile sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda kalması ve bu esnada yoğun duygusal taleplerle karşılaşması sonucu yaşadığı duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi” (Maslach vd., 2001).

Tükenmişliğin genellikle duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda düşüklük hissi olmak üzere üç boyutundan bahsedilmektedir (Maslach, 2003, Maslach ve Jackson, 1981; Maslach vd., 2001).

Bireyde tükenme durumunda ortaya çıkabilecek bir takım belirtiler bulunmaktadır. Bunlar; yorgunluk ve bitkinlik hissi, enerji kaybı, uyku bozuklukları, gastrointestinal bozukluklar ve kilo kaybı, solunum güçlüğü, psikosomatik hastalıklar, koroner kalp rahatsızlığı, psikolojik belirtiler; duygusal bitkinlik, kronik sinirlilik hali, bilişsel becerilerde güçlükler yaşama, anksiyete, huzursuzluk, benlik saygısında düşme, ümitsizlik, davranışsal belirtiler; hatalar yapma, bazı işleri erteleme, işe geç gelme, izinsiz olarak yada hastalık nedeni ile işe gelmeme, hizmetin niteliğinde bozulma, kaza ve yaralanmalarda artış, meslektaşlara ve hizmet verilen kişilere mesafeli davranışlar, alaycı davranışlar şeklinde sıralanabilir (Varhama ve Björkqvist, 2004).

Yapılan araştırmalarda, mobbing mağduru kişilerin kendilerini kimliksiz hissetmeye başladığı, psikolojik ve fizyolojik birçok hastalığın ortaya çıktığı ve stres, özgüven eksikliği yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Mobbing mağdurlarıyla yapılan görüşmelerde mobbing mağdurlarının psikolojik olarak endişe, panik ataklar, öfke, güven eksikliği, sinirlilik belirtileri, kayıtsızlık, konsantrasyon bozukluğu ve sosyal fobiler olduğu, fiziksel belirtiler olarak terleme, titreme, uykusuzluk olduğu sonucuna varılmıştır (Cooper vd., 2004). Bütün bu bulgular, işyerinde mobbingin tükenmişlik sendromu ile bağlantılı bir yapı içerdiğini düşündürmektedir. Bu şekilde, çeşitli yıldırma ve duygusal şiddet eylemlerinin çalışanların dayanma güçlerini, verimliliklerini önce düşürüp sonra da tükenmişlik yaşatarak onları işten uzaklaştırmaya ve ayrılmaya zorlamakta olduğu belirtilmektedir. Bu bakımdan, çalışma yaşamının değişik evrelerinde ortaya çıkabilen, bireyin enerji kaynaklarının stres yapıcı koşullar altında azalmasını ifade eden tükenmişlik kavramını, mobbing olgusunun bağlamında ele alma ihtiyacı doğmaktadır (Sart vd., 2018).

Üniversitelerde mobbing konusu pek çok kez ele alınmış olmasına rağmen, akademik örgütlerde mobbing ile tükenmişlik kavramlarını beraber ele alan araştırma oldukça sınırlıdır (Sart vd., 2018). Dolayısıyla araştırmanın literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

- 1- Akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeyleri üzerinde yaş, cinsiyet medeni durum, kıdem yılı ve unvan gibi çeşitli değişkenlerin etkisi var mıdır?

- 2- Akademisyenlerin mobbinge maruz kalmalarının sebepleri ve verdikleri tepkiler nelerdir?
- 3- Akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeyleri nasıldır?

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın örnekleme, veri toplama yöntemi ve araçları, araştırma soruları ve sınırlılıklarına ait bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Bartın Üniversitesi'nde görev yapan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Bartın Üniversitesinde görev yapan 580 akademik personel bulunmaktadır. Araştırma için örneklem seçimine gidilmeyip bütün akademik personele ulaşılması hedeflenmiş olup araştırmaya katılmaya gönüllü 90 akademisyen ile araştırma tamamlandı.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Mart 2019-Mayıs 2019 tarihleri arasında E-posta ile elektronik ortam üzerinden toplandı. Veri toplama araçları (ölçek ve anket formları) bir link yardımı ile akademisyenlerin e-posta adreslerine gönderildi ve araştırmanın amacı ve araştırmaya katılımın gönüllük esasına dayandığı mail içeriğinde belirtildi. Veriler link yardımı ile üniversitenin UBYS sistemi üzerinden toplandığı için katılımcıların kimlik bilgileri gizli kaldı. Veri toplama araçlarının doldurulması yaklaşık 10-15 dakika sürdü.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından literatür bilgisinden yararlanarak hazırlanan formda katılımcıların tanımlayıcı bilgilerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, unvan, kıdem yılı, çalıştığı fakülte), mobbing maruziyet durumuna yönelik soruları içeren toplam 16 soru bulunmaktadır.

Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ): Ölçek akademisyenlerin maruz kaldıkları mobbing davranışlarını belirlemek için Çögenli ve Asunakutlu (2014) tarafından geliştirilmiştir. 5 alt boyut ve 29 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipi (Hiçbir zaman, Nadiren, Bazen, Genellikle, Her zaman) bir ölçektir. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ölçek 5 altboyut altında toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, Kendini Gösterebilmeye ve İletişime Yönelik Saldırılar ile ilgili 6, Sosyal İlişkilere Yönelik Saldırılar ile ilgili 4, İtibara Yönelik Saldırılar ile ilgili 3, Mesleki Duruma Yönelik Saldırılar ile ilgili 7 ve Kişinin Psikolojik Sağlığına Yönelik Saldırılar ile ilgili 3 soru yer almaktadır. Ölçeğin puanları 23 ile 115 arasında değişmektedir. Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeğinin (AYMÖ) güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile belirlenmiştir. Ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirliği (Cronbach's Alpha) $\alpha=0,970$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarını oluşturan güvenilirlik katsayıları: 1. Kendini Gösterebilmeye ve İletişime Yönelik Saldırılar ($\alpha=0,899$), 2. Sosyal İlişkilere Yönelik Saldırılar ($\alpha=0,917$), 3. İtibara Yönelik Saldırılar ($\alpha=0,821$), 4. Mesleki Duruma Yönelik Saldırılar ($\alpha=0,911$) ve 5. Kişinin Psikolojik Sağlığına Yönelik Saldırılar ($\alpha=0,740$) şeklinde bulunmuştur (Çögenli ve Asunakutlu, 2014). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,959 olarak hesaplanmıştır.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ): Akademik personelin tükenmişlik düzeyini ölçmek için "Maslach Tükenmişlik Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek, Maslach ve Jackson tarafından 1981 yılında geliştirilmiş ve Ergin tarafından da 1992 yılında ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması yapılmıştır. (Maslach ve Jackson, 1981, Ergin 1992). Maslach Tükenmişlik Ölçeği, "duygusal tükenme", duyarsızlaşma ve kişisel başarıların" boyutlarını kapsayan 22 sorudan oluşmaktadır. 22 sorunun 9'u duygusal tükenme, 5'i duyarsızlaşma ve 8'i kişisel başarı boyutlarını temsil etmekte ve sorular 5 dereceli likert şeklinde, şiddet derecelerine göre 0: Hiçbir zaman, 1: Çok nadir, 2: Bazen, 3: Çoğu zaman ve 4: Her zaman şeklinde cevaplanmaktadır (Ergin 1992).

Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin, duygusal tükenme kısmını temsil eden; 1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16 ve 20 numaralı soruları ve duyarsızlaşma kısmını temsil eden 5, 10, 11, 15, ve 22 numaralı soruları, olumsuz ifadelerden oluşurken, ölçeğin üçüncü kısmı olan kişisel başarı ise 4, 7, 9, 12, 17, 18, 19 ve 21 numaralı sorularla temsil edilmekte ve olumlu ifadelerden meydana gelmektedir. Tükenmişlik düzeyi tek bir puanla değil alt ölçeklerden alınan her bir puanın ayrı ayrı değerlendirilmesi şeklinde

hesaplanır. Ölçekteki alt boyutların hepsi 0, 1, 2, 3 ve 4 puan şeklinde hesaplanır, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma puanlarının yüksek, kişisel başarı puanının düşük olması, yüksek derecede tükenmişliği gösterir. Ölçekte yer alan ifadelere 5'li Likert formatında yanıt istenmiştir, buna göre 4= Her zaman; 0= Hiçbir zaman'ı ifade etmektedir. "Ölçeğin Cronbach alfa değeri Ergin (1992)'in çalışmasında 0.83, Yürür ve Keser (2010)'in çalışmasında 0.88'dir. Bu çalışmada toplam ölçek Cronbach's Alpha değeri 0,803 olarak hesaplanmıştır.

Etik Prosedür

Araştırmanın uygulanabilmesi için Bartın Üniversitesi Etik Kurulu'ndan Etik Kurul İzni (2019-024) alınmıştır. Anket ve ölçek formlarının uygulanmasında gönüllülük esas alınarak, çalışma hakkında katılımcılara bilgi verilmiş ve onayları alınmıştır. Bartın Üniversitesi Kalite Koordinatörlüğü Ölçme ve Değerlendirme biriminden; araştırmanın amaç ve kapsamını içeren bilgi formu, araştırmada kullanılacak ölçek formları ve etik kurul formu sunulmuş izin alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shaphiro Wilk testi ile test edilmiş, Normal dağılıma sahip özelliklerin 2 bağımsız grupta karşılaştırılmasında Student t testi, normal dağılmayan özelliklerin 2 bağımsız grupta karşılaştırılmasında Mann Whitney u testi kullanılmıştır. Ayrıca sayısal verilerin 2 den fazla bağımsız grupta karşılaştırılmasında normal dağılım gösteren özellikler için Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD çoklu karşılaştırma testleri, normal dağılmayan özellikler için ise Kruskal Wallis testi ve All pairwise çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistik olarak sayısal değişkenler için ortalama $\pm$ standart sapma, kategorik değişkenler için ise sayı ve % değerleri verilmiştir. İstatistiksel analizler için SPSS paket programı kullanılmış ve $p < 0.05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Akademisyenlerin Tanımlayıcı Özellikleri ve Mobbinge Maruz Kalma Durumları

Akademisyenlerin %57'si kadın, %54,4'ü evli, %45,5'i 30-39 yaş aralığındadır. Akademisyenlerin %8.82'i Prof. Dr., %7,7'si Doç. Dr., %28'i Dr. Öğr. Üyesi, %33.3'ü Öğretim Görevlisi, %21,1'i Arş. Görevlisidir. Akademisyenlerin %54,4'ü daha önce mobbinge maruz kaldıklarını ve mobbing uygulayıcılarının ise %33,3'nün erkek olduğunu belirtmişlerdir.

Mobbing uygulayanların çoğunluğunun (%68,8) yöneticilik görevleri olduğu, bu yöneticilik görevlerinin ise daha çok Bölüm Başkanı/müdür/dekan olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Akademisyenlerin ve mobbing uygulayıcıların tanımlayıcı özelliklerine göre dağılımları (n=90)

		f	%			f	%	
Cinsiyet	Kadın	52	57,0	Kıdem yılı	0-5 yıl	28	31,1	
	Erkek	38	42,7		6-10 yıl	24	27,6	
Medeni durum	Evli	49	54,4		11-15 yıl	15	17,2	
	Bekar	41	45,5		16-20 yıl	12	13,8	
Ünvan	Arş. Gör. Öğr.Gör./Okutman/Uzm Dr. Öğr. Üyesi Doç. Dr. Prof. Dr.	19	21,1		21 yıl ve daha fazla	11	12,6	
		30	33,3		Yaş	29 ve altı	16	17,8
		26	28,9			30-39	44	48,9
		7	7,8			40-49	17	18,9
		8	8,9			50-59	11	12,2
2	2,2	60 yaş ve üzeri	2			2,2		
Mobbinge maruziyet	Evet	49	54,4	Mobbin uygulayan Cinsiyeti	Kadın	26	28,8	
	Hayır	20	22,2		Erkek	30	33,3	
	Kısmen	21	23,3		İkisi de	34	37,7	
Mobbing uygulayanın yöneticilik görevi olma	Var	62	68,8	Mobbing e maruz kalan ünvan	Arş. Gör.*	34	37,8	
	Danışman*	13	14,4		Öğr.Gör.*	27	30	
	Anabilimdalı Başkanı*	18	21,1		Dr. Öğr. Üyesi*	21	23,3	
	Bölüm Başkan Yrd.*	12	13,3		Doç. Dr.*	5	5,6	
	Bölüm Başkanı*	26	28,9		Prof. Dr.*	16	17,8	

durumu	Dekan/müdür Yard.*	21	23,3	Mobbing uygulayanın ünvan	Arş. Gör.*	1	1,1
	Dekan/Müdür*	26	28,9		Öğr.Gör.*	15	16,7
	Rektör Yardımcısı*	5	5,6		Dr. Öğr. Üyesi*	30	33,3
	Rektör*	11	12,2		Doç. Dr.*	45	50
	Yok	28	31,1		Prof. Dr.*	39	43,3
						Diğer (idari personel)*	9

*Akademisyenler birden fazla seçeneği işaretlemişlerdir. Yüzdeler sayı üzerinden değerlendirilmiştir.

Akademisyenlerin Mobbinge Maruz Kalmalarının Sebepleri ve Verdikleri Tepkiler

Akademisyenler mobbinge maruz kalmalarının kişisel nedenlerinin daha çok kıskançlık (%53,3) ve dış görünüş (%40) olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonraki sebepler ise kişisel başarılar (%37,8), siyasi görüş (%30), girişimci ve sosyal olma (%21,1), dini inanış (%20) ve medeni durum (%10)'dur. Akademisyenler mobbinge maruz kalmalarının örgütsel nedenlerinin ise daha çok sağlıklı olmayan örgüt kültürü (%51,1), kayırmacılık (47,8), ve yetersiz yöneticiler (%40,1) olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 2).

Akademisyenlerin %55,6'sı uygulanan mobbing karşısında sessiz kaldıklarını belirtmişlerdir. %34,4'ü mobbing karşısında rapor/izin aldıklarını ve sabah işe gitmek istemediklerini (%25,6) belirtirken, %24,4'ü işi bırakmak istediğini belirtmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Akademisyenlerin mobbing davranışına maruz kalma nedenleri ile verdikleri tepkilerin yüzde ve frekans dağılımı (n=90)

Değişkenler	f	%	Değişkenler	f	%
<i>Mobbinge Maruz Kalmanın Kişisel Nedenleri*</i>			<i>Mobbinge Maruz Kalmanın Örgütsel Nedenleri*</i>		
Kıskançlık	48	53,3	Örgüt içerisindeki iletişimsizlik	34	37,8
Kişisel Başarılarım	34	37,8	Örgüt içindeki dayanışma eksikliği	42	46,7
Girişimci ve Sosyal Oluşum	19	21,1	Sağlıklı olmayan örgüt kültürü	46	51,1
Medeni durumum	9	10	Yetersiz yöneticiler	37	41,1
Dini inançlarım	18	20	Mükemmelliyeçilik	16	17,8
Siyasi görüşüm	27	30	Kayırmacılık	43	47,8
Dış görünüşüm	36	40			
Cinsiyetim	26	28,9			
<i>Mobbing e karşı verilen tepkiler*</i>					
	f	%		sayı	%
Sessiz kaldım	50	55,6	Mobbing uygulayan ile yüzleştirdim	22	24,4
İzin/rapor aldım	31	34,4	İşimi bırakmayı düşündüm	22	24,4
Sabahları işe gitmek istemedim	23	25,6	Psikolojik destek aldım	7	7,8
Aynı şekilde karşılık verdim	10	11,1	İntihar etmeyi düşündüm	7	7,8
Ailemle paylaştım	17	18,9	Hukuki yollara başvurdum	9	10
Yöneticilere bildirdim	16	17,8			

*Akademisyenler birden fazla seçeneği işaretlemişlerdir. Yüzdeler sayı üzerinden değerlendirilmiştir.

Akademisyenlerin Mobbing Alguları ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri

Akademisyenlerin algıladıkları mobbing düzeyleri puan ortalamalarının 56,76 olduğu görülmektedir. Akademisyenlerin duygusal tükenme altboyutu puan ortalamaları 17,36 ve duyarsızlaşma altboyutu puan ortalamaları 12,37 olarak belirlendi. (Tablo 3).

Tablo 3. Akademisyenlerin mobbing alguları ve tükenmişlik düzeyleri (n=90)

	N	Ort.	Ss	Min.	Max.
Kendini Gösterebilmeye, İletişime Yönelik Saldırıları	90	13,24	4,90	5,00	21,00
Sosyal İlişkilere Yönelik Saldırıları	90	8,73	4,87	4,00	19,00
İtibara Yönelik Saldırıları	90	8,16	3,75	3,00	14,00
Mesleki Duruma Yönelik Saldırıları	90	18,08	7,40	7,00	32,00
Kişinin Psikolojik Sağlığına Yönelik Saldırıları	90	5,79	3,23	3,00	14,00

Mobbing Toplam	90	56,76	22,42	23,00	101,00
Duygusal Tükenme	90	17,36	7,58	6,00	36,00
Duyarsızlaşma	90	12,37	3,26	4,00	19,00
Kişisel Başarılarım	90	13,57	5,14	1,00	32,00

Ss: Standart Sapma

Akademisyenlerin Mobbing Alguları ve Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Araştırma sonuçları incelendiğinde farklı yaş gruplarındaki kişilerin algıladıkları mobbing ve mesleki tükenmişlik düzeyleri puan ortalamalarının benzer düzeyde olduğu gözlenmiştir ($p>0,05$). Benzer ilişkiler cinsiyet, medeni durum ve akademik unvan gruplarında da gözlenmiştir ($p>0,05$). Yaş, cinsiyeti medeni durum, akademik unvan değişkenlerine göre akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 4).

Yapılan Kruskall wallis testinden elde edilen sonuçlara göre, akademisyenlerin kıdem yılına göre algıladıkları moobing düzeyleri ($p=0,017$) ile tükenmişlik ($p=0,001$) düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre 16-20 yıl arası deneyimi olan akademisyenlerin algıladıkları mobbing düzeyi puanları ortalamaları, 21 yıl ve üzeri deneyime sahip akademisyenlerin puan ortalamalarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p=0,023$) (Tablo 4). Benzer ilişkiler $p<0,05$ düzeyinin altında kalan diğer ikili değişkenlerde de gözlenmiştir.

Tablo 4. Akademisyenlerin yaş, cinsiyet, medeni durum ve unvan değişkenlerinin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeylerine etkisi (n=90)

Yaş	Grup	n	Algılanan Mobbing				Tükenmişlik			
			ort	ss	Tİ	p	ort	ss	Tİ	p
	29 ve altı	15	60,47	19,54	F=0,679	0,609	35,87	9,96	F=2,192	0,077
	30-39	41	54,85	24,75			43,95	13,05		
	40-49	17	60,82	18,69			45,29	8,87		
	50-59	11	58,45	24,18			46,45	6,28		
	60 yaş ve üzeri	6	45,83	20,21			45,83	9,41		
Cinsiyet	Kadın	52	55,98	23,21	t=-0,382	0,704	44,56	13,05	t=1,250	0,214
	Erkek	38	57,82	21,55			41,55	8,18		
Medeni durum	Evli	49	55,69	20,27	t=-0,489	0,626	43,84	9,36	t=0,501	0,618
	Bekar	41	58,02	24,94			42,63	13,34		
Akademik ünvan	Arş. Gör.	19	51,58	19,12	KW=3,689	0,450	38,32	10,23	KW=9,400	0,051
	Öğr. Gör.	30	57,37	25,18			43,67	7,71		
	Dr. Öğr. Üyesi	26	57,54	21,09			46,15	15,51		
	Doç. Dr.	7	67,86	22,25			39,43	9,64		
	Prof. Dr.	8	54,50	24,58			47,75	5,68		
Kıdem yılı Yılı	0-5 yıl	28	52,71	16,39	KW=12,100	0,017	44,11	14,33	KW=18,204	0,001
	6-10 yıl	23	67,87	25,98			36,30	8,54		
	11-15 yıl	16	51,25	24,23			46,06	8,84		
	16-20 yıl	12	64,67	15,44			45,58	9,39		
	21 yıl ve üzeri	11	43,18	21,51			49,27	5,88		

Tİ: Test İstatistiği, F değeri Anova, t değeri Student t testinden, KW değeri Kruskall wallis testinden elde edilmiştir. $P<0,05$

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, bir devlet üniversitesinde çalışan akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik özellikleri ile ilişkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, akademisyenlerin algıladıkları mobbingin kişisel ve örgütsel sebepleri ile mobbinge karşı verilen tepkiler belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda akademisyenlerin yarısından çoğu mobbinge maruz kaldıklarını, mobbing uygulayıcılarının çoğunluğunun da yöneticilik görevi olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışma bulgusu benzer çalışma bulgularını desteklemektedir (Çögenli ve Asunakutlu 2016, Kaçan vd., 2016; Cemaloğlu, 2007).

Akademisyenlerin %28,8'i kadınlar tarafından, %33,3'ü erkekler tarafından ve %37,7'si ise her iki cinsiyetten oluşan birkaç kişi tarafından mobbing'e maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Bu veriler doğrultusunda erkeklerin, kadınlara göre daha fazla mobbing uyguladığından ve mobbing mağdurlarının neredeyse yarısının birkaç kişiden oluşan gruplar tarafından mobbing mağduru edildiğinden bahsedilebilir.

Akademisyenler en çok Prof. Dr. ve Doç. Dr. unvanındaki diğer akademisyenler tarafından mobbing'e maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Akademik unvan dereceleri düştükçe mobbing uygulama oranı da düşmektedir. Yöneticilik gücünü elinde bulunduran akademisyenlerin daha fazla mobbing uyguladığından bahsetmek mümkündür. Ayrıca akademisyenler, az da olsa idari personelin de mobbing uygulayan kişiler arasında olduğunu belirtmişlerdir.

Akademisyenler en çok "Bölüm Başkanları" ve "Dekanlar veya Müdürler" tarafından mobbing'e maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Hoel ve arkadaşlarının (2001) yaptığı araştırmada mobbing mağduru olduğunu belirten çalışanların %74,7'si yöneticileri tarafından bu olaya maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir (Hoel vd., 2001). Benzer şekilde Çögen ve Asunakutlu'nun (2016) çalışmasında akademisyenlere mobbing uygulayan kişilerin %89,9'unun yöneticilik görevi olduğu belirlenmiştir. Üniversitelerde çeşitli yöneticilik görevlerinde bulunan akademisyenlerin buldukları konumu diğer akademisyenlere karşı bir üstünlük sağlama aracı olarak gördükleri söylenebilir.

Akademisyenler daha çok kıskançlık, dış görünüş, ve kişisel olarak başarılı oldukları, için mobbing'e maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Siyasi görüşleri, girişimci ve sosyal olma bunu takip etmektedir.

Akademisyenler örgütsel sebepler olarak, kayırmacılığı, yöneticilerin yeterli bilgi ve donanımına sahip olmamasını ve sağlıklı olmayan örgüt kültürünü mobbing'e maruz kalmalarında etkili olan örgütsel nedenlerin en önemlileri olarak sıralamışlardır.

Akademisyenlerin çoğu mobbing olayına karşı sessiz kaldıklarını belirtirmişlerdir. Bunu sabah işe gitmek istememe ve işi bırakmayı düşünme takip etmektedir. Mobbing olayında sessiz kalmak olayın büyüyen devam etmesine neden olabilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Akademisyenlerin çok az bir kısmı mobbing ile karşılaştıklarında psikolojik yardım aldıklarını ve hukuki yollara başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar Çögen ve Asunakutlu'nun çalışmasını desteklemektedir (Çögen ve Asunakutlu, 2016). Eğitilmiş, bilgili ve entelektüel diye nitelendirilebileceğimiz meslek mensuplarının mobbing gibi kesinlikle hukuki destek alınmasının gerektiği bir durumda bu tercihte bulunmamalarının önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden birinin mobbing olayını ispat edememe endişesi içinde olmalarıdır.

Akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde; bu kapsamda gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına göre; akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve tükenmişlik düzeyleri yaş, cinsiyet, medeni durum, ve akademik ünvana göre anlamlı bir farklılık göstermezken; akademisyenlerin kıdem yılına göre; mobbing ve tükenmişlik düzeylerinin farklılaştığı saptanmıştır. Kıdem yılı 21 yıl ve üstündeki akademik personelin algıladıkları mobbing düzeyinin düştüğü, tükenmişlik düzeyinin arttığı görülmüştür. Bununla birlikte akademisyenlerde mobbing ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi araştıran başka çalışmalara ihtiyaç vardır.

Türkiye’deki bir devlet üniversitesinde görev yapan sınırlı sayıda akademik personel üzerinden gerçekleştirilen bu araştırma akademisyenler üzerinde genel bir mobbing algı haritası ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu ve benzeri çalışmaların tekrarlanarak gelecekte mevcut durumu tespit edici, mobbing miktarında görülen değişimin saptanmasına, mobbingi önlemeye yönelik uygulamaların etki düzeyinin belirlenmesine dönük yeni araştırmaların yapılması önerilebilir. Bu konu ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmalı, çeşitli çözüm önerileri getirilmeli ve hatta mobbing’e maruz kalmış akademisyenler tespit edilerek rehabilite edildikten sonra tekrar bilimsel çalışmalarını devam ettirebilmelerine imkan tanınmalıdır.

Bu çalışma ile bazı fikirler edinmekle birlikte daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Daha geniş örnek guruplarında ve farklı üniversite örneklem guruplarında benzer çalışmaların yapılması önerilebilir. Bununla birlikte ülkemizde akademik personelin algıladıkları mobbingin tükenmişlik düzeyine etkisini araştıran az sayıda çalışma olduğundan yola çıkılarak, bu konu üzerinde çalışmalar yapılabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın Bartın Üniversitesi’nin öğretim elemanları ile sınırlı olması ve sonuçların diğer üniversitelerde çalışan öğretim elemanlarına genellenememesi, araştırmada kullanılan kişisel bilgi formundan elde edilen verilerle, Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ), ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ)’elde edilen verilerle sınırlı olması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Brodsky, C. M. (1976). *The Harassed Worker*. Toronto- Lexington: Lexington Books.
- Cemaloğlu, N. (2007). The exposure of primary school teachers to bullying: an analysis of various variables. *Social Behavior and Personality*, 35(6), 789-802.
- Cooper, C., Hoel, H. and Faragher, B. (2004). Bullying is detrimental to health, but all bullying behaviours are not necessarily equally damaging. *British Journal of Guidance & Counselling*, 32(3), 367-387.
- Çam, O. (1998). Tükenmişlik nedir? *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9(1), 51-53.
- Çivilidağ, A. (2011). *Üniversitelerdeki öğretim elemanlarının psikolojik taciz (mobbing), iş doyum ve algılanan sosyal destek düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çögenli, M. Z. (2010). *Üniversitelerde psikolojik şiddet (mobbing) maruziyeti ve akademik personel üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çögenli, M. Z., Asunakutlu, T. (2014). Akademisyenlere yönelik mobbing ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 92-105.
- Çögenli, M. Z., Asunakutlu, T. (2016). *Akademide mobbing: adım üniversiteleri örneği*. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 17-32
- Deniz, D. (2012). *Mobbing (işyerinde yıldırma)*. İstanbul: Fam Yayınları.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik ölçeği’nin uyarlanması. Bayraktar. (R. ve Dağ, İ. ed.). *7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 143-154.
- Eroğlu, F. (1996). *Davranış bilimleri*. 1. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Güven, A., Kaplan, Ç., Acungil, Y. (2018). Türkiye’de özel ve kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin mobbing algısı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 43-58.

- Hoel, H., Cooper, C. L., Faragher, B. (2001). The experience of bullying in Great Britain: The impact of organizational status. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 443-465.
- Karatuna, I., Gök, S. (2012). Yükseköğretimde psikolojik taciz konulu araştırmalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası İşyerinde Psikolojik Taciz Kongresi*, İzmir: Bilinder, 41-60.
- Kayacı, Ü. (2014). Akademik ortamlarda psikolojik şiddet (mobbing) ve yılmazlık. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 12(2),7-78.
- Kırel, Ç. (2007). Örgütlerde mobbing yönetiminde destekleyici ve risk azaltıcı öneriler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 317-334.
- Laleoğlu, A., Özmete, E. (2013). Mobbing ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 31, 9-31.
- Leymann, H. (1990). Important note in preface to heinz leymann, mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5, 119-126.
- Matthiesen, S. B., Einarsen, S. (2010). Bullying in the workplace: Definition, prevalence, antecedents and consequences. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, 13(2), 198-236.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B., Leiter, M.P. (2001). Job burnout. *Annual Review Psychology*, 52, 397-422.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 189-192.
- Öztürk, M., Şahbudak, E. (2017). İş yerinde psikolojik taciz (mobbing) ve iş doyumu: cumhuriyet üniversitesindeki araştırma görevlileri üzerine bir çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 200-228.
- Sarı, E. G. (2018). *Akademisyenlerin mobbing algılarının örgütsel yabancılaşma düzeyleri ile ilişkisi (Munzur üniversitesi örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Sart, G., Sezgin, F. H., Demir, N. (2018). Mobbingin mesleki tükenmişlik algısı üzerine etkileri: kadın akademisyenler örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, 6(1), 118-135.
- Serinkaya, C., Bardakçı, A. (2009). Pamukkale Üniversitesi'ndeki akademik personelin iş tatminleri ve tükenmişlik düzeylerine ilişkin bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 116-132.
- Softa, H. K., Bükecik, E., Çolak, A. ve Göçer, D. (2016). Akademisyenlerin mobbing durumlarının incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 32(1), 34-47.
- Şahbudak, E. ve Öztürk, M. (2015). İş yerinde psikolojik taciz: cumhuriyet üniversitesinde çalışan akademisyenler üzerine bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 146-160.
- Şenerkal, R., Çorbacıoğlu, S. (2015). Akademik personelin algıladığı psikolojik taciz davranışları ile iş performansı, psikolojik ve fizyolojik sağlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 107-135.
- Tınaz, P. (2006). *İşyerinde psikolojik taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Türel, N. Ş., Dolmacı, N. (2013). İş yaşamında kadın çalışana yönelik ayrımcı bakış açısı ve mobbing üzerine ampirik bir çalışma. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-103.
- YÖK, (2007). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*. Ankara: T.C. Yükseköğretim Kurulu.

- Varhama, Lasse M., Björkqvist, Kaj (2004). Conflicts, workplace bullying and burnout problems among municipal employees. *Psychological Reports*, 94(3), 1116- 1124.
- Yeloğlu, H. O., Karahan, G. (2016). Mobbing problemi'nin akademik çalışanlar ve sosyal hayatları üzerindeki etkileri: sözleşme sorunu. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(2), 47-71.

Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Kılıçarslan^{1*}

Geliş tarihi: 25.08.2019
Kabul tarihi: 18.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 326-339
Yıl: 2019

This article was checked by iThenticate.
Similarity Index 12%.

¹ Kayseri Üniversitesi, Türkiye,
zerrink@kayseri.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-0905-3067

* Sorumlu yazar

ÖZ

Rekabet gücü yüksek olan sektörleri belirlemek için Balassa endeksi olarak da bilinen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) endeksi kullanılmaktadır. Bu endeksten hareketle doğrudan yabancı yatırım çekmek üzere hedef sektörleri belirlemek veya doğrudan yabancı yatırım için konumların karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmek için kullanılacak bir yöntem olarak doğrudan yabancı yatırımda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük RCA_{FDI} endeksi Loewendahl ve Barklie (2018) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin ve OECD ülkelerinin doğrudan yabancı yatırımlardaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin sektörel olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Loewendahl ve Barklie (2018) tarafından geliştirilen RCA_{FDI} endeksi kullanılmıştır. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörler belirlenmiştir. RCA_{FDI} endeksi değerleri 2013 ve 2017 yılları için ayrı ayrı hesaplanmış ve Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlardaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerindeki değişim açıklanmıştır. Ayrıca OECD ülkeleri için temel ekonomik faaliyet alanlarında RCA_{FDI} endeksi hesaplanmıştır. Türkiye için hesaplanan RCA_{FDI} endeksi değerlerine göre ana faaliyet alanları içerisinde "tarım, ormancılık ve balıkçılık" sektöründe güçlü karşılaştırmalı üstünlük, "imalat" sektöründe zayıf karşılaştırmalı üstünlük, "elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini"nde güçlü karşılaştırmalı üstünlük, "su tedariki, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri"nde zayıf karşılaştırmalı üstünlük, "inşaat"ta zayıf karşılaştırmalı üstünlük ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte "hizmetler" sektöründe ise rekabet avantajı bulunmamaktadır. Türkiye'nin en güçlü karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu sektörler "kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetler" ve "kara taşımacılığı ve boru hatları taşımacılığı"dır. OECD ülkelerinde güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülke sayısının en fazla olduğu sektör "tarım, ormancılık ve balıkçılık"tır. Karşılaştırmalı dezavantaja sahip olan ülke sayısının en fazla olduğu sektör ise "madencilik ve taşocakçılığı"dır. "İmalat" sektöründe ise hiçbir ülke güçlü ve orta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük, RCA-FDI endeksi

Revealed Comparative Advantage Analysis in Foreign Direct Investment Inflows

Assist. Prof. Dr. Zerrin Kılıçarslan^{1*}

First received: 25.08.2019

Accepted: 18.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 326-339

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 12%.

¹ Kayseri University, Turkey,
zerrink@kayseri.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-0905-3067

* Corresponding Author

ABSTRACT

In order to identify the sectors with the highest competitiveness, the revealed comparative advantage (RCA) index, also known as the Balassa index, is used. Based on this index, the comparative advantage index in foreign direct investment was developed by Loewendahl and Barklie (2018) as a method to be used to identify target sectors for attracting foreign direct investment or to analyze the comparative advantage of locations for foreign direct investment. In this study, it is aimed sectorally to determine revealed comparative advantages in foreign direct investments in Turkey and in OECD countries. For this purpose, the index developed by Loewendahl and Barklie (2018) is used. The sectors where Turkey has revealed comparative advantages in foreign direct investments have been identified. index values are calculated separately for the years 2013 and 2017 and the change in comparative advantages was explained in Turkey. In addition, index was calculated for the main economic activity areas for OECD countries. According to the index values calculated for Turkey, within the main fields of activity, it has emerged strong comparative advantage in "agriculture, forestry and fisheries", weak comparative advantage in "manufacturing", strong comparative advantage in "supply of electricity, gas, steam and air conditioning", weak comparative advantage in "water supply, sewage, waste management and remediation activities", weak comparative advantage in "construction". However, there is no competitive advantage in the "services" sector. Turkey's strongest sectors that they have comparative advantages are "libraries, archives, museums and other cultural activities" and "land transport and pipelines to transport". In OECD countries, "agriculture, forestry and fisheries" is the sector with the highest number of countries with strong comparative advantage. The sector with the highest number of countries having comparative disadvantages is "mining and quarrying". In the "manufacturing" sector, no country has a strong and medium comparative advantage.

Keywords: Foreign Direct Investment, Revealed Comparative Advantage, RCA-FDI index

1. GİRİŞ

Serbest dış ticaretin ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını göstermek için ileri sürülen Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre bir ülke, diğerine göre daha yüksek oranda üstünlük sahibi olduğu malların üretiminde uzmanlaşır, bu malları ihraç ederek, daha az üstünlüğe sahip olduğu malları ise ithal ederek refah düzeyini artırabilir (Bayraktutan, 2003, s. 177). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden sonra, uluslararası ticaretten kazanç sağlamak ve dünya kaynaklarını etkin kullanmak için karşılaştırmalı üstünlüklerin dikkate alınması gerekliliği önem kazanmıştır. Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi için ihracat ve ithalatın yapısına bakılmaktadır. Bir ülkenin mal ya da sektör bazında ihracatının yapısı o ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerini, ithalatının yapısı ise ülkenin karşılaştırmalı dezavantajlarını göstermektedir (Erkan, 2012, s. 198).

Karşılaştırmalı üstünlüklerin tespitinde farklı yöntemler kullanılmakla birlikte yaygın olarak kullanılan yöntem Liesner (1958) tarafından ileri sürülen ve Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA-Revealed Comparative Advantage) endeksidir. Bu endeks, ihracatta belirli bir ülkenin belli bir mal veya hizmet sektöründeki göreceli avantajını veya dezavantajını hesaplamak için kullanılmaktadır (Startienė ve Remeikienė, 2014, s. 431). RCA endeksi, karşılaştırmalı olarak ihracatta rekabet gücü en yüksek olan sektörleri gösterse de Doğrudan Yabancı Yatırımlarda (DYY) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü göstermek için yeniden düzenlenmiştir. Hem ihracat için hem de doğrudan yabancı yatırımlar için hesaplanan RCA endeksi, politika yapımcıların ihracatı geliştirmeye ve doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik politikalar oluşturmalarına yardımcı olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yatırımcılar çoğunlukla ucuz işgücü maliyetlerinden ve liberal düzenleyici rejimlerden yararlanmak için çoğunlukla basit ve düşük katma değerli işlere odaklanmaktadır (Harding ve Javorcik, 2011). Dolayısıyla ev sahibi ülkelerin özellikle katma değer yaratan, beceri tabanını geliştiren, teknoloji, bilgi ve know-how transferini kolaylaştıran, yerli firmaların rekabet gücünü artıran, dünya pazarlarına erişimi sağlayan, sosyal ve çevresel olarak sorumlu bir şekilde çalışan doğrudan yabancı yatırımları çekmek için dikkatlice uyarlanmış politikalara ihtiyaçları bulunmaktadır (Moran vd., 2018, s. 3). Doğrudan yabancı yatırımlar için oluşturulan RCA endeksi bu politikaların oluşturulmasında yol gösterici olacaktır. Doğrudan yabancı yatırım yapılacak sektörlerin doğru tespit edilmesi, ev sahibi ülke açısından uygun teşvik politikalarının oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan sektörlerin doğru tespit edilmesi, yabancı yatırımcıların da kaynaklarını etkin kullanmalarına ve verimli sektörlerle yatırım yapmalarına yol açacaktır.

Harding vd. (2013)'de doğrudan yabancı yatırımlar için öncelikli olarak seçilen sektörlerden yapılan ihracatın, ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini de artıracığı ifade edilmektedir. Örneğin doğrudan yabancı yatırım için bir sektörün hedeflenmesi, bu sektöre karşılık gelen ürünlerin RCA endeksini yaklaşık % 17 arttırabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar için hedefleme politikası benimseyen çokuluslu şirketlerin girişleri, yurtiçi firmaların ihracat performansını ve rekabetçiliğini arttırmaktadır. Hedeflenen sektörlerdeki ihracatçılar, işlem gören malların hacmini genişleterek ve daha fazla ihracat hedefine ulaşarak dış pazarlardaki faaliyetlerini ve ihracatlarının kalitesini de arttırmaktadırlar.

Bu çalışma, 2013 ve 2017 yılları için Türkiye'nin dünyaya göre doğrudan yabancı yatırımda karşılaştırmalı üstünlüklerini *tarım, ormancılık ve balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, elektrik, gaz ve su, inşaat, hizmet* ana faaliyet alanları ile bunların alt faaliyet alanları için analiz etmeyi amaçlamaktadır. Literatürde ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri analiz edilirken yaygın olarak ihracat verileri ile hesaplanan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi kullanılmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, doğrudan yabancı yatırım girişlerinde Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini temel ekonomik faaliyet alanları ile alt faaliyet alanları bakımından ve OECD ülkeleri için de temel ekonomik faaliyet alanları bakımından analiz etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada girişi izleyen bölümde İhracatta Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi (RCA-Export) ve Doğrudan Yabancı Yatırımda Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA-FDI) endeksi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini tespit etmek üzere yapılan analiz

ve bu analizden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Sonraki bölümde Türkiye ile ilgili analiz sonuçları, OECD ülkeleri için temel ekonomik faaliyet alanlarında hesaplanan RCA-FDI endeksi değerleri ile karşılaştırılmıştır. Son bölümde genel değerlendirme ve temel sonuçlara yer verilmiştir.

2. AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ

Literatürde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri belirlemeye yönelik çok sayıda endeks bulunmaktadır. İlk kez Balassa (1965), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksini hesaplamıştır. Daha sonra Vollrath (1991), üç alternatif RCA endeksi önermiştir. Vollrath endeksleri olarak da bilinen bu endeksler, Nispi Ticaret Üstünlüğü (RTA), Nispi İhracat Üstünlüğü Logaritması (ln RXA), Açıklanmış Rekabet Edebilirlik (RC) endeksleridir (Jagdambe, 2019, s.18-20). İzleyen kısımda, bu çalışmada kullanılacak endeksin oluşturulmasında temel oluşturan ve orijinal RCA endeksi olarak bilinen Balassa (1965) tarafından geliştirilen ihracatta açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) endeksi açıklanmıştır. Sonraki kısımda ise orijinal RCA endeksinden hareketle geliştirilen doğrudan yabancı yatırımda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA_{FDI}) endeksi hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. İHRACATTA AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK (RCA-EXPORT) ENDEKSİ

İlk olarak Liesner (1958) tarafından ileri sürülmüş olan ve Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksi, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının toplam dünya ihracatına oranına bölünmesi şeklinde hesaplanmaktadır. Ülkelerin mevcut ticaret verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalı üstünlüğünü gösteren Balassa Endeksi, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün nedenine inmeden, görünen bir avantaj farkı olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır (Erkekoğlu vd., 2014: s. 2). İhracat için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi RCA_{Export} eşitlik (1) ile gösterilmiştir:

$$RCA_{Export} = \frac{\left(\frac{X_{ij}}{X_i} \right)}{\left(\frac{X_{wj}}{X_w} \right)} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de X_{ij} i ülkesinin j sektöründeki ihracatını, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} j sektöründeki toplam dünya ihracatını ve X_w dünya toplam ihracatını göstermektedir. Endeksin değerinin 1'den büyük olması ülkenin ilgili sektörde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu, endeksin değerinin 1'den küçük olması ise ilgili sektörde ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı dezavantajı olduğunu göstermektedir. Endeks değerinin 1'e eşit olması ise ülkenin ilgili üründeki uzmanlaşma seviyesinin, dünyanın uzmanlaşmasıyla aynı olmasını ifade etmektedir (Erkekoğlu vd., 2014, s. 8). RCA_{Export} endeksi ile bir ülkenin veya ekonominin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörler belirlenirken, o ülkenin ticaret profili dünya ortalamasıyla karşılaştırılmaktadır. RCA_{Export} endeksi 0 ile $+\infty$ arasında bir değer almaktadır (Startiené ve Remeikiené, 2014, s. 431). Karşılaştırmalı üstünlük endeksi, kaynak bolluğunun yüksek olduğu sektörleri değil, daha yüksek üretkenliğe sahip sektörleri belirlemeye yöneliktir. RCA_{Export} endeksi, ekonomideki nispi üretim maliyetlerini karşılaştırmak ve karşılaştırmalı olarak rekabet gücü en yüksek olan sektörleri belirlemek için kullanılabilir faydalı bir araç olmakla birlikte, çeşitli dezavantajları da bulunmaktadır. Belirtilen dezavantajlar şunlardır (Gnidchenko ve Salnikov, 2015, s. 5-7):

- i. *RCA endeksi ihraç edilen malların sayısına duyarlıdır.* Spesifik olarak, az sayıda ihraç edilmiş ürüne sahip bir ülke için, her bir ürünün toplam ihracattaki payı, ihracatında çeşitlendirilmiş ürün seti olan bir ülkeye göre daha yüksek olacaktır.
- ii. *Bir malın RCA endeks değerleri, diğer malların değerlerine bağlıdır.* Çünkü toplam ihracatta bir malın aynı anda yüksek oranda olması, diğer malların toplam ihracatta düşük bir payı olduğu anlamına gelir.

- iii. *RCA endeksi asimetriktir, değerleri sıfırdan sonsuza kadar değişir.* Karşılaştırmalı üstünlükleri olan mallar $[1; \infty)$ aralığına; karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan mallar $[0; 1]$ 'e karşılık gelir.
- iv. *RCA endeksi ithalatı hesaba katmamaktadır.* Gnidchenko ve Salnikov (2015), uygun bir karşılaştırmalı üstünlük endeksinin, net ticareti yansıması gerektiğini ifade etmiştir.

2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMDA AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK (RCA-FDI) ENDEKSİ

Bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü, yerel üreticilerinin ve o ülkede faaliyet gösteren yabancı kuruluşların üretkenliği ile ortaklaşa belirlenmektedir. Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımlar kanalıyla sektörel üretkenliklerin dağılımını değiştirerek, ülkelerarası ticaret ve sınır ötesi üretim modellerini şekillendirmektedir (Alvarez, 2019, s. 1). Doğrudan yabancı yatırımlar, üretim faktörlerinin, özellikle de sermayenin kullanılabilirliğini artırarak ekonomik gelişmeyi etkileyebilir. Doğrudan yabancı yatırımların evsahibi ekonomi ve yerli firmaların verimlilik düzeyleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olma olasılığı büyük önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardan dolayı yurtiçi üretkenlikteki gelişmeler birkaç kanaldan kaynaklanabilir. Makro tarafta, DYY yeni ekonomik sektörler yaratabilir, ekonominin teknolojik sınırlarını zorlayabilir ve ihracatı çeşitlendirebilir. Mikro tarafta, yabancı ve yerli firmalar arasındaki bilgi yayımları ve bağlantıları sayesinde doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji transferini destekleyebilir, yönetim ve çalışan becerilerini geliştirebilir, yukarı ve aşağı sektörlerde yatırım teşviklerini ve verimliliği artırabilir. Yabancı girişten kaynaklanan rekabet artışı, yurtiçi firmaları üretkenliklerini artırmaları, verimsiz yurtiçi firmaların piyasadan ayrılmasının sağlanması, üretim faktörlerinin daha verimli firmalara ve kullanım alanlarına yeniden tahsis edilmesine yol açabilir (Alfaro ve Chauvin, 2016, s. 2-3). Bu olumlu etkilerinden dolayı doğrudan yabancı yatırım yapılacak sektörlerin doğru tespit edilmesi, ev sahibi ülkeler açısından önem arz etmektedir.

Loewendahl ve Barklie (2018) tarafından Balassa endeksi olarak da bilinen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksinden yola çıkarak, RCA analizini doğrudan yabancı yatırımlara uygulayan *Doğrudan Yabancı Yatırımda Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA_{FDI}) endeksi* geliştirilmiştir. Bu endeks doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla hedef sektörleri belirlemek veya doğrudan yabancı yatırım için konumların karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmek için kullanılacak bir yöntemdir. Ayrıca RCA_{FDI} endeksi, bir ülkenin, bölgenin veya şehrin hangi sektörlerde doğrudan yabancı yatırımlarda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğunu ve bunun zaman içinde nasıl değiştiğini belirlemek üzere kullanılacak yeni bir analitik araç olma özelliği taşımaktadır (Loewendahl ve Barklie, 2018, s. 44).

Doğrudan yabancı yatırımlarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA_{FDI}) endeksi, yabancı yatırımcıları çekmek için farklılaştırılmış sektör hedefleme stratejileri geliştirmek için yeni bir kapsam oluşturmaktadır. Bir ekonomide doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki en güçlü sektörleri tanımlamak için kullanılacak ve hangi sektörlerin doğrudan yabancı yatırımlar için hedefleneceğini belirlemeye yardımcı olacak bir yöntemdir. Ayrıca ülkenin hangi sektörlerde doğrudan yabancı yatırım çekmede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu gösteren bu endeks, politika geliştiricilerin ekonomik gelişme ve ticari cazibe stratejilerini geliştirmek için kullanabilecekleri yeni bir araçtır (Loewendahl ve Barklie, 2018, s. 22-28).

RCA_{Export} endeksi, bir ülkedeki rekabetçi sektörleri hızlı bir şekilde tespit etmede çok faydalı ve çoğu ülke için karşılaştırılabilir ihracat verileri mevcut olduğundan hesaplanması kolay bir yöntemdir. Ancak çoğu ülkedeki ihracat verileri, yerli ve yabancı şirketlerin yaptığı ihracatlar arasında sektör düzeyinde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı, RCA_{Export} endeksi sonucuna göre ortaya çıkan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün, ihracatın geliştirilmesi için mi yoksa doğrudan yabancı yatırım girişleri için mi bir avantaj olup olmadığı belirlenmemektedir (Loewendahl ve Bryan, 2019, s. 40). Bundan dolayı RCA_{FDI} endeksinin kullanılması bu ayrımın yapılmasına yardımcı olacaktır.

Bir ülkenin dünyaya karşı doğrudan yabancı yatırımlarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü gösteren RCA_{FDI} endeksi eşitlik (2) ile gösterilmiştir:

$$RCA_{FDI} = \frac{\left(\frac{FDI_{ij}}{FDI_i} \right)}{\left(\frac{FDI_{wj}}{FDI_w} \right)} \quad (2)$$

FDI_{ij} j sektörünün i ülkesindeki DYY hacmi, FDI_i i ülkesindeki toplam DYY hacmi, FDI_{wj} j sektörünün dünyadaki DYY hacmi ve FDI_w dünyadaki toplam DYY hacmidir. RCA_{FDI} endeksi değerinin 1'den büyük olması, ülkenin ilgili sektöre yönelik DYY girişinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. RCA_{FDI} endeksi değerinin 1'den küçük olması ise ülkenin ilgili sektöre yönelik DYY girişinde açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Endeks, dünya yerine bir bölgeye (örneğin ASEAN) odaklanarak da uyarlanabilir (Loewendahl ve Barklie, 2018, s. 23). Aynı analiz, veri mevcudiyetine göre farklı DYY ölçümleri (örneğin, sermaye yatırımı, iş/istihdam yaratma veya DYY projeleri) kullanılarak da yapılabilir (Loewendahl ve Bryan, 2019).

RCA_{FDI} endeksini geliştiren Loewendahl ve Barklie (2018)'in çalışmasında 2005-2013 dönemi verileri ile doğrudan yabancı yatırımda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Rusya, İngiltere, ABD ve AB-28 için hesaplanmış ve her ekonominin DYY'de karşılaştırmalı üstünlük sağladığı sektörler DYY projeleri, iş yaratma ve sermaye yatırımı olmak üzere üç gösterge çerçevesinde belirlenmiştir. Çalışmada veri kümesi üçer yıllık üç döneme (2005-2007, 2008-2010 ve 2011-2013) ayrılmıştır. Loewendahl ve Barklie (2018)'in çalışmasında tüm ülkeler için ulaşılan sonuçlar özetlenerek üç dönemde de karşılaştırmalı üstünlük sağlanan sektörler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Rusya, İngiltere, ABD, AB-28'in DYY'de Karşılaştırmalı Üstünlük Sağladığı Sektörler

Ülkeler	DYY Göstergeleri	Sektörler
Kanada	DYY projesi	Havacılık; motor ve türbinler; madenler; mineraller; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	İş yaratma	Havacılık; tüketim malları; motor ve türbinler; finansal hizmetler; mineraller; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Havacılık; mineraller; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
Çin	DYY projesi	Otomotiv bileşenleri; içecekler; kimyasallar; elektronik parçalar; madenler; plastikler; kauçuk; yarı iletkenler; tekstil; taşımacılık
	İş yaratma	Otomotiv bileşenleri; iş makineleri ve ekipmanları; kimyasallar; elektronik parçalar; gıda ve tütün; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; kauçuk; yarı iletkenler; taşımacılık
	Sermaye yatırımı	Otomotiv bileşenleri; otomotiv orijinal parça üretimi; iş makineleri ve ekipmanları; kimyasallar; tüketim malları; elektronik parçalar; finansal hizmetler; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; kağıt baskı ve paketleme; plastikler; kauçuk; yarı iletkenler; taşımacılık; antrepo ve depolama; perakende hizmetleri
Fransa	DYY projesi	Havacılık; alternatif/ yenilenebilir enerji; tüketim malları; motor ve türbinler; gıda ve tütün; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler
	İş yaratma	Havacılık; ticari hizmetler; tüketim malları; ilaç endüstrisi; plastikler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; tekstil; taşımacılık; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Havacılık; ticari hizmetler; tüketim malları; gıda ve tütün; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; yarı iletkenler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
Almanya	DYY projesi	Biyoteknoloji; iş makineleri ve ekipmanları; tüketim malları; elektronik parçalar; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; kağıt baskı ve paketleme; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; tekstil; taşımacılık
	İş yaratma	Alternatif/ yenilenebilir enerji; biyoteknoloji; haberleşme; tüketim malları; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; kağıt baskı ve paketleme; ilaç endüstrisi; plastikler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; taşımacılık; ahşap ürünleri
	Sermaye yatırımı	Alternatif/ yenilenebilir enerji; seramik ve cam; elektronik parçalar; kağıt baskı ve paketleme; ilaç endüstrisi; plastikler; taşımacılık

Tablo 1: devamı

Hindistan	DYY projesi	Havacılık; otomotiv bileşenleri; otomotiv orijinal parça üretimi; yapı ve inşaat malzemeleri; biyoteknoloji; motor ve türbinler; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; yarı iletkenler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	İş yaratma	Otomotiv orijinal parça üretimi; yapı ve inşaat malzemeleri; ticari hizmetler; motor ve türbinler; finansal hizmetler; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Havacılık; otomotiv bileşenleri; otomotiv orijinal parça üretimi; motor ve türbinler; finansal hizmetler; sağlık hizmeti; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; madenler; otomotiv dışı taşımacılık; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
Rusya	DYY projesi	Otomotiv orijinal parça üretimi; içecekler; yapı ve inşaat malzemeleri; seramik ve cam; tüketici elektroniği; gıda ve tütün; boş zaman etkinlikleri ve eğlence; kağıt baskı ve paketleme; emlak hizmetleri; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
	İş yaratma	Otomotiv orijinal parça üretimi; yapı ve inşaat malzemeleri; seramik ve cam; tüketim malları; gıda ve tütün; boş zaman etkinlikleri ve eğlence; emlak hizmetleri; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Otomotiv orijinal parça üretimi; içecekler; yapı ve inşaat malzemeleri; seramik ve cam; gıda ve tütün; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; otomotiv dışı taşımacılık; emlak hizmetleri; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
İngiltere	DYY projesi	Havacılık; alternatif/ yenilenebilir enerji; içecekler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; uzay ve savunma; perakende hizmetleri
	İş yaratma	Havacılık; alternatif/ yenilenebilir enerji; biyoteknoloji; ticari hizmetler; kömür, petrol ve doğal gaz; tüketim malları; finansal hizmetler; gıda ve tütün; tıbbi cihazlar; ; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; taşımacılık; perakende hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Havacılık; alternatif/ yenilenebilir enerji; finansal hizmetler; emlak hizmetleri; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; perakende hizmetleri
ABD	DYY projesi	Havacılık; otomotiv bileşenleri; otomotiv orijinal parça üretimi; biyoteknoloji; seramik ve cam; kimyasallar; elektronik parçalar; motor ve türbinler; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; kauçuk; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; uzay ve savunma; ahşap ürünleri
	İş yaratma	Havacılık; otomotiv bileşenleri; biyoteknoloji; haberleşme; tüketim malları; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; kauçuk; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; uzay ve savunma; tekstil; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Alternatif/ yenilenebilir enerji; otomotiv bileşenleri; biyoteknoloji; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; yarı iletkenler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; uzay ve savunma; ahşap ürünleri; perakende hizmetleri
AB-28	DYY projesi	Biyoteknoloji, iş makineleri ve ekipmanları; tüketici elektroniği; tüketim malları; elektronik parçalar; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	İş yaratma	Biyoteknoloji; iş makineleri ve ekipmanları; ticari hizmetler; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri
	Sermaye yatırımı	Alternatif/yenilenebilir enerji; otomotiv bileşenleri; biyoteknoloji; iş makineleri ve ekipmanları; seramik ve cam; haberleşme; tüketim malları; endüstriyel makineler, ekipman ve araçlar; tıbbi cihazlar; ilaç endüstrisi; plastikler; kauçuk; yazılım ve bilgi teknolojisi hizmetleri; taşımacılık; antrepo ve depolama; perakende hizmetleri

Kaynak: Loewendahl ve Barklie (2018)'in çalışması esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'e göre Loewendahl ve Barklie (2018)'in çalışmasında yer alan ülkelerde yabancı yatırımcıların yüksek katma değerli gelişmiş sanayi sektörlerini tercih ettikleri söylenebilir. Loewendahl ve Barklie (2018)'in çalışmasında ulaşılan sonuçlar içerisinde Kanada'nın otomotiv orijinal parça üretiminde, Çin'in tekstil sektöründe, Fransa'nın alternatif/ yenilenebilir enerjide, Almanya'nın havacılık sektöründe, Hindistan'ın, iletişim ve tekstil sektöründe, İngiltere'nin uzay ve savunma alanında, AB-28'in otomotiv orijinal parça üretiminde ve uzay ve savunma alanında karşılaştırmalı üstünlüğünü zaman içinde kaybetmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Loewendahl ve Barklie (2018)'de 2011-2015 dönemi için Kanada'da 11 alt bölge ve 9 şehir için doğrudan yabancı yatırımda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörler tanımlanmıştır.

3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDA AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİN BELİRLENMESİ

Çalışmada Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesi amacıyla Loewendahl ve Barklie (2018) tarafından geliştirilen RCA_{FDI} endeksi

kullanılmıştır. RCA_{FDI} endeksi her bir sektör için Türkiye ve Dünya¹ kıyaslanarak hesaplanmıştır. 2013 ve 2017 yılları için ayrı ayrı yapılan hesaplama ile açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerdeki değişimin ortaya konulması amaçlanmıştır. Analizde kullanılan veriler, OECD veritabanından temin edilmiştir. ISIC REV 3 tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması esas alınmıştır. *Tarım ve balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, elektrik, gaz ve su, inşaat, hizmet* ana faaliyet alanları ile bunların alt faaliyet alanlarına ilişkin RCA_{FDI} endeksleri hesaplanmıştır. Ayrıca her endeks Hinloopen ve Marrewijk (2001)'in sınıflandırmasına göre değerlendirilmiştir. Hinloopen ve Marrewijk (2001)'in sınıflandırma sistemi esas alınarak zayıf, orta ve güçlü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan sektörler belirlenmiştir. Hinloopen ve Marrewijk (2001)'de RCA endeksinin aldığı değerler dördü bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflamaya göre birinci sınıflandırma ($0 < RCA \leq 1$) karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu ifade etmektedir. İkinci sınıflandırma ($1 < RCA \leq 2$) “zayıf” karşılaştırmalı üstünlük, üçüncü sınıflandırma ($2 < RCA \leq 4$) “orta” karşılaştırmalı üstünlük ve dördüncü sınıflandırma ($4 < RCA$) ise “güçlü” karşılaştırmalı üstünlük olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 2’de tarım, ormancılık ve balıkçılık ile madencilik ve taş ocakçılığı alanlarında Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin tespitine ilişkin elde edilen bulgular gösterilmiştir.

Tablo 2: RCA-FDI Değerleri: Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Madencilik, Taş Ocakçılığı

EKONOMİK FAALİYETLER	2013		2017	
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	4,33975	G	6,8302966	G
Madencilik ve Taşocakçılığı	0,524363	Y	0,8453375	Y
- Ham petrol ve doğal gazın çıkarılması; madencilik destek hizmeti faaliyetleri	0,390207	Y	0,9908265	Y
Toplam Birincil Sektör	0,618114	Y	1,055765	Z

Not: “Y”; karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu, “Z”; zayıf ve “G”, güçlü karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi “*tarım, ormancılık ve balıkçılık*” alanında yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda her iki yılda da güçlü ve bununla birlikte artan bir karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur. Bununla birlikte “*madencilik ve taşocakçılığı*” sektöründeki doğrudan yabancı yatırımlarda karşılaştırmalı dezavantaj mevcuttur. Bir bütün olarak birincil sektör değerlendirildiğinde ise 2013 yılındaki karşılaştırmalı dezavantaj durumu, 2017 yılında zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe dönüşmüştür.

Tablo 3: RCA-FDI Değerleri: İmalat

EKONOMİK FAALİYETLER	2013		2017	
İmalat	1,615724	Z	1,6384276	Z
- Gıda ürünleri; içecek ve tütün ürünlerinin imalatı	3,02354	O	2,7303222	O
- Tekstil, giyim eşyası, ağaç ve kâğıt ürünleri imalatı; baskı ve çoğaltma	1,01027	Z	1,8994732	Z
----Tekstil ve giyim eşyası imalatı	2,015457	O	4,7325165	G
----Ağaç, kâğıt, baskı ve çoğaltma imalatı	0,753741	Y	1,3569393	Z
- Petrol, kimyasal, ilaç, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	0,957242	Y	1,1699207	Z
----Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünlerinin imalatı	1,680732	Z	2,4532432	O
----Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1,137091	Z	0,7595175	Y
----Temel eczacılık ürünleri ve farmasötik preparatların imalatı	0,62519	Y	0,5802703	Y
----Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	1,753352	Z	3,904079	O
-Elektrikli teçhizat hariç, metal ve makine ürünlerinin imalatı	0,827844	Y	1,1825042	Z
----Makine ve teçhizat hariç, temel metallerin ve fabrikasyon metal ürünlerin imalatı	1,095624	Z	3,2417498	O
----Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,062782	Y	0,117815	Y
----Makine ve teçhizat imalatı	1,022201	Z	0,7916225	Y
- Motorlu kara taşıtlarının, römorkların, yarı römorkların ve diğer taşıma ekipmanlarının imalatı	4,020209	G	4,1667899	G
----Motorlu kara taşıtlarının, römorkların ve yarı römorkların imalatı	5,493537	G	5,6921075	G
----Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0,64718	Y	1,0204965	Z
-Diğer imalat (C15, C23, C27, C31, C32, C33)	3,909735	G	4,6415395	G

Not: “Y”; karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu, “Z”; zayıf, “O”; orta ve “G”, güçlü karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir.

¹ Veri kısıtı sebebiyle 36 OECD ülkesine ait verilerle toplam dünya rakamı elde edilmiştir.

Türkiye'nin "imalat" ana faaliyet alanı ile alt faaliyet alanlarında doğrudan yabancı yatırım girişindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerine ilişkin RCA-FDI değerleri Tablo 3'te verilmiştir. Bu tabloda "imalat" sektörünün bütününe baktığımızda 2013 ve 2017 yıllarında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük olduğu görülmektedir. İmalat sektörü alt faaliyet alanlarında yer alan "motorlu kara taşıtlarının, römorkların, yarı römorkların ve diğer taşıma ekipmanlarının imalatı" ile onun alt faaliyet alanı olan "motorlu kara taşıtlarının, römorkların ve yarı römorkların imalatı" ve "diğer imalat (C15, C23, C27, C31, C32, C33)" güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. 2013 yılı ve 2017 yılında "tekstil, giyim eşyası, ağaç ve kâğıt ürünleri imalatı; baskı ve çoğaltma" zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe "gıda ürünleri; içecek ve tütün ürünlerinin imalatı" ise orta karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. 2013 yılında "tekstil ve giyim eşyası imalatı" karşılaştırmalı üstünlük derecesi orta iken 2017 yılında güçlü duruma gelmiştir. "Ağaç, kâğıt, baskı ve çoğaltma imalatı", "petrol, kimyasal, ilaç, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı", "elektrikli teçhizat hariç, metal ve makine ürünlerinin imalatı" ve "diğer ulaşım araçlarının imalatı" 2013 yılında karşılaştırmalı dezavantaja sahipken 2017 yılında zayıf karşılaştırmalı üstünlük elde etmiştir. 2013 yılında "kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünlerinin imalatı", "kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı" ve "makine ve teçhizat hariç, temel metallerin ve fabrikasyon metal ürünlerin imalatı"nın karşılaştırmalı üstünlüğü zayıf iken 2017 yılında orta olmuştur. "Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı" ve "makine ve teçhizat imalatı"nın 2013 yılında zayıf karşılaştırmalı üstünlüğü 2017 yılında karşılaştırmalı dezavantaja dönüşmüştür.

Türkiye'nin "elektrik, gaz, buhar, iklimlendirme temini", "su tedariki; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri" ve "inşaat" alanlarında doğrudan yabancı yatırım girişindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerine ilişkin RCA-FDI değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: RCA-FDI Değerleri: Elektrik, Gaz, Buhar, İklimlendirme Temini, Su Tedariki; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri ile İnşaat Sektörü

EKONOMİK FAALİYETLER	2013		2017	
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Temini	4,318265	G	11,739725	G
Su Tedariki; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	0,517849	Y	1,208456	Z
-Su toplama, arıtma ve tedarik	0,486198	Y	19,976192	G
-Kanalizasyon, atık yönetimi, iyileştirme faaliyetleri	0,502884	Y	0,8143267	Y
İnşaat	1,559744	Z	1,4740815	Z

Not: "Y"; karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu, "Z"; zayıf ve "G", güçlü karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir.

Tablo 4'te verilen RCA-FDI değerlerine göre "elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini" faaliyet alanındaki doğrudan yabancı yatırımlarda hem 2013 yılında hem de 2017 yılında güçlü karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. 2017 yılında "su tedariki; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri" alanında zayıf ve onun alt faaliyet alanı olan "su toplama, arıtma ve tedarik" alanındaki DYY'de ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. "İnşaat" sektöründeki DYY'de ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur.

"Hizmetler" alanında doğrudan yabancı yatırım girişindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerine ilişkin RCA-FDI değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablo 5'te görüleceği üzere "hizmetler" sektörünün tamamı için yapılan hesaplama sonucunda DYY'de karşılaştırmalı üstünlük bulunmamaktadır. Bununla birlikte hizmet sektörüne ilişkin alt faaliyet alanlarına ait 2017 yılı RCA_{FDI} endeksi değerlerine bakıldığında Türkiye genelinde en güçlü faaliyet alanlarının "kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetler" ve "kara taşımacılığı ve boru hatları ile taşımacılığı" olduğu dikkat çekmektedir. "Motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç perakende ticaret" faaliyet alanında 2013 yılında orta karşılaştırmalı üstünlük iken 2017'de güçlü karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur. "Hava taşımacılığı" ve "telekomünikasyon", "diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri", "seyahat acentesi, tur operatörü rezervasyon hizmeti ve ilgili faaliyetler", "kamu yönetimi; hane halklarının ve bölge dışı (extraterritorial) kuruluşların faaliyetleri", "diğer hizmet faaliyetleri" ve "bilgisayarların, kişisel ve ev eşyalarının onarımı; diğer kişisel hizmet faaliyetleri" alanlarında ise her iki yılda da güçlü karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur. "Bilgi ve iletişim" alanında karşılaştırmalı üstünlüğün derecesi 2013 yılında orta iken 2017'de güçlüye çıkmıştır.

Tablo 5: RCA-FDI Değerleri: Hizmetler

EKONOMİK FAALİYETLER	2013		2017	
Hizmetler	0,833579	Y	0,988743	Y
-Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	1,378097	Z	3,052708	O
----Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	1,309909	Z	1,926904	Z
----Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan satış	1,274723	Z	3,777737	O
----Motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç perakende ticaret	3,722298	O	9,84789	G
-Nakliye ve depolama	0,799876	Y	2,809193	O
----Posta ve kurye faaliyetleri dışındaki nakliye ve depolama	1,249971	Z	7,443569	G
-----Kara taşımacılığı ve boru hatları taşımacılığı	0,43782	Y	21,00161	G
-----Su Taşımacılığı	1,946226	Z	1,039008	Z
-----Hava Taşımacılığı	5,807058	G	17,85841	G
-----Depolama ve nakliye için destekleyici faaliyetler	0,381722	Y	1,898918	Z
----Posta ve kurye faaliyetleri	0,405345	Y	0,114931	Y
-Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	0,480671	Y	0,900257	Y
-Bilgi ve iletişim	2,962101	O	3,361018	G
----Yayıncılık, bilgisayar programlama ve danışmanlık, bilgi hizmet faaliyetleri	0,174349	Y	0,578846	Y
----Sinema filmi, video, televizyon programı yapımı; programlama ve yayıncılık faaliyetleri	0,365403	Y	0,514182	Y
----Telekomünikasyon	5,135669	G	8,832957	G
-Finans ve sigorta faaliyetleri	0,645275	Y	0,661285	Y
----Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,572838	Y	0,655625	Y
-----Holding şirketlerinin faaliyetleri	0,088632	Y	0,119167	Y
----Zorunlu sosyal güvenlik hariç, sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	2,677657	O	1,734123	Z
----Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,186319	Y	0,354135	Y
-Gayrimenkul faaliyetleri	0,336648	Y	0,311195	Y
-Profesyonel, bilimsel ve teknik faaliyetler	0,035375	Y	0,04338	Y
----Hukuk ve muhasebe faaliyetleri	0,007739	Y	0,21634	Y
-----Hukuk faaliyetleri	0,033038	Y	0,647809	Y
-----Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı	0	Y	0,001774	Y
----Genel merkezlerin faaliyetleri; yönetim danışmanlığı faaliyetleri	0,000588	Y	0,003583	Y
-----Genel merkezlerin faaliyetleri	0,000327	Y	0	Y
-----Yönetim danışmanlığı faaliyetleri	0,003372	Y	0,050137	Y
----Mimari ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz	0,135726	Y	0,128935	Y
----Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,002805	Y	0,011048	Y
----Reklam ve pazar araştırması	0,306582	Y	0,1567	Y
-----Reklam	0,396108	Y	0,127417	Y
-----Pazar araştırması ve kamuoyu yoklaması	0,123815	Y	0,974622	Y
----Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri	6,638137	G	4,434048	G
-İdari ve destek hizmeti faaliyetleri	0,901402	Y	0,820762	Y
----Kiralama ve leasing faaliyetleri	2,042347	O	1,652071	Z
----İstihdam, seyahat acentesi, güvenlik ve soruşturma, servis ve peyzaj, ofis idari ve destek faaliyetleri	0,290232	Y	0,181511	Y
-----Seyahat acentesi, tur operatörü rezervasyon hizmeti ve ilgili faaliyetler	10,48128	G	4,105629	G
-Kamu Yönetimi; hane halklarının ve bölge dışı (extraterritorial) kuruluşların faaliyetleri	0	Y	19,04554	G
-Eğitim	0,930732	Y	0,225614	Y
-İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4,365706	G	3,146385	O
-Sanat, eğlence ve rekreasyon	0,426437	Y	2,323291	O
----Yaratıcı, sanat ve eğlence etkinlikleri	0,005345	Y	0,124437	Y
----Kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetler	0,085162	Y	29,00806	G
----Kumar ve bahis faaliyetleri; spor ve diğer eğlence etkinlikleri	0,474249	Y	3,292094	O
-Diğer hizmet faaliyetleri	5,34798	G	9,925629	G
----Bilgisayarların, kişisel ve ev eşyalarının onarımı; diğer kişisel hizmet faaliyetleri	6,313456	G	12,68118	G

Not: "Y"; karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu, "Z"; zayıf, "O"; orta ve "G", güçlü karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir.

4. OECD ÜLKELERİ İÇİN TEMEL EKONOMİK FAALİYET ALANLARINDA RCA-FDI ANALİZİ

Türkiye ile ilgili analiz sonuçlarını diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırabilmek amacıyla, veri mevcudiyetine göre Şili, Estonya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İsrail, İtalya, Kore, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Slovenya ve Türkiye için temel ekonomik faaliyet alanlarına ilişkin

RCA_{FDI} endeksi hesaplanmıştır. Hinloopen ve Marrewijk (2001)'in sınıflamasına göre her bir ülke için zayıf, orta ve güçlü karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu sektörler belirlenmiştir. OECD ülkeleri örneğinde temel ekonomik faaliyet alanlarında RCA-FDI endeks değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: OECD Ülkeleri Örneğinde Temel Ekonomik Faaliyet Alanlarında RCA-FDI Analizi

Ülkeler	Yıllar	A		B		C		D		E		F		G	
Şili	2013	4,90303	G	6,26158	G	0,20102	Y	2,89629	O	0,80180	Y	1,64749	Z	0,61460	Y
	2017	6,66118	G	8,93116	G	0,21451	Y	8,17813	G	0,27300	Y	2,68719	O	0,68192	Y
Estonya	2013	22,0429	G	0,06877	Y	0,63476	Y	1,11179	Z	7,07954	G	1,74691	Z	1,20562	Z
	2017	15,2436	G	0,11126	Y	0,68283	Y	1,06694	Z	18,7684	G	2,23744	O	1,4085	Z
Yunanistan	2013	10,5320	G	0,54289	Y	2,17365	O	5,25198	G	0,97012	Y	2,76567	O	0,59900	Y
	2017	8,84935	G	1,36964	Z	1,61966	Z	13,6109	G	4,16308	G	1,84737	Z	0,92796	Y
Macaristan	2013	4,72692	G	0,06286	Y	1,05588	Z	1,47333	Z	1,27440	Z	1,22276	Z	1,10709	Z
	2017	6,58571	G	0,13393	Y	2,22576	O	3,52129	O	3,10346	O	1,99903	Z	0,88509	Y
İzlanda	2013	4,44413	G	0,13344	Y	0,79759	Y	1,22732	Z	0	Y	0,15397	Y	1,20699	Z
	2017	16,4668	G	0,12764	Y	0,63554	Y	2,55147	O	7,73973	G	0,81529	Y	1,434221	Z
İsrail	2013	2,00771	O	0,44658	Y	1,65147	Z	0,05601	Y	0,21390	Y	1,44385	Z	0,87662	Y
	2017	1,90572	Z	0,46827	Y	1,33492	Z	1,13893	Z	0,79363	Y	1,25560	Z	1,07147	Z
İtalya	2013	2,39242	O	0,16285	Y	1,1925	Z	0,92965	Y	0,29118	Y	1,33307	Z	-	-
	2017	3,99906	O	0,23623	Y	1,43812	Z	1,77152	Z	3,45353	O	2,00234	O	1,08888	Z
Kore	2013	1,02427	Z	0,00625	Y	1,93853	Z	0,23190	Y	0,71667	Y	0,17051	Y	0,92334	Y
	2017	0,98073	Y	0,00688	Y	1,96044	Z	0,70342	Y	2,94625	O	1,52732	Z	1,07357	Z
Letonya	2013	20,7687	G	0,12246	Y	0,59392	Y	2,12543	O	1,18152	Z	5,56665	G	0,90260	Y
	2017	36,2300	G	0,27559	Y	0,57982	Y	5,50283	G	1,09656	Z	7,19769	G	1,21841	Z
Litvanya	2013	8,54321	G	0,16681	Y	1,20843	Z	2,29541	O	1,30039	Z	2,96443	O	0,99456	Y
	2017	14,1985	G	0,11659	Y	0,97096	Y	2,91011	O	2,50969	O	4,06657	G	1,27874	Z
Hollanda	2013	0	Y	0,11974	Y	2,4688	Z	1,38647	Z	2,09403	O	0,88096	Y	0,70164	Y
	2017	0	Y	0,28288	Y	1,84366	Z	1,78664	Z	1,02828	Z	0,68521	Y	1,09624	Z
Polonya	2013	3,59306	O	0,10253	Y	1,43708	Z	1,61130	Z	2,36331	O	5,25443	G	0,92593	Y
	2017	4,47966	G	0,08073	Y	1,60257	Z	2,96219	O	6,80585	G	8,93224	G	1,06377	Z
Slovenya	2013	2,56048	O	0,10334	Y	1,58594	Z	7,02387	G	1,75591	Z	1,24523	Z	0,79375	Y
	2017	1,41702	Z	0,12256	Y	1,70076	Z	3,65628	O	13,5492	G	2,83243	O	1,06147	Z
Türkiye	2013	4,33975	G	0,52436	Y	1,61572	Z	4,31826	G	0,51784	Y	1,55974	Z	0,83357	Y
	2017	6,83029	G	0,84533	Y	1,63842	Z	11,7397	G	1,20845	Z	1,47408	Z	0,98874	Y

Not: "A"; Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık, "B"; Madencilik ve Taşocakçılığı, "C" İmalat, "D"; Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Temini, "E"; Su Tedariki; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri, "F"; İnşaat ve "G"; Hizmetleri göstermektedir. "Y"; karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu, "Z"; zayıf, "O"; orta ve "G"; güçlü karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir.

Tablo 6'da yer alan RCA_{FDI} değerlerine göre "tarım, ormancılık ve balıkçılık" sektöründe, her iki yılda da güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkeler Şili, Estonya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, Letonya, Litvanya ve Türkiye'dir. 2017 yılında Polonya güçlü, İsrail ve Slovenya zayıf, 2013 yılında Kore zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. "Madencilik ve taşocakçılığı"nda ise 2013 ve 2017 yıllarında sadece Şili'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Yunanistan'ın ise 2017 yılında zayıf karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği görülmekle birlikte diğer ülkelerin bu sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu dikkat çekmektedir. "İmalat" sektöründe ise hiçbir ülke güçlü ve orta

karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2013 ve 2017 yıllarında İsrail, İtalya, Kore, Hollanda, Polonya, Slovenya, Türkiye, 2013 yılında Macaristan, 2017 yılında Yunanistan zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

“Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini”nde 2013 ve 2017 yıllarında Yunanistan ve Türkiye, 2013 yılında Slovenya, 2017 yılında Şili ve Letonya, güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bunun yanı sıra bu sektörde 2013 ve 2017 yıllarında sadece Kore’nin karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. “Su tedariki; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri”nde Estonya her iki yılda da, Yunanistan, İzlanda, Polonya ve Slovenya 2017 yılında güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerdir. “İnşaat” sektöründe Litvanya 2017 yılında, Letonya ve Polonya her iki yılda da güçlü üstünlüğe sahiptir. “Hizmetler” sektöründe ise güçlü ve orta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke bulunmamaktadır. Estonya, İzlanda 2013 ve 2017 yıllarında, 2013’te Macaristan, 2017’de İsrail, İtalya, Kore, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya ve Slovenya zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımların hangi sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe yol açtığı belirlenmesi, evsahibi ülkenin ihracat yapısının değişimi ve teşvik politikalarının oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırım girişlerinde göreceli avantajlı ülkelerin ve/veya sektörlerin belirlenmesi, yatırımcıların yatırım yapacakları ülkelerin ve sektörlerin seçimine ilişkin kararlarını etkileyecektir.

Evsahibi ülkeler açısından değerlendirildiğinde yabancı yatırımların yüksek vasıflı, katma değeri yüksek sektörlerde yapılması arzu edilen bir durumdur. Yabancı yatırımcılar, genel itibarıyla ucuz işgücü maliyetlerinden ve liberal düzenleyici rejimlerden yararlanmak amacıyla çoğunlukla basit ve düşük katma değerli işlere odaklanmaktadır. Bununla birlikte, özellikle gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerde daha gelişmiş sanayi sektörlerini de tercih ettikleri de görülmektedir. Bu durum Loewendahl ve Barklie (2018)’in çalışmasının sonuçları ile desteklenmektedir. Onların ulaştıkları sonuçlar, yabancı yatırımcıların yüksek katma değerli gelişmiş sanayi sektörlerini tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye’nin ve OECD ülkelerinin doğrudan yabancı yatırım girişlerinde karşılaştırmalı üstünlüklerinin sektörel olarak belirlenmesi amacıyla, RCA analizinin doğrudan yabancı yatırımlara uygulanması ile oluşturulan *doğrudan yabancı yatırımda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi* kullanılmıştır. İlk olarak, 2013 ve 2017 yılları verileri kullanılarak Türkiye’nin dünyaya göre doğrudan yabancı yatırım girişlerinde zayıf, orta ve güçlü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörler belirlenmiş ve zaman içinde karşılaştırmalı üstünlüklerde meydana gelen değişim ortaya konmuştur. İkinci olarak, temel ekonomik faaliyet alanlarında doğrudan yabancı yatırım girişlerinde zayıf, orta ve güçlü karşılaştırmalı üstünlük sahibi olan OECD ülkeleri belirlenmiştir.

Türkiye için yapılan analizde RCA_{FDI} endeksi değerlerine göre ana faaliyet alanları içerisinde “tarım, ormancılık ve balıkçılık” sektöründe güçlü, “imalat” sektöründe zayıf, “elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini”nde güçlü, “su tedariki; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri”nde zayıf, “inşaat”ta zayıf açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. İmalat sektörü alt faaliyet alanlarında yer alan “motorlu kara taşıtlarının, römorkların, yarı römorkların ve diğer taşıma ekipmanlarının imalatı” ile onun alt faaliyet alanı olan “motorlu kara taşıtlarının, römorkların ve yarı römorkların imalatı” ve “diğer imalat (C15, C23, C27, C31, C32, C33)” güçlü karşılaştırmalı üstünlük sözkonusudur. “Hizmetler” sektöründe ise rekabet avantajı bulunmamaktadır. Türkiye’nin en güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlar alt faaliyet alanlarında yer alan “kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetler” ve “kara taşımacılığı ve boru hatları ile taşımacılığı”dır.

OECD ülkeleri için yapılan analizde ise dikkat çeken sonuçlar şöyle özetlenebilir. OECD ülkeleri içerisinde güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülke sayısının en fazla olduğu sektör “tarım, ormancılık ve balıkçılık”tır. Bu durum yabancı yatırımcıların bu ülkelerde düşük katma değerli sektörlerde yatırım yaptığını da göstermektedir. Bunun yanı sıra karşılaştırmalı dezavantaja sahip olan ülke sayısının en fazla olduğu sektör ise “madencilik ve taşocakçılığı”dır. “İmalat” sektöründe ise hiçbir ülke güçlü ve orta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2013 ve 2017 yıllarında İsrail, İtalya, Kore, Hollanda, Polonya, Slovenya, Türkiye, 2013 yılında Macaristan,

2017 yılında Yunanistan zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. İmalat sektörüne ilişkin OECD ülkeleri için elde edilen sonuçlar Türkiye'nin sonuçlarını desteklemektedir. Analize katılan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım girişlerinde imalat sektörü gibi yüksek katma değer yaratacak sektörlerde yatırım yapılmış olması beklenirken hiçbir ülke güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir.

Ev sahibi ülkelerde DYY girişlerini düşük vasıflı faaliyetlerden ziyade daha gelişmiş sanayi sektörlerine yöneltecek teşvik politikalarının hazırlanması gerekmektedir. Örneğin, imalat sektörü gibi zayıf karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu alanlara DYY çekmeye yönelik uygun teşvik politikalarının oluşturulması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alfaro, L. ve Chauvin, J.(2016). Foreign direct investment, finance, and economic development. *Chapter for the Encyclopedia of International Economics and Global Trade, Forthcoming*. 10 Temmuz 2017 tarihinde <https://ssrn.com/abstract=2908440> adresinden erişildi.
- Alviarez, V. (2019). Multinational production and comparative advantage. *Journal of International Economics*, 119, 1-54.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and revealed comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99-123.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin karşılaştırmalı ihracat performanslarının açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarıyla belirlenmesi: Türkiye-Suriye örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 195-218.
- Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z. ve Göknar, H. (2014). Kayseri ilinin mobilya sektörü rekabet gücü: açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 1-22.
- Gnidchenko, A. A., Salnikov, V. A.(2015). Net comparative advantage index: overcoming the drawbacks of the existing indices. *Basic Research Program Working Papers Series: Economics* WP BRP 119/EC/2015.
- Harding, T., Javorcik, B. S. (2011). *Can FDI help developing countries upgrade export quality?* 16 Temmuz 2019 tarihinde <https://voxeu.org/article/can-fdi-help-developing-countries-upgrade-export-quality> adresinden erişildi.
- Harding, T., Javorcik B. S. and Maggion D. (2013). *FDI promotion policy and comparative advantage*. 8 Şubat 2019 tarihinde <https://www.econ.berkeley.edu/sites/default/files/HardingJavorcik%26MaggioniUnpubSept2013.pdf> adresinden erişildi.
- Hinloopen, J., Marrewijk C. V. (2001). On the empirical distribution of the balassa index. *Review of World Economics / Weltwirtschaftliches Archiv*, 137, 1-35.
- Jagdambe, S. (2019). Consistency test of revealed comparative advantage index: evidence from india's agricultural export. *Foreign Trade Review*, 54(1), 16-28.
- Liesner, H. (1958). The European common market and British industry. *The Economic Journal*, 68(270), 302-311.
- Loewendahl, H., Barklie, G. (2018). *How to identify target sectors for inward investment*. WAVTEQ. 23 Temmuz 2019 tarihinde https://www.wavteq.com/uploads/htis_final.pdf adresinden erişildi.
- Loewendahl, H, Bryan, S. (2019). *Guidelines for investment promotion strategy development*. 31 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.tpsaproject.com/wp-content/uploads/2019-02-28-Manual-1124.08c.pdf> adresinden erişildi.

- Moran, T., Görg, H., Serič, A. and Krieger-Boden C. (2018). Attracting FDI in middle-skilled supply chains. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 12 , 1–9.
- Startienė, G. and Remeikienė R. (2014). Evaluation of revealed comparative advantage of lithuanian industry in global markets. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 110, 428-438.
- Vollrath, T.(1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 265-279.

Türkiye İlaç Sektöründe Rekabetin Ölçülmesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin Yıldırım^{1*}
Melih Mestanoğlu²

Geliş tarihi: 28.08.2019

Kabul tarihi: 14.09.2019

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 340-352

Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 17%.

¹ Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
hhyildirim@balikesir.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-5840-8418

² Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
melihmestanoğlu@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-4369-444X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bireylerin en temel ihtiyaçlarından biri olan sağlığa yönelik üretim yapan ilaç sektörü, bireylerin yaşam kalitesini arttırmak için önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Günümüzde ilaç endüstrisi yüksek oranda AR-GE maliyetlerine katlanan ve ekonomik olarak yüksek potansiyele sahip küresel bir endüstridir. Ekonominin diğer endüstri birimlerinde olduğu gibi yaşanan yoğun rekabet ortamı ilaç sektörü için de her geçen gün önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren yerli ve yabancı üretici firmalar belirlenerek firmalara ait elde edilen veriler ile endüstrinin rekabet ortamının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sektörde yer alan üretici ve tedarikçilerin sektördeki rekabet durumu ile ilgili düşüncelerini genel olarak değerlendirmek için frekans analizi ve her iki grubun rekabet durumu açısından aralarında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla T-testi yapılmıştır. Sonuç olarak, üretici ve tedarikçiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Analizi, İlaç Sektörü, Rekabet Analizi, Anket Çalışması, Türkiye

Competitiveness in the Pharmaceutical Industry

Assist. Prof. Dr. Hasan Hüseyin Yıldırım^{1*}
Melih Mestanoğlu²

First received: 28.08.2019
Accepted: 14.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 340-352
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 17%.

¹Balikesir University, Turkey,
hhyildirim@balikesir.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-5840-8418

²Balikesir University, Turkey,
melihmestanogluu@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-4369-444X

* Corresponding Author

ABSTRACT

The health-producing pharmaceutical sector, which meets one of the most basic needs of individuals, has developed at a significant level to improve the quality of life for individuals. Today, the pharmaceutical industry is a global industry with great economic potential and incurring high R & D costs. As in the other industrial units of the economy, a state of intense competition exists in the pharmaceutical sector. In this study, domestic and foreign manufacturers operating in Turkey are determined and it is aimed to determine the competitive condition of the pharmaceutical industry with the obtained data from the companies. Also, a frequency analysis was carried out to generally evaluate the opinions of manufacturers and suppliers in the sector regarding the competitive situation. T-test was conducted to determine whether there was a difference between two groups in terms of the competitive situation. As a result, a statistically significant difference was found between the manufacturers and the suppliers.

Keywords: Industry Analysis, Pharmaceutical Industry, Competitive Analysis, Survey Analysis, Turkey.

1. INTRODUCTION

In order to protect and sustain the health of people, which is the greatest treasure of the people, the structure of all institutions and organizations producing health-related goods and services is generally referred to as the health sector. Otherwise all health-oriented activities are called health services (Akın, 2007, p.6). Every passing day, the population of the world and the level of welfare are increasing. In addition, the elderly population with in the total population is rapidly increasing. All this has increased the demand for health services, and it has also led to the emergence of new needs.

The pharmaceutical industry is an important sector that affects human health due to its impact on the national and international economy and activities. The pharmaceutical industry develops and manufactures high value-added products as well as the value it adds to the extension of human life and to ensuring quality of life. It is considered as a strategic sector in terms of providing high-quality employment, high R & D potential, technological and scientific contribution to the fields of medicine and pharmacy (Turkish Republic, Department of Science and Industry, 2015, p.9).

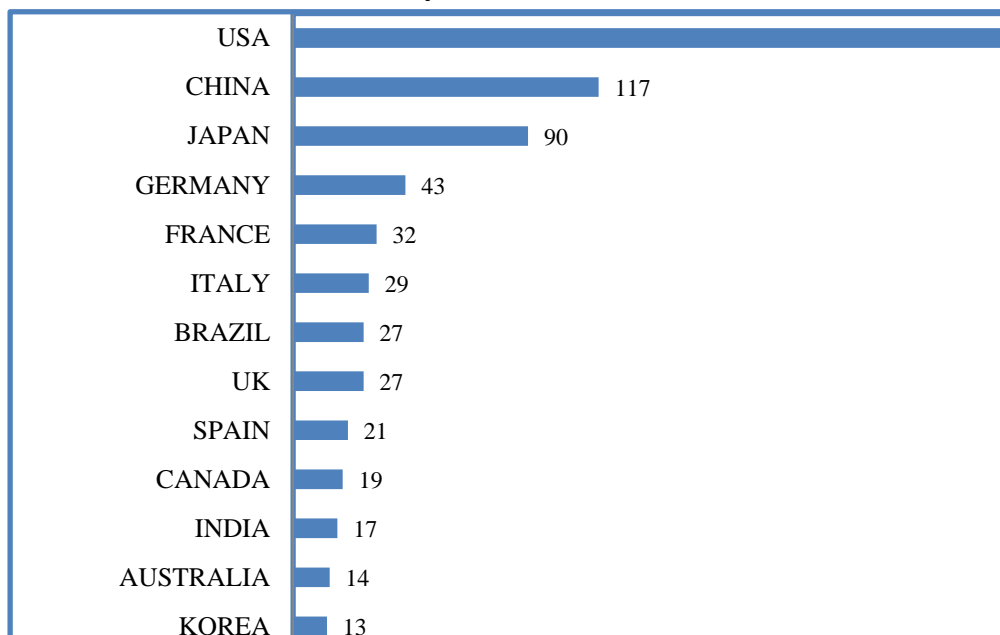
Manufacturers in the pharmaceutical industry; appear in the market in two ways as large-scale companies and small-scale firms. Products for international markets are provided by large-scale companies, while for regional or national markets products are provided by small-scale companies (OECD, 2003, p.27). Companies operating at global level have many patents and they are engaged in R&D investment while small-scale firms are the companies that manufacture drugs for which the patent protection period has expired or the products of companies operating at the global level under license.

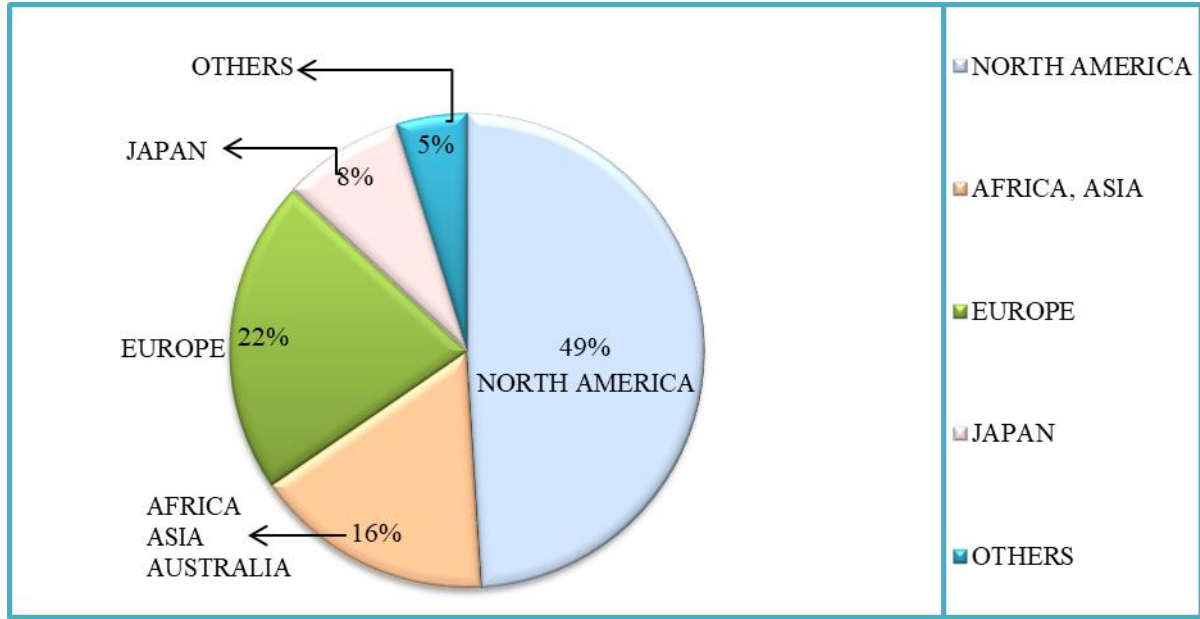
2. THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY IN THE WORLD AND TURKEY

According to the data of the Pharmaceutical Industry Employers' Association (IEIS, 2016), the volume of the world pharmaceutical market is \$ 1.1 trillion. The world pharmaceutical market is concentrated in three or four major markets. Mainly concentrated in three major markets such as the USA, the EU and Japan, consumption is largely met by production in developed countries. Respectively, the United States, China, Japan, Germany, France, Italy, UK, Brazil, Spain and Canada are the 10 largest markets in the world pharmaceutical industry. Turkey is ranked 16th in the rankings.

According to these data, at the end of 2016, the United States, which has a market volume of 462 billion dollars in the pharmaceutical sector, created a volume of more than the total of the 10 largest markets following it and is positioned as the leader of the sector. While Brazil and Britain have an equal market volume of \$ 27 billion, Turkey and Saudi Arabia have an equal market volume of \$ 7 billion.

Figure 1: World Pharmaceutical Market by Countries

Figure 2: World Pharmaceutical Market by Region

The market structure of the pharmaceutical sector is examined regionally in figure 2. According to figure 2, the USA and Canada constitute 49% of the world pharmaceutical markets as North American countries. Including China; Africa, Asia and Australia have a share of 16.4%. Europe has a share of 21.5% and Japan has a share of 8.3%.

The top 10 companies operating in the world pharmaceutical sector and their sales figures, net profits and employee numbers are listed in the table below. The data belong to Forbes 2017 Global 2000. These companies are also commercial leaders in the world pharmaceutical industry.

Table 1: World Pharmaceutical Companies (2017)

COMPANIES	COUNTRIES	SALES (BILLION \$)	NET PROFITS (BILLION \$)	MARKET VALUE (BILLION \$)	EMPLOYEES
Allergan	Ireland	15.9	-4.1	80.1	16,700
Roche	Switzerland	51.3	9.7	219.3	94,052
Pfizer	USA	52.8	7.1	203.1	69,500
Novartis	Switzerland	48.5	6.7	193.2	118,393
AbbVie	USA	25.6	5.9	104.5	30,000
Sanofi	France	37.4	5.2	116.1	106,859
Merck	USA	39.6	3.9	173.3	68,000
AstraZeneca	United Kingdom	23	3.7	75.2	59,700
McKesson	USA	196.5	2	30.5	68,000
GlaxoSmithKline	United Kingdom	37.6	1.2	99.8	99,300

Among the top ten companies in the list of pharmaceutical companies, 4 companies, namely Pfizer, Merck, AbbVie and McKesson, are of US origin. The fact that the other six companies are of European origin, namely Switzerland (Novartis, Roche), France (Sanofi), Ireland (Allergan) and UK (AstraZeneca, GlaxoSmithKline), is a proof of the fact that the pharmaceutical market has an oligarchic market structure.

The use of advanced technology, high cost investments and long-term R & D activities increase the importance of economies of scale in the pharmaceutical sector. This situation caused the dominance of multinational companies, which possess 95% of the world pharmaceutical market. Companies operating in the sector continue to grow with mergers and acquisitions, which have been intensively realized in recent years (Kaya, 2016, p.9). Another issue to be considered in the table is the number of people employed in the sector. The total number of employees of the top ten companies in the table is

approximately 730,000 people. The total number of employees of 46 pharmaceutical companies included in the data published by Forbes 2017 Global 2000 is approximately 1,577 million. The top ten companies in the table constitute approximately 46.6% of the total employment in this sector.

Table 2: Top 10 Most Valuable Brands In The World (In The Pharmaceutical Industry)

NAME OF COMPANY	ORIGIN	2018 (MILLION \$)	2019 (MILLION \$)	VARIANCE
Roche	Switzerland	\$ 6,413	\$ 6,914	+7.8%
Bayer	Germany	\$ 5,571	\$ 6,209	+11.5%
Pfizer	United States	\$ 4,098	\$ 4,776	+16.5%
Abbott	United States	\$ 3,700	\$ 4,455	+20.4%
Merck	United States	\$ 3,217	\$ 4,141	+28.7%
Sanofi	France	\$ 3,323	\$ 3,384	+1.8%
Novartis	Switzerland	\$ 3,580	\$ 3,362	-6.1%
Celgene	United States	\$ 3,133	\$ 3,310	+5.7%
GlaxoSmithKlein	United Kingdom	\$ 3,004	\$ 3,286	+9.4%
AbbVie	United States	\$ 2,483	\$ 2,985	+20.2%

The above table includes the top 10 most valuable companies in the world. These data were compiled by Brand Finance.

Roche has defended the title of the world's most valuable pharmaceutical brand, as its brand value increased 8% to US \$6.9 billion. Roche was able to stay ahead of second-ranked Bayer (brand value up 11% to US \$6.2 billion) although the gap between the two has narrowed slightly. Roche's brand value increase was driven by strong performance in the United States, where it benefited from a 14% growth in sales. Elsewhere, results were not so strong, particularly in Japan (sales steady) and Europe (sales down 8%), where Roche is challenged by generic drugs undercutting sales (Brand Finance, Pharma10).

Merck (brand value up 29% to US \$4.1 billion) is the year's biggest mover, with the brand achieving the fastest growth amongst the industry's top ten. Merck has jumped two places in the rankings, overtaking both Sanofi (brand value up 2% to \$3.4 billion) and Novartis, to enter into the top 5. Merck's brand value bounced back strongly after it saw a decline last year, following a cyber-attack in June 2017 which both undermined customer confidence and reduced production of Gardasil 9 drugs. The resilience of the company in the face of challenging circumstances and ability to rebound strongly is testament to the strength of the brand (Brand Finance, Pharma10).

Table 3: Imports and Exports in the World Pharmaceutical Industry (Thousand \$)

	2013	2014	2015	2016
IMPORTS	501,947,194	530,497,936	516,295,529	525,513,690
EXPORTS	488,583,562	512,553,025	455,746,421	493,910,837

The table above contains the import and export data of total pharmaceutical products in the world. In 2016, total trade volume in the world was 15.9 trillion dollars in exports and 16 trillion dollars in imports, constituting a total of \$ 31.9 trillion. As of 2016, the total trade volume in the pharmaceutical market was approximately 1 trillion dollars. This figure constitutes approximately 3.1% of the total goods trade volume. This situation once again emphasizes the importance of the health sector and the market size. When we look at the years, it is possible to say that the import and export figures in the sector have increased significantly compared to the previous years. Pharmaceutical imports, which were \$ 501.9 billion in 2013, increased to 525.5 billion dollars in 2016 and increased by 4.7%. Pharmaceutical exports, which amounted to 488.5 billion dollars in 2013, increased to \$ 493.9 billion in 2016 and increased by 1.1%. Factors such as the length of life expectancy, changing demographic structures of

societies, different disorders, and the social state phenomenon have led to the development of this sector day by day and the growth of the market volume.

2.1. Pharmaceutical Industry in Turkey

The history of Turkey's pharmaceutical industry is based on the pre-republic period. In the pre-republic period, ready-made pharmaceuticals began to be manufactured in pharmacies. In 1915, the number of ready-made drugs reached 30, and other pharmaceutical products were imported. After the proclamation of the Republic, with the Law No. 1262 enacted in 1928, state control was established in the importation and production of pharmaceuticals, and a competitive environment was established between imported drugs and domestic medicine. In 1930, the laboratory period began, and after 1952, foreign and domestic factories were established, industrialization started and the industry showed a rapid development. In addition, foreign direct investments made in this period provided infrastructure for the development of the sector. The Good Manufacturing Practices determined by the World Health Organization between 1973-1990 and the introduction of various international standards aimed to attract more investors. The pharmaceutical sector that grew rapidly between 1990 and 2003 experienced various problems such as pricing and taxation. Pricing is based on the prices of 5 EU countries (Spain, France, Italy, Portugal, Greece) determined by the Ministry of Health. Then, in 2015, a number of adjustments were made to the reference price system.

Turkey's pharmaceutical sector has considerable export potential in terms of the quantity and range of products and is one of the sectors with high added value. The Turkish pharmaceutical sector, apart from products that require special production technology (biotechnology, etc.), can produce all kinds of products, and it has reached a technological level comparable with the EU countries. It has strengthened its technological infrastructure by making the necessary investments within the framework of the Good Manufacturing Practices (GMP) which were determined by the World Health Organization and came into force in 1984 in our country (Turkish Republic, Department of Science and Industry, 2016, p.8).

Turkey's pharmaceutical market, with a total increase of 16.5% in the first three months of 2017, reached 6.15 billion TL to hospitals and pharmacies. The number of boxes, however, decreased by 0.3% to 0.61 billion boxes. This reduction in the box volume is due to a 2.5% decrease in the sales of pharmaceuticals in hospitals. When the average price level, which is calculated by dividing the total market size by the box volume, is examined, it is seen that the average price, which was 8.6 TL in the first 3 months of 2016, increased by 17% in 2017 to 10 TL (IEIS, 2017).

Drug manufacturers, pharmaceutical warehouses and pharmacies are important actors in the sector in Turkey. The drug reaches the final consumer through production, distribution and sales channels. Pharmaceutical manufacturers are companies that manufacture or import in the sector. Drug warehouses are intermediaries who take the drug from the producers and deliver it to pharmacies, acting as a distribution channel. Pharmacies sell the drugs they take from the warehouse to the consumer.

Table 4: The Structure of the Pharmaceutical Sector in Turkey

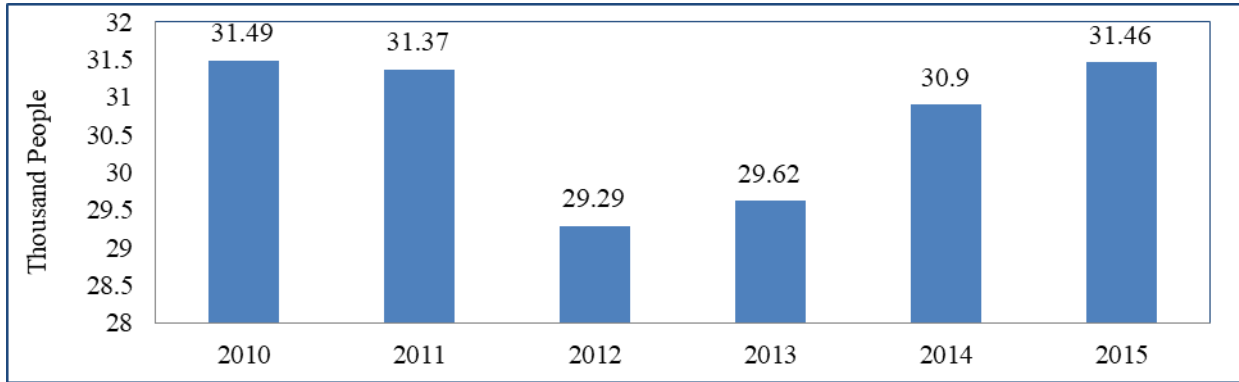
Manufacturing Companies	71
Local	56
Foreign	15
Raw Material Plants	12
Local	6
Foreign	6
Pharmaceutical Warehouses	516
Representative Pharmaceutical Warehouses	85
Pharmacies (estimated)	24,150

There are a total of 71 producers in the sector, 56 of which are domestic. Foreign firms produce medicine by contract or under license in Turkey. In addition, there are a large number of importer companies that supply medicines from abroad through the licensing process and supply them to the domestic market. When these companies are included, there are a total of 332 firms in the sector. Considering the number of companies supplying products to the market, it is seen that the Turkish

pharmaceutical industry has a rather fragmented structure in contrast to the global structure (Kaya, 2016, p.16).

A drug produced by the manufacturer and supplied to the market by taking out a patent is called a reference / innovative drug. Equivalent medicines are drugs prepared in the same forms as reference drugs by manufacturing firms other than the developing company. While reference / innovative drug production or imports are made in Turkey, equivalent / generic drugs constitute the main activity areas of the industry. In addition, drug research is not more likely to find a new molecule or develop a new drug and the molecules are made by developing different dosage forms with 2-3 combinations. As of March 2016, the number of clinical studies was 2,108 in Turkey. Turkey was, in terms of the number of clinical trials, 30th in the world, and ranked 17th in Europe (Turkish Republic, Department of Science and Industry, 2016, p.14).

Figure 3: Pharmaceutical Sector Employment in Turkey

According to the Pharmaceutical Industry's IEIS Report 2016 for Turkey; in 2015, approximately 31,500 people worked in the pharmaceutical sector. The table above summarizes the change in employment data per year in the sector. Price-oriented policies implemented during the global budget period inevitably affect the sector's employment data. As a matter of fact, the number of people in the sector has been seriously eroded since 2010. In 2015, the sector reached the same human resources level as in 2010 (IEIS, 2016). In addition, more than 50% of the employment in the sector had a higher education level. The majority of the current employment is in areas such as pricing, licensing and marketing rather than production.

Table 5: Companies operating in the pharmaceutical sector in Turkey (2016)

Name of the Company	Registered Institution	General Ranking	Private Sector Ranking	Net Profit	Exports (Thousand \$)	Number of Employees
Abdi İbrahim İlaç San. ve Tic. A.Ş.	Istanbul	125	117	832,747,305	34,542	2,275
Deva Holding A.Ş.	Istanbul	195	187	589,429,456	13,840	1,850
Koçak Farma İlaç ve Kimya Sanayi A.Ş.	Istanbul	222	213	530,899,204	-	1500
Nobel İlaç San. ve Tic. A.Ş.	Istanbul	296	287	421,114,527	56,712	1,156
SantaFarma İlaç Sanayi A.Ş.	Istanbul	451	440	266,952,592	1,914	927
İ.E. Ulagay İlaç Sanayi T.A.Ş.	Istanbul	600	598	204,773,866	-	-
Ali Raif İlaç Sanayi A.Ş.	Istanbul	602	600	204,306,617	-	-
Biofarma İlaç San. ve Tic. A.Ş.	Istanbul	812	809	145,640,546	4,174	587
Adeka İlaç San. ve Tic. A.Ş.	Samsun	838	835	139,551,365	-	482
TMO Genel Müdürlüğü Afyon Alkaloidleri Fabrikası	Public	1000	-	103,498,573	-	297

Table 5 contains the data of the largest and the second largest 500 industrial companies prepared by the Istanbul Chamber of Industry (ISO) in 2016. In the ranking, sales from production were taken into consideration. According to the data; there were 10 pharmaceutical manufacturers in the large list of 500 industrial establishments determined by the ISO. Nine of these ten drug manufacturers are privately owned, while one of them is publicly owned. Abdi İbrahim İlaç ve San. A.Ş. is quite superior in terms of net sales and number of employees compared to other manufacturers. The net sales of these ten drug manufacturers, shown in Table 4, from total production in 2016 amounted to approximately 3.6 billion TL.

When we look at the employment data, although the number of employees of two producers in the table could not be obtained, the total number of employees of the other 8 manufacturers was calculated as 9,074.

Except for the manufacturers given in the table, all of the world's 10 largest pharmaceutical producers are active in the Turkish market. Also Pfizer, Sanofi and Novartis are companies that have established production facilities in Turkey. Glaxo Smith Kline has plans to set up a R & D and production plant in Turkey. It is observed that some global companies have located Turkey as a regional center in their organizational structure in the areas of production or sales (Kaya, 2016, p.17)

Table 6: Total Imports and Exports in Turkey (thousand \$)

Years	2013	2014	2015	2016	2017
Imports	251,661,250	242,177,117	207,206,509	198,618,235	233,791,662
Exports	151,802,637	157,610,158	143,850,376	142,529,584	157,055,371
Trade Balance	-99,858,613	-84,566,959	-63,356,133	-56,088,651	-76,736,291

Table 6 includes Turkey's total import and export data between 2013-2017. These data include only import and export data. Total service import and export data are not included.

Table 7: Turkey's Imports and Exports in the Pharmaceutical Sector (thousand \$)

Years	2013	2014	2015	2016	2017
Imports	4,151,045	4,428,199	4,296,440	4,217,114	4,449,099
Exports	754,085	805,583	878,149	826,774	875,480

Table 7 contains import and export values of Turkey in the pharmaceutical sector. Import and export values include the data between 2013-2017. When we look at the data, imports increased by 7.1% and exports by 16% between 2013 and 2017. According to the 2017 Trade Map data, the total volume of the pharmaceutical industry in Turkey was 5.3 billion dollars. According to these data, Turkey's pharmaceutical exports constituted approximately 0.16% of world pharmaceutical exports. When Turkey is examined overall, total trading volume showed a growth of 14.5% in 2017 compared to the previous year, and when viewed only in terms of exports it showed a growth of 10.1%. Total trade volume amounted to 390.8 billion TL, which included 233.8 billion TL in imports, and exports of 157 billion TL. In the same period, Turkey's pharmaceutical exports showed a growth rate of 5.8% compared to the previous year and also made a contribution of 0.55% to total product exports.

3. LITERATURE REVIEW

There are not many related studies or similar studies in the literature review. In this study, therefore, it was aimed to eliminate the deficiency in the literature and to contribute to future studies.

Scherer and Ross (1990), in their study on industrial market and structure and economic performance, concluded that the first market manufacturers in the pharmaceutical industry did not experience any loss in the market although they offered high prices.

Towse (1995) stated in his study that public policy actions have a significant impact on the speed of technological progress in the pharmaceutical sector.

Levy (1999) examined the product price, competitive strategies and concentration level in the pharmaceutical industry. It was determined that the pharmaceutical sector was heading towards monopolization.

In a study by Roberts (1999), the relationship between innovation, competition and high profitability in the US pharmaceutical industry was investigated. Findings showed a positive relationship between innovation tendency and high profitability, and increased concentration was determined.

Akbolat and Işık (2012) conducted a study on the competitiveness strategies and performances in hospitals using the 2007 statistics of the Ministry of Health and a questionnaire applied to 165 people. It was determined that all hospitals follow differentiation, focusing and total cost leadership strategies and that the hospitals following any strategy have higher performances than the hospitals that do not follow

any strategy. According to the chi-square and ANOVA test results, there was no statistically significant difference between the hospitals following one of these competition strategies.

Kaynak (2016), analyzed the concentration level and competitive structure of the Turkish pharmaceutical industry with the n-firm concentration ratio (CR_n) and Herfindahl Hirschman index (HHI). According to the findings, it was observed that the concentration in the Turkish pharmaceutical sector was low compared to CR₄ and CR₈. However, it was observed that the concentration of domestic firms in the Turkish-origin pharmaceutical sector and foreign companies in the foreign-origin pharmaceutical sector were dominated by a high and oligopolistic market structure. According to the HH index, the concentration ratio in both the local and imported pharmaceutical sectors was not high.

Doğan et al. (2017) conducted a survey of 224 people covering 2 public and 2 private hospitals and employees in Kahramanmaraş and investigated the relationship between competition strategies and quality levels. According to the study of competition strategies and performances in hospitals, using regression analysis, competitive strategies including cost leadership, differentiation and focus had a significant positive effect on all quality dimensions. As a result of the correlation analysis, statistically significant relationships were found.

4. PURPOSE AND METHOD OF RESEARCH

In this study, domestic and foreign manufacturers operating in Turkey are determined and it is aimed to determine the competitive environment of the industry with the data obtained from the companies. In addition, frequency analysis was conducted to evaluate the opinions of the manufacturers and suppliers in the sector regarding the competition situation in the sector. In order to determine whether there was a difference between the two groups in terms of competition, a T-test was performed. A statistically significant difference was found between producers and suppliers.

The questionnaire form of the research consists of 12 statements in total. The first statement was prepared with two options to identify the respondent. We used a 5-point Likert scale to measure ten statements in the questionnaire, and a 7-point Likert scale to measure one statement.

The SPSS 20 package program was used to analyze the data. Firstly, factor analysis was done. Then, a validity and reliability test was applied to measure the accuracy and consistency of the data. In the results, the factor structure and Cronbach's alpha value and Bartlett's sphericity test results showed good results. Frequency analysis and T-test were applied to the data obtained after these analyses. The results of the analysis are given in detail in the findings of the research.

4.1. Research Data

The universe of this research consists of 94 manufacturers, pharmaceutical wholesalers and pharmacists operating in the Marmara Region. When we were doing the survey it was impossible to reach all the people. Therefore, the questionnaire was conducted on 134 people who could be reached by the guided sampling method within a population. 11 of the questionnaire forms were not included in the study due to lack of information. So, 123 questionnaires were used for the research. The study was conducted between 25th February and 4th March 2018 by face-to-face questionnaire.

4.2. Findings of the Research

Table 8: Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0.831
	Approx. Chi-Square	296.585
Bartlett's Test of Sphericity	df	28
	Sig.	0.000

Examining the data obtained from the sample, the KMO value was found to be 0.831. This shows that the data are valid. When we look at Bartlett's sphericity test results Sig. ($p < 0.05$) was found to be less than 0.05 and so was found to be significant. Cronbach's alpha value was found to be 0.82. The results of the factor analysis conducted according to these results are shown in the table below.

Table 9: Factor Analysis Results Table

Scale Statement	Results of Factor Analysis	
	1	2
S5	0.764	
S7	0.743	
S2	0.741	
S4	0.661	
S11		0.843
S10		0.767
S8		0.669
S3		0.574

The ten statements in the questionnaire were analyzed by exploratory factor analysis. Two of these ten statements were excluded from the analysis because they did not have sufficient factor loadings. When the analysis was repeated, the desired results were reached. Two factors were obtained from these eight statements. These two factors explain 59.1% of the total variance.

Table 10: Frequency Analysis

	Number of People	Percentage (%)
Manufacturers	72	58.5
Suppliers (Pharmacies – Pharmaceutical Warehouses)	51	41.5
Total	123	100

123 people participated in the survey. 58.5% of the respondents were answered by the Manufacturers, and 41.5% of them were pharmacists and pharmaceutical warehouse staff, who are named the Suppliers.

Table 11: Results of Survey Form Used in the Study

		STRONGLY DISAGREE	DISAGREE	NEUTRAL	AGREE	STRONGLY AGREE	ARITHMETIC AVERAGE
Q2:	Turkey's production capacity in the pharmaceutical sector has international standards.	12	27	15	47	22	3.330
		(9.8%)	(22.0%)	(12.2%)	(38.2%)	(17.9%)	
Q3:	The labor force in Turkey's pharmaceutical industry has sufficient qualified personnel.	1	34	36	44	8	3.198
		(0.8%)	(27.6%)	(29.2%)	(35.8%)	(6.5%)	
Q4:	Turkey has a strong competitive environment in the pharmaceutical industry.	6	9	9	54	45	4.000
		(4.9%)	(7.3%)	(7.3%)	(43.9%)	(36.6%)	
Q5:	Turkey's pharmaceutical industry has a strong growth trend.	1	8	20	62	23	3.647
		(8.1%)	(6.5%)	(16.3%)	(50.4%)	(18.7%)	
Q6:	R & D expenditure in Turkey's pharmaceutical industry is inadequate.	4	11	15	46	47	3.983
		(3.3%)	(8.9%)	(12.2%)	(37.4%)	(38.2%)	
Q7:	The regulations of the public sector affect the development of the pharmaceutical industry sector positively.	24	27	29	38	5	2.778
		(19.5%)	(22.0%)	(23.6%)	(30.9%)	(4.1%)	
Q8:	Distribution channels in the pharmaceutical sector are sufficient.	8	26	29	47	13	3.258
		(6.5%)	(21.1%)	(23.5%)	(38.2%)	(10.6%)	
Q9:	The raw material supply needed in the pharmaceutical industry is not sufficient.	3	25	19	49	27	3.585
		(2.4%)	(20.3%)	(15.4%)	(39.8%)	(22.0%)	
Q10:	Turkey's pharmaceutical industry has the strength to meet the production needs of the domestic market.	18	30	26	36	13	2.967
		(14.6%)	(24.4%)	(21.1%)	(29.3%)	(10.6%)	
Q11:	The variety of products in Turkey's pharmaceutical industry production has sufficient levels.	13	40	20	36	14	2.989
		(10.6%)	(32.5%)	(16.3%)	(29.3%)	(11.4%)	

According to the results of the survey conducted on 123 people, the frequency distributions are as follows: the proportion of people who thought that Turkey's pharmaceutical industry had a production

capacity up to international standards (Q2) and that there were enough qualified staff (Q3) was found to be greater than 50%. 80.5% of the sample group stated that there was strong competition in the pharmaceutical sector in Turkey (Q4). According to the IEIS report, the number of firms was 441 in the sector in 2010, and then it increased to 496 in 2016. This situation can be said to be one of the factors that support the competitive environment. The proportion of people who thought that Turkey's pharmaceutical industry had a strong growth trend (Q5) was determined to be 69.1%. In the sources, Turkey's pharmaceutical market had reached 20.67 billion TL in 2016 with 16.5% growth in the total hospital and pharmacy channel (IEIS). At the same time, it was determined that the share allocated to R & D was insufficient (Q6) and that public restrictions had a negative effect on the pharmaceutical industry sector (Q7). The share allocated to R & D in the pharmaceutical sector, where competition is intense, is insufficient. In addition, the restrictions made by the government affect the strength of competition in the pharmaceutical sector in Turkey negatively. While most of the sampling group believed that distribution channels were adequate in the pharmaceutical sector (Q8), they believed that the required raw material supply was not sufficient (Q9). The number of people who thought that Turkey's domestic production in the pharmaceutical sector had the power to meet the needs of the market, was close to the number of people who disagreed (Q10) This situation was the same in Q11.

Table 12: 7-Point Likert Result

Q12: Profit margins in Turkey's pharmaceutical industry are sufficient.			
	Total	Producers	Suppliers
Barely	15 (12.2%)	4 (5.57%)	11 (21.56%)
Very low	18 (14.6%)	4 (5.57%)	14 (27.45%)
Low	39 (31.7%)	22 (30.51%)	17 (33.34%)
Sufficient	31 (25.2%)	25 (34.73%)	6 (11.76%)
More than sufficient	15 (12.2%)	13 (18.06%)	2 (3.93%)
Much more than sufficient	4 (3.3%)	3 (4.17%)	1 (1.96%)
Excessively sufficient	1 (0.8%)	1 (1.39%)	0 (0%)
Arithmetic Average	3.235		

350

According to the findings, 58.5% of the groups said that Turkey did not have a sufficient level of profit margins in the pharmaceutical sector, while 16.3% stated that profit margins in this sector were more than sufficient. 25.2% of the groups stated that the profit margins were sufficient. As a result, based on these data, it can be said that profit margins in the drug industry in Turkey are not at a sufficient level.

Table 13: T-Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	
Competition status	Equal variances assumed	6.054	0.015	2.108	121	0.037	0.31368	0.14883
	Equal variances not assumed			2.004	87.145	0.048	0.31368	0.15650

In order to test whether there was a difference in terms of competition between manufacturers and suppliers, independent two sample t-test was applied by including statements Q2, Q4, Q5, Q7, Q10, Q11, which are considered to be similar.

In the results of the test, it was found that the value of t was 2.004 and the value of Sig. was 0.048. Accordingly, the competitiveness felt by the manufacturing companies was 0.3136 more than the competitiveness felt by the suppliers. This difference is statistically significant (0.048).

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The pharmaceutical sector, which plays an important role in the health and quality of life of individuals, is a sector with a strategic importance which increases the competitiveness of countries at the international level and provides a technological and scientific contribution to the fields of medicine and pharmacy in countries. In addition, the pharmaceutical sector is among the priority sectors in developed or developing countries because of the production or development of high value-added products, the creation of employment by highly educated people in the sector and the high R & D potential.

In this study, the concepts of health and medicine were mentioned. Then, the state of the pharmaceutical industry in the world and Turkey, sectoral structure, companies located in the pharmaceuticals sector and their market shares were taken up. Later, manufacturers located in the pharmaceutical industry in Turkey and their opinions about the state of competition in the supply sector were given in order to assess the overall survey results obtained.

The T-test was performed in order to determine the difference between the two groups. According to the results of the T-test, a statistically significant difference was found between the competition status of the two groups. A difference of 0.3136 between the manufacturers and the suppliers was determined.

The fact that one of the random sampling methods is not used in this study constitutes a limitation of the study. In the study, because of its advantage in terms of time and cost, the guided sampling method was used. The data of the study were obtained only in the Marmara region and with a non-random sampling method. The application of the study to other regions in order to be more comprehensive will be more generative in terms of study results.

Acknowledgement: This study was presented at 1. International Congress of Political, Economic and Financial Analysis in 2018 at Adnan Menderes University in Aydın, Turkey.

REFERENCES

- Adrian, T. and David, H. (1995). *Industrial policy and the pharmaceutical industry*. London: Office of Health Economics.
- Akbolat, M. and Işık, O. (2012). Hastanelerde rekabet stratejileri ve performans. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16(1), 401-424.
- Akın, C.S. (2007). *Sağlık ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye’de sağlık sektörü harcamaları*. Unpublished Master Thesis, Çukurova University, Adana.
- Brand Finance (2019). *The annual report on the most valuable and strongest pharma brands*. From www.brandfinance.com, on 12/07/2019.
- Doğan, İ.F., Bakan, İ. and Hayva, S. (2017). Sağlık sektörünün temel aktörleri olan hastanelerde rekabet stratejilerinin kaliteye etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 817-835.
- Forbes (2017). *The world’s biggest public companies*. From www.forbes.com, on 08/04/2018.
- İEİS (2016). *Dünya ilaç pazarı*, From www.ieis.org.tr, on 09/04/2018.
- İEİS (2017). *Türkiye ilaç pazarı*. From www.ieis.org.tr, on 09/04/2018.
- ISO (2016). *ISO İlk ve ikinci 500 sanayi kuruluşları*. From www.iso500.org.tr, on 12/04/2018.
- Karakoç, H. D. (2005). *İlaç sektöründe fiyat rekabeti*. Ankara: Rekabet Kurumu.
- Kaynak, S. (2016). Türk ilaç sektörünün rekabet yapısı ve yoğunlaşma analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 49-66.
- KPMG (2018). *Sektörel bakış (ilaç sektörü)*. From www.kpmg/tr, on 10/04/2018.

- Levy, R. (1999). The pharmaceutical industry: A discussion of competitive and antitrust issues in an environment of change. *Bureau of Economics Staff Report (Federal Trade Commission)*.
- OECD (2012). Regulatory reform review of Germany, *Review of Germany*.
- Sarsın Kaya, D. (2016). *İlaç sektörü*. İstanbul: İş Bankası. From www.ekonomi.isbank.com.tr, on 10/04/2018.
- Sektörel rapor ve analizler: ilaç sektörü raporu* (2016). Ankara: Turkish Republic, Department of Science and Industry.
- Scherer, F.M. and D. Ross (1990). *Industrial market structure and economic performance*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2015). *Strateji belgesi ve eylem planı: türkiye ilaç sektörü 2015-2018*. From www.titck.gov.tr, on 10/04/2018.
- W. Roberts, P. (1999). Product innovation, product- market competition and persistent profitability in the U.S. pharmaceutical industry. *Strategic Management Journal*, 20, 655-670.

Yeni Bir Sosyal Bilim Paradigmasına Doğru: Mirasın Reddi Ve Bütünsel Bilim Arayışları

Dr. Öğr. Üyesi Cem Özkurt^{1*}

Geliş tarihi: 16.08.2019
Kabul tarihi: 19.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 353-362
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹Bayburt Üniversitesi, Türkiye
ozkurtcem70@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-1438-6517

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bir bilgi inşa etme tarzı olarak sosyal bilimin kimliği, 19. yüzyılda doğa bilimleri/kültür ve beşeri bilimler ayrımının epistemolojik / metodolojik saflaşmasının ürünü olarak ortaya çıktı ve bu saflaşmada iyiyi vaaz etme yetkesini sosyal bilimler üstlenirken, doğruyu vaaz etme yetkesi ise doğa bilimlerine bırakıldı. İlk keredede, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin doğru ile iyi arasındaki bu bilimsel taksimatı kabul edilebilir gözüktü. Gerçekte ise, iyinin ve doğrunun birbirlerinden kopuk ve izole edilmiş olarak çıktıkları tarihsel yolculukta, hem sosyal bilimler hem de doğa bilimleri, iktidar ve güç yapılarıyla aralarındaki ahlaki, vicdani ve bilimsel mesafeyi korumakta başarısız oldular ve araçsal aklın egemenliğinde hem doğrunun hem de iyinin saflığı yapı bozumuna uğradı. En genel çerçevede değerlendirildiğinde, bilimler, özgürlük idealini betimleyebilecekleri bir konum almaktan çok uzaklaştılar. Bu makale, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin, doğru ile iyi arasında inşa ettikleri dikatominin biçimlendirdiği iki kültürlü mirasın krizlerine ve epistemolojik bunalımlarına özellikle vurgu yapmaktadır. Çıkış yolları çerçevesinde ise, bilimlerde parçalılığın reddi ve bütünsel bilim arayışlarını çağdaş yaklaşımlar ve güncel tartışmalar bağlamında betimlemeyi amaçlamaktadır

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilimler, Doğa Bilimleri, Metodoloji

Towards A New Social Science Paradigm: The Rejection of the Heritage and Searching for Holistic Science

Assist. Prof. Dr. Cem Özkurt

First received: 16.08.2019

Accepted: 19.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Page:** 353-362

Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹Bayburt Üniversitesi, Türkiye

ozkurtcem70@hotmail.com

ORCID ID 0000-0003-1438-6517

* Corresponding author

ABSTRACT

The identity of social science as a form of knowledge emerged as the product of the epistemological / methodological purification of the distinction between natural sciences / culture and humanities in the nineteenth century. In the first instance, this scientific division of the social sciences and natural sciences between right and good seemed acceptable. In fact, both the social sciences and the natural sciences failed to preserve the moral, conscientious and scientific distinction between the structures of power and power, and the purity of both right and good in the dominance of the instrumental mind, in the historical journey where the good and the truth came apart and isolated. has been damaged. Considered in the most general context, the sciences were far from taking a position where they could describe the ideal of freedom. This study emphasizes the crises and epistemological crises of the social sciences and natural sciences, the bi-cultural heritage formed by the dichotomies built between right and good. Within the framework of the exit paths, it aims to address the discourse of fragmentation and the search for holistic science in the context of contemporary approaches and contemporary debates.

Keywords: Social Sciences, Natural Sciences, Methodology

GİRİŞ

Sosyal bilim, modern dünyaya ait bir girişimdir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 12). Sanayi toplumunun kurumsallaşan yapılarında, evreni bilmeye yönelik doğa bilimsel araştırma programlarının ve pratiklerinin yanı sıra gelişmiş ve olgunlaşmıştır. “Doğal bir düzenin yerine teknik bir düzenin yerleştirildiği sanayi toplumu” (Küçük, 2011/1993, s. 69) modern karakterini bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerle (Jeanniere, 2011/ 1990, s. 113) sağlamlaştırmıştır. İnsana yönelik denetimin hakikat (bilgi), cezalandırma/gözetleme (iktidar) ve ahlak (cinsellik) eksenlerinde (Foucault, 2014, s. 205) yoğunlaştığı modernite gerçekliğinde, bir bilgi alanı olarak sosyal bilim, insanın tarih boyunca anlamaya yönelik duyarlılığını ve yine insana ilişkin deneyimlerin total mirasını devralarak (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 11) ortaya çıkmıştır.

Batı toplumlarının kendilerine içkin tarihlerinde, basit yapıları tarımsal üretimden, endüstrinin hâkim olduğu, iş bölümünün, uzmanlaşmanın, mesleki teknik bilginin yaygınlaştığı ve kentsel ortamda toplumun karmaşık süreçlerle iç içe geçtiği bir sosyal formasyonda, skolastik dünya görüşü ve bilme kalıpları terk edilmiş, doğayı ve evreni bilmeye yönelik kesin / doğru bilgi arayışları hızlanmıştır. (Kıray, 2006 / 1979, s. 23-24). Bu arayışın, doğa bilimleri ayağı çok önceden sistemleşirken; 19. yüzyılda, toplumsal alanda da kesin ve doğru bilginin üretilebileceğine ilişkin düşünceler yaygınlaşmış ve sosyal bilimler, Batı üniversitelerinin kürsülerinde kurulmaya başlanmıştır.

Sosyal bilimlerin kurumsal inşasının biçimlenmesinde, bazı tarihsel süreçlerin hayati bir önemi vardır. Örneğin, Fransız devrimiyle ortaya çıkan kültürel altüst oluş, halk egemenliğinin bir norm haline gelmesine ve ulusal tarihlere ilginin artmasına neden olmuştur. Tarihte “ne olduğu, ama gerçekten ne olduğu” daha sağlam temellerle araştırılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerin yeni inşa olan metodolojik kuralları, kesin bilgi arayışının bir parçası olarak özellikle, Fransa ve Büyük Britanya’da model olarak Newton fiziğini ölçü almıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 17). Sosyal bilimlerin metodolojik çerçevesinin, doğa bilimi modeli yapılaşmasının, klasik bilim görüşünün genel çerçevesini oluşturan dayanaklarla da doğrudan ilişkisi vardır. Klasik olarak ifade edilebilecek bilim görüşü, iki temel varsayımına dayanarak kurulmuştur. Bunlardan ilki, geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modelidir. İkinci varsayım ise doğayla insanlar, maddeyle akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan Kartezyen düalizmidir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 12). Bu iki temel dayanaktan biri olan Kartezyen düalizmi son iki yüzyıl içinde “filozof” ve “bilimci” yani, ahlak konusunda söz söyleme yetkisine sahip olanlarla, doğruya ilişkin hakikat çerçevesini belirlemeye yetkili olanlar arasındaki ayrımı billurlaştırmıştır. Bilim ile felsefe arasında ya da üniversitenin kurumsal terminolojisiyle söylendiğinde, doğa bilimleri fakülteleri ile beşeri bilimler arasındaki ayrıma, bir de sosyal bilimler eklenerek üniversite sistemindeki fakülteler bölümlenmeleri belirginleşmiştir. (Wallerstein, 2012, s. 174-175).

Bu makale, filozof ile bilim adamı arasında üniversite sisteminde de kurumsallaşan, iyiyi söylemeye yetkisi olanlarla, doğruyu söylemeye yetkisi olanlar arasındaki ayrımın, insanlık durumunu da riske ederek, tözel (özsel) bir akılcılıktan giderek uzaklaştığı ve bilimin ahlaki statüsünün tartışmaya açıldığına dikkat çekmektedir. Bilimlerde parçalılığın oluşturduğu ahlaki rabita eksikliği olarak da ifade edilebilecek bu durum, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, bütünsel bilim arayışlarıyla aşılmaya çalışılmış ve önemli aşamalarda kaydedilmiştir. Makalenin özellikle vurgu yapmaya çalıştığı nokta, bütünsel bilim arayışlarının inşa ettiği yeni olanakları çağdaş yorumcuların yaklaşımları ekseninde betimlemeye çalışmak ve bu olanakların biçimlendirdiği epistemolojik sıçramaların kazanımlarını göstermeye çalışmaktır.

18.yüzyıl ve 20. yüzyıl arasında, bilimlerde klasik ayrımların ve parçalılığın biçimlendirdiği epistemolojik sınırlar, ahlaki sınırlarla ilişkisiz bir gelişim çizgisi göstermiştir. Hakikat oyununun hakikati söylemekle oynandığı (Focault, 2014, s. 242) modern söylem inşaları, tek referanslı hakikat tahayyülleriyle, bizzat hakikatin kendisini totaliterleştirmiştir. Modern bilim nosyonunun temel ayaklarından biri olan, araçsal rasyonalite, “akıl dışılığın akılsal karakterini” inşa ederek, kapitalist toplumda nesnel dünyanın ürünlerini insan anlığının ve bedeninin doğal bir uzantısıymış (Marcuse, 2015, s. 25) gibi sunmuştur. Gasset’in insanla hayvan arasındaki farkı betimlemek için kullandığı, hayvanın ötekenden kaynaklandığı ve öteki tarafından sürüklendiği; buna karşılık, insanın dünyaya sırt

çevirip kendi içine kapanan; ötekiyle yani nesnelere değil de, kendi kendisiyle kaldığı (Gasset, 2017, s. 34) bir öz bilinçlilik durumu, akıl dışılığı akılsal karakteri çağında aşmıştır.

1945'den sonra ise sosyal bilimlerin yapısını derinden etkileyen üç gelişme olmuştur. Birincisi, dünyanın siyasal yapısında meydana gelen değişimlerdir. Bu siyasal yapıda, ABD ve SSCB merkezli soğuk savaş statükosu merkez noktayı oluşturmuştur. Bu statükoda ABD, dünyanın en güçlü ekonomisi olarak öne çıkmıştır. İkinci gelişme, 1945 sonrası, bir nüfus ve üretim kapasitesi artışının yaşanmasıdır. Üçüncüsü ise üniversite sisteminin dünyanın her yerinde nicel ve coğrafi anlamda olağanüstü bir gelişme göstermesidir ve bu da, sosyal bilimcilerin sayısının birkaç kat artmasına yol açmıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 37).

Sosyal bilimcilerin üniversite sistemi içerisinde nicel açıdan gerçekleşen bu artışı, kendi bilimsel sınırlarını güçlendirmeye ve uzmanlık alanlarını pekiştirmeye yönelik bir eğilimi tetiklemiştir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 38). 19 yüzyıl sonunda, sosyal bilimleri disiplinler düzeyinde ayırmaya üç farklı bölümlenme dikkat çekmiştir. İlk bölümlenme, modern /uygar dünyayı inceleyen dallar (tarih ve üç nomotetik sosyal bilim) ile modern olmayan dünyayı inceleyen dallar (antropoloji ve doğa araştırmaları) arasındaki ayrımdır; ikinci, modern dünyayı inceleyen dallar arasında, geçmişini inceleyenlerle, (tarih) bugünü inceleyenler (nomotetik sosyal bilimler) arasındaki ayrımdır; üçüncüsü, nomotetik sosyal bilimler arasında, piyasayı (iktisat) ve devleti (siyasal bilim) inceleyenlerle, sivil toplumu (sosyoloji) inceleyenler arasındaki temel ayrımdır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 39-40).

Sosyal bilimlerin dışsal hatlarındaki bu keskin ayrılma ve her birinin iç yapısındaki disiplinleşme, iki kültürlü yapıyı üniversite sisteminde kurumsallaştırmıştır. Bu kurumsallaşma içerisinde, bilim ile felsefe/beşeri bilimler arasında bir kopukluk meydana gelmiştir. Bu kopukluk, doğru arayışıyla, iyi ve güzel arayışı arasındaki yarılmadan kaynaklanmıştır. Doğru arayışındaki nesnellik talebi, sosyal ve kültürel alanın (iyi ve güzel olanın) yorumcularına da yansımış ve değerlerden bağımsız bir uzman tipi oluşturmuştur (Wallerstein, 2012, s. 200). 19. yüzyılda felsefe ve beşeri bilimler, doğa bilimlerinin nesnel dünyayı açıklama gücü karşısında, doğruyu tasvir etme ve çerçevesini çizme yetkisinden vazgeçerken; toplumsal, psikik ve ahlaki dünyayı yorumlama yetkisini kendisinde görmüştür.

Bu iki kültürlülük ve üniversite sisteminin üçlü bölünmesi, 1945 sonrasında, özellikle bölge çalışmaları aracılığıyla yumuşamıştır. Bu çalışmalarda, tarihçiler ve nomotetik sosyal bilimciler, antropologlar ve oryantalistlerle; tarihçiler, nomotetik sosyal bilimciler ve her biri farklı bir nomotetik sosyal bilimden gelen kişiler diğerleriyle birlikte çalışmışlardır. Ayrıca, bölge araştırmalarına zaman zaman coğrafyacılar, sanat tarihçileri, ulusal edebiyatı inceleyen araştırmacılar, salgın hastalık uzmanları hatta jeologlar katılmışlardır. Bütün akademisyenler, ders programlarını birlikte oluşturmuşlar, birinin öğrencisinin doktora jürisine öbürü girmiş, bölge uzmanlarının katıldıkları konferanslar birlikte izlenmiş, birbirlerinin kitaplarını okumuşlar ve çalışmalar makaleler biçiminde her biri bir bölgede uzmanlaşan disiplinler üstü dergilerde yayınlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 41).

Mirasın Krizi ve Epistemolojik Bunalım

Weber, (1998/1919) “meslek olarak bilim” makalesinde, bilim adamlarının ve üniversitelerin bir dünya görüşü inşa etmenin odak noktası olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer. Weber'e göre üniversiteler, çağcıl meselelerin, değerlerle iç içe geçen sorunsallarının analizini yapmalı, anlamaya çalışmalıdır fakat, değer üretiminin merkez noktası olmamalıdır. Weber'in bu yaklaşımı, 19. yüzyılda doğa bilimleri/ kültür ve beşeri bilimler ayrımının epistemolojik ve metodolojik saflaşmasının bir yansımasıdır ve bu saflaşmada iyiyi vaaz etme yetkisini sosyal bilimlere veren, doğruyu vaaz etme yetkisini ise doğa bilimlerine bırakan bir taksimat söz konusudur. Weber'in düşüncesindeki problemler, iyiyi betimlemeye ve çerçevesini çizmeye yönelik sosyal ve beşeri bilimlere bırakılmış alanın en alt düzeydeki sorumluluğunu da üzerinden atmaya ve yargıyı askıya almaya yönelik bir tutumu öne çıkarmasıdır.

Weber'in bilimin değer yargılarından arınık olması gerektiğine ilişkin savının, ortaya çıkardığı ahlaki sorunlar, 1978'de Çağdaş Sosyal Sorun Araştırmaları Enstitüsü'nce düzenlenen “Holocaust Sonrası Batı Toplumu” sempozyumunda gündeme gelir. Richard L. Rubenstein' a göre Weber'in modern bürokrasi, akılcı ruh, verimlilik ilkesi, bilimsel zihniyet, değer yargılarından arınlık gibi kavramlarla çerçevesini

çizdiği kuramı, Nazi aşırılıklarını önleyebilecek hiçbir mekanizmaya yer vermemiştir. Rubenstein' a göre, Alman tıp insanları ve teknokratları tarafından işlenen insanlık suçlarına, Weber'in değer yargılarının esastan öznel olduğu, bilimin ise araçsal ve değerlerden arınmış olması gerektiği görüşlerinde, ahlaki açıdan bireylere vicdani sorumluluk yükleyen hiçbir öz yoktur. (Bauman, 1997, s. 28).

Bu eksikliğin arka planı, sosyal bilimin Avrupa merkezci kuruluş hikâyesinde gizlidir. Wallerstein'a göre sosyal bilim en az beş biçimde Avrupamerkezdendir. Bunlar: (1) tarihyazımında, (2) evrenselciliğin dar görüşlülüğünde, (3) Batı medeniyeti hakkındaki varsayımlarda, (4) şarkiyatçılığında (5) ilerleme teorisindeki dayatma girişimlerinde görülür. Avrupamerkezciliğin temel argümantasyonlarından biri olan tarihyazımcılığı, Avrupa'nın modern dünya üzerindeki hâkimiyetinin Avrupa'ya özgü tarihsel başarılarla açıklanmasıdır. Evrenselcilik ise zamanın ve mekânın her noktasında geçerli olan bilimsel hakikatlerin varlığına işaret etmektedir. Sosyal bilimsel anlama açısından evrenselciliğin bu kavramsal açılımı şöyle bir anlama gelir: İnsan davranışını açıklayan evrensel süreçler bir kez bilindi mi, sosyal dünya için doğrulanabilen tüm hipotezler zaman ve mekândan bağımsız olarak ortaya konulabilir. Medeniyetçilik ise tarihsel süreçte ıllkellik ve barbarlık arasında kurulan bir dizi toplumsal inşaya karşılık gelir. Modern Avrupa, kendini, diğer medeniyetlerle karşılaştırılmayacak biçimde medeni görmüştür. Avrupalılara göre, diğer medeniyetlerden ayrıkısı biçimde “medenî” olmalarının ölçütleri: “teknoloji, üretim, kültür ve ilerlemeyi ” yaşama geçirebilmiş olmalarıdır. Bu sebepten dolayı medeniyetler hiyerarşisinde kendilerini en üst noktada konumlarlar. Şarkiyatçılık ise, Avrupalıların, Avrupa dışı toplumları soyut, ilişkisel olmayan ve kurgusal anlamlandırma/değerlendirme biçimidir. Bir kavram olarak şarkiyatçılığı, literatürde olduğu biçimiyle ele aldığımızda, doğuyu anlama ve analiz biçiminin derinlemesine ve bilimsel bir tahlilinden ziyade; doğunun, batılı epistemolojik kafes içerisinde tek yanlı biçimde değerlendirilmesi ve analiz edilmesi olarak betimlemek olanaklıdır. İlerleme fikri ise Batı toplumlarının tarihsel gelişim çizgisinin medenileşme, uygarlaşma ve çağdaşlaşma ölçütü oluşturduğu, çağdaşlaşmak isteyen diğer ulusların da, aynı gelişim çizgisini izlemekten başka şansları olmadığını ima etmektedir (Wallerstein, 185-196).

Weber'in üniversitenin ve bilim adamlarının dünya görüşü inşa etmenin odak noktası olmaması ve değerler alanında yansız bir tutum almalarına ilişkin genel ilkesel kayıtsızlığının, Avrupamerkezci düşüncüyü biçimlendiren yukarıdaki beş ilkesel eksenle doğrudan uyduğunu görmek gerekir. Bu durum, sadece Weber'e has bir özellik değildir. 1880 ile 1945 arası dönemde, sosyal bilimlerin klasik kurgusu içerisinde yer almış bütün batılı aktörlerin ortak özelliğidir. Bu ortak özellikler demetini, Kuhn'un “paradigma ” kavramı ekseninde ele aldığımızda, daha sağlıklı bir değerlendirme yapmamız olanaklıdır. Kuhn'a göre, bilim adamları, paradigma oluşturan sorunsallar eksenine sözle ve kurullarla değil de, belli pratik sorunları çözerek, dünyayı belli bir tarzda aşına hale getiren pratik yaklaşımların tümünü örnek alarak, içinde yetiştikleri ortamdan ve eğitimle edinilen zihinsel yapılar ve yatkınlıkları içselleştirerek yönelirler. (Kuhn, 2018, s.31). Bu genel zihinsel yapı ve yatkınlıklar, epistemik cemaatin (bilim adamları topluluğunun) paradigma inşa süreçlerini etkiler. Sosyal bilimin 19. yüzyıldaki kurumsallaşma sürecini kapitalizm, ulus-devlet ve modernitenin diğer bağlamlarıyla düşündüğümüzde, kurumsallaşmayı hayata geçiren aktörlerin Avrupa merkezci yatkınlıklarının iyi ile doğru ayrımını, üniversitenin kurumsal kimliği içinde, belirli bir paradigmayla yaşama geçirdikleri söylenebilir.

Bu paradigmanın en temel yapılandırıcı kavramı evrensellik nosyonudur. Evrensellik, tüm olası hakikatlerin tek ve biricik referans noktasına sahip olduğunu iddia eder. Popper, bu durumun olası risklerini şöyle aktarır: “Evrensel doğruyu ve hakikati bulduğuna inananlar, bu hakikatin başkaları tarafından da paylaşılmasını arzularlar. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmelerin kaynağı budur.” (Özlem, 2013, s. 63). Modern dünya sistemi de, hakikatin tek referanslı inşası üzerine biçimlenmiştir. Avrupalıların, dünyanın geriye kalan halklarla karşılaşmaları, bir fetih sürecinin sonucunda gerçekleşmiştir. Avrupalılara göre, bazı halklar görece küçük gruplar halinde yaşıyorlardı ve yazılı kayıt tutma sistemleri yoktu. Geniş bir coğrafyaya yayılan dini inanç sistemine sahip değillerdi ve askeri açıdan Avrupalılarla kıyaslandığında oldukça zayıftılar. İlk dönemler bu halkları betimlemek için “kabile” (tribe) tabiri kullanıldı. Daha sonra ırk kavramı kullanıldıysa da, bu kavram deri rengine ve başka biyolojik özelliklere gönderme yaptığı ve daha kalabalık grupları ima ettiği için bundan vazgeçildi. Bu sorunların çözümü için antropoloji adı verilen yeni bir disiplin ortaya çıktı. Antropoloji kaşiflerin, seyyahların, sömürge idarelerinde çalışan memurların çalışmalarıyla başlamıştı. Sosyolojinin de akademi

dışı kamusal alanın, sosyal reform derneklerinin faaliyetiyle başladığı düşünüldüğünde, (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 27) Batıda, akademi ve üniversite dışı, Avrupamerkezci kamuoyunun yaygınlığının hangi boyutlarda olduğuna ilişkin fikir vermektedir.

İki kültürlülük üzerine inşa edilen batı bilimi, Avrupamerkezci karakteriyle, bilimsel tahayyülün sınırlarını, insani /ahlaki hedeflerin ve gerçek toplumsal özgürlük bağlamlarının aleyhine olacak biçimde genişletmiştir. Durkheim (2006) 'ın organik dayanışması ve toplumsal iş bölümü, sosyal gerginlik ve çatışmaları yumuşatmadığı gibi, araçsal aklın merkezi konumu ve belirleyiciliği, işletme ideolojisi ve kâr paradigmasının gündelik pratiklerdeki etkinliğini artırmıştır. Eleştirel aklın değer alanını terk etmesiyle, iyiyi ve güzeli betimleyen mercilerde büyük bir boşluk ortaya çıkmıştır. Wallerstein'a göre bu boşluğu doldurmaya yönelik uygulanabilecek strateji, "tözel bir rasyonaliteyi maskeleyen, biçimsel rasyonaliteye amansızca tâbi olma durumundan kurtulup özgürleşmeye yönelik bir çılgılık" (Wallerstein, 2012, s. 170) atmaktır. Wallerstein'ın anlamlı projesi, "tözel rasyonaliteyi entelektüel kaygıların merkezine geri getirmektir" (Wallerstein, 2012, s. 171). İçeriksel anlamıyla, "tözel rasyonaliteyi entelektüel kaygıların merkezine getirmek" ne demektir? İlk olarak, bilgi yapıları arasındaki ve üniversite sistemindeki bölünmüşlüklere son vermek ve kültürel/sosyal gerçekliğin bilgisini hem epistemolojik hem politik hem de kurumsal hiçbir bariyeri hesap etmeksizin icra edebilmektir. İkicisi ise, araçsal aklın ve rasyonalitenin evrenselliğinin dışında, tüm dünyayı kapsayacak özgürlükçü bir ütopyanın olanağını sorgulamak ve kritik etmektir. Üçüncü olarak, insanla doğa arasında hiçbir ayırım, felsefe ile bilim arasında hiçbir kopukluk, doğru arayışı ile iyi arayışı arasında hiçbir ayrılık tanımayan yeniden birleşmiş tekil bir bilgi dünyası kurmaktır.

Sosyal Bilimi Terk, Parçahlığın Reddi ve Bütünsel Bilim Arayışları

Sosyal bilimlerin epistemolojik bunalımı 1945 sonrası dönemde daha da belirgin hale geldi ve yeni meşruiyet zemini arayışları hız kazandı. Tarihçiler, kullandıkları belgelerin farklı yorumlara açık metinler olduğunu kabul ettiler. Sosyologlar, kuramlarının sosyal gerçekliğin sadece belli bir yönünü açıklayan teorik girişimler olduğunu gördüler. İktisatçılar matematiksel modelleme çalışmalarından senaryolar olarak söz etmeye başladılar (Öncü, 2013, s. 48). Bilginin, klasik formülasyonda, üç büyük alana ayrılmasına ilk büyük meydan okuma, insan bilimleri alanından geldi. Bu meydan okumanın odak noktası, "kültürel araştırmalar" adı verilen bilimsel çalışmalardı. Kültür araştırmalarını oluşturan üç tema söz konusuydu: İlki, cins araştırmalarıydı ve tarihsel sosyal sistemlerin incelenmesinde önemli ölçüde katkılar yaptı. İkincisi, yerel, somut tarihsel analizlerdi ve "yorumsamacı dönüş" olarak tanımlandı. Üçüncü olarak ise teknolojik başarıyla ilişkili çağcıl değerlerin, yeni bakış açıları ve farklı ölçütlere göre tartışılmaya başlanmasıydı. (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 63-64).

Sosyal bilimlerin bölünmüşlüğüne ve iki kültürlülüğe tepki niteliğinde, iki çok önemli çalışma yine insan bilimleri alanından geldi. İlki, Braudel'in üç ciltlik "Kapitalizm ve Maddi Uygarlık" çalışmasıydı. Braudel, dönemin tablolarından yola çıkarak, medenileşme sürecini incelemişti. İkinci çalışma, Claude Levi -Strauss'un "Yapısal Antropoloji" kitabıydı. Levi-Strauss, Çin, Sibiryaya, Kuzeybatı ve Güneybatı Amerika ve Yeni Zelanda yerlilerinin sanatlarının psikolojik ve yapısal benzerliklere sahip olduğu gibi, sanatların toplumsal organizasyonlarla da örtüştüğünü bulgulamıştı. Motifler ve temalar statüsel farkları, asillik ayrıcalıklarını ve prestij derecelerini ifade etmekteydi. Bu bulgular, söz konusu toplumların hiyerarşikleştğini ve dekoratif sanatları hiyerarşinin derecelerini tercüme ederek olumladıklarını göstermekteydi (Akay, 2013, s. 231). Manuel De Landa'nın "Çizgisel Olmayan Tarih" isimli kitabı da son yıllarda karşılaştırmalı bilimlerin envanterini kullanarak icra edilmiş etkili çalışmalardan biridir. De Landa, (2013) insanlık tarihinin son bin yıllık kesitini enerji akışları, kayaların ve mikroorganizmaların tarihi, rüzgarların yönü ve fiziğin insanlık tarihini biçimlendirme serüvenini; Deleuze, Kennedy, Braudel, McNeill gibi sosyal bilim yorumcularının çalışmalarından katkılarla, ustalıkla bir biçimde sunmaktadır.

Weber, yüzyılın başında, modern düşüncenin izlediği yolu "dünyanın büyüünün yok edilmesi" olarak betimlemişti. Prigogine ve Stengers ise "Yeni İttifak" isimli çalışmalarında, "dünyanın büyüünü geri vermeyi" önerirler. Bu yaklaşım, sosyal bilimlerde, tarih yazımını, var olan iktidar yapılarına mesafe koymak bakımından, yeniden yazmamız gerektiği yolunda bir uyarıdır. Bu uyarı, entelektüel faaliyeti, dış baskılardan ve metafizik kurgulardan arındırmak adına önemli bir denemedir. (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 72) Benzer bir girişim, 1930'larda Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nden, eleştirel teorisinin kuramcılarının gelmiştir. Eleştirel teori, bilimin içeriğinin onunla

ilişkili dışsal şartlar, iktidar ve tahakküm yapılarıyla doğrudan bağlantılı olduğu (Çiğdem, 2013, s. 263) tezini savunmuştur. Gulbenkian Komisyonunun sonuç raporunda da sosyal bilimin yeniden yapılanması ve etkin gerçekliğine ilişkin değerlendirmelerde, eleştirel teorinin, sosyal bilimin iktidar ve tahakküm yapılarıyla iç içe geçen sorunlu durumuna yaptıkları vurguya, özsel açıdan bir gönderme söz konusudur. Komisyon, sosyal bilimlerin yeniden yapılanmasına ilişkin önerilerini dört başlıkta toplamıştır: (1) Descartes'tan bu yana modern düşünceye yerleşmiş olan, insanlar ve doğa arasındaki ontolojik ayrımı reddetmek (2) Sosyal bilimlerin, devlet ve iktidar yapılarıyla ilişkilerinde eleştirel mesafeyi koyabilmesi (3) Tek ile çok, evrensel ile tekil arasındaki bitmeyen gerilimin geçmişte kalmış bir olgu değil, insan toplumunda sonsuza dek varlığını koruyacak bir olgu olduğunu kabul etmek (4) Bilimin evrilen ön kabulleri ışığında kabul edilebilir nesnellüğün ne olduğunu net olarak ortaya koyabilmek (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 74).

Bilgi yapılarında tarihsel olarak kurulmuş iki kültürlülük, özünde, bilginin tekil bir girişim, doğru arayışıyla iyi arayışının birbirinden koparılamayacak hedefler olduğunu unutturmuştur. Bilgi, iyi bir toplum arayışından ayrı düşünülemez bir öznelikle, küresel ve yerelin ötesinde kurgulanması gereken bir ahlaki sorumluluğun parçası olarak tasarlanmalıdır. Son yirmi yıl içerisinde ortaya çıkan yeni olanaklar, sosyal bilimsel bilgiyi üretenlerin, geleneğin önyargılarından sıyrılabilmesi için bir dizi girişimine sahne olmuştur. Bu girişimlere, doğa bilimleri alanında “karmaşıklık çalışmaları”, beşeri bilimlerde de “kültürel çalışmalar” adı verilmiştir. Karmaşıklık çalışmaları, daha ilk kerte, Newton'nun basit formüllere dayanan ve evreni deterministik normlarla açıklama çabasının yetersiz olduğu inancındadır. Çünkü karmaşıklık çalışmalarına göre, doğa deterministik değil, olumsal ve karmaşık bir yapıdır (Wallerstein, 2012, s. 230).

Doğa bilimlerinin karmaşıklık çalışmalarının sosyal bilim açısından anlamlı boyutu, sosyal gerçekliğinde zamana, mekâna ve koşullara göre inşa edildiğini ve bu inşalardan evrensel bir öz ve herkes için geçerli hakikatler seti oluşturmamak gerektiğine yönelik ilkesel bir tutumun ortaya çıkmasıdır (Wallerstein, 2012, s. 232). İki kültürlülüğü aşmanın yolu, araştırmacıların, gerçekliğin bütünüyle inşa edilmiş bir gerçeklik olduğunu bilerek, bu inşaların nasıl inşa edilmiş olduğunu anlamak ve gerçekliğe ilişkin çeşitli inşaları karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Bu inşalara yönelik daha doğru analizler, tözel olarak daha rasyonel bir dünyanın oluşturulması için rehber olabilir (Wallerstein, 2012, s. 234). Hem karmaşıklık hem de kültürel çalışmaların, sonsal olarak varması gereken nokta, doğruluk arayışı ile iyi arayışını uzlaştırmaktır (Wallerstein, 2012, s. 235).

Yeni Bir Özgürlük Metodolojisine Doğru

Wallerstein'ın kurgulamasıyla, sosyal bilimlerin açısından tözel bir rasyonalite eksenini oluşturmak, sosyal gerçekliğin kendine özgü dinamiklerle inşa edildiğini bilmektir. Sosyal araştırmacının görevi, bu inşaları inşa eden koşulları anlama perspektifinin içine almaktır. Tam bu noktada, kritik iki sorunsal gündeme gelmektedir: İlki, toplumsal uzamda, mevcut statükoyu belirleyen, sıfır noktasındaki ilk inşanın hangi koşullarda ve ne tür dışsal / nesnel ilişkilerle ortaya çıktığıdır. İkincisi, ilk inşanın, tarihsel karakterli tortulaşmasının ve güç ilişkilerinin, “her zaman öyle olageldiği şekliyle, öyle olduğu” yanılmasının, sosyal bilimcinin zihin dünyasında yarattığı tahribatın nasıl onarılacağıdır.

Bu iki sorunsala, Pierre Bourdieu'nun kavramsal çerçevesinde berraklaşan, sosyal bilimsel ilkeler ve temel motivasyonlar ekseninde cevap verilebileceği kanaatindeyiz. Bourdieu'ya göre modern toplumlar açısından, toplumsal uzamın ilk inşası, kaçınılmaz olarak eşitsizdir ve bu eşitsizliğin kökenleri bireylerdeki/aktörlerdeki çeşitli sermaye türlerinin (ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal ve simgesel) asimetrik dağıtımıyla doğrudan ilişkilidir. Bourdieu, bu asimetriyi belirleyen iki unsura önemle vurgu yapar: İlki, tüm sermayelerin dağıtımının ve asimetrik yayılımının baş aktörü olan devletin konumudur. İkincisi, bu asimetrik konumun, modernlik öncesinde de var olan tarihsel olarak birikmiş, tortulaşmış, gelenekleşmiş asimetriler ve eşitsizlikler üzerinden biçimlenmiş olmasıdır. Bu iki kurulu yapı, sosyal araştırmacının, sosyal gerçekliği analiz ederken belirli ön yargılardan uzak durmasını güçleştiren temel unsurlardır.

Bourdieu'ya göre, sosyal araştırmacı için bu güçlüğü aşmanın ilk yolu, başarılı bir sosyalleşmenin ayırt edici özelliğinin, sosyalleşmeyi unutturması ve sonradan kazanılan şeylerin doğuştan geldiği yanılmasını vermesidir ki, Bourdieu, buna “oluşuma dair hafıza kaybı” (Bourdieu, 2015, s. 435)

demektedir. Bireyleri, yatkinliklar ve sosyal süreçlerle belirleyen/yön veren gerçeklikler, belirli toplumsal ve tarihsel değişmezlerin yeniden üretimiyle inşa olmaktadır. Bourdieu, sosyal bilimin mazisini, onun gerçek olanağı önündeki en büyük engel olarak görmektedir (Bourdieu, 2016, s. 99). Bütün mesele, toplumsal olarak adlandırılan her şeyin, tarihsel olduğunu göstermektir. Tarih, şeylere kazanmış durumdadır. Yani tarih, makinelerde, hukukta, bilimsel teorilerde yani kurumlardadır ve bedenlerdedir. O halde, yapılması gereken, tarihi en gizlendiği yerde, insanların zihin ve bedenlerinde bulup çıkartmaktır (Bourdieu, 2016, s. 92).

Bourdieu'ya göre ancak tarihsel bir perspektifle bakıldığında, içinde yaşadığımız şimdinin ve şu an üzerinde hâkimiyet kurmaya olanak veren yasaları bulup çıkarmak olanaklı olacaktır (Bourdieu, 2016, s. 88). Böylece, sosyolog, (ya da sosyal bilimci) sosyodize kavramının ifade etmeye çalıştığı şeyi, pratiğe yansıtacaktır yani toplumun savunulmasını. Toplumun savunulması, şeylerin oldukları gibi olmasını gerektirendirmek, temize çıkartmak gibi bir işlevi (Bourdieu, 2015, s. 290) yerine getirmektedir. Bourdieu'ya göre sosyolog, (sosyal araştırmacı) "herhangi bir konu hakkında bir hakikat üretmeyi başardığında bunu, söz konusu hakikatin üretiminden kişisel bir çıkarı olmasına rağmen değil, bizatihi o hakikatin üretilmesi kişisel çıkarına uygun olduğu için yapar" (Bourdieu, 2016, s. 28).

Bourdieu'ya göre sosyal araştırmacı, tarihsel ve diyalektik bir perspektifle, toplumu savunma motivasyonu ile harekete geçtiğinde, kelimelere direnme sanatı dediğimiz şeyi inşa edebilecektir. Bu sanat, kendi söylemek istediği şey dışında, başka hiçbir şey söylememe sanatıdır. İnsanlara kendi retoriklerini kurma sanatını öğretmektir (Bourdieu, 2016, s. 19-20). İnsanların kendi retoriklerini kurması, toplumsal dünya içinde alternatif söylemlerin üretildiği alanda, hâkim tarafın, (ortadoksinin) hâkimiyet altındaki tarafı (heretiği) tamamen bastırmasının önüne geçer (Bourdieu, 2016: 82). Bourdieu'nun analizlerinden, sosyal bilimcinin iki kültürlüğü aşmak ve yeni bir bilimler perspektifi geliştirerek, iyi ile doğru arasındaki tarihsel bölünmüşlüğü tekrar birleştirmek için topluma dönmek ve toplumu savunmak gerektiği sonucu çıkmaktadır. Toplumu savunmak, yeni bir evrensellik retorikliği oluşturmakla olanaklıdır. Bu evrensellik, modernliğin gerçekleştirdiği gibi tikellikleri bastıran ve çeşitlilikleri yok eden değil de; tikelliklerin hep birlikte konuştukları fakat; evrensel ve herkes için iyi olanı müzakereyle ve diyalogla bulabildikleri bir özü içerir.

Sonuç

Modernleşme sürecinin ya da ileri modernitenin son 40 yıllık periyodunu göz önünde bulundurduğumuzda, hem makro düzeyli değişkenlerin hem de bu değişkenlerin gündelik pratiklere yansımalarının baş döndürücü bir hızla değiştiğini, dönüştüğünü ve farklı türden periyotlara evrildiğini gözlemliyoruz. Günümüz dünyası, benzerlerine tarihin hiçbir döneminde rastlanmamış bir biçimde, her 7,8 yıllık periyotta, önceki 7,8 yıllık periyotla adeta rabitasız ve ilişkisiz olarak, özgün bir ritimle yeni biçimlenmeler ortaya çıkarmaktadır. Böylesine karmaşıklaşan bir dünyada, sosyal bilimi bir asır önceki kavramsal çerçevelerle ve kuramsal yaklaşımlarla icra etmenin zorluğu, özellikle son yıllarda, küresel düzeyde deneyimlediğimiz karmaşıklıklar ve tıkanıklıklarla daha da görünür hale gelmiştir.

Her ne kadar 1945 sonrasında, sosyal bilimlerin Avrupamerkezci köklerinin geriletici unsurları, sosyal bilimlerin kavramsal ve kuramsal repertuarından çıkarılmaya çalışılsa da, geriletici nüveler, sosyal teorinin en mahrem yerlerine ve bilinçaltı süreçlerine işlemiş durumdadır. 1945 sonrası süreçte, bu nüvelerin varlığını tehdit eden yeni bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Bu yapılaşma, Batı dışı toplumların modernleşme süreçlerinin kendine has doğaları ve gelişim mekanizmaları olduğu fikriyle doğrudan ilişkilidir. Bu fikirler, sosyal bilim literatürüne, çoklu modernleşmeler, küyerelleşme, kapitalizmler gibi yeni kavram öbeklerini sokmuştur. Bu kavram öbeklerini anlamlandırmak açısından, özellikle sosyoloji içerisinde, hem makro /yapı düzeyinde, hem de mikro ölçeği analiz eden yeni ve etkili kuramsal yaklaşımlar ortaya çıkmış ve sosyal teorinin gündemini belirlemiştir.

Fakat, özellikle son yıllarda ortaya çıkan yeni durumlar, sosyal bilim içerisindeki tıkanıklıkları ve kısıtlılıkları derinleştirmiş ve bütünsel bilim arayışlarına yönelik umutları başka bir bahara ertelemiştir. Bu duruma neden olan etkenleri, bütünsel bir bakışla dört eksende tartışmak olanaklıdır. İlk eksen, hem akademinin hem de epistemik topluluğun (doğa bilimciler, sosyal bilimciler ve beşeri bilimcilerin) geniş kapsamlı toplumsal ve evrensel iyiyi hedefleyen bir "özgürlük" projesinin peşinden mi gideceğine; yoksa, tahakküm yapılarının emrinde mi olacağına, henüz net bir yanıt verememiş olmasıdır. Bu ikircikli

tutum, günümüzde bilimlerin, işletme ideolojisinin ablukasına karşı savunmasız ve kırılğan bir kimliğe sahip olmasına yol açmaktadır. Kâr paradigmasının bir bilişeni ve ögesi konumunda vaziyet alan bilimler, ahlaki ekseninde tavır geliştirmek ve özgürlük taleplerini formüle etmekten hala çok uzak bir konumdadır.

İkinci eksen, özellikle sosyal ve beşeri bilimler alanında, hem batı içi hem de batı dışı toplumlarda, yeni toplumsal durumları anlamlandırabilecek ölçüde etkili kuramsal çalışmaların çıkmıyor olmasıdır. Örneğin, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan klasik marksizm, sonraki düzeltme ve gözden geçirme çabalarıyla, iktisattan edebiyata, tarihten sosyolojiye kadar birçok sosyal ve beşeri bilim alanında, gündem belirleyen kuramsal çalışmalar topluluğu olarak öne çıkmıştır ve toplumsal/tarihsel uygarlaşma sürecimizde karanlıkta kalan birçok noktayı aydınlatmak amacıyla perspektifler sunmuştur. 1945 sonrası dönemde, özellikle Michel Foucault'nun iktidar analizi, iktidarın parçalı ve yayılan doğasına işaret ederek, sınıf eksenli ve sömürü merkezli (klasik marksizm) kuramsal yaklaşımlara eleştiri getirmiştir ve kendisinden sonraki post-modern kuramcılara teorik arka plan sağlamıştır.

Üçüncü eksen, özellikle sosyal bilimler alanında, batı dışı dünyadan toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamları güçlü ve geniş kapsamlı bir kuramsal girişimin henüz ortaya çıkmamasıdır. Bu çerçevedeki eksikliği gidermek anlamında Edward Said ve post-kolonyal literatürün değerli katkıları olsa da, bütünlüklü bir analiz düzeyi olarak işlev görememiştir. Doğu eksenli böyle bir kuramsal girişimin eksikliği, batı içi toplumlarda üretilmiş kavramsal çerçevelere başvuru zorunlu kılmaktadır. Bu durum, somut koşulların analizlerini zorlaştırdığı gibi, bilimlerin yeni bir formasyonla, 21. yüzyılda tözel bir kimliğe (araçsal değil) bürünme ve doğru ile iyiyi bütünleştirme sürecini geciktirmekte ve olası ilişkisellik projelerinin merkez üssünün yine batı eksenli olmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durumun ortaya çıkartabileceği kısıtlılık noktaları tahmin edilenden daha geniş kapsamlı olacaktır. Çünkü, her ne kadar ileri modernite koşullarında, küresel kapitalizm benzer hayat koşulların dayatsa da, homogeny layman farklılıklar toplumsal yaşamın bir gerçeğidir. Bu çerçevede, özellikle İslam coğrafyasından, çağcıl problemlerin analizine yönelik etkili bir kuramsal analizin ortaya çıkması, doğru ile iyi arayışının Batı merkezci olan doğasına yeni bir perspektifle bakma olanağı verecektir.

Dördüncü eksen ise, ulus-devletlerin eğitim alanındaki sorumluluklarını terk etmeleri ve düzenleyici-fail rolünden, sadece düzenleyici rolüne geçmeleridir. Küresel ölçekte, üniversite yapılanması piyasa güçlerinin vicdanına bırakılmıştır. Bu durum, bütün bilimsel alanları olumsuz etkilediği gibi, özellikle bilgi üretiminin ekonomik, siyasal ve kültürel merkez üssü olan sosyal ve beşeri bilim alanlarına daha da derin bir negatif etki yapmıştır. Kamusal kaynaklardan alınan payların azalması ve projelerin ödenek yetersizliğinden askıda kalması gibi durumlar, sosyal ve beşeri bilimlerin ivme kaybını artırmaktadır. Artık çok az sayıda sosyal bilimci doğup büyüdüğü coğrafyadan binlerce kilometre öteye giderek, yıllarca analizler yapabileceği bir sosyolojik, antropolojik veya etnolojik çalışmaya girişebilmektedir. Bu kısıtlılıklar, yeni ve özgün bilgi üretiminin inşasına ağır darbeler indirdiği gibi, bütünlüklü bilimler nosyonunun kuramsal/bilgisel arka planının zayıflamasına neden olmaktadır.

Bu noktada, şöyle bir sorunsalı tekrar gündeme getirmekte fayda vardır: Bütünlüklü bir bilimler nosyonu, insanlığın total kariyeri ve geleceği açısından nasıl bir fayda sağlayacaktır? Böyle bir sorunsalı cevaplamak bakımından temel çıkış noktasını “21. yüzyılda, yeni bir kamusal duyarlılığın bilimlerle iş birliği ile inşa edilmesi gerekliliği” biçiminde formüle edebileceğimiz kanaatindeyiz. 20. yüzyıl iktidar kaynaklarının (ekonomik, askeri, politik) merkezileştiği ve birkaç iktidar seçkinin komuta mevkilerinde tarihsel süreci belirlediği özel türden bir periyottur. Bu periyot, milyonlarca insanın sürgün edildiği, toplama kamplarında yok edildiği ve sayısız trajedinin yaşandığı (Örneğin, ABD'nin Japonya'ya atom bombası atma kararı, komuta mevkilerinde bulunan birkaç kişi tarafından alınmıştır) bir aşırılıklar çağıdır. Bu aşırılıklar ve trajediler deneyimlenirken, önleyici niteliğindeki hiçbir mekanizmanın devreye girmemiş olması modern kültürün en zayıf noktasıdır. Modern kültürün bu eksenindeki zayıflığıyla, bilimlerin parçalılığı, disiplinler arasındaki bölünmüşlükler ve araçsal rasyonalitenin egemenliği arasında çok açık biçimde görülen bir koşutluk ve eşgüdüm söz konusudur. Modern kültürün ahlaki zayıflığıyla, bilimlerin parçalılığı ve tözel (özel) rasyonaliteden uzaklığı aşırılıklar ile mücadelede direnç noktalarını zayıflatmıştır. Bu çerçevede, 21. Yüzyılda, aşırılıkları önleyebilecek kamusal ruh ve insanlık duyarlılığı bütünlüklü, eleştirel, karşılaştırmalı ve çok disiplinli bilimlerin rehberliğinde inşa edildiği takdirde;

araçsal aklın, işletme ideolojisinin, popülizmin egemenlik alanları sınırlanacak ve kamusal ruh gerçek bilimsel içerik ve söylemle hakikatin totaliter olmayan anlatımını gerçekleştirecektir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale, IX. Mantık Çalıştayında (Türkiye Mantık Derneği ve Mardin Artuklu Üniversitesi işbirliğiyle 18-19 Nisan 2019 tarihinde düzenlenen çalıştay) “21. Yüzyılda Sosyal Bilimin Açmazları, Yeni Arayışlar ve Bütünsel Bir Bilim Metodolojisine Doğru” başlığıyla özet bildiri olarak sunulmuş ve bu bildirin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2013). Sosyal bilimler ve sanat. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 227-235.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve holocaust.* (çev. Süha Serfabiboğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji meselesi.* (çev. Öztürk., F, Uçar., B, Gültekin., M, Sümer., A.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine.* (çev. Aslı Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü.* (çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar.* (çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gasset, Y., O. (2017). *İnsan ve herkes.* (çev. Neyire Gül Işık). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu Raporu. (1996). *Sosyal bilimleri açın.* (çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jeanniere, A. (1990). Modernite nedir? (der. Mehmet, K.). *Modernite versus Postmodernite* içinde. (çev. Nilgün Tural). İstanbul: Say Yayınları. 111-124.
- Kıray, M., B. (1979). Gelişmekte olan ülkelerde sosyal bilimler öğretimi: Türkiye örneği. *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme* içinde. (çev. Tülin Kurtarıcı). İstanbul: Say Yayınları. 22-35.
- Kuhn, S., T. (2018). *Bilimsel devrimlerin yapısı.* (çev. Nilüfer Kuyaş). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Küçük, M. (1993). Entelektüelin tehlikeli oyuncuğu: Postmodern. (der. Mehmet, K.). *Modernite versus Postmodernite* içinde. (çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Say Yayınları. 111-124.
- Landa, D., M. (2013). *Çizgisel olmayan tarih.* (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcuse, H. (2015). *Tek-Boyutlu insan.* (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Öncü, A. (2013). Sosyal bilimlerde yeni meşruiyet zemini arayışları. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 48-52.
- Özlem, D. (2013). Evrensellik mitosu ve sosyal bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 53-66.
- Wallerstein, İ. (2012). *Bildiğimiz dünyanın sonu.* (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları.* (çev. Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeylerinin Benlik Saygısına Göre İncelenmesi

Prof. Dr. Fulya Yüksel-Şahin^{1*}
Uzm.Özlem Öztoprak²

Geliş tarihi: 01.09.2019
Kabul tarihi: 19.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 363-377
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 20%.

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
fusahin@yildiz.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-3454-2142

² Özel Nazmi Arıkan Vadi İstanbul Fen
Bilimleri Okulları, Türkiye,
oztoprakozlem@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-7441-6434

* Sorumlu yazar

ÖZ

Araştırmanın amacı, ergenlerin benlik saygısına ve bazı kişisel değişkenlere (cinsiyet, ekonomik gelir ve anne- baba tutumları) göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 316 ergen oluşturmaktadır. Araştırmada gerekli verileri elde etmek için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”, “Ergenler İçin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi Diskriminant (Ayrımcı Fonksiyon) Analizi Testi ile yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda, benlik saygısına, cinsiyete ve annelerinin tutumlarına göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ancak, babalarının tutumlarına ve ekonomik gelire göre sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Ergenler, Benlik Saygısı, Sosyal Medya, Sosyal Medya Bağımlılığı

Study of the Social Media Addiction Levels of Adolescents in terms of Perceived Self-Esteem

Prof. Dr. Fulya Yüksel-Şahin^{1*}
Exp. Özlem Öztoprak²

First received: 01.09.2019
Accepted: 19.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 363-377
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 20%.

¹ Yıldız Technical University, Turkey
fusahin@yildiz.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-3454-2142

² Private Nazmi Arikani Vadi Istanbul
Science Schools, Turkey
oztoprakozlem@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-7441-6434

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study aims to examine the social media addiction levels of adolescents according to the self-esteem and certain some variables (gender, economic income, and parents' attitudes). Participants of the study consist of 316 adolescents. "The Rosenberg Self-Esteem Inventory", "The Social Media Addiction Scale Short Form For Adolescents" and "Personal Information Form" were employed to collect the study data. The data were analyzed by Discriminant Analysis Test. The study results revealed significant differences between the mean the social media addiction scores of the adolescents according to self-esteem, gender and mothers' attitudes. Fathers' attitudes and economic income, on the other hand, produced no significant difference between their the social media addiction.

Keywords: Adolescents, Self-Esteem, Social Media, Social Media Addiction

GİRİŞ

Günümüzde dünya çapında ve çok yaygın olarak internete erişim ve internet kullanımı bulunmaktadır. İnternete erişim ve internet kullanımıyla birlikte sosyal medya kullanımının da arttığı görülmektedir. Bloglar, forumlar, iş ağları, fotoğraf paylaşım platformları, sosyal oyunlar, mikrobloglar, sohbet uygulamaları en sıklıkla kullanılan sosyal medya örnekleri içerisinde yer almaktadır. 2021 yılına kadar, dünya nüfusunun yaklaşık üçte birinin, yani yaklaşık 3.02 milyar aktif sosyal medya kullanıcılarına ulaşması beklenmektedir (<https://www.statista.com>, 2019). Milyonlarca internet kullanıcısı, arkadaşlarıyla bağlantıda kalmak, yeni arkadaşlar bulmak, fotoğraflarını, videolarını ve blog içeriklerini paylaşmak için sosyal medyayı kullanmaktadır (Kim, Jeong ve Lee, 200). Facebook, WeChat, Instagram, Facebook, Snapchat, Whatsapp, Twitter, YouTube, Google+, Four Square gibi internet tabanlı sosyal medya kullanımının hızla yaygınlaşmasıyla birlikte, kişilerarası iletişim biçimleri büyük ölçüde değişmiştir. Sosyal medyanın aşırı kullanımı ile birlikte sosyal medya bağımlılığı ve dolayısıyla internet bağımlılığı ortaya çıkmıştır (Hou, Xiong, Jiang, Song ve Wang, 2019). Sosyal medyaya internet üzerinden erişildiği için sosyal medya bağımlılığı, internet bağımlılığı birbirlerinden ayrı düşünülemez (Kuss ve Lopez-Fernandez, 2016). İnternet bağımlılığında, bağımlılık internete değil; içeriğine ve sunduğu olanaklara yönelik gelişir. Bu nedenle, “internet bağımlılığı” yerine “patolojik internet kullanımı” kavramının daha uygun olduğu da belirtilmektedir (Okay, 2019). Ayrıca, internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı vb gibi bağımlılıkların doğrudan teknolojiyle ilişkisi olduğu için, teknoloji bağımlılığı da vardır (Savcı ve Aysan, 2017). Bu bağımlılıklar, kimyasal maddeye dayanmayan davranışsal bağımlılıklardır (Evren, 2016). Bu bağımlılıklar, örneğin uyuşturucu madde (esrar, kokain, eroin vb. gibi) gibi dışarıdan bir kimyasal uyarıcıyı da içermezler. Ancak yapılmış olan araştırmalarda, bireylerin duygu (limbik) sistemlerini etkilediği ve “iç kimyevi” bir yapıyı içerdiği görülmüştür. Örneğin, teknolojik araçların kullanımı sırasında belirli bir miktarda mutluluk (dopamin) hormonunun salgılandığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle bireyler, gelişen teknolojiyle birlikte internette daha çok zaman geçirme isteği duymaktadırlar (Küçükvardar ve Tıngöy, 2018). Günümüzde, normal internet kullanımı ile problemlili ya da patolojik internet kullanımını ayırmanın zor olduğunu; ve bunun bir bozukluk mu yoksa bir davranış örüntüsü mü olduğuna yönelik tartışmaların olduğu belirtilmektedir (Yalçın ve Karaçetin, 2016). İnternet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı-DSM 5’de (2014), bozukluk olarak sınıflandırılmamıştır. “Maddeyle İlişkili Olmayan Bozukluklar” başlığı altında, yalnızca “Kumar Oynama Bozukluğu” bulunmaktadır.

Alanyazında “internet bağımlılığı” kavramını ilk kez 1996 yılında kullanan ve 1998’de bu açıklamalarını yeniden revize eden psikiyatrist ve psikofarmakoloji uzmanı olan Dr. Ivan Goldberg’ dir. Goldberg (1996) “internet bağımlılığı” ve “patolojik bilgisayar kullanımı” kavramlarını kullanmış ve belirtilerini açıklamıştır. Bir başka araştırmacı olan Young (1999) da, internet bağımlılığını açıklamış ve belirtilerini şu şekilde tanımlamıştır: internetle meşgul olmak, internette geçirilen sürenin artması, internet kullanımını kontrol etmek ya da durdurmak için sürekli gösterilen çabanın olması, bu çabayla birlikte huzursuzluk, karamsarlık ve depresif duygu durumu içinde olma; internet nedeniyle önemli ilişki, iş, eğitim ya da kariyer fırsatını kaybetme riskini alma, bu yüzden aile üyelerine, terapistlere veya başkalarına yalan söyleme, ve interneti problemlerden kaçmak ya da olumsuz bir ruh halinden (örneğin; çaresizlik, suçluluk, endişe, depresyon gibi) kurtularak, rahatlatmanın bir yolu olarak kullanmaktır. Sosyal medya bağımlılığı da, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal süreçlerle gelişir. Bireyin yaşamındaki aile, özel, sosyal, akademik ve iş alanı gibi günlük yaşamında sorunlara yol açar (Griffiths, 2013; Khan, 2018; Tutgun-Ünal, 2015; Young, 1999).

İnternet ve sosyal medya bağımlılığı en çok gençleri tehdit etmektedir (Echeburua ve Corral, 2010). Çünkü yapılan araştırmalarda sosyal medya kullanımının en çok gençler arasında olduğu görülmektedir (Kuss ve Griffiths, 2011). Hatta gençler ders sırasında bile birbirleriyle internet üzerinden iletişim kurmaya çalışmaktadırlar (Khan, 2018). Ayrıca gençler, özellikle de ergenler birbirlerinden ve çevrelerinden daha çabuk etkilenebilmektedirler (Sanrock, 2012). Ergenlik döneminin özellikleri düşünüldüğünde internetin, özgür, kolay, denetimin az olduğu aktif bir ortamı sunması, emek ve sorumluluk gerektirmemesi, sosyalleşme ortamını sunması, bir gruba ait olma kolaylığını sağlaması, kendini ifade etmenin daha kolay olması vb. gibi özellikleriyle bağlayıcı bir etkisi bulunmaktadır (Ögel,

2014; Akt: Yavuz, 2018). Kimlik arayışında olan ve hala kendilerini tanımaya çalışan ergenler, sosyal medyayı günlük yaşamlarının merkezine koymaktadırlar (Düvenci, 2012). Fotoğraf paylaşımında instagramı; video paylaşımında youtube, dailymotion'ı; sosyal ağlara katılmada Facebook, Linked-In'i; yazı paylaşımında twitter'ı; oyun oynamada secondlife vb gibi sosyal medya araçlarını kullanırlar. Sosyal medyadan kendileriyle ilgili aldıkları geri bildirimlerle de kendi benlik kavramlarını şekillendirirler. Bir birey olarak kendi değerini değerlendirir; yani benlik saygısını oluştururlar (Weiten, Yost Hammer ve Dunn, 2016). Bireyin kendisine biçtiği değer ve kendisini nasıl gördüğü ruhsal iyi oluşunu, sosyal etkileşimini (Uzun, Yıldırım ve Uzun, 2016) ve benlik saygısını önemli bir biçimde etkiler. Benlik saygısı yüksek olan ergenlerin kendileri hakkındaki düşünceleri olumludur. Ulaşabilecekleri amaçları koyarlar. Stresle daha iyi başa çıkarlar (Taylor, Peplau ve Sears, 2012). Kişilerarası ilişkilerini daha iyi yürütebileceklerini düşünürler (Gerrig ve Zimbardo, 2012). Benlik saygısı düşük olan ergenlerin ise kendileri hakkındaki düşünceleri olumsuzdur. Karamsar olma eğiliminde olup, stresle karşılaştıklarında depresyona daha açıktırlar (Taylor, Peplau ve Sears, 2012). Kişilerarası ilişkilerini iyi bir biçimde yürütebileceklerine ilişkin güvensizlikleri ve şüpheleri vardır (Gerrig ve Zimbardo, 2012). Benlik saygısı düşük olan ergenler, gerçek yaşamda etkileşim kurmak yerine sanal dünyada iletişim kurmayı daha çok tercih edebilmektedirler (Kırcaburun, 2016). Tanımadıkları kişilerle kaygı duymadan iletişim kurabilmekte; kendilerini gizlemeden iletişim kurabilmekte; yasak olanlara kolayca erişebilme olanağını elde etmekte (Esen ve Gündoğdu, 2010); daha sosyal görünebilmekte; günlük yaşamda beğeni almadığı halde sosyal medya üzerinden yaptığı paylaşımlarla beğeni alabilmekte (Tutgun-Ünal, 2015) ve kendilerini olduklarından daha iyi gösterebilmektedirler. Bu durum, sosyal medya bağımlısı olma riskini artırabilmektedir.

Çeşitli araştırmalar, sosyal medyanın benlik saygısı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bazı araştırmalar, sosyal medyanın benlik saygısı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Hawi ve Rupert, 2017; Vogel ve diğerleri, 2015; Akt: Ingólfssdóttir, 2017). Sosyal medya bağımlılığı internette daha fazla zaman harcanmasına ve çalışmaya daha az zaman harcamasına neden olur. Aşırı sosyal medya kullanımı ergenlerin zaman yönetimini kesintiye uğratar. Bu da akademik performansı olumsuz etkiler. Ergenlerin dikkatini dağıtarak ve odaklanmalarını engelleyerek çalışmalarına engel olabilir (Hou, Xiong, Jiang, Song ve Wang, 2019). Akademik başarısı düşük ergenin benlik saygısı da düşebilir. Yapılan araştırmalarda, akademik başarısı düşük olan öğrencilerin benlik saygılarının da düşük olduğunu göstermektedir (Aryana, 2010). Hawi ve Rupert (2017) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, benlik saygısı düşük olan bireylerin sosyal medya kullanımının yüksek olduğu bulunmuştur. Her ne kadar birçok araştırma sosyal medyanın ergenlerin psikolojik işleyişini olumsuz yönde etkilediğini göstermiş olsa da, sosyal medyanın ergenler üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Hamm ve diğerleri, 2014; Sanfilippo, 2015). Sosyal medya siteleri, sağlıklı beslenme ve egzersiz gibi sağlıklı yaşam tarzlarını teşvik etmek için kullanılmış ve etkili olduğu gösterilmiştir (Hamm ve diğ., 2014). Sosyal medya kullanımı, yeni sosyal ilişkilerin gelişmesine olanak sağlamakta, kişilerarası haberleşmeyi ve iletişimi kolaylaştırmakta ve arkadaşlık ilişkilerini güçlendirmektedir (Savcı ve Aysan, 2017). Yaşanan yakın çevrenin dışındaki başka yerlere ilişkin bilgileri sunması ve olumlu sosyal davranış modellerini sunması ile de ergenler üzerinde olumlu etkileri oluşturabilmektedir (Santrock, 2012). Sosyal medyanın benlik saygısı düşük olanların sosyal kaygılarını azalttığını da göstermektedir (Joinson, 2004; Akt: Ingólfssdóttir, 2017). Valkenburg, Peter ve Schouten (2006) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, sosyal medyadan profilleriyle ilgili olumlu geri bildirim alan ergenlerin benlik saygısı ve iyilik halinin yüksek çıktığını; olumsuz geri bildirim alan ergenlerin benlik saygısı ve iyilik halinin düşük olduğunu bulmuşlardır.

Bu araştırmanın amacı da, liseye devam eden ergenlerin benlik saygısına ve bazı kişisel değişkenlere (cinsiyet, ekonomik gelir, algılanan anne ve baba tutumları) göre sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma, liseye devam eden ergenlerin benlik saygısına ve bazı kişisel değişkenlere göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının incelenmesini amaçlayan betimsel ve nedensel karşılaştırma araştırmasıdır. Araştırmanın bir amacı betimlemek, diğer amacı da nedensel

ilişkileri bulmaktır (Balcı, 2010). Araştırmada, veri toplama araçları ile birlikte “Bilgilendirilmiş Onay Formu” da uygulanmıştır. Katılımcılardan ve lise yönetiminden onay alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, “uygun örnekleme” yoluyla seçilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ilinin Avrupa yakasındaki özel bir liseye devam eden 316 ergen oluşturmaktadır. Çalışma grubu, klinik olmayan bir gruptur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada gerekli verileri elde etmek için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”, “Ergenler İçin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu ölçekler sırası ile aşağıda açıklanmıştır.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, ergenlerin benlik saygısı düzeylerini belirlemek amacıyla Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 63 maddeden ve 12 alt ölçekten oluşmaktadır. Benlik saygısını doğrudan ölçen “Benlik Saygısı Alt Ölçeği” 10 maddelik, dört’lü Likert tipidir. Ölçekten alınan en yüksek değer bireyin kendine ilişkin benlik saygısının yüksek olduğunu, en düşük değer ise benlik saygısının düşük olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin güvenilirlik çalışması için hesaplanmış olan Cronbach Alfa Katsayısı 10 madde için .75 olarak bulunmuştur. Ölçüt-bağımlı geçerlik; liseli öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Öğrencilerin benlik saygısı alt testinden aldıkları puanlara bakılmıştır. Bu puanlar, düşük, orta ve yüksek şeklinde sınıflandırılmıştır. Öğrenci görüşmelerinin değerlendirilmesinde öğrencilerin benlik saygıları düşük, orta ve yüksek şeklinde sınıflandırılmıştır. Ölçek ve görüşme sonuçları arasındaki uygunluk Pearson Momentler Çarpımı ile hesaplanmış ve geçerlilik katsayısı .71 bulunmuştur. Yapı geçerliliği; kontrol gurupları, psikotik ve nevrotik arasındaki farklar t testi ile sınanmıştır. Kontrol grubunda benlik saygısının yüksek olduğu; psikotiklerde orta ve düşük benlik saygısı oranlarının eşit olduğu; nevrotiklerde ise benlik saygısının orta derecede olduğu görülmüştür. Ki-kare testinin sonucunda, kontrol grubu ile hasta arasında benlik saygısı dağılımının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Öner, 1994; Akt: Yiğit, 2010).

Ergenler İçin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu

Ölçek, Van den Eijnden, Lemmens ve Valkenburg (2016) tarafından sosyal medya bağımlılığını ölçmek amacı ile geliştirmiştir. Ölçeğin kültürümüze uyarlama çalışması, Taş (2017) tarafından 376 lise öğrencisi üzerinden yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach Alfa Katsayısı .76’dır. Ölçeğin yapı geçerlik çalışması için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 35’ini açıklayan, tek faktörlü ve dokuz maddelik bir yapı elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin tek boyutlu yapısının iyi uyum verdiği görülmüştür [AGFI=.93, CFI=.93, S-RMR=.045, IFI=.93, RMSEA=.058, RMR=.009, GFI=.96, NNFI=.91, $\chi^2=61.29$, $df=27$, $\chi^2/df=2.27$]. Faktör yük değerleri .66 ile .52 arasında değişmiştir. Bartlett Küresellik Testi χ^2 değeri: 587.545 ve Kaiser-Meyer-Olkin Testi değeri .84 şeklinde bulunmuştur. Yüksek puan alanların sosyal medya bağımlılık düzeyi, yüksek olarak değerlendirilmektedir.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, ergenlerin cinsiyetine, ekonomik gelirlerine ve algıladıkları anne- baba tutumlarına yönelik bilgileri elde etmek için oluşturulan soruları içermektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle, bağımsız değişken olan “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”nden elde edilen puanların ortalaması bulunmuştur. Ortalama $\pm$ Standart Sapma olarak, ortalamanın üzerinde olan puanlar 1 (bir), ortalamanın altında olan puanlar 0 (sıfır) olarak kodlanmıştır. Böylece sürekli değişkenler, süreksiz değişkene çevrilmiştir. Yüksek puan alan gruptaki ergenler benlik saygısı düzeyi yüksek olanlar; düşük puan alan gruptaki ergenler

benlik saygısı düzeyi düşük olarak değerlendirilmiştir. Orta gruptaki ergenler için analiz yapılmamıştır.

Problemin çözümü için “Ergenler İçin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği”nden elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için alınan puanların çarpıklık katsayılarına (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarına bakılmıştır. Varyans-kovaryans eşitliği Box's M Testi ile sınanmıştır. Sistemik hatalara neden olan otokorelasyonun olup olmadığını görmek için, Durbin-Watson Testi yapılmıştır. Ayrıca, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını belirlemek için Tolerans Değerlerine ve VIF-Varyans Artış Değerlerine de bakılmıştır. Verilerin çözümlenmesi Diskriminant (Ayrııcı) Analiz Testi ile yapılmıştır. Bu araştırmada diskriminant analizinin amacı, sosyal medya bağımlılığı puan ortalamalarının benlik saygısına, cinsiyete, ekonomik gelire, anne tutumuna ve baba tutumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Diskriminant analizinde, her bireyin nicel değişkene ilişkin bir puanı ya da puanları olmalıdır. Ayrıca, bu bireylerin grup üyeliğini gösteren sınıflamalı (kategorik) değişkene ilişkin bir değere de sahip olması gereklidir. Diskriminant analizinde, nicel değişkenler yani puanlar, bağımsız değişkenler/ayırıcı değişkenler/yordayıcı değişkenler olarak ifade edilirler. Grup üyeliğini gösteren sınıflamalı (kategorik) değişken ise “bağımlı değişken” ya da “ölçüt değişken” olarak isimlendirilir. Bu durum, örneğin; MANOVA açısından düşünüldüğünde, tam tersi şeklindedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Araştırmada, anlamlılık düzeyi. 05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Problemin çözümü için öncelikle “Ergenler İçin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu”ndan elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için alınan puanların çarpıklık katsayılarına (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarına bakılmış ve sonuçları Tablo1.'de gösterilmiştir.

Tablo1. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinin Normallik Dağılımı

Değişken	n	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Sosyal Medya Bağımlılığı	316	.71	.29

Tablo 1.'de görüldüğü gibi Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinin toplam puanlarının çarpıklık katsayısı Skewness= .71; basıklık katsayısı Kurtosis= .29'dur. Bu sonuçlara göre çarpıklık (Skewness) ve basıklık katsayısının (Kurtosis) normalden sapmadığı görülmektedir. Herhangi bir veri grubunda çarpıklık ve basıklık değerinin +2, -2 aralığında olması da genellikle kabul edilebilir bir durum olarak görülmektedir (George ve Mallery, 2010). Normal dağılımın yanısıra, örneklem büyüklüğü yeterlidir. Varyans-kovaryans eşitliği Box's M testi ile sınanmıştır. Benlik saygısı (Box's M= 10.30, p<.05) için varyans-kovaryans eşitliği sağlanmamıştır. Ancak, varyans-kovaryans eşitliği sağlanmadığı durumlarda da diskriminant analizi yapılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Tabachnick ve Fidell (2015), örneklem büyüklüğü yeterliyse, Box M Testinin aşırı katı olduğu için kritik bir önem taşımadığını belirtmektedirler. Cinsiyet (Box's M= .12, p>.05), ekonomik gelir (Box's M= 3.85, p>.05), anne tutumu (Box's M= 4.72, p>.05) ve baba tutumu (Box's M= 4.56, p>.05) için varyans-kovaryans eşitliği sağlanmıştır. Sistemik hatalara neden olan otokorelasyonun olup olmadığını görmek için, Durbin-Watson Testi yapılmıştır. Genellikle, 1.50-2.50 Durbin-Watson Testi değeri, otokorelasyon olmadığını gösterir (Taşdan ve Erdem, 2010). Benlik saygısı ve sosyal medya bağımlılığı için DW=1.80; cinsiyet ve sosyal medya bağımlılığı için DW=1.88; ekonomik gelir ve sosyal medya bağımlılığı için DW=1.82; anne tutumu ve sosyal medya bağımlılığı için DW=1.87; baba tutumu ve sosyal medya bağımlılığı için DW=1.85 olarak otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Ayrıca, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını belirlemek için yapılmış olan analizler sonucunda, Tolerans Değerleri=1.00, VIF-Varyans Artış Değerleri=1.00 olarak bulunmuştur. VIF-Varyans Artış Değerlerinin 10'dan büyük olmaması, tolerans değerlerinin 30 değerini geçmemesi istatistiksel olarak beklenir (Kutsal ve Bilge, 2012). Analizler sonucunda, çoklu bağlantı sorununun olmadığı görülmüştür.

Araştırmada, “ergenlerin benlik saygısına göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusunun yanıtı aranmıştır. Yanıtı ulaştırmak için ergenlerin sosyal medya bağımlılık puanlarının benlik saygısına göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğine yönelik Diskriminant (Ayrıcı) Analizi Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 2.’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Benlik Saygısı İçin Hesaplanan Fonksiyona İlişkin Kanonik Diskriminant (Ayrırma) Fonksiyon Testi Sonuçları

Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kanonik Korelasyon	Wilks' Lambda	X ²	Sd	p
	.09	100	.30	.910	25.46	1	.00

Faktörler	Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları	Yapı Matrisi
Sosyal Bağımlılığı	Medya 1	1
Sosyal Bağımlılığı	Medya n	X SS
Benlik Saygısı Düşük	142	3.47 2.66
Benlik Saygısı Yüksek	131	1.98 2.03

Doğru Sınıflandırma Oranı: %62.6

Tablo 2.’de görüldüğü gibi, bir fonksiyon üretilmiştir. Diskriminant analizinde, bir ya da daha fazla sayıda nicel yordayıcı değişkenin/bağımsız değişkenin doğrusal kombinasyonu ile diskriminant fonksiyonu oluşturulur (örtük değişken). Olası fonksiyon sayısı 1’dir. Diskriminant fonksiyonun ne kadar önemli olduğunun değerlendirilmesinde özdeğer, kanonik korelasyon ve Wilks Lambda (λ) değerleri dikkate alınır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Tablo 2.’de görüldüğü gibi, 1 fonksiyon üretilmiştir. Birinci fonksiyonun özdeğeri, .09 olup, düşük değerdedir. Kanonik Diskriminant (Ayrırma) Fonksiyon Testinin özdeğeri kesin bir değer olmamakla birlikte .40’dan büyük olması “iyi” olarak kabul edilir (Çakmak ve Gürdal, 2015).

Tablo 2.’de görüldüğü gibi, diskriminant/ayırma fonksiyonunun kanonik korelasyon değeri birinci fonksiyon için .30’ dur. Kanonik korelasyon, bağımlı değişkene (benlik saygısı düzeyine) göre oluşturulan gruplarla, diskriminant fonksiyonu (yordayıcı değişken-bağımsız değişken olan sosyal medya bağımlılığı) arasındaki ilişkidir. Eğer, kanonik korelasyon sıfırsa, gruplarla fonksiyon arasında ilişki yoktur. Korelasyon ne kadar büyükse ilişki de yüksek olur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Kanonik korelasyon değerinin karesi, açıklama yüzdesini vermektedir. Kurulan modelde elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu, grupların ayrılmasını %09 oranında açıklamakta olup; % 09 oranında etkili olduğu sonucunu göstermektedir.

Tablo 2.’de görüldüğü gibi, benlik saygısı için üretilen fonksiyonun anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wilks Lambda (λ) Testi ve Ki-Kare (X^2) Testi değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda birinci fonksiyon için Wilks Lambda (λ) Testi=.910 ve $X^2=25.46$, $p < .00$ olarak bulunmuştur. Üretilen fonksiyonun Wilks’ Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmıştır. Bu durumda, fonksiyonun ayırma gücü anlamlı derecede yüksek olup, gruplar bir ayırma fonksiyonu ile ayrılabilirler.

Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu katsayılarında küçük değerler, düşük katkıyı gösterir. Büyük değerler, büyük katkıyı gösterir (Siyez ve Kaya, 2011). Yapı matrisi ise bağımsız değişkenlerin önemini değerlendirilmesinde kullanılır. Bu matris, her bir bağımsız değişkenin-yordayıcı değişkenin (sosyal medya bağımlılığı) diskriminant fonksiyonu ile korelasyonunu gösterir. Tablo 2’de görülen Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayısı incelendiğinde, birinci fonksiyon üzerinde $SKDFK= 1$; ve yapı matrisi $YM=1$ ’dir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, birinci fonksiyonda benlik saygısı düşük olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x} = 3.47$; benlik saygısı yüksek olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x} = 1.98$ ’dir. Benlik saygısı düşük olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması, benlik saygısı yüksek olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca analiz için doğru sınıflandırma olasılığı da, %62.6’dır.

Araştırmada, “ergenlerin cinsiyetine göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusunun yanıtı aranmıştır. Yanıtı ulaştırmak için ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğine yönelik Diskriminant (Ayrıcı) Analizi Testi uygulanmış ve sonuç Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet İçin Hesaplanan Fonksiyona İlişkin Kanonik Diskriminant (Ayrırma) Fonksiyon Testi Sonuçları

Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kanonik Korelasyon	Wilks' Lambda	X ²	Sd	p
	.05	100	.21	.955	14.30	1	.00

Faktörler	Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Katsayıları	Yapı Matrisi
Sosyal Medya Bağımlılığı	1	1
	n	X
Kız Ergen	141	3.24
Erkek Ergen	175	2.20
		SS
		2.44
		2.37

Doğru Sınıflandırma Oranı: %59.8

Tablo 3’de görüldüğü gibi, bir fonksiyon üretilmiştir. Birinci fonksiyonun özdeğeri, .05 olup, düşük değerdedir. Tablo 3.’de görüldüğü gibi, diskriminant/ayırma fonksiyonunun kanonik korelasyon değeri birinci fonksiyon için .21’ dir. Eğer, kanonik korelasyon sıfırsa, gruplarla fonksiyon arasında ilişki yoktur. Korelasyon ne kadar büyüse ilişki de yüksek olur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Kanonik korelasyon değerinin karesi, açıklama yüzdesini vermektedir. Kurulan modelde elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu, grupların ayrılmasını % 05 oranında açıklamakta olup; % 05 oranında etkili olduğu sonucunu göstermektedir.

Tablo 3’de görüldüğü gibi, cinsiyet için üretilen fonksiyonun anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wilks Lambda (λ) Testi ve Ki-Kare (X^2) Testi değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda birinci fonksiyon için Wilks Lambda (λ) Testi=.955 ve $X^2=14.30$, $p < .00$ olarak bulunmuştur. Üretilen

fonksiyonun Wilks' Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmıştır. Bu durumda, fonksiyonun ayırma gücü anlamlı derecede yüksek olup, gruplar bir ayırma fonksiyonu ile ayrılabilirler.

Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu katsayılarında küçük değerler, düşük katkıyı gösterir. Büyük değerler, büyük katkıyı gösterir (Siyez ve Kaya, 2011). Yapı matrisi ise bağımsız değişkenlerin önemini değerlendirilmesinde kullanılır. Bu matris, her bir bağımsız değişkenin-yordayıcı değişkenin (sosyal medya bağımlılığı) diskriminant fonksiyonu ile korelasyonunu gösterir. Tablo 3.'de görülen Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayısı incelendiğinde, birinci fonksiyon üzerinde $SKDFK=1$ ve yapı matrisi $YM=1$ 'dir. Tablo 3.'de görüldüğü gibi, birinci fonksiyonda kız ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x}=3.24$; erkek ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x}=2.20$ 'dir. Kız ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması, erkek ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca analiz için doğru sınıflandırma olasılığı da, % 59.8'dir.

Araştırmada, “ekonomik gelire göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusunun yanıtı aranmıştır. Yanıta ulaşmak için ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puanlarının ekonomik gelire göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğine yönelik Diskriminant (Ayrımcı) Analizi Testi uygulanmış ve sonuç Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Ekonomik Gelir İçin Hesaplanan Fonksiyona İlişkin, Kanonik Diskriminant (Ayrırma) Fonksiyon Testi Sonuçları

Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kanonik Korelasyon	Wilks' Lambda	X^2	Sd	p
1	.01	100	.09	.993	2.34	3	.51

Tablo 4'de görüldüğü gibi, bir fonksiyon üretilmiştir. Birinci fonksiyonun özdeğeri, .01 olup, düşük değerdedir. Tablo 4'de görüldüğü gibi, diskriminant/ayırma fonksiyonunun kanonik korelasyon değeri birinci fonksiyon için .09'dur. Eğer, kanonik korelasyon sıfırsa, gruplarla fonksiyon arasında ilişki yoktur. Korelasyon ne kadar büyükse ilişki de yüksek olur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Kanonik korelasyon değerinin karesi, açıklama yüzdesini vermektedir. Kurulan modelde elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu, grupların ayrılmasını % 01 oranında açıklamakta olup; % 01 oranında etkili olduğu sonucunu göstermektedir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, ekonomik gelir için üretilen fonksiyonun anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wilks Lambda (λ) Testi ve Ki-Kare (X^2) Testi değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda birinci fonksiyon için Wilks Lambda (λ) Testi=.993 ve $X^2=2.34$, $p>.05$ olarak bulunmuştur. Üretilen fonksiyonun Wilks' Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmamıştır. Fonksiyonun ayırma gücü anlamlı çıkmamış; gruplar bir ayırma fonksiyonu ile ayrılmamıştır. Bu bulgu, ekonomik gelire göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Araştırmada, “algılanan anne ve baba tutumlarına göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusunun yanıtı aranmıştır. Yanıta ulaşmak için ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puanlarının algılanan anne ve baba tutumlarına göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğine yönelik Diskriminant (Ayrımcı) Analizi Testi uygulanmış ve sonuç Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Algılanan Anne ve Baba Tutumları İçin Hesaplanan Fonksiyona İlişkin Kanonik Diskriminant (Ayırma) Fonksiyon Testi Sonuçları

Anne Tutumu	Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kanonik Korelasyon	Wilks' Lambda	X ²	Sd	p
	1	.05	100	.22	.953	15.20.	2	.00
Baba Tutumu	Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kanonik Korelasyon	Wilks' Lambda	X ²	Sd	p
	1	.01	100	.09	.991	2.81	2	.25

Anne Tutumu

Faktörler	Standartlaştırılmış Kanonik Fonksiyonu	Diskriminant Katsayıları	Yapı Matrisi
Sosyal Medya Bağımlılığı		1	1
Anne Tutumu	n	X	SS
Anne İlgili-Sevgi Dolu	291	2.53	2.33
Anne İlgisiz	18	4.83	3.11
Anne Otoriter	7	2.71	3.30

Doğru Sınıflandırma Oranı: %53.5

Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan anne tutumu için bir fonksiyon üretilmiştir. Birinci fonksiyonun özdeğeri, .05 olup, düşük değerdedir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, diskriminant/ayırma fonksiyonunun kanonik korelasyon değeri birinci fonksiyon için .22’ dir. Eğer, kanonik korelasyon sıfırsa, gruplarla fonksiyon arasında ilişki yoktur. Korelasyon ne kadar büyükse ilişki de yüksek olur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Kanonik korelasyon değerinin karesi, açıklama yüzdesini vermektedir. Kurulan modelde elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu, grupların ayrılmasında % 05 oranında açıklamakta olup; % 05 oranında etkili olduğu sonucunu göstermektedir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan anne tutumu için üretilen fonksiyonun anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wilks Lambda (λ) Testi ve Ki-Kare (X^2) Testi değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda birinci fonksiyon için Wilks Lambda (λ) Testi=.953 ve $X^2=15.20$, $p < .00$ olarak bulunmuştur. Üretilen fonksiyonun Wilks’ Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmıştır. Bu bulgu, algılanan anne tutumuna göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan baba tutumu için bir fonksiyon üretilmiştir. Birinci fonksiyonun özdeğeri, .01 olup, düşük değerdedir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, diskriminant/ayırma fonksiyonunun kanonik korelasyon değeri birinci fonksiyon için .09’ dur. Eğer, kanonik korelasyon sıfırsa, gruplarla fonksiyon arasında ilişki yoktur. Korelasyon ne kadar büyükse ilişki de yüksek olur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Kanonik korelasyon değerinin karesi, açıklama yüzdesini vermektedir. Kurulan modelde elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu, grupların ayrılmasında % 01 oranında açıklamakta olup; %01 oranında etkili olduğu sonucunu göstermektedir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan baba tutumu için üretilen fonksiyonun anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wilks Lambda (λ) Testi ve Ki-Kare (X^2) Testi değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda birinci fonksiyon için Wilks Lambda (λ) Testi=.991 ve $X^2=2.81$, $p> .05$ olarak bulunmuştur. Üretilen fonksiyonun Wilks’ Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmamıştır. Bu durumda, fonksiyonun ayırma gücü anlamlı çıkmamış; gruplar bir ayırma fonksiyonu ile ayrılmamıştır. Bu bulgu, algılanan baba tutumuna göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan anne tutumu için üretilen fonksiyonun Wilks’ Lambda Testine yönelik Ki-Kare (X^2) değeri anlamlı çıkmıştır. Algılanan anne tutumu için, Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları ve Yapı Matrisi hesaplanmış ve sonuçlar yine Tablo 5.’de gösterilmiştir. Ayrıca, Tablo 5’de, algılanan anne tutumuna göre sosyal medya bağımlılık puan ortalamaları ve standart sapmaları da gösterilmiştir. Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu katsayılarında küçük değerler, düşük katkıyı gösterir. Büyük değerler, büyük katkıyı gösterir (Siyez ve Kaya, 2011). Yapı matrisi ise bağımsız değişkenlerin önemini değerlendirmesinde kullanılır. Bu matris, her bir bağımsız değişkenin- yordayıcı değişkenin (sosyal medya bağımlılığı) diskriminant fonksiyonu ile korelasyonunu gösterir. Tablo 5’de görülen Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayısı incelendiğinde, birinci fonksiyon üzerinde $SKDFK= 1$ ve yapı matrisi $YM=1$ ’dir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, birinci fonksiyonda algılanan anne tutumu ilgili ve sevgi dolu olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x}= 2.53$; anne tutumu ilgisiz olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x}= 4.83$; ve anne tutumu otoriter olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması $\bar{x}= 2.71$ ’dir. Bu bulgulardan, algılanan anne tutumu ilgili ve sevgi dolu olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyinin en düşük çıktığı; algılanan anne tutumu ilgisiz olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyinin en yüksek çıktığı görülmektedir. Ayrıca analiz için doğru sınıflandırma olasılığı da, %53.5’dir. Öte yandan Tablo 5’de görüldüğü gibi, algılanan baba tutumlarına göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.

TARTIŞMA

Araştırmamızın sonucunda, düşük benlik saygısına sahip olan ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin, yüksek benlik saygısına sahip olan ergenlerinkinden anlamlı olarak yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, düşük benlik saygısına sahip olan ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ergenler üzerinde yapılmış olan çeşitli araştırmaların sonucunda, benlik saygısıyla günlük internet kullanımı ve sosyal medya bağımlılığı arasında (Kırcaburun, 2016); benlik saygısıyla sosyal medya bağımlılığı (Hawi ve Rupert, 2017); sosyal medya ağlarının aşırı kullanımı (Malo-Cerrato, Martín-Perpiñá ve Viñas-Poch, 2018); bilgisayar bağımlılığı (Demirli ve Aydın, 2017); problemlerle internet kullanımı (Banyai, Zsila, Kira’ly ve ark., 2017); ve internet bağımlılığı (Yıldırım, 2016) arasında negatif ilişkiler bulunmuştur. Ingólfssdóttir (2017) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, benlik saygısı düşük olan ergenlerin sosyal medyada geçirdikleri sürenin daha fazla olduğunu bulmuştur. Bu araştırma sonuçları benlik saygısı azaldıkça, sosyal medya bağımlılığının, internet bağımlılığının, bilgisayar bağımlılığının ve aşırı sosyal medya kullanımının arttığını göstermektedir. Uzun, Yıldırım ve Uzun’un (2016) dikkat eksikliği ve hiperaktivite tanısını almış olan ergenler üzerinde yapmış oldukları araştırmanın sonucunda benlik saygısı düşük olan ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğunu bulmuşlardır. Şahin ve Kumcağız’ın (2017) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmaların sonucunda da, düşük benlik saygısına sahip olan bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğunu bulmuşlardır. Bu araştırmalar, araştırmamızın bulgusunu desteklemektedir. Öte yandan, Artan (2017), üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda,

sosyal medya kullanım süresi fazla olan bireylerin olumlu benlik şemasının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Özellikle sosyal medyadan kendileriyle ilgili olumlu geri bildirim alan bireyler sosyal medyayı daha fazla kullanabilmektedirler. Sosyal medya, çok çeşitli içeriğiyle bireylerin kendilerini başkalarıyla sosyal karşılaştırma olanağını da verir. Bu da sosyal medya kullanımının fazlalaşmasına neden olabilir. Valkenburg, Peter ve Schouten (2006) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda da, sosyal medyadan profilleriyle ilgili olumlu geri bildirim alan ergenlerin benlik saygısının yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Araştırmamızın sonucunda, kız ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin, erkek ergenlerinkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazında, kız ergenlerde problemlili sosyal medya kullanımının erkek ergenlere göre daha fazla olduğu belirtilmektedir (Banyai, Zsila, Kira'ly ve ark., 2017). Malo-Cerrato, Martín-Perpiñá ve Viñas-Poch'ın (2018) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, kız ergenlerde sosyal medya ağlarının aşırı kullanımı, erkek ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Çayırılı (2018), Tutgun-Ünal (2015), yapmış oldukları araştırmaların sonucunda, sosyal medya kullanımının kadınlarda daha fazla olduğunu bulmuştur. Öte yandan, Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli (2010) ergenler üzerinde ve Çiftçi'nin (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmalarının sonucunda erkeklerin sosyal medya bağımlılık düzeyinin yüksek olduğu bulunmuştur. Aydın'ın (2017) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, erkek ergenlerin bilgisayar bağımlılığı düzeylerinin kız ergenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak, Yıldırım'ın (2016) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, cinsiyete göre ergenlerin internet bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Baz'ın (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, cinsiyete göre sosyal medya bağımlılığı; Yaygır'ın (2018) cinsiyete göre internet bağımlılığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Rollero, Daniele ve Tartaglia (2019) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, erkeklerin iletişim kurmak ve düşüncelerini paylaşmak için sosyal ağ sitelerini kadınlara oranla daha fazla kullandıklarını bulmuşlardır. Yapılmış olan araştırmalarda görüldüğü gibi, cinsiyete göre sosyal medya bağımlılığı, internet bağımlılığı ve kullanım süresinde farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmamızın sonucunda, ergenlerin ekonomik gelirine göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur. Araştırmamızın bulgularını destekleyen Yıldırım'ın (2016) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, ekonomik gelire göre ergenlerin internet bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış olan araştırmaların sonucunda, ekonomik gelire göre sosyal medya bağımlılığı (Baz, 2018) ve internet bağımlılığı (Yaygır, 2018) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Günümüzde ülkemizde de internetin ucuzlaması ve internete erişimin kolaylaşması ile birlikte internete ve sosyal medyaya ulaşım ve kullanımı kolaylaşmıştır. Nitekim TÜİK Raporuna (2018) göre, bireylerin %83,8'i evden internete erişim imkânına sahiptir. Bundan dolayı, ergenlerin ekonomik gelirine göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasından anlamlı bir farklılık bulunmamış olabilir.

Araştırmamızın sonucunda, ergenlerin algılanan anne tutumlarına göre sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Algılanan anne tutumu ilgili-sevgi dolu olan, demokratik olan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin, anne tutumu ilgisiz olan ergenlerinkinden anlamlı olarak düşük olduğu bulunmuştur. Ancak, ergenlerin algılanan baba tutumlarına göre sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur. Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli'nin (2010) ergenler üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda da, anne baba tutumu ilgisiz olan ergenlerin internet bağımlılık düzeyi en yüksek çıkmıştır. Anne babanın ilgisiz olması, çocuğuyla yeterli sürede sağlıklı iletişim kurmadığının bir göstergesidir. Bu durumda, ergen sosyal medya üzerinden uzun saatler iletişim kurmakta; ve geçirdiği sürenin farkında olmamaktadır. Demir (2016), ergenler üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, ergenlerin aile içi konuşulan konulardan sıkıldıklarını, aileleri oldukları zamanlarda bile sosyal medyada olan olayları merak ettiklerini bulmuştur. Bu durum, ergenlerin sosyal medyayı daha fazla kullanmalarına neden olmaktadır.

Araştırma bulgularımızı genel olarak değerlendirdiğimizde, benlik saygısının, cinsiyetin, anne tutumlarının sosyal medya bağımlılığını etkilediği görülmektedir. Ergenlik dönemi, sosyal yakınlık gereksinimlerinin artmasıyla birlikte sosyal ilişkilerin önem kazandığı bir dönemdir. Bu açıdan, okul

psikolojik danışmanlarının ergenlerin özellikle benlik saygılarını, iletişim becerilerini, problem çözme becerilerini geliştirici psikoeğitim çalışmalarını yapmaları; ayrıca, sosyal medya kullanımının yararları ve zararları konularında bilgilendirici çalışmaları yapmaları çok önemli görünmektedir. Ergenlerin gerçek yaşamda iletişim kurma ile sanal ortamda iletişim kurma arasındaki farklılıkları öğrenmelerine de yardımcı olunmalıdır. Sosyal medya kullanımının ve bağımlılığının azaltılması için ergenlerin spor, resim, müzik, tiyatro, geziler, kulüp çalışmaları vb etkinlikleri yapmaları konusunda teşvik edilmeleri; hobi edinmelerinin sağlanması da çok önemlidir. Sosyal medya kullanımı yoğun olduğu için, sosyal medya kullanımının özellikle “olumlu yönde” olmasını teşvik etmek gerekir. Sosyal medya ile öğrenciler ödevleri ve projeleri için bilgi ve düşünce paylaşımında bulunurlar; işbirliği yapmayı öğrenirler; yabancı dil öğrenirler; sosyal yardım projelerini başlatırlar; yeni ürünlerin, farklı yerlerin ve ülkelerin tanıtımı sayesinde fikir sahibi olurlar.

Ayrıca, okul psikolojik danışmanlarının anne babalara yönelik olarak iletişim becerileri, olumlu benlik, sosyal medya kullanımının yararları ve zararları konularında bilgilendirici çalışmaları yapmaları da gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Artan, T. (2017). *Benlik saygısı, vücut algısı, narsisizm ve sosyal karşılaştırmanın sosyal medya kullanımı üzerine etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa, Kıbrıs.
- Aryana, M. (2010). Relationship between self-esteem and academic achievement amongst pre-university students. *Journal of Applied Sciences*, 10, 2474-2477.
- Aydiner, S. (2017). *Ortaokul kademesindeki öğrencilerin bilgisayar bağımlılıkları ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Banyai, F., Zsila, A., Kira'ly, O., Maraz, A., Elekes, Z., Griffiths, M. D., Andreassen, C. S. & Demetrovics, Z. (2017) Problematic social media use: results from a large-scale nationally representative adolescent sample. *Plos One*, 12(1), 1-13.
- Baz, F. Ç. (2018). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine çalışma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 276-295.
- Büyükşahin-Çevik, G. ve Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve annebaba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-240.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: çanakkale’de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 9(2), 27-50.
- Demirli, C. ve Aydiner, S. (2017). Ortaokul öğrencilerinin bilgisayar bağımlılıklarıyla benlik saygıları arasındaki ilişkinin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 47-60.
- Düvenci, A. (2012). *Ağ neslinin internet kullanımı üzerindeki sosyal medya etkisinin sosyal sapma yaklaşımı ile incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Echeburua, E. & Corral, P. (2010) Addiction to new technologies and to online social networking in young people: a new challenge. *Adicciones*, 22(2), 91-96.
- Esen, B. K. ve Gündoğdu, M. (2010). The relationship between internet addiction, peer pressure and perceived social support among adolescents. *The International Journal of Educational Researchers*, 2(1), 29-36.

- Evren, C. (2016). Davranışsal bağımlılıklar. *Türkiye Psikiyatri Derneği Sürekli Eğitim / Sürekli Mesleki Gelişim Dergisi*, 6(3), III.
- Gerrig, R. J. Ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve yaşam* (G. Sart, Çev.). Ankara: Nobel.
- George, D. & Mallery, M. (Eds.). (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update*. Boston: Pearson.
- Goldberg, I. (1996). Internet addiction support group, Goldberg's message. 18 Haziran 2019 tarihinde <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/supportgp.html> adresinden erişildi.
- Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 4 (5). e118.doi:10.4172/2155-6105.1000e118.
- Hawi, N. & Rupert, S. M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. *Social Science Computer Review*, 35(5), 576-586.
- Hou, Y., Xiong, D., Jiang, T., Song, L. & Wang, Q. (2019). Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 13(1). Doi: [10.5817/CP2019-1-4](https://doi.org/10.5817/CP2019-1-4).
- Ingólfssdóttir, H. R. (2017). *The relationship between social media use and self-esteem: gender difference and the effects of parental support. self-esteem: social media use and gender difference*. 18 Haziran 2019 tarihinde https://skemman.is/bitstream/1946/28394/1/Hanna_Run_Complete_Thesis_B_Sc_skemman.pdf adresinden erişildi.
- Khan, N. T. (2018). Internet addiction: a global psychological addiction disorder. *The Journal of Medical Research*, 4(4), 202-203.
- Kırcaburun, K. (2016). Self-esteem, daily internet use and social media addiction as predictors of depression among Turkish adolescents. *Journal of Education and Practice*, 7(24), 64-72.
- Kim, W., Jeong, O. R. & Lee, S. W. (2010). On social web site. *Information Systems*. 35(2), 215-236.
- Kuss, D. J. & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction a review of the psychological literature. *International of Journal Environmenta Research and Public Health*, 8, 3528-3552.
- Kuss, D. J. & Lopez-Fernandez O. (2016). Internet addiction and problematic Internet use: a systematic review of clinical research. *World Journal of Psychiatry*, 6(1), 143-176.
- Kutsal, D. ve Bilge, F. (2012). Lise öğrencilerinin tükenmişlik ve sosyal destek düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 283-297.
- Küçükvardar, M. ve Tıngöy, Ö. (2018). Teknoloji bağımlılığının semptomlar temelinde incelenmesi. *İletişim ve Bilişim Teknolojileri*, 9(35), 111-123.
- Malo-Cerrato, S., Martín-Perpiñá, M. & Viñas-Poch, F. (2018). Excessive use of social networks: Psychosocial profile of Spanish adolescents. *Comunicar*, 56(26), 101-109.
- Okay, M. T. (2019). İnternet bağımlılığı. 18 Haziran 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/bilisim_internet/docs/sunumlar/amatem adresinden erişildi.
- Rollero, C., Daniele, A. & Tartaglia, S. (2019). Do men post and women view? The role of gender, personality and emotions in online social activity. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 13(1), article 1. doi.org/10.5817/CP2019-1-1.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik* (D.M. Siyez, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı-DSM 5* (2014). (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: HYB Yayınları.

- Savcı, M. ve Aysan, F. (2017). Technological addictions and social connectedness: predictor effect of internet addiction, social media addiction, digital game addiction and smartphone addiction on social connectedness. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences* 30, 202-216.
- Social Media - Statistics & Facts.(2019). Published by J. Clement. 18 Haziran 2019 tarihinde <https://www.statista.com> adresinden erişildi.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Taş, İ. (2017) Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği kısa formunun (SMBÖ-KF) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addiction ve Cyberbullying*, 4(1), 27-40.
- Taşdan, M. ve Erdem, M. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş yaşamı kalitesi ile örgütsel değer algıları arasındaki ilişki düzeyi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 92-113.
- Taylor, S., Peplau, L. A. ve Sears, D.O. (2012). *Sosyal Psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge.
- TUIK Türkiye'nin İnternet Kullanım Alışkanlıkları Raporu (2019). 18 Haziran 2019 tarihinde <https://www.guvenliweb.org.tr> adresinden erişildi.
- Tutgun Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uzun, Ö., Yıldırım, V. ve Uzun, E. (2016). Dikkat Eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan ergenlerde sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve sosyal medya bağımlılığı, benlik saygısı ve algılanan sosyal destek ilişkisi. *TJFM&PC*, 10(3), 142-147.
- Valkenburg, P. M., Peter, J. & Alexander P. Schouten, A. P. (2016). friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem. *CyberPsychology & Behavior*, 9(5), 584-588.
- Weiten, W., Yost, H. E. ve Dunn, D.S. (2016). *Psikoloji ve çağdaş yaşam* (E. İkiz, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Yalçın, Ö. ve Karaçetin, G. (2016). İnternet bağımlılığı ve diğer teknolojik bağımlılıklar. A. Pekcanlar Akay ve E. S. Ercan (Ed.), *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* (ss .471-527) içinde. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği.
- Yavuz, O. (2018). Ergenlik döneminde internet bağımlılığının okul başarısı üzerinde etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1056-1080.
- Yaygır, C. (2018). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, M. S. (2016). *Ergenlerde internet bağımlılığının obezite ve benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Young, K. (1999) Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment. In L. Vande Creek & T. Jackson (Eds.), *Innovations in Clinical Practice: A Source Book* (Vol. 17; pp. 19-31). Sarasota, FL: Professional Resource Press.

Sanat Müzelerindeki Kopyalama Programlarının Tarihsel Temelleri ve Amerika'daki Uygulama Örnekleri

Dr.Öğr.Üyesi Cihan Şule KÜLÜK^{1*}

Geliş tarihi: 01.09.2019
Kabul tarihi: 19.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 378-395
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 4%.

¹Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Türkiye, csule82@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-8088-746X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Görevini konservasyonun ötesine taşıyan ve çağdaş müzeciliğin gereğini uygulayan sanat müzeleri, sanatı üretenleri ve sanatı alımlayanları bir araya getirerek, sanatın farklı bağlamlarıyla anlaşılmasına dönük çalışmalar sunmaktadır. Bu çalışmaların başında, müzelerin sosyal hizmet çalışmaları kapsamında sunduğu, sanatçıların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan “kopyalama programları” yer almaktadır. Sanatçıların ve sanat öğrencilerinin, sanat eserlerini incelemelerine, teknik olarak analiz etmelerine ve anlamalarına yönelik olarak sunulan bu program ile ayrıca sanatçıların ve müze ziyaretçilerinin bir araya getirilmesi de hedeflenmektedir. Müzeler, kopyalama çalışmalarını “sanatçının hem görsel hem de teknik sözlüğünü genişletip kendi eserini zenginleştirebileceği” değerli bir yol olarak görmektedirler. Bu anlayış doğrultusunda kopyalama programları, müzelerin eğitim misyonunun da önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Eski bir sanat formunun kopyalanmasını temsil eden bu geleneğin, dünyanın en önemli sanat müzelerinden biri olan Louvre'un halka açıldığı 1793 yılına dayandığı ve günümüzde de başta Amerika olmak üzere, Avustralya, Danimarka, Fransa, İspanya, Hollanda, İngiltere, İskoçya gibi gelişmiş ülkelerde de sürdürüldüğü görülmektedir. Türkiye'deki sanat müzelerinde ise kopyalama programlarına yer verilmediği görülmekte bu bağlamda bu araştırmanın, Türkiye'deki sanat müzeleri için örnek teşkil edeceği ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sanat müzelerindeki kopyalama programlarını tarihsel bağlamında ele alan ve Amerika'daki sanat müzelerinde günümüzde gerçekleştirilen kopyalama programlarını betimlemeyi amaçlayan bu çalışma, betimsel tarama modelinde olup, veriler doküman inceleme tekniğiyle toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Müzeleri, Sosyal Hizmet Programları, Kopyalama Programları.

Historical Foundation of the Copyist Programs in Art Museums and Their Application Examples in the Us

Asst. Prof. Dr. Cihan Şule KÜLÜK^{1*}

First received: 01.09.2019

Accepted: 18.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 378-395

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 4%.

¹Bolu Abant İzzet Baysal University,
Turkey, csule82@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-8088-746X

*Corresponding Author

ABSTRACT

Doing what is necessary and moving beyond the duty of conservation, art museums provide works with the purpose of a better comprehension of art in its different contexts by gathering artists and aesthetes. Foremost among these exercises are the “copyist programs” prepared through the needs and desires of artists and offered as part of the works of social services. With this program intended for artists and art students to study, analyze technically and comprehend the artworks, it is also aimed to bring artists and museum visitors together. Museums regard the copyist exercises as a valuable way for “the artist to enrich their works by enhancing both their visual and technical repertoire”, and these exercises form an important part of the educational mission of museums. Representing the duplication of an old art form, this custom seems to date back to 1793 when the Louvre, one of the most prominent art museums in the world, opened its doors to public, and today this practice continues in developed countries such as Australia, Denmark, France, Spain, the Netherlands, England, Scotland and particularly the US. In Turkey, on the other hand, it seems copyist programs are not present in art museums, and this research is expected to set an example for the art museums in Turkey and contribute to the body of literature in that regard. Addressing the copyist programs in art museums in its historical context with the data collected through analyzing technique, this study, in a descriptive survey model, aims to portray the existing copyist programs in art museums in the US today.

Key Words: Art Museums, Social Services Programs, Copyist Programs.

GİRİŞ

"Başkalarını kopyalamak gereklidir, ancak kendini kopyalamak zavallılıktır."

Pablo Picasso

Gelişmiş ülkelerin kültür sanat politikaları doğrultusunda zengin sergiler ve etkinlik programları sunan sanat müzeleri, büyük kitlelere erişebilme yetkinlikleri ile toplumun görsel dünyalarını zenginleştirme, estetik duyarlık kazandırma gibi konularda belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda sanat müzeleri, öğrenciler, engelliler, yaşlılar, çocuklar, göçmenler gibi çeşitli grupları temsil eden müze ziyaretçilerinin ve sanatçıların ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda sosyal hizmet programları uygulamaktadır. Müzeler uyguladıkları bu farklı programlarla halkın tamamına ulaşmayı hedeflemektedir.

Sanat müzelerinin sosyal hizmet çalışmaları kapsamında sunduğu programlardan biri de sanatçıların istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak geliştirdikleri "kopyalama programlarıdır". Sanatçıların ve sanat öğrencilerinin, sanat eserlerini incelemelerine, teknik olarak analiz etmelerine ve anlamalarına yönelik olarak sunulan bu program ile ayrıca sanatçıların ve müze ziyaretçilerinin bir araya getirilmesi de hedeflenmektedir.

Casey Lesser, 2018 yılında kaleme aldığı makalesinde, sanat müzelerinin sunduğu "kopyalama programlarını", yetenekli sanatçıların, kamuya açık saatlerde, önemli sanat eserlerinin yanına şövalelerini kurarak kendi nefes kesici kopyalarını yapmalarına olanak sağlayan girişimler olarak tanımlamaktadır. Lesser, kopyalama programlarını değerlendirirken, Paris'teki Louvre Müzesinin, Madrid'deki Prado Ulusal Sanat Müzesi (Museo Nacional del Prado) ve Washington'da bulunan Ulusal Sanat Galerisi (National Gallery of Art) gibi dünyadaki belli başlı sanat müzelerindeki benzer programların mevcudiyetinin altını çizmektedir. Lesser'a göre; bu programlar, sanat tarihinin başyapıtlarından öğrenilmesine olağanüstü erişim sağlayarak, yaşayan ve çalışan sanatçıları desteklemektedir. Sıkı kurullarla yönetilen bu saygın programlar, ziyaretçiler için müzeyi deneyimlemenin etkileyici bir yoluyken müzelerin eğitim misyonunun da önemli bir uzantısıdır.

Türk Dil Kurumu'nun Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğünde (1968), "kopya"; "benzeti" olarak tanımlanırken Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde (2005), "kopya": "bir sanat eserinin veya yazılı bir metnin taklidi", asıl karşıtı olarak tanımlanmıştır. Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğünde ise "kopya", "ünlü bir sanatçıya ait bir yapıtın bir başkasınca üretilen tıpkısı" olarak tanımlanmıştır (Sözen ve Tanyeli, 2009).

Tarih boyunca sanatçıların, başka sanatçıların eserlerini inceledikleri ve kullandıkları teknikleri öğrenmek adına, kopyadan yararlandıkları bilinmektedir. Ayrıca Pablo Picasso, Van Gogh, Francis Bacon, Edouard Manet gibi pek çok sanatçının, önceden yapılmış bir eserin yorumuna dayanan esinlenme/alıntı içeren yeniden üretimleri de mevcuttur. Kopya ve esinlenme/alıntı sanat dünyasında kabul görmüş birbirinden bağımsız kavramlardır ve ayrı işlevleri vardır. Sanat eserlerini kopyalama meselesi, sanatı anlamaya ve öğrenmeye dönük doğal bir çaba olarak görülürken esinlenme/alıntı ise yeniden üretimi doğuran bir ifade şekli olarak kabul görmüştür. Bu araştırmada, sanatçıların ve sanat öğrencilerinin bir sanat eserini incelemek, öğrenmek ve teknik deneyim kazanmak adına yapmış oldukları kopyalama çalışmaları ele alınmakta, bu bağlamda Amerika Birleşil Devletleri'ndeki sanat müzelerinde gerçekleştirilen kopyalama programlarına değinilmektedir. Kopyalama programı İngilizce alan yazınında "Copyist Program" olarak yer almakta ve bu çalışmada "kopyalama programı" şeklinde kullanılmaktadır. Eski bir sanat formunun kopyalanmasını temsil eden bu geleneğin, dünyanın en önemli sanat müzelerinden biri olan Louvre'un halka açıldığı 1793 yılına dayandığı ve günümüzde de başta Amerika olmak üzere, Avustralya, Danimarka, Fransa, İspanya, Hollanda, İngiltere, İskoçya gibi gelişmiş ülkelerde de sürdürüldüğü ancak Türkiye'deki sanat müzelerinde kopyalama programlarına yer verilmediği görülmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmanın, Türkiye'deki sanat müzeleri için örnek teşkil edeceği ve alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, öncelikle kopyalama programları, tarihsel ve düşünsel temelleri bağlamında ele alınmış ve günümüzde kopyalama programlarını en etkin uygulayan sanat

müzelerinden örnekler verilmiştir. Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum), Ulusal Sanat Galerisi (National Gallery of Art) ve Walters Sanat Müzesi'ndeki (The Walters Art Museum) kopyalama programlarının işleyişi betimlenmiştir. Sanat müzelerindeki kopyalama programlarını tarihsel bağlamında ele alan ve Amerika'daki sanat müzelerinde gerçekleştirilen kopyalama programlarını betimlemeyi amaçlayan bu çalışma, betimsel tarama modeli olup veriler doküman inceleme tekniğiyle toplanmıştır.

1. Sanat Müzelerinde Uygulanan Kopyalama Programlarının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri

Günümüzde sanat müzelerinde uygulanan kopyalama programlarının en eski örneğinin, Louvre Müzesi'nde 1793 yılında Fransız Devrimi sırasında başladığını kaydeden Lesser (2018), o dönemde müzeye girmek isteyen ve ustaların çalışmalarını kopyalamak isteyen herhangi bir sanatçıya, şövale verilmesinin bir kural olduğunu belirtmektedir. Edgar Degas, Pablo Picasso ve Salvador Dalí gibi sanatçıların da Louvre Müzesi'nde kopya çalışmalar yaptığını ifade eden Lesser, günümüzde de bu geleneğin devam ettiğini ve her yıl 250 sanatçıya Louvre Müzesi'nde üç ay çalışması için yüksek imtiyazlı kopyalama izni verildiğini dile getirmektedir (Resim 1).

Resim 1 “Louvre Müzesi'nde kopyalama yapan bir sanatçı ve müze ziyaretçileri”, 2017, Ivan Guilbert. [(http://www.ivanguilbert.com/les-copistes-du-louvre#12), (Ert.15.05.2019)].

Louvre ilk kez 1793 yılında halka açıldığında, sanatçıların koleksiyonlarını incelemesi ve kopyalaması için on günde bir gün tekrarlanan özel bir program uygulanmaya başlanmıştı. Bu teşvik sayesinde Louvre'un büyük ölçüde Fransız sanatının laboratuvarı olarak tanınması sağlanmıştır. İlk Amerikan müzeleri neredeyse bir yüzyıl sonra kurulduğunda, Louvre'un politikasını benimsemişlerdi. Böylelikle sanatçılara ve öğrencilere galerilerindeki çalışmalardan resim kopyalama veya model alma izni vermek, müze eğitiminin temel aracı haline gelmişti (Newsom ve Silver, 1978).

Kopyalama çalışmalarının Avrupa sanat müzelerinde yeni yeni uygulanmaya başladığı dönemlerde, bu çalışmaların günümüze kıyasla olağanüstü bir çaba ile yürütüldüğü görülmektedir. Öyle ki Gutiérrez (2017), orijinal adıyla (Museo del Prado) Prado Sanat Müzesi'nin, 1819'da halka açıldığında, müze binasının haftanın bir günü temizlemeye kapatılarak ve sadece çarşamba günleri halka açılarak geri kalan haftanın beş gününün ise akademi öğrencilerinin ve sanatçıların kopya çalışmalar ve resim incelemeleri yapabilmeleri için tahsis edildiğini belirtmektedir (Resim 2). Kopyalama programları günümüzde de Prado Sanat Müzesi'nin misyonunun belirleyici bir hedefi olmakta ve gelecekteki sanatçılar için bir eğitim merkezi olmayı taahhüt etmektedir (Resim 3).

Resim: 2 “19. Yüzyıl’da Prado Sanat Müzesi’nde kopyalama yapan bir sanatçılar”, [(Gutiérrez, 2017 s.72.)].

Resim: 3 “Prado Sanat Müzesi’nde kopyalama yapan bir sanatçı ve müze ziyaretçileri”, 2013. [(https://elpais.com/cultura/2013/01/27/album/1359245069_373345.html#foto_gal_1), (Ert.15.05.2019)].

Avrupa’da orijinal sanat eserleri öyle büyük bir tutkuyla kopyalanıyordu ki sonunda kopya eserlerin toplanacağı ve sergileneceği bir kopya eserler müzesi açıldı. Kopyalama çalışmalarına neden bu kadar önem verildiğini Jacobs (2019), tarihsel bağlamında ele alır ve şöyle açıklar;

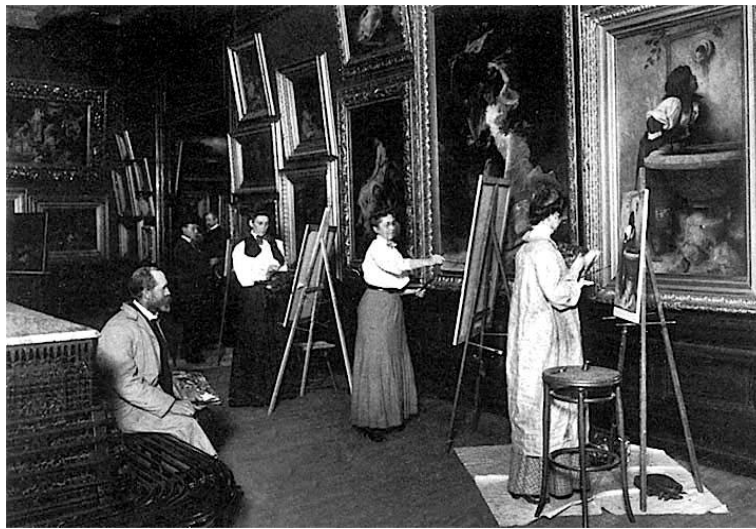
“Musée des Copies (Kopyalar Müzesi) 1872’de kuruldu ve ertesi yıl halka açıldı. Fransız hükümeti güzel sanatlar direktörü Charles Blanc’ın projeyi şahsen desteklediği tanınmış ve de az tanınmış sanatçılar tarafından yapılmış kopyalardan oluşan Avrupa’daki en iyi 150 resimin yer aldığı koleksiyon ziyarete açıldı. O zamanlar kopyalarla dolu bir müze bugün olduğundan daha az garip görünüyordu. Ünlü tabloların çoğaltılmasının 19. yüzyılda Fransa’da önemli bir yeri vardı. Louvre’da kopyalamak için belirlenmiş günler vardı ve müze salonları kadın ve erkek ressamın kopyalama çalışmalarına ev sahipliği yapıyordu. Öğrencilerin, eski ustaların tarzına hâkim olmaları ve çalışmalarını kopyalayarak öğrenmeleri bekleniyordu. Ayrıca o dönemde hiç kimsenin danışabileceği yüksek çözünürlüklü fotoğraflar da yoktu. Saygın ressamlar da sürekli bir eğitim yöntemi olarak kopya çalışmalarına devam ettiler. İzlenimci hareketi kurmaya devam edecek ressamın bazıları bu geleneksel yoldan eğitim almışlardı. Édouard Manet 1850’lerin sonunda Louvre’da Rubens’in bir eserini kopyalamıştı. Çok iyi kopyalama yapabilmek değerli bir beceriydi. Bazı sanatçılar yaşamlarını sürdürmek için, özel sektör ve devlet kurumlarına özellikle elçiliklere ve kamu binalarına asılacak kopyalar üretti. Ancak sanat eğitimi alanındaki anlayış değişikliği ve ardından gelen eleştiriler

1873 yılında iki yıldan daha kısa bir süre sonra Kopyalar Müzesi'nin kısa ömrünü sonlandırdı. Çok renkli gravürler ve gittikçe daha ileri düzeyde ve erişilebilir fotoğrafçılık, Fransa sanat dünyasında kopyanın öneminin azalmasına katkıda bulundu. Blanc'ın gelecek nesillere zamansız bir anıt olmasını beklediği müze, Paris'in uzun sanatsal tarihinde meraklı bir dipnottan öteye gidemedi”.

Modernizmin ilkeleri, 1930'larda profesyonel sanat eğitime dâhil edilmeye başladığında, kopyalama yöntemi temel bir öğrenme aracı olarak temelini kaybetti. Van Gogh, Delacroix, Cezanne, Poussin, Matisse, De Heem, Derain ve Breughel gibi modern ustaların yaptığı önemli kopyaları, bireysel ifadeler ve yeni estetik ilkeler peşinde koşan sanatçılar tarafından unutuldu. 1970'lere gelindiğinde, sanatçıları binlerce yıldır yönlendiren bir süreç neredeyse sona ermişti. Her ne kadar Avrupa, sanat eğitimi bu geleneği sürdürmüş olsa da kopyalama programlarının hala sürdürüldüğü birkaç Amerikan müzesinde, çoğunlukla yaşlı ve amatör ressamlar için çağın gerçeğini yakalayamayan bir boş zaman etkinliğine ve bir eğlenceye dönüşmüştü (Newsom ve Silver, 1978).

Erin Blakemore 2016 yılında Smithsonian Dergisi'nde ele aldığı makalesinde; günümüzde, sanatçıların başka sanatçıların eserlerini kopyalamasının, şaşırtıcı görünebilir olsa da aslında bin yıldır görsel sanatların hayati bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Blakemore'a göre; büyük ustalar rutin olarak bu sürece katılarak, kendi sanat imzalarını/mühürlerini kendilerinden önce gelen sanatçılardan kazandılar. Örneğin; Paul Cézanne, Eugène Delacroix'in çalışmalarını takıntı haline getirmişti, çalışmalarını, kendi ilhan perilerine yakışır bir hürmet gösterme çabasıyla tekrar tekrar kopyalamıştır. Vincent van Gogh da pek çok sanat eserinin kopya çalışmasını yapmıştır ve Caravaggio'nun çalışmalarının kopyalarını yapan ressamlar, zaman içinde kaybedilen tabloların korunmasına yardımcı olmuştur.

Günümüzde, Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki Louvre'daki, Ulusal Sanat Galerisi'ndeki, diğer kurumlardaki kopyalama programları ve benzer programlar, birbirleriyle rekabet etmekte ve halk tarafından çok sevilmektedir. Ancak müzelerde kopyalama programlarına katılan sanatçılar her zaman saygı görmemiştir. Örneğin; 1887'de The New York Times, Louvre'daki kopyalama programlarına katılan sanatçıları alay konusu yapan bir makale yayınlamıştır. Neyse ki, kopya çalışmaları yapan sanatçılara yönelik bu görüş daha sonra ortadan kaybolmuştur. Sonuçta, taklit etme /kopyalama hem bir övme hem de bir öğrenme şeklidir ve sanat eleştirmenlerinden müze başkanlarına kadar herkes bu uygulamayı sıcak bir şekilde karşılamaktadır. (Blakemore, 2006). Amerika'daki kopyalama çalışmalarının sanat müzelerinde uygulanması ve ülke geneline yayılması konusundaki çalışmalar, Metropolitan Sanat Müzesi'nde 1900'lü yıllarda çekilmiş fotoğraflarla da belgelenmektedir (Resim 4), (Resim 5). 1887'de Avrupa'daki sanat müzelerinde gerçekleştirilen kopyalama çalışmalarına en ağır eleştirileri getiren Amerika'nın, günümüzdeki kopyalama programlarının en iyi uygulayıcısı olması ise dikkat çekici bir durumdur.

Resim: 4 “Metropolitan Sanat Müzesi'nde kopyalama yapan sanatçılar”, 1900. [<https://www.pbase.com/johnlines/image/149678582>], (Ert. 15.05.2019)].

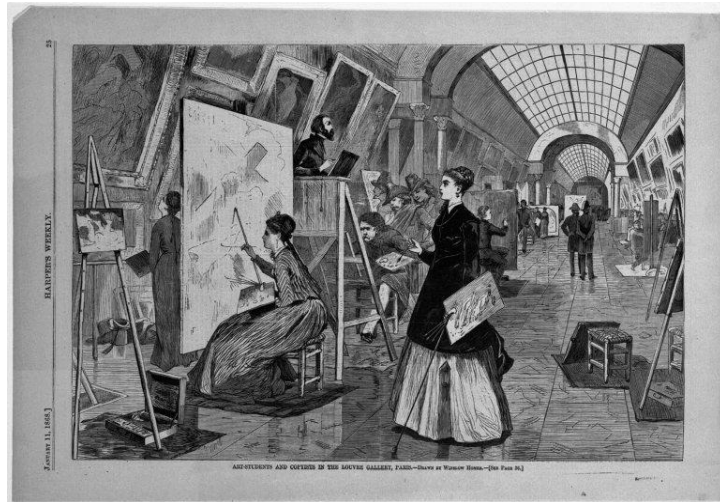
Resim: 5 “Metropolitan Sanat Müzesi’nde kopyalama yapan bir sanatçı”, 1902-29.

[(<https://www.metmuseum.org/blogs/now-at-the-met/2016/the-met-copyist-program>), (Ert.15.05.2019)].

Tarih boyunca kopyalama işinin hem sanat öğrencileri hem de başarılı sanatçılar için eğitsel bir uygulama olarak kullanıldığını belirten Blakemore’ (2006) kopyalama çalışmalarının başka olumlu taraflarının da olduğunu ifade etmektedir. Blakemore, Caravaggio'nun eserlerinin birçoğunun yok olmasına rağmen, halen var olan önemli sayıda kopya sayesinde, eserlerinin eksiksiz bilgisine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Blakemore bunlara ek olarak; Metropolitan Sanat Müzesi koleksiyonun, Van Gogh'un, Millet'in orijinal eserlerinin "çevirileri" olarak nitelendirdiği ve “First Steps” isimli eseri de dahil olmak üzere bir dizi kopya çalışmayı kapsayan pek çok eseri de içerdiğini belirtmektedir.

384

Sanat müzelerinde yapılan kopyalama geleneğini tasvir eden pek çok önemli sanat eserinin de varlığından söz etmek gerekirse, New York kentindeki Brooklyn Sanat Müzesi’nde bulunan Winslow Homer tarafından ahşap kazıma tekniğinde 1868 yılında yapılan orijinal adıyla “Art-Students and Copyists in the Louvre Gallery, Paris” isimli eseri örnek verebiliriz (Resim 6). Louvre Müzesinin galerilerinde kopyalama çalışmaları yapan sanatçı ve öğrencileri betimleyen Homer, bu çalışmada Fransa İç Savaşı sonrası kadınlar için sanat eğitimindeki devrimi ele almıştır (Brooklyn Museum, 2019).

Resim: 6 Winslow Homer, “Art-Students and Copyists in the Louvre Gallery, Paris”, 1868.

[(<https://archive.org/details/brooklynmuseum-o2482-art-students-and-copyists>), (Ert.15.05.2019)].

Clark Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan orijinal adıyla “Americans Abroad- the Copyist in the Louvre” olarak bilinen eser, Charles Stanley Reinhart tarafından yapılmıştır (Resim 7). 1890 yılında, ağaç baskı tekniğiyle yapılan eser, Louvre müzesinde kopya çalışma yapan kadın bir sanatçıyı ve onu izleyen müze ziyaretçilerini konu almaktadır (Clark Museum, 2019). Müzelerdeki kopyalama çalışmalarını konu alan ve farklı dönemlerde yapılmış bu eserler, konuyu tarihsel ve düşünsel temelleri bağlamında değerlendirirken önemli bir belge niteliği taşıması açısından önemlidir.

Resim: 7 Charles Stanley Reinhart, “Americans Abroad- the Copyist in the Louvre”, 1890.

[(<https://www.clarkart.edu/Collection/6382>), (Ert.15.05.2019)].

On dokuzuncu yüzyılda aynı konuyu temel alan bir eser de 1897 yılında Isidre Nonell tarafından mürekkep ve karakalem tekniğiyle yapılmış bir çizimdir (Resim 8). Orijinal adı “Copista en el Museu del Louvre” olan eser İspanya’nın Barselona kentinde bulunan Katalan Ulusal Sanat Müzesi arşivinde yer almaktadır. Bu eserde Louvre Müzesinde kopyalama yapan bir erkek sanatçı ve kadın bir müze ziyaretçisi resmedilmiştir (Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2019).

Resim: 8 Isidre Nonell, “Copista en el Museu del Louvre”, 1897.

[(<https://www.museunacional.cat/en/file/041090-djpp>), (Ert.15.05.2019)].

Sanat müzelerindeki kopyalama geleneğini tasvir eden bir başka sanatçı da John Sloan'dır. Sanatçının 1908 tarihli gravür tekniğiyle yaptığı eser, Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır. Orijinal adıyla "Copyist at the Metropolitan Museum (An Amateur Artist)" isimli eserinde Metropolitan Sanat Müzesi'nde kopyalama çalışması yapan bir amatör sanatçıyı tasvir etmiştir (Resim 9), (Smithsonian American Art Museum, 2019). Gravür baskı tekniğiyle yapılmış bu eserin diğer baskıları da High Sanat Müzesi (High Museum), Ulusal Portre Galerisi (National Portrait Gallery) gibi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sanat müzelerinin arşivlerinde bulunmaktadır.

Resim: 9 John Sloan, "Copyist at the Metropolitan Museum (An Amateur Artist)", 1908.

[<https://americanart.si.edu/artwork/copyist-metropolitan-museum-amateur-artist-22490>], (Ert.15.05.2019)].

Julius Bloch tarafından, 1930 yılında yapılan ve orijinal adı "The Copyist 1930" olan eser, müzede kopyalama yapan sanatçıların tasvir edildiği başka bir örnektir (Resim 10). Whitney Amerikan Sanatı Müzesi arşivinde bulunan ve litografi baskı tekniğiyle yapılmış eserde, yine müzede kopya çalışma yapan bir ressam ve onu izleyen müze ziyaretçileri resmedilmiştir (Whitney Museum of American Art, 2019).

Resim: 10 Julius Bloch, "The Copyist 1930", 1930.

[<https://whitney.org/collection/works/10228>], (Ert.15.05.2019)].

Günümüzde dünyanın farklı yerlerinde bulunan önemli sanat müzelerinde, orijinal sanat eserlerinin kopyalanmasını ya da bu eserlerden yola çıkarak/esinlenerek yeni sanat eserlerinin üretilmesini destekleyen çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin; sanatın yeniden üretiminin eskiden beri sanatın bir parçası olduğunu ve eski ustaların eserlerin kopyalama işinin, genç sanatçıların kendi tarzlarını geliştirmeleri için mükemmel bir yol olduğuna inanan Hollanda Ulusal Sanat Müzesi, şaheserlerini kopyalayan sanatçıları ve tasarımcıları ödüllendirmektedir. Müze, New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde bulunan Rijks Müzesi sanat koleksiyonunu temel alan ve bu koleksiyondan esinlenerek yeni eserler yaratan sanatçı ve tasarımcılara nakit ödüller veren üç yıllık bir program başlatmıştır (Quito, 2016).

Müzelerin sunduğu kopyalama programlarına dâhil olan katılımcılar artık sadece resim kopyalamakla da sınırlı değildir. Lesser'a göre (2018), kopyalama programı çok uzun zamandır devam eden bir gelenek olduğu için kopyalama konusunda müzeler, her zaman açık fikirli bir duruş sergilemekte ve son birkaç yıldır insanların dijital işleri yorumlamasına da olanak sağlamaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi, sanatçıları, eserin sanal gerçeklik kopyasını oluşturmak için dijital resim teknolojisini kullanması ya da galeride dokuma tezgâhı kurarak Orta Çağ halılarını kopyalaması gibi boya dışındaki ortamları kullanmaya teşvik etmektedir. Müze ayrıca, sanatçıların heykel kopyalar yapabilmelerine de olanak sağlamaktadır.

Ancak sanat müzelerinde gerçekleştirilen kopyalama çalışmaları ile ilgili riskler de vardır. Örneğin; resim yaparken kullanılan boya sanat eserlerine ya da müzenin zemine sıçrayabilir, cılız şövaleler sanat eserlerinin üzerine düşebilir ayrıca bu çalışmalar sırasında diğer ziyaretçilerin görüşleri engellenebilir. Bu gibi riskler nedeniyle müzeler kopyalama programlarının yürütülmesi için gerekli şartlar ve yönergeler belirler. Sanatçıya verilen her izinle birlikte uzun kurallar ve düzenlemeler listesi açıklanır. Tek evrensel kural ise; sanatçıların kopyalayacakları orijinal sanat eseri ile aynı boyutta taval kullanamayacak olmalarıdır çünkü bu durum, sahteciliğe zemin oluşturur. Müze de kopyalama çalışmalarının sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için alınan kurallar ve belirlenen yönergeler, değişkenlik gösterse de genelinde sanat eserinden belli bir mesafede uzaklıkta çalışmak, onaylanmış şövale kullanmak, yalnızca müze trafiğinin yoğun olmadığı belli saatlerde çalışmak ve çalışma yaparken ziyaretçilerin görüş açılarını engellemeyecek biçimde pozisyon belirlemek gibi ortak hükümleri içerir. Müzede gerçekleştirilen kopyalama çalışmaları müzenin güvenlik görevlisinin kontrolünde gerçekleştirilir. Kopyalama programına dahil olan sanatçıların yalnızca bir eser üzerinde çalışmasına izin verilir. Kopyalanacak orijinal eserin önceden belirlenmesi ve müzeye bildirilmesi gerekir. Müzeler sadece sahip oldukları eserlerin telif haklarını kontrol ederler, bu nedenle kopyalama programları müzelerin kendi kalıcı koleksiyonlarındaki eserleri kapsar geçici sergilerdeki eserlerin kopyası yapılamaz (Graves, 2008).

Susan Cohen 2016 yılında sanat müzelerinde kopyalama programlarını en etkin kullanan sanatçılardan biri olan Maya Valladares ile röportaj gerçekleştirmiştir. Kopyalama programlarının zengin tarihini, sanatçılara sunduğu olanakları ve dünya standartlarında bir müzenin eserlerini çoğaltmanın nasıl bir deneyim olduğunu anlatan Valladares, müzelerin bu programları, kamuya hizmet etmenin önemli bir yolu olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Valladares'a (2016) göre, kopyalama programları, insanların orijinal sanat eserlerinden öğrenmelerini ve araştırmalarını sağlar. 1872'deki motivasyon da bu yöndeydi ve günümüzde de aynı doğrultuda devam etmektedir. Kopyalama programları, galerideki orijinal sanat eserini yaratan insan, bu eseri kopyalayan insan ve bu galeriyi ziyaret eden insan arasında önemli bir köprüdür. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sanat müzelerinde uygulanan kopyalama programlarında yalnızca resim değil heykel ve tekstil alanında da çalışmalar yapılmakta ve müzeler bu programları belli kurallarla yönetmektedir. Örneğin; sanatçı eserini müzenin belirlediği zaman diliminde tamamlamak ve kopyalayacağı eseri önceden müzeye bildirmek durumundadır. Müzeler, sanatçılara galerilerdeki tüm eserler için erişim izni vermek istese de lojistik unsurları da dikkate almak durumunda ve belirli kurallar koymak zorundadır. Müze ziyaretçilerinin ve sanatçıların eserlere erişimi konusunda da her zaman bir dengeyi gözetmek ve müzede ziyaretçi akışını bozmayacak önlemleri almak durumundadır. Bu nedenle, bir odada üç sanatçı birden kopyalama çalışması yapamaz. Kopyalanacak bir resmin veya heykelin ya da herhangi bir eserin bir kapıya çok yakın olup olmadığı, bir geçiş yoluna yakın olup olmadığı, köşede bulunup bulunmadığı gibi

kopyalama sırasında görüşün engelleneceğini durumlar müze tarafından göz önünde bulundurulmaktadır.

Graves'e göre (2008), her sanat müzesinin bir kopyalama programı yürütmesi oldukça zordur. Çünkü bu programların hayata geçirilebilmesi yoğun emek gerektirir ve müzelerin çoğunun bunu gerçekleştirecek kaynağı yoktur. Bazı Avrupa müzelerinin ve daha küçük ölçekli Amerika müzelerinin kopyalama programı uygulamaya istekli olsalar da müze mekanlarının bu işe elverişli olmaması ve uygun fiziksel ortamın sağlanamaması nedeniyle programları gerçekleştirememektedirler. Avrupa geleneğine bağlı olmayan daha genç müzeler ise kopyalama programlarını sıkıcı ve modası geçmiş olarak görebilirler. Ancak unutulmamalıdır ki galeride çalışan bir sanatçı, müzenin bir mezarlık değil, günlük yaşam döngüsünün bir parçası olduğunu gösteren derin bir semboldür.

Bunların ötesinde, dünyaca ünlü sanat müzelerinde bir eseri kopyalayabilmek için neler yapılması ve hangi şartların sağlanması gerektiğine ilişkin soru işaretleri vardır. Örneğin; herkes müze de kopyalama programlarına katılabilir mi? İstenilen her eser kopyalanabilir mi? Kopyalama çalışmalarında herhangi bir kısıtlama var mı? Kopyalama programlarına katılabilmek için müzeye herhangi bir ücret ödeniyor mu? kopyalama yapan sanatçılar için müzenin sağladığı bir fon var mı? Gerekli malzemeleri kim temin ediyor? Kopyalanan eser ne kadar sürede tamamlanmalı? gibi sorulara, müzelerin kopyalama programlarını en iyi şekilde yürütebilmek için hazırladığı yönergelerin incelenmesi ile yanıt aranacaktır.

2. Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum)

Dünyanın en önemli sanat müzelerinden biri olarak kabul edilen Metropolitan Sanat Müzesi Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde bulunmaktadır. 1872'de kapılarını ziyaretçilere açtığı ilk günden bu yana iki milyondan fazla eser içeren koleksiyonuyla şehrin en çok ziyaretçi çeken sanat merkezlerinden biridir. Müze, sosyal hizmet politikası gereğince pek çok program uygulamaktadır. Bunlardan birisi de sanatçıların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş ve önemli bir geleneğin temsili olan kopyalama programlarıdır (Metropolitan Museum, 2019).

Metropolitan Sanat Müzesi, sanatçı programları kapsamında sunduğu “kopyalama programı” ile sanatçılara bir sanat eserini kopyalamaları ve tekniklerini geliştirmeleri için zaman ve mekân sunmaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi bu program ile 1872'den bu yana müzenin koleksiyonundaki orijinal eserlerin yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır. Program, yoğun teknik çalışmayı ve derin gözlemi desteklerken resim, heykel ve tekstilin dâhil olduğu ancak bunlarla da sınırlı olmayan pek çok alanı kapsayan çeşitli ortamlar sunarak sürekli katılımını teşvik etmektedir (Resim 11), (Resim 12), (Metropolitan Museum, 2019b).

Resim: 11 “Metropolitan Sanat Müzesi’nde resim kopyalayan bir sanatçı”.

[(<https://www.metmuseum.org/events/programs/met-creates/copyist-program>) (Ert.15.05.2019)].

Resim: 12 “Metropolitan Sanat Müzesi’nde heykel kopyalayan bir sanatçı”.

[(<https://www.metmuseum.org/metmedia/video/metkids/metkids-qanda/sebastian-interviews-a-copyist>), (Ert.15.05.2019)].

Metropolitan Sanat Müzesinin kopyalama programlarında çalışan bir sanatçı aynı zamanda müzenin bolog yazarı olan Murphy, (2016) makalesinde: Metropolitan Sanat Müzesi kopyalama programının, müzenin açılışından iki yıl sonra 1872'de başlayan ve müzede sürdürülen en uzun program olduğunu belirtmektedir. O zamandan beri, sayısız sanatçının ve sanat öğrencisinin bu programa katıldığını ve pek çok farklı deneyim kazandığını ifade eden Murphy, bu programın olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz taraflarının da olduğunu vurgulamaktadır. Murphy, çalışma alanının çevresinde toplanan dikkat dağınıcı büyük kalabalıklar, kendi kontrollerinde olmayan kesintiler ya da sınırlı sürede çalışmayı tamamlama zorunluluğu gibi kısıtlamalar olsa da sanatçının sanat pratiklerinde edindiği deneyimi ile her yaştan ve etnik kökenden gelen müze ziyaretçisiyle kurduğu doğrudan iletişimi paha biçilmez olarak nitelendirmektedir.

Günümüzde hala devam eden Metropolitan Sanat Müzesi kopyalama programının sorunsuz bir şekilde ilerlemesi, müzede ziyaretçi akışının engellenmemesi ve galerilerdeki orijinal sanat eserlerinin zarar görmemesi adına programa dâhil olacak katılımcılar için belirli koşullar ve yönergelerin uygulandığı görülmektedir. Programa katılmak isteyen profesyonel sanatçıların, sanat öğrencilerinin ya da kursiyerlerin, müzenin belirlediği bu koşullara ve yönergelere uyması bu kapsamda bir sözleşme imzalanması gerekmektedir.

Metropolitan Sanat Müzesi galerilerinde gerçekleştirilen kopyalama çalışmalarıyla ilgilenen sanatçılar, sonbahar dönemi (Ekim-Aralık) veya bahar dönemi (Şubat-Mart) boyunca ücretsiz sekiz haftalık bir oturuma katılmak için başvurabilmektedirler. Müze başvuruları, yalnızca çevrimiçi başvurular şeklinde kabul etmekle birlikte başvuru koşulları “kopyalama program hükümleri” ve “sanat eseri kopyalama talep formunda” yer almaktadır. Kopyalama programı yalnızca profesyonellere değil aynı zamanda üniversite, kolej ve farklı atölye gruplarına da durum bazında ve müsait olma durumuna bağlı olarak açıktır. Müzede ayrıca ziyaretçilerin de eskiz ve kopyalama yapmalarına izin verilmekte ancak ziyaretçilerin müzenin belirlemiş olduğu eskiz ve kopyalama kurallarına uymaları gerekmektedir. Müze ziyaretçileri ise istedikleri zaman yalnızca kurşun kalem kullanarak izin almaksızın galerilerde çizim yapabilmektedirler (Metropolitan Museum, 2019b).

Metropolitan Sanat Müzesinin kopyalama programı kapsamında belirlediği koşullar şöyledir; Program dönemi boyunca bir sanatçı yalnızca bir sanat eserini kopyalanabilir. Tüm kopyalama istekleri küratörlük ve güvenlik onayına tabidir ve yalnızca Metropolitan Sanat Müzesi koleksiyonundaki çalışmalar kopyalanabilir. Ödünç verme sistemiyle müzeye getirilmiş eserler kopyalanamaz. Galerideki veya web sitesinde bulunan koleksiyon alanındaki eserin koleksiyonda olduğunu gösteren ve Metropolitan Müzesi giriş numarasını içeren sanat eserini tanımlayan etiketler dikkate alınır ve yalnızca kopyalama izninde belirtilen sanat eserleri kopyalanabilir. İzin belgeleri her zaman sanatçının yanında olmalı ve kopyanın müzeden çıkarılmadan önce, kopyalama ofisine sunulması gerekmektedir.

Müze, kopyalama izni verilen çalışmalara kesintisiz erişim garantisi vermemektedir. Galeriler önceden bildirilmeksizin kapatılabilmekte ve bu tür durumlarda müze kopyalama çalışması yapan sanatçıyı önceden bilgilendirmek için her türlü çabayı göstermektedir. Eğer bir galeri beklenmedik bir şekilde kapatıldıysa, kopya çalışmanın tamamlanması için bir gün planlanmakta ve sanatçıya bildirilmektedir. Katılımcılar belirlenen bu günlerin dışında ayrıca bir zaman talep edemezler. Bir personel tarafından eşlik edilmedikçe, müzenin halka açık olmayan bölgelerinde kopyalama çalışmalarına izin verilmez. Kopyalamaya devam edilen veya tamamlanan işler müzede satılamaz. Galerilerde kopyalama programına katılan sanatçıların, çalışanların ve ziyaretçilerin kopyaladıkları sanat eserine erişmesine izin vermesi beklenir. Tuvaler 30 inç (76,2 cm) geçmemeli ve orijinal sanat eserinin boyutlarından en az yüzde 10 farklı olmalıdır. Kil heykelleri bir kübik ayağı geçmemelidir ve sadece yağ bazlı kil kullanım için onaylanmıştır. Devam eden çalışmalar müzede saklanır ve kopya tamamlanana veya izin süresi doluncaya kadar müzeden çıkartılamaz. Tamamlanan kopya çalışmayı müzeden çıkarmak için yetkili bir personel tarafından onaylanmış bir paket gerekmekte ve paket geçişleri en az 24 saat önceden bildirilmesi gerekmektedir. Kopyacılar çalışma alanlarında zemini korumak için temizlik bezleri kullanılmalıdır. Şövale, tüm sanat eserlerinden en az dört metre uzakta yerleştirilmelidir. Güvenlik görevlileri, küratörler ya da eğitim görevlileri, kopyalama yapan sanatçıların uygun şekilde konumlandırılması konusunda yönlendirici olabilir ve müdahale edebilirler. Şövale, diğer herhangi bir teçhizat veya malzeme galerilerde asla gözetimsiz bırakılmamalıdır. Tüm fırça temizliği evde yapılmalıdır. Kopyalama çalışması yapan sanatçılar tarafından, şövale ve ekipman temizlenerek geri gönderilmelidir. Yanıcı oldukları için müzede hiçbir boyama malzemesi depolanamaz. Programa katılan sanatçıların bu kurallara ve düzenlemelere uymaması ya da başka şekilde uygunsuz davranış sergilemesi durumunda, müze verilen izni askıya alabilir veya iptal edebilir (Metropolitan Museum, 2019c).

Metropolitan Sanat Müzesinin kopyalama programı kapsamında belirlediği yönerge ise şu şekilde hazırlanmıştır. Programa katılacak sanatçıların, önceden seçtiği sanat eserinin yerini ve konumunu görmek için müzeyi ziyaret etmesi önerilmektedir. Çoğunlukla, seçilen orijinal resmi içeren galerinin çok küçük olması durumunda veya çalışma alanının ziyaretçilerin görüş açılarını potansiyel olarak engelleyebileceği durumlarda kopyalama isteği reddedilmektedir. Programa katılacak sanatçılar, müzenin koleksiyonunun herhangi bir bölgesinde çalışmayı önerebilirken; boyut kısıtlamaları ve ziyaretçi trafik akışı nedeniyle, bazı galerilerdeki eserlerin kopyalanmasına izin verilmemektedir. Cézanne, Monet veya Van Gogh'un eserleri hiçbir galeride kopyalanamaz ayrıca El Greco'nun "View of Toledo" isimli eseri de kopyalanamayan eserler arasındadır. Ayrıca geçici sergilerdeki çalışmaların da kopyalanması mümkün değildir. Kullanılabilecek malzemeler; resim çalışmaları için, yağlı boya (çözücü kısıtlamaları ile), akrilik ve guaj boya, heykel çalışmalar için; yağlı kil, tekstil için ise; elde dikiş nakışı olanaklı kılan araç gereçler olarak belirlenmiştir. Galerilerde başka materyallerin kullanılmasına ilişkin taleplerin de dikkate alınacağı belirtirken, sanatçıların istekte bulunurken öncelikle, orijinal sanat eserlerinin güvenliğini göz önünde bulundurmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Metropolitan Museum, 2019d).

Müze ziyaretçileri ise, müzenin her yerine kurşun kalem ile çizim yapmakta serbesttir ve bu nedenle ziyaretçilerin galerilerde çizim yapma istekleri kabul edilmektedir. Metropolitan Sanat Müzesi, bu kapsamda bir de "eskiz politikası" belirlemiştir. Müzenin belirlediği eskiz yönergesine göre; müzenin tüm kalıcı koleksiyon galerilerinde ve güncel sergilerin olduğu galerilerde sadece kurşun kalemle çizim yapılmasına izin verilmektedir. Müzede eskiz yapan müze ziyaretçilerine tükenmez kalem, mürekkep, kalem, dolma kalem veya sulu boya kullanımına hiçbir zaman izin verilmemektedir. Sadece pastel boya, kuru pastel ve odun kömürü kullanımlarını özellikle onaylayan müze, denetimli turlarda bu malzemelerin kullanılmasını kabul edebilmektedir. Eskiz yapan kişilerin galerilerdeki ziyaretçi akışını engellememeleri gerekmektedir. Metropolitan Sanat Müzesi, yoğun katılımın olduğu yani müzenin kalabalık olduğu dönemlerde, eskiz politikasında gerekli düzenlemeleri yapma hakkını saklı tutmaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi, gelen profesyonel sanatçı ya da ziyaretçilerin eskiz taleplerini, atölye programı birimlerinde değerlendirmekte ve karşılaşılan herhangi bir sorun durumunda da katılımcıları bu birime yönlendirmektedir (Metropolitan Museum, 2019d).

3. Ulusal Sanat Galerisi (National Gallery of Art)

Ulusal Sanat Galerisi, 1937 yılında Washington'da kurulan ve 1941 yılında halka açılan, koleksiyonu öncelikle Rönesans'tan günümüze Avrupa ve Amerikan sanatını temsil eden eserlerden oluşan bir sanat müzesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington DC kentinde bulunan Ulusal Sanat Galerisi, koleksiyonunu, binalarını ve programlarını tüm izleyiciler için erişilebilir kılmayı taahhüt etmektedir. Ulusal Sanat Galerisinin sosyal hizmet anlayışı doğrultusunda gerçekleştirdiği kopyalama programı, müzenin halka açıldığı tarihten bu yana sağladığı hizmetlerin önemli bir parçası olmuştur (Resim 13) (National Gallery of Art, 2019).

Resim: 13 “Ulusal Sanat Galerisi’nde resim kopyalayan bir sanatçı”.

[(<https://www.nga.gov/visit/copyist.html>), (Ert.15.05.2019)].

Ulusal Sanat Galerisi'ndeki kopyalama programı, sanatçılara eski ustaların tekniklerini galerilerde gerçekleştirebilecekleri derin çalışmalarla incelemeleri için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. 1941'de müze halka açılmadan önce, müzedeki eserlerin müze duvarları dışında da kullanılabilmesine ve sanatçıların müzenin başyapıtlarını kopyalayabilmelerine yardımcı olacak bir programın kurulmasına mütevelli heyeti tarafından karar verilmiştir. Programın başlangıcından bu yana Galerî'deki resimlerin kopyalanması için sekiz binden fazla izin verilmiştir. Ulusal Sanat Galerisi kopyalama programına katılmak isteyen sanatçılar belirtilen boya, fırça, bez gibi tüm gereksinimleri kendileri karşılamak durumundadır. Sanatçıların bu programa katılabilmeleri için Ulusal Sanat Galerisi'nin belirlemiş olduğu yönergeye uymak durumundadır. Müzenin belirlemiş olduğu “sanat yapıtlarını kopyalama yönetim kurallarına” e-posta yoluyla ulaşılabilir ve e-posta yoluyla başvuru yapılabilir. Başvuruları ön değerlendirmeden geçen adaylar, mülakat için çağırılırlar ve kabul edilen sanatçılar bu kuralları kabul ettiklerini yazılı olarak da bildirmek zorundadır (National Gallery of Art, 2019).

Sanat eserlerinin yağ veya başka bir sıvı çözücülerle kopyalanması için kayıt memuru tarafından verilen izinlerin gerekli olduğunu sanatçı tarafından dikkate alınmalıdır. Ulusal Sanat Galerisi, programa katılacak sanatçıların, şövale ve tabure kullanımına, boya dökülmelerine karşı altına bez serilmesi şartıyla izin vermekte ve bu gereçler müze tarafından sağlanmakta ancak sanatçıların özel şövale getirmelerine izin verilmemektedir (National Gallery of Art, 2019).

Müze ziyaretçileri ise galerilerde kalemleri ve diğer kuru materyalleri kullanarak istedikleri zaman çizim yapabilmektedirler (Resim 14). Ulusal Sanat Galerisi'nin belirlemiş olduğu bir de eskiz politikası vardır. Belli kurallar içeren ve ziyaretçilerin eskiz çizebilmelerine yardımcı olacak ipuçlarını içeren bu yönergeye müzenin web sayfasından da ulaşılabilir (National Gallery of Art, 2019).

Resim: 14 “Ulusal Sanat Galerisi’nde eskiz yapan ziyaretçiler”.

[(<https://www.nga.gov/education/adults/drawing-salon.html>), (Ert.15.05.2019)].

4. Walters Sanat Müzesi (Walters Art Museum)

Walters Sanat Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Baltimore kentinde 1934 yılında kurulmuş bir sanat müzesidir. Walters Sanat Müzesi'nin koleksiyonları, sanatçıların ve sanat öğrencilerinin çalışmalarına ilham verecek ve bundan keyif alabilmelerini sağlayacak biçimde kullanıma açılmıştır (Walters Art Museum, 2019).

Walters Sanat Müzesi, mevcut ve gelecekteki ziyaretçileri için koleksiyonlarını korumak için çabalarken galerilerinde de resim yapmayı teşvik etmektedir. Müze ziyaretçilerinin görüş açısını ve ziyaretçi akışı engellenmediği sürece kalıcı koleksiyonlardan resim kopyalanmasına ve eskiz çizimlerine izin verilmektedir. Müzenin daimî koleksiyonunda yer almayan, ödünç alınan sanat eserlerinin sahipleri ile yapılan sözleşme yükümlülükleri ve güvenlik önlemleri gereğince kopyalama izinleri kısıtlanabilmektedir. Kopyalama çalışmaları, güvenlik bölümünün takdirine bağlı olarak, müzedeki ziyaretçi akışının çok yoğun olduğu zaman dilimlerinde kısıtlanabilir. Walters Sanat Müzesi çalışanları, listelenmemiş tüm ekipman ve malzemeleri önceden onaylamak zorundadır. Müzede eskiz çalışmaları, küçük veya orta büyüklükteki altlıklar, kurşun kalem, kömür ve pastel gibi kuru malzemeler kullanılmak koşuluyla önceden güvenlik takdirine bağlı onay alınmadan yapılabilmektedir. Müzede resim yapmak isteyen sanatçıların ise galerideki kopyalama politikalarına erişebilmesi ve belirtilen koşulları kabul ettiğini bildirmesi için önceden müzeyle irtibata geçmeleri gerekmektedir. Kopyalama koşullarını kabul ettiklerini bildiren kabul formu, müzeyi ziyaret etmeden en az iki hafta önce doldurulmalı, imzalanmalı ve müzeye teslim edilmelidir. Kopyalama programına kabul edilen sanatçılar kullanacakları resim malzemeleri ile müzeye girdikten sonra, danışma masasında fotoğraflı kimlik belgesi ibraz etmesi ve getirdiği malzemeleri güvenlik görevlisinin kontrol etmesi için teslim etmesi gerekmektedir. Sanatçı müzede kopyalama çalışmasına başlamadan önce konumunu, ziyaretçilerin görüş açısını kısıtlamayacak ve müzedeki ziyaretçi trafiğini engellemeyecek şekilde belirlemesi gerekmektedir. Kopyalama yapan sanatçının konumundan dolayı, ziyaretçilerin veya sanat eserlerinin güvenliği konusunda endişe duyulması durumunda, sanatçıdan şövalesinin konumunu değiştirmesi istenebilir. Sanatçılar, orijinal sanat eserinden en az üç metre uzakta durmalı ve hiçbir nesneye veya resme dokunmamalıdır. Kullandıkları şövale ise tüm sanat eserlerinden en az dört metre uzakta olmalıdır. Sanatçı eğer resim yapıyorsa, çalışma alanındaki zemini korumak için yere yeterince geniş bir bez sermelidir. Sanatçı tüm malzemelerini yerleştirdikten sonra şövalesinin ve diğer ekipmanlarının yerini izinsiz bir şekilde değiştiremez. Çalışma sırasında ya da sonrasında kullanılan çözücü sıvılar, boyalar ve fırçalar dahil olmak üzere hiçbir malzeme gözetimsiz bırakılmamalıdır. Ziyaretçileri, sanat eserlerini ve binayı, kaza, yaralanma veya hasardan korumak için tüm malzemeler güvenli bir şekilde kullanılması gerekir. Kullanılacak tiner terebentin gibi tüm sıvı malzemeler kapaklı kaplarda bulunmalı kullanımı için, küçük bir erişim deliği olan kapaklar sağlanmalı ve diğer ziyaretçiler tarafından erişilebilir olmamalıdır. Galerilerde açık kaplarda su veya kimyasal madde taşınması, sprey, fiksatif ve vernik kullanılması da yasaktır (Walters Art Museum, 2019).

Walters Sanat Müzesi, kopyalama çalışmalarının en iyi şekilde yürütülebilmesi ve yaşanabilecek sorunların önüne geçmek adına etik meselesini de göz önünde buldurarak bazı özel kısıtlamalar getirmiştir. Orijinal sanat eserlerini kopyalamalarken ölçü kısıtlamaları getirilmiştir. Herhangi bir kopya çalışmanın ölçüsü, orijinal sanat eserinden en az 2 inç (5,08 cm) yükseklikte ve eninde farklı olmalıdır ve bu kuralın istisnası yoktur. Hiçbir kopya çalışmanın boyutu, orijinal eserin boyutuna bakılmaksızın her iki boyutta 36 inç'i (91,44 cm) aşamaz. Orijinal eserdeki sanatçının imzası kopyalanırsa, imzanın yanına "den sonra kopyalayan" ibaresi yazılmalı ardından kopyacının adı ve tarihi eklenmelidir. Kullanacak malzemelere de belli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu malzemelerin mutlaka görevliler tarafından kontrol edilmesi ve onaylanması gerekmektedir. Genellikle, kalemler, kömür, suluboya ve pastel akrilik, yağlı boya, terebentin, keten tohumu yağı ve toksik olmayan boya tinerleri gibi malzemelerin kullanılması onaylanmaktadır. Müzede uygulanan başka bir kısıtlama da galerilerde kopyalama yapacak sanatçıların sayısı ile ilgilidir. Orijinal sanat eserinin ve ziyaretçilerin güvenliği için, bir galeride çalışmasına izin verilen sanatçı sayısı sınırlıdır ve bu sayının belirlenmesi müze personelinin takdirindedir. Bir sanatçının resim yaptığı galeride bir tur ya da konuşma yapılırken, sanatçının çalışma yaptığı alandan uzaklaşması istenebilir. Müzede bir de ekipman kısıtlamaları uygulanmaktadır. Sanatçılar, ihtiyaç duydukları malzemeleri kendilerinin sağlaması gerekmektedir. Kullanılacak şövalenin çok sağlam ve galeri tabanına zarar vermeyecek nitelikte olması ve mutlaka müze görevlileri tarafından onaylanması gerekmektedir. Sanatçılar yine kullanacakları sıvı kaplarını, temizlik bezlerini ve zemine serecekleri koruma bezlerini kendileri temin etmek durumundadırlar. Şövale müze tarafından sanatçılara sağlanmaktadır ancak kendi şövalelerini kullanmak isteyen sanatçıların öncede müze güvenliğinden onay almaları gerekmektedir. Sanatçılar, kullandıkları kimyasal atıkları müze dışında imha etmek zorundadır. Kullanılan kimyasalların kesinlikle müzenin evyelerinde imha edilmesine izin verilmez. Fırçalar ve ekipmanlar da müze tesislerinde temizlenemez. Walters Sanat Müzesi, herhangi bir nedenle, galerilerde eskiz veya kopyalama iznini iptal etme hakkını saklı tutar (Walters Art Museum, 2019).

SONUÇ

Kopyalama geleneği, ilk kez 1793 yılında Fransa'da Louvre Müzesi'nde başlamış ve Avrupa'daki prestijli sanat müzelerinde hızla yayılmış olsa da Amerika'daki sanat müzelerinde bu uygulamaların, Avrupa'dan yaklaşık 80 yıl sonra 1872 yılında başladığı görülmektedir. Öte yandan, Amerika'daki müzeler kopyalama çalışmalarına, Avrupa'daki müzelerden çok daha geç başlamış olmalarına rağmen, çağdaş müzeciliğin gerektirdiği eğitim misyonunu öne çıkaran sanatçı ve ziyaretçi odaklı kopyalama programlarıyla günümüzde bayrağı en önde taşıdıkları ortadadır. Günümüzde önemli sanat müzelerinin çoğunda kopyalama programlarına yer verilmesi beklenirken, çok emek gerektiren bu programlar için gerekli mali kaynağın ve uygun fiziksel ortamın sağlanamaması ya da kopyalama geleneğinin eski moda bir akım olarak görülmesi gibi anlayış farklılıkları nedeniyle her müzede bu programlara yer verilemediği görülmektedir. Ancak sanatçılara ve sanat öğrencilerine, dünyaca kabul görmüş değerli sanatçıların eserlerinden kopyalama yaparak teknik deneyim kazanmalarına olanak sağlayan ve müze ziyaretçilerinin de oldukça ilgi gösterdiği bu programların toplumsal işlevlerini göz ardı etmemek gerekir.

Sanat müzelerindeki kopyalama programlarını tarihsel bağlamında değerlendirirken, Avrupa ve Amerika müzelerindeki uygulama anlayışlarının birbirlerinden keskin çizgilerle ayrıldığı görülse de Amerika'daki sanat müzelerinde bir iç tutarlılığın olduğu ve kopyalama programlarının ortak bir anlayışta tasarlandığı ve yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin; İspanya'nın en önemli sanat müzelerinden biri olan ve kopyalama geleneğini 1860'dan günümüze taşıyan Prado Müzesi'nde kopyalama programlarına katılan sanatçılardan belli bir ücret talep edilirken, Amerika'daki sanat müzelerinde; Metropolitan Sanat Müzesi örneğinde olduğu gibi kopyalama programlarına katılan sanatçılardan herhangi bir ücret talep edilmediği hatta belli dönemlerde sanatçıların burslarla desteklendiği bilinmektedir. Dünyada bu programları uygulayan sayısız müze arasından en kapsamlı şekilde uygulayan sanat müzelerinden olan; Metropolitan Sanat Müzesi, Ulusal Sanat Galerisi ve Walters Sanat Müzesi'ndeki kopyalama programlarının genel bir değerlendirmesi yapıldığında, uygulama anlayışlarının ülkeden ülkeye hatta aynı ülkede olsalar dahi müzeden müzeye değiştiği

ancak bazı temel değişmez prensiplerin olduğu görülmektedir. En fazla öne çıkan bu genel prensiplerin başında etik konusu dikkati çekmektedir. Kopyalama programları olan müzelerin hiçbirinde sahteciliği önlemek adına orijinal bir eserin birebir ölçülerinde kopyalanmasına ya da sanatçının orijinal imzasını atıf yapmadan kopyalanmasına asla izin verilmemektedir. Bu programları uygulayan sanat müzelerinin tamamı kopyalama çalışmaları süresinde meydana gelebilecek tehlikelere karşı, orijinal sanat eserin güvenliğini ön planda tutmakta, bu doğrultuda sanatçıların uyması gereken belirli kurallar ortaya koymaktadır. Ayrıca bu sanat müzelerinde, kopyalama çalışmalarının, müzenin ziyaretçi akışını bozmaması ve ziyaretçilerin görüş açısını engellememesi adına önlemler alınmakta ve müze ziyaretçilerinin hakları gözetilmektedir.

Günümüzde dünyanın önde gelen sanat müzelerinde kopyalama programlarının etkin bir biçimde uygulandığı, sanatçılar ve halk tarafından kabul gördüğü açıktır. Sanat müzelerinin, sanatçılara sunduğu kopyalama programları, yalnızca sanatçıların deneyimlerine katkı sağlamakla kalmaz, müze görevlilerinin ve müze ziyaretçilerinin deneyimlerini de zenginleştirir. Müze ziyaretçilerinin, müzenin duvarında asılı duran orijinal bir sanat eseri üzerinde çalışan bir sanatçıyı görmeleri, onların sanat galerisini ziyaret etme deneyimlerine çok şey katacağı açıktır. Öte yandan, gelişmiş ülkelerin sanat müzelerinde uzun yıllardır sürdürülen kopyalama programlarının, Türkiye'deki sanat müzelerinde varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sanat müzelerinde de kopyalama programları ile sanatçılara ve sanat öğrencilerine, ustaların eserlerine erişim olanağı sağlanarak teknik deneyim kazanmaları için destek verilebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin çağdaş müzecilik yolundaki hedeflerinden biri de sanatçıları her bağlamda destekleyecek kopyalama programlarını, sanat müzeleri genelinde yaygınlaştırmak, bu programların sürdürülebilirliği sağlayacak uzman personeli yetiştirmek ve uygulanabilir bir kopyalama politikası oluşturmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Blakemore, E. (2016). *What's with the people with easels in art museums?* [Blog yazısı]. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/whats-people-easels-art-museums-180960261/> adresinden erişildi.
- Brooklyn Museum, (2019). *Art-students and copyists in the Louvre Gallery, Paris*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/2482> adresinden erişildi.
- Clark Museum, (2019). *Americans abroad—The copyist in the Louvre*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.clarkart.edu/Collection/6382> adresinden erişildi.
- Graves, J. (2008, 21 Ağustos). No, not here, that's not possible / Why can't artists be artists at sam and the frye? *The Stranger*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.thestranger.com/issues/648112/2008-08-21> adresinden erişildi.
- Gutiérrez, M. C. B. (2017). *Los copistas del Museo del Prado. La revalorización de la copia de maestros en el aprendizaje del artista.: La importancia de la copia*. Unpublished doktoral thesis. Universidad Autónoma de Madrid, İspanya.
- Jacobs, E. (2019, 06 Mart). *Why 19th-century Paris had a museum full of copies* [Blog yazısı]. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.atlasobscura.com/articles/paris-museum-of-copies> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1968). *Türk dil kurumu güzel sanatlar terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Lesser, C. (2018). *How artists are copying masterpieces at world-renowned museums* [Blog yazısı]. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-artists-allowed-copy-masterpieces-worlds-prestigious-museums> adresinden erişildi.
- Metropolitan Museum, (2019a). *About the met*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.metmuseum.org/about-the-met> adresinden erişildi.

- Metropolitan Museum, (2019b). *Copyist program*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.metmuseum.org/events/programs/met-creates/copyist-program> adresinden erişildi.
- Metropolitan Museum, (2019c). *The met copyist program: Terms and conditions*. 2 Haziran 2019 tarihinde https://www.metmuseum.org/media/files/events/programs/copyistprogram_termsconditions.pdf adresinden erişildi.
- Metropolitan Museum, (2019d). *The met copyist program: Guidelines for requesting to copy a work of art*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.metmuseum.org/-/media/files/events/programs/copyist-guidelines.pdf> adresinden erişildi.
- Museu Nacional d'Art de Catalunya, (2019). *Copista en el Museu del Louvre (Copyist in the Louvre Museum)*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.museunacional.cat/en/colleccio/copista-en-el-museu-del-louvre-copyist-louvre-museum/isidre-nonell/041090-d> adresinden erişildi.
- Newsom, B. Y., & Silver, A. Z. (1978). *The art museum as educator: A collection of studies as guides to practice and policy*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Quito, A. (2016). *Fine reproductions*. [Blog yazısı]. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://qz.com/795521/the-rijksmuseum-dutch-national-art-museum-is-actually-rewarding-artists-and-designers-who-copy-its-masterpieces/> adresinden erişildi.
- Smithsonian American Art Museum, (2019). *Copyist at the Metropolitan Museum (An amateur artist)*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://americanart.si.edu/artwork/copyist-metropolitan-museum-amateur-artist-22490> adresinden erişildi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2009). *Sanat kavramları ve terimleri sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Whitney Museum of American Art, (2019). *The copyist 1930*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://whitney.org/collection/works/10228> adresinden erişildi.
- Valladares, M. (2016). *Art, Features, Interviews, New Yorker Spotlight, People/ Spotlight: Maya Valladares helps artists copy famous works at The Metropolitan Museum of Art*. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://www.6sqft.com/spotlight-maya-valladares-helps-artists-copy-famous-works-at-the-met-museum/> adresinden erişildi.

Sağlık Harcamaları ve Çevre Kirliliği: ASEAN-5 Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi

Dr.Öğr.Üyesi Yasemin Dumrul^{1*}

Geliş tarihi: 27.08.2019
Kabul tarihi: 20.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 396-407
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%.

¹Kayseri Üniversitesi, Türkiye,
ydumrul@kayseri.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5961-2931

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sağlığı etkileyen ve kötüleşen bir çevre ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz bir etkiye yol açabilmektedir. Bu çalışmada çevre kirliliğinin ve ekonomik büyümenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi ASEAN-5 ülkeleri için 2000-2014 dönemi ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada Pedroni, Kao ve panel FMOLS eş-bütünleşme testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucuna göre sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada çevre kirliliği ve ekonomik büyümenin sağlık harcamalarını artırdığı bulgusuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, Çevre Kirliliği, Ekonomik Büyüme, Panel Eş-bütünleşme Testi

Health Expenditures and Environmental Pollution: A Panel Data Analysis on ASEAN-5 Countries

Assist. Prof. Dr. Yasemin Dumrul^{1*}

First received:

Accepted:

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 396-407

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%.

¹Kayseri University, Turkey,
ydumrul@kayseri.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5961-2931

* Corresponding Author

ABSTRACT

An environment that affects and deteriorates health can have a negative impact on economic activities. In this study, the effect of environmental pollution and economic growth on health expenditures is investigated by examining the period 2000-2014 for ASEAN-5 countries. In this study, Pedroni, Kao and panel FMOLS co-integration tests were applied. According to the results of the study, there is a long-term relationship between health expenditures, environmental pollution and economic growth. In addition, it was found that environmental pollution and economic growth increased health expenditures.

Keywords: Health Expenditures, Environmental Pollution, Economic Growth, Panel Co-integration Test.

1. GİRİŞ

Küresel ısınma ve sera gazı emisyonlarının çevresel sonuçları, fosil yakıtların tüketimiyle ilgili endişeleri artırmaktadır. Nüfus artışı, trafik ve endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaşması kirleticilerin kullanımının fazlaşmasına ve dolayısıyla maruz kalınan çevresel risklerin artmasına yol açmaktadır (Yazdi vd., 2014, s. 126). Negatif dışsallık olarak da ifade edilen bu çevresel riskler insan sağlığını olumsuz etkileyerek, çeşitli hastalık türlerinin (morbidite) ortaya çıkmasına ve ölümlere (mortalite) sebebiyet verebilmektedir (Erden ve Turan Koyuncu, 2014, s. 13). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2009) raporuna göre, çevresel faktörlerin, ölüm ve hastalık gelişimine katkısı kesin olarak belirlenemese de, yılda on üç milyon ölümün önlenabilir çevresel nedenlere bağlı olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca raporda, gelişmekte olan ülkelerde çevrenin sağlık üzerindeki etkilerinin gelişmiş ülkelere göre çevresel risklere maruz kalma ve sağlık hizmetlerine erişimdeki farklılıklar nedeniyle 15 kat daha yüksek olduğunu tahmin edilmektedir (Remoundou ve Koundouri, 2009, s. 2161).

Sera gazı emisyonlarının artması çevre ve insan sağlığı için ciddi bir risk oluşturmaktadır (Apergis vd, 2018a, s. 1011). Çevre, insan sağlığı üzerinde geleneksel ve modern olmak üzere iki tür risk yaratmaktadır. Geleneksel riskin etkileri kısa sürede görülmekte, ekonomik kalkınmanın sağlanamamasından kaynaklanmakta ve yoksulluk ile ilişkilendirilmektedir. Modern riskler ise etkileri zamanla ortaya çıkan ve hızlı ekonomik kalkınmadan kaynaklanan hava ve su kirliliği olarak ifade edilmektedir (Erden ve Turan Koyuncu, 2014, s. 13).

Çevre kirliliği insan sağlığını, insanları doğrudan zararlı maddelere maruz bırakarak ya da dolaylı olarak ekosistemleri bozarak etkilemektedir (Zaidi ve Saidi, 2018, s. 2). Bunun yanı sıra insan sağlığını olumsuz bir şekilde etkileyen çevre kirliliğinin işgücü verimliliğine olumsuz yansımaları söz konusudur (Yazdi vd., 2014, s. 127). Şöyle ki, sağlık, beşeri sermayenin kalitesini belirleyen en önemli faktörlerden biridir (Abdullah vd., 2016, s. 27; Yazdi vd., 2014, s. 127). İktisadî büyüme teorilerinde, beşeri sermayenin büyüme süreci için önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Ekonomi literatüründe beşeri sermaye kavramı; eğitim, sağlık, iş eğitimi, göç ve bireyin verimliliğini artıran diğer yatırımları da içerecek şekilde tanımlanmıştır (Akram vd., 2008, s. 487). Dolayısıyla sağlıklı olma, beşeri sermayenin verimlilik seviyesinin artmasına katkıda bulunurken çevre kirliliği, insan sağlığını olumsuz bir şekilde etkileyerek işgücü verimliliğinin ve işgücü arzının azalmasına yol açmaktadır. Belirtilen durum, endüstriyel çıktıyı ve ulusal üretimi etkilemekte, böylece firmaların ve ekonominin büyümesi de etkilenmektedir (Narayan ve Narayan, 2008, s. 367-368). Özetle, çevre kirliliği insan sağlığı için bir risk oluşturmakta ve bu durum da ekonomik büyümenin azalmasına yol açabilmektedir (Chaabouni vd., 2016, s. 185). Bu bağlamda, sağlık, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasında dinamik bir ilişkinin varlığını destekleyen güçlü ampirik kanıtlar söz konusudur.

Toplumların gelişmişlik düzeyleri ile sağlık arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim gelişmişlik düzeylerini belli bir seviyeye getirebilmiş olan toplumlarda hem GSYİH'den sağlığa ayrılan payın hem de sağlık için yapılan harcamaların arttığı görülmektedir (Selim vd., 2014, s. 14). Daha iyi sağlık hizmetleri ile teknoloji ve kentleşme vasıtasıyla dünyadaki doğurganlık hızı azalmakta ve yaşam beklentisi artmaktadır. Doğurganlık oranının düşmesi ve yaşam beklentisinin artması, toplam nüfus içerisinde yaşlıların payında artışa yol açmaktadır. Genç kuşağın, artan sayıda yaşlı aile ve aile üyesini destekleyemeyeceği düşünüldüğünden nüfus yaşlanması, geleneksel sosyal koruma sistemleri üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Hükümetler, toplumdaki gelirin nasıl dağıtılacağına, yaşlıların gelir güvenliğinin ve yeterli sağlık hizmetlerinin nasıl sağlanacağı konusundaki zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle hükümetlerin sağlık, sosyal güvenlik, emekli aylıkları ve sosyal yardım gibi hizmetlere ne kadar harcama yapmaları gerektiğinin belirlenmesi önem arz etmektedir (Sagarik, 2016, s. 2-6).

Günümüzde sağlık harcamalarının belirleyicileri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere incelemeye konu olmaktadır. Sağlık harcamalarının belirleyicileri; gelir, nüfus, yaşam tarzları, dış yardım miktarı, kamu tarafından finanse edilen sağlık hizmetleri oranı, kadınların işgücüne katılım oranı, pratisyen hekim sayısı, kentleşme oranı, okuryazarlık, teknolojik ilerleme ve çevresel faktörler olarak ifade edilmektedir (Abdullah vd., 2016, s. 27; Yazdi vd., 2014, s. 127; Narayan ve Narayan, 2008, s. 367; Murthy ve Okunade, 2016, s. 68; Yazdi ve Khanalizadeh, 2017, s. 1182). Çevre

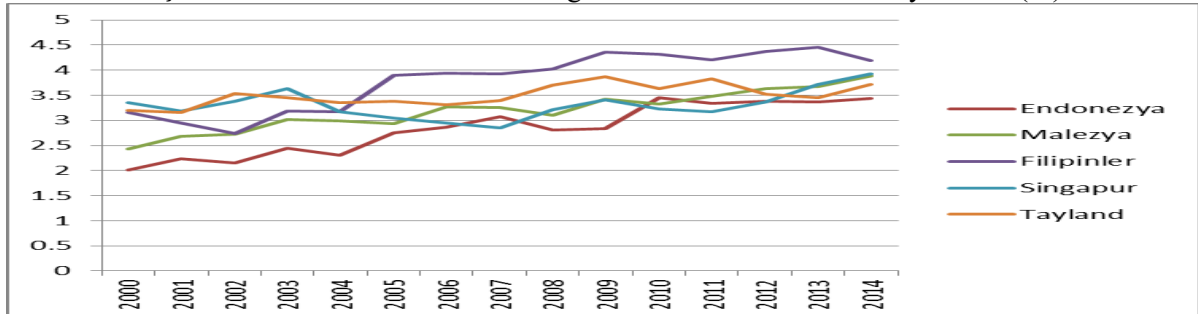
kirliliğinin kaynağı ise, kirlilik ve gürültüdür (Yazdi vd., 2014, s. 127). Karbondioksit (CO₂), metan gazı (CH₄), azot dioksit (NO₂), hidrokarbonlar ve klorakarbonlar çevre kirliliğine yol açan ve atmosferde en fazla bulunan sera gazları arasında yer almaktadır. Belirtilen kirleticilerin sera gazı oluşumuna katkısı şu şekildedir: CO₂-%72, metan-%18, NO₂-%9, hidrokarbonlar ve klorakarbonlar (düşük oranlarda) (Sileem, 2016, s. 67). Dolayısıyla çevre kirliliğine en fazla katkısı olan faktör karbondioksit emisyonudur. Fosil yakıt yanması, toprak erozyonu ve ormansızlaşma gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanan karbondioksit emisyonu, mevcut ve uzun vadeli çevre kalitesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Apergis vd., 2018b, s. 522). Ayrıca, çevre kirliliği hükümet bütçeleri üzerinde de artan baskı yaratmakta, potansiyel olarak artan sağlık harcamalarına yol açmaktadır (Narayan ve Narayan, 2008, s. 367-368; Yazdi ve Khanalizadeh, 2017, s. 1182). Başka bir ifadeyle çevre kirliliğinin yol açtığı sağlık sorunları, sağlık harcamalarını daha da artırarak ülke ekonomileri üzerinde ağır yükler oluşturabilmektedir. Çevresel bozulmanın neden olduğu sağlığı kaybetme riski ile karşı karşıya olan kişi sayısı arttıkça, hükümetler daha fazla mali kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük ölçüde, yabancı sermaye yatırımlarından ve ithal girdiye bağlı olarak yapılan ihracattan elde edilen kazançlar ile gelir artışı sağlanabildiğinden insan sağlığı üzerinde ciddi ve kronik etkileri olan çevre kirliliğini azaltmaya yönelik çevresel düzenlemeler çok fazla dikkate alınmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı çevre kirliliğinin ve ekonomik büyümenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin yoğun doğrudan yabancı sermaye girişleri, yüksek ihracat ve büyüme oranları ile dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) beş ülkesi (ASEAN-5) örneğinde incelenmesidir. Çalışmanın geri kalan kısmına ilişkin plânı şu şekildedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ASEAN-5 ülkelerinde sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ile ilgili bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde konuya ilişkin uygulamalı literatür sunulacaktır. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve model açıklanacaktır. Beşinci bölümde çalışmada kullanılan yöntem ortaya konulacak ve analiz sonuçları sunulacaktır. Son bölümde ise, çalışmanın sonuç bölümüne yer verilecektir.

2. ASEAN-5 ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARI VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ

İyi bir sağlığa sahip olma mikroekonomik açıdan kişilerin gelirlerinin artmasına katkıda bulunurken, makroekonomik açıdan da ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Gelir düzeyindeki artış, halkın sağlık koşullarını iyileştirmektedir. Ayrıca, ekonomik büyüme sadece daha yüksek gelire değil, aynı zamanda daha yüksek bir yaşam kalitesine yol açmakta ve böylece sağlık koşullarının iyileştirilmesi sağlanmaktadır (Lu vd., 2017, s. 136). Bununla birlikte ASEAN-5 ülkelerinde küreselleşme derecesi arttıkça, sosyal koruma son yıllarda önemli bir kamu politikası konusu haline gelmiştir. Küreselleşme baskısının yanı sıra, bazı ASEAN ülkeleri nüfusun yaşlanması baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. (Sagarik, 2016, s. 2). Şekil 1'de ASEAN-5 ülkelerinde sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı gösterilmiştir.

Şekil 1: ASEAN-5 Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)

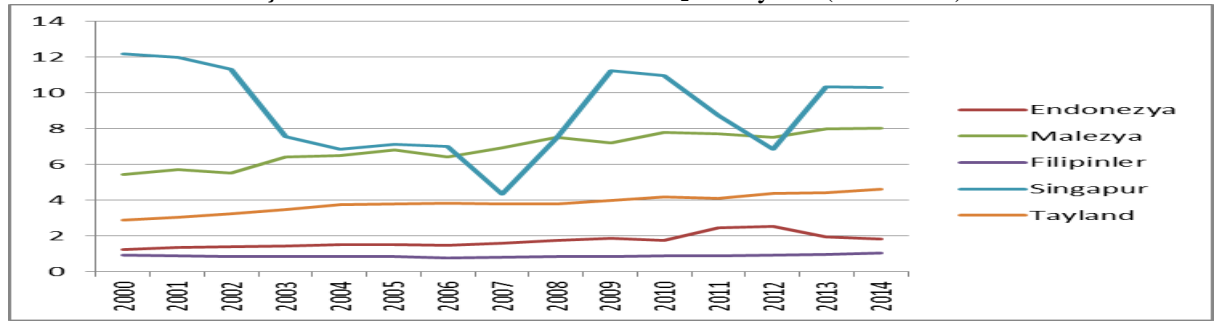

Kaynak: WDI (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000 yılında sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı Endonezya'da %2, Malezya'da %2,43, Filipinlerde %3.15, Singapur'da %3.35 ve Tayland'da % 3.19 iken 2014 yılında Endonezya'da %3.44 Malezya'da %3.89, Filipinlerde %4.19, Singapur'da %3.93 ve Tayland'da % 3.19'a yükselmiştir. Güneydoğu Asya ülkelerinde yıllar itibariyle sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı artmıştır.

Güneydoğu Asya ülkeleri hızlı ekonomik büyüme, nüfus artışı ve enerjide yüksek oranda dışa bağımlılığın yol açtığı ciddi bir çevre problemi ile karşı karşıya bulunmaktadır. ASEAN bölgesinde hava kirliliği artmakta, enerji sektöründen kaynaklanan karbondioksit emisyonları bu durumun en büyük sorumlusu olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte ASEAN bölgesinde enerji kaynaklı CO₂ emisyonu seviyelerinin 2014 yılından 2025 yılına kadar %61 oranında yükseleceği tahmin edilmektedir. Belirtilen duruma en önemli katkı kara ve orman yangınlarından kaynaklanan ve sınır aşan pus kirliliğidir. Sınır aşan duman pusunun % 90'ı büyük ölçekli ticari plantasyonların yayılmasıyla ilgili turba yangınları ile bağlantılıdır. 1990 ve 2012 arasında, çoğu ASEAN ülkesi, özellikle kauçuk ve palm yağı elde edilmesi için yapılan ticari plantasyonların orman alanlarına yayılmasından dolayı, orman örtüsünde bir düşüş yaşamıştır (Fifth ASEAN State of the Environment Report, 2017, s. 18). Ayrıca, kentleşmede yaşanan artış da enerji tüketiminin ve dolayısıyla CO₂ emisyonunun artmasına yol açmıştır. Şekil 2'de ASEAN-5 ülkeleri için CO₂ emisyonu değerleri verilmiştir.

Şekil 2: ASEAN-5 Ülkelerinde CO₂ Emisyonu (metrik ton)

Kaynak: WDI (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000 yılında CO₂ seviyesi Endonezya'da kişi başına 1.24 metrik ton (mt), Malezya'da kişi başına 5.42 mt, Filipinlerde kişi başına 0.93 mt, Singapur'da kişi başına 12.2 mt ve Tayland'da kişi başına 2.88 mt iken 2014 Endonezya'da kişi başına 1.82 mt, Malezya'da kişi başına 8.03 mt, Filipinlerde kişi başına 1.06 mt, Singapur'da kişi başına 10.3 mt ve Tayland'da kişi başına 4.62 mt olarak gerçekleşmiştir. Singapur dışındaki diğer ülkelerde çevre kirliliği artış eğiliminde iken, Singapur'da çevre kirliliği dalgalanmalar göstermekle birlikte 2000 yılına nazaran azalma eğilimindedir. Bununla birlikte Singapur'da diğer ülkelere kıyasla çevre kirliliği çok daha yüksek seviyelerdedir. Çevre kirliliğindeki artışlar hem insan sağlığının hem de yaşam kalitesinin bozulmasına yol açarak, hükümet bütçesi ve harcamaları üzerinde önemli bir yere sahip olan sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sağlık harcamaları ile çevre kirliliği arasındaki ilişkinin ortaya konulması ülkelerin uygulayacakları politikalar açısından da önem arz etmektedir.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Dünya genelinde çevre kalitesindeki artan bozulma, küresel ısınmadaki artış ile birlikte sağlıklı yaşam üzerinde ciddi bir tehlike arz etmektedir. Özellikle fosil yakıtların tüketimi nedeniyle küresel ısınma ve sera gazı emisyonlarının artması çevre kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan partikül, SO₂ ve CO₂ kirliliğe önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Abdullah vd., 2016, s. 27). Bunun yanı sıra hava kirliliği ve yüksek sıcaklıklar nedeniyle bulaşıcı hastalıkların yayılımının artması da sağlıkla çevre arasındaki ilişkinin incelenmesine yol açmıştır (Zaidi ve Saidi, 2018, s. 2; Chaabouni vd, 2016, s. 184). Özellikle 1970'li yıllardan itibaren sağlık harcamalarının arz ve talep yanlı belirleyicileri üzerine çalışmalar yapılmakla birlikte, sağlık harcamalarını etkileyen önemli bir faktör olmasına rağmen çevre kirliliği birçok çalışmada ihmal edilmiştir. Bununla birlikte son yıllarda ise çevreye olan duyarlılığın etkisiyle çevre kirliliği ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi dikkate alan çalışma sayısında bir artış gözlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde çevre kirliliği ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi ele alan önceki çalışmalara yer verilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Zaidi ve Saidi (2018)'de 26 Sahra-altı Afrika ülkesi için sağlık harcamaları ile çevre kirliliği arasındaki ilişki 1990-2015 dönemi için panel eş-bütünleşme ve panel nedensellik testi kullanılarak

analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda çevre kirliliği ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Apergis vd.(2018b)'de ABD'de (50 eyalet) sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel ARDL yöntemi kullanılarak 1966-2009 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda sağlık hizmetlerine daha fazla harcama yapan ABD eyaletleri için CO₂ emisyonunun sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin nispeten daha güçlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ghorashi ve Rad (2017)'de İran ekonomisi için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel GMM yöntemi kullanılarak 1972-2012 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışmada çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yazdi ve Khanalizadeh (2017)'de MENA ülkeleri için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel ARDL yöntemi kullanılarak 1995-2014 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre gelir, CO₂ ve PM₁₀ emisyonları sağlık harcamaları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Lu vd. (2017)'de Çin'de (30 eyalet) sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılarak 2002-2014 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışmada çevre kirliliğinin halk sağlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Chaabouni vd.(2016)'da alt, üst ve orta gelirli 51 ülke için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi 1995-2013 dönemi için panel GMM yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Her üç ülke grubu için çevre kirliliği ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca üst ve orta gelirli ülkeler için çevre kirliliğinden sağlık harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Yahaya vd. (2016)'da 125 gelişmekte olan ülke için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel eş-bütünleşme testi kullanılarak 1995-2012 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre CO₂ (çevre kalitesi) kişi başına düşen sağlık harcamalarının güçlü bir belirleyicisidir.

Balan (2016)'da Avrupa Birliğinin 25 üye ülkesi için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel veri analizi kullanılarak 1995-2013 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre sağlık, eğitim ve çevre kalitesi arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Abdullah vd. (2016)'da Malezya örneğinde sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi ARDL analizi kullanılarak 1970-2014 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre uzun dönemde GSYİH, CO₂, ölüm oranı, doğurganlık oranı, NO₂ ve SO₂'nin sağlık harcamaları ile ilişkisi bulunmaktadır.

Ecevit ve Çetin (2016)'da Türkiye örneğinde ekonomik büyüme ve çevre kirliliğinin sağlık üzerindeki etkisi 1960-2011 dönemi verileri ile Johansen-Juselius ve Phillips-Ouliaris eşbütünleşme yöntemleri ile Granger nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada gelirin bebek ölüm oranını (sağlık kalitesi) negatif ve karbon salınımının bebek ölüm oranını ise pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca karbon salınımı ile bebek ölüm oranı arasında çift yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Assadzahed vd.(2014)'de 8 petrol ihraç eden ülke için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel veri analizi kullanılarak 2000-2010 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre sağlık harcamaları üzerinde gelir ve CO₂ pozitif, yaşam beklentisi ise negatif bir etkiye sahiptir.

Oduşanya vd. (2014)'de Nijerya örneğinde sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi ARDL analizi kullanılarak 1960-2011 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre CO₂ emisyonu arttıkça sağlık harcamaları hem uzun hem de kısa dönemde önemli ölçüde artmaktadır.

Yazdi vd. (2014)'te İran örneğinde sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi ARDL analizi kullanılarak 1967-2010 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre sağlık harcamaları üzerinde gelir, CO ve SO₂ istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki yaratmaktadır.

Erden ve Turan Koyuncu (2014)'te Türkiye'de ekonomik kalkınma, çevre kirliliği ve insan sağlığı arasındaki ilişki 1980-2012 dönemi için VAR ve Granger nedensellik testleri kullanılarak analiz

edilmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik kalkınmanın karbon salımında bir artışa neden olduğu ve bu durumun sağlık harcamalarını artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Zheng vd. (2010)'da Çin'de (31 eyalet) sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel eş-bütünleşme ve panel VECM yöntemleri kullanılarak 1997-2003 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre hem uzun hem de kısa dönemde, kamu sağlık harcamaları sadece eyaletlerin ekonomisinden değil, aynı zamanda çevre kalitesinden de olumlu etkilenmektedir.

Narayan ve Narayan (2008)'de 8 OECD ülkesi için sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi panel eş-bütünleşme yöntemi kullanılarak 1980-1999 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışma sonucuna göre gelir ve CO emisyonu sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Jerrett vd. (2003)'te Kanada örneğinde sağlık harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılarak 1979-1988 ve 1990-1991 dönemleri için analiz edilmiştir. Çalışmada daha yüksek kirliliğe sahip olan şehirlerin kişi başına düşen sağlık harcamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle, çevre kirliliği ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda genellikle çevre kirliliğine yol açan değişken ile sağlık harcamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle çevre kirliliğindeki bir artış sağlık harcamalarında da bir artışa yol açmaktadır.

4. VERİ VE MODEL

Bu çalışmada sağlık harcamaları çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2000-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak ASEAN-5 (Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland) ülkeleri için analiz edilmiştir. Çalışmada sağlık harcaması değişkeni olarak, kişi başına reel sağlık harcaması (2010 fiyatlarıyla, \$) ve çevre kirliliği değişkeni olarak CO₂ değişkeni (kişi başına metrik ton) kullanılmıştır. Çevre kirliliği değişkeni olarak CO₂'nin seçilmesinin nedenleri şu şekildedir: (i) CO₂'nin uzun süre atmosferde kalması, (ii) sera gazı oluşumuna en fazla katkıda bulunan gaz olması ve (iii) yapılan çalışmalarda CO₂ ve diğer kirleticilerin (NO_x ve SO₂) yüksek düzeyde (%95) korele olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Sileem, 2016, s. 67). Ayrıca çalışmada açıklayıcı değişken olarak ekonomik büyüme (kişi başına reel GSYİH-2010 fiyatlarıyla, \$) değişkeni kullanılmıştır. Bu çalışmadaki tüm veriler Dünya Bankası'nın (WB) Dünya Kalkınma Göstergelerinden (WDI) alınmıştır.

Sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan model eşitlik (1)'de gösterildiği gibidir:

$$HE = f(CO_2, Y) \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de HE sağlık harcamasını, CO₂ çevre kirliliğini Y ise ekonomik büyümeyi göstermektedir. Bu çalışmada kullanılan modelin panel veri olarak gösterimi eşitlik (2)'deki gibidir.

$$\ln HE_{it} = \alpha_{0i} + \beta_{1i} \ln CO2_{it} + \beta_{2i} \ln Y_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Çalışmada serilerin heterojenliğini azaltmak için değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Bu çalışmada gelirdeki ve artan karbondioksit emisyonu vasıtasıyla çevre kirliliğindeki artışın sağlık harcamaları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Zira ülke ekonomileri büyüdükçe sağlık harcamalarına daha fazla ihtiyaç duyulmakta ve uygulamalı literatürdeki çalışmalar da bu ilişkiyi desteklemektedir. Öte yandan, çevre kalitesi düştüğünde, insan sağlığı olumsuz yönde etkilenmektedir. Ayrıca sağlıktaki kötüleşme sağlık üzerinde daha fazla harcama gerektirmektedir (Narayan ve Narayan, 2008, s. 369).

5. METODOLOJİ VE UYGULAMA SONUÇLARI

Bu çalışmanın uygulaması üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak panel birim kök testi uygulanarak değişkenlerin durağanlık özellikleri ortaya konulacaktır. İkinci olarak panel eş-bütünleşme testleri

uygulanarak modelde ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı test edilecektir. Son olarak da değişkenlere ilişkin esneklik katsayıları belirlenmeye çalışılacaktır.

Durağan olmayan değişkenler üzerine regresyonların uygulanması, değişkenler arasındaki ekonomik ilişkilerde yanıltıcı tahminlere yol açabildiğinden birim kök analizlerinin yapılması gerekmektedir (Lin ve Benjamin, 2018, s. 715). Bu çalışmada panel birim kök testi olarak Im-Pesaran-Shin (IPS-2003), Fisher-ADF (Maddala-Wu,1999) ve Fisher-PP (Choi, 2001) testleri uygulanmıştır. Her üç test için de sıfır hipotezi serilerin birim köke sahip olduğunu, alternatif hipotez ise serilerin birinci fakında durağan olduğunu ifade etmektedir. Ele alınan birim kök testlerine ilişkin sonuçlara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Yöntem	Sabitli Model	
		Seviye Test istatistiği (olasılık değeri)	1.Fark Test istatistiği (olasılık değeri)
lnHE	IPS	0.10454 (0.5416)	-3.97904 (0.0000)
	Fisher-ADF	7.33885 (0.6931)	34.2818 (0.0002)
	Fisher-PP	7.88066 (0.6405)	75.3575 (0.0000)
lnY	IPS	2.26007(0.9881)	-2.59628(0.0047)
	Fisher-ADF	4.24446(0.9356)	23.7576(0.0083)
	Fisher-PP	5.12057(0.8830)	53.4753(0.0000)
lnCO ₂	IPS	0.20406(0.5808)	-3.14996(0.0008)
	Fisher-ADF	8.37142(0.5926)	28.2456(0.0016)
	Fisher-PP	9.33726(0.5004)	53.3859(0.0000)

Tablo 1'de yer alan birim kök testi sonuçları ASEAN-5 ülkeleri için sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyümenin durağan olmayan özelliklerini ortaya koymakla kalmamakta aynı zamanda panel eş-bütünleşme analizi için bir zemin oluşturmaktadır (Lin ve Benjamin, 2018, s. 715). Başka bir ifadeyle ele alınan serilere ilişkin birim kök test sonuçları I(1) olduğundan, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki analiz edilebilmektedir. Bu çalışmada uzun dönemli ilişkinin ortaya konulabilmesi için iki ayrı eş-bütünleşme testi kullanılmıştır. Bu testler Pedroni (1999) ve Kao (1999) eş-bütünleşme testleridir. Belirtilen testlerin her biri, istatistiklerin hesaplanması için farklı teknikler ve varsayımlara dayandırılmakta ve eş-bütünleşmenin var olduğunu gösteren alternatif hipoteze karşı eş-bütünleşmenin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi test edilmektedir (Zoundi, 2017, s. 1072).

Pedroni eş-bütünleşme testinde, yedi test istatistiği hesaplanarak paneldeki kesit-içi ve kesitler-arası etkilerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu eş-bütünleşme testinde yer alan yedi istatistiğin dördü kesit-içi, üçü ise kesitler-arası istatistiklerdir. Kesit içi test istatistiklerinden olan panel v istatistiği parametrik olmayan bir varyans oranı istatistiğidir. Panel rho istatistiği, Phillips ve Perron rho-istatistiğine benzeyen ve parametrik olmayan bir istatistiktir. Panel PP istatistiği parametrik olmayan ve Phillips ve Perron t istatistiğine benzeyen bir istatistiktir. Panel ADF istatistiği ise artırılmış Dickey-Fuller t-istatistiğine benzer bir parametrik istatistiktir. Kesitler-arası test istatistikleri ise, grup ortalamaya yaklaşımına dayanmaktadır. Grup rho istatistiği Phillips ve Perron rho istatistiğine, grup PP istatistiği Phillips ve Perron t-istatistiğine ve grup ADF ise artırılmış Dickey-Fuller t-istatistiğine benzemektedir (Pedroni, 1999, s. 658). Pedroni eş-bütünleşme testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Pedroni Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	İstatistik (olasılık değeri)	Ağırlıklı İstatistik (olasılık değeri)
Kesit-içi		
Panel v	2.308093 (0.0105)	2.019360 (0.0217)
Panel rho	-1.093201 (0.1372)	-0.965696 (0.1671)
Panel PP	-3.069217 (0.0011)	-2.838096 (0.0023)
Panel ADF	-3.704831 (0.0001)	-3.520056 (0.0002)
Kesitler-arası		

Grup rho	-0.149839 (0.4404)	
Grup PP	-4.427386 (0.0000)	
Grup ADF	-4.343320 (0.0000)	

Tablo 2'den de görüleceği üzere Pedroni eş-bütünleşme analizinde panel rho-istatistiği ve grup rho istatistiği dışındaki 5 istatistik değeri için eş-bütünleşmenin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesinde %5 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Dolayısıyla sağlık harcamaları, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasında eş-bütünleşme ilişkisi söz konusudur. Bu durum ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve ilgili değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri anlamına gelmektedir. Bu çalışmada uygulanan bir diğer eş-bütünleşme testi olan Kao testi, Dickey Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testleri kullanılarak panel veri analizi için bir eş-bütünleşme testi sunmaktadır. Kao eş-bütünleşme testine ilişkin sonuçlara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3: Kao Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

	t-istatistiği	Olasılık Değeri
ADF	-2.293291	0.0109

Pedroni (1999) eş-bütünleşme testinde olduğu gibi, Kao Eş-bütünleşme testinde de sıfır hipotezinin reddedilmesinde %5 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Olasılık değeri 0.05'den küçük olduğu için eş-bütünleşmenin var olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Kao Eş-bütünleşme testi sonuçları, Pedroni eş-bütünleşme testi sonuçlarını destekler niteliktedir. Buna göre çalışmada ele alınan üç değişken olan sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunun tespit edilmesini takiben değişkenlerin uzun dönem esneklikleri belirlenebilmektedir. Bu çalışmada değişkenlerin uzun dönem esnekliklerini belirlemek amacıyla otokorelasyon, değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzelten ve Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS testi kullanılmıştır. Bu test Monte Carlo simülasyonuna dayandırılmakta ve küçük örneklem için daha iyi sonuç vermektedir. FMOLS test sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Uzun Dönem Katsayılar

FMOLS				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
lnY	0.510621	0.102499	4.981736	0.0000
lnCO ₂	0.228628	0.087029	2.627035	0.0108

FMOLS test sonuçlarına göre hem çevre kirliliği hem de ekonomik büyüme sağlık harcamalarını pozitif yönde etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, hem ekonomik büyümedeki hem de çevre kirliliğindeki artışlar sağlık harcamalarında bir artışa yol açmaktadır. Buna göre ekonomik büyümedeki %1'lik bir artış, sağlık harcamalarını %0.51 artırırken, çevre kirliliğindeki %1'lik bir artış sağlık harcamalarında yaklaşık %0.23'lük bir artışa yol açmaktadır. Değişkenlere ilişkin katsayılar %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer yandan gelir esnekliği katsayısının (0.51) 1'den küçük olması analize dâhil edilen ülkelerde sağlık hizmetlerinin zorunlu mal olduğunu göstermekte ve bu hizmetlerin sağlanmasında devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİ

Ülkeler geliştikçe, sanayileşmenin bir sonucu olarak çevre kirliliği artmakta, sağlık ile ilgili yaşam kalitesi bozulmakta ve dolayısıyla sağlık harcamalarında da bir artış meydana gelmektedir. Çevre kirliliğinin artmasının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi işgücü verimliliğinin azalması ve ekonomik büyümenin bu durumdan olumsuz etkilenmesidir. Bu çalışmada sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi ASEAN-5 ülkeleri için panel birim kök ve panel eş-bütünleşme testleri uygulanarak incelenmiştir. Uygulama sonuçları sağlık harcamaları, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmada çevre kirliliğinin ve ekonomik büyümenin sağlık harcamalarını artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada

elde edilen bulgular Yazdi ve Khanalizadeh (2017), Lu vd. (2017), Yazdi vd. (2014) ile Narayan ve Narayan (2008) ile uyumludur.

Belirtilen çerçevede ASEAN-5 ülkeleri genelinde karbondioksit emisyonunu azaltmaya yönelik politikaların (çevresel atıkların azaltılması, fosil yakıtlara ilişkin enerji tasarrufunun sağlanması, enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması gibi) sağlık ile ilgili faydalar sağlayabileceği söylenebilir. Örneğin, yapılması planlanan yenilenebilir enerji yatırımları, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilmekle birlikte, karbondioksit emisyonunun düşürülmesine yol açarak sağlık üzerindeki olumsuz etkinin azalmasına katkıda bulunabilir. Diğer taraftan, bu çalışmada elde edilen sonuçlar ASEAN-5 ülkeleri için sağlık politikasının çevre kirliliğini de içermesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu durumun dikkate alınmaması halinde sağlık harcamalarında bir artış söz konusu olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, H., Azam, M. ve Zakariya, S. K. (2016). The impact of environmental quality on public health expenditure in Malaysia. *Second Asia Pacific Conference on Advanced Research (APCAR)*, Melbourne, February, 27-40.
- Akram, N., Padda, H. ve Khan, M. (2008). The long term impact of health on economic growth in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 47(4), 487-500.
- Apergis, N., Gupta, R., Lau, C. K. M. ve Mukherjee, Z. (2016). An analysis of the relationship between U.S. state level carbon dioxide emissions and health care expenditure. *University of Pretoria Department of Economics Working Paper Series*, 1-31.
- Apergis, N., Gupta, R., Lau, C. K. M. ve Mukherjee, Z. (2018b). U.S. state-level carbon dioxide emissions: does it affect healthcare expenditure? *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 91, 521-530.
- Apergis, N., Jebli, M. B. ve Youssef, S. B. (2018a). Does renewable energy consumption and health expenditures decrease carbon dioxide emissions? Evidence for Sub-Saharan Africa Countries. *Renewable Energy*, 127, 1011-1016.
- Assadzadeh, A., Bastan, F. ve Shahverdi, A. (2014). The impact of environmental quality and pollution on health expenditures: A case study of petroleum exporting countries. *Proceedings of 29th International Business Research Conference*, 24 - 25 November 2014, Sydney, Australia.
- Balan, F. (2016). Environmental quality and its human health effects: A causal analysis for the EU-25". *International Journal of Applied Economics*, 13(1), 57-71.
- Chaabouni, S., Zghidi, N. ve Mbarek, M. B. (2016). On the causal dynamics between CO2 emissions, health expenditures and economic growth. *Sustainable Cities and Society*, 22, 184-191.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Ecevit, E. ve Çetin, M. (2016). Ekonomik büyüme ve çevre kirliliğinin sağlık üzerindeki etkisi: Türkiye ile ilgili ampirik kanıt. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 83-98.
- Erden, C. ve Turan Koyuncu, F. (2014). Kalkınma ve çevresel sağlık riskleri: Türkiye için ekonometrik bir analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 9-23.
- Fifth ASEAN State of the Environment Report* (2017). 1-252.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Jerrett, M., Eyles, J., Dufournaud, C. ve Birch, S. (2003). Environmental influences on healthcare expenditures: An exploratory analysis from Ontario, Canada. *J. Epidemiol Community Health*, 57, 334-338.

- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Lin, B. ve Benjamin, I. N. (2018). Causal relationships between energy consumption, foreign direct investment and economic growth for MINT: Evidence from panel dynamic ordinary least square models. *Journal of Cleaner Production*, 197, 708-720.
- Lu, Z. N., Chen, H., Hao, Y., Wang, J., Song, X. ve Mok, T. M. (2017). The dynamic relationship between environmental pollution, economic development and public health: Evidence from China. *J. Clean. Prod.*, 166, 134-147.
- Maddala, G. S. and Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 631-652.
- Murthy, V. N. R. ve Okunade, A. A. (2016). Determinants of U.S. health expenditure: Evidence from autoregressive distributed lag (ARDL) approach to cointegration, *Economic Modelling*, 59, 67-73.
- Narayan, P. K. ve Narayan, S. (2008). Does environmental quality influence health expenditures? Empirical evidence from a panel of selected OECD Countries. *Ecological Economics*, 65, 367-374.
- Narayan, S., Narayan, P. K. ve Mishra, S. (2010). Investigating the relationship between health and economic growth: Empirical evidence from a panel of 5 Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 21, 404-411.
- Oduşanya, I. A., Adegboyega, S. B. ve Kuku, M. A. (2014). Environmental quality and health care spending in Nigeria. *Fountain Journal of Management and Social Sciences*, 3(2), 57-67.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 653-670.
- Pedroni, P. (2000). Fully-modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Remoundou, K. ve Koundouri, P. (2009). Environmental effects on public health: An economic perspective. *International Journal Environment Research and Public Health*, 6, 2160-2178.
- Sagarik, D. (2016). Determinants of health expenditures in ASEAN Region: Theory and evidence. *Millennial Asia*, 7(1) 1-19.
- Selim, S., Uysal D. ve Eryiğit, P. (2014). Türkiye’de sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ekonometrik analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 13-24.
- Sileem, H. H. M. (2016). Health expenditure, climate changes and corruption in the MENA Region: A Granger causality approach. *Journal of African Development*, 18(2), 61-72.
- Yahaya, A., Nor, N. M., Habibullah, M. S., Ghani, J. A. ve Noo, Z.M. (2016). How relevant is environmental quality to per capita health expenditures? *Empirical Evidence from Panel of Developing Countries” Springer Plus*, 5(925), 1-14.
- Yazdi, S. K. ve Khanalizadeh, B. (2017). Air pollution, economic growth and healthcare expenditure. *Economic Research-EkonomskaIstraživanja*, 30(1), 1181-1190.
- Yazdi, S. K., Tahmasebi, Z. ve Mastorakis, N. (2014). Public healthcare expenditure and environmental quality in Iran. *Recent Advances in Applied Economics*, 126-134. 2 Haziran 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/308760974_Public_Healthcare_Expenditure_and_Environmental_quality_in_Iran adresinden erişildi.

- Zaidi, S. ve Saidi, K. (2018). Environmental pollution, health expenditure and economic growth and in the Sub-Saharan Africa Countries: Panel ARDL approach. *Sustainable Cities and Society*, 41, 833-840.
- Zheng, X., Yu, Y., Zhang, L. ve Zhang, Y., (2010). Does pollution drive up public health expenditure? A panel unit root and cointegration analysis. 2 Haziran 2019 tarihinde <http://images.ruc.edu.cn/other/2010-05-20/1274338288347.pdf> adresinden erişildi.
- Zoundi, Z. (2017). CO2 Emissions, renewable energy and the environmental kuznets curve, a panel cointegration approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 1067-1075.

Sosyal Medya Platformu Seçimini Etkileyen Kriter Ağırlıklarının Bulanık DEMATEL Yöntemiyle Belirlenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Burcu Oralhan^{1*}

Geliş tarihi: 04.09.2019
Kabul tarihi: 20.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 408-420
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%.

¹Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Türkiye, ,
boralhan@nny.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-8905-0140

* Sorumlu yazar

ÖZ

Hızlı etkileşim günümüzde sosyal medyanın sahip olduğu en önemli özelliklerinden biridir. İşletmelerin reklam faaliyetlerinde sosyal medya, diğer pazarlama kanallarına göre daha fazla kişiye ulaşabilme imkanı sağlamaktadır. Ancak dünya genelinde sosyal medya platformlarının sayısı gün geçtikçe artmakta ve bu platformlardaki tüketici eğilimi değişiklik göstermektedir. İşletmeler tarafından yatırım yapılacak olan reklam faaliyetine yönelik sosyal medya platformunun belirlenmesi bir çok kriterli karar verme problemidir. Sosyal medya platformu seçim problemleri çok sayıda ve çoğu zaman birbiriyle çelişen kriterler içeren karmaşık problemlerdir. Bu çalışmada Türkiye’de telekomünikasyon sektöründe öncü bir işletmenin sosyal medya platformlarının seçiminde önem arz eden kriterlerin ve etki düzeylerinin belirlenmesi ve ağırlıklarının hesaplanması amaçlanmaktadır. Ağırlıkların hesaplanmasında Bulanık DEMATEL yönteminden, durulaştırma aşamasında ise CFCS yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında görünüm ve algı, içerik, maliyet, üye profili, izlenme oranı ve teknik destek olmak üzere 6 kriter belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre izlenme oranı (0,185), görünüm ve algı (0,181) ve üye profili (0,170) kriterleri sosyal medya platformu seçiminde en fazla ağırlığa sahip ilk üç kriter olarak karşımıza çıkmıştır. $\bar{E}_i + \bar{F}_i$ değeri kriterlerin görece önemini ifade etmektedir. $\bar{E}_i - \bar{F}_i$ değerleri pozitif olan izlenme oranı, görünüm ve algı ve üye profili kriterleri diğer kriterleri etkileyen grupta yer almaktadır. Dolayısıyla bu kriterlerin, diğer kriterler üzerinde en çok etkiye sahip oldukları söylenebilir. $\bar{E}_i - \bar{F}_i$ değerleri negatif olan maliyet, içerik ve teknik destek kriterleri ise etkilenen grupta yer almaktadır. Etkilenen kriterler incelendiğinde ise $\bar{E}_i - \bar{F}_i$ değeri en küçük olan maliyet kriterinin sosyal medya platform seçiminde diğer kriterlerden en çok etkilenen kriter olduğu görülmektedir. Bu çalışma genel olarak dijital pazarlama kanallarının seçimine, kriter ağırlıklarının ve kriterlerin etki düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılacak araştırmalara farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Çok Kriterli Karar Verme, Dematel.

Determining Criteria Weights That Affect Social Media Platform Selection with Fuzzy DEMATEL Approach

Asst. Prof.Dr. Burcu Oralhan^{1*}

First received: 04.09.2019

Accepted: 20.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 408-420

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%.

¹Nuh Naci Yazgan University, Turkey,
boralhan@nny.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-8905-0140

* Corresponding Author

ABSTRACT

Fast interaction is one of the most important features of social media today. Social media enables businesses to reach more people in their advertising activities than other marketing channels. However, the number of social media platforms worldwide is increasing day by day and the consumer trend on these platforms is changing. Identifying the social media platform for advertising activity that will be invested by businesses is a multi-criteria decision making problem. Social media platform selection problems are complex problems with numerous and often conflicting criteria. In this research, it is aimed to determine the criteria and impact levels that are important in the selection of social media platforms of a leading business in the telecommunications sector in Turkey and to calculate their weight. Fuzzy DEMATEL method was used for calculation of weights and CFCS method was used for rinsing. Within the scope of the research, 6 criteria including appearance and perception, content, cost, member profile, impression rate and technical support were determined. According to the results of the analysis, the criteria of view rate (0.185), view and perception (0.181) and member profile (0.170) were the top three criteria with the most weight in the selection of social media platform. The $\bar{E}_i + \bar{F}_i$ value expresses the relative importance of the criteria. Ratings, appearance and perception and member profile criteria, which have positive $\bar{E}_i - \bar{F}_i$ values, are included in the group that affects other criteria. Therefore, these criteria can be said to have the most impact on other criteria. The cost, content and technical support criteria, which have negative $\bar{E}_i - \bar{F}_i$ values, are included in the affected group. When the affected criteria are examined, it is seen that the cost criteria, which has the smallest value of $\bar{E}_i - \bar{F}_i$, is the most affected criteria among the other criteria in social media platform selection. This study will give a different perspective to research on the selection of digital marketing channels in general and the determination of criteria weights and impact levels of criteria.

Keywords: Social Media, Multi Criteria Decision Making, Dematel.

1.GİRİŞ

Sosyal medya son yıllarda ortaya çıkan yeni bir medya olmasına rağmen, dünya çapında popüler bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüzde işletmelerin pazarlama faaliyetleri adına sadece geleneksel medya ile yeterli kalmayıp, dijital pazarlama kanallarını da aktif hale getirmişlerdir. İletişim açısından sosyal medya, çevrimiçi bir dağıtım kanalı olarak kullanılmasının yanı sıra hizmet geliştirme, müşteriyle ilişki kurma ve topluluk içinde marka sadakati oluşturma gibi konularda da etkili bir araç olarak ifade edilebilmektedir. Etkili kullanıldığında sosyal medya, işletmelerin marka savunucularının gücünden de faydalanılmasına imkan vermektedir. Bunun yanında operasyonel faydaların yanı sıra stratejik faydalar da elde edilebilmektedir (Palmer ve Koenig ve Lewis, 2009; Meet the Tweet, 2009;). Sosyal medya pazarlamasının (SMP) önemini fark eden bazı işletmeler, sosyal medya platformlarının gelişim aşamasında pazarlama faaliyetleri başlatarak bu alanda öncü olmuşlardır.

Geçmişteki çalışmaların odaklandığı konular incelendiğinde dijital pazarlamaya yönelik birçok araştırmanın yapıldığı görülmüştür. Araştırmalarda pazar araştırmalarının yanı sıra blog, kullanıcı, platform veya ürün incelemeleri de yapılmıştır (Ye, Law & Gu, 2009; Chung & Law, 2003; Chan, 2008; Law & Ngai, 2005). Sosyal medya, Web 2.0 platformunda yer alan ve dünyanın her yerinden gelen internet kullanıcılarının fikir, içerik, düşünce, deneyim, bakış açısı ile etkileşimde bulunma, iletişim kurma ve paylaşımlarını sağlayan bir grup internet tabanlı uygulama olarak tanımlanmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010; Xiang & Gretzel, 2009; Briscoe, 2009; Scott, 2007; Tylee, 2009).

Doğru sosyal medya platformunu belirlemek ve aktif olarak kullanmak, kurumsal pazarlamacılar için riskli bir görevdir. Bu risk izlenme sıklığı, maliyeti, izleyici profili, platformun içeriği, tasarımı gibi birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar sosyal medya platformu seçim problemleri doğal olarak çok sayıda ve çoğu zaman birbiriyle çelişen kriterler içeren karmaşık problemler olsa da literatürde analitik sosyal medya platformu değerlendirmesi ve seçimine yönelik yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Mevcut modellerin çoğu, farklı sosyal medya bağlantı türlerini inceleyen basit sınıflandırma çizelgeleriyle sınırlandırılmaktadır (McLellan, 2010). Sosyal medya platformunun değerlendirilmesi ve seçimi için daha sistematik ve analitik bir çerçeveye ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada Bulanık DEMATEL (Decision making trial and evaluation laboratory) yöntemi kullanılarak sosyal medya platformu seçimini etkileyen kriterlerin ağırlıklarının, etki düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda girişten sonra çalışmada ikinci bölümde ilgili literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan bulanık DEMATEL ve durulaştırma için kullanılan CFCS (Converting Fuzzy data into Crisp Scores) yöntemin ayrıntıları sunulmaktadır. Dördüncü bölümde ise Türkiye’de önde gelen bir Telekomünikasyon firması pazarlama yöneticileriyle görüşülerek gerçek dünyadan bir vaka çalışmasına yer verilmektedir. Son bölümde ise sonuçlar ve gelecekteki araştırma önerileri sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Sosyal medya, bilgiyi merkezi olmayan kullanıcı düzeyinde içerik ve sosyal etkileşim sağlamak için kullanılan internet platformlarıdır (Abrahams vd., 2012). Sosyal aktivite ve yakın topluluk katılımı gibi çeşitli sosyal etkileşimlere imkan sağlayan sosyal medya erişilebilir ve ölçeklenebilir niteliktedir (Li ve Shiu, 2012). En yaygın kullanılan sosyal medya mekanizmaları, ürün veya hizmet inceleme web siteleri, bloglar, sohbet odaları, tartışma panoları ve Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, LinkedIn, Google+ ve YouTube gibi sosyal ağ siteleri çevrimiçi forumlardır (Mangold & Faulds, 2009; Kaplan ve Haenlein, 2010). Sosyal medya pazarlaması, insanları bir sosyal ağın parçası olarak ele alır ve ürün veya hizmet almak/satmak için insanlar arasındaki sosyal ilişkileri ve sosyal etkileri kullanmaktadır (Wang, Wang ve Farn, 2009). Beş farklı özellik sosyal medyayı güçlü bir pazarlama aracı yapmaktadır.

1.Katılım: Sosyal medyaya katılımı ve geri bildirim teşvik eder (Durugbo, 2012);

2.Açıklık: Sosyal medya hizmetlerinin çoğu oylamayı, yorumlamayı ve bilgi paylaşımını özendirerek geri bildirim ve katılmaya açıktır (Bertot, Jaeger ve Grimes, 2010);

3.Konuşma: Geleneksel medya bir mesaj yayınlamakla ilgilidir, sosyal medya ise iki yönlü bir konuşmadır (Özyurt ve Köse, 2010);

4.Topluluk: Topluluklar sosyal medya aracılığıyla hızlı bir şekilde oluşturabilir ve etkili bir şekilde sohbet kurulabilir (Kim ve Ahmad, 2013);

5.Bağlılık: Sosyal medya, diğer sitelere, kaynaklara ve insanlara bağlantılardan faydalanarak bağlantılar üzerinde büyür (Grieve vd., 2013).

Bu belirgin özelliklere sahip olan sosyal medya pazarlaması, birkaç pratik ama önemli avantaj sağlamaktadır. Sosyal medya pazarlamacılığı, şirketlerin marka bilinirliğini artırmalarına (Qualman, 2009), dünya çapında milyonlarca izleyiciye ulaşmalarına yardımcı olmakta (Trusov ve diğerleri, 2009) ve pazarlama maliyetlerinde tasarruf etmelerini sağlamaktadır (Weber, 2007; Michaelidou, Siamagka ve Christodoulides, 2011).

Sosyal medya platformu seçim problemleri, birçok kriterle sahip karmaşık problemlerdir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, çok kriterli problemleri çözmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Her bir ÇKKV yöntemi, önceden seçilmiş birkaç alternatif arasından en iyisini seçmek için farklı bir yaklaşım sunmaktadır (Janic ve Reggiani, 2002). ÇKKV yöntemleri, karar vericilerin (KV) karşılaştıkları sorunları, kendi ve diğer tarafların değer sistemlerini ve sonuçta tercih edilen bir eylem planını belirlemede yol gösterecek organizasyonel değerleri ve hedefleri öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Doumpos ve Zopounidis, 2002). ÇKKV problemlerinin çözülmesinin optimal bir çözüm arayışı değil, KV'lerin sorunlarına dahil olan karmaşık yargı ve verileri yönetmelerine ve kabul edilebilir bir çözüme ilerlemelerine yardımcı olmaktadır (Roy, 1990).

Çok kriterli karar verme analizleri genellikle gerçek hayatta karşılaşılan problemler üzerine modellenmiştir. Bu analizler her probleme uygulanabilecek standart bir araç değildir (Vincke, 1992). Bu modeller genel çerçevenin veya yönteminin seçimine, problemin niteliğine, seçim türlerine, ölçüm ölçeklerine, nitelikler arasındaki bağımlılığa, belirsizlik tipine, KV'lerin beklentilerine, mevcut verilerin ve kararların miktarına ve kalitesine göre dikkatlice seçilmelidir (Vincke, 1992). Sosyal medya platformu seçimine yönelik 2013 yılında yapılan bir çalışmada hibrit çerçevede süreç değerlendirilmiştir. Bulanık Analitik Ağ Süreci ve gri ilişki yöntemiyle (COPRAS-G) ile birleştirilmiştir. ANP ve bulanık küme teorisi, sosyal medya platformu seçim kriterlerinin ağırlıklarının hesaplanması, COPRAS-G ise alternatiflerin seçimi için kullanılmıştır.

Bu çalışmada sosyal medya platformlarının seçiminde önem arz eden kriterlerin ağırlıklarının hesaplanması ve etki düzeyinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ağırlıkların hesaplanmasında bulanık DEMATEL yönteminden, durulaştırma aşamasında ise CFCS yönteminden faydalanılmıştır.

3. METODOLOJİ

DEMATEL yöntemi, kriterlerin önem derecelerini ve kriterler arasındaki mevcut yapı ve ilişkileri tanımlaması amacıyla Cenevre Battelle Memorial Araştırma Merkezi tarafından geliştirilmiş etkili bir teknik olarak bilinmektedir (Gabus & Fontela, 1972, 1973). Spesifik olarak, DEMATEL metodu, ilgili faktörleri neden grubu ve etki grubuna ayırabilecek diyagramlara dayanmaktadır. DEMATEL yöntemi sayesinde faktörlerin arasındaki neden-etki ilişkileri görselleştirilebilmektedir. Elde edilen bu ilişkilerin önem derecelerini ortaya koymak, ilgili problemin çözümü için gereken önemli bir aşamadır (Ada vd., 2011).

Literatürde DEMATEL'in başarıyla uygulandığı çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin, havayolu güvenliği değerlendirilmesinde (Liou vd., 2007), hastane servis kalitesinin belirlenmesinde (Shieh, 2010), bilgi yönetimi stratejilerinin seçiminde (Wu,2008), altı sigma proje seçiminde (Büyükoçkan ve Öztürkcan, 2010), dış kaynak kullanımı sağlayıcısı seçiminde (Liou ve Chuang, 2010), yeşil tedarik zinciri yönetiminde tedarikçi seçimi karbon yönetimi modelinin geliştirilmesinde (Hsu vd.,2013) işletme bölümü öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörleri değerlendirilmesinde de (Akın, 2017) DEMATEL tekniğinden faydalanılmıştır. Akın (2017) Dematel yöntemini kullanarak işletme öğrencilerinin meslek tercihine etki eden faktörlerin ağırlık değerlerine göre yapılan sıralamada en yüksek etkiye sahip faktörden en düşük etkiye sahip faktöre doğru, yükselme imkânları, iş güvencesi, mesleki kazanç, yetki ve üstünlük, esnek çalışma koşulları, kişisel yetenekler, iş olanakları, aile beklentisi, sosyal imkânlar ve alınan dersler şeklinde belirlenmiştir. Farklı bir çalışmada Shieh vd. (2010) Tayvan'daki bir hastanede, hastanenin hizmet kalitesinde etkili olan temel başarı faktörlerini belirlemek

için DEMATEL yöntemini kullanmıştır. Çalışmada iyi iletişim becerisine sahip personeli ve acil problem çözme becerisine sahip personelin hizmet kalitesi için 2 önemli kriter olduğu ortaya konulmuştur. Liou ve Chuang (2010) DEMATEL metodu yardımıyla kriterler arasında bağımlı ilişkiler kurarak bir melez ÇKKV modeli geliştirmişlerdir. Her bir kriterin göreceli ağırlıklarını belirlemek amacıyla ANP ve alternatiflerin sıralanması için VIKOR yöntemini kullanmışlardır.

DEMATEL yönteminin bulanık mantıkla bütünleşik olarak ilk kez bulanık mantığın kurucusu olarak gösterilen Lotfi A. Zadeh (1965), tarafından uygulanmıştır (Özdemir, 2016). Bulanık DEMATEL oldukça yeni bir teknik olmasına karşın, çalışmaların sayısında son yıllarda artış gözlenmektedir. Bulanık DEMATEL'de yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının değerlendirilmesi (Lin, 2013), enteraktif ticaretin değerlendirilmesi (Wang, 2012), yer seçimi (Kuo, 2011), kamyon seçimi (Baykasoglu vd., 2013), olağanüstü yönetimde kritik başarı faktörlerinin belirlenmesi (Zhou vd., 2011), bilim ve teknoloji için insan kaynakları değerlendirmesi (Choua vd., 2012), limanlarda yaşanan iş kazalarının sebeplerinin incelenmesi gibi birçok çalışma yapılmıştır (Özdemir, 2016). DEMATEL metodunu uygulamak için Fontela ve Gabus (1976) tarafından kullanılan versiyonun Wu ve Lee tarafından (2007) geliştirilmiş hali ve adımları aşağıdaki gibidir;

1. Adım: Bulanık Başlangıç Direk İlişki Matrisinin Oluşturulması

Karar vericilerin kriterlere yönelik görüşlerinin ikili karşılaştırmalar yapılarak üçgensel bulanık sayılara dönüştürülmesi için bulanık değerlendirme ölçeği oluşturulur. Bulanık değerlendirme ölçeği beş seviye olarak belirlenebilir. Bu çalışmada belirlenen dilsel değişkenler ve üçgensel bulanık sayı skalası Tablo 1'deki gibi belirlenmiştir.

Tablo 1. Bulanık Değerlendirme Ölçeği (Wu ve Lee, 2007)

Dilsel Değişkenler	Üçgensel Bulanık Sayılar
Etki Yok (0)	(0;0;0,25)
Çok Az Etkili (1)	(0;0,25;0,50)
Az Etkili (2)	(0,25;0,50;0,75)
Yüksek Etkili (3)	(0,50;0,75;1)
Çok Yüksek Etkili (4)	(0,75;1;1)

Bir $\tilde{A}$ kümesinde üçgensel bulanık sayılar (l, m, u) olarak belirtilebilir $(l \leq m \leq u)$. Üyelik fonksiyonu aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\mu_{\tilde{A}(x)} = \begin{cases} 0, & x < l \\ (x - l)/(m - l), & l \leq x \leq m \\ (u - x)/(u - m), & m \leq x \leq u \\ 0, & x > u \end{cases} \quad (1)$$

$\tilde{z}_{ij}$ i kriterinin j kriterini etkileme derecesi olan bulanık direk ilişki matrisi $\tilde{Z} = [\tilde{z}_{ij}]_{n \times n}$ ile gösterilmektedir. Kriterler arasında etki ve neden açısından ikili karşılaştırmalar ile elde edilen $(n \times n)$ boyutlu bir matristir.

2. Adım: Normalleştirilmiş Bulanık Direk İlişki Matrisinin Elde Edilmesi

Normalleştirilmiş bulanık direk ilişki matrisi $(\tilde{A} = [\tilde{a}_{ij}]_{n \times n})$ ile gösterilmektedir. Aşağıdaki gibi elde edilir.

$$\tilde{a}_{ij} = \frac{\tilde{z}_{ij}}{s} = \left(\frac{l_{ij}}{s}, \frac{m_{ij}}{s}, \frac{u_{ij}}{s} \right) \quad (2)$$

$$s = \max_{1 \leq i \leq n} \left(\sum_{j=1}^n l_{ij} \right) \quad s = \max_{1 \leq i \leq n} \left(\sum_{j=1}^n m_{ij} \right) \quad s = \max_{1 \leq i \leq n} \left(\sum_{j=1}^n u_{ij} \right)$$

3. Adım: Toplam Bulanık İlişki Matrisinin Hesaplanması

I birim matris olarak olmak üzere normalleştirilmiş bulanık direk ilişki matrisi aşağıdaki gibi elde edilir.

$$\tilde{T} = \tilde{A} + \tilde{A}^2 + \tilde{A}^3 + \dots = \sum_{i=1}^{\infty} \tilde{A}^i = \tilde{A}(I - \tilde{A})^{-1} \quad (3)$$

Burada $\tilde{T} = [\tilde{t}_{ij}]_{n \times n}$ ile gösterilir ve $\tilde{t}_{ij} = (t_{ij,l}, t_{ij,m}, t_{ij,u})$ i kriterinin j kriterine karşı karar vericinin belirlediği toplam etki derecesini gösterir.

4. Adım: Gönderici ve Alıcı Grupların Bulunması

Satırların toplamı ve sütunların toplamı, $\tilde{T}$ toplam ilişki matrisi içinde ayrı ayrı olarak incelenir. Burada;

$$\tilde{T} = [\tilde{t}_{ij}]_{n \times n} \quad i, j = 1, 2, \dots$$

$$\tilde{E}_i = \sum_{j=1}^n t_{ij} \quad (4)$$

$$\tilde{F}_i = \sum_{i=1}^n t_{ij} \quad (5)$$

$\tilde{E}_i$ i kriterinin diğer kriterlere gönderdiği toplam etkiyi, $\tilde{F}_i$ ise diğer kriterlerden i kriterinin aldığı toplam etkiyi gösterir. $(\tilde{E} + \tilde{F})$ toplamı i kriterinin hem verdiği hem de aldığı toplam etkisini yani önem derecesini ifade etmektedir. $(\tilde{E} - \tilde{F})$ farkı ise i kriterinin sisteme sağladığı etkiyi göstermektedir. $(\tilde{E} - \tilde{F})$ pozitif olduğunda i kriteri gönderici, negatif olduğunda alıcı olarak tanımlanabilir (Wu ve Lee, 2007; Aksakal ve Dağdeviren, 2010). Eğer i kriteri için $(\tilde{E} - \tilde{F})$ pozitif değer almışsa, i kriterinin diğerleri üzerinde daha yüksek etkiye ve daha yüksek önceliğe sahip olduğu söylenebilir. Ters durumda da daha az etkiye ve daha düşük önceliğe sahip olduğu ifade edilebilir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010).

5. Adım: Durulaştırma (defuzzifikasyon)

Olasılık dağılımının dikey veya yatay yayılımını inceleyerek karar veren farklı durulaştırma yöntemleri literatürde mevcuttur (Oussalah, 2002). En yaygın kullanılan durulaştırma yöntemi Centroid (Ağırlık Merkezi) yöntemidir (Yager ve Filev, 1994), ancak bu, farklı şekillere fakat aynı değere sahip iki bulanık sayı arasında ayırım yapmamaktadır. Bu nedenle, çalışmada CFCS (Converting Fuzzy data into Crisp Scores) defuzzification yöntemi kullanılmıştır. Bunun nedeni, CFCS yönteminin Centroid yönteminden daha iyi bir değer verebilmesidir.

Opricovic ve Tzeng (2003) tarafından önerilen CFCS metodu sol ve sağ puanların bulanık minimum ve maksimum tarafından belirlenmesi prosedürüne dayanmakta ve toplam puan ağırlıklı ortalama olarak belirlenmektedir. CFCS yöntemi beş aşamalı bir algoritmaları içermektedir.

a. Normalizasyon;

$$xl_{ij}^k = (l_{ij}^k - \min l_{ij}^k) / \Delta_{min}^{max}$$

$$xm_{ij}^k = (m_{ij}^k - \min l_{ij}^k) / \Delta_{min}^{max} \quad (6)$$

$$xu_{ij}^k = (u_{ij}^k - \min l_{ij}^k) / \Delta_{min}^{max}$$

$$\Delta_{min}^{max} = \max r_{ij}^k - \min l_{ij}^k$$

b. Sol (ls) ve sağ (us) normalize edilmiş değeri hesaplanması

$$xls_{ij}^k = xm_{ij}^k / (1 + xm_{ij}^k - xl_{ij}^k) \quad (7)$$

$$sus_{ij}^k = xu_{ij}^k / (1 + xu_{ij}^k - xm_{ij}^k) \quad (8)$$

c. Normalize edilmiş net değerlerin hesaplanması

$$x_{ij}^k = [xls_{ij}^k(1 - xls_{ij}^k) + xus_{ij}^k * sus_{ij}^k] / [1 - xls_{ij}^k + xus_{ij}^k] \quad (9)$$

d. Net değerlerin hesaplanması

$$z_{ij}^k = \min l_{ij}^k + x_{ij}^k \Delta_{min}^{max} \quad (10)$$

e. Net değerlerin entegre edilmesi

$$z_{ij} = \frac{1}{p} (z_{ij}^1 + z_{ij}^2 + \dots + z_{ij}^p) \quad (11)$$

Burada p her bir karar vericiyi ifade etmektedir.

6.Adım: Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Durulaştırılmış matrisin bulunması, eşik değerinin belirlenmesine imkan vermektedir. $(\tilde{E}_i - \tilde{F}_i)$ ve $(\tilde{E}_i + \tilde{F}_i)$ ile neden etki diyagramı elde edilebilir ve analiz edilebilir. Kriter ağırlıkları aşağıdaki gibi hesaplanır. Kriter ağırlıkları sıfır ve bir arasındadır ve kriter toplamları bire eşit olmalıdır.

$$w_i = \sqrt{(\tilde{E}_i + \tilde{F}_i)^2 + (\tilde{E}_i - \tilde{F}_i)^2} \quad (12)$$

$$w_i = \frac{w_i}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (13)$$

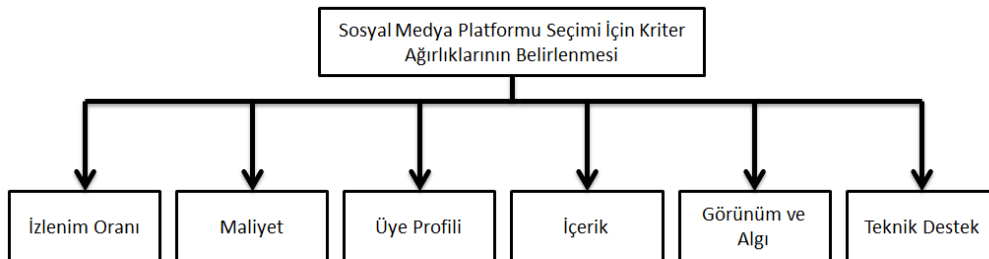
4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Telekomünikasyon sektöründe reklam ve tanıtım faaliyetlerinde geleneksel ve dijital pazarlama kanalları yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada Telekomünikasyon sektöründe yer alan Türkiye'nin önde gelen bir işletmesinin ürünlerini ve kampanyalarını pazarlamak için sosyal medya platformunun seçiminde, seçimi etkileyen kriterlerin belirlenmesi ve kriter ağırlıklarının hesaplanması amaçlanmıştır. Türkiye genelinde çalışan telekomünikasyon pazarlama yöneticilerine yönelik gerçekleştirilen çalışma, sektöre genel bir bakış açısı kazandıracaktır. Günümüzde birçok sosyal medya platformunu pazarlama kanalı olarak kullanan veya kullanmayı planlayan farklı sektörlerde yer alan işletmeler içinde kriterlerin etki düzeylerinin elde edebilmesine imkan sağlayan bu araştırma yapacakları farklı çalışmalarda ışık tutacaktır.

4.2. Araştırmanın Modeli

Geleneksel medya platformlarında editör kalitesi, izleyici kitlesi, teknik özellikler ve hedef popülasyon gibi platform seçimini etkileyen birçok faktör vardır (Kotler, Fitzroy & Shaw, 1980). Araştırma ekibinin literatür araştırmaları, tecrübeleri ve işletme stratejileri doğrultusunda sosyal medya platformlarını değerlendirmek için altı kriter belirlenmiştir. Sosyal medya pazarlamasında içerik oluşturma ve düzenleme, strateji yürütme ve etki analizi platformlar arasındaki incelenecek ana faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan beyin fırtınası ve değerlendirmeler sonucunda platformların görünüm ve algı, içerik, maliyet, üye profili ve izlenim oranı (Ngai, 2003) ve teknik destek olmak üzere 6 kriter belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında belirlenen model Şekil 1'deki gibi oluşturulmuştur. Belirlenen kriterler, kriter kodları ve açıklamaları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Kriterler, Kodları ve Açıklamaları

Kod	Kriter	Açıklama
C1	İzlenim Oranı:	Reklamı gösteren sayfanın her görüntülediğinde ortaya çıkan veridir. Reklam verenlere/verecek olanlara platformdaki izlenim hakkında fikir vermektedir. Bu oran sayfaya erişilme sayısını içermektedir. İzlenim oranı arttıkça reklamın potansiyel müşteriler tarafından görülme şansının artması anlamına gelmektedir (Ngai, 2003).
C2	Maliyet:	Platformun tıklama sayısına bağlı olarak bin kişi başına maliyet olarak değerlendirilerek ücret almasıdır (Ngai, 2003).
C3	Üye Profili:	Ziyaretçilerin hedef müşteri profiline yaş ve eğitim düzeyi açısından ne kadar uyumlu olup olmadığını göstermektedir (Ngai, 2003).
C4	İçerik:	İçerik, platformun içeriğinin kalitesini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Burada bilginin çeşitliliği ve güvenilirliği değerlendirilmektedir (Ngai, 2003).
C5	Görünüm ve Algı:	Tasarım ve kullanıcı dostluğu unsurlarına bağlıdır. Bu kriterler özeldir, ancak deneyimlere ve değerlendirmelere göre belirlenmektedir (Ngai, 2003).
C6	Teknik Destek:	Platformda verilecek reklamlar için katkıda bulunabilecek çalışmalar, ihtiyaçlar, problemler halinde platform yöneticileriyle iletişime geçilerek, çözümlere yönelik hizmetin, danışmanlığın, geliştirici faaliyetlerin sağlanmasına yönelik destek türüdür.

4.3. Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada bulanık DEMATEL yöntemi ve durulaştırma aşamasında kullanılan CFCS metoduna göre uygulama gerçekleştirilmiştir. Karar vericiler Tablo 2'de belirtilen kriterleri Tablo 1'de verilen değişkenleri kullanarak kriterler arasında direk etki değerlendirmeleri yapmıştır. Örnek bir karar vericinin değerlendirmeleri Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Bir Karar Verici İçin İkili Karşılaştırma Matrisi

KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6
C1	0	3	1	4	3	2
C2	2	0	1	2	2	2
C3	2	2	0	3	2	2
C4	3	3	3	0	2	2
C5	3	3	4	3	0	2
C6	2	2	2	2	2	0

Bulanık DEMATEL yönteminde durulaştırma aşaması için CFCS metodunda yer alan Eş.(6) ve Eş.(10) arasındaki tüm aşamalar onsekiz karar verici için uygulanmıştır. Eş. (11) ile net değerlerin entegrasyonu karar vericilerin ortalamaları alınarak sağlanmıştır. Eş. (1) ve (2) kullanılarak normalleştirilmiş direk ilişki matrisi $\tilde{A}$ Tablo 4'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 4. Normalleştirilmiş Direk İlişki Matrisi

KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6
C1	0,009	0,210	0,150	0,231	0,210	0,190
C2	0,069	0,009	0,089	0,110	0,110	0,110
C3	0,110	0,190	0,009	0,170	0,150	0,150
C4	0,130	0,130	0,130	0,009	0,130	0,089
C5	0,130	0,190	0,210	0,150	0,009	0,170
C6	0,089	0,089	0,089	0,089	0,089	0,009

Elde edilen normalleştirilmiş direk ilişki matrisinin bulanık sayıları kullanılarak Eş. (3) uygulanarak toplam bulanık ilişki matrisin $\tilde{T}$ elde edilmiştir.

Tablo 5. Toplam Bulanık İlişki Matrisi

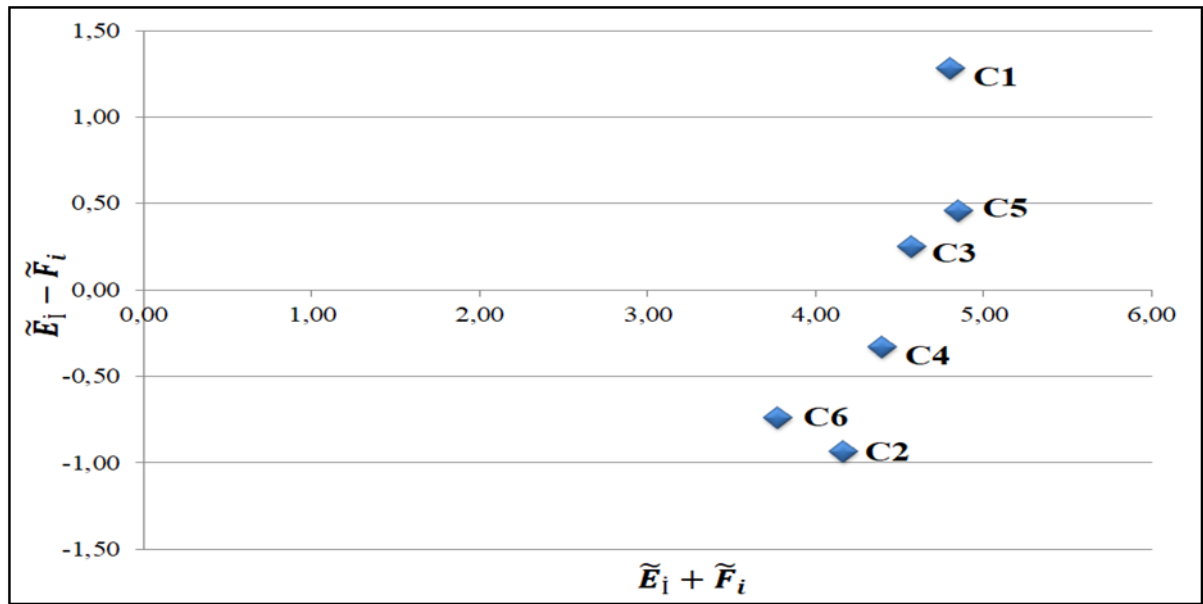
KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6
C1	0,299	0,220	0,329	0,311	0,368	0,228
C2	0,597	0,230	0,495	0,399	0,530	0,293
C3	0,489	0,272	0,289	0,356	0,488	0,261
C4	0,582	0,304	0,454	0,271	0,470	0,278
C5	0,540	0,290	0,417	0,360	0,323	0,264
C6	0,534	0,297	0,425	0,334	0,472	0,195

Gönderici ve alıcı grupların tespiti için Eş. (4) ve Eş.(5) kullanılarak $\tilde{E}_i$ ve $\tilde{F}_i$ değerleri, sonrasında $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ ve $\tilde{E}_i + \tilde{F}_i$ değerleri hesaplanmıştır. Eş. (12) ve (13) kullanılarak kriter ağırlıkları elde edilmiştir. Analiz sonucunda tespit edilen kriter ağırlıkları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Kriterlerin Etki Seviyelerinin ve Ağırlıklarının Belirlenmesi

KRİTER	$\tilde{E}_i$	$\tilde{F}_i$	$\tilde{E}_i + \tilde{F}_i$	$\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$	W_i (Ağırlıklar)
C1	3,042	1,755	4,797	1,286	0,185
C2	1,614	2,545	4,159	-0,930	0,158
C3	2,409	2,155	4,565	0,254	0,170
C4	2,030	2,359	4,389	-0,329	0,164
C5	2,652	2,195	4,847	0,458	0,181
C6	1,518	2,257	3,774	-0,739	0,143

Tablo 5’de kriterlerin için $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ ve $\tilde{E}_i + \tilde{F}_i$ değerleri ile oluşturulan etki değerleri ve ağırlıkları görülmektedir. Buna göre sosyal medya platform seçimini etkileyen kriterlerden, izlenme oranı, görünüm ve algı ve üye profili kriterleri en fazla ağırlığa sahip ilk üç kriter olarak karşımıza çıkmıştır. Şekil 2’de yer alan etki diyagramında da görüldüğü üzere, $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değerleri pozitif olan izlenme oranı, görünüm ve algı ve üye profili kriterleri etkileyen grupta yer almaktadır. Dolayısıyla bu kriterlerin, diğer kriterler üzerinde en çok etkiye sahip olduklarını söylemek mümkündür. $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değerleri negatif olan maliyet, içerik ve teknik destek kriterleri ise etkilenen grupta yer almaktadır. Etki diyagramı yardımıyla kriterler arasındaki etkileşimler belirlenmektedir. Etkilenen kriterler incelendiğinde ise $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değeri en küçük olan maliyet kriterinin, diğer kriterlerden en çok etkilenen kriter olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Kriterlerin Etki Diyagramı

SONUÇ

Bilgisayarlardaki ve bilgi teknolojisindeki son gelişmeler sınırsız faaliyetler içeren dünyada hem fırsatları hem de zorlukları beraberinde getirmektedir. Pazarlama yöneticileri dinamik ve süreçleri birbirine bağlı olan bir uluslararası çevre ile karşı karşıya kaldıklarından dolayı dijital platformlar işletmeler için her geçen gün daha önemli bir araç haline gelmektedir. Artık birçok işletme aktif olarak ürünlerini ve hizmetlerini tanıtmak ve pazarlamak için sosyal medya platformlarını kullanmaktadır. Geleneksel pazarlama araçlarının aksine sosyal medya uygulamaları kullanıcıların yorum göndererek, bilgi paylaşarak veya ürün ve hizmetleri överek eleştirerek ve seçimlerini daha fazla kontrol etmelerine izin vermektedir. Dijital reklam, pazarlama endüstrisinde çok hızlı büyüyen bir hizmet haline gelmiştir. İşletmelerin veya ortak dijital ağların her geçen gün artarak güncellenen web siteleri, sosyal platformlar ve E-ticaret daha popüler hale geldiğinden dolayı, çevrimiçi pazarlama hizmetlerine olan talep katlanarak artmaktadır.

Geleneksel medya yok olmamakla birlikte, büyük pazarlamacıların bütçelerini yeni sosyal medya pazarlama fırsatlarına ve uygulamalarına kaydıracağı açıktır. Tek yönde bilgi alışverişini içeren geleneksel pazarlama sistemi artık işletmelerin ürünlerinin tüm yönleri ile tanıtmasına ve müşterilere ürünlere/hizmetlere ihtiyaçlarının olduğunu hissettirmesine yeterince yardımcı olamamaktadır. Sosyal medya, iki yönlü iletişimi kolaylaştırır ve müşterileri kitlesel ölçekte birbirine bağlamaktadır.

Dünya genelinde birçok sosyal medya platformu mevcuttur. Bugün Türkiye’de 43 milyon Facebook, 38 milyon Instagram, 9 milyon Twitter, 7,3 milyon LinkedIn, 6,35 milyon Snapchat kullanıcısının olduğu görülmüştür (Digital Global, 2019). Bu sosyal medya platformlarında Dünya genelinde verilen toplam reklam sayısı 2,121 milyon facebook, 895 milyon instagram, 251 milyon twitter, 307 milyon snapchat ve 604 milyon linkedIn reklamı olarak karşımıza çıkmaktadır (Digital Global, 2019). Böyle büyük bir pazar ve iletişim ağında işletmelerin bu alanlarda yerlerini alması kaçınılmazdır.

Telekomünikasyon sektöründe pazarlama araçları ve kanalları yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada Telekomünikasyon sektöründe yer alan Türkiye’nin önde gelen bir işletmesinin ürünlerini ve kampanyalarını pazarlamak için sosyal medya platformunun seçiminde, seçimi etkileyen kriterlerin belirlenmesi ve kriter ağırlıklarının hesaplanması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan anketler işletme bünyesinde görev yapan on sekiz pazarlama yöneticisine uygulanmıştır. Ağırlıkların hesaplanmasında Bulanık DEMATEL yönteminden, durulaştırma aşamasında ise CFCS yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında görünüm ve algı, içerik, maliyet, üye profili, izlenme oranı ve teknik destek olmak üzere 6 kriter belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre izlenme oranı (0,185), görünüm ve algı (0,181) ve üye profili (0,170) kriterleri sosyal medya platformu seçiminde en fazla ağırlığa sahip ilk üç kriter olarak karşımıza çıkmıştır. $\tilde{E}_i + \tilde{F}_i$ değeri kriterlerin görelî önemini ifade etmektedir. $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değerleri pozitif olan izlenme oranı, görünüm ve algı ve üye profili kriterleri diğer kriterleri etkileyen grupta yer almaktadır. Dolayısıyla bu kriterlerin, diğer kriterler üzerinde en çok etkiye sahip olduklarını söylenebilir. $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değerleri negatif olan maliyet, içerik ve teknik destek kriterleri ise etkilenen grupta yer almaktadır. Etkilenen kriterler incelendiğinde ise , $\tilde{E}_i - \tilde{F}_i$ değeri en küçük olan maliyet kriterinin sosyal medya platform seçiminde diğer kriterlerden en çok etkilenen kriter olduğu görülmektedir.

Türkiye genelinde görev yapan telekomünikasyon pazarlama yöneticilerine yönelik gerçekleştirilen araştırma, sosyal medya seçiminde kriter ağırlıklarının belirlenmesine yönelik genel bir bakış açısı kazandıracaktır. Kriterlerin etki düzeylerinin elde edebilmesine imkan sağlayan ve aşamaları ile açıklayan bu araştırma, günümüzde birçok sosyal medya platformunu pazarlama kanalı olarak kullanan veya kullanmayı planlayan çeşitli sektörlerde yer alan işletmelerin yapacağı çalışmalara ışık tutacaktır. Farklı amaçlar için sosyal medyayı kullanmayı planlayan işletmelerin, sosyal medya platformlarını değerlendirilerek kriter ağırlıklarını belirlemesi ve bu araştırma ile karşılaştırılması, araştırmanın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca gelecek araştırmalar için araştırmacılar tarafından alternatif olarak değerlendirilen sosyal medya platformlarından hangisinin en iyi olduğuna yönelik karar verilmek istendiğinde, hesaplanan kriter ağırlıkları kullanılarak ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden faydalanılarak en iyi platformun seçilmesi sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, A. S., Jiao, J., Wang, G. A. ve Fan, W. (2012). Vehicle defect discovery from social media. *Decision Support Systems*, 54(1), 87-97.
- Ada, E., Kazançoğlu, Y. ve Aksoy, M. (2011). Esnek üretim sistemlerine etki eden faktörlerin bulanık DEMATEL yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *XI. Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, 23-24 Haziran.
- Akın, N. G. (2017). İşletme bölümü öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin bulanık dematel yöntemi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(4), 873-890.
- Aksakal, E. ve Dağdeviren, M. (2010). ANP ve DEMATEL yöntemleri ile personel seçimi problemine bütünlük bir yaklaşım. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(4).
- Baykasoğlu, A., Kaplanoğlu, V., Durmuşoğlu, Z. D. ve Şahin, C. (2013). Integrating fuzzy DEMATEL and fuzzy hierarchical TOPSIS methods for truck selection. *Expert Systems with Applications*, 40(3), 899-907.
- Bertot, J. C., Jaeger, P. T. ve Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government Information Quarterly*, 27(3), 264-271.
- Briscoe, S. (2009). Social media at the strategic level. *Associations Now: The Volunteer Leadership Issue*, 75.
- Büyüközkan, G. ve Öztürkcan, D. (2010). An integrated analytic approach for Six Sigma project selection. *Expert Systems with Applications*, 37(8), 5835-5847.
- Chan, N. C. (2008). *Perception of tertiary education students using blog to search for travel information*. Unpublished BSc(Hons) dissertation, The Hong Kong Polytechnic University, Hong Kong.
- Chen, C. T. (2000). Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment. *Fuzzy Sets and Systems*, 114(1), 1-9.
- Chou, Y. C., Sun, C. C. ve Yen, H. Y. (2012). Evaluating the criteria for human resource for science and technology (HRST) based on an integrated fuzzy AHP and fuzzy DEMATEL approach. *Applied Soft Computing*, 12(1), 64-71.
- Chung, T. ve Law, R. (2003). Developing a performance indicator for hotel websites. *International Journal of Hospitality Management*, 22(1), 119-125.
- Digital Global. (2019). We are social. 2 Haziran 2019 tarihinde <https://wearesocial.com/uk/digital-2019> adresinden erişildi.
- Doumpos, M. ve Zopounidis, C. (2002). *Multicriteria decision aid classification methods*. (Vol. 73). Springer Science ve Business Media.
- Durugbo, C. (2012). Modelling user participation in organisations as networks. *Expert Systems with Applications*, 39(10), 9230-9245.
- Fontela, E. ve Gabus, A. (1976). *The DEMATEL observer, DEMATEL 1976 report*. Switzerland Geneva: Battelle Geneva Research Center.
- Gabus, A. ve Fontela, E. (1972). *World problems, an invitation to further thought within the framework of DEMATEL*. Switzerland, Geneva: Battelle Geneva Research Centre.
- Gabus, A. ve Fontela, E. (1973). *Perceptions of the world problematique: Communication procedure, communicating with those bearing collective responsibility (DEMATEL report no. 1)*. Switzerland Geneva: Battelle Geneva Research Centre.
- Grieve, R., Indian, M., Witteveen, K., Tolan, G. A. ve Marrington, J. (2013). Face-to-face or Facebook: Can social connectedness be derived online? *Computers in Human Behavior*, 29(3), 604-609.

- Hsu, C. W., Kuo, T. C., Chen, S. H. ve Hu, A. H. (2013). Using DEMATEL to develop a carbon management model of supplier selection in green supply chain management. *Journal of Cleaner Production*, 56, 164-172.
- Hwang, C.L. ve Yoon, K. (1981). *Multiple Attributes Decision Making Methods and Applications*. Berlin Heidelberg: Springer.
- Janic, M. ve Reggiani, A. (2002). An application of the multiple criteria decision making (MCDM) analysis to the selection of a new hub airport. *European Journal of Transport and Infrastructure Research*, 2(2).
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kim, Y. A. ve Ahmad, M. A. (2013). Trust, distrust and lack of confidence of users in online social media-sharing communities. *Knowledge-Based Systems*, 37, 438-450.
- Kotler, P., Fitzroy, P. T. ve Shaw, R. N. (1980). *Australian marketing management*. Australia: Prentice-Hall of Australia.
- Kuo, M. S. (2011). Optimal location selection for an international distribution center by using a new hybrid method. *Expert Systems with Applications*, 38(6), 7208-7221.
- Law, R. ve Ngai, C. (2005). Usability of travel websites: A case study of the perceptions of Hong Kong travelers. *Journal of Hospitality ve Leisure Marketing*, 13(2), 19-31.
- Li, Y. M. ve Shiu, Y. L. (2012). A diffusion mechanism for social advertising over microblogs. *Decision Support Systems*, 54(1), 9-22.
- Lin, R. J. (2013). Using fuzzy DEMATEL to evaluate the green supply chain management practices. *Journal of Cleaner Production*, 40, 32-39.
- Liou, J. J. ve Chuang, Y. T. (2010). Developing a hybrid multi-criteria model for selection of outsourcing providers. *Expert Systems with Applications*, 37(5), 3755-3761.
- Liou, J. J., Tzeng, G. H. ve Chang, H. C. (2007). Airline safety measurement using a hybrid model. *Journal of Air Transport Management*, 13(4), 243-249.
- Mangold, W. G., ve Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons*, 52(4), 357-365.
- Meet the tweet. (2009, July). *Hotels*, 13-14.
- McLellan, D. (2010). *Social media cheat sheet*. 5 Haziran 2019 tarihinde <http://www.drewsmarketingminute.com/2010/03/social-media-cheat-sheet.html> adresinden erişildi.
- Michaelidou, N., Siamagka, N. T. ve Christodoulides, G. (2011). Usage, barriers and measurement of social media marketing: An exploratory investigation of small and medium B2B brands. *Industrial Marketing Management*, 40(7), 1153-1159.
- Ngai, E. W. T. (2003). Selection of web sites for online advertising using the AHP. *Information and Management*, 40(4), 233-242.
- Opricovic, S. ve Tzeng, G. H. (2003). Defuzzification within a multicriteria decision model, *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 11(5), 635-652.
- Organ, A. (2013). Bulanık Dematel yöntemiyle makine seçimini etkileyen kriterlerin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 157-172.
- Özyurt, Ö. ve Köse, C. (2010). Chat mining: Automatically determination of chat conversations' topic in Turkish text based chat mediums. *Expert Systems with Applications*, 37(12), 8705-8710.
- Özdemir, Ü. (2016). Bulanık DEMATEL ve bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılarak limanlarda yaşanan iş kazalarının incelenmesi. *Journal of ETA Maritime Science*, 4(3), 235-247.

- Özdemir, A. İ. ve Seçme, N. Y. (2009). İki aşamalı stratejik tedarikçi seçiminin bulanık TOPSIS yöntemi ile analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 79-112.
- Palmer, A. ve Koenig-Lewis, N. (2009). An experiential, social network-based approach to direct marketing. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(3), 162-176.
- Qualman, E. (2010). *Socialnomics: How social media transforms the way we live and do business*. Kanada: John Wiley ve Sons.
- Oussalah, M. (2002). On the compatibility between defuzzification and fuzzy arithmetic operations. *Fuzzy Sets and Systems*, 128(2), 247-260.
- Roy, B. (1990). Decision-aid and decision-making. *European Journal of Operational Research*, 45(2-3), 324-331.
- Scott, D. M. (2007). After thought-social media debate. *EContent-Digital Content Strategies and Resources*, 30(10), 64.
- Shieh, J. I., Wu, H. H., ve Huang, K. K. (2010). A DEMATEL method in identifying key success factors of hospital service quality. *Knowledge-Based Systems*, 23(3), 277-282.
- Tekez, E. ve Bark, N. (2016). Mobilya sektöründe bulanık TOPSIS yöntemi ile tedarikçi seçimi. *Sakarya University Journal of Science*, 20(1), 55-63.
- Trusov, M., Bucklin, R. E. ve Pauwels, K. (2009). Effects of word-of-mouth versus traditional marketing: findings from an internet social networking site. *Journal of Marketing*, 73(5), 90-102.
- Tylee, J. (2009). *Adland's social revolution*. UK: Campaign.
- Vincke, P. (1992). *Multicriteria decision-aid*. Kanada: John Wiley ve Sons.
- Wang, K., Wang, E. T., ve Farn, C. K. (2009). Influence of web advertising strategies, consumer goal-directedness, and consumer involvement on web advertising effectiveness. *International Journal of Electronic Commerce*, 13(4), 67-96.
- Wang, T. C. (2012). The interactive trade decision-making research: An application case of novel hybrid MCDM model. *Economic Modelling*, 29(3), 926-935.
- Weber, L. (2009). *Marketing to the social web: How digital customer communities build your business*. Kanada: John Wiley ve Sons.
- Wu, W. W. ve Lee, Y. T. (2007). Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method. *Expert Systems with Applications*, 32(2), 499-507.
- Wu W. W. (2008). Choosing knowledge management strategies by using a combined ANP and DEMATEL approach. *Expert Systems with Applications*, 35(3), 828-835.
- Xiang, Z. ve Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel information search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Yager, R. R. ve Filev, D. P. (1994). *Essentials of Fuzzy Modeling and Control*. New York: John Wiley ve Sons.
- Ye, Q., Law, R. ve Gu, B. (2009). The impact of online user reviews on hotel room sales. *International Journal of Hospitality Management*, 28(1), 180-182.
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8(3), 338-353.
- Zhou, Q., Huang, W. ve Zhang, Y. (2011). Identifying critical success factors in emergency management using a fuzzy DEMATEL method. *Safety Science*, 49(2), 243-252.

BOBİ FRS Karşılıklar Standardı ve Uygulaması

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Yıldırım^{1*}

Geliş tarihi: 31.08.2019
Kabul tarihi: 21.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 421-431
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%.

¹ İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye, gulcin.yildirim@izu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3877-6774

* Sorumlu yazar

ÖZ

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS), 29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu standart, bağımsız denetime tâbi olup tam set Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) uygulamayan işletmelerin 1 Ocak 2018’den itibaren uygulayacakları finansal raporlama çerçevesi olma özelliğini taşımaktadır. Kamu Gözetimi Kurumu (KGK), TMS uygulama kapsamını genel olarak Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluş (KAYİK)’lerle sınırlandırmıştır. KAYİK’ler dışında kalan ve TMS uygulamayan işletmelerin finansal tablolarında uygulayacakları raporlama çerçevesi daha önce Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) ve ilave bir tebliğ ile KGK tarafından belirlenmiştir. Ancak uygulama eksikliklerinin giderilmesi ve finansal tabloların karşılaştırılabilir, gerçeğe ve ihtiyaca uygun sunumunun sağlanması amacıyla BOBİ FRS hazırlanmıştır. Bu çalışmada, BOBİ FRS Bölüm 19’da yer alan karşılıklara ilişkin ilkeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: BOBİ FRS, Muhasebe Standartları, Karşılıklar

BOBI FRS Provisions Standard and Application

Asst. Prof. Dr. Gülçin Yıldırım^{1*}

First received: 31.08.2019

Accepted: 21.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 421-431

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%.

¹ İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye, gulcin.yildirim@izu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3877-6774

* Corresponding Author

ABSTRACT

Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Enterprises (BOBİ FRS) was published in the Official Gazette dated 29 July 2017 with the Communiqué No. 30138. This standard is subject to the full set of independent auditing Turkey Accounting Standards (TAS) practice of business bears the distinction of being the financial reporting framework to be applied from January 1, 2018. In this study, the principles related to the provisions set out in Section 19 of the BOBİ FRS are discussed in detail.

Keywords: BOBİ FRS, Accounting Standards, Provisions

GİRİŞ

1988 yılından bu yana Ülkemizde bağımsız denetim çeşitli kurumların düzenlemeleri çerçevesinde yapılmaktadır. 6102 sayılı TTK öncesi bağımsız denetim EPDK, BDDK, SPK gibi düzenleyici kuruluşların mevzuatına tabi kuruluşlar için geçerli iken, ticaret kanununda yapılan değişiklik sonrası KGK'nın belirlediği şirketler içinde zorunluluk haline gelmiştir. Bağımsız denetim uygulamalarını tek bir çatı altında toplayan KGK, 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. KGK, farklı bir anlayış ile Bağımsız Denetim Standartları (BDS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları'nı (TFRS) yürürlüğe koymuştur. Mevcut durumda TTK uyarınca bağımsız denetim TFRS standartlarına göre yapılacak, TFRS standartları ise Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ile uyumlu olacaktır. BOBİ FRS öncesi 2010 yılında KOBİ TFRS yayınlanmış ancak uygulanamamıştır. Akabinde KGK, BOBİ FRS'yi yürürlüğe koymuştur.

BOBİ FRS standardı, bağımsız denetim yaptırma zorunluluğunda olup TMS/TFRS uygulamayan kuruluşların uygulayacakları finansal raporlama standardı olarak yayınlanmıştır ve KAYİK dışındaki denetime tabi olan firmalar BOBİ FRS uygulayacaklardır. KAYİK dışındaki denetime tabi olan firmalar isteğe bağlı olarak TMS/TFRS de uygulayabilecek ancak aradan iki yıl geçmedikçe BOBİ FRS'ye tekrar geçiş yapılamayacaktır. Aynı durum BOBİ FRS uygulayanlar içinde geçerli olup uygulamanın üzerinden 2 yıl geçmedikçe TMS/TFRS uygulanması mümkün değildir.

Bağımsız denetim yaptırma zorunluluğunda olup TMS/TFRS uygulamayan kuruluşlar, 01/01/2018 tarihi ve sonrasında ilişkin hesap dönemlerinde münferit ve konsolide finansal tablolarını BOBİ FRS'ye uygun olarak hazırlamalıdır. UFRS ve Avrupa Birliği düzenlemeleri çerçevesinde hazırlanan BOBİ FRS'nin amacı; karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun ve gerçeği yansıtan finansal tablolar düzenlemektir. Standart, Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) adı ile 29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 sayılı Mükerrer Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Bu çalışmada, BOBİ FRS Bölüm 19'da yer alan karşılıklara ilişkin ilkeler örnekler verilerek detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2.KARŞILIKLAR

Bu bölümde karşılık kavramı muhasebe uygulamalarına yön veren kanunlar çerçevesinde tanımlanmış, akabinde BOBİ FRS kapsamında karşılıklara ilişkin uygulama örneklerle açıklanmıştır.

2.1. Karşılık Kavramı

İşletmeler faaliyetlerinin zarar ile sonuçlanması riski ile ya da iktisadi kıymetlerinde, miktarı kesin olarak saptanamayan değer azalışları ile karşılaşabilmektedirler. Ekonomik faaliyetlerin doğal bir sonucu olan bu gibi durumlar karşısında işletmeler birtakım araçlarla olası bu tarz risklere karşı önlem almaya çalışmaktadır. İşletmenin ortaya çıkmış veya olması muhtemel zararlarını telafi etmek adına aldığı muhasebe önlemlerinden biri de "Karşılık" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Temel muhasebe kavramlarından biri olan sosyal sorumluluk karşılık kavramıyla iç içedir. İşletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla karşılık ayırmaları oldukça yaygın ve önemli bir uygulamadır. Karşılık kavramı yine muhasebenin temele ilkelerinden biri olan ihtiyatlılık kavramından beslenir (Gerşil ve Sönmez, 2007).

Karşılık; ne zaman gerçekleşeceği ve tutar olarak bilinmeyen yükümlülük olarak tanımlanabilir (Gökçen, Ataman ve Çakıcı, 2006). Başka bir deyişle, zamanlaması veya tutarı belirli olmayan borçlar olarak da ifade edilmektedir. Bilanço tarihi itibarıyla doğmuş olmakla birlikte, alacaklısı tarafından istenebilir duruma gelmeyen, parasal miktarı net olarak bilinmeyen veya tam olarak bilinse bile tahakkuk zamanı bilinmeyen borçlar veya giderler için ayrılan karşılıklar bu hesap grubunda takip edilir (Örten ve Karapınar, 2009). Karşılık muhtemel bir borçtur (Örten, Kaval ve Karapınar, 2017).

Kavram hem Türk Vergi sisteminde hem de Muhasebe standartlarında karşımıza çıkmaktadır. Vergi Usul Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nda karşılık ayrılmasına ilişkin özel düzenlemeler bulunmaktadır. 1 Seri No.lu MSUGT'de yer alan muhasebenin temel ilkelerinden "İhtiyatlılık Kavramı" işletmelere karşılık ayırma imkanını tanımaktadır. Bu kavram gereği işletmeler dönem karını düşürmek veya daha yüksek göstermek amacıyla yönelik olarak gereğinden fazla/az karşılık ayıramayacaklardır.

Tekdüzen Hesap Planı'nda (TDHP) yer alan aktif düzenleyici hesaplar ve borç ve gider karşılıkları hesapları karşılık ayırma amacına yönelik olarak kullanılmaktadır.

Vergi Usul Kanunu'nda karşılıklar 288. maddede, “doğan veya doğması beklenen fakat miktarı kesinlikle kestirilemeyen ve işletme için borç niteliğini taşıyan belli bazı zararları karşılamak amacıyla hesaben ayrılan tutarlar” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Vergi Usul Kanunu'nun 278 ve 323. Maddeleri ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. maddesine dayanılarak da karşılık ayrılabilir.

Türk Ticaret Kanunu madde 75 muhtemel kayıplar için Türkiye Muhasebe standartlarına göre karşılık ayrılacağı hükmünü içerir. TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar” standardına göre karşılık “Gerçekleşme zamanı veya tutarı belli olmayan yükümlülüktür” (KGK, 2006). Bu standart karşılık ayrılmasına ilişkin şartları ve karşılık ayrılma amacını; karşılık ile benzerlik gösteren gider tahakkuku, koşullu borç ve borç kavramlarının birbirinden ayrılan yönlerini açıklamaktadır (KGK, 2006).

Tablo 1: Kanun ve Standartlar çerçevesinde Karşılıklara ilişkin uygulamalar

	BOBİ FRS	MSUGT/VUK	TFRS
Karşılıkların Muhasebeleştirilmesi	Standardın kayda almaya ilişkin koşulları sağlandığında muhasebeleştirilir	MSUGT karşılıkların muhasebeleştirilmesine izin verirken, VUK izin vermemektedir.	Standardın kayda almaya ilişkin koşulları sağlandığında muhasebeleştirilir
Karşılık Tutarının Hesaplanması	Bugünkü değer ya da yapılması beklenen harcama tutarı	Kesinleşen tutar	Bugünkü değer
Kıdem Tazminatının Hesaplanması	Cari dönemde ortaya çıkan kıdem tazminatı yükümlülük artışları hesaplanarak finansal tablolara yansıtılır.	Kıdem tazminatı ödendiğinde finansal tablolara yansıtılır.	Aktüeryal hesaplama yapılarak finansal tablolara yansıtılmaktadır.
Şarta Bağlı Varlıklar	Finansal durum tablosunda gösterilmez. Ekonomik fayda girişi ihtimali yüksek ise dipnotlarda açıklanır.	Şarta bağlı gelir ve karlar için gerçekleşme ihtimali yüksek olsa bile tahakkuk yapılmaz, dipnotlarda açıklama yapılır.	BOBİ FRS ile uyumlu.
Şarta Bağlı Yükümlülükler	Finansal durum tablosunda gösterilmez. Kaynak çıkışı ihtimali çok düşük değil ise dipnotlarda açıklanır.	Şarta bağlı olaylardan kaynaklanan, makul bir şekilde gerçeğe yakın olarak tahmin edilebilen gider ve zararlar, tahakkuk ettirilerek gelir tablosuna yansıtılır.	BOBİ FRS ile uyumlu.

Kaynak: www.kgk.gov.tr

2.2. BOBİ FRS'ye Göre Karşılıklar

BOBİ FRS bölüm 19 karşılıklar, koşullu yükümlülükler ve koşullu varlıkları tanımlar. Bölüm sadece yükümlülük içeren karşılıkları içerir, aktif düzenleyici karşılıklar bu bölüm kapsamı dışındadır. Standart kapsamında açıklanan konular aşağıdaki gibidir;

- Tahakkuk, karşılık, koşullu borç ayırıcı özellikleri
- Koşullu varlıklara ilişkin kriterler
- Her bir kalemin kayda alınma kriterleri
- Kayda alınacak tutarın belirlenmesi
- Kayda alınmadan sonraki dönemlerde yapılması gerekenler

Standartta göre karşılık, ne zaman ve ne tutarda gerçekleşeceği belli olmayan yükümlülüktür. Standart da garantiler, davalar, müşteri iadeleri, bir tesisin kapatılması ve yeniden yapılandırılması gibi durumlara ilişkin yükümlülükler karşılıklara örnek olarak verilmektedir (BOBİ FRS 19.4, 2017).

Bölüm 19.5'e göre karşılıkların kayda alınabilmesi için aşağıdaki koşulların sağlanması gereklidir:

- a) Geçmişte gerçekleşmiş bir olay kaynaklı bir yükümlülüğün olması,
- b) Yükümlülüğün ifası için işletmeden ekonomik fayda çıkışının olası olması
- c) Yükümlülüğün tutarının güvenilir bir biçimde tahmin edilebilir olması.

Standartta göre karşılık tutarı, yükümlülük olarak Finansal Durum Tablosuna yansıtılır ve BOBİ FRS diğer bölümlerine göre bir varlığın maliyetine eklenmediği sürece karşılık tutarı kadar gider kayda alınır.

BOBİ FRS Bölüm 19'da Karşılık tutarının hesaplanması ile ilgili olarak bugünkü değer ya da beklenen harcama tutarı yaklaşımı esas alınmaktadır. Kıdem tazminatının hesaplanmasına ilişkin olarak ortaya çıkan cari dönem kıdem tazminatı artışları hesaplanmakta ve finansal tablolara yansıtılabilmektedir (Ataman & Cavlak, 2017).

BOBİ FRS'ye göre karşılıklar, standardın muhasebeleştirmeye ilişkin getirdiği koşulları sağladıklarında muhasebeleştirilir (BOBİ FRS, Par. 19.5) ve ölçüm noktasında çıkışı muhtemel harcama tutarının en gerçekçi tahmini dikkate alınır (BOBİ FRS, Par. 19.9).

BOBİ FRS kapsamında karşılıklara ilişkin uygulama aşağıdaki tabloda özetlenmiştir;

Tablo 2: BOBİ FRS Bölüm 19

Tanım	Karşılıklı, gerçekleşme zamanı veya tutarı belli olmayan yükümlülüktür.	BOBİ FRS 19.4
Kapsam	Bu BOBİ FRS, diğer BOBİ FRS'ler de özel olarak ele alınan karşılıklar hariç olmak üzere, kıdem tazminatı karşılığı da dahil tüm karşılıklara, şarta bağlı yükümlülüklerle ve şarta bağlı varlıklara uygulanır.	BOBİ FRS 19.2
	Bu BOBİ FRS'de ki hükümler, ekonomik açıdan dezavantajlı olmadığı sürece, tarafların henüz hiçbir yükümlülüğünü yerine getirmediği veya her iki tarafın da yükümlülüğünü aynı ölçüde kısmen yerine getirdiği sözleşmelere uygulanmaz.	BOBİ FRS 19.3
Karşılıklar	Karşılık yalnızca aşağıdaki durumların varlığı halinde dikkate alınır: a) İşletmenin raporlama dönemi sonunda geçmiş bir olaydan kaynaklanan bir yükümlülüğünün bulunması, b) Yükümlülüğün yerine getirilmesi için işletmeden ekonomik fayda çıkışının muhtemel olması ve c) Yükümlülük tutarının güvenilir bir biçimde tahmin edilebilir olması	BOBİ FRS 19.5
İlk Ölçüm	Karşılık, raporlama dönemi sonu itibari ile yükümlülüğün yerine getirilmesi için yapılması gereken harcamaya ilişkin en gerçekçi tahmin üzerinden ölçülür. En gerçekçi tahmin, raporlama dönemi sonu itibarıyla yükümlülüğün yerine getirilmesi veya üçüncü kişilere devredilmesi için	BOBİ FRS 19.9

	ödenmesi gereken makul tutardır.		
	İşletmelerin bugünkü değer hesaplaması yapmadan karşılık tutarını yükümlülüğün yerine getirilmesi için yapılması beklenen harcama tutarı üzerinden ölçmesi mümkündür. Paranın zaman değerinin etkisinin önemli olduğu durumlarda karşılık tutarı, yükümlülüğün yerine getirilmesi için yapılması beklenen harcamaların bugünkü değeri üzerinden ölçülebilir.	BOBİ 19.13	FRS
Sonraki Ölçüm	Karşılık tutarları, ilk kayda almadan sonra her bir raporlama dönemi sonunda gözden geçirilir ve ilgili raporlama dönemi sonu itibarıyla yükümlülüğün yerine getirilmesi için yapılması gereken harcamaya ilişkin en gerçekçi tahmini yansıtabilecek şekilde düzeltilir. Bu düzeltmeler, karşılık tutarı başlangıçta diğer BOBİ FRS'lere göre bir varlığın maliyetine dahil edilmediği sürece, kar veya zarara yansıtılır.	BOBİ 19.15	FRS
Karşılıklara İlişkin Tazminatlar	Karşılığa ilişkin yükümlülüğün yerine getirilmesi için yapılması gereken harcama tutarının bir kısmının veya tamamının diğer bir tarafça tazmin edilmesinin beklendiği durumlarda, söz konusu tazminat tutarı ayrı bir varlık olarak kayda alınabilir. Ancak bu tazminat tutarının varlık olarak kayda alınabilmesi için, karşılığa neden olan yükümlülük yerine getirildiğinde tazminatın alınacağına neredeyse kesin olması gerekir. Tazminat alacağı, Finansal Durum Tablosunda bir varlık olarak gösterilir ve karşılık tutarı ile mahsup edilmez. Bununla birlikte karşılığa ilişkin gider tutarı ile alınan tazminat tutarı, Kar veya Zarar tablosunda mahsup edilebilir.	BOBİ 19.16	FRS
Kıdem Tazminatı Karşılığı	İlgili olduğu raporlama dönemi sonu itibari ile kıdem tazminatı yükümlülükleri tahmin edilir ve bu tahmin nedeniyle cari dönemde ortaya çıkan kıdem tazminatı yükümlülük artışları hesaplanarak giderleştirilir. Kıdem tazminatı yükümlülükleri; iş gücü devir hızı ve önceki yıllara ilişkin kıdem tazminatı gerçekleştirmeleri gibi etkenler de dikkate alınarak, çalışanların ilgili döneme ilişkin kıdeme esas ücreti üzerinden hesaplanır.	BOBİ 19.17	FRS

Kaynak: <https://www.pwc.com.tr/tr/services/ufrs/pdf/tfrs-bulteni-eylul-2018.pdf>

2.2.1. Karşılıkların Kayda Alınması

Bir yükümlülüğün karşılık olarak kayda alınabilmesi için aşağıda sayılan üç koşulun birlikte sağlanmış olması gerekmektedir.

a) Geçmiş olaydan kaynaklanan bir yükümlülük

Karşılık ayrılabilmesi için söz konusu olayın mutlaka geçmiş ile bir bağlantısı olmalıdır. Geçmiş ile bağlantısı olmayan veya geleceğe yönelik durumlar için karşılık ayrılamaz.

Örnek: Araç kiralama faaliyetinde bulunan RAC A.Ş. gelecekte yapacağı araç alımlarına fon sağlamak amacıyla karşılık ayırmaktadır. Şirketin ayırdığı bu tutar esas itibari ile karşılık olmayıp yedek niteliğindedir.

Örnek: Maden işi ile uğraşan A.A.Ş.'nin işin bitiminde arama alanında düzenleme çalışmaları yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluk nedeniyle her yıl cironun % 1'i oranında karşılık ayırmaktadır.

Bu örnekte ayrılan karşılık standart kapsamındadır. Maden arama işlemi geçmiş bir olay olmakta ve bir yükümlülük doğurmaktadır.

b) Muhtemel ekonomik fayda çıkışı

Karşılıkların kayda alınmasında ikinci koşul mevcut yükümlülüğün işletmeden çıkışının muhtemel olmasıdır.

Örnek: A.A.Ş.'ye maden arama çalışmaları sırasında çevreye zarar verdiği iddiası ile dava açılmıştır. Ancak şirket avukatları dava sonucunda tazminat yükümlülüğünün olmayacağını beyan etmektedirler. Bu koşullar altında söz konusu olay için karşılık ayrılması mümkün değildir.

c) Yükümlülük tutarının gerçekçi bir şekilde tahmin edilmesi

Her ne kadar karşılık ayrılması bir tahmine dayalı olsa da bu tahminin gerçekçi bir şekilde yapılması gerekir. Karşılık tutarının hesaplanmasına ilişkin özel bir düzenleme olmamasına karşın tahmin, yükümlülüğün yerine getirilmesi için bilanço tarihi itibari ile gerekli tutardır (Karapınar ve Eflatun, 2017).

Kimi durumlarda karşılık tek bir yükümlülüğün kaynaklanabileceği gibi birden çok kalemden de kaynaklı olabilir. Tek bir yükümlülüğün kaynaklanması durumunda yükümlülüğün karşılanması için gerekli tutarın en iyi tahmini yapılmalıdır. Konuya emsal sonuçlar olması durumunda tahmin yapılırken bu emsal sonuçlar da dikkate alınmalıdır.

d) Karşılıklara ilişkin tazminatlar

Karşılığa dair yükümlülüğün yerine getirilmesi adına yapılması gereken harcama tutarının bir kısmının veya tamamının diğer bir tarafça tazmin edilmesinin beklendiği durumlarda (örneğin sigorta tazminat talebi yoluyla), söz konusu tazminat tutarı ayrı bir varlık olarak kayda alınabilir. Ancak bu tazminat tutarının varlık olarak kayda alınabilmesi için, karşılığa neden olan yükümlülük yerine getirildiğinde tazminatın alınacağına neredeyse kesin olması gerekir. Varlık olarak kaydedilen tutar, karşılık tutarından fazla olamaz. Tazminat alacağı, Finansal Durum Tablosunda bir varlık olarak gösterilir ve karşılık tutarı ile mahsup edilmez. Bununla birlikte karşılığa ilişkin gider tutarı ile alınan tazminat tutarı, Kâr veya Zarar Tablosunda mahsup edilebilir (BOBİ FRS, Par. 19.16).

Örnek (Arar, 2018): A A.Ş. yönetim kurulu üyeleri idari para cezası ile karşı karşıyadır. Şirket yönetim Kurulu üyeleri için yönetici sorumluluk sigortası yaptırmıştır. İdari para cezasının kanun gereği her bir üye için yüzer bin TL olduğu bilinmektedir. Sigorta şirketinden bu idari para cezasının tazmini için onay alınmıştır. 5 yönetim kurulu üyesi için 500.000 TL idari para cezası beklenmektedir.

İdari para cezasına ilişkin kayıt

_____ / _____

654 KARŞILIK GİDERLERİ 500.000

479 DİĞER BORÇ VE GİDER

KARŞILIKLARI 500.000

_____ / _____

Beklenen tazminatın kaydı

_____ / _____

136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR 500.000

649 FAALİYETLE İLGİLİ

DİĞER GL. 500.000

_____ / _____

2.2.2. Kıdem Tazminatı Karşılıkları

Türkiye'de, çalışanlara sağlanan faydaların en önemlisi kıdem tazminatıdır. Kıdem tazminatı, normal emeklilik tarihinden önce işverenin kararı ile işine son verilmesi veya çalışanın gönüllü olarak, tazminat

karşılığında işten ayrılmaya karar vermesi durumunda ortaya çıkan ve ödenebilir duruma gelen faydalardır (Pamukçu ve Pamukçu, 2011).

Kıdem tazminatı BOBİ FRS’de, “Bölüm-19: Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar” standardında düzenlenmiştir.

Kıdem tazminatı işten ayrılma sonrası sağlanan uzun süreli bir faydadır. Kıdem tazminatı yükümlülüğü tamamen işletmenin üzerindedir. İşletmeler; kanundan, çalışanları veya çalışanların temsilcileri ile yapmış olduğu sözleşmeden veya başka bir düzenlemeden ya da işletmenin kendi uygulamaları, gelenek veya adil davranma isteğinden kaynaklanan zımni kabulden doğan bir yükümlülük dolayısıyla, çalışanlarının işlerine son vermesi durumunda kendilerine belirli bir ödeme yapmayı (ya da diğer bazı faydalar sağlamayı) taahhüt etmiş olabilir. Bu tür ödemeler kıdem tazminatı olarak nitelendirilir.

Standart kapsamında kıdem tazminatını işçinin çalışması karşılığı ödenmektedir ve çalışma sonrası sağlanan faydalar grubu içinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle işçi çalıştıkça kıdem tazminatı adı altında bir yükümlülük de doğmaktadır. Bu yükümlülüğün hesaplanarak finansal tablolara alınması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, standart kıdem tazminatından doğan yükümlülüğün gelecek dönemlere ait olduğunu dikkate alarak, kıdem tazminatı yükümlülüğünün muhasebeleştirilmesini uygun görmektedir (Demir, 2010).

BOBİ FRS kıdem tazminatı ayrılmasını zorunlu hale getirmektedir. İlgili olduğu raporlama dönemi sonu itibarıyla kıdem tazminatı yükümlülükleri tahmin edilir ve bu tahmin nedeniyle cari dönemde ortaya çıkan kıdem tazminatı yükümlülük artışları hesaplanarak giderleştirilir. Kıdem tazminatı yükümlülükleri; iş gücü devir hızı ve önceki yıllara ilişkin kıdem tazminatı gerçekleşmeleri gibi etkenler de dikkate alınarak, çalışanların ilgili döneme ilişkin kıdeme esas ücreti üzerinden hesaplanır (BOBİ FRS, 2017, s. 19.17). BOBİ FRS’de tahminlere yer verileceği ancak net bugünkü değer hesabı yapılmayacağı anlaşılmaktadır. BOBİ FRS’de basitleştirici bir yaklaşım ortaya konmuştur.

Örnek (Karapınar ve Eflatun, 2017): Bay A, 31.12.2016 tarihinde işe girmiştir. 31.12.2017 tarihi itibarıyla, çalışan 3.000 TL brüt ve 500 TL’de yol ve yemek yardımı almaktadır. 31.12.2018 tarihi itibarıyla ise ücret 3.400 TL’ye, yol ve yemek yardımı ise 600 TL’ye yükselmiştir. Geçmiş yıl istatistikleri, çalışanların yaklaşık %40’ nın kıdem tazminatı almadan işten ayrıldığını göstermektedir.

$$\begin{aligned}
 & \text{31.12.2017} & = & \text{Giydirilmiş Ücret} \times \text{Kıdem} \times \text{Kıdem} \\
 & \text{Tarihli Yük} & & \text{Tazminatı Alma Oranı} \\
 & & = & 3.500 \times 1 \times 0,60 = 2.100 \\
 & \text{31.12.2018} & = & 4.000 \times 2 \times 0,60 = 4.800 \\
 & \text{Tarihli Yük} & &
 \end{aligned}$$

2018 yılında kıdem tazminatı artışı 2.700 TL’ dir. Bu tutarın tamamı Faaliyet Gideri olarak kayda alınır.

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 2.700

472 KIDEM TAZMİNATI KARŞILIĞI 2.700

2.2.3. Diğer Karşılıklar

Tüm karşılıklar, doğası gereği, zaman ve tutar açısından kesin olmadıkları için “koşulludur”. Standart kapsamında bu kelime, tam anlamıyla işletmenin kontrolünde olmayan, ileride gerçekleşip gerçekleşmemesi ile söz konusu olacak olan ve bu nedenle finansal tablolara yansıtılmayan varlık ve yükümlülükleri ifade etmek için kullanılır. Karşılıklara örnek olarak garantilere, davalara, müşteri

iadelerine, bir tesisin kapatılmasına ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin yükümlülükler gösterilebilir (BOBİ FRS, 2017, s. 19.4).

2.2.3.1. Garantiler

Satılan malın kullanıcı hatası dışında, üretim hatasından veya gerekli kalitenin sağlanmamasından dolayı ortaya çıkabilecek zararların, satıcı işletme tarafından karşılanması için ayrılan karşılıklardır. Ancak karşılıklar bütün bir sınıf için tahmin edilmelidir sadece tek bir talep için değil. Bu durumda açık bir yasal yükümlülük vardır. BOBİ FRS Bölüm 19 uyarınca garanti karşılıklarının hesabında beklenen harcama tutarı yaklaşımı ve bugünkü değer yaklaşımı uygulanır.

Örnek (Gökçen, Öztürk ve Güleç, 2018): Şirket ürettiği ürünlere ilişkin hata ortaya çıkma ihtimalini büyük hatalar için %5 ve küçük hatalar için % 10 olarak belirlenmiştir. Onarım maliyetleri ise büyük hatalar için 350 TL ve küçük hatalar içinse 150 TL olarak hesaplanmıştır. İlgili dönem yılbaşı itibari ile satış miktarı ise söz konusu ürün için 3.000 adettir. Ürünlerin garanti süresi 3 yıldır ve cari piyasa faiz oranı % 10'dur. Birinci yılda toplam 10.000 TL ve ikinci yılda toplam 12.000 TL onarım maliyetine katlanılmış ve tutarlar ödenmiştir.

BOBİ FRS Bölüm 19'da tanımlanan beklenen harcama tutarı yaklaşımına göre karşılık hesaplaması aşağıdaki gibi olacaktır;

$[(3.000 \text{ adet} \times 0,05 \times 350 \text{ TL}) + (3.000 \text{ adet} \times 0,10 \times 150 \text{ TL})] = 97.500 \text{ TL}$ borç karşılığı ayrılması gerekmektedir.

Beklenen harcama yaklaşımı yerine bugünkü değer yaklaşımını uyguladığımızda;

Cari dönemdeki karşılık tutarı = $97.500 \text{ TL} \times [1/(1+0,10)^3] = 73.253 \text{ TL}$

İzleyen dönemdeki karşılık tutarı = $97.500 \text{ TL} \times [1/(1+0,10)^2] = 80.578 \text{ TL}$

Son dönemdeki karşılık tutarı = $97.500 \text{ TL} \times [1/(1+0,10)] = 88.627 \text{ TL}$

Bu hesaplama göre $97.500 \text{ TL} - 73.253 \text{ TL} = 24.247 \text{ TL}$ toplam iskonto tutarıdır. Bu tutarı $88.627 \text{ TL} - 73.253 \text{ TL} = 15.374 \text{ TL}$ tutarındaki kısmı birinci yıl finansman giderleri içerisinde, kalan 8.872 TL ise ikinci ve üçüncü yıl finansman gideri olarak muhasebeleştirilecektir.

2.2.3.2. Çevre Kirliliği

İşletmenin çevre yasası kurallarını ihlal etmiş olması veya üçüncü taraflar tarafından herhangi bir çevre kirliliğinin temizlemesinin beklenildiği bir çevre politikası olması durumunda olası çevre zararları için karşılık ayrılması söz konusu olabilir.

Madencilik, kimya ve nükleer atıkların olduğu fabrikaların çevreye zarar verme riskleri yüksek olup bu tür işletmelerde bir kısım maddelerin bekletilip imha edilmesi gerekebilir. İmha işlemine ilişkin ortaya çıkan maliyet aslında önceki yıllara aittir. Bu nedenle sonradan ortaya çıkacak ancak ilgili döneme ait bu tarz giderler için karşılık ayrılır.

2.2.3.3. Davalar

İşletmeler çeşitli nedenlerle dava aşamasına gelmiş yükümlülükler ile karşı karşıya kalabilirler. Bu yükümlülüklerin ifası olasılığı olması durumunda dava ve icra karşılıkları adı altında bir karşılık ayrılabilir.

Karşılık tutarı, Finansal Durum Tablosuna yükümlülük olarak yansıtılır ve diğer bölümlere göre bir varlığın maliyetine dâhil edilmediği sürece karşılık tutarı kadar gider kayda alınır (BOBİ FRS, 2017, s. 19.4).

Örnek (Gökçen, Ataman ve Çakıcı, 2006): İşletme satmış olduğu ürünlerle ilgili müşterilerine alım tarihinden itibaren ilk 6 ay içerisinde görülen her türlü üretim hatasına ilişkin olarak onarım maliyetlerini karşılama garantisi vermektedir. Satılmış olan tüm ürünlerde küçük hasarların ortaya çıkması durumunda, onarım maliyetlerinin 1,5 milyon TL'yi bulması beklenirken büyük hasarların ortaya çıkması durumunda onarım maliyetlerinin 3,5 milyon TL'yi bulması beklenmektedir.

İşletme geçmiş yıllardaki verilerden hareketle üretim hatasına ilişkin olarak onarım maliyetlerini aşağıdaki şekilde tahmin etmektedir:

- Ürünlerin %65’inde hiçbir sorun çıkmamaktadır.
- Ürünlerin %25’sinde küçük hatalar çıkmaktadır.
- Ürünlerin %10’inde büyük hatalar çıkmaktadır.

Bu verilere göre işletmenin dönem sonunda onarım maliyetinin beklenen değeri aşağıdaki şekilde hesaplanacaktır.

$$(\% 65 \times 0) + (\% 25 \times 1.500.000 \text{ TL}) + (\% 10 \times 3.500.000 \text{ TL}) = 725.000 \text{ TL'dir.}$$

İşletmenin dönem sonunda yapması gereken kayıt aşağıdaki şekilde olacaktır:

760 PAZARLAMA, SATIŞ VE DAĞITIM	
GİDERLERİ	725.000
379 DİĞER BORÇ VE GİDER	
KARŞILIKLARI	725.000

SONUÇ

İşletmelerin nihai amaç ve beklentisi kar elde etmek olsa da kimi durumlarda ekonomik ve ticari yaşamın bir gerçeği olarak sonuçta zarar da çıkabilmektedir. İşletme faaliyetleri sırasında bir takım zarar, risk ve krizlere maruz kalabilmektedir. Bu noktada Karşılık ayrılması, işletmelerin bu risk ve zararları karşılamak için değişik mevzuatlara göre yaptıkları uygulamadır. Karşılıklar finansal tabloların işletme hakkındaki bilgiyi tam ve güvenilir olarak yansıtması açısından önemli bir araçtır.

Bu çalışmada, BOBİ FRS’de yer alan karşılıklara ilişkin ilkeler detaylı bir şekilde ele alınmış olup Standart uygulaması örneklerle açıklanmıştır. BOBİ FRS Bölüm 19’da Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar’a ilişkin muhasebeleştirme ilkeleri yer almaktadır. BOBİ FRS bölüm 19’a göre karşılıklar muhasebeleştirme kriterlerini sağladıklarında muhasebeleştirilir. BOBİ FRS’ye göre karşılıklar yapılması beklenen harcamaya ilişkin en gerçekçi tahmin üzerinden ölçülür. BOBİ FRS’de kıdem tazminatları ile ilgili kurallar da yine bu bölüm altında yer almaktadır. BOBİ FRS Bölüm 19’da karşılık tutarı bugünkü değer ya da beklenen harcama tutarı yöntemleri ile hesaplanmaktadır. BOBİ FRS’ye göre, cari dönemde ortaya çıkan kıdem tazminatı yükümlülüğü hesaplanarak cari dönemin finansal tablolarına yansıtılır. Şarta bağlı varlık ve yükümlülükler finansal durum tablosunda raporlanmaz, ekonomik fayda girişi ihtimali yüksekse ya da kaynak çıkışı ihtimali çok düşük değilse, finansal tablo dipnotlarında açıklanır.

BOBİ FRS, TFRS uygulamayan işletmeler için uluslararası standartlarda raporlama yapma olanağı sağlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Amaç TFRS uygulayıcıları dışındaki işletmelerin finansal raporlarının niteliğini yükseltmek ve sağlanan faydayı artırmaktır. Nitekim faydalı finansal bilginin özellikleri BOBİ FRS Bölüm 1 içerisinde “Faydalı finansal bilginin özellikleri; ihtiyaca uygunluk, gerçeğe uygun sunum, anlaşılabilirlik, karşılaştırılabilirlik ve zamanında sunumdur.” şeklinde ifade edilmiştir.

BOBİ FRS’nin TFRS’ye göre daha sade ve uygulama kolaylığı getiren yapısı, ülkemizde uluslararası standartlara uygun raporlama yapılması anlamında işletmelere tam sete geçiş sürecinde kolaylık getirecektir. Bu standartlar ile muhasebe ve finansal raporlama asıl misyonu olan bilgi kullanıcılarına faydalı bilginin üretilmesi noktasına ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Arar, M. (2018). *BOBİ FRS Muhasebesi*. 2 Mayıs 2019 tarihinde www.bobiturk.com adresinden erişildi.
- Ataman, B., & Cavlak, H. (2017). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı (bobi frs) ile tam set türkiye muhasebe ve türkiye finansal raporlama standartlarının (TMS/TFRS) karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 799-813.
- Demir, V. (2010). 12. Bölüm TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar. 30 Nisan 2013 tarihinde <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/99/12.%20bolum.pdf> adresinden erişildi.
- Gerşil, A., & Sönmez, F. (2007). Karşılıklar, şarta bağlı yükümlülükler ve şarta bağlı varlıklar. *Mali Çözüm*, (79), 121-140.
- Gökçen, G., Ataman Akgül, B., & Çakıcı, C. (2006). *Türkiye muhasebe standartları uygulamaları*. İstanbul: Beta Basım.
- Gökçen, G., Öztürk, E. & Güleç, F. (2018). BOBİ FRS ve TFRS'nin finansal raporlara etkileri açısından karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 437-457.
- Karapınar, A., & Eflatun, A. (2017). *BOBİ FRS uygulama ve yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karapınar, A., & Eflatun, A. (2018). *BOBİ FRS uygulama ve yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KGK. (2006). TMS 37. 5 Haziran 2019 tarihinde <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS37.pdf> adresinden erişildi.
- KGK. (2017). *BOBİ FRS*. İstanbul: KGK.
- Örten, R., & Karapınar, A. (2009). *Türkiye muhasebe standartları ile uyumlu dönem sonu muhasebe uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Örten, R., Kaval, H., & Karapınar, A. (2017). *Türkiye muhasebe-finansal raporlama standartları uygulama ve yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pamukçu, F., & Pamukçu, N. (2011). Kıdem tazminatı hesaplamasında iş kanunu ile muhasebe standartlarındaki düzenlemelerin karşılaştırılması. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 34(2), 65-78.
- Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı Türkiye finansal raporlama standartları* (2018). 14 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.pwc.com.tr/tr/services/ufrs/pdf/tfrs-bulteni-eylul-2018.pdf> adresinden erişildi.
- <https://www.kgk.gov.tr/>

Palyatif Bakım Eğitimlerinin Sürdürülebilirliği

Dr. Öğr. Üyesi Betül Akalın^{1*}
Yüksek Lisans Öğrencisi Aysenur Modanlıoğlu²

Geliş tarihi: 29.08.2019
Kabul tarihi: 25.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 432-440
Yıl: 2019

This article was checked by iThenticate.
Similarity Index 22%.

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye,
betul.akalin@sbu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-0402-2461
²Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye,
aysenurm.bilimsaglik@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-3781-6065

* Sorumlu yazar

ÖZ

Çalışmada palyatif bakım ünitesinde yatmakta olan hasta refakatçilerine verilen palyatif bakım eğitimlerinin evde bakım sürecindeki devamlılık durumlarının tespiti amaçlanmıştır. 01.09/31.11.2018 tarihleri arasında üniteye yatan 258 hastanın taburculuk tarihini takiben üç ayın sonundaki veriler çalışmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak oluşturulan soru formundaki bilgilerin toplanmasında hastane kayıtları ve hasta/hasta yakınları ile yapılan telefon görüşmeleri kullanılmıştır. Ortalama yaşın 77.29±13.64, palyatif bakım ünitesindeki yatış gün sayısının ise 21.37±25,86 olarak belirlendiği çalışmada 116 (%44,97) hastanın vefat ettiği, 70 (%27,13) hastaya iletişim verilerindeki eksik/ hata nedeniyle ulaşılamadığı 72 (%27,90) hastanın ise evde bakım sürecine devam ettiği saptanmıştır. Bu hastaların 60 (83,33) 'ı palyatif bakım sürecinde eğitim aldıklarını 50 (83,33) 'si bu eğitimi evde bakım sürecinde kullandıklarını ve Palyatif bakım eğitiminden %90 oranında memnun oldukları belirtmişlerdir. Palyatif Bakım sürecinde hastaya refakat eden kişinin yakınlık durumu hastane otamasyon sistemine kaydı yapılmış 244 (%94,57) hasta verisinden elde edilebilmiş olup yatan 175 (%71,72) hastaya akrabalık bağı olan, 69 (%28,27) hastaya ise bakıcı olarak çalışan kişilerin refakat ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Evde bakım süreci geçiren tüm (ex ve yaşayan) hastalara ilişkin refakatçi bilgisi, konuşmak istememe, bilgisizlik, kurum ve çalışanlara tepki, yas süreci gibi nedenlerle 93 (%88,57), hastanede refakatçilik yapan kişinin evde bakım sürecine devamlılığı bilgisi ise 95 (90,47) hasta yakınından elde edilebilmiştir. Bu hastaların evde bakımı akrabalık bağı olan (eş, kızı, oğul, anne, gelin, enişte v.b) 48 (%51,61), bakıcı olarak 45 (%48,38) kişi tarafından sağlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Hastanede hasta refakatçisi olarak bulunup evde bakım sürecinde de devam eden kişilerin 78 (%82,11)'nin aynı kişi, 17 (%17,89)'sinin ise farklı kişiler olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak taburculuklarından üç ay sonra hastaların %44,97 oranında vefat ettiği, yatış sürecinde palyatif bakım eğitimi alan bireylerin, evde bakım sürecinde de %82,11 oranında aynı kişi olarak bakım devamlılığı sağladığı, %83,33 oranında aldıkları eğitimi evde kullandıklarını ve %90 oranında aldıkları eğitimden memnun kaldıkları ve bu sebeple etkili eğitimin karşılığının bulunduğu sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Palyatif Bakım, hasta/refakatçi eğitimi, memnuniyet, yaşam kalitesi, hasta kayıt

Sustainability of Palliative Care Trainings

Assist. Prof. Dr. Betül Akalın^{1*}
Master Stu. Ayşegül Modanlıoğlu²

First received: 29.08.2019
Accepted: 25.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 432-440
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 22%.

¹ University of Health Sciences, Turkey,
betul.akalin@sbu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0003-0402-2461

² University of Health Sciences, Turkey,
aysenurm.bilimsaglik@gmail.com,

ORCID ID 0000-0003-3781-6065

* Sorumlu yazar

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the continuity of the palliative care trainings given to the accompanying patients in the palliative care unit during the home care process. Data of 258 patients hospitalized in the unit between 01.09 / 31.11.2018 at the end of three months following the discharge date were included in the study. Hospital records and telephone interviews with patient / patient relatives were used to collect the information in the questionnaire which was formed as a data collection tool. The mean age was 77.29 ± 13.64 years, and the number of hospitalization days in the palliative care unit was 21.37 ± 25.86 years. In this study, 116 (44.97%) patients died and 70 (27.13%) patients could not be reached due to incomplete / error communication data. (27,90%) patients continued home care process. 60 (83,33) of these patients stated that they received training in the palliative care process and 50 (83,33) of these patients stated that they used this training in the home care process and they were 90% satisfied with the palliative care training. In the palliative care process, the proximity of the patient was obtained from the data of 244 (94.57%) patients who were registered to the hospital automation system, and 175 (71.72%) of the patients were consanguineous and 69 (28.27%) were carers. It was found that employees were accompanied. 93 (88.57%) of all patients (ex and living) undergoing the home care process due to reasons such as companionship, unwillingness to talk, ignorance, reaction to institutions and employees, mourning process, and the attendance of the person performing hospital care to home care process 95 (90) (47). It was found that these patients were provided by 48 (51.61%) relatives and 45 (48.38%) caregivers at home. It was found that 78 (82.11%) of the people who were present as hospital attendants and continued in the home care process were the same person and 17 (17.89%) were different persons. As a result, 44.97% of the patients died three months after their discharge, and palliative care training during the hospitalization period provided the same continuity as 82.11% in the home care process, and 83.33% used the training at home. It was concluded that 90% of them were satisfied with the education they received and therefore effective education was rewarded.

Keywords: Palliative care, patient/ relative education, satisfaction, quality of life, patient record

GİRİŞ

Yaşlı ve hasta bakımı büyük bir özen ve devamlılık gerektiren bir süreçtir. Bu sürecin doğru yönetilmesi oluşacak olan olumsuzlukları en aza indirir. Hasta ve bakım verenlerde hastalık seyri boyunca gerekli olan tutum, davranış ve bilinç düzeyini artırmayı amaçlayan hasta eğitimi; “inanç, değer ve motivasyondan etkilenen sağlık davranışlarına ilişkin bilginin verilmesi veya sağlıkla ilgili bilgiyi elde etme, özümseme ve davranışa dönüştürme olarak tanımlanır” (Avşar, 2009; Bruccoliere, 2000; Whitehead, 2004). Sağlık eğitiminde başarı, planlanan eğitimin davranışa dönüşmesi devamında ise sağlık üzerinde pozitif etkisinin görülmesi ile ifade edilir (Avşar ve Kaşıkçı, 2009; Özden, 2003; Şenyuva ve Taşocak, 2007). Başarılı hasta bakım eğitimlerinin, stres düzeyinin azaltılmasında, memnuniyet düzeyinin yükseltilmesinde (Hoving et al., 2010), hastanın öz bakım becerilerinin güçlendirilmesi ve kaliteli yaşam düzeyinin artırılmasında (Aziznezhad et al 2010), maliyetin düşürülmesinde, hastalık ve ölüm oranlarının azaltılması ve hastanede yatış süresinin kısaltılmasında (Hoving et al., 2010) olumlu yönde etkisinin olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, Çiftçi ve Kaşıkçı, 2017).

Geleneksel yöntemde ülkemizde mevcut aile yapısı evde bakım gerektiren hastalara yönelik ihtiyacı önemli düzeyde karşılarken günümüzde artan nüfus, kentleşme, çekirdek aileye geçiş, ekonomik sıkıntılar, kadınların çalışma hayatına katılması, iletişim çatışmaları gibi sayılabilecek sebeplerle bu ihtiyacın karşılanması güçleşmiştir (Bahar ve Parlar, 2007). Yine son dönem hastalara yönelik bakım hizmetlerinin uzun dönem ihmal edilmesinde aile yapısı, palyatif bakım uzmanlığının bulunmaması, hasta ve çalışan düzeyinde yeterli farkındalığın oluşmaması sayılabilir (Kıvanç, 2017). Bu süreç hastanın toplumdaki soyutlanmasına, maliyetlerin artmasına, gereksiz girişimlere, hasta ve bakım verenlerin üzerinde hastanede kalmanın getirdiği fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlara sebep olmaktadır (Bahar ve Parlar, 2007).

Oluşan ihtiyaç doğrultusunda ülkemizde 2010 yılı başı itibari ile 10 adet olan palyatif bakım merkezleri gereksiz girişimleri azaltması, maliyetleri düşürmesi, semptom yönetimi, zamanın verimli kullanılması gibi birçok sistem yönetim sürecini kolaylaştırıcı etkisinin bulunması sebebiyle çok hızlı bir artış göstermiştir (Aydoğan ve Uygun, 2011; Gültekin vd., 2010). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün tanımına göre palyatif bakım; “Yaşamı tehtit edici hastalıkların erken teşhis edilmesi, doğru değerlendirilmesi, bu hastalıklar yoluyla oluşan ağrı ve diğer fiziksel, psikososyal ve ruhsal problemlerin tedavi edilmesi yoluyla, söz konusu hastalığın önlenmesi ve rahatsızlıkların giderilmesini sağlayarak hastaların ve ailelerinin yaşam kalitesini artıran bir yaklaşım” olarak değerlendirmektedir (TDK; Connor ve Bermedo, 2014).

Palyatif bakımın hedefi hasta ve ailelerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmaları kapsar. Bu amaçla primer hastalığın kontrolü dışında hasta ve yakınlarına duygusal destek, bilgilendirme, eğitim, iletişim, sosyal hizmet gibi çalışmaları kapsamlı bir çerçevede ele alır. Sağlık Bakanlığı Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge ’de, eğitim maddesi, hasta ve yakınlarına içerisinde buldukları durum ve beklentileri göz önünde bulundurularak eğitim ve bilgi verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Kıvanç, 2017; Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü (KHGM, 2019). Bu amaç doğrultusunda palyatif bakımda verilen eğitim, hasta ve bakım veren refakatçiye bilgiyi elde etme, beceri kazandırma, var olan kabiliyetlerin devamlılığı ve geliştirilmesi, öz bakım becerileri, sosyal yaşama katılımın sağlanması gibi bilişsel, duygusal ve psikomotor ihtiyaçları gidermeye ve geliştirmeye yönelik çalışmalardır (Mollaoğlu, Özkan ve Kars, 2011). Sürecin sağlıklı işleyebilmesi nitelikli personel, etkili ve verimli eğitim programları ve sonuç değil süreç odaklı çalışmalar gerektirir.

Bu çalışmada palyatif bakım ünitesinde yatmakta olan hasta yakınlarına, hasta ve bakım vericinin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik eğitim verilip verilmediği, verilen palyatif bakım eğitimlerinin, hastaların taburculuklarından sonra da kullanılıp kullanılmadığının tespiti, eğitimden kazanılan faydaların memnuniyete etkisi, eğitimi alan kişilerin bakım sürecindeki devamlılık durumlarının tespiti amaçlanmıştır.

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1. Araştırmanın türü:

Çalışma kesitsel ve retrospektif niteliktedir.

1.2. Araştırmanın evreni ve örneklem seçimi:

Çalışmanın evrenini bir kamu hastanesinin palyatif bakım ünitesinde yatan hastalar, örneklem büyüklüğü ise 01.09.2018/01.03.2019 tarihleri arasında üniteye yatan 258 hasta/refakatçileri oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın uygulama izni:

Çalışmanın yapılabilmesi için hastane başhekimliğinden kurum izni ve çalışmanın yürütülebilmesi için de Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan (Tarih: 26.07.2019; Karar No: 19/77) etik kurul izni alınmıştır.

1.4. Veri toplama aracı:

Veri toplama aracı olarak oluşturulan soru formundaki bilgilerin toplanmasında, ilgili hastanenin istatistik biriminden alınan palyatif bakıma yatışı yapılan hastalara ilişkin retrospektif hastane kayıtları ve sistemden sağlanan iletişim numaraları üzerinden tek tek hasta/hasta yakınları ile yapılan telefon görüşmeleri kullanılmıştır.

Soru formu ile hastanın yaşı, telefon ve dosya numarası, palyatif bakıma yatış ve taburculuk tarihi, palyatif bakım sürecinde yanında kalan ve eğitim alan refakatçinin kim olduğu, yatış sırasında eğitim verilip verilmediği, bu bilgileri evde bakım sürecinde kullanıp kullanmadıkları, eğitimden memnuniyet, eğitimi alan refakatçinin evde bakım devamlılığının olup olmadığı ve eksitus bilgisi kayıt altına alınmıştır. Soru formu Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 1: Hasta Bilgileri Soru Formu

Palyatif Bakım Ünitesinde Verilen “Hasta Bakım Eğitimlerinin” Evde Bakım Sürecindeki Sürdürülebilirliği														
Veri Formu														
Tif No	Dosya No	Yaş	Hasta Adı Soyadı	Yatış Tarihi	Taburculuk Tarihi	Hastanede Refakatçi	Evde Bakım Refakatçi	Eğitim Alma		Eğitim Kullanma		Memnuniyet		Ex- Bilgisi
								Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	

Palyatif bakımda yatmakta olan hastaların yaşam süresinin sınırlı olması, primer hastalığın kontrolünün yanında fiziksel, psikolojik, psikososyal ve ekonomik açıdan hızlı bir düzen gerektirmesi nedeniyle üç aylık bir sürecin yeterli olduğu düşünülmüş, bu nedenle 01 Eylül-31 Kasım 2018 tarihleri arasında palyatif bakım ünitesine yatış yapan hastaların taburculuk tarihinden itibaren 3 ayın sonundaki bilgileri çalışmaya esas alınmıştır.

İlk üç ayda, evde bakım sürecinde, exitus olduğu tespit edilen hastaların yakınlarına, palyatif bakımdan kazanılan edinimlerin değerlendirilmesi yönünde yeterli süreleri olmadığı düşünülerek eğitim alma, kullanma ve memnuniyet durumu ile ilgili temalar sorulmamış, palyatif bakımda yatmakta iken eksitus olan hastaların yakınları ile ise telefon görüşmesi yapılmamıştır.

1.5. Verilerin Analizi:

Araştırmanın analizi SPSS 25 programı ile tanımlayıcı istatistiksel veriler yüzde, frekans, ortalama değerleri hesaplanarak yapılmıştır.

1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları:

Çalışmada ölüm oranının yüksek olması, beraberinde yas sürecinin devam etmesi ve veri eksikliğinden dolayı bazı hastalara ulaşılamaması evde bakım sürecine ilişkin detaylı bilgi elde edilmesinde kişi sayısının azlığı çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. BULGULAR

Belirlenen çalışma aralığında palyatif bakımda yatışı yapılan 258 hasta tespit edilmiştir. Bu hastalarının yaş aralığı 25-105 arasında değişmekte olup ortalama yaş $77,29 \pm 13,64$ olarak hesaplandı. Yatış gün sayısı ise en az 1 en fazla 133 olup, ortalama $21,37 \pm 25,86$ olarak bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Hastaların yaş ve palyatif bakım yatış süreleri

	ort	ss	min	max
Yaş	77.29	13.64	25	105
Hastanede Yatış Süresi	21.37	25.86	1	133

Çalışmada 35 (%13,57) hasta ile hastane otomasyon sisteminde kaydedilen telefon bilgilerindeki eksiklikler nedeniyle iletişim kurulamamış, 35 (%13,57) kişiye ise hatalı veri girişi nedeni ile ulaşılammıştır (Tablo3).

Tablo 3. Hastalara ulaşılma durumları

Hastalara Ulaşım	n	%
Telefon bilgisi eksik	35	13.57
Ulaşılamadı	35	13.57
Ulaşılan hasta	188	72.86
Toplam	258	100

Hastane kayıtlarından ve hasta yakınlarından ulaşılan 258 hastaya ilişkin edinilen veriler doğrultusunda 83 (%32,17) hastanın palyatif bakım sürecinde, 33 (%12,80) hastanın ise ilk 3 ayda, evde bakım sürecinde olmak üzere toplam 116 hastanın vefat ettiği, 72 (%27,90) hastanın ise evde bakım sürecine devam ettiği bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo4).

Tablo 4. Hastaların ex / hayatta olma durumları

Yaşam Bilgisi	n	%
Palyatif bakım sırasında hastanede ex	83	32.17
Taburculuk sonrası ilk 3 ay içinde ex	33	12.80
Toplam eksitus	116	44,97
Hayatta	72	27.90
Bilinmiyor	70	27.13
Genel Toplam	258	100

Palyatif Bakım sürecinde hastaya refakat eden kişinin yakınlık durumu hastane otomasyon istemine kaydı yapılmış 244 (%94,57) hasta verisinden elde edilebilmiş, aynı zamanda ulaşılan hasta yakınlarından tekrar sorgulanmıştır. Yatan 175 (%71,72) hastaya akrabalık bağı olan, 69 (%28,27) hastaya ise bakıcı olarak çalışan kişilerin refakat ettiği bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 5).

Evde bakım süreci geçiren 105 (%40,70) hastaya ilişkin refakatçi bilgisi, konuşmak istememe, bilgisizlik, kurum ve çalışanlara tepki, yas süreci gibi nedenlerle 93 (%88,57), hastanede refakatçilik yapan kişinin evde bakım sürecine devamlılığı bilgisi ise 95 (90,47) hasta yakınından elde edilebilmiştir. Bu hastaların evde bakımı akrabalık bağı olan (eş, kızı, oğul, anne, gelin, enişte v.b) 48

(%51,61), bakıcı olarak 45 (%48,38) kişi tarafından sağlandığı bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 5). Hastanede hasta refakatçisi olarak bulunup evde bakım sürecinde de devam eden kişilerin 78 (%82,11)'nin aynı kişi, 17 (%17,89)'sinin ise farklı kişiler olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Hasta yakınlarının palyatif bakım yatış süreci ve evde bakım sürecindeki yakınlık durumları ile eğitim alan refakatçilerin evde bakım sürecindeki devamlılık durumları

Palyatif Bakım Yatış Sürecinde Refakatçi Yakınlık Durumu	n	%
Akraba	175	71.72
Bakıcı	69	28.27
Toplam	244	100
Palyatif Bakım Sonrası Evde Bakım Sürecinde Refakatçi Yakınlık Durumu	n	%
Akraba	48	51.61
Bakıcı	45	48.38
Toplam	93	100
Evde Bakım Refakatçi Devamlılığı	n	%
Aynı Kişi ile	78	82.11
Farklı Kişi ile	17	17.89
Toplam	95	100

Evde bakım sürecinde yakınları vefat eden hasta yakınlarına yas sürecinin yeni olması sebebiyle eğitim temasına ilişkin sorular sorulmamıştır. Hayatta olan 72(27.90) hastaya yönelik bulgularda eğitim alma durumu 66 (%91,66), eğitimin kullanılması ve memnuniyet durumu ise eğitim aldığını ifade eden 60 (%90,90) kişi tarafından değerlendirilmiştir. Palyatif bakım sürecinde eğitim alan 60 (%83,33), almadıklarını ifade eden 6 (%8,33), değerlendirmede bulunamayan 6 (%8,33) hasta yakınının olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 6). Palyatif bakımda eğitim alan 60 (%83,33) hasta yakınının değerlendirdiği eğitimi kullanma ve memnuniyet temalarında, eğitimlerin günlük hayatlarında kullanabildiklerini ifade eden 50 (%83,33), kullanamadıklarını ifade eden 10 (%16,67), memnuniyete ilişkin ifadelerinin sonunda ise 54 (%90) hasta yakınının memnun 6 (%10) hasta yakınının ise memnun olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Hasta refakatçilerinin eğitim alma, evde bakım sürecinde kullanma ve eğitimden memnuniyet durumları

Palyatif Bakım Yatış Sürecinde Hasta Refakatçisinin Eğitim Alma Durumu	n	%
Evet	60	83.33
Hayır	6	8.33
Bilmiyorum	6	8.33
Toplam	72	100
Palyatif Bakım Sırasında Alınan Eğitimin Evde Bakım Sürecinde Kullanım Durumu	n	%

Evet	50	83.33
Hayır	10	16.67
Toplam	60	100
Palyatif Bakım Sürecinde Verilen Eğitimden Refakatçilerin Memnuniyet Durumları	n	%
Evet	54	90
Hayır	6	10
Toplam	60	100

TARTIŞMA ve SONUÇ

Palyatif bakım ünitesinde yatmakta olan hasta yakınlarına, hasta ve bakım vericinin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik eğitim verilip verilmediği, verilen palyatif bakım eğitimlerinin hastaların taburculuklarından sonra da kullanılıp kullanılmadığının tespiti, eğitimden kazanılan faydaların memnuniyete etkisi, eğitimi alan kişilerin bakım sürecindeki devamlılık durumlarının tespiti amacı ile yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular literatür bilgileri doğrultusunda karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Palyatif bakımın temel görevlerinden biri, hasta ve ailenin yaşam kalitesini artırmak amacıyla yapılan eğitim çalışmalarınıdır. Refakatçilerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadan birtakım tedavi ve bakım sorumluluklarını üstlenmelerinin hem fiziksel hem ruhsal sağlıkları açısından riskler taşıdığı ifade edilmektedir (Yetener ve Özgün, 1997). Özellikle terminal dönem hastalara hizmet vermesi palyatif bakımda verilmesi gereken eğitim desteğini zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla yapılan uygulamaların devamlılığı hasta ve bakım verici üzerinde büyük önem taşır.

Çalışmamızda palyatif bakım sürecinde (%82,11) eğitim alan kişinin evde bakım sürecinde de aynı kişi tarafından devam ettirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Verilen bakımın sürekliliğinin ölüm zamanı ve hastane yatışı üzerine ilişkin verilerin sınırlı olduğu ancak hastaların klinik tabloları üzerine etkisi bulgulanmıştır (Hudson et al., 2019). Yeni tanı konmuş hastalarda palyatif bakım sürecinde yapılan uygulamalara erken başlanmasının bakım vericiler üzerinde deneyim ve psikolojik fayda sağladığı, aynı zamanda hasta çıktılarını üzerine birçok olumlu sonuç doğurduğu tespit edilmiştir (El-Jawahri et al., 2017; Dionne- Odom et al., 2015). Hasta öğrenim gereksinimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, hastaların eğitim gereksinimlerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenirken (Özdelikara, Mehtap ve Polat, 2013), bir başka çalışmada bakım verenlerin hasta bakımı konusunda deneyimli olmadığı halde bakımda kendilerini yeterli hissetmeleri ve eğitim gereksinimi bildirmediklerini belirtmişlerdir (Taşdelen ve Ateş, 2012). Bakım sağlayıcıların bakım verme konusundaki bilgilerinin yetersiz olmasının, evde bakılan kişilerin yaşam sürelerinde kısaltmaya neden olabileceği (Subaşı ve Öztekin, 2006), ve hasta bakımını yapacak olan bireylerin eğitilmesinin yaşlılara götürülen hizmetlerin kalitesini arttıracaklarını (Bahar ve Parlar, 2007) gösteren çalışmalar literatürde mevcuttur.

Çalışmamızda hasta yakınlarının %83,33'nün palyatif bakımda aldıkları eğitimi günlük hayatlarında kullanabildiklerini ifade etmişler. Örnek bir çalışma olarak kanser hastasına bakım verenlere uygulanan planlı eğitimlerin bakım verenin algıladığı bakım yükünü azalttığı saptanmıştır (Uğur ve Fadiloğlu, 2013). Bizim çalışmamızda aldıkları eğitimi günlük hayatlarında kullanabilmeleri bakım yükünü azaltmasını destekler niteliktedir. Psiko-eğitimsel müdahalelerin aile bakıcılarına yardımcı olma konusunda etkili olduğu (Hudson et al., 2015) ancak palyatif bakım hizmetinin yaygın şekilde anlaşılması için verilen bilgilerin düşük okuryazarlık düzeyinde verilmesi gerektiği bildirilmiştir (Zhu ve Enguidanos, 2019). Çalışmamızda hasta yakınlarının alınan eğitimi yüksek oranda kullanabildiklerini ifade etmeleri, palyatif bakımda verilen eğitimlerin bakım verici için gerekli olan ihtiyaca cevap verebildiğini göstermektedir.

Çalışmamızda hasta yakınlarının %90'nı aldıkları eğitimden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Hasta yakını memnuniyeti genel anlamda, verilen hizmetin hasta yakınının beklentilerini karşılması ya da hasta yakınlarının verilen hizmeti algılamalarına dayandığı ifade edilmektedir (Tunca ve Aydın, 2016). Yapılan araştırmalarda memnuniyet düzeyinin, eğitim, hasta bakım süresi, yardım ve ölüm zamanı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu (D'Angelo et al., 2017) bakım verme programlarının aile bakıcıları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ve erken dönemde alınan palyatif bakım hizmetlerinin bakım verenlerde memnuniyeti artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır (Leow, Chan ve Chan, 2015; McDonald et al., 2017). Bu durum çalışmamızdaki hasta yakınlarının, hastalarının palyatif bakım ünitesine yatışları sırasında aldıkları eğitimlerden yüksek memnuniyet oranı sergilediklerini ve bunun hasta bakımı üzerinde olumlu etki yarattığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak çalışmamızda, palyatif bakım ünitesinde hasta yakınlarına verilen eğitimden beklenen yararın, taburculuk sonrası üç ay içerisinde yüksek oranda ölüm gerçekleşmesi nedeniyle yaklaşık %40 oranında hasta ve yakını üzerinde fayda sağlayabileceği görülmüştür. Palyatif bakım ünitesindeki yatışları sırasında bakım veren ve bu süreçte eğitim alan refakatçinin evde bakım sürecinde de %82,11 oranında aynı kişi olarak devamlılık sağlaması, bu kişilerin evde bakım sürecinde %83,33 oranında öğrendiklerini hasta bakımında kullanmaları, %90 oranında ise aldıkları eğitimden memnun olduklarını ifade etmeleri, palyatif bakım eğitimlerinin palyatif bakım ünitesinde eğitim alıp taburcu olduktan sonrada çoğunluklu olarak aynı kişiler tarafından bakımın devam ettirilmesi ile eğitimin katkısının sürdürülebildiği, beklenen hasta ve yakınlarının yaşam kalitesini artırmaya yönelik yararın karşılığını bulduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca veri kayıt sisteminde hasta bilgilerinin eksik ya da hatalı girilmesi sonucu 70 (%27,14) hastaya ulaşılamaması; veri giriş hatalarının/eksikliklerinin gerekli durumlarda hasta ile iletişimin sağlanamaması riskini ortaya koyduğu ve hasta kayıt sisteminin işlevselliğinin önemini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Avşar G., Kaşıkçı M. (2009). İkemizde hasta eğitiminin durumu. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3), 67-73
- Aydoğan F., Uygun K. (2011). Kanser hastalarında palyatif tedaviler. *Klinik Gelişim*, 24(3), 4-9.
- Azızneshad P., Zabihi A., Hossini, S.J., Bighani A. (2010). Nurses and nurse managers opinions about the patients education barriers. *Babol University Medical Science*, 12(1), 60-64.
- Bahar A.ve Parlar S. (2007). Yaşlılık ve evde bakım. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(4), 32-39.
- Brucoliere, T. (2000). How to make patient teaching stick. *RN*, 63(2), 34-34.
- Connor S.R., Bermedo M.C.S. (2014). *Global atlas of palliative care at the end of life*. Worldwide Palliative Care Alliance (WPCA): World Health Organization.
- D'Angelo, D., Punziano, A. C., Mastroianni, C., Marzi, A., Latina, R., Ghezzi, V., ... & De Marinis, M. G. (2017). Translation and testing of the italian version of FAMCARE-2: Measuring family caregivers' satisfaction with palliative care. *Journal of Family Nursing*, 23(2), 252-272.
- Dionne-Odom, J. N., Azuero, A., Lyons, K. D., Hull, J. G., Tosteson, T., Li, Z., ... & Hegel, M. T. (2015). Benefits of early versus delayed palliative care to informal family caregivers of patients with advanced cancer: outcomes from the ENABLE III randomized controlled trial. *Journal of Clinical Oncology*, 33(13), 1446.
- El-Jawahri, A., Greer, J. A., Pirl, W. F., Park, E. R., Jackson, V. A., Back, A. L., ... & Gallagher, E. R. (2017). Effects of early integrated palliative care on caregivers of patients with lung and gastrointestinal cancer: a randomized clinical trial. *The Oncologist*, 22(12), 1528-1534.
- Gültekin M., Özgül N., Olcayto E. ve Tuncer A. M. (2010). Türkiye'de palyatif bakım hizmetlerinin mevcut durumu. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi*, 13(1), 1-6.

- Hoving C., Visser A., Mullen P.D., Van D.B. (2010). A History of patient education by health professionals in Europe and North America: from authority to shared decision making education. *Patient Education and Counseling*, 78(3), 275-281.
- Hudson, B. F., Best, S., Stone, P., & Noble, T. B. (2019). Impact of informational and relational continuity for people with palliative care needs: A mixed methods rapid review. *BMJ Open*, 29; 9 (5).
- Hudson P., Trauer T., Kelly B., O'Connor M., Thomas K., Zordan R., Ve Summers M. (2015). Reducing the psychological distress of family caregivers of home based palliative care patients: Longer term effects from a randomised controlled trial. *Psiko-Onkoloji*, 24(1), 19-24.
- Kıvanç M. M. (2017). Türkiye’de palyatif bakım hizmetleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(2), 132-135.
- Leow M., Chan S., Chan A.F. (2015). A pilot random ized, controlled trial of the effectiveness of a psychoeducational intervention on family caregivers of patients with advanced cancer. *Oncology Nursing Forum*, March ,42(2).
- Mcdonald J., Swami N., Hannon B., Lo C., Papa A., Oza A., Leighl N., Krzyzanowska M.K., Rodin G., Le L.W., Zimmermann C. (2017). Impact of early palliative care on caregivers of patients with advanced cancer: Cluster randomised trial. *Onkoloji Annals*, January, 28(1), 163-168.
- Mollaoğlu M., Özkan Tuncay F., Kars Fertelli T. (2011). İnmeli hasta bakım vericilerinde bakım yükü ve etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* , 4(3), 125-130.
- Özdelikara, A., Mehtap, T. A. N., Polat, H. (2013). Hasta öğrenim gereksinimlerinin belirlenmesi. *Florence nightingale hemşirelik dergisi*, 21(1), 1-8.
- Özden M. (2003). *Sağlık eğitimi ders kitabı*. Ankara: Pozitif Tasarım Yayıncılık.
- Palyatif bakım hizmetlerinin uygulama usul ve esasları hakkında yönerge (2018). 23 Mayıs 2019 tarihinde <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,42938/palyatif-bakim-hizmetlerinin-uygulama-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge.html> adresinden erişildi.
- Subaşı, N., Öztekin, Z. (2006). Türkiye’de karşılanamayan bir gereksinim: Evde bakım hizmeti. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5(1), 19-31.
- Şenyuva E., Taşocak G., (2007). Hemşirelerin hasta eğitimi etkinlikleri ve hasta eğitimi süreci. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 15(59), 100-106.
- Taşdelen P., Ateş M. (2012). Evde bakım gerektiren hastaların bakım gereksinimleri ile bakım verenlerin yükünün değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, (3), 22-29
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tunca, F. ve Aydın, N. (2016). Yatan hasta yakınlarının sağlık hizmetlerinden memnuniyeti üzerine bir araştırma. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (42), 73-90.
- Uğur, Ö. ve Fadiloğlu, Z. (2013). Kanser hastasına bakım verenlere uygulanan planlı eğitimin bakım veren yükü üzerine etkisi. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 1(2), 33-39.
- Yetener M., Özgün Y., (1997). Sağlıkta kadın emeği açısından refakatçilik ve refakatçilerin sağlığı. *III. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongre Kitabı*. Ankara: TTB.
- Yıldırım N., Çiftçi B., Kaşıkçı M. (2017). Hemşirelerin hasta eğitimi verme durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14, 217-231.
- Whitehead D. (2004). Health promotion and health education: Advancing the concepts. *Journal of Advanced Nursing*, 47(3), 311- 320.
- Zhu, Y., Enguídanos, S. (2019). When patients say they know about palliative care, How much do they really understand? *Journal of Pain and Symptom Management*, 58(3), 460-464.

Organik Ürün Tüketimi Üzerine Etkili Olan Faktörlerin Analizi; Erzurum İli Örneği

Ayşe Sezgin¹
Doç. Dr. Ahmet Semih Uzundumlu^{2*}

Geliş tarihi: 30.08.2019
Kabul tarihi: 25.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 441-451
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 25%.

¹Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
asezgin2579@hotmail.com,

ORCID ID 0000-0002-9479-7326

²Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
asuzsemi@atauni.edu.tr,

ORCID ID 0000-0001-9714-2053

* Sorumlu yazar

ÖZ

Günümüzün en önemli konularından biri insan sağlığıdır. Bu bağlamda, entansif tarım ve tarım ürünlerinin insan sağlığına olan artan olumsuz etkileri, tartışılmaya başlanmış ve sağlıklı beslenme açısından organik tarımın önemi artmıştır. Organik tarım, çevre korunmasına yönelik, tarımsal çevre kirliliğini önleyebilecek ve insanlar üzerinde kimyasalların olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilecek bir alternatif tarım yöntemi olarak ifade edilmektedir. Genel olarak organik ürünler için pazarın büyüdüğü ifade edilse de düzenli olarak organik ürün satın alanların oranı oldukça düşük kalmaktadır. Bundan ötürü çalışmada, tüketicilerin organik ürün tüketim düzeylerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırmada Erzurum ilinde 230 tüketici ile yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler Ordered Probit Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre tüketicilerin organik ürün tüketme düzeyini aktif olarak çalışma durumu, aile büyüklüğü, geliri, dengeli ve sağlıklı beslenmeye dikkat etme durumu ve bilinçli tüketici olma durumlarının etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Böylece tüketicilere hem dengeli ve sağlıklı beslenme hem de bilinçli alışveriş yapmaları konusunda konu uzmanlarınca kitle yayım araçları ile eğitimler verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Ordered Probit Modeli, Organik ürün, Tüketim eğilimi.

Analysis of Factors Effecting Organic Product Consumption: A Case Study of Erzurum Province

Ayşe Sezgin¹
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Semih Uzundumlu^{2*}

First received: 30.08.2019
Accepted: 25.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 441-451
Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 25%.

¹Atatürk University, Turkey,
asezgin2579@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-9479-7326
²Atatürk University, Turkey,
asuzsemi@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-9714-2053

* Corresponding Author

ABSTRACT

Nowadays one of the most important issues for the whole world is human health in this context, the increasing negative effects on human health of intensive agriculture and agricultural product have begun discussed and the importance of organic agriculture products have increased in terms of healthy nutrition. Organic agriculture defined as an alternative agricultural method that though it could protect the environment, prevent to the pollution of agricultural environment and appease negatively effects on the human of chemicals. In general, as the market for organic products grows, the proportion of buying regularly organic products falls. Thus, the factors affecting consumer's organic product consumption status are examined in this study. In the research, the data obtained with survey from 230 consumers in Erzurum province were analyzed Ordered Probit Model. According to the results of the analysis, factors affecting organic product consumption are working status in any job, household size, revenue, healthy and balanced nutrition request, and being conscious consumer. Thus, trainings should be given to consumers by means of mass broadcasting tools on both balanced and healthy nutrition and conscious shopping by subject matter experts.

Keywords: Erzurum, Ordered Probit Model, Organic product, Consumption trend.

GİRİŞ

Günümüzde ilerleyen teknolojiyle beraber gıda üretim teknikleri de değişmeye başlayarak üretimde çeşitlilik, maliyet avantajları ve seri üretime bağlı olarak üretim artışı meydana gelmiştir. İnsanların ihtiyaç duyduğu gıda maddelerindeki artış ve çeşitlenmeye bağlı olarak ta tüketici alışkanlıkları da değişim göstermiştir. İnsanların bu gıdaları yaygın olarak hızlı bir şekilde tüketimi başta kanser ve obezite olmak üzere birçok hastalığa yakalanmasına neden olmuştur (Spaargaren, 2011; Spaargaren vd., 2012).

Organik tarım bitkinin yetiştirilmesinden, toplanıp hasat edilmesine, nakliyesine, depolanıp muhafaza edilmesine hatta tüketiciye ulaşıncaya kadar herhangi bir kimyasal madde, tarım ilacı, gübre ve bitki düzenleyicilerinin kullanılmadığı bir üretim şeklidir (TOB, 2019). Bu tarım şeklinde asıl amaç, insanların tüketimine sunulan her türlü gıda ve besin maddelerinin yanında onların ihtiyaç duyduğu barınma ve giyinme maddelerinin üretiminde insan ve doğaya zarar vermeyecek bir üretimin yapılmasıdır (Gündüz ve Kaya, 2007). Organik tarım, ekolojik veya biyolojik tarım olarak ta isimlendirilmektedir. Bu tabirlerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken dil farklılığıdır. Genel anlamda bakıldığında bu kelimelerin kapsam olarak farklılığı yok denecek kadar azdır (Aytoğu, 2006; Demiryürek, 2011; Eti, 2014).

Organın tarımdaki tanımlamalarda dikkati çeken unsurlar 4 başlıkta özetlenebilir (Demiryürek, 2011);

1. Kimyasal ilaç, gübre ve hormonların kullanımı kesinlikle yasaktır.
2. Bitki besin elemanları için, bitki artıkları, hayvan gübresi kullanmakta, doğa ve çevreyi koruma ve üretimde artışı sağlama amaçlı bitki münavebesi yapılmakta ve zararlı ve yabancı ot kontrolünde biyolojik mücadele uygulanmaktadır.
3. Eko sistemi dikkate alarak bitki, toprak, hayvan ve insan sağlığını önemseyen bir üretim şekli ile tüketici tercihlerine yön vermeyi amaçlamaktadır.
4. Bu tarım şeklinin her aşaması sertifikasyon kuruluşlarının kontrolüne dayalı olarak yapılmakta başarılı üretimi yapan ürünler sertifika almaktadır.

Dünyada giderek artan ve kabul gören organik tarımın öncülüğü Avrupalı (Usal, 2006) ve ABD’li (Demiryürek, 2011) üreticiler tarafından yapılmıştır. Bu üreticiler ürünlerini ilk zamanlarda kendileri, akrabaları veya yakın pazarlarda sattıkları bireyler tarafından tüketilmiş tüketicilerin benimsenmesi ile beraber uzak pazarlarda da satmaya başlamışlardır. Organik ürün için giderek artan talep nedeni ile 1980’li yıllardan sonra uluslararası dünya pazarında kendine yer bulmuştur (Usal, 2006). Türkiye’de organik tarım ilk kez 1980’li yıllarda Ege Bölgesinde başlayıp bu yıldan sonra tüm bölgelerde üretimi yaygınlaşmaya başlamıştır (Eryılmaz vd., 2015).

Organik ürün kapsamında Türkiye’deki yasal düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir; ilk yasal düzenleme “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla üretilmesi ile ilgili yönetmelik” olup, 24.12.1994 tarih ve 22145 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliklerdeki bazı aksaklıklardan dolayı ikinci yasal düzenleme 29.06.1995 tarih ve 22328 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yönetmelikte bazı değişiklikler yapılmıştır. Üçüncü yasal düzenleme “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına” ile ilgili yönetmelik 11.07.2002 tarih ve 24812 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Dördüncü yasal düzenleme 5262 sayılı “Organik Tarım Kanunu” olup, 03.12.2004 tarih ve 25659 sayılı resmi gazetede yayımlanmış ve hükümetin acil eylem planı içinde organik ürünlerin üretimi, tüketimi ve denetimine dair kanun tasarısında yer almıştır (Emir ve Demiryürek, 2014).

Son dönemlerde gıda maddelerindeki değişimler ve sağlığa olan etkileri nedeniyle tüketicilerin gıdalara bakış açısı değişerek organik ürünlere dönmeye başlamıştır (Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015). Ayrıca tüketicilerin bilinçlenmesi konusunda yapılan çalışmalara bağlı olarak sağlıklı ve dengeli beslenme kavramları gittikçe önemi artan konular haline gelmiştir. Bu kapsamda son zamanlarda organik gıda tüketimi konusu yeni kalite merkezi olarak önemli bir yer edinmiştir (Vittersø ve Tangeland, 2015). İnsanların sağlıklı ve kaliteli gıdalara ulaşmasını sağlayacak organik pazar bölümü ortaya çıkmıştır (Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015). Genel olarak organik gıdalar için pazarın genişlediği

gözlemlenmektedir (Lockie vd., 2002; Dettmann ve Dimitri, 2012). Buna karşılık düzenli olarak organik ürün satın alan tüketicilerin oranı düşük kalmaktadır (Aertsens vd., 2011).

Bu araştırmanın amacı tüketicilerin organik ürün tüketim durumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Böylece organik ürünlerin pazarlama stratejilerinin oluşturulması ve tüketici boyutunun irdelenmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

MATERYAL

Çalışmada organik ürün tüketim alışkanlığı ile ilgili tüketicileri etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla kentsel alanlarda Erzurum ilini temsil edecek bireylerle anket çalışması yürütülmüştür. Oransal örnekleme yöntemi ile yapılacak anket sayısı tespit edilmiştir. Bu yöntemde %95 güven aralığı ve %5 hata payı kullanılarak örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Anket sayısının belirlenmesinde kullanılan eşitlik Formül 1’de gösterilmiştir (Newbold, 1995; Uzundumlu vd., 2011).

$$n = \frac{N * p * (1 - p)}{(N - 1) * \sigma_p^2 + p * (1 - p)}$$

(1)

Formülde :

n : Örnek büyüklüğü,

N : Tüketici sayısı (hane sayısı),

σ_p^2 : Varyans,

r : Ortalamadan sapma (%5),

$Z_{\alpha/2}$: Z cetvel değeri (1.96),

p : Organik ürün tüketen hanelerin toplamdaki payı (%82).

Çalışmada 100 ön anketle p ve q değerleri belirlenmiştir.

$$Q_p^2 = \left(\frac{r}{Z_{\alpha/2}} \right)^2$$

(2)

$$Q_p^2 = \left(\frac{0.05}{1.96} \right)^2 = (0.0255)^2 = 0.000651$$

$$n = \frac{394684 * 0.82 * 0.18}{(394683 * 0.000651) + (0.82 * 0.18)} \cong 227$$

Yapılacak anketlerde eksik veya yanlışların olabileceği göz önünde bulundurularak, örnek büyüklüğünün %1’i kadar ilave anket yapılması uygun bulunmuştur. Bu kapsamda $227 + (227 \times 0.01) = 230$ hane ile anket çalışması yapılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada Erzurum ilindeki tüketicilerin organik ürün tüketim durumu üzerine etkili olan faktörleri belirlemek amacı ile organik ürün tüketim düzeyleri sorulmuştur. Her bir tüketicinin organik ürün tüketim durumu düşük, orta ve yüksek olarak sınıflandırılmıştır. Az tüketenler veya hiç tüketmeyenler (düşük) 0, bazen tüketenler (orta) 1 ve sürekli tüketenler ise (yüksek) 2 olarak kodlanarak üç kategoriye ayrılmıştır. Böylece tüketicilerin organik ürün tüketim düzeyinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla Ordered Probit Modeli kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin sıralı doğal sayı değerleri aldığı veri seti için en uygun model Ordered Probit Modelidir (McLean-Meyinsse, 1997; Boz ve Akbay, 2005; Tsui, 2014).

Bağımlı değişkenin her bir farkındalık, tutum ve davranış için 0 düşük, 1 orta ve 2 yüksek olarak kodlandığı Ordered Model aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

$$y_i^* = \beta'x_i + \varepsilon_i, \quad \varepsilon_i \sim F(\varepsilon_i | \theta), \quad E(\varepsilon_i | x_i) = 0, \quad \text{and} \quad \text{Var}(\varepsilon_i | x_i) = 1 \quad (3)$$

y^* bağımlı değişkenin gözlemlenemediği zaman β tahmin edilebilen katsayıların vektörü, x açıklayıcı değişkenlerin bir vektörü, ε hata terimlerinin vektörü (örneğin $\varepsilon \sim N[0,1]$ olarak normal dağılım gösterdiği kabul edilir) ve F ise araştırmada dikkate alınabilecek herhangi bir dağılım anlamına gelmektedir.

$$\begin{aligned} y_i &= 0 & \text{if } y_i \leq \mu_0, \\ y_i &= 1 & \text{if } \mu_0 < y_i \leq \mu_1, \\ y_i &= 2 & \text{if } \mu_1 < y_i \leq \mu_2, \end{aligned}$$

(4)

μ_j , kesme noktalarını veya eşik değerlerini temsil ederken y , y^* için gözlemlenen değerdir. Kesme noktaları katılımcıların bireysel özelliklerine göre değişmektedir.

Yukarıdaki gözlem mekanizması aşağıdaki gibi gösterilen gizli sınırlı bağımlı değişkenin tamamen sansürlenmesinin sonucudur. Benzer sosyo-ekonomik özelliklere ve çevresel farkındalıklara, tutum veya davranışlara sahip tüketicilerin benzer kesim noktalarına sahip olacağından kesme noktalarının normal dağılım göstermesi beklenmektedir (Maddala, 1983; Chen vd., 2002).

Eğer ε gözlemler için normal bir şekilde dağıldığı varsayıldığında bir katılımcı tarafından spesifik bir sıralamada seçme olasılığı aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Chen vd., 2002; Greene 2007).

$$\begin{aligned} \text{Pr ob}[y_i = j] &= \text{Pr ob}[y_i^* \text{ is in the } j\text{th range}] = \Phi(\mu_j - \beta'x_i) - \Phi(\mu_{j-1} - \beta'x_i) \\ j &= 0, 1, 2. \end{aligned} \quad (5)$$

445

Φ normal kümülatif yoğunluk fonksiyonu (cdf) olduğu zaman μ_j ve μ_{j+1} sırasıyla j kategorisi için üst ve alt eşik değerlerini temsil etmektedir. $\mu_{-1} = -\infty$ ve $\mu_0 = 0$ olduğunu dikkate alındığında bu olasılığın spesifik bir şekilde aşağıdaki gibidir.

$$\begin{aligned} \text{Pr ob}[y_i = 0] &= \Phi(-\beta'x_i) \\ \text{Pr ob}[y_i = 1] &= \Phi(\mu_1 - \beta'x_i) - \Phi(-\beta'x_i) \\ \text{Pr ob}[y_i = 2] &= \Phi(\mu_2 - \beta'x_i) - \Phi(\mu_1 - \beta'x_i) \end{aligned} \quad (6)$$

Log likelihood fonksiyonu;

$$\begin{aligned} \log L &= \sum_{i=1}^N \sum_{j=0}^2 y_{ij} \log(\Phi(\mu_j - \beta'x_i) - \Phi(\mu_{j-1} - \beta'x_i)) \\ &= \sum_{y_i=0} \log(\Phi(-\beta'x_i)) + \sum_{y_i=1} \log(\Phi(\mu_1 - \beta'x_i) - \Phi(-\beta'x_i)) + \sum_{y_i=2} \log(\Phi(\mu_2 - \beta'x_i) - \Phi(\mu_1 - \beta'x_i)) \end{aligned} \quad (7)$$

BULGULAR VE TARTIŞMA

Deskriptif Analiz Sonuçları

Araştırmada Erzurum ilinde 230 tüketici ile görüşmeler yapılmış ve incelenen değişkenlerin istatistikî özeti ve açıklamaları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin istatistik özet ve açıklamaları

Değişkenler	Açıklamaları	Ortalama	Sd Hata
Yaş	Anket yapılan bireyin yaşı	38.008	12.730
Cinsiyet	Erkek:1, Kadın:0	0.652	0.031
Medeni durum	Evli:1, Bekar:0	0.660	0.031
Eğitim durumu	Okur-yazar:1, İlköğretim:2, Ortaöğretim:3, Üniversite:4, Lisansüstü:5	3.304	0.931
Çalışma durumu	Evet:1, Hayır:0	0.613	0.488
Aile büyüklüğü	Ailedeki birey sayısı	4.257	1.845
Gelir	Hane halkı geliri (Ay/TL)	3309.348	1927.442
Dengeli ve sağlıklı beslenme durumu	Hayır:0, Bazen:1, Evet: 2,	1.074	0.787
Bilinçli tüketici olma durumu	Hayır:0, Bazen:1, Evet: 2,	1.465	0.658
Fiyat araştırması yapma durumu	Evet:1, Hayır:0	0.778	0.416
Kalite araştırması yapma durumu	Evet:1, Hayır:0	0.857	0.351
Organik ürün hakkında bilgili olma durumu	Hayır:0, Bazen:1, Evet:2,	1.352	0.713
Ürünün organik sertifikasını kontrol etme durumu	Hayır:0, Bazen:1, Evet:2,	0.935	0.825

Çalışmaya katılan tüketicilerin yaş ortalamasının yaklaşık 38, %66'sının evli ve %65'inin erkek olduğu belirlenmiştir. Yüzbaşıoğlu ve Kızıloğlu (2019), 2017 yılı için Erzurum ilinde görüştüğüleri 272 bireyin yaş ortalamasını 35.04 yıl, medeni durum olarak %76'sının evli ve %54'ünün erkek olduğunu belirtirken, Uzundumlu vd. (2018) 2018 yılı verilerine göre aynı bölgede 400 kişinin yaş ortalamasını 37.54 yıl, medeni durum bakımından %53 ünün evli ve cinsiyet bakımından %50'sinin erkek olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışmaya katılanların eğitim seviyelerinin genelde ortaöğretim düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Yüzbaşıoğlu ve Kızıloğlu (2019), lise ve altında eğitim gören bireylerin oranını %63.24 olarak tespit ederken, Uzundumlu vd. (2018), ise bireylerin eğitimini 12.28 yıl olarak lise düzeyinde bir ortalama hesaplamışlardır.

Ayrıca anket yapılan bireylerin %61'inin gelir getiren bir mesleğe sahip olduğu ve ortalama aile büyüklüğünün ise 4.3 bireyden oluştuğu Tabloda verilmiştir. Uzundumlu vd. (2018), anket yapılan bireylerden %42'sinin gelir getiren bir mesleğe sahip olduğu, %30'unun öğrenci, %8'i işsiz ve %20'si ise ev hanımlarından oluştuğu ve hanelerde yaşayan birey sayısını 4.35 kişi olarak belirlemişlerdir.

Hanelerin ortalama 3309 TL aylık gelire sahip olduğu ve dengeli ve sağlıklı beslenmeye bazen dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Uzundumlu vd. (2018), aylık aile gelirini 4300 TL ve Yüzbaşıoğlu ve Kızıloğlu (2019), ise 2572.72 TL olarak hesaplamışlardır. Zemzemoğlu vd. (2019), öğrencilerin çoğunluğunun yemek yeme de öğün atladığını ve bu öğün atlama aşamasındaki en büyük etkenin zaman kısıtlılığı ve sağlıklı beslenme konusundaki vurdumduymazlık olduğunu tespit etmişlerdir.

Ayrıca çalışmaya katılan tüketicilerin bilinçli tüketici olup olmadıkları 5'li likert ölçeğine göre (hiç:1, bazen:2, yarı yarıya:3, genelde:4 ve her zaman:5) 4 kategoride incelenmiştir.

1. Tüketicinin alışverişe çıkmadan önce liste yapma, alışveriş yaparken etikete bakma, çevreye dost ürün veya ambalaj kullanılma durumunu inceleme, son kullanma tarihine dikkat etme ve alışverişten sonra fiş alma gibi unsurlara duyarlılık dereceleri,
2. Tüketicilerin ürünün garantisi veya markaya ne ölçüde dikkat ettiği,
3. Tüketicilerin ürün satın alırken fiyata verdiği önem derecesi,
4. Tüketici olarak tüketici haklarını ne ölçüde bildikleri ile ilgili sorular sorulmuştur.

Burada 1 ve 2 cevaplarını sıfır, 3 cevabı bir ve 4 ve 5 cevapları ise iki katsayısı olarak dikkate alınarak analize tabi tutulmuştur. Sonuçta tüketicilerin genelde alışveriş bilincine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tüketicilerin %77.8'i fiyat araştırması ve %85.7'si ise kalite araştırması yapmaktadır.

Tüketicilerin ürün hakkında bilgi düzeylerini belirlemek için 5'li likert ölçeğine göre (hiç:1, bazen:2, yarı yarıya:3, genelde:4 ve her zaman:5) 4 soru sorulmuştur.

1. Organik ürünlerin üretimden tüketime kadar hangi aşamada kimyasal madde ve tarımsal ilaç hormon kullanılmaması gerektiği,
2. Organik üretimin hangi aşamasında sertifikasyon işlemine tabi tutulduğu,
3. Organik ürünler de organik ürün etiketi hakkında bilgi düzeyi ve
4. Geleneksel veya köy tipi ürünler ne ölçüde organikdir. (Hiç:5 ve her zaman:1)

Bu dört soruya toplamda 1,2,3 değerini verenler (0), 4 değerini verenler (1) ve 5 değerini verenler (2), olarak değerlendirilerek analize tabi tutulmuştur.

Ayrıca tüketicilerin organik ürün hakkında kısmen bilgi sahibi oldukları görülürken, ürünün organik sertifikasını kontrol etme oranının düşük olduğu belirlenmiştir. Sarıkaya (2007), İnci vd. (2014) ve İnci vd. (2017), tüketicilerin organik ürünler hakkında yararlandıkları bilgi kaynaklarını internet, eş dost tavsiyesi, televizyon, dergi-gazete ve satış elemanları olarak sıralamaktadırlar.

Odered Probit Analiz Sonuçları

Çalışmada Erzurum ilinde tüketicilerin organik ürün tüketim durumları, düşük, orta ve yüksek sıralamasına göre üç kategoriye ayırıp Odered Probit Modelinde analizine tabi tutulmuş ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Organik ürün tüketme durumuna göre ordered probit analiz sonuçları

Değişkenler	Ordered olasılık modeli parametreleri		Marjinal Etkiler		
	Katsayı	Sd. Hata	Y=0	Y=1	Y=2
Yaş	-0.0017	0.0066	0.0004	0.0003	-0.0007
Cinsiyet	0.0533	0.2992	-0.0124	-0.0088	0.0212
Medeni durum	-0.1424	0.1957	0.0321	0.0246	-0.0567
Eğitim durumu	-0.0463	0.0911	0.0107	0.0078	-0.0184
Çalışma durumu	0.8085***	0.1817	-0.2039***	-0.1057***	0.3097***
Hane büyüklüğü	0.1005**	0.0464	-0.0232**	-0.0168**	0.0399**
Gelir	0.0001*	0.0001	-0.0001*	0.0001*	0.0001*
Dengeli ve sağlıklı beslenmeye dikkate etme durumu	0.2824***	0.1063	-0.0652***	-0.0471**	0.1123***
Bilinçli tüketici olma durumu	0.3944***	0.1347	-0.0911***	-0.0658**	0.1569***
FİYAT araştırması yapma durumu	-0.1082	0.2902	0.0242	0.0189	-0.0431
KALİTE araştırması yapma durumu	0.1975	0.2877	-0.0489	-0.0288	0.0778
Organik ürün hakkında bilgi sahibi olma durumu	-0.1266	0.1140	0.0292	0.0211	-0.0504
Organik ürünün sertifikasını kontrol etme durumu	0.0487	0.1010	-0.0113	-0.0081	0.0194
Mu1	-0.7384	0.6295			
Mu2	1.1242***	0.1075			

* %10 önem seviyesi, ** %5 önem seviyesi, *** %1 önem seviyesi

Analiz sonuçlarına bakıldığında parametrelerin işaretlerinin genelde beklenen yönde olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan önemli olan değişkenler dikkate alındığında tüketicilerin fiilen çalışıyor olması organik ürün tüketimini arttırmakta ve bu değişkenin %1 önem seviyesinde önemli olduğu görülmektedir. Çalışma durumu düşük organik ürün tüketim oranını yaklaşık %20, orta düzeyde tüketim oranını ise yaklaşık %11 azaltırken yüksek düzeyde tüketim oranını yaklaşık %31 arttırmaktadır. İnsanların çalışma hayatı içerisinde yer alması birçok konuda bilinçli ve bilgi sahibi olmasını sağladığı için böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olduğu ifade edilebilir. Hanelerdeki birey sayısının artması organik ürün tüketim düzeyini artırdığı ve bu değişkenin istatistik açıdan (%5) önemli olduğu belirlenmiştir. Hane büyüklüğü düşük ve orta düzeyde organik ürün tüketenlerin oranını yaklaşık %2 azalttığı ve yüksek düzeyde tüketenlerin oranını yaklaşık %4 arttırdığı tespit edilmiştir. Bu durumda hanedeki birey sayısının artması haneye gelir getiren kişi sayısında arttırmakta ve bu nedenle daha sağlıklı gıdalar için aileler daha fazla ödeme yapmak istemektedirler. Aylık gelirin organik ürün üzerine pozitif yönde ve istatistiki açıdan (%10)'da önemlidir. Gelir için marjinal etkilere bakıldığında etki oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Gelirin tüketimi olumlu yönde etkilemesi ve özellikle de organik ürün tüketimini artırıcı bir faktör olması beklenen bir sonuçtur. Gelirin artması durumunda

düşük organik ürün tüketen grupta organik ürün tüketim oranı %0.01 azalırken orta ve yüksek organik ürün tüketen gruplarda %0.01 artmaktadır. Dettmann ve Dimitri (2012), hane reisinin gelir ve eğitim düzeyindeki artış organik sebze tüketimi üzerine pozitif etkilidir. Bahşi ve Akça (2019), organik ürünlerin fiyatları konvansiyonel ürünlere göre 3-5 kat daha fazla olması geliri yüksek ailelerin organik ürün talebinin daha fazla olmasına neden olmaktadır. Ancak 1000 TL ve altında gelire sahip olan ailelerde organik ürün kullandığını ifade edenlerin oranı %50'nin üzerindedir. Bunun anlamı tüketicilerin köyden gelen veya kendi evde yapmış oldukları ürünleri organik olarak düşürülmesinden kaynaklanmaktadır. Varoğlu ve Turhan (2016), tüketicilerin önemli bir kısmı köy ürünlerinin organik ürün olarak düşünmektedir. Çünkü piyasada köy ürünlerini organik ürün olarak reklam yapıp satan işletme sayısı fazlasıyla vardır. Köy ürünleri organik ürün değildir. Çünkü organik ürünlerin her aşaması kontrollü ve sertifikalı olarak yapılmaktadır. Bu nedenle tüketicilerin büyük bir çoğunluğu organik ürün tanımlamasını tam anlamıyla bilmemektedir. Ayrıca Karabaş ve Gürler (2012), hane halkında aileye gelir getiren kişinin bir birim artması hane halkının organik ürün tüketim miktarını 1.2 kat arttırdığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Eti (2014), doktora tezinde organik ürünler için fiyatın %10, %20 ve %30 artışına karşı tüketicilerin giderek azalan oranlarda organik ürünü tercih ettiğini belirlemiştir. Bu anlamda hanede çalışan sayısının artması veya hane gelirinin artması organik ürün talebini arttırdığını tespit etmiştir. Bahşi ve Akça (2019), üreticilerin organik ürünlerin fiyatlarının düşmesi için organik üretimin artması gerektiğini düşünenlerin oranını %50, çiftlere destek verilmesini önerenlerin oranını %30 ve aracılarn etkisini azaltılması gerektiğini savunanların oranını %20 olarak tespit etmiştir

Dengeli ve sağlıklı beslenme konusuna duyarlı olan tüketiciler düşük organik ürün tüketim oranını yaklaşık %7 azaltırken, orta düzeyde tüketim düzeyini %5 azaltıp, yüksek düzeyde tüketim oranını ise %11 artırdığı tespit edilmiştir. Organik olmayan ürünlerin sağlığa olan olumsuz etkileri konusu birçok platformda dile getirilen ve toplumda bilinç oluşturulan bir konudur. Bu nedenle dengeli ve sağlıklı beslenme konusunda organik ürün tüketiminin önemi açık bir şekilde görüldüğü için böyle bir sonucun ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur. Bu sonucu destekleyen bir çalışma yapan De Magistris ve Gracia (2008) tüketicilerin ödeme istekleri dikkate alındığında çevreyi koruyucu, sağlıklı ve dengeli bir beslenme arzulayan tüketicilerin daha fazla fiyatı ödeyerek organik ürünlere yöneldiklerini tespit etmiştir. Vittersø ve Tangeland (2015), marketlerde organik gıdaların son yıllarda artışına rağmen etiketleme sistemine ve organik gıdaların kalitesi gibi benzeri faktörler için tüketicilerin güven algıları daha şüpheli hale gelmiştir.

Bireylerin bilinçli bir tüketici olduğunu ifade etme durumu organik ürün tüketim düzeyini olumlu yönde ve istatistiki açıdan %1 önem seviyesinde artırdığı tespit edilmiştir. Düşük oranda organik ürün tüketen %9 ve orta düzeyde organik ürün tüketenlerin oranını ise %7 azaltırken, yüksek düzeyde organik ürün tüketenlerin oranını ise yaklaşık %16 artırdığı tespit edilmiştir. Vittersø ve Tangeland, (2015), organik gıda tüketimini artırmada tüketici bilgileri ve gıda etiketleme şemalarının önemli bir yere sahip olduğunu, Eti (2014), ise bireylerin ürün satın alırken daha bilinçli olması organik ürün talebini artırdığını bu artan talep doğrultusunda organik ürün arz edenlerin organik üretime yönelik birtakım çalışmaları yapması gerektiğini vurgulamıştır. Aertsens vd. (2011), tüketicilerin organik gıdaya ilişkin nesnel ve subjektif bilgi seviyelerinin artması ve daha fazla deneyim ve bilinçli olması, organik gıdalara karşı daha olumlu bir tutum yansıttığını belirtmiştir. Lockie vd. (2002), Avustralya'da artan tüketici talebine ayak uydurmakta zorlanan organik üretimi üreticiye teşvik etme yollarını araştırmaktadır. Çünkü son 1 yılda en az bir kez sertifikalı organik ürün tüketen hanelerin oranını %80 olarak belirlemişlerdir. Sancaktar Meral (2019) tutundurma faaliyetleri kapsamında bir ürünün çevreye duyarlılığının ön plana çıkarılmasına yönelik reklamların bilinçli tüketiciyi etkilemediği ancak bu konuda bilgi sahibi olmayan tüketicileri daha çok etkilediğini göstermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada her bir tüketici segmentine göre organik ürün tüketimi üzerindeki olan faktörleri tespit etmek için ordered probit modelinden yararlanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre kullanılan 13 faktörden 5'i istatistiki açıdan önemli olup, bu faktörler ailedeki gelir getiren kişi sayısı, hane büyüklüğü, hane geliri, bireyin besin sağlığı ve değerine dikkat etme tutumu ve bireyin kendini bilinçli tüketici görme durumudur. Bu beş faktörden dördü tüketici segmentlerinde aynı yönde etki verdiği tespit edilmiştir. Hane geliri dışındaki haneye gelir getiren kişi sayısı, hane büyüklüğü, bireyin sağlık ve besin değerini

dikkat etme tutumu ve bireyin kendini bilinçli tüketici görme durumu arttıkça düşük ve orta düzeyde organik ürün tüketen hanelerin organik ürün tüketim düzeyi azalırken, yüksek düzeyde organik ürünü tüketen hanelerin tüketim oranı artmaktadır. Bu durum hane geliri açısından incelendiğinde ise hanelerdeki gelir arttıkça düşük organik ürün tüketen grubun organik ürün tüketim miktarı azalmakta, orta ve yüksek düzeyde organik ürün tüketen hanelerin organik ürün tüketim miktarı artmaktadır. Sonuç olarak Erzurum ilinde tüketicilerin organik ürün tüketim eğiliminin artmasında hane geliri ve bu gelire dolaylı yollardan etkili olan hane birey sayısı ve bireyin gelir getirici bir faaliyet ile uğraşması gibi faktörler etkili olmaktadır. Ekonomik koşullar organik ürün tüketimi üzerine etkili olan en önemli faktördür. Organik ürünün fiyatındaki küçük değişimler de bile talebinde büyük bir değişim olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle organik üretimde bulunan işletmelerin maliyet ve etkinlik çalışmaları yapılarak ve araçların etkisi zayıflayarak fiyattaki düşüşler ile tüketici talebi bu ilde artırılabilir. Ayrıca tüketicilerin organik ürünler hakkında bilgi seviyesi ve sağlığa olan önemli katkılarına yönelik araştırmalar yapmaları da onların organik ürün talebine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Tüketici sağlığı ve organik ürünler hakkında TV, radyo, internet gibi kitle yayım ve iletişim araçlarıyla yapılacak bilgilendirme çalışmaları ile tüketicilerin organik ürünlere olan talepleri artırılabilir. Toplumda organik ürün bilinci, çevrenin korunması ve sağlıklı gıdalara ulaşım ile ilgili bilgilendirme çalışmaları ile kişilerin kahve veya eğlence alanlarında geçirdikleri zamanın bir kısmını gelir getirici bir faaliyete ayırması sağlandığında yani bireylerin girişimcilik ruhu arttırıldığında hem organik üretim yapan birey sayısı hem de organik ürün tüketimi artacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma 3. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series – Edirne / Turkey sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aertsens, J., Mondelaers, K., Verbeke, W., Buysse, J. and Van Huylenbroeck, G. (2011). The influence of subjective and objective knowledge on attitude, motivations and consumption of organic food. *British Food Journal*, 113(11), 1353-1378.
- Aytoğu R.K. (2006). *Organik tarım analizi ve AB pazarı fırsatı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Bahşi, N. ve Akça, A.D. (2019). Tüketicilerin organik tarım ürünlerine bakış açılarının belirlenmesi üzerine bir araştırma: Osmaniye ve Şanlıurfa illeri örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(1), 26-34.
- Boz, I. and Akbay, C. (2005). Factors influencing the adoption of maize in Kahramanmaraş province of Turkey. *Agricultural Economics*, 33, 431-440.
- Chen, K., Ali, M., Veeman, M., Unterschultz, J. and Le, T. (2002). Relative importance rankings for pork attributes by Asian-origin consumers in California: applying an ordered probit model to a choice-based sample. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 34(1), 67-79.
- De Magistris, T. and Gracia, A. (2008). The decision to buy organic food products in southern Italy. *British Food Journal*, 110(9), 929-947.
- Demiryürek, K. (2011). Organik tarım kavramı ve organik tarımın dünya ve Türkiye'deki durumu. *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 27-36.
- Dettmann, R.L. and Dimitri, C. (2012). Who's buying organic vegetables? Demographic characteristics of us consumers. *Journal of Food Products Marketing*, 16, 79-91.
- Emir, M. ve Demiryürek, K. (2014). Avrupa birliği ve Türkiye'deki organik tarım mevzuatındaki gelişmeler ve son yönetmeliklerin analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 21-28.

- Eryılmaz, G.A., Demiryürek, K. ve Emir, M. (2015). Avrupa birliği ve Türkiye’de organik tarım ve gıda ürünlerine karşı tüketici davranışları. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 30(2), 199-206.
- Eti, H.S. (2014). *Organik gıdaların pazarlanması ve organik gıdalara karşı tüketici tutum ve davranışları analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Greene, W. (2007). *Econometric analysis*. 6th edition. New York: Prentice Hall.
- Gündüz, A.Y. ve Kaya, M. (2007). Avrupa birliği tarım politikası ve Türkiye’de organik tarımın gelişimi üzerine olası etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 305-330.
- İnci, H., Karakaya, E., Söğüt, B., Şengül, T. (2014). Organic product consumption and customer preferences in urban sections of Bingol province. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi* 1(2), 255-261.
- İnci, H., Karakaya, E. ve Şengül, A.Y. (2017). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler (Diyarbakır ili örneği). *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(2), 137-147.
- Karabaş, S. ve Gürler, A.Z. (2012). Organik ürün tercihinde tüketici davranışları üzerine etkili faktörlerin logit regresyon analizi ile tahminlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012(10), 129-156.
- Lockie, S., Lyons, K., Lawrence, G. and Mummery, K. (2002). Eating ‘green’: motivations behind organic food consumption in Australia. *Sociology Ruralis*, 42(1), 23-40.
- Maddala, G.S. (1983). *Limited-dependent and qualitative variables in econometrics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McLean-Meyinsse, P.E. (1997). Factors influencing early adoption of new food products in Louisiana and Texas. *Journal of Food Distribution Research*, 28(3), 1-10.
- Newbold, P. (1995). *Statistics for business and economics*. New York: Prentice Hall Inc.
- Sancaktar Meral, G. (2019). *Yeşil pazarlama kapsamında tüketicilerin organik gıda tercihlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Sarıkaya, N. (2007). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler ve tutumlar üzerine bir saha çalışması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 110-125.
- Spaargaren, G. (2011). Theories of practices: agency, technology, and culture: exploring the relevance of practice theories for the governance of sustainable consumption practices in the new world-order. *Global Environmental Change*, 21(3), 813-822.
- Spaargaren, G., Oosterveer, P. and Loeber, A. (2012). *Food practices in transition: changing food consumption, retail and production in the age of reflexive modernity*. New York: Routledge.
- TOB. (2019). *Organik tarım*. 24 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler> adresinden erişilmiştir.
- Tsui, H.C. (2014). What affects happiness: absolute income, relative income or expected income? *Journal of Policy Modeling*, 36(6), 994-1007.
- Usal, G. (2006). *Toros dağ köylerinde organik tarım yoluyla üretici gelirlerini artırma olanakları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ustaahmetoğlu, E. ve Toklu, İ.T. (2015). Organik gıda satın alma niyetinde tutum, sağlık bilinci ve gıda güvenliğinin etkisi üzerine bir araştırma. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 197-211.
- Uzundumlu, A.S., Aksoy, A. ve Işık, H.B. (2011). Arıcılık işletmelerinde mevcut yapı ve temel sorunlar: Bingöl ili örneği. *Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 49-55.
- Uzundumlu, A.S., Kurtoğlu, S. ve Ertek, N. (2018). Erzurum ilinde tüketicilerin elma çeşidi tercihi üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi. *ASOS Journal*, 6(76), 107-119.

- Varoğlu, S.T. ve Turhan, Ş. (2016). Consumption trend of organic product and determination of consumer profile: A case study of Sakarya. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 33(3), 189-196.
- Vittersø, G. and Tangeland, T. (2015). The role of consumers in transitions towards sustainable food consumption. The case of organic food in Norway. *Journal of Cleaner Production*, 92, 91-99.
- Yüzbaşıoğlu, R. ve Kızıloğlu, S. (2019). Tıbbi-aromatik bitkilerin satın alımında bireylerin bilinç düzeyi (Erzurum merkez ilçeleri örneği). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 119-132.
- Zemzemoğlu, T.E.A., Erem, S., Uludağ, E. ve Uzun, S. (2019). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının belirlenmesi. *Food and Health*, 5(3), 185-196.

Türkiye’de Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Arasındaki İlişki: Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi

Doç. Dr. Türker Şimşek¹
Öğr. Gör. Mücella Bursal^{2*}

Geliş tarihi: 01.09.2019
Kabul tarihi: 26.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 452-465
Yıl: 2019

This article was checked by iThenticate.
Similarity Index 15%.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Türkiye, turker.simsek@gop.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7581-7590

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye,
mubursal@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-2744-355X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Ekolojik ayak izi kavramı, insan etkisi ile çevresel bozulmanın bir göstergesi olup 1990’lardan itibaren bilimsel olarak literatürde yer almaya başlamıştır. Bu çalışmada Türkiye ve dünyanın ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite haritası incelenmiş ve mevcut eğilimlere göre gelecekte insanlığı hangi senaryoların beklediğine değinilmiştir. Türkiye’de biyokapasite ve ekolojik ayak izi arasındaki etkileşimi araştırmak için ise 1961-2016 yılları arasındaki veriler nedensellik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre ilgili yıllarda hem ekolojik kapasiteden biyokapasiteye hem de biyokapasiteden ekolojik kapasiteye nedensellik bulgusuna rastlanmış, bu iki değişkenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyokapasite, Ekolojik Ayak İzi, Ekosistem, Nedensellik Analizi

The Relationship between the Ecological Footprint and Biocapacity in Turkey: Bootstrap Rolling Window Causality Test

Assoc. Prof. Dr. Türker Şimşek¹
Lecturer Mücella Bursal^{2*}

First received: 01.09.2019

Accepted: 26.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 452-465

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa University,
Türkiye, turker.simsek@gop.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7581-7590

² Sivas Cumhuriyet University, Türkiye,
mubursal@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-2744-355X

* Corresponding Author

ABSTRACT

Ecological footprint, which is an indicator of human impact and environmental degradation, has been used in the scientific literature since the 1990s. This study examined the ecological footprint and biocapacity map of Turkey and the world in order to explain the future scenario that will face the humanity as the current trend continues. In order to investigate the interaction between biocapacity and ecological footprint in Turkey, the related data between the years of 1961-2016 were examined by causality analysis. According to the results of the analysis, both causal findings from ecological capacity to biocapacity and from biocapacity to ecological capacity were found in the related years and it was concluded that these two variables act together in the long term.

Keywords: Biocapacity, Ecological Footprint, Ecosystem, Causality Analysis

1. GİRİŞ

Ekonomik faaliyetlerin nihai amacı insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılayarak toplumun refah seviyesinin yükseltilmesidir. Bu sebeple ekonomi ile uğraşanlar üretimi ve geliri artırarak toplumun refahını en üst seviyeye çıkarmak isterler. Ekolojik sistemin yüzyıllardır insan refahını güçlendirmesine rağmen, tarım, sanayi, balıkçılık ve uluslararası ticaret gibi insan faaliyetleri ekolojik sistem üzerinde gittikçe artan bir baskı oluşturmaktadır. Gelirlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapan bazı ülkeler çevresel tahribat, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi sorunları göz ardı edebilmektedirler. Sadece üretim ve gelir artışına dayalı politika tercih eden ülkelerde çevre sorunları çok fazla dikkate alınmadığı için kalkınmanın sürdürülebilirliği sorgulanır hale gelmektedir (Aydın vd., 2018, s.558). Günümüzde çevrenin ekonomik ve kıt mal olarak kabul edilmeye başlamasıyla birlikte, küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre kirliliği gibi sorunlar aslında çevrenin önemini odak noktası haline getirmiştir. Bu yüzden birçok bilim insanı çevre sorunları ile ilgili çalışma konusu bulmuştur. Hatta bu sorunlar disiplinler arası çalışma alanını oluşturmaktadır. Gerek makro iktisat, gerekse mikro iktisat disiplini, hatta siyasetçiler ve politika yapıcılar bu alana doğru bir yöneliş içerisine girmişlerdir (Başoğlu ve Akyazı, 2015, s.130). Bu nedenle, çevre ekonomistlerinin ve politika yapıcıların dikkati, iklim değişikliği sorununu ve bununla ilgili artan tehditleri ele almak için bir noktada toplanmıştır. İklim değişikliğine duyulan büyük ilgi, ekonomik büyümeden ziyade ekolojik olarak uygun ekonomik büyüme ile ilgili paradigmaları değiştirerek, ekonomistlerin ve politika yapıcıların çevre üzerindeki olası etkilerine bakış açısını değiştirmiştir (Alam vd., 2016, s.466).

Çevre sorunlarının giderek artması ve birçok sorunu beraberinde getirmesi nedeniyle eko-kent, ekolojik enerji, yeşil sertifika, eko-etiket gibi yeni kavramlar literatürde yer almaya başlamıştır. Bu kavramlardan birisi de ekolojik ayak izi kavramıdır. Ekolojik ayak izi, çevre üzerinde insan faaliyetlerinin baskısını yansıtır ve insanlar tarafından kullanılan çevresel bozulmanın bir göstergesidir (Ulucak ve Bilgili, 2018, s.1). Sürdürülebilir bir çevreyi ölçülebilir yapan bu kavram, insan ve çevre arasındaki etkileşimi incelerken, doğal kaynak kullanımı üzerindeki baskının sebep ve sonuçları üzerinde yoğunlaşır. Konuyla ilgili diğer bir güncel kavram ise biyolojik kapasite kavramıdır. Biyolojik kapasite herhangi bir coğrafi bölgenin yenilenebilir doğal kaynakları üretme kapasitesini göstermektedir. Bir yerin biyolojik kapasitesini o yerin tarımsal arazileri, otlakları, balıkçılık sahaları, orman arazilerinin yüz ölçümü, toprağın ve suyun hangi miktarda üretken olması belirlemektedir. Biyolojik kapasite, alan cinsinden küresel hektar (kha) ile hesaplanır (WWF, 2012, s.6).

Bu çalışmada sürdürülebilir bir dünya ve kalkınma için hem Türkiye, hem de dünyanın ekolojik ve biyolojik kapasite haritası incelenmiş mevcut durumda ve gelecekte insanlığı hangi senaryoların beklediğine değinilmiştir. Çalışmada giriş, ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite kavramlarının Türkiye ve küresel ölçekteki durumu, konu ile ilgili yapılan literatür araştırması ve daha sonrasında Türkiye’de ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite arasındaki ilişkinin nedensellik analizi yapılarak sonuç ve öneriler geliştirilmiştir.

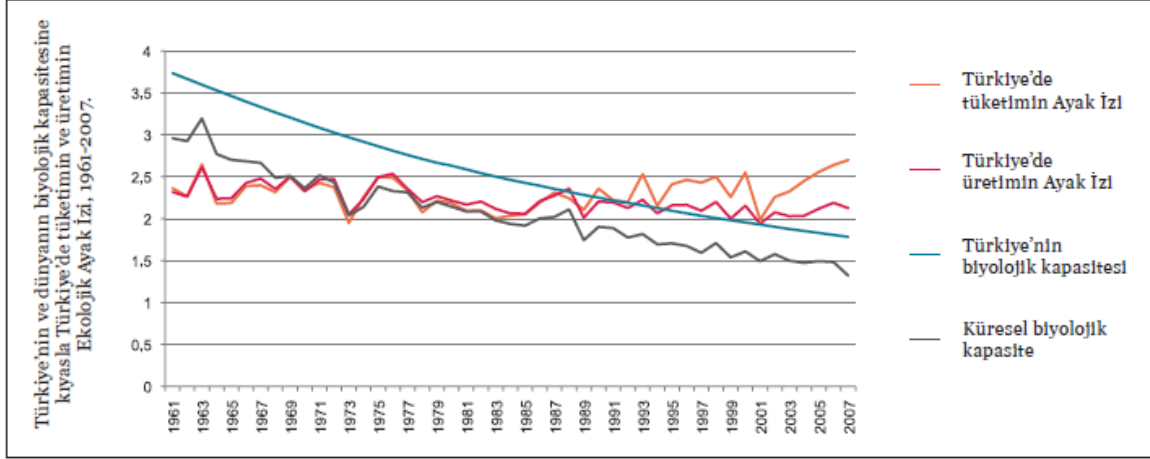
2. EKOLOJİK AYAK İZİ VE BİYOLOJİK KAPASİTE KAVRAMI, TÜRKİYE VE KÜRESEL ÖLÇEKTE MEVCUT DURUM

1970’lerden itibaren küresel olarak en çok sorgulanan konuların başında çevre kirliliği, iklim değişikliği ve küresel ısınma sorunları gelmektedir. Bu sebeple, çevre bilimciler 1990’ların başlarında insanlar tarafından doğal kaynakların ne oranda kullanıldığını ve doğal çevrede yapılan tahribatın miktarını ölçmeye yarayan bir kavram olarak “Ekolojik Ayak İzi” (*Ecological Footprint*) kavramını geliştirmişlerdir (Birkan, 2014, s.1). Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tanımlamalarına göre ekolojik ayak izi, sahip olunan teknoloji ve kaynaklarıyla bir bireyin ya da toplumun tükettiği kaynakları üretmek ve ortaya çıkan atıkları yok etmek için gerekli, biyolojik olarak verimli toprak ve su alanları olarak tanımlanır ve en genel anlamıyla çevresel sürdürülebilirliği ölçmektedir. Ekolojik ayak izinin belirlenmesinde iki önemli gösterge olarak, tüketimin ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite dikkate alınır. Tüketimin ekolojik ayak izi, toplum tarafından tüketilen ürünleri üretmek için kullandığımız yenilenebilir doğal kaynakları ifade etmektedir. Biyolojik kapasite ise bir coğrafi bölgenin yenilenebilir doğal kaynakları üretme kapasitesinin göstergesidir. Kişi başına düşen tüketimin ekolojik ayak izi

miktarının, kişi başına düşen biyolojik kapasiteyi aşması, o bölgede yaşayan insanların tüketim biçimlerinin sürdürülemeyeceği anlamına gelmektedir (WWF, 2012, s.6).

Tüketim ve üretimin ekolojik ayak izi Şekil 1’deki gibi yıllar itibariyle incelendiğinde, 1961 ile 1990 yılları arasında Türkiye’nin biyolojik kapasitesinin hem üretim hem de tüketimdeki ekolojik ayak izi değerlerinden yüksek olmasına karşın, üretim ve tüketimdeki toplam ekolojik ayak izinin biyolojik kapasiteyi aştığı görülmektedir. Bu kapasite aşımı da yıllar ilerledikçe artmaktadır. 1991 yılından itibaren ise hem üretimin, hem de tüketimin ekolojik ayak izi oranları tek başlarına dahi biyolojik kapasiteyi aşmaktadır. Bu da Türkiye’deki kaynak tüketiminin sürdürülebilir olmadığını ve biyolojik kapasiteyi artırmak için kaynağa ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

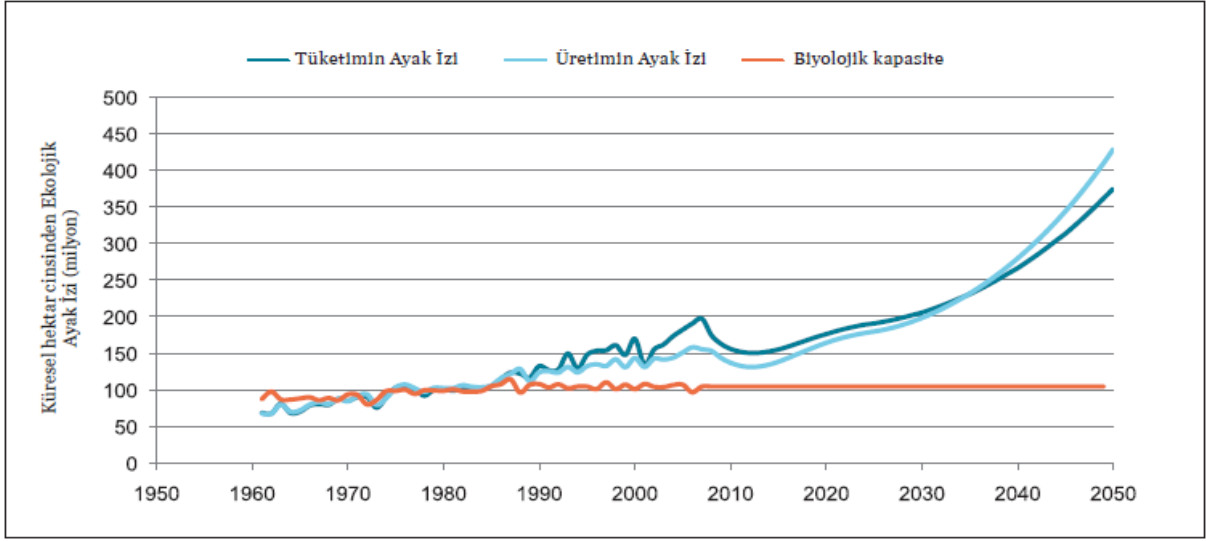
Şekil 1: Türkiye’nin Biyolojik Kapasitesi ve Ekolojik Ayak İzi, 1961-2007

Kaynak: WWF, 2012, s.8

Türkiye’de ekolojik ayak izi ile ilgili ilk ve son kez 2012 yılında hazırlanan WWF raporuna göre 2007 yılında Türkiye’de kişi başına düşen tüketimin ekolojik ayak izi 2.7 kha olduğu hesaplanmış olup, bu değere göre kişi başına düşen ekolojik ayak izi miktarı küresel biyolojik kapasitenin %50 fazlasına karşılık gelmektedir. Bu durumun diğer bir ifadesi; dünyadaki herkesin ortalama bir Türkiye vatandaşı kadar tüketim yaptığı durumda, doğal kaynaklarla tüketimin ekolojik ayak izini karşılamak için 1.5 dünya gezegenine ihtiyacımız olacağıdır. Türkiye özellikle son yıllarda kendini yenileyebilme hızına göre doğal kaynaklarını daha hızlı tükettiği için ekolojik açıdan dünya geneline borçlu ülkeler arasında yer almaktadır. 1990’lara kadar Türkiye, biyolojik kapasite fazlasına sahipken, günümüzde biyolojik kapasite açığına gelmesinin en temel nedeni olarak ise son yıllardaki nüfus artışı olarak gösterilmektedir (WWF, 2012, s.7). Türkiye’de yaşanan nüfus artış oranları, son on yılda Dünya Bankası verilerine göre ortalama olarak her yıl yüzde 1.56 civarındadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre Türkiye’de ikamet eden nüfus 2018 yılında, bir önceki yıla göre 1 milyon 193 bin 357 kişi artmıştır.

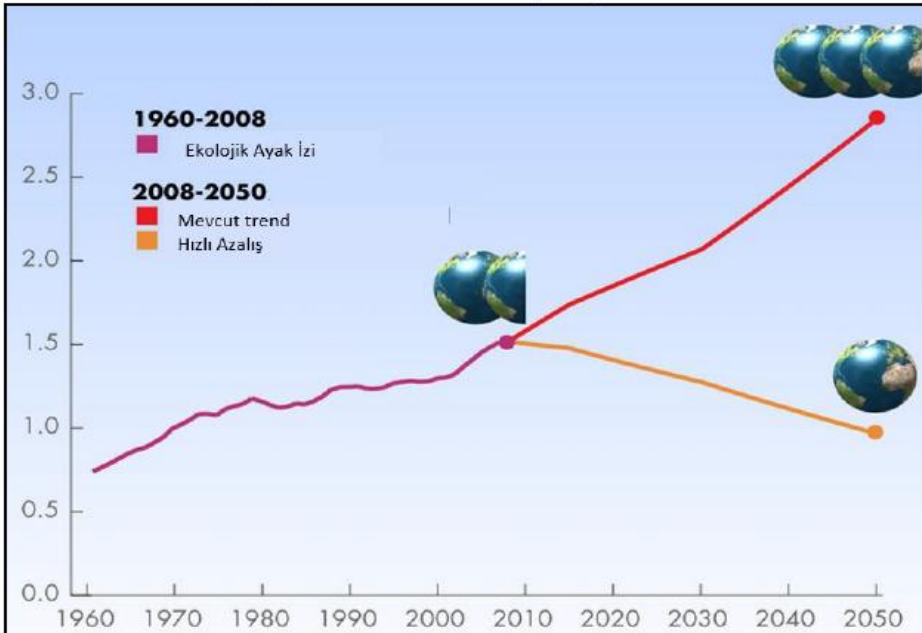
Şekil 2’de ise Dünya’da mevcut duruma göre biyokapasitenin tüketimin ve üretimin ayak izini karşılama oranının değişimi grafiksel olarak gösterilmiştir. 1960 ile 1980 yıllarının ortalarına kadar küresel ölçekte dünyanın biyokapasitesi, küresel üretim ve tüketimdeki ayak izlerinin sadece birini karşılamakta iken, 1990’lardan itibaren hem üretimdeki hem de tüketimdeki ayak izlerinin dünya biyokapasitesini aşmakta olduğu görülmektedir. 2050 yılına kadarki süreç için yapılan tahmini senaryoda ise, Dünya biyokapasitesi yıllar içinde korunduğu takdirde sabit kalırken, üretim ve tüketimdeki ayak izlerinin sürekli biçimde artış eğiliminde olması sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Mevcut Durumun Devamına Dayanan Senaryoda Toplam Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Değerleri

Kaynak: WWF, 2012, s.58

Şekil 3’te küresel ölçekte ekolojik ayak izinin değişimi ve gelecek senaryoları verilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi gezegenin insanlığın talebini karşılama kapasitesinin 1970’li yılların sonunda aşılmaya başlandığı, 2007 yılına gelindiğinde ise, ekolojik ayak izinin mevcut biyolojik kapasiteyi %50 civarında aştığı görülmektedir. Buna göre 2007 yılı itibariyle insanların, faaliyet ve yaşamlarını sürdürürebilmek için 1.5 gezegene eşdeğer kaynak kullanmaları gerekmektedir. Mevcut durum, insanların 1 yılda tükettikleri doğal kaynakları yeniden üretmek ve atmosfere salınan karbondioksit (CO₂) gazının tutulması için 1.5 yıla ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Dünyanın biyolojik kapasitesi ile insanlığın ekolojik ayak izi karşılaştırıldığında ekolojik açığın yıllar itibariyle artacağı ön görülmektedir. 2007 yılında 1.5 gezegene ihtiyaç duyulurken 2050 yılına gelindiğinde bu oran 3 gezegene kadar çıkmaktadır (WWF, 2012, s.16).

456

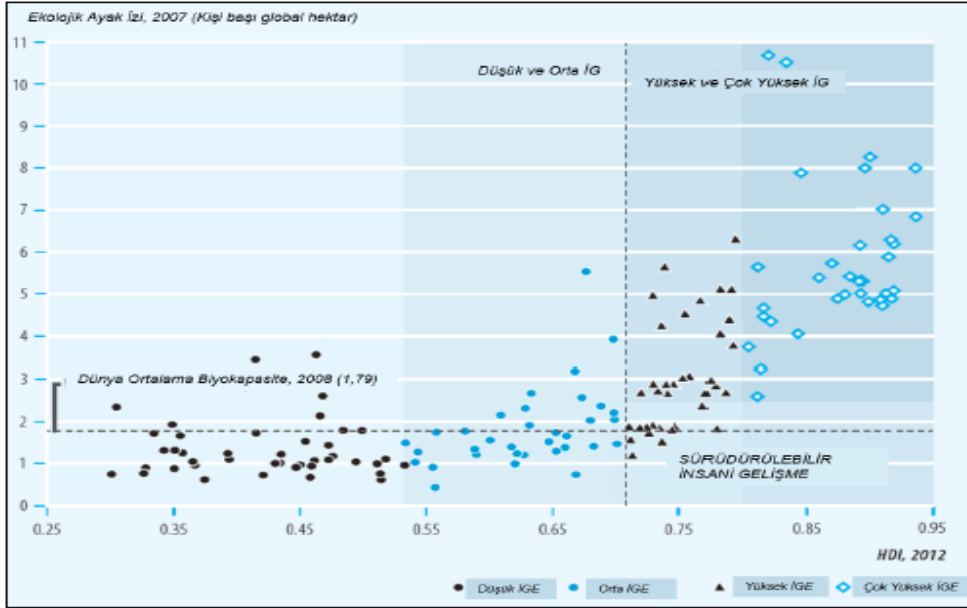
Şekil 3: Küresel Ekolojik Ayak İzi

Kaynak: WWF, 2012, s.6.

Şekil 4’te ise 2013 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu’nda 2012 yılı verilerine göre dünya genelindeki ülkelerin insani gelişmişlik düzeyleri ve kişi başına düşen ekolojik ayak izleri oranları verilmiştir (UNDP, 2013, s.35). Grafiğin sağ alt köşesindeki bölge, hem yüksek insani gelişmişlik

seviyesini, hem de düşük ekolojik ayak izini kapsadığı için “Sürdürülebilir İnsani Gelişme” bölgesi olarak adlandırılmıştır.

Şekil 4: Ülkelerin İnsani Gelişmişlik İndeksleri ve Ekolojik Ayak İzleri

Kaynak: İnsani Gelişmişlik Raporu (UNDP, 2013, s.35).

Şekil 4’teki 151 ülkenin İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerleriyle, ekolojik ayak izi oranları karşılaştırıldığında, yüksek insani gelişme endeksine sahip çok az sayıda ülkenin dünyanın kişi başı 1.79 küresel hektar olan ortalama biyolojik kapasitesinin altında bir ekolojik ayak izine sahip oldukları görülmektedir. Mevcut durum, dünyanın geleceği açısından endişeleri beraberinde getirmektedir. Sürdürülebilir insani gelişme değerine sahip birkaç ülke için dünya ortalama biyokapasitesinin altında bir ayak izine sahip iken, geriye kalan pek çok İGE yüksek olan ülkeler dünya biyokapasite ortalamasının üstünde bir ayak izine sahiptir. Bu tablodan şu anlaşılmaktadır, düşük ve orta İGE’ye sahip olan ülkeler dünya üzerinde daha az ekolojik ayak izine sahip iken yüksek ve çok yüksek İGE’ye sahip olan ülkeler dünya üzerinde daha çok ekolojik ayak izi bırakmaktadır (UNDP, 2013, s.34).

3. LİTERATÜR TARAMASI

20. yüzyıla kadar toplumlar, refah artışı açısından genelde salt ekonomik gelişme arayışındayken, 20. yy. sonlarında belirgin biçimde ortaya çıkan çevresel sorunlar, sürdürülebilir bir kalkınma için sadece ekonomik gelişmenin değil, aynı zamanda çevreye verdiğimiz tahribatın da dikkate alınmasının gereğini ortaya koymuştur. Bireylerin ve toplumların günlük yaşantılarında çevreye verdikleri tahribatın ölçüsü olarak 1990’lardan itibaren ekolojik ayak izi kavramı standart bir ölçü olarak kullanıldığından son yıllarda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik analizler bu kavram üzerinden yapılmaktadır.

Grossman ve Krueger (1991), ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki bağlantıyı incelemiş ve Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) hipotezini ortaya atmışlardır. Çevresel Kuznets Eğrisi, ters-U şeklindeki hiperbolik bir ilişkiyi yansıtır. Dolayısıyla, ulaşılan sonuçlar gelir artışıyla birlikte çevre kirliliğindeki önce artan bir ilişkiyi, ardından tepe noktasına ulaştıktan yani belirli bir gelir seviyesinden sonra ülkelerin çevre kirliliğini azalttığını açıklamaktadır. Bununla birlikte ekonomik olarak büyüyen ülkelerin çevre üzerinde daha fazla baskı yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Gönel (2002), globalleşen dünyada sürdürülebilir kalkınmada henüz başarıya ulaşamadığını öne sürerek, sürdürülebilir kalkınmada eko-etkinliğin sağlanabilmesi için üretilen mallarda malzeme yoğunluğunun azaltılmasına, enerji tasarrufu sağlanmasına, zararlı maddelerin çevreye yayılmasının azaltılmasına, yenilenebilir kaynakların artırılmasına ve dayanıklı ürünler üretilmesine dikkat çekmiştir

Çelebioğlu (2011) küresel ekonomik sistemde sürdürülebilir kalkınmayı incelediği çalışmasında kalkınmanın az gelişmiş ülkelerin sorunlarından biri olduğunu, gelişmiş ülkelerde ise dengeli büyüme sonucunda kalkınmanın birlikte geldiğini söylemiştir. Sürdürülebilir bir kalkınma olabilmesi için birçok

göstergenin gerçekleşmesi gerektiğini belirterek bu göstergelerin; iklim değişimi, temiz su ekosistemleri, kıyı ekosistemleri, kaynak kullanımının etkinliği, yenilenebilir kaynakların yönetimi, karasal ekosistemler, sürdürülebilir tüketim, küresel yoksulluk azalımı, sağlık, refah ve eğitim düzeyi, küresel yoksulluk azalımı, temiz çevre olduğunu ifade etmiştir.

Aslan (2012) çalışmasında temiz üretim teriminin henüz tam karşılığını bulamadığı ve bu yüzden temiz üretim hakkında farkındalık oluşturmak gerektiğini söylemiştir. Çalışmada OECD iklim değişikliği raporuna atıf yapılarak 2050 yılına kadar dünyada sera gazı emisyonlarının %70 oranında artabileceği belirtilmiştir. Temiz üretim farkındalığı açısından Türkiye’ye bakıldığında ise son 10 yılda temiz üretim alanında gerçekleştirilen çalışmaların sayısında büyük artış meydana gelerek farkındalık olduğundan bahsedilmiştir.

Altunok (2013) sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebileceği hakkında yaptığı çalışmasında hızlı nüfus artışı, göç, çarpık kentleşme, artan üretim gibi sebeplerle ekolojik kapasitenin üzerine çıkılacak ekolojik ayak izi baskısının fazlaca artmış olduğuna vurgu yapmış ve sürdürülebilir kalkınmanın sadece bir ütopyadan ibaret olduğunu öne sürmüştür. 26 Şubat 2005 günü Davos Dünya Ekonomik Forumu’nda açıklanan ve 146 ülkeyi içeren çevresel sürdürülebilirlik endeksine göre Türkiye’nin de risk altında olan ülkeler arasında yer aldığı belirtilmiş, sadece ekonomik büyümeyi dikkate alıp doğal kaynakları sınırsızca kullanan ülkelere dikkat çekilmiş ve bu gidişat sonucunda sanayinin denetimden yoksun kalacağı ve kaynakların tükenmesi sorunlarıyla karşılaşılacağı söylenmiştir. Çetinkaya (2013) ise eko-kentler ile ilgili çalışmasında ekolojik ayak izinin önemini bahsetmekle birlikte, nüfusun büyük bir bölümünün ticaret ve sanayi ile uğraştığı ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı yerleşim yerlerinde tarımsal faaliyetlerin azalmasına ve buna bağlı olarak enerji tüketiminin artarak çevreye yapmış olduğu tahribata dikkat çekmiştir. Kentlerin bugün itibariyle durumları incelendiğinde doğayı tüketen bir makine haline dönüştüklerini ifade ederek eko-kent kavramıyla kentlerin çevre ile olan etkileşimlerini sağlıklı ve canlı tutmayı amaçlamış, bunun içinde biyolojik çeşitliliğin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Satır ve Reyhan (2013) ise küresel iklim değişikliğinin dünyada küresel olarak çevresel, sosyal ve ekonomik birçok tehdit oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Küresel ısınmaya karşı bütün ülkelerin ortak hedef politikalar ve protokoller etrafında birleşmelerinin gerekli olduğunu, ekolojik sistemi bozmadan kalkınmanın yollarını aramaktan başka çare olmadığını belirtmişlerdir. İnsanlarında üretim ve tüketim alışkanlıklarında köklü değişiklikler yapması gerektiği, farkındalık oluşturmak için temiz enerji, eko etiket, yeşil sertifika gibi terimlerin sıklıkla kullanılmasının gerekli olduğuna vurgu yapmışlardır.

Birkan (2014) küresel ısınma ve karbon ayak izini incelediği çalışmasında, küresel ısınmaya neden olan en önemli faktörün atmosferdeki sera etkisine sebep olan gazlardaki artıştan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu sera gazlarının en başında petrol, doğalgaz ve karbondioksit gazı yer almaktadır. Enerji tüketimi sonucunda, her bir tüketimin bir karbon maliyeti bulunmaktadır. Bu yüzden enerji kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesi yerine, her bir vatandaşa çevre bilinci aşılayarak yenilebilir temiz enerji kaynaklarına yönelimin gerekliliğinden bahsetmiştir.

Tosunoğlu (2014) sürdürülebilir küresel refah göstergesi olarak ekolojik ayak izini incelediği çalışmasında, 1980 sonrasında sanayileşmenin kentleşmenin, teknolojik ilerlemenin ve nüfustaki hızlı büyümenin ekolojik sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Ekolojik ayak izi insanın doğadaki baskısını ölçmeye yarayan bir ölçüm aracı olarak tanımlanmıştır. Bu hesaplama yöntemi insanoğlunun kullandığı yeryüzü ve su alanlarını ölçmeye çalışmaktadır. Her ülkenin kaynak kullanım miktarı ve nüfusu farklı yapılarda olduğundan ekolojik ayak izleri de farklılaşmaktadır. Dünyadaki ekolojik ayak izinin azaltılmasına ve sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirilmesi için kaynakların dikkatli kullanılmasına, biyolojik kapasiteye yatırım yapılmasına, yeşil alanlar artırılmasına ve çevresel sorunlara yönelik çözümler üretilmesinin gerekli olduğuna vurgu yapmıştır.

Keleş (2014) sürdürülebilir ulaşımın ekolojik ayak izi ile ilişkisini incelediği çalışmasında lisans öğrencilerine ekolojik ayak izlerinin azaltılmasına yönelik, ulaşımın öneminden bahsederek bazı sorular yönelmiştir. Çalışma kapsamında araştırılan ulaşım araçlarının atmosfere saldırdığı CO₂ miktarının, çevreye ve doğal kaynak kullanımına etkisi, trafığe etkisi, yolcuların sayısı bakımından verimli olup olmadığı gibi birçok boyutunu incelemiş ve ekolojik ayak izinin azalmasına yönelik tüketim alışkanlıklarımızı ve yaşam tarzımızı değiştirmeye yönelik farkındalık oluşturmaya çalışmıştır.

Reyhan Satır (2014) ise yeşil ekonomi kavramının sürdürülebilir kalkınmada önemini ele almıştır. Çalışmasında sürdürülebilir üretim ve tüketimi sağlamak için doğal kaynakların bilinçli tüketimine, çevreyi korumanın önemine, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesine, toplumsal, siyasal, politika olarak bir dönüşüme vurgu yapmıştır. OECD (2008) tarafından hazırlanan raporda 2050 yılının iklim değişikliği senaryosunda iklim değişikliğinde 2°C eşliğini aşmamak için ekonomik büyümenin her yıl %0.2 azaltılması gerektiği önerilmiştir.

Altınok vd. (2015) küresel iklim değişikliği sorununun çözümü için yeni bir sürdürülebilir kalkınma anlayışını inceledikleri çalışmalarında küreselleşme ve çevre sorunlarına değinmişlerdir. Çalışmada küresel iklim değişikliğinin dünyadaki etkilerine yer verilmiş ve küresel ısınmanın en önemli nedenini atmosferdeki karbondioksit miktarına bağlamışlardır. Küresel iklim değişikliğinin diğer nedenleri arasında ise metan gazı, gazdaki kurum, karbon monoksit, azot oksit gibi faktörlerin olduğuna vurgu yapmışlardır. Atmosferde yaşanan bu kirliliğe fosil yakıtların kullanımının neden olduğunu ve küresel iklim değişikliği sonucu ortaya çıkacak aşırı sıcaklıkların ekosistemi etkileyeceği hatta 2007 hükümetler arası iklim değişikliği paneli raporunda 1°C’lik bir sıcaklık artışının canlı türlerinin %30’unu tükenme tehlikesi ile karşı karşıya bırakacağını söylemişlerdir. Sürdürülebilir kalkınmayı ancak çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesine bağlamışlar, ayrıca ekolojik ayak izinin önemine de değinerek ekolojik ayak izi, biyolojik ayak izi ve biyolojik kapasite arasındaki farkı belirtmişlerdir. Bu fark büyüdükçe insanların daha fazla tüketim yaptıkları ve kaynaklar üzerinde baskı oluşturduğu vurgulanmıştır.

Artan vd. (2015) ise Türkiye’de çevre kirliliği ile dışa açıklık arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda Türkiye’de enerji girdisi olarak fosil yakıtları kullanmaktan ziyade yenilebilir enerjiye yönelmenin doğru olacağını söylemişlerdir. Erdem vd. (2015) Avrasya bölgesinde doğal kaynakların kullanımı ve sürdürülebilirlik hakkında yaptıkları çalışmalarında doğal kaynakların büyümede ve kalkınmada önemli yer etmesine rağmen bilinçsiz ve aşırı şekilde kullanıldığında ülkelerin birçok sorunla karşılaşacağını ifade etmişler ve bölgenin ekolojik ayak izleri ve biyokapasiteleri itibarıyla sürdürülebilir kalkınmada sürdürülemez bir boyuta geldiğini açıklamışlardır. Araştırmacılar bölgeyi bu olumsuz durumdan kurtarmak ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi yeniden çevreye uyarlamak için doğal kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımından vazgeçilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Bozkurt ve Okumuş (2015) Türkiye’de ekonomik büyüme, enerji tüketimi, serbest ticaret ve nüfus yoğunluğunun CO₂ emisyonu üzerindeki etkilerini eşbütünleşme analizi ile incelemişler ve çevresel Kuznetz eğrisi hipotezini Türkiye evreninde test etmeye çalışmışlardır. Çalışmalarında CO₂ emisyonu bağımlı değişken ve diğerlerini bağımsız değişken olarak ele almışlardır. Sonuçlarda CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme, enerji tüketimi, dışa açıklık ve nüfus yoğunluğu arasında eşbütünleşme olduğunu söylemişlerdir. Sonuç olarak ise bu değişkenlerin birbirini pozitif yönde etkilediğini ve Türkiye bağlamında ÇKE hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Yeşil ekonomi göstergeleri hakkında çalışma yapan Pezikoğlu (2016) yeşil ekonomi sayesinde sürdürülebilir kalkınmanın devam edebileceğini, doğal kaynakların ve enerji tüketiminin olumsuz etkilerinin de bu yolla azaltılabileceğini söylemiştir. Ayrıca yeşil etiketler hakkında bilgi vererek, yeşil etiketlere örnek olarak karbon ayak izi, organik, çevre dostu gibi tanımlamalar kullanmıştır. Aynı zamanda yeşil ekonomi ve yeşil etiketler konusunda politika yapımcıların daha fazla zaman ayırmalarının önemine vurgu yapmıştır. Gökşen vd. (2016) yeşil bilişim üzerine yaptıkları çalışmalarında dünyadan ve Türkiye’den örnekler ile insanlara yeşil bilişim konusunda farkındalık yaratarak onları daha bilinçli hale getirmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, kamu çalışanlarının yeşil bilgi işlem algısı, enerji tüketimi, enerjiden tasarruf etmeyi öğrenmeleri için incelemelerde bulunmuşlar, enerjinin maliyeti ve bilgisayar kullanıcının yanlış alışkanlıklarına bağlı maliyetleri hesaplamışlardır. Çalışmalarında kullanıcıların cihazları özensiz ve bilinçsiz kullanmalarının sonucunda enerji maliyetinin yaklaşık 7.4 kat daha fazla arttığını gözlemlemişler ve kamu çalışanlarını bu konuda bilinçlendirmek adına önerilerde bulunmuşlardır.

Erden Özsoy ve Dinç (2016) geleneksel enerji üretim ve tüketim alışkanlıklarımızın çevreye, doğal kaynaklara zarar verdiğinden, fosil yakıt kullanımı sonucu oluşan gazların atmosferde sera etkisi yaratarak ekolojik ayak izini artırdığını söylemişlerdir. Ayrıca Türkiye’de ekolojik ayak izinin en önemli nedeninin karbon ayak izi olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple de Türkiye’nin bu oranı azaltmak için

doğru politikalar uygulamasına dikkat çekmişlerdir. Özdemir (2017) ise çevre eğitiminin temel vizyonunun ekolojik okuryazarlık olduğuna vurgu yapmıştır. Çevre dostu yaşam tarzına yönelmenin doğru bir adım olacağından ve doğal kaynakları koruyarak kullanmanın sürdürülebilirlik açısından önemine dikkat çekmiştir.

Özgen vd. (2017) Ankara ilindeki 385 tüketicinin ekolojik ayak izleri ve farkındalık düzeyleri hakkında bir araştırma yapmışlardır. Çalışmalarının sonucunda tüketicilerin ekolojik ayak izlerinin düşük olduğu belirtirken ekolojik ayak izinin tüketim alanlarına göre çeşitlilik gösterdiğini bulmuşlardır. Çalışmalarında ekolojik ayak izinin en yüksek olduğu boyut gıda, en az olduğu boyut ise enerji olarak belirtilmiştir. Ayrıca kadınlar ve erkekler arasında da ekolojik ayak izi boyutunda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin ekolojik ayak izi farkındalığının kadınlardan daha fazla olduğu gözlenmiştir. Özgür (2017) ise nüfus dinamikleri ile çevre ve sürdürülebilirliği inceledikleri çalışmalarında dünyada nüfusun az gelişmiş ülkelerde artmaya devam ettiği ve bu bölgelerde kümeleştiğini ifade etmiştir. Bu nüfus hareketlerinin çevresel bozulmaları, kaynakların tükenmesini, yoksulluğun artmasını tetiklediğini belirtirken küresel boyuttaki bu sorundan en az hasarla kurtulabilmek için sürdürülebilir üretim ve tüketimi güçlendirecek politikalar uygulamasının öneminden bahsetmiştir. Mrabet vd. (2017) finansal gelişme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi incelemişler, çalışmanın sonucu olarak finansal gelişimin ekolojik ayak izini arttırdığını ortaya çıkarmışlardır.

Dursun vd. (2018) sürdürülebilir kalkınma için çevreci tüketim davranışlarını ölçmeyi amaçlayan çalışmalarında çok boyutlu “çevreci tüketim” ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçek doğrultusunda 707 katılımcıdan elde edilen verilerin analizi sonucunda tüketim öncesinde çevreyi koruyan ürünlerin tercihi olan yeşil tüketim ve tüketim sonrasında geri dönüşüm ve kullanım sırasındaki enerji tasarrufunu kapsayan ölçeğin uygun olduğu bulunmuştur. Türkiye’de tüketicilerin çevreye duyarlı davranış sergiledikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Aynı yıl Solarin ve Al-mulali, doğrudan yabancı yatırımların CO₂ emisyonları, ekolojik ayak izi ve karbon ayak izi üzerinde etkisini belirlemek için panel analizini kullanmışlar ve doğrudan yabancı yatırımın ekolojik ayak izini etkilemediğini tespit etmişlerdir. Ekolojik ayak izi kavramının önemi ve hakkında gittikçe artan farkındalık sonucunda literatürde son yıllarda genişleyen araştırma alanı için ekolojik ayak izine yer veren analizler yapılmaktadır. Örneğin, Aydın vd. (2018) ekolojik ayak izi ile reel gelir arasındaki ilişkiyi panel regresyon modeli ile inceledikleri çalışmaları sonucunda ekolojik ayak izi ile reel gelir arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Reel geliri yüksek ülkelerin ekolojik ayak izlerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre ülkelerin enerji kullanımının artması sonucunda, ekonomik büyüme olumlu etkilenmekle birlikte, fosil yakıt kullanımının artmasından dolayı ülkelerin ekolojik ayak izlerinde de artış gözlenmiştir.

Ulucak ve Koçak (2018) OECD ülkelerinin ekonomik büyümeleri ve ekonomik büyümenin çevre üzerine etkilerini ekonometrik açıdan inceledikleri çalışmalarında ÇKE’yi panel veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmalarında çevresel tahribat için ekonomik ayak izi verilerini kullanmışlar ve analizleri sonucunda OECD ülkeleri için ÇKE hipotezi reddedilmiştir. ÇKE hipotezinde ekonomik büyümenin belli bir noktaya kadar kirliliği artırdığı, belirli gelir seviyesine eriştikten sonra ise teknolojik gelişmelerle kirliliğin azaldığını ifade etmektedirler.

Ekolojik ayak izi çevre kirliliğinin yeni bir göstergesi olarak ortaya çıkmasına rağmen CO₂ emisyonları daha kapsamlı bir önlem olarak kabul edildiğinden Aydın vd. (2019) ve Solarin (2019) CO₂ emisyonlarını çevre kirliliğinin bir göstergesi olarak kullanmışlardır. Ekolojik ayak izi analizini, sürdürülebilir kalkınmanın derecesini nicel olarak ölçen ve yeni gelişmekte olan bir ekolojik ekonomi yöntemi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

4. VERİ VE METODOLOJİ

Bootstrap Rolling Window tipi nedensellik testi için kurulan vektör otoregresif (VAR) modeli aşağıda yer alan denklem (1) ve (2)’de gösterilmektedir:

$$EF_t = \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \sigma_{1i} EF_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \mu_{1i} BC_{ti} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$BC_t = \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \sigma_{2i} BC_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \mu_{2i} EF_{ti} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Eşitlik 1 ve 2’de yer alan EF ekolojik ayak izini ve BC biyokapasite göstergesini ifade etmektedir. Modelde yer alan d_{max} değişkenlerin maksimum eşbütünleşme derecelerini, ε hata düzeltme terimini ve k simgesi de optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Veriler 1961-2016 dönemi için yıllık olarak Global Ayak İzi Ağı veri tabanından derlenmiştir. Bu iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi uygulanmıştır.

5. AMPİRİK BULGULAR

Türkiye için ekolojik ayak izi ve biyokapasite değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1: EF ve BC Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
EF	56	2.443	3.39	1.60	0.54	0.225	2.131
BC	56	2.013	2.81	1.44	0.37	0.255	1.885

Tanımlayıcı istatistiklerden oynaklığın bir göstergesi olan standart hataya bakıldığında EF değişkeninin BC değişkenine göre oynak olduğu görülmektedir. Çarpıklık değerleri incelendiğinde her iki değişkenin de sağa çarpık olduğu anlaşılmaktadır. Basıklık katsayısı incelendiğinde ise değişkenlerin basık olduğu tespit edilmektedir.

VAR [p veya (populasyon)] modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı ve güvenilir çıkabilmesi için serilerin birim köke sahip olmaması başka bir ifadeyle durağan olması gerekmektedir. Serilerin durağanlık durumunu tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen birim kök testi bulguları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: ADF (1981) ve PP (1988) Birim Kök Testi Bulguları

Düzey	Değişkenler		ADF	PP	Birinci Farklar	Değişkenler		ADF	PP
	Sabit	EF	-0.6005 (0.861)	-0.670 (0.845)		EF	-12.024 (0.000)	-18.916 (0.000)	
Sabit+Trend	BC	-1.695 (0.427)	-1.226 (0.656)	BC	-7.182 (0.000)	-19.611 (0.000)			
	EF	-5.798 (0.000)	-5.877 (0.000)	EF	-11.911 (0.000)	-19.993 (0.000)			
Sabit+Trend	BC	-5.237 (0.000)	-5.133 (0.000)	BC	-7.341 (0.000)	-23.079 (0.000)			

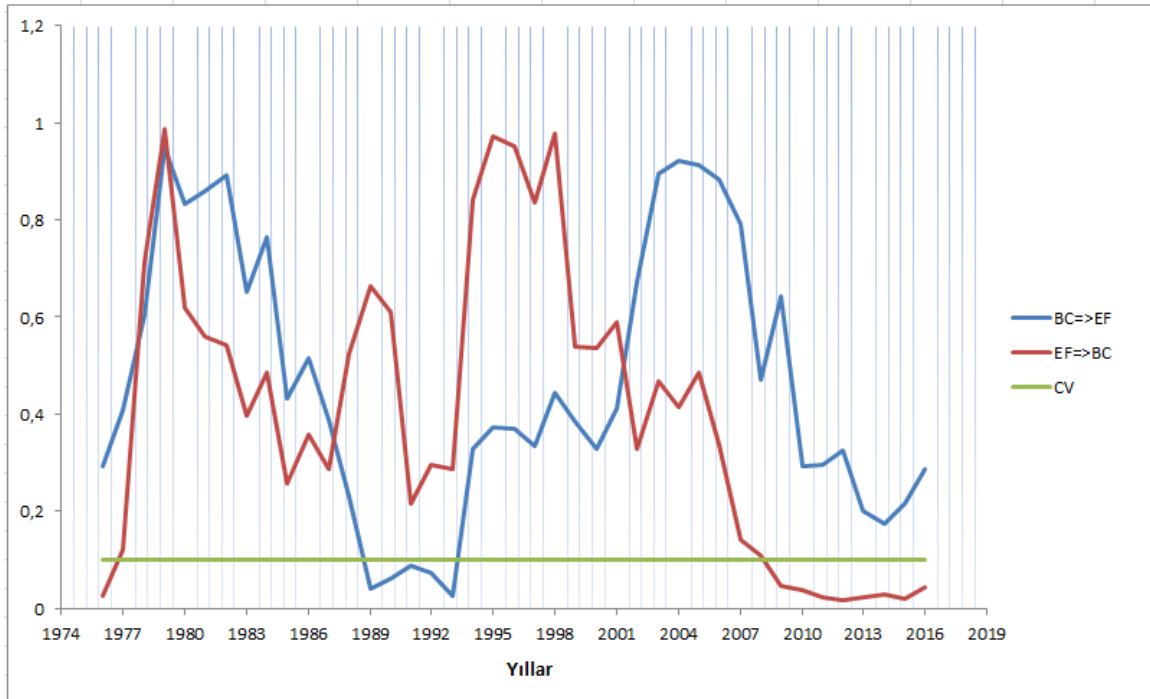
Dickey Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF ve Phillips Perron (1988) tarafından geliştirilen PP birim kök testleri sonuçlarında sabit terimin yer aldığı modelde EF ve BC değişkenlerinin birinci derece farkı alındığında serilerin %1 anlam düzeyinde durağanlaştığı ya da istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. Sabitli ve trendli modelde ise gerek düzey seviyede gerekse birinci derece farkı alındığında serilerin durağan oldukları birim kök testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koyabilmek için yapılan eşbütünleşme testi bulgularına Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Testi Bulguları

İz (Trace) Testi				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) Değeri
r = 0	0.269663	17.6634	15.4947	0.0232
r ≤1	0.012769	0.6939	3.84146	0.4048

Maksimum Özdeğer Testi				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) Değeri
r = 0	0.269663	16.9694	14.2646	0.0182
r ≤1	0.012769	0.6939	3.84146	0.4048

Tablo 3’teki bulgular incelendiğinde ilgili değişkenler için eşbütünleşme yoktur sıfır hipotezinin reddedilerek aralarında en az bir tane eşbütünleşik vektöre sahip olduğu iz testi ve maksimum özdeğer testi olasılık değerlerinden anlaşılmaktadır. Böylelikle ekolojik ayak izi ve biyokapasite arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye için ekolojik ayak izi ve biyokapasite arasındaki ilişkiyi bootstrap rolling window yaklaşımı ile inceleyen nedensellik testi sonucuna aşağıda yer alan Tablo 4’de yer verilmektedir.

Tablo 4: Türkiye İçin Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi Bulguları

Tablo 4’e bakıldığında Türkiye’de 1976 ve 1977 yıllarında ekolojik ayak izinden biyolojik kapasiteye doğru tek taraflı bir bootstrap rolling window nedensellik olduğu görülmektedir. Türkiye çevresel problemlerle ve bu problemlerin insan sağlığı ve yaşamına olumsuz etkileriyle 70’li yıllarda tanışmıştır. Türkiye çevresel çözüm politikalarını diğer ülkelere göre daha geç benimsemiştir. Dünya’da o yıllarda çevre ile ilgili pek çok sözleşmeler yapılmış, örneğin 1972’de BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi ve aynı yıl Paris’te Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de 1988 ve 1993 yılları arasında biyolojik kapasiteden ekolojik kapasiteye doğru tek

tarafı bir nedensellik olduğu görülmektedir. Türkiye bu yıllarda çevresel ve iklim sorunlarının kısmen farkına varmış ve çevreyi korumaya yönelik hukuki düzenlemeler almıştır. 1992 yılında RİO Dünya Zirvesi’nde biyolojik çeşitlilik ve iklim değişikliği sözleşmesi yapılmıştır. Türkiye bu sözleşmeye 1996 yılında taraf olmuştur. Türkiye’de asıl çevreye yönelik hukuki düzenlemelerin 2000’li yıllardan sonra yapıldığı göz önünde bulundurulsa da 2008 ve 2016 yılları arasında ekolojik ayak izinden biyolojik kapasiteye doğru tek taraflı bir nedensellik olduğu görülmektedir. Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolüne uyararak küresel ısınma ve iklim değişikliği ile ilgili birtakım önlemler alarak, daha sonra 2008 küresel finans krizinin etkilerinin tüm dünyada görülmesiyle birlikte Türkiye bazı finansal önlemler de almıştır. Haziran 2012’de gerçekleştirilmiş olan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında (Rio+20) çevresel sürdürülebilirlik kavramlarının kalkınma modellerine dâhil edilmesi gerektiğinin tekrar vurgulanması konunun önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

SONUÇ

Çevresel sürdürülebilirliği ölçülebilir kılmayı sağlayan ekolojik ayak izi kavramı, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi yeni bir bakış açısıyla ele almakta ve doğal kaynakların üzerindeki baskının niceliğini ve bunun hangi etmenlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ekolojik ayak izleri ve biyokapasite arasında nedensellik ilişkisinin olduğu hipotezi test edilmeye çalışılmıştır. Analizde uygulanan Bootstrap Rolling Window nedensellik testi sonucuna göre Türkiye özneline ekolojik ayak izleri ve biyokapasite arasında; 1988-1993 yılları arasında biyokapasiteden ekolojik ayak izlerine, 1976-1977 ve son 2008-2016 yılları arasında ekolojik ayak izlerinden biyokapasiteye doğru tek taraflı bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye için son dönemde elde edilen bu bulgular literatürde gerçekleştirilen Aydın vd. (2019), Solarin (2019) ve Bozkurt ve Okumuş (2015) gibi çalışmalarla da desteklenmektedir.

Türkiye’de doğal kaynakların tüketilme hızının üretilme hızından daha fazla olması ekolojik açığı giderek büyümektedir. WWF 2012 raporuna göre Türkiye’de kişi başına tüketimin ekolojik ayak izi dünya ortalamasına eşitken, kişi başına biyolojik kapasitesi dünya ortalamasının altındadır. Bu durum Türkiye’de yaşayan insanların dünya ortalamasından daha yüksek bir ekolojik borcunun olduğunu göstermektedir. 1989 yılından itibaren Türkiye’nin yurt dışından ithal ettiği doğal kaynak miktarının ihraç ettiğinden daha fazla olması sonucunda ekolojik ticaret açığı artmakta ve bu durum biyolojik kapasite ithalatçısı olmasına neden olmaktadır. Son 20 yıllık süre içerisinde ülke tüketimimiz, giderek doğrudan hammadde ve dolaylı yoldan ithal edilen ürünlerdeki girdiler olarak yabancı kaynaklara dayanmaktadır. Mevcut durum bu şekilde devam ederse, gelecek yıllarda sürekli büyüyen ekolojik ayak izine karşın giderek azalan bir biyolojik kapasite sorunuyla karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olacaktır.

Bugün gelinen noktada, yaşam tarzımızın ve dünyanın ekolojik kapasitesinin ekolojik ayak izi perspektifinden tekrar gözden geçirilmesi bir zorunluluktur. Türkiye de ekolojik ayak izi bilançosunu çıkaran ülkelerden biri olarak, sürdürülebilir kalkınma konusunda başarı sağlamak istiyorsa ekolojik açığını kapatmaya yönelik adımlar atmalıdır. Bunlar arasında, ilk olarak ülke dışından karşılanan ithal kaynaklara olan bağımlılığı azaltarak biyolojik kapasiteyi korumaya ve artırmaya yönelik yatırımlar artırılmalıdır. Ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlayan, sürdürülebilir çevre politikalarıyla biyolojik çeşitliliğin korunması sağlanmalıdır. İklim değişikliği, işsizlik, yoksulluk ve kaynakların verimsiz kullanımı sorunlarına çözümler üretilmelidir. Türkiye’de artan nüfus artışı ve büyüme doğal kaynaklara olan talebi artırmakta, bu durum da artan ihtiyacı karşılamak üzere üretim alanlarına dönüştürülmektedir. Bu yüzden mevcut alanların verimliliği artırılarak, doğal alanlar işgal edilmemelidir. Kentlerin planlanmasının biyolojik kapasite üzerindeki etkisi önemlidir. Yeni yapılan yapılaşmaların olabildiğince biyolojik olarak verimli arazilerden ziyade düşük verimlilikteki bölgelere açılması gerekmektedir. Binalar doğal kaynakları verimli kullanan teknolojilerle inşa edilmeli, yeşil alanlar korunmalı ve artırılmalıdır. Fosil kaynaklı enerji tüketiminden ziyade yenilenebilir enerji kullanımına önem verilmelidir. Tarımsal üretimde iyi tarım ve organik tarım gibi uygulamalar tercih ve teşvik edilmelidir. İsrafa yönelik tüketime son verilerek karar verici yönetici mercilerin çevresel politikalarda farkındalığı artırma çabaları toplumun geniş kesimlerine yayılmalı ve toplum bilinçlendirilmelidir. Kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve diğer ilgi grupları çevresel sorunları ele almak için ortak hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

- Alam, M. M., Murad, M. W., Noman, A. H. M., & Ozturk, I. (2016). Relationships among carbon emissions, economic growth, energy consumption and population growth: Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis for Brazil, China, India and Indonesia. *Ecological Indicators*, 70, 466–479.
- Altınok, S., Fırat, E. ve Soyu, E. (2015). Küresel iklim değişikliği sorununun çözümü için yeni bir sürdürülebilir kalkınma anlayışı. *International Conference on Eurasian Economies*, 620-627.
- Altunok, A. E. (2013). Sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülemezliği. *Denetim*, 12, 39-44.
- Artan, S., Hayaloğlu, P. ve Seyhan, B. (2015). Türkiye’de çevre kirliliği, dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 308-325.
- Aslan E. (2012). Temiz üretim (Eko-verimlilik). *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, 280, 4-5.
- Aydın, C., Darıcı, B. ve Şahin Kutlu, Ş. (2018). Ekolojik ayak izi ile reel gelir arasındaki ilişki: Panel yumuşak geçişli regresyon modelinde kanıtlar. *International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS’18)*, Bandırma, Türkiye.
- Aydin, C., Esen, Ö., & Aydin, R. (2019). Is the ecological footprint related to the Kuznets curve a real process or rationalizing the ecological consequences of the affluence? Evidence from PSTR approach. *Ecological Indicators*, 98, 543–555.
- Balcılar, M., Ozdemir, Z. A., & Arslanturk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 32(6), 1398-1410.
- Başoğlu, A. ve Akyazı, H. (2015). Çevresel sorunların makroekonomik analizinde çevreye uyarlanmış IS-LM modeli. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 37(2), 129-152.
- Birkan, İ. (2014). *Küresel ısınma ve karbon ayak izimiz*. 3 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.turkishnews.com/tr/content/wp-content/uploads/2014/08/kuresel-ısınma-ve-karbon-ayak-izimiz.pdf> adresinden erişildi.
- Bozkurt, C. ve Okumuş, İ. (2015). Türkiye’de ekonomik büyüme, enerji tüketimi, ticari serbestleşme ve nüfus yoğunluğunun CO₂ emisyonu üzerindeki etkileri: Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Analizi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 23-35.
- Çelebioğlu, F. (2011). Küresel ekonomik sistemde sürdürülebilir kalkınma. (Eds. Altay, H ve Şen, A. *Küresel Ekonomi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 77-100). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çetinkaya, Ç. (2013). Eko-kentler: kent ve doğa ilişkisinde yeni bir sistem tasarımı. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(1), 12-16.
- Dickey, D.A. & W.A. Fuller (1981), Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-72.
- Dursun, İ., Tümer Kabadayı, E. ve Tuğer, A. T. (2018). Çevreci tüketim davranışı: boyutları ve ölçümü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 42-66.
- Erdem, E., Ulucak, R. ve Yücel, A. G. (2015). Avrasya bölgesinde doğal kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik. *Dünya Enerji Kongresi 2015*. Torino, İtalya.
- Erden Özsoy C. ve Dinç, A. (2016). Sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik ayak izi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(619), 35-55.
- Gökşen Y., Damar, M. ve Doğan, O. (2016). Yeşil bilişim: bir kamu kurumu örneği ve politika Önerileri. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 673-686.
- Gönel, F. D. (2002). Globalleşen dünyada (nasıl bir) sürdürülebilir kalkınma. *Birikim Dergisi*, 158, 72-80.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). *Environmental impacts of a North American free trade agreement* (No. w3914). National Bureau of Economic Research.

- Keleş, Ö. (2014). Sürdürülebilir ulaşımı tercih edin ekolojik ayak iziniz azalsın. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED)*, 1, 46-57.
- Mrabet, Z., AlSamara, M., & Hezam Jarallah, S. (2017). The impact of economic development on environmental degradation in Qatar. *Environmental and Ecological Statistics*, 24, 7–38.
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2008). *Annual Report 2008*. Paris: OECD Publishing.
- Özdemir, O. (2017). *Ekolojik okuryazarlık ve çevre eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özgen, U., Demirci A., Aksoy, A. (2017). Tüketicilerin ekolojik ayak izi farkındalık düzeyleri (Ankara İli Örneği). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(3), 46-65.
- Özgür, E. M. (2017). Nüfus dinamikleri, çevre ve sürdürülebilirlik. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-26.
- Pezikoğlu, F. (2016). Yeşil ekonomi göstergeleri ve yeşil ekonomi. *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Phillips, P.C.B. & P. Perron. (1988), Testing for a unit root in time series regression, *Biometrika* 75, 335-346.
- Reyhan Satır, A. (2014). Sürdürülebilir üretim-tüketim politikaları çerçevesinde “yeşil ekonomi” üzerine bir değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi (MSY)*, 9(22), 327-347.
- Satır, A. ve Reyhan, H. (2013). Küresel iklim değişikliği sorununa çözüm için nasıl bir sürdürülebilir kalkınma anlayışına ihtiyacımız var? *International Conference on Eurasian Economies 2013*, 962-964.
- Solarin, S. A. (2019). Convergence in CO₂ emissions, carbon footprint and ecological footprint: Evidence from OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 6167–6181.
- Solarin, S. A., & Al-Mulali, U. (2018). Influence of foreign direct investment on indicators of environmental degradation. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(25), 24845-24859.
- Tosunoğlu, B. T. (2014). Sürdürülebilir refah göstergesi olarak ekolojik ayak izi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 132-149.
- Ulucak, R. & Bilgili, F. (2018). A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of Cleaner Production*, 188, 144-157.
- Ulucak, R. ve Koçak, E. (2018). Economic growth and environment: Econometric analysis for OECD countries. *Dünya Enerji Kongresi 2018*. Amsterdam, Hollanda.
- UNDP (United Nations Development Programme). (2013). *Human Development Report 2013: The Rise of the South*. New York, ABD: UNDP.
- WWF (2012). *Türkiye’nin ekolojik ayak izi raporu 2012*. Türkiye: Türkiye Dünya Doğayı Koruma Vakfı.

Heterotopyalar İçinde Bir Birey Nasıl Yaşayabilir?

Arş. Gör. Şeyma Nalan Ekice^{1*}

Geliş tarihi: 28.08.2019
Kabul tarihi: 27.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 466-485
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 9%.

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi, Türkiye,
sekice@ogu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-9315-6965

* Sorumlu yazar

ÖZ

Michel Foucault, erken döneminde sosyalist ve varoluşçu düşünceden etkilenecek felsefi altyapısını oluşturmuş ve yaşamın nasıl bilim olarak incelenebileceğine odaklanmıştır. Düşünce tarihinde pek yer edinememiş ‘aşk, cinsellik, suç ve delilik’ gibi konuları filozoftan ziyade adeta bir tarihçi gibi arkeolojik kazıya benzettiği bir düşünüş yöntemiyle detaycılıkla incelemiştir. Foucault, kendisinin icat ettiği ‘sorunsallaştırma’ tekniği ile yeni bir iktidar anlayışı sunmuş, bilgi ve iktidarın çok yakından ilişkili olduğu sonucuna vararak ‘güç/iktidar’ mefhumunu yaratmıştır. Ancak, ortaya koyduğu bu kavramla iktidarın tanımını yapmaya çalışmamış, zaten onun tanımlanamaz oluşuna dikkat çekmiştir. İktidarın ne, kim olduğundan çok iktidar etkilerini ve ilişkilerini sorgulamış; bu ilişkisel ağlar içerisinde kontrol mekanizmalarının nasıl çalıştığını ve özneleri nasıl nesneleştirdiğini ortaya koymuştur. Foucault’nun topos’a sosyal ve kültürel farklı boyutlar katarak özne ve iktidar kuramlarıyla ilintili geliştirdiği ve ‘gerçekleşen ütopya’ şeklinde tanımladığı ‘Heterotopya’ ise, toplumun kurumsallaşmasında yer alan ötekiliğin gerçek mekanları/uzamlardır. Heterotopyalar, öznelerle ve diğer mekanlarla kurdukları ilişkilerle çok fazla çeşitlenirler, dolayısıyla öznelerin nesneleştirilmesiyle alakalı tüm politik, dini, kültürel söylemlerin yaratabileceği ve dönemsel koşullara bağlı da türlerinden bazılarının yok olabileceği ya da yenilerinin eklenebileceği yerler, mekanlar, uzamlardır. ‘Bir birey nasıl yaşayabilir?’ sorusu ekseninde geliştirilen bu çalışmada, Foucault’nun heterotopyayla ilgili tek kapsamlı açıklama yaptığı ‘Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias’ adlı makalesi baz alınarak heterotopyanın kuramsal çerçevesi tanıtılacak, heterotopya türleri incelenecek ve yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Ütopya, Heterotopya, Özne, İktidar.

How can an Individual Live in Heterotopias?

Res. Assist. Şeyma Nalan Ekice^{1*}

First received: 28.08.2019

Accepted: 27.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 466-485

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 9%.

¹ Eskisehir Osmangazi University, The
Faculty of Art and Design, Turkey,
sekice@ogu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0002-9315-6965

* Corresponding Author

ABSTRACT

Foucault formed his philosophical infrastructure by being influenced by socialist and existentialist ideas in his early period, and focused on how life can be studied as science. He examined subjects such as 'love, sexuality, crime and madness' which had not attracted much attention in the history of thought, with a method of thinking which he likened to archaeological excavations like a historian rather than a philosopher. Foucault introduced a new understanding of power with the 'problematization' technique he invented, and created the concept of 'power / knowledge' asserting that knowledge and power are very closely related. However, he did not try to define power by this concept, but he already pointed out that it is unidentifiable. He questioned power effects and relations rather than what or who power is and elicited how control mechanisms work and how they objectify subjects in these relational networks. When it comes to 'Heterotopia', which Foucault developed in relation to subject and power theories by adding different social and cultural dimensions to topos and which he defined as 'realized utopia', these are the real spaces/places of otherness that take place in the institutionalization of society. Heterotopias are highly diversified by their relationships with subjects and other places, and therefore, they are places, spaces, where all political, religious, cultural discourses related to the objectification of subjects can be created and where some of their species may be disappeared or replaced by new ones depending on the periodic conditions. In this study conducted around the question of 'How can an individual live?' the theoretical framework of heterotopia will be introduced and the types of heterotopia will be examined and elaborated based on Foucault's article entitled 'Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias' which is his only comprehensive study about Heterotopia.

Keywords: Michel Foucault, Utopia, Heterotopia, Subject, Power.

GİRİŞ

Bir bebek doğduktan sonra neden ağlar? Genelgeçer bir ifadeyle bebeğin ilk nefes alışımın teyiti olarak bilinir. Oysaki bebeğin sudan karaya geçiş sürecine doğru gerçekleşen simbiyotik ilişkinin bitiminin göstergesidir. Plasantada bir kordonla annenin akciğerlerini paylaşan canlının artık tek başına tanışık olmadığı bir yerde nefes alma çabasıdır. Bir ritüelmış gibi vuku bulan bu biyolojik vaka, aynı zamanda varoluşun en kısa aforizmasını sunar: sade bir çılgılık. Böylelikle, canlının uzam değiştirmesine yönelik verdiği tepki de denilebilir ki bebeğin farklı bir uzama geçmesi, onun için bir yabancılaşma yaratır. Sudan karaya geçişteki yabancılaşma ise topos'la oluşacak yeni bir bağın kurulmasıyla sonlanır. Tarihler boyunca, kara varlıklarının en hegemonyacısı olan insanlar, birey oluşunu toprak parçası ile imlemiş ve bununla ilintili bir şekilde antikitenin topos, polis gibi sözcüklerini çağın modern ve hatta postmodern hayatlarına uyarlama hassasiyetiyle mekan ve uzama olan bağlılığını perçinlemiştir.

İnsanların uzama duydukları bağlanma arzusunun kaynağı ve topos'un bebeklik dönemlerinden itibaren benimsenmesinin nedeni ontolojik ve psikanalitik açıdan da değerlendirilmektedir. Şöyle ki, psikanalitik analizlerini cinsellik ve bilinçdışı¹ söylemleriyle bütünleştiren Freud'un kuramlarını geliştirerek onlara daha çok sosyokültürel bir boyut kazandıran Jacques Lacan'ın 'Ayna Evresi'² günümüzde politik ve sosyolojik bir boyuta da ulaşmış yere özgü olma durumunu açıklayan ünik bir kuramdır. Lacan, Freud'un arzu üzerine temellendirerek yaptığı insan tanımını, doğa ve kültür ilişkisi içinde yeniden ele alır. Freud'a göre, sadece ilkel dürtülerden oluşan biyolojik bir varlık olarak görülen insan, Lacan'da kültürel bir kimlik kazanır. Freud, kişiliğin id, ego ve süperego olmak üzere üç katmandan oluştuğunu söyler; İd'de bebek, daha yeni doğduğu için bilinçli hiçbir süreç yaşamaz ve sadece hazları (yeme, içme, uyku) vardır ve bunları karşılama gereksinimi içindedir (Tura, 2017, s. 59). İd'in oedipal dönemi³ atlatmasıyla ego oluşur, egonun karşılığı ise Lacan'da öznedir. Lacan'ın ego yerine özneyi kullanması, insanı toplumsal bir varlık olarak görmesinden kaynaklanır. Bu yüzden de, Freud'dan farklı bir şekilde kişilik oluşumunu üç evrede inceler. Bunlardan ilki, bebeğin kendisinin özne olarak farkında olmadığı ve hayali bir uzamda yaşadığı İmajiner dönemdir (Başer, 2012, s. 65-66), (Başer, 2012, s. 131). Lacan, bu dönemi bir özdeşleşme⁴ olarak tanımladığı 'Ayna Evresi' üzerinden açıklar: öznenin ilk basamağına referans veren bu evre, bir bebeğin uzamla kurduğu bütünlük/parçalılık ilişkisine dayalıdır. Şöyle ki, altı-on sekiz aylık bir periyottaki bebeğin çevreden alımladığı hareketleri benimseyerek onları tekrar ve taklit etmesiyle ben'i oluşur. Yani, ilk başta kendi beden hareketleri ve dışsal tüm uyaranlarla birlikte bebek, kendini bir bütün olarak hisseder. Ancak, bir aynanın önünde insani ya da yapay bir destek yardımıyla bir an için kımıldamadan durduğunda bebek, kendi kimliğinin inşasına başlamaktadır (Başer, 2012, s. 113). Çünkü artık onun dışında kalan tüm kişi

¹ Freud, insan psişenin bilinçaltı ve bilinçdışından oluştuğunu söyler. Bilinçdışı, tamamen bilincin alanının dışında ve ulaşılması zor simgesel bir yerdir. Freud'a göre, bilinçdışı bir tür savunma mekanizması gibi çalışır ve burada toplumca kabul görmeyen cinsel arzu ve dürtüler bastırılır. Buna karşılık bilinçaltı, dikkatin yoğunlaştırılmadığı algıları, otomatik hareketleri, fikir çağrışımlarını, hatta üzerinde bilinçli olarak düşünülmeyen halde bir anda olgunlaşmış olarak bilinç alanında bulunan fikirleri ilgilendirir. Kaynak için bk. Tura, 2017, s.53.

² Lacan, 'Ayna Evresi'ni ilk kez 1936'da Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde sunar ama kongrede süre kısıtlamasına takılınca konuşmasını yarıda bırakmak zorunda kalır. Bu yüzden, 1936 tarihli metnin kaybolduğu ileri sürülür. Lacan, on yıl sonra konuyu yeniden ele aldığıda değişik bir metin hazırlar ve bu metni Zürih'te 17 Temmuz 1949'da yapılan 16. Psikanaliz Kongresi'nde sunar. Kaynak için bk. Başer, 2012, s.112.

³ Thebes Kralı Oedipus'un babasını öldürüp annesiyle evlendiği miti anlatan Yunan tragedyasından ismini alan Oedipal dönem yani, Oedipus Kompleksi, kız çocukların babaya, erkek çocukların da anneye yönelik libidinal dürtüler beslemesidir. 'Ayrıca, kastrasyon karmaşasının da yaşandığı bu dönemde, kız çocuk kastre edildiği fantezileriyle, yani eskiden sahip olduğu bir penisin ondan alındığı imgelemesiyle, penis sahibi olmak yerine babasından bir çocuk sahibi olmayı düşler ve böylece libidosunu babaya yöneltirken, erkek çocuk annesine duyduğu cinsel arzular nedeniyle babası karşısında geliştirdiği saldırgan duyguları babasına yansıtır ve babası tarafından penis kesilmek suretiyle cezalandırılacağı kaygısına kapılır. Karmaşanın çözümü, erkek çocuğun annesinden vazgeçmesi (ensest yaşağını tanıması) ve babasıyla özdeşleşmesi iken, benzeri süreç kızlarda çok daha geç ve güç gerçekleşir.' Kaynak için bk. Tura, 2017, s. 57-58.

⁴ Lacan, özdeşleşmeyi (identification) öznedeki bir hayali benimsediği zaman ortaya çıkan bir değişiklik olarak tanımlar ve bu yüzden 'Ayna Evresi'nin bir özdeşleşme olduğunu söyler. Kaynak için bk. Başer, 2012, s.113. Saffet Murat Tura ise, identification kelimesinin analitik bağlamdaki anlamının Türkçe'de ancak 'özdeşleşme-kimlik kazanma' kavramı çifti ile karşılanabileceğini dile getirir. Kaynak için bk. Tura, 2017, s. 18.

ve nesnelere parçalı, ayrıksı ve ona ait değildir. Bebek hem aynayla hem de yerle kurduğu ilişkiyle ilk kez tutarlı bir kimlik deneyimi yaşar. Böylelikle, Lacan'ın psikanalitik anlatısına göre, uzamın insana için olarak bir özbenlik oluşturmadaki rolü kavranabilir.

Lacan'ın diğer evreleri ise 'Sembolik Evre' ve 'Gerçek Evre'dir (Başer, 2012, s. 84), (Başer, 2012, s. 131, 132), Aslında, ayna evresi tamamlandıktan sonra sembolik evre başlamaz, çünkü sembolik evre ayna evresini de içinde barındırır. Gerçek evre de sembolik evrenin dilsel araçlarıyla ilişki içindedir. Dolayısıyla, Lacan'ın psikanaliz modelindeki deneyim alanı bu üç evrenin birlikte işlemesiyle oluşur. Gerçeklik ilkesinde açık gerçekler yoktur; çünkü Lacan'a göre, insan 'olmakta' eksik olan bir varlıktır, bu yüzden de simgelerin ailenin oedipal yapısına bağladığı kültürel bir gerçeklik vardır. İnsan gerçekliği de dilin yapısının imkanları ve kuralları ile düşünebilen bir gerçekliktir (Tura, 2017, s. 172) Dolayısıyla, dil gerçekliği yeniden yaratır ve öznenin gerçeklikle, kendisi ile ötekilerle olan ilişkisini düzenler, yani dille birlikte toplumsal yasalar ortaya çıkar (Tura, 2017, s. 176-177). Bu yüzden, Lacan'a göre özne, yasalar ve buyrukları içselleştirir, yani yasaları hazır olarak bulan özneler bunları direkt bir şekilde uygulamaya başlar. (Tura, 2017, s. 177-178). Çünkü bir bebeğin dil edinimi de hazır bir şekilde ailenin söylemiyle gerçekleşir ve bebek konuşmaya başladığı anda toplumsal normlar gibi dili de içselleştirir (Tura, 2017, s. 80). Lacan, sembolik evrede bebeğin dili öğrenmeye başladığını ve ancak dil beceresi kazandığında bebeğin kendisini anneden tamamıyla ayırabildiğini söyler. Ayrıca, Freud'un oedipus kompleksinde yasa koyucu baba figürüne karşın, Lacan sistemin öğelerinin dil edinimiyle birlikte içselleştirildiğini dile getirir. Dolayısıyla Lacan'ın psikanalitik çözümlemesinde baba figürü önemli bir yer teşkil etmez, onun için geçerli olan babanın yasa ve kurallarıdır. Bu yüzden de, baba yerine 'babanın adları'nı kullanarak baba adının babayla sınırlandırılmaz oluşuna dikkat çeker, çünkü kültür ve toplumla ilgili olarak özneleri tahakküm altına alan her şey 'Baba-nın-adları' olarak nitelendirilebilir (Lacan, 2017, s. 80-81). Bununla birlikte, ilk başta dünyanın tüm bütünlüğüyle birlikte kendini imgeler bütünü olarak gören bebeğin ayna evresinde benliğini kazanmaya başlamasından sonra da dilin simgeler yoluyla edinimiyle bilinçdışı oluşur. Bu yüzden, Lacan'a göre bilinçdışı, saf dürtülerin bastırıldığı bir yer olmaktan çıkarak toplumun oluşturduğu simgelerin bastırıldığı bir yere dönüşür (Tura, 2017, s. 67-68). Ayrıca, ayna evresinde imge bütünlüğünden simge alımlamalarına geçen bebek, bu şekilde sadece ilk kez kimlik deneyimi yaşamış olur, oysa tamamıyla anneden ayrılarak kişisel benliğini kazanması, oedipus'a girdiği zaman yani, dil edinimiyle gerçekleşir (Tura, 2017, s. 80).

Peki, benlik ve bilinç kazanımı sonrasında bir birey nasıl yaşamaya devam eder? Todd May, bir Deleuze incelemesi olarak yazdığı ayrıca Nietzsche, Derrida ve Foucault'nun ontolojik yaklaşımlarına yer verdiği 'Bir birey nasıl yaşayabilir?' adlı kitabının ilk bölümünde bu sorunun tarihsel çizgi içerisindeki varyasyonlarını cevaplandırmıştır. Yine, uzamın sosyolojik ve politik etkilerine göre değişim gösteren bu soru, antikitede 'Bir birey nasıl yaşmalıdır?' şeklinde sorulmuştur. Bu sorunun antik temsilcisi Sokrates, yaşamı formlaştırıp bir bütün şeklinde ele alır, dolayısıyla evrenin düzenine uyum sağlayan rotaların ne olduğu, nasıl planlanması gerekliliği önem taşır. Platon⁵ da hocasının sorusunu değiştirmeksizin 'iyi'ye dayalı toplumsal düzeni savunur. Aristoteles ise tüm evrenbilimsel metodoloji içinde erekselliği ön plana çıkarır. Üç filozofun ortak paydası ise, metaforik anlamda 'bedensiz organ' olamayacağı yönündedir (Platon, 2010, s. 143). Yani, bir insanın organının beden dışında yaşamayacağına koşut, bir bireyin toplumsuz kendi başına bir fayda sağlayamayacağı savı geçerli kılınır. Böylelikle, evrenin düzenine göre fiziki olarak farklı topos'lara sahip bireylerin ekonomik ve politik statüleri de birbirinden farklılaşır. Örneğin, Sokrates zamanındaki demokrasi rejiminin hocasının haksız infazı gerekçesiyle adaleti sağlamadığı görüşünde olan Platon, aristokratik yönetim biçimini desteklemiştir (Platon, 2010, 562/a, s. 291). Sokrates'in 'İyiler mutludur' (Platon, 2010, 354/e, s. 39) şeklindeki ahlaki erdemlerle ve yüce gönüllüğüyle içselleştirdiği anekdotuna karşılık, Platon 'yalnızca adaletsizler mutsuzdur' (Platon, 2010, 578/c, s. 313) deyişimiyle eğitime öncelik tanıdığı siyasi bir model benimsemiştir. Platon işçiler, bekçiler ve yöneticilerden oluşan ideal devlet anlayışında filozof-kral mefhumunu öne sürerek, yönetsel kabiliyetin sadece akıl, adalet ve

⁵ Platon, ideal devlet anlayışında aristokrasiyi savunmasıyla demokrasiye karşı çıkar. 'Ayrıca, Platon'a göre, çocuklar doğduktan kısa bir süre sonra eğitim almak amacıyla annelerinin yanından ayrılmalıydı. Çocukları, aileleri değil; kurul yetiştirecekti ve böylece aileye değil, devlete ait olacaktı.' Kaynak için bk. Platon, 2010, s. 164.

bilgi yetisine sahip filozoflarda bulunduğunu savunmuştur. (Platon, 2010, 485/b-485/d s. 194, 195). Kısacası, antik dünyada yaşayan canlı bir organizma gibi görülen evrenin formlaşarak devasa bir bütün oluşturmasına dayalı geliştirilen toplumsal düzen, ancak hiyerarşi ile sağlanabilir. Dolayısıyla da, farklı statülere sahip bireylerin her biri yukarıdaki tarafından tahakküm altına alınmak zorundadır. Evrenin ve öğelerinin ezici üstünlüğü karşısında bir filozof-kral bile zorundalık kipinde yaşmalıdır; bu evrenbilimsel düzenin kaçınılmaz sonucudur (May, 2017, s. 18).

Antik çağlarda ahlaksal ve ussal değerler merkezli yaşamdan sonra Ortaçağ'da hakim olan ideoloji ise dini inançlara göre düzenlenen varoluşsal normlar bazındaki yaşamsallığın kutsandığı dogmatizmdir. Oysaki bizim karanlık dönem diye attığımız Ortaçağ, Yunan ve Roma öğreti ve inanışlarından farklı bir yenilenme kaydettiği için kendini 'modernus' ilan etmiştir. İlk modernler şeklinde tanımlanmalarına neden olan da paganizmden ayrı bir uzamda sonsuz yaşamı keşfetmiş olmalarıdır. Yani, tek gerçeğin ulvi yaşam olduğu bu dönemde insanın dünyevi hayatına dair sorgulama yapmanın mantığını aramak nafildir. Daha yakın döneme ait diyebileceğimiz bize aşına gelen modernizmin neyi sorduğuna bakacak olursak, artık insan eylemlerinden mütevellit bir varlık konumundadır; öyleyse 'Bir kişi nasıl eylemelidir?'. Immanuel Kant ve Jeremy Bentham gibi filozofların 18. yüzyıl sonlarında gündeme getirdiği bu yeni soru, ilk başta eskisiyle (antik soruyla) aynı gibi görülebilir (May, 2017, s. 17). Çünkü kişinin eylemlerinin yaşamını belirleyen kıstaslar olduğu şeklindeki düşünce hala yoğun bir şekilde kabul görmektedir. Ancak, burada kastedilen artık evrenin bütününe (yaşamın bir bütün olarak ele alındığı) uyum sağlama zorunluğunun ortadan kalkmasıdır. Bireyin salt gerçekliği, evrenin bütünsel düzeninden özerk, yani tüm insani değerlerin tek bir çatı altında toplandığı nesnellikten öteye geçmektedir. Kişi hak ve özgürlüklerinin temelinde yatan da modernizmin sunduğu bireyselliktir. İnsanın kendi öz değer ve inanışlarına bağlı yaşam sürebilmesi eylemlerinin niteliğini tayin edemez, dolayısıyla farklı eylemlerle özdeşen modern yaşam farklı özneler⁶ yaratma temayülündedir.

Her ne kadar evrenin bütüncülüğüne yönelik ilginin azalması, bazı filozoflarca düşünce sisteminde açılan büyük bir boşluk manası taşısaya da, bireyciliğin yükselişiyle eşitsizliğin ortadan kalktığına inananlar da olmuştur. Çünkü artık felsefe kim olduğumuz veya nasıl olmamız gerektiğiyle ilgili saptamalar yapıp yasalar koymamalı; insanın kim olduğu meselesi, sadece o şahsın özel sorunsalı olmalıydı. Böylelikle, eylemlerinden sorumlu olan her farklı öznenin yükümlülükleri de farklılaşırken, artık onları doğru şekilde yerine getirme vazifesi söz konusu olacaktı. Ancak vazifeler, ödevler, yükümlülükler doğası gereği edilgen değildir ve şeylere karşı yerine getirilir. Dolayısıyla, insanın eylemine vurgu yapan bu modern sorunun cevaplanmasına yardımcı olacak ölçütlerin aşkınlığı, aynı zamanda antikiteyle olan bağın tamamen kopmadığına referans verir. Bu soruyu cevaplayan filozofların odak noktasında da sadece toplumsal görevlerin yer almadığı gibi bu yükümlülüklerimizi teminat altına alan bir Tanrı'nın varlığıyla temellendirilen yüce ahlaki yasa ve ilkeler vardır. Bununla beraber, antikitenin evrenbilimsel düzeninin modernitenin eylemlerimizi tayin eden aşkınsallığından pek de farklı olmadığı minvalinde yeni bir soru daha doğmuştur: 'Bir birey nasıl yaşayabilir?' Aslında bugün hala sorulan bu sorunun kökleri, Nietzsche'nin 19. yüzyılda içinde yaşadığı döneme dayanır. Bu soruyu sorduran ise Nietzsche'nin en bilinen mefhumlarından olan 'Tanrı'nın Ölümü'dür. Nietzsche'ye göre, geç 19. yüzyılın merkezi olayı, Tanrı'nın ölümüdür ve nasıl eyleyeceğimizle ilgili soru, Tanrı'nın ölümünden önceki dönemin kalıntısıdır: bir arkaizm, bir nostaljidir. (May, 2017, s. 21). Nietzsche'nin gerçekten Tanrı'yı öldürüp öldürmediği hala tartışadurulsun, onun asıl ereğinin yasa koyuculara meydan okuma olduğu salt bir gerçektir.

Bireyler belirli bir sınırlar kategorisinde yaşamaya mahkum edilmiş varlıklar olarak takdim edilen görevleri bir bir yerine getirirken ya da tam tersine getiremedikleri için kendilerini cezalandırırken bir o kadar da kendileriyle yabancılaşma riski altındadırlar. Çünkü yapabilecekleriyle değil, yapamadıklarıyla kendilerini tanımlamaya meylederek, herkes gibi yaşamının hülyası içinde kaybolmaya sürüklenmişlerdir. Bu yüzden de, saf dışı bırakılmamak adına stereotipleştirilmiş hayatları seçmenin kolaycılığına kaçarken, kendilerini kurtarmanın yollarını, ya geçmiş toplumsal bağlarda ya da geleceği inşa edeceğine inandıkları liderlerde aramakta bulmuşlardır. Böylelikle, birey kendi özünden başka her yerde her kimsede deva ararken, 20. yüzyıl Kıta felsefesinin büyük bir bölümü, bu yaşamsal

⁶ 'Farklı özneler' bir olumlama gibi görünse de, modernizmin meydana getirdiği sınıf çatışmasına bir gönderme niteliği taşır.

derdi meydana getiren toplumsal yapıları, siyasi otoriteleri, kültürel kodları konu edinmiş, gerçeği ifşa etme yolları aramıştır.

‘Bir birey nasıl yaşayabilir?’ sorusu, yeti ve edimle ilişkilidir; hem bireyi küçültür, hem de bireyi yüceltir. Çünkü ancak dışsal ve çevresel koşullara karşı yetisi olanlar uyarıcıların etkisini azaltarak yaşayabilir, yetisi olmayanlar da yaşayamaz. Uyarıcıların bolluğunda yaşam, artık bir kaosa; yaşamak ise bir edinime dönüşmüştür. Ayrıca, yaşam kendi içinde kontrol mekanizmaları inşa etmiş ve kontrol ettiği, gözetiminde bulundurduğu her öznede sıkışma, maruz bırakma, etkileme ve sürüklenme gibi fenomenler yaratmıştır. Ancak, modernizm öncesi öznel ve bireysellik gibi kavramların adı bile geçmediği için yaşamın birey üzerindeki etkisi dikkate alınmamıştır. Sonrasında ise, Sanayi Devrimi’yle birlikte üretimin ve iş bölümünün artması neticesinde yeni bir yerleşim ve yaşam düzenine geçişin sembolü haline gelen kentleşme, bireyleri ilk başta ekonomik bir şekilde etkilese de; günümüze kadar güncelliğini koruyan en büyük etkisini politik ve psikolojik bağlamda sürdürmüştür. Böylece, gerçekten de bu değişim ve dönüşümün yaşandığı dönem olarak Nietzsche’nin 19. yüzyıl savı doğruluğunu ve geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte Deleuze, Guattari, Derrida gibi birçok kuramcı da bu yeni mekânsal dekoru, içindeki figürlerle birlikte incelemiştir. Ancak, bu çalışmada ‘Bir birey nasıl yaşayabilir?’ sorusunu destekleyen en önemli düşünür Foucault’dur, dolayısıyla Foucault’nun güç, bilgi ve özne kavramlarıyla ilişkili geliştirdiği iktidar mekanizmaları ve heterotopya kuramı çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Sorulan bu soru ise, sosyolojik ve siyasi boyutlarda tahakküm altında kalan öznelerin eylemlerinin ve toplumsal ve kültürel düzendeki davranış biçimlerinin Foucault çerçevesinden incelenmesi ve tartışılması için metaforik bir anlamda kullanılmıştır. Bu yüzden de, çalışma özellikle Foucault’nun heterotopya kavramını odak noktası almış ve heterotopyanın Foucault’nun ürettiği bir kavram olması dolayısıyla da onun bu konu hakkındaki tek kapsamlı çalışması olan ‘Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias’ adlı makale İngilizceden çevrilerek incelenmeye alınmıştır. Çalışma için yapılan araştırmalar ve analizler sonucunda ise Foucault’nun iktidar mekanizmaları ile heterotopya kavramlarının birbiriyle yakından ilişkili olduğu tespit edilmiş ve bu yüzden de Foucault’nun iktidar mekanizmaları ile ilgili birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, bu iki önemli kuram arasındaki farklar ve benzerlikler ‘Heterotopyalar İçinde Bir Birey Nasıl Yaşayabilir’ sorusunun sorulmasına kaynaklık etmiş ve her iki kuramın karşılaştırılmasına dayalı ortaya çıkan sosyokültürel dinamiklerin soruyla doğrudan ilişki kurduğu gözlemlenmiştir. Şu ana kadar heterotopya ile ilgili pek fazla çalışma ve yayın yapılmamış olmakla birlikte yapılan bazı araştırmalarda ve yazılan bazı tezlerde de heterotopya kavramı genellikle görsel çözümlemeler ve mimari alanlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, bu çalışma konu özelinde heterotopya kavramının doğru anlaşılabilmesi ve genelinde ise heterotopyanın Foucault’nun düşünce sistemindeki yeri ve önemini açıklamak ve tartışmak üzere yapılmıştır.

1. FOUCAULT TARİHSELLİĞİ VE ÖTEKİLİĞİN UZAMLARI

Ütopya ve heterotopya, Antik Yunanca ‘yer/toprak/ülke’ anlamına gelen ‘topos’tan türeyerek günümüze uyarlanan sözcüklerdendir. Ütopya köken olarak ‘yok/olmayan’ anlamına gelen ‘ou’; ‘mükemmel’ anlamındaki ‘eu’ ve daha öncede değinilen ‘topos’ sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Platon’un ideal devlet anlayışından esintiler taşıyan İngiliz yazar Thomas More’un aynı şekilde ideal bir toplumu konu edindiği 1516 tarihli ‘Ütopya’ adlı romanının yayımlanmasından sonra yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Biraz alegorik biraz da sürreal düşüncelerle ve kullanılan figürlere de serbestlik tanıyarak ‘hayali, istenen ve arzulanan bir toplum, devlet ve dünya düzeni tanımlarıyla’ olumlu çağrışımlarda bulunan ütopyalar özellikle, sosyalist devrimcilerin ereğini yansıtan temel ideolojilerdendir. Örneğin, Fransız sosyalizmin kurucusu Claude Henri de Saint Simon, dünyayı daha iyi bir yer hale getirme inancını ütopik düşünceyle şekillendirmiş ve hatta onun etkisiyle çevresindekiler de ütopik sanat fikrini ortaya çıkarmışlardır.

Heterotopyanın etimolojisi ise ‘diğer/başka/farklı’ anlamındaki Antik Yunanca ‘heteros’ ön ekine ‘topos’un eklenmesiyle açıklanabilir. Böylelikle, heterotopyanın Türkçe’deki karşılıkları ‘diğer yer’, ‘başka/öteki yer’, ‘farklı yer’ sözcükleridir. Heterotopya, her ne kadar ötekiliğe dair mekanı çağrıştıran bir terim olsa da, ilk kez tıbbi anlamda kullanılmıştır. Tıp literatüründe, ‘(1) Bir organ veya oluşumun normal yeri dışında bulunuşu; (2) Herhangi bir dokunun normalde bulunmaması gereken bir yerde gelişmesi’ (<https://saglik.sozlugu.org/heterotopia/> Erişim tarihi: 01.07.2019) şeklinde

geçmektedir. Bu şekilde, ‘yere’ özgü bir olumsuzluk anlamı taşısa da, yine de ‘yere’ vurgu yapması dolayısıyla kavramın, tıp dışında özellikle mimarlık ve şehir planlama alanlarında kullanılmasına yol açmıştır. More’un ütopyası gibi bu kelimeyi felsefi boyutta ilk kez kullanıma açan ve yaygınlık kazanmasını sağlayan kişi ise ünlü filozof Michel Foucault’dur. 1966 yılında yayımlanan ‘Kelimeler ve Şeyler’ adlı kitabında ilk kez bu terimden bahseden Foucault, daha sonra 14 Mart 1967 tarihinde mimarlara yönelik verdiği konferansta terimin kapsamlı bir açıklamasını yapmıştır. Ancak, bu konferans metninin uzun bir süre yayınına izin vermezken sonrasında ‘Architecture, Mouvement, Continuité’ adlı derginin Ekim 1984 sayısında yayımlanmasına ikna olmuştur (Foucault, 2014, s. 291). ‘Des Espaces Autres’ adlı Fransızca asıl metinden iki yıl sonra ‘Of Other Spaces’ adıyla İngilizce’ye çevrilmiş ve 2000 yılında da ‘Başka Mekanlara Dair’⁷ başlığıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır (Foucault, 2014, s. 291-302).

Foucault’nun temel referansları Kant, Nietzsche ve Marx gibi birbirinden farklı minvalde çeşitli düşünürler olmasına rağmen, kimi zaman Foucault’nun ‘epistemi’si, Kant’ın ‘a priori’ kavramının geliştirilmiş hali olarak görülmüş ya da Foucault’nun ‘insanın ölümü’ söylemi, Nietzsche’nin ‘üst insan’ modeli gibi algılanmıştır. Bu kavram karmaşası ve yanlış okumalar yüzünden de, Foucault bazen faşist bazen de marksist olarak atfedilmiştir. Oysaki yaşamın bilim olarak incelenebileceğini odak noktasına alan Foucault, ‘sorunsallaştırma’ tekniğini bilgi, iktidar ve cinsellik mefhumlarıyla kurduğu üçleme üzerinde kullanmıştır. Foucault, sorunsallaştırmayı tarihin belli dönemlerinde bazı şeylerin sorun haline getirilmesi şeklinde ele alıp (Foucault, 2015, s. 15); cinselliğin, deliliğin, cezanın ve cezalandırmanın (suçun) tarihini esasında normal/anormal, akıl/akılsız, suçlu/iyi çocuk gibi diyalektikler bağlamında yazmıştır. Aslında bir şekilde tarihin ve insanın mutasyona uğradığını belirtmiş ve heterotopya kavramının ilk kez geçtiği ‘Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi (1966)’ kitabının ana sorunsalını da ‘insan biçiminin ortadan kalkmasının dünyanın sonunun geleceğine eşdeğer olmadığını gösterebilmek’ (Akay, 2016, s. 94) şeklinde belirtmiştir. Ayrıca, bu kitabın Arjantinli yazar Jorge Luis Borges’in Çin Ansiklopedisinden yaptığı bir alıntıdan esinle doğduğunu da ekleyerek hayvanların sınıflandırıldığı bu metni, kitabının önsözünde şöyle paylaşmıştır: ‘a) İmparatora ait olanlar, b) İçi saman doldurulmuş olanlar, c) Evcilleştirilmiş olanlar, d) Süt domuzları olanlar, e) Deniz kızı gibi olanlar, f) Masalsı Hayvanlar, g) Özgür köpekler, h) Bu tasnife dahil olanlar, i) Deli gibi çırpınanlar, j) Sayılamayacak kadar çok olanlar, k) Deve tüyünden yapılmış ince bir fırça ile resmedilenler, l) vesaire, m) Testiyi kırmış olanlar, n) Uzaktan sineklere benzeyenler’ (Foucault, 2001).

Kitabın giriş bölümünde tuhaf addedilebilecek bu sınıflandırma herhangi bir mantıksal dizime sahip değilmiş gibi gözükse de, Foucault’nun asıl dikkat çektiği kültürel değerlerin bazı tesadüfi düzenlemeler inşa edebileceğidir. Bu yüzden, kendisi tarihin kültürel ve sosyolojik boşluklarının kapanmadan anlaşılamayacağını; aşk, cinsellik, suç ve ceza gibi konuların araştırılıp dahil edilmesiyle toplumsal yapının ve iktidar kaymalarının değişimi hakkında bilgi edinebileceğini savunmuştur. Bu şekilde, belirli bir tarihsel döneme özgü bilgi yapısını gün yüzüne çıkarma anlamında arkeoloji terimini ve yine belli bir çağın düşünce yapısının şekillendirdiği ve varsayımlar ile önyargılar oluşturduğu bilme yöntemi için de epistem terimini kullanmıştır (Foucault, 2016, s. 9). Yukarıdaki örnekte görülen tasnif de Çin’in sadece belirli bir dönemine özgü zihniyetinin ve kültürel fenomenlerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bir dönemin yaşantısını, sınırlarını, bilgi dağarcığı ile hakikat anlayışının tümünü kapsayarak bilgi edinme metodu olan epistem, aynı zamanda Foucault tarihselliğinin nasıl işlediğine dair de ipucu verir. Onun tarihsel anlatısı, birbiri üzerine eklemlenen ve böylece sürekli gelişim gösteren, ilerleyen büyük çizgisel yapılar barındırmaz: İnsan ve yaşamı tarihler boyunca mutasyona uğramış, bazen bütüncül evren arayışında merkez noktalar belirlemiş bazen de merkez noktasını kaybederek süresizlik girdabına kapılmıştır. Foucault’nun tarihi söylemi ile bilgi ve iktidarın iç içeliği durumu, onun heterotopyalarının anlaşılması için önemlidir. Bundan hareketle onun özneye ve mekana

⁷ Metnin orijinal başlığından yola çıkılarak ‘espace’ ve İngilizce metindeki ‘space’ kelimelerinin mekan dışında uzay, uzam, boşluk ve aralık anlamları taşıdığı da bilinmektedir. Her ne kadar bu metnin Fransızca ve İngilizce başlıklarındaki ilgili kelimeler Türkçe’ye mekan olarak çevrilse de, İngilizce metnin tarafımca tekrar çevrilmesi sonucunda konuyla bütünlüğü açısından mekan yerine uzam tanımının yapılmasının doğru olacağı görüşündeyim.

dair geliştirdiği kavramlarıyla altı ilkede özetlediği heterotopyalarının yorumlanmasında, Borges'in Çin ansiklopedisi alıntısını aklımızın bir köşesinde tutmakta fayda vardır.

2. FOUCAULT'NUN ÜTOPIK VE HETEROTOPIK UZAMLARI

Foucault 'Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias' başlıklı yazısına, 19. yüzyılın en büyük saplantısının tarih olduğunu söyleyerek bir girizgah yapar, 19. yüzyılda gerçekleşen olayları ekonomik durgunluk ve ivmeyle ilintili duraklama ve gelişme temaları, sürekli birikmiş geçmişin temaları, hastalıklardan dolayı ölümlerin aşırı artması ve buzullaşma gibi örneklerle açıklayarak yine o dönemin epistemi hakkında bilgi verir. Devamında yaşadığımız çağın ise uzam⁸ dönemi olarak tanımlanabileceğine değinir (Foucault, 2014, s. 291). Burada, 19. yüzyılın tarihselliği yine Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümüne referans verdiği dönemle özdeşleşir ve aynı şekilde Foucault da 19. yüzyıla kadar insan diye bir şey olmadığını iddia eder. Ona göre, klasik epistem (Rönesans episteminden sonraki Akıl Çağı Epistemi) akla dayalı deney ve gözlemlerle gerçekleştirilse de nesnenin ön planda olduğu ve gözlemci olan öznenin de nesneleştirildiği bir bilgi rejimidir. Ancak, 19. yüzyıla gelindiğinde insanın tarihsel bir konu olarak ele alınmasının güç ilişkilerinden kaynaklandığını da ilave eder. Şöyle ki, aşkınlık ve içkinlik mefhumlarıyla ilintili bir şekilde Klasik Çağ insanının içindeki güçler ile dışındaki güçlerin birleşimden bir biçimde vücut bulduğu söylenebilir. Foucault'nun yukarıda da bahsi geçen 'insan biçimi'nin değişmesinin manası, onu meydana getiren bileşimlerin ve güçlerin yeni başka bir form oluşturmalarıdır. Foucault, dış güçleri genellikle, toplumsal ve tarihsel oluşumların etkisi altında şekillenen iktidar mekanizmaları olarak açıklarken, 17. yüzyıl insanının içsel ve dışsal iki bileşimi Tanrı fikrini; 19. yüzyılın ise insan biçimini ortaya çıkardığı üzerinde durmaktadır. Kısacası, Akıl Çağı evrenin merkezine yönelik gözlemleriyle aşkın bir varlık olan Tanrı'nın sonsuzluğuna ulaşmış; 19. yüzyıl insanı ise hayat, emek, dil şeklindeki üç dış gücü kendinde içselleştirip bir sonluluk yaratmıştır (Akay, 2016, s. 108), (Foucault, 2015, s. 15). Nietzsche'nin üst-insanı ise her ne kadar Nazizm tarafından temellük edilse de aslının, Foucault'nun da 'insanın ölümü' kavramıyla ortak paydada insan biçimli dönemden makineleşme dönemine geçişle üçüncü bir çağın başladığını ifade etmede kullanıldığı bilinmektedir.

Metnin devamındaki '*Yapısalcılık ya da en azından, az çok genel bu ad altında toplanan şey, zaman dolayısıyla bölüştürülebilen elemanlar arasında, bunları yan yana, karşılıklı, birbirini içerimleyecek biçimde, kısacası bir tür bileşim olarak ortaya çıkarabilen bir ilişkiler toplamı oluşturma çabasıdır; ve doğrusu, bunu derken, yapısalcılık zamanı inkâr etmemektedir; bu, zaman denen şeyi ve tarih denen şeyi ele almanın belli bir biçimidir*' (Foucault, 2014, s. 292) sözleri de Foucault'nun tarihsel mutasyonunu desteklemektedir. Foucault, günümüz çağının aslında uzama yönelik bir yenilik getirmediği şeklinde yazısına devam ederken, Batı dünyasında zamanın uzamla kaçınılmaz ilişkisi neticesinde uzamın da kendine özgü bir tarihi olduğunu dile getirir. Ortaçağ'da hiyerarşik bir mekânsal tarih düzeninin 'kutsal ve dünyevi yerler', 'korunaklı ve açık, korunmasız yerler' ve 'kentsel ve kırsal yerler'le kurulduğundan bahseder. Bu hiyerarşinin gerçek insan yaşamı için gerekli görüldüğü gibi kozmolojik teoride de üst-göksel yerler, göksel yerler ve dünyevi yerler şeklinde birbirine zıtlık oluşturacak hiyerarşilerin varlığından söz eder. Yani Foucault'ya göre, çok kabaca ortaçağ uzamı denebilecek şey -bir yere yerleştirilmenin (emplacement) uzamı-, tüm bu hiyerarşi, tüm bu karşıtlık, tüm bu keşişme yerleriyle kurulmuştur (Foucault, 2014, s. 292).

Foucault, bu yerleştirilme uzamının da Galileo'yla birlikte aşındığını, çünkü Galileo'nun Dünya'nın Güneş etrafında dönüşünü yeniden keşfetmiş olmasının aynı zamanda, sonsuz bir uzam kurarak; Ortaçağ yerinin bir anlamda bu uzamda eritildiğini söylemektedir. Yani, hiç bir şeyin hareketsiz kalmadığı Galileo'dan itibaren -on yedinci yüzyıldan itibaren- uzam/uzatma (extension)⁹, yerleştirilmenin (emplacement) yerine geçmiştir. Günümüzde ise, yerleştirilmenin yerini almış olan uzamın yerine noktalar ya da unsurlar arasındaki yakınlık ilişkileriyle tanımlananan mevki (site)¹⁰ geçmiştir (Foucault, 2014, s. 293). Foucault, günümüz diyerek 'mevki' şeklindeki değişime ilk olarak -yaşadığı dönemde özellikle 1980'lerde internet kullanımının yaygınlaşmasından etkilenmiş olacak ki-

⁸ Bazı çevirilerde mekan dönemi şeklinde atfedilmiştir.

⁹ Orijinal metinden çevrilmiş kaynaklarda, 'extension' kelimesi genişleme ve uzam anlamlarında kullanılmıştır.

¹⁰ Orijinal metinden çevrilmiş kaynaklarda, 'site' kelimesi mekan, mevki ve uzam anlamlarında kullanılmıştır.

Enformasyon Çağı'ndan (endüstri sonrası çağ) kesitler taşıyan örnekler vermiştir (bir makine hafızasında depolanan bilgiler, telefon hattındaki sesler). Sonrasında daha özel bir kavrayışla, yer ve mevkilendirme sorunsallaştırmasını demografik unsurlarla açıklamaya çalışarak bir nüfus planlamasının ötesinde mekanın insanlara mevkilendirme ilişkileri biçiminde sunulduğu ve böylelikle belirli bir durumda belirli bir amaca ulaşma gayesinde hangi yakınlık ilişkilerinin, insani unsurların hangi depolama, dolaşım, saptama ve sınıflandırmalarının benimsenmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Foucault, 2014, s. 293).

Foucault'nun bu şekilde özne ve uzam anlayışında Akıl Çağı'ndan 20. yüzyıla direkt bir sıçrama yaptığına parantez açmak gerekir ki, modern epistemin icatları olan mekanlara da değinmekte fayda vardır. Modernizmin inşa ettiği kapitalizmin temel dinamiklerinden biri de kontrol mekanizmalarının çeşitlenmesidir. Foucault'ya göre, kontrol mekanizmaları oluşturan iktidar ise, bunu dışsal olarak topluma dayatmaz. İktidar içseldir ve özne kendi iktidarını yaratır; iktidar sadece hükümet değildir ve her yerdedir. Hükümet yerine yönetim terimini kullanan Foucault, bu iktidar mekanizmaları için 'söylemsel pratikler' ve 'söylemsel olmayan pratikler' (Foucault, 2015, s. 15) şeklinde iki kavram geliştirmiştir. Örneğin, 'söylemsel pratik' olarak deliliği ele alırsak, 'söylemsel olmayan pratik' de akıl hastanesidir. Foucault, bu şekilde, sorunun/söylemin 'söylemsel olmayan pratikler'e eklenerek kurumsallaşan iktidar mekanizmalarının özne ve yönetimle birlikte dişli çark gibi sistematik bir şekilde çalışmasına 'hakikat oyunları' adını vermiştir. İnsanların bu hakikatlere inanması, yani iktidarın tanımladığı deneyim biçimlerini kendilerine özgü hakikatlar olarak algılaması ise, bu deneyimlerin öznesi olmayı kabullenmeleri anlamına gelmektedir. Böylelikle de, insanlar öznesi haline geldikleri deneyimlerin içerimlediği bilimsel, ahlaki, hukuki, siyasi normlara göre hareket etmekte ve kendilerini sınırlamaktadır (Foucault, 2015, s. 15).

Foucault, aslında yukarıda değindiğim dinamiğe benzer şekilde bu kez kutsallık sorunsalı bağlamında mekan irdelemeleri yapmaya devam etmektedir. Şöyle ki, yazısının devamında klasik epistemde teorik olarak kutsallıktan kurtulan mekanın, pratikte hala kurtulmadığına dikkat çekmiş; özel mekân/kamusal mekân, aile mekânı/toplumsal mekân, kültürel mekân/yararlı mekân, boş vakit mekânı/çalışma mekânı gibi karşıtlıklar oluşturarak dokunulmazlığını hala koruyan tüm bu mekanların hâlâ açıkça belli olmayan bir kutsallaştırmayla yönetildiğini dile getirmiştir. Bu kutsallaştırmayı, iç ve dış mekan diye kategorize ederek iç mekanları daha ruhsal deneyimlere ve yolculuklara açık oto-kontrol merkezli yerler; dış mekanları ise heteronomik bağlamda ilişkiler ağı içerisinde uyumlu ya da uyumsuz yerler olarak tanımlamıştır. Bu dış mekanlarla ilgili Foucault, '*İçinde yaşadığımız, bizi kendi dışımıza çeken, özellikle yaşamımızın, zamanımızın ve tarihimizin erozyona uğradığı mekân, bizi kemiren ve aşındıran bu mekân, heterojen bir mekândır. Başka deyişle, içine bireylerin ve şeylerin yerleştirilebileceği bir tür boşluk içinde yaşamıyoruz. Işıl ışıl farklı renklerle boyalı bir boşluğun içinde yaşamıyoruz, birbirine asla indirgenemez olan ve asla üst üste konamayan mevkiler tanımlayan bir ilişkiler bütünü içinde yaşıyoruz*' (Foucault, 2014, s. 294). tanımlamasında bulunmuştur. Foucault, bu ilişkiler ağı içerisinde konumlandırılacak yerler olarak pasajları, trenleri, sokakları bütünü betimleyen; kafeleri, sinemaları, plajları geçici/ara mevkiler; ve ev, yatak, odaları da kapalı/yarı açık dinlenme mevkileri şeklinde örnek göstermiştir. Burada, tüm bu mevkiler içerisinde Foucault'nun asıl ilgi alanında olan mevkilerde farkına varılması gereken husus ise, hem bunların diğer mevkilerle ilişkiler içinde olup hem de temsil ettikleri ilişkiler bütünü tersine çeviren veya yadsıyan mekanlar olmasıdır (Foucault, 2014, s. 295).

Foucault, bu mekanların ise ütopyalar ve heterotopyalar olarak iki ana türe ayrıldığını belirterek, bu terimleri tanımlamaya çalışır. Ona göre, gerçek yeri olmayan mevkiler olan ütopyalar, toplumun gerçek mekanıyla ya doğrudan ya da tersine bir ilişki içindedir. Dolayısıyla da, ya mükemmelleştirilmiş toplum ya da tersidir. Bununla birlikte, Foucault bu ütopyaların her halükarda gerçekdışı mekanlar olduğunu da tekrarlar. Burada, Foucault'nun olumsuz olarak ütopyanın anlam karşıtı olan distopyayı da ütopyalarla aynı şekilde betimlediği görülmektedir. Foucault gerçeklik anlayışına göre, yani gerçek bir yer oluşturması bağlamında ütopyanın karşısına heterotopyayı koymuştur. Heterotopyayı ise, şu şekilde tanımlamıştır: '*Yine ve muhtemelen bütün kültürlerde, bütün uygarlıklarda gerçek yerler, fiili yerler vardır, bizzat toplumun kurumlaşmasında yer alan ve karşı-mevki türleri olan, fiilen gerçekleşmiş ütopya türleri olan yerler vardır -gerçek mevkiler, kültürün içinde bulunabilecek tüm diğer gerçek mevkiler bunların içinde hem temsil edilir hem de tartışılır ve tersine çevrilir-, bunlar fiili olarak bir*

yere yerleştirilebilir olsalar da bütün yerlerin dışında olan yer çeşitleridir. Bu yerler, yansıttıkları ve sözünü ettikleri tüm mevkilerden kesinlikle farklı olduklarından, bunları, ütopyalara karşıt olarak heterotopya diye adlandırıyorum (Foucault, 2014, s. 295).

Foucault, hem ütopya hem de heterotopyalar için ortak bir deneyim alanı olarak aynayı önerir. Foucault'nun ayna önermesi, aynı zamanda çalışmanın giriş yazısında bahsedilen Lacan'ın 'Ayna Evresi' adını verdiği psikanalitik ve ontolojik çözümlemeyle de benzerlik taşır. Şöyle ki Lacan, ayna karşısında duran bir bebeğin ilk defa tutarlı bir kişisel kimlik deneyimi yaşayarak bir bilinç düzeyine ulaştığını ve bir benlik oluşturmaya başladığını söyler. Ancak bunun gerçekliğe yönelik bir sanrı da olduğunu, çünkü gerçek kimliğin sadece yansımadan ibaret olamayacağını da ilave eder. Buradaki asıl vurucu nokta ise; bebeğin uzamla kurduğu ilişkide yatmaktadır. Bebek, ayna evresi boyunca süren gelişiminde kendini, kendi dışındaki tüm varlık ve nesnelere birlikte bir bütün halde hisseder; aynadaki görüntüsü ise, bu bütünlüğün parçalanmış halini sunmasından dolayı yaşadığı kimlik deneyimi, bebeğin bir o kadar da kendisine yabancılaşmasını meydana getirir. Böylece, bu bütünlük/parçalılık ilişkisine dayalı gerçeklik algısının başka bir varyasyonunu da Foucault'nun aynasında gözlemlemekteyiz.

Foucault, ayna önermesini şu şekilde açıklamaktadır: *'Ayna, sonuçta, bir ütopya; çünkü yeri olmayan yerdir. Aynada kendimi olmadığım yerde görürüm, yüzeyin ardında sanal olarak açılan gerçekdışı bir mekânda görürüm, oradayımdır, olmadığım yerde, kendi görünürlüğüme bana veren, olmadığım yerde kendime bakmamı sağlayan bir tür gölge: Ayna ütopyası. Fakat, gerçekten var olduğu ölçüde ve benim bulunduğum yerde bir tür geri dönüş etkisine sahip olduğu ölçüde, ayna aynı zamanda bir heterotopyadır; kendimi orada gördüğümünden, bulunduğum yerde olmadığımı aynadan yola çıkarak keşfederim* (Foucault, 2014, s. 295). Bu anlatımıyla Foucault, aynanın bir tür illüzyon görevi üstlenmesiyle bir ütopya yarattığını, ayna yüzeyinin ardında sanal bir mekan olduğunu ve insanın kendisini de orada, yani gerçekte olmadığı yerde görmesiyle de ütöpik bir yer deneyimlediğini açıklamaktadır. Aynada kendini gözlemleyen kişinin aynadaki yansımaya bakarak gerçekte nerede olduğunu ve nerede durduğunu tayin etmesinin de bir tür heterotopya oluşturduğunu dile getirir. Metnin devamında heterotopyayı uzam ile kurduğu ilişkiyle daha net bir şekilde tanımlayarak, kişinin aynaya yansıyan bakışının gerçek kendi bakışıyla kesiştiği anda kişinin aynayla bir an için iletişimi kesip gerçek kendine yönelmesiyle gerçek yerde kendisini yeniden oluşturduğundan bahseder. Bu şekilde ayna, bakıldığı noktada onu çevreleyen tüm uzamla ilişki içinde kişinin işgal ettiği yerin hem gerçek, hem de o yerin yansımalarının algılanması için oradaki bu sanal noktadan geçmesinin gerekliliğinden dolayı gerçekdışı olmasıyla heterotopik bir yer oluşturur. Böylece, Foucault'nun ayna ütopyası, Lacan'ın ilk kez kimlik deneyimi yaşayan bebeğin aynada ilk kez kendisiyle karşılaştığı o muğlak, o sanal ana denk gelirken; heterotopyası ise daha çok aynadaki konumunun uzamla girdiği ilişki içerisinde bebeğin kimliğine dair bir özbilinç kazanmasının yanı sıra kendisine yabancılaşmaya başlamasıyla ilgilidir.

3. FOUCAULT HETOROTOPYALARININ ALTI İLKESİ

Foucault, soyut ayna örneğinden sonra heterotopyaları bir bilim olarak atfetmek yerine bir tür sistematik tanım şeklinde 'heterotoloji' adıyla betimlenin daha doğru olacağı üzerinde durmuştur. Metnin sonrasında da heterotopyaları daha somut ve daha net örneklerle açıklayarak tümünü altı ilkede incelemiş ve değerlendirmiştir. Foucault'ya göre, heterotopyaların ilk kuralı, dünyadaki her kültürde varlıklarından söz edilebilir olmasıdır. Ancak, çok farklı çeşitli biçimlerdeki bu heterotopyaların ayırt edici özelliği ise evrensel olmayışıdır. Hepsi kendine has kültür ve bölgelerde değişik biçimlerde insan grupları tarafından oluşturulmuş olsalar da, en azından genel anlamda iki büyük heterotopya türünden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, ilkel diye tasnif edilen toplumlarda bulunan 'Kriz Heterotopyaları'dır (Foucault, 2014, s. 296). Bunlar, toplum içinde kriz durumlarında kalan bireylere (ergenler, âdet dönemindeki kadınlar, hamile kadınlar, yaşlılar, vs.) ayrılan ayrıcalıklı, kutsal ya da yasak yerlerdir. Kriz heterotopyaları günümüzde giderek kaybolmakta; ancak bazı bölgelerde (bu toplumun gelişmişlik düzeyi ile de alakalı olabiliyor) izlerine rastlanabilmektedir. Foucault, kriz heterotopyalarına geçmişten iki örnek gösterir: Bunlardan birincisi, erkek çocuklar için on dokuzuncu yüzyıldaki biçimiyle yatılı okul ya da askerlik hizmetidir (Foucault, 2014, s. 296). Çünkü o dönemde erkek çocuklar için cinsellik bağlamında erkek olma ya da sosyal anlamda yetişkin bir birey olma durumu, dışarıda aranan ve ancak dışarıda gerçekleştirilecek bir olgudur. Bu yüzden, erkekliğin aileden 'başka yerde' vuku bulması

gerektiğinden dolayı yatılı okul ya da askerlik hizmeti böyle bir rol oynamıştır. Foucault, ikinci kriz heterotopyasını ise genç kızlar üzerinden örneklendirir ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar “balayı seyahatleri” diye adlandırılan bir gelenek olduğundan bahseder (Foucault, 2014, s. 296). Yukarıdaki örnekte ataerkil düzenin erkeklere sağladığı özgürlüğün tam karşısına konumlandırılacak olan “balayı seyahatleri” genç kızların bekâretini kaybetmesinin “hiçbir yerde” gerçekleşmeyeceğinin sembolüdür. Bu yüzden, o dönem için coğrafi koordinatları olmayan heterotopyalar olarak tren ve balayı oteli, hiçbir yerin yeri olma durumunu tanımlamaktadır.

Kadın ve erkek üzerinden verilen bu kriz heterotopyalarının Foucault terminolojisine göre okunmasında fayda görülmektedir. Foucault, insan yerine özne demeyi tercih eder, çünkü insan ulaşabilecek bir varlık değil, hüküm içinde doğan bir varlıktır. Ancak, insan özne olarak da doğmaz ama özneleştirme sürecine girer. Foucault’nun daha önce ‘insan biçimi’ kavramından bahsedildiği üzere, kişi iç ve dış güçlerin birleşiminden yeni biçimler ortaya çıkarır ve insan kendi kendini özneleştirir. Böylelikle, Sartre’nin ‘varoluş özden önce gelir’ söylemiyle kişinin kendine bir öz yaratmasının özgürlüğü varoluşçu kılması, Foucault anlatısında yer edinemez. Çünkü Foucault’ya göre özgürlük iktidarın ürettiği bir kavramdır; özneler yaratılır ve özneler de bu yaratılanı kabul eder, içselleştirir. Dolayısıyla Foucault’nun analizine göre, kadın ve erkek diye de bir şey yoktur, bunlar yalnızca kültürel olarak kurgulanmıştır (Foucault, 2007). Böylelikle, tüm davranış biçimlerimiz sistemin içinde var olur; her yerde iktidar olduğu için de hakikati ve kendi özümüzü bulmak imkansızlaşır. Bilgide olduğu gibi cinsellikte de iktidarın kendini göstermesiyle cinsellik de söylemleştirilir. Foucault, önceden hazlar etkinliği olarak düşünülen cinselliğin, bazı dönemlerde sorunsallaştırılması¹¹ üzerine cinselliğin üç ciltlik tarihini yazar. Cinselliğin bir baskı unsuru haline gelmesine Viktoryen dönemi örnek göstererek artık hazların da örgütlenip ve organize edilebilir oluşuna dikkat çeker (Foucault, 2007, s. 11-19).

Foucault, kriz heterotopyalarının yok oluşuyla birlikte onların yerine sapma heterotopyalarının geçtiğini belirterek yazısına devam eder ve bu tür heterotopyalar için şu tanımda bulunur: ‘Davranışı, ortalamaya ya da istenen norma göre sapkın olan insanların içine yerleştirildiği heterotopya’ (Foucault, 2014, s. 297). Foucault’nun bu betimlemesi de bize çok tanıdık gelir ve bu bizi onun biyoiktidar kavramına götürür. Foucault, bu terimi modernizm altındaki tüm kurumsallaşma gösteren yapılar için kullanır. Çünkü, ona göre 18. yüzyıl sonrasındaki (krallıklardan sonra) tüm modern iktidarlar, biyoiktidardır. Modern toplumun bir tür ‘hoşgörü toplumu’ olduğunu ve yine aynı hoşgörü çatısı altında kendi iktidar mekanizmalarını oluşturduğunu da ilave eder. Yukarıda da bahsedilen insanın kendini özneleştirmesinden önce bir de öznenin nesneleştirilmesi vardır ki, biyoiktidarlar bölücü pratiklerle ya özneyi kendi içinde böler ya da başkalarından bölüp ayırır. Bu şekilde, ‘bölücü pratiklerle’ deli ile akıllıyı, hasta ile sağlıklıyı, suçlular ile ‘iyi çocuklar’ı bölüp birbirinden ayıran sınıflandırma düzeni, öznenin nesneleştirilme sürecini başlatır (Foucault, 2015, s. 15-16). Modern toplumlarda hastane, hapisane gibi kavramların ortaya çıkması da, eski usul ölümcül cezai sistemler yerine hasta olanın tedavi edilerek, suçlu olanın ıslah edilerek kapitalizmin ihtiyacı olan iş gücünün bedenlerden karşılama gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de, Foucault feodal dönemde suçluların ölümlerine cezalandırıldığı sisteme nispeten modern kapitalizmin zaptetme yöntemiyle bedenleri nesneleştirmesini, modern toplumların ‘hoşgörülülükle’ özneyi nesneleştirmesine dayandırmıştır. Dolayısıyla ‘sapma’ ile ‘bölücü pratikler’ terimleri arasında bir anlam bağı da kurulabilir olmasıyla sapma heterotopyalarının biyoiktidar mekanizmalarıyla ilişkili bir şekilde dinlenme evleri, psikiyatri klinikleri ve hapisaneler olduğunu söyleyebiliriz. Foucault, heterotopya betimlemelerinin ilk ilkesinin bitimine doğru ayrıca bir not düşer: ‘Boş zamanın bir kural olduğu toplumumuzda aylaklığın bir tür sapma ve yaşlılığın da bir kriz fakat aynı zamanda bir sapma olmasından dolayı huzurevleri, kuşkusuz kriz heterotopyasının ve sapma heterotopyasının bir anlamda sınırındadır’ (Foucault, 2014, s. 297).

Heterotopyaların ikinci ilkesinde ise, Batı kültüründe mezarlıkların zaman içinde nasıl işlev değişikliğine uğradığı anlatılmaktadır. Bir toplumun, tüm tarihi boyunca adeta kültleşmiş bir halde var olmaya devam eden bir heterotopya, içinde bulunduğu kültüre ve sosyal çevreye göre, anlam bağlamının çok ötesinde faaliyet gösterebilir. Metinde, 18. yüzyılda kentlerin merkezinde, kilise

¹¹ Krizin de bir tür sorunsallaştırma anlamı taşıdığı düşünülebilir. Çünkü bir kriz durumu sorunların baş göstermesi sonucunda ortaya çıkarken, krizin bitmesi için de sorunların tespit edilip, sorunsallaştırılması gerekir.

çevresine konumlandırılan mezarlıkların, 19. yüzyıldan itibaren şehir dışlarına doğru kaymaya başlaması örnek gösterilmiştir (Foucault, 2014, s. 298). Yani, mezarlıklar alışıldık coğrafi belirteçlerini başka toposlarda farklılaştırarak yer almaya başlamıştır. Foucault, ‘Of Other Spaces’ konferans metninin girişinde Ortaçağ’ın hiyerarşik bir mekânsal tarih düzenine sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Aslında mezarlıklardaki bu konum değişiminin de Foucault’nun epistem adını verdiği bilgi edinme metodundaki değişiklikten kaynaklandığı söylenebilir. Şöyle ki, Ortaçağ insanı ‘memento mori’ mottosuyla kutsal bir yer olan kilisenin göksel olanla tek bağlantı noktası olduğuna ve yeniden dirileceği zaman da ölü bedenini kiliseye yakın tutarak öteki yaşama geçişteki yolu da kısaltacağına (kolaylaştıracağına) ve daha da kutsanacağına inanmıştır. Yani, ölüm meselesi de mezarın kilisenin içindeki konumu da kendi içinde bir hiyerarşi barındırmaktadır. Kilisenin içindeki mozole veya anıt tipi mezarlardan, isimli veya isimsiz pek çok mezarın kilise çevresinde konumlandırılması, tanrıya ulaşma erekselliğinin hiyerarşisi anlamı taşımaktadır. Ortaçağ’dan klasik epistemi de içine alan çok uzun bir süre, bu ölü kültü pek bir değişikliğe uğramamıştır. Çünkü tanrının gözü¹² olan kiliselere yakın olmak, tek gerçek iktidar olan Tanrı’ya yakın olmak demektir. Ancak, iktidar gözlerinin 19. yüzyıldan itibaren çeşitlik göstermesi, örneğin mezarlığın bile burjuvazi tarafından sahiplenilmesiyle birlikte ölüm uğursuz, hastalıklı bir durum olarak görülmüştür. Böylelikle, ölümlerin yaşayanlara hastalık getireceği korkusu ve mezarlıklardan salgın yoluyla yayılan hastalık temasıyla mezarlıklar, banliyölere doğru taşınmaya başlamış ve bu şekilde ölüm uzaklaştırılmıştır. 19. yüzyıl boyunca ölüm ve ölümler dışlanmış; her ailenin kendi karanlık ikametine sahip olduğu ‘ölüler şehri’ şehrin uzaklarında ‘öteki şehir’i meydana getirmiştir (Foucault, 2014, s. 298).

Üçüncü ilke ise tek bir gerçek yerde birbiriyle çelişkili ya da uyumsuz birçok mekan ve mevkiyi bir araya getirebilme potansiyeli olan heterotopyalardır. Bunlara ilk örnek olarak tiyatro ve sinemalar verilmiştir (Foucault, 2014, s. 298). Bilindiği üzere tiyatrolar belirli sahnelerden oluşur ve her bir sahne kendine özgü bir mekanla kurgulanır. Bu şekilde, birbirinden farklı mekan kurgularının sahne denilen tek gerçek bir yerde toplanmasıyla oyun oluşur. Tiyatronun tüm mekanlarındaki üç boyutluluğunun aynı kalıp, sadece sahnenin iki boyuta indirgenmesiyle ekrana dönüşmesi ise sinemayı oluşturur. Yani, sinemada iki boyutlu bir ekrana üç boyutlu bir mekan yansır. Ancak, bunlar daha çok Foucault’nun mekana dair geliştirdiği teknik ve işlevsel görsel anlatılardır. Günümüzde kentsel heterotopyalardan tutun, alışveriş merkezlerine ve hatta turizm destinasyonlarına kadar birçok çelişkili mekanın bir arada tek bir yerde bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, sinema ve tiyatronun yarattığı mekânsal yanılsamacılığın güncel en uç örneği olan VR gözlükleri de, gerçekliğin algılamıyla ilgili tezatlıklar içermektedir. Bu yüzden, Foucault’nun bu heterotopya örneğinin ucu açık bırakılmasından dolayı, farklı ilişkiler ağı içerisinde incelenebileceği görülmektedir.

Foucault’ya göre en eski çelişik mevkiler örneği ise bahçedir. Binlerce yıllık geçmişi olan bahçeler, Doğu’da çok mistik ve ezoterik katmansal anlamlar içerir. Örneğin, geleneksel Acem bahçesi, dünyanın dört diyarını dört köşesinde bir araya getiren kutsal bir mekandır. Bu bahçenin en kutsal bölümünü ise merkezindeki havuz ve su fıskiyesi oluşturur ve bahçenin havuzlu merkezi dünyanın merkeziyle aynı yerdedir. Böylece, tüm bitki örtüsü bu mekanda, bu tür mikrokozmosta bir araya gelir (Foucault, 2014, s. 298). Foucault, burada daha sembolik bir anlatım diline başvurarak, dünyaya karşılık gelen bir metafor olarak bahçeyi evrenselleştirici bir heterotopya olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla, bahçeyi sadece uyumsuz mekanların toplandığı heterotopik bir yer tasviri şeklinde değil de, hakikat problemi/yanılsama yaratan heterotopyalar olarak da tanımlamak gerekecektir. Ayrıca, Foucault’nun dünyanın merkeziyle aynı yere denk düşen bahçenin merkezine yaptığı gönderme, kozmolojik bir veriden öte hakikat ve köken sorunsalı teşkil etmektedir. Çünkü daha öncede değinildiği gibi evrenbilimsel tarih anlatısında da, bireyin salt gerçekliği, evrenin bütünsel düzenine müdahil değil miydi? Bu yüzden, evrenbilimsel düzenin küçük bir şemasına dönüşmüş olan bu bahçe, bir bakıma çelişki ve tezatlıkları homojenleştiren bir yapıya işaret etmektedir. Bahçenin merkezindeki havuzun imlediği yaşamın kaynağı olan su da, aşkın bir mertebede evrenin ve bilginin kökenini temsil eder.

¹² İngiliz filozof Jeremy Bentham’ın ideal hapisane olarak tasarladığı Panoptikon, Foucault’ya göre disiplinin mahkumlar tarafından içselleştirilmesidir. Ortaçağ epistemindeki ‘Tanrının gözü’ de aynı Panoptikon’daki mahkumların ne zaman gözlemlenildiklerini bilmedikleri (gözleyen gözlenenler tarafından görülemez) için sanki her zaman gözleniyormuş gibi hareket etmelerine neden olan işlevselliktedir. Panoptikon ilkesinin hapisane dışında başka kurumlarda kullanılmasıyla da Tanrı’nın gözünün bir bakıma İktidar gözüne dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Böylelikle, bahçe tüm insani değerleri tek bir çatı altında toplayan; yaşam ve bilgi kaynağını tek bir merkezde sunarak havuzdan tüm çevreye yayılmak suretiyle evrenbilimsel bir düzen inşa eden mutlu ve evrenselleştirici bir heterotopyadır.

Ancak, Foucault evrenbilimsel düzene bu kadar optimist bakmayan Nietzsche'nin, bilgi ve köken sorununa çok farklı yaklaştığını dile getirir ve Nietzsche'nin zamanın belirli bir noktasında ve evrenin belirli bir yerinde zeki hayvanların bilgiyi icat ettiğini ileri sürdüğünü ekler (Foucault, 2015, s. 169). Nietzsche icat der; çünkü dinin icat edilip, kökeninin olmaması gibi bilginin de kökeni yoktur. Bu yüzden, metinlerinde polemik bir anlam ve ifade kaygısı taşıyarak kullandığı 'icat' kelimesi (Alm. Erfindung), Nietzsche'ye göre 'köken'in (Alm. (Alm. Ursprung) karşıtıdır. Bununla birlikte, bilginin bilinecek şeylerle ve hatta bilinecek dünyayla da yakınlık ilişkisi yoktur. Bu yüzden, Nietzsche 'Dünyanın bütününün karakteri, zorunluluk yokluğundan dolayı değil; düzen, eklemleme, biçim, güzellik, bilgelik yokluğundan dolayı ezelden beri kaosun karakteridir' (Foucault, 2015, s. 172) açıklamasında bulunur. Çünkü dünya insanı taklit etmeye çalışmaz ve hiçbir yasa tanımaz. Bilgi ile bilinen şeyler arasındaki ilişki, iktidar ve şiddet ilişkisine dayalıdır. Böylece, bilgi sisteminin merkezinde artık, Tanrı'nın varlığı da zorunlu değildir. Bilginin mücadele etmek zorunda olduğu dünya düzensiz, bağlantısız, biçimsiz, güzelliksiz, bilgelikten yoksun, uyumsuz bir dünyadır (Foucault, 2015, s. 172).

Heterotopyaların dördüncü ilkesi ise daha çok zamanla ilişkili olup, mekan içerisinde farklı boyutta birer zaman edinimine odaklanmalarıdır. Foucault, geleneksel zaman tabiriyle kastettiği tarihsel zaman anlayışından kopuk bir şekilde zaman dilimlerindeki birikmeler, bölünmeler ve farklılıklara 'heterokroni' adını vermiştir (Foucault, 2014, s. 299). Bu bakımdan mezarlıkları tekrar ele alan Foucault, bir bireyin yaşamının yok olması, silinmesi açısından hem kaybolmayı hem de sonsuzluğu simgeledikleri için mezarlıkları oldukça heterokronik yerler olarak görür. Foucault, genel bir tanımdan sonra heterokronileri üçe ayırır. Bunlardan birincisi, sonsuz zaman biriktiren müze ve kütüphanelerdir. Zamanın yığılmasına olanak veren bu mekanlardan müzelerde, daha çok tarihsel bir birikim söz konusuysen, kütüphanelerde de bilgi birikimi mevcuttur. Ancak, Foucault müzeleri bir tür kültürel bellek işlevi görmelerinden dolayı, günümüz müze ve hatta sanat galerilerinden ayırır. Çünkü retrospektif ve seçki niteliğindeki eserleri bünyesinde barındıran müzeler, tarihe ve zamana dair ancak küçük bir kesit sunabilir. Oysaki modernizmi inşa eden mekanlar olarak nitelendirilen müzeler kapsamlı bir tarihsel birikime sahiptir. Ancak, Berlin Altes, British Museum gibi birçok Avrupa müzesi de siyasi eleştirilerin hedef noktasında kalmıştır. Çünkü kendi kültürü dışında çok farklı kültürlerle ait sanat eserlerini yığılmacı bir anlayışla tahakküm altına almaları dolayısıyla kolonyal politikalara hizmet ettikleri gibi çıkarımlar yapılmıştır. Kimi çevrelerden ise sadece evrensellik adına atılan büyük bir adım olarak görülerek olumlu tepkiler almıştır. Zaten Foucault da bu farkındalıkla şu sözleri sarf etmiştir: *'On yedinci yüzyıl sonuna kadar müzeler ve kütüphaneler kişisel bir tercihin ifadesiydi. Buna karşılık, her şeyi biriktirme fikri, bir tür genel arşiv oluşturma fikri, bütün zamanları, bütün dönemleri, bütün biçimleri, bütün zevkleri bir yere kapama istenci, zamanın dışında yer alacak ve zamanın zarar veremeyeceği bir yer oluşturma fikri, kınıldamayacak bir yerde zamanın bir tür kalıcı ve sonsuz birikimini örgütleme projesi; tüm bunlar bizim modernliğimize aittir. Müze ve kütüphane, on dokuzuncu yüzyıl Batı kültürüne özgü heterotopyalardır'* (Foucault, 2014, s. 299).

İkinci tip ise, birincinin tam tersine geçici zamana bağlı heterokronilerdir. Bunlar, geçici bir şekilde kurulan panayır, sirkler, fuarlar ve festivaller gibi genellikle eğlence amaçlı düzenlenen mekanlardır (Foucault, 2014, s. 299). Kronik heterotopyalar oldukları için boş alanları ve dolayısıyla şehir kıyılarını mesken edinirler. Bazı fuarlar ise ayda bir veya yılda bir gibi belirli periyotlarda aynı mekanlarda tekrarlanır ve işlevlerini yerine getirip sürelerini doldurdıkları anda da arkalarında Foucault'nun tasviriyle olağanüstü bir boşluk bırakırlar. Son olarak üçüncü tip heterokroniler ise, ilk ikisinin sentezi olan tatil köyleridir (Foucault, 2014, s. 300). Çünkü bunlar, hem sonsuz zaman biriktiren hem de eğlence odaklı mekanlardır. Örneğin, Polinezya köyleri sakinlerine buradaki ilkel yaşamı deneyimleyebilme fırsatı sunduğu için adeta zamanı ortadan kaldırmış gibi olurlar. Böylelikle, Djerba'daki saz kulübeler, kütüphanelerin ve müzelerin işlevselliğine benzerlik göstererek zamansızlık yaratırlar. Aslında, buradaki zamansızlık aynı zamanda kavuşulan zaman olduğu için kütüphane ve müzelerle koşuttular. Çünkü ortadan kalkan zaman bir tür tüm zamana kavuşmak gibidir; sanki tüm insanlık tarihine dolaysız bir tür büyük bilgi gibi kavuşmuşuzdur (Foucault, 2014, s. 300). Kısacası,

Foucault ilkel yaşamı deneyimlemeyi insanlığın en başına götüreceği düşüncesiyle o zamanlar için daha bir tarih yazılmamış olduğuna dikkat çeker ve tarihsizlik de zaten zamansızlık, zamanı ortadan kaldırmak demektir. Ayrıca, şimdiden geçmişe, geriye doğru yapılan bu yolculuk da, aradaki tüm zaman dilimleriyle birlikte geçmişten günümüze kadar tüm insanlık tarihine hakim olduğumuz anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, tecrübe ederek, yaşayarak edindiğimiz bir insanlık tarihi bilgisine sahip olmamız bizi tüm zamanlara kavuşturmuştur.

Heterotopyaların beşinci ilkesi ise, ulaşılabilirlik ya da yalıtılmışlık açısından mekanların kendi içinde bir açılma ve kapanma sisteminin olmasıdır. Genellikle, hiçbir heterotopyaya da bir kamusal alandaki gibi rahatlıkla giriş, çıkış yapılmaz. Dolayısıyla bu tip heterotopyalar dörde ayrılır. Bunlardan birincisi, tamamen kapalı olan heterotopyalardır. Örneğin, kışla ve hapishaneler girişi zorunlu, ancak çıkışı izne bağlı olan mekanlardır. Bunlar, sapma heterotopyalarında da bahsedildiği gibi kontrol mekanizmalarıdır. İkincisi ise, sınırlı giriş-çıkış yapılabilen heterotopyalardır. Yani, giriş yapabilmek için belirli ritüel ve buyruklara uymak zorunda olduğumuz mekanlardır. Foucault, bu heterotopyalara arınma faaliyetleri ile ilintili bir şekilde Müslüman hamamları ile İskandinav saunalarını örnek gösterir. Ancak, Müslüman hamamlarındaki arınmanın hem sağlık hem de din ile ilgili; İskandinav saunalarındaki arınmanın ise sadece sağlıkla ilgili olduğunu da ekler. Bizim toplumumuzda camilerdeki gibi daha çok dini değerlerin baskınlığından kaynaklı mekânsal kurallar konulmuşsa da, bu kısıtlamalar kültürlere göre değişiklik gösterebilir. Üçüncü tip heterotopya ise girişi serbest olmasına rağmen çeşitli dışlanmaların rastlanıldığı mekanlardır. Kişi istediği gibi girdiğini zanneder, ama aslında bu bir yanılsamadır. Bunlara örnek olarak, Brezilya'nın büyük çiftliklerinde ve Güney Amerika'nın bazı yerlerinde bulunan konuk odaları gösterilebilir. Oralara yolu düşen her yolcu bir gece dinlenmek ve uyumak için bu odalarda konaklayabilir, ancak ailenin bulunduğu odalara giremez. Evin konuk odalarının mimarisi de zaten tecrit edilmek üzere tasarlanmıştır. Kişi bu yüzden, kabul edilmiş olsa da aynı zamanda dışlanmıştır. Açılma-kapanma sistemli son heterotopya da aslında bir öncekinin farklı bir varyasyonudur. Üçüncü tipin artık Batı kültüründe pek var olmadığını belirten Foucault, son gruba özellikle yol kenarlarında bulunan Amerikan motellerini dahil eder. Şöyle ki, arabayla gelinip yanında metresle giriş yapılan bu mekanlar, gayrimeşru cinsellik amaçlı kullanılmakta ve bu oldukça korunaklı ve gizli bir şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, üçüncü heterotopyadaki dışlanmanın burada gizliliğe dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Son olarak üçüncü tip heterotopyalara dahil olabileceği düşünülen bir örnekten bahsedebiliriz. Foucault'nun açılma-kapanma sistemli heterotopyalarında dini, askeri, kültürel ve cinsellik bağlamındaki mekanlar ele alınmıştır. Burada ortaya konulacak önerme ise kendi içinde bir hiyerarşi barındıran kamu yapılarıdır. Özellikle, köklü üniversiteler ve içindeki birimleşme buna örnek gösterilebilir. Örneğin, bir fakülteyi onu oluşturan birimleriyle birlikte düşünürsek, dekanlık, anabilim başkanlığı, bölüm başkanlığı gibi sıralanabilir. Ancak, burada dikkat çekmek istenilen nokta, makam odalarıdır. Çünkü, üniversite birimi dahilindeki odalara serbestçe girilebilmesine rağmen, üçüncü heterotopya tipindeki dışlanma burada da hissedilir. Örneğin, üniversitenin en üst mevkisinin rektöre ait olduğu bilinir. Hukuki ve idari çerçevede bir rektörün müsait olma durumuna göre odasına girilmesinde bir mahzur da yoktur. Öğrencisinden profesörüne kadar herkes, rektörün odasına girip onunla görüşebilir. Ancak, bu bizim toplumumuzda uygulanmadığı gibi pek de kabul görmez. Üniversitelerdeki hiyerarşik görüşme biçimleri en üstten en alta tüm birimlerde kendini gösterir. Foucault ise birimleşme dediğimiz bu durumu, 'blok' mefhumu içinde değerlendirir. Ona göre, *'kapasitelerin ayarlanmasının, iletişim şebekeleri ve iktidar ilişkilerinin düzenli ve uyumlu sistemler oluşturduğu 'bloklar' vardır. Bir eğitim kurumunun mekânsal düzeni, kendi içsel yaşamını yönlendiren ayrıntılı düzenlemeleri, orada düzenlenen değişik etkinlikler, tanımlanmış işlevleri, yerleri ve yüzleriyle yaşamını o kurumda geçiren ya da orada birbirleriyle karşılaşan çeşitli bireyler; bütün bunlar, bir kapasite-iletişim-iktidar bloku meydana getirir'* (Foucault, 2014, s. 71).

Başka bir örnek olarak adliye binalarındaki mahkeme salonları incelenebilir. Mahkeme salonları ise sınırlı giriş-çıkış yapılabilen ikinci tür heterotopyalar grubuna girer. Yine bizim toplumuza has bir özellik olarak mahkeme salonlarında duruşma öncesinde, duruşma esnasında ve hatta sonrasında uygulanması gereken davranış biçimleri vardır. Mahkeme salonlarına girilmesinden hakimle konuşma tarzına ve sanıkla birlikte salondaki herkesin giyim ve kuşamına kadar her şeyin belirli bir kuralı, sınırı ve eylem biçimi vardır. Bu durumun adalete ve hukuka duyulan saygıdan kaynaklandığı

düşünüldüğünde özellikle bizim toplumumuzda bu kadar keskin ve ciddi ayrımların bulunduğu söylenebilir.

Heterotopyaların sonuncu ilkesi, birbirine bağladığı diğer tüm mekanlarla ilişki içerisinde olmasıdır. Yani, bir heterotopyanın dışında kalan mekanlar açısından da bir işlevi vardır. Bu işlev, iki ekstrem kutup arasında ortaya çıkar (Foucault, 2014, s. 301). Böylelikle, bu heterotopyaların birinci rolü, her gerçek mekanın insan hayatının bölümlenmiş olduğu tüm alanları içinde daha da aldatıcı olduğu gibi ortaya koyan bir yanılsama alanı yaratmaktır. Örneğin, genelevler böyle bir özellik taşır; çünkü sadece cinsel arzuların gerçekleştirildiği yerler olmalarının dışında gerçek hayattaki davranışların dışında hareket edildiği için insanları kendi hayatlarından farklılaştırmaları dolayısıyla bir yanılsama yaşatırlar. Bu heterotopyaların tam tersi özellikteki ikinci rolü ise, bizimki gibi düzensiz, kötü inşa edilmiş, karmakarışık düzenlenmiş mekanlara karşın, bir o kadar mükemmel, titiz ve düzenli yerleştirilmiş diğer mekan olan, bir başka gerçek mekan yaratmaktır. Foucault'ya göre bu tip mekanlar, yanılsamanın değil; 'ödüllendirmenin heterotopyası' olarak adlandırılır ve kısmen bazı koloniler bu tarzda işlev görür (Foucault, 2014, s. 301).

Foucault, bu mükemmelleştirilmiş topluluklar olarak Püriten ve Cizvit kolonilerini örnek gösterir. On yedinci yüzyılda, birinci sömürgecilik dalgası sırasında İngilizlerin Amerika'da kurduğu Püriten topluluklarını ve yine, Güney Amerika'da kurulmuş olan Cizvit kolonilerini 'insan mükemmelliğinin fiilen gerçekleştiği, son derece kurallı, harikulade koloniler' (Foucault, 2014, s. 301) şeklinde nitelendirmektedir. Bu durumda, Foucault'nun bu koloniler için kullandığı 'ödüllendirmenin heterotopyası' adlandırmasının muğlaklığını gidermek, en azından yorumlamak gerekecektir. İlk başta, Foucault'nun bunun tüm koloniler için geçerli olmadığını farkındalığıyla söylediği cümle arasında geçirdiği 'kısmen bazı koloniler' sözlerinden anlaşılmaktadır. Ancak, birçok koloninin tahakküm altında kalması dolayısıyla özellikle ekonomik ve kültürel sıkıntılar yaşadığı bilinen bir gerçekken, sömürgeleştirme politikalarına amiyane tabirle bir mükafatmış gibi yaklaşılması taraflı bir görüşün göstergesidir.

Foucault, sonrasında Cizvitlerin yaşamına dair kesitler sunarak yazısına devam ederken, onların dini inanışları çerçevesinde nasıl planlı bir yerleşim yapılandırdıklarına (haç şeklinde yerleşim düzeni) ve kurallara sıkı sıkı bağlı sosyal bir yaşam sürdürdüklerine değinmiştir. Foucault'nun her iki koloni örneği de, dini merkezli toplumların azınlıkken, zamanla büyük politik ve ekonomik güçler haline gelmeleriyle mensup oldukları devletten farklılaşarak çok başka bir 'öteki mekan' yarattıklarını açıklamaktadır. Bu farklılaşma bizi aynı zamanda Platon'un 'ideal devlet'ine götürür. Daha öncede değinildiği üzere, Platon bireyin toplumsuz kendi başına bir fayda sağlamadığı ve bir anlam ifade etmediği görüşündedir. Bu yüzden, devleti doğal bir düzen olarak canlı bir organizmaya benzetmiştir. Dolayısıyla, devletin her organı ancak bütün bir yapı (beden) içinde yaşayabilmektedir. Böylelikle, organın beden dışında yaşayamaması durumu 'bedensiz organ' mefhumuna karşılık gelmektedir. Ancak, Cizvit kolonilerinde bu durum tam tersi şeklinde yaşanmıştır. Devletsiz, küçük bir azınlık olarak kendi inançları doğrultusunda yaşayabilmeyi başarmışlardır. Bu da demek oluyor ki, onlar 'organsız bedenler'dir. Ancak, Artaud'un keşfettiği bir söylem olarak 'organsız beden' aslında organizmalara karşıdır. Yoksa zaten organlar dışarıda yaşayamaz ama beden de asla bir organizma değildir: 'Beden bedendir, yalnızdır ve organlara ihtiyacı yoktur' (Zourabichvili, 2011, s. 133). Organsız beden (OsB) fikrini ele alarak birçok farklı kavram geliştiren Deleuze de bir ayrıma dikkat çeker: OsB, her organın kendi yerinde olduğu, her organa kimliğini belirleyen bir rolün tayin edildiği organizmaya karşıdır (Zourabichvili, 2011, s. 135). Yani, organların organizasyonuna, organların organize işleyişine karşı olunmasından dolayı organizmalar bedeninin düşmanıdır. Sonuç olarak, örnekte verilen kolonilerin köklerinden koparılarak mevcut toplumsal düzenin dışında kalmaları 'organsız beden' fikrine uygun düşerken, aynı zamanda onları yurtsuzlaştırmaktadır. Ancak, kolonilerin öncesinden farklı bir yerde ve farklı bir sistemle yeni bir oluşla toplumsal yapının tekrar öğeleri haline gelmeleri de onları tekrar yeryurt sahibi yapmaktadır.

SONUÇ

Foucault'nun kendi deyimiyle arkeolojik bir kazıya benzettiği 'kökenbilimsel' metodolojiyle geliştirdiği 'sorunsallaştırma' tekniği cinselliğin, deliliğin ve cezanın tarihini yazmasındaki mihenk taşıdır. Çünkü Foucault, bu teknikle bazı dönemler için sorun edilmiş olguları gün yüzüne çıkarmakla kalmaz; o dönemin tüm toplumsal ve kültürel değerlerini, yönetim biçimlerini kapsayan gerçek bir

insanlık tarihi külliyatı ortaya koyar. Farklı dinamik ve parametrelerle oluşturduğu iktidar mefhumu da, toplumun öznelere olan bizlere yaşamın gerçekte ne olduğuna dair yeni bir bakış açısı kazandırır. Örneğin, 18. yüzyıl sonrası tüm modern iktidarları tanımlamak için kullandığı biyoiktidarların ‘bölücü pratiklerle’ deli ile akıllıyı, hasta ile sağlıklıyı, suçlular ile ‘iyi çocuklar’ı bölüp birbirinden ayıran sınıflandırma düzeniyle öznenin nesneleştirildiğini öne sürer. Topos’a sosyal ve kültürel farklı boyutlar katarak özne ve iktidar kuramlarıyla ilintili geliştirdiği ‘Heterotopya’ları ise hayatımızın her alanını işgal eden ama bizim farkında bile olmadığımız mekanlar, yerler, uzamlardır. Foucault’nun sistematikleştirdiği iktidar mekanizmalarının görünür ve bilinir yasak ve kısıtlamalarından farklı olarak bu öteki mekanların kültürel ve sosyolojik kuralları öznelere tarafından gönüllülikle kabul edilir ve uygulanır. Foucault’nun bilgi/iktidar kavramının ilişkiler ağı içerisinde deneyim biçimleriyle ilintili olan öznenin nesneleştirilmesi ve kişinin kendini özneleştirmesi bu kabullenışı açıklayan olgulardır. Çünkü Foucault’nun tarihi mekan yaratır; şöyle ki her yeni bir sorunsallaştırma, iktidar mekanizmalarına yeni bir yer, yeni bir alan açar. Örneğin, cezanın tarihi yazılırken bir sorun olarak suç söylemleştirildiğinde, suçun kendisi özel bir deneyim haline dönüşecektir. Bu deneyimin öznesi olmayı kabul eden kişi de, davranışlarını deneyimlerin içerimlediği normlara göre sınırlandırarak, disiplini içselleştirerek kişi kendisini özneye dönüştürecektir. Böylelikle, sorunsallaştırmanın gerektirdiği söylemsel pratik, suç; araştırma alanı için gereken ortamı sağlayan kurum da hapishane olacaktır. Yani, söylemsel olmayan pratiklerden hapishane, suçun sorunsallaştırılması sayesinde ortaya çıkan bir kurum olmuştur.

Heterotopyalar da, bazen aynı şekilde deneyim biçimleri sunabilmektedir. Örneğin, sınırlı giriş-çıkış yapılabilen heterotopyalardan olan hamama giriş yapabilmek için belirli ritüel ve buyruklara uymak zorunludur. Dolayısıyla, kültürel kodların bize sunduğu gönüllü kabullenişle de bir bakıma kişi kendisini özneye dönüştürür. Ayrıca heterotopyalar öznelere nesneleştirilmesiyle alakalı tüm politik, dini, kültürel söylemlerin farklılaşmasından kaynaklanan dönemsel koşullara göre anlam kaymalarına uğrayabilirler. Ancak, iktidarın gücü için elzem olan kontrol mekanizmalarının aksine inşası zorunlu olmayan daha plansız, doğal ve hatta bazen kişisel olan heterotopyalar da vardır. Bunun yanı sıra, heterotopyaların öznelere ve diğer mekanlarla kurdukları ilişkiler neticesinde türlerinden bazıları yok olabilirken yenilerinin eklenmesiyle çeşitleri de artabilir. Tam tersi şekilde, insani eylemlerden özerk, mistik ve ezoterik anlamlarla yüklü heterotopyalar da vardır; Doğu’ya özgü bahçeler ve Budist tapınakları bunların en güzel örneğidir. Her zaman belirli coğrafi işaretler ya da mekansal düzenlemeler gerektirmeyen genellikle gemiler ve halılar gibi heterotopyalar ise sembolik ve soyut anlamlar içerirler. Sonuç olarak, Foucault’nun ‘gerçekleşen ütopiyalar’ şeklinde tanımladığı heterotopyalar, toplumun kurumsallaşmasında yer alan ötekiliğin gerçek mekanları/uzamlarıdır. İktidar mekanizmalarına nazaran daha olumlu çağrışımlarda bulunan birbirini tersleyen ya da ilişki kuran, sıra dışı, akışkan heterotopyalar ne kamusal alanlar gibi kolay ulaşılabilirliği olan yerlerdir ne de sadece iktidar tahakkümünün yarattığı gibi mekanlardır, onlar öteki, başka uzamlardır; ilişkiler ağı içerisinde özne ve yaşamlarla kaçınılmaz iletişimi ve sonsuz etkileşimi olan rejeneratif dinamiklerdir.

Rejeneratif dinamikler, biyolojik bir bağlamda Foucault’nun ‘insan biçimi’ ile ilişki kurar. Foucault, insan biçimini, onu meydana getiren içsel ve dışsal güçlerinin birleşiminin yeni bir form alması şeklinde tanımlar. Foucault, Klasik Çağ insanının aşkınlık ve içkinlik mefhumlarıyla ilintili bir şekilde içsel ve dışsal iki bileşiminin Tanrı fikrini; 19. yüzyıl insanının da hayat, emek, dil şeklindeki üç dış gücü kendinde içselleştirmesiyle insan biçimini ortaya çıkardığını söyler. Böylece rejeneratif dinamikler, insan biçiminin tarihsel koşullara bağlı bir şekilde başka yeni birleşimlerden meydana gelmesine neden olan güçlerin de sürekli olarak değişmesi ya da yenilenmesi olarak açıklanabilir. Foucault, dış güçleri genellikle, toplumsal ve tarihsel oluşumların etkisi altında şekillenen iktidar mekanizmaları olarak açıklar. Şöyle ki, Foucault Klasik Çağ ve 19. yüzyıl insan biçimlerinden örnek verirken, bir bakıma insanı biyolojik bir varlık olmaktan çıkararak ona kimlik kazandırmaktadır. Dolayısıyla, Foucault’nun sorunsallaştırma tekniği ile Lacan’ın özneleşme süreci benzerlikler gösterir. Foucault’ya göre, herhangi bir olay veya olgu söylemleştirildiğinde, o sorun deneyim haline dönüşecektir. Kişi de davranışlarını deneyimin izin verdiği eylemsel ve düşünsel çerçeve içinde sınırlandırarak ve iktidar tarafından konulan kural ve normları içselleştirerek kendisini özneleştirecektir. Foucault’da özneleşme söylemleştirmeyele gerçekleşirken, Lacan’da dilin simgeler aracılığıyla gerçekleşir. Böylelikle, ikisi de sosyokültürel dinamikler üzerinden özneyi kurarken Foucault’da bu süreç, sadece daha politik gelişir. Örneğin, Foucault söyleminde deli ile akıllıyı ayıran

bölücü pratikler, iktidar mekanizmalarıdır. Lacan anlatısında ise, insan benlik kazanıncaya kadar tüm nesne ve kişilerle bir bütünlük ilişkisi içindedir ve bölünme ise dil yoluyla gerçekleşir. Yani, dille kurulan özne her zaman dille bölünür, çünkü özne yaşadığı sürece bu bölünmüşlükten çıkamaz. Böylelikle, Foucault ve Lacan'da özneleşme süreçleri her ne kadar birbirinden farklı dinamikler ile gerçekleşse de, aslında her ikisinde de özne, dış güçler sayesinde kimlik kazanır. Dolayısıyla, özneleşme bir bakıma insan biçiminin tarihsel mutasyonlara uğradıktan sonra kimlik değiştirmesiyle ilintilidir.

Nitekim, bir varsayımda bulunursak, modernizmin dış güçleri sanayileşme, kentleşme ve kurumsallaşma; insana için özellikleri de bireyselleşme, özgürlük, homojenlik olarak düşünülebilir. Aynı şekilde postmodernizmin dış güçleri kitle iletişim araçları, kopya ve tekrar, kitle kültürü; insana için özellikleri de tüketim alışkanlığı, ortak beğeni, heterojenlik şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla, modern insan ulusal bir kimlik kazanırken, postmodern insan kültürel bir kimlik kazanır. Yukarıda her iki dönemdeki dış güçlere dair örnekler, Foucault'nun dış güçleri toplumsal ve tarihsel oluşumların etkisi altında şekillenen iktidar mekanizmaları olarak tanımlaması üzerinden verilmiştir. Çünkü iktidar mekanizmalarının özellikle toplumda köklü değişiklikler meydana getirme gibi bir işlevi vardır. Modernizmdeki en büyük toplumsal yenilik ise, sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu fiziksel gücün sağlanması amacıyla başlayan şehircilik hareketleridir. Dolayısıyla modernizmde toposa dair bir bilinç değişimi de yaşanır ve bu değişim, heterotopyanın etimolojik açılımının tekrar yapılmasını gerekli kılar. Şöyle ki kentleşme, Foucault'nun mezarlıkları gibi zaman içinde işlev değişikliğine uğrayan heterotopyalara örnek gösterilebilir. Çünkü tarihler boyunca doğayla iç içe idame ettirilen toplumsal yaşam kırsaldan kopararak beton binalara taşınmıştır. İnsanın doğadan kopuşu, aynı zamanda insan varoluşu ve benliğinde yaşanan bir yabancılaşmaya da referans verir ve bu yabancılaşma ise çalışmanın giriş yazısında bahsedildiği üzere bebeğin plasentadan ayrılarak ilk defa toposla kurduğu ilişkideki yabancılaşmaya benzetilebilir. Belki de, Lacan'ın tanımlanması zor gerçeklik ilkesi, tam da burada devreye girmektedir. Doğanın bir parçası olan insanın kültürel kodlarla sistemin öğelerini içselleştirmesiyle artık doğaya karşı yabancılaşması, gerçekliğin Lacancı tabirle olmadığı ya da sadece kültürel bir gerçekliğin olduğu manasına gelebilir. Çünkü, modern bir dünyada hayata gelmiş bir çocuğun apartman dairesinde yaşaması onun kendi gerçekliği gibi algılansa da, ontolojik olarak çocuğun hala doğaya yönelim içinde olduğu ve doğadaki yaşam koşullarının elverişsizliğini kodlayan toplumsal normlarla bilinçdışında bunu bastırıldığı düşünülebilir. Dolayısıyla topos, gerçek anlamda toprağı imleyen bir yer olarak tanımlanırken, bilinçdışına simgesel olarak gönderme yapan bir yer olarak da ifade edilebilir.

Topos, özellikle tarihsel avangardların ütopyik dünya tasarılarında simgesel olarak önemli bir yer tutar. Örneğin, sürrealistler psişik otomatizm araçsallığında hayal ve fantezi dünyasını, akıl ve mantığın sıradan dünyasıyla ilişkilendirmeyi amaçlar. Bunun yanı sıra, marksist ve sosyalist düşünceden beslenen sürrealist avangardlar, hayatla sanatı entegre etme uğraşları doğrultusunda devrimci bir eğilim sergiler. Ancak, 1930'larda avangard sanat gündelik hayatın dönüştürülmesini benimserken, Andre Breton'un artık devrimci hareket içinde yer almadığını düşünen bazı sürrealistler, bu davayı devralarak sitüasyonizm çatısı altında sürdürmeye çalışır. Sitüasyonist Enternasyonal'in kurucu figürlerinden Guy Debord ise sürrealistlerin bilinçaltı odacıklarının mekanı ve zamanı tanımlamadaki arzu ve istenç mefhumlarının kitlesel tüketimi körükleyebileceğini ve böylece sanatın da metalaşacağını dile getirir. Bu yüzden de Debord, hayatı değiştirecek olan avangard sanatı rüyalarla tasavvur edilen ütopyik sınırlardan ve mekanlardan kurtarmak ve salt gerçekliğe kavuşturmak ister. Dolayısıyla Debord öncülüğünde sitüasyonistler sosyal hayatı imleyen yeni kelimeler ve ifade biçimleri üretirler. Şöyle ki, sitüasyonist kavramı 'üniter bir çevrenin ve bir oyununun kolektif örgütü tarafından somut ve kasıtlı bir şekilde yapılandırılan bir hayat anı veya varedilmiş durumu' (Erdoğan, 2008, s. 19) olarak açıklanır. Bununla birlikte, Sitüasyonist Enternasyonal'in diğer iki önemli kavramı *dérive* ve *psikocoğrafya*'dır. *Dérive* kavramı sürrealizmde flanöre denk gelir. Ancak, flanör kenti amaçsızca, eylemsizce dolaşırken; *derive*, gözlemi kenti dönüştürme pratiği içinde gerçekleştirir. Yani, rastlantısal ve keyfi bir sanatsal deneyimden öte, siyasal bir eylemi gerektiren yapısıyla *dérive*, çelişkileri teşhir ederek ve alternatifleri sunarak haritaların arka planında kalan ve görülmesi öylece kolay olmayan kentsel unsurları

dönüştürür.¹³ Sitüasyonist Enternasyonal sözlüğüne göre psikocoğrafya ise, kasten ya da bilinçsiz bir şekilde düzenlenmiş coğrafi koşulların, bireylerin duyguları ve davranışları üzerindeki özgül etkilerinin bir çalışması olarak tanımlanmaktadır (Covery, 2011, s. 78). Dolayısıyla, psikocoğrafya kentin toplumsal yapısıyla nesnel, kentin birey üzerinde bıraktığı izlerle de öznel bir pratik olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte psikocoğrafya, derive olmadan aktif olamaz, aynı durum derive için de geçerlidir, böylece bu iki kavram özne ve topos ikiliğinde çalışır.

Özne-topos diyalektiği ise Foucault'nun 'Heterotopya' kavramını hatırlatır. Çünkü Foucault, topos'a mekansal ve uzamsal farklı iki boyut katarak güç odaklarına dair bir bilinç kazandırır. Ancak Foucault özne ve iktidar kavramlarıyla sadece kontrol mekanizmalarının yarattığı toplumsal düzen ve yapıya işaret etmez. Çünkü siyaset ve bilgi rejimleri dışında toplumun kendi inşa ettiği birçok kültürel form ve etnografik unsur vardır ki Foucault bunları 'Heterotopya' olarak adlandırır. Derivelere keşfettiği psikocoğrafya da, haritaların gösteremediği toplumsal yapının tüm yasaklarını, tabularını ve bazen de sınıf çatışmalarını, ekonomik savaşlarını ve kültürel değerlerini gerçek bir şekilde ortaya koyar ve Foucault'nun gerçekleşen ütopyalar olarak tanımladığı heterotopya, bu şekliyle psikocoğrafyanın realist tutumuyla oldukça özdeşleşir. Ayrıca psikocoğrafya kentleşmenin, sanayileşmenin, teknolojinin toposu labirentimsi çıkmaz sokaklara dönüştürmesiyle kurulan kaotik düzeni de eleştirir. İktidar mekanizmalarıyla ilişkili kurumsallaşma gösteren heterotopyalarda, bu eleştirel tavır, zaten en başından itibaren vardır. Bununla birlikte, psikocoğrafya ve heterotopyanın sözcük dizilimine bakıldığında her ikisi de iki sözcükten oluşur, tek tek sözcüklerine ayrıldıklarında ise semantik olarak her iki kavramın da sadece toplumsal bir eleştiri niteliğinde geliştirildiği düşünülür. Şöyle ki, psiko-coğrafya ve heterotopya'nın zaten anlamları gayet açık gibi görünse de, dönemin koşulları düşünüldüğünde postmodernizme yapılan incelikli göndermeler anlaşılır. Her iki kavramın da avangardların ütöpik dünya tasarısıyla ve postmodernizmin çoğulculuk ilkesiyle ilintili bir şekilde öteki bir uzam ereğinde ortaya çıkarıldığı söylenebilir. Çünkü sitüasyonistlerle birlikte 1968 Mayıs Olayları'na destek veren isimler arasında Foucault'nun ve Lacan'ın da olması, bu savı doğrular niteliktedir.

Bilindiği üzere, 1968 Mayıs Olayları'nı fitilleyen birçok farklı dinamik söz konusu olmuştur: Cinsel eşitsizlikten işçi ve öğrenci haklarına, Cezayir sömürüsüne önyak olan Fransa'ya yönelik artan tepkilerden, ABD'nin Vietnam'a açtığı savaşa kadar çeşitli olaylardan rahatsızlık duyan ve endişe taşıyan birçok Avrupa ülkesinde protestolar düzenlenmiştir. Bu protesto ve gösterilere işçiler, öğrenciler, yazarlar, sanatçılar, aktivistler, filozoflar gibi toplumun her kesiminden insan katılmıştır. Böylece, birçok farklı sebeple bir araya gelerek oluşturulan düşünce ve kimlik çeşitliğinin dünya çapında bu denli yankı uyandırması 1968 ruhunun postmodernizmi başlatan etkenler arasında görülmesine neden olmuştur. Yani Lacan, Foucault veya Sitüasyonistler o dönem için farkında olmasalar da, dünya gerçekten değişmekte ve farklı özneler tesis etmekteydi. Dolayısıyla, modernizmin ulusal kimliği kültürel kimliğe evrilmekte, enformasyon çağı ise yavaş yavaş meyvelerini vermekteydi. Aslında Foucault'nun ve Lacan'ın sezindiği ama tam olarak yaşamadan belki de ucundan yakalayabildiği bu yeni çağda Nietzsche'nin üst-insanı veya Foucault'nun 'insanın ölümü' çoktan son bulmuştu.

Günümüzün rejeneratif dinamiklerinde ise artık teknoloji başrolü oynamaktadır. Modernizm ve postmodernizmin yaratmaya çalıştığı kimlikler yıkıma uğrarken belki de androjenleşme hükmünü ilan etmektedir ya da yeni insan biçimi, yapay zekanın aktif rol oynadığı transhuman veya posthumana evrilmektedir. Foucault'nun iktidar aygıtları da artık sosyal medya aracılığıyla görevini yerine getirirken¹⁴, Lacan'ın benlik kuramı sanal gerçeklik içinde yeni bir boyut kazanmaktadır. Yeni

¹³ Ali Artun, 21.05.2019 tarihinde Ankara Mimarlar Derneği'nde gerçekleştirdiği konuşmasında derive ve flanör arasındaki ayrıma dikkat çeker.

¹⁴ Günümüzün en önemli iktidar aygıtlarından biri teknolojidir ve sosyal medya hesapları üzerinden bile bireyler tahakküm altına alınmaya çalışılmaktadır. Örneğin, Cambridge Analytica adlı bir araştırma şirketi, Trump'ın ve Brexit'in seçim kampanyaları için çalışmış ve seçmenlerin sosyal medya hesapları üzerinden kişisel verilerine ulaşmıştır. Milyonlarca seçmeni çeşitli anket, bildirim ve özel mesajlarla manipüle ederek oylarını çalıştıkları adaylara vermeleri için yönlendirmişlerdir. Bununla birlikte, sosyal medya iktidar aygıtı olabildiği gibi heterotopya olarak da işlev görebilir. Çünkü kişi kendi isteğiyle simgesel (sanal) bir uzamda, yeni bir gerçek ben oluşturmakta ve onu içselleştirmektedir.

heterotopyalar ise ağ-kentlerden örülü öteki bir uzam yaratırken, gerçek olmayan kimlikler sanal bir heterotopyada kendi yanlısalarını yaşamaktadır.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışmada 2 Mayıs 2019 tarihinde <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> adresinden erişilen Foucault'nun heterotopyayla ilgili tek kapsamlı açıklama yaptığı 'Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias' adlı İngilizce makalesinin Türkçe çevirisi tarafıma yapılarak makalede geçen bazı kavram ve kuramlar, Foucault felsefesine göre tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da iktidar ve direnme odakları*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- A. Artun (21.05.2019). *1968'in sanatı*. Ankara: Ankara Mimarlar Derneği.
- Artun, A. (2016). *Sanat ve siyaset: Kültür çağında sanat ve kültürel politika*. (5. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başer, N. (2012). *Lacan*. İstanbul: Say Yayınları.
- Baudelaire, C. (2004). *Modern hayatın ressamı*. (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Covery, M. (2011). *Psikocoğrafya: Londra yazıları*. (Çev: Selen Serezli). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Erdoğan, Ş. (2008). *Sitiyasyonist enternasyonal*. (Çev: Merve Darende, Melis Oflas, Artemis Günebakanlı). İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Bilginin arkeolojisi*. (Çev: Veli Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Bilme istenci üzerine dersler*. (Çev: Kerem Eksen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma, seçme yazılar 3*. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. (Çev: Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Entelektüelin siyasi işlevi, seçme yazılar 1*. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, toprak, nüfus*. (Çev: Ferhat Taylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (1984). *Of other spaces: Utopias and heterotopias*: 2 Mayıs 2019 tarihinde <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> adresinden erişildi.
- Foucault, M. (2017). *Öznellik ve hakikat*. (Çev: Sibel Yardımcı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar, seçme yazılar 2*. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2018). *Toplumunu savunmak gerekir*. (Çev: Şehsuvar Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Jain, D. (2014). *Özgürleşme makineleri: Deleuze ve Marx*. (Çev: Aslı İkizoğlu). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Lacan, J. (2017). *Babanın adları*. (Çev: Murat Erşen). İstanbul: MonoKL Yayınları.
- May, T. (2017). *Deleuze: Bir birey nasıl yaşayabilir?*. (Çev: Sercan Çalcı). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Platon. (2010). *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Selvi, Y. (2014). *Heterotopya üzerine görsel çözümlemeler*. Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Simmel, G. (2017). *Modern kültürde çatışma*. (Genişletilmiş 11. Baskı). (Çev: Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tıbbi Terimler Sözlüğü*. 2 Mayıs 2019 tarihinde <https://saglik.sozlugu.org/heterotopia/> adresinden erişildi.
- Toprak, İ. (2018). *Zamansallık ve mekansallık bağlamında heterotopyaların sentantik ve semantik irdelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze sözlüğü*. (Çev: Aziz Ufuk Kılıç). İstanbul: Say Yayınları.

Sanat Yapıtı Bellek İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Tekin

Geliş tarihi: 06.09.2019
Kabul tarihi: 27.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 486-496
Yıl: 2019

This article was checked by *inthal.net*.
Similarity Index 9%.

¹ Iğdır Üniversitesi, Türkiye
abdultekin@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-5392-562X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Post Prodüksiyon terimi Nicolas Bourriaud tarafından sanatta yapıtın icrası sonrası ifade eden ve sinema- televizyon dünyasının yaygın olarak kullandığı bir terimdir. Bu terim Bourriaud penceresinden sanatla ilişkilendirilirken daha çok yapıtın üretimi sonrasında meydana gelen etkiler üzerinden düşünmeyi önermektedir. Bu tarif açıkça zamanın sanat eserinde üretim sonrası daha önemli kılan bir yaklaşımı sunmaktadır. Zaman burada yalnızca değiştiren, dönüştüren yanı ile değil aynı zamanda yapıtı üreten kişinin kontrolü dışında gelişen bir etken olarak da önemli olduğu gözlenmektedir. Toplumsal anlamda yapıldığı zamanın ötesine geçen sanat eserlerinin bu bağlamda ulaşılan her bellekte farklı anlamlarla ilişkilendirilmesi önemsenmektedir. Zamanın yapıtın gerçek değerine ulaşmada önemli bir unsur olduğu gözlenir. Geleneksel müze ve galeri sisteminin eleştirisinde sıklıkla dile getirilen müzelerin ve galerilerin zamanın dönemsel özelliklerini yansıtmada yeterince uygun olmaması bu durumu destekler. Hatta dönüşen zamanın yapıtın anlamlandırılmasındaki etkilerinin tam anlamıyla ifadesinde de zamanın galeri ve müzelerde yeterince temsil edilemediği dahi iddia edilebilir. Aynı zamanda bu tür mekanların benzer zamanlarda yapılan eserleri bir araya getirerek eseri sunma yöntemi de üzerine düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu durum dönüşen zamanın etkilerini yeterince anlaşılabilmesinde önem taşımaktadır. Zamanın bütün bu etkileri değerlendirildiğinde post-prodüksiyon tanımının da hatırlattığı bellek zaman ilişkisi zamanın sanata etkileri hesaba katıldığında daha da önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Bellek, Sanat Yapıtı.

Relationship between Artworks and Memory

Assist. Prof. Dr. Abdül Tekin

First received: 06.09.2019

Accepted: 27.06.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 486-496

Year: 2019

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 9%.

¹ İğdır University, Turkey,
abdultekin@gmail.com,

ORCID ID 0000-0001-5392-562X

* Corresponding Author

ABSTRACT

Post production is a term widely used by the cinema and television world by Nicolas Bourriaud, who expresses after the performance of the work in art. This term is associated with art from the Bourriaud window, and suggests to think more about the effects that occur after the production of the work. This description clearly presents an approach that makes it more important to post-production in the art work of the time. Time is observed to be important not only in changing, transforming, but also as a developing factor outside the control of the person producing the artifact. In this context, it is important to relate the works of art to different meanings in every memory that is reached. It is observed that time is an important element in reaching the true value of the work. It supports the fact that museums and galleries, often expressed in criticism of the traditional museum and gallery system, are not suitable enough to reflect the periodic characteristics of time. In fact, it can be claimed that the time cannot be sufficiently represented in galleries and museums in the literal expression of its effects on the meaning of the work. At the same time, it is also important to consider the method of presenting works by combining the works of such spaces in similar times. This situation is important enough to understand the effects of the transformed time. When all these effects of time are evaluated, the memory-time relation which the post-production definition reminds is even more important when it is taken into account the effects of time on the art.

Keywords: Time, Memory and Art Product..

GİRİŞ

2019 sonbaharında İstanbul'da yapılması beklenen Uluslararası İstanbul Bienali'ne küratör olması için sanat dünyasında önemli etkiler yapmış bir isim olan Nicolas Bourriaud getirildi. Özellikle "İlişkisel Estetik" isimli eseri ile adından söz ettiren küratörün sanat yapıtında ikili algılamının önemine vurgu yaptığı değerlendirmeleri son derece önemlidir. Post prodüksiyon tanımı ile düşünürün belleğe yönelik bir ilişki türünü gündeme taşıdığı gözlenmektedir. Bellek yalnızca hatırda kalan unutulmayana ya da bir kavramla ilişkili bir temsili değil, kişiler arasındaki hali ile sanatçının pek de öngöremediği bir çizgide, yapıtın anımlanmasında da önem taşıyan ilişkiyi işaret etmektedir.

1. Sanat Yapıtının Üretimi Sonrasını Düşünmek

Neoliberal politikaların sanat ve toplumsal ilişkileri üzerine etkilerinin önemli ölçüde hissedildiği 1990'larda; yaptığı çıkışı sonrası Nicolas Bourriaud, "İlişkisel Estetik"te toplumsal ilişkiler temelinde, sanat eserinin dönüşümü hakkında önemli tespitler ortaya koymuştur. Bu tespitlerden bir tanesi de özellikle sanat nesnesinin ürettiği estetik değerin tüketim ilişkileri içinden yarattığı etkidir. İlişkisel Estetik'te Nicolas Bourriaud, modernizmin ilerleme sürecinde sanatın öncü rolünün değişerek olası evrenler üzerinden ilişkiler temelinde yeniden kurgulandığını belirtir.

Bu olası evrenlerde çağdaş sanatın zamanın tartışmaları etrafında kendini yeniden defalarca kurguladığı görülür. Bu tartışmaların içinde özellikle sanata atfedilen değerde Karl Marks'ın "Toplumsal Aralık" tanımlamasını mesnet alır. Sanatın, toplumsal-ekonomik yaşamdan azade kendi arzu ve önemini yaratarak ürettiği gerçekliği ile yer araması kendi varlığının meşruiyeti ile toplumsal alanda varlığına ilişkin farklı bir yol izler. Mehmet Doğan ilişki ve toplumsallık üzerine Marksçı felsefe temelinden hareketle yaşam şartlarının iyileştirilmesi penceresinden konuya yaklaşır. Bu iyileştirme salt ekonomik değil aksine sosyal ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir. Bu açıdan insani yaşam şartlarının günden güne iyileştirilmesi penceresinden estetiğin ilişki yaklaşımının temellerini oluşturur (Doğan, 1975, s. 118). Sanatçı kendi üretimi ile ortaya koyduğu bu türlü bir ilişkiyi toplumsal ilişkiler ağı içinde önemsemelidir.

Sanatın toplumsal varlık katmanları içinde yeniden değer kazandığı bu süreçte ilişkilerin önemi üzerinden yeni bir bellek arayışına girdiği gözlenir. Bourriaud tarih üzerinden yaptığı değerlendirmede değişen toplumsal roller üzerinden insani ilişkileri çözümlemektedir. Buna yönelik ise uygulamanın daha fazla oranda insan ilişkilerine odaklandığını 1990'lardan başlayarak ilişkilerin etrafında gelişen sanatsal uygulamaların önemsendiğini gözlenmektedir. Bu noktada özellikle sanatçının işini üretimi sonrasını değerlendiren işler üzerine odaklanıldığını belirtmektedir. Üretilen işler sanatçıların kurgulamadığı yönde toplumsallık fikirlerinin modelleri üzerinden oluşturulmaktadır (Bourriaud, 2005, s. 46).

Çağdaş zamanlardaki izleyicinin etkisine yönelik Başak Şenova, izleyicinin daha aktif olması gerektiğini belirtirken, izleyicinin beraberinde getirdiği geçmiş deneyimlerini, bilgi ve birikimlerini hayatta edindiği deneyimleri ile aktif olması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum ise izleyicinin pasif algılanışının değişimine yol açmasına vurgu yapar (Çalikoğlu, 2005, s.15). Özellikle ilişki sanatının 1960'ların başında ortaya çıkan kavramsal sanat ile bağlantılı olduğu yönünde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak kavramsal sanatın dışında ilişki sanatı denen şeyin bugünkü koşullar üzerinden sanatsal eylemlerin yarattığı sosyallikler çerçevesinden çözümlenmesi olarak görmek olasıdır. Burada muhtemel gelecek beklentilerine bağlanmadan şimdiki zamanın getirilerine odaklanmak gereklidir. Sanatın ütopya kurgularken aynı zamanda da anın gerçeklerine yoğunlaşması önemlidir. Kavramsal sanat gibi Process Art (süreç sanatı) da Bourriaud'a göre nesnenin ya da sürecin ele alma biçimiyle birbirine benzer sonuçlar doğurabilecektir. Ancak ilişki sanatındaki fark, asıl hedeflenen sonucun mental çıktılarını ile değil ürettiği ilişkilerin bellekle yeniden kurgulanabilme gücüdür. Bu kapsamda Jens Haaning'in gerçekleştirdiği "Türkçe fıkralar 1994" çalışması örnek olarak verilebilir. (Resim 1).

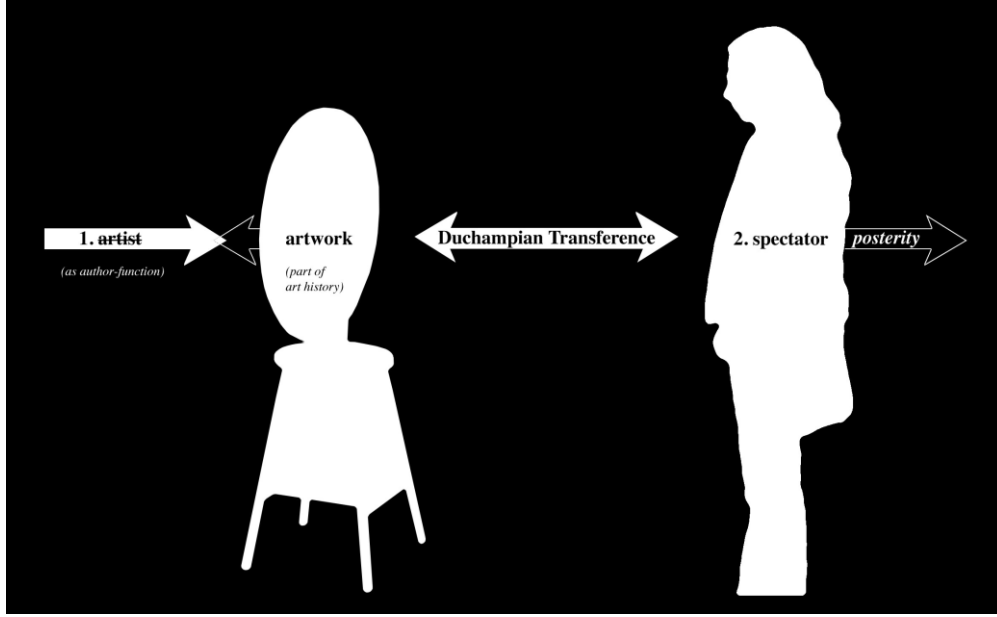

Resim 1. Jens Haaning “Turkish Jokes” 1994 Atina Bieanali

Haaning meydana gerçekleştirdiği çalışmasında hoparlör ile Türkçe fıkralar anlatmıştır. Etkinliğe katılanlardan gülenlerin yalnızca göçmenler olması sanatın anlık topluluk oluşturma gücünü ve seçkinci birleştiriciliğinin ince bir eleştirisi olarak sunulmuştur. Bu türlü bir iletişim ve algılama ile yapıt sadece ona bakanların algılarında tekrar üretilmeye devam eder. Bu ilişkinin üretilmesinde kolektif belleğin birlikteliği ile olası sonuçlarını belirlemede önemlidir.

Geleneksel sanat pratiklerinde yer alan izleyici ve yapıt ilişkisini belirli bir kolektivite ile bakmaktaydılar. Bu birliktelik toplumsal birlikteliğin sanatla yeni bir algılamada doğuracağı ilişkiler ile oluşacak bellek ile ilişkili görülmekteydi. Buna yönelik Beth Hinderliter, William Kaizen, Vered Maimon, Jaleh Mansoor ve Seth McCormick “Bireysel deneyime dayanan geleneksel izleme biçimlerinin anlamını kaybettiğinin anlaşılması, kolektivite meselesini öncelikli bir gündem haline getirmiştir” sözleri önemini ortaya koyar (Hinderliter, Kaizen, Maimon, Mansoor & McCormick, 2018). Fakat bu noktada öne çıkan en önemli eleştirilerden bir tanesi de kolektif belleğin tanımlanmasında yer alan ortaklık ya da bir amaca yönelim konusudur. Belleğin beklentiler dahilinde şekillenmesinde üretilen içerikle birlikteliğinin doğuracağı sonuçlar önceden hesaplanabilir olarak görülmekteydi.

Bu beklentiye yönelik M. Reşat Başar ise izleyicinin doğuracağı ilişkinin hesabına yönelik değişimi ön plana çıkarır. Başar, sanat yapıtının doğru biçimde çözümlenebilmesi için izleyicinin rolüne vurgu yapar (Başar, 2015, s. 104). Belleğin üretim sürecindeki öneminden hareketle yaşayan aklın dönüşümüne yönelik önemli adımlar seyircinin oluşturduğu bağlar üzerinden kurgulanan işler üretilmektedir. Son dönemde artan bu ilginin tesadüfi gelişiminin yapıtın üretimi sonrasında yapacağı katkı Bourriaud tarafından, "Dolayısıyla sanatçılarla ürünleri arasındaki ilişkiler, öteki ile ilişkinin barındırdığı çeşitli olasılıklar ya da katılımcı sanatsal projeler giderek artıyor. Seyirciler gitgide daha çok hesaba katılıyorlar. Sanki artık, 'bir uzak'ın biricik ortaya çıkışı' olan sanatsal aurayı seyirci yaratıyor" sözleri ile belirtilmektedir (Bourriaud, 2005, s. 98). İlişkiler temelinde ele alınan konunun nesneliliği ile ilgili gerçeklik tartışmaları dikkat çekicidir. Bourriaud gerçekliğin ele alınışının konudan uzak bir kişi ile ele alınabilecek bir parametre olduğunun altını çizmektedir. Bu doğrultuda da nesnel algılamının sınırlarını gerçekliğin tanımı ile belirler (Bourriaud, 2005, s. 130). Sanatsal göstermenin sunduğu gerçekliği de bu kapsamda ele alınabilir ve bu belirtilen gerçeklik tesadüflerden öte bir yapıdadır. Yani sunulan gerçeklik sanatta tesadüf olarak bile algılsa da tesadüfi değildir. Örneğin Duchamp *ready made* (hazır nesne) bir malzemeyi kendi oluşumu dışında ele alarak izleyicinin katkısını sanatın ele alınışında sözselsel bir düzeye indirgeyerek gerçeklik bağlamında sanatçının rolünü yeniden tanımlamıştır. Resim 2’de bu kurgulama gösterilmektedir.

Resim 2. Marcel Duchamp'ın ilişkisel boyutta seyirci ile teması.

İzleyiciye yönelik sanatsal etkide sanatçının rolünü toplumdan uzak düşünmek ve belleklerdeki karşılığını hesaba katılması sanatı toplumdan izole bir yapıya sürükler. Özellikle çağdaş sanatın önemli isimlerinden olan pek çok isimde bu durum eleştirilerek sanatçının uzakta bir zirvede oluşu sıklıkla eleştirilmiştir. Ayrıca sanatçının bellek ile olan ilişkisinin yapıtın anlamlandırılmasındaki katkısına yönelik Bourriaud, “Guttari'nin postulları, Marcel Duchamp'ın 1954 yılında verdiği ünlü Houston Konferans'ında 'yaratıcı süreç' hakkında ortaya koyduğu postullara çok yakındır. Bakan kişi yapıtın eş-yaratıcısıdır, çünkü” (sanatçının) gerçekleştirdiği şey arasındaki fark” demek olan "sanatçı katsayısı" üzerinden yaratının gizine girer" der. (Bourriaud, 2005, s. 160). Bu noktada Bourriaud insan yaşamında tüketim ve mal endüstrisi üzerinden yapılan müdahalenin yalnızca kendi kaderi üzerinden kurgulanmadığını, aksine insan yaşamlarının, gösteri üzerinden, bu kadere yön vermenin esas olduğu bir düzeni önemseydiğini aktarır.

Özellikle Guy Debord'nun tanımı üzerine söylediği insanlar arası etkileşimin dolayimli yaşanmasının altını çizerken, bu etkileşimlerin yerini temsillere bıraktığının altını çizmektedir. Buradan yola çıkarak da insanlar arası ilişkilerin kenara bırakıldığı tarihi bir sıralamanın bu ilişkilerin özüne bakmadan oluşturulamayacağını belirtmektedir. Özellikle de sanat ve toplumsal süreçlerin tüketim kültürü ve iktisadi anlamda toplumun sanatla beslenmesinde, kesin anlamda yıkıcı bir karşı duruş sergilediğine yönelik önemli bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Özellikle üretim sonrası planlanan dönüşümlerin belirleyicisi olarak yalnızca sanatçı ve yapıtını önemsemek, günümüz koşullarında pek olası değildir.

“Gösteri kendini, hem bizzat toplum olarak, hem toplumun bir parçası olarak ve hem de bir birleştirme aracı olarak sunar. Gösteri, toplumun bir parçası olarak, özellikle, bütün bakış ve bilinçleri bir araya getiren sektördür. Bu sektör ayrı olduğundan, aldatılmış bakışın ve yanlış bilincin yeridir ve gerçekleştirdiği birleşme genelleştirilmiş ayrılığın resmi dilinden başka bir şey değildir” (Debord, 1996, s. 14).

Debord'nun sanatın tarihsel konumlanmasında etken bir söylev olarak önem kazanan sanat hamilerinin toplumu düzenlemedeki önemi üzerinden değerlendirmektedir. Sanatsal belleğin tanımlanmasına bu kapsamdan bakarken özellikle çağdaş tanımında geçen zamanötesiliğin anlamının önemsendiği gözlenir. Sanatın bellek ile ilişkisinin değerlendirilmesinde zaman önemli bir unsurdur. John Rajchman, “Başta Fransız felsefesi olmak üzere Avrupa felsefesinde kilit bir soruyu ayırt etmek mümkün; Agamben “çağdaş”ın Foucault'nun l'actuel dediği şeyle aynı anlama geldiğini öne sürüyor. Tabii Foucault da bu fikri, kısmen, 19. yüzyıl ortalarında Alman tarihselciliğinin hastalıklarına bir nebze diriltici unutkanlık zerk etmek isteyen Nietzsche'nin zamana aykırı vakitsiz (l'intempesstif) kavramından devşirmiştir”

diyerek kökenini açıklamaktadır (Rajchman, 2013, s. 21). Bellek oluşumunda, özellikle toplumsal hafızanın mekanları olarak, sanatın yalnızca sunulduğu mekanlar olarak müzelerin de zamanı dondurarak sürekliliği ile soyutlanmış bir zaman dilimi içinde var olur.

2. Sanatta Postprodüksiyon Uygulamaları ve Bellek İlişkileri

Sanatta yapıtın üretimi sonrasında bir yeniden üretim olarak değerlendiren Bourriaud'un ortaya koyduğu sosyal ağların ürettiği veriler mevcut bellek oluşumu adına önemli veriler sunmuştur. Sanatın üretimi sonrasında hesaba katan bir yapıtın, değişmeye ve ihtimallerle genişleyen belleğin yeniden üretime katkısı yadsınamaz. İlişkiler arası beliren ihtimaller ile yeniden kurgulanan bir sanat anlayışının günümüzde yeniden üretildiği anda çoğaltılan, değiştirilen, montajlanan üretim sürecinin devamlılığı ile kurgulanan bir yöne doğru uzadığı gözlenir.

"Nasıl ki, Duchamp sosyal olanı, kapitalist üretim biçiminin özgülüğü içinde, olanın gelişimi sanat alanına taşıdıysa, bugün de sanat kendisini üretimin sosyal alanına doğru taşımaktadır. Nasıl sosyal olan (ready-made pisuar) sanat esiri haline geldiyse, 20. yüzyılın başında; bugün de sanat olan kapitalist emek toplumuna doğru eğilmektedir. Dökümanter sanat, sanat tarihi göndermeleri ile, sosyal alana doğru açılmaktadır" (Akay, 2004, s. 12).

Nermin Saybaşı ise Post Prodüksiyon ile sanatın bitmemiş olan devam eden yanına vurgu yapmaktadır. Bourriaud'un Paris'te yöneticiliğini sürdürdüğü Palais De Tokyo'da mekânı kurgularken sanatçının mekana müdahalesi sonrasında yeniden kullanılabilen yapısına ilişkin üretim sürecinin devam ettirildiğini aktarır. Saybaşı seyircinin pasif konumunun değişerek sanatı anlamlandırmada okuyucu, dinleyici ve toplumdaki temsil ettiği kimliği ile katıldığını altını çizmektedir. Sanatın yaşayan belleklerdeki yeniden imaline ilişkin sosyal hayata katılımını ortaya koyar (Saybaşı, 2004, s. 19).

Resim 3. Palais De Tokyo Nicolas Bourriaud tarafından yönetilen sanat mekânı.

Post-prodüksiyon tanımı ile İlişkisel Estetik'te ortaya koymuş olduğu fikirleri geliştiren Bourriaud, bellek ve sanat ilişkisinde önemli tespitler yapar. Bourriaud, İlişkisel Estetik'ten sonra postprodüksiyon ile kolektif bir yaratımın bellek ile birlikteliğinin önemini ortaya koymuştur. Ayrıca postprodüksiyon ile internetin ortaya çıkışı sonra bilginin yapılandırılmasına odaklanırken, ilişkisel estetik tanımlamasında ise bu ilişkilerin yarattığı deneyimlerin yol açtığı şenlikli ve etkileşimli havayı yansıttığını belirtmektedir (Bourriaud, 2004, s. 23).

Özellikle tüketim ve üretim arasındaki var olan sınırların kaybolmaya başlaması kullanım kültürü veya etkinlik kültürü olarak tanımlanan yeniden yorumlanan bir başlama işareti olarak alınmıştır. Mevcut olan içerik ve bağlamın yeniden üretime değil, hali hazırda olanları farklı ihtimaller ile varlık alanlarına yeniden dahil etme söz konusudur. Dikkatlerden kaçırılmaması gereken şey eseri üretmek kadar sonrasında düşünmektir.

Sanatsal alanda yeniden kurulma ve kurgusallık Sitüasyonisyer'ce günlük hayatın dönüşümüne yönelik adımlar açısından ele alınan bir imal şekliydi. Bu yapının işleyişine yönelik Bourriaud, Guy Debord, Asger Jorn ve Gill Wolman'la başlayan ve kentler, binalar ve sanat işleri arka fonun bir parçası ya da karnaval ve oyuncu araçları olarak düşünüldüğünü aktarır. Bu tarihsel arka plan ile *Situationistler la*

D'erive'i ile sanki film setleriymiş gibi çeşitli kentsel sahneler yoluyla yol bulma tekniğini ürettikleri görülür. Temelinde ise önemsenenin deneyimlemeye dayalı pratikler olarak göze çarpmaktadır. Üretilen sanatsal içeriğin kısa ömürlü oluşu ve maddesellikten yoksunluğu, belirlenmiş herhangi bir sınırlandırmaya dirençli ve akıp geçen zamanın sanatı olarak tanımlanması dikkat çekicidir (Bourriaud, 2004, s. 59).

1960'larda artan aşırı endüstriyel üretim eğiliminin sonucu olarak dünya genelinde ihtiyaç fazlası malların arttığı gözlenir. Bourriaud bu durumu sanatla ilişkilendirirken, üretimin kaotik bir biçimde hızla çoğalmasının, kavramsal sanatçıları çalışmalarını soyutlaştırmaya yönlendirirken, post-produksiyon sanatçıları ürünleri karıştırma ve bir araya getirme stratejilerine yönlendirdiğini belirtir. Aşırı üretim artık bir problem olarak değil, doğanın kendini yeniden üretmesinin bir yolu olarak görülmektedir. Bourriaud Postproduksiyon isimli eserinde çağdaş sanatçı Rirkrit Tiravanija'nın üretim pratiğinden yer yer bahseder. Tiravanija, sanatsal pratiğinde sinema yönetmeni gibi ele aldığı gösterimleri ile oyuncuları doğaçlama konusunda özgür bırakmıştır. Kendiliğinden gelişen bu rastlantısal belleğin sanattaki üretim sonrasını bir yeniden imal etme uygulaması olarak toplumsallık önemsenmektedir.

Resim 4. Tate Müzesi içinde gösterilen 2013 yapımı Rirkrit Tiravanija, 2012 (*Karl'ın mükemmel günü için bir çalışma*) ya da (*eşsiz Karl Holmqvist*)

Pierre Huyghe ise inşaat işçilerini fotoğraflayarak bu alana bakan bir panoda bu fotoğrafları sergiler, böylelikle yapılan işin görünürlüğü kendi dili ile dolaşıma sokulur.

Liam Gilick ve Carl Andre'nin benzerlikleri olan bölgelerin temsillerine odaklandığını bu süreçte konuşmanın, tartışmanın, müzakere etmek ve dahası bunun gibi eylemler içinde sanatın düşünüldüğünü görürüz. Sanatçıların çalışmalarında birey ve toplum arasındaki fiziksel ve ideolojik sınırların tespiti önem taşımaktadır. Toplumla temas eden şeylerin belli alışkanlıklar ile biçimlenerek eylemsizlikten kurtulduğu gözlenir. Bourriaud "Sanat işlevsel evrenin içine süzülürerek bu nesnelere diriltir ya da anlamsızlıklarını açığa vurur" der (Bourriaud, 2004, s. 117). Postproduksiyonda sanat işinin tekrar ve tekrar üretilmesi ve üzerine düşünülmesi sonrası sanat neye dönüşmektedir? Bu biçimde yeniden tanımlanan çalışma edimi, boş zamanda sınırların kaybolmasına neden olacaktır. Profesyonel bir çalışma hayatında ev ve ofis ayrımı yapılmıyor çünkü hızlı ulaşılabilir ve daima çalışmaya uygun çalışanlar çalışma hayatının yeni profilini oluşturmaktadır.

Resim 5. Liam Gillick'in Venedik Sanat Bienali'ndeki Alman Pavyonu ana odasında, 'Mutfak', 2009

Bellek yaratmada zamanın etkileri düşünülduğünde toplumda yaşanan gelişme ve yeniliklerin insanın yakın çevresi daima belirleyici olmuştur. Altmışların sanatından günümüz sanatına toplum yaşantısı ile sanat arasındaki bağın sanatsal işlere yansıdığı gözlenir. Dönemin baskın malzemesi olarak görülen üretim elemanlarının gündelik yaşantı ile olan ilişkileri önem arz eder. Minimalist heykelerde alüminyum, çelik ve neon gibi malzemelerden yapılması ile dönemin hâkim imalat unsurlarının sanatta da karşılığını bulur. Pop sanatının eşleştiği alan ise gündelik hayatta süpermarket ve alışveriş merkezlerinde fetişleşen tüketim mallarıdır.

Micheal Wilson zaman boyutu ile sanat ilişkisini açıklarken yaşanan kısa süreli dönüşümlerin yol açtığı dönüşümleri önemli değişimlerin küçük adımları olarak belirtir. Günümüzde hayatın içinde yer bulan pek çok gündelik tanımlanın bağlamla birlikte dönüştüğü gözlenmektedir (Wilson, 2015, s. 6). Kavramsal sanatın düşünsel boyutu ise hizmet sektörünün yükselişine bağlanabilir. Sanat bu yönlü kullanımı ile sonsuz alternatifler üreterek dünyayı yeniden bir sosyal paylaşım alanı olarak tahayyül edebilmemizin imkanını sağlamaktadır.

493

3. Müze Bellek İlişkisinin Seyri

Müzelerin sanatsal bellek birikiminde toplumsal bir yapı olarak temsil ettiği konum son derece önemlidir. Andreas Huyssen, modern biçimi ile ilk olarak Fransız Devrimi zamanında ortaya çıkan müze olduğunu belirtir. Louvre'un bugünkü işlevini sağlayan dayanağın Fransız Devrimi'nin içinde yattığı bir gerçektir. Huyssen, "İlerleme fırtınasının payandası olmuş, gelenek ile ulusun, tarihsel miras ile kanonun eklemlesmesinde bir katalizör işlevi görmüş ve gerek ulusal gerek evrenselci anlamda kültürel meşruluğun kuruluşunun ana planlarını sağlamıştır" diyerek ilk müzelerin toplumsal bellekteki önemini ortaya koyar (Huyssen, 2012, s. 259).

Özellikle kamuya açık halde toplumsal ilişkiler bütünüyle kurulan bir müzenin ziyaretçisinin eserleri ile kendine hayran bırakan ilişkisi bu eserlerin sahipleri ile toplum arasındaki düzeni hatırlatır. Buraya gelen kişileri karşılayan eserler tek tek beğenilere sunulmuş birer güzellik nesnesi olmanın ötesinde, hükümdar ya da devletin gücünü ziyaretçiye hissettiren mabet görevi görüyordu. Buna yönelik Carol Duncan ve Alan Duncan'ın müzelerin işlevleri üzerine iddialı fikirler ortaya koyar. İkili Galerinin görsel temsili yetisinin içerik ve sunduğu akışın büyüklüğü ile meşrulaştırma işlevi gördüğünü aktarır. Müzede, koleksiyonun zenginliği toplumsal birikimin bir göstergesi ve belleğin inşasının temel merkezi olarak vazife gördüğü belirtilir (Duncan & Wallach, 2012, s. 64). Müzedeki belleğin gelenleri etkisi altına almayı amaçladığı kesindir. Günümüzde toplumsal bellek ile müze ilişkisinde güçlü ve zengin sahibin yerini iktidar almıştır ziyaretçiyi etkilemeyi amaçlar.

Müzenin geçmiş işlevlerinde önemle yer alan ulusallık ideali yaratma hedefi tebaaya bağlanma ve aidiyet temelli düşüncenin ürünüdür. Bu önemi fark eden kıta Avrupa’ındaki devletler Fransız Devrimi sonrası kendi ulus müzelerinin kurulmasına çaba göstermişlerdir.

Müzelerdeki belleğin inşasına yönelik yerleşik beklentilerin, günümüz koşullarında yeniden kurgulandığı gözlenir. Bu kurgulama da zamanın klasik tapınakları olmaktan çıkan bir mabet olan müze, halkın kullanımına açılarak bir gösteri mekânı hatta alışveriş merkezlerine dahi benzetilmektedir. Sosyolojik bakımdan değişen müzenin konumunun tartışıla geldiği günümüz koşullarında bellek oluşumuna ilişkin beklentilerin daha sosyal ve kapsamlı bir beklenti ile oluşturulması gereklidir. Klasik tanımlamadaki hedefleri post modern süreçte hayli eleştirilen müzelerin varlığına yönelik beklentiler geleneğin dışı alınarak kültürün inşasında müzeyi hedef tahtasına koymuştur. Özellikle müzelerin tümünden kapatılmasının dahi istendiği bu karşı ütopyanın gerçekleşmesi olası görünmese de yine de yapısal bazı dönüşümlerin başlamasına neden olmuştur. Özellikle Huyssen sanatın yaşama katılımı ile ilgili avangardist düşüncenin müzeleşmesindeki çelişkiden yola çıkarak müzelerin az da olsa dönüşüme uğradığını belirtir. Müzelerin “En azından ulaşılabilirlik açısından demokratikleşmesine ve seçkin azınlığın kalesi olmaktan bir kitle iletişim aracı olmaya, kutsal nesnelere hazinesi olmaktan daha geniş bir halk kitlesi için bir gösteri alanı ve bir mizansen olmaya doğru son zamanlarda geçirdiği dönüşme” çabasına önem vermektedir (Huyssen, 2012, s. 270).

Linda Nochlin de benzer bir dönüşüm ihtiyacını toplumsal beklentiler üzerinden dillendirir. Nohlin tuval resminin belirli oranda terk edilmesi ile birlikte bir heyecan ve kırılmanın yaşandığını belirtirken; bilindik söylevlerin “sanatın ölümü”, kültürün ortadan kaldırılması” ve “müzelerin sonu” gibi yıkıcı söylevlerin karşılığının sorgulanmasına değinir. Fakat kültürel bellek oluşumunda bu derece aykırı söylevlerin arasında onca yaşanan kıtlık, savaş ve göç gibi evrensel sorunların arasında müzelerin hangi belleğin üzerine içeriklerini oluşturduklarını sorgulamaktadır (Nochlin, 2012, s. 43).

Cleas Oldenburg 1960’larda gündem yaratan çıkışı ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Oldenburg “Ben, müzede kıçımın üzerine oturmaktan başka bir şey yapan bir sanattan yanayım” derken sanat eserlerinin vitrinde sergilenen birer metaya dönüşmesine yönelik tepkisini ortaya koyuyordu (Grunenberg, 2012, s. 98). Bu sözleri ile müzelerin yaşamla olan bağı gündelik ilişkiler temelinde sorgularken bellek ve yeniden tanımlanan müzelerin ürettiği içeriğin anlamını eleştirmiştir.

494

Resim 6. “Sokak Tabelasını” taşıyan Claes Oldenburg (1960) Reuben Gallery, New York

Müze ve kültürün ürettiği belleğe yönelik eleştirilerin en önemlilerinden biri de Adorno tarafından dile getirilir. Theodor Adorno Kültür Endüstrisinde bellek oluşumundaki bu aykırı duruşunu seri üretim sanayi mallarının değerlerindeki ucuzlama ile genişleyen ticari ağları değil sanatın gündelik değerini kendi iç değeri ile bu pazarda yer bulması üzerinden aktarmaktadır (Adorno, 2014, s. 94-95). Sanat ve kültür üretiminde dönemin koşullarını dikkate alan görüşlerde belleğin oluşumuna ilişkin değerlendirmeler de önem kazanır. Ahu Antmen ise endüstriyel gelişme ve sanayileşme hareketleri ile toplumdaki dönüşümün sanatta karşılık bulduğunu aktarır. Ancak bu dönüşüm aynı zamanda hayatın kolaylaşmasını sağlasa da toplumsal duyarlılığın terk edilmesi ile yan etkiler doğurduğunu aktarmaktadır (Antmen, 2013, s. 18). Sanatın günümüz koşullarında kurgu olanakları ile yeniden düşünüldüğü gözlenmektedir. Post prodüksiyon yani üretim sonrasında düşünmek ve belleğin bu dönüşümdeki yeri sanatla ilişkili bir geleceğin toplumla ilişkisi temelinde ele alınmaktadır.

SONUÇ

Sanatın bellek ile ilişkisi düşünüldüğünde yalnızca üretim sürecinin önemsenmesi günümüz etkileşim çağında pek olası değildir. Günümüz toplumu kısalan mesafeler ve teknolojinin sağladığı kolaylıklar ile pek çok şeyde olduğu gibi sanatsal bellek oluşumunda da ilişkilerin doğurduğu sonuçları önceden hesaba katmalıdır. Sanat ve sosyallik ilişkisi yapıtın üretimi sonrasında sürekli yeniliğe açık bir halde kurgulanmalıdır. Bellek oluşumunun toplumsal karşılığı düşünüldüğünde mevcut unsurların yalnızca üretildiği an ile sınırlanması yapıtın olası gelişimini kısıtlayacaktır. Bu doğrultuda sanat günümüz koşullarında daha çok hayatla şekillenen, dönüşen bir halde üretilmektedir. Sanatçılar günümüz post modern yaşam şartlarında sosyal alanda kendiliğinden gelişen deneysel çalışmalar üzerine düşünmelidir.

Müzelerin sanat ve hayat buluşmasında önemi ortadadır. Günümüz müzelerinin bir dönüşüm geçirerek geçmiş amaçlarından farklı bir çizgide kurgulandığı gözlenmektedir. Günümüz müzeleri yaşam ile daha dolaysız bağlantı kurabilen bir yapıda yaşamın kendisi gibi esnek ve değişken bir yapıda kurgulanmalıdır. Aynı biçimde sanat eserlerinin de sunulacağı mekânda ilişkiler üretmeye yönelik kurgulanması önemlidir.

Bu doğrultuda bellek ve sanat ilişkisi zamanın ve yaşamın gerçek amaçları ile bağ kurabilen değişime ve dönüşüme açık hale gelecektir. Sanatın toplumla olan bağının ortaya koyduğu amaçları dışında toplumla değişebilen bir yapıya dönüşmesi bu bağlamda önemlidir. Sanat eserinin yapımı sonrasında düşünmek gelecekte olası pek çok ihtimali değerlendirmeye almayı gerektirmektedir. Bu belirsizlik, sanat eserinin bitmişliğini değiştirirken toplumsal bellek ile her dönemde yeniden kurgulanmasının da önünü açacaktır.

Bu çalışmada da üzerinde durulduğu gibi sanat eseri için maddi değer ve eder üzerinden gerçekleşen bir başarı değerlendirilmesinin günümüz başarılı olma beklentilerini ne derece uyacağı da sorgulanmalıdır. Önümüzdeki sonbaharda gerçekleşmesi beklenen İstanbul Bienali'nde ise bu durumun bir tezahürü ile karşılaşmamız olasıdır. Yaşayan belleklerle gerçek anlamını bulan çalışmaların bu anlamda gerçekleşecek bu etkinlikte gündemde olacağı da beklenmelidir. Bu beklentilerin önümüzdeki dönemde ülkemiz sanatı için bakılırsa değişime açık, kolektif bir argümana hazırlanılmasının önemini ortaya koymaktadır. Geçmiş dönem gerçekleşen çalışmaların da etkileri hesaba katıldığında toplum sanat birlikteliğinin bellek ile şekilleneceği en azından bienalin yapısını oluşturması muhtemeldir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma Haziran 2019 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen 2. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi (ICES-2019) adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2014). Kültür endüstrisi kültür yönetimi. T. Adorno içinde *Kültür Endüstrisi* (s. 45-150). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akay, A. (2004). Önsöz. N. Bourriaud içinde *Postprodüksiyon* (s. 7-12). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Antmen, A. (2013). *20. Yüzyılda Batı sanatında akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Başar, M. R. (2015). Yeni sanatçı, yeni izleyici, yeni sanat teknolojileri ve çağdaş sanat eğitimi. *Aydın Sanat*, (2), 103-106.

- Bourriaud, N. (2004). *Postprodüksiyon*. (Çev. A. Akay, Dü., & N. Saybaşı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bourriaud, N. (2005). *İlişkisel estetik*. (Çev. A. Akay, Dü., & S. Özen). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çalıkoglu, L. (2005). *Çağdaş sanat konuşmaları* (Cilt 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu ve yorumlar*. (Çev. A. Ekmekçi, & O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, H. M. (1975). *100 soruda estetik*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Duncan, C., & Wallach, A. (2012). Evrensel müze. A. Artun içinde, *Sanat müzeleri 2*, (s. 49-86). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Grunenberg, C. (2012). Modern sanat müzesi. A. Artun içinde, *Sanat müzeleri 2* (s. 87-114). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hinderliter, B., Kaizen, W., Maimon, V., Mansoor, J., & McCormick, S. (2018, Haziran 11). *Sanat ve cemaat: Çağdaş sanatta katılım ve kolektivite*. 28 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.eskop.com/skopbulten/sanat-ve-cemaat-cagdas-sanatta-katilim-ve-kolektivite/3819> adresinden erişildi.
- Huyssen, A. (2012). Bellek yitiminden kaçış: Kitle iletişim aracı olarak müze. A. Artun içinde, *Sanat müzeleri 2*, (s. 259-277). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nochlin, L. (2012). Müzeler ve radikaller: Bir olağanüstü durumlar tarihi. A. Artun içinde, *Sanat müzeleri 2*, (s. 11-48). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rajchman, J. (2013). Çağdaş: Yeni bir fikir mi? A. Artun, & N. Özge içinde, *Çağdaş sanat nedir?* (Çev. Ö. Çelik, E. Gen, S. Kılıç, K. İz, A. H. Köksal, Z. Baransel, & N. Özge, s. 19-35). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saybaşı, N. (2004). Çevirmenin önsözü. N. Bourriaud içinde, *Postprodüksiyon*, (s. 13-19). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Wilson, M. (2015). *Çağdaş sanat nasıl okunur?* (Çev. E. Koyunoğlu, Dü., & F. C. Erdoğan). İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Resimler Kaynakçası

- Resim 1.** 18 Haziran 2019 tarihinde <https://www.mutualart.com/Artwork/Turkish-Jokes/3E78AA0D62E03E60> adresinden erişildi.
- Resim 2.** 18 Haziran 2019 tarihinde <http://www.toutfait.com/on-the-creative-act/> adresinden erişildi.
- Resim 3.** 18 Haziran 2019 tarihinde <https://suitcasemag.com/guides/paris/palais-de-tokyo/> adresinden erişildi.
- Resim 4.** 18 Haziran 2019 tarihinde <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/rirkrit-tiravanija-portraits/rirkrit-tiravanija-karl-holmqvist> adresinden erişildi.
- Resim 5.** 18 Haziran 2019 tarihinde <http://www.metamute.org/editorial/articles/being-liam-gillick> adresinden erişildi.
- Resim 6.** 18 Haziran 2019 tarihinde <https://walkerart.org/magazine/claes-oldenburg-i-am-for-an-art-1961> adresinden erişildi.

Seçilmiş Asya Ülkelerinin Lojistik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Suzan Oğuz¹
Doktora Öğrencisi Gamze Alkan²
Doktora Öğrencisi Burcu Yılmaz^{3*}

Geliş tarihi: 30.08.2019
Kabul tarihi: 30.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 497-507
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 14%.

¹ Çağ Üniversitesi, Türkiye,
suzanoguz@cag.edu.tr,
ORCID-ID 0000-0003-4876-3173

² Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
ganzeco@gmail.com,
ORCID-ID 0000-0001-9624-084X

³ Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
burcukaya107@gmail.com,
ORCID-ID 0000-0002-6004-0640

* Sorumlu Yazar

ÖZ

Günümüzde lojistik alanında gerçekleştirilen faaliyetler, ülkelerin ekonomik yönden rekabet gücü kazanmaları açısından kilit rol oynamaktadır. Lojistik performans düzeyi yüksek olan ülkeler uluslararası ticarete de öne çıkmakta ve ekonomik büyüme hızlarını arttırmaktadırlar. Uluslararası boyutta yapılan lojistik performans değerlendirmeleri, dünyadaki diğer ülkeler arasında kendi konumlarını belirlemek isteyen ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda; Dünya Bankası, her iki yılda bir 160 ülkenin karşılaştırılmasına olanak sağlayan Lojistik Performans Endeksi (LPI) raporu yayınlamaktadır. Bu kapsamda; bu çalışmanın amacı, yedi Asya ülkesinin (Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Endonezya, Malezya, Tayvan ve Tayland) lojistik performanslarını Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) tekniklerinden biri olan TOPSIS (*Technique for Order-Preference by Similarity to Ideal Solution*) yöntemi ile sıralamaktır. Ülkeleri lojistik performanslarına göre sıralamak için LPI kriterleri dikkate alınmıştır. Sıralama sonucunda lojistik performansı en yüksek olan ülkenin Singapur, en düşük olan ülkenin ise Endonezya olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Lojistik Performans Endeksi, Çok Kriterli Karar Verme

Evaluation of Logistics Performance of Selected Asian Countries' by TOPSIS Method

Res. Asst. Suzan Oğuz¹
PhD. Stu. Gamze Alkan²
PhD. Stu. Burcu Yılmaz^{3*}

First received: 30.08.2019

Accepted: 30.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 497-507

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%.

¹ Çağ University, Turkey,

suzanoguz@cag.edu.tr,

ORCID-ID 0000-0003-4876-3173

² Akdeniz University, Turkey,

gamzeco@gmail.com,

ORCID-ID 0000-0001-9624-084X

³ Akdeniz University, Turkey,

burcukaya107@gmail.com,

ORCID-ID 0000-0002-6004-0640

* Corresponding Author

ABSTRACT

Today, the activities carried out in the field of logistics play a key role for countries to gain competitiveness in term of economics. Countries with a high level of logistics performance also come to the fore in international trade and increase their economic growth rates. International logistics performance evaluations have great importance for the countries that want to determine their own position among other countries in the world. In this direction; The World Bank publishes the Logistics Performance Index (LPI) report, which allows the comparison of 160 countries every two years. In this context; the aim of this study is to rank the logistics performance of seven Asian countries (South Korea, Hong Kong, Singapore, Indonesia, Malaysia, Taiwan and Thailand) by TOPSIS (*Technique for Order-Preference by Similarity to Ideal Solution*) method which is one of the Multi Criteria Decision Making (MCDM) techniques. LPI criteria were taken into consideration in order to rank the countries according to their logistics performance. As a result of the ranking, it was found that the country with the highest logistics performance was Singapore and the country with the lowest was Indonesia.

Keywords: Logistics, Logistics Performance Index, Multi Criteria Decision Making

GİRİŞ

Küreselleşen ekonomi ve dünya üzerinde giderek artan uluslararası rekabet, ülkelerin ve işletmelerin lojistik faaliyetlerine daha fazla önem vermesini zorunlu kılmıştır. Hizmet sektörünün ön plana çıkmasıyla birlikte, gerçekleştirilen lojistik faaliyetler stratejik olarak büyük önem teşkil etmektedir. Lojistik genel anlamda; ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetlerin üretilmesi ya da temin edilmesi için gerekli olan süreçte gerçekleştirilen eylemleri kapsamaktadır. Uluslararası ticaret ile birlikte lojistik faaliyetlerinin de önemi artmıştır. Tüm dünyada yaygınlaşan üretim, taşımacılık, ambalajlama, depolama gibi tedarik zinciri faaliyetleri lojistiğin dünya genelinde büyümesini sağlarken, lojistik faaliyetlerin önemini de arttırmaktadır.

Ülkelerin ekonomik olarak gelişmelerinin belirlenmesinde lojistik performanslarının yeterliliği kritik bir öneme sahiptir. Lojistik performans, lojistik faaliyetlerin değerlendirildiği bir ölçüttür. Dünya Bankası, ülkeler arasında ikili ticaretin gelişmesi ve rekabet gücünün artırılması amacı ile lojistik performans endeksini (LPI) geliştirmiştir. Lojistik performans endeksi; ülkelerin ve bölgelerin gümrük, ulaştırma altyapısı, sevkiyat fiyatlarının ayarlanabilmesi, lojistik hizmetlerin kalitesi, sevkiyatların izlenebilirliği, sevkiyatların alıcılara en kısa sürede ulaştırılabilmesi gibi kriterlerle lojistik alanındaki performanslarını değerlendirmekte ve ilgili ülkelerdeki lojistik performans kabiliyetlerinin ve gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra; LPI, ikili ticarete karşılaşılabilecek zorlukların ve ülkelerin mevcut tesislerinin lojistik ile ilgili gereksinimlerinin belirlenmesi için uyumlaştırılmış bir ölçektir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017).

Bu çalışmada; yedi Asya ülkesi (Güney Kore, Singapur, Hong Kong, Endonezya, Malezya, Tayvan ve Tayland) lojistik performanslarına göre değerlendirilmiştir. ‘Asya Kaplanları’ ya da ‘Asya’nın Dört Küçük Ejderhası’ olarak tanınan Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong son yıllarda gelişen sanayisi ve uluslararası ticarettten aldıkları pay ile dikkat çekmektedir. Malezya kalkınma oranı yüksek, enflasyon oranı düşük, sanayi ürünleri ihracatı fazla olan bir ülkedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2014, s. 7-11). Endonezya 2000-2015 yılları arasında dış ticaret hacmini 262 milyon ABD dolarından 2,271 milyar ABD dolarına getirerek on kat arttıran, başlıca ihracat kalemleri mineral yakıtlar, yağlar ve maden ürünleri olan bir ülkedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019). Tayland da gelişmiş bir altyapıya, yatırım yanlısı bir politikaya sahip olan bir ülkedir. Ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasının (GSYİH) üçte ikisini uluslararası ticaret oluşturmaktadır (Central Intelligence Agency, 2019). Bu çalışma kapsamında ele alınan bu yedi ülke, dünya nüfusunun ve dış ticaret hacminin büyük bir kısmını oluşturan, önemli bir ekonomik grup olan APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) üyesi ülkelerdendir. Gelişmiş sanayileri ve dünya ticaretindeki yerleri ile dikkat çeken bu ülkelerin lojistik performanslarının belirlenmesi, uluslararası ticarete lojistiğin etkisi ile ilgili de fikir verebilmektedir.

Lojistik Performans ve Lojistik Performans Endeksi Kavramsal Çerçeve

Lojistik; 1950’lerde lojistik mallarının bir noktadan diğer noktaya taşınma faaliyetlerini kapsayan bir sistem olarak görülmekteydi (Erturgut, 2016, s. 21). 1970’li yıllarda ise ilk kez lojistik tanımlarında akış vurgusu yapılmaya başlanmıştır (Erturgut ve Coşkun, 2019, s. 44-45). 1970’li yıllardan itibaren dünya genelinde serbest kur rejimine geçilmesi ile ülkeler makroekonomik açıdan birbirine daha bağımlı hale gelmiştir (Kocabaş, 2016, s. 2). Ülkeler için ekonomik açıdan önemli olan uluslararası ticaret ve lojistik uluslararası rekabeti ciddi boyutlara taşınmıştır. 1990’larda lojistik kavramının günümüzde yapılan tanımları yapılmaya başlamış ve teknolojik gelişmelerin lojistik sektörüne katacağı yenilikler araştırılmaya başlanmıştır (Erturgut, ve Coşkun, 2019, s. 44-45). 1990’ların sonlarında küresel anlamda ticaret hacminin artmaya başlaması ile küresel rekabet sadece nihai mallar üzerinde değil, ara mallarının da dikkate alındığı bir yapı üzerinde gerçekleşmeye başlamıştır (Soyyigit vd., 2019, s. 395). Küreselleşen ekonomi ile bilimsel ve teknolojik ilerlemeler de kaydedilmiş, bu da ülkeler arasındaki işbirliğinin gelişmesi için önemli bir motivasyon oluşturmuştur (Yirmibeşoğlu, 2017, s. 1789). 21. yüzyılda Endüstri 4.0 ile bilgi teknolojilerinin entegrasyonu sağlanmış ve lojistik alanında çeşitli yenilik ve gelişmeler ortaya çıkmıştır (Erturgut, ve Coşkun, 2019, s. 44-45). Böylece ekonomik büyüme ve gelişmenin yanında lojistik de önemini giderek arttırmıştır. Günümüzde lojistik ile birlikte lojistik performans kavramı da daha önemli hale gelmiştir. Son yıllarda yapılan değerlendirmelerde; ülkelerin,

bölgelerin ve şehirlerin ekonomik gelişmelerinin belirlenmesinde lojistik performanslarının yeterli olup olmadığı da göz önünde bulundurulmaktadır.

Bir bölgede ulaştırma altyapısının sağlam olması ve bununla ilgili yatırımlara önem verilmesi o bölgede bulunan işletmelerin sunacağı hizmetlerin kalitesini arttıracaktır. Bir ülkenin ulaştırma altyapısının gelişmiş olması, ülkede bulunan işletmelerin gelişmesine ve daha iyi kalitede hizmet vermesine, yatırımcıların bu ülkeye yatırım yapma konusundaki isteklerinin artmasına, ticari ilişkilerin gelişmesine, ülkedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesine ve ilgili ülkeye gelen turist sayısının artmasına da katkıda bulunacak; bu nedenle lojistik altyapı düzeyinin yüksek olması ülkenin ekonomik olarak büyümesini etkileyen bir faktör olmaktadır (Bayraktutan ve Özbilgin, 2016, s. 96).

Lojistik performans, basit bir ifadeyle, taşınan yükün mesafesi olarak tanımlanabilir. Ancak, taşınan yük birimlerinin sayısı da göz önüne alındığında, lojistik performans daha anlamlı olmaktadır (Lottersberger vd., 2013, s. 202). Lojistik performans, tedarik zincirlerinin güvenilirliği, üreticiler ve ihracatçılar için de mevcut hizmet sunumunun öngörülebilirliği ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Genel lojistik performansı arttıkça, gümrük ve diğer sınır kurumlarının lojistik performansı, diğer ölçütlerden daha hızlı iyileşmektedir. Lojistik performansı etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır ve tahmin edilebilirliği ile güvenilirlik düzeyi yüksek olan tedarik zincirleri iyi bir lojistik performansa sahiptir. Lojistik performans, bir ülkenin küresel ağlara ne kadar iyi bağlanabildiğini ölçerken, ülkenin bağlanabilirliği ve hizmet ağlarındaki (hava, nakliye) konumlarını dikkate alarak diğer ülkelerin pazarlarında ne kadar iyi konumlandıklarının değerlendirilmesini sağlamaktadır. Lojistik performansı düşük olan ülkelerin bürokrasiyi, aşırı ve şeffaf olmayan prosedür gerekliliklerini ve fiziksel denetimleri azaltabilmeleri için sınır yönetim politikalarını gözden geçirmeleri ve yeniden düzenlemeleri gerekmektedir (Arvis vd., 2012, s. 3-22).

Hausman vd. (2005), küresel lojistik istatistiklerinin önemli veriler olduğunu ve göstergelere göre, lojistik performans yönünden zayıf olan ülkelerin uluslararası ticarete de başarısının düşük olacağını belirtmişlerdir. (Dehler 2001, s. 208), lojistik performansın lojistik maliyetler ve lojistik hizmet seviyesi olmak üzere iki boyuttan oluştuğunu savunmaktadır. Bu boyutlardan lojistik hizmet seviyesi, bir firmanın piyasa talebine uygun olan ve nitelik açısından en uygun ürünleri zamanında, güvenilir ve esnek bir şekilde müşterilerine sunma kabiliyetini temsil etmekte; lojistik maliyetler de, seçilen lojistik hizmet düzeyini sağlamak için yapılan tüm giderleri içermektedir (Deepen, 2007, s. 123).

Ülkelerin lojistik hizmetlerindeki kalite ve göstermiş oldukları performans oldukça farklıdır. Kazakistan'da bir konteyner giysinin ihraç edilmesi 93 günü bulurken aynı yük ve mal için bu süre Mali'de 67 gün, İsveç'de ise 6 gündür (Hausman vd., 2005, s. 2). Ülkelerin lojistik altyapı yatırımları ve gelişmişlik düzeylerinin birbirinden farklı olması, aynı yük ve ürün grubu için ihraç edilen bölgeye ulaşım süresinin de farklı olmasına neden olmuştur.

Lojistik performansı yalnızca gelir ile açıklamak yeterli değildir (Arvis vd., 2012, s. 12); gelirin yanında etkili olan çeşitli faktörler de bulunmaktadır. Bu kapsamda; Chow vd. (1994), yapmış oldukları araştırmalar sonucunda lojistik performansa dair kapsamlı bir tanım geliştirmişlerdir. Lojistik performansı; maliyet verimliliği, satış hacmi, iş güvenliği ve çalışma koşulları, müşteri memnuniyeti, ürünün bulunma durumu, kârlılık, sosyal sorumluluk, zamanında teslim, verilen sözlerin tutulması, minimum seviyede kayıp ve zarar, girdiler için adil fiyatlar ve esneklik gibi hedeflere ulaşılma derecesi olarak tanımlamışlardır (Chow vd., 1994, s. 23).

Dünya Bankası ülkeler arasında ikili ticaretin gelişmesi ve rekabet gücünün artırılması amacı ile lojistik performans endeksini (LPI) geliştirmiştir. LPI; ülkelerin lojistikle ilgili farklı faktörleri göz önüne alarak kendilerini diğer ülkelerle karşılaştırmalarına olanak sağlayan bir araç olarak görülmektedir (Rezaei vd., 2018, s.165). LPI tüm ülkelerin ikili ticarete karşılaşılabilecek zorlukların ve mevcut tesislerinin lojistik ile ilgili gereksinimlerinin belirlenmesi için uyumlaştırılmış bir ölçek olarak, ülkelerin lojistik performanslarının belirlenmesine dair önemli bir istatistiksel katkı sağlamaktadır (Martia vd., 2014, s. 2984).

LPI, ekspres taşıyıcılar ve uluslararası yük taşımacılığı yapanlar gibi, dünyada bulunan büyük işletmecilerin küresel çapta yaptığı ankete dayanmakta; işletmelerin faaliyet gösterdikleri ülkelerin ve bu

ülkelerin ticaret yapmış oldukları diğer ülkelerin lojistik performansları hakkında geri bildirim sağlamaktadır (Dünya Bankası, 2018).

LPI'nin; ilgili literatürde yapılan çalışmalarda Türkiye (Ekici vd., 2016; Özceylan vd., 2016), Tayland (Limchaoren vd., 2017), Brezilya (Faria vd., 2015), İspanya (Bensassi vd., 2015) gibi tek ülke temelinde incelenmesinin yanı sıra 93 ülkenin lojistik performansının değerlendirilmesi (Rashidi ve Cullinane, 2019); Avrupa Birliği'nin ve ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) topluluğunun lojistik performanslarının incelenmesi (Santiteerakul, 2018) şeklinde de ele alındığı görülmektedir.

Son yıllarda LPI uluslararası ticaret ve taşımacılık arasındaki ilişkinin açıklanmasında anahtar rol üstlenmeye başlamıştır. Dünya Bankası, 2007 yılından bu yana altı kez LPI verilerini yayınlamıştır (Dünya Bankası, 2019). LPI; 160 ülke için yapılmakta olup, 160 ülkenin LPI kriterlerine göre kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Dünya Bankası'nın LPI Raporu ülkeleri altı bileşen altında incelemektedir:

- Gümrük ve sınır yönetiminin verimliliği,
- Ticaret ve ulaştırma altyapısının kalitesi,
- Rekabetçi sevkiyat fiyatlarının ayarlanabilmesi kolaylığı,
- Lojistik hizmetlerinin kalitesi ve yeterliliği,
- Sevkiyatların izlenme ve takip edilebilirliği,
- Sevkiyatların alıcılara beklenen sürelerde ulaştırılma sıklığı.

Yukarıda belirtilen altı bileşene göre ülkeler karşılaştırılmakta ve ülkelere her yıl lojistik uygulamalarını geliştirmeleri ve iyileştirmeleri için bir değerlendirme sağlanmaktadır (T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017).

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde, yapılan çalışmanın amacı ve çalışmada kullanılan yöntemle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yedi Asya ülkesinin, 2018 verileri temel alınarak ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS ile lojistik performanslarına göre sıralanması ve değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda ele alınan ülkelerin lojistik performansları, Dünya Bankası'nın LPI raporunda yer alan beş kriterle değerlendirilerek, ülkeler arasında sıralama yapılmıştır. Lojistik göstergelere ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Sıralama için yapılan hesaplamalarda Microsoft Excel 2010 programı kullanılmıştır.

TOPSIS Yöntemi

Toplam altı adımdan oluşan bir çözüm sürecini içeren TOPSIS yönteminin uygulama adımları aşağıdaki gibidir (Jahanshahloo vd., 2006, s. 1378; Çakır ve Perçin, 2013, s. 452-453).

Adım 1: Karar matrisinin normalleştirilmesi

Karar matrisinde bulunan kriterlere ait değerler, o kriterlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek karar matrisi normalleştirilmektedir.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}} \quad j=1, \dots, m, i=1 \dots, n.$$

$$N_{ij} = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & \dots & n_{1n} \\ n_{21} & n_{22} & \dots & n_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ n_{m1} & n_{m2} & \dots & n_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 2: *Normalleştirilmiş karar matrisinin ağırlıklandırılması*

Bu adımda, karar matrisinin her bir sütunundaki değer ağırlık değeri olan w_i değeri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize edilmiş değer olan V_{ij} değeri elde edilmektedir. V_{ij} matrisi aşağıdaki gibidir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 n_{11} & w_2 n_{12} & \dots & w_n n_{1n} \\ w_1 n_{21} & w_2 n_{22} & \dots & w_n n_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 n_{m1} & w_2 n_{m2} & \dots & w_n n_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: *Pozitif ve negatif ideal çözüm noktalarının hesaplanması*

A^+ , ağırlıklandırılmış normalize matristeki en iyi performans değerlerini gösterirken, A^- , en kötü performans değerlerini ifade etmektedir. Burada A^+ , pozitif ideal çözüm noktasını, A^- negatif ideal çözüm noktasını temsil etmektedir.

$$A^+ = \left\{ (\max_i v_{ij} \mid j \in J), (\min_i v_{ij} \mid j \in J') \right\}$$

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} \mid j \in J), (\max_i v_{ij} \mid j \in J') \right\}$$

Adım 4: *Pozitif ve negatif ideal çözüm noktalarına olan uzaklıkların hesaplanması*

Bu adımda, alternatiflerin pozitif ideal çözüm noktalarına olan Öklid mesafelerini gösteren S_i^* , negatif ideal çözüm noktalarına olan uzaklıklarını belirten S_i^- değerleri hesaplanmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Adım 5: *İdeal çözüm noktasına olan göreceli yakınlığın hesaplanması*

Alternatiflerin pozitif ideal çözüm noktasına olan yakınlıklarını gösteren C_i^* değeri, aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Adım 6: Alternatiflerin sıralanması

Son adımda, C_i^* değerleri büyüklük değerlerine göre dizilerek alternatifler arasında sıralama yapılmaktadır. C_i^* değeri en yüksek olan alternatif yapılan sıralamada birinci olmaktadır.

BULGULAR

Analiz kapsamında ele alınan ülkeler Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Endonezya, Malezya, Tayvan ve Tayland'dır. Ülkelerin, lojistik performanslarının ölçülmesi için LPI hesaplamasında yer alan beş kriter kullanılmıştır. Bu kriterlerin her birinin ağırlığı 1/5 (%20) olarak belirlenmiştir. Kullanılan kriterler altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik ve zamanında teslimdir.

Tablo 1'de analiz için oluşturulan karar matrisi gösterilmektedir. Karar matrisinin satırlarında, lojistik performansları sıralanmak istenen ülkeleri temsil eden alternatifler, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak lojistik kriterler bulunmaktadır.

Tablo 1. Karar Matrisi

	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
Güney Kore	3,73	3,33	3,59	3,75	3,92
Hong Kong	3,97	3,77	3,93	3,92	4,14
Singapur	4,06	3,58	4,1	4,08	4,32
Endonezya	2,89	3,23	3,1	3,3	3,67
Malezya	3,15	3,35	3,3	3,15	3,46
Tayvan	3,72	3,48	3,57	3,67	3,72
Tayland	3,14	3,46	3,41	3,47	3,81

Öncelikle TOPSIS yöntemini uygulamak amacıyla oluşturulan Karar Matrisi normalize edilmiştir. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
Güney Kore	0,397326	0,363645	0,378386	0,390122	0,38262
Hong Kong	0,4228912	0,411695	0,414222	0,407808	0,404093
Singapur	0,4324781	0,390946	0,432140	0,424453	0,421662
Endonezya	0,3078477	0,352725	0,326740	0,343308	0,358218
Malezya	0,3355434	0,365830	0,347820	0,327703	0,337720
Tayvan	0,3962607	0,380026	0,376278	0,381800	0,363098
Tayland	0,3344782	0,377842	0,359414	0,360993	0,371883

Daha sonra, ağırlıklandırılmış normalize matrisi elde etmek amacıyla, Tablo 2'de gösterilen normalize edilmiş değerler, ağırlık (w_i) değerleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmiştir. Matrise ilişkin değerler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Ağırlıklandırılmış Normalize Matris

	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
Güney Kore	0,0794652	0,072729	0,075677	0,078024	0,076524
Hong Kong	0,0845782	0,082339	0,082844	0,081562	0,080819
Singapur	0,0864956	0,078189	0,086428	0,084891	0,084332
Endonezya	0,0615695	0,070545	0,065348	0,068662	0,071644
Malezya	0,0671087	0,073166	0,069564	0,065541	0,067544
Tayvan	0,0792521	0,076005	0,075256	0,076360	0,072620
Tayland	0,0668956	0,075568	0,071883	0,072199	0,074377

Daha sonra, pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerini hesaplamak için ağırlıklandırılmış normalize matrisinin her bir sütunundaki en büyük değer (A^+) ile en küçük değer (A^-) seçilmiştir. Değerler Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
A^+	0,0864956	0,082339	0,086428	0,084891	0,084332
A^-	0,0615695	0,070545	0,065348	0,065541	0,067544

Tablo 4 incelendiğinde; altyapı kriterinde pozitif ideal çözümü Singapur, negatif ideal çözümü ise Endonezya temsil etmektedir. Diğer bir ifade ile bu kriter dikkate alındığında, performansı en iyi olan ülke 0,0864956 puan ile Singapur, en düşük performansa sahip olan ülke de 0,0615695 puan ile Endonezya olmuştur. Uluslararası taşımacılıkta pozitif ideal çözümü 0,082339 puan ile Hong Kong, negatif ideal çözümü ise 0,070545 puan ile Endonezya temsil etmektedir. Lojistik hizmet kalitesinde ise pozitif ideal çözümü 0,086428 puan ile Singapur, negatif ideal çözümü 0,065348 puan ile Endonezya temsil etmektedir. Takip edilebilirlik kriteri dikkate alındığında performansı en iyi olan ülkenin 0,084891 puan ile Singapur, en düşük performansa sahip olan ülkenin de 0,065541 puan ile Malezya olduğu görülmektedir. Son olarak zamanında teslim kriteri incelendiğinde, pozitif ideal çözümü 0,084332 puan ile Singapur, negatif ideal çözümü ise 0,067544 puan ile Malezya temsil etmektedir.

Son adımda, her alternatifin pozitif ideal çözümden olan mesafesi S_i^* , negatif ideal çözümden olan mesafesi S_i^- ve alternatiflerin pozitif ideal çözüm noktasına olan yakınlıklarını gösteren C_i^* değeri hesaplanmıştır. Alternatiflerin performans sıralamaları C_i^* değerlerinin büyüklük sırasına göre dizilmektedir. Genel performanslara ilişkin sıralama Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. İdeal Ayrım Çözümleri ve İdeal Çözüme Görece Yakınlıkları

	S_i^*	S_i^-	C_i^*	Sıralama
Güney Kore	0,019117	0,02585	0,574858	3
Hong Kong	0,00632	0,037517	0,85582	2
Singapur	0,00415	0,042195	0,910459	1
Endonezya	0,040363	0,005152	0,1132	7
Malezya	0,037426	0,007438	0,165794	6
Tayvan	0,020673	0,024155	0,538839	4
Tayland	0,030029	0,013686	0,313076	5

Tablo 5 incelendiğinde, performansı en yüksek olan ülkenin 0,910459 puan ile Singapur olduğu görülmektedir. Singapur'u sırasıyla; 0,85582 puan ile Hong Kong, 0,574858 puan ile Güney Kore, 0,538839 puan ile Tayvan, 0,313076 puan ile Tayland, 0,165794 ile Malezya ve 0,1132 puan ile Endonezya takip etmektedir. Bu sonuçlar Dünya Bankası (2018) LPI sıralaması ile de tutarlıdır.

SONUÇ

Günümüzde uluslararası ticarete fiyat rekabeti tek başına bir anlam ifade etmemekte, ülkelerin sunduğu lojistik hizmetler ve uyguladıkları stratejiler giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Taşımacılıktan lojistiğe geçen ülkelerin pazar payı da hızla artmaktadır. Artan rekabet ortamında ülkelerin lojistik altyapılarının ve gösterdikleri performansın hangi düzeyde olduğunu saptamaları gerekmektedir. Lojistik altyapıların geliştirilmesi için yapılan araştırmalar ve yatırımlar ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını da pozitif yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada; yedi Asya ülkesi (Güney Kore, Singapur, Hong Kong, Endonezya, Malezya, Tayvan ve Tayland), Dünya Bankası (2018) LPI verileri temel alınarak ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile lojistik performanslarına göre sıralanmıştır. Ülkelerin lojistik performansları; LPI'ye göre belirlenen temel bileşenler içerisinde altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik ve zamanında teslim kriterleri temel alınarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda; altyapı, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik ve zamanında teslim kriterlerinde Singapur'un; uluslararası taşımacılık kriterinde Hong Kong'un ön plana çıktığı görülmektedir. Tüm kriterler değerlendirildiğinde; lojistik performansı en yüksek ülkenin Singapur olduğu ve Singapur'u sırasıyla Hong Kong, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Malezya ve Endonezya'nın takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Singapur, ekonomisinde uluslararası ticarete yüksek bir oranda yer veren, büyük çaplı uluslararası lojistik hizmet sağlayan merkezleri içinde barındıran, geçmişten günümüze yer aldığı bölgenin dağıtım merkezi olarak rol oynayan, bilgi iletişim teknolojileri ve lojistik altyapısı gelişmiş bir ülkedir. Hong Kong'un da Çin'deki en büyük dış yatırımcı olması (İTKİB, 2013, s. 5), ekonomisinin önemli bir bölümünün uluslararası ticaret ve lojistiğe dayalı olması, dünyada bulunan pek çok uluslararası firmanın işletme ve lojistik merkezlerini Hong Kong'da kurması, Çin gibi büyük bir ülkenin pazarına girebilmek için en stratejik noktada bulunması ve dünyadaki üretimin de küresel olarak bu bölgelere kayması; bu iki ülkenin üst düzey bir lojistik altyapıya sahip olduğunu göstermektedir ve Singapur ile Hong Kong'un lojistik performansları ile ilgili elde edilen analiz sonuçlarını da desteklemektedir.

TOPSİS yöntemi sonuçları ve ülkelerin LPI 2018 dünya genel sıralaması incelendiğinde; ülkelerin lojistik performansları bakımından değerlendirilmesinde Malezya ve Endonezya'nın diğer 5 ülkenin oldukça gerisinde kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerin lojistik altyapı ve yatırımlarına daha fazla yer vermelerinin ve hem kriterler temelinde hem de genel sıralamada puanlarını üst seviyeye taşımalarının önemli olduğu görülmektedir. Ülkelerin lojistik performanslarının iyileştirilmesinde lojistik altyapı ve sistemlerin etkinliği önemli kriterler arasındadır. Yetersiz altyapı ve bilgi teknolojilerine sahip ülkelerin lojistik performanslarını üst sıralara çıkarmaları için bu alanlardaki yatırımlarına önem vermeleri gerekmektedir. Gelecek çalışmalarda ülke sayısı artırılarak ya da diğer bölgelerdeki ülkeler de çalışmaya dâhil edilerek, farklı ÇKKV yöntemleri kullanılarak bu ülkelerin lojistik performanslarına yönelik değerlendirmelerde bulunularak farklı sonuçlara ulaşılabılır.

KAYNAKÇA

- Arvis, J. F., Mustra, M. A., Ojala, L., Shepherd, B. ve Saslavsky, D. (2012). *Connecting to compete 2012: Trade logistics in the global economy--the logistics performance index and its indicators*. Washington/ABD: World Bank.
- Bayraktutan, Y. ve Özbilgin, M. (2015). Lojistik maliyetler ve lojistik performans ölçütleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-112.
- Bensassi, S., Márquez-Ramos, L., Martínez-Zarzoso, I. ve Suárez-Burguet, C. (2015). Relationship between logistics infrastructure and trade: Evidence from Spanish regional exports. *Transportation research part A: policy and practice*, 72, 47-61.

- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Central Intelligence Agency (CIA) (2019). *The world factbook*. 27 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/th.html> adresinden erişildi.
- Chow, G., Heaver, T. D. ve Henriksson, L. E. (1994). Logistics performance: Definition and measurement. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 24(1), 17-28.
- Deepen, J. M. (2007). *Logistics outsourcing relationships: Measurement, antecedents, and effects of logistics outsourcing performance*. New York/ABD: Springer Science & Business Media.
- Dehler, M. (2001). *Entwicklungsstand der Logistik - Messung - Determinanten - Erfolgs Wirkungen*. Wiesbaden: Springer.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) (2014). *Malezya ülke raporu*. 26 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.deik.org.tr/uploads/malezya-ulke-bulteni-2014.pdf> adresinden erişildi.
- Dünya Bankası, (2018). *International LPI – Global rankings 2018*. 17 Ağustos 2019 tarihinde <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018> adresinden erişildi.
- Dünya Bankası, (2019). *Logistics performance index*. 17 Ağustos 2019 tarihinde <https://lpi.worldbank.org/> adresinden erişildi.
- Ekici, Ş. Ö., Kabak, Ö. ve Ülengin, F. (2016). Linking to compete: Logistics and global competitiveness interaction. *Transport Policy*, 48, 117-128.
- Erturgut, R. (2016). Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Erturgut, R. ve Coşkun, A.E. (2019). Lojistik ve tersine lojistik : Etimolojik bir analiz. *Eurasion Conference on Language & Social Sciences*. 26-28 Nisan 2019, Antalya, 38-46.
- Faria, R. N. D., Souza, C. S. D. ve Vieira, J. G. V. (2015). Evaluation of logistic performance indexes of Brazil in the international trade. *Revista de Administração Mackenzie*, 16(1), 213-235.
- Hausman, W. H., Lee, H. L. ve Subramanian, U. (2005). *Global logistics indicators, supply chain metrics, and bilateral trade patterns*. Washington/ABD: World Bank.
- İTKİB (İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği) (2013). *Deri ve ayakkabı sektörleri açısından Hong Kong*. 25 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.itkib.org.tr/Home/KbDownload/deri-ve-ayakkabi-sektorleri-acisindan-hong-kong-mart-2013> adresinden erişildi.
- Jahanshahloo, G. R., Lotfi, F. H. ve Izadikhah, M. (2006). An algorithmic method to extend TOPSIS for decision-making problems with interval data. *Applied mathematics and computation*, 175(2), 1375-1384.
- Kocabaş, C. (2016). 2008 krizinin bulaşma etkisi: Bir finansal kriz göstergesi olarak hisse senedi fiyat endeksi üzerine bir analiz. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 2(Özel Sayı), 1-23.
- Limcharoen, A., Jangkrajarn, V., Wisittipanich, W. ve Ramingwong, S. (2017). Thailand logistics trend: Logistics performance index. *International Journal of Applied Engineering Research*, 12(15), 4882-4885.

- Lottersberger, F., Hafner, N. ve Jodin, D. (2013). Efficiency indicators for benchmark and improvement of energy efficiency on automated material flow systems. *Proceedings in Manufacturing Systems*, 8(4), 199-204.
- Martia, L., Puertas, R. ve Garcia, L. (2014). The importance of the logistics performance index international trade. *Applied Economics*, 46(24), 2982-2992.
- Özceylan, E., Çetinkaya, C., Erbaş, M. ve Kabak, M. (2016). Logistic performance evaluation of provinces in Turkey: A GIS-based multi-criteria decision analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 94, 323-337.
- Rashidi, K. ve Cullinane, K. (2019). Evaluating the sustainability of national logistics performance using Data Envelopment Analysis. *Transport Policy*, 74, 35-46.
- Rezaei, J., van Roekel, W. S. ve Tavasszy, L. (2018). Measuring the relative importance of the logistics performance index indicators using Best Worst Method. *Transport Policy*, 68, 158-169.
- Santiteerakul, S., Tippayawong, K. Y., Dallasega, P., Nimanand, K. ve Ramingwong, S. (2018). Logistics Performance Review: European Union and ASEAN Community. *Journal of Applied Economic Sciences*, 13(5), 1175-1180.
- Soyyigit, S., Topuz, H. ve Özekicioğlu, H. (2019). Ekonomik kompleksite, ihracat ve sabit sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi: G20 ülkeleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6(2), 393-407.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2014). *Endonezya'nın ekonomisi*. 26 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/endonezya-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017). *Lojistik performans endeksi 2016*. Yayın No: 895, Ankara: Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü - Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi.
- Yirmibeşoğlu, G. (2017). Globalization and international trade. *International Journal of Social Sciences and Education*, 3(5), 1787-1796.

Ödev Etiğinin Dini Etik Açısından Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Yıldırım^{1*}

Geliş tarihi: 09.09.2019
Kabul tarihi: 01.10.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 508-519
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Türkiye, oklubali@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-1687-993X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kant, ödev etiğini insanın özgürlüğü, ruhun ölmezliği ve Tanrı'nın varlığı postulatları üzerine inşa etmiştir. Bu postulatlar aynı zamanda, onun etik anlayışının Dini etik ile benzer ve farklı yönlerine dair fikirler vermektedir. Dini etik, insandan Tanrı tarafından gönderilen ahlak yasasına tam bir teslimiyeti ister. Ödev etiğinde ise ahlak yasasına uyma temayülü dışsal bir motivasyonu aşar. İnsanın, bilerek, isteyerek ve her tür dışsal etkiden, arzu ve beklentilerini tetikleyecek etkenlerden arınmış bir duyguyla eylemini seçmesi gerekmektedir. Diğer taraftan “ödev” kavramı, insana insan olması bakımından tabiatına uygun davranma yükümlülüğünü hatırlatır. Kant, bir bakıma ödevin, Tanrı'nın hatırlatmasına gerek kalmaksızın, akıl sahibi insanın, yapması gerekeni bizzat kendi aklı ile bilinçli olarak ve arzu ederek yapması gerektiğinden bahseder. Ancak pratikte işler Kant'ın istediği gibi gitmeyebilir ve bu nedenle de Kant'ın ödev etiği idealist bir teori olarak değerlendirilir. Bu noktada dini etiğinin fonksiyonu devreye girer ve Kant'ın idealinde de yer alan “herkesin isteyebileceği faydayı gözetken kurallardan” bahseder. Kant'ın, ahlaki değerlerin kaynağını Tanrı olarak gösterdiği ve Tanrı'ya dayalı değerlerin nesnelliğine işaret ettiği birçok ifadesine rastlamaktayız. Kant, ahlaki dine dair düşüncelerini ifade ederken, “kalplerin, Tanrı'nın emirleri gibi tüm insani ödevleri yerine getirmeye yatkın” oluşundan söz eder. Sonunda dinin biraz farklı bir tanımına ulaşan Kant, “din tüm ödevlerin Tanrı'nın emirleri olarak kabul edilmesidir” der. Dolayısıyla konuya ilişkin görüşleri diğer eserleri ile birlikte okunduğunda, Kant'ın ahlak metafiziğinin gözden geçirilmiş bir tür dini etik olduğu fark edilmektedir. Öyle ki Kant, kalıplaşmış dini pratiklerle statik bir hal alan tanrısal buyruğun, tüm ilintilerinden sıyrılarak insan doğasına uygun bir formunu idealize etmektedir. Bu nedenle bu çalışma, Kant'ın ödev etiğinin nihai anlamda bir tür dini etiğe dönüşmek durumunda kaldığını iddia eder.

Anahtar Kelimeler: Kant, Gazzâlî, Ödev Etiği, Dini Etik, İlahi Buyruk

Evaluation of Duty Ethics from the Perspective of Religious Ethics

Assist. Prof. Dr. Ali Yıldırım^{1*}

First received: 09.09.2019

Accepted: 01.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 508-519

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*
Similarity Index 15%.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa University,
Turkey, oklubali@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-1687-993X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

Kant built his work ethic on the postulates of human freedom, the immortality of the soul and the existence of God. At the same time, these postulates give ideas about the similar and different aspects of his ethics. Religious ethics demands a complete submission to the moral law sent by God from God. In the ethics of duty, the tendency to comply with the moral law exceeds an external motivation. One needs to choose the action, purposely, willingly and willingly, from all kinds of external influences, free from the factors that trigger their desire and expectations. On the other hand, the concept of "duty" reminds the person of his / her obligation to act in accordance with his / her nature as being human. Kant, in a way, mentions that the duty must be done by the person who has reason to do what he must do, consciously and with the desire, without God's reminder. In practice, however, the works may not go as Kant wants, and therefore duty ethics is considered an idealistic theory. At this point, the function of religious ethics comes into play and mentions the rules that consider the benefits that everyone in the ideal of Kant may want. We come across many statements that Kant portrays the moral values as God, and points to the objectivity of God-based values. Kant expresses his thoughts on moral religion and speaks of the tendency of hearts to fulfill all humanitarian tasks such as God's commandments. Finally, Kant, who came to a slightly different definition of religion, says that religion is accepted as the orders of God. Therefore, when his views on the subject are read in conjunction with his other works, it is recognized that Kant's moral metaphysics is a revised type of religious ethics. Thus, Kant idealizes a form that conforms to human nature by breaking away from all religions of the divine command, which becomes static with stereotyped religious practices. Therefore, this study claims that Kant's duty ethic must be transformed into religious ethics.

Keywords: Kant, Gazzâlî, Duty Ethics, Religious Ethics, Divine Command

GİRİŞ

Ahlakın dine dayalı olarak düşünülmesi onun Tanrısal olarak anılmasını ifade eder. Buna göre, kâinatı yaratan Tanrı, onu ve içindeki her şeyi tam ve mükemmel olarak yarattıysa o halde mükemmel iyiyi de ancak O yaratmıştır. Dolayısıyla O olmasaydı en üstün iyi de olmayacaktı. Bu nedenle iyi ile ilgilenen etik, mutlak varlığı için doğrudan Tanrı'ya dayandırılır. Tanrı'ya olan bağlılığın da doğal olarak dine olan bağlılığı gerektirdiği varsayılırsa o halde etik, dine dayalı olarak anlaşılmalıdır (Berg, 1991, s. 525). Dinler, bağlıları için birtakım ilkeler vaz eder ve bu ilkeleri onlar için kurtuluş vesilesi olarak önerirler. Tanrı'ya inananlar hayatlarının her anının O'nun emirleri ile anlam kazandığını kabul ederler. Bir dine inanmak etik açıdan neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda O'nun emirlerine boyun eğmeyi ve yasaklarından kaçınmayı gerektirir. Bununla birlikte dini etik farklı dinler içerisinde, muhatapları tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış ve neticede farklı teorilerle ortaya çıkmış durumdadır. İki büyük semavi dinin etik teorilerine kısaca baktığımızda Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te dini etiğe dair pek çok teori karşımıza çıkmaktadır.

Stroll, Hristiyan etiğini Pastoral Hristiyan etiği, Kilise etiği ve Reform sonrası etik olmak üzere üç aşamada değerlendirir (Stroll vd 1956, s. 29-32). Buna göre Pastoral Hristiyan etiği, Yahudi ve Pers dinlerinden etkiler barındırmakta, On Emiri, İsa'nın öğretilerini ve törenleri esas almaktadır. Bu etikte felsefi tartışmalardan ve ihtilaflardan uzak, İsa'nın öğretilerinde kendisini ifade eden bir ilahi buyruğun kılavuzluğuna teslimiyet söz konusudur. Kilise etiği, sosyal, siyasal ve dini bir kurum olarak gelişme gösteren Katolik kilisesi elinde şekillenmiştir. Ölümsüzlük üzerine tartışmalar, rahip ve rahibe manastırlarının ortaya çıkmasıyla birlikte ruhbanlık kavramına getirilen yorumlar, sosyal hayata müdahale konusunda kilise-devlet mücadelesinin doğurduğu etik tartışmalar ve Luther'in kiliseden ayrılmasına neden olan yorumsal güçlükler, Kilise etiğinin genel karakterini sürekli etkilemiş ve değişikliklere uğratmıştır. Reform sonrası Protestanlığın gelişmesiyle ortaya çıkan etik öğretisi ise daha çok Katolik etik öğretinin görüşlerini reddeden bir duruş benimsemiştir. Tüm bu çeşitliliğe ve çelişiklere karşın Hıristiyan etiğinin temeli, dolayısıyla bir Hristiyan'ın nasıl yaşaması gerektiği tanrısal buyruğun bir ifadesi olarak İsa'nın vaazlarında yer alır. Hristiyan etiği, genel karakteri itibarıyla ahlak kurallarını belirleyen ilahi bir varlığa inanmayı gerektir. Ahlaklı olmak için bu ilahi varlığın doğru dediğine uygun eylemde bulunmak ve yasaklarından sakınmak gerekir. Hristiyan vahyinde ve özellikle Yeni Ahitte ortaya konan dini ahlak daha sonra Aziz Augustinus (350-430), Petrus Abelardus (1079-1142) Thomas Aquinas (1225-1274) ve Duns Scotus (1265-1308) gibi Hristiyan düşünürler tarafından geliştirilmiştir.

İslam düşüncesinde ise etiğin gelişiminde rol oynayan iki ana kaynaktan söz etmek gerekir. Bunlar Allah'ın, kullarına vahyini iletmediği Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin sünnetidir. Temelde İslam ahlakının ana kaynağı ve asli referansı olarak vahiy esas alınır. Allah, kullarına "iyi" ve "kötü"ye dair bilgisini iletmiş ve neyi yapmaları, neden uzak durmaları gerektiğini Kur'an'da bildirmiştir. İnsan için Kitapta belirtilen hususların, aksi anlama gelecek şekilde ya da Tanrı'nın amacının dışında bir gayeye hizmet edecek biçimde yorumlanması mümkün değildir. Burada belirtilen hususlar iman meseleleri olarak kabul edilir ve bu hususlara itaat imanın göstergesidir. Allah, vahiy aracılığıyla geçmiş ümmetlerin yapıp etmelerinden örnekler göstererek ahlaki olan ve olmayanı somut örnekler üzerinden kullarına bildirmiştir. Kur'an'da yer alan örnek hadiselerin çeşitliliği ve çokluğu Allah'ın vahyinin, kullarının hayatlarını topyekün olarak kapsadığını göstermesi bakımından önemlidir. Böylelikle Allah kulları için hangi durumlarda nasıl bir tavır ortaya koyulması gerektiğine dair temel ilkeleri vaz etmiş ve bu temel ilkeler ışığında kendilerine has özel durumlara ilişkin sağlıklı kararlar alabilmelerine yardımcı olmuştur.

İslam düşüncesinde ahlaki, dini ve sosyal hayatın merkezinde yer alan Kur'an, her ne kadar İslami prensiplerin tümünü içerse de teknik anlamda bir ahlak teorisi sunmaz. Bu nedenle bu prensiplerin açığa çıkarılması gerektiği İslam ahlak araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Macit Fahri, İslam ahlak teorilerini nassî, kelâmî, felsefî ve dini olmak üzere dört grupta inceler. Konumuzla ilgili olarak, ona göre dini ahlakın temel unsurları, Kur'ânî dünya görüşü, kelâmî kavramlar, felsefî kategoriler ve bazı durumlarda tasavvuftur. Bu nedenle bu ahlak sistemi hem en karmaşık hem de en tipik dini etik teorisi olarak karşımıza çıkar (Fahri, 2018, s. 28-29). İslam düşüncesinde dini etik teorilere Maverdî (ö.1058),

İsfahî (ö.1108), Gazzâlî (ö.1111) ve Fahreddin Râzî (ö.1209)'nin etik teorileri örnek olarak gösterilebilir.

Gazzâlî'nin Dini Etik Teorisi

Dini etik teorilerin tipik bir örneği olarak Gazzâlî'nin etik teorisi, felsefi, kelami ve sûfî ahlakını bir araya getirir ve şüphesiz İslam düşüncesinde dini etik teorilerin en önemli temsilcisidir. İslam düşüncesinde ahlaki değerlerin kaynağı genellikle hüsün kubuh meselesi başlığı altında tartışılır ve Eş'arî bir kelamcı olarak Gazzâlî, *el-Mustasfa* adlı eserinde, bu konuya müstakil olarak yer verir (Gazzâlî, 1994, s. 74-75). Ahlaki değerlerin kaynağını Tanrı'nın iradesi ile izah eden Gazzâlî'ye göre, öncelikle "iyi" ve "kötü", insanlar için, varlıkların sıfatları değil, ihtiyaca ve içinde bulunulan şartlara göre değişen göreceli durumlardır. İkinci olarak "iyi" ve "kötü" zaruri olarak akıl tarafından bilinebilecek olsaydı, bu konular insanların sürekli tartıştığı konular olmazdı. Son olarak, biz akıl sahibi kimselerin bir konuda ittifak ettiklerini kabul etsek bile, bu ittifak çirkinliğin zarûriliği lehine bir delil olmaz; akıllıların bunu kabul etmek zorunda oldukları söylenemez. Gerçekte bu ittifakın zaruri olmayan bir şey üzerinde meydana gelmesi de mümkündür. Nitekim insanlar yaratıcının ispatı ve peygamber göndermenin cevazı hakkında ittifak etmiş, çok az kimse buna muhalefet etmiştir. Şayet bu azınlık da diğerlerinin fikrine katılmak suretiyle onlarla ittifak etselerdi, bu husus yine de zaruri olmazdı (Gazzâlî, 1994, s. 76). Genel hatlarıyla Gazzâlî'nin ahlak öğretisinde bir dine inanmaksızın veya belli amaçlar taşımaksızın "iyi" ve "kötü" hakkında kanaat sahibi olunamayacağı anlaşılrsa da "hüsün"ü Allah'ın tüm fiillerinin bir vasfı, "kubuh"u ise tüm mezheplere göre "hasen"in zıddı olarak tarif ederken ahlâkî değerler konusunda mutlak bir rölativizmi savunmadığı, aksine dini, ahlâkî değerlerin objektif bir kriteri olarak konumlandığı görülmektedir (Korkmazgöz, 2015, s. 52).

Aynı zamanda tasavvufî ahlakın da önemli temsilcilerinden kabul edilen Gazzâlî, Müslümanlar için gündelik hayatın rehber kitabı olarak değerlendirilen eseri *İhyâ'u Ulûmid-Din*'de ahlaktan dini bir ilim olarak bahseder (Gazzâlî, 1974, s. 174). Gazzâlî bu eserde, dünya hayatını, sonunda hüküm gününün bulunduğu bir imtihan yeri olarak tasvir eder. İrade ve eylemin önemine dikkat çeken Gazzâlî, iyi inançtan çok iyi eyleme vurgu yapar ve bir Müslüman için iyi ve doğru eylemin ifasının, ancak ahlaki Kur'an ahlaki olan Hz. Muhammed'i taklit etmekle mümkün olacağını ifade eder. Gazzâlî'nin, Hz. Peygamberin "Allah'ın ahlaki ile ahlaklanın" tavsiyesini açıklamak amacıyla kaleme aldığını ifade ettiği *Esma-i Hüsnâ Şerhi*'nde kulun, Allah'ın sıfatlarından mümkün olanları elde etmeye onunla ahlaklanmaya onun güzellikleri ile nefsini tezyin etmeye çalıştığından söz eder (Gazzâlî, 2005, s. 43-44).

Kur'an'ın muhtevası incelendiğinde de görülür ki, Kur'an hayatın her alanı ile ilgili prensipler belirler. O hem dünya hem ahiret hayatını gözetir. Onda inançla ilgili açıklamalar olduğu gibi, ibadet ve sosyal hayatla ilgili ölçüler de vardır. Bu ölçüler, birbirlerinden ayrılmaz bir şekilde iç içe bir örgü olarak sunulmuştur. Sözelimi, pek çok ayette sosyal hayatla ilgili prensipler Allah ve ahiret hatırlatması ile son bulurlar. Kur'an'da bir hukuk kitabı gibi, şunlar yasaktır, bunlar serbesttir şeklinde yalın ve donuk ifadeler bulunmaz. Kur'anî prensipler dünya-ahiret, inanç-eylem, ruh-şekil bütünlüğü içerisinde verilir. İşte bu yüzden Kur'an ahlaki bunların hepsidir. Kur'anî ölçütlerin hepsi bir sistemi oluştururlar. Bu sistemin parçalarından birinin eksikliği, ahlaki bir eksiklik: Kâmil bir ahlak, ancak bütünüyle Kur'an ile mümkün olacaktır. İşte ahlak, bunların hepsidir (Akpınar, 2001, s. 66). Gerek Kur'an'da yer alan ifadeler gerek İslam düşünürlerinin yaklaşımları ahlakın vahiyden bağımsız olamayacağına işaret etmektedir. Bu noktada etik, dinden türeyen ve dini yaşantıyı ifade eden bir kavram olarak algılanmıştır. Bu yönüyle vahiyden referans alan etiğin pratik mahiyeti peygamber aracılığı ile de her kademe akıl için somutlaşma imkânına sahip olmuştur.

Kant'ın Ödev Etiği

Ahlakın dine dayalı olarak düşünülmesinin bir yolunu da Kant'ın ödev etiğinde görmek mümkündür. Kant'a göre, bir eylemin ahlaki açıdan iyi olması için, ahlak kurallarına uygun olması yeterli değildir; aynı zamanda yasaya da uygun olmalıdır. İyiyi istemeden başka kendi başına iyi olarak nitelendirilebilecek bir şey düşünülemez. Akıl, zekâ, yargılama ve zihnin diğer yetenekleri gibi cesaret, karar, azim türünden nitelikleri, kuşkusuz pek çok açıdan iyi ve arzu edilir; ama bunları

kullanan irade iyi değilse, bunlar son derece kötü olabilir. Ahlaki olarak adlandırdığımız üstün iyilik, iradenin belirlediği ölçüde, yasa kavramının kendisinden başka bir şey içermez.

O halde ne tür bir yasa ya da beklenti bundan beklenen etkiyi göz önünde bulundurmaksızın iradeyi belirler? Ona uymaktan doğacak her türlü dürtü iradeyi herhangi bir başka etki altında kalmaktan koruduğu için, genel olarak geriye hukukun eylemlerine uygunluğundan başka bir şey kalmaz, yani, hiçbir zaman başka türlü davranmam. Böylelikle kişinin amacı evrensel bir yasa haline gelmeli. Burada genel olarak iradeye hizmet eden yasanın uygunluğu aranır. İnsanların pratik yargılarındaki ortak gerekçe, bununla mükemmel bir şekilde örtüşmekte ve her zaman burada öne sürülen ilke göz önünde bulundurulmaktadır. İnsanın ahlaki eylemlerindeki akıl ilkesi, bir buyruk, gereklilik gösteren bir ilke niteliği taşır.

Kant kendine has bir tür akıl yürütme ile, düşünce ile davranış arasındaki tutarlılığı belirleyebilecek bir kriter geliştirmeye çalışır. Ancak onun söz ettiği “düşünce” daima kendi iradesini kullanabilen akıl sahibi bir varlık olarak insan düşüncesine işaret etmektedir. Buna göre, örneğin şunu sorar: “Zor durumda kaldığımda tutmamak niyetiyle bir söz verebilir miyim?” (Kant, 2015, s. 17). Sorunun içerdiği iki ihtimali hemen ortaya koyalım: yanlış bir söz vermek, ihtiyatlılık mıdır, yoksa doğru mudur? Sadakatsizliği göze alarak ihtiyatlı davranmak benim için kesinlikle avantajlı olsa da yasaya uymak daha doğru ve güvenli olanıdır. Yanlış bir vadin ödevle tutarlı olup olmadığını keşfetmenin en kısa yolu kendime şunu sormaktır: “Benim yasamın kendim için olduğu kadar, başkaları için de evrensel bir yasa olduğundan emin miyim?” ve kendime şunu söyleyebilmeliyim, “Kendini kurtarmanın bir başka yolunun olmadığı bir durumda herkes yalan söyleyebilir mi?” Demek ki yalan söyleyebildiğim halde, evrensel bir yasa olması nedeniyle yalan söyleyemem.

Kant’a göre, irademin ahlaki açıdan iyi olması için ne yapmam gerektiğini anlamak için geniş kapsamlı bir araştırmaya ihtiyacım yoktur. Hayat boyunca deneyimlenmemiş, tüm olasılıklar için hazırlıksız olarak, şunu sorabilirim: Maksiminizin evrensel bir yasa olması gerekmez mi? Eğer değilse, o zaman, kendisine ya da başkalarına karşı bir dezavantaj nedeniyle değil, fakat olası bir evrensel yasaya ilke olarak uygun olmadığı için ve buna olduğu gibi saygı duymam gerektiği için maksiminiz reddedilmeli. Pratik hukukun tam anlamıyla saygılı davranmayı içermesi, her diğer dürtünün de yer alması gereken görevi oluşturan şeydir, çünkü o, kendi içinde iyi olan bir iradenin şartıdır ve böyle bir iradenin değeri her şeyden yüksektir.

Objektif bir ilke, zorunlu olduğu ölçüde, bir buyruk olarak adlandırılır ve buyruğun formülü bir zorunluluk ifade eder. Tüm zorunluluklar, bir buyrukla ifade edilir ve objektif bir hukuk yasasının, mutlaka onun belirlediği bir irade ile ilişkisini gösterir. Şimdi tüm zorunlu buyruklar ya hipotetik ya da kategoriktir. Birincisi, muhtemel bir eylemin pratik zorunluluğunu, istendiği başka bir şey için araç olarak temsil etmektedir. Kategorik zorunluluk, objektif olarak gerekli olduğu gibi, başka bir sonuca atıfta bulunmaksızın, kendi başına gerekli olan bir eylemi temsil eder. Kategorik bir zorunluluk, belirli bir davranışın ifasını, kendisi tarafından elde edilmesi için başka herhangi bir amaç gütmeksizin buyurur. İşte bu zorunluluk ahlaka isim olabilir. Bir temel kategorik zorunluluk vardır: sadece o anda yapabileceğiniz maksimi harekete geçirin, o aynı zamanda evrensel bir yasa haline gelecektir.

Akılcı bir varlık olarak insan, şu ya da bu irade tarafından keyfi olarak kullanılan bir araç olarak değil yalnızca kendi başına bir amaç olarak vardır. Akıl sahibi olmayan varlıklara, araç olarak yalnızca göreceli bir değere sahip olduklarından “şeyler” denir; akıl sahibi varlıklar ise amaçları kendinde son bulan olmalarından dolayı “kişiler” olarak adlandırılır. Şeyler bir araç olarak görülür ve kullanılırlar; fakat kişiler, bizim için daima en yüksek saygının objesi olmalıdır. İnsanlara saygı duyma ödevime göre, hiç kimseyi amaçlarım için bir araç olarak görmemeli ve kullanmamalıyım, kimseyi böyle bir dereceye indirmemeliyim. Ona göre her kişi objektif bir amaçtır. İnsan istemelerini yöneten, ahlaki istemeyi belirleyen objektif amaçlardır.

O halde eğer kategorik bir zorunluluk varsa, kendinde bir gaye olmasından ötürü herkes için geçerli bir gayeden çıkarılmalıdır. Mesele şu ki rasyonel doğanın kendisi bir gaye olarak vardır. Bu nedenle eylemin sübjektif bir ilkesi olduğu için kendi varlığımı bu şekilde düşünmeliyim. Fakat diğer her rasyonel varlık da varlığını benzer şekilde kabul ettiği için aynı zamanda bu objektif bir ilkedir. Buna göre, pratik zorunluluk şu şekilde olacaktır: İnsanlığa, her zaman ve her durumda bir araç olarak değil,

sadece ve sadece kendi başına bir amaç olarak davranmalısın. İnsan rasyonel bir varlık olarak bu “yapmalısın” buyruğunu kendi içinde bulur.

Kant, ahlak yasasını, istememizin maksimi yapan şeyin saygı duygusu olduğundan bahseder. O, insanın tüm eylemlerinde insan olmanın onurunu hesaba katması gerektiğini ve bunun son ölçü olduğunu söyler. Kant, ahlak yasasından insanları birbirine bağlayan dindarane bir saygı ile söz eder. Onun ahlak yasasında yer verdiği bu derin duygunun ancak metafizik bir motif ile açıklanabileceği görülmektedir. Zira Kant insanın bütün dünyevi araçsal eğilimlerden, hazlardan sıyrılıp koşulsuz olarak bu yasaya boyun eğmesini ister. Hatta Kant, bu boyun eğmeği ileri götürerek, dışsal bir zorlama içermeyen bu tutumun, insanın lezzetine doyamayacağı bir yücelik taşıdığını düşünür.

Ödev Etiğinde Postulatların Fonksiyonu

Bu noktadan itibaren Kant’ın ödev etiğinin salt pratik aklın postulatları ile ilişkisi devreye girmektedir. Zira Kant’a göre insan akli, sadece fiziksel dünyada tecrübe ettiklerini kavrayıp onunla teoriler kuran teorik bir akıl değildir. Aklın insanın ne yapması gerektiği konusunda kendisinde birtakım bilgiler barındıran bir yönü de vardır ki Kant bu akli salt pratik akıl olarak tanımlar. Burada, Kant’ın inanca yer açmak için bilgiyi kaldırmak zorunda kalmasını, pratik akla açmak istediği alanı göz önünde bulundurarak ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ahlak bilgisinin buyruklarının yerine getirilmesinde salt pratik aklın taşıdığı açıklık ve kesinlik Kant’ın çok önem verdiği bir konudur. Kant’ın "inanca yer bulmak için bilgiyi inkâr etmesi" dogmatizmi ve septisizmi yıkmaya yöneliktir (Demirtaş, 2013, s. 292).

Kant’a göre teorik akıl bize “olanı,” pratik akıl ise “olması gerekeni” bildirir. Kant, özgürlük, ruh ve Tanrı gibi metafizik kavramların bilgisinin sadece saf akıl ile bilinmeyeceğini iddia ederek, bu anlamda bir fizik ötesinin imkânını reddetmiştir. Ona göre akıl, sadece fenomenleri bilir ve bütün işlemlerinin maddesini sadece duyarlılıktan alır. Oysa Tanrı ve ruh gibi ideler, fenomen değildir ve duyarlılıktan gelen içerikleri yoktur. Buna karşın Kant bu kavramların reddedilmesine karşı çıkar. Bu kavramlar “pratik aklın” postulatlarıdır. Kant böylece bu kavramları bilgi alanından ahlak alanına taşıyarak ve sahip oldukları alanları da matematik postulatlar tarzında kabul ederek bu kavramlara inanmanın rasyonel olduğunu ortaya koymak istemiştir. Kant’ın ödev etiğinin de üzerine bina edildiği bu postulatlar, insanın özgürlüğü, ruhun ölmezliği ve Tanrı’nın varlığıdır. Ona göre bu ideler ancak pratik aklın devreye girmesiyle bilinir hale gelebilir.

İnsanın Özgürlüğü: Kant insanın, duyuşsal ve deneysel özelliklerine uygun biçimde numen-fenomen ayrımı yaparak, teorik bakımdan bu her iki alanın ilkelerine ait bilginin, insanın özgür eylemleri sayesinde uyumlu bir şekilde kullanıldığına işaret eder. İnsan ancak özgürlüğü sayesinde aklın idelerini kullanabilir ve yasalar koyabilir. Bu esnada duyular dünyasının nedensellik ilkelerine de bağlı olarak hareket etmeye devam eder. Kant numen – fenomen ayrımı yapmakla birlikte insanı bu her iki dünyanın bir parçası olarak tasvir etmeyi göz ardı etmez. Kant eylemlerini belirleyen insandan, koşullara bağlı olmaktan kendisini kurtarıp mutlak olana yönelmek suretiyle kararlar alabilmesini ister. Ona göre bu tür bir karar alabilmesi için insan, ona sürekli olarak “yapmalısın” diye seslenen buyruğa kulak vermelidir. Bu ses onun özgür bir varlık olduğunun göstergesidir. Zira böyle bir buyruğun olması onun özgür olduğunun dolayısıyla eylemini gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda son kararın kendisine ait olduğunun kanıtıdır.

Kant’a göre özgürlük ve ahlak yasaları birbirlerini temellendirir. Pratik akıl, ahlak yasası için özgürlüğü zorunlu kılar. Özgürlük idesine uymaktan başka türlü hareket edemeyen her varlık pratik anlamda gerçekten özgürdür. Kant bu noktada özgürlüğün her tür yasadan bağımsız olarak algılanmasına karşı çıkar, zira gerçek özgürlük insanın yasaya, kendi iradesinin öz yasasına uymasındır. Bu nedenle Kant, pratik akla inanca yer açmak için bilgiyi inkâr etmek durumunda kalmıştır. Kant’ın inkâr ettiği bilgi, onu özgürce düşünmekten ve kendi öz yasalarına uymaktan alıkoyan bilgidir. İşte Kant’ın postulat adını verdiği bu inancın ilk basamağı insan özgürlüğüne olan inançtır. Çünkü özgür insan, inanmak, düşünmek ve eylemek için en önemli gücü elinde bulunduran insandır.

Tanrı’nın varlığı: Kant, en yüksek iyinin gerekli koşulu olarak, evreni yaratan, yani varlığının bir nedeni olmayan ve kendisi diğer her şeyin nedeni olan Tanrı postulatından söz eder. Ona göre dünyada en yüksek iyinin var olması için insanın doğada ahlaka uygun bir gücün var olduğunu kabul etmesi

zorunludur. Tanrı bir anlama yeteneği ve irade olarak, evrenin bütününü yönetmesi; mutluluğa yaraşır olma ve mutlu olmayı bir araya getirmesi bakımından vardır (Heimsoeth, 2012, s. 138). Tanrı, “iyi”nin biricik modelidir. Kant, en üstün iyi olarak “Tanrı” kavramının bize, aklın ahlaksal yetkinlik konusunda kurduğu ve özgür bir isteme kavramına ayrılmazcasına bağladığı “ide”den geldiğini söyler (Kant, 2015, s. 25). Kant bu postulatın yokluğunun, eylemin ahlaksal denetiminin ortadan kalkmasına neden olacağına işaret eder. Çünkü ona göre, eğer bir en yüksek ahlaklılık ilkesi yoksa sergilenen eylemin iyi olup olmamasını sorgulamak yersiz olacaktır.

Akıl sahibi varlık olarak yalnızca insan, eylemlerini seçerken, belirlerken ve uygularken yasalara uygunluğu dikkate alabilir. Yasadan eylem türetmek için akıl gerekli olduğundan isteme pratik akıldan başka bir şey değildir. Dolayısıyla isteme, eğilimlerden bağımsız olarak ancak aklın pratik bakımdan zorunlu, yani iyi olduğunu bildiği şeyi seçme yetisidir. Bu nedenle ödev etiğinde iyi isteme Tanrı postulatını zorunlu kılar. Zaten Kant ahlaklı bir hareketin saf ve temiz olabilmesi için eylemin arkasında yatan niyeti bilen bir vicdanın var olması gerektiğinden bahsederken yukarıda bahsettiğimiz bilgiyi inkâr meselesine de açıklık getirmektedir. Yani Kant, pratik akla inanca yer açmak için, teorik aklın bilgisini ya da fenomen dünyaya ait bilgiyi inkâr etmek durumunda kaldığından söz etmişti. Böylelikle onun yapmak istediği, salt aklın pratik bilgilerine, inanca yer açmaktır. Kant’ın ahlak yasası, bütün eylemlerimizde yasaya uygunluk aramaktadır. Yasanın dışında hiçbir etkenin zihni meşgul etmemesi ya da etki altında bırakmaması gerekir. Bu nedenle yasaya ve ona olan inanca yer açmak için zihni meşgul eden diğer bilgilerin, duyguların ve arzuların bizi yönlendirmesinden kendimizi kurtarmak zorundayızdır. Tabiatıyla, bir iman konusu olarak Tanrı’nın, gözlenebilir, sınanabilir bir alanın dâhilinde olduğu iddia kabul edilemez. Tanrı, duyusal olarak algılanabilir bir nesne değildir. Ne yaparsak yapalım, Tanrı pozitif bir deneyin nesnesi olamaz. Tanrı kavramı fiziğe değil ahlaka ait bir kavramdır (Kant, 1994, s. 152).

Kant, Tanrı’yı, salt bir konumlamayı da aşarak tam anlamıyla bir imkân olarak inanç üzerine doğrular. Aslında onun yaptığı bir bakıma erdem ve mutluluğu birleştirmek amacıyla Tanrı’yı bir araç olarak konumlandırmaktır. O “*Salt Aklın Sınırları İçerisindeki Din*” adlı eserinde gerçek anlamda bir dinden söz etmez. O dindar bir kimse için derin bir Tanrı gereksiniminin farkındadır ve bu duygunun insanı kişisel bir Tanrı fikrine götürdüğünü düşünür (Copleston, 2010, s. 154).

Ruhun Ölmezliği: Kant’a göre gerçek bir varlık olmayan ruh, özü itibariyle yalnızca sonsuz olan bir idedir. Kant’a göre, Platon, ideleri sonsuzlukta bulunan gerçek varlıklar olarak tanımlarken hata yapmıştır (Akarsu, 2014, 38). Zira yapılan şey bilgi için sonlu bir ödev belirlemek oluyordu. Kant’a göre ise bilginin sınırları sonsuza değin açık olmalıydı. Bu sayede Tanrı ve özgürlük postulatlarında olduğu gibi ruh hakkındaki postulat da kaynağını aklın ahlak bakımından olan umut ve beklentilerinde bulması için uygun olmalıydı (Heimsoeth, 2012, s. 141).

Kant, ahlaksal eksiksizlik için çaba göstermekle yükümlü olduğumuzu ve bu eksiksizliğe de sonlu bir zaman içerisinde erişilemeyeceğini düşünmektedir. Ahlaksal eksiksizliği arama ya da ahlak yasasına uyma yükümlülüğu sürekli olarak ona yönelik eylemde bulunulması için motive eder. Dolayısıyla arzu ve hislerin, aklın egemenliği altında tam uyumu için sonsuza dek çabalamak gerekecektir (Copleston, 2004, s. 146-147). Bu nedenle Kant, ruhun ölmezliğini, sınırlı ve sonlu olan hayatta ahlak yasasına tam olarak uygun bir yaşam sürmenin zorunlu koşulu olarak görür. Ona göre bütün eylemlerinde ahlak yasasına uygunluk, ancak üstün ya da kutsal bir varlığın başarabileceği bir şeydir. Bu ise ahlaki varlık olarak sadece insanın üstesinden gelebileceği bir durumdur. Her ne kadar üstesinden gelinmesi zor olarak görünse de uğruna çaba sarf edilmeye en fazla değecek şey insan için böyle bir idealdir. Bu insan için aynı zamanda en yüksek mutluluktur. Bu nedenle insanın en yüksek tamlığa ulaşması için ancak sonsuza kadar devam eden bir oluş zorunludur. Kant’ın ruhun ölümsüzlüğüne dair görüşü teorik bir gerekliliğin ötesinde ahlaklı istemenin, yüksek niyetlerin ve çabaların gerçekleştirilmesine imkân tanınmasının beklentisidir. Kant’ın ödev etiğinin temelinde yer alan bu üç postulat aslında dini etiğın de temel kavramlarıdır. Zira Kant’ın, ahlak yasası için kendine has olarak geliştirdiğini iddia ettiği postulatların dini birtakım kavramlara dayandırıldığı ve nihai olarak yine dini etiğın referanslarını kullandığı anlaşılmaktadır.

Ödev Etiği Dini Etik İlişkisi

Kant'a göre, melekelerimizin başında ve eşyanın en yukarısında bulunan akıl değil, iradedir. O, aklın, ortaya çıkması engellenemeyen antinomilere sürekli çarparak şüphe içine düşebildiği halde iradenin inancın müttefiki, ahlaki ve dini eğilimlerimizin de kaynağı olduğuna inanır. Kant hiçbir şekilde Tanrı'yı inkâr etmez, sadece bu idenin realitesini kanıtlamanın akıl yürütmeye mümkün olmadığını savunur (Weber, 1998, s. 322). Aslında Kant, metafiziğin insan için doğal bir istidat olduğunu ve bu nedenle insanın yapısının, insanı duyarlar üstünü düşünmeye zorladığını savunur. Metafiziğe dair Kant'ı farklı yapan görüş ise bu noktadan itibaren ortaya çıkıyor. Kant, bilimsel nitelikli metafiziğe karşıdır. Onun hedeflediği metafizik akıl bakımından zorunlu ve pratik akılla temellendirilmiş bir metafiziktir (Gökberk, 1999, s. 359-360). Diğer taraftan Kant'ın metafizik ile kast ettiği "apriori"dir yani bilgide de yalnız apriori olan ile ilgilenen Kant'ın ahlakta da apriori olanı araması kesin olan bir ahlak bilgisine varmayı göz önünde bulundurmasındandır. Böylelikle Kant, ahlak alanında da şayet bir apriori varsa, o zaman bilimsel nitelikli bir ahlak teorisinden söz edilmesinin yolunu açmak ister. Bundan sonra eylemlerin ahlaki niteliği onların apriori olmalarında aranır, yoksa içgüdü, eğilim ve eylemlerimizin sonuçlarında değil (Gökberk, 1999, s. 360).

Kant'ın ödev etiğinin üç postulatı aynı zamanda, onun etik anlayışının dini etik ile benzer ve farklı yönlerine dair fikirler vermektedir. Dini etik, insandan Tanrı tarafından gönderilen ahlak yasasına tam bir teslimiyetle itaat etmesini ister. Kant'ın ödev etiğinde ise ahlak yasasına uyma temayülü dışsal bir motivi aşar. Ona göre insan ahlak yasasına uymak konusunda özgürdür ve bu özgürlük zorunlu olarak ahlaki bir varlık olan insanın bu yasaya uymasını gerektirir. Kant'ın ahlak yasasının temel kavramlarından olan özgürlük, ahlaki eylem için zorunlu önkoşuldur. Zira insanın, bilerek isteyerek ve başka hiçbir dışsal motive edici etkiden ya da arzu ve beklentilerini tetikleyecek etkenlerden arınmış bir duygu ile eylemini seçmesi gerekmektedir; Tanrı gibi dışsal bir etkenin emri gereği olarak değil. Eylemin sonuçlarının hesaba katılması ile ortaya çıkan fayda-zarar beklentileri eylemin özgürce ortaya konmasını engellemektedir. İyi davranışın ödüllendirilmesi ya da kötü davranışın cezalandırılmasına dair bir talimat, emir ya da bilgi, insanın özgür seçiminin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Kant vahye dayalı ahlak yasasına itibar etmez. Ona göre salt pratik aklın kendi yasalarına uygun olarak ortaya koyduğu eylemler ahlaki eylemlerdir. Bu nedenle dini etikte evrensel ahlak yasasının kaynağı Tanrısal buyruklar iken Kant'ın ödev etiğinde ahlak yasasının kaynağı ahlaki bir varlık olarak insanın kendisidir. Kant, bütün ahlak kavramlarının yerinin ve kaynağının tamamen apriori olarak akılda bulunduğunu savunur (Kant, 2015, s. 27).

Kant'ın etiğinde işaret edilen "ödev" kavramı, insana insan olması bakımından tabiatına uygun davranma yükümlülüğünü hatırlatır. Tabiatı gereği akıl sahibi olan insan için, eylemlerinde aklın rehberliğinin görmezden gelinemez olduğunu anlatmak ister. Kant bir bakıma ödevin, Tanrı'nın hatırlatmasına gerek kalmaksızın, akıl sahibi insanın yapması gerekeni bizzat kendi bilgisi ile bilinçli olarak ve arzu ederek yapması gerektiğinden bahseder. Aslında Tanrı'nın irade ettiğinin ahlaka uygun olduğunu bilen ve kabul eden Kant, bu niyetin ve eylemin Tanrı'nın irade etmesinden önce insanın bizzat kendisi tarafından ortaya konulmasını gerçek anlamda etiğe uygun bulur. Bu nedenle Kant'ın ödev etiği ideal bir teori olarak değerlendirilebilir ancak pratikte, işler Kant'ın istediği gibi gitmeyebilir. Bu noktada dini etiğin fonksiyonu devreye girer ve Kant'ın idealinde de yer alan "herkesin isteyebileceği faydayı gözetken kurallardan" söz eder. Zira dini etik tüm kâinatı yaratan dolayısıyla mutlak bilgi ve güç sahibi olan Tanrı'nın iradesinden doğmaktadır. Bu noktada Kuçuradi, Kant'ın ölçütlerinin insanın eylemlerinin doğru olmasının tek başına sağlamaya yetmeyeceğine dikkat çeker. Ona göre, kişi bu ölçütlerle kendisini kurtarabildiği halde bilmeden istemeden başkalarının zararına olabilecek kararlar alma durumu halen söz konusudur. Ayrıca bu durumda kişinin bilmesi gerektiği halde bilmesi gerekenlerden de sorumlu olduğu göz ardı edilmiş olur (Kuçuradi, 2018, s. 68).

Aslına bakılırsa Kant, dini etiğin buyurucu karakterinin eylemin özgürlüğünü kısıtladığını düşünür. Ancak hemen hemen tüm dinlerin ahlak düşüncesinde, başlangıçta doğru eylemleri taklit ederek öğrenen insanların hayatlarının belli bir döneminden sonra içselleştirmeleri gerektiği öngörülür. Ayrıca bu yaklaşım, eylemin özgür kılınması için şart olarak kabul edilmektedir. Bir örnek olarak, Kant'ın ödev etiğinin, İslam düşüncesinde en bariz bir şekilde Gazzâlî'de ifadesini bulan "tahkiki iman" ile mümkün olacağı söylenebilir ki bu her mümin için zorunlu olarak kabul edilir. Bu anlamda

dini etiğın özü, en azından İslam düşüncesinde, eylemlerin bilinçli ve kasıtlı olarak yapılmasını; bilerek ve isteyerek ifa edilmesini talep eder. Dolayısıyla taklidi düzeyde kalarak içselleşmemiş olan, zoraki bir dayatma ile gerçekleşen ve bir bakıma uyum vesilesi olarak görülen eylemi dini etik de doğru bulmaz.

Bu bakımdan Kant'ın ödev etiğı, dini etikten pek de ayrı durmamaktadır. Onun yaptığı, Tanrı'nın yerine aklı, ilahi buyruk yerine ahlak yasasını, Tanrı'ya itaat eden kulun yerine akla itaat eden bireyi, cennetin yerine en yüksek iyiyi, Tanrı'nın krallığı yerine evrensel saf akıl dinini/etik devleti/hakiki kiliseyi koyarak, dini etiğı seküler bir dille ifade etmek olarak görülmektedir (Tüzer, 2015, s. 142-143). Benzer bir fikre sahip olan Nuyen'e göre de Kant, "her yasanın bir yasa koyucusu vardır" ve "ahlak yasasının yasa koyucusu zorunlu olarak Tanrı'dır" öncüllerini ifade etmek suretiyle hem ahlaki değerlerin kaynağını Tanrı olarak göstermekte hem de Tanrı'ya dayalı değerlerin nesnellğine işaret etmektedir (Nuyen, 1998, s. 446). Aynı şekilde Kant'ın *Saf Aklın Sınırları İçerisinde Din* adlı eserinde, dini etiğı andıran çok sayıda ifadesi ile karşılaşmaktayız: Kant, ahlaki dine dair düşüncelerini ifade ederken, "kalplerin, Tanrı'nın emirleri gibi tüm insani ödevleri yerine getirmeye yatkın (Kant, 2017, s. 105)" oluşundan bahseder. Kant, aynı yerde, "insanların birbirlerine karşı ödevlerini yerine getirdiklerinde böylelikle Tanrı'nın emirlerini de yerine getirdiklerini (Kant, 2017, s. 123)" söylüyor. "Tanrı'ya olan saygının özü, tüm buyruklara O'nun buyruklarınıymış gibi itaat etmektir" diyerek sonunda, dinin biraz farklı bir tanımına ulaşıyor: "Din tüm ödevlerin Tanrı'nın emirleri olarak kabul edilmesidir (Kant, 2017, s. 124)".

Kant ikinci eleştirisi *Pratik Aklın Kritisinde* de ödev etiğine ilişkin düşüncelerini dini etiğı referans olarak alınabilecek ifadelerle açıklamaya devam eder: "Yaratıcı eyleminde Tanrı, bir yasa koyucusuyla aynı şekilde bir yasa tasarısını yürürlüğe sokar. Belli bir gerçeklikle var olduğu söylenen bir yasalar bütünü oluşturur. Tanrı, emirleri aracılığıyla ahlakın mümkün olabileceğı mantıksal zemini yaratır (Nuyen, 1998, s. 449)". Ancak Tanrı, ahlakın mantıksal zemini olsa da "düşüncemizin bir fikri olarak ahlaka bağlıdır." Bu anlamda Kant, "ahlak, dinin bilinme sebebidir" şeklinde okunabilir. Hatta bu nedenle Nuyen, din ve ahlakın karşılıklı bağımlılığının Kantçı bir çerçeveden çıkmış olabileceğini iddia eder: ona göre, Tanrı ile ahlak arasındaki ilişki asimimetrik: Tanrı, özgürlük ve yasa için mantıksal zemini yarattığı için hem ahlakın varlık nedenidir, buna karşılık kendi kendine karar veren olmadığı için ahlakın kendinde nedeni olamaz; hem de ahlak dinin bilinmesinin nedenidir, fakat buna karşılık da ahlak yalnız akılla bilinebilir olduğu için dinin tek bilinme nedeni değildir (Nuyen, 1998, s. 450).

Kant'ın ödev etiğı ile onun Tanrı'nın emirlerine yüklediğı anlamın dini etiğı çağrıştıran başka örnek ifadeleri de vardır. Kant *Pratik Aklın Kritisinde* ahlak yasası hakkında şöyle söyler:

"Ahlak yasası, bana bir dünyada olanaklı en yüksek iyiyi, her türlü davranışımın en son nesnesi yapmamı buyurur. Böyle bir şeyi de ancak istememin, kutsal ve iyilik dolu bir yaratıcının istemesiyle uyuştuğunda gerçekleştirmeyi umabilirim. Bu yüzden ahlak da aslında kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl lâyük olmamız gerektiğinin öğretisidir. Ancak din de işin içine katıldığında mutluluğa lâyük olmama durumuna düşmekten sakındığımız ölçüde günün birinde mutluluktan pay almamız umudu doğar (Kant, 1994, s. 140-141)".

Kant, aynı yerde, insanın mutluluğa ulaşma koşulu olarak, ona layık olma şartını dile getirirken bilge bir yaratıcıdan bahseder. Ona göre bilgelik;

"...teorik olarak ele alındığında en yüksek iyinin bilgisi, pratik olarak ele alındığında ise istemenin en yüksek iyiyeye uygunluğu anlamına geldiğinden, en yüksek bağımsız bir bilgelige, yalnızca iyilik üzerinde temellenen bir amaç yüklenemez. Nitekim bu iyiliğın en yüksek aslı iyiyeye uygunluğu, ancak O'nun istemesinin kutsallığıyla uyuşmanın sınırlayıcı koşulları altında düşünülebilir, işte bundandır ki yaratmanın amacını Tanrı'nın onurlandırılmasında görenler en uygun ifadeyi kullanmışlardır. Çünkü insanların, dünyada en değerli şey olan, Tanrı buyruğuna saygı göstermeleri ve Tanrı yasasının bize yüklediğı kutsal ödevi gözetmelerinden başka hiçbir şey Tanrı'yı daha çok onurlandıramaz. Bu mutlulukla

taçlandırma Tanrı'yı sevmeye değer yaparken, buyruğuna saygı duyma da O'nu ibadete layık kılar (Kant, 1994, s. 142)".

Kant'ın ödev etiğinde Tanrı'nın varlığı vazgeçilmez önkoşul haline gelir. Zira dünyada bu en yüksek iyinin var olması ancak doğada "ahlaka uygun bir gücün" en yüksek neden olarak var olduğunun kabul edilmesi ile mümkündür. Böyle bir varlığa Kant, "Tanrı" adını veririz diyor. Tanrı salt pratik aklın postulatı olarak vardır; bir anlama yeteneği ve irade olarak evrenin bütününe yönetmesi, mutluluğa yararlı olma ve mutlu olmayı birleştirmesi bakımından vardır (Heimsoeth, 2012, s. 138).

Kant, Tanrı'nın varlığının postulat olarak kabul edilmesinin ahlakın otonomluğunu zayıflattığını reddeder. Tanrı'nın varlığı kaosa karşı kozmosun devamı için zorunludur (Öktem 2007, s. 8). İnsanın eğilimlerine uyması, arzularını gerçekleştirmek istemesi, yarar değerlerine yönelmesi, onun doğaya bağlı yanından gelmektedir ve özgürlüğünün ona verdiği güçle ortaya konması mümkün olmaktadır. İnsanın bu doğal yanı ondan mutluluğa yararlı olmasını ister; aynı zamanda başkalarının mutluluğunu da istemesini buyurur. Son tahlilde Kant'ta erdem, mutluluk ve ahlaklılık tam olarak birleşir. Saf ahlak yasasının bağlayıcılığını kesinlikle ortaya koyan Kant, insanın arzuladığı yarar ile Tanrı'nın varlığı ve ölümsüzlüğünü şöyle bir araya getirir:

"Saf ahlak yasasının bir buyruk olarak her insanı göz yumulmayacak biçimde bağladığı kabul edilince, insan şöyle söyleyebilir: bir Tanrı'nın olmasını istiyorum, benim bu dünyadaki varoluşumun aynı zamanda doğa bağlantılarının dışında, saf bir anlama yetisi dünyası içinde bir varoluş olmasını istiyorum, en son olarak da sonsuza dek sürmek istiyorum; bunda ısrar ediyorum ve bu inançtan vazgeçmeyeceğim; çünkü benim yararına olan herhangi bir şeyi göz ardı edemeyeceğimden dolayı, yararına olanın yargımı kaçınılmaz olarak belirlediği tek durum budur (Kant, 1994, s. 155)".

Heimsoeth, Kant'ın ödev etiğinden dini etiğe kapı aralayan bir değerlendirme yapar: Kant'ın ödev etiği, ancak onun varlığını kabul ettiği Tanrı'nın buyruklarını zorunlu olarak dikkate almakla mümkün olacak gibi görünmektedir. Zira bütün eylemlerinde ve niyetlerinde ahlak yasasını gerçekleştirmeyi ancak kutsal bir varlık başarabilir. İnsanın bütünüyle kutsal bir varlık olması, kutsal bir istemeye ulaşması, bizim hayat deneyimlerimize göre olanak dışıdır. Bununla birlikte kutsal bir isteme, ahlaksal bir varlık için ulaşmaya çabalaması gereken son amaç, en yüksek mutluluktur. Burada yine insan varlığının sınırlarını aşan bir tamlık, aklın bir ödevi olarak karşımıza çıkar (Heimsoeth, 2012, s. 141).

Dini etikte eylemin iyiliği, doğruluğu, kötülüğü ya da yanlışlığı Tanrı'nın emirleri ile belirlendiği için O'nun buyurduğu iyi, men ettiği kötüdür ve ahlaki olanda, ilahi buyruğa uygunluk aranır. İlahi buyruğu referans alan teoriler arasında farklılıklar olmakla birlikte Gazzâlî, kendi etik teorisinde irade ve eylemin önemine dikkat çeker. Ona göre, iyi inançtan daha önemli olan iyi eylemdir ve bir Müslüman için iyi ve doğru eylemin ifası, ancak ahlakı, Kur'an ahlakı olan Hz. Muhammed'i taklit etmekle dolayısıyla birçok İslam düşünüründe de ifadesini bulan "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmakla" mümkündür. Zira bu ifade ahlakın kaynağını ortaya koymakla birlikte insana, eylemlerini Tanrı'nın sıfatlarıyla somutlaştırma fırsatı sunmaktadır. İnsan için "ne yapmalıyım" ya da "nasıl yapmalıyım" soruları karşısında bir bakıma kolaylık ifade eden bu metafor sayesinde dini etik bir gerçekleşme zemini bulur ve bu yönüyle realist bir veçhete bürünür. Dolayısıyla ahlakın vahiyden bağımsız olamayacağına işaret edilir. Vahiyden referans alan dini etiğin pratik boyutlarının ve örneklerinin yine dinden bir referansla yani peygamber kurumuyla takviyesi, dini etik teorileri kendi içerisinde tutarlı ve hiçbir noktada boşluk bırakmayan sistemler haline getirmektedir.

Ancak dini etik teorilerin vahiy ile ortaya konan dinamik boyutunun kurumsallaşan dini pratiklerle statikleşmesi bu teorilerin, insan aklını saf dışı bırakan kuramlara dönüşmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Dini etiğin karşı karşıya kaldığı statik tehlikeyi fark eden Kant'ın, ödev etiğinde, insan aklına ve özgürlüğüne vurgu yaptığı görülmektedir. O'na göre bir eylemi ahlaki anlamda iyi yapan, o eylemin herhangi bir fayda veya taklit ürünü olarak değil ödevden gelmesidir. Ödev ise yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. Bu yönüyle ahlaki iyi, ancak ve ancak akıl sahibi olan ve daima ona başvuran insanda bulunan yasaya uygunluktur. Eylemlerinde yasaya uygunluğu sürekli olarak araması gereken insan aklı, sorumluluğu kendisi için içsel bir vazife

olarak alır. Bu noktada Kant'ın ödev etiğinde, ahlaki eylem, birey tarafından içsel bir referansla ortaya konması gerekir. Hatta Kant ilahi buyruk gibi dışsal bir motivasyon ile belirlenen eylemin ahlaki olmadığını savunur. Zira klasik anlamıyla dini etikte referans dışsal bir motivasyondur. Kant'ın ödev etiğinde motivasyon, gündelik yaşamda kullanılan ifadeyle insanın içinden gelmelidir. Ve sonuçları ne olursa olsun doğru olanı tercih etmek ve eyleme dönüştürmek ödev olarak kabul edildiği gibi bunu yapmış olmaktan da büyük bir hoşnutluk duyulmalıdır.

SONUÇ

Kant'ın, ahlak sisteminin kaynağını, dışsal bir motivden ısrarla ayırmaya çalışmasının kendince haklı nedenleri vardır. Aslına bakılırsa Tanrı, ahlaki, kullarına belli kurallar vaz etmekten öte pratik örnekler üzerinden sunmuştur. Bu durumda ahlakın dinamik yönü daima açık bırakılmıştır. Ancak etik, belli şartlar altında nasıl davranmak gerektiğine dair ilkeler belirleyerek ahlaki pasifize etmektedir. Örneğin vahiy ve peygamber kıssalarında dolayısıyla dini etikte belirgin olan şey, birtakım örnek durumlarda alınması gereken tavır ve ortaya konması gereken eylem açıkça gösterilir. Herhangi bir ahlak kuralı vaz edilmez. Ancak her insan kendi zamanı ve kişisel pozisyonuna göre bu örnek eylemin kendisine sağladığı istikamette bir ilke ile kendi kararını kendisi verir. Hatta bu nedenle birçok ahlak tanımında eylemin kendiliğindenliğine vurgu yapılır. Burada ahlaki tutumun edinilmesinde ortaya çıkan iki önemli faktör söz konusu olur: birincisi ahlaki tutumu kazandıran örnek olay, ikincisi ise benzer durumlarda benzer davranışı sergileme potansiyeline sahip olan insan iradesi. Genel karakteri itibarıyla dini etik, inananları, kıssalar ve örnek olaylar üzerinden motive ederek onlarda ortaya çıkması beklenen ahlaki eğilimler meydana getirir. Böylelikle istenen davranışların tekrarı ve içselleşme durumuna göre ahlaki olgunluktan söz etmek mümkün olur. Kant ödev etiği ile, ahlaki eylemi irade etmemiz konusunda bize motivasyon sağlayan ilkenin kaynağını otonom kılmak ister. Diğer taraftan hiçbir insan iradesinin, yaşadığı dünyadan bağımsız salt ilişiksiz bir düşünme yeteneğine sahip olduğu söylenemez. Davranışlarımız düşüncelerimizin, düşüncelerimiz kavramlarımızın, kavramlarımız da tecrübelerimizin ürünü olarak doğar. Tecrübelerimiz ise dünya ile ilişkimiz neticesinde oluşur. Bu nedenle Kant'ın salt pratik aklı ideal bir yaklaşım olmakla birlikte, dogma ve dayatmalar üzerine tesis edilen bir ahlaki düşüncenin yanlışlığına yaptığı vurgu bakımından daha fazla önem taşımaktadır.

Diğer taraftan Kant'ın ahlak metafiziğini temellendirme şekline bakıldığında dini etiğe benzer bir tutumu ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Kant'ın, ahlak yasasının koyucusu olarak Tanrı'yı ima eden ifadeleri ve bu yasanın nesnelliği için Tanrı'nın varlığını şart koşan yaklaşımı onun ödev etiğini bir tür ilahi buyruk etiğine dönüştürmektedir. Kant'ın, ahlakın kaynağı olarak "Tanrı" ifadesi yerine "akıl" kavramını kullanarak kaçınmaya çalıştığı ve insanların da kaçınmalarını talep ettiği şey, iyiyi istemenin dışsal bir öznen kaynaklanan dayatmanın buyruğu olarak algılanmasının önüne geçmektir. Kant her ne kadar, ahlak sistemini dini etiğin kavramlarından farklı ifadelerle sunmaya çalışsa da anlaşılan o ki ödev etiği, dini etiğin sekülerize bir formu olmaktan çok fazla uzaklaşmamıştır. Buna karşın, Kant'tan, ahlakın kaynağı Tanrı olsa bile ahlaki olanı O bildirdiği için değil, kendi arzu ve irademle ortaya koymam gerektiği için tercih etmemiz gerektiğini anlarız. Dolayısıyla doğru olanı yapmamın nedeni herhangi bir emir, ödül/ceza ya da motivasyon olmamalıdır; o sadece ve sadece kendi içimden gelerek, bilinçli ve kasti olarak, isteyerek ve her zaman için yapmalıyım diyebileceğim bir eylem olmalıdır. Bunun dışında, ancak hangi eylemin doğru olacağını seçebilmem ya da karar verebilmem için salt aklın postulatları olan özgürlüğüme, Tanrı'nın varlığına ve ölümsüzlük düşüncesine olan inancım ile bunu bilmeyi umabilirim. Sadece bu son ifadesi bile Kant'ın etik teorisindeki açığı itiraf etmiş olduğunu göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (2014). *Çağdaş felsefe*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akpınar, A. (2001). Allah'ın ahlaki ile ahlaklanmak. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6, 61-80.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik*. (Trc. Saffet Babür). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

- Berg, J. (1991). How could ethics depend on religion?. *A companion to ethics*. (Ed. Peter Singer) içinde. 525-533. Oxford: Blackwell Publishing.
- Copleston, F. (2004). *Felsefe tarihi 6/1/aydınlanma*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Copleston, F. (2010). *Felsefe tarihi 7/1a/Alman idealizmi*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Etik ahlak felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Demirtaş, M. (2013). Kant'ın "İnanca yer açmak için bilgiyi inkâr ettim" sözünün iman ve bilgi açısından değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 289-303.
- Fahri, M. (2018). *İslam ahlak teorileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Feldman, F. (2016). *Etik nedir?* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. (Trc. Azmi Aydın). İstanbul: İmge Yayınları.
- Gazzâlî. (1974). *İhyâ'u Ulûmid-Din*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gazzâlî. (1994). *El-Mustasfa/İslam hukukunda deliller ve yorum metodolojisi I*. (Trc. Yunus Apaydın). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Gazzâlî. (2005). *Esmâ-i hüsnâ şerhi*. (Trc. M. Ferhat). İstanbul: Ferhat Yayınları.
- Gensler, H. J. (2004). *Ethics contemporary readings*. New York: Routledge.
- Gökberk, M. (1999). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heimsoeth, H. (2012). *Kant'ın felsefesi*. (Trc. Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (1994). *Pratik aklın eleştirisi*. (Trc. İoanna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (Trc. İoanna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2017). *Salt aklın sınırları dâhilinde din*. (Trc. L. Çilingir – A. Avcan). Ankara: Elis Yayınları.
- Kılıç, R. (2003). *Ahlakın dini temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2018). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Korkmazgöz, R. (2015). Gazzâlî'de hüsün-kubuh meselesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 31-60.
- Nuyen, A. T. (1998). Is kant a divine command theorist? *History of Philosophy Quarterly* 15(4), 441-453.
- Öktem, Ü. (2007). "Kant ahlakı". *Araştırma* 18, 11-22.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. (Trc. V. Atayman – G. Ö. Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon. (2017). *Kriton*. (Trc. Ahmet Cevizci). İstanbul: Say Yayınları.
- Stroll, A. Ve Popkin, R. H. (1956). *Philosophy made simple*. New York: Routledge.
- Türkeri, M. (2017). *Etik kuramları*. İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Tüzer, A. (2015). Tanrı'yı oynamak: Kant etiğinin kritiği. *Beitulhikme: An International Journal of Philosophy* 5(2), 139-167.
- Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi*. (Trc. H. Vehbi Eralp). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Van İlindeki Otellerin Engelli Bireylere Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Sağbetullah Meriç^{1*}
Hamit Işık²

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 01.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 520-529
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 22%.

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye,
smeric@yyu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0003-1949-623X

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye,
hamitiisik@gmail.com,

ORCID ID 0000-0003-4777-4428

* Sorumlu yazar

ÖZ

Engelli bireylerin hayatın her alanında etkili bir şekilde yer almaları için birçok faaliyet yapılmaktadır. Bu bağlamda sosyalleşmenin en etkili olduğu turizm hareketliliğine engelli bireylerin de sorunsuz bir şekilde katılabilmeleri için konaklama işletmelerinde de birçok çalışma yapılmaktadır. Konaklama işletmeleri, herhangi bir engeli olmayan kişilerin kullandığı mekanlar olmakla beraber, sosyal çevrede aslında hiç de küçümsenmeyecek kadar yaşamda yer alan engelli bireylerin iş ve tatil seyahatleri için kullandıkları mekanlardır. Ancak çoğu konaklama işletmelerinde kullanılan bu mekanlar engelli ve davranış kısıtlılığı yaşayan bireyler için yapısal olarak uygun özelliklere sahip değildir. Bu sebepten dolayı engelli bireyler bu mekanlarda birçok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların çözümlenebilmesi için mekanların engelli bireylerin kullanımına elverişli olarak tasarlanması ve özelliklerin devamlı geliştirilmesi gerekmektedir. Araştırmanın amacı, Van ilinde yer alan 4 yıldızlı ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde engellilerin kullandıkları alanların uygunluğu ve eksiklerin belirlenmesi ve engelli bireylerin karşılaşabileceği sorunlara çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırma sonucunda yöneticilerin engellilere yönelik algılarının genellikle olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Engellilere yönelik fiziksel altyapıda ciddi eksiklikler olduğu araştırmada elde edilen bir diğer sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Engelli Turist, Konaklama İşletmeleri, Van, Uygunluk.

A Research on Determination of the Compatibility of Hotels in Van Province with Disabilities

Assist. Prof. Dr. Sağbetullah Meriç^{1*}
Hamit Işık²

First received: 07.08.2019

Accepted: 01.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 520-529

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 22%.

¹ Van Yüzüncü Yıl University, Turkey,
smeric@yyu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0003-1949-623X

² Van Yüzüncü Yıl University, Turkey,
hamitiisik@gmail.com,

ORCID ID 0000-0003-4777-4428

* Corresponding Author

ABSTRACT

Many activities are being carried out in order to enable disabled people to participate effectively in all aspects of their lives. In this context, many studies should be carried out in hospitality enterprises so that disabled people can participate in tourism movement which socialization is most effective. Accommodation businesses are spaces used by non-disabled people as well as spaces used by disabled people for living on the job and during holidays, which are in fact not at all underestimated in the social environment. However, these spaces, which are used in most accommodation businesses, do not have structurally appropriate features for disabled and behaviorally restricted individuals. Because of this reason, disabled people face many difficulties in these places. In order to solve the difficulties encountered by disabled people, it is necessary to design spaces appropriately for the use of disabled individuals and to constantly improve their characteristics. The purpose of the research is to determine the appropriateness and lack of the areas used by the disabled in 4 star and 5 star accommodation enterprises in Van province and to develop a solution proposal for the problems that disabled people can encounter. As a result of the research, it is possible to say that managers' perceptions about disabled people are generally positive. In the research, there are serious deficiencies in the physical infrastructure for the disabled.

Keywords: Disabled Tourists, Accommodation Businesses, Van, Suitability

GİRİŞ

Turizm, farklı özelliklere sahip kişilerin katılım gösterdiği bir faaliyettir. Bu durum turizm endüstrisinin sosyal yapısının da oldukça çeşitli ve farklı insanlar tarafından oluşturulmasına yol açmıştır. Turizm aktivitelerine katılım, farklı insanlar ile sosyalleşme açısından önemli bir araçtır. Engelli bireyler için de topluma dahil olmak ve toplumla bütünleşmek bireyin kendini tamamlayabilmesi açısından oldukça önemlidir (Hamarat, Bağcı ve Sevinç, 2017). İnsanların içinde bulunduğu yoğun çalışma temposu, olumsuz yaşam koşulları, nüfus yoğunluğu, çevre kirliliği ve gürültü gibi birçok durum insanlar üzerinde duygusal ve fiziksel yıpranmalara yol açmakta ve bu durumlar insanları turizm faaliyetlerine yönlentmektedir (Meriç ve Bozkurt, 2017). Bu gereksinimlere üstelik fiziksel olarak hareket kısıtlamalarına sahip olmak engelli bireyleri turizm faaliyetine daha fazla yönlentmektedir.

Turizm sektörü için engelliler önemli bir niş pazar konumunda olmasına rağmen, ne yazık ki bu potansiyel genellikle göz ardı edilmekte ve engelli bireylerin turizme kazandırılması konusu üzerine fazla odaklanılmamaktadır. Engelli bireylerin, diğer birçok insan gibi turizm faaliyetlerine katılması doğal bir olay olmasına rağmen, turizm faaliyetleri nedense fiziksel engeli olmayan kişilere özelmış algısı insanların büyük kısmında hâkimdir (İsraeli, 2002). Engellilerin turizm faaliyetinde engel değil de önemli bir potansiyel olduğunun farkına varılmalıdır.

Gelişmiş ülkelerin birçoğunda engellilerin maddî gereksinimleri karşılanmaktadır. Bu durum engellilerin turizm faaliyetlerine katılmak için yeterli ekonomik güce sahip olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin engellilere sunduğu evde bakım, istihdam, eğitim, ücretsiz taşıma gibi olanakların yanında ülkeler engellilerin topluma kazandırılması çabası içerisindedirler. Hükümetlerin amacı engellilerin sosyal durumlarını iyileştirerek, sosyal dışlanmışlıklarını önemli ölçüde azaltmaktır. Daha önce unutulmuş, saklanan ve alt kesim olarak görülen engelliler, bu destek sayesinde toplumun diğer bireyleri gibi turistik faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Engellilerin tatile refakatçi veya aileleri ile birlikte gittiği de dikkate alındığında, engellilerin turizm pazarında önemli bir hedef kitle olduğu aşikardır (Tellioglu ve Şimşek, 2016).

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı araştırmalara göre dünya üzerinde yaşayan insanların %15'i yaklaşık olarak bir milyar insan engellidir. Engelli bireylerin yaşamları boyunca sosyal hayatı etkili bir şekilde yer alabilmeleri için birçok çalışma yapılmaktadır. Konaklama işletmeleri, herhangi bir engeli olmayan kişilerin kullandığı mekanlar olmakla beraber, sosyal çevrede aslında hiç de küçümsenmeyecek kadar yaşamda yer alan engelli bireylerin iş ve tatil seyahatleri için kullandıkları mekanlardır. Bu yüzden sosyalleşmenin en etkili olduğu turizm hareketliliğine engelli bireylerin de sorunsuz bir şekilde katılabilmeleri için konaklama işletmelerinde de birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak çoğu konaklama işletmelerinde kullanılan bu alanlar engelli yani davranış kısıtlılığı yaşayan bireyler için yapısal olarak uygun özelliklere sahip değildir. Engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların çözümlenebilmesi için bu alanların engelli bireylerin kullanımına elverişli olarak tasarlanması ve özelliklerin devamlı geliştirilmesi gerekmektedir.

Engelli turizm pazarı henüz gelişen yeni bir pazar olduğu için konu ile ilgili araştırmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu konuda yeni çalışmaların yapılması oldukça önem arz etmektedir. Engelli bireylerin turizm faaliyetine daha çok dahil olabilmesi ve bu alanların engelli bireylerin kullanımına daha uygun hale getirilmesi amacı ile gerçekleştirilen bu araştırmada, Van ilinde bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri yöneticilerinin engellilere bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ENGELLİ TURİZMİ

Engelli olmak, görme ve duyma fiziksel eksikliklerden kaynaklanabildiği gibi, insanlardaki zekâ noksanlığından da kaynaklanabilir. Kişilerin fiziksel engelleri; hareket etmede görülen kısıtlamalardan başlayıp, bir hareketi yeterli zamanda yapamamaya kadar farklı ölçülerde derecelendirilebilir. Diyabetik rahatsızlığı olan kişileri ve duyma problemleri olanları da fiziksel engelli grubunda ele almak mümkündür (Yaylı ve Öztürk, 2006, s. 87). Başka bir ifade ile engellilik kavramı; bireyin bir veya daha fazla ana yaşamsal aktivitesini büyük ölçüde sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğu olması ya da bu tarz bir bozukluğun kaydını veya bu tarz bir bozukluğu olduğu kabul edilenleri kapsamaktadır (Zengin ve Eryılmaz, 2013).

Literatürde engelli turizmi kavramı yerine daha kapsayıcı ve ayırıcı olmaması gerekçesi ile erişilebilir turizm kavramı da kullanılmaktadır. Engelli turizmi kavramının yerine “engelsiz turizm”, “evrensel turizm”, “engelli turizmi”, “herkes ve/veya her şey dâhil turizm” gibi farklı kavramların kullanıldığını da görmek mümkündür. Engelli turizmi kavramı kapsamında olmadığı gibi erişilebilir turizm kavramı konusunda da kabul görmüş tek bir tanım yoktur. Bu kavramların içeriğinin süreç içerisinde dünyada yapılan araştırmalar ve uygulamalar doğrultusunda geliştirilmesi kavramların tanımlarının da değişmesine neden olmaktadır. 2009'da yapılan Avrupa Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Birliği (ESCAP) kongresi sonucunda yayınlanan bildirmede erişilebilir turizm; “hareket, işitme, görme, bilişsel veya entelektüel ve psiko-sosyal engelliler, yaşlılar ve geçici engelliler dâhil olmak üzere tüm engelli ve engelsiz insanların erişilebilirliğini sağlayan turizm ve seyahat faaliyeti” şeklinde tanımlanmıştır (Akıncı ve Sönmez, 2015).

Türkiye’de engelliler ile ilgili ilk kanun, 07.07.2005 tarihinde 5378 sayılı “Özürlüler Kanunu” resmi gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (III. Özürlüler Şurası Bakım Hizmetleri, 2007: 8). Kanunda engelli bireyleri “*Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak*” tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2005: 9463). Bu kanunla engelli bireylerin yaşadıkları zorluklar ve sosyal hayatın içinde aktif bir şekilde yer alabilmeleri için gerekli olan tüm düzenlerin yer aldığı kanunda özel bir madde ile resmi kuruluşların, yolların ve kaldırımların, parkların, herkesin kullanımına açık olan tüm yapıların kanun maddesinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekil yıl içerisinde engelli bireylerin kullanımına uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Aynı kanunun bir başka maddesinde illerde yerel yönetimlerin, kendilerinin sundukları ya da denetimlerinden sorumlu oldukları toplu taşıma hizmetlerinin engelli bireylerin kullanımına erişilebilirliğine uygun olması için gerekli düzenlemeleri yapmaları, özel ve kamu taşıma araçlarının 2012 yılına kadar engelli bireylerin kullanımına uygun bir şekilde getirmekle yükümlüdürler (Resmi Gazete, 2005: 9468-1).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan turizm tesislerinin belgelendirilmesine ve niteliklerine ilişkin yönetmelikte engelli bireyler için gerekli sınıflandırmalar ve standartlara yer almaktadır. Bu yönetmeliğe göre toplam kapasitesi 80 oda ve üzerinde olan oteller ile tatil köylerinde en az bir oda olmak üzere toplam oda kapasitesinin %1’i oranında engelli odasının bulunması gerekmektedir. Ayrıca genel tuvaletlerde, tesis girişinde ve en az bir adet yeme içme ünitesinde, düzenlemelere gidilmelidir. Temalı parklar ile eğlence merkezlerinde ise kendi türlerinin asgari niteliklerinde belirtilen şekilde bedensel engellilerin kullanımına uygun düzenlemeler yapılması gerekmektedir ve bu düzenlemeler, özel işletmelerle belirtilmelidir (Büyüksalvarcı, Şapıcılar ve Tuncel, 2017).

Yönetmeliklerle belirlenmiş olmasına rağmen Türkiye’de hazırlanmış olan yasal düzenlemeye işletmelerin ne düzeyde uyduğunu belirlemeye yönelik yapılan araştırmalar sonucunda, işletmelerin büyük çoğunluğunun yasayı görmezden geldiği ifade edilmektedir (Tozlu, Mercan ve Atay, 2012). Bu işletmelerden yasalara uyanların bile sadece tekerlekli sandalye kullanan kişilere yönelik tedbirler alması engellilik kavramının henüz turizm sektöründe tam yer edemediğini göstermektedir. İşletmelerde engellilere yönelik yapılan çevresel düzenlemeler ve nitelikli hizmet bilgisi sahipliği otellerin yıldız sayısına göre değişmektedir. Yapılan araştırmalarda genel olarak yıldız sayısı fazla olan işletmelerin engellilerin kullanımına uygun olduğu gözlenmiştir (Ayyıldız, Atay ve Yazıcı, 2014).

Engellilerin turizm faaliyetine katılması kapsamında yapılan araştırmalara göre, fiziksel engelliler bireyler tatil ve seyahat süresinde karşılaştıkları birçok zorluktan dolayı fazla seyahat etmek istememektedir (Birdir, Dalgıç ve Kale, 2014). Bu tatil ve seyahatlerin engellilere uygun olması için engellilere özgü ilave düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Örneğin, ulaşımın engelsiz hale getirilmesi, katlanabilir yataklar, engellilerin kullanımına uygun bir banyo ve tuvalet, engellilere uygun asansörler, uluslararası işaretlemeler gibi düzenlemeler engellilerin seyahat ve turizm faaliyetlerini çok ciddi şekilde kolaylaştırmaktadır. Engellilerin turizmde yeterli ölçüde yer alabilmeleri için devletin büyük sorumluluk sahibi olması gerekir (Miller ve Kirk, 2002).

Engellilerin turizm ve seyahat faaliyetlerine katılmalarını konu alan çalışmalarda, işletmelerin engelli turistlerin seyahat ve konaklamalarında istenilen özelliklere sahip olmadıkları tespit edilmiştir (Tütüncü

ve Aydın, 2013). Çünkü turizm faaliyetleri, engelli turistler için karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle genel olarak engelli bireyler engelli olmayan bireylere göre turizm faaliyetlerine daha az katılım göstermektedir (Pehlivanoğlu, 2011). Otel personelinin engelli kişilere yönelik bakış ve davranışları engelli turistler için en önemli engellerdendir. Çalışanların bir engelli turiste acıyarak bakması, onlara normal turistlere davrandıkları gibi davranmamaları engelli turistlerde ciddi üzüntü meydana getirmektedir (Ayyıldız, Atay ve Yazıcı, 2014).

TÜRSAB'ın (2008) yaptığı araştırmada engelli bireylerin kullanımına uygun oda sayılarına bakıldığında 605 adet oda sayısı ile ilk sırada Antalya ili gelmektedir. 159 adet engelli odasına sahip Muğla ili ve 147 adet engelli oda sayısı ile İstanbul ili Antalya ilini takip etmektedir. Türkiye'de engelli bireylere yönelik ilk otel Muğla'nın Marmaris ilçesinde açılmıştır. Dört yıldızlı olan bu otelde 72 oda 200 adet yatak mevcuttur. Otelde engelli bireylerin kullanımına uygun 26 adet engelli odası bulunmaktadır. (Engelliler Biz Platformu, 2014)

Konu ile ilgili bir başka araştırma incelendiğinde, 4 ve 5 yıldızlı otellerin engelli misafirlerin kullanımına yönelik düzenlemeler araştırılmıştır. Yapılan çalışmaya göre Türkiye'de engelli bireyler için düzenleme yapan otellerin oranı %61 iken düzenleme yapmayan otellerin oranı %31 olarak belirtilmiştir. Düzenlemeler kapsamında asansörlerde sesli uyarı sistemini kullanan otel oranı %18; engelliler için ışıklı ve yazılı uyarıcıların oranı %35; duyma sorunu olan engelliler için görsel levha kullanım oranı %21 olarak tespit edilmiştir (Artar ve Karabacakoğlu, 2003, s. 28).

Öztürk ve Yalın'ın (2008) yaptığı çalışmada engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanma durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Otelde engelli bireylerin kullanımında en çok problem yaşadıkları alanların, merdiven, banyo ve tuvaletler olduğu tespit edilmiştir.

Atak (2008) yaptığı araştırmada engellilerin de eğlenmek, dinlenmek ve gezip-görmek amacıyla seyahate katılmalarının bir hak olduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamında Marmaris'te bulunan iki, üç, dört, beş yıldızlı oteller ele alınmıştır. Toplamda 57 otel işletmesine anket uygulanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda otel işletmeleri yöneticilerinin engelli pazarı hakkında fazla bilgi sahibi olmadıkları, bu hedef kitle için oldukça yeni ve hazırlıksız durumda oldukları, fakat söz konusu pazara yönelme konusunda oldukça istekli oldukları tespit edilmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun yaptırdığı bir araştırmanın sonucuna göre Avrupa'da her yıl 8 milyon engelli en az bir kez yurtdışı seyahatine çıkmaktadır. 15 milyon engelli Avrupalı ise kendi ülkesinde iç turizm faaliyetinde bulunmaktadır. Ayrıca 22 milyon engelli kendi ülkelerinde günübirlik gezilere çıkmaktadır (Kaygısız ve Bulgan, 2015). Bu veriler engelli turizminin nasıl ciddi bir potansiyele sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca engellilerin büyük kısmının bir refakatçi ile seyahate çıktığı göz önüne alındığında Avrupa'daki bu özel seyahat pazarının oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır.

TÜRSAB Engelsiz Turizm Komitesi'nce Türkiye'de tespit edilen bazı sorunlar şu şekildedir.

- ✓ Engelli bireyler tarafından kullanılabilir bilinecek toplu ulaşım araçlarının yetersiz olması.
- ✓ İllerin ve ilçelerin görülmeye değer yerlerinin, müze ve ören yerlerinin engelli bireylere uygun şekilde düzenlenmemesi.
- ✓ Engelli bireyler için uygun işaretlendirmelerin yetersiz olması
- ✓ Sorun yaşayan engelli misafirlerin başvurabileceği özel merci ve mekanların yetersiz olması
- ✓ Turizm Tesislerinin işletme belgesi alabilmeleri için yönetmelik'te 80 oda ve üzerinde kapasiteye sahip konaklama işletmeleri ile tatil köylerinde mevcut oda sayısının %1' oranında engelli bireyler için oda bulundurma yükümlülüğü olduğundan, işletmeler bunu en az seviyede tutmakta, bu sebepten dolayı 300 odası olan konaklama işletmelerinde bile engelli bireylere uygun oda sayısı 3'ü geçmemektedir. Bu sebepten dolayı engelli bireylerin grup halinde aynı işletmede konaklama imkanları bulunmamaktadır. Ayrıca yurtdışı ve yurtiçinden grup halinde konaklamak isteyen engelli bireylere konaklama işletmeleri olumsuz bir şekilde geri dönüş yapmaktadır.
- ✓ Konaklama işletmelerinde bulunan engelli odalarının bir kısmının ise engelli misafirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bulunmadığı tespit edilmiştir.
- ✓ Söz konusu olan yönetmelikte, engelli odaları, işletmelerin girişleri, banyo ve tuvaletler, restoran bölümü, dinlenme alanları ile eğlence alanlarının engelli bireylerin kullanımına ve erişimine

uygun hale getirmeleri gerektiğini belirtmiş olsa bile işletmelerin bu düzenlemelere ya hiç uymadıkları ya da yeterli seviyede düzenleme yapılmamış olduğu tespit edilmiştir.

Engelli misafirler engelsiz misafirlere göre teknik ve personel ilgisi açısından daha fazla desteğe ihtiyaç duyar. Engelli turistlerin memnuniyeti ve hizmet konusunda işletmelerin başarılı olabilmesi için engelli turizmi konusunda gereken farkındalığın işletmelere sağlanması gerekir. Engelli turizmi konusunda engelli misafirlere davranış konusunda eğitim verilmesi, yönetimin bu konuda duyarlı olması ve ulaşılabilir özelliklerin sağlanması engelli turistlerin memnuniyet düzeylerini ciddi oranda yükseltecektir (Kılıç ve Baş, 2015).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, konaklama işletmesi yöneticilerinin engelli misafirlere bakışını değerlendirmek ve bu otel işletmelerindeki engelli odalarının ve ortak alanların engellilere uygunluğunu belirlemektir.

Elde edilen veriler ışığında, yöneticilerin düşünceleri analiz edilerek yapılması gerekenlerin belirlenmesi ve öneriler geliştirilmesi planlanmaktadır. Çünkü engelli bireylerin turizme katılmasına yönelik olumsuz düşünceye sahip olan yöneticiler birçok fiziksel eksikten daha fazla engelli bireyleri yıpratır. Ayrıca araştırmada yapılacak gözlem yardımı ile yöneticilerin görüş ve düşünceleri ile konaklama işletmesinin uygulamalarının ne düzeyde uyduğu ortaya konulacaktır.

ARAŞTIRMANIN EVRENİ

Araştırmanın evrenini, Van ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmanın evreninde hangi işletmelerin yer aldığı belirlemek için, 2018 yılında Kültür ve Turizm bakanlığı web sitesinde yer alan veriler dikkate alınmıştır. Bu verilere göre Van ilinde 5 adet 4 yıldızlı otel ve 2 adet 5 yıldızlı otel bulunmaktadır. Araştırma kapsamında 7 işletme yöneticisi ile mülakat ve dolayısı ile 7 işletmede gözlem ve teknik inceleme yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma amacına ulaşmak için evrende yer alan otellerde görev yapan yöneticiler ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği yardımı ile veri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca engelli odaları ve ortak kullanım alanları gözlenerek eksikler not edilmiştir. Veri toplama formu engelli turizmi kapsamında yapılmış araştırmalar ve engellilere yönelik çıkarılmış olan yasa ve yönetmelikler çerçevesinde oluşturulmuştur. Veri elde etmek için hazırlanan formda yer alan ifadeler 3 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde yöneticilerin engelli ziyaretçilere yönelik ekonomik algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde engellilerin turizme kazandırılmasının maddi olarak işletmelere ne kazandıracığı ve işletmeleri hangi konularda kısıtlayacağı açısından bilgiler toplanmıştır.

İkinci bölümde yöneticilerin engelli ziyaretçilere yönelik psikolojik algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde genel olarak yöneticilerin engellilere yönelik önyargıları olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde yöneticilerin engelli ziyaretçilere yönelik gerekli fiziksel altyapı algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yöneticilere göre engelliler için ne düzeyde bir alt yapı oluşturulması gerektiği ve bu alt yapının oluşturulmasındaki yönetici titizliği belirlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Konaklama işletmelerin yöneticilerin ekonomik algıları, psikolojik algıları ve konaklama işletmelerin fiziksel altyapıları kapsamında aşağıda belirtilen bulgular elde edilmiştir.

Ekonomik Algı

- Engelli misafirlere hizmet vermek oldukça yüksek maliyet gerektirdiğinden göz ardı edilebilir mi?

Konaklama işletmeleri yöneticilerinin tamamı engelli misafirlere hizmet vermenin kesinlikle göz ardı edilebilecek bir durum olmadığını belirtmişlerdir. Ancak bazı yöneticiler engellilere uygun altyapının

oluşturulmasının maliyetli olduğunu ifade etmiştir. Yöneticilerden biri "Engellilere yönelik altyapı oluşturulması maliyetinin yüksek olmasından dolayı birçok konaklama işletmesi engellilere hizmet vermiyor. Bu konuda devletin bir düzenleme yaparak altyapı oluşturulması ve işletmelere yardımcı olması gerekir." şeklinde görüş beyan etmiştir.

- *Engelli misafirlerin daha cömert olduklarını düşünüyor musunuz?(Bahşiş bırakma, pazarlık yapma)*

İşletme yöneticileri engelli bireylerin engelsiz bireylere kıyasla cömertlik konusunda herhangi bir farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Yöneticilerden biri "bahşiş bırakma, daha fazla harcama yapma gibi konularda işletmemize gelen konuklarda farklılıklar olmasına karşın, bu konuda genelleme yapmak doğru olmaz sanırım" şeklinde görüş beyan etmiştir.

- *Engellilere yönelik konseptte hizmet veren bir otelin gelirinin daha yüksek olacağını düşünüyor musunuz?*

Yöneticilerin tamamı, sadece engellilere yönelik bir konseptte hizmet sunan konaklama işletmesinin maliyetinin daha yüksek olacağını belirtmiştir. Yöneticilerden biri "Bu şekilde faaliyet gösteren bir işletmenin yıl boyunca konaklayan engelli sayısı düşük olacağından maliyeti karşılamayacağını düşünüyorum." şeklinde görüş beyan etmiştir.

- *Refakatçisi olmadan otele gelen engelli bireylerden verilen hizmet için extra ücret talep ediyor musunuz?*

Konaklama yöneticileri, refakatçisi olmadan gelen engelli bireylerden herhangi bir extra ücret alınmadıklarını belirtmişlerdir. Yöneticilerin hepsi engelli veya engelsiz misafire sunulan hizmetin tamamının işletmenin sorumluluğu olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir.

Psikolojik Algı

- *İşletmenizde engelli turistlere hizmet vermek sizi mutlu eder mi?*

4 ve 5 yıldızlı otel yöneticilerin bu konuda verdikleri cevap benzer niteliktedir. Yöneticiler işletmemizde engelli bireylere hizmet vermek bizleri oldukça memnun eder şeklinde görüş beyan etmişlerdir. 5 yıldızlı otel yöneticilerden biri "Personelimizin engelli misafirlerimize yönelik davranışları ve yaklaşımları her zaman olumlu olmuştur. Bulduğumuz coğrafyadan dolayı gelenek ve göreneklerimizde içinde dayanışma olduğundan dolayı engelli misafirlerimizi işletmemizde ağırlamak bizleri oldukça mutlu eder." şeklinde görüş beyan etmiştir.

- *Engelli misafirler tesiste konaklayan diğer misafirleri olumsuz etkiler mi?*

Yöneticilerin gözlemlerine göre işletmelerde bu konuda herhangi bir rahatsızlık ortaya çıkmamıştır. Hatta dört yıldızlı bir işletme yöneticisi diğer misafirlerin engelli bireylerle aynı ortamda bulunmaktan memnun olduklarını belirtmiştir.

- *Diğer ziyaretçilerden engelliler ile ilgili şikâyet aldınız mı?*

Yöneticiler bu konuda şu ana kadar herhangi bir şikâyet almadıklarını belirtmişlerdir. Yöneticilerden biri "İşletmemizde ağırladığımız konuklarımızdan bu durumdan şikâyet almadığımız gibi olumlu geri dönüşler aldığımızı söyleyebilirim." şeklinde görüş beyan etmiştir.

- *Engellilere hizmet etmek için personelin özel eğitimi olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Personelinizi eğitiyor musunuz?*

Yapılan araştırmaya göre tüm otel yöneticilerinin ortak paydası personelin engelli bireylere hizmet vermek için özel bir eğitim alması gerektiği yönündedir. Ancak sadece 5 yıldızlı bir otelde bu eğitimin verildiği derinlemesine mülakat sonucunda tespit edilen dikkat çekici bir bulgudur.

- *Otoparkınızda engelliler için özel alan ayırıyor musunuz? Sizce gerekli mi?*

4 ve 5 yıldızlı otel yöneticilerine göre engellilere otoparkta özel bir alanın olması gerekir. Yalnızca iki 4 yıldızlı otel yöneticisi konaklama işletmesinin bulunduğu konumdan dolayı otoparklarında engelli bireylere özel bir alan ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Kısıtlı yere sahip olduğundan engelli bireyler

geldiğinde personelin yardımcı olmak adına araçlarına yer bulduğu yöneticiler tarafından ifade edilmiştir.

- *Tesisinizde engellilere yönelik olarak geliştirdiğiniz uygulamalar var mı?*

Yöneticiler engellilere özel herhangi bir uygulama veya ayrıcalık uygulamasının olmadığını belirtmişlerdir. Yöneticilerden biri "Engellilere yönelik özel uygulamaların maliyetinin yüksek olmasından dolayı işletmemizde maalesef bu tür uygulamalara yer verilmemektedir." şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Bu durumun araştırma kapsamına giren işletmelerin hedef pazarında, engelli bireylerin yer almamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Fiziksel Altyapı

Araştırma kapsamında altyapı varlığına ve özelliklerine ek olarak yöneticilerin bu alt yapı gerekliliği konusundaki düşüncesi de elde edilmeye çalışılmıştır. Yöneticilerin fiziksel altyapı hakkındaki görüşleri aşağıdaki kapsamda değerlendirilmeye alınmıştır.

- *Engelliler için restoranlarınızda özel düzenlemeler mevcut mudur?*
- *Dolap İçi Askı Yüksekliği İdeal Aralıkta Mı?*
- *Elektrik Anahtarı Yüksekliği 90-140 Cm Aralığında Mı?*
- *Odada Acil Yardım Düğmesi Var Mı?*
- *Kapı İle İrtibatlı Oda Servis Düğmesi Var Mı?*
- *Yatak Yanına Yaklaşılabilecek Kadar Alan Var Mı?*
- *Tuvalet Yanında Tutamak Var Mı?*
- *Lavabo Yüksekliği Uygun Mu?*
- *Ayna Eğimli Yerleştirilmiş Mi?*

Fiziksel altyapının uygunluğunu tespit edebilmek için yukarıdaki sorular yönetilmiş otel yöneticilerin izni alınarak müsait olması halinde engelli odalar gözlem yapılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmaya göre 5 yıldızlı bir otelde 2 engelli odasının olduğu diğer 5 yıldızlı otelde ise 1 engelli odası olduğu tespit edilmiştir. Beş yıldızlı otellerde yer alan bu odalar engellilerin kullanımına uygun olduğu ve sadece yukarıdaki kriterlerden "Kapı İle İrtibatlı Oda Servis Düğmesi Var Mı?" kriterini karşılamadığı tespit edilmiştir. 4 yıldızlı otellere bakıldığında herhangi bir engelli odasının olmadığı tespit edilmiştir. Dört yıldızlı otel işletmesi yöneticilerinden biri yukarıdaki standartların büyük çoğunluğuna engelli odalarında sahip olduklarını belirtmiştir. Söz konusu engelli odası gözlemlendiğinde odanın standart bir odadan hiç bir farkının olmadığı ve odanın engelli odası kriterlerinden hiç birini taşımadığı görülmüştür.

SONUÇ

Bu araştırmada Van ilinde bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerin engelli bireylerin kullanımına uygunluğu incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Daha önce yapılmış olan araştırmalar genellendiğinde, Türkiye’de bulunan konaklama işletmelerinde engelli misafirlerin kullanımına uygunluğunun yetersiz olduğu ifade edilebilir. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, otellerde engelli bireyler için ayrılacak özel kullanım alanlarının maliyetli olmasından dolayı engelli bireylerin turizme katılması konusunun göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca yıl boyunca engelli bireylerin otellerde kalma sıklığının düşük olmasından dolayı engelliler için kullanım alanlarının oluşturulmadığı otel yöneticileri tarafından belirtilmiştir.

Otel işletmeleri fiziksel açıdan ele alındığında, 4 yıldızlı otellerin engelli odalarının bulunmadığı ve engellilere yönelik düzenlemelerinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Fakat tüm bu eksikliklere rağmen, otel yöneticilerinin engellilerle ilgili psikolojik algılarına bakıldığında, engellilerin otellerinde bulunmalarından ve onlara hizmet etmekten memnuniyet duydukları görülmektedir.

Otel işletmeleri yöneticilerinin tüm detayları düşünerek engelli misafirlerin memnuniyetini arttırmak için düzenlemeye gitmesi gerekmektedir. Sadece engellilerin konakladığı odanın gereken donanımına sahip olması yetersiz kalmaktadır. Otel işletmelerinin, engelli misafirlerin yararlanabilmesi için işletmenin misafirlere ait bütün bölümlerinde gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Örneğin; engelli insanların otelde bulunan havuzlardan yararlanmasını kolaylaştıracak bir havuz asansörünün otel

işletmesinin havuzunda bulunması bir gerekliliktir. Havuz asansörü, engelli ve yaşlıların kolayca havuzu kullanmasını sağlayacak bir üründür.

Engelli misafirlerin faydalanmasına uygun olmayan turizm işletmeleri, yasal düzenlemelerle uygun hale getirilmelidir ve denetimler sıklaştırılmalıdır. Çünkü araştırma sonucunda yürürlükte olan yasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı ve geliştirilmesi gerektiği görülebilmektedir. Yasal zorunluluk olmasına rağmen bazı otellerde hala engelliler için özel bir odanın bulunmadığı da bunun bir kanıtıdır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale, 2. Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresinde (IWACT'18) sözlü sunum olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z. ve Sönmez, N. (2015). Engelli bireylerin erişilebilir turizm beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 97-113.
- Artar, Y. ve Karabacakoğlu, Ç. (2003). *Türkiye’de özürllüler turizminin geliştirilmesine yönelik olarak konaklama tesislerindeki alt yapı olanaklarının araştırılması*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.
- Atak, V. (2008). *Marmaris’teki otel işletmelerinin bedensel engelli turizmüne bakışı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Ayyıldız, T., Atay, H. ve Yazıcı, A. (2014). Konaklama işletmelerinin engelliler için olanakları ve yöneticilerin görüşleri: Kuşadası örneği. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(2), 84-100.
- Birdir, K., Dalgıç, A. ve Kale, A. (2014). Antalya ve Mersin plajlarında yapılan düzenlemelerin erişebilirlik kapsamında incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 145-158.
- Bulgan, G. ve Çarıkcı, İ. H. (2015). Engelli turizmi: Antalya ilindeki dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 15-42.
- Büyükşalvarcı, A., Şapcılar, M. C. ve Tuncel, M. (2017). Otel işletmelerinde engelli olanaklarına ilişkin yöneticilerin görüşleri: Konya örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (13), 249-263.
- Engelliler Biz Platformu*. 25 Ekim 2018 tarihinde <http://www.engelliler.biz/forum/tatil-secenekleri/3330-avrupanin-en-buyuk-engelli-oteli-marmariste-acildi.html> adresinden erişildi.
- Hamarat, B., Bağcı, E. ve Sevinç, F. (2017). Engelli turistler: Tükenmişlik, motivasyon ve kısıtlarının katılım niyetine etkisi. *Eğitim, Bilim, Sanat Ve Felsefede Farkındalık*, 2(7), 101-116.
- İsraeli A. A. (2002). A preliminary investigation of the importance of site accessibility factors for disabled tourists. *Journal of Travel Research*, 41(1), 101-104.
- Kaygısız, Ü. ve Bulgan, G. (2015). İnsan hakları çerçevesinde engellilerin seyahat hakkı ve Avrupa Birliğindeki yasal düzenlemeler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 98-106.
- Kılıç, B ve Baş, M . (2015). Engelli turistlerin duygusal emek algısının müşteri memnuniyetine etkisi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(1), 15-24.
- Meriç, S. ve Bozkurt, Ö. (2017). Van Gölü’nün rekreasyonel turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(1), 154-167.

- Öztürk, Y., Yaylı, A. ve Yeşiltaş, M. (2008). Is the turkish tourism industry ready for a disabled customer's market? The views of hotel and travel agency managers. *Tourism Management*, 29(2), 382-389.
- Pehlivanoğlu, B. (2011). Konaklama yapılarının engellilere yönelik oda düzenlemelerinin irdelenmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(4), 27-35.
- Resmi Gazete. 25 Ekim 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm> adresinden erişildi.
- Tellioğlu S. ve Şimşek, N. (2016). Dünyada ve Türkiye’de engelli dostu turizm. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 552-567.
- Tozlu, E., Mercan, Ş. O. ve Atay, L. (2012). Çanakkale’nin engelli turizmine ilişkin durumunun belirlenmesine ve planlanmasına yönelik bir çalışma. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 1-16.
- TÜRSAB. 26 Ekim 2018 tarihinde http://www.tursab.org.tr/tr/engelsiz-turizm/dunyada-ve-turkiyede-engelsiz-turizm-pazari_487.html adresinden erişildi.
- Tütüncü, Ö. ve Aydın, İ., (2013). Ulaşılabilir turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 261-263.
- Yaylı, A. ve Öztürk, Y. (2006). Konaklama işletmeleri yöneticilerinin bedensel engelliler pazarına bakış açıları üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 87-97.
- Zengin, B. ve Eryılmaz, B. (2013). Bodrum destinasyonunda engelli turizm pazarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), 51-74.

Borsa İstanbul'da Kayıtlı Türk Firmaların Firmaya Özgü Sermaye Yapısı Belirleyicileri: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi Yaklaşımı

Prof. Dr. Ali Sait Albayrak^{1*}

Geliş tarihi: 23.08.2019
Kabul tarihi: 27.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 530-559
Yıl: 2019

This article was checked by *inthal.net*.
Similarity Index 22%.

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Türkiye, alisait.albayrak@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4847-4670

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma, en önemli sermaye yapısı teorilerinin açıklayıcı gücünü test etmektedir. Çalışma ampirik çalışmalara üç farklı açıdan katkı sağlamaktadır. Birincisi, çoğu daha önce ampirik olarak değerlendirilmemiş daha geniş bir dizi teoriyi test etmektedir. İkincisi, sermaye yapısı teorilerinin farklı borç yapılarına göre farklı ampirik sonuçları olduğundan, bu çalışma toplam borç yapısından çok, uzun vadeli borç yapısını, kısa vadeli borç yapısını ve kısa-uzun vadeli borç yapılarını ayrı modeller üzerinde test etmektedir. Ampirik sonuçlar, likidite, varlık yapısı, büyüklük, karlılık, büyüme ve oynaklık faktörlerinin sermaye yapılarını açıklamada anlamlı faktörler olduğunu ve vergi düzeyi ile borç-dışı vergi kalkanının tüm modellerde önemsiz faktörler olduğunu göstermektedir. Tüm modellerde sermaye yapısı ile firma büyüklüğü ve büyüme faktörleri arasında pozitif yönlü; oynaklık ve karlılık faktörleri arasında negatif yönlü ilişkiler söz konusudur. Ancak, likidite ve aktif yapısı faktörleri işletmelerin kısa vadeli borç yapılarını negatif yönde ve uzun vadeli borç yapılarını ise pozitif olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Yapısı, Ödünleşme Teorisi, Finansal Hiyerarşi Teorisi, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

The Firm Specific Capital Structure Determinants of Turkish Firms Listed in Istanbul Stock Exchange: A Structural Equation Approach

Prof. Dr. Ali Sait Albayrak^{1*}

First received: 23.08.2019

Accepted: 27.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 530-559

Year: 2019

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 22%.

¹ Recep Tayyip Erdogan University,
Turkey, alisait.albayrak@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4847-4670

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study tests the explanatory power of the most important capital structure theories. The study extends empirical studies in three ways. First, it tests a much broader set of theories, many of which have not previously been evaluated empirically. Second, since the capital structure theories have different empirical implications in respect to different types of debt structures, this study analyzes measures of short-term, long-term and short-term with long-term debt structure rather than an aggregate measure of total debt structure. The empirical results show that liquidity, asset structure, size, profitability, growth and volatility are the statistically significant factors and tax level, non-debt tax shield are the insignificant factors in all models. Firm size and growth are positive; volatility and profitability are the factors that are effective in the negative direction in all models. However, liquidity and asset structure were found to affect short-term debt structure negatively, and long-term debt structure positively.

Keywords: Capital Structure, Trade-off Theory, Pecking Order Theory, Structural Equation Modeling.

1. INTRODUCTION

Until today, a number of theories have been proposed to explain the variation in capital structures across firms. The theories suggest that firms select capital structures depending on attributes that determine the various costs and benefits associated with debt and equity financing. Empirical studies in this area has covered behind the theoretical research, perhaps because the relevant firm attributes are expressed in terms of theoretical concepts that are not directly observable. But these theoretical structures (latent variables/attributes) can be described by some observable financial indicators. These observable indicators or proxy's variables can then be viewed as measures of latent attributes with measurement errors. Conventionally, researchers use either one or more observable variables to form a proxy to measure a single latent theoretical attribute. However, the use of these indicators as theoretical explanatory variables in both cases may cause errors in variables problems (Maddala & Nimalendran, 1996).

The basic method used in previous empirical studies has been to estimate by regression analyses with observable variables to form for these latent attributes. This approach has several problems. There may be no unique representation of the construct we wish to measure. There are often many possible proxy variables for a particular construct, so biasing their interpretation of the significance levels of tests. Second, it is often difficult to find measures of particular attributes that are unrelated to other attributes that are of interest. Thus, selected observable variables may be measuring the effects of several different attributes (Titman & Wessels, 1988). Third, observable indicators might not completely present the characteristics under measurement so considering measurement errors, they can be used as a scale for latent constructs but this fact may create problems in empirical studies. A more appropriate multivariate technique is SEM to analyze such a complex model. SEM is a general and powerful multivariate technique related to multivariable regression and it is the developed version of the general linear model, which let the researchers to test a set of regression equations simultaneously. Variables of this equation set may be as observable variables or as latent variables, which are not measurable, but they are in association with observable variables (Hooman, 2008). By applying SEM in financial structure studies, the mentioned problem will be removed. By using SEM technique, we can use several observable indicators for latent theoretical structures without encountering multicollinearity issues in independent variables, which are a common problem in regression analysis (Chang & Sudipto, 2009).

In this study, using SEM, we analyzed the determinants of capital structure in Istanbul Stock Exchange and measure the effects of firm's specific characteristics including liquidity, asset structure, firm size, profitability, growth opportunities, tax level, non-debt tax shield and volatility on four different capital structure models.

The study extends empirical studies on capital structure theories in three ways. First, it tests a much broader set of capital structure theories, many of which have not previously been evaluated empirically. Second, since the capital structure theories have different empirical implications in respect to different types of debt structures, this study analyzes measures of short-term, long-term and short-term with long-term debt structure models rather than an aggregate measure of total debt structure. Third, this study uses a SEM technique that diminishes the measurement error problems encountered when working with proxy variables.

2. THE TWO MAJOR COMPETING THEORIES OF CAPITAL STRUCTURE

More than 50 years have passed since the seminal work of Modigliani and Miller (1958, 1963) concerning the importance of optimal capital structure. However, the seemingly simple question as to how firms should best finance their fixed assets remains a contentious issue. The empirical evidence about a firm's optimal mixture of financing during this period is both voluminous and mixed together. Although there is no consensus, two competing theories (the Trade-off and the Pecking Order Theory) have emerged as the finance profession's best explanations for the capital structure decisions. The theories that have been trying to determine the optimal capital structure of firms more realistically, taking into account the "imaginary world" that has been created by Modigliani and Miller since 1958, and other factors such as tax,

bankruptcy costs, information asymmetry and agency costs. This section gives a simply brief summary of these theories.

2.1. The Trade-off Theory

In the static trade-off theory, as originally introduced by Kraus and Litzenberger (1973), firms balance the tax benefits of debt against the deadweight costs of financial distress and bankruptcy (Kraus & Litzenberger, 1973). Because firms are allowed to deduct interest paid on debt from their tax liability, they favor debt over equity. The present value of the resulting gains from choosing debt over equity, called tax shield, increases firm value. Without any additional and offsetting cost of debt, this tax advantage would imply full debt financing (Baker & Martin, 2011, p. 18).

An obvious candidate for an offsetting cost of debt is bankruptcy. In fact, debt increases the risk of financial distress, potentially avoiding a firm's excessive debt financing. The higher a firm's debt ratio, the higher will be the associated probability of bankruptcy. The resulting costs of financial distress can be divided into direct and indirect costs (Haugen & Senbet, 1978). Direct costs of bankruptcy are comprised of legal fees, restructuring costs, and credit costs among others. Indirect costs include losses in customer confidence, declining vendor relationships, and the loss of employees.

2.2. The Pecking Order Theory

The pecking order theory (Myers & Majluf, 1984) relies upon the concept of asymmetric information between managers and investors that guides managers in their preference for raising funds. According to this theory, firms select for funding from sources with the lowest degrees of asymmetric information because the cost of borrowing rises with this metric. This leads the firm to a "pecking order" in its search for funding, first using internally generated funds (primarily retained earnings), then tapping private debt (primarily in the form of loans from financial institutions), and seeking equity from outside sources only as a last resort. Hence, a firm's capital structure is simply the result of previous independent decisions to raise capital. Consequently, there is no "optimal" ratio of debt to equity under the Pecking-Order Theory.

3. DETERMINANTS OF CAPITAL STRUCTURE

The financial theories of capital structure suggest eight most important attributes that may affect the choice of a firm's capital structure. These eight latent attributes are derived from a variety of theories and they are liquidity, asset structure, firm size, profitability, growth, tax, non-debt tax shield and volatility (business risk). This section briefly reviews how these latent attributes may affect the choice of capital structure and the adoption of indicators for each attribute, as discussed in Titman and Wessels (1988) and other literature. Among the studies aiming to determine the optimal capital structures of firms in finance literature are Modigliani and Miller (1958, 1963), Taggart (1980), Pozdena (1987) and Titman and Wessels (1988), Michaelas et al. (1999), Sogorb-Mira (2005), Huang and Song (2006).

3.1. Endogenous Attributes and Their Observable Indicators

Debt ratios are widely used as variables that define capital structure in the finance literature. In this study, debt ratios are used according to the total debt, long-term debt and short-term debt level, as it would be meaningful to distinguish between short and long-term debt as well as the total debt within the capital structures of firms. The observed variables used to define the latent total debt structure (*TD*) are Total Debts / Total Assets (*CS1*), Total Debts / Market Value of Total Assets (*CS2*), Total Debts / Equity (*CS11*) and Total Debts / Market Value of Equity (*CS12*). The observed variables used to define the latent-long-term debt structure (*LTD*) are Long Term Debts / Total Assets (*CS3*), Long Term Debts / Market Value of Total Assets (*CS4*), Long Term Debts / Equity (*CS13*), Long Term Debts / Market Value of Equity (*CS14*). The observed variables used to define the latent short-term debt structure (*STD*) are Short Term Debts / Total Assets (*CS5*), Short Term Debts / Market Value of Total Assets (*CS6*), Short Term Debts / Equity (*CS15*), Short Term Debts / Market Value of Equity (*CS16*). The observed and latent variables used in this study summarized in Table-2 (Line number: 1-12).

3.2. Exogenous Attributes and Their Observable Indicators

In this section, we present a brief discussion of the attributes that different theories of capital structure suggest may affect the firm's debt-equity choice. These attributes are denoted Liquidity (LQ), asset structure (AS), firm size (SZ), profitability (PR), growth opportunities (GR), tax level (TX), non-debt tax shield (TS) and volatility (VL) that are considered to have the most effect on capital structure in theoretical and empirical studies in the literature (Bradley, Jarrell, & Kim, 1984; Kester, 1986; Titman and Wessels, 1988; Sogorb-Mira, 2005; Michaelas et al., 1999). The attributes, their relation to the capital structure choice, and their observable indicators are discussed below.

1. Liquidity (LQ)

In theory, firms with more liquid resources can use them as another inside source of funds instead of debt, leading to lower debt levels according to the pecking order theory. The adverse relationship between liquidity and debt ratio argued also by information asymmetry theory. In addition, managers can manipulate liquid assets in favor of shareholders against the interest of debt holders. Such manipulations increase the agency costs of debt financing and reduce debt-financing levels.

Firms should issue more debt to prevent managers from wasting free cash flow, which implies a positive relationship between debt and liquidity in terms of trade-off theory (Jensen, 1986). Trade-off theory implies a positive relationship between liquidity and debt ratios: due to more liquidity is associated with better ability to meet interest obligations; better liquidity position is associated with more debt. Decomposing debt ratios into secured and unsecured types, (Sibilkov, 2009) reports that assets liquidity is positively associated with secured debt while the relationship with unsecured debt is curvilinear; consistent with pecking order theory, (Anderson & Carverhill, 2012) find that corporate cash holding can be explained by pecking order theory. Similarly, the Dutch evidences show strong consistency a negative relationship between liquidity and leverage (De Jong & Veld, 2001; De Haan & Hinloopen, 2003; De Jong & Van Dijk, 2007).

The liquidity indicators used in this study are Current Ratio, [$LQ1$ =Current Assets / Short Term Debts], Liquidity Ratio [$LQ2$ =Liquid Assets / Short Term Debts] and Cash Ratio [$LQ3$ =Liquid Assets + Securities) / Short Term Debts]. The liquidity observed variables used in this study listed in Table-2 (Line number: 13-15).

2. Asset Structure (AS)

Many empirical studies argue that the capital structure of the firm owned assets have mixed impacts on borrowing decisions, among which the arguments for positive relationship between debt structure and asset structure (Frank & Goyal, 2009); Titman and Wessel, 1988). Based on agency costs theory high debt ratio has a penalizing role in consumption of supervisory advantage because of increased bankruptcy costs and bondholder monitoring costs. This idea is supported by Grossman and Hart (1982) who report that due to the monitoring costs of firms with less collateral assets are indeed higher. As a result, those firms try to issue more debt to discipline managers. Scott (1977) further supports this view by showing that firms have incentives to issue secured debt to induce higher equity value when current creditors are not guaranteed with collaterals. Alternatively, based on the trade-off theory of capital structure, firms with lower bankruptcy cost would have higher target debt ratios. Therefore, the greater the proportion of tangible assets on the firms' balance sheet, the more willing lenders will be to supply loans, leading to these firms' higher debt ratio. Myers and Majluf (1984) find that firms with high debt ratio tend to borrow more to take advantage of lower issuance costs.

Oppositely, *Information Asymmetry Theory* suggests a negative relationship between asset structure and debt ratios. (Harris & Raviv, 1991) articulate that firms with low tangible assets are more sensitive to information asymmetry. In order to avoid the signaling effect, they prefer to issue debt over equity when external financing is required. Additionally, bondholder-shareholder conflicts also suggest a negative asset structure-debt ratio relationship. The assets replacement hypothesis discusses that shareholders have reasons to do risky investment so that the wealth transferred from bondholders to shareholders.

Asset structure indicators used in this study are Fixed Assets / Continuing Capital ($AS1$), Tangible Fixed Assets / Continuing Capital ($AS2$) and Fixed Assets / Equity ($AS3$). Observed and latent (AS) asset structure variables used in this study is listed in Table-2 (Line #: 16-18).

3. Firm Size (SZ)

Many studies emphasize a positive relationship between firm size and capital structure. As indicated by (Marsh, 1982), Titman and Wessels (1988) and Michaelas (1999), there is a positive relationship between firm size and capital structure. This relationship can be explained by the possibility of funding from capital markets as firms grow the ability to borrow at lower interest rates and the more stable income. In addition, many theoretical studies by (Noe, 1988) (Poitevin, 1989), (Harris & Raviv, 1991) and (Stulz, 1990) show that firms owe more as they grow. Another word, larger firms usually have credit and reputation in debt market and the creditors will pay lower debt for the agency costs. Larger firms have a lower risk of bankruptcy and they are more diversified. Therefore, according to trade-off theory, they can issue more debt (Kimiagari & Einali, 1998). This implies a positive relationship between capital structures and firm size. Therefore, there is a positive relationship between financial debt ratios and the size of the firm based on agency cost and trade-off theories.

Firm size influences the probability of financial distress. Larger firms are more diversified and have been shown empirically to have lower probabilities of default. Information asymmetries are smaller for large firms (Myers and Majluf, 1984). Therefore, according to pecking order theory, the relationship should be negative.

Indicators of firm size (SZ) used in this study are LN [Total Assets; $SZ1$], LN [Equity; $SZ2$], LN [Market Value; $SZ3$]. The observed firm size variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 19-21).

4. Profitability (PR)

In finance literature, there is generally a negative relationship between profitability and capital structure. This is because firms generally prefer internal sources of funding (Michaelas, 1999, Huang and Song, 2006). However, although a number of theoretical studies have been carried out, such as Modigliani and Miller (1958), there is no consistent relationship between capital structure and profitability levels (Huang and Song, 2006: 14-36). According to *trade-off theory* (TOT), agency, tax and bankruptcy costs lead the profitable firms to use the leverage. By increasing the profitability, the bankruptcy costs will decrease. The less the firm pays for interest, using tax profit, it would be more profitable. Therefore, it mainly uses debts to finance. For both reasons, the *trade-off theory* predicts a positive relation between capital structures and firm profitability. Thus according to TOT theory there is a negative relationship between the profitability and the debt ratio.

In contrast, firm profitability strongly influences the probability of financial distress. The more profitable is the firm, the less likely it is to default on its liabilities. In addition, the more profitable is the firm, the more taxes it can avoid by employing higher debt ratios. The more profitable is the firm, the greater is the availability of internally generated funds. Therefore, the *pecking order theory* (POT) also predicts a negative relation between capital structures and profitability. According to pecking order theory (Myers, 1984), firms prefer internal finance. If external finance is required, firms issue the safest security first. That is, they start with debts, then possibly hybrid securities such as convertible bonds, and lastly common equity as a last resort. The pecking order explains that the most profitable firms generally borrow less, not because they have low target debt ratios but because they do not need external funds. Less profitable firms issue debts because they do not have internal funds sufficient for their capital investment programs and hence use debt financing as first priority according to the pecking order of external financing. Thus, there should be a negative relation between profitability and capital structures. Thus according to POT theory there is a positive relationship between the profitability and the debt ratio.

We used Net Profit / Net Sales (Net Profit Margin; $PR1$), Net Profit / Total Assets (Asset Profitability; $PR2$), Net Profit / Equity (Equity Profitability; $PR3$), Profit before Tax / Equity ($PR4$) as profitability indicators. The profitability observed variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 22-25).

5. Growth Rate (*GR*)

The expected costs of financial distress are greater for a firm with better growth opportunities because the value of these opportunities is an intangible asset, and much of the value of these growth opportunities is lost in financial distress because they cannot be financed and realized. If the trade-off theory is correct, then there should be a negative relation between proxies for growth opportunities and firm debt ratio levels (Cole, 2013).

The predictions of the pecking order are not clear-cut. In its simplest form, it suggests a positive relationship between debt ratio levels and growth opportunities. Debt level typically grows when investment exceeds retained earnings and falls when investment is less than retained earnings. Therefore, given profitability, debt ratio is predicted to be higher for firms with more investment opportunities (Baker & Martin, 2011, p. 25). Growth opportunities are notoriously difficult to value, but especially so by observers outside the firm, so that asymmetric information should be more severe when a firm has more growth opportunities. In this case, the firm with better growth prospects would find it more difficult to borrow from a bank or other source of credit. Thus, the pecking order theory also predicts a negative relation between debt ratio and growth opportunities (Cole, 2013). As a result, a positive or negative relationship with debt ratio is expected in terms of pecking order theory.

Empirical studies also show a positive relationship between growth rate indicators and capital structure (Huang and Song, 2006; Michaelas et al., 1999; Michaelas et al. 1999; Bevan and Danbolt, 2002; Eriotis, 2007). As the firms grow, their requirement of finance tends to increase. This is explained by the inability of firms to meet their financial needs from their internal sources as they grow and prefer to borrow for this reason.

Indicators of growth opportunities (*GR*) used in this study are Assets Growth Rate (*GRI*), Net Profit Growth Rate (*GR2*), Net Sales Growth Rate (*GR3*) and Equity Growth Rate (*GR4*). The observed growth rate variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 26-29).

6. Tax Level (*TX*)

The effect of the level of tax on the capital structure is one of the fundamental issues discussed in the Modigliani-Miller perspective. Today, almost all researchers believe that the tax factor is important in determining optimum capital structure. Studies show that the direction of the relationship between tax level indicators and capital structure is generally positive. This is explained by the increase in the tax shield as the relative tax increases (Huang and Song, 2006). However, in many empirical studies on capital structure in financial literature, it is indicated that there is a meaningful relationship between the tax level indicators and the capital structure, the results that do not coincide with the theoretical expectations cannot be obtained (MacKie-Mason, 1990; Huang & Song, 2006).

Firms will exploit the tax deductibility of interest payments to reduce their tax payments, and hence the trade-off theory predicts that firms tend to issue more debt when corporate tax rates are higher. However, firms with other tax shields, such as net operating loss carry-forwards, depreciation expenses, and investment tax credits, have less need to exploit the debt tax shield. Ross (1985) argues that if such firms issue excessive debt, they may become “tax-exhausted” in the sense that they are unable to use all their potential tax shields. Debt is then “crowded out,” and the incentive to use debt financing diminishes as non-debt tax shields increase. Accordingly, in the framework of the trade-off theory, one would expect a negative relationship between debt and non-debt tax shields. In contrast, Scott (1977) and Moore (1986) argue that firms with substantial non-debt tax shields should also have considerable collateral assets that can be used to secure debt. Secured debt is less risky than unsecured debt, and hence one could hypothesize a positive relationship between debt ratio levels and non-debt tax shields (Baker & Martin, 2011, p. 27).

As tax level indicators, Paid Tax / Net Profit (*TX1*), Paid Tax / EBIT (*TX2*) and Paid Tax / Operating Profit (*TX3*) are used. The tax level observed variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 30-32).

7. Non-Debt Tax Shield (TS)

As stated earlier, companies are exempted from the tax burden arising out of their debts, and on the other hand, the companies that prefer to borrow money from profit sharing payments that do not benefit from this exemption and the tax advantage provided by this way are defined as "tax shields". In addition, the depreciation that provides the tax advantage to the firm is also considered as a non-debt tax shield. There is generally a positive relationship between the non-debt tax shield and the capital structure in the studies carried out. In other words, the increase in the non-debt tax shield opportunities of firms increases the relative importance of foreign resources in capital structures.

Bradley et al. (1984) have found a positive relationship between capital structure and non-debt tax shields in their studies. Empirical studies generally confirm a positive relationship between capital structure and non-debt tax shield (Huang & Song, 2006). However, many researchers such as (Chaplinsky & Niehaus, 1993; Wald, 1999) found a negative relationship between the tax structure and the non-debt tax shield.

Depreciation / Total Assets (*TS1*), Depreciation / Fixed Assets (*TS2*) and Depreciation / Tangible Fixed Assets (*TS3*) used as non-debt tax shield indicators in this study. The non-debt tax shield observed variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 33-35).

8. Volatility (VL)

The volatility of profitability is related with business risk, which is proved to be inversely related to debt ratio without any difference for pecking order or trade-off theory. Firms with volatile cash flows experience higher expected costs of financial distress, and the debt-related agency costs are more pronounced with increasing volatility. Additionally, more volatile cash flows reduce the probability that the tax shield will be fully utilized. Therefore, the trade-off theory implies a negative relationship between debt ratios and the volatility of cash flows.

Volatility is an indicator of the firm capital structure and is generally expected to be negatively related to the firm debt ratio levels. According to Titman and Wessels (1988) there is a negative relationship between volatility and capital structure. In other words, business risk is expected to diminish the relative level of debtors in capital structure. However, (Hsia, 1981) shows that asymmetry risk is reduced as the volatility of the firm's assets increases by combining the option and capital-pricing model with the Modigliani-Miller theorem. In other words, there is a positive relationship between operational risk and capital structure (Huang and Song, 2006: 14-36). This relationship is generally expected for capital structures of SME firms (Michaelas et al., 1999; Hsia, 1981).

$VL1 = \text{LN} [\text{EBIT} / \text{Standard Deviation of Percentage Change in Net Sales}]$, $VL2 = \text{LN} [\text{EBIT} / \text{Standard Deviation of Percentage Change in Total Assets}]$, $VL3 = \text{LN} [(\text{EBIT} + \text{Depreciation}) / \text{Standard Deviation of Percent Change in Total Assets}]$ and $VL4 = \text{LN} [\text{Standard Deviation of Percent Change in Operating Profit}]$ are used as volatility indicators. The observed volatility variables used in this study listed in Table-2 (Line #: 36-39).

4. LITERATURE REVIEW

Titman and Wessels (1988), introduced problems of regression analysis in connection with parameters estimation through indicators of latent theoretical characteristics, at the same time they used SEM approach to determine the effective factors on financial structure for the first time. They, applying SEM, tested the effects of eight theoretical latent structures including non-debt tax shield, growth, uniqueness, type of industry, firm size, asset structure, volatility and profitability on leverage latent structure. They used six measures of capital structure (long-term, short-term, and convertible debt divided by market and by book values of equity). The results showed that there is no significant relation between non-debt tax shield, volatility, asset structure and the firm future growth opportunities.

Rajan and Zingales (1995) studied the determinants of public stock firm's capital structure at seven great countries in the world such as USA, England, Canada, France, Germany, Italy and Japan. The results showed that there is a negative relation between the financial leverage with profitability and book-to-

market ratio and there is a positive relation with tangible fixed assets and size of the firm (Rajan & Zingales, 1995). Bhole and Mahakud (2004) studied the trends and determinants of cooperate capital structure in India during the years 1966 to 2000, the results proved that there is a negative relation between financial structure and costs of debts and non-debt tax shield and a positive relation with the size of the firm and collateral value of assets (Bhole & Mahakud, 2004).

Chang et al., (2009), also using SEM approach, studied the determinants of capital structure. In their study, they proposed that a reason for not existing meaningful relation between earning volatility, collateral value of assets and the firm growth with capital structure in Titman and Wessel's study (1988) and its poor outcomes shall be the fact that the indicators used do not sufficiently introduce the nature of characteristics proposed by the financial theories. While improving the indicators, in order to improve the results, they used *Multiple Indicators Multiple Causes (MIMIC)* method which is a special method in SEM. The results of their studies indicated that the eight variables which were studied in Titman and Wessel's study (1988) have influence on the firms' capital structure. This study also showed that the firm growth is the most important determinant of capital structure and the long-term debts ratio is the most significant indicator of the firms' capital structure. Yang et al (2010) in their research, using SEM, studied effective factors on capital structure and stock return and determined the relations between them in Taiwan simultaneously. The researchers come up with the result that in the condition that the debt ratio has a positive influence on stock return, the stock return has a negative influence on capital structure. The research also showed that the growth opportunities, profitability and the exclusivity of the firm's products have a negative influence on leverage and assets structure; moreover, the size of the firm has a positive influence on financial leverage.

Yousefzadeh et al., (2014), studied the effective factors on capital structures. In line with achieving this objective, financial information of 97 companies, accepted in Tehran Stock Exchange during the research period (2003 to 2011) was analyzed using the SEM approach. In study, in order to measure the capital structure, it is used from the long-term debts to assets market value ratio and studied the influence of the variables including growth, uniqueness, assets structures, profitability, earnings volatility, size, stock returns and industry classification on capital structure, the results indicated that growth, uniqueness and the profitability has a negative effect on the capital structure, but assets structure and size has a positive effect on the capital structure. The current studies also showed that there is no significant relation between earning volatility, the firm stock returns and the capital structure (Yousefzadeh, Aazami, Shamsadini, & Abousaiedi, 2014).

Acaravcı (2015) investigated the determinants of capital structure in Turkey by using panel data methods. The sample period from 1993 to 2010 for 79 firms in the manufacturing sector traded on the Istanbul Stock Exchange. The base model was expanded with firm size and sector specific effects. This study compares also effects on capital structure according to sectors and firm size of variables used in models. Growth opportunities, size, profitability, tangibility and non-debt tax shields are used as the firm-specific variables that affect a firm's capital structure decision. Empirical results present that there are significant relationships between growth opportunities, size, profitability, tangibility and leverage variables. But non-debt tax shields explanatory variable has insignificant effect on book value of total debt / total assets variable. Growth opportunity has effect on capital structure that this result supports the trade-off theory. Size, profitability and tangibility have effects and support the pecking order theory. On the other hand, profitability and growth opportunity variables have more significant effects than other variables on book value of total debt / total assets and book value of total debt / book value of equity for all sectors. Furthermore, in two leverage models, profitability variable of small and large firm groups has effect on capital structure and there is no a significant difference between two groups (Kakılılı Acaravcı, 2015).

Matias et. all. (2018), studied capital structure determinants for Portuguese hotel firms between 2006 and 2014. Secondary data from 356 hotel units was analyzed using the partial least squares (PLS) technique. The results show that the explanatory variables proposed as capital structure determinants have an impact on the financing and debt decisions made by the firms in the sample. Overall, the results support the trade-off and pecking-order theories are important in explaining the capital structure of the Portuguese hotel firms (Matias, Salsa, & Afonso, 2018).

5. DATA AND METHODOLOGY

This study uses a SEM technique that reduces the measurement error problems encountered when working with proxy variables. For this purpose, the financial ratios of 203 companies selected among 282 companies operating in the Istanbul Stock Exchange (excluding financial enterprises) were analyzed using the SEM approach. In order to test the most important recent capital structure theories, it is defined four different models, namely total debt structure (*TD*), long term debt structure (*LTD*), short term debt structure (*STD*) and combined long term and short term debt structure (*LTD & STD*) and studied the influence of the eight most important firm specific latent factors including liquidity (*LQ*), asset structure (*AS*), firm size (*SZ*), profitability (*PR*), growth (*GR*), tax level (*TX*), none-debt tax shield (*TS*) and volatility (*VL*) on four different capital structure models. 12 observable variables are used for describing 3 endogenous latent variables (*TD*, *STD* and *LTD*) and 27 observable variables to define 8 exogenous latent variables (*LQ*, *AS*, *SZ*, *PR*, *GR*, *TX*, *TS* and *VL*). Symbols and description of observed and latent variables used in this study is summarized in Table-2.

In this study, LISREL 8.8 program is used to analyze capital structure models. If the data are ordinal, categorical or mixed, then the diagonally weighted least squares (DWLS) method with polychoric correlation matrices is recommended. This method will require an estimate of the asymptotic covariance matrix of the sample correlations. If the data are continuous and approximately follow a multivariate normal distribution, then the maximum likelihood (ML) method is recommended. If the data are continuous and approximately do not follow a multivariate normal distribution and the sample size is not large, then the robust maximum likelihood (RML) method is suggested. This method will require an estimate of the asymptotic covariance matrix of the sample variances and covariances. Robust maximum likelihood (RML) method is used for analyzing our four different capital structure models.

In this study, normalized variables (normalized scores) were used for approximation to multivariate normal distribution. In addition, the data were analyzed with robust maximum likelihood method because the sample size was small and the sample data did not follow multivariate normal distribution. Thus, we normalize the variables before analysis by transforming the data into normal scores so that the robust maximum likelihood method can be applied more appropriately. Based on the normal scores, the covariance matrix is then calculated for each of the observable variable. The covariance matrix is used instead of the correlation matrix as an input to estimate the parameters in LISREL since the analysis of the correlation matrix is problematic in several ways. Such an analysis may (1) modify the specified model, (2) produce incorrect goodness-of-fit measures, and (3) provide incorrect standard errors (Chang, Lee, & Lee, 2009, p. 207).

Multiple observed indicators of unobserved latent structures are used to explain relations among the latent variables. This study provides a measurement model and a structural model. In the measurement model of 27 observable variables are utilized to describe 8 latent constructs. To assess the suitability of multivariable measures, first employed confirmatory factor analysis (CFA) to check the convergence of the measures of each construct. These factor loadings (λ s) in the measurement model then may be interpreted as validity of coefficients reflecting the degree to which the observed variables adequately measure the relevant latent construct. In the structural model, measured leverage ratio is specified as function of the attributes defined in the measurement model. In the structural model, the endogenous (capital structures) and eight exogenous latent variables are involved. The model estimates the impact of each of the attributes on debt ratio.

In theory and practice NNFI, CFI and IFI are strongly recommended for goodness-of-fit (Hu & Bentler, 1999). The cutoff criteria follow conventional rules of thumb: RMSEA $\leq$ 0.08; SRMR $\leq$ 0.08; NNFI $\geq$ 0.90; CFI $\geq$ 0.90; and IFI $\geq$ 0.90 (Hooman, 2008). The estimated goodness-of-fit indices of structural models are shown in Table-3. The measurement and structural models have met all goodness-of-fit criteria. With the support of acceptable goodness-of-fit measures, we have great confidence in the interpretation of results. RMSEA is strongly recommended by statisticians such as Browne and Cudeck (1993), Hu and Bentler (1999), and Steiger (1990); alternatively, SRMR is recommended by Hu and Bentler (1999).

Table-1 gives some guidelines for using fit indices in different situations. The guidelines are based primarily on simulation research that considers different sample sizes, model complexity, and degrees of error in model specification to examine how accurately various fit indices perform (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014). One key point across the results is that simpler models and smaller samples should be subject to stricter evaluation than are more complex models with larger samples. Likewise, more complex models with smaller samples may require somewhat less strict criteria for evaluation with the multiple fit indices (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014). For example, based on a sample size last than 250 and a 10-construct model with only 31 total observable variables, evidence of good fit would include a significant chi-square statistic, a CFI and NNFI of at least 0.92, a SRMR of 0,09 or lower, and a RMSEA of 0.08 or lower. It is essential to evoke that Table-1 is provided more to give the researcher an idea of how fit indices can be used than to suggest absolute rules for standards separating good and bad fit.

Table-1. Charachteristics of Different Fit Indeces Demonstrating Goodness-of-Fit Across Different Model Situations (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014, p. 584)

Fit Indices	$n \leq 250$			$n > 250$		
	$m \leq 12$	$12 < m < 30$	$m \geq 30$	$m \leq 12$	$12 < m < 30$	$m \geq 30$
Chi-Square	Insignificant p -values expected	Significant p -values even with good fit	Significant p -values expected	Insignificant p -values even with good fit	Significant p -values expected	Significant p -values expected
CFI	0.97 or better	0.95 or better	Above 0.92	0.95 or better	Above 0.92	Above 0.90
NNFI	0.97 or better	0.95 or better	Above 0.92	0.95 or better	Above 0.92	Above 0.90
SRMR	Biased upward, use other indices	0.08 or less (with CFI of 0.95 or higher)	Less than 0.09 (with CFI above 0.92)	Biased upward; use other indices	0.08 or less (with CFI above 0.92)	0.08 or less (with CFI above 0.92)
RMSEA	Values < 0.08 with CFI = 0.97 or higher	Values < 0.08 with CFI of 0.95 or higher	Values < 0.08 with CFI above 0.92	Values < 0.07 with CFI of 0.97 or higher	Values < 0.07 with CFI of 0.92 or higher	Values < 0.07 with CFI of 0.90 or higher

Note: m =number of observed variables; n = number of observations per group when applying CFA to multiple groups at the same time.

The goodness-of-fit indices in Table-3 is used to evaluate four capital structure models: Root Mean Square Error Adjusted (RMSEA), Standardized Root Mean Square Residual (SRMR), Non-Normed Fit Index (NNFI), Comparative Fit Index (CFI), and Incremental Fit Index (IFI). There are three types of goodness-of-fit indices: absolute fit indices, incremental fit indices and parsimonious fit indices. As adopted in this study, the absolute fit indices include RMSEA and SRMR; incremental fit indices include NNFI, CFI, and IFI; while parsimonious fit indices are normalized chi-square (chi-square/df).

6. RESULTS AND DISCUSSION

The primary purpose of this study is better to understand how capital structure determinants effect short term, long term and total debt structures of firm. As described above, financial ratios of 203 companies selected from Istanbul Stock Exchange (ISE) analyzed using SEM approach. In order to test the most important capital structure theories, it is used four different models, namely total debt structure (Model-1=TD), long term debt structure (Model-2=LTD), short term debt structure (Model-3=STD) and combined long term and short term debt structure (Model-4=LTD&STD) and studied the influence of the eight most important firm specific latent factors including liquidity (LQ), asset structure (AS), firm size (SZ), profitability (PR), growth opportunities (GR), tax level (TX), none-debt tax shield (TS) and volatility (VL) on capital structure. It used 27 observable variables to define 8 exogenous latent construct including liquidity (LQ), asset structure (AS), firm size (SZ), profitability (PR), growth opportunities (GR), tax level (TX), none-debt tax shield (TS) and volatility (VL) and 12 observable variables for describing 3 endogenous latent construct namely total debt (TD), long term debt (LTD) and short term debt (STD) structures. Symbols and description of observed and latent endogenous and exogenous variables used in this study is shown in Table-2 in detail. Having developed a set of causal capital structure relationships, we next portray the relationships in path diagrams. In all model, 8 latent construct act as the exogenous

variables, each related to the capital structure levels, which is the endogenous variable of capital structure models.

Table-2. Symbols and Description of Observed and Latent Variables Used in This Study

#	Observed	Latent	Description of Variable
1	<i>CS1</i>	<i>TD</i>	Total Debts / Total Assets
2	<i>CS2</i>		Total Debts / Market Value of Total Assets
3	<i>CS11</i>		Total Debts / Equity
4	<i>CS12</i>		Total Debts / Market Value of Equity
5	<i>CS3</i>	<i>LTD</i>	Long Term Debts / Total Assets
6	<i>CS4</i>		Long Term Debts / Market Value of Total Assets
7	<i>CS13</i>		Long Term Debts / Equity
8	<i>CS14</i>		Long Term Debts / Market Value of Equity
9	<i>CS5</i>	<i>STD</i>	Short Term Debts / Total Assets
10	<i>CS6</i>		Short Term Debts / Market Value of Total Assets
11	<i>CS15</i>		Short Term Debts / Equity
12	<i>CS16</i>		Short Term Debts / Market Value of Equity
13	<i>LQ1</i>	<i>LQ</i>	Current Ratio=Current Assets / Short Term Debts
14	<i>LQ2</i>		Liquidity Ratio=Liquid Assets / Short Term Debts
15	<i>LQ3</i>		Cash Ratio=(Liquid Assets + Securities) / Short Term Debts
16	<i>AS1</i>	<i>AS</i>	Fixed Assets / Continuing Capital
17	<i>AS2</i>		Tangible Fixed Assets / Continuing Capital
18	<i>AS3</i>		Fixed Assets / Equity
19	<i>SZ1</i>	<i>SZ</i>	LN [Total Assets]
20	<i>SZ2</i>		LN [Equity]
21	<i>SZ3</i>		LN [Market Value]
22	<i>PR1</i>	<i>PR</i>	Net Profit / Net Sales (Net Profit Margin)
23	<i>PR2</i>		Net Profit / Total Assets (Net Asset Profitability)
24	<i>PR3</i>		Net Profit / Equity (Equity Profitability)
25	<i>PR4</i>		Profit Before Tax / Equity
26	<i>GR1</i>	<i>GR</i>	Assets Growth Rate
27	<i>GR2</i>		Net Profit Growth Rate
28	<i>GR3</i>		Net Sales Growth Rate
29	<i>GR4</i>		Equity Growth Rate
30	<i>TX1</i>	<i>TX</i>	Paid Tax / Net Profit
31	<i>TX2</i>		Paid Tax / EBIT
32	<i>TX3</i>		Paid Tax / Operating Profit
33	<i>TS1</i>	<i>TS</i>	Depreciation / Total Assets
34	<i>TS2</i>		Depreciation / Fixed Assets
35	<i>TS3</i>		Depreciation / Tangible Fixed Assets
36	<i>VL1</i>	<i>VL</i>	LN [EBIT / Standard Deviation of Percentage Change in Net Sales]
37	<i>VL2</i>		LN [EBIT / Standard Deviation of Percentage Change in Total Assets]
38	<i>VL3</i>		LN [(EBIT+Depreciation) / Standard Deviation of Percent Change in Total Assets]
39	<i>VL4</i>		LN [Standard Deviation of Percent Change in Operating Profit]

*TD=Total Debts, *LTD*=Long Term Debts, *STD*=Short Term Debts, *CS*=Capital Structure, *LQ*=Liquidity, *AS*=Asset Structure, *SZ*=Size, *PR*=Profitability, *GR*=Growth, *TX*= Tax, *TS*=None-Debt Tax Shield and *VL*=Volatility.

The path diagrams also indicate that the 8 exogenous latent constructs are all proposed to be inter-correlated. Although the evaluative constructs are proposed to be distinct, it is recognized that some perceptions are shared, and thus there are correlations among latent construct.

Being assured that the capital structures models are correctly specified and the estimation process is not constrained by identification problems, it can be proceeded to evaluate the specific results for the proposed capital structures models. If the assumptions underlying SEM are met, the estimated coefficients are evaluated along with the overall models fit. Before evaluating the structural and measurement capital structure models, it must be assessed the overall fit of the models to ensure that it is an adequate representation of the entire set of causal relationships. Each of the three types of goodness-of-fit measured are used to evaluate models: Absolute fit measure, incremental fir measures and parsimonious fit measures. All three type goodness-of-fit indices for capital structure models are given in Table-3.

Two most widely used absolute fit indices are Root Mean Squared Error Adjusted (RMSEA) and Standardized Root Mean Residual (SRMR). Both absolute fit statistics for all capital structure models are fall inside the acceptable range of 0.08 or less and upper threshold value of 0.10. Absolute fit indices indicate that all capital structure models are acceptable.

Table-3. Goodness-of-Fit Indices for Measurement and Structural Models

Fit Index	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4
	<i>CS=TD</i>	<i>CS=LTD</i>	<i>CS=STD</i>	<i>CS=LTD & STD</i>
<i>Absolute Fit Measures</i>				
RMSEA	0.07	0.06	0.07	0.08
SRMR	0.07	0.07	0.07	0.07
<i>Incremental Fit Measures</i>				
NNFI	0.94	0.96	0.94	0.93
NFI	0.91	0.92	0.91	0.90
IFI	0.95	0.97	0.95	0.94
CFI	0.95	0.96	0.95	0.94
<i>Parsimonious Fit Measures</i>				
Normed Chi-Square=Chi-Square/df	2.08	1.76	2.00	2.22

In addition to the overall measures of fit, capital structure models can be evaluated in comparison to a baseline or null models. In this instance the null model is a single-factor model with no measurement error. One of the more popular measures is the normed fit index (NFI) (Bentler & Bonnet, 1980). The incremental fit index (IFI) and the comparative fit index (CFI) are most widely used other incremental fir measures and all represent comparison between the estimated model and a null or independence model. The value lies 0 and 1, and a larger values indicate higher levels of goodness-of-fit. The CFI has been found to be more appropriate in the model development strategy or when a small sample is available (Rigdon, 1996). Table-4 shows that incremental fit indices for all capital structure model are between 0.90 and 0.97 and all fall above the desired threshold value of 0.90.

The final parsimonious measure of fit provides a basis for comparison between models differing complexity and objectives. Jöreskog proposed that chi-square be adjusted by the degrees of freedom to assess model fit for various model (Jöreskog, 1970). This measure can be termed the normed chi-square, and is the ratio of the chi-square statistics divided by the model degrees of freedom. This measure provides two ways to assess inappropriate models: (I) a model that may be “over-fitted,” thereby capitalizing on change, typified values less than 1, and (II) models that are not yet representative of the observed data and thus need to improvement, having values greater than an upper threshold 3 (Carmines & McIver, 1995), or a more reliable limit of 5 (Jöreskog, 1970). However, because the chi-square statistics is the major component of this measure, it is subject to the sample size effects. The normed chi-square,

however, has been shown to be somewhat unreliable (Hayduk, 1987; Wheaton, 1987), so researchers should always combine it with other goodness-of fit measures (Joseph, Anderson, Tatham, & Black, 1998). As can be seen from Table-3, the normed chi-squares statistics for all capital structures models lies between 1.76 and 2.22, which are in all acceptable limits. A review of three types of overall measures of fit reveals a consistent pattern of support for the capital structures models proposed.

Briefly, Table-3 presents a summary of goodness-off-fit measures for the structural capital structure models estimated. The researcher looks to the various fit measures to evaluate differing aspects of the models, and one hopes that all measures would indicate agreement on the level of model acceptability. As indicated earlier, the researcher should evaluate the proposed models on a series of measures for each type. A consensus should be reached on the acceptability of the model only after examination of the results from the entire goodness-off-fit measures.

Table-4. Composite Reliability and Average Variance Extracted for Measurement Models

	Composite Reliability (CR*)				Average Variance Extracted (AVE*)			
	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4
	<i>CS=TD</i>	<i>CS=LTD</i>	<i>CS=STD</i>	<i>CS=LTD & STD</i>	<i>CS=TD</i>	<i>CS=LTD</i>	<i>CS=STD</i>	<i>CS=LTD & STD</i>
<i>LQ</i>	0.89	0.89	0.89	0.88	0.73	0.73	0.73	0.73
<i>AS</i>	0.85	0.85	0.85	0.85	0.66	0.66	0.66	0.66
<i>SZ</i>	0.93	0.93	0.93	0.93	0.83	0.83	0.83	0.83
<i>PR</i>	0.95	0.95	0.95	0.95	0.77	0.77	0.77	0.77
<i>GR</i>	0.80	0.81	0.80	0.81	0.60	0.61	0.60	0.61
<i>TX</i>	0.88	0.88	0.88	0.88	0.72	0.72	0.72	0.72
<i>TS</i>	0.89	0.89	0.89	0.89	0.73	0.73	0.73	0.73
<i>VL</i>	0.93	0.93	0.93	0.93	0.74	0.74	0.74	0.74
<i>CS#</i>	0.93	0.95	0.86	<i>LTD=0.98</i>	0.68	0.78	0.52	<i>LTD=0.84</i>
<i>CS#</i>				<i>STD=0.82</i>				<i>STD=0.62</i>

* CR, should exceed 0.70 and AVE should be greater than 0.50 (Hair et al. 1998: 612).

The CS shows the latent endogenous attributes (*TD*, *LTD* or *STD*) in the corresponding model.

After evaluating the overall goodness-off-fit of the capital structure models, it was deemed sufficient to proceed and assess the measurement model fit as well. The first step is an examination of the loadings, particularly focusing on any insignificant loadings. Referring to the Table-5, Table-6, Table-7 and Table-8, we see that all observed financial capital structure indicators are all statistically significant for the proposed latent construct. Because no indicators have loading so low that they should be deleted and the model reestimated, the reliability and variance extracted measures need to be computed.

Table-4 contains the average composite reliability and the variance extracted measures computed for all capital structures models. In terms of composite reliability (CR), all ten constructs exceeding the suggested level of 70 percent and in terms of average variance extracted (AVE), all ten constructs exceeding the suggested level of 50 percent. Thus, for all ten constructs, the observed indicators are sufficient in term of how the measurement models are specified.

Having assessed the overall capital structure models and aspects of measurement models, it is prepared to examine the estimated coefficients themselves for both practical and theoretical implications. Review of Table-5, Table-6, Table-7 and Table-8 reveals that all SEM models contain statistically significant coefficients.

Table-5. Unstandardized Factor Loadings for Independent X-Variables (LAMBDA-X)

	Model-1=TD [η_1]								Model-2=LTD [η_2]							
	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL
LQ1	1.00								1.00							
LQ2	0.01 (27.2)								0.01 (26.3)							
LQ3	0.01 (8.8)								0.01 (8.8)							
AS1		0.20 (17.0)								0.17 (18.5)						
AS2		0.12 (7.6)								0.10 (7.5)						
AS3		1.00								1.00						
SZ1			0.80 (23.5)								0.79 (23.4)					
SZ2			0.52 (25.1)								0.52 (25.5)					
SZ3			1.00								1.00					
PR1				0.55 (17.2)								0.54 (17.2)				
PR2				0.04 (28.5)								0.04 (28.2)				
PR3				1.00								1.00				
PR4				0.91 (14.6)								0.91 (14.6)				
GR1					0.03 (8.3)								0.03 (8.5)			
GR2					0.54 (7.7)								0.53 (7.6)			
GR3					1.00								1.00			
GR4					0.08 (7.4)								0.08 (7.3)			
TX1						0.63 (10.5)								0.63 (10.5)		
TX2						0.53 (23.0)								0.53 (23.1)		
TX3						1.00								1.00		
TS1							0.02 (11.9)								0.02 (11.9)	
TS2							0.10 (14.4)								0.10 (14.2)	
TS3							1.00								1.00	
VLI								1.00 (12.9)								1.00 (12.8)
VL2								1.00								1.00
VL3									0.86 (19.7)							0.86 (19.8)
VL4										0.82 (13.6)						0.82 (13.6)

Note: *t*-statistics are in parenthesis

Table-5 (Continued). Unstandardized Factor Loadings for Independent X-Variables (LAMBDA-X)

	Model-3=STD [η_3]							Model-4=STD & LTD [η_2, η_3]								
	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL
LQ1	1.00								1.00							
LQ2	0.01 (28.3)								0.01 (28.3)							
LQ3	0.01 (8.8)								0.01 (8.9)							
AS1		0.20 (17.2)								0.18 (19.1)						
AS2		0.12 (7.6)								0.11 (7.7)						
AS3		1.00								1.00						
SZ1			0.79 (23.2)								0.80 (23.4)					
SZ2			0.52 (25.2)								0.52 (25.3)					
SZ3			1.00								1.00					
PR1				0.55 (17.1)								0.55 (17.2)				
PR2				0.04 (28.3)								0.04 (28.3)				
PR3				1.00								1.00				
PR4				0.91 (14.6)								0.91 (14.5)				
GR1					0.03 (8.2)								0.03 (8.6)			
GR2					0.54 (7.7)								0.53 (7.9)			
GR3					1.00								1.00			
GR4					0.08 (7.4)								0.08 (7.5)			
TX1						0.63 (10.6)								0.63 (10.5)		
TX2						0.53 (22.0)								0.53 (23.1)		
TX3						1.00								1.00		
TS1							0.02 (11.9)								0.02 (11.9)	
TS2							0.10 (14.2)								0.10 (14.3)	
TS3							1.00								1.00	
VL1								1.00 (12.9)								1.00 (12.8)
VL2								1.00								1.00
VL3								0.86 (19.7)								0.86 (19.7)
VL4								0.82 (13.6)								0.82 (13.6)

Note: *t*-statistics are in parenthesis

Table-6. Unstandardized Factor Loadings for Independent Y-Variables (LAMBDA-Y)

Independent Y-Variable	Dependent Attributes			
	Model-1=TD [η_1]	Model-2=LTD [η_2]	Model-3=STD [η_3]	Model-4=LTD & STD [η_2, η_3]
CS1	1.00			
CS2	0.82 (17.5)			
CS11	80.17 (12.4)			
CS12	12.24 (18.1)			
CS3		1.00		1.00
CS4		0.86 (39.2)		0.86 (24.7)
CS13		67.21 (21.6)		66.34 (20.8)
CS14		6.64 (18.2)		
CS5			1.00	1.00
CS6			0.23 (8.1)	0.22 (6.7)
CS15			58.45 (9.7)	
CS16			10.96 (16.4)	10.34 (12.4)

Note: *t*-statistics are in parentheses.

Table-7. Standardized Factor Loadings and Error Terms for Independent Y-Variables

Independent Y-Variable	Dependent (Endogenous) Attributes and Error Variances [σ_{ξ}^2]									
	Model-1		Model-2		Model-3		Model-4			
	TD [η_1]	σ_{ξ}^2	LTD [η_2]	σ_{ξ}^2	STD [η_3]	σ_{ξ}^2	LTD [η_2]	STD [η_3]	σ_{ξ}^2	
CS1	0.80	0.36								
CS2	0.95	0.10								
CS11	0.71	0.49								
CS12	0.99	0.01								
CS3			0.94	0.11			0.95		0.11	
CS4			0.97	0.06			0.98		0.05	
CS13			0.83	0.31			0.82		0.33	
CS14			0.87	0.24			-		-	
CS5					0.85	0.29			0.96	0.26
CS6					0.58	0.66			0.56	0.68
CS15					0.76	0.43			-	-
CS16					0.92	0.15			0.89	0.20

Table-8. Standardized Factor Loadings and Error Terms for Independent X-Variables

	Model-1=TD [η_1]										Model-2=LTD [η_2]									
	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	σ_{ξ}^2	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	σ_{ξ}^2		
LQ1	0.95								0.10	0.94									0.12	
LQ2	0.95								0.10	0.96									0.08	
LQ3	0.62								0.61	0.63									0.61	
AS1		0.89							0.21	0.83									0.31	
AS2		0.62							0.19	0.60									0.64	
AS3		0.90							0.13	0.97									0.07	
SZ1			0.93						0.13	0.93									0.13	
SZ2			0.90						0.19	0.90									0.19	
SZ3			0.89						0.20	0.90									0.20	
PR1				0.84					0.29	0.84									0.30	
PR2				0.97					0.06	0.97									0.06	
PR3				0.94					0.12	0.94									0.12	
PR4				0.85					0.28	0.85									0.27	
GR1					0.73				0.47	0.74									0.46	
GR2					0.72				0.48	0.71									0.49	
GR3					0.59				0.65	0.60									0.64	
GR4					0.80				0.36	0.80									0.36	
TX1						0.64			0.59	0.64									0.59	
TX2						0.97			0.07	0.96									0.07	
TX3						0.90			0.19	0.91									0.18	
TS1							0.72		0.49	0.72									0.49	
TS2							0.99		0.01	0.99									0.01	
TS3							0.83		0.32	0.83									0.32	
VL1								0.88	0.23	0.88									0.23	
VL2								0.98	0.04	0.98									0.04	
VL3								0.88	0.22	0.88									0.22	
VL4								0.78	0.39	0.78									0.39	

Table-8. (Continued). Standardized Factor Loadings for Independent X-Variables

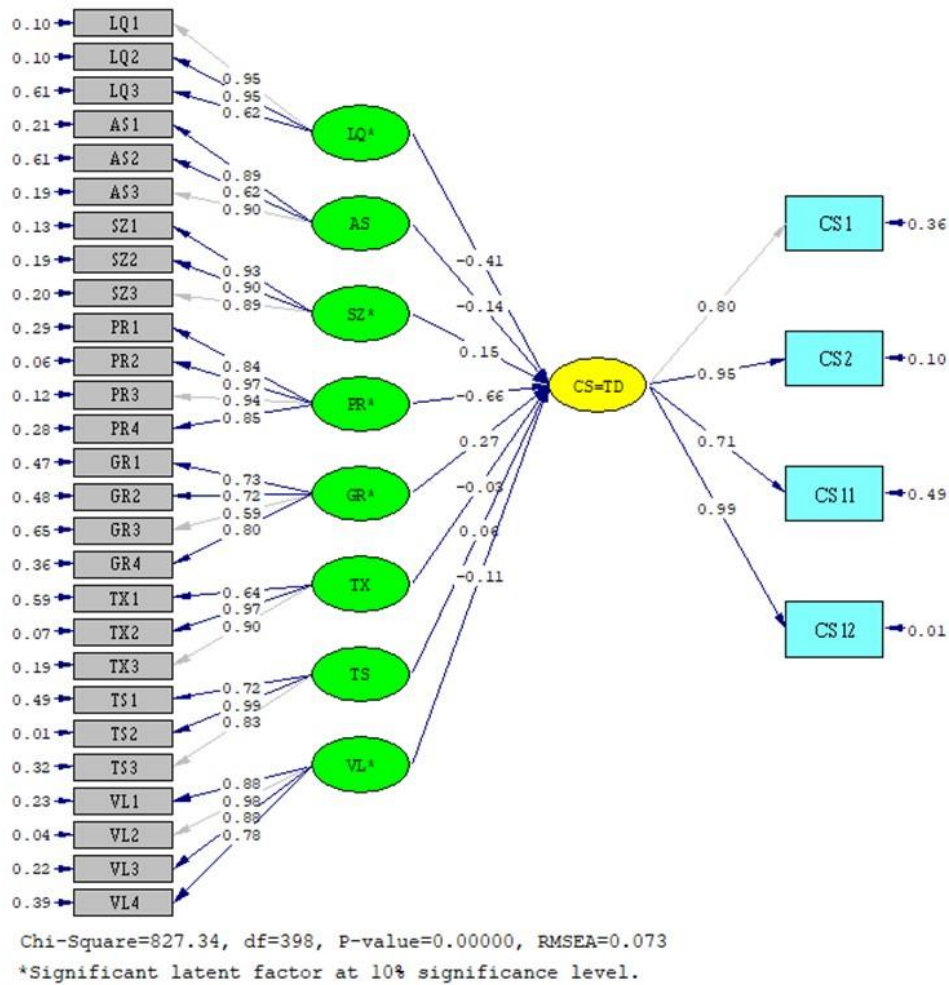
	Model-3=STD [η_3]									Model-4=STD & LTD [η_2, η_3]								
	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	σ_{ξ}^2	LQ	AS	SZ	PR	GR	TX	TS	VL	σ_{ξ}^2
LQ1	0.96								0.08	0.96								0.08
LQ2	0.94								0.12	0.94								0.12
LQ3	0.62								0.62	0.62								0.62
AS1		0.90							0.19		0.88							0.27
AS2		0.62							0.61		0.61							0.63
AS3		0.89							0.21		0.94							0.12
SZ1			0.93						0.14			0.94						0.13
SZ2			0.90						0.19			0.90						0.19
SZ3			0.90						0.19			0.89						0.20
PR1				0.84					0.29				0.84					0.29
PR2				0.97					0.06				0.97					0.06
PR3				0.94					0.12				0.93					0.13
PR4				0.85					0.28				0.85					0.28
GR1					0.73				0.47					0.73				0.47
GR2					0.72				0.48					0.73				0.47
GR3					0.59				0.65					0.61				0.63
GR4					0.80				0.36					0.78				0.39
TX1						0.64			0.59						0.64			0.59
TX2						0.97			0.07						0.96			0.07
TX3						0.90			0.19						0.90			0.18
TS1							0.72		0.49							0.72		0.49
TS2								0.99	0.01							0.99		0.01
TS3								0.83	0.32							0.83		0.32
VL1								0.88	0.23								0.88	0.23
VL2								0.98	0.04								0.98	0.04
VL3								0.88	0.22								0.88	0.22
VL4								0.78	0.39								0.78	0.39

6.1. Empirical Findings for Total Debt Capital Structure Model (Model-1=TD)

The estimates of the structural coefficients for total debt structure model (Model-1=TD) are presented in Figure-1 (standardized regression coefficient) and Table-9 (*t*-statistics). These coefficients specify the estimated impact of the unobserved latent attributes on the unobserved latent total debt ratio (TD). Many of the estimated coefficients are fairly large in magnitude and are statistically significant. In particular, the attributes representing liquidity ($LQ=-4.15$), size ($SZ=2.43$), profitability ($PR=-5.23$), growth opportunities ($GR=2.34$), volatility ($VL=-1.74$) are statistically significant latent factors at %10 significance level¹.

Figure-1: Standardized Total Capital Structure Model (Model-1=TD)

The large negative coefficient estimate for the liquidity ($LQ=-4.15$) indicates that firms characterized as having relatively large current ratio ($LQ1$), liquidity ratio ($LQ2$) and cash ratio ($LQ3$), tend to have relatively low total debt ratios (TD). Similarly, the large negative coefficient estimate for the profitability ($PR=-5.23$) indicates that firms characterized as having relatively large net profit margin ($PR1$), net asset profitability ($PR2$), net equity profitability ($PR3$) and profit before tax/equity ratio ($PR4$), tend to have relatively low total debt ratios (TD). Some of the coefficient estimates are both small in magnitude and statistically insignificant. The latent attributes representing asset structure ($AS=-1.51$), tax level ($TX=-0.42$) and non-debt tax shield ($TS=1.06$) do not appear to be related to the total debt structure (TD) and thus these factors are statistically insignificant factors in total debt structure model (Model-1).

¹ Test statistics (*t*-values) are given in parenthesis for particular latent attributes.

The standardized estimate of -0.41 for the liquidity latent attribute in the equation with total debt (*TD*) indicates that firms that differ in liquidity by one variance are expected to have total debt ratios that differ by 0.41 variances (See Figure-1).

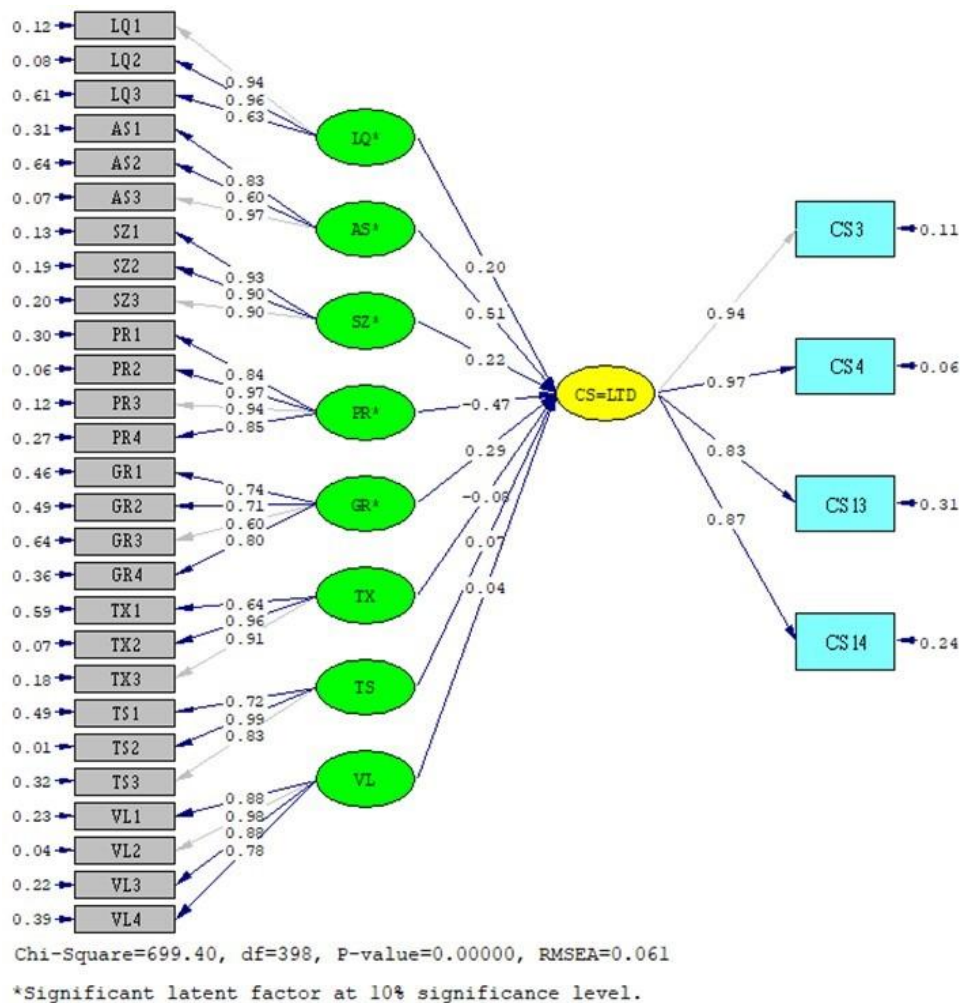
As shown in Table-9, it is understood that 55% of the total variability in the total debt ratios of firms can be explained by 8 latent endogenous attributes such as liquidity, asset structure, size, profitability, growth, tax level, none-debt tax shield and volatility (*R-Square* = 0.55).

The results for the asset structure, profitability and growth opportunities and volatility give support for the Pecking order theory (POT), and size and volatility results provide evidence for the trade-off theory (TOT).

6.2. Empirical Findings for Long Term Debt Capital Structure Model (Model-2=LTD)

The estimates of the structural coefficients for long-term debt structure model (Model-2=LTD) are presented in Figure-2 (standardized regression coefficient) and Table-9 (*t*-statistics). These coefficients specify the estimated impact of the unobserved latent attributes on the unobserved latent long-term debt ratio (*TD*). Most of the estimated coefficients are fairly large in magnitude and are statistically significant. In particular, the attributes representing liquidity (*LQ*=1.94), asset structure (*AS*=4.30), size (*SZ*=3.11), profitability (*PR*=-3.64) and growth opportunities (*GR*=2.65) are statistically significant latent attributes at 10% level².

Figure-2: Standardized Long Term Capital Structure Model (Model-2=LTD)

² Test statistics (*t*-values) are given in parenthesis for particular latent attributes.

For example, the significance estimate for the growth attribute ($GR=2.65$) indicates that firms characterized as having relatively large assets growth rate ratio (GRI), net profit growth ($GR2$), net sales growth rate ($GR3$) and equity growth rate ($GR4$), tend to have relatively high long-term debt ratios (LTD). Similarly, the large negative coefficient estimate for the profitability ($PR=-3.64$) indicates that firms characterized as having relatively large net profit margin ($PR1$), net asset profitability ($PR2$), net equity profitability ($PR3$) and profit before tax/equity ratio ($PR4$), tend to have relatively low long-term debt ratios (LTD). The large negative coefficient estimate for the liquidity ($LQ=1.94$) indicates that firms characterized as having relatively large current ratio ($LQ1$), liquidity ratio ($LQ2$) and cash ratio ($LQ3$), tend to have relatively large long-term debt (TD) ratios (see Table-9 and Figure-2).

Some of the coefficient estimates are both small in magnitude and statistically insignificant. The latent attributes representing tax level ($TX=-1.20$), non-debt tax shield ($TS=1.11$) and volatility ($VL=0.66$) do not appear to be related to the long-term debt structure and thus these factors are statistically insignificant factors in long-term debt structure model (see Model-2 results in Table-9 and Figure-2).

For example, the standardized estimate coefficient of -0.47 for the profitability latent attribute in the equation with long-term debt structure (LTD) indicates that firms that differ in profitability by one variance are expected to have long-term debt ratios that differ by 0.47 variances (See Figure-2).

As shown in Table-9, it is understood that 49% of the total variability in the long-term debt ratios of firms can be explained by 8 latent exogenous attributes such as liquidity, asset structure, size, profitability, growth, tax level, none-debt tax shield and volatility (R-Square = 0.49).

The results for the liquidity (LQ), asset structure (AS), and size (SZ) give support for the Trade-Off Theory (TOT). And profitability (PR) and growth opportunities (GR) results provide evidence for the pecking order theory (POT).

6.3. Empirical Findings for Short Term Debt Capital Structure Model (Model-3=STD)

The estimates of the structural coefficients for short-term debt structure model (Model-3=STD) are presented in Figure-3 (standardized regression coefficient) and Table-9 (t -statistics). These coefficients specify the estimated impact of the unobserved latent attributes on the unobserved latent short-term debt ratio (STD). Five of the estimated coefficients are fairly large in magnitude and are statistically significant. Particularly, the attributes representing liquidity ($LQ=-5.36$), asset structure ($AS=-2.60$), profitability ($PR=-3.91$), growth opportunities ($GR=1.92$) and volatility ($VL=-2.49$) are statistically significant latent attributes at 10% level³.

There is a statistically significant negative relationship between liquidity ($LQ=-5.36$), asset structure ($AS=-2.60$), profitability ($PR=-3.91$) and volatility ($VL=-2.49$) exogenous latent attributes and endogenous short-term debt (STD) attributes. For example, the large negative coefficient estimate for the liquidity ($LQ=-5.36$) indicates that firms characterized as having relatively large current ratio ($LQ1$), liquidity ratio ($LQ2$) and cash ratio ($LQ3$), tend to have relatively lower short-term debt (STD) ratios (see Table-9 and Figure-3). The large negative coefficient estimate for the profitability ($PR=-3.91$) indicates that firms characterized as having relatively large net profit margin ($PR1$), net asset profitability ($PR2$), equity profitability ($PR3$) and profit before tax/equity ($PR4$) ratio, tend to have relatively low short-term debt (STD) ratios. Similarly, the large negative coefficient estimate for the volatility ($VL=-2.49$) indicates that firms characterized as having relatively large net sales risk ($VL1$), total assets risk ($VL2$ and $VL3$) and operating profit risk ($VL4$), tend to have relatively low short-term debt (STD) ratios. The empirical results for short-term debt structure model are totally consistent with pecking order theory (POT).

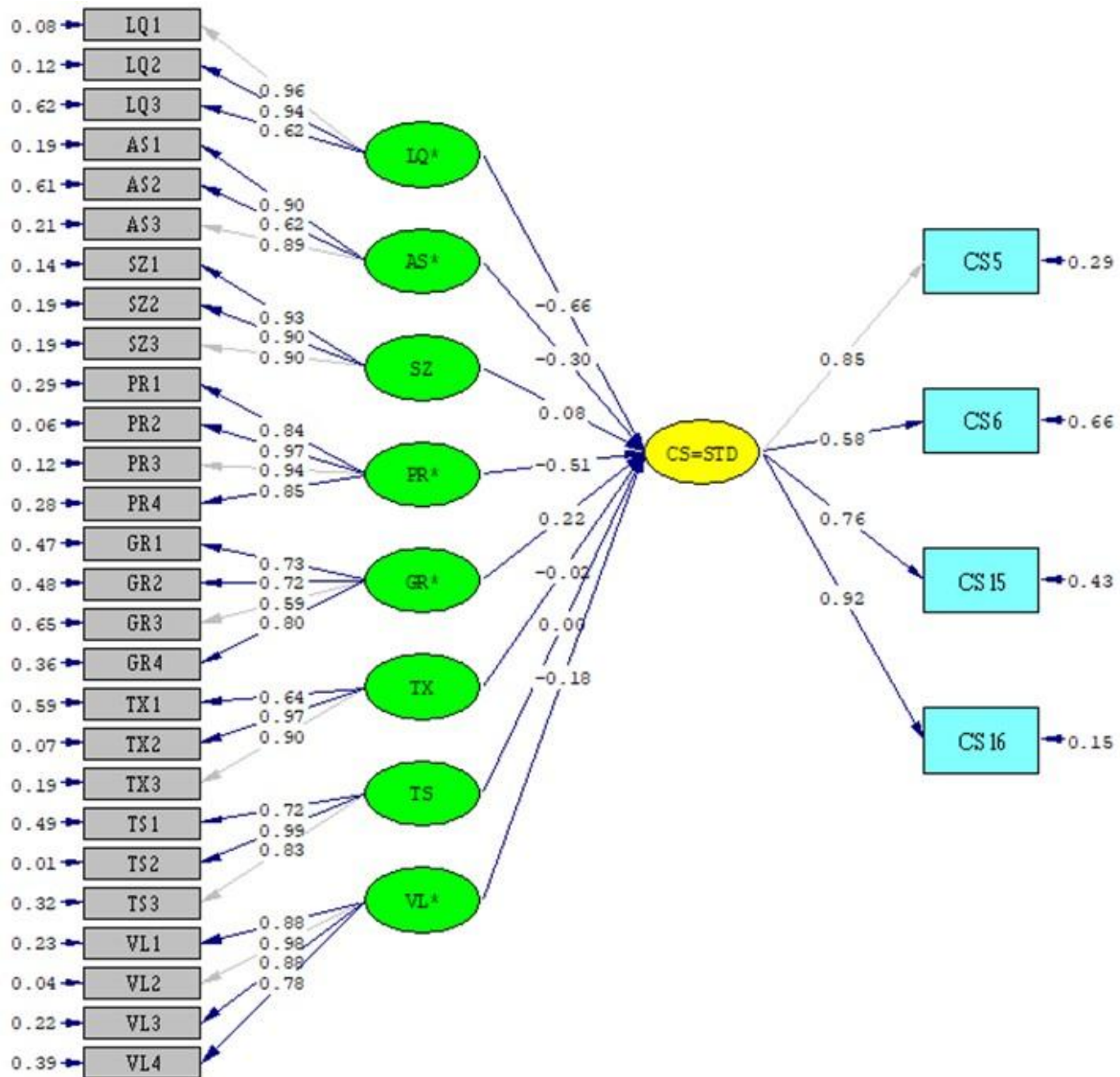
The significance estimate for the growth attribute ($GR=1.92$) indicates that firms characterized as having relatively large assets growth rate ratio (GRI), net profit growth rate ($GR2$), net sales growth rate ($GR3$) and equity growth rate ($GR4$), tend to have relatively high short-term debt (STD) ratios.

Some of the coefficient estimates in Model-3 are both small in magnitude and statistically insignificant. The latent attributes representing tax level ($TX=-0.40$), non-debt tax shield ($TS=0.05$) and size ($SZ=1.24$)

³ Test statistics (t -values) are given in parenthesis for particular latent attributes.

do not appear to be related to the short-term debt structure and thus these factors are statistically insignificant factors in short-term debt structure model also (see Model-3 results in Table-9 and Figure-3).

Figure-3: Standardized Short Term Capital Structure Model (Model-3=STD)

Chi-Square=798.33, df=398, P-value=0.00000, RMSEA=0.071

*Significant latent factor at 10% significance level.

For example, the standardized estimate coefficient of 0.22 for the growth latent attribute in the equation with short-term debt structure (*STD*) indicates that firms that differ in growth opportunities by one variance are expected to have short-term debt ratios that differ by 0.22 variances (see Figure-3).

As shown in Table-9, it is understood that 61% of the total variability in the short-term debt ratios of firms can be explained by 8 latent exogenous attributes such as liquidity, asset structure, size, profitability, growth, tax level, none-debt tax shield and volatility (R-Square = 0.61).

The significant results for the liquidity (*LQ*), asset structure (*AS*), profitability (*PR*) and growth opportunities (*GR*) in Table-9 (Model-3) give a strong and consistent support for the pecking order theory (POT).

Table-9. Estimated Structural Coefficient Test Statistics (Calculated t-Statistics) for Capital Structure Models

Exogenous (Independent) Latent Attributes	Endogenous (Dependent) Latent Attributes				
	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	
	<i>TD</i> [η_1]	<i>LTD</i> [η_2]	<i>STD</i> [η_3]	<i>LTD</i> [η_2]	<i>STD</i> [η_3]
ξ_1 : Liquidity (<i>LQ</i>)	<u>-4.15</u>	<u>1.94</u>	<u>-5.36</u>	<u>2.19</u>	<u>-6.62</u>
ξ_2 : Asset Structure (<i>AS</i>)	-1.51	<u>4.30</u>	<u>-2.60</u>	<u>4.03</u>	<u>-3.96</u>
ξ_3 : Size (<i>SZ</i>)	<u>2.43</u>	<u>3.11</u>	1.24	<u>3.19</u>	1.39
ξ_4 : Profitability (<i>PR</i>)	<u>-5.23</u>	<u>-3.64</u>	<u>-3.91</u>	<u>-3.95</u>	<u>-4.07</u>
ξ_5 : Growth (<i>GR</i>)	<u>2.34</u>	<u>2.65</u>	<u>1.92</u>	<u>2.96</u>	<u>2.24</u>
ξ_6 : Tax (<i>TX</i>)	-0.42	-1.20	-0.40	-1.11	-0.26
ξ_7 : None-Debt Tax Shield (<i>TS</i>)	1.06	1.11	0.05	1.21	0.11
ξ_8 : Volatility (<i>VL</i>)	<u>-1.74</u>	0.66	<u>-2.49</u>	0.67	<u>-2.34</u>
R-Square	0.55	0.49	0.61	0.48	0.67

* Test statistics, which are bold underlined in the table, show a significant coefficient at the level of significance of 10%.

6.4. Empirical Findings for Capital Structure Model-4 (Model-4=LTD & STD)

The estimates of the structural coefficients for long-term debt structure model (Model-4=LTD) are presented in Figure-4 and Table-9. These coefficients specify the estimated impact of the unobserved latent attributes on the unobserved latent long-term debt ratio (*LTD*). Five of the estimated coefficients are fairly large in magnitude and are statistically significant. The attributes representing liquidity ($LQ=2.19$), asset structure ($AS=4.03$), size ($SZ=3.19$), profitability ($PR=-3.95$) and growth opportunities ($GR=2.96$) are statistically significant latent attributes at 10% level⁴.

The large positive coefficient estimate for the liquidity ($LQ=2.19$) indicates that firms characterized as having relatively large current ratio ($LQ1$), liquidity ratio ($LQ2$) and cash ratio ($LQ3$), tend to have relatively large long-term debt (*LTD*) ratios (see Table-9 and Figure-4). The significance estimate for the firm size structure attribute ($SZ=3.19$) indicates that firms characterized as having relatively large total assets ($SZ1$), equity ($SZ2$) and market value ($SZ3$), tend to have relatively high long-term debt ratios (*LTD*). The large negative coefficient estimate for the profitability ($PR=-3.95$) indicates that firms characterized as having relatively large net profit margin ($PR1$), net asset profitability ($PR2$), equity profitability ($PR3$) and profit before tax/equity ratio ($PR4$), tend to have relatively low long-term debt ratios (*LTD*). The significance estimate for the growth attribute ($GR=2.96$) indicates that firms characterized as having relatively large asset growth rates ratio ($GR1$), net profit growth rate ($GR2$), net sales growth rate ($GR3$) and equity growth rate ($GR4$), tend to have relatively high long-term debt ratios (*LTD*).

As shown in Table-9, it is understood that 48% of the total variability in the long-term debt ratios of firms can be explained by 8 latent exogenous attributes such as liquidity, asset structure, size, profitability, growth, tax level, none-debt tax shield and volatility ($R\text{-Square} = 0.48$).

The positive significance results for the liquidity (LQ), asset structure (AS), size (SZ) and growth opportunities (GR) give strong support for the Trade-Off Theory (TOT). On the other hand, the negative significance effect for profitability attribute (PR) provide evidence for the pecking order theory (POT).

Some of the coefficient estimates for long-term debt in Model-4 are both small in magnitude and statistically insignificant. The latent attributes representing tax level ($TX=-1.11$), non-debt tax shield ($TS=1.21$) and volatility ($VL=0.67$) do not appear to be related to the long-term debt structure and thus these factors are statistically insignificant factors in long-term debt structure model (see Model-4 results in Table-9 and Figure-4).

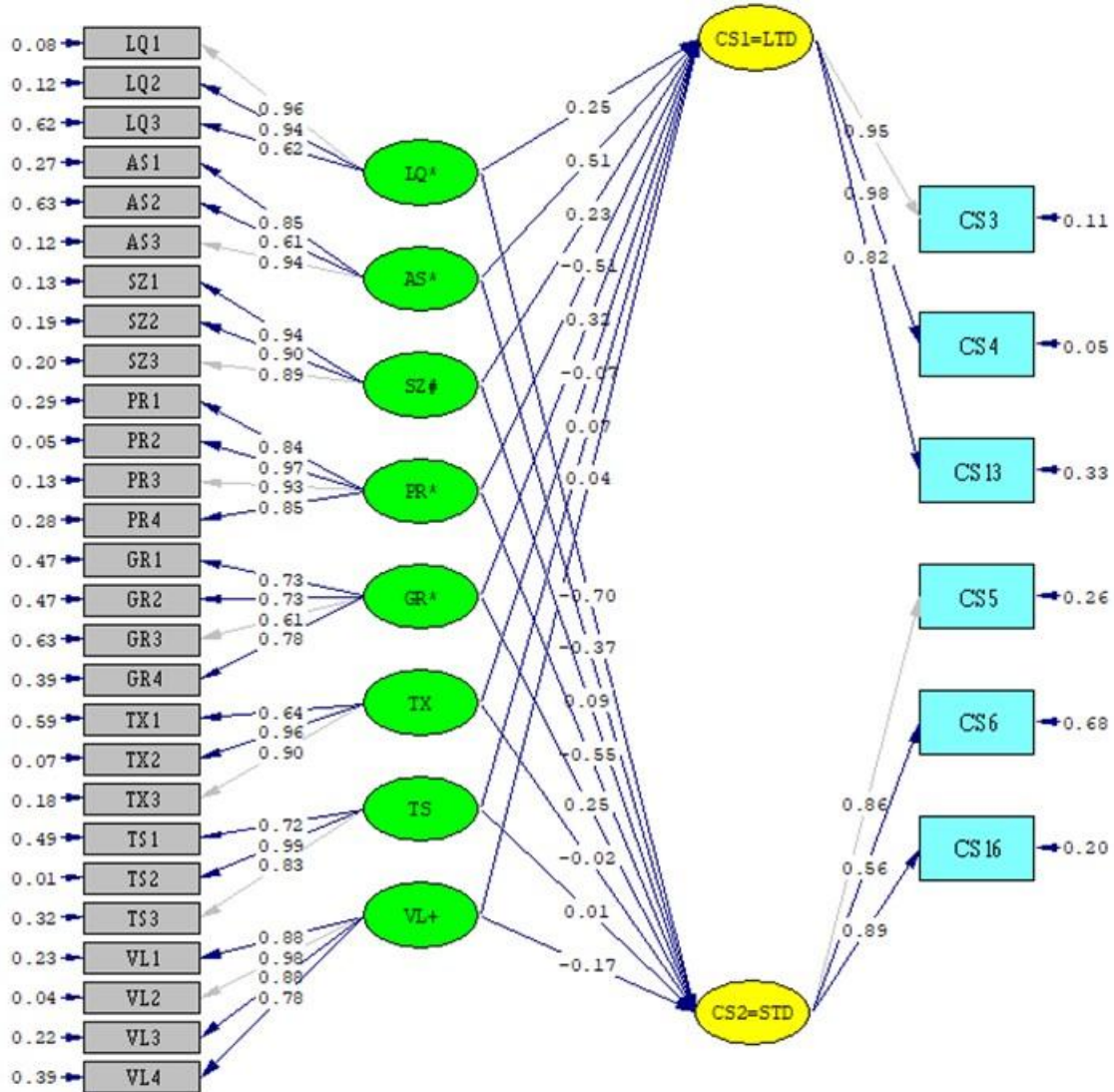
The estimates of the structural coefficients for short-term debt structure in Model-4 (*STD*) are presented in Figure-4 and structural *t*-statistics Table-9. These coefficients specify the estimated impact of the ex-

⁴ Test statistics (*t*-values) are given in parenthesis for particular latent attributes.

ogenous latent attributes on the endogenous latent short-term debt attribute (*STD*). Five of the estimated coefficients are fairly large in magnitude and are statistically significant. The attributes representing liquidity ($LQ=-6.62$), asset structure ($AS=-3.96$), profitability ($PR=-4.07$), growth opportunities ($GR=2.24$) and volatility ($VL=-2.34$) are statistically significant latent attributes at 10% level.⁵

Figure-4: Standardized Capital Structure Model-4 (Model-4=LTD & STD)

Chi-Square=1003.76, df=451, P-value=0.00000, RMSEA=0.078

*Significant latent factor at 10% significance level on LTD and STD.

+Significant latent factor at 10% significance level on STD.

#Significant latent factor at 10% significance level on LTD.

There is a statistically significant negative relationship between liquidity ($LQ=-6.62$), asset structure ($AS=-3.96$), profitability ($PR=-4.07$) and volatility ($VL=-2.34$) exogenous latent attributes and endogenous short-term debt (*STD*) attributes.

The large negative coefficient estimate for the liquidity ($LQ=-6.62$) indicates that firms characterized as having relatively large current ratio ($LQ1$), liquidity ratio ($LQ2$) and cash ratio ($LQ3$), tend to have relatively lower short-term debt (*STD*) ratios (see Model-4 results in Table-9 and Figure-4). The large negative coefficient estimate for the profitability ($PR=-4.07$) indicates that firms characterized as having relatively large net profit margin ($PR1$), net asset profitability ($PR2$), equity profitability ($PR3$) and profit

⁵ Test statistics (*t*-values) are given in parenthesis for particular latent attributes.

before tax/equity ($PR4$) ratio, tend to have relatively low short-term debt (STD) ratios. The significance estimate for the growth attribute ($GR=2.24$) indicates that firms characterized as having relatively large assets growth rate ratio (GRI), net profit growth ($GR2$), net sales growth rate ($GR3$) and equity growth rate ($GR4$), tend to have relatively high short-term debt (STD) ratios. Similarly, the large negative coefficient estimate for the volatility ($VL=-2.34$) indicates that firms characterized as having relatively large net sales risk (VLI), total assets risk ($VL2$ and $VL3$) and operating profit risk ($VL4$), tend to have relatively low short-term debt (STD) ratios. The empirical results for short-term debt structure model are totally consistent with the pecking order theory (POT).

Some of the coefficient estimates for short-term debt structure in Model-4 are both small in magnitude and statistically insignificant. The latent attributes representing size ($SZ=1.39$), tax level ($TX=-0.26$) and non-debt tax shield ($TS=0.11$) do not appear to be related to the short-term debt structure in Model-4 and thus these factors are statistically insignificant factors (see Model-4 results in Table-9 and Figure-4).

As shown in Table-9, it is understood that 67% of the total variability in the short-term debt ratios of firms can be explained by 8 latent exogenous attributes such as liquidity, asset structure, size, profitability, growth, tax level, none-debt tax shield and volatility (R -Square = 0.67).

Overall, the results imply that the trade-off and pecking-order theories are not mutually exclusive and that both of these are important in explaining the capital structure found in the Istanbul Stock Exchange in Turkey. Table-10 provides a summary of central predictions of the trade-off theory and the pecking order theory regarding the relationship between leverage and selected capital structure factors.

Table-10. The Comparison of Two Major Capital Structure Competing Theories and This Study

Exogenous Latent Attributes	Trade-Off Theory (TOT)	Pecking Order Theory (POI)	This Study				
			Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	
			TD [η_1]	LTD [η_2]	STD [η_3]	LTD [η_2]	STD [η_3]
ξ_1 : Liquidity (LQ)	Positive	Negative	Negative	Positive	Negative	Positive	Negative
ξ_2 : Asset Structure (AS)	Positive	Negative	Negative*	Positive	Negative	Positive	Negative
ξ_3 : Size (SZ)	Positive	Negative	Positive	Positive	Positive*	Positive	Positive*
ξ_4 : Profitability (PR)	Positive	Negative	Negative	Negative	Negative	Negative	Negative
ξ_5 : Growth (GR)	Negative	Positive / Negative	Positive	Positive	Positive	Positive	Positive
ξ_6 : Tax (TX)	Positive / Negative	Positive / Negative	Negative*	Negative*	Negative*	Negative*	Negative*
ξ_7 : None-Debt Tax Shield (TS)	Positive / Negative	Positive / Negative	Positive*	Positive*	Positive*	Positive*	Positive*
ξ_8 : Volatility (VL)	Negative	Negative	Negative	Positive*	Negative	Positive*	Negative

*Insignificant latent factor.

When Table-10 is examined, it can be said that the pecking order theory is more suitable in explaining the short-term debt structures of the companies operating in the Istanbul Stock Exchange, on the other hand the trade-off theory provides stronger evidence in explaining the long-term and total debt structures of the firms.

CONCLUSION

This study tries to explore the determinants of the capital structure of a sample of 203 listed firms on the Istanbul Stock Exchange in Turkey. The financial ratios of the firms in 2016 were used. Based on data availability, eight potential determinants of capital structure were analyzed. These determinants are liquidity (LQ), asset structure (AS), firm size (SZ), profitability (PR), growth opportunities (GR), tax level (TX), non-debt tax shields (TS) and volatility (VL).

The empirical findings of this study were compared with the trade-off theory and pecking order theory. These theories own different hypothesis to explain the corporate capital structure. The trade-off theory recommends that optimal capital structure is a trade-off between net tax benefit of debt financing and bankruptcy costs. The pecking order theory states that firms prefer internal financing to external financing (Kakılılı Acaravcı, 2015).

The empirical results of this study show that liquidity (*LQ*), asset structure (*AS*), firm size (*SZ*), profitability (*PR*), growth (*GR*) and volatility (*VL*) are the statistically significant factors and tax level (*TX*), non-debt tax shield (*TS*) are the insignificant factors in all models. Firm size (*SZ*) and growth (*GR*) are positive; volatility (*VL*) and profitability (*PR*) are the factors that are effective in the negative direction in all capital structure models. But liquidity (*LQ*) and asset structure (*AS*) were found to affect short-term debt structure negatively and long-term debt structure positively. The results show that the exogenous latent variables proposed as capital structure determinants have an impact on different capital structure types and that liquidity and profitability has the greatest explanatory power of all models.

Liquidity (*LQ*) construct has a statistically significant negative effect on total debt structure (Model-1) and short-term debt structure (Model-3). On the other hand, liquidity has a positive effect on long-term structure (Model-2 and Model-4).

Asset structure (*AS*) latent construct has statistically significant positive effect on long-term debt structure (Model-2 and Model-4), and has a negative effect on short-term debt structure (Model-3 and Model-4). Additionally, there is a statistically insignificant negative relationship between asset structure and total debt structure at 0.10 significant level. The information inserted in Table-9 indicates that regarding the trade-off theory, assets structure has a positive and significant influence on long-term capital structure; the findings are in conformity with the studies done by Rajan and Zingales (1995), Chang et al (2009), Yang et al (2010) and Bagherzadeh (2003).

Firm size is positively correlated with leverage. Significant positive results are consistent with the trade-off theory. The trade-off theory predicts that larger firms tend to be more diversified, less risky and less prone to bankruptcy. Firms may prefer debt rather than equity financing for control. Control considerations support positive correlation between size and leverage. Thus, large firms should be more highly leveraged.

Profitability latent factor has a statistically significant negative effect on total debt, long-term debt and short-term debt structures (Model-1, Model-2, Model-3 and Model-4). These results show that while the profitability levels of firms are increasing, their levels of profitability decrease. Regarding the variant effect of the firm profitability on the capital structure, negative factor loading indicates that there is a negative and significant relation between profitability and capital structure and this effect verifies pecking order theory predictions; the findings are in conformity with the studies done by Titman and Wessels (1988), Rajan and Zingales (1995), Yang et al (2010). In all empirical findings, leverage is negatively correlated with profitability. This finding is consistent with the pecking order theory rather than with the trade-off theory. That is, higher profitable firms use less debt. High profit firms use internal financing, while low profit firms use more debt because their internal funds are not adequate.

Empirical findings suggest that the growth opportunities appear to have positive influence on all types of capital structure models (Model-1, Model-2, Model-3 and Model-4). This result is inconsistent with the theoretical prediction. But, it is consistent with some studies on the pecking order theory. This result shows that in Turkey, firms with high future growth opportunities use more debt financing.

There was no statistically significant relationship between the tax level and the non-tax tax shield factors of the firms' capital structures at the 10% significance level. This result shows that tax rate and non-debt tax shield are not the important determinant of capital structure for the Istanbul Stock Exchange in Turkey.

The results presented in Table-9 also indicate that contrary to the predictions in pecking order and trade-off theories, there is no significant relation between earning volatility and long-term capital structure. It seems that the earning volatility, as an index of bankruptcy possibility, is not of the interest of financial decision makers at the time of giving long-term debts; the findings are in conformity with the studies done by Titman and Wessels (1988) and Yang et al (2010). But contrary to long-term debt structure, volatility is an important determinant for short-term debt and total debt structure. In this case, there is a negative significant effect between volatility and short-term debt structure.

According to Table-8, the combined effect of eight latent factors (liquidity, asset structure, firm size, profitability, growth opportunities, tax level, none-debt tax shield and volatility) achieve an *R*-square value of 0.55 for total debt capital structure model (Model-1), 0.49 for long-term debt structure model (Model-2), 0.61 for short-term capital structure debt model (Model-3) and 0.48 for combined (long and short term) debt structure model (Model-4) respectively.

REFERENCES

- Anderson, R. W., & Carverhill, A. (2012). Corporate liquidity and capital structure. *Review of Financial Studies*, 25(3), 797-837.
- Baker, K. H., & Martin, G. S. (2011). *Capital structure and corporate decision: Theory, evidence, and practice*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Bentler, P. M., & Bonnet, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88, 588-606.
- Bhole, L. M., & Mahakud, J. (2004). Trends and determinants of corporate capital structure in India. *The Quarterly Journal of Indian Institute of Finance*, 18, 37-55.
- Bradley, M., Jarrell, G. A., & Kim, E. H. (1984). On the existence of an optimal capital structure: Theory and evidence. *Journal of Finance*, 39, 857-878.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In K. A. Long, & J. S. Long, *Testing Structural Equation Models* (pp. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.
- Carmines, E., & Mclver, J. (1995). Strategies in testing for an invariant second order factor structure: A Comparison of EQS and LISREL. *Structural Equation Modeling*, 2(1), 53-72.
- Chang, C., Lee, A. C., & Lee, C. F. (2009). Determinants of capital structure choice: A structural equation modeling approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 49, 197-213.
- Chang, X., & Sudipto, D. (2009). Target behavior and financing: How conclusive is the evidence? *Journal of Finance*, 64(4), 1767-1796.
- Chaplinsky, S., & Niehaus, G. (1993). Do inside ownership and leverage share common determinants? *Quarterly Journal of Business and Economics*, 32(4), 51-65.
- Cole, R. A. (2013, Winter). What Do we know about the capital structure of privately held us firms? Evidence from the surveys of small business finance. *Financial Management, Winter*, 777-813.
- De Haan, L., & Hinloopen, J. (2003). Preference hierarchies for internal finance, bank loans, bond and share issues: evidence for Dutch firms. *Journal of Empirical Finance*, 10(5), 661-681.
- De Jong, A., & Van Dijk, R. (2007). Determinants of leverage and agency problems: A regression approach with survey data. *The European Journal of Finance*, 13(6), 565-593.
- De Jong, A., & Veld, C. (2001). An empirical analysis of incremental capital structure decisions under managerial entrenchment. *Journal of Banking & Finance*, 25(10), 1857-1895.
- Frank, M. Z., & Goyal, V. K. (2009). Capital structure decisions: which factors are reliably important? *Financial Management*, 38(1), 1-37.
- Grossman, S., & Hart, G. (1982). Corporate financial structure and managerial incentives. In McCall (Ed.), *The Economics of information and uncertainty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hair, J. F., Black, J. W., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (Seventh Edition ed.). Printed in the United States of America, Seventh Edition.
- Harris, M., & Raviv, A. (1991). The theory of capital structure. *The Journal of Finance*, 46(1), 297-355.

- Haugen, R. A., & Senbet, L. W. (1978). The insignificance of bankruptcy costs to the theory of optimal capital structure. *Journal of Finance*, 33(2), 383–393.
- Hayduk, L. A. (1987). *Structural equation modeling with LISREL: Ess.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hisia, C. C. (1981). Optimal debt of a firm: An option pricing approach. *The Journal of Finance Research*, 4(3), 221-235.
- Hooman, H. (2008). *Structural equation modeling with LISREL software.* (Second Edition ed.). USA: Samt Publication.
- Hu, L., & Bentler, P. (1999). Cutoff criteria for fit indices in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.
- Huang, G., & Song, F. M. (2006). The determinants of capital structure: Evidence from China. *China Economic Review*, 17, 14-36.
- Jensen, M. (1986). Agency costs of free cash flow corporate finance and takeovers. *American Economic Review*, 76(2), 323 – 329.
- Joseph, F. H., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis.* New Jersey, Upper Saddle River, USA: Prentice Hall International (UK).
- Jöreskog, K. G. (1970). A general method for analysis of covariance structures. *Biometrika*, 57, 239-251.
- Kakıllı Acaravcı, S. (2015). The determinants of capital structure: Evidence from the Turkish manufacturing sector. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 158-171.
- Kester, W. (1986). Capital and ownership structure: A comparison of united states and Japanese manufacturing corporations. *Financial Management*, 15, 5-16.
- Kimiagari, A., & Einali, S. (1998). Exposure of financial structure executive pattern, (Case study of accepted companies in Tehran stock exchange). *Financial Investigation*, 25, 91-108.
- Kraus, A., & Litzenberger, R. H. (1973). A state preference model of optimal financial average. *Journal of Finance*, 38(4), 911–922.
- MacKie-Mason, J. K. (1990). Do tax effect corporate financing decision? *Journal of Finance*, 45, 1471-1493.
- Maddala, G. S., & Nimalendran, M. (1996). Error-in-variables problems in financial models. In G. S. Maddala, & C. R. Rao, *Handbook of statistics.* New York: Elsevier Science.
- Marsh, P. (1982). The choice between equity and debt: An empirical study. *Journal of Finance*, 37, 121–144.
- Matias, F., Salsa, L., & Afonso, C. M. (2018). Capital structure of Portuguese hotel firms: A structural equation modelling approach. *Tourism & Management Studies*, 14(1), 73-82.
- Michaelas, N., Chittenden, F., & Pou, P. (1999). Financial policy and capital structure choice in U.K. SMEs: Empirical evidence from company panel data. *Small Business Economics*, 12, 113-130.
- Modigliani, F., & Merton, H. M. (1958). The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. *American Economic Review*, 48(3), 261–297.
- Modigliani, F., & Miller, M. (1963). Corporate income taxes and the cost of capital: A correction. *American Economic Review*, 53, 433-443.
- Moore, W. (1986). sset Composition, bankruptcy costs and the firm's choice of. *Quarterly Review of Economics and Business*, 26(1), 51-61.

- Myers, S. C., & Majluf, N. (1984). Corporate financing and investment decision when firms have information investors do not have. *Journal of Financial Economics*, 13, 187–221.
- Noe, T. (1988). Capital structure and signaling game equilibria. *Review of Financial Studies*, 1, 331-356.
- Poitevin, M. (1989). Financial signaling and the ‘Deep-Pocket’ argument. *Rand Journal of Economics*, 20, 26-40.
- Pozdena, R. J. (1987). Tax policy and corporate capital structure. *Economic Review, Federal Reserve Bank of San Francisco*, 37-51.
- Rajan, G., & Zingales, L. (1995). What do we know about capital structure? Some evidence from international data. *Journal of Finance*, 50, 1421–1460.
- Rigdon, E. E. (1996). CFI versus RMSEA: A comparison of two fit indices for structural equation modeling. *Structural Equation Modeling*, 3(4), 369-379.
- Ross, S. A. (1985). Debt and taxes and uncertainty. *Journal of Finance*, 40(3), 637–657.
- Scott, J. H. (1977). Bankruptcy, secured debt and optimal capital structure. *Journal of Finance*, 32(1), 11-19.
- Sibilkov, V. (2009). Asset liquidity and capital structure. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 44(5), 1173-1196.
- Sogorb-Mira, F. (2005). How SME uniqueness affects capital structure: Evidence form a 1994-998 Spanish data panel. *Small Business Economics*, 1(25), 447-457.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation approach. *Multivariate Behavioral Research*, 1(25), 173-180.
- Stulz, R. (1990). Managerial discretion and optimal financial policies. *Journal of Financial Economics*, 26, 3-27.
- Taggart, R. A. (1980). Taxes corporate capital structure in an incomplete market. *The Journal of Finance*, 35(3), 645-659.
- Titman, S., & Wessels, R. (1988). The determinants of capital structure choice. *Journal of Finance*, 43(1), 1-19.
- Wald, J. K. (1999). How firm characteristics affect capital structure: An empirical comparison. *Journal of Financial Research*, 22(2), 161-187.
- Wheaton, B. (1987). Assessment of fit in overidentified models with latent variables. *Sociological Methods and Research*, 16, 118-154.
- Yousefzadeh, N., Aazami, Z., Shamsadini, H., & Abousaiedi, M. (2014). Determinants of capital structure of Iranian companies listed in Tehran stock exchange: A structural equation modeling approach. *Indian Journal of Commerce & Management Studies*, 5(2), 73-81.

Moda Tasarımcısı Issey Miyake'nin Koleksiyonlarının Tasarım Öğeleri Bakımından İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Yıldız^{1*}
Yasemen Turunç²

Geliş tarihi: 11.09.2019
Kabul tarihi: 30.09.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 560-577
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 13%.

¹ Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım
Fakültesi-Konya, Türkiye,
gulcu@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-7234-983X
² Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tasarım Anabilim Dalı,
Türkiye yasemencetn@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4094-2118

* Sorumlu yazar

ÖZ

Tasarım sözcüğü tasarı sözcüğünden türemiş olup bir konuda düşünme ve planlama işinin ilk evresidir. Çevremizdeki her şeyde tasarım görmek mümkündür. Doğadaki yaratılan her şeyde ya da insanoğlunun her ürettiğinde tasarım unsurunu görmek mümkündür. Tasarım üretilen ürünün oluşumundaki ilk basamaklardan biri olup her şeye derinden nüfus eder. Dolayısıyla tasarım üretilen her ürünün var olan her şeyin ayrılmaz bir parçasıdır. Yıllar boyunca yaşam biçimleri ve teknolojiye göre tasarlama işi değişmiş olsa da sürekliliğini her zaman korumuştur. Tasarım yapabilmek bazı ilke ve öğeleri uygulamaktan geçmektedir. Tasarım öğeleri tasarlama işinde kullanılan kuralları ifade etmektedir. Tasarım öğeleri tasarımda dengeyi sağlamak için ortaya koyulmuş bir takım unsurları içerir. Bu unsurlar; nokta, çizgi, form-biçim, doku, renk ve valör'dür. Bu unsurların dengeli kullanımı tasarımı estetik ve işlevsel yapabilir. Tasarım öğeleri aslında tasarımda estetiği yakalamak için oluşturulan bilgi aktarımıdır. Bu çalışmada tasarım öğelerinin giysi tasarımlarında nasıl kullanıldığına ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın konusu Japon moda tasarımcısı olan Issey Miyake'nin koleksiyonlarında yer alan giysilerin tasarım öğeleri bakımından incelenmesi olarak planlanmıştır. Moda dünyasında, Batı dışından kabul edilen ilk kimlik olarak Japon moda tasarımcılarından biri olan Issey Miyake'nin, kendi bireyselliklerinden çok, ulusal kültürlerini ve değerlerini bir bütün olarak sunmasıyla birlikte Paris'in moda dünyasındaki uluslararası ününe kavuşmuştur. Araştırmada, Issey Miyake'nin 1980 – 1985 yılları arasında hazırlamış olduğu koleksiyonlarından yargısal örneklem yöntemi ile her yıldan 1 giysi seçilmiş ve giysilerin tasarım öğeleri bakımından incelenmesi yapılmıştır. Ayrıca o dönemlerde modayı şekillendiren faktörler ve bahsedilen moda tasarımcısının tasarımlarına değinmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda koleksiyondaki giysileri incelemek için inceleme formu oluşturulmuştur. İnceleme formunda; çizgi, form-biçim, doku ve renk-valör tasarım öğelerine yer verilmiş ve giysiler bu bağlamda incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Japon moda tasarımcısı Issey Miyake'nin giysiyi vücut formuna uydurma çabası gütmeyen tasarım yaptığı, rahat hareket etme imkanı sunan, genellikle tek renkten oluşan ve asimetrik çizgiyi benimsemiş olduğu, ayrıca tasarımcının vücuda göre değil, kumaş formuna göre şekillenen tasarım anlayışı ile giysilerini tasarladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Moda tasarımı, Tasarım öğeleri, Issey Miyake.

Examination of Japanese Fashion Designer Issey Miyake's Collections in point of Design Items

Assist. Prof. Dr. Şerife Yıldız^{1*}
Yasemen Turunç²

First received: 11.09.2019

Accepted: 30.09.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 560-577

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 13%.

¹ Selçuk University, Faculty of Art and Design, Konya, Türkiye,
gulcu@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7234-983X

² Selçuk University, Institute of Social Sciences, Department of Design, Turkey,
yasemencetn@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-4094-2118

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The word design is derived from the word plan and it is the first phase of thinking and planning on a subject. It is possible to see design in everything around us. There is an element of design in everything created in nature or everything manmade. The design is one of the first steps in the formation of the product and it deeply influences everything. Therefore, design is an integral part of everything that is produced and that is existed. Although the manner of design has changed over the time according to the lifestyles and technologies, it has always kept its continuity. The design is about applying certain principles and elements. The design elements refer to the rules used in the work of design. Design elements include a number of elements that are set forth for ensuring the balance in design. These elements are point, line, form-shape, texture, color, and value. Balanced use of these elements can render design aesthetic and functional. Design elements are actually the transfer of information created to capture aesthetics in design. In this research, it was analyzed how design elements are used in clothing designs. The subject of this research has been planned as examination of in terms of design elements of the Japanese fashion designer Issey Miyake. In the fashion world, Issey Miyake who is the one of the Japanese fashion designers as the first identity outside the West, as he presented his national culture and values as a whole rather than his own individuality, he achieved Paris's international reputation in the fashion world. In this research, it is aimed to examine the clothes of Issey Miyake in the collections prepared between 1980 and 1985 to ensure that clothing is examined in terms of design elements and the mention the factors that shape fashion and the designs of the fashion designer. In order to examine the clothes in the collection, an examination form has been created and filled. In the examination form; line, form-form, texture and color-value design elements are included and the garments are examined in this context. According to the findings obtained from the research, Japanese fashion designer Issey Miyake made designs without any effort to fit any body form, also made it possible to make a comfortable movement, usually made of a single color and adopted an asymmetrical line. In addition, it is seen that the designer designed the clothes with his design concept which is shaped according to the fabric form and not according to the body.

Keywords: Fashion design, Design elements, Issey Miyake

1.GİRİŞ

Latince “Modus” tan gelen Moda sözcüğü “oluşmayan sınır” anlamı taşır. Bu günkü anlamıyla yol, şekil, tarz, usul, hareket, davranış, konuşma, yazma, yaşam biçimi vb. genel anlamlarının yanı sıra insanların gündemde olan giyinme biçimini tanımlar. “Tasarım” sözcüğü ise Latince “des+ignare” kökünden gelir ve “işaret etmek”, “belirtmek”, “planlamak”, “resmetmek”, “bir model veya şekil olarak kurmak” anlamına gelir (Barbarasoğlu, 1995, s.26). Bu çalışmada, Issey Miyake'nin 1980 – 1985 yılları arasında hazırlamış olduğu koleksiyonlarındaki giysilerin tasarım öğeleri bakımından incelenmesini sağlamak, o dönemlerde modayı şekillendiren faktörler ve bahsedilen moda tasarımcısının tasarımları ve tasarım felsefelerine değinmek amaçlanmıştır. Issey Miyake koleksiyonlarında; Japon geleneklerinden, tekstil teknolojilerindeki yeni gelişmelerden ve güncel görsel sanatlardan yararlanarak, güncel moda eğilimlerine uymayan kendi özgün tarz ve yaklaşımını geliştirdiği tasarımlarla tanınmıştır (Özudoğru, 2017, s.127). Moda dünyasında, Batı dışından kabul edilen ilk kimlik olarak Japon moda tasarımcılarından olan Issey Miyake'nin, kendi bireyselliklerinden çok, ulusal kültürlerini ve değerlerini bir bütün olarak sunmasıyla birlikte Paris'in moda dünyasındaki uluslararası ününü kaybediyor olmasında kilit noktası olmuş ve Japon moda tasarımcılarının kültürel değerlerinden esinlenmeleri, tasarımlarını hayata geçirirken kullandıkları farklı teknoloji ve moda dünyasındaki sarsıcı etkileriyle alışlagelmiş mükemmel işçilik ve kusursuz ürün anlayışını yıkmıştır.

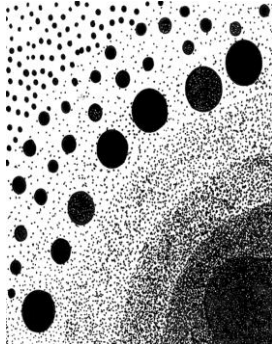
Bu araştırma tarama modelli bir çalışmadır. 1980 – 1985 yılları arasında, Japon moda tasarımcısı Issey Miyake o döneme iz bırakan kadın koleksiyonları ile uluslararası ün yapması ve kullandığı tasarım öğelerinin tespit edilmesinde; konu ile ilgili ulaşılan literatür ve bilgi, belge ve fotoğraflardan yararlanılmıştır. Eğer bir araştırma, geçmişteki ya da halen mevcut bir olayı var olduğu şekliyle betimlemeye (tasvir etmeye) yönelikse “tarama” modellerinden yararlanır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016, s.99). Araştırmanın evrenini; 1980 – 1985 yılları arasında kadın giysi koleksiyonu hazırlamış tüm Japon kökenli moda tasarımcıları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde Japon tasarımcıyı belirlerken ve belirlenen tasarımcının koleksiyonundaki parçaların seçimini yaparken, “yargısal örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Buna göre; 1980 – 1985 yılları arasında kadın koleksiyonu hazırlamış moda tasarımcısı; Issey Miyake seçilmiştir. Yargısal örnekleme; çeşitli kriterlere göre ana kitleyi temsil edeceği varsayımı ile yapılan örneklemedir. Yeterince deneyimlilerin ve uzman kişilerin görüşleriyle hangi örneklerin ana kitleyi temsil edebileceği belirlenir (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016, s. 202). Araştırma Issey Miyake'nin 1980 – 1985 yılları arasında yapmış olduğu koleksiyonlarından seçilen giysilerin tasarım öğeleri açısından incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Tüm modern dönemlerde olduğu gibi, 80'ler modası, farklı çağlardan farklı trendleri alıp birleştirerek ve yeni tarzda kombine ederek modern bir görünüm sunmuştur. Bu yönelim, modanın ilerlemesine yardımcı olmuştur. 80'lerin belirteci haline gelmiş en tutucu ve en erkeksi moda görünümü, geniş kullanım alanına sahip omuz vatkalı olmuştur. 80'li yıllarda kadınlar arasında omuz vatkalılarının popüler olmasının arkasında yatan neden, kadınların artık iş hayatında daha aktif rol oynamaları ve “takım elbiseleri” ile ofiste artık erkeklerle eşit olduklarının mesajını vermek istemeleri olmuştur (URL-1). 80'li yılların kadınları spor ve diyet yaparak farklı bir vücut silüetine sahip olmuşlar, bu silüet de modayı etkilemiştir. Madonna bunun için iyi bir örnek olmuş ve 80'lerin ortalarından itibaren Madonna için yaratılan imaj modayı yönlendirmiştir. Madonna'nın deri ceketleri, tişörtleri, neo-punk bir görünüm sergilemiş, daha sonraları siyah deri ve lateks korseleri, streç kıyafetleri ile daha kadınsı bir görünüme bürünmüş, yıllarca da yarattığı yeni imajlarıyla modayı etkilemeye devam etmiştir (Özaslan, 2014, s.22). 1980'lerde moda uluslararası boyuta taşınmış, Fransız Haute Couture'ünün tekelinden çıkmış, diğer ülkelerde de sınırlarını aşan stiller oluşturmuştur. İngiltere, İtalya ve Almanya modada söz sahibi olmaya başlamış ve Japonya avangart stili ile yükselen bir değer haline gelmiştir (Özaslan, 2014, s. 20). Tasarım, insanların gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen, işlev, görünüm gibi her yönden yüksek düzeyde yenilik getirici, yarı karmaşık yan disiplinli bir olgudur. Dilimize “Tasarım” olarak yerleşen sözcük aslında Latince kökenlidir. Latince “des+ignare” kökünden gelir ve “işaret etmek”, “belirtmek”, “planlamak”, “resmetmek”, “bir model veya şekil olarak kurmak” anlamına gelir (Sezgin ve Önlü, 1992, s.84). Tasarım için tasarımcının yapmış olduğu ön araştırmalar sonucunda, sanatsal bilgi ve beceriyle zihninde oluşturduğu yaratıcı fikirlerinin birleşmesiyle tasarımlama işi başlamaktadır. Tasarımlama işinin özü, düşünülen şeklin gözlerle iletişim kuracak ve algılanabilecek bir biçimde açık ve net olarak önce zihinde

sonra da kâğıt üzerinde şekillendirilmesidir. Tasarımcı, oluşturduğu fikirlerini kâğıt üzerinde boyalar vb. araçlarla aktarmaya çalışırken, aynı zamanda tasarım unsurlarını doğru kullanmak durumundadır (Ertürk vd., 2013, s. 66). Tasarım öğeleri tasarımın görsel bileşenleridir. Bir araya gelerek kompozisyonu meydana getirirler. Tasarımcı tasarım öğeleri ve ilkelerinin algısal etkileri ile ilgilenir (Gürhan, 2007, s.19). Temel tasarım öğeleri ve ilkeleri ilk defa “Bauhaus” düşünce okulunda formüle edilmiş ve tüm dünyada tasarım okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Bu formülasyon; temel Tasarım eğitimi, biçim ve renge ilişkin belirli tespitler ve kabul edilmiş doğrular üzerinden gerek iki boyutlu gerekse üç boyutlu çalışmalarda estetiğin kurulmasına yönelik bilgilerin aktarılması ile bu bilgilerin deneysel çalışmalar yoluyla uygulamaya geçirilmesini içeren bir eğitim sürecidir. Temel tasarım öğeleri, biçimi oluşturan birincil öğeleri ifade etmektedir. Temel tasarım ilkeleri ise, biçimin kuruluşunda bu öğelerin düzenlenişine ilişkin temel kaideleri ifade etmektedir (Göz, 2011, s.53). Temel tasarım öğeleri; nokta, çizgi, form – biçim, valör (değer), doku (tekstür) ve renk gibi, temel tasarım ilkeleri ise; zıtlık (kontrast), ritim ve hareket, vurgu (odak noktası), denge, uyum (armoni-bütünlük) gibi kavramlardan oluşmaktadır.

1.1. Temel Tasarım Öğeleri

Nokta: Nokta iki doğrunun kesişimidir. Çeşitlenebilen, büyüyen, küçülen dinamizmi olan bir elemandır. Tek bir noktanın etkisi durgunluk etkisi verir. Bazen de birbirleriyle gerilimli bir beraberlik gösterirler, noktalar arasında bir ilişki doğar, birkaç noktaya, bir arada bakıldığında, göz kendiliğinden ve sürekli olarak bunlar arasında bir bağıntı kurar, noktaların sayısal artımları bu bağıntıyı çizgiselliğe vardırır (Işingör vd., 1986, s.9). Şekil 1’de noktanın görsel etkileri görülmektedir.

Şekil- 1: Noktanın Görsel Etkileri

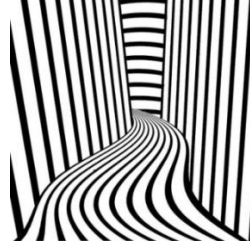

Şekil – 2: Issey Miyake, 1986 koleksiyonunda noktanın kullanımı

Şekil – 2 de giyside nokta kullanımına örnek verilmiştir. Ceket üzerindeki, bedeni ve kolları kaplayan aynı büyüklüklerde ve aralıklarla yerleştirilmiş noktalar dikkatin giysi üzerinde eşit olarak dağılmasını sağlamıştır. Ayrıca bütün olarak bakıldığında siyah olarak kullanılan zemin kumaş üzerinde beyaz renge sahip noktaların içerisine tekrar siyah renkte noktalar yerleştirilerek çember deseni oluşması sağlanmıştır.

Çizgi: Bir noktanın verilen doğrultudaki uzantısı çizgidir. Çizgi, noktanın aralıksız hareketinden doğan, uzunluk yönünde giden noktalar bütünüdür. Etrafımıza baktığımızda pek çok çeşitli karakterde çizgiler görürüz (Karacan, 2017, s.3). Çizgi, gözü çizginin gittiği yere yönlendir ve içinden geçtiği alanı böler, böylece boşlukta bir kırılma noktası oluşturur. Çizgi, bir şekli ya da bir silüeti belirlemek üzere boşluğu kaplayabilir, iletişim kurabilir, netleştirebilir, sembolize edebilir, ya da yorumlayabilir (Atalayer,1994, s.146). Görsel bir anlatımda çizgi istenilen türde etkiler yaratmaya olanak verir. Çizgilerin formları, insanda farklı anlamlar ve duygular uyandırır. Yatay düz çizgiler durgunluk etkisi verir, dinlendirici niteliktedir. Dikey düz çizgiler süreklilik etkisi verir, yükselişi temsil eder. Daireler genişleme, yayılma etkisi verir. Uyumlu eğriler, hareket, kaynaşma ve neşe duygusu uyandırır. Kırık çizgiler ise kararsızlık ve süreksizlik duygusu verir (Sezgin ve Önlü, 1992, s.87). Yataydan her kopuş, her ayrılış çizgiyi devindirir, hareketlendirir. Çizgi resimsel kurgunun iskeletini oluşturur. Çizgi resimsel kurguda hareket, birlik, bütünlük ve denge oluşturur (Özkan, 2008, s.27, 28).

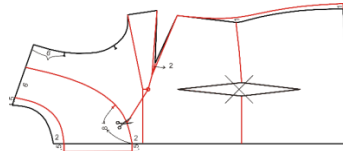
Şekil - 3:Çizginin Görsel Etkileri

Şekil - 4: Issey Miyake, 1980 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu çizgi kullanımı

Şekil – 4 te giyside kullanılan dikey ve vev çizgiler akıcılık ve dinamizm sağlamış, çizgilerin kalınlığı da iddialı bir görünüm sunmuştur. Giysinin dış hatları yine çizgi ögesi tarafından belirlenirken aynı zamanda bütünü kaplayan çizgi tekrarları formu meydana gelmesini sağlamıştır.

Form-Biçim: Günümüz Türkçesinde kullanılan; şekil, biçim ve form kelimeleri, birbirine yakın anlamlar taşırlar. Bu kelimelerden her biri ince muhteva farklarıyla, kullanılış yerlerine göre değişik şeyleri de ifade ederler. Form, daha çok nesnenin varlığını ifade eden bir terimdir. Geniş anlamda, hacimli veya lekesel olan bütün biçimleri kapsar (Yolcu, 2004, s.45). Form: “Biçim, çizgi, renk ve açık koyudan oluşmuş yüzeydir.” Biçim çeşitleri sınırsızdır. Simetrik veya asimetric, organik, inorganik, kübik, doğal, yapay durgun veya dinamik görünümler gösterirler (Işingör vd., 1986, s.14). İki boyutlu düzenlerin elemanlarını ifade ederken form yerine biçim kelimesini kullanmak daha uygun olur. Cisimlerin biçimleri sabit veya değişken olabilir. Bir insan otururken veya koşarken vücut çizgileri değişik biçimler alır (Gökaydın, 2010, s.89).

Şekil - 5: Biçim Örneği, Çizim Aşamasındaki Giysi Kaldı

Şekil - 6: Issey Miyake, 1983 Eritilmiş Plastikten Büstiyer Form Örneği

Şekil - 7: Issey Miyake, 1980 Tasarımında Form Örneği

Doku (Tekstür): Doku, nesnelerin yapı öğelerinden biridir. Doku tekstür dediğimiz dış yapı anlamında kullanılır. Maddeler dış yapı bakımından iki tiptedir: Doğal ve yapay maddeler. Doğal maddeler; organik maddeler olarak da adlandırdığımız, doğada kendiliğinden var olan maddelerdir. Yapay maddeler ise insan elinden çıkan maddeler olup, doğal materyallerden değişik işlemler yoluyla üretilen maddelerdir(Üner,2010, s.94). Doku, malzemenin yüzey kalitesi ve bunun dokunma duyumuzda yarattığı karşılıktır. Farklı dokuların açık ve koyu renkleri, sunulan yüzeyi tanımlamanın yanında, bakıldığında dokunmadan da görsel bir uyarım sağlarlar(Seivewright, 2013, s.20).

Şekil - 8: Doğal Doku Örneği Ağaç Kabuğu

Şekil - 9: Issey Miyake 1980, Doku Örneği

Şekil- 9 da örme kumaştan yapılmış giyside, birbiri işe bağlantılı parçalarla yapay bir doku oluşturmuştur. Görsel açıdan kalın ve karmaşık şekilde oluşturulmuş bu dokuyla aynı zamanda vücut hatları geri plana itilerek hatların belirginliği de ortadan kaldırılmıştır. Doku, giyside ritim ve hareket sağlamıştır.

Renk: Isaac Newton güneş ışığını bir prizmada geçirip, beyaz bir perde üzerine yansıtır ve beyaz ışık demetinin kırılıp yansıdığı yedi renge ayrıştığını gözler. Newton 'un gerçekleştirdiği bu deney, cisimlerin bize değişik renklerde görünmesinin nedenini açıklar. Işık dalgaları herhangi bir yüzeye düştüğünde bunların bir bölümü yüzey tarafından yutulur, bir bölümü de geri döner, bir başka deyişle yansır. İşte bu yutulan ışık rengi oluşturur. Her ışığın dalga boyu farklıdır ve bu farklılık da renkleri meydana getirir(Üner, 2010, s.96). Rengin sıcaklığı ya da soğukluğu, genelde bakıldığında, sarıya ya da maviye eğilim demektir. Bu, bir anlamda, aynı yüzey üzerinde gerçekleşen bir farklılaşmadır: renk temel tınısını korur fakat yatay bir hareket söz konusudur ve sıcak unsur bu yatay yüzey üzerinde göze doğru ilerler, ona erişmeye çalışır, soğuk ise gözden uzaklaşır(Kandinski, 1993, s.67).

Şekil - 10: Soğuk – Sıcak Renk Çalışması

Şekil - 11: Issey Miyake 1989, Renk Kullanımı

Mavi, İsveç'te soğuk ve kötü, Hollanda'da sıcaklık olarak algılanmaktadır. Ayrıca mavi, Belçika ve Hollanda'da kadınlık, İsveç'te erkekliği göstermektedir. Yeşil, Belçika'da kıskançlık, Japonya'da mutluluk, sevgi, güven ve samimiyeti temsil etmektedir. Renklerde algılama ve yorumlamanın döneme ve kültüre göre değiştiği ve farklı anlamlar kazanabildiği görülmektedir. Dolayısıyla renklere yüklenen anlamların sürekliliğinden ve evrenselliğinden bahsedilebilmesi zorlaşmaktadır (Özer, 2012, s.275). Şekil – 11 deki tasarımlarda ana renklerden mavi ve kırmızıyla beraber gri tonlarıyla siyah yan yana kullanılmıştır. Kırmızı dinamik, canlı bir etki yaratırken mavi sakinlik ve dinginlik hissi vermektedir. Geri planda kullanılan siyahlar bu renklerin etkisini daha da belirgin kılarak öne çıkmalarını sağlamıştır.

Valör (Değer): Ton değeri bir rengin ışıklılığının derecesidir. Her rengin bir değeri (valör) vardır ve ton derecelerini gösteren cetvel ile karşılaştırılarak hangi ışık derecesini veya koyuluğunu gösteriyorsa o, rengin özel koyuluğu olur. Tonlar beyazla açılır; siyahla koyulaştırılır. Tonlara beyaz katıldıkça yani beyaz ile açıldıkça parlak ve ışıklı görünürler ancak yoğunlukları düşer. Tonlara siyah katıldıkça ise koyulaşır, karanlık ve ışısız olurlar, zayıflar ve kuvvetleri azalır. Renklerin bu koyu ve açıklık farklarına ton valör denir (Çağlarca, 1993, s.19,20).

Şekil – 12: Valör Çalışması

1.2. Issey Miyake

Miyake 1938'de Hiroşima'da doğdu. 200 bin Hiroşima sakinini öldüren ve kentin üçte ikisini kül eden atom bombasına tanık olduğunda yedi yaşındaydı. Üç yıl sonra Miyake'de bir kemik iliği hastalığı olan osteomyelit baş gösterdi. Annesi kısa bir süre sonra öldü. Bu felaket anlarını aklından çıkartıp, Tokyo'daki Tama Sanat Üniversitesi'nde grafik bölümüne kaydoldu. 1960'larda Paris'e gitti ve Guy Laroche ve Hubert de Givenchy ile çalıştı. Daha sonra New York'a gitti ve Geoffrey Beene ile çalıştı (Watson, 2007, s.304).

Bu dönemde Miyake "haute couture" ün sabit yapılı, ağır ve aşırı dekore edilmiş batı giyim kültürünü temsil ettiği fikrine ulaşmıştır. 1950'lerden 1960'lara kadar moda dergileri ya da filmler gibi genişleyen medya aracılığıyla etki alanını genişleten haute couture, cinsiyet ve sınıf farklılıklarına dayanan yüksek ve orta sınıf için tasarlanıyordu. Ancak Miyake kıyafetlerini batılı tanımından soyutlayarak kendi tasarımlarını yaratmaya başlamıştır (Hiramitsu, 2005, s.36). 1970'te Tokyo'ya dönen Miyake Design Stüdyo'yu (MDS) kurmuş ve kadın giysi tasarımları üzerine yoğunlaşmıştır. Miyake 1971'de ilk sunumunu New York'ta yapmış ve ikincisini de 1973'de Paris'te düzenlemiş, ilk mağazasını da 1971'de Tokyo'da açmıştır (Kawamura, 2004, s.198). 1980'lerde Miyake, beden form ve hareketlerini esas alarak, kullandığı materyaller arasına plastik, kâğıt ve tel gibi malzemeleri de ekleyerek deneysel kumaş tasarım çalışmalarına devam etmiş, bu kumaşlarla ortaya çıkardığı giysileri tasarladığı döneme "Beden Çalışır" adını koymuştur (Aksoy Gülen, 2014, s.79). 80'lerin sonlarında Issey Miyake pililer üzerinde yaptığı araştırmalar ile kırışmayan, polyester ağırlıklı bakımı kolay bir kumaş yaratmıştır. Bu araştırmalar 1993'de 'Pleats Please' adını taşıyan buluşla moda tarihine geçmiştir. Miyake önce kumaşların kesimini yapıp, daha sonra kâğıt katmanları arasına sıkıştırıyor ve ısı ile baskı yaparak kumaşları pilili görünüme kavuşturuyordu. Kumaşları pilili hale getirebilmek için üç kat büyük tasarlanan kıvrımlar böylelikle kumaşın 'hafızasına' kazınıyor ve kumaş kâğıt kozasından çıktığında dikey, yatay ve köşegen şekilleriyle adeta giyilebilir origamiye dönüşmekteydi. Dolayısıyla kıyafetlerde pili kullanmak; kullanılacak kumaşın önceden pilili forma sokulmasıyla mümkün olmuştur (URL-2).

Pleats (pilise) çok basit, ama aynı zamanda da çok dâhice bir buluştur. İşte bu dâhiyane tasarım; bilinen, tanımlanmış tüm renkleri, tüm dokuları bir kenara atarak kumaşların fonksiyonlarına ve varoluş nedenlerine bakarak inşa edilmiştir. Pleats (piliseler), değişkeni giyenin vücudu olan bir denklem halini almaktadır. Öncelikle esnek ve değişkene göre farklı noktadan geçerek, farklı hacimler tanımlar. 1996'da Miyake, piliseleri işlerini beğendiği sanatçılara birer taval gibi piliseler sunar ve böylece

“Konuk Sanatçılar Serisi” oluşturmuştur (Kawamura,2004, s.212;Akt:Süngüoğlu, 2013, s.82). Issey Miyake'nin APOC adını verdiği çalışmaları da yine tasarım ve teknolojinin birlikte çok güzel bir şekilde kullanılması ile ortaya çıkmış bir koleksiyondur. APOC, A Piece of Cloth (bir parça giysi) kelimelerinin kısaltılmışıdır. APOC ile en az kumaş kullanılarak hedefe ulaşmak amaçlanmıştır. Giysinin tasarımı bilgisayara yüklenir ve bilgisayara bağlı olan makinede giysi oluşturulur, daha sonra etrafındaki hatlardan kesilmektedir(Göksel ve Utkun, 2009, s.57). Bu teknikte minimum kesim ve minimum işlem kullanılır. İstenen parçalar tek tek kumaştan çıkarılarak kumaşın hiçbir parçası boşa giderilmemektedir. Issey Miyake'nin en önemli özelliği; yeni malzemeleri, kumaşları, dokuları sürekli araştırarak sorgulaması ve bulunduğu ilginç buluşlar sayesinde, 'giysi' değil 'vücut örtüleri' tasarlamaktadır. Miyake hiçbir zaman belli bir teknolojiye, belli bir kumaşa, belli bir dokuya, belli bir akıma bağlanmamış; sürekli 'olasılıklar' ve 'gelecek'in malzemelerini araştırmıştır (Kawamura,2004,s.196;Akt:Demir Parlak, 2006, s.63).

2.BULGULAR

Tarama yöntemi ile elde edilen veriler; Japon moda tasarımcısı Issey Miyake'nin 1980 – 1985 yılları arasında sunmuş olduğu kadın giysi koleksiyonları tasarım öğeleri bakımından analiz edilmiş ve belirgin özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Veriler moda tasarımcısının hazırlamış olduğu koleksiyonların giysi fotoğrafları üzerinden elde edilmiştir. Buna göre; 1980, 1981, 1982, 1983, 1984 ve 1985 yılında hazırlanan koleksiyonlar içerisinden yargısal örneklem yöntemi ile 1'er fotoğraf seçilmiş ve toplamda bu araştırmada 6 adet giysi fotoğrafı incelenmiştir.

Oluşturulan inceleme formunda seçilen parçaların incelemesi tasarım öğeleri dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre; seçilen giysilerde nokta ögesi bakımından incelenmesi sırasında tasarımlarda ayırt edici özellik teşkil etmediğinden dolayı nokta ögesi ayrı bir başlık olarak verilmemiştir.

Seçilen giysilerin çizgi ögesi bakımından incelenmesi sırasında, üst giyimde omuz, kol, bel ve göğüs bölgelerine bakılmıştır.

- Omuz bölgesinde omuz dikişi olup olmadığı,
- Kol bölgesinde kol evi dikişi olup olmadığı,
- Bel bölgesinde pens ve bel hattı çizgisini oluşturabilecek dikiş veya kemer detaylarının olup olmadığı,
- Göğüs bölgesinde pens olup olmadığı incelenmiştir.

Seçilen giysilerin form – biçim ögesi bakımından incelenmesi sırasında, üst giyimde omuz ve kol, alt giyimde ise bacak bölgesine bakılmıştır. Ayrıca giysinin bütününde simetri durumuna bakılmıştır.

- Omuz bölgesinde vaska kullanılıp kullanılmadığı,
- Kol bölgesinde hangi kol çeşidinin (takma kol, düşük kol, yaşara kol, kimono kol) kullanıldığı,
- Bacak bölgesinde etek ucu formu (düz, dar ya da geniş) incelenmiştir. Seçilen giysilerin alt ve üst giyim birlikte doku ögesi bakımından incelenmesi sırasında giysinin bütününe bölge ayırmadan bakılmıştır.
- Pilise, drape, büzgü kullanılıp kullanılmadığı,
- Çeşitli bağlamalar (düğüm, fiyonk, kurdele vb.) kullanılıp kullanılmadığı,
- Deformasyon (yırtma, kesme, delik oluşturma vb.) kullanılıp kullanılmadığı,
- Nakış, aplike, patchwork, baskı tekniklerinin kullanılıp kullanılmadığı, Dekoratif aksesuarlar (düğme, püskül, şerit, vb. sonradan eklenen aksesuarlar) kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir.

Seçilen giysilerin alt ve üst giyim birlikte renk - valör öğeleri bakımından incelenmesi sırasında giysinin bütününe bölge ayırmadan bakılmıştır.

- Sıcak renkler (kırmızı, sarı, turuncu), soğuk renkler (mavi, yeşil, mor), siyah / beyaz, nötr renkler (bej, gri, kahverengi, haki, zeytin) kullanılıp kullanılmadığı,
- Kontrast renkler (mor – sarı, yeşil – kırmızı, turuncu – mavi) kullanılıp kullanılmadığı,
- Renklerin parlaklık – matlık değeri incelenmiştir. Tablo-1 aşağıda verilmiştir.

Tablo - 1: Issey Miyake, 1980 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 1			
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER		
ISSEY MIYAKE	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X
Koleksiyon Yılı :1980		Kol Evi Dikişi	
		Bel Hattı Çizgisi (Kemer)	
		Göğüs Pensi	
		Bel Pensi	
 <p>Şekil-13: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış	
		Takma Kol	
		Düşük Kol	
		Yarasa Kol	
		Kimono Kol	X
		Etek Ucu Genişleyen	
		Etek Ucu Daralan	
		Etek Ucu Düz İnen	X
		Simetrik	X
		Asimetrik	
	DOKU	Pilise	
		Drape	
		Büzgü	
		Çeşitli Bağlamalar	
		Deformasyon	
Nakış-Aplike			
RENK-VALÖR	Patchwork		
	Baskı		
	Dekoratif Aksesuarlar		
	Sıcak		
	Soğuk		
	Siyah / Beyaz	X	
İNCELEME TARİHİ: 2018	Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)	X	
	Kontrast		
	Parlak		
	Mat	X	

Tablo – 1 de; Issey Miyake'nin 1980 yılında sunduğu koleksiyondan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıp hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; giysinin kol evi dikişinin olmadığı kumaşın ortasından yaka boşluğu açılarak tek parça halinde giyildiği görülmektedir. Bel hattında da herhangi bir dikiş ve kemer kullanılmayarak bel bölgesi serbest bırakılmıştır. Göğüs ve belde pens uygulanmamıştır. Giyside çizgi desen olarak verev şekilde ve iki renkli olarak eşit aralıklarda kullanılarak akıcılık sağlamıştır. Birbirini takip ederek düzenli şekilde giden çizgiler, kumaşın omuzlardan dökülmesiyle karmaşık bir görüntü sunmuştur. Kalın çizgilerle iddialı bir görünüm yaratılmıştır. Giyside kayak yaka ve düz etek ucu da çizgi oluşturmuştur.

Form – biçim ögesine bakıldığında; giysinin omuz bölgesinde vatka kullanılmayarak omuzların doğal formunda bırakıldığı, kol çeşidi olarak kimono kol kullanımıyla kumaşın devam ederek kolu oluşturduğu görülmüştür. Basenden aşağı olduğu gibi inen düz etek ucu formuyla vücut hatları arka plana atılmıştır. Giysi formunun simetrik olduğu görülmektedir. Doku ögesine bakıldığında; giysi son derece sade tutulmuş, hareketlilik kumaşın çizgili dokumasıyla sağlanmıştır. Renk – valör ögesine bakıldığında; siyah çizgiler arasında bej, kahverengi tonlarında nötr renklerle iki renk olarak devam etmiştir. Kullanılan kumaş rengi mat değere sahiptir.

Tablo - 2: Issey Miyake, 1981 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 2			
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER		
ISSEY MIYAKE Koleksiyon Yılı: 1981	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X
		Kol Evi Dikişi	X
		Bel Hattı Çizgisi (Kemer)	
		Göğüs Pensi	
		Bel Pensi	
 <p>Şekil-14: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış	
		Takma Kol	
		Düşük Kol	X
		Yarasa Kol	
		Kimono Kol	
		Etek Ucu Genişleyen	
		Etek Ucu Daralan	
		Etek Ucu Düz İnen	X
		Simetrik	X
		Asimetrik	
	DOKU	Pilise	
		Drape	
		Büzgü	
		Çeşitli Bağlamalar	
		Deformasyon	
RENK-VALÖR	Nakış-Aplike		
	Patchwork		
	Baskı		
	Dekoratif Aksesuarlar		
	Sıcak		
İNCELEME TARİHİ: 2018	RENK-VALÖR	Soğuk	
		Siyah / Beyaz	
		Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)	X
		Kontrast	
		Parlak	
Mat	X		

Tablo – 2 de; Issey Miyake'nin 1981 yılındaki koleksiyonundan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıp hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; herhangi bir pens işleminin yapılmadığı ve bel hattı dikişinin olmadığı görülmektedir. Giyside farklı renkte kalın çizgiler birbirinin için geçerek kare desenleri oluşturmuştur. Giysi önünde yakadan dökülen, dikişle oluşturulan parça da çizgiyi temsil etmektedir. Birbirini takip ederek düzenli şekilde giden çizgiler, kumaşın omuzlardan dökülmesiyle karmaşık bir görüntü sunmuştur. Kalın çizgilerle iddialı bir görünüm yaratılmıştır. Giyside düz etek ucu da çizgi oluşturmuştur.

Form – biçim ögesine bakıldığında; kolda kumaşın kendisinin herhangi bir omuz dikişi olmadan devam ettiği kimono kol çeşidi kullanılmıştır. Giysinın basen hattı çizgisinden düz bir şekilde indiği görülmüştür. Giysi genel anlamıyla simetrik bir yapıya sahiptir. Doku ögesine bakıldığında; giysi sadelikten yana tasarlanmış olup herhangi bir doku oluşturma çabası gösterilmemiştir. Renk – valör ögesine bakıldığında; Giyside nötr renklerden oluşan birden fazla renkli bir kartela kullanılmıştır. Kullanılan kumaş rengi mat değere sahiptir.

Tablo - 3: Issey Miyake, 1982 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 3			
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER		
ISSEY MIYAKE Koleksiyon Yılı:1982	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X
		Kol Evi Dikişi	X
		Bel Hattı Çizgisi (Kemer)	X
		Göğüs Pensi	
		Bel Pensi	
 <p>Şekil-15: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış	X
		Takma Kol	X
		Düşük Kol	
		Yarasa Kol	
		Kimono Kol	
		Etek Ucu Genişleyen	
		Etek Ucu Daralan	
		Etek Ucu Düz İnen	X
		Simetrik	
		Asimetrik	X
	DOKU	Pilise	
		Drape	
		Büzgü	
		Çeşitli Bağlamalar	
		Deformasyon	
Nakış-Aplike			
RENK-VALÖR	Patchwork		
	Baskı	X	
	Dekoratif Aksesuarlar		
	Sıcak	X	
	Soğuk	X	
İNCELEME TARİHİ: 2018	RENK-VALÖR	Siyah, Beyaz	
		Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)	X
		Kontrast	
		Parlak	X
		Mat	

Tablo – 3 de; Issey Miyake'nin 1982 yılındaki koleksiyonundan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıp hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; omuz ve kol evi dikişin olduğu, belde mavi – kırmızı renk tonlarında bir kemerle bel hattı çizgisinin oluşturulduğu, göğüs pensisi ve bel pensinin ise kullanılmadığı görülmektedir. Form – biçim ögesine bakıldığında; kolda kumaşın kendisinin herhangi bir omuz dikişi olmadan devam ettiği kimono kol çeşidi kullanılmıştır. Giysinin basen hattı çizgisinden düz bir şekilde indiği görülmüştür. Giysi genel anlamıyla simetrik bir yapıya sahiptir. Doku ögesine bakıldığında; giyside farklı renkte ve çeşitli şekillerde çizgilerle oluşturulmuş desenlerle hareketlilik sağlanmış olup onun dışında herhangi bir doku oluşturulmamıştır. Renk – valör ögesine bakıldığında; giyside kahverengi ve sıcak – soğuk renklerden oluşan birden fazla renkli bir kartela kullanılmıştır. Kullanılan kumaş rengi parlak değere sahiptir.

Tablo - 4: Issey Miyake, 1983 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 4			
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER		
ISSEY MIYAKE Koleksiyon Yılı: 1983	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X
		Kol Evi Dikişi	
		Bel Hattı Çizgisi (Kemer)	
		Göğüs Pensi	
		Bel Pensi	
 <p>Şekil-16: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış	
		Takma Kol	
		Düşük Kol	
		Yarasa Kol	
		Kimono Kol	X
		Etek Ucu Genişleyen	
		Etek Ucu Daralan	
		Etek Ucu Düz İnen	X
		Simetrik	X
	Asimetrik		
	DOKU	Pilise	X
		Drape	
		Büzgü	
		Çeşitli Bağlamalar	
		Deformasyon	
Nakış-Aplike			
Patchwork			
Baskı			
Dekoratif Aksesuarlar			
RENK-VALÖR	Sıcak		
	Soğuk		
	Siyah / Beyaz	X	
	Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)	X	
	Kontrast		
	Parlak		
Mat	X		
İnceleme Tarihi: 2018			

Tablo – 4 de; Issey Miyake'nin 1983 yılındaki koleksiyonundan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıp hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; herhangi bir pens işleminin yapılmadığı, kol evi ve bel hattı dikişlerinin olmadığı görülmektedir. Giyside iki renkte ince ve kalın çizgiler düzenli aralıklarla birbirini takip ederek desen oluşturmuştur. Giysi önünde baş üzerinden bele doğru dökülen parça da oval formda çizgiyi temsil etmektedir. Form – biçim ögesine bakıldığında; giyside kolda kumaşın kendisinin herhangi bir omuz dikişi olmadan devam ettiği kimono kol çeşidi kullanılmıştır. Giysinin basen hattı çizgisinden düz bir şekilde indiği görülmüştür. Giysi genel anlamıyla simetrik bir yapıya sahiptir. Doku ögesine bakıldığında; giysiyi oluşturan kumaşın bütününde boyuna şekillerde küçük piliselerden oluştuğu bu sayede giyside doku oluşturulduğu görülmüştür. Renk – valör ögesine bakıldığında; giyside beyaz içerisinde gri tonlarında iki farklı renk kullanıldığı görülmüştür. Kullanılan kumaş rengi mat değere sahiptir.

Tablo - 5: Issey Miyake, 1984 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 5					
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER				
ISSEY MIYAKE	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X		
		Kol Evi Dikişi			
		Bel Hattı Çizgisi (Kemer)			
		Göğüs Pensi			
		Bel Pensi			
Koleksiyon Yılı: 1984	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış			
		Takma Kol			
		Düşük Kol			
		Yarasa Kol			
		Kimono Kol	X		
 <p>Şekil-17: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	DOKU	Etek Ucu Genişleyen			
		Etek Ucu Daralan			
		Etek Ucu Düz İnen	X		
		Simetrik			
		Asimetrik	X		
		İNCELEME TARİHİ: 2018	RENK-VALÖR	Pilise	
				Drape	X
				Büzgü	
				Çeşitli Bağlamalar	X
				Deformasyon	
Nakış-Aplike					
Patchwork					
Baskı					
İNCELEME TARİHİ: 2018	RENK-VALÖR	Sıcak			
		Soğuk			
		Siyah / Beyaz	X		
		Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)	X		
		Kontrast			
İNCELEME TARİHİ: 2018	RENK-VALÖR	Parlak			
		Mat	X		

Tablo – 5 de; Issey Miyake'nin 1984 yılındaki koleksiyonundan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıpsal hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; giyside herhangi bir pens işleminin yapılmadığı, kol evi ve bel hattı dikişlerinin olmadığı görülmektedir. Üst giysisinin farklı yerlerindeki parçalar çeşitli çizgi şekillerinde dikişlerle birleştirilmiştir. Alt giyside basen kısmında verev çizgi şeklinde dikişle iki parça kumaş birleştirilmiştir. Form – biçim ögesine bakıldığında; giyside kolda kumaşın kendisinin herhangi bir omuz dikişi olmadan devam ettiği kimono kol çeşidi kullanılmıştır. Giysinin basen hattı çizgisinden düz bir şekilde indiği görülmüştür. Alt giysi etek ucu şekli ve yırtmacı, üst giysi önde oluşturulan form ve çeşitli dikişleriyle asimetrik bir yapıya sahiptir. Doku ögesine bakıldığında; giysinin yaka kısmında yapılan drapelerle ve beldeki farklı formuyla giyside doku oluşturulmuştur. Renk – valör ögesine bakıldığında; giyside siyah ve nötr renklerden biri olan grinin kullanıldığı görülmüştür. Kullanılan kumaş rengi mat degere sahiptir.

Tablo - 2: Issey Miyake, 1985 Koleksiyonu

İNCELEME FORMU - 6			
MODA TASARIMCISI	İNCELENECEK ÖGELER		
ISSEY MIYAKE	ÇİZGİ	Omuz Dikişi	X
		Kol Evi Dikişi	
Bel Hattı Çizgisi (Kemer)			
Göğüs Pensi			
Bel Pensi			
Koleksiyon Yılı: 1985			
 <p>Şekil-18: Issey Miyake Koleksiyon Parçası</p>	FORM-BİÇİM	Vatka Kullanılmış	
		Takma Kol	
		Düşük Kol	
		Yarasa Kol	
		Kimono Kol	X
		Etek Ucu Genişleyen	X
		Etek Ucu Daralan	
		Etek Ucu Düz İnen	
		Simetrik	X
		Asimetrik	
	DOKU	Pilise	X
		Drape	
		Büzgü	X
		Çeşitli Bağlamalar	
		Deformasyon	
		Nakış-Aplike	
		Patchwork	
		Baskı	
Dekoratif Aksesuarlar			
RENK-VALÖR	Sıcak		
	Soğuk		
	Siyah / Beyaz	X	
	Nötr (Bej, Gri, Kahverengi, Haki, Zeytin)		
	Kontrast		
	Parlak		
Mat	X		
İnceleme Tarihi: 2018			

Tablo – 6 da; Issey Miyake'nin 1985 yılındaki koleksiyonundan fotoğraftaki parça seçilmiştir. Bu parça tasarım öğeleri doğrultusunda incelenmiş olup, tasarım öğelerinden çizgi, form – biçim, doku, renk – valör, hem kalıpsal hem de malzeme özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çizgi ögesine bakıldığında; herhangi bir pens işleminin yapılmadığı, kol evi ve bel hattı dikişlerinin olmadığı görülmektedir. Giysideki piliselerin formunda etekteki oval formlarda çizgi ögesinden faydalanılmıştır. Form – biçim ögesine bakıldığında; kolda kumaşın kendisinin herhangi bir omuz dikişi olmadan devam ettiği kimono kol çeşidi kullanılmıştır. Giysinin basen hattı çizgisinden genişleyerek indiği görülmüştür. Omuzda kollara inen bolero tarzında ek bir kumaş parçası kullanılmıştır. Giysi genel anlamıyla simetrik bir yapıya sahiptir. Doku ögesine bakıldığında; giysi kumaşının tamamen piliselenerek doku oluşturulduğu görülmüştür. Ayrıca omuzda ve etekte kullanılan parçalar giysiye ekstra bir form kazandırmıştır. Renk – valör ögesine bakıldığında; Giyside tamamen siyahın hâkim olduğu görülmüştür. Kullanılan kumaş rengi mat değere sahiptir.

SONUÇ

Bu araştırmada Japon moda tasarımcı olan Issey Miyake'nin koleksiyonlarında yer alan giysilerin tasarım öğeleri bakımından incelenmesi yapılmıştır. Issey Miyake'nin 1980 – 1985 yılları arasında hazırlamış olduğu koleksiyonlarından seçilmiş 6 adet giysi hazırlanan inceleme formu ile incelenmiştir. İnceleme formunda; çizgi, form-biçim, doku ve renk-valör tasarım öğelerine yer verilmiştir. Tasarımcının koleksiyonları çizgi öğesi bakımından incelendiğinde, Japon moda tasarımcılarının, Batılı moda sisteminde giysiyi vücuda oturtmak için uygulanan teknikleri, en az göğüs pensi ve bel pensi kullanarak giysiyi vücut formuna uydurma çabasının olmadığı görülmüştür. Tasarımcının koleksiyonları form - biçim öğesi bakımından incelendiğinde, Japon moda tasarımcısı Issey Miyake'nin, en fazla kimono kol, alt giyimde ise en az daralan etek ucu kullanarak Batılı moda sisteminde kol ve etek formlarında giysi ile vücut arasındaki boşluğu azaltmak için uygulanan tekniklerin tersine, beden ve giysi arasında boşluk bıraktığı görülmüştür.

Tasarımcının koleksiyonları doku öğesi bakımından incelendiğinde; standart kalıp tekniklerine bağlı kalmadan çeşitli bağlamalar, büzgü vs. tekniklerle giysiyi vücutla buluşturdukları ve Batı estetik anlayışına zıt olan deformasyon tekniklerini uyguladıkları görülmüştür. Tasarımcının koleksiyonları renk – valör öğesi bakımından incelendiğinde; tasarımlarında Batılı moda sisteminde daha az rağbet gören siyah – beyaz, nötr renkleri en fazla kullanarak farklılık yaratıldığı görülmüştür.

Genel olarak Issey Miyake tasarımlarına bakıldığında batılı moda sistemine bağlı kalmayarak, batıda alışıla gelmiş estetik, güzellik ve lüks anlayışının aksine giysiyi vücut formundan bağımsız, rahat hareket imkânı sunan, genellikle tek renkten oluşan asimetrik ve evrensel tasarımlar ortaya çıkarmıştır. Moda dünyasında, batı dışından kabul edilen ilk kimlik olarak Japon moda tasarımcılarından olan Issey Miyake'nin, kendi bireyselliklerinden çok, ulusal kültürlerini ve değerlerini bir bütün olarak sunmasıyla moda dünyasındaki uluslararası ününe kavuşmuştur. Issey Miyake; Japon gelenek ve kültürlerinden yola çıkıp batılı moda sisteminde radikal bir yorumlamaya giderek farklılık yarattığı, tasarımlarındaki bu farklılık ile zamansız, moda kaygısı taşımayan, kullanıcı rahatlığı düşünülmüş, vücuda göre değil kumaşa göre şekillenen tasarım anlayışının ortaya çıktığı söylenebilir.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Makale, Şerife Yıldız danışmanlığında Yasemen Turunç'un Tasarım Anabilim Dalında çalıştığı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksoy Gülen, L. (2014). *Postmodern moda estetiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyol, Y. (2007). *Stil ikonu olgusunun tekstil modası açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alp, K. Ö. ve Eker Türkmen, M. (2016). Türkiye'de 1980'ler giyim modasında kitsch etkisi (Dergiler üzerinden bir inceleme). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 58-72.
- Atalayer, F. (194). *Görsel sanatlarda estetik iletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2017). *Moda ve zihniyet*. (8. Baskı), İstanbul: İz Yayıncılık
- Çağlarca, S. (1993). *Renk ve armoni kuralları*. (4.Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Demir Parlak, S. (2006). *Giyim modasında gerçeküstücü yaklaşımlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Erel, Emrah N. (2010). *Moda fotoğrafında kurgu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Erol, F. (2011). *Trend öngörüsü ve moda dinamikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, N. (2011). Moda kavramı, moda kuramları ve güncel moda eğilimi çalışmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 4(7), 1-32.
- Ertürk, N. vd. (2013). *Moda tasarımı*. (1. Baskı), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Fogg, M. (2017). *Modanın tüm öyküsü*. (Çev. Emre Gözgülü). İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- Fukai, A. (1996). *Japonizm in fashion*. Tokyo.
- Gökaydın, N. (2010). *Temel sanat eğitimi*. (1. Baskı), İstanbul: Diasan Matbaası
- Göksel, N. ve Utkun E. (2009). Moda tasarımında Japon özgünlüğü. *Uluslararası Katılımlı Güzel Sanatlar ve Tasarım Sempozyumu*, 18-24 Ekim, Eskişehir.
- Göz, K. G. (2011). *Tasarım disiplinlerinin sınırlarının belirsizleşmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Gürhan, M. (2007). *Resim-İş öğretmenliği programında fotoğrafın işlevi ve yeri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hazır, M. (2006). *Giysi tasarımında görsel ve dokusal elementler: Pilise ve drapeler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Hiramitsu, C. (2005). Japanese Tradition in Issey Miyake. *Design Discourse*, 1(1), 35-43.
- Işingör, M, Erol E. ve Aslier M.(1986). *Resim-1 temel sanat eğitimi resim teknikleri grafik resim*. (1. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- İslamoğlu, A.H., Alınacı, Ü.(2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları
- İşbilen, A. (2007). Moda tasarımında anlatı ve kültürel kaynakları. *Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik Dergisi*, 353-366.
- Karacan, B. (2017). *Görsel iletişim tasarımı açısından afiş çözümlenmeleri: Uluslararası istanbul film festivali afişleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kandinski, V. (1993). *Sanatta zihinsellik üstüne*. (Çev. Tefik Turan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kawamura, Y. (2004). The Japanese revolution in Paris fashion. *Fashion Theory*, 8(2), 195-223.
- MEGEP (Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi). (2007). *Fotoğraf ve grafik, tasarım ilkeleri*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEGEP (Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi). (2011). *Grafik ve fotoğraf, renk*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mehralı, N. (2015). *Moda akımlarının, giysi koleksiyonu oluşum sürecine etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Orsborne, A. (2013). *Moda geçmişten günümüze giyim kuşam ve stil rehberi*. (Çev. Duygu Özen). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Özaslan, S. (2014). *1970-1990 yılları arasında sinemanın toplumsal ve sosyolojik açıdan moda üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, D. (2012). Toplumsal düzenin oluşmasında renk ve iletişim. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 269-281.
- Özkan, Z. C. (2008). *Temel tasarım eğitimi ve dijital ortam*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Özüdoğru, Ş. (2017). Modada melezleşme olgusu ve Japon moda tasarımcıları örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 19, 123-137.
- Pektaş, H. (2008). Moda ve küreselleşme. *Çatışma ve İşbirliği Kaynağı Olarak Küreselleşme Sempozyumu*, 13-16 Mayıs, Girne Amerikan Üniversitesi, K.K.T.C.
- Seivewright, S. (2013). *Moda tasarımında araştırma ve tasarım*. (Çev. Burcu Bakın). İstanbul: Bilnet Matbaacılık
- Sezgin, Ş. ve Önlü, N. (1992). Tekstilde tasarım olgusu. *Tekstil Ve Mühendis Dergisi*, 6(32), 84-89.
- Süngüoğlu, A. T. (2013). *Giysi tasarımında sürrealist etkilerin yansıtılma süreci*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, İ. (1993). *Sanat felsefesi*. İzmir: Üniversite Kitabevi
- Uçak, N. (2016). *1980'lerden günümüze moda ve Türkiye'de moda fotoğrafçılığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Üner, Ö. (2010). *Resmin temelleri*. (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları
- Yetmen, G. (2016). Moda tasarımında temel tasarım öğelerinin önemi. *İdil Dergisi*, 5(22), 735-748.
- Yolcu, E. (2004). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Watson, L. (2007). *Modaya yön verenler*. (Çev. Güneş Ayas). İstanbul: Güncel Yayıncılık

E-KAYNAKLAR

- Çalhan, R. (2015). *80'ler modasına bir bakış*. 02.06.2018 tarihinde <http://stilika.com/80ler-modasina-bir-bakis/> adresinden erişildi.
- Demir, M. (2014). *Tasarım öge ve ilkeleri*. 30.05.2018 tarihinde <http://tasarimveilkeleri.blogspot.com/> adresinden erişildi.
- Gürsel, D. (2014). 25.05.2018 tarihinde <http://www.arkitera.com/haber/22589/principles-of-design> adresinden erişildi.
- Güven, M. (2016). *Temel tasarım ilkeleri, tasarımın 5 ilkesi*. 29.05.2018 tarihinde <http://www.teknolojivetasarim.org/temel-tasarim-ilkeleri-tasarimin-5-ilkesi-pdf/> adresinden erişildi.
- Kaynar, A. İ. (2017). *Modada Rei Kawakubo farkı*. 14. 05.2018 tarihinde <https://infojaponya.com/2017/11/10/rei-kawakubo-farki/> adresinden erişildi.
- Kurt, A. (2016). *Tasarımın ilkeleri*. 30.05.2018 tarihinde <http://dijitalmedyauzmanligi.com/dijital-pazarlama/tasarimin-ilkeleri/> adresinden erişildi.
- URL-1** 02.06.2018 tarihinde <http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvMTk4MCDsZXIjTW9kYQ> adresinden erişildi.
- URL-2** 21.05.2018 tarihinde <http://bonemagazine.com/tr/entry/pleats-please> adresinden erişildi.
- Okçuoğlu, H. (2012). *Japon tasarımcı Issey Miyake'nin en büyük hayalini hayata geçirdiği 'Pleats Please' koleksiyonu kendi kitabına kavuşuyor*. 21.05.2018 tarihinde, <http://bonemagazine.com/tr/entry/pleats-please> adresinden erişildi.
- Yaşar, B. (2015). *10 temel tasarım ilkesi*. 30.05.2018 tarihinde <http://www.tasarimgunlukleri.com> adresinden erişildi.

ŞEKİL E-KAYNAKLAR

- Şekil-1.** 12.09.2018 tarihinde <https://tr.pinterest.com/pin/461619030529934418/> adresinden erişildi.
- Şekil-2.** 15.09.2018 tarihinde <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/102878?sortBy=Date&who=Miyake+Design+Studio%24Miyake+Design+Studio%7cMiyake+Issey%24Is>

sey+Miyake&ft=issey+miyake&offset=60&rpp=20&pos=61) adresinden erişildi.

- Şekil-3.** 23.09.2018 tarihinde <https://tr.pinterest.com/pin/758434393469452579/> adresinden erişildi.
- Şekil-4.** 16.10.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/search?view=grid&q=%C4%B1ssey+miyake&qf%5B%5D=1980&f%5BTYPE%5D%5B%5D=IMAGE> adresinden erişildi.
- Şekil-5.** 26.11.2018 tarihinde <https://www.semiyebottan.com/temel-beden-uzerine-model-uygulama-onu-robali-karpuz-kollu-bluz.html>) adresinden erişildi.
- Şekil-6.** 14.10.2018 tarihinde http://sites.fitnyc.edu/depts/museum/Japan_Fashion_Now/1980s.html adresinden erişildi.
- Şekil-7.** 11.09.2018 tarihinde https://www.europeana.eu/portal/en/record/2048232/europeana_fashion_55324727_jpg.html?q=%C4%B1ssey+miyake) adresinden erişildi.
- Şekil-8.** 12.09.2018 tarihinde <https://tr.depositphotos.com/12560294/stock-photo-green-n-tree-bark-texture.html> adresinden erişildi.
- Şekil-9.** 05.09.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/record/2048221/10918x1y138454.html?q=%C4%B1ssey+miyake#&gid=1&pid=1> adresinden erişildi.
- Şekil-10.** 03.10.2018 tarihinde <https://www.artsonia.com/museum/art.asp?id=14532790&project=416134&gallery=y>) adresinden erişildi.
- Şekil-11.** 10.10.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/search?page=60&q=%C4%B1ssey+miyake> adresinden erişildi.
- Şekil-12.** 03.09.2018 tarihinde <http://artiscuola.blogspot.com/2011/03/prospettiva-aerea-con-gradazioni-di.html> adresinden erişildi.
- Şekil-13.** 10.10.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/search?q=issey&view=grid> adresinden erişildi.
- Şekil-14.** 18.09.2018 tarihinde <https://sites.fitnyc.edu/depts/campus-directory/> adresinden erişildi.
- Şekil-15.** 10.10.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/search?q=issey&view=grid> adresinden erişildi.
- Şekil-16.** 10.10.2018 tarihinde <https://www.europeana.eu/portal/en/search?q=issey&view=grid> adresinden erişildi.
- Şekil-17.** 09.09.2018 tarihinde [https://tr.pinterest.com/search/pins/?q=%C4%B1ssey%20miyake%201984&rs=typed&term_meta\[\]=%C4%B1ssey%7Ctyped&term_meta\[\]=miyake%7Ctyped&term_meta\[\]=1984%7Ctyped](https://tr.pinterest.com/search/pins/?q=%C4%B1ssey%20miyake%201984&rs=typed&term_meta[]=%C4%B1ssey%7Ctyped&term_meta[]=miyake%7Ctyped&term_meta[]=1984%7Ctyped) adresinden erişildi.
- Şekil-18.** 09.09.2018 tarihinde <https://www.metmuseum.org/searchresults#!/search?q=%C4%B1ssey%20miyake%201985> adresinden erişildi.

Fütürizm Akımının Tarihsel Süreci Bağlamında Fotoğraf Sanatına Kısa Bir Bakış

Doç. Dr. Tolga Akalın^{1*}

Geliş tarihi: 24.09.2019

Kabul tarihi: 04.10.2019

Atıf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: Özel Sayı Sayfa: 578-588

Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹ Giresun Üniversitesi, Türkiye,
tolgaakalin78@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-0313-9847

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bilim, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmeler insanlık tarihini ve dolayısı ile geleceğini pek çok açıdan etkilemiştir. 20. yüzyıl teknolojik açıdan oldukça hızlı geçmiş ve değişime uğramıştır. Toplumların sosyal ve ekonomik yaşam biçimlerindeki bu dönüşüm, insanların beğeni düzeylerini, istek ve arzularını da farklılaştırmıştır. Sanat, bu değişimden kendi payına düşünce almıştır. Çeşitli sanat akımları ortaya çıkmış ve bu akımlar başka akımların ilham kaynağı olmaya veya tam tersi bir etki ile karşıt görüş oluşturmaya başlamıştır. Bu akımların içerisinde yıkımı, şiddeti ve kökten değişimi isteyen Fütürizm akımı, ortaya çıktığı dönemde oldukça ses getirmiştir. Fütürizm akımının temsilcisi Marinetti ile birlikte, Fütüristler geçmişin sanatını ve kültürlerini reddetmişlerdir. Geleceğin yeni olanda saklı olduğunu ve buna ulaşmak için de geçmişin tozlu raflarında kalan sanatsal ve kültürel tüm etkinliklerin ve birikimlerin yok sayılması gerektiğini hatta bu durumu biraz daha ileriye götürerek bunların tamamının yok edilmesi ve yıkılması gerektiğini şiddetli bir şekilde savunmuşlardır. Fütüristler savunmalarını yaparken sanatın her kolundan yararlanmışlardır. Resim, heykel, tiyatro, edebiyat, sinema gibi alanlar onların başlıca kaynakları olmuştur. Ancak bu akımın kullanılan teknik açısından istek ve arzularını en iyi şekilde yansıttığı alan fotoğraf alanı olmuştur. Çalışmada, fütürizm akımının genel durumu incelendikten sonra fotoğraf alanındaki teknikler tartışılarak ele alınmış ve bu akım içerisinde yer alan sanatçılar ve yaptıkları işler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütürizm, İtalya Sanatı, Fotoğraf

A Brief Overview of the Art of Photography in the Context of the Historical Process of Futurism

Assoc. Prof. Dr. Tolga Akalın^{1*}

First received: 24.09.2019

Accepted: 04.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 578-588

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹ Giresun University, Turkey,
tolgaakalin78@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-0313-9847

* Corresponding Author

ABSTRACT

Developments in the fields of science, industry and technology have influenced the history of humanity and thus its future through many suffering. 20th century. technologically it has gone through quite rapidly and has changed. This transformation in the social and economic life styles of societies has also differentiated people's level of appreciation, desires and desires. Art took its share from this change. Various art movements have emerged and these movements have begun to be the inspiration of other movements or to create an opposite view with an opposite effect. Futurism Movement, which contains destruction, violence and radical change within, has made a remarkable sound in the period it emerged. Together with Marinetti, the representative of the futurism movement, the Futurists rejected the art and culture of the past. They stated that the future is hidden in the new and that all artistic and cultural activities and accumulations on the dusty shelves of the past should be ignored, by taking this situation a little further, they strongly defended that all of these should be destroyed. Futurists have made use of every branch of art in their defense. Areas such as painting, sculpture, theater, literature, cinema have been their main sources. However, the field in which this movement best reflects its desires in terms of the technique used was the field of photography. In this study, after examining the general situation of futurism, the techniques in the field of photography are discussed and the artists and their works are examined.

Keywords: Fütürizm, Italy art, photography

GİRİŞ

1800'lü yılların sonlarına doğru yaşanan sanayi, teknoloji ve daha pek çok alanda gerçekleşen bilimsel gelişmeler insanlık tarihinin geleceğini önemli oranda etkilemiştir. Bundan dolayıdır ki 20. yüzyıl, insanlık tarihinin teknolojik gelişmeler bakımından altın çağı olmuştur. Toplumların yaşam biçimleri değişmiş, dolayısıyla sosyal ve ekonomik hayatları da farklılaşmıştır. Baş döndüren bu gelişmelerin sanatı etkilememesi mümkün değildir. Çünkü sanatsal gelişmeler toplumların kültürel değerlerinden, ekonomik ve sosyal gelişmelerinden ayrı düşünülemez. Bir sanat akımının tam anlamıyla anlaşılır olabilmesi için bu üç ögenin iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bunların yanı sıra dönemlerin siyasi ve teknolojik gelişimleri de sanat akımlarının çözümlenmesinde önemli etkenlerdir.

Altay, yaptığı yüksek lisans çalışmasında hayatın her alanında etkili olmuş, bir değişim, yapım-bozum ve devrim çağı olan 20. yüzyıl ile 20. yüzyıl Batı Sanatı'nı biçimlendiren etmenleri anlayabilmek için ağırlıklı olarak 18. ve 19. yüzyılın siyasal, toplumsal, kültürel ve bilimsel gelişmelerine bakmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bunun nedenini hiçbir milletin, küreselleşme çağında dünyanın içinde bulunduğu gelişime kendini kapatamayacağı şeklinde açıklamıştır(2011, s.11). Özellikle İtalya, 20. yüzyılda diğer Avrupa ülkelerinden geri kaldığını fark etmiş ve onlara yetişebilmek için değişim ve gelişimi kendi bünyesinde, hızlı ve coşkulu bir biçimde yaşamıştır. İtalya'da yaşanan bu coşku kendini sanat alanında Fütürizm Akımı olarak göstermiştir.

Bu akım Avangart sanat akımlarının içinde irdelenmektedir. Avangart akımlar, döneminde daha önce rastlanmamış yenilik ve ilerlilik unsurlarını bünyelerinde barındıran öncü akımlardır. Fütürizm yenilikçi bir akımdır, özellikle diğer sanat akımlarından onu ayıran özelliği düşünsel yapısında şiddet ve yıkım barındırmasıdır. Bu akımın sanatçıları, kendinden önceki tüm akımları, kültürel birikimleri, klasik eserleri ve bunlara benzer her şeyi yok saymışlar ve bu düşünce etrafında eserlerini oluşturmuşlardır.

Fütürizm akımının bu denli şiddet ve yıkım barındırmasının nedenlerinin başında tüm dünyanın birbiriyle yıkıcı bir rekabet içinde olması ve bu rekabetten sanatçıların da etkilenmiş olmasına bağlanabilir. Bu akımın sanatçıları sürekli olarak keşfedilmemiş olanın peşine düşmüşlerdir. Keşfedilmemiş olanın peşine düşerken önlerine gelen her şeyi yıkmış ve şiddetten yana bir tavır sergilemişlerdir.

Bu akımın bünyesinde bulundurduğu şiddet ve devamlı hareket istediğinin teknoloji ve bilimin ortak ürünü olan fotoğraf ve sinema sanatına etkilerini incelemenin önemli olabileceği gerekçesiyle bu araştırma yapılmıştır.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN FÜTÜRİZM AKIMININ AVRUPA VE İTALYADA ORTAYA ÇIKMASI AÇISINDAN ETKİLERİ

1900'lü yıllarda ilerlemeye inanan insanların bakış açılarını anlamak hiç de zor olmasa gerek. Bu insanların yararlanabilecekleri gelişmeleri bir düşünün. O güne kadar evlerin içinde olmayan muslukların evlere girerek su taşıma sıkıntısının ortadan kalkmasını, elektriğin evlere girmesini, ısınma sorunlarının kalorifer ile ortadan kalkmasını, asansör ile yüksek katlara yürümeden çıkabilmeyi, telefon, telgraf ve radyo ile haberleşmenin getirdiği rahatlığı. Sokaklarda atların yerinitramvay ve otobüsün almasını, ucuz gazete ve fotoğraftan yararlanarak elde edilmiş süslü dergileri. 1895'te tıptaki çarpıcı gelişmelerin başında yer alan röntgen ışınlarının bulunması örneğini, 1903'ten sonra hızla ulaşım endüstrisi ve gelişen uçak sanayisindeki hızlı ilerlemeleri. Bütün bunlar Batı dünyasındaki insanların çoğunluğunun maddi hayatında kuşkusuz rahatlama sağlayan etkenler olmuşlardır. Bu gelişmelerin sonunda geometrik parçalarıyla parıldayarak ve düzenli bir şekilde hareket eden makinelerde teknolojik başarıların bir simgesi olmakta gecikmemişlerdir (Lynton, 2004, s.78).

19.yüzyıla damgasını vuran en önemli gelişme 1876 yılında Graham Bell tarafından icat edilen ve tarihte ilk kez uzun mesafeler arası insanların iletişime geçmesini mümkün kılan telefon olmuştur. Öyle ki, yüzyılın sonuna doğru telefon iletişim amaçlı kullanımının dışına çıkarak her türlü sosyo-kültürel etkileşimde, reklam, haber ve seçim sonuçlarının bildirimine kadar çok geniş ölçekli bir kullanım alanı kazanmıştır. Gene bu gelişmelere bağlı olarak toplumun habercilikten ve medyadan daha fazla sürat talep eden beklentilerine karşılık gazete haberciliği değişmiş ve Ernest Hemingway'in "dilin

sadeleştirilmesi” adını taşıyan habercilik yöntemi popülerlik kazanmıştır. Bu dönem; ayrıca yukarıda bahsi geçen hızla ilgili gelişmelere bağlı olarak günlük yaşamda modanın keskin değişimine tanıklık etmiştir.

Yine bu dönemde Gilberth tarafından icat edilen ve ses dalgalarını ölçmeye yarayan “siklograf (cyclograph)” ile saniye ve saniyeleri hesaplamaya yarayan süreölçer “Bilimsel Yönetim (Scientific Management)” kavramı gündeme oturmuştur. 1911’de Frederick Taylor’un yayınladığı ve daha sonra “Taylorizm” adını alan bu yeni yaklaşımın esasında fabrika ve şirketlerin en hızlı şekilde maksimum verime ulaşması için zamana dayalı çalışan politikaları yatmaktadır. “Hız Patronları” SpeedBosses ve çalışanların daha verimli çalışabilmeleri için verilen “Mutluluk Dakikaları” HappinessMinutes mola kavramları bu yönetim biçiminin en bilinen kavramlarından. Bir ölçüde, 1905’ten sonraki gerçekçi akımda önemli rolü olan matematiksel kesinlik kavramı da “bilimsel yönetim” in ortaya çıkışında etkili olmuştur. Özet olarak, erken 20. yüzyıl tüm dünyanın hızlı akışı Kern’in şu (2003), cümleleriyle netlik kazanır: “Dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin sanatın evrimi üstünde çok derin bir etkisi olmuştur. Teknolojik gelişmelere eklenen ve sürekli değişen sosyal, politik ve ekonomik şartlar dünyayı adeta acele etmeye, koşuşturmaya kurmuştur.”

Sanayi Devrimi’nin önemli sonuçlarından olan kırsal bölgeden kente göç, batı dünyasının her yerinde kendini göstermiştir. El işçiliği gerektiren küçük el zanaatları önemini yitirip, seri üretime geçilmeye başlandıktan sonra işsiz kalan nüfus kentlere akın etmiştir; kurulan büyük fabrikalar, seri üretimler ve makine, hayatın kendisi olmuştur. Sanayi Devrimi’nin başlattığı toplumsal ve iktisadi dönüşümün kalbinde toplu üretim vaat eden fabrika imalat sistemi yatmaktadır. Makineleşme olgusunun çok geçmeden sanatın dinamiğini de etkilediği görülecektir. Kısa zamanda makineleşmenin hazzını belgeleyen yapıtlar ortaya konulmuştur.

İnsanın doğa ile ilişkilerini değiştiren Sanayi Devrimi’nin simgelerinden biri tren, bir diğeri ise fabrikadır. 19. yüzyıl sanatı bundan etkilenince fabrikalar tabloları yer almaya başlamışlardır. Sanatçılar, sanayi peyzajları yapmakta uzmanlaşırlar ve eserleri de bu doğrultuda değerli birer belge niteliği olma özelliğini sahiptirler.

1825’e doğru ilk yolcu hattının açılışını gösteren gravürde bir süvarinin trene yol açarken betimlenmesi Sanayi Devrimi’nin makineye övgüsünü gösterir nitelikte bir belgedir(Resim 1).

Resim 1: 1825’te İngiltere’de Stockton-Darlington hattının açılışını gösteren gravür.

Gravür Dünya Tarihi Arşivi Koleksiyonundadır.

Sanayi Devrimi ve Endüstri Devrimi ardından gelen dinamik buluşlarla teknoloji Avrupa’da, gerçekten de yepyeni bir dünya yaratmıştır. Bunun yanı sıra Romantizm, Gerçekçilik, İzlenimcilik, Fovizm ve Kübizm gibi 19. yüzyıldan 20. yüzyıla birbirinin peşi sıra ortaya çıkan akımların doğduğu yer de Paris’tir. Paris bu yüzden kültür ve sanatın başkenti olarak anılmaktadır. İtalya her ne kadar

Fütürizm akımının çıkış noktası olarak kabul edilse de Marinetti, Fütürizm'in tüm dünyada duyulmasını amaçladığından dolayı o dönemde kültür ve sanat başkenti olan Paris'te 20 Şubat 1909 tarihli Le Figaro gazetesinin birinci sayfasında Fütürizm (Gelecekçilik) akımının bildirgesini yayınlarak dünyaya buradan ilan etmeyi tercih etmiştir (Akalm, 2013, s.140).

FÜTÜRİZM'İN DOĞUŞU

Fütürizm F. T. Marinetti 'nin 1909 yılında yayınladığı "Fütürist Manifesto" ile birlikte ilk kez kuralları, sınırları ve tavrı belirlenmiş bir sanat akımı olmuştur. Ayrıca bu akım sanatçısı tarafından çıktığı günde adı konulan ve bu şekilde tanınması sağlanan ilk akım olma özelliğini de taşımaktadır. Modern teknolojiyi, makineleşmeyi, hızı, şiddeti ve yıkımı adeta tanrılaştırmasına karşın, Batı dünyasını ve sanatını küçümsemesi en önemli karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır.

O döneme kadar süregelen hemen her akımı inkâr eden, reddeden ve bu noktada faşist olarak nitelendirilen gelecekçilik; makine ve teknolojinin, insanlığın tüm yaşantısına yayılmasından ilhamını alır. Fütürist sanatçılar, sanatı toplumdan bağımsız düşünemedikleri gibi toplumda yaşanan değişimleri ve gelişmeleri de eserlerine yansıtmışlardır. Geometrik desenleri, yazıyı, canlı renkleri ve teknolojik unsurları eserlerinde kullanırken hepsi farklı bir üslup ve tarz benimsemiştir. Yan yana getirilen iki gelecekçi resim bile birbirinden biçim ve tarz olarak son derece uzaktır; fakat vermek istedikleri mesaj, ulaşmak istedikleri nokta aynıdır. Bu anlamda hepsini bir çatı altında toplamak mümkün olabilmektedir.

Marinetti ile birlikte, Fütüristler geçmişin sanatını ve kültürlerini reddettiler. Geleceğin yeni olanda saklı olduğunu ve buna ulaşmak için de geçmişin tozlu raflarında kalan sanatsal ve kültürel tüm etkinliklerin ve birikimlerin yok sayılması gerektiğini hatta bu durumu biraz daha öteye götürerek bunların tamamının yok edilmesini ve yıkılmasını şiddetli bir şekilde savunmuşlardır. Sanatsal birikimlerin en yoğun olduğu yer Batı olduğundan, Batı sanatını hedef almışlardır.

Bu akımın sanatçıları için, hareketsiz olduğu yerde kalan bir aracın biçimsel ve estetik özelliklerindense bu aracın hızlanması ve olabildiğince süratli yer değiştirebilmesi daha önemlidir. Aynı şekilde gelecekçi düşünür ve sanatçıların tercihleri durağan sıkıcı ve olduğu yerde sayan yenilik getiremeyen bir politik gücün yerine, halk kitlelerinin birlikte hareket edebilmeleri ve kalabalıklar oluşturabilmelerinin daha anlamlı bir politik güç olduğunu savunmuşlardır. Bundan dolayı yapmış oldukları eserleri halkla buluşturmanın yollarını ustaca yöntemlerle uygulamışlardır. Bu yöntemlerin başını konferanslar, toplantılar ve halk için düzenlenmiş gösteriler almıştır.

Marinetti etkili ve coşkulu bir dille mekanik dillerle donanmış dünyayı alkışlıyor, geçmişle bütün bağları koparıyordu. Hızı ve saldırganlığı, yurtseverliği ve savaşı yüceltiyor geçmişin kutsal kalıntılarının saklandığı yerler saydığı kitaplıkları ve müzeleri yıkacağına dair söz veriyordu. Bütün bu tumturaklı sözler arasında en kolayca akılda kalanı "güzelliğin yeni biçimi ve hızın güzelliği" sözüydü. "Kaportası patlayacak gibi çalışan ve ejderha gibi borularla süslü bir yarış otomobilinin zafer tanrıçası Samothrake Nike¹ heykelinden daha güzeldir sözü bu söylemi destekler niteliktedir. Marinetti, böylece daha ince düşünülemez bir beceri ve çalışmayla ortaya konmuş bir sanayi ürünü ile yerleşmiş bir güzellik düzeyine erişme çabasıyla yaratılmış bir sanat yapıtını, (Helenistik Dönem'in, Louvre Müzesi'ni gezenleri hayran bırakan ünlü bir heykelini) inanılmaz bir biçimde karşı karşıya getirmiştir (Antmen, 2009, s.72).

Marinetti, yaptığı resimlerde matematiksel sembolleri, araba, uçak, tren ve zeplin gibi dönemin en gelişmiş taşıma araçlarını sıklıkla kullanmış ve İtalya'nın teknoloji vasıtasıyla ulaşabileceği potansiyel gücüne dikkat çekmiştir. Ayrıca Marinetti, yayınladığı bildirgede makineye yönelttiği övgü ve hızı, gücü ve savaşın güzelliğini bir mitos durumuna getirmiş, durağanlığa karşı dinamizmin ilkelerini savunmuştur. Güzelliğin artık sadece kavgada olduğunu saldırgan nitelikli olmayan hiçbir yapıtın olmayacağını söylemiştir (Altıntaş, Akalm, 2019, s.133).

¹ Yunan mitolojisinde zafer tanrıçası olan Nike'in MÖ. 3. yüzyıldan kalma "Kanatlı Zafer Heykeli" olarak yapılmış tasviri. 1884 yılından beri Paris'teki Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Helenistik Dönem'in en önemli ve güzel örneklerinden olan heykelin batı sanatını üst düzeyde etkilediği düşünülmektedir.

KRONOFOTOGRAFİ, FOTODİNAMİZM VE FÜTÜRİST FOTOĞRAF

Fütürist manifestonun genel anlamda Marinetti tarafından yayınlandığı bilinmektedir ancak kendi içindeki sanat dalları bölümlere ayrılarak bireysel manifestolarını yayınlamışlardır. Umberto Boccioni, Carlo Carra, Luigi Russolo, Giagoma Balla ve Gino Severini’de Foto dinamizm adıyla fotoğraf manifestosuna imzalarını atmışlardır.

Bu manifestonun başlangıcında Fotodinamizm ile kronofotografi²alanındaki farklılıklar ele alınmıştır. Manifestonun sahipleri Fotodinamizm’in, kronofotografi tekniğinin çıktığı andaki yenilik gibi algılanmasının yanlış olacağını savunmuşlardır. Fotodinamizm’in ortaya çıktığı dönemdeki var olan tasvir anlayışına karşıt oluşturmak ve kendi ideallerini anlatmada başarılı olmayı hedefleyen bir fotoğraf tekniği olarak anılmasını isterler. Fotodinamizm’i diğer fotoğraf alanlarıyla ve teknikleriyle bağdaştırmak isteyenlere bunun sadece fotoğrafın çıkışındaki tarihsel süreçten dolayı olabileceğini söylemişler ve bunun nedeni olarak da kameranın fiziksel özelliklerinin temel alınmasından kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Fütüristler; manifestolarında Sinematografinin, Kronofotografi’nin amaçları ve karakteristik özellikleriyle daha önceden fotoğraf aracılığıyla analiz edilmiş hareketin yeniden kurulumuyla (kompozisyon) ilgilenmediklerini söylemişlerdir.

Fütüristlere göre Sinematografi hareketin şeklini izlemez. Onu ritim için hiçbir estetik kaygı duymadan, parçalar ve bozar. Bu parçalara ayırma ve bozma işlemini ise mekanik bir keyfilikle, hiçbir kurala bağlı kalmadan yapmaktadır. Böylesi kaygıları tatmin etmek onun soğuk mekanik gücünde yoktur. Bunun yanı sıra, sinematografi asla hareketi tahlil etmemektedir. Hareketi tam olarak detaylarıyla tahlil eden Fotodinamizm’in oldukça aksine hareket film şeridinin karelerini bölmektedir. Sinematografi aynı şekilde hareketi sentezlemez de, ayrıca Fütüristler Sinematografi’nin devamlılık arz eden ve sabit bir akımda aktığı halde zamanla uğraşan bir süreölçer gibi çoktan soğuk bir şekilde parçalanmış olan gerçekliğin parçalarını yeniden bir araya getirdiğini söylemektedirler.

Fotoğraf da aynı şekilde farklı bir alandır; gerçekliğin mükemmel anatomik çoğaltımında yararlıdır. Sanatsal ve bilimsel araştırmalarda önemlidir. Ancak fotoğrafın kendi içindeki durağan amaçları Fütüristlerin ortaya attıkları Fotodinamizm’in amaçları ile örtüşmemektedir. Bu iki teknik kendi vasıflarına sahiptirler, önemlerinde ve amaçlarında birbirinden taban tabana farklıdırlar (Marnetti, 2008, s.47)

Tek bir fotoğraf klişesinde ya da devamlı bir film şeridinde yürütülen Marey’in Sinematografisi de, daha önceden çekilmiş, taranmış ve enstantanelere bölünmüş olan hareketi parçalayarak bir karede birleştirme tekniğini kullanmaktadır. Bu teknik bize hareketin tüm aşamalarını vermesine rağmen, fotoğrafa bakan izleyici zaman, hareketin kendi içindeki akışkanlığını ve hızını anlayamamaktadır. Bu da aksiyonunun bölündüğünü göstermektedir. Enstantane görüntüler sinematografininkilerle kıyaslandığında çok daha uzaktır, daha azdır ve daha bağımsızdır. Aslına bakılacak olursa Marey’in bir adamın sıçrayışını takip eden yüzlerce görüntüden kaydedilmiş olan fotoğrafının amacı, adeta genç öğrencilere bir sıçrayışın temel aşamalarını açıklamak ve öğretmek için tasarlanmış gibidir (Bragaglia, 1960, s.5) (Resim 2).

Resim 2: Marey’in “Uzun Atlama Kronofotografi” sine örnek” (1882-1883).

²Marey, farklı zaman dilimlerindeki anları aynı duyarlık üzerinde kaydedilmesine olanak tanıyan “kronofotograf” (chronophotography) olarak adlandırdığı teknikle 1880’li yıllarda birçok çalışma ortaya çıkartmıştır (Hannavy, 2008, s. 890-891).

Marey'nin sistemi, hareketi amacına en iyi şekilde hizmet eden temel ilkeleri açısından ele alır ve o noktada dondurur. Bu nedenle de bir seri anlık fotoğraftan eşit düzeyde tüme varılacak bir teoriyi tanımlar. Benzer şekilde, farklı konulara ait oldukları söylenebilir; çünkü evrenin bir kısmı yerinden çıkarıldıysa, hiçbir bağlantı birleşmez ve çeşitli görüntüleri birleştirmez. Bunlar foto grafiktirler, o anlıktırlar ve bir nesneden daha fazlasına aitlermiş gibi görünürler.

Marey'in sistemi, jimnastik ya da başka uygulamalar için yeterli olabildiği halde, Fütürist fotoğrafçılar için yeterli değildir. Üç derecede katı anlık beş çekim ile bırakın hissiyatı, hareketin çoğaltımını bile elde edemezler. Kronofotografi'nin hareketi yeniden oluşturmadığını ya da bu hissi vermediğini bildiklerinden dolayı Fütürist fotoğrafçılar bu tekniği benimsememişlerdir.

Fotodinamizm terimi ise ilk olarak 1911'de kendisinin ve kardeşi Arturo'nun çektiği fotoğrafları anlatmak için Anton Giulio Bragaglia tarafından kullanılmıştır (Arredamento, 200, s. 72). Fotodinamizm hareketi büyük bir istek ve etki ile tahlil eder, sentezler. Bunun nedeni, gözlem için parçalanmaya başvurmak zorunda olmasından ve bir hareketin devamlılığını, örneğin değişen ruh hallerinin ifadelerini değil ama aynı zamanda ifadenin ani dönüşümü ile sonuçlanan ani hacim değişimlerini de bir yüzeyde izlemek için fotoğrafın ve sinematografinin asla beceremediği kaydetme gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir bağırış, trajik bir duraklama, bir dehşet ifadesi, tüm bir evre, mükemmel bir dramının bütün dışsal açılımı tek bir işle ifade edilebilir ve bu sadece geliş ya da gidiş noktalarına uygulanmaz. Devam ederek başlangıçtan sona doğru uygulanır. Çünkü bu şekilde bir hareketin, hareketler arası evreleri de ayrıca yardıma çağrılabilir. Ayrıca Fütüristler, hareketin evrimi ve biçimi ile ilgili bir hareketi tahlil etmenin mutlak yolunun var olmadığına inandıkları için Fotodinamizm'in eksiksiz ve esaslı olduğunu beyan ederler.

Sanatçı tarafından oluşturulan bir resmin kompozisyonunda, gözlemlenen optik etkiler yeterli değildir. Yeterli olmayan bu etkiyi yeterli hale getirebilmek için resmin özellikleri ve nedenleri hakkında kesin bir analitik bilgi de çok büyük önem arz etmektedir. Sanatçı böylesi analiz ve tahlilleri nasıl sentezleyeceğini bilebilir, böylesi bir sentez aşamasında soyut analitik öğelerde var olmalıdır. Bu özelliklerde sadece Fotodinamizm'in bilimsel yönleri ile görünür hale getirilebilir

Aslında, her ritim sonsuz sayıda titreşim miktarından oluşmuş olduğundan, her titreşim sonsuz minör titreşimlerin ritmidir. İnsan bilgisi şimdiye kadar hareketi genel ritmi ile düşünüp tasvir ettiğinden, sonuç olarak bir hakaret zorla üretilmiştir. Bu da basit ve sınırlı olarak düşünülmüştür. Ancak Fotodinamizm bunu hareketin sonsuz küçük hesaplama aşamasına çıkararak, karmaşık olarak ele almış ve sunmuştur.

Her iki durumda da böylesi hareketleri temsil eden çizgilerin devamlı oldukları ve görüngünün gerçekliğini betimlemedikleri ortadadır. Gerçekte bu çizgiler birlik noktasının direnci tarafından tanımlanmış sonsuz sayıda minör titreşimlerinden biçimlenmiş olmalıdır. Bu düz bir devamlılıkla değil ama sonsuz etkenin sebep olduğu düzensiz bir hat ile hareket eder. Aynı şekilde gerçekçi hareketin sunumu sentezde daha etkili olacaktır, çünkü özünde yapay bir doğaya nazaran daha fazla analitik ve divizyonist³ bir değere sahip olacaktır.

Bu nedenle tıpkı Seurat'ın resimlerindeki önemli siyah beyaz Divizyonizm sorunu, (etkinin sentezi ve araçların analizi) Rood'un bilimsel girişimlerinde ortaya atıldığı gibi, hareket resimlemedeki etkinin sentezi ve araçların analizi olan hareketsetel Divizyonizm'e olan bugünkü ihtiyaç da Fotodinamizm tarafından şekillenmektedir. Bu sorun anatominin statik canlandırmada önem arz ettiği gibi bir hareketin anatomisinin de hareketin sunumunda vazgeçilmez bir öge olduğunun gösterilmesi ile zaten ortaya konmuş durumdadır. Böylece hareket halindeki nesnenin otuz farklı görüntüsüne ihtiyaç duyulmayacak ama mevcut figür azalmış görünürken sonsuz kat çoğaltılmış ve genişletilmiş olarak sunulmuş olacaktır. Fotodinamizm, o zaman hareket eden gerçekliğin inşasında olumlu verilerden sonuçlar elde edebilir, tıpkı fotoğrafın kendi olumlu sonuçlarını statik gerçeklik küresinde elde ettiği gibi.

Gerçekliğin hali ne durumda olursa olsun onu ilgilendiren kısmını karakterize eden formlar ve birleşimler arayışındaki sanatçı Fotodinamizm açısından iş, gerçekliğin dinamik bir sunumuna

³Fransızca division: ayırma, bölme anlamına gelir. Resim sanatında boya maddesinin palette karıştırılmadan tuvale küçük, noktamsı fırça vuruşlarıyla uygulanmasıdır.

geldiğinde araştırmalarını ve sezgilerini işler hale getirecek bir deneyim silsilesi oluşturabilir. Zaten herhangi gerçek bir hareketin gelişimini sanatsal bir idrake bağlayan sağlam ve önemli ilişkiler tartışılmaz ve kesin oldukları gibi gerçeklikle olan resmi benzerliklerinden de bağımsız halledirler.

Bu yolla genel olarak ışık ve hareket, hareket gibi davranan ışık ve bu nedenle ışığın hareketi Fotodinamizm'de ifşa edilmektedir. Işık görüngüsünün müphem⁴ doğası gereği ressamın hareketler arası durumlarda ne olduğunu bilebilmesi ve bireysel hareketlerin hacminden haberdar olması ancak Fotodinamizm ile gerçekleşebilir. Bunları anlık olaylarla tahlil edebilecek ve uçan bir figürün estetik değerindeki hareket üzerinde sonuçlanan Demateryalizasyon⁵ ve ışığa göre değişen, artışı ya da azalışı bilir hale gelecektir. Sanatçı arzulanan sentezi cisimleştirecek, sanat eserinin inşası için gerekli öğelere sadece Fotodinamizm ile sahip olabilecektir.

Sinematografi ve Marey'in eşit düzeydeki sistemi nedeniyle izleyici ansızın bir durumdan diğerine sürüklenmektedir. Bu nedenle de aksiyonun hareketler arası durumlarıyla ilgilenmemekte ve hareketi oluşturan durumlara karşı sınırlı kalmış durumdadır; fotoğrafla ise sadece bir anlık durumu görebilmektedir. Ancak bir evreyle diğeri arasında neler olup bittiğini hatırlayan, Fotodinamizm ile işler insani şartları belirsizleştirmekte ve hareketin belirsiz fotoğrafları haline gelmektedirler.

Bundan dolayı Fütüristler, fotodinamik işlerinde yer alan görüntülerin belirsiz ve ayırt edilmelerinin zor olduğunu söylediklerinde, Fotodinamizmin saf bir karakteristik yönünü ifade ettikleri sonucu çıkmaktadır. Fotodinamizmiğin görüntülerin kendileri kaçınılmaz bir biçimde harekete dönüştüklerinden, görüntüleri çarpıtılmış bir şekilde kaydetmek doğrudur ve asıl istenen de budur. Her şey hareket içerisinde demateryalize edilirken derinlerinde saf hareketi ve her şeyi hareket halinde görmeyi tercih ederler. Bu suretle fotoğrafı ulaşmaya çabaladığı yüksekliklere çıkarmayı denemektedirler, çünkü gerçekliğin birebir çoğaltılmasına uygun olması nedeniyle fotoğraf, böylesi bir yükseliş için büyük önem taşıyan öğelerden mahrum durumdadır. Hiç şüphe yok ki, o gülünç ve zalimce olumsuz öğenin yani aslında gülünç bir anlamsızlıktan başka bir şey olmamasına rağmen bu gün bir bilimsel güçmüş gibi sunulan anlık pozların boyunduruğu altına girmiş halledir. Ama hareket ile ilgili bilimsel analizin lafının geçtiği her yerde bu hareketin deformasyonunun araştırılması için gerçekliğin çoğaltılması da olabilir. Bu durum sadece bir değil, bir harekete uygulanan tüm değerlerin bir skalasına da sahip olduklarını gösterir. Bu fikri tekrarlıyor, ısrar ediyorlar onlar için önemli olan içsel ve dışsal özelliklerin takıntılı bir gösterimiyle kesin şekilde tasdikleyinceye değin hiçbir şekilde tereddüde ve yoğunluğa düşmeden ona sarılmış ve bu düşünceleri kabul ettirmeye çalışmışlardır. Şüphe götürmez bir şekilde bilinmektedir ki, varlıkların çoğaltılması yoluyla herhangi bir gerçeği daha baskın kişiliklerle zenginleştirebilecek olan değerlerin çoğaltımını da başarmışlardır.

Bu yolla eğer hareketin temel prensipleri tekrarlanırsa bir dansçı figürü(yarı havada ve bir ayağını oynatmakta olan) kendi yörüngesine sahip olmadığına ya da dinamik bir hissiyat sunmadığına dahi bir hareketi oluşturan durumlardan birindeki tekil donuk bir figüre kıyasla bir dansçıya daha çok benzeyecek, dans ediyor fikrini daha çok verecektir.

Fütürist sanatçılar özellikle fotoğraf alanında eser veren sanatçılar, her hangi bir nesnenin veya canlının sadece o anda bulunduğu yörüngesinin hisleri üzerinde hareketin sentezinin, hayatın baş döndürücü lirik ifade edilmesinin evrenin birlikte aralıksız titreştiği o muhteşem dinamik hissini araştırmışlardır. Sadece güdülerin estetik dışavurumunu değil aynı zamanda hareketin kendi mükemmel ve eksiksiz izini terk ettiğinde hissettikleri içsel, beyinsel ve fiziki duyularını da aktarmaya gayret göstermişlerdir.

Fütürizm, diğer sanat alanlarında kendisini gösterdiği gibi fotoğraf alanında kendisini göstermiştir. Çıktığı dönemde pek fazla fotoğraf sanatçısı olmamasına rağmen en etkili ve bu akımı en iyi şekilde ifade eden işlere yine fotoğraf alanında rastlamak mümkündür. Fütüristler anlık pozları zalim ve gülünç bulurlar, varlığın çoğaltılarak herhangi bir gerçeği daha baskın kişilerle zenginleştirebilecek olan değerlerin çoğaltımını başarmış olacaklarını düşünürler. Fotoğrafi arzulanan duyguların çoğaltılması için gerekli etkenleri diğerlerine sunabilmenin yolu olarak görmüşlerdir.

⁴Belirsiz. Açık seçik olmayan

⁵Sözcük anlamıyla maddelikten çıkma, madde niteliklerinin yitirilmesi anlamına gelmekte olup, Spiritüalizm'de "ruhun etkisiyle fiziksel bir oluşumun beş duyu ile algılanamaz duruma dönüşmesi" olarak tanımlanır.

Fütürizm akımının aktif bir şekilde var olduğu süre içerisindeki tek fotoğraf sanatçısı Anton Giulio Bragaglia'dır. Bu sanatçının Fotodinamizm (Bir üst bölümde derinlemesine analiz edilmiştir) adını verdiği çalışmaları bu akımın en önemli işleridir. Sanatçının esrarengiz bir şekilde ruh bilimine karşı bir ilgisi vardır. Bunu yine sanatçının "bir insan oturduğu sandalyeden ayağa kalktığı zaman sandalyesi onun ruhuyla doludur" sözünden anlayabiliyoruz (Resim 3). Sanatçı insanın mekân içinde olan hareketinin devamlılığının peşine düşmüştür. Çıplak gözün algılamayacağı bu hareketin devamlılığını fotoğraf makinesi yoluyla saptamaya çalışmış bunda da başarılı olmuştur.

Resim 3: Anton Giulio Bragaglia The Slap 1912, (Foto dinamik Portreler adlı çalışmalarına bir örnek.)

İnsanlara iç mekânda, koyu bir fon önünde basit hareketler yaptırmış ve bu hareketlerin dinamik kayıtlarını yapabilmek için de uzun poz süreleri kullanmıştır. Bunun nedeni hareket eden bir cisim belli aralıklarla net göstermek yerine hareketin biçimini saptamak ve bu görüntüyü fotoğraf makinesi yardımıyla çizmek istemesindedir. Sanatçının bu çalışmalarının içerisindeki en iyi örneklerinden biri "Keman Yayının Ritimleri" adlı çalışmasıdır (Resim 4). Bu çalışmada Viyolonsel çalan bir sanatçı vardır. Sanatçının bedeni hareketsiz durmaktadır ve buna karşın yayı tutan eli ve notalara basan elinin hareketini algılayabilmekteyiz. Özellikle notalara basan elinin birden fazla görünmesi hareket duygusunu ve bunun aşamalarının nasıl olduğunu izleyiciye göstermek adına oldukça başarılı olmuştur. Sanatçının diğer çalışmaları da bu etkiyi başarılı bir şekilde yansıtmaktadır.

Resim 4: Anton Giulio Bragaglia, The Hand of the Violinist, 1913 (Keman Yayının Ritimleri).

SONUÇ

Araştırmada Fütürizm Sanat Akımı ortaya çıkmadan önce Avrupa ve İtalya'nın durumu ele alınarak tarihsel arka plan verilmiş ardından, akımın nasıl doğduğu, fotoğraf sanatına olan etkileri ve önemini ortaya koyabilmek adına, fotoğraf alanı ile ilgili çalışan ve teorik olarak bu akıma kafa yormuş sanatçıların yapıtları ve bu akıma bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır.

Endüstri Devrimi'nin teknoloji alanında getirdiği yenilikler ile makine çağının yaşandığı 20. yüzyılda Fütürizm; makine estetiğini savunmuş, makineye övgüyü yapıtlarında ve manifestolarında ortaya koymuştur. 20. yüzyılda yaşanan tüm sosyo-ekonomik yenilikler fütürist eserlerin neden coşkulu, yoğun ve şiddetli olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Fütürizm gürültülü ve öfkeli bir tarzda kabul görmüş normlara, geleneklere ve kurumlara bir saldırı niteliği ile resim, heykel, seramik, fotoğraf, müzik ve tiyatro gibi birçok disiplini etkileyerek fütürist bayrağı altında toplamıştır. Yeni anlatım yollarının denenmesinde ve çağın enerjisinin verilmesinde kullandıkları hız ve devinim kavramları toplumuna yön veren sanatçı profiline fonksiyonelliğini anlaşılır kılmıştır.

İtalya'nın 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın diğer ülkelerindeki gelişmeleri yakalayamamış olmasından dolayı bir saldırganlık ve sabırsızlık içinde olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir ortamda İtalyan şair olan Marinetti'nin önceliğinde bu akım boy gösterdiği ve dava haline getirdiği düşüncelerinden inatla vazgeçmemesi ve tüm tepkilere rağmen akımı yaymak ve geliştirmek için çalışmaya devam etmesi sonucu Fütürizm bugünkü değerini kazanmıştır.

Söz konusu olan dönemde, günümüzdeki kadar geniş bir mecrada kullanılmaması ve fotoğraf teknolojisinin çağımızın güncel teknolojisinin gerisinde kaldığı gerçeği karşısında aslında fotoğrafın, Fütürizm akımının en iyi ve en etkili ifade araçlarından biri olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Fotoğrafın özellikle Fütürizm akımında kullanılması, akımın plastik ve duygusal açıdan kendisini daha çok ifade edebilme, daha anlaşılır olabilme ve adını duyurabilmesine yaptığı katkı göz ardı edilemez bir gerçektir.

Sonuç olarak, Fütürizm Akımının günümüzde de aktif bir şekilde rol oynadığını görmekteyiz. Özellikle teknolojinin getirileri sonucu Fotodinamizm ve sinema alanında yaşanan değişiklikler ve gelişmeler Fütürizm'in yaşamın ne kadarda içinde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, T. (2013). *Fotoğraf*, Ankara: Hangar Kitap.

Altıntaş, O., Akalın, T. (2019). *Resim sanatının kökeni ve günümüze geliş evreleri-mağara resimlerinden çağdaş sanata*. Ankara: Anıl Yayıncılık.

- Altay, Ö. (2011). *Fütürizm sanat akımının seramik sanatı üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Antmen, A. (2009). *20. yüzyıl Batı sanatında akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bragaglia, A. G. (1910). *Fütürist fotodinamizm*. 11 Nisan 1910 tarihinde bir broşür olarak *Poesia*'da (Milano) yayımlanmıştır.
- Erden, E., O. (2016). *Modern sanatın kısa tarihi*. İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- F. T. Marinetti. (2008), *Fütürist manifestolar kitabı*. (Çev. Tuna Yılmaz). İstanbul: AltıKırkBeş Yayın.
- Göktaş, Ç., M. (2015). Fütürizm sanat akımının oluşumunda fotoğrafın önemi. *Ulakbilge*, 3(5).
- Hannavy, J. (2008). ed. *Encyclopedia of nineteenth-century photography*. New York: Routledge.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kern, S. (2003). *The culture of time and space:1880-1918*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Lynton, N. (2004). *Modern sanatın öyküsü*. (Çev. Çapan, S. Öziş). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- M. Çudakova (1987). *Ye. Toddes, "Naslediye i put B. Eyhenbauma", O literature*. Rabotraznihet, İzd. "Sovetskiypisatel", Moskova.

Matematik Öğretmen Adaylarında Bilişsel Stil, Görsel Matematik Okuryazarlığı Ve Matematik Başarısı İlişkisinin İncelenmesi: Simetri Örneği

Emre Durasi¹, Gülay Yalim², Kübra Karadeniz³, Oğuz Yalçın⁴, Samet Şahiner⁵, Sinem İnce⁶,
Yasin Çetin⁷, Zeynep Şahin⁸, Zülal Kenar⁹, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çeziktürk^{10*}

Geliş tarihi: 10.09.2019
Kabul tarihi: 07.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 589-606
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 22%.

- ¹ Marmara University, Turkey,
emredurasi@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ² Marmara University, Turkey,
gulayyalim@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ³ Marmara University, Turkey,
kubrakaradeniz44@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6545-5397
- ⁴ Marmara University, Turkey,
yalcintug_01@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ⁵ Marmara University, Turkey,
abdussemadsahiner@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ⁶ Marmara University, Turkey,
sinem.yar@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ⁷ Marmara University, Turkey,
ctnysn@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ⁸ Marmara University, Turkey,
zeynep.sahin@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ⁹ Marmara University, Turkey,
zlal_10@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-7045-6028
- ¹⁰ Marmara University, Turkey,
ozlem.cezikturk@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7045-6028

* Sorumlu yazar

ÖZ

Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki matematik başarı düzeyleri, görsel matematik okuryazarlık durumları ve bilişsel stilleri varsa olası ilişkiler için, simetri konusundaki kavram yanlışları ve zorluklar konusunda ve aday öğretmenlerin niteliklerini açığa çıkararak incelenmiştir. Araştırma tasarımı olarak ilişkisel model kullanılmıştır. Örneklem ulaşılabilir örneklem yöntemiyle İstanbul'da bir devlet üniversitesinin 4. Sınıfında okuyan 80 aday öğretmeni içermiştir. Aday öğretmenler GEFT (Gizlenmiş şekiller grup testi) ve Görsel okuryazarlık testleriyle ölçülmüştür. Matematik başarısı araştırmacılar tarafından hazırlanmış matematik başarı testiyle ölçülmüştür. Simetri alan yazında fazla incelenmemiştir ve diğer konulardan daha fazla görsel içeriğe sahip olmasının yanı sıra geometrik düşüncenin gelişiminde ve öğrencilerin görsel yöneliminin gelişiminde önemli role sahiptir. Öğretmenlerin bu konuya yeterince önem vermemesinin sebepleri arasında simetri konusundaki becerilerinin azlığı gelebilir. Bu üç değişken arasında çok güçlü bir ilişki bulunamamıştır. Simetri eksenini bulmada ve simetri tanımlarında kavram yanlışlarına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Simetri konusunda alana bağımlı öğrenciler için bazı farklı analizler yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel stil, alana bağımlılık/bağımsızlık, görsel matematik okuryazarlığı, simetri

Cognitive Style, Visual Math Literacy and Mathematics Success of Preservice Mathematics Teachers: Symmetry Example

Emre Durasi¹, Gülay Yalim², Kübra Karadeniz³, Oğuz Yalçıntuğ⁴, Samet Şahiner⁵, Sinem İnce⁶, Yasin Çetin⁷, Zeynep Şahin⁸, Zülal Kenar⁹, Assist. Prof. Dr. Özlem Çeziktürk^{10*}

First received: 10.09.2019

Accepted: 07.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 589-606

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%.

¹ Marmara University, Turkey,
emredurasi@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

² Marmara University, Turkey,
gulayyalim@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

³ Marmara University, Turkey,
kubrakaradeniz44@gmail.com,

ORCID ID 0000-0001-6545-5397

⁴ Marmara University, Turkey,
yalcintug_01@hotmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

⁵ Marmara University, Turkey,
abdussemadsahiner@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

⁶ Marmara University, Turkey,
sinem.yar@hotmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

⁷ Marmara University, Turkey,
ctnysn@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

⁸ Marmara University, Turkey,
zeynep.sahin@marmara.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

⁹ Marmara University, Turkey,
zlal_10@hotmail.com

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

¹⁰ Marmara University, Turkey,
ozlem.cezikturk@marmara.edu.tr,

ORCID ID 0000-0001-7045-6028

* Corresponding Author

ABSTRACT

Mathematics teacher candidates' mathematical achievement scores on symmetry, visual mathematics literacy status and cognitive styles were investigated for possible relations, the misconceptions of concept and challenges on symmetry, qualities of prospective teachers to reveal the relationship, if exist. Correlational model was used as research design. Sample consisted 80 math teacher candidates who are studying in the 4th class in a state university in Istanbul and chosen by convenience sampling, where the researcher has identified the convenient group for study. Teacher candidates were tested with the GEFT (Confidential Shapes Group Test) and visual math literacy tests. Mathematical success is measured by the mathematics success test prepared by the researchers. Symmetry is not examined in the literature and it has more visual content than other subjects and plays important role in the development of geometric thinking and spatial orientation of the students. Among the reasons why the teachers don't give importance to this subject, that they don't have competence on symmetry. No significant relation between these three variables are found. They have some misconceptions as on finding the symmetry axis and on symmetry definitions. Some measures can be taken for field dependent students on symmetry as well.

Keywords: cognitive style, field dependent/independent, visual math literacy, symmetry

GİRİŞ

İnsanları diğer canlılardan ve kendi türlerinden ayıran en belirgin özelliği, düşünme yeteneğidir (Alkan & Güzel, 2005). Düşünebilme ve olaylardan anlam çıkarıp koşulları kendi lehine düzenleyebilme yeteneği yalnızca insanlarda görülür ve zamanla gelişir. Bunu sağlayan en önemli araçlardan biri matematiktir (Tural, 2005; aktaran Arslan & Yıldız, 2010). Matematiksel düşünme, “matematiksel teknik, kavram ve yöntemleri problem çözüme sürecinde dolaylı ya da doğrudan sistematik olarak kullanmak” şeklinde tanımlanabilir (Henderson, Marion, Fritz, Riedesel, Hamer, Scharf, et al. 2004; aktaran Arslan & Yıldız, 2010).

Deney ve gözlem akıl yürütmeyle desteklendiğinde anlam kazanır. Tüm kuralların ve işlemlerin temelinde akıl yürütme vardır ve o da olası bütün faktörleri ele alarak akılcı düşünme sürecidir (Umay & Kaf, 2005). Matematiği akıl yürütmelerle, keşfederek öğrenen öğrenciler, mantıklı ve anlamlı öğrenme sürecinde yaratabildiklerini görürler (Umay & Kaf, 2005). Yaşamın anlamlı bir biçimde sürdürülebilmesi için problemlere uygun çözüm üretilmesi elzemdir (Alkan & Güzel, 2005). Bir problemin çözümünde geçen belli başlı düşünme yolları ve muhakeme süreçleri yüksek matematik konularının öğretim ve öğrenilmesi içinde ayrıca bir önem taşımaktadır (Dreyfus, 1991; Delice & Sevimli, 2012). Öğrencilerin problemleri çözerken kullandıkları gösterimler, bizim onların nasıl düşündüklerini ve akıl yürüttüklerini anlamamızı sağlayabilmektedir. Örneğin, bazı öğrenciler problemleri sözel ifadelere indirgerken, bazıları uzamsal şekiller üzerinde durmaktadır (Umay & Kaf, 2005). Araştırmalar, öğrencilerin birbirlerinden farklı düşünme biçimlerine, akıl yürütme tarzlarına sahip olduğunu göstermektedir. Analitik, bütünsel (holistic), pratik, yaratıcı gibi çeşitli biçimlerde akıl yürütenler için kendi tarzlarına uygun öğrenme ortamların düşüncelerini daha kolay yapılandırabilmeleri için elzemdir (Umay & Kaf, 2005).

Matematiksel düşünme; bilişsel ve sosyal öğrenmeler ile iletilebilen bir yapıda olmalıdır. Bunun için ise, uygun öğrenme ortamı ve bu ortamda düşünce üretimine katkı sağlayabilecek farklı yaklaşımlarının sergilenmesi önem kazanmaktadır. Sorgulayan ve düşündüğünü rahatça söyleyebilen bireyler ve özellikle bunu bir de problem çözüme süreçlerine ekleyebilirlerse süreç daha faydalı olacaktır. Bu bağlamda öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerini geliştirecek, farklı öğrenme yaklaşımlarını kullanan öğrenme ortamlarının oluşturulması önem kazanmaktadır (Bukova, 2008). Bir matematik probleminin, farklı öğrenciler tarafından, farklı stratejilerle çözülmesi süreci beklenen ve hatta özellikle istenilen bir durum olmalıdır (Lowrie & Kay, 2001; aktaran Delice & Sevimli, 2012).

MEB (2017) müfredatı öğrencinin potansiyelini mümkün olduğu ölçüde geliştirmeye dikkat çekmektedir. Bunun için bilgi ve becerilerin kazandırılması esas alınmaktadır. Öğrencinin bilişsel stili ve görsel Okuryazarlığı potansiyeli hakkında bilgi verirken, matematik başarısı da bilgi, beceri ve anlayışını ortaya koymaktadır. İlkokul 2.sınıftan itibaren simetri kavramıyla uzamsal yönün gelişimine vurgu yapılmaktadır. Kazandırılması hedeflenen beceriler arasında tablo, resim ve grafik şeklinde görsel olarak sunulan bilgiyi okuyabilme, yorumlayabilme, değerlendirebilme, kullanabilme ve yeni görsel durumlar oluşturma becerileri oldukça ön plandadır (MEB, 2017). Literatürde bu beceriler görsel okuryazarlığı ifade eder (Heinich, Molenda, Russell & Smaldino, 1996). Öğrenci, hedeflenen bu kazanımlara ulaşırken zihinsel olarak öznel bir yol izler. Bu yol, öğrencinin bilişsel stilini ifade eder ve bu stil, kişiden kişiye değişebilir. Örneğin, bir öğrenci bir kavram ya da bilgiyi öğrenirken, o bilgi ya da kavramı içinde bulunduğu bağlama bağlı olarak veya bu bağlamdan bağımsız olarak değerlendirip özümseyebilir. Yapılan çalışmalar takip edilen bu stratejilerin bireyde görsel ya da içsel olup olmamasına göre farklılaştığını ortaya koymuş ve içsel referansı tercih eden bireyler “alan bağımsız”, görsel referansa yönelen bireyler ise “alan bağımlı” olarak nitelendirilmiştir (Goodenough; Aktaran Somyürek & Yalın, 2007). Bu durum, öğrencinin zihinsel aktiviteleri esnasında kullandığı bilişsel stili yansıtmaktadır.

Bilişsel stil

Öğrencilerin akademik başarılarını nelerin etkilediğini anlamak amacıyla eğitimle ilişkili pek çok değişken incelenmiş ve bu değişkenler çeşitli araştırmaların konusunu oluşturmuştur. Bu değişkenlerden birisi olan bilişsel stiller son yıllarda öğrenciler arasındaki akademik başarı farklılıklarını açıklamak

amacıyla kullanılan ve bu konuda yüksek beklentiler oluşturan önemli bir etkidir. Bilişsel stiller öğrenci başarılarını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (Çakan, 2005).

Bilişsel süreçler, çevreden edinilen bilgiler, görsel ve sözel olarak kodlanarak bellekte saklanmaktadır. Bilişsel stratejiler, saklanan bilginin daha mukavemetli ve daha hızlı hatırlanabilmesini amaçlamaktadır. Görsel okuryazarlığı destekleyen ve altyapısını oluşturan birden fazla bilişsel öğrenme kuramı vardır. En önemlilerinden biri 20. Yüzyılın hemen başlarında Max Wertheimer tarafından temeli atılmış, Wolfgang Köhler ve Kurt Koffka'nın ilkelerine geliştirdiği Gestalt kuramıdır. Gestalt "her görünende, tek tek her parçanın birbirini etkilediği ve kendisi, parçalarının toplamından daha çok olan örgütlü bir bütün" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda parça parça ifadelerin, bilişsel olarak örgütlenmesi anlam ifade edecektir. Hatta parçaların etkileşimi bütünden daha fazla olacaktır.

Bilişsel stil bireylerin bilgiyi alma, organize etme, kullanma ve saklamada tercih ettiği yöntemleri ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır (Wapner ve Demick 1991; Witkin ve ark., 1977, aktaran Çakan, 2005). Bilişsel stil terimi bilgiyi işleme ve öğrenme ortamına aktarma sürecinde kullanılan stratejilerdeki bireysel farklılıkları tanımlamada ve açıklamada kullanılır (Riding & Rayner, 1998). Bilişsel stili bireyin sorun çözmede, algılamada ve hatırlamada kullandığı yöntem, tutum ve biçim şeklinde tanımlayabiliriz. Bilişsel stiller, günlük yaşamda kazanılan basit alışkanlıklardan ve çevreyle elde edilen öğrenme stratejilerinden önemli ayrımlar gösterir. Çünkü bilişsel stiller yavaş yavaş, deneyimlerle şekillenen birer kişilik özelliğidir (Kalyan-Masih, 1985). Bilişsel stil bireylerin nasıl öğrendiği, algıladığı, düşündüğü ve problem çözdüğü ile ilgidir (Simpson, Portis & Wieseman, 1994).

Bilişsel stilin iki kutuplu olma özelliği (alan bağımlı-alan bağımsız) bilişsel stilin "bireysel fark" değişkeni olmasını belirlediğinden en temel özelliktir. Yani bilişsel stil iki farklı biçimde bilgi işleme yöntemini temsil eder. Bu iki kavram arasındaki fark bilişsel stilin, "bireylerin deneyimleri farklı biçimlerde düzenleyerek anlam, değer, beceri ve strateji oluşturmaları" olarak, buna karşın öğrenme stilini, "anlam, değer, beceri ve stratejilerin bireylere özgü, tutarlı biçimde değiştirilmesi" olarak tanımlanmıştır (Akar, 2007).

Görsel matematik okuryazarlığı

Okuryazarlığın, farklı tanımları mevcuttur; Reinking (1994) "alfabe ile yazılı metinleri okuyabilme ve yazabilme" olarak tanımlarken National Research Council (NRC, 1989) öğrencilerin okuma-yazma ile ilgili faaliyetlerinin yanında sayısal, mantık ve matematiksel işlemlerin de farkında olunması demiştir. Görsel ve matematik okuryazarlığı gibi diğer okuryazarlıkların, genel okuryazarlığın bir alternatifi olmadığı ancak bir parçası veya destekleyicisi olduğu unutulmamalıdır (Chauvin, 2003; Reinking, McKenna, Labbo & Kieffer, 1998; Sims, O'Leary, Cook & Butland, 2002). Bu okuryazarlıklara günlük yaşamda duyulan ihtiyaçtan dolayı, "okuryazarlık" kavramı birçok ülkelerin eğitim sistemlerinde temel amaçlarından biri olmuştur. Bu durum "günlük hayatta karşılaşılan problemlerin çözümünde matematiksel bilgiyi, düşünceyi ve karar verme süreçlerini kullanabilme becerisi" (OECD, 2006) şeklinde tanımlanan "Matematik Okuryazarlığı (MOY)" için de geçerlidir. MOY yetisine sahip olabilmek çeşitli seviyelerde matematikle ilgili temel yeterlik ve becerileri gerektirmektedir. Bunlar; matematiksel işlemlerin gerçekleştirilmesi, matematiksel düşünme ve kavrama, matematiksel içerikle ilgili bilgi sahibi olma ve bu içerikle uygulamalar yapma becerileri gibi beceri ve yeterliklerdir.

Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)' nün üç yıllık aralıklarla düzenlenir ve 15 yaş grubundaki öğrencilerin günümüz bilgi toplumuyla ilgili bilgi ve becerileri kullanabilme yeteneğini ölçmeyi amaçlayan bir tarama çalışmasıdır. PISA projesinde üzerinde durulan "okuryazarlık" kavramı öğrencinin bilgi ve potansiyelini geliştirip, topluma daha etkili bir şekilde katılmasını ve katkıda bulunmasını sağlamak için yazılı kaynakları bulma, kullanma, kabul etme ve değerlendirmesi, matematiksel işlemlerin gerçekleştirilmesi, matematiksel düşünme ve kavrama gibi becerileri içerir (Akyüz & Pala, 2010; EARGED, 2008, aktaran Bekdemir & Duran, 2012). Buradan yola çıkarak birçok okuryazarlık çeşidinin tanımlandığı söylenebilir. Bu okuryazarlıklara günlük yaşamda duyulan ihtiyaçtan dolayı, "okuryazarlık" kavramı birçok ülkenin eğitim sistemine girmiş ve hatta eğitim sisteminin temel amaçlarından biri olmuştur (Bekdemir & Duran, 2012). Bunlardan biri olan matematik okuryazarlığı Akyüz ve Pala (2010)'ya göre matematik eğitimcilerinin dikkatini çeken önemli bir konudur.

Günümüzde normal bir yaşam düzenini sürdürebilmek için görsel okuyup anlama, analiz ve değerlendirme, kısaca görsel okuryazar olma gerekliliği vardır. Görsel Okuryazarlık (GOY) tanımları arasında “tablo, resim ve grafik gösterimlerini okuyabilme, yorumlayabilme, değerlendirebilme, kullanabilme ve bunlarla yeni, yaratıcı görsel durumlar oluşturma becerisi” yer alabilir (Debes, 1968; Heinich, Molenda, Russell & Smaldino, 1996; Hortin, 1980; Wileman, 1993, aktaran Bekdemir & Duran, 2012). Bekdemir ve Duran (2012)’a göre tüm bunlardan yola çıkarak farklı okuryazarlıkların kesişmesinden doğan sanatsal matematik veya görsel matematik okuryazarlığı gibi yeni okuryazarlıkları, tanımlamak zorunlu hale gelmektedir.

21. yüzyılda hızla gelişen teknoloji görsel gereksinimi artırmaktadır. İnsanlar içinde yaşadığı çağa uyum sağlayabilmek ve bilginin yeni boyutlarına ayak uydurabilmek için görsel okuryazarlık kavramı ortaya çıkmıştır. Debes ve arkadaşları tarafından 1969 yılında “Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneği”ni (International Visual Literacy Association) kurmuşlardır. Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneği (Visual Literacy Association- IVLA) (2006) Debes’in (1969-68,961) yaptığı görsel okuryazarlık. IVLA’ya tarafından resmi görsel okuryazarlık tanımı olarak kabul görmüştür. Buna göre; görsel okuryazarlığı bireyin görme esnasında sahip olduğu ve diğer duyuşsal deneyimleri ile geliştirdiği görme yeteneklerinin bir bütünü olarak görür. Gelişmiş ülkelerde 20. Yüzyılın ortalarına doğru kavramsallaşmaya başlasa da ilkel insanın günümüze kadar gelmeyi başaran mağara duvarlarındaki resimler, figürler görsel okuryazarlığın daha eski olduğunu göstermektedir. Antik Yunanda görsel okuryazarlık Platon ve Sokrates tarafından ilk kavramsal temelleri atılmış ve geometri öğretmek için görsel imgelerden yararlanmışlardır.

Görsel okuryazarlığı ülkemizde ilk olarak, “ görsel okuma ve görsel sunu” Türkçe dersi öğretim programında yer almıştır (MEB 2005). Daha sonra müfredat değişikliklerinde görsel okuryazarlığın önemi giderek artmış ve en son yapılan müfredat değişikliğinde; MEB (2017) müfredatı öğrenci potansiyelinin mümkün olduğu ölçüde geliştirmeye dikkat çekmiştir. Bunun için de bilgi ve becerilerin kazandırılması esas alınır.

GOY diğer okuryazarlıklarla parça bütün ilişkisi içerisinde (Kellner, 1998). Bu da; soyut düşünceleri canlı, inandırıcı ve bildik, anlaşılır yaparak farklı şekillerde aynı düşünceyi işleme yeteneği kazandırmasından dolayı MOY (matematik okur yazarlığı) ile daha güçlüdür (Feinstein & Hagerty, 1994; İpek, 2003). Bu güçlü ilişki “Görsel Matematik Okuryazarlık (GMOY)” adında yeni bir okuryazarlık kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Görsel okuryazarlık kavramını gelişimine katkıda bulunan.1982 yılına gelindiğinde görsel okuryazarlığın dilsel ve şekilsel boyutuna ilişkin kavramların ortaya çıkması için Braden ve Hortin tarafında haritalar yapmışlardır (Robertson 2007). Chomsky (1957,1964,1968,1975). Chomsky’nin dil üzerine yaptığı çalışmalarda görsel okuryazarlık için “evrensel gramer” kavramı kullanmıştır (aktaran Hortin,1994). Görsel okuryazarlık Debes’in kavramsallaştırmasından sonra eğitim-öğretim ortamlarında teorik ve uygulama olarak yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır (Box & Cochenour, 1985). Bundan sonra Web tabanlı internet ağının yaygınlaşması dünyanın insanların büyük çoğunluğu görsel okuryazarlıkla karşı karşıya kalmıştır Avrupa da 1990 yıllarında eğitim müfredatına giren görsel okuryazarlık, 2000 yıllarında eğitimin temelini oluşturmuştur. Türkiye’de 2004 Milli Eğitim Müfredatına görsel okuryazarlık girmiş, 2017 yayınlanan yeni müfredatla daha önemli hale gelmiştir.

Literatür incelendiğinde görsel matematik okuryazarlığı ve matematik başarısı ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır (Duran ve Bekdemir, 2013; Uysal ve Yenilmez, 2011; Özdemir, Duran ve Kaplan, 2016). Duran ve Bekdemir (2013), ilköğretim 7.sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmada görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algısının, görsel matematik başarısının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algısının, görsel matematik başarısının anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar da vardır. Şefik & Dost (2016), matematik öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri incelemiştir. Öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı kavramının anlamına ilişkin sınırlı bilgiye sahip oldukları belirlemiştir. Stokes (2002), görsel okuryazarlıkla ilgili yaptığı literatür çalışmasında görsel okuryazarlık kavramının kapsamlı bir incelemesi için öğrenme stilleri ve demografik özellikler gibi diğer faktörler arasındaki ilişkiyi

ilişkilerin belirlenmesi gerektiği söylemiştir. Bu doğrultuda alan bağımlı/bağımsız bilişsel stillerin, görsel matematik okuryazarlığı ve matematik başarısı arasındaki ilişki önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Ülkemizde alan bağımlı/bağımsız bilişsel stiller, görsel okuryazarlık ve matematik başarısını üzerine yapılan çalışmaların yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Simetri

Geometri, günlük hayatta, bilimde, sanatta eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine katkıda bulunarak, öğrencilerin içinde yaşadıkları dünyayı daha yakından tanımalarına yardımcı olan bir yapıdadır (Baykul, 2002). Simetri; geometrinin, doğanın, şekillerin temel bir parçası (Knuchel, 2004) ve müfredatlarda önemli bir kavram olmasının yanı sıra estetik duygularını da geliştiren bir araçtır (Son, 2006; Olkun, 2006). Olasılık, cebir ve geometride problem çözmede de rutin ve rutin olmayan problemlerin çözümlerinde önemli bir rol oynar (Leikin, Berman & Zaslavsky, 2000; Allendofer, 1969; Köse, 2012). Matematiğin bütünü içerisinde birçok alanda yeri vardır. Hatta ileri düzeylerde grup teorisinde bile simetri kavramı yer almaktadır. Etkili kullanılabilmesi öğrencinin simetri kavramı ile ilk tanıştıkları ilköğretim yıllarında, kavramı iyi kazanmaları ve anlamlandırmaları ile mümkündür (Köse ve Özdaş, 2009). Simetri kavramının temeli eşlik kavramı birinci sınıfta başlar (MEB, 2009). Bu kadar anahtar bir kavramda yaşanan sorunlar simetri konusunun yeterince anlaşılmadığını ortaya koymaktadır (Küchemann, 1980; Orton, 1999; Seidel, 1998'den aktaran Aksoy & Beyazıt, 2010; Son 2006). Son (2006) göstermiştir ki bazı öğretmenler paralelkenarın simetri eksenini olduğunu düşünmekte ve bazılarının da yansıma simetrisi ile ilgili yeterli kavramsal bilgiye sahip olmadığı, öğrenciye simetriyi öğretirken kavramsal bilgidен çok eşleme, katlama gibi yöntemlere odaklandıklarını belirtmiştir. Yine öğretmenler yansıma ile dönme simetrisini karıştırmakta, yansıma simetrisinin tanımlanması istendiğinde dönme simetrisini tanımladıkları ve bu yüzden de öğrencilerin bu kavramları yanlış öğrendikleri belirlenmiştir (Karadeniz, Baran, Bozkuş & Gündüz, 2015).

Simetri kavramının 6-8. sınıflarda verilmesi öğrencinin geometrik düşüncesinin gelişmesi açısından önemlidir (Yavuzsoy-Köse, 2012). Yavuzsoy-Köse; araştırmalarında şeklin simetri doğrusu ile kesişmediği durumlarda simetriğinin yatay ve dikey doğruya göre belirlenmesinde başarılı oldukları diğer tüm durumlarda kavramsal hatalar yaptıkları gözlemlendi. Simetri konusu çocukların şekil kavramını oluşturmalarına yardım eder, problem çözmede rol oynar, estetik duygularının gelişmesine yardım eder (Hacısalıhoğlu-Karadeniz, 2015). Öğrencilerin yaşadıkları zorlukların Van Hiele teorisindeki geometrik düşünme düzeylerinden görsel dönemde olmaları ile ve şekillerin bir bütün olarak görülmesi ile alakalı olabilir. (Hacısalıhoğlu v.d., 2015). Hacısalıhoğlu araştırması sonucu, muhtemel kavram yanlışlarının kaynağını teşhis etmek açısından faydalı olabilir. Yavuzsoy-Köse (2012) araştırmasında şeklin simetri doğrusu ile kesişmediği durumlarda simetriğinin yatay ve dikey doğruya göre belirlenmesinde başarılı oldukları diğer tüm durumlarda kavramsal hatalar yaptıklarını belirtmektedir. Simetri konusu çocukların şekil kavramını oluşturmalarına yardım eder, problem çözmede rol oynar, estetik duygularının gelişmesine yardım eder (Hacısalıhoğlu-Karadeniz, vd.2015).Van de Walle, 2004; aktaran Hacısalıhoğlu-Karadeniz, 2015). Öğrencilerin yaşadıkları zorlukların Van Hiele teorisindeki geometrik düşünme düzeylerinden görsel dönemde olmaları ile ve şekillerin bir bütün olarak görülmesi ile alakalı olabileceği söylemektedir. Bu durumlar, çalışmada simetri konusunun seçilmesinde etkili olmuştur. Simetri konusu çocukların şekil kavramını oluşturmalarına yardım eder, problem çözmede rol oynar, estetik duygularının gelişmesine yardım eder (Hacısalıhoğlu-Karadeniz, vd.2015).

Simetri kavramı erken yaşlardan itibaren bilişsel olarak algılanabilen bir kavramdır. Simetri Weyl (1952) tarafından iki şekilde tanımlanmıştır. Bunlar; estetik uyum güzelliği ifade eden tanım, bir bütün içindeki çeşitli parçaların uyum içinde bileşimini ifade etmek için kullanılır. İkinci tanım, daha geometri bir kavram olan; doğruya göre uzaklığın ifade ederek tanımlanmıştır. Simetriyi uygulandığı şeklin özelliklerini değiştirmeyen bir dönüşüm olarak tanımlanmaktadır (Leikin, Berman, Zaslavsky, 1997). Simetri öğrenciler tarafından öğrenilmesinde önemli değişkenler vardır (Küchemann,1981: Lima,2006: Xistouri,2007: Köse, 2008). Bunlar; şeklin karmaşıklığı, simetri doğrusunu yönü, şeklin simetri doğrusu ile kesişmesi, şekildeki doğru parçasının simetri doğrusu ile açısı, kâğıt çeşididir. Bu değişkenler öğrencinin simetri kavramının öğrenmesinde çeşitli zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Simetri

konusu çocukların şekil kavramını oluşturmalarına yardım eder, problem çözmede rol oynar ve estetik duygularının gelişmesine yardım eder (Hacısalıhoğlu-Karadeniz, vd.2015, Van de Walle, 2004; aktaran Hacısalıhoğlu-Karadeniz, 2015). Öğrencilerin yaşadıkları zorlukların Van Hiele teorisindeki geometrik düşünme düzeylerinden görsel dönem de olmaları ile ve şekillerin bir bütün olarak görülmesi ile alakalı olabilir (Çeziktürk-Kipel, 2015).

İlköğretim matematik öğretim programında simetri kavramı ilköğretim ilk kademedeki simetri modelinin eşlikle açıklanması, doğruya göre simetri şekillerinin çizilmesi simetriye ilişkin temel kazanımlardır. İlköğretim ikinci kademesinde simetri, dönüşüm geometrisi başlığı altında yer almaktadır. 7. Sınıf kazanım yansımanın açıklanması, 8.sınıf kazanımı koordinat düzleminde bir çokgenin eksenlerden birine göre yansıma, orjin etrafında dönme altında görüntülerini belirleyerek çizer. Simetri kavramının 6-8. sınıflarda verilmesi öğrencinin geometrik düşüncesinin gelişmesi açısından önemlidir (Yavuzsoy-Köse, 2012).

İlkokul 2. sınıftan itibaren simetri kavramı bazında uzamsal yönün gelişimine önem verilmektedir. Kazandırılması istenen beceriler; tablo, resim ve grafik şeklinde görüntülü olarak sunulan bilgiyi okuyabilme, yorumlayabilme, değerlendirebilme, kullanabilme ve yeni görsel durumlar oluşturabilme sayılabilir (MEB, 2017). Literatür ise bu becerilere matematik görsel okuryazarlığı ismini vermektedir (Heinich, Molenda, Russell,& Smaldino, 1996). Bu kazanımlara ulaşmak bilişsel olarak öznel bir yol ister. Bu da bilişsel stil olarak adlandırılabilir. Bir kavram ya da bilgi öğrenilirken, o bilgi ya da kavramı içinde bulunduğu bağlama bağlı olarak veya bu bağlamdan bağımsız olarak değerlendirmek içsel referansı tercih etmek veya etmemek olarak yorumlanabilir ki bu da alandan bağımsız veya bağımlı olmak olarak açıklanır (Goodenough; Aktaran, Somyürek & Yalın, 2007). Bu araştırmada matematik öğretmen adaylarında simetri konusunda bilişsel stil, görsel matematik okuryazarlığı ve matematik başarısı arasındaki olası ilişkiler incelenmesi amaçlanmıştır. Bilişsel stil alana bağımlılık ve alandan bağımsızlık boyutları bazında düşünülmüştür.

YÖNTEM

Bu çalışmada amaç, matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki kavram yanlışları, zorlukları kadar üstün oldukları yanları keşfetmek ve bu yanların görsel matematik okuryazarlığı ve bilişsel stilleri arasında varsa ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Simetrinin görsel bir konu olması sebebi ile görsel okuryazarlığı yüksek öğrencilerin bu konuda başarılı olması beklenmektedir. Simetri aynı zamanda referans alınan noktalara göre değiştiğinden (Çeziktürk-Kipel, 2015), alana bağımlılıkla bağdaşacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada ‘Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki matematik başarı puanları, görsel matematik okuryazarlığı durumu ve bilişsel stilleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?’ sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın alt soruları,

1. Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki matematik başarı puanları ile görsel matematik okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki matematik başarı puanları ile bilişsel stilleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Matematik öğretmen adaylarının görsel matematik okuryazarlığı durumu ile bilişsel stilleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki kavram yanlışları nelerdir?
5. Matematik öğretmen adayları simetri konusunda nerelerde zorluk çekmektedirler? Sorularından oluşmaktadır.

Araştırmanın Modeli/ Deseni

Araştırma matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki başarıları, görsel matematik okuryazarlığı ve bilişsel stilleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçladığından nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma deseni olarak üç değişkenin birbirleriyle olan ilişkileri incelendiğinden

ilişkisel tarama modellerinden korelasyonel uygulanmıştır. Korelasyonel araştırma modelinde, değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklama ve sonuçları tahmin etme fırsatı sunmaktadır (Tekbıyık, 2015).

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da bir devlet üniversitesinin 4. sınıfında öğrenim görmekte olan ve Öğrenme Stilleri dersini alan 31 matematik öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Örnekleme tespit ederken seçkili örneklem alma yollarından biri olan uygun örnekleme yolu tercih edilmiştir. Uygun örneklemede araştırmacı için elverişlilik önem kazanmakta ve grup bu şekilde belirlenmekte ve araştırma verileri o gruptan toplamaktadır (Büyüköztürk vd. 2011). Matematik öğretmen adaylarının simetri konusundaki kavram yanlışları, zorlukları kadar üstün oldukları yanları keşfetmek ve bu yanların görsel matematik okuryazarlığı ve bilişsel stilleri arasında varsa ilişkiyi ortaya çıkarmanın amaçlandığı bu çalışmada ilköğretim matematik öğretmen adaylarıyla çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması/Süreç

Veri toplamak amacıyla öğretmen adaylarına GEFT (Gizlenmiş Şekiller Grup Testi), Görsel Matematik Okuryazarlığı Testi ve Simetri Başarı Testi olmak üzere 3 test uygulanmıştır. Literatürde pek incelenmediği için ve diğer konulara göre daha fazla görsel içeriği olduğu için simetri konusu seçilmiş ve iki gün bilişsel stillere, bir gün diğer testlere ayrılmıştır. Matematik Aday öğretmenlerine sınav döneminde aldıkları dersin testine ek olarak bu testler verilmiş ve ölçüm yapılmıştır.

Alana bağımlılık/Alandan bağımsızlığı ölçen bilişsel stil testi (GEFT)

Gizlenmiş Şekiller Grup Testi (GEFT), büyük ve karmaşık bir şeklin için gizlenmiş basit bir şekli bulmaya çalıştıkları bir bilişsel stil belirleme testidir. Yüksek not alan kişilerin alandan bağımsız oldukları, düşük not alanların da alana bağımlı olduklarına karar verilir. Öğrencilerden 10 dakika içinde örnek sayfalar (ilk 7 şekil araştırma amaçlı verilmiştir) dışında 18 soru içindeki basit şekilleri bulmaları istenir. Witkin, Oltman, Raskin & Karp tarafından 1971 yılında geliştirilmiş GEFT testi 3 bölüm ve toplamda 25 sorudan oluşmaktadır. Testte içlerinde basit bir şeklin olduğu karmaşık şekiller verilmektedir. İlk bölümde 7, ikinci ve üçüncü bölümde 9 soru bulunmaktadır. Katılımcılara ilk bölüm için 2, diğer iki bölüm için 5'er dakika olmak üzere toplamda 12 dakika süre verilmekte ve soru içindeki gizlenmiş basit şekilleri bulmaları istenmektedir. İlk bölüm araştırma niteliği taşımakta ve puanlamaya dâhil edilmemektedir. İkinci ve üçüncü bölümdeki 18 soru her birinin doğru yanıtı 1, yanlış yanıtı 0 olacak şekilde puanlanmaktadır. Buna göre sonuçlar 0-18 arasında değişmekte ve aritmetik ortalamadan yüksek alanların alandan bağımsız bilişsel stile, düşük alanların ise alana bağımlı bilişsel stile sahip oldukları düşünülmektedir.

Görsel Matematik Okuryazarlık Ölçeği

Görsel matematik okuryazarlık ölçeği (Ek 2), görsel matematik okuryazarlığı ile ilgili öz-yeterlilik algılarını doğrudan ve en kolay şekilde belirlenmesi bakımından 5'li Likert tipi ve 38 maddeden oluşmaktadır. 2012 tarihinde Duran ve Bekdemir tarafından geliştirilmiştir. 36 madde olumlu 2 madde olumsuzdur. En düşük puan 37, en yüksek puan 185'tir. Olumlu maddeler, "hiçbir zaman" seçeneğinden "her zaman" seçeneğine yani 1'den 5'e; olumsuz maddeler ise "hiçbir zaman" seçeneğinden "her zaman" seçeneğine yani 5'den 1'e doğru (ters olarak) puanlanmıştır. 15-25 dakika arası süren sınavda yüksek puan alanların görsel matematik okuryazarlığının yüksek olduğu düşünülmektedir. Buna göre ölçekteki her madde "hiçbir zaman", "nadiren", "bazen", "sık sık" ve "her zaman" şeklinde derecelendirilmiştir. Simetri konusuyla yakından alakalı olduğu düşünülen örnek ve ilişkili maddeler şunlardır:

- Aynı düzlemdeki iki doğrunun birbirine göre durumlarını gösterebilirim.
- Geometrik bir şekli parçalayarak yeni geometrik şekiller elde edebilirim.
- Geometrik şekilleri kenar özelliklerine göre sınıflandırabilirim.
- Cisimlerin döndürülmesini anlamda zorluk çekebilirim.
- Şekilleri verilmiş bilgileri daha kolay yorumlayabilirim.

Veri Toplama Araçları (Simetri Başarı Testi)

Araştırmacılar tarafından literatüre dayanarak hazırlanan Matematik Başarı Testi çoktan seçmeli ve açık uçlu 12 maddeden oluşmaktadır (Ek1). Dokuz uzmanın görüşleri doğrultusunda simetri konusundaki çalışmalar ışığında geliştirilmiştir. Soruların bazıları alan yazında benzerleri bulunsa da (Atasay & Erdoğan, 2017; Leikin, barman & Zaslavsky, 1997; Yavuzsoy-Köse, 2012) sorular tamamen araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Simetri tanımı, basit şekillerde simetri eksenini, simetri eksenine göre yansıma, farklı kâğıt tiplerinde simetri çizilmesi ve 3 tane simetri konusunu işleyen problem, 1 tane de dilde simetri konusunu işleyen bir sorudan oluşan testin puanlamasında kısmi notlar da verilmiştir. Ayrıca her soru için doğru veya yanlış kodlaması da yapılarak soru bazlı bir veri alınması da amaçlanmıştır. Testin değerlendirilmesi uzmanların hazırladığı değerlendirme kriterlerine göre (simetri konusu alt başlıkları, literatürde bilinen kavram yanlışları, zorluk düzeyleri ve tanımsal problemler) belirlenmiştir. Simetri tanımı, basit şekillerde simetri eksenini, simetri eksenine göre yansıma, farklı kâğıt tiplerinde simetri çizilmesi ve 3 tane simetri konusunu işleyen problemden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS programına girilerek her bir ölçme aracından elde edilen puanlarla ilgili ortalama, standart sapma ve yüzde hesapları gibi betimlemeli istatistikler belirlenmiştir. Ayrıca test sonuçları birbiri ile Pearson Product Moment korelasyon katsayıları ile hesaplanmıştır. İkili ikili yapılan ilişki testlerinde pozitif, negatif ve ilişkisiz olma durumu incelenerek anlamlı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Öğretmen adaylarının Gizlenmiş Şekiller Grup testi (GEFT), Görsel Matematik Okuryazarlığı testi ve Simetri Başarı testinden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 1’de verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 80 matematik öğretmen adayına uygulanan Görsel Matematik Okuryazarlığı Testi aritmetik ortalaması 161,15, GEFT testi aritmetik ortalaması 13,5 ve Simetri Başarı Testi ortalaması 63,56 olarak bulunmuştur. Aday matematik öğretmenlerinin Görsel Matematik Okuryazarlığı üst seviyelerde çıkarken, GEFT eğiliminin alandan bağımsızlığa doğru kaydığı gözlemlenmiştir. Simetri başarı testinde de yaptıkları belli başlı hatalar ve kavram yanlışları dışında genelde orta başarıda oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 1. Veri Toplama Araçlarından Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

	N	Min	Max	Ort	Std
Görsel	80	114	185	161,15	14,04613
Geft	80	2	16	13,5	2,28368
Simetri basari	78	29	91	63,5641	12,30098

Simetri başarı testinde öğrencilerin karşılaştığı zorluklar başlıklar halinde ayrıca ele alınmaktadır. Bu sayede en çok hatanın yapıldığı ve yanlışın bulunduğu alanlar tespit edilebilir.

Simetri Tanımı

Simetri başarı testinde (Ek-1) ilk soru simetri kavramının tanımını seçmeye yöneliktir. Katılımcıların ilk soruya cevapları Tablo 2’de verilmiştir. Simetri testinde birinci soruda simetri tanımı olarak düşünülebilir sorusuna en fazla verilen cevap katlama olmuştur en az verilen cevap fonksiyondur. Verilerin analizi sonrasında elde edilen bilgilere göre katlama, ayna ve yansıma seçenekleri simetri tanımı olarak en çok düşünülürken, fonksiyon ve hareket en az tercih edilen iki seçenek olmuştur. Bu cevaplardan katlama, dönüşüm ve yansıma uzman görüşlerine göre en doğru tanımlar olarak farklı kaynaklardan alınmıştır.

Tablo 2. Simetri Tanımı İçin Verilen Cevaplar

Tanım	Yüzdesi	Açık tanım
Katlama	% 78,2	Katlama ile oluşan eşlik (yanlış cevap olarak- Atasay& Erdoğan, 2017)
Ayna	% 64,1	Ayna görüntüsü(yanlış cevap olarak)

Selfie	%26,9	Selfie çekme
Dönüşüm	%48,7	Biçim ve ölçü koruyan dönüşüm(Aksoy & Beyazıt, 2014, aktaran Atasay & Erdoğan, 2017; Leikin, Barman & Zaslavsky, 1997; alıntı Yavuzsoy-Köse, 2012)
Yansıma	%75,6	Bir doğruya uzaklık korunumlu yansıma(Grenier, 1988; aktaran Yavuzsoy-Köse, 2012)
Fonksiyon	%15,4	Birebir fonksiyon
Hareket	%21,8	Nesnelerin onu aynı bırakan hareketi(Stewart, 2007, aktaran Atasay & Erdoğan, 2017)

Simetri Eksenini Belirleme

Dikkat çeken diğer bir nokta ise öğretmen adaylarının simetri eksenini belirlemede yaptıkları hatalardır. Başarı testinin ikinci sorusunda paralelkenar, çember, çeşitkenar üçgen ve ikizkenar yamuğun simetri eksenlerinin bulunması istenmiştir. Çemberin simetri eksenini % 97,4, çeşitkenar üçgenin simetri merkezini %89,7, yamuğun simetri merkezini % 94,9 kişi doğru yanıtlarken paralelkenarda bu oran önemli derecede düşmüştür. Elde edilen verilere göre aday öğretmenlerin % 71,8'i paralelkenarın simetri eksenini yanlış bulmuştur. Literatürde benzer sonuçları bulan çalışmalar bulunmaktadır (Köse & Özdaş, 2009; Atasay & Erdoğan, 2017, Hacısalihoğlu-Karadeniz, 2015). Bu durumun nedeni olarak paralelkenarın 2 eş parçaya ayrılabilmesi ancak bunun için 180 derecelik bir dönmeye ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Dönme simetrisi ile yansıma simetrisinin ayrımının yapılamaması aynı şekilde dikdörtgen ile paralelkenarın da birbirine karıştırılıyor olması bu sonucu çıkarmış olabilir. Simetri testindeki problemlere verilen doğru cevap yüzdeleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Simetri Problemlerine Verilen Doğru Cevap Yüzdeleri

Saat problemi	Dönme simetrisi-I	Dönme simetrisi-II	598
% 65,4 doğru	% 64,1 doğru	% 19,2 doğru	

Simetri problemleri

Hem dönmenin hem de yansımanın olduğu sorularda hata oranının çoğaldığı gözlemlenmiştir. Dönme simetrisi-II problemi böyle bir problemdir. Araştırmalar dönme simetrisinin yansıma simetrisine göre öğrenciler tarafından daha zor anlaşıldığını ortaya koymaktadır (Çeziktürk- Kipel, 2015; Atasay & Erdoğan, 2017). Özellikle Atasay& Erdoğan (2017) mandala şekillerindeki simetri eksenlerini bulmalarını istedikleri öğrencilerin şekli bölen dönme simetrisi eksenlerini uzatarak doğruya göre simetri ile karıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Şekli noktalara bölerek simetriyi göstermede başarılı oldukları, ama şekli bütün olarak düşündüklerinde dönme simetrisi eksenini ve dönme açısını bulmada zorluk çekebildikleri gözlemlenmiştir. Atasay& Erdoğan (2017), öğrencilerin dönme simetrisinin olduğu yerlerde yansıma simetrisini göremeyince simetri olmadığını düşündüklerini gözlemlemiştir.

Dil

Simetri problemlerindeki anlamaya dayalı sorularda öğretmen adaylarının % 79,2 sinin doğru sonuca ulaştığı belirlenmiştir. Bu sonucu simetri problemlerindeki cevap yüzdesi ile birleştirirsek, dilin bir faktör olduğu kesindir ancak iki şekilde etki ettiği söylenebilir. Birincisi soruyu anlamada, ikincisi ise sorunun içindeki simetriyi anlamadadır. Örneğin saat probleminde (şekil1) simetriyi doğru anlamalarına rağmen soruda isteneni yanlış anladıkları için doğru sonuca ulaşamayanlar olduğu gibi, sorudaki iki aşamalı simetriyi yanlış çözenler de soruyu yapamamışlardır.

3- Dijital bir saat önce yatay, ardından dikey bir aynada yansıtılmıştır. Arkadaşı ile buluşma saati olarak **22,51** i söyleyen bir kişi buluşmaya saat 15:30 da gittiğine göre buluşmaya arkadaşından önce mi sonra mı gitmiştir?

Şekil 1 Simetri testindeki saat sorusu

Simetri Ekseninin Konumu

Testte bulunan 5 6 ve 7. sorular eksenlerin konumunun şekillerin simetriğini bulabilmedeki etkisini ölçme amaçlı hazırlanmıştır. Eksenlerin durumuna göre cevapların yüzdesi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Eksenlerin Durumuna Göre Cevapların Yüzdesi

Eksenlerin durumları	Yüzde
Eksene değme	% 97,4 doğru
Eğik eksen	% 82,1 doğru
Eksenle kesişme	% 97,4 doğru

Öğrenciler simetri ekseninin konumunu belirleme sorularında yüksek yüzdeyle doğru yanıtlar vermişlerdir. Eksene değmede öğrencilerin %97,4'ü doğru yanıt verirken, eğik eksen sorusunda öğrencilerin %82,1'i doğru cevaplar verirken, %17, 9'u yanlış cevaplar vermişlerdir. Son olarak Yavuzsoy-Köse'nin (2012) çalışmasının aksine öğrencilerin %97,4'ü eksenle kesişmeye ilişkin sorulara doğru yanıt verirken, %2,6'sı yanlış cevaplar vermişlerdir. Çünkü o çalışmada bu tür problemlerin en büyük sorun yaratan problemler olduğu belirtilmiştir.

Bulduğumuz sonuçlar Köse & Özdaş'ın (2009, aktaran Atasay & Erdoğan, 2017) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Literatürde eğik eksenin öğrenciler için zorluk oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bizim çalışmamızda yanlış oranı % 18 olarak belirlenmiştir. Yani diğerlerine göre; eksene değme veya eksenle kesişme durumlarına göre daha çok hata çıkmıştır ama bu oran yine de çok fazla olarak görülmemektedir.

Arka Fonun Etkisi, Karmaşık Şekil ve 3D

Testteki sorular incelendiğinde öğrencilerde arka fonun simetri almada etkili olup olmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Veriler incelendiğinde öğrencilerin kareli kâğıtta simetri almada % 6,4, noktalı kâğıtta % 3,8 yanlış yapmışken düz kâğıtta bu oranın %30,8 e yükseldiği görülmüştür. Atasay& Erdoğan (2017) da düz kâğıdın simetriği bulmada işleri zorlaştırdığını söylemiştir. Küchemann (1981) kullanılan kâğıdın kareli olması öğrenciler açısından şekillerin doğruya göre simetriğinin alınmasından güçlü bir yardımcı olduğu vurgulamıştır Öğrenciler kendilerinden emin olmadıklarında da sorunun bu kısmını boş bırakmış olabileceği göz önüne alınmalıdır.

Diğer soruda karmaşık bir şeklin simetrisinin alınması istenmiş ve %11,5 yanlış cevap verilmiştir. Atasay & Erdoğan (2017) karmaşık mandala şekillerinin simetri bulma işini zorlaştırdığını söylemiştir. 3 boyutlu şeklin simetriğini bulmada ise % 6,4 yanlış sonuca ulaşılmıştır. Aday öğretmenlerin aldıkları dersler sayesinde bu yönlerinin gelişmiş oldukları düşünülebilir.

Korelasyon sonuçları

Verilerin analizini yapmak için öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığı belirlemek için SPSS'te normallik testleri yapılmıştır. Simetri başarı testi dışında diğer iki değişken normal dağılım göstermemiştir. Normallik şartının sağlanmadığı değişkenler için değişkenin z-skoru hesaplanmış ve korelasyon testine bu yeni değişkenler sokulmuştur. Normallik şartı sağlandığı için (tablo 5) veriler arasındaki ilişki incelenebilir olarak düşünülmüştür. Görsel matematik okuryazarlığı, Geft ve Simetri testi sonuçları arasındaki korelasyon bulunarak Tablo 6 oluşturulmuştur.

Tablo 5. Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Stat	df	Sig.	Stat	df	Sig.
Görsel	0,125	78	0,004	0,933	78	0,000
Geft	0,235	78	0,000	0,744	78	0,000
Simetri- başarı	0,084	78	0,200	0,986	78	0,549

Tablo 6. *Bilişsel Stil, Görsel Matematik Okuryazarlığı ve Matematik Başarısı Arasındaki Korelasyona Dair Sonuçlar*

		Görsel	Geft	Simetri B.T.
Görsel (z-score)	Pearson	1	0,008	0,200
	Sig(2-tailed)		0,945	0,079
	N		80	78
Geft (z-score)	Pearson	0,008	1	0,289*
	Sig(2-tailed)	0,945	80	0,010
	N	80		78
Simetri-başarı	Pearson	0,200	0,289*	1
	Sig(2-tailed)	0,079	0,010	78
	N	78	78	

Testlerin ikili ilişkilerini incelemek için SPSS programından korelasyonel hesaplamalar yapılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde Gizlenmiş Şekiller Grup Testi ile Simetri Başarı Testinin arasındaki korelasyon katsayısının pozitif yönde daha yüksek olduğu, doğal olarak aralarındaki ilişkinin diğerlerine nazaran daha anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 3). Yine de bu ilişki % 29 larda kalmıştır. Bu da oldukça düşük bir yüzdendir.

Simetri testi ile GEFT testi için $r=0,289$ $p=0,010$ ve Simetri testi ile görsel okuryazarlık testi için $r=0,200$ $p=0,079$ sonuçları elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre simetri ve GEFT testi arasında pozitif yönde düşük bir ilişki vardır. Aynı zamanda simetri ile görsel okuryazarlık testi arasında da düşük bir ilişki vardır. Yani görsel okuryazarlığı yüksek öğrenciler simetri konusunda başarılıdır veya GEFT testinde yüksek puan alan öğrenciler simetri konusunda başarılı gibi düşünceler gerçeği yansıtmayabilir. Geft ile simetri başarı testi korelasyonuna gelince 0,05 seviyesinde birisinden yüksek alanın öbüründen de yüksek aldığı ve bunun tersinin de olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ortaöğretim programında simetri konusu 11. sınıfta bulunmakta ve son konu olması itibari yetiştiremeyen öğretmenler tarafından genelde üstü örtülü kalan bir konudur. Ortaokulda ise 8. sınıfta anlatılmakta ama kazanımlar içerisinde dönme simetrisi kavramı bulunmayıp şeklin bütünü dördürülmesinden çok koordinat sistemi üzerinde noktasal işlemler yapılmaktadır. Simetri konusunda alandan bağımsız bilişsel stile sahip öğrencilerin daha başarılı oldukları düşünüldüğünde alana bağımlı öğrencilerin de başarılı olması için bir şeyler yapılabilir. Farklı konularla bağlantıları kurulabilir, geometri, uzamsal beceriler, matematik ve sanat ile günlük hayat bağlantıları artırılıp konunun daha somut hale gelmesi sağlanabilir.

Bu çalışma ile matematik başarısının görsel matematik okuryazarlığı altında simetri konusu, matematik öğretmenlerinin bilişsel stilleri incelenmiştir. Matematik öğretmen adaylarına üç farklı test uygulanmış ve testlerin korelasyonlarına bakılmıştır. Görsel okuryazarlık testi bir çeşit algı anketi, GEFT testi ve simetri testi ise sorulara doğru cevap vermek üzerine hazırlanmış testlerdir. Matematik öğretmen adaylarına son olarak simetri testi uygulanmıştır. Simetri testinden sonra görsel okuryazarlık testi uygulanmış olsaydı, matematik öğretmen adayları neyi bilip neyi bilmediklerini bu teste ifade edebilirlerdi. Görsel okuryazarlık testinin 18 maddesinin simetri testinin ve GEFT testinin sorularıyla alakalı olmadığı ortaya çıkması, korelasyon ilişkisinin olmadığından çıkarılabilir. Görsel okuryazarlık testi, şekilleri okuyabilme, tanıyabilme, ifade edebilme ile alakalı içeriğe sahiptir. Biz testimizde zorluk derecesi çok yüksek şekiller seçilmemiştir. Ancak zorluk derecesi yüksek şekiller muhteva etmesi durumunda sonuç ta değişebilirdi.

Simetri testi ile geft ($r=0,289$ $p=0,010$) simetri ile görsel okuryazarlık ($r=0,200$ $p=0,079$) sonuçları düşünüldüğünde iki korelasyon katsayısının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Araştırma daha büyük bir örneklem ile tekrarlandığında sonuçlar değişebilir. Ayrıca simetri yerine farklı bir konu seçilse sonucun da daha farklı olabileceği tahmin edilmektedir.

Bu araştırmada simetri testi en son uygulanmıştır. Eğer öğretmen adaylarına önce simetri testi uygulanıp simetri kavramındaki eksiklerini fark etmeleri sağlansaydı görsel okuryazarlık anketine daha gerçekçi yanıtlar verebilirlerdi. Bu noktada öğrenciler üst bilişsel farkındalıklarının yeterince gelişmemiş olabilir ve kendileri de neyi bilip bilmediğinin farkında olmayabilirler.

Görülmüştür ki, son sınıf öğrencilerinin hâkim olması gereken simetri konusunda kavram yanılgıları ve yanlış bilgiler söz konusudur. Simetri tanımı olarak katlamada %78,2, aynada %64,1 yanlış oranı ve saat sorularındaki yanıtlar buna örnek olarak verilebilir. Aradaki anlamlı ilişki göz önüne alındığında, matematik öğretiminde simetri konusuna ağırlık verilmesi öğrencilerin gelişimi ve kavrayışlarına pozitif etki yapacaktır. Uygun zamanda yeterli eğitimi alamamış öğrenciler, son sınıf olsalar bile hâlâ, temel ve prensipsel hatalar yapabilmektedir. Bunun önüne geçmek için ilkökul ve lisedeki belli bölümlerde simetri eğitimindeki kalite artırılmalıdır.

Ayrıca Görsel Okuryazarlık Testi daha çok şekilleri okuyabilme, tanımlayabilme, ifade edebilme ile alakalıdır. Simetri testindeki şekiller ise basit düzeyde kalmıştır. Görsellerin zorluk derecesi değişse farklı sonuçlar elde edilebilir. Belki görsel okuryazarlık testi yerine uzamsal beceri testi verilebilirdi. Bir de simetri konusu yerine farklı bir topik seçilse sonuç ta daha farklı olabilirdi.

Öğrencilerin bakış açısını belirlemek, öğrenci merkezli eğitim programlarının geliştirilmesi, uygulaması ve değerlendirmesi için faydalı olabilir. Öz-yeterlik algısı ile başarı arasında yakın ilişki olduğundan (Pajares, 2001; Senemoğlu, 2009) öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığıyla ilgili öz- yeterlik algılarının belirlenmesi matematik başarısının artırılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Araştırmacıların bu konuda katkıda bulunması faydalı olabilir.

Araştırmada kullanılan testler için aday öğretmen öğrencilerin bilişsel stilleri, görsel matematik okuryazarlığıyla ilgili öz yeterlik algılarını bireysel veya grup olarak belirleyebilen, uygulanması ve cevaplanması kolay birer ölçek olduğu söylenebilir. Geçerlik ve güvenilirlik detayları da üstte verilmiştir. Bu bağlamda bir değişiklik gözlemlenilmemiştir.

Araştırmada belirlenen kavram yanılgılarının üstüne gidilmeli ve öğrencilerin bu konuda tartışıp konuyu daha iyi anlamaları sağlanmalıdır. Aday öğretmenler de bu sorunların olması, ilerde öğretmen olduklarında kendi öğrencilerinde de benzer sorunlar çıkacağına temel bir göstergesidir. Araştırmanın belirlediği kavram yanılgıları (paralelkenarın simetri ekseninin olmadığı halde var denilmesi (Köse & Özdaş, 2009; Atasay & Erdoğan, 2017; Hacısalihoğlu-Karadeniz, 2015), simetri tanımında ayna kavramından bahsedilmesi, dönme simetrisinde ayna simetrisine oranla daha fazla zorluk çekilmesi (Çeziktürk-Kipel, 2015; Atasay & Erdoğan, 2017), dönme simetrisi ve ayna simetrisinin birlikte olduğu sorularda yüksek oranda zorluk çekilmesi, eğik simetri ekseninin işleri zorlaştırması (Yavuzsoy-Köse, 2012 kadar değil) ve simetri kavramını içeren problemlerde problemi anlamada gene büyük oranda simetri kavramının tanımında hem fikir olunmadığı için ve simetri sorularındaki düz arka fonun sorunun anlaşılmasında zorluk yaratması) literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir. Simetri kavramı anlatılırken bu noktaların üzerinde önemle durulması lazımdır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Makalenin önceki sürümü UEYAK 1 kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akar, G.K. (2007). *Conceptions of Between-ratios and within-ratios*. Unpublished Doctoral Dissertation, Penn State University, State College, USA.
- Aksoy, Y., & Bayazit, İ. (2010). Simetri kavramının öğrenim ve öğretiminde karşılaşılan zorlukların analitik bir yaklaşımla incelenmesi. In M.F. Özmantar & E. Bingölbali (Eds.) *İlköğretimde karşılaşılan matematiksel zorluklar ve çözüm önerileri*, 187-215.
- Akyüz, P., Pala, N., (2010). PISA 2003 Sonuçlarına göre öğrenci ve sınıf özelliklerinin matematik okuryazarlığının problem çözme becerilerine etkisi. *İlköğretim Online*, 9(2), 668- 678.

- Alkan, H., & Güzel, E. B. (2005). Öğretmen adaylarında matematiksel düşünmenin gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 221-236
- Allendoerfer, C. B. (1969). The dilemma in geometry. *The Mathematics Teacher*, 62(3), 165-169.
- Alpan, G., (2008). Görsel okur-yazarlık ve öğretim teknolojisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Aralık 2008*, V,II, 74-102.
- Arslan, S. & Yıldız, C. (2010). 11. sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünmenin aşamalarındaki yaşantılarından yansımalar. *Eğitim ve Bilim*, 35, 17-31
- Atasay, M. & Erdoğan, A. (2017). Matematik ile sanatın ilişkilendirilmesi: Mandala desenlerinin simetri öğretiminde kullanımı. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6,2, 58-77.
- Baykul, Y. (2002). *İlköğretimde Matematik Öğretimi (6-8. Sınıflar için)*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Bekdemir, M. & Duran, M. (2012). İlköğretim öğrencileri için görsel matematik okuryazarlığı Özyeterlik algı ölçeği (GMOYÖAÖ)'nin geliştirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 89-115.
- Box, C.A. & Cochenour, J. (1998). Visual literacy: What do prospective teachers need to know? *Visual literacy in life and learning*, The 19th Annual Conference of the International Visual Literacy Association. Published in Virginia.
- Bukova-Güzel, E. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının matematik öğretmen adaylarının matematiksel düşünme süreçlerine olan etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(4), 678-688.
- Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E.K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Chauvin, B.A. (2003). Visual or media literacy? *Journal of Visual Literacy*, 23(2), 119-28.
- Çakan, M. (2005). Bilişsel stiller ile yabancı dil başarısı arasındaki ilişki: 8. sınıf Fransızca örneği. *İlköğretim Online*, 4(1).
- Çeziktürk-Kipel, Ö. (2015). Simetri ve dönme eksenlerinin düzlem simetri gruplarının anlaşılmasındaki önemi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, X(I), 243-258.
- Delice, A., & Sevimli, E. (2012). Analiz Dersi Öğrencilerinin integral hacim hesabı problemlerindeki çözüm süreçlerinin düşünme yapısı farklılıkları bağlamında değerlendirilmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri, Dergisi*, (36), 95-113.
- Dreyfus, T. (1991). Advanced mathematical thinking processes. In D. Tall (Ed.), *Advanced mathematical thinking* (pp. 25-41). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Duran, M., Bekdemir, M. (2013). Görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algısıyla görsel matematik başarısının değerlendirilmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 27-40.
- Feinstein, H and Hagerty, R. (1994). *Visual literacy in general education at the University of Cincinnati*. Visual literacy in the digital Age: Selected readings from the annual conference of the International Visual Literacy Association (25th Rochester, New York, October 13-17, 1993,205-212.) (ERIC Document Reproduction Service No. ED 370 602).
- Hacısalihoğlu- Karadeniz, M., Baran, T., Bozkuş, F., & Gündüz, N. (2015). İlköğretim Matematik öğretmeni adaylarının yansıma simetrisi ile ilgili yaşadıkları zorluklar. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 6(1), 117-138.
- Heinich, R., Molenda, M., Russell, J., & Smaldino, S.E. (1996). *Instructional media and technologies for learning (5th Ed.)*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Hortin, J. A. (1980). *Visual literacy and visual thinking*. ERIC Number: ED214522

- Hortin, J. A. (1994). Theoretical Foundations of visual learning. In D. M. Moore & F. M. Dwyer (Eds.). *Visual literacy: A spectrum of visual learning* (S. 5-29).
- İpek, İ. (2003). Bilgisayar, görsel tasarım ve görsel öğrenme stratejileri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 2(9), 68-76.
- Kalyan-Masih, V. (1985). Cognitive performance and cognitive style. *International Journal of Behavioral Development*, 8(1), 39-54.
- Kaplan, A., Öztürk, M. (2014). 2-8. sınıf öğrencilerinin simetri kavramını anlamaya yönelik düşünme yaklaşımlarının incelenmesi, *İlköğretim Online*, 13(4), 1502-1515.
- Kellner, D. (1998). Multiple literacies and critical pedagogy in a multicultural society. *Educational Theory*, 48(1), 103-122.
- Köse (2008). *İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin dinamik geometri yazılımı Cabri Geometriyle Simetriyi anlamlandırmalarının belirlenmesi: Bir eylem araştırması*, Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Köse, N.F. (2012). İlköğretim öğrencilerinin doğruya göre simetri bilgileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 274-286.
- Köse, N.F. ve Özdaş, A. (2009). İlköğretim 5. Sınıf öğrencileri geometrik şekillerdeki simetri doğrularını Cabri geometri yazılımı yardımıyla nasıl belirliyorlar?. *İlköğretim Online*, 8(1), 159-175.
- Knuchel, C. (2004). Teaching symmetry in the elementary curriculum. *The Mathematics Enthusiast*, 1(1), 3-13.
- Kuchemann, D. (1980). Children's difficulties with single reflections and rotations. *Mathematics in School*, 9(2), 12-13.
- Leikin, R., Berman, A. and Zaslavsky, O. (1997). Defining and understanding symmetry. In E. Pehkonen (Ed.). *Proceedings of PME 21*(3), 192-199.
- Leikin, R., Berman, A., & Zaslavsky, O. (2000). Applications of symmetry to problem solving. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 31(6), 799-809.
- Lima, I. (2006). *De la modélisation de connaissances des élèves aux décisions didactiques des professeurs – Étude didactique dans le cas de la symétrie orthogonale*, thèse de doctorat, Université Joseph Fourier, Grenoble I.
- MEB. (2017). *Matematik dersi öğretim programı ve kılavuzu (5-8.Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2015). *İlkokul Matematik Dersi 1, 2, 3 ve 4. Sınıflar Öğretim Programı*. 1 Haziran 2018 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden erişildi.
- MEB. (2009). İlköğretim Matematik Dersi 1-5. Sınıflar Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 1 Eylül 2011 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr> adresinden erişildi.
- NRC. (1989). *A report to the nation of the future of mathematics education*. Washington, DC: National Academy Press.
- OECD. (2007). *PISA 2006: Science competencies for tomorrow's world. I*, OECD Publications.
- Olkun (2006). Yeni öğretim programlarını inceleme ve değerlendirme 60 raporu: Matematik öğretim programı inceleme raporu. *İlköğretim-Online*, 96-111. 1 Ocak 2018 tarihinde <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden erişildi.
- Özdemir, F., Duran, M., Kaplan, A. (2016). Ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algıları ile problem çözme beceri algılarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 9(4), 532-554.

- Pajares, F. (2001). Toward a positive psychology of academic motivation. *Journal of Educational Research, 95*, 27-35.
- Riding, R. & Rainer, S. (1998). *Cognitive styles and learning strategies: Understanding style differences in learning and behavior*. London: David Fulton Publishers.
- Reinking, D. (1994). *Electronic literacy* (Perspective Series No. 1-PS-N-07). Athens: GA and College Park, MD: The National Reading Research Center.
- Reinking, D., McKenna, M. C., Labbo, L. D., & Kieffer, R. D. (1998). *Handbook of literacy And technology: Transformations in a post-typographic world*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Robertson, M.S.M. (2007). *Teaching visual literacy in the secondary English/ language arts classroom: An exploration of teachers' attitudes, understanding and application*. 1 Temmuz 2018 tarihinde <http://krex.k-state.edu/dspace/handle/2097/269> adresinden erişildi.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Simpson, F.M., Portis, S.C. & Wieseman, R.A. (1994). *Changing the cognitive style of Preprofessional students*. Montgomery, AL: Auburn University Montgomery, (ERIC Document Reproduction Service No. ED 382 612).
- Sims, E. O 'Leary, L., Cook, J. & Butland, G. (2002). Visual literacy: What is it and do we need it to use learning Technologies effectively, Winds of Changing in the Sea of Learning, *Proceedings of the 19th Annual Conference of the Australian Society for Computers in Tertiary Education (ASCILITE)*, Auckland, New Zealand, 8-11 December 2002
- Somyürek, S. & Yalın, H. İ. (2007). Bilgisayar destekli eğitim yazılımlarında kullanılan örgütleyicilerin alan bağımlı ve alan bağımsız öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Journal of Turkish Educational Sciences, 5*(4), 587-607.
- Son, J. W. (2006). Investigating preservice teachers' understanding and strategies on a student's errors of reflective symmetry. *Proceedings of the 30th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. Prague: Charles University, Faculty of Education, 5, 145-152
- Stokes, S. (2002). Visual literacy in teaching and learning: A literature perspective. *Electronic Journal for Integration of technology in Education, 1*(1), 10-19.
- Şefik, Ö., Dost, Ş. (2016). Ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı hakkındaki görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 10*(2), 320-338.
- Tekbıyık, A. (2015). *İlişkisel araştırma yöntemi. Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (M. Metin Ed.). (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tüzel, M.S. (2010). Görsel okuryazarlık. *TÜBAR-XXVII-/2010-Bahar*. 692-705.
- Umay, A., & Kaf, Y. (2005). Matematikte kusurlu akıl yürütme üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (28)*, 188-195.
- Uysal, E., Yenilmez, K. (2014). Sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik okuryazarlığı düzeyi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(2), 1-15.
- Weyl, H. (1952). *Symmetry*. Princeton University Press, Princeton: New Jersey. Witkin, H.A., Oltman, P.K., Raskin, E. & Karp, S.A. (1971). *Group Embedded Figures Test*. Palo Alto, CA: Consulting Psychological Press.
- Xistouri, X. (2007) Students' ability in solving line symmetry tasks. In D Pitta-Pantazi & GN Philippou (Eds). *Proceedings of the Fifth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education*. Lanarca, Cyprus: Department of Education, University of Cyprus.

Yavuzsoy-Köse, N. (2012). İlköğretim öğrencilerinin doğruya göre simetri bilgileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 274-286.

Yavuzköy-Köse, N. & Özdaş, A. (2009). İlköğretim 5. Sınıf öğrencileri geometrik şekillerdeki simetri doğrularını Cabri Geometri yazılımı yardımıyla nasıl belirliyorlar? *İlköğretim Online*, 8(1), 159-175.

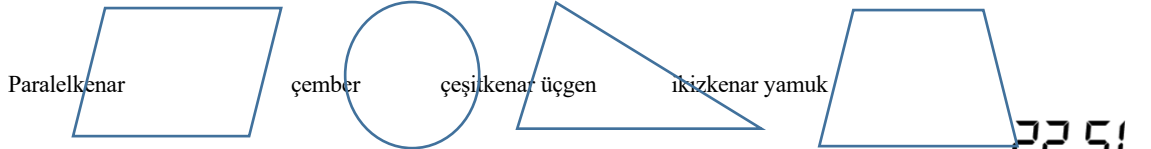
EK-1

Simetri Testi

1- Aşağıdakilerden hangileri simetri tanımı olarak düşünülebilir?

- katlama ile oluşan eşlik,
- ayna görüntüsü
- selfie çekme
- biçim ve ölçü koruyan dönüşüm
- bir doğruya uzaklık korunumlu yansıma
- Birebir fonksiyon
- nesnenin onu aynı bırakan hareketi

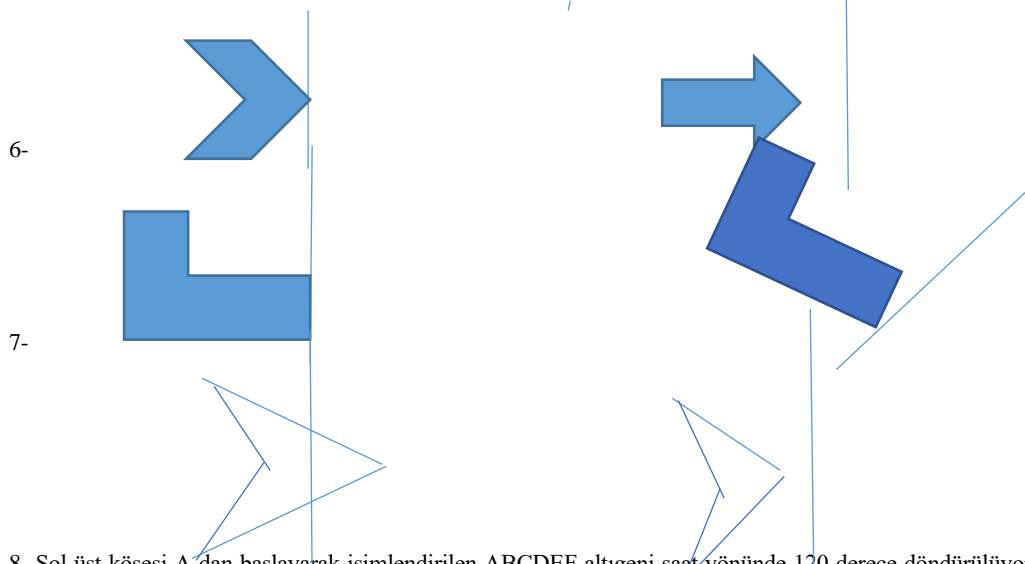
2- Aşağıdaki şekillerin simetri eksenlerini çizin.

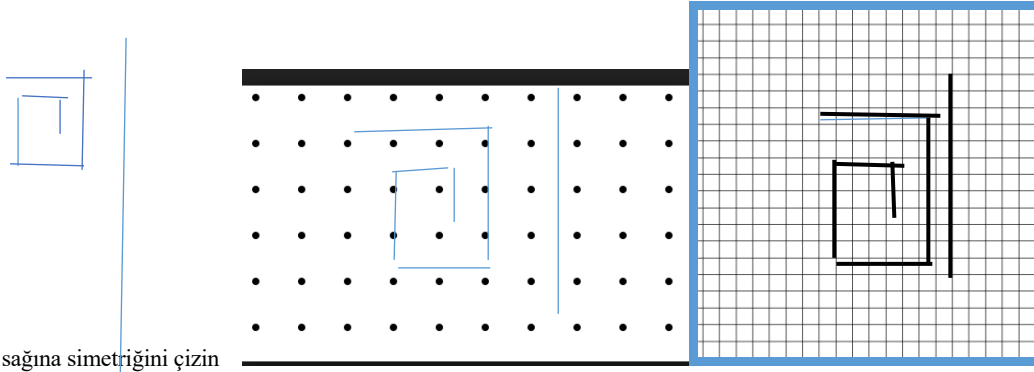
3- Dijital bir saat önce yatay, ardından dikey bir aynada yansıtılmıştır. Arkadaşı ile buluşma saati olarak söyleyen bir kişi buluşmaya saat 15.30 da gittiğine göre buluşmaya arkadaşından önce mi sonra mı gitmiştir?

4- Dikey aynada simetriği alındığında aynı okunuşa sahip 3-4-5 harfli kelimelere örnekler verin. ATA, ..., ...

5- Aşağıdaki şekillerde verilen şeklin simetri eksenine göre simetriğini çizin.

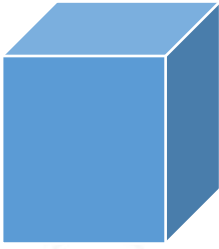

8- Sol üst köşesi A dan başlayarak isimlendirilen ABCDEF altgeni saat yönünde 120 derece döndürülüyor. Döndürme sonrası elde edilen altgenin de dikine simetri eksenine göre simetriği alınıyor. Buna göre, ilk durumda F noktasının bulunduğu köşeye, son durumda hangi nokta gelir?

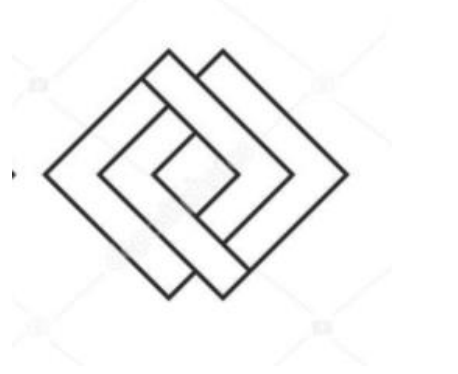

9- sağına simetrisini çiz

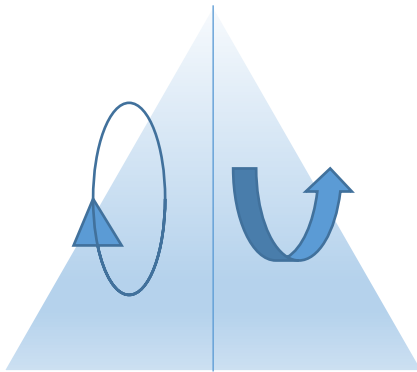
10-

11-

12-

Üstteki eşkenar üçgeni ortadaki simetri eksenini boyunca kesiyoruz. Oluşan iki parça dönme simetrisi açısı kadar tepe noktası etrafında zıt yönlere döndürülüyor. Taban köşeleri arasındaki mesafe hakkında hangileri söylenebilir?

- 1) Değişmez 2) yarıya iner 3) iki katına çıkar 4) kök üç katına çıkar 5) sıfırlanır

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerileri ile Benlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Necla Tuzcuoğlu¹
Öğr. Gör. Kadriye Efe Azkeskin²
Arş. Gör. Gülşen İlçi Küsmüş^{3*}
Arş. Gör. Özge Cengiz⁴

Geliş tarihi: 01.09.2019
Kabul tarihi: 07.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 607-623
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 11%.

¹Marmara Üniversitesi, Türkiye,
necla.tuzcuoglu@marmara.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-2864-2422

²Marmara Üniversitesi, Türkiye,
ekadriye@marmara.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-3041-500X

³Marmara Üniversitesi, Türkiye,
gulsen.ilci@marmara.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-2885-1176

⁴Marmara Üniversitesi, Türkiye,
ozge.cengiz@marmara.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-0628-3825

* Sorumlu yazar

ÖZ

Okul öncesi dönem çocukları içinde buldukları aile ve çevrede kazandıkları deneyimler yoluyla, günlük yaşamda karşılaştıkları problemleri izleme, tahminlerde bulunma, planlamalar yapma gibi adımlarla çözmeye çalışırlar. Duygu ve davranışlarında kendini kontrol etme ve düzenleme becerileri kazanan çocukta, olumlu benlik algısının oluşumu desteklenebilir. Dolayısıyla çocuklarda olumlu benlik algısının geliştirilmesi ve desteklenmesi açısından, söz konusu iki kavramın birbirlerine etkileri üzerine araştırmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmanın amacını; okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasındaki ilişkisinin incelenmesi ve çocukların öz düzenleme becerileri ile benlik algılarının demografik özelliklere göre (cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne ve baba öğrenim durumu, okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi) incelenmesi oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu; devlete ait okul öncesi kurumuna devam etmekte olan 220 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği” ve “DeMoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca çocukların öz düzenleme becerilerinin cinsiyet, yaş ve okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çocukların benlik algılarının ise anne ve baba öğrenim durumu ve okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi dönem çocukları, öz düzenleme becerisi, benlik algısı.

Analyzing the Relationship between Preschool Children's Self-Regulation Skills and Self-Perception

Dr. Öğr. Üyesi Necla Tuzcuoğlu¹
Öğr. Gör. Kadriye Efe Azkeskin²
Arş. Gör. Gülşen İlçi Küsmüş^{3*}
Arş. Gör. Özge Cengiz⁴

First received: 01.09.2019
Accepted: 07.10.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 607-623
Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹Marmara University, Turkey,
necla.tuzcuoglu@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-2864-2422

²Marmara University, Turkey,
ekadriye@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-3041-500X

^{3*}Marmara University, Turkey,
gulsen.ilci@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-2885-1176

⁴Marmara University, Turkey,
ozge.cengiz@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-0628-3825

* Corresponding Author

ABSTRACT

Preschool children try to solve the problems they encounter in daily life through predicting and planning by means of experiences gained in the family and the environment they live in. The formation of positive self-perception can be supported in the child who gains self-control and regulation skills in emotions and behaviors. Therefore, in terms of developing and supporting positive self-perception in children, it is thought that researches should be done on the effects of these two concepts on each other. In this reason; the aim of this research is to analyze the relationship between preschool children's self-regulation skills and self-perceptions and also to examine children's self-regulation skills and self-perceptions in terms of demographic characteristics (gender, age, number of siblings that they have, educational status of their mother and father, period of attending pre-school education). As a result of research, a significant positive moderate correlation was found between preschool children's self-regulation skills and self-perceptions. It was also determined that preschool children's self-regulation skills significantly differ according to their gender, age and period of attending pre-school education; children's self-perception also significantly differ according to educational status of their mother and father and period of attending pre-school education age.

Keywords: preschool children, self-regulation skills, self-perception.

GİRİŞ

Okul öncesi dönem çocuğun en üst düzeyde gelişim gösterdiği, merak ve düşünme potansiyeli ile öğrenmelerini gerçekleştirdiği kritik bir dönemi içermektedir. Bu dönemde çocuğun öğrenmeleriyle kazandığı deneyimler yetişkinliğe kadar olan yaşamında bir temel teşkil eder (Senemoğlu, 1994; Kartal, 2007). Bu nedenle okul öncesi eğitim çocuk için son derece öneme sahiptir. Okul öncesi eğitim çocuğun tüm gelişim alanlarını (bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimleri ile öz bakım becerilerini) desteklemek için gerekli, gelişimsel özelliklerine ve bireysel farklılıklarına uygun, içsel potansiyelini ortaya çıkarmasına yardımcı bir eğitim sürecidir (Kuru-Turaşlı, 2014). Okul öncesi dönemi de içine alan çocukluk yıllarında çocuk potansiyelini açığa çıkarırken belli başlı becerileri de kazanır. Bu becerilerden bir tanesi de öz düzenleme becerisidir.

Öz düzenleme becerisi, farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sosyal-bilişsel teoristlere göre öz düzenleme becerisi; çocuğun aktif şekilde öğrenme katılımını ailesinin, öğretmeninin ya da diğer talimat içeren etmenlerin varlığı olmadan gerçekleştirebilmesidir (Zimmerman, 1989). Zimmerman öz düzenlemeyi, bireylerin sadece çevre ile ilgili olaylarda kendi davranışlarını yürütme becerisi olarak değil, aynı zamanda bu beceriyi uygun koşullarda kullanabilmek için gerekli bilgi edinme zorunluluğu olarak ifade etmektedir. Ona göre öz düzenleme; kişisel amaçlara ulaşmada planlanan ve yönlendirilen düşünceler, duygular ve eylemleri içermektedir (Zimmerman, 2000).

Bu duygu ve düşünceler için Vygotsky zihinsel araçlar ifadesini kullanmıştır. İnsanların çekiç, kaldıraç gibi fiziksel araçları fiziksel kapasitelerini arttırmak için icat ettiği gibi, zihinsel yetenekleri için de zihinsel araçları kullandıklarına dair bir açıklama getirmiştir. Çünkü zihinsel araçlar dikkati toplama, hatırlama ve düşünme becerilerinde yardımcı görev üstlenmektedir. Vygotsky; dikkati, hatırlamayı ve düşünmeyi değiştirmede zihinsel araçların önemini vurgulamıştır (Bodrova, Germeroth ve Leong, 2013).

Sosyo-kültürel teoristler çocukların davranışlarını kişisel ve durumsal hedeflerinin zorluğunu yenerken izleme, kontrol etme, rehberlik ve planlama yaparak düzenlediğini ve bu davranışların öz düzenlemeyi meydana getirdiğini tartışmışlardır (Campbell, 1997; Diaz, Neal ve Amay-Williams, 1990; Akt.Grolnick ve Farkas, 2002). Duygu ve davranışların düzenlenmesinde önemli bir faktör olan öz düzenleme becerisi bebeklikten başlayarak yetişkinlik dönemine kadar aile ve çevrenin etkisiyle değişmektedir (Kochanska, Coy ve Murray, 2001).

Öz düzenleme becerisi, çocuğun davranış kontrolü, duygu yönetimi, dikkat ve dikkati sürdürülebilir becerileri olarak tanımlanmaktadır (Shonkoff ve Phillips, 2000). Öz düzenleme becerisinin erken yıllarda desteklenmesi; çocukların hem okul hem de gündelik yaşantılarında karşılaştıkları problemlerin çözümünde gayret göstermeleri, farklı güçlüklerle karşı mücadele etmeleri ve stresle başa çıkabilmede izlenecek yolları bulmaları ve kendilerine olan güvenleri açısından önem taşımaktadır (Schunk ve Zimmerman, 2001). Bu nedenle yaşamın ilk yılları öz düzenleme becerisi için kritik dönemi içermektedir diyebiliriz. Bu dönemde kazanılan öz düzenleme becerisi kalıcı olmakta ve öz düzenlemenin temelini oluşturmaktadır. Çocuklarda görülen davranış değişikliklerinin köşe taşı olan öz düzenleme becerisinin, çocukların benlik algısını da etkileyebileceği muhtemeldir.

Bireyin toplumla ve çevresiyle olan ilişkilerinin şekillenmesinde onlarla kurduğu etkileşimin birey üzerindeki etkisi kadar bireyin kendine ilişkin görüşleri de önemli rol oynamaktadır. Bireyin kendine ilişkin görüşleri benlik algısı kavramı ile nitelendirilmekte ve bu kavramı açıklarken psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik etkenlerin karşılıklı etkileşimi merkeze alınmaktadır (Zembar, Koçyiğit, Akşin Yavuz ve Tunçeli, 2018).

Benlik algısı; bireyin hayat boyunca yaşadığı olumlu veya olumsuz tüm deneyimler ile bu deneyimlerine yüklediği yargıların tümü olarak tanımlanmaktadır (Demoulin, 1999). Bee ve Boyd (2009) benliği, bireyin kendi benliğine atfettiği özellikler üzerindeki duygu, düşünce ve bilgileri olarak belirtmiştir. Başka bir tanımda benlik kavramı, çocuğun kendisi ile ilgili kafasındaki algıdır. Bu, çocuğun içine kapalı ya da girişken olmasını, güvenli olup olamayacağını belirlemektedir. Çocuğun benliği doğuştan gelen bir özellik olmayıp dünyayı seyrettiği bir gözlük gibidir ve başkalarıyla ilişkilerden ya da kendi duygu ve düşüncemizle ortaya çıkar. Başarı ya da başarısızlıkla okul yaşantılarından, uygun davranışı gösterme ile yaşatlarından, sevgi ve disiplin ile anne-babadan ve bir takım başka olaydan etkilenir (Yorulmaz, 2017).

Benlik algısına yönelik ülkemizde yapılmış araştırmalar incelendiğinde; söz konusu kavramın sosyal gelişim alanı ile ilgili konular ile birlikte ele alındığı ve ilişkisel boyutta incelendiği çalışmalara (Gizir ve Baran, 2002; Polat ve Akşin, 2015) rastlanmıştır. Ayrıca benlik algısının cinsiyete göre farklılaştığını bulgulayan araştırmalar (Bosacki, 2007; Sarıca, 2010; Şanlı, 2012; Akşin-Yavuz, Güven, Bayındır, Sezer ve Yılmaz, 2016) olduğu gibi; cinsiyete göre herhangi bir farkın olmadığını belirleyen araştırmalar (Kuru-Turaşlı, 2006; Zincirkıran, 2008; Dündar, 2010; Yakupoğlu, 2011) da mevcuttur. Öz düzenleme becerisi ile ilgili yapılmış olan araştırmalara bakıldığında; Bondurant (2010) akademik başarısızlık ile öz düzenleme arasındaki ilişkiyi incelerken aynı zamanda 36-54 ay arasındaki çocukların öz düzenleme becerilerindeki eksiklikleri de belirlemeye çalışmıştır. Akawi (2011) öz düzenleme ile ilköğretime hazır bulunuşluk kavramlarını birlikte ele alarak bir araştırma yürütmüştür. Fındık-Tanrıbuyurdu (2012) çalışmasında Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği'ni geliştirmiştir. Ertürk-Kara ve Gönen (2015) okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerilerini yaş, cinsiyet, doğum sırası gibi çeşitli değişkenlere göre incelemiştir. Aksoy ve Tozduman-Yaralı (2017); çocukların öz düzenleme becerileri ile oyun becerilerini cinsiyete göre incelemiştir.

Benlik algısı ve öz düzenleme kavramlarının birbiriyle dolaylı olarak ilişkili olabileceği düşünülebilir. Okul öncesi dönem çocukları içinde buldukları aile ve çevrede kazandıkları deneyimler yoluyla, günlük yaşamda karşılaştıkları problemleri izleme, tahminlerde bulunma, planlamalar yapma gibi adımlarla çözmeye çalışabilirler. Bu aşamalar çocukların öz düzenleme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunabilir. Duygu ve davranışlarında kendini kontrol etme ve düzenleme becerileri kazanan çocukta olumlu benlik algısının oluşumu desteklenebilir. Dolayısıyla çocuklarda olumlu benlik algısının geliştirilmesi ve desteklenmesi açısından, söz konusu iki kavramın birbirlerine etkileri üzerine araştırmalar yapılması gerektiği düşünülebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde ülkemizde okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ve benlik algılarının birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı araştırmanın amacını; okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi oluşturmuş ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları demografik özelliklere göre (çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, annenin öğrenim durumu, babanın öğrenim durumu, okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi) anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma türlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri; bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için yapılan araştırmalardır. Tarama modelleri içinde yer alan ilişkisel (korelasyonel) araştırma ise; iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan araştırma türünü ifade etmektedir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Bu araştırmada da okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ve benlik algıları arasındaki ilişki incelendiğinden, tarama modeli esas alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Kadıköy ilçesinde bulunan devlete ait okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 220 çocuk oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde ekonomiklik esastır. Bu tür örnekleme araştırmacıya tanıdık çevresinden örnekleme alma imkanı verir (Balcı, 2001). Bu çalışmada; İstanbul ili için ulaşım göz önünde bulundurularak okullara ulaşımın kolay olması ve çocuklarla birebir çalışılması söz konusu olduğundan; uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma grubuna ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubuna ait demografik bilgiler

Çocuğun Cinsiyeti	f	%	Anne Öğrenim Durumu	f	%
Kız	92	43	İlkokul ve Ortaokul	41	19,2
Erkek	122	57	Lise	61	28,5
Toplam	214	100	Üniversite	112	52,3
			Toplam	214	100
Çocuğun Yaşı (Ay)	f	%	Baba Öğrenim Durumu	f	%
48-60	105	49,1	İlkokul ve Ortaokul	40	18,7
61-72	109	50,9	Lise	62	29
Toplam	214	100	Üniversite	112	52,3
			Toplam	214	100
Kardeş Sayısı	f	%	Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Etme Süresi	f	%
Tek Çocuk	73	34,1	1	91	42,5
1 kardeş	102	47,7	2	87	40,7
2 ve üstü kardeş	39	18,2	3	36	16,8
Toplam	214	100	Toplam	214	100

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılan çocukların %43'ü kız %57'si erkektir. Çocukların %49'u 48-60 ay, %51'i 61-72 ay yaş aralığına sahiptir. Araştırmaya katılan çocukların %34,1'i tek çocuktur. Çocukların %47,7'si 1 kardeşe, %18,2'si 2 ve üstü kardeşe sahiptir. Annelerin %19,2'sinin ilkökul ve ortaokul, %28,5'i lise ve %52,3'ünün üniversite düzeyinde öğrenim durumunda olduğu görülmektedir. Babaların öğrenim durumlarına bakıldığında; %18,7'sinin ilkökul ve ortaokul, %29'unun lise ve %52,3'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan çocukların %42,5'i okul öncesi eğitim kurumuna 1 yıl, %40,7'si 2 yıl ve %16,8'i 3 yıl boyunca devam etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen formda; çocukların cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, anne ve baba öğrenim durumu ve okul öncesi eğitim kurumuna devam etme sürelerine yönelik sorular bulunmaktadır.

Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği

Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği Bayındır ve Ural tarafından (2016) geliştirilmiştir. Çocukların öz düzenleme becerilerini ölçmeyi amaçlayan ölçek 5'li likert tipinde ve 33 sorudan oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler, "kesinlikle doğru", "doğru", "kısmen doğru", "doğru değil" ve "kesinlikle doğru değil" şeklinde belirtilen beşli derecelendirme şeklinde düzenlenmiştir. Ölçekte iki faktör bulunmaktadır: Birinci faktör "düzenleme becerileri" İkinci faktörü ise "kontrol becerileri" adı altında toplanmıştır. Faktör analizi sonunda ilk faktörün 21 maddeden oluştuğu, ikinci faktörün ise 12 maddeden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçme aracının güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha); düzenleme becerileri alt boyutu için: .96, kontrol becerileri alt boyutu için: .91 ve ölçeğin tamamı için .96 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda ölçme aracının geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bayındır ve Ural, 2016).

DeMoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği

Demoulin (1998) tarafından, çocukların bireysel benlik kavramının sistematik ve karşılaştırmalı analiz etme ve tanı koyma amacıyla geliştirilmiş olan "DeMoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği" ilk olarak Kuru-Turaşlı (2006) tarafından doktora tez çalışması kapsamında Türkçe'ye uyarlanmıştır. 2014 yılında yine Kuru-Turaşlı tarafından ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. 29 madde olarak 60-72 aylık çocuklar için geçerli-güvenilir bir ölçme aracı olarak belirlenmiştir. Ardından 2016 yılında Zembat vd. (2016) tarafından ölçeğin 36-72 aylık çocuklar için geçerlik güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucu ölçek; "Öz Saygı" (14 madde) ve "Öz Yeterlilik" (14 madde) olmak üzere iki alt boyut ve toplam 28 maddeden oluşmuştur. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı .81 olarak; alt

boyutlarda ise öz yeterlik için .68 ve öz saygı için de .68 olarak hesaplanmış ve ölçeğin 36- 72 ay yaş grubundaki çocuklara yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmiştir. Ölçek maddeleri her biri bir durumu betimleyen ve kısa cümlelerden oluşmaktadır. Her bir duruma yönelik çocuklardan alınan yanıtlar; her gülen yüz için 3 puan, her ifadesiz yüz için 2 puan ve her mutsuz yüz için 1 puan şeklinde değerlendirilmektedir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde, belirlenen okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama yapabilmek üzere İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı Kadıköy ilçesindeki okullara gidilmiş kullanılan ölçeklerden öz düzenleme ölçeği çocuklar adına öğretmenlerin doldurması için öğretmenlere elden dağıtılmış ve doldurulduktan sonra teslim alınmıştır. Uygulama öncesi öğretmenlere araştırmanın önemi ve eğitime olan katkısı açıklanmış; bu nedenle içtenlikle sorulara cevap verilmesinin araştırma sonuçları için önemli olduğu belirtilmiştir. Çocuklarla yapılan bire bir görüşmeler için ise sessiz ve dikkat dağıtıcı uyaranlardan arındırılmış bir ortam hazırlanmış; araştırmacılar tarafından “Demolin Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeği” çocuklara bire bir uygulanmıştır. Veriler Nisan-Mayıs ayları arasında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Çocukların demografik özelliklerine ilişkin verilerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile bakılmış ve dağılımın normal olduğu görülmüştür ($p > .05$). Normal dağılan verilerin analizinde kullanılan parametrik yöntemlerden yararlanılmıştır. Okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık yönelimleri ile anne-baba ilgisi puanları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi kullanılmıştır. Köklü, Büyüköztürk ve Bököçü (2006)'na göre, korelasyon katsayısının gücü; 0.01- 0.29 arasında ise düşük düzeyde ilişki, 0.30- 0.70 arasında ise orta düzeyde ilişki, 0.71- 0.99 arasında ise yüksek düzeyde ilişki ve 1.00 ise mükemmel ilişki verilen aralıklarla belirlenebilmektedir. Ölçek puanlarının cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere bağımsız gruplar t-testi, kardeş sayısı, anne ve baba öğrenim durumu ve okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Farklılıkların yönünü belirlemek üzere Post-Hoc analizlerinden (Scheffe Testi, Tamhane testi) yararlanılmıştır. Veriler istatistik paket programında çözümlenmiş ve anlamlılık düzeyi .05 olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sorularını açıklayan istatistiksel analizlere yer verilmiştir.

Tablo 2. Öz Düzenleme Becerileri ile Benlik Algısı Ölçek Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	N	$\bar{X}$	ss	r	p
Öz Düzenleme Becerisi	214	111,9	16,36	,32	,00***
Benlik Algısı	214	71,5	6,85		

$p^{**} < .001$

Tablo 2'ye göre okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < .001$; $r = ,32$). Bu sonuca göre; çocukların öz düzenleme becerileri arttıkça benlik algıları da arttığı söylenebilir.

Tablo 3. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	df	p
Öz düzenleme becerisi	Kız	92	119,3	20,0	2,37	212	,018*
	Erkek	122	112,6	20,8			
Benlik Algısı	Kız	92	73,3	8,4	1,84	212	,066
	Erkek	122	71,1	8,6			

*p<.05

Tablo 3'te okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir (t(2,37)=214; p<.05). Ortalamalara bakıldığında kız çocukların erkek çocuklarına göre öz düzenleme becerileri daha yüksektir ($\bar{X}_{kız}=119,3$; ss=20,0; $\bar{X}_{erkek}=112,6$; ss=20,8).

Okul öncesi dönem çocuklarının benlik algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 4. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Yaş	N	$\bar{X}$	ss	t	df	p
Öz düzenleme becerisi	48-60	105	111,0	18,82	-3,18	209,721	,000***
	61-72	109	119,8	21,70			
Benlik Algısı	48-60	105	71,7	8,57	,-62	212	,533
	61-72	109	72,4	8,67			

p***<.001

Tablo 4'e göre okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir (t(-3,18)=214; p<.001). Ortalamalara bakıldığında 61-72 aylık çocukların 48-60 aylık çocuklara göre öz düzenleme becerileri daha yüksektir ($\bar{X}_{61-72}=119,8$; ss=21,70; $\bar{X}_{48-60}=111,0$; ss=18,82).

Okul öncesi dönem çocuklarının benlik algıları yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 5. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kardeş Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss		
Öz Düzenleme Becerisi		Tek Çocuk	73	113,4	17,59		
		1 kardeş	102	110,4	17,24		
		2ve üstü kardeş	39	109,0	16,31		
Benlik Algısı		Tek Çocuk	73	71,5	7,24		
		1 kardeş	102	72,6	7,51		
		2ve üstü kardeş	39	71,2	5,84		
	Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Öz Düzenleme Becerisi	Kardeş Sayısı	Gruplararası	617,826	2	308,913	1,043	,354
		Gruplariçi	62494,286	211	296,181		
		Toplam	63112,112	213			
Benlik Algısı	Kardeş Sayısı	Gruplararası	86,216	2	43,108	,843	,432
		Gruplariçi	10789,616	211	51,136		
		Toplam	10875,832	213			

Tablo 5'e bakıldığında, okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerisi puan ortalamalarının (F=1,043 p>.05) ve benlik algısı puan ortalamalarının (F=,843 p>.05) kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 6. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Anne Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Anne Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss
Öz Düzenleme Becerisi	İlkokul ve ortaokul	41	109,37	15,58
	Lise	61	109,31	15,60
	Üniversite	112	114,24	16,83
Benlik Algısı	İlkokul ve ortaokul	41	68,22	5,97
	Lise	61	72,46	5,69
	Üniversite	112	72,34	7,38

	Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Öz Düzenleme Becerisi	Anne Öğrenim Durumu	Gruplararası	1285,854	2	642,927		
		Gruplarıçi	55779,085	211	264,356	2,432	,090
		Toplam	57064,939	213			
Benlik Algısı	Anne Öğrenim Durumu	Gruplararası	574,707	2	287,353		
		Gruplarıçi	9429,279	211	44,689	6,430	,002**
		Toplam	10003,986	213			

** $p < .01$

Tablo 6'da okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerisi puan ortalamalarının ($F=2,432$ $p > .05$) anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Benlik algısı puan ortalamalarının ($F=6,430$ $p < .01$) ise anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Yapılan homojenlik testi sonucunda; varyansların homojen dağılmadığı belirlenmiş, bu nedenle farklılıkların yönünü bulmak amacıyla Tamhane Testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Benlik Algılarının Anne Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu ile İlgili Yapılan Tamhane Testi Sonuçları

	I (Anne Öğrenim Durumu)	Anne Öğrenim Durumu (J)	$X_I - X_J$	p
Benlik Algısı	İlkokul ve Ortaokul	2	-4,240	,002*
		3	-4,120	,002*
	Lise	1	4,240	,002*
		3	,120	,999
	Üniversite	1	4,120	,002*
		2	-,120	,999

** $p < .01$

Tablo 7'ye göre Benlik Algıları puan ortalamaları anne öğrenim durumu değişkenine göre incelendiğinde; anne öğrenim durumu ilkokul ve ortaokul olan çocukların benlik algısı puan ortalamaları, anne öğrenim durumu lise ve üniversite olan çocuklardan düşük bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 8. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Baba Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Baba Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss
Öz Düzenleme Becerisi	İlkokul ve ortaokul	40	110,35	16,40
	Lise	62	112,60	15,45
	Üniversite	112	112,07	16,94
Benlik Algısı	İlkokul ve ortaokul	40	68,98	6,68
	Lise	62	72,06	6,25
	Üniversite	112	72,25	7,06

	Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Öz Düzenleme Becerisi	Baba Öğrenim Durumu	Gruplararası	129,491	2	64,746		
		Gruplarıçi	56935,448	211	269,836	,240	,787
		Toplam	57064,939	213			
Benlik Algısı	Baba Öğrenim Durumu	Gruplararası	336,269	2	168,135		
		Gruplarıçi	9667,717	211	45,819	3,670	,027*
		Toplam	1003,986	213			

* $p < .05$

Tablo 8'e göre okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerisi puan ortalamalarının ($F=,240$ $p > .05$) baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Benlik algısı puan ortalamalarının ($F=6,430$ $p < .05$) ise baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Yapılan homojenlik testi sonucunda; varyansların homojen dağıldığı belirlenmiş, bu nedenle farklılıkların yönünü bulmak amacıyla Scheffe Testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Benlik Algılarının Baba Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu ile İlgili Yapılan Scheffe Testi Sonuçları

	I (Baba Öğrenim Durumu)	Baba Öğrenim Durumu (J)	$\bar{X}_I - \bar{X}_J$	p
Benlik Algısı	İlkokul ve Ortaokul	2	-3,090	,082
		3	-3,275	,034*
	Lise	1	3,090	,082
		3	-,185	,985
	Üniversite	1	3,275	,034*
		2	,185	,985

* $p < .05$

Tablo 9'da Benlik Algıları puan ortalamaları baba öğrenim durumu değişkenine göre incelendiğinde; baba öğrenim durumu ilkökul ve ortaokul düzeyinde olan çocukların benlik algısı puan ortalamaları, baba öğrenim durumu üniversite olan çocuklardan düşük bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 10. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz düzenleme Becerileri ve Benlik Algılarının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Etme Süresi Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Devam Süresi	N	$\bar{X}$	Ss
Öz Düzenleme Becerisi	1	91	110,2	20,07
	2	87	118,0	22,41
	3	36	129,4	15,61
Benlik Algısı	1	91	70,8	8,24
	2	87	73,1	9,33
	3	36	76,9	8,72

	Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Öz Düzenleme Becerisi	Devam Süresi	Gruplararası	9869,418	2	4934,709	11,832	,000***
		Gruplarıçi	87999,591	211	417,060		
		Toplam	97869,009	213			
Benlik Algısı	Devam Süresi	Gruplararası	994,371	2	497,186	6,446	,002**
		Gruplarıçi	16273,386	211	77,125		
		Toplam	17267,757	213			

*** $p < .001$ p** $< .01$

Tablo 10'da okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerisi puan ortalamalarının ($F=11,832$ $p < .05$) ve benlik algısı puan ortalamalarının ($F=6,446$ $p < .05$) okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Yapılan homojenlik testi sonucunda; varyansların homojen dağıldığı belirlenmiş, bu nedenle farklılıkların yönünü bulmak amacıyla Scheffe Testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 10 ve Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerilerinin Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Etme Süresi Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu ile İlgili Yapılan Scheffe Testi Sonuçları

	I (Devam etme süresi)	Devam etme süresi (J)	$X_I - X_J$	p
Öz Düzenleme Becerisi	1	2	-7,860	,044*
		3	-19,263	,000***
	2	1	7,860	,044*
		3	-11,403	,005**
	3	1	19,263	,000***
		2	11,403	,005**

* $p < .05$ p** $< .01$ p*** $< .001$

Tablo 11'e göre, Öz Düzenleme Becerileri puan ortalamaları okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresine göre incelendiğinde; okul öncesi eğitim kurumuna 1 yıl devam eden çocuklar ile 2 yıl devam eden çocuklar arasında, 2 yıl devam eden çocuklar lehine; yine 1 yıl devam eden çocuklar ile 3 yıl devam eden çocuklar arasında, 3 yıl devam eden çocuklar lehine anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Ayrıca okul öncesi eğitim kurumuna 2 yıl devam eden çocuklar ile 3 yıl devam eden çocuklar arasında, 3 yıl devam eden çocuklar lehine anlamlı farklılığa rastlanmıştır.

Tablo 12. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Benlik Algılarının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Etme Süresi Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu ile İlgili Yapılan Scheffe Testi Sonuçları

	I (Devam etme süresi)	Devam etme süresi (J)	$X_I - X_J$	p
Benlik Algısı	1	2	-2,382	,205
		3	-6,142	,002**
	2	1	2,382	,205
		3	-3,761	,106
	3	1	6,142	,002**
		2	3,761	,106

p** $< .01$

Tablo 12’de görüldüğü göre, Benlik Algıları puan ortalamaları okul öncesi eğitim kurumuna devam etme değişkenine göre incelendiğinde; okul öncesi eğitim kurumuna 1 yıl devam eden çocuklar ile 3 yıl devam eden çocuklar arasında, 3 yıl devam eden çocuklar lehine anlamlı farklılaşma bulunmaktadır. Diğer süreler arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile ilgili puan ortalamaları 111,9 olarak bulunmuştur. Öz Düzenleme Becerileri Ölçeğinden alınabilecek en düşük puanın 33, en yüksek puanın ise 165 olduğu göz önüne alındığında çocukların söz konusu becerilerinin kısmen yüksek düzeyde olduğu yorumu yapılabilir. Bu sonuca benzer olarak; Fındık-Tarıbuyurdu (2012), Ertürk-Kara ve Gönen (2015), Aksoy ve Tozduman-Yaralı (2017) araştırmalarında çocukların öz düzenleme becerilerinde yüksek puanlar aldıklarını belirtmişlerdir.

Okul öncesi dönem çocuklarının benlik algısı puan ortalamaları 71,5 olarak bulunmuştur. DeMoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeğinden alınabilecek en düşük puanın 28, en yüksek puanın ise 84 olduğu göz önünde bulundurulduğunda çocukların benlik algısı düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Araştırma sonucuna benzer olarak Evirgen-Geniş ve Gözün-Kahraman (2018); okul öncesi dönem çocuklarında bağlanma ve benlik algısı arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırma sonucunda, çocukların genel benlik algısı puan ortalamalarının yüksek düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; çocukların öz düzenleme becerileri arttıkça benlik algıları da artmaktadır. Çocuğun bulunduğu gelişim döneminde ve daha sonraki gelişim dönemlerinde kişilik gelişimini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için kendine ilişkin duygu ve düşünceleri yani benlik algısının önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir (Yukay-Yüksel ve Yıldırım-Kurtuluş, 2016). Okul öncesi dönemde temelleri atılan öz düzenleme becerilerinin geliştirilmesi, kazanılması da çocuğun kendisiyle ilgili duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkileyerek benlik algısı düzeyini de artırabilir. Duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol etme, denetleme, düzenleme gibi kazanımlar çocuğun kendisine yönelik olumlu tutum geliştirmesini de sağlayabilir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile cinsiyet değişkenine ait sonuçlar incelendiğinde, kızların öz düzenleme becerileri erkeklerden daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Yapılan bazı çalışmalarda çocukların öz düzenleme becerilerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (Jahromi ve Stifter, 2008; Ertürk-Kara ve Gönen, 2015; Şepitci-Sarıbaş ve Gültekin-Akduman, 2019; Mercan, 2019). Bu sonuçlar araştırma sonucuyla benzerlik göstermemektedir. Kız çocukların öz düzenleme becerilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar da literatürde mevcuttur (Matthews, Ponitz ve Morrison, 2009; Kurbet, 2010; Özbey, 2018; Eroğlu, 2018; Karakurt, 2019). Kız çocuklarının öz düzenleme becerilerinin erkek çocuklardan yüksek çıkmasının nedenini kültürel faktörler ve çocuk yetiştirme tutumlarından kaynaklandığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Tutkun, Tezel-Şahin ve Işıktekiner, 2016; Eroğlu, 2018). Aksoy ve Tozduman-Yaralı, (2017) ise erken yaşta itibaren erkeklerin kızlardan daha hareketli ve atak olduklarını, engellendiklerinde daha huzursuz olma ve dürtüsel hareket etme eğiliminde olduklarını bu nedenle kız çocuklarının erkek çocuklara göre öz düzenleme becerilerinin yüksek olduğunu aktarmıştır. Alan yazın değerlendirildiğinde; cinsiyet değişkeninin öz düzenleme becerileri üzerinde farklılığa neden olup olmamasının tartışma konusu olduğu ve cinsiyetin tek başına öz düzenleme becerilerini açıklamada yetersiz kalabileceği düşünülebilir. Cinsiyetin yanında aile ve öğretmen tutumları, kültürel faktörler, yaşanan çevrenin özellikleri de öz düzenleme becerileri üzerinde etkili olabilir. Bu nedenle öz düzenlemenin cinsiyet değişkeni ile aile ve öğretmen tutumları ile, farklı kültürel özelliklerin bulunduğu bölgeler ile değerlendirildiği çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Çocukların benlik algıları cinsiyet değişkenine farklılık göstermemiştir. Karaca ve Aral (2017), araştırmalarının sonucunda çocukların benlik algılarının cinsiyete göre farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Yine Türkmen ve Özbey (2018), araştırmalarında çocukların benlik algılarının cinsiyet

değişkenine göre farklılık göstermediğini belirtmiştir. Bu çalışmalar araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Yapılan bazı çalışmalarda ise kız çocuklarının benlik algılarının ve bazı alt boyutlarının erkek çocukların benlik algılarından yüksek bulunduğu görülmektedir (Çelik, Tuğrul ve Yalçın, 2002; Bencik, 2006; Sarıca, 2010; Zembat, Koçyiğit, Akşin-Yavuz ve Tunçeli, 2018). Erkek çocuklarının benlik algılarının kız çocuklarından yüksek olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar da literatürde mevcuttur (Polat ve Akşin, 2015; Akşin-Yavuz, Güven, Bayındır, Sezer ve Yılmaz, 2016). Alan yazında görülen farklılıklar, okul öncesi dönemde benlik algısının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı ya da farklılaşma var ise kızlar lehine mi erkekler lehine mi olduğu konusunda bize net bir fikir vermemektedir. Bu nedenle yine okul öncesi dönemde benlik algısının cinsiyete göre değerlendirildiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile yaş değişkenine ait sonuçlara bakıldığında çocukların yaşları arttıkça öz düzenleme becerilerinin de arttığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Fındık-Tarıbuyurdu (2012), araştırmasının sonucunda 5 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerilerinin 4 yaş grubu çocuklardan yüksek olduğunu belirtmiştir. Tutkun, Tezel-Şahin ve Işıktekiner (2016) tarafından yapılan çalışmada, 4 yaş grubu çocuklarının öz düzenleme becerilerinin 5 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerilerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Şepitci-Sarıbaş ve Gültekin-Akduman (2019) yaptıkları çalışmada, 48-60 aylık çocukların öz düzenleme becerilerinin 60-72 aylık çocuklardan düşük olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan bu çalışmalar araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Yaşa göre öz düzenleme becerisinin farklılık göstermediği çalışmalar da literatürde mevcuttur (Ertürk-Kara ve Gönen, 2015; Özbey, 2018). Mercan (2019), ise araştırmasının sonunda 5 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerilerinin 6 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerilerinden yüksek olduğunu belirtmiştir. Yaş ile birlikte tüm gelişim alanlarında görülen ilerlemelerin, öz düzenleme becerisinin de gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Nitekim Skibbe, McDonald Connor, Morrison ve Jewkes (2011), yaptıkları araştırmanın sonucunda öz düzenlemenin yaşla birlikte geliştiğini belirtmiş ve bu durumun nedenini; yaşla birlikte gelişimin her alanında bir ilerlemenin görülmesi ve bu ilerlemenin de öz düzenleme becerisini olumlu yönde etkileyeceği şeklinde açıklamışlardır.

Çocukların benlik algıları yaş değişkenine göre farklılık göstermemiştir. Karaca ve Aral (2017), araştırmalarında 48-60 aylık çocukların benlik algılarının 60-72 aylık çocukların benlik algılarından yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç araştırma sonucu ile benzerlik göstermemektedir. Öz düzenleme becerileri ile benlik algısının birbiriyle ilişkili olabileceği düşünüldüğünde, öz düzenleme becerilerinde yaşa bağlı olarak farklılığın görülmesi ancak benlik algısında anlamlı bir farklılığın çıkması şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Benlik algısının farklı değişkenlerden de etkileeneceği düşünülebileceği gibi bu çalışmaya dahil olan çocukların öz düzenleme becerileri kazanmış olsalar da geliştirmiş oldukları benlik algılarının henüz yaş aralığına göre ayırt edici bir farklılık kazanmadığı yönünde yorum yapılabilir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ve benlik algıları kardeş sayısı değişkenine göre farklılık göstermemiştir. Mercan (2019), yaptığı çalışmada kardeş sayısı değişkenine göre çocukların öz düzenleme becerilerinin farklılık göstermediğini belirtmiştir. Bu sonuç araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Dağgül'ün (2016) yüksek lisans bitirme tezi kapsamında yaptığı çalışmada, ailede bulunan çocuk sayısı ile öz düzenleme becerileri açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmasa da çocuk sayısı azaldıkça öz düzenleme becerileri düzeyinin yükselmesi yönünde bir fark olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda tek çocuk olanların belirgin bir biçimde daha yüksek öz düzenleme becerilerine sahip oldukları görülmüştür. Benzer şekilde Tutkun, Tezel-Şahin ve Işıktekiner (2016), araştırmalarında ailedeki kardeş sayısı arttıkça öz düzenleme becerilerinin azaldığı, tek çocuk olanların öz düzenleme becerilerinin iki ve daha fazla kardeşe sahip çocuklardan yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Literatürde kardeş sayısının yanı sıra doğum sırası değişkenine yer verilmiştir. Doğum sırası arttıkça kardeş sayısı artacağı için iki değişkene ait sonuçların da birbiriyle ilişkili olabileceği düşünülebilir. Fındık-Tarıbuyurdu'nun (2012) çalışmasında öz düzenleme becerisi ile çocukların doğum sırasına ilişkin yaptığı analizler sonucunda, doğum sırasının çocukların öz düzenleme becerileri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Söz konusu araştırma sonucu, bu araştırma sonucuyla birbirini desteklemektedir.

Kardeş sayısı değişkeninin doğum sırası değişkeni ile bağlantılı olarak düşündüğümüzde Karaca ve Aral (2017)'in yapmış oldukları çalışmada da çocukların doğum sırasına göre benlik algılarının farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Türkmen ve Özbey (2018), ise araştırmalarının sonucunda kardeş sayısı değişkenine göre çocukların benlik algılarının tek çocuklar lehine olduğunu belirtmişlerdir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri anne ve babalarının öğrenim durumuna göre farklılık göstermemiştir. Ertürk Kara ve Gönen'in (2015) yaptıkları çalışmada, çocukların duyu düzenleme becerilerinin; annelerinin ve babalarının öğrenim durumlarına bağlı olarak farklılaştığını ve annelerinin ve babalarının öğrenim durumu yüksek olan çocukların dikkat/dürtü kontrollerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ivrendi'nin (2011) yaptığı bir çalışmada anne öğrenim durumunun çocuğun davranış düzenleme becerisini belirgin ölçüde etkilediğini belirtmiştir. Kurbet'in (2010) çalışmasında ise anne öğrenim durumlarının çocuğun duygusal düzenleme becerisi ile ilişkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Anne ve baba öğrenim durumunun öz düzenleme becerisinde tek başına yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Öğrenim durumunun yanında ebeveyn tutumları da çocuğun öz düzenleme becerisini etkileyebilir.

Anne ve baba öğrenim düzeyi arttıkça çocukların benlik algılarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Duygusal gelişimin sağlıklı olabilmesinde anahtar rolü, anne-baba oynamaktadır. Çocukta kişiliğin oluşmasında ebeveynler çok önemli bir role sahiptir (Evirgen-Geniş ve Gözün-Kahraman, 2018). Erken çocukluk dönemindeki anne-baba etkileşimi, benlik algısı aracılığıyla etkisini çocuğun ileriki yaşantısında duygusal, davranışsal, bilişsel alanlarına taşımaktadır (Sümer ve Şendağ, 2009). Anne babaların öğrenim düzeyleri arttıkça çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına yönelik farkındalıklarının da artacağı düşünülebilir. Bu nedenle ele alınan değişken, çocukların olumlu benlik kazanmalarında etkili olabilir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ve benlik algıları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenine ait sonuçlar incelendiğinde, eğitim kurumuna daha uzun süre devam eden çocukların öz düzenleme becerilerinin ve benlik algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ekinci-Vural (2012) okul öncesi eğitim alan çocukların öz düzenleme becerilerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu nedenle eğitim ortamı, eğitim programı ve öğretim yaklaşımlarının çocuklarda öz düzenlemeyi destekleyici olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitim ortamında öz düzenleme çocuğun öğrenmesinde aktif olmasını, kendi öğrenmesini kendisinin oluşturmasını sağlamaktadır. Sınıf ortamının, eğitim yaklaşımlarının ve öğretmen çocuk etkileşiminin çocukların öz düzenleme becerilerini etkilediği görülmektedir (Aydın ve Ulutaş, 2017).

Çocukların benlik algılarının okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenine göre incelendiği çalışmalarda, okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi arttıkça çocukların benlik algılarının arttığı gözlemlenmiştir (Türkmen ve Özbey, 2018; Yaralı, 2015; Sarıca, 2010). Yapılan çalışmalar araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Okul öncesi eğitimin çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklediği düşünüldüğünde; çocukların benlik algılarını da desteklemesi beklenen bir sonuçtur. Bu nedenle okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresinin artması, çocukların benlik algılarını destekleyebilir.

Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algılarının incelendiği araştırma sonuçlarına göre;

- Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
- Cinsiyet değişkenine göre öz düzenleme becerileri açısından, kızların öz düzenleme becerileri erkeklerden daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Benlik algıları ise cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
- Yaş, değişkenine göre çocukların öz düzenleme becerisi farklılık göstermektedir. Çocukların yaşları arttıkça öz düzenleme becerilerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların benlik algıları yaş değişkenine göre farklılık göstermemiştir.

- Kardeş sayısı değişkenine göre çocukların öz düzenleme becerileri ve benlik algıları farklılık göstermemiştir.
- Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri anne ve babalarının öğrenim durumuna göre farklılık göstermezken, benlik algılarının farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi değişkenine göre çocukların öz düzenleme becerileri ve benlik algıları farklılık göstermiştir.

Öneriler

- Araştırma sonuçları incelendiğinde çocukların cinsiyeti değişkenine ait sonuçların literatürde de farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle özellikle bu değişkenin ele alındığı çalışmalar yapılması önerilebilir. Ayrıca bu araştırmada zaman sınırlaması nedeniyle sosyoekonomik düzey, çocukların devam ettiği eğitim kurumunun türü gibi değişkenlere de yer verilememiştir. Bu nedenle bir sonraki araştırmalarda söz konusu değişkenler de ele alınarak daha ayrıntılı araştırmalar planlanabilir.
- Olumlu bir benlik algısı geliştirilmesinde öz düzenleme becerilerinin kazanılmasının da etkili olduğu sonucuna ulaşıldığından ailelere ve öğretmenlere; çocuklara kendi duygu, düşünce ve davranışlarını değerlendirme, denetleme ve düzenleme imkanı sunacak daha fazla fırsatlar sunmaları, çocuğun bireysel farkındalığına katkı sağlayacak oyun ve etkinliklere daha çok yer vermeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akawi, R.L. (2011). *An investigation into the relationship between self-regulation skills and academic readiness in head start children*. Unpublished doctoral thesis, State University of New York, USA.
- Aksoy, A.B.ve Tozduman-Yaralı, K. (2017). Çocukların öz düzenleme becerileri ile oyun becerilerinin cinsiyete göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 442-455.
- Akşin-Yavuz, E., Güven, G., Bayındır, D., Sezer, T. ve Yılmaz, E. (2016). Annelerin çocuğunu kabul düzeyi ile çocukların benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 1065-1081.
- Aydın, F. ve Ulutaş, İ. (2017). Okul öncesi çocuklarda öz düzenleme becerilerinin gelişimi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 36-45.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bayındır, D. ve Ural, O. (2016). Development of the Self-Regulation Skills Scale. *International Online Journal of Educational Sciences*. 8(4), 119-132.
- Bee, H., ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (Çev. O.Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bencik, S. (2006). *Üstün yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçilik ve benlik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bodrova, E., Germeroth, C. & Leong, D.J. (2013). Play and Self-Regulation: Lessons from Vygotsky. *American Journal of Play*, 6, 111-23.
- Bondurant, L.M. (2010). *The roots of academic underachievement: Prediction from early difficulties with self-regulation*. Unpublished doctoral thesis, University of Texas, USA.
- Bosacki, L.S. (2007). Children's understandings of emotions and self: are there gender differences? *Journal Research in Childhood Education*, 22(2), 155-172.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Çelik, E., Tuğrul, B. ve Yalçın, S. S. (2002). Dört altı yaşlar arasındaki anaokulu çocuklarının duygusal yüz ifadesiyle kendilerini, anne-babalarını ve öğretmenlerini algılaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 29-39.
- Dağgül, H.C. (2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
- Demoulin, D.F. (1999). A personalized development of self concept for beginning readers. *Journal of Education*, 20(1), 14.
- Dündar, B. (2010). *Okul öncesi dönem 6 yaş çocuklarının benlik algıları ile bilişsel performansları arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekinci-Vural, D. (2012). *Okul öncesi eğitimin ilköğretime etkisinin aile katılımı ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eroğlu, E. (2018). *Çocukların öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin olumsuz disiplin uygulamaları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ertürk-Kara, H.G. ve Gönen, M. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 11 (4), 1224-1239.
- Evirgen-Geniş, N. ve Gözün-Kahraman, Ö. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarında bağlanma ve benlik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (3), 2446-2454.
- Fındık-Tarıbuyurdu, E. (2012). *Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gizir, Z. (2002). *Anaokuluna devam eden dört-beş çocuklarında sosyal davranışların gelişimi ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Grolnick, W.S. & Farkas M. (2002). Parenting and the Development of Children's Self Regulation. M.Borstein (Eds). *Handbook of Parenting Practical Issues in Parenting*. (pp.89-110) London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Ivrendi, A. (2011). Influence of self-regulation on the development of children's number sense. *Early Childhood Education Journal*, 39(4), 239-247.
- Jahromi, L.B. & Stifter, C.A. (2008). Individual differences in preschoolers' self regulation and theory of mind. *Merrill-Palmer Quarterly*. 54(1), 125-150.
- Karaca, N.H. ve Aral, N. (2017). Investigation of the effect of various demographical characteristics on pre-schoolers' self concept. *Eurasian Journal of Educational Research*, 71, 97-118.
- Karakurt, Ç. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların öz düzenleme becerileri ile dil becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kartal, H. (2007). Erken çocukluk eğitimi programlarından Anne-Çocuk Eğitimi Programı'nın altı yaş grubundaki çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi. *İlköğretim Online* 6(2), 234-248.
- Kochanska, G., Coy, K.C. & Murray, K.T. (2001). The development of self-regulation in the first four years of life. *Child Development*, 72(4), 1091-1111.
- Köklü, N., Büyüköztürk Ş. ve Bökeoğlu, Ö.Ç. (2006). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Kurbet, H. (2010). *Anaokuluna devam eden 5-6 yaş çocuklarının duygusal düzenleme becerileri ile annelerinin empatik eğilim ve tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuru-Turaşlı, N. (2006). *6 yaş grubu çocuklarda benlik algısını desteklemeye yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuru-Turaşlı, N. (2014). Okul öncesi eğitimin tanımı, kapsamı ve önemi.G. Haktanır (Ed.) *Okul öncesi eğitime giriş*. içinde (s.1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Matthews, J.S., Ponitz, C.C.& Morrison, F.J. (2009). Early gender differences in self-regulation and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 101(3), 689-704.
- Mercan, M. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerileri ile akademik benlik saygıları ve kişilerarası problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özbey, S. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarında motivasyon ve öz düzenleme becerileri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 65, 26-47.
- Polat, Ö. ve Akşin, E. (2015). A study of the relationship between self-concept and primary school readiness in 60- 72 month-old children and the analysis of their primary school readiness and self concept according to some variables. *European Journal of Research on Education*, 3(2), 14-21.
- Sarıca, Ö. (2010). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5 ve 6 yaş grubu çocuklarının benlik kavramlarının çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schunk, D. H., & Zimmerman, B. J. (Eds.). (2001). *Self-regulated learning: From teaching to self reflective practice*. UK: Guilford Press.
- Senemoğlu, N. (1994). Okul öncesi eğitim programı hangi yeterlilikleri kazandırmalı? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 21-30.
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. Washington, DC: National Academy.
- Skibbe, L. E., McDonald Connor, C., Morrison, F. J., & Jewkes, A. M. (2011). Schooling effects on preschoolers' self-regulation, early literacy, and language growth. *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 42-49.
- Sümer, N. ve Anafarta Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*. 24(63), 86-101.
- Şanlı, Z.S. (2012). *Probleme Dayalı Altı Aşamalı Ders İşleme Modelinin anaokuluna giden 60- 72 aylık çocukların benlik algılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şepitci-Sarıbaş, M. ve Gültekin-Akduman, G. (2019). 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerilerinin okul uyumu ile ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 867-883.
- Tutkun, C.; Tezel-Şahin, F. ve Işıktekiner, S. (2016). Dört-beş yaş çocuklarının öz düzenleme becerilerinin incelenmesi. Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), *Eğitim bilimlerinde yenilikler ve nitelik arayışı*. içinde (s.459-473). Ankara: Pegem Akademi.
- Türkmen, S.ve Özbey, S. (2018). 60-72 aylık okul öncesi dönem çocuklarının benlik algılarının bazı değişkenler ve motivasyon düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(12), 606-620.

- Yakupoglu, Y. (2011). *Erken çocukluk döneminde yer alan, okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların benlik kavramı algısıyla babalarının bağlanma stillerinin (güvenli-korkulu-kayıtsız-saplantılı) arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yaralı, K. (2015). *Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarının bilişsel tempolarına göre benlik algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yorulmaz, Z. (2017). *Okul öncesi öğrencilerinin benlik algılarının ve sosyal uyumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yukay-Yüksel, M. ve Yıldırım-Kurtuluş, H. (2016). Okul öncesi dönemdeki 4-5 yaş grubu öğrencilerin benlik kavramı ve bağlanma stillerinin anne davranışları açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 182-195.
- Zembat, R., Koçyiğit, S., Akşin-Yavuz, E. ve Tunçeli, H.İ. (2018). Çocukların benlik algısı, mizaç ve sosyal becerileri arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 548-567.
- Zembat, R., Kuru-Turaşlı, N., Güven, G., Sezer, T., Akşin, E., Yılmaz, E. ve Bayındır, D. (2016). Validity and reliability of the DeMoulin Self-Concept Developmental Scale for the 36-72 Month Old Children. *Journal of Education and Training Studies*. 4(2), 143-158.
- Zimmerman, B.J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology*, 81, 329-339.
- Zimmerman, B.J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13- 39). San Diego, CA, USA: Academic Press.
- Zincirkıran, Z. (2008). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş grubu çocuklarının benlik kavramlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İşletmelerde Geçici Yönetim ve Önemi

Öğr. Gör. Dr. Güler Ertaş^{1*}

Geliş tarihi: 06.09.2019
Kabul tarihi: 12.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 624-633
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 1%.

¹Doğuş Üniversitesi, Türkiye,
gertas@dogus.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7148-6082

* Sorumlu yazar

ÖZ

Günümüzde değişime bağlı olarak örgüt ve işletmelerde; yönetim biçimleri, iş süreçleri ve insan kaynağı alanında farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu uygulamalar örgüt ve işletmelerin değişen koşullara ayak uydurabilmesinde ve faaliyetlerini sürdürebilmesinde düzenleyici rol oynamaktadır. Bu anlayışla geliştirilen esnek istihdam sistemleri de mavi ve beyaz yakalıların çalışma şeklini düzenleyen uygulamalardır. Genellikle örgüt ve işletmelerin karşılaştığı kriz dönemlerinde, sorunların çözümünde ve yeniden yapılanmada tecrübe sahibi kişiler istihdam edilerek bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi üst yönetimlerce amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, esnek istihdam uygulamalarından biri olan 'Geçici Yönetim'in kavramsal açıklaması yapılmış, özellikleri ile örgüt işletmelerinin bu istihdam şeklini tercih etme nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda işletmelerin geçici yöneticilerden beklediği görevler ve geçici yönetim uygulamasının işletmelere sağladığı maliyet avantajlarından bahsedilmiştir.

Anahtar kelimeler: geçici yönetim, geçici yönetici, esnek çalışma sistemleri.

Interim Management in Businesses and Its Importance

Lecturer PhD. Güler Ertaş^{1*}

First received: 06.09.2019

Accepted: 12.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 624-633

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 1%.

¹Dogus University, Turkey,

gertas@dogus.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-7148-6082

* Corresponding Author

ABSTRACT

Today, different forms of management, business processes and human resources are seen in organizations and businesses. These practices play a regulatory role in keeping up with the changing conditions and maintaining the activities of the organizations and enterprises. Flexible employment systems developed with this understanding are the practices that regulate the working system of blue and white collar employees. It is aimed by senior management to effectively manage this process by employing people who have experience in solving problems and restructuring in times of crisis that organizations and businesses face. Therefore, one of the flexible employment practices 'Interim Management' is conceptually explained in this study. The characteristics of the interim management and the reasons why the organizations prefer this type of employment are emphasized. In this context, the tasks that the enterprises expect from the interim managers and the cost advantages provided by the interim management application are mentioned.

Keywords: interim management, interim managers, flexible employment systems.

GİRİŞ

Küreselleşme boyutunun etkisiyle değişime ayak uydurmaya çalışan örgütler ihtiyaçlarının ve maliyetlerin farkında olarak en etkili ve verimli çözümleri bulmak için çaba sarfetmekte yeni arayışlara girmektedir. Diğer taraftan talep ve rekabet ortamındaki farklılıklar, yeni üretim sistemleri ve gelişen teknoloji alanındaki yeni yöntem arayışları dünyadaki değişime paralel olarak devam etmektedir. Örgütler de bu değişime ayak uydurabilmek için oluşturdukları stratejiler doğrultusunda hareket etmekte ve yeni yöntemlere başvurmaktadır. Dolayısıyla işletme yönetimindeki kavramlara yenilerinin eklenmesi olağan bir durumdur. Yeniden inşa edilen örgütlerin bünyesindeki çevik, öğrenen ya da esnek yapılarına bağlı olarak istihdam alanındaki gelişmelere ve değişikliklere bakıldığında son yıllarda yeni çalışma sistemlerinden bahsedildiği görülmekte ve bu alanda yeni kavramlara rastlanmaktadır. Özellikle insan kaynakları uygulamaları olarak adlandırılan yeni istihdam türleri ve esnek çalışma sistemleri iş dünyasında yeni kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hızla değişen iş dünyasındaki esnek çalışma sistemlerinden biri olarak görülen “Geçici Yönetim” kavramı popüler hale gelmiştir. Bilhassa örgütlerin uzun dönemli istihdam edilen çekirdek yönetici kadrosunun; örgüt veya işletmelerin değişimi, kuruluşu, büyümesi, karşılaştıkları kriz dönemleri veya boşalan herhangi bir yönetim pozisyonunun doldurulması gibi farklı noktalardaki çözüm arayışları amacıyla “geçici yönetim” görevlendirmesinden yararlandığı bilinmektedir (Russam, 2005). Yönetim kurulları, işletme ortakları veya kar amacı gütmeyen kurumlardaki üyeler ile fon sağlayan kişi ve kuruluşlar “Geçici Yönetim” anlayışıyla kabul gören geçici yöneticilerin kararlarını ve faaliyetlerini doğrudan izlemektedir. Geçici yönetim, bugün çoğu işletme tarafından dışardan sağlanan bir destek ve normal bir fonksiyon olarak görülmektedir. Geçici yöneticinin işletme yönetimine destek verme açısından dönemsel istihdamı ve esnek bir seçeneği temsil ettiği söylenebilir. Tam zamanında görev verildiğinde, özellikle sınırlı bir süre için kaynakların etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi, olağanüstü durumların atlatılması gibi rutinden farklı olan görevler dönemsel yöneticinin işletmeye yararlı olabileceği alanlardır.

Önceleri Geçici Yönetim, sanayileşmiş ekonomilerin yavaş yavaş büyümesiyle birlikte uluslararası hareket eden örgüt ve işletmeler arasındaki rekabeti sürdürebilmek amacıyla kapalı olan bilgi birikiminin ortaya çıkarılması ve bu bilgiden yararlanılması amacıyla başvurulan geçici bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bugün ise dünyadaki değişimin hızına ayak uydurabilme, uyumu kolaylaştırabilme ve işletmelerarası stratejik ittifakları gerçekleştirebilme amacıyla dışardan objektif ve tarafsız bir göz olarak değerlendirilmektedir. Kararların sağlıklı değerlendirilmesini sağlayabilme ve alınan kararların uygulanabilmesi, üst yönetimle bağlı çalışanlar arasında köprü olabilme, değişimin etkin bir şekilde yönetilebilmesi gibi çok amaçlı işlevi olan bir yönetsel modeldir. Bu çalışmada, örgüt ya da işletme tarafından dışardan sağlanan geçici yönetim ve geçici yönetici kavramlarının ve geçici yöneticilerden beklenen görevlerin daha detaylı ele alınması amaçlanmıştır.

1. Geçici Yönetim ve Geçici Yönetici

Bir örgüt ya da işletmenin yönetim kurulu ve yöneticileriyle birlikte çalışabilecek yüksek beceri ve potansiyele sahip kişilerin, kısa ve orta vadede görevlendirilmesi “Geçici Yönetim” anlayışına dayanmaktadır. “Geçici Yönetim”, yapı itibarıyla bir örgüt, işletme veya şirket için belirtilen önemli bir projede değişimin gerçekleştirilebilmesi ya da beklenmeyen olası karşılaşılacak risklerin öngörülmesinde veya açıkların kapatılabilmesi noktasında bir yöneticinin belirli bir süre için kiralanmasıdır. İnsan kaynakları kısa süreli problem(ler)in çözümü için de olsa işletme içi bilgilerin korunmasına yönelik güvenlik ve gizlilik esas çerçevesinde sözleşmenin iki taraflı yapılması şartıyla bu yönetime ihtiyaç duyabilir. Diğer ifade ile “bir işletmenin hedeflerine ulaşmasında, karşılaşılan darboğazların aşılmasında, değişimin yönetilmesinde çözüm esnekliği üretebilecek bir yıldan az sürede görevlendirilmek üzere bilgisinden, uzmanlığından ve önceden edindiği iş tecrübelerinden yararlanabileceği motivasyonu yüksek kişileri üçüncü kişi olarak dışardan transfer edebilir. Dolayısıyla transfer edilen geçici yönetici, üst yönetim düzeyiyle işbirliği içinde çalışan, projenin yöneticiliğini devralmış dışardan bir danışman gibi veya deneyimli yönetici olarak atanan kişi olarak

da açıklanabilir. Esnek yönetim birimlerini benimseyen firmalar veya işgücü açısından standart dışı davranarak farklı olmayı seçen işletmeler günümüzde profesyonellerin olduğu kadar akademisyenlerin de ilgisini çekmektedir (Bruns ve Kabst, 2005; Bosch, 2004; Kalleberg, 2000). Özellikle koşulların belirlediği insan kaynağındaki değişkenliği ve esnek bir örgüt yapısının gerekliliğini savunan Atkinson'un (1984) araştırmasından itibaren çalışanın yaşam kalitesinin; örgüt performansı ve endüstri ilişkilerine etkileri açısından farklılaşan örgüt yapıları altında incelendiği görülmüştür.

Bu alanda geçmişte yapılan çalışmalar esnek iş sistemlerinin yönetim kademesinin dışındaki mavi ve beyaz yakalı çalışanlarla ilgilendiğini ortaya koymakta son yıllarda ise esnek iş modeli olarak kabul edilen geçici yönetimin örgüt ve işletmelerin daimi üst yönetimine farklı bir bakış açısı getirdiğini göstermektedir (Bruns ve Kabst, 2005, s. 513). Dolayısıyla aynı zamanda geçici istihdam olarak nitelendirilen bu çalışma şekli yönetim kademelerine bağlı çalışanların yanısıra yönetim piramidinde yer alan orta ve üst yönetime de odaklanmıştır.

Geçici Yöneticiler başarıları kanıtlanmış profesyonel anlamda talep edilen pozisyonu doldurabilecek nitelikteki yöneticilerdir. Herhangi bir örgüt ya da işletme, hedefleri doğrultusunda koşulları değiştirme ihtiyacı duyduğu için bu süreci yönetebilecek, teknik ve fonksiyonel açıdan yetenek ve yetkinliklere sahip vasıfları olan tercih ettikleri profesyonellere geçici görevler verebilmektedir (Bloemer, 2003b). X kuşağının ağırlıklı olduğu ya da ortalama yirmi yılı geçen iş tecrübesine sahip, benzeri süreçleri daha önce yönetmiş geçici yöneticilik alanında, geçmişe nazaran kadınlarda da artış gözlemlendiği söylenebilir (Zeytinoğlu, 2012, s. 204-205). Kadın ya da erkek profesyonellerin yer aldığı Geçici Yönetim'in kurumsallaşması, örgüt açısından kara giden yolun açılması ve faaliyetlerde sürekliliğin sağlanması aynı zamanda çalışanların iş güvencesinde süreklilik anlamına da gelmektedir. Collard (2011) çalışmasında geçici yöneticilerin; kısa sürede eyleme geçebilecek hıza sahip, farklı uygulama deneyimi kazanmış, tarafsız bakış açısına sahip, hesap verebilir, gündemi hızlıca değerlendirebilen, bulunduğu örgütteki değişimde etkin rol oynayabilen kişiler olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda iş hedeflerini belirlenen zamanda sonuçlandırarak verdiği taahhütü yerine getirebilen, yönetim kurulu düzeyinde hareket edebilen diğer özellikleri de taşıması gerektiğini vurgulamıştır (Erdoğan, 2018).

Geçici yönetim modeli örgüt, kurum ya da işletmelere sağlayacağı yararların yanısıra geçici yönetici pozisyonunu seçen kişilere de esnek iş fırsatı olarak kariyer açısından katkı sağlamaktadır. Geçici yöneticiler bu fırsatla bireysel kariyerlerini de istedikleri doğrultuda şekillendirebilmektedirler. Örneğin, esnek çalışma isteği duyan, bağımsız olmayı tercih eden, iş-yaşam dengesine önem veren farklı iş konularında tecrübe edinmek isteyen ya da başarıya duygusuyla motive olan kişiler için geçici yöneticilik bir fırsat yaratmaktadır. İlave olarak, bireysel anlamda sahip olduğu becerileri kullanabilme ve geliştirebilme ve özerk davranma gibi tercihlere sahip olan iş profesyonelleri kariyerleri için geçici yönetici pozisyonunda çalışmayı seçebilmektedir (Bloemer, 2003a). Sözleşmeli veya dış danışmanlık adı altında da ifade edilen bu çalışma sistemi geçici yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemeleri açısından motivasyon sağlamak ve performanslarını artırmaktadır. Özellikle iş arama süreci sonrasında geçici yönetici olarak faaliyette bulunduğu işletme ya da kurumda gösterecekleri başarı istenildiği takdirde kalıcı pozisyona geçmelerini kolaylaştıracak bir avantaj yaratmaktadır.

“Geçici Yönetim”, 1970'li yıllarda Hollanda'da işverenlerin işten çıkarılan işçilere kıdem tazminatı ödemek zorunda kaldıkları iş kanunundan kaçabilmek için oluşturdukları bir seçenektir. Hollanda'da uygulanan Geçici Yönetim'in daha sonra Birleşik Krallık'ta popülerliğinin arttığı görülmüştür (Feltham ve Hughes, 1999). “Geçici Yönetim”, 1980'li yılların başından itibaren Almanya'da da uygulanmaya başlanmış ilk dikkat çeken atılım olarak da Alman Özelleştirme Ajansı tarafından başlatılan Geçici Yöneticilerin kararlarına göre şirket birleşmelerinde rol oynamıştır (Bruns, 2005, s. 514-515). Önceleri devlete ait işletmelerin yeniden yapılandırılması çalışmaları bu ülkede Geçici Yöneticilere olan talebi önemli ölçüde arttırmıştır. Özellikle Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra gerekli yönetim ve liderlik yetkinliğinin Doğu'da bulunmaması dolayısıyla ekonomik krizin atlatılması açısından geçici yöneticilerin kararları belirleyici olmuştur. Buna ülkedeki en belirgin geçici yönetim profili örnek olarak, 2001'de Alman Telekom AG'nin baş yöneticisinin işten çıkarılarak emekli şef Helmut Sihler'in geçici olarak eski işine alınması gösterilebilir (Bruns, 2005). Bunun yanısıra geçici yönetimin Hollanda, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa gibi Avrupa

ülkelerinde diğer ülkelere nazaran daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Türkiye’de ise yasalar açısından özel bir düzenleme yapılmamış olmakla birlikte bu istihdam modelini kısıtlayıcı herhangi bir engel de bulunmamaktadır (Zeytinoğlu, 2012).

Geçici Yönetimle ilgili genel bir değerlendirmede konuşan Senior Management Worldwide “SMW” başkanı Maurizio Quarta, on yedi ülkede yaklaşık elli bin civarında geçici yönetici bulunduğunu, kırk ülkede ise üst düzey geçici yönetici potansiyeli bulunan kişilere ulaşmanın mümkün olduğunu açıklamıştır (Fortune Turkey Dergisi, 2017). Son yıllarda Çin ve Türkiye’deki farklı sektörlerde gittikçe artan özellikle hızlı büyüme potansiyeli bulunan KOBİ’lerin finans ve insan kaynakları uygulamalarında destek almak için geçici yönetime başvurduğu belirtilmektedir (Sabah Gazetesi, 2017).

Geçici yöneticiliğin üretim müdürü, genel müdür veya finanstan sorumlu genel müdür gibi farklı yönetim kademelerine bakıldığında üst düzeye taşındığı ve geçici yöneticilikten dış danışman olarak yararlanıldığı görülmektedir. Her ne kadar geçici yöneticilikle dış danışmanlık birlikte anılsa da birbirinden farklı olduğu; taşıdıkları görev tanımlarından ve talimat verme yetkisinin tanınmasından anlaşılmaktadır. Bu farklılığa, “danışmanlıkta analitik bakış açısına bağlı durum değerlendirmesi daimi yönetime sunulurken, geçici yönetimde hedeflere ulaşılma sorumluluğu üstlenilmekte, problemler karşısında çözüm üretilerek uygulanması sağlanmaktadır” ifadesi örnek olarak gösterilebilir (Bruns ve Kabst, 2005, s. 513-514).

2. Geçici Yönetici Görevlendirme Nedenleri

Örgütlerde ya da işletmelerde belirli dönemlerde birçok nedenden dolayı geçici yöneticilere görev verilmektedir. Günümüzde Geçici Yöneticiler örgütsel yapıları itibariyle esnek firmalarda, öğrenen örgütlerde ve ağ-şebeke firmalarının yer aldığı (Goss ve Bridson, 1998) üretim, otomotiv, finans ve sağlık gibi çeşitli sektörlerde yer almaktadır. Geçici yöneticilerden buldukları sektörde görevlerinin heterojen olmasına rağmen genellikle üç alanda sıklıkla yararlanıldığından bahsedilmektedir (Bloemer, 2003a; Tiberius, 2004). Bunlar; günlük işler, krizlerin atlatılması ve proje çalışmaları (örneğin halka arz, yeni IT uygulamaları, ortak girişimler veya birleşmeler) olarak belirtilmiştir. Örneğin, örgüt ya da işletmelerin aralarındaki anlaşma gereği bir birleşme, ittifak ya da ortak girişim kurmaları söz konusu olduğunda geçici yöneticiler bu sürecin başlatılmasını kolaylaştırmada ve döngü geçişinde etkili olabilmektedir (Werther, 1998). Belirtilen alanların dışında aslında geçici bir yöneticinin çalışacağı görev türünün ne olduğunu ve belirli standartlara dayandığını söylemek güçtür. Yine de iş dünyasının geçici yöneticilere ihtiyaç duyulabileceği çalışma alanları aşağıda ayrıntılı olarak gruplandırılmıştır. İlk grupta yer alanlar;

- Bir projeyi yönetme,
- Değişimi yönetme,
- Bir iş fırsatını uygulamak için ek destek alma,
- Mevcut yönetim olmadığında dışardan destek alma ve iş performansını artırmaktır.

Kısa sürede çözüm üretebilecek yetenek, yetkinlik ve tecrübeye sahip olan bu kişiler, genellikle kısa dönemli proje bazlı süreçlerde, işletmenin beklentilerini zaman ve bütçe elverdiğince, maliyetleri göz önünde bulundurarak yerine getirme konusunda ustadırlar (Bruns ve Kabst, 2005). Sonuç odaklı performans göstererek örgütün strateji ve hedeflerini hayata geçirme konusunda fark yaratırlar. Sadece yapılması gerekenleri söylemekle yetinmez bizzat karar alarak daimi yönetimin alınan kararları uygulamasını sağlarlar.

Geçici Yöneticiler işletmelerin ihtiyaç duyabileceği aşağıda belirtilen diğer durumlarda da yardımcı olabilmekte ve fayda sağlamaktadırlar. Aşağıda belirtilen grupta;

- Yönetimde yumuşak geçişlerin yapılabilmesi ve olası çatışmaların giderilmesi,
- Departman, bölüm veya örgüt tamamının yeniden yapılandırılması,
- Yeni birimlerin kurulması ve özel projelerin gerçekleştirilmesi,
- Finansal yönetimin ve karlılık politikalarını belirlenmesi,
- İhtiyacı karşılayabilecek, doğru pozisyona nitelikli yeni personel ve profesyonel kişilerin seçilmesi, işe alınması ve işe devamlılığın sağlanması,
- Çalışanların eğitim ve geliştirme süreçlerinin yenilenmesi,

- Ürün yeniliği, tedarik zinciri, stok ve ürün standardizasyonu politika ve uygulamaları,
- Pazarın geliştirilmesi, yeni pazarların yaratılması ve şirket birleşmeleri, satınalma gibi üst stratejik kararların hayata geçirilmesi yer almaktadır.

İşletmelerde bir yönetim uzmanına veya proje uzmanına ihtiyaç duyulduğunda ya da yukarıda örnek gösterilen belirli geçiş dönemlerinde destek gerekli olduğunda Geçici Yönetici görevlendirmesi doğru bir karar olabilmektedir (Goss ve Bridson, 1998). Çünkü farklı sektörlerde birçok çözüm üretme konusunda farklı bakış açısına sahip olan geçici yöneticiler özellikle geçiş sürecine ve hızlı bir değişime ihtiyaç duyulduğunda, bir danışman veya daimi bir çalışandan daha çevik hareket edebilmektedir. Örgüt içinde özellikle yakın körlük oluştuğunda yönetimin ihtiyaç durumunu kavramada yavaş kalması mümkündür (Inkson ve diğerleri, 2001). Bu durumda geçici yöneticiler örgüte/işletmeye yetenek ve deneyimleriyle yeni bir bakış açısı katarak ve tarafsız kalarak örgüt/şirket yönetimindeki ataleti ortadan kaldırmaktadırlar. Geçici yöneticiler bu yönleriyle değişim yöneticileri olarak da nitelendirilmekte, bunun yanı sıra örgütsel gelişime sağladıkları koçluk, mentorluk, entelektüel bilgi ve en iyi uygulamaların hayata geçirilmesiyle istenilen değişimin gerçekleştirilmesi rollerinin olduğu da vurgulanmaktadır (Tyrrell, 2014).

Belirli bir sektörde yüksek düzeyde deneyime sahip, güçlü, maliyet tasarrufu sağlayan kararlar alabilecek bir Geçici Yönetici, aşağıda yer alan bir grup konu üzerinde de yoğunlaşarak şirketlere fayda sağlayabilmektedir.

- Örgütsel Performans
- Yeni ürün veya hizmet geliştirme
- İş süreçlerinin yeniden tasarlanması
- Büyüme veya değişim yönetimi
- Kapsamlı projeler
- Dijital dönüşüm

Dönemsel yönetici görevlendirmenin en önemli faydalarından bir diğeri de yönetimdeki boşlukların çok kısa zamanda doldurulabilmesidir. Böylece örgüt veya işletmelerin kısa sürede ilerleme kaydedebileceği söylenebilir. Özellikle;

- Uzun tartışma seanslarına,
- Reklam maliyetlerine,
- Uzun görüşme sürecine ihtiyaç duyulmayabilir.

İşletmeler aşağıdaki nedenlerden dolayı da geçici görevlendirme uygulamasına başvurabilirler;

- Kriz durumlarının atlatılmasını sağlama,
- Yılın özellikle yoğun dönemlerinde üretimde süreklilik sağlama,
- Özel projelerde destek,
- Şirketin yerini değiştirme veya genişleme amaçlı aldığı kararların uygulanması,
- Üretim ve iş sistemi dönüşümleri,
- Anında hazır olabilme,
- Hızlı hareket edebilme, alınan kararların hızlıca eyleme geçirilmesi,
- Günlük ödeme yapılabilmesi,
- İşe çabuk entegre edilebilme,
- Deneyim ve yetenek düzeyleri yüksek olduğu için kısa sürede üretken olabilme becerisi ve örgüte yüksek oranda uyum sağlayabilme.

Yukarıda belirtilen birçok ihtiyacın giderilebilmesi sürdürülebilirliğin sağlanması için kaçınılmazdır. Zaman zaman ataletin kontrol altına alınmaya çalışıldığı örgüt ve işletmelerde geçici yönetimin, zaman zaman uygulamalar sırasında avantaj ve dezavantajlarına rastlamak da mümkün olabilmektedir. Uzmanlık becerilerine verilen önem, özel projelerin uygulanması, yeniden yapılandırma çalışmaları ve maliyet düşüklüğü avantajından dolayı geçici yönetimin tercih edildiği söylenebilir (Russam, 2005).

Çözümüne hızlı bir şekilde ulaşılması, uygulanan stratejik kararların sonuçlandırılması, maliyet düşüklüğü diğer avantajlar olarak görülebilir. Diğer taraftan örneğin; iş ve finansal güvencenin olmaması, düzenli şekilde istihdam edilememe, çalışanlardan kabul görmeme, transfer olunan kurumda daimi yönetimin önerilere direnç göstermesi ve alınan kararlara itirazı gibi faktörler geçici yönetimin etkinliğini azaltan dezavantajlardan bazılarıdır (Zeytinoğlu, 2012). Ayrıca etkin uygulanmadığında ise geçici yöneticinin kontrat bitiminin ardından örgüt veya işletmeye kattığı değer korunamaması ve kurumsal hafızanın oluşturulamaması dezavantaj olarak görülmektedir.

Geçici Yönetim modeline, alt ve orta kademe yönetim alanında rastlanmakla birlikte üst düzey yönetimde de belirli bir dönem için sıklıkla başvurulmaktadır. Aynı zamanda istihdam türü olarak belirtilen bu yaklaşıma örnek gösterildiğinde; stratejik yönetim alanındaki en önemli araştırma konuları arasında da yer bulan işletme sahibinin bütün işlerden sorumlu tuttuğu lider görünümü tepe yönetici (CEO) gelmektedir (Crossland ve Chen, 2013; Chen ve Hambrick, 2012). Bu pozisyondaki bir yönetici uzun dönemde işletmenin yönetiminden sorumlu olarak görev yapabilir ancak bazı acil durumlarda firmaya liderlik etmek üzere (Ballinger ve Marcel, 2010), geçici yönetim anlayışıyla bir CEO olarak da atanabilir. Geçici CEO'ların kesin karar vermedeki ve sonuçlarındaki rolünün ağırlığı, bu konuya verilen önemin giderek artmasına neden olmaktadır. Öncesinde yapılan çalışmalar, geçici CEO'ların normalde rakiplerinden daha zorlu koşullarda çalıştıklarını göstermektedir çünkü geçici çalışma, genellikle "planlanmamış" bir liderlik değişikliği olarak kabul edilir. Geçici yönetim tercihlerindeki artışın nedeni olarak büyük ölçüde stratejik karar vermedeki bozulma ve üst yönetim ekibinin parçalanması nedeniyle, daha sonraki firma performanslarıyla ilişkili olduğu gösterilmektedir (Zhang ve Rajagopalan, 2010). Geçici yönetici olarak anılan CEO'nun başarısı, stratejik yönetim alanındaki araştırmalarda büyük ilgi görmüştür dolayısıyla akademisyenlere işletmedeki politik mücadeleleri ve güçlendirici performans sonuçlarını incelemek için bir fırsat sunmaktadır (Insead ve diğerleri, 2015; Finkelstein ve diğerleri, 2009). Bir işletmedeki hiyerarşik düzenden bağımsız olarak beklentilerin yer aldığı bir iş sözleşmesi ile bu şekillenir. İşletmeyle aradaki ilişki iş sözleşmesinden doğar ve madde hükümlerince talepte bulunulan görevleri yerine getirmesi beklenir.

3. Geçici Yöneticinin İşletmeye Maliyeti

İşletmelerin işlem değerinin üst düzeye çıkmasını sağlayan geçici yönetici sahip olduğu bilgi ve tecrübeyi kaynak olarak işletmeye aktarmakta işlem maliyetlerinin düşmesini sağlamaktadır (Dyer, 1997). Zorlu ve kısa dönemli işler için geçici yöneticinin sahip olduğu uzmanlık ve tecrübe sayesinde başlayacağı örgütte, alışma evresine gerek duymayacağı için sözleşmede belirtilen süreler içerisinde çalışmasını tamamladığında firma ya da işletmeden ekonomik bir şekilde ayrılabilir. Dolayısıyla maliyet açısından da bakıldığında sözleşmede yer alan görevin süresi dolduğundan tekrar ödeme yapılmaz. Maliyetin bu şekilde azaltılması aynı zamanda finansal esnekliği artırmakta ve işletme için avantaj oluşturmaktadır (Isidor ve diğerleri, 2014). Geçici Yöneticiye görevi boyunca, günlük ve konaklama giderleri dışında maliyet açısından işletmeye sağladığı tasarruflardan birkaçı şunlardır;

- Yönetici arama ve işe alma maliyeti tasarrufu,
- İş akdi fesih maliyeti tasarrufu,
- Hastalık ve tatil maliyeti tasarrufu,
- Sosyal yardımların maliyeti tasarrufu.

Geçici yöneticiler örgütün geleneksel yönetim tarzına göre daha heterojen bir insan kaynakları ekibi ile çalışmayı isteyebilirler. Bu talep, zaman, maliyet, kalite gibi etkenleri dengelemek için gerekli görülebilir. Böylece, geçici yöneticiler kısa sürede nispeten düşük maliyetlerle ve yüksek kalite ile performans kriterlerine ulaşabilirler (Bruns, 2005). İlke olarak, herhangi bir yönetim görevi geçici yönetici tarafından üstlenilebilir. Sözleşmeler, genellikle başlangıçta belirli bir dönem için geçerlidir. Tatmin edici bir performans gösterilmesi durumunda ise uzatılabilir.

İşletme ile yapılan sözleşme itibarıyla Geçici Yönetici'nin elde ettiği yönetim yetkisi kuruluşun iç liderlik yapısı ve kültürüyle uyumlu olmalıdır. Geçici Yönetim ve yönetim danışmanlığı görevleri birbirine benzer durumlar gösterse de yönetim danışmanlığı daha çok kavramsal ve analitik alana odaklanır. Yönetimsel problemlerin çözümünü geliştirir ve bunların uygulanmasını sağlar (Clutterbuck

ve Dearlove, 1999). “Geçici Yönetim” ile ilgilenen Greiner ve diğerleri (2005) geleneksel danışmanlık görevinden farklı olarak yeni geliştirilen geniş kapsamlı “danışmanlık dışı hizmetler” üzerinde durmuştur.

SONUÇ

Geçici yönetim; yaklaşık altı ay ile bir buçuk yılı kapsayan bir süre için sınırlandırılmış “geçici hizmet sözleşmesi”ne dayandırılarak tanımlanan esnek bir çalışma modelidir. Geçici Yönetim, mavi veya beyaz yakalı çalışanların dışında örgüt kademelerinde yer alan orta ve üst kademe yöneticilerine de farklı ve esnek bir bakış açısı getirmiştir. Son yıllarda, acil durum koşullarına, doğum, hastalık veya farklı bir sebeple boşalan pozisyonlara uygun olduğu için tercih edilen geçici yönetimin part-time çalışma sistemi ve yıllık sözleşme yapma gibi farklı çalışma biçimlerini iş profesyonellerinin değerlendirmesinin yanısıra bu çalışma türleri akademik ortamda da tartışılmıştır. Aynı zamanda Geçici Yönetim anlayışını; dış kaynak kullanımı, ofis dışı uzaktan çalışma ve yalın yönetim modelleri ile ilişkilendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Geçici yöneticilerin hızlı ve sonuç odaklı olması, üst yönetim ve bağlı çalışanlar arasında köprü kurabilmesi, diğer taraftan örgüt ya da işletmenin iç politika dengesini ve davranışlarını bozmaması, sahip olduğu yeteneklerinden kaynaklanmakta; alanında uzman ve tecrübe sahibi olması ise etkinliğini ortaya koymaktadır. Dışardan yönetim desteği veren geçici yöneticilerin bilgi donanımlı ve aynı zamanda öğretim otoritesi olmasının yanı sıra karar vermede de etkin olabildiği belirtilmektedir. Zamanlarını ayarlama konusunda esnekliği tercih eden bu kişiler deneyimlerini anlaşma yaptıkları işletmeye aktararak kurum açısından düşük maliyet kendi açılarından cazip bir gelir yaratabilmektedirler. Bazen projesini bitirme amacıyla hareket eden geçici yönetici yarattığı katkının sürdürülmesi noktasında talep edildiğinde daimi göreve geçmeyi de seçebilmektedir. Geçici yöneticilerin dönemsel olarak en üst yönetime transfer edilmesi de rastlanılan bir uygulama olarak görülmektedir. Bu konuda yapılan akademik çalışmaların artırılması esnek iş modelinin uygulanabilmesini ve bilinirliğinin artmasını kolaylaştırarak işletmelere katkı sağlayacaktır.

Esnek işletmelerin yanısıra start-up’ların, çevik ve dijital dönüşümü sağlamak isteyen örgüt ya da işletmelerin süreçlerini başlatmak ve sürdürülmesini sağlamak için geçici yönetim devreye girebilir. Bunun için de dışardan bir üst gözün objektif değerlendirmesine ve sağlıklı kararların alınıp uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle geçici yöneticiliği ayrıntılı bir şekilde tanımlamak ve uygulama alanını genişletmek için farklı platformlarda fikir alış verişi yapılmalı, en iyi uygulamalar yakından takip edilmelidir. Aynı zamanda kurum tarafından tercih edilecek geçici yöneticinin kurumun daimi yönetimi, kültür ve stratejisiyle bağdaşabilecek uyum, yetkinlik ve yeterliliğe sahip olup olmadığının araştırılması, değerlendirme sürecinde dış danışmanlık şirketlerinin desteğinin yanısıra insan kaynakları yönetim fonksiyonundan da yararlanılması doğru pozisyona doğru kişinin seçimini kolaylaştıracaktır. Start-up’ların, örgüt veya firmaların geçiş dönemleri, öğrenen organizasyonlar ve çevik örgütler konusunda deneyim kazanmış geçici yöneticilerin belirlenmesi, müzakerelerin yapılması ve kontrat süreci stratejik partner olarak anılan insan kaynakları fonksiyonunun rolüyle önem kazanmaktadır. Geçici yönetim konusunda insan kaynakları uygulamalarının detaylı araştırılması, özellikle geçici yöneticilik uygulamalarında kültürel karşılaştırmaların yapılması ve geçici yöneticilerin kişisel/davranışsal özelliklerinin incelenmesi bu esnek iş modelinin anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Atkinson, J. (1984). Manpower strategies for flexible organisations. *Personnel Management*, 16(8), 28-31.
- Ballinger, G., A. ve Marcel, J., J. (2010). The use of an interim CEO during succession episodes and firm performance. *Strategic Management Journal*, 31, 262–283.
- Bloemer, V. (2003a). *Interim-management: Top-Kräfte auf Zeit*. Berlin: Metropolitan Verlag.
- Bloemer, V. (2003b). Interim-management im europäischen Vergleich. *Presentation at the German Conference for Interim-Management (Tagung des Deutschen Dachverbandes Interim Manager)*, 11 December, Düsseldorf.

- Bosch, G. (2004). Towards a new standard employment relationship in Western Europe. *British Journal of Industrial Relations*, 42(4), 617-636.
- Bruns, J. (2005). *Interim-management deployments in an innovation context*. Tallinn: Technical University Press.
- Bruns, J. ve Kabst, R. (2005). Interim-management: A paradox for leadership research? *Management Revue*, 16(4), 512-524.
- Chen, G. ve Hambrick, D., C. (2012). CEO replacement in turnaround situations: Executive (mis) fit and its performance implications. *Organization Science*, 23(1), 225-243.
- Clutterbuck, D. ve Dearlove, D. (1999). *The interim manager: a new career model for the experienced manager*. Financial Times Management. London: Pitman Publishing.
- Collard, J., M. (2011). *Bring them on board: Benefits of interim management*. 5 Ekim 2019 tarihinde <http://www.strategicmgtpartners.com/library/iceobenefits.html> adresinden erişildi.
- Crossland, C. ve Chen, G. (2013). Executive accountability around the world: Sources of cross-national variation in firm performance-CEO dismissal sensitivity. *Strategic Organization*, 11(1), 78-109.
- Dyer, J., H. (1997). Effective interim collaboration: how firms minimize transaction costs and maximise transaction value. *Strategic Management Journal*, 18(7), 535-556.
- Erdoğan, E. ve Yiğit, Y. (2018). Yeni bir istihdam biçimi olarak geçici yönetim. *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*, (4), 195-207.
- Feltham, R. ve Hughes, D. (1999). Interim managers: Distinguishing personality characteristics of managers on short-term contracts. *International Journal of Selection and Assessment*, 7(4), 209-214.
- Finkelstein, S., Cannella, S., F., B., Hambrick, D., C. ve Cannella, A., A. (2009). *Strategic leadership: Theory and research on executives, top management teams, and boards*. USA: Oxford University Press.
- Fortune Turkey Dergisi (2017). *Expertera geçici yöneticilik ile genişliyor*. 28 Eylül 2019 tarihinde <https://www.fortuneturkey.com/expertera-gecici-yoneticilik-ile-genisliyor-49006> adresinden erişildi.
- Goss, D. ve Bridson, J. (1998). Understanding interim management. *Human Resource Management Journal*, 8(4), 37-50.
- Greiner, L., E., Poulfelt, F. ve Bennis, L., A. (2005). *Handbook of management consulting: The contemporary consultant: Insights from world experts*. Thomson/South-Western: College Publishing.
- Inkson, K., Heising, A. ve Rousseau, D., M. (2001). The interim manager: Prototype of the 21st-century worker? *Human Relations*, 53(3), 259-284.
- Insead, G., C., Luo, S., Tang Y. ve Tong, J., Y. (2015). Passing probation: Earnings management by interim CEO'S and its effect on their promotion prospects. *Academy of Management Journal*, 58 (5), 1389-1418.
- Isidor, R., Schwens, C. ve Kabst, R. (2014). Interim management utilization, firm flexibility and its impact on firm performance. *International Journal of Human Resources Development and Management*, 14(4), 171-186.
- Kalleberg, A. (2000). Nonstandard employment relations: Part-time, temporary and contract work. *Annual Review of Sociology*, (26), 341-365.
- Russam, C., M. (2005). Flexible resourcing: the strategic case for interim management. *Strategic Change*, 14(3), 157-163.

- Sabah Gazetesi (2017). *Kritik eşiğe geçici yönetici*. 23 Eylül 2019 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/iste-insan/2017/10/08/kritik-esige-gecici-yoneticisi> adresinden erişildi.
- Tiberius, V., A. (2004). Interim manager als eliteführungskräfte. *Wirtschaftspsychologie*, 1(3), 23-29.
- Tyrrell, J. (2014). *Interim management: An enquiry into praxis*. Unpublished doctoral dissertation, Nottingham Trent University, USA.
- Werther, W., B. (1998). Interim management of international strategic alliances. *Management Decision*, 36(5), 339-345.
- Zeytinoğlu, E. (2012). Çalışma barışına katkısı olabilecek bir sistem esneklik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 157-175.
- Zhang, Y. ve Rajagopalan, N. (2010). CEO succession planning: Finally at the centerstage of the boardroom. *Business Horizons*, (53), 455-462.

Bağımsız Denetçi Raporunda Kilit Denetim Konuları: Olası Etkileri

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Uzun Kocamış^{1*}
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Yıldırım²

Geliş tarihi: 10.09.2019
Kabul tarihi: 11.10.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 634-642
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 19%.

¹İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa,
Türkiye, tugce.uzun@istanbul.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-7769-2621

²İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye, gulcin.yildirim@izu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3877-6774

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kamu Gözetimi Kurumu tarafından 2017 yılında yayınlanan BDS 701 Kilit Denetim Konuları (KDK) standardı ile denetçi raporlarına farklı bir boyut kazandırılması amaçlanırken aynı zamanda denetçinin sorumluluğu da bu standart kapsamında düzenlenmektedir. KDK ile amaçlanan denetçi raporlarının hesap verilebilirliğini ve şeffaflığını sağlayarak iletişim değerini arttırmaktır. Denetimin planlanması sürecinde her işletmeye özgü KDK'nın belirlenmesi önem arz etmektedir. Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde KDK raporların şeffaflık düzeyinin artmasına katkı sağlarken raporların güven düzeyinde azalmaya yol açabilecek ve denetçinin sorumluluğu da artacaktır. Bu çalışmada, kilit denetim konularının BDS 701 Kilit Denetim Konuları çerçevesinde nasıl belirlendiği ve denetçinin raporda vurgulaması gereken konular ve olası etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilit Denetim Konuları, Şeffaflık, Denetçinin Sorumluluğu

Key Audit Issues in the Independent Auditor's Report: Possible Effects

Dr.Öğr.Ü. Tuğçe Uzun Kocamış^{1*}
Dr.Öğr.Ü. Gülçin Yıldırım²

First received: 10.09.2019
Accepted: 11.10.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 634-642
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 19%.

¹İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa,
Türkiye, tugce.uzun@istanbul.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-7769-2621

² İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye, gulcin.yildirim@izu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3877-6774

* Corresponding Author

ABSTRACT

IAS 701 Key Auditing Matters (KAM) standard published by the Public Oversight Authority in 2017 aims to give a different dimension to the auditor's reports. The responsibility of the auditor is also regulated under this standard. Intended with KAM is to increase the communication value of auditor reports by ensuring accountability and transparency. During the audit planning process, it is important to determine the KAM specific to each enterprise. From the investors' point of view, the KAM contributes to increasing the transparency of the reports, while it may lead to a decrease in the confidence level of the reports and the responsibility of the auditor will increase. In this study, how the key audit issues are determined within the framework of IAS 701 Key Audit Issues and the issues that the auditor should emphasize in the report and their possible effects are tried to be revealed.

Keywords: Key Audit Matters, Transparency, Auditor's Responsibility

GİRİŞ

Mali tablo kullanıcılarının denetçi raporlarının etkinliğini artırma talepleri üzerine Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu, denetim raporunun etkinliğini artırmak ve raporun amaçlanan amaca hizmet etmesini sağlamak amacıyla bir proje başlatmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi standardı yayınlamıştır. Türkiye’de Kamu Gözetim Kurumu BDS 701 Kilit Denetim Konuları (KDK) standardını 2017 yılında yayınlamıştır. Bu standardın yayınlanması ile borsada işlem gören işletmeler 01.01.2017 tarihinde ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinde, 6102 sayılı TTK uyarınca denetime tabi diğer şirketler ise 01.01.2018 tarihinde ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinde denetçi raporlarında KDK bölümüne yer vermektedirler.

BDS 701 KDK standardı ile amaçlanan denetçi raporunun daha şeffaf hale getirilerek ihtiyaca uygun, güvenilir ve anlaşılabilir bilgiler sunmasıdır. Denetçi, KDK belirlerken üst yönetimle veya yönetimden olanlarla yakın temas halinde olacaktır. Her işletmeye özgü farklı KDK’nın belirlenmesi, denetimin planlanması sürecinde denetçi için önemli bir husustur. Denetçinin mesleki kararına göre yürütülen denetim ile ilgili bazı hususları vurgulamanın amacı, daha fazla şeffaflık sağlayarak denetim raporunun iletişim değerini artırmaktır. KDK standardının denetçi tarafından uygulanması ile sadece denetçiler etkilenmeyecek, aynı zamanda üst düzey yetkililer, finansal kurumlar ve yatırımcılar gibi diğer gruplar da etkilenecektir.

Bu çalışmada, kilit denetim konularının BDS 701 Kilit Denetim Konuları standardı çerçevesinde nasıl belirlendiği ve denetçinin raporda vurgulaması gereken konular ve olası etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Bağımsız Denetim Raporunda Değişiklikler

Denetimin amacı, finansal tabloların güvenilirliğini güçlendirmek ve bu raporların kredisini artırmaktır. Bu amaçla denetçinin sorumluluğu, mesleki standartlara uygun olarak bir denetim yapmak ve sonuçları raporlamaktır (Yanık ve Karataş, 2017, s. 4).

İşletmelerin sürekliliğinin sağlanması işletmelerin içerisinde buldukları koşulları iyi anlamaları ve bu koşullara uyum sağlayabilmeleri için gerekli düzenlemeleri yapmaları ile mümkün olacaktır. Bu süreçte işletmeye ilgi duyanların işletmeye ilişkin bilgi gereksinimlerine cevap verilebilecek düzenlemeler kaçınılmaz olmaktadır. Bilgi kullanıcıları anlaşılır ve güvenilir daha fazla bilgi ihtiyacı içerisindeyler (Kalıpçı Çağırın & Varıcı, 2019, s. 194). Finansal tablo kullanıcıları karar alma süreçlerinde o işletmeye özgün amaçlarına hizmet eden daha nicel, daha açıklayıcı ve güvenilir bilgi edinmek ister. Bununla birlikte değişen çevrede işletmeye ilişkin karar verme süreçlerinde ilgi duyanlar finansal bilgilerin yansırı finansal olmayan bilgilere de ihtiyaç duymaktadırlar. Denetim raporunun bu beklentilerin dışında kalması beklenemez.

Denetçi raporu önemli bir iletişim aracıdır. Denetçi raporu ile denetlenen firmanın finansal tablolarına ilişkin olarak finansal bilgilerin gerçeğe uygun, doğru ve dürüst hazırlandığı ile ilgili olarak bir görüş ortaya konulmaktadır (Kavut & Güngör, 2018, s. 60). Kullanılan örnekleme metodu ve muhasebe tahminlerinin artan önemi, denetçinin hem çalışma alanını ve hem de raporlamaya ilişkin sorumluluk kapsamını genişletmesini zorunlu kılmıştır (Biçer & Erol, 2017, s. 73). Denetçi raporundaki bilgilerin bu amaca uygun hale getirilmesi önemli bir değişikliği de ortaya çıkarmaktadır. Denetim raporunun sadece denetim sonucunu ortaya koymasının yansırı sürece ilişkin bilgileri de içermesi önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (Uludağ, 2017, s. 1-3)

KDK standardı ile denetim rapor içeriğinde yapılması öngörülen değişikliklerle finansal tablo okuyucularının denetim kalitesine ilişkin bakış açılarının olumlu olması beklenmektedir.

2. Denetim Raporunda Kilit Denetim Konularının Sunulması

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu bünyesinde yapılan çalışmaların amaçları ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Akdoğan & Bülbül, 2019, s. 3):

- Yönetim ile yatırımcı ve denetçi arasındaki iletişimin artırılması,
- Denetim raporlarına olan güvenin artırılması,
- Şeffaflık ile birlikte bilginin değerinin artırılması,
- Yönetimin denetim raporlarındaki açıklamalarına olan dikkatinin artırılması,
- Mesleki şüphecilğe daha fazla odaklanılmasının sağlanması,
- Finansal raporlama kalitesinin artırılmasıyla kamu yararının gözetilmesi,
- Açıklanacak ilave bilgilerle beklentilerin karşılanarak bilgi açıklarının kapatılması.

Ocak 2015’ de IASB yukarıda belirtilen amaçlarına paralel olarak çalışmaları sonucunda ISA 701 yayınlanmış ve Aralık 2016’dan sonra yürürlüğe konulmuştur. Türkiye’de KGK aynı standardı BDS 701-Kilit Denetim Konularının (KDK) Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi başlığı ile Mart 2017’ de yayınlamıştır ve standart bu tarihten itibaren yürürlüktedir (<http://www.kgk.gov.tr>, 2019).

Bu çalışma ile birlikte aşağıda belirtilen standartlarda gerekli değişiklikler yapılarak yeniden yayınlanmıştır (Doğan, 2018, s. 68):

- BDS 260 Üst Yönetimden Sorumlu Olanlarla Kurulacak İletişim
- BDS 570 İşletmenin Sürekliliği
- BDS 700 Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama
- BDS 705 Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi
- BDS 706 Bağımsız Denetçi Raporunda Yer Alan Dikkat Çekilen Hususlar ve Diğer Hususlar Paragrafları

Kilit denetim konuları, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde, denetçinin mesleki muhakemesine göre denetim sırasında dikkat gösterdiği konulardan en çok önem arz eden konulardır şeklinde tanımlanabilir (Uzay & Köylü, 2018, s. 49) BDS 701 No’lu standart denetçi raporunda kilit denetim konularının bildirilmesine ilişkin denetçinin sorumluluğunu düzenlemektedir. Kilit denetim konularının bildirilmesinin amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlayarak denetçi raporunun iletişim değerinin artırılmasıdır. Kilit denetim konuları “Denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konulardır.”(www.kgk.org.tr).

BDS 701 kilit denetim konularının belirlenmesi, bu konuların bildirilmesi, üst yönetim ile kurulacak diyalog ve nihayetinde belgelendirme olarak dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

2.1 Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi

Denetçi öncelikle üst yönetimden bildirilen konular arasından dikkat etmesi gereken öncelikli konuları belirler. Denetçinin bu konuları belirlerken dikkate alması gereken hususlar standartta ilgili paragrafta tanımlanmıştır. Bu hususlar:

- Önemli yanlışlık riskinin daha yüksek olduğu değerlendirilen veya riskli olarak belirlenen alanlar (BDS 315 uyarınca),
- Yönetimin önemli yargularını içeren (örn: belirsizlik içeren muhasebe tahminleri gibi) finansal tablo alanlarıyla ilgili önemli denetçi kararları,
- Dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime olan etkileri.

Denetçi yukarıda belirtilen hususlardan hangilerinin finansal tabloların denetiminde önemli olduğunu belirler ve kilit denetim konularını oluşturur.

2.2 Kilit Denetim Konularının Bildirilmesi

Denetçi raporunda kilit denetim konularının bildirilmesi denetçinin finansal tablolara ilişkin oluşturduğu görüşle direkt olarak ilişkilidir (<http://www.kgk.gov.tr>, 2019).

Denetçi kilit denetim konusunu raporun ayrı bir bölümünde belirtir. Denetçi bu detayı Kilit Denetim Konuları başlığı altında alt başlık kullanarak açıklar. Denetçi bu bölümde iki hususu vurgular. Bu hususlar:

- a) Öncelikle kilit denetim konularının, denetçinin mesleki muhakemesi ile finansal tablolara ilişkin en çok önem arz eden konular olduğu,
- b) Özellikle bu konuların finansal tabloların denetimi kapsamında ve denetçi görüşü oluşturulurken ele alındığı belirtilir.

Denetçi raporunda kilit denetim konularına ilişkin ayrı bir denetçi görüşü yer almamaktadır. Denetçi bu durumu kilit denetim konuları başlığı altında vurgular. Standartta kilit denetim konusu olarak belirlenen bir konunun denetçi raporunda bildirilmediği durumlara ve kilit denetim konuları ile denetçi görüşü ve denetçi raporunun diğer unsurları arasındaki ilişkiye de yer verilmektedir. Bu durumlara aşağıda kısaca açıklanmaktadır:

- **Kilit denetim konusu olarak belirlenen bir konunun denetçi raporunda bildirilmediği durumlar:** Kilit denetim konusunun denetçi raporunda bildirilmemesi aşağıda belirtilen durumların olması durumunda mümkündür:
  - a) Mevzuatın kamuya açıklanmasına izin vermediği durumlar.
  - b) Kamuya yapılacak açıklamanın doğuracağı zararın kamuya yararını aşacağı belirlendiği istisnai durumlar.
- **Kilit Denetim Konuları ile Denetçi Görüşü ve Denetçi Raporunun Diğer Unsurları Arasındaki İlişki:** BDS 570 uyarınca işletmenin sürekliliğine ilişkin olay ve şartların varlığı ve BDS 705 uyarınca işletmenin finansal tablolarına ilişkin olumlu görüş dışında bir görüşü verilmesine neden olan bir konunun olması niteliği itibarıyla kilit denetim konusu olarak belirtir. Denetçi raporunun Kilit Denetim Konuları bölümünde bu konular açıklanmaz. Denetçi bu konuları ilgili BDS'lere göre raporlar ve KDK bölümünde ilgili bölümlere atıfta bulunur.

2.3 Üst Yönetimden Sorumlu Olanlarla Kurulacak İletişim

Denetçi BDS 260 gereğince üst yönetimden sorumlu olanlarla zamanında iletişim kurması gerekir. Denetçi kilit denetim konularına ilişkin ilk izlenimlerini üst yönetimle paylaşır ve bu konuları üst yönetimle tartışabilir. Denetçinin üst yönetime kilit denetim konularını zamanında iletmesi gerektiğinde bu konuya ilişkin ilave bilgiler elde etmesine de imkan sağlar.

2.4 Belgelendirme

Denetçiden beklenen çalışma kâğıtlarını özenle hazırlamasıdır. Kilit denetim konusunda mesleki muhakeme hangi konuların denetçinin azami özen göstermesi gereken konular olduğuna ve bu konulardan hangilerinin kilit denetim konusu olduğuna karar verilmesini de içerir. Hazırlanan çalışma kâğıtlarıyla da denetçinin mesleki muhakemesi desteklenebilir.

3. Kilit Denetim Konularının Sunumunun Olası Etkileri

3.1 Literatür Taraması

Aşağıda konuya ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalara yer verilmiştir:

Lazarevcka ve Trepeska (2016) tarafından Makedonya'da sertifikalı denetçilere yönelik yapılan anket çalışması ile ISA 700, 705 ve 706'da önerilen değişikliklerin yanı sıra yeni ISA 701'in de bilgi açığını azaltması ve aynı zamanda denetim raporunun iletişim gücünü arttırmasına yönelik beklenti ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda denetim raporunun yeni şeklinin paydaşların beklentilerini karşılayacağı ve beklentilerin kapanmasına katkıda bulunacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte çalışma sonucunda; kilit denetim konularına denetim raporunda yer verilmesinin denetim raporunun iletişimsel değerini arttırarak finansal raporlama ve denetim kalitesinin iyileştirilmesine yol açacağı belirtilmektedir.

Uzay ve Köylü (2018) tarafından yapılan çalışmada denetim raporlarında denetçinin hangi Kilit Denetim Konularına en çok dikkat ettiğine ilişkin olarak BIST İmalat Sektöründe bağımsız denetim raporları incelenerek bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda en fazla raporlanan kilit denetim konularının; Hasılat, Maddi Duran Varlıklar, Ticari Alacaklar ve Stoklar konularında olduğu belirtilmiştir.

Kavut ve Akün (2018) tarafından yapılan çalışmada BİST-100 Şirketlerinin 2017 faaliyet yılı bağımsız denetim raporlarında bildirilen Kilit Denetim Konuları içerikleri analiz edilerek sektörel dağılımları tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda denetçilerin aynı sektörlerde benzer konuları önemli bularak bu konuları KDK olarak beyan ettikleri ifade edilmiştir.

Masdor ve Shamsuddin (2018) tarafından Malezya’da yapılan çalışma ile Kilit Denetim Konularına ilişkin açıklamaların yatırımcıların tepkilerine ve denetim kalitesine etkisini ilişkin görüşleri ortaya koymak amacıyla literatür bazlı bir çalışma yapmışlardır. Yapılan bu çalışma sonucunda KDK’ların açıklanmasının yatırımcılar açısından bilgi kalitesini arttırdığından faydalı olduğu ifade edilmektedir.

Gökgöz (2018) tarafından yapılan çalışmada BIST’te işlem gören şirketlerin hangi konuları KDK olarak belirlendiğine ilişkin denetim raporları içerik analizine tabi tutulmuştur. Borsa İstanbul’daki şirketlerin 2017 yılına ilişkin denetim raporlarında en çok belirlenen kilit denetim konularının sırayla; hasılat, ticari alacaklar, stoklar, maddi duran varlıklar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Segal (2019) tarafından yapılan çalışmanın amacı, denetçilerin KDK’na ilişkin gerekliliklerin denetim raporlarının şeffaflığını artırıp artırmadığını, denetçilerin bu uygulamayla birlikte ek risklerle karşı karşıya olup olmadıklarını, varsa riskin nasıl yönetildiğini ve bu durumun müşterileri ile olan ilişkileri üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışma Güney Afrika’nın önde gelen seçilmiş denetim uzmanları ile yapılan ayrıntılı görüşmeler ile yürütülmüştür. Çalışma sonucunda denetçilerin hangi konunun kilit konu olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olduğu ortaya konulmuştur. Denetçiler önemlilik, tarafsızlık, zorluk derecesi ve zamanlılık konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Ayrıca KDK uygulaması ayrı bir maliyet ve yeni iç kontrol yönetim politikaları gerektirmektedir. Denetçiler KDK uygulamasının nihayetinde daha fazla şeffaflık sağlamadığını vurgulamışlardır.

Asbahr ve Ruhnke (2019) tarafından yapılan deneysel çalışmada amaç, bir muhasebe tahmininin KDK olarak bildirilmesinin, muhasebe tahmini ve bununla ilgili eylem hakkında denetçi kararı etkileyip etkilemediğini analiz etmektedir. Muhasebe tahmininin KDK olarak bildirilmesi durumunda, yapılacak işlemin şüpheli bir işlem olma olasılığının düşük olduğu bulunmuştur. KDK açıklamasının, denetçilerin şüpheli bir işlem olduğu konusundaki muhakemesini etkilemediği göz önüne alındığında, sonuçlar bir karar-eylem açığının varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, denetim çalışmalarının KDK sunumundan etkilenmediğine ilişkin kanıtlar bulunmuştur.

Li, Hay ve Lau (2019) tarafından yapılan çalışmada KDK’nın Yeni Zelanda bağlamında denetim kalitesi ve denetim ücretleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda denetim raporlarındaki değişikliklerin denetim kalitesi üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte denetim kalitesindeki iyileşmeye paralel denetim ücretlerinde artış olduğu ve yüksek denetim ücretlerinin yeni denetim standartlarının uygulanmasının maliyetli olabileceği iddiasını desteklediği araştırma sonuçlarındandır.

Kalıpçı ve Çağırın (2019) tarafından Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren imalat sektörüne ait işletmelerin 2017 yılı denetim raporları içerik bakımından analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada denetim raporları KDK sunulma şekilleri, alt sektör, denetim kuruluşu ve görüş türü bakımından analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre alt sektörlerle ve bağımsız denetçi görüş türüne göre işletmelerin KDK sayısında anlamlı bir farklılığın olmadığı, bağımsız denetim kuruluşları bakımından ise işletmelerin KDK sayıları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Akdoğan ve Bülbül (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’deki BIST 100 endeksinde yer alan firmaların 2017 yılındaki bağımsız denetim raporları incelenmiş ve bu yeni denetim raporlarının en belirgin özelliği olan kilit denetim konuları ele alınarak, bağımsız denetim şirketlerinin kilit denetim konularına yönelik yaptığı çalışmalar detaylarıyla analiz edilmiş ve ilk uygulama sonuçları değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de bildirilen kilit denetim konuları sayısının sektörler ve firmalar yönünde farklı aralıklarda olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de yapılan alan çalışmalarında KDK’ların hangi başlıklar altında sınıflandırdığının tespitine yönelik denetçi raporlarının içeriklerinin analizinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Uluslararası literatür incelendiğinde de alan çalışmalarının KDK’ların denetim kalitesine ve denetçi raporunun iletişim değerine etkisi ön plana çıkmaktadır.

3.2 Kilit Denetim Konularının Sunumunun Olası Etkileri

KDK’ların sunumunun denetçi raporuna olası etkileri aşağıdaki başlıklar altında tartışılmaktadır:

3.2.1. Denetim Görüşü

Finansal tabloların denetlenmesinin amacı, denetçinin, finansal tabloların uygulanabilir bir finansal raporlama çerçevesine uygun olarak, tüm açılardan hazırlanmış olup olmadığına dair bir fikir bildirmesini sağlamaktır. Bu fikir denetim şirketi tarafından, hem Uluslararası Denetim Standartlarına (ISA’lar) ve aynı zamanda denetim firmasının kendi iç politikalarına uygun olarak beyan edilmektedir.

Yapılan çalışmalar yatırımcıların denetim raporlarında yer alan denetim görüşüne ilişkin güven problemi yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Cordos & Fulop, 2015). Dolayısıyla finansal tablo kullanıcıları denetçi görüşüne ilişkin ilave güvence arayışı içindedirler. Kullanıcılar tarafından güvenli bulunmayan bir denetim raporunun hiçbir değer ifade etmeyeceği açıktır.

Bu açıdan ele alındığında, denetçi görüşü ve denetçinin bu görüşe ulaşmak için kullandığı mekanizmalar ve uyguladığı yöntemler doğal olarak kilit öneme sahiptir.

BDS 701, 8. Paragraf kilit denetim konularını tanımlarken denetçi görüşüne vurgu yapar. Akabinde 9. paragraf da önemli konuların neler olabileceğine ilişkin örnekler verir ve önemliliğin belirlenmesinde mesleki yargının kullanılması gerekir.

3.2.2. İşletmenin Sürekliliği

Denetim görüşünün oluşturulmasında mutlak surette işletmenin sürekliliğine ilişkin denetçi tarafından analizlerinden yapılması gerekir. BDS 1 işletmenin sürekliliği varsayımına dayanılarak mali tabloların hazırlanmasına vurgu yapar. Ayrıca denetçi işletmenin sürekliliğine ilişkin incelemelerini BDS 570 “İşletmenin Sürekliliği” standardına uygun şekilde gerçekleştirir. İlave olarak BDS 700 standardı da denetçinin denetim görüşüne ulaşabilmek için işletmenin sürekliliği konusunda ikna olmasını gerektirir. İşletmenin sürekliliği konusu denetim raporunun en temel konularından biri olmakta ve yatırımcıların kararlarında büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu kavram daima bir kilit denetim konusu olarak karşımıza çıkacaktır.

3.2.3. Olası Etkiler

KDK’nın sunumunun asıl amacı yatırımcıların ihtiyacı olan kilit bilgilere erişimi kolaylaştırmak ve denetim raporunun değerini artırmaktır. Yukarıda belirttiğimiz üzere hangi konuların kilit konu olması gerektiğine karar vermenin denetçinin takdirine bağlı olduğu gerçeği bu noktada bir kaygı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki denetçi mesleği icrası sırasında mesleki şüphecilik ve mesleki yargısını kullanacaktır.

Kilit denetim konuları kapsamında bir takım bilgilerin müşterinin açıklanmasını istemediği stratejik karar veya ürün ile ilgili olması durumunda gerçek ayrıntıların denetçi tarafından açıklanmayacağı öngörülmekle birlikte, denetçi, devam eden endişelerin gözden geçirilmesinin nasıl ele alındığını kanıtlamak zorunda kalacak ve müşterisinin stratejik planları hakkında fikir verebilme durumunda kalabilecektir. Ayrıca KDK’nın sunumu sırasında denetçinin yürütülen denetim prosedürlerini açıklaması denetim firmasını dış inceleme benzeri bir risk ile karşı karşıya bırakabilme olasılığını da getirebilecektir.

Diğer bir husus ise mevcut raporlar incelendiğinde KDK’na ilişkin açıklamaların belirli bir şablon çerçevesinde ve birbirine benzer olması durumudur. Bu durum KDK’nın zamanla basmakalıp bir hale gelebilme potansiyelini barındırdığı konusunda endişe yaratmaktadır. KDK her bir müşteri bazında müşteriye özel olarak hazırlanmalıdır.

Diğer bir endişe, getirilen yeni uygulamaların mesleğin karşı karşıya kaldığı sorunların daha da artmasına neden olabileceği ve meslek mensuplarının iş tatmini noktasında memnuniyetsizliklerini artıracacağı yönündedir.

4. Sonuç

Denetim alanında yaşanan gelişmelerin temel amacı denetimin kalitesinin artırılmasıdır. Yatırımcıların denetim raporundan beklentileri değişmiştir ve yatırımcılar bildirilen denetçi görüşünün yanında, denetimin kilit konuları ve bu konuların nasıl ele alındığı konusunda daha fazla şeffaflık istemektedirler.

Bu açıdan denetçiler, yatırımcıların endişelerini giderebilmek adına bulgularını daha kapsamlı analizlerle doğrulamaya çalışacaklardır. Raporların şeffaflık düzeyinin artması temelde raporların sorgulanması noktasında bir artışa ve denetim raporlarına olan güven düzeyinde potansiyel bir azalmaya yol açabilecektir. Aynı zamanda zorlu bir meslek olan denetim mesleğine ilave yükler getirebilecektir.

KDK henüz yeni bir kavram olması açısından literatürde fazlaca çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da detaylı bir analiz yapılamamıştır. İzleyen çalışmalarda KDK'na ilişkin olası sonuçlar ve denetim mesleği üzerindeki etkisini tahmin etmek için bir model oluşturularak, daha detaylı analizlerin yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N., & Bülbül, S. (2019). Bağımsız denetçi raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesinde BİST 100 şirketlerindeki ilk uygulama sonuçlarının değerlendirmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (56), 1-24.
- Asbahr, K., & Ruhne, K. (2019). Real effects of reporting key audit matters on auditors' judgment and choice of action. *Internal Journal of Audit.*, 23(2), 165-180.
- Biçer, A. A., & Erol, S. (2017). UDS 701 kapsamında denetimde tespit edilen kilit bulguların finansal bilgi kullanıcılarına sunulması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(47), 71-84.
- Cordos, G.-S., & Fulop, M.-T. (2015). Understanding audit reporting changes: Introduction of key audit matters. *Journal of Accounting and Management Information Systems*, 14(1), 128-152.
- Doğan, A. (2018). Bağımsız denetimde yeni bir yaklaşım: Kilit denetim konuları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 65-89.
- Gökgöz, A. (2018). Kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda bildirilmesi ve borsa İstanbul'da işlem gören işletmeler üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(2), 126-138.
- <http://www.kgk.gov.tr> 15 Haziran 2019 tarihinde [http://www.kgk.gov.tr/contents/files/BDS/BDS701\(20160908\).pdf](http://www.kgk.gov.tr/contents/files/BDS/BDS701(20160908).pdf) adresinden erişildi.
- Kalıpçı Çağırın, F., & Varıcı, İ. (2019). Bağımsız denetim standardı (BDS) 701 çerçevesinde kilit denetim konuları: Borsa İstanbul imalat sanayi sektöründeki işletmelerin denetim raporları üzerine bir analiz. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 22, 193-208.
- Kavut, F. L., & Güngör, N. (2018). Bağımsız denetimde kilit denetim konuları: BİST 100 şirketlerinin 2017 analizi. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 16(59), 59-70.
- Lazarevska, Z., & Trepeska, M. (2016). The new audit report seen through the prism of the certified auditors – Research in the republic of Macedonia. *Economic Development*, 1-2, 91-114.
- Li, H., Hay, D., & Lau, D. (2019). Assessing the impact of the new auditor's report. *Pacific Accounting Review*, 3(1), 110-132.

Masdor, N., & Shamsuddin, A. (2018). The implementation of ISA 701-Key audit matters: A review. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 10(3), 1107-1115.

Segal, M. (2019). Key audit matters: insight from audit experts. *Meditari Accountancy Research*, 20(1), 472-494.

Tulek, B., & Jelovita, A. (2018). The key audit matters as an element of the independent auditor's report - A booster to the corporate governance. *Intereulaweast*, V(2), 241-276.

Uludağ, S. (2017). Değişen bilgi gereksinimi ve bağımsız denetçi raporundaki yenilikler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10/Özel Sayı), 1-13.

Uzay, Ş., & Köylü, Ç. (2018, Temmuz-Aralık). Kilit Denetim Konuları: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (52), 47-70.

Yanık, S., & Karataş, M. (2017). Denetim raporlarının geleceği: Yeni düzenlemeler ve ülke uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (73), 1-25.

Fizik Öğretmeni Adaylarının Temel Matematiksel İşlem Yeterliklerinin İncelenmesi

Doç. Dr. Hasan Şahin Kızılcık^{1*}

Geliş tarihi: 04.09.2019
Kabul tarihi: 17.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 643-658
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11%.

¹Gazi Üniversitesi, Türkiye,
hskizilcik@gazi.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-8622-0765

* Sorumlu Yazar

ÖZ

Bu çalışma, fizik öğretmeni adaylarının temel matematiksel işlem yapabilme yeterliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, araştırmacı tarafından açık uçlu 20 maddeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek maddeleri; Temel İşlem Bilgisi, Köklü İfadelerde Temel İşlemler, Üslü İfadelerde Temel İşlemler, Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ve Temel Trigonometrik İşlemler olmak üzere temel matematiğin beş farklı konusunda dörder maddeden oluşturulmuştur. Maddeler kolay hesaplanabilir işlemlerden oluşmaktadır. Öğretmen adaylarından hesap makinesi kullanmadan ölçeğe yanıt vermeleri istenmiştir. Çalışma 98 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarından üçü ile görüşme yapılmıştır. Araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi bölümünde yeterli ancak diğer bölümlerde yetersiz olduklarını göstermiştir. Yapılan işlem hatalarının yanı sıra, işlem önceliğini belirleme, bazı temel işlem bilgilerinin yetersizliği ve özellikle üslü ifadelerde ve trigonometrik işlemlerde temel işlemlerde sorunlar belirlenmiştir. Ayrıca fizik öğretmeni adaylarının matematiksel işlem yeterliklerinin cinsiyetten bağımsız olduğu, ancak öğrenim yılı, üniversiteye giriş puanı ve güncel not ortalaması ile kısmen anlamlı olarak pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İşlem bilgisi, matematiksel beceri, fizik öğretmeni yetiştirme.

Analysing of the Proficiency in Basic Mathematical Operations of Physics Teacher Candidates

Assoc. Prof. Dr. Hasan Şahin Kızılcık^{1*}

First received: 04.09.2019

Accepted: 17.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 643-658

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11%.

¹Gazi University, Turkey,

hskizilcik@gazi.edu.tr,

ORCID ID 0000-0001-8622-0765

* Corresponding Author

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the proficiency in the basic mathematical operations of physics teacher candidates. For this purpose, a test consisting of 20 open-ended items was developed by the researcher. Scale items; Basic Operation Information, Basic Operations in Rooted Expressions, Basic Operations in Exponential Expressions, Basic Operations in Logarithmic Expressions and Basic Trigonometric Operations. Items consist of the numbers which are easily computable. Teacher candidates were asked to respond to the test without using a calculator. The study is applied to 98 teacher candidates. In addition, interviews are applied with three of teacher candidates. The results of the research showed that the pre-service teachers were sufficient in the Basic Operation Information section but were insufficient in other sections. In addition to the operation errors, the determination of the process priority, the inadequacy of some the basic process information and the problems in basic operations especially in exponential expressions and trigonometric operations were determined. In addition, it was seen that mathematical process proficiencies of physics teacher candidates were independent from gender but were significantly positive related to academic year, university entrance point and current grade point average.

Keywords: Operation knowledge, numeracy, physics teacher training.

GİRİŞ

Günümüzde, fen bilimleri alanında yetişmiş bireylerin varlığının hiç olmadığı kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bilgi toplumunda, bireylerin fen bilimlerinde uzmanlaşmasa bile fen okuryazarlığına sahip olması gereklidir. Günümüzde fen okuryazarlığının yanı sıra, başka okuryazarlıklar da edindirmek eğitimde önemli görülmektedir (Tüzel, 2010). Bu okuryazarlıklar arasında ilişki olduğu yaygın bir görüştür. Bunlardan biri de matematik okuryazarlığıdır.

Bireylerin matematik okuryazarlığı yetisine sahip olabilmesi için çeşitli düzeylerde matematikle ilgili bazı temel yeterlik ve becerilerin edinilmesi gerekir (Bekdemir ve Duran, 2012). Bu temel yeterlik ve beceriler, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA)'nda içerik bilgisi, süreç (düşünme) ve güncellik (kullanıldığı durumlar) olmak üzere üç boyutta değerlendirmiştir (MEB, 2008). Ayrıca Uluslararası Yetişkin Eğitimi Sözlüğü'nde de "numeracy" kavramı, "temel matematik yeterlikleri" biçiminde tanımlanmaktadır (Jarvis, 2005). Gündelik yaşamda "numeracy" kavramından çoğunlukla sayıları tanıma, kullanma ve temel dört işlemi yapabilme becerisi anlaşılmaktadır (Brown, 2002). Kısacası matematik okuryazarlığı gibi önemli görülen bir beceri için, temel matematik yeterlikler önkoşuldur. Kişinin öncelikle içerik bilgisine sahip olması gereklidir.

Umay (2007), matematiğin diğer bilim dalları içindeki yerinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmekte ve matematiğin bir dil, düşünme biçimi olduğunu, matematikten yararlanmayan bir bilim dalı olmadığını söylemektedir. Matematiğin; fen bilimleri ve bilgisayar gibi alanların yanı sıra; dil, mimari, müzik, dans, tiyatro gibi sanat alanlarında ve sosyal bilimler ile eğitim alanları gibi birçok disiplinle ilişkisi olduğu bilinmektedir (Bodner, 2006). Günümüz toplumunda bireylerin edinmesi gerekli görülen becerilerden biri olan iletişim de matematiksel beceriler ile yakından ilgilidir (İpek ve Okumuş, 2012). Ayrıca matematik ile farklı disiplinler arasındaki ilişkilendirmeler yapılan çok sayıda çalışma yapılmıştır (Bodner, 2006; Flores, 1992; Monroe ve Mikovch, 1994). Schwalbach ve Dosemagen'e (2000) göre farklı disiplinler arasında ilişkilendirme (örneğin, matematik ve fen bilimleri arasında ilişkilendirme) üst düzey anlamsal kavrayışın yanında işlemsel bilgiyi de geliştirebilir. Eli (2009) problem çözme için matematiksel ilişkilendirmenin araç olduğunu belirtmektedir. Ancak, matematik bu denli önemli bir işleve sahip olmasına karşın öğrencilerin çoğu tarafından sevilmemekte, sıkıcı ve soyut bir ders olarak görülmektedir (Aksu, 1985).

Matematiksel bilgi, işlemlerin bilgisi (veya işlemsel bilgi) ve kavramsal bilgi olmak üzere iki aşamada incelenmektedir (Baykul, 2005). Kavramsal bilgi, matematik ile ilgili temel kavramları ve bu kavramlar arası ilişkiyi sözel olarak ifade ederken; işlemlerin bilgisi ise, matematikte kullanılan simgeler, kurallar ve matematik yaparken başvuru işlemlerin bilgisi olarak tanımlanır (Baykul, 2005). İşlemsel bilgide, bir kavram ya da işlemin nedenini bilmeye gerek yoktur. Yalnızca işlemin nasıl kullanılacağını bilmek yeterlidir. Kavramsal bilgide ise kavrama öne çıkmaktadır (Baki, 1997). İşlemsel bilgi, problemleri çözmek için kullanılan simge, aritmetik işlem ve rutin kurallar bilgisidir (Hiebert ve Waerne, 1996). Buna göre, basit aritmetik işlemler, denklemler ve simgelerle gösterilen işlemler gibi sıradan kurallar işlem bilgisine birer örnektir (Bekdemir, Okur ve Gelen, 2010).

Matematiksel bir bilgiyi anlamanın koşulu, işlemsel ve kavramsal bilgilerin birbirleri ile bütünleşmesidir (Olkun ve Toluk, 2005). İşlemleri kurallar olarak öğrenen ve kavramlarla arasındaki bağı kuramayan bir bireyde ya ilgili kavramlar oluşmamış veya bu kavramlar oluşmuş olduğu halde işlemlerle kavramlar arasındaki bağ kurulmamış veya bunlardan birkaçı birden gerçekleşmemiş olabilir (Baykul, 2005). Kısaca, kavramsal bilginin kazanılması büyük ölçüde işlemsel bilginin kazanılmasını sağlamaktadır (Baki ve Kartal 2004; Hiebert ve Waerne, 1996; Perry, 1991; Rittle-Johnson ve Alibali, 1999). Dolayısıyla, işlem ve kavram bilgisini ayıran kesin bir çizgi yoktur (Baki, 1998).

Fen bilimlerinde ve fen bilimleri içinde yer alan fizikte başarının ilişkili olduğu önemli disiplinlerden biri olan matematik ile fen bilimlerinde başarının arasında bir ilişki olduğu alanyazında belirtilmiştir. Alanyazında, Fen Bilimleri ve Matematik derslerine yönelik başarılar arasında olumlu yönde yüksek bir korelasyonun olduğu ortaya konmuştur (Güleç ve Alkış, 2003; Wang, 2005). Matematiksel işlem bilgisi fen bilimlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Dolayısıyla, matematiksel işlem bilgisi ile fen bilimlerinde başarı arasında da doğal bir ilişki olduğu düşünülebilir. Bir bireyin, etkili bir fen eğitimi

alabilmesi için matematiksel işlem becerilerini önceden edinmiş olması gereklidir. Fizik dersi, matematiğin dilinin en yoğun biçimde kullanıldığı derslerden biridir (Furner ve Kumar, 2007; Orton ve Roper, 2000). Bu nedenle Bütüner ve Uzun (2011), öğretmenlerin özellikle fizik öğretimi ve fen öğretiminde öğrencilerin matematik temelli sıkıntı yaşadıkları konusunda genel bir görüş belirttiklerini vurgulamışlardır.

Alanyazın incelendiğinde, matematiksel işlem bilgisi düzeyinde yapılan çalışmalar genellikle küçük yaştaki çocuklar üzerinde gerçekleştirilmiştir (Albayrak, İpek ve Işık, 2006; Çetinkaya ve Soybaş, 2018; Dursun ve Dede, 2004; Kaya ve Keşan, 2014). Türkiye’de doğrudan yetişkinlere matematik öğretimi konusunu veya yetişkinlerin matematik becerilerini ele alan bir çalışma bulunmamıştır. Yetişkin temel eğitimini ele alan çalışmalar da (Bülbül, Kavak, Gülbay vd., 1999; Güneş, 1990; Günlü, 2004; Nohl ve Sayılan, 2004; Yıldız, 2006, Yıldız, 2010) sınırlı sayıdadır ve bu çalışmalar daha çok okuma-yazma becerisine yönelmiştir. Oysa gerek sosyal medyada gerekse günlük yaşamda temel işlemleri doğru biçimde yapmada güçlük çeken yetişkinlerin olduğuna tanıklık edilebilmektedir. Bu kişiler arasında üniversite eğitimi almış kişilerin bile yer alıyor olması ilginçtir. Matematik öğretiminde genel birtakım zorlukların yaşandığı bilinen bir gerçektir (Tutak, Gün ve Emül, 2010; Yenilmez, 2007). Bu nedenle yetişkinler arasında bile toplumun her kesiminde matematiksel yeterliklerin düzeyi incelenmelidir.

Öğretmenler de bu toplumun yetişkin bireyleri arasında yer almakta, hatta toplumun eğitiminde en önde görev almaları nedeniyle geleceğin yetişkinlerini yetiştirmeleri bakımından önemli konumdadırlar. Bu nedenle matematiksel işlem becerileri gibi temel becerilere, en başta öğretmenlerin sahip olması gerektiği açıktır. MEB tarafından yayınlanan öğretmen yeterlikleri içinde de bu duruma değinilmiştir (MEB, 2017). Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin matematiksel beceri düzeyleri ve çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilmesine yönelik yapılmış araştırmalar olmasına karşın (Akyüz ve Pala, 2010; Özgen ve Bindak, 2011; Uysal ve Yenilmez, 2011) öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bu fen okuryazarlığı için altyapı teşkil eden matematiksel işlem bilgisi düzeylerinin tespitine yönelik çalışmalar sınırlı sayıdadır (Bütüner ve Uzun, 2011; Demir ve Akar Vural, 2017; Eli, 2009; Eli, Mohr-Schroeder ve Lee, 2011; Evitts, 2004; Güneş ve Gökçek, 2013; Korkmaz ve Gür, 2006; Tanışlı, 2013; Tekin ve Tekin, 2004; Uzun, Bütüner ve Yiğit, 2010). Bu çalışmaların önemli bir bölümü matematik öğretmenlerinin veya matematik öğretmeni adaylarının matematiksel yeterliklerine odaklanmaktadır. Fen bilgisi öğretmen adaylarının deneyimleri çerçevesinde değerlendirilen bir çalışmada, bu iki alan arasındaki ilişki vurgulanmıştır (Bütüner ve Uzun, 2011).

Bu araştırma, fizik öğretmeni adaylarının temel matematiksel işlem yeterliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle matematik ile en çok iç içe olan fizik alanında öğretmen olmak üzere eğitim alan bireylerin toplumun kalanı gibi matematik ile ilgili temel düzeyde sorun yaşayıp yaşamadıkları görülebilecektir. Bu durum, öğretmen adaylarının öğretmenlik yaşamlarını ve gelecek kuşakları doğrudan etkileyeceğinden önemli görülmüştür.

YÖNTEM

Araştırma, tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu bir ölçme aracı ile toplanmıştır. Öncelikle açık uçlu olarak toplanan nitel veriler ulamlara ayrılmış ve verilerin betimsel analiz tekniği değerlendirilerek betimleyici istatistikleri çıkarılmıştır. Kodlamalar sonucunda nicelleştirilen veriler, ayrıca istatistiksel çözümlerle yardımcıyla incelenmiştir.

İkinci aşamada, analizler sonucu en yüksek doğru yanıt veren, en düşük sayıda doğru yanıt veren ve ortancada bulunan öğretmen adayı olmak üzere üç öğretmen adayı ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler betimsel olarak incelenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu 20 maddeden oluşan bir ölçek yardımı ile toplanmıştır. Ölçek, araştırmanın amacı doğrultusunda, farklı matematiksel işlem becerileri ölçecek biçimde açık uçlu olarak tasarlanmıştır. Ölçek maddeleri; Temel İşlem Bilgisi, Köklü İfadelerde Temel İşlemler, Üslü İfadelerde Temel İşlemler, Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ve Temel Trigonometrik İşlemler olmak üzere temel matematiğin beş farklı konusunu içerecek biçimde

oluşturulmuştur. Her konu için dörder madde hazırlanmıştır. Amaç, öğretmen adayının ölçülmek istenen işlem yeterliğine sahip olup olmadığını belirlemek olduğundan, maddelerde yer alan açık uçlu sorular, hesaplaması kolay sayılardan seçilmiştir.

Ölçek açık uçlu olarak oluşturulduğundan geçerlilik ve güvenilirlik için açık uçlu ölçeklerde kapsam geçerliliği ve tutarlılık önem kazanmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985). Ölçeğin kapsam geçerliliği uzman görüşü alınarak belirlenmiştir. Fizik eğitimi alanında doktoralı üç araştırmacıdan görüş alınmıştır ve kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Uzmanların görüş birliği %85 düzeyindedir. Tutarlılığı sağlamak için, öğrencilerin benzer maddelere verdiği yanıtlar karşılaştırılmıştır.

Görüşme yapılan öğretmen adayları ile yanlış yanıt verdikleri ve boş bıraktıkları maddeler ile ilgili görüşülmüştür. Görüşme, yüz yüze yapılmış ve ortalamada 8,3 dk. sürmüştür.

Çalışma Öbeği

Araştırmanın çalışma öbeğini Ankara’da bulunan bir üniversitenin fizik öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Söz konusu öğrenciler, eğitim fakültesinde öğrenim gördükleri için aynı zamanda öğretmen adayı olarak nitelendirilebilir. Çalışma, öğreniminin farklı yıllarında olmakla birlikte toplamda 98 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma öbeğini oluşturan öğretmen adaylarının cinsiyete ve öğrenim yıllarına göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma öbeğinin dağılımı

Yıl / Cinsiyet	Kadın	Erkek	Belirsiz	Toplam
1. Yıl	14	6	0	20
2. Yıl	11	3	1	15
3. Yıl	8	7	1	16
4. Yıl	18	0	0	18
5. Yıl	9	5	0	14
5+ Yıl	11	3	0	14
Belirsiz	0	1	0	1
Toplam	71	25	2	98

Tablo 1’de görüldüğü gibi, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının 71’i kadın, 25’i erkektir ve 2’si ise cinsiyet belirtmemiştir. Çalışmaya katılan öğretmen adayları eğitimlerinin farklı yıllarındadırlar. Ayrıca çalışmanın gerçekleştirildiği 2018 yılında ana bilim dalının normal öğretim süresi 4 yıl olmasına karşın, öğrenimlerinin 5. yılında ve daha üstünde bulunan çok sayıda (N: 28) öğretmen adayı bulunmaktadır.

Verilerin Analiz Yöntemi

Veriler, açık uçlu bir ölçekten edinildiği için nitel özelliktedir ve yanıtın doğru olup olmadığı araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Bunun için, maddelere verilen yanıtlar araştırmacı tarafından önceden belirlenen doğru yanıtlar ile karşılaştırılmıştır. Ölçek sorularına verilen yanıtlardan doğru olarak kabul edilenlere örnekler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Doğru kabul edilen yanıtlara örnekler

No	Ölçek Maddesi	Doğru Kabul Edilen Yanıtlar
1	$3 \times 2 + 4 - 5 \times 3 = ?$	-5
2	$2 + 7 \times 2 - 6 \div 2 = ?$	13
3	$3 \div 2x = 6 \div 20$ ise $x = ?$	5
4	$3x + 5 = 7y$ ve $x = 3$ ise $y = ?$	2
5	$\sqrt{2} + \sqrt{32} = ?$	$5\sqrt{2}$ veya eşit değerdeki diğer yanıtlar
6	$\sqrt{12} \times \sqrt{3} + 2\sqrt{3} = ?$	$\sqrt{3}$ veya $3 / \sqrt{3}$ veya eşit değerdeki diğer yanıtlar
7	$\sqrt[3]{16} \times \sqrt[3]{4} = ?$	4
8	$\sqrt{(3+x)} = (3+x)$ ise $x = ?$	-2 veya -3
9	$12,40 \times 10^{-5} = \dots? \dots \times 10^{-3}$	0,124
10	$3 \times 10^2 \times 4 \times 10^{-5} = ?$	12×10^{-3} veya bu değere eşit olan diğer yanıtlar
11	$2,94 \times 10^{-3} - 1,40 \times 10^{-4} = ?$	$2,8 \times 10^{-3}$ veya bu değere eşit olan diğer yanıtlar
12	$(2 \times 10^2)^{-2} + (1 \times 10^{-1})^5 = ?$	$3,5 \times 10^{-5}$ veya bu değere eşit olan diğer yanıtlar
13	$2 \cdot e^{\ln(2)} + e^{\ln(4)} - 1 = ?$	7
14	$\log_4 64 = ?$	3
15	$\ln(3x) - \ln(-4) = \ln(-3)$ ise $x = ?$	4
16	$\ln(4) + \ln(x) - \ln(5) = \ln(8)$ ise $x = ?$	10
17	$\sin(-30^\circ) = \cos(x)$ ise $x = ?$	120° ; 240° veya radyan karşılıkları
18	$-\cos(40^\circ) = \sin(x)$ ise $x = ?$	-50° ; 230° veya radyan karşılıkları
19	$\sin(y+x) = \cos(x)$ ise $y = ?$	90° ; -90° ; 270° ; -270° veya radyan karşılıkları
20	$\tan(x) \div \cot(x) = \tan(x)$ ise $\tan(x) = ?$	1

Tablo 2’de yer alan yanıtlar doğru olarak kabul edilmiş olmasına karşın, bu yanıtların dışında verilen ve bu yanıtlara matematiksel olarak eşdeğer olan yanıtlar da doğru olarak alınmıştır. Birden fazla doğru yanıt bulunan maddelerde, doğru yanıtlardan yalnızca birini veren öğretmen adayı, doğru yanıt vermiş kabul edilmiştir. Tüm olası doğru yanıtları vermesi beklenmemiştir.

Yanıtlar değerlendirilirken, doğru yanıtlar “D”, yanlış yanıtlar ise “Y” olarak kodlanmıştır. Boş bırakılan yanıtlara ise “B” kodu verilmiştir. Daha sonra her bir ölçek maddesi ayrı ayrı ve içinde bulunduğu ulamdaki diğer maddelerle birlikte değerlendirilerek istatistikleri çıkarılmıştır.

Daha sonra, her doğru yanıt için 1, her yanlış yanıt için ise 0 puan verilerek her bir öğretmen adayı için 20 üzerinden bir puan belirlenmiştir. Söz konusu puan, cinsiyet ve öğrenim yılı gibi değişkenlere göre karşılaştırma yapmak amacıyla birtakım istatistikler çözümlenmeler için kullanılmıştır.

Yapılan görüşmeler, betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiş ve sonuçların yorumlanmasında kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

İlk olarak ölçeğin beş ulamını oluşturan maddeler ulam içinde değerlendirilmiş ve böylelikle her ulam için ortalama doğru ve yanlış yanıtlar ile boş bırakılan yanıtların ortalamaları ve ortalama yüzdeleri belirlenmiştir. Söz konusu veriler Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: Ulamlara göre ölçeğin yanıtlarının dağılımı

Ulamlar	Madde Sayısı	D	D %	Y	Y %	B	B %
Temel İşlem Bilgisi	4	3,78	94,39	0,19	4,85	0,03	0,77
Köklü İfadelerde Temel İşlemler	4	2,38	59,44	1,19	29,85	0,43	10,71
Üslü İfadelerde Temel İşlemler	4	1,60	40,05	2,03	50,77	0,37	9,18
Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler	4	1,45	36,22	1,20	30,10	1,35	33,67
Temel Trigonometrik İşlemler	4	0,86	21,43	1,84	45,92	1,31	32,65
Toplam	20	10,29	51,43	6,46	32,30	3,48	17,40

Tablo 3’e göre, toplamda 20 madde içinde doğru yanıtların ortalama değeri 10,29 düzeyindedir. Bu da %51,43 oranında olmaktadır. Bu durum, öğretmen adaylarının %50’ye yakının ölçeği oluşturan 20 maddeye doğru yanıt verirken, diğer %50’ye yakın kısmının ise doğru yanıt veremediği anlamına

gelmektedir. Bunların %32,30'u yanlış yanıt vermiş, %17,40'ı ise boş bırakmıştır. Bunlar, ölçeğin düzeyi düşünüldüğünde oldukça yüksek oranlardır.

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi ulamında yer alan maddelere %94,39 oranında doğru yanıt (D) verdiği görülmektedir. Oysa Köklü İfadelerde temel İşlemler ulamında bu oran %59,44'e düşmüş, diğer üç ulamda ise bu değer %50'nin de altına inmiştir. Temel Trigonometrik İşlemler ulamında %21,43'e dek düşerek en düşük düzeye ulaşmıştır.

Yanlış yanıtlara (Y) bakıldığında ise, yanlış yanıtlar, doğru yanıtlara ilişkin istatistiklere uygun olarak Temel İşlem Bilgisi ulamında %4,85 düzeyindedir. Ancak farklı olarak bu kez en çok yanlış yanıt verilen ulam, %50,77 ile Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamı olmuştur. İkinci sırada ise %45,92 ile Temel Trigonometrik İşlemler ulamı gelmektedir.

Boş bırakılan yanıtlarda (B), %33,67 ve %32,65 oranları ile sırasıyla Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ve Temel Trigonometrik İşlemler ulamları en yüksek değerdedir. Yine %0,77 oranı ile Temel İşlem Bilgisi ulamındaki maddeler, en az boş bırakılan maddeler olmuştur.

Tablo 3'teki verilere göre, öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi ulamı dışındaki diğer tüm ulamlarla ilgili yeterlikleri tartışılabilir. Çünkü bu dört ulam, bir biçimiyle oldukça yüksek oranda boş bırakılmış ya da yanlış yanıt verilmiştir. Bu durumun ayrıntılarını belirlemek için ulamları oluşturan maddeler ayrı ayrı incelenmelidir. Bu nedenle her bir ulam ayrı ayrı ele alınmış ve tüm maddeler incelenmiştir.

Temel İşlem Bilgisi Ulamı

Ölçekteki ilk dört madde (1-4 numaralı), Temel İşlem Bilgisi ulamında yer almaktadır. Bu ulamdaki maddelerden ilk ikisi dört işlemde işlem önceliği, diğer ikisi ise birinci derecen bir bilinmeyenli denklem çözme becerisi ile ilişkilidir. Tablo 4'te Temel İşlem Bilgisi ulamında yer alan dört ölçek maddesine verilen yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 4: Temel İşlem Bilgisi ulamına verilen yanıtların dağılımı

No	Maddeler	N _D	N _D %	N _Y	N _Y %	N _B	N _B %
1	$3 \times 2 + 4 - 5 \times 3 = ?$	95	96,94	3	3,06	0	0,00
2	$2 + 7 \times 2 - 6 \div 2 = ?$	91	92,86	5	5,10	2	2,04
3	$3 \div 2x = 6 \div 20$ ise $x = ?$	89	90,82	8	8,16	1	1,02
4	$3x + 5 = 7y$ ve $x = 3$ ise $y = ?$	95	96,94	3	3,06	0	0,00
Ortalama		92,50	94,39	4,75	4,85	0,75	0,77

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Temel İşlem Bilgisi ulamında yer alan dört maddenin tamamına verilen yanıtlar içinde doğru yanıtların oranı %90'ın üzerindedir. En çok yanlış yanıt oranı %8,16 ile 3 numaralı maddede görülmüştür. Diğer yandan yanıtsız bırakılan soru neredeyse yoktur. Özellikle 1 ve 4 numaralı maddelerde bu oran sıfırdır.

Bu bağlamda, öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi ile ilgili maddelerde genel bir sorun yaşamadıkları söylenebilir. Az sayıdaki yanlış yanıt incelendiğinde, çoğunlukla işlem önceliğini belirlemede hata veya işlem hatası göze çarpmaktadır.

Köklü İfadelerde Temel İşlemler Ulamı

Ölçekteki ikinci dört madde (5-8 numaralı), Köklü İfadelerde Temel İşlemler ulamında yer almaktadır. Bu ulamda yer alan maddelerden ilk ikisi (5. madde) köklü ifadelerde dört işlemi en temel düzeyde ele almaktadır. Bu ulamdaki 3. maddede (Madde 7) ise farklı olarak kökün derecesi değiştirilmiştir. Ulamın son maddesinde (8. madde), köklü ifadelerden oluşan bir bilinmeyenli birinci dereceden basit bir denklem kurulmuştur. Tablo 5'te söz konusu maddelere verilen yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 5: Köklü İfadelerde Temel İşlemler ulamına verilen yanıtların dağılımı

No	Maddeler	N _D	N _D %	N _Y	N _Y %	N _B	N _B %
5	$\sqrt{2} + \sqrt{32} = ?$	78	79,59	15	15,31	5	5,10
6	$\sqrt{12} \times \sqrt{3} + 2\sqrt{3} = ?$	51	52,04	44	44,90	3	3,06
7	$\sqrt[3]{16} \times \sqrt[3]{4} = ?$	57	58,16	27	27,55	14	14,29
8	$\sqrt{(3+x)} = (3+x)$ ise $x = ?$	47	47,96	31	31,63	20	20,41
Ortalama		58,25	59,44	29,25	29,85	10,50	10,71

Tablo 5'teki veriler, bu ulamdaki maddelere verilen yanıtların ortalama olarak %58,25'ine doğru yanıt verildiğini göstermektedir. En çok doğru yanıt %79,59 oranı ile 5 numaralı maddede görülmektedir. Doğru yanıtların en az görüldüğü madde ise, %47,96 oranı ile 8 numaralı madde olmuştur. Yine 8 numaralı madde, %20,41 ile ulamda en çok boş bırakılan maddedir. Diğer yandan, en çok yanlış yanıt verilen madde ise %44,90 gibi yüksek bir oranla 6 numaralı madde olmuştur.

Öğretmen adaylarının Köklü İfadelerde Temel İşlemler ulamında yanıt vermekte zorlanarak en çok boş bıraktığı durumun köklü ifadelerle kurulan birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem olması ilginçtir. Denklemi nasıl çözeceğine karar veremeyen öğretmen adaylarının oranının bu denli yüksek olması, öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi ulamında yüksek olduğu görülen denklem çözme becerisini, köklü ifadelerle uyarlamakta güçlük çektiği biçiminde yorumlanabilir. Bu maddeye doğru yanıt verenlerin %50'nin altında kalması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Diğer yandan, en çok yanlış yanıt verilen maddenin köklü ifadelerde çarpma ve bölme işlemleri ile ilgili olan 6 numaralı maddede olması diğer şaşırtıcı bir sonuçtur. Oysa, her ne kadar 7 numaralı maddeyi boş bırakma oranı azımsanmayacak ölçüde yüksek olsa da kök derecesi değişmiş olmasına karşın çarpma işlemi daha düşük oranda yanlış yanıtlanmıştır. Buradan çarpma ve bölme işlemlerini bir arada yaparken bir sorun yaşandığı düşünülebilir. Ayrıca öğretmen adayları, 7 numaralı maddede kökün derecesi değiştiği için yapamayacaklarına ilişkin bir önyargıya kapılarak boş bırakmayı yeğlemiş, ancak 6 numaralı maddede özgüvenli biçimde yanıt vermeye yönelmiş olabilirler.

Üslü İfadelerde Temel İşlemler Ulamı

Ölçekteki üçüncü dört madde (9-12 numaralı), Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamında yer almaktadır. Bu ulamda, fizikte en çok kullanılan 10'un kuvveti biçiminde ifade edilen sayılar ile işlemlere ilişkin sorular ele alınmıştır. Bu yüzden ulamın ilk maddesi olan 9 numaralı maddede, öğretmen adaylarından herhangi bir üslü ifadeyi istenen başka bir dereceye dönüştürmeleri beklenmiştir. Ardından 10 ve 11 numaralı maddelerde üslü ifadeler arasında dört işlem yapmaları beklenmiştir. Son olarak 12 numaralı maddede düzey artırılmış ve üslü ifadelerin kuvvetinin alınması ile elde edilen yeni sayılar arasındaki işlemleri yapmaları beklenmiştir. Tablo 6'da söz konusu maddelere verilen yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 6: Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamına verilen yanıtların dağılımı

No	Maddeler	N _D	N _D %	N _Y	N _Y %	N _B	N _B %
9	$12,40 \times 10^{-5} = \dots \times 10^{-3}$	38	38,78	55	56,12	5	5,10
10	$3 \times 10^2 \times 4 \times 10^{-5} = ?$	83	84,69	14	14,29	1	1,02
11	$2,94 \times 10^{-3} - 1,40 \times 10^{-4} = ?$	28	28,57	62	63,27	8	8,16
12	$(2 \times 10^2)^{-2} + (1 \times 10^{-1})^5 = ?$	8	8,16	68	69,39	22	22,45
Ortalama		39,25	40,05	49,75	50,77	9,00	9,18

Tablo 6'ya bakıldığında ortalamada yanıtların %50,77'sinin yanlış, %40,05'inin doğru olduğu görülmektedir. Yanlış yanıtların oranının doğru yanıtlardan çok olduğu görülmüştür. Yalnızca %9,18'i boş bırakılmıştır. En çok doğru yanıt %84,69 ile 10 numaralı maddeye verilirken, en az doğru yanıt %8,16 gibi oldukça düşük oranda 12 numaralı maddeye verilmiştir. Diğer yandan, yanlış yanıtların oranına bakıldığında 10 numaralı madde dışındaki 9, 11 ve 12 numaralı maddelerdeki oranın %50'nin üzerinde olması ilginçtir. Diğer yandan 12 numaralı soru %22,45 gibi yüksek bir oranda yanıtız bırakılmıştır.

Öğretmen adaylarının, maddelerde verilen işlemler içinde üslü ifadelerde çarpma işlemi dışındaki işlemlerde oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Üs değiştirme, üslü ifadelerde toplama ve çıkarma,

özellikle de üslü ifadelerin kuvvetini alma konusunda sorun yaşamaktadırlar. Yanlış yanıtlar incelendiğinde, en çok toplama, çıkarma ve genel anlamda üst değiştirme hatalarının olduğu görülmüştür.

Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler Ulamı

Ölçekteki dördüncü dört madde (13-16 numaralı), Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ulamında yer almaktadır. Bu ulamdaki maddeler en temel logaritmik özellikleri yansıtacak biçimde seçilmiştir. Bu amaçla, ulamın ilk sorusu olan 13 numaralı soruda eksponansiyel ifade ile doğal logaritma arasındaki ilişkiye dayalı bir işlem verilmiştir. Daha sonra 14 numaralı soruda öğretmen adaylarından farklı bir tabanda basit bir logaritma alma işlemi yapmaları beklenmiştir. Ulamdaki son iki madde (15 ve 16 numaralı), logaritmik ifadeler arası dört işlem ile ilgilidir ve bu işlemlerin özelliklerinden yararlanarak birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem çözme becerisini sorgulamaktadır. Tablo 7’de söz konusu maddelere verilen yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 7: Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ulamına verilen yanıtların dağılımı

No	Maddeler	N _D	N _D %	N _Y	N _Y %	N _B	N _B %
13	$2 \cdot e^{\ln(2)} + e^{\ln(4)} - 1 = ?$	35	35,71	19	19,39	44	44,90
14	$\log_4 64 = ?$	56	57,14	33	33,67	9	9,18
15	$\ln(3x) - \ln(-4) = \ln(-3)$ ise $x = ?$	26	26,53	33	33,67	39	39,80
16	$\ln(4) + \ln(x) - \ln(5) = \ln(8)$ ise $x = ?$	25	25,51	33	33,67	40	40,82
Ortalama		35,50	36,22	29,50	30,10	33,00	33,67

Tablo 7’deki veriler, ortalamada doğru yanıtların oranının bu ulam için %35,50 oranında olduğunu, yanlış yanıtların %29,50 oranında olduğunu ve boş bırakılan maddelerin ise %33,67 oranında olduğunu göstermektedir. Maddeler içinde 14 numaralı madde dışında hiçbir maddeye %50’nin üzerinde doğru yanıt verilmemiştir. Ayrıca diğer üç sorunun tümünde boş bırakılma oranı hem doğru hem de yanlış yanıtlardan daha çoktur.

Öğretmen adaylarının basit logaritma alma konusunda %50’den yüksek oranda doğru yanıt bulması olumludur. Ancak işlemin basitliği göz önüne alındığında yeterli olduğu söylenemez. Ayrıca logaritmik ifadelerin özellikleri konusunda oldukça yetersiz oldukları söylenebilir. Bu durum düşündürücüdür.

Temel Trigonometrik İşlemler Ulamı

Ölçekteki son dört madde (17-20 numaralı), Temel Trigonometrik İşlemler ulamında yer almaktadır. Her ne kadar bu ulam Temel Trigonometrik İşlemler olarak adlandırılmış olsa da yalnızca ulamdaki son madde (20 numaralı) trigonometrik ifadelerle basit bir işlemi içermektedir. Diğer üç madde ise trigonometrik ifadelerin birbirine dönüştürülmesi ile ilgilidir. Aralarındaki temel fark, açının veya ifadenin pozitif veya negatif oluşu ile hangi trigonometrik bölgede yer aldığıdır. Tablo 8’de söz konusu maddelere verilen yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 8: Temel Trigonometrik İşlemler ulamına verilen yanıtların dağılımı

No	Maddeler	N _D	N _D %	N _Y	N _Y %	N _B	N _B %
17	$\sin(-30^\circ) = \cos(x)$ ise $x = ?$	20	20,41	65	66,33	13	13,27
18	$-\cos(40^\circ) = \sin(x)$ ise $x = ?$	14	14,29	49	50,00	35	35,71
19	$\sin(y+x) = \cos(x)$ ise $y = ?$	17	17,35	39	39,80	42	42,86
20	$\tan(x) \div \cot(x) = \tan(x)$ ise $\tan(x) = ?$	33	33,67	27	27,55	38	38,78
Ortalama		21,00	21,43	45,00	45,92	32,00	32,65

Tablo 8’deki veriler, yanlış yanıtların ortalamada %45,92 oranı ile en yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Ardından %32,65 ile boş bırakılan maddeler gelmektedir. Doğru yanıt oranı ise %21,43’te kalmıştır. Ulamdaki ilk iki soruda (17 ve 18 numaralı) yanlış yanıt oranı %50 ve üstündedir. Tüm sorularda ise doğru yanıt oranı %50’nin çok altında kalmıştır. Ayrıca 19 ve 20 numaralı maddelerde boş bırakılma oranı hem doğru hem de yanlış yanıtların oranlarının üzerindedir.

Genel olarak öğretmen adaylarının trigonometrik ifadeler konusunda kendilerine verilen maddelere doğru yanıt vermekte oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Maddeleri gerek yanıtı bırakma oranları gerekse yanlış yanıt verme oranları bu durumu göstermektedir. Yanlış yanıtlar incelendiğinde, en çok

yapılan hatanın açının bulunduğu bölgenin dikkate alınmamış olması veya değerin pozitif veya negatif olmasının önemsenmemesi olduğu görülmüştür.

Verilerin Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının ölçüğe verdikleri yanıtlar nicel verilere dönüştürülerek çalışma öbeğinin demografik özelliklerine göre karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarından, cinsiyet ve öğrenim yılı bilgilerinin yanı sıra, üniversiteye giriş sınavından aldıkları puanlar ve güncel not ortalamaları bilgileri de istenmiştir. Söz konusu veriler Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Grupların ulamlara göre ortalama puanları

Yıl	Cinsiyet	Temel İşlem Bilgisi Puanı	Köklü İfadelerde Temel İşlemler Puanı	Üslü İfadelerde Temel İşlemler Puanı	Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler Puanı	Temel Trigonometrik İşlemler Puanı
1. Yıl	K	4,00	2,43	0,79	1,57	0,71
	E	4,00	2,00	1,67	1,50	0,67
	Toplam	4,00	2,30	1,05	1,55	0,70
2. Yıl	K	3,82	2,09	1,27	1,82	1,09
	E	4,00	3,33	1,33	1,33	0,33
	Toplam	3,80	2,47	1,33	1,67	0,87
3. Yıl	K	3,75	2,00	1,63	1,38	1,00
	E	3,57	1,71	2,14	1,14	0,57
	Toplam	3,69	1,88	1,94	1,25	0,75
4. Yıl	K	3,67	2,72	1,72	1,17	1,00
	E	-	-	-	-	-
	Toplam	3,67	2,72	1,72	1,17	1,00
5. Yıl	K	4,00	2,11	1,33	1,00	0,56
	E	3,60	2,00	1,60	1,20	0,40
	Toplam	3,86	2,07	1,43	1,07	0,50
5+ Yıl	K	3,55	2,36	2,09	1,82	1,27
	E	3,75	4,00	2,75	2,50	1,50
	Toplam	3,60	2,80	2,27	2,00	1,33

Tablo 9’deki verilere bakıldığında, 1. yılındaki tüm öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi ulamında tam puan aldıkları görülmektedir. Diğer yandan Temel Trigonometrik İşlemler ulamında ise en düşük puanı yine 1. yılındaki öğretmen adayları almıştır. Genel olarak, üst düzey ulamlarda eğitiminin ilk yıllarındaki öğretmen adaylarının daha düşük, alt düzey ulamlarda ise daha yüksek puan aldıkları söylenebilir. Cinsiyet açısından da ulamlarda farklılıklar görülmektedir. Bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakılmıştır.

Öncelikle cinsiyet değişkenine göre her bir ulam puanı ve genel puan verileri karşılaştırılmıştır. Bu amaçla istatistik yazılımları aracılığı ile MANOVA (Çoklu Varyans Analizi) kullanılmıştır. Böylelikle deneysel hata en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre yapılan MANOVA sonuçları (Wilks' Lambda: 0,279; p: 0,079) anlamlı düzeyde bulunamamıştır (p > 0,05). Buna göre, cinsiyete göre gerek ulam puanları gerekse genel puan açısından cinsiyet grupları arasında anlamlı düzeyde bir fark yoktur denebilir. Bu nedenle ayırıcı analizlere gerek duyulmamıştır.

İkinci olarak öğretmen adaylarının öğrenim yılı değişkeni ve üniversiteye giriş sınavından aldıkları puanlar ile güncel not ortalamaları değişkenleri ele alınmıştır. Bu üç değişken için de Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayıları hesaplanmıştır ve her bir ulamın puanı ve genel puan ile söz konusu değişkenlerin anlamlı ilgileri olup olmadığı belirlenmiştir. Söz konusu veriler Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Korelasyon analizi verileri

	Öğrenim Yılı		Giriş Puanı		Not Ortalaması	
	r	p	r	p	r	p
Temel İşlem Bilgisi Puanı	-0,219	0,031	0,084	0,718	-0,099	0,444
Köklü İfadelerde Temel İşlemler Puanı	0,144	0,159	0,061	0,793	0,198	0,122
Üslü İfadelerde Temel İşlemler Puanı	0,321	0,001	0,581	0,006	-0,048	0,712
Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler Puanı	0,060	0,561	0,493	0,023	0,294	0,020
Temel Trigonometrik İşlemler Puanı	0,162	0,114	0,005	0,982	0,287	0,024
Genel Puan	0,172	0,092	0,453	0,039	0,257	0,044

Tablo 10’da sunulan verilere göre, genel puanlar açısından üniversiteye giriş sınavı puanı ve güncel not ortalaması ile ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir ($p \leq 0,05$). Bu ilişki pozitif yöndedir ve üniversiteye giriş sınavı puanı ve güncel not ortalaması arttıkça öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlar da anlamlı düzeyde artmaktadır.

Ulamlar temelinde incelendiğinde ise, Temel İşlem Bilgisi ulamından alınan puanlar ile öğrenim yılı arasında ters ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durumda, öğrencilerin öğrenim yılı arttıkça ölçekten ilgili ulamda aldıkları puan anlamlı düzeyde düşmektedir. Bu durum ilginçtir. Çünkü üniversite eğitimlerinde daha ileri yıllarda olan öğretmen adaylarının Temel İşlem Bilgisi konusunda zayıfladığı biçiminde algılanabilir. Ancak bu ulamda doğru yanıtların genel olarak %90’ın üzerinde olması dikkat çekicidir.

Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamından alınan puanlar ile öğrenim yılı ve üniversiteye giriş sınavı puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Pozitif anlamlı ilişki, Logaritmik İfadelerde Temel İşlemler ulamından alınan puan ile üniversiteye giriş sınavı puanı ve güncel not ortalaması arasında da bulunmuştur. Temel Trigonometrik İşlemler ulamından alınan puanlar ile güncel not ortalaması arasında da benzer bir pozitif anlamlı ilişki belirlenmiştir.

Belirlenen pozitif anlamlı ilişkiler incelendiğinde, öğrenim yılı arttıkça üslü ifadelerde temel İşlemler ulamı dışında hiçbir ulamda anlamlı bir ilişki olmaması, üniversitedeki öğrenim yaşamlarının öğretmen adaylarının temel matematiksel işlem becerilerine önemli ölçüde etkisinin olmadığını göstermektedir denebilir. Diğer yandan üniversite yaşamlarında aldıkları derslerde üslü ifadelerde sıklıkla işlem yapılıyor olması, bu yeterliklerinin gelişimine etki etmiş olabilir.

Üniversiteye giriş sınavı puanı ve güncel not ortalaması değişkenlerinin hem genel hem de iki farklı ulam ile anlamlı ilişkiye sahip olması ilginçtir. Öğretmen adayları üniversiteye farklı yıllarda girmiştir. Üniversiteye giriş sınavı puanı ile öğrenim yılı arasında ($r: 0,318$; $p: 0,161$) ve güncel not ortalaması arasında ($r: 0,015$; $p: 0,957$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak üniversiteye giriş sınavı puanlarının oransal olarak yüksek olması temel matematiksel işlem yeterliklerinin de oransal olarak anlamlı düzeyde yüksek olmasını sağlamaktadır. Diğer yandan, güncel not ortalaması ile öğrenim yılı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r: 0,415$; $r: 0,001$). Buradan, öğretmen adaylarının öğrenimleri sırasında temel matematiksel işlem yeterlikleri arttığında güncel not ortalamalarının da arttığı düşünülebilir.

Görüşmeler

Ölçekten en yüksek puan alan ve görüşme için seçilen öğretmen adayı erkektir ve eğitiminin 8. yılındadır. 20 sorudan 18’ini doğru olarak yanıtlamıştır. Yanlış yanıtladığı sorular ise 18. ve 19. sorulardır. Bu sorular, temel trigonometrik İşlemler ulamında yer almaktadır.

Öğretmen adayı, görüşme sırasında yanlış yapmış olduğu soruların doğru yanıtlarını gördüğünde, “Açının yönünü hesaba katmamışım.” tepkisini vermiştir. Temel trigonometrik çember üzerinde açının pozitif veya negatif yönlü olabileceği gerçeğini ihmal ettiğini düşünmektedir. Her iki soru için de aynı hatayı yapmıştır.

Ölçekten alınan puanlarda ortancada yer alan ve görüşme yapılan öğretmen adayı kadındır ve eğitiminin 3. yılındadır. Ölçekteki 10 soruya doğru yanıt vermiş, 10 soruya da yanlış yanıt vermiştir. Boş bıraktığı soru yoktur. İlk ulamdaki tüm sorulara doğru yanıt vermiştir. Yanlış yanıt verdiği sorular

ise, ikinci ulamda yer alan 5. ve 8. sorular, üçüncü ulamda yer alan 9, 11 ve 12. sorular, dördüncü ulamda yer alan 14, 15 ve 16. sorular ve son ulamdaki 17. ve 18. sorulardır.

Öğretmen adayının Köklü İfadelerde Temel İşlemler ulamındaki sorularda sayıyı kökten çıkarmada sorun yaşadığı görülmüştür. Örneğin 32 sayısını karekökten çıkarırken 16×2 olduğunu ve 16 'nın da karekökten 4 olarak çıkacağını belirlemediğini ifade etmiştir. Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamında yer alan yanlış yanıtladığı sorular ise üslü ifadelerde toplama ve çıkarma ve üs değiştirme işlemlerini içermektedir. Yapılan görüşmede, çarpım durumunda olan iki sayının üslerinde değiştirme yaparken hata yaptığı görülmüştür. Bu nedenle sonuçları hatalı çıkmıştır. Temel Trigonometrik İşlemler ulamındaki sorularda ise açıların yönü ile ilgili yapılan hatalar mevcuttur. Temel trigonometrik çember üzerinde açının pozitif veya negatif yönlü olabileceği gerçeğini ihmal ettiğini ifade etmiştir.

Ölçekten alınan puanlarda en düşük puan alan ve görüşme yapılan öğretmen adayı erkektir ve eğitiminin 3. yılındadır. Ölçekteki sorulardan yalnızca ikisine doğru yanıt vermiş, altısını yanlış yanıtlamış ve geriye kalan 12 soruyu ise boş bırakmıştır. Doğru yanıtladığı sorular 4. ve 10. sorulardır. Yanlış yanıtladığı sorular ise şunlardır: 1, 2, 3, 9, 11 ve 12. sorular. Yanlış yanıtladığı soruların ilk üçü Temel İşlem Bilgisi ulamındadır. Diğer üçü ise Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamındadır.

Öğretmen adayı, Temel İşlem Bilgisi ile ilgili sorularda işlem önceliğini doğru belirleyememiştir. Yapılan görüşmede, işlem önceliğini doğru uygulayamadığı, çoğu zaman ihmal ettiği belirlenmiştir. Üslü İfadelerde Temel İşlemler ulamında yer alan yanlış yanıtladığı sorular ise üslü ifadelerde toplama ve çıkarma ve üs değiştirme işlemlerini içermektedir. Yapılan görüşmede, öğretmen adayının üs değiştirmede başarısız olduğu için bu işlemleri yanlış yaptığı görülmüştür. Çarpım durumunda olan iki sayının üslerinde değiştirme yaparken her ikisinin de üsünü artırdığı veya düşürdüğü görülmüştür. Bu da sonuçların hatalı çıkmasına neden olmuştur.

Genel olarak görüşmelerden elde edilen veriler, öğrencilerin bazı işlem hataları yaptığı, işlem önceliği, açının pozitif veya negatif oluşunu ihmal etme, üs değiştirme sorunları gibi nedenlerden ötürü sorulara yanlış yanıt verdikleri belirlenmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Fizik öğretmen adaylarının temel matematiksel işlem becerileri konusundaki yeterlikler incelendiğinde, temel dört işlem ve bir bilinmeyenli birinci dereceden denklem çözme becerilerinin oldukça yüksek düzeyde çıktığı görülmüştür. Ancak öğretmen adaylarının gerek köklü ifadelerde çarpma ve bölme gerekse köklü ifadelerde bir bilinmeyenli birinci dereceden denklem çözme becerisi yetersizdir. Diğer yandan üslü ifadelerde çarpma işlemi konusunda oldukça yeterli iken, üs değiştirme, üslü ifadelerde toplama ve çıkarma, özellikle de üslü ifadelerin kuvvetini alma konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Öğretmen adayları, logaritmik ifadelerin temel özellikleri ile ilgili işlemler ve temel trigonometrik işlemler konusunda da oldukça yetersizdir. Bu durumda, fizik öğretmeni adaylarının yaşları ve eğitim düzeyleri düşünüldüğünde temel matematiksel işlem becerilerinin dört işlem becerisinin çok ötesine geçemediği söylenebilir. Bu durum düşündürücüdür.

Alanyazın incelendiğinde, bu çalışmanın sonuçları ile uyumlu olarak, öğretmen adaylarının matematiksel okuryazarlık ve matematiksel işlem becerisi gibi konularda yetersiz olduklarına ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümü matematik öğretmeni adayları ile gerçekleştirilmiştir. Örneğin, ilköğretim matematik öğretmeni adayları ile yapılan bir çalışmada, öğretmen adaylarının özellikle problemi anlama aşamasında probleme uygun temsil oluşturamama ve temsiller arasında geçiş yapamama gibi sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (İpek ve Okumuş, 2012). Graeber (1999) öğretmen adaylarının, bu becerilerinin sonraki yıllarda, öğrencilerin yanıtlarını çözümlemede çoklu bir bakış açısı getirebilme konusunda önemli olduğunu söylemektedir. Benzer biçimde, Özgen (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, matematik öğretmeni adaylarının matematiksel ilişkilendirme becerileri ve problem çözme becerileri ölçülmüştür ve öğretmen adaylarının ilişkilendirme becerilerinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının işlemsel bilgiye daha çok önem verdikleri ve işlemsel bilgi ile kavramsal bilgi arasındaki geçişlerde sorunların olduğu bazı çalışmalarda belirlenmiştir (Delice ve Sevimli, 2009;

Toluk-Uçar, 2011). Benzer bir çalışmada Eli (2009), matematik öğretmen adaylarının bilgilerinin düşük düzeyde olduğunu ve yapılan matematiksel ilişkilendirmenin kavramsal olmaktan çok işlemsel düzeyde olduğunu belirlemiştir. Bu durum, kavramsal ve işlemsel bilgi arasındaki ilişki göz önüne alındığında çarpıcıdır. Öğretmen adaylarının kavramsal bilgi eksikliklerinin en temel düzeyde bile işlemsel bilgilerinin etkilediği düşünülebilir. Nitekim, kavramsal bilginin kazanılması büyük ölçüde işlemsel bilginin kazanılmasını sağlamaktadır (Baki ve Kartal 2004; Hiebert ve Waerne, 1996; Perry, 1991; Rittle-Johnson ve Alibali, 1999). Diğer yandan Dede ve Yaman (2005) tarafından 53 matematik öğretmen adayına problem çözme ve problem kurma becerileri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında öğretmen adaylarının, problemleri çözme konusunda başarılı fakat problem kurma konusunda başarısız oldukları görülmüştür.

Bütüner ve Uzun (2011) ise ilköğretim Fen ve Teknoloji dersindeki öğrencilerin matematiksel bilgilerinin fen konularının öğretime yönelik etkilerini Fen ve Teknoloji dersi öğretmenlerinin deneyimleri doğrultusunda ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Öğretmenler, matematiksel sorunların fen derslerindeki başarıyı doğrudan etkilediği konusunda hemfikirdirler. Temel matematiksel becerilerin fen derslerindeki başarıyı etkilediğine ilişkin çok sayıda çalışma vardır (Boom, Hoijtink ve Kunnen, 2001; Demirci ve Uyanık, 2009; Dole ve Shield, 2008; Roth ve Bowen, 1999). Hatta birim dönüşümlerinde (Kocaoğlu ve Yenilmez, 2010) sorunlar yaşadıkları alanyazında da belirtilmektedir.

Yapılan analizler sonucunda, araştırma bulgularının cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür. Ancak öğretmen adaylarının temel dört işlem becerisi ile öğrenim yılları arasında negatif yönde bir ilişki belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının gerek güncel not ortalamaları gerekse üniversiteye giriş puanları ile matematiksel işlem becerileri arasında da kısmen pozitif ilişki bulunmuştur. Bu durum, öğretmenlik alanlarına daha yüksek puanla öğrenci alınmasının gerekliliğini göstermesi bakımında çarpıcıdır. Ayrıca öğretmen adaylarının işlem becerilerindeki yeterliğinin veya yetersizliğinin güncel not ortalamalarını etkilediği düşünülebilir. Yani işlem bilgisi, güncel not ortalamasını doğrudan etkilemektedir denebilir.

Gelecekteki fizik öğretmenleri olan fizik öğretmeni adaylarının matematiksel işlem becerilerinin yüksek olması beklenmelidir. Çünkü fen bilimlerinin bir dalı olan fizik ile matematik arasındaki ilişki göz önüne alınırsa, alan bilgisi açısından yeterli olabilmeleri, matematiksel işlem yeterlikleri ile ilişkili olacaktır. Diğer fen bilimleri alanlarında öğrenim gören öğrencilerin de matematiksel işlem yeterlilikleri ile ilişkisi incelenmelidir. Bu durumda, başta fizik öğretmenliği gibi matematiksel işlem yeterliliği ile yakından ilişkisi bulunabilecek diğer fen bilimleri alanları olmak üzere öğretmenlik alanlarına üniversiteye giriş sisteminde daha yüksek puanlarla öğrenci alınması önemlidir. Ayrıca matematik eğitime önem verilmesi ve işlem becerilerinin artırılması için yeni araştırmalar yapılması gereklidir. Ayrıca fen bilimleri alanlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının çeşitli konulardaki başarısızlık nedenleri incelenirken, matematiksel becerileri de dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksu, M. (1985). *Ortaöğretim kurumlarında matematik öğretimi ve sorunları*. Ankara: TED Yayınları.
- Akyüz, G. ve Pala, N. M. (2010). PISA 2003 sonuçlarına göre öğrenci ve sınıf özelliklerinin matematik okuryazarlığına ve problem çözme becerilerine etkisi. *İlköğretim Online*, 9(2), 668-678.
- Albayrak, M., İpek, A. S. ve Işık, C. (2006). Temel işlem becerilerinin öğretiminde problem kurma - çözme çalışmaları. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-11.
- Baki, A. (1997). Educating mathematics teachers. *Medical Journal of Islamic Academy of Sciences*, 10(3), 93-102.
- Baki, A. (1998). *Matematik öğretiminde işlemsel ve kavramsal bilginin dengelenmesi*. Atatürk Üniversitesi 40. Kuruluş Yıldönümü Matematik Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Baki, A., Kartal, T. (2004). Kavramsal ve işlemsel bilgi bağlamında lise öğrencilerinin cebir bilgilerinin karakterizasyonu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 27-46.
- Baykul, Y. (2005). *İlköğretimde matematik öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bekdemir, M., ve Duran, M. (2012). İlköğretim öğrencileri için görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algı ölçeğinin geliştirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 89-115.
- Bekdemir, M., Okur, M. ve Gelen, S. (2010). 2005 İlköğretim matematik programının ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin kavramsal, işlemsel bilgi ve becerilerine etkisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 131-147.
- Bodner, B.L., (2006). Bridges 2006: Mathematical connectins in art, music, and science. Conference Report. 4-9 August 2006, London. *Nexus Network Journal*, 9(1), 145-149.
- Boom, J., Hoijsink, H. ve Kunnen, S. (2001). Rules in the balance: Classes, strategies, or rules for the balance scale task? *Cognitive Development*, 16, 717-735.
- Brown, M. (2002). *The effectiveness of the national numeracy strategy: Evidence from the Leverhulme Research Programme and other studies at King's College*. London: King's College.
- Bülbül, S. Kavak, Y. Gülbay, Ö. (1999). *Yetişkinlere yönelik okuma-yazma kurslarının değerlendirilmesi araştırması*. Nihai Rapor. Ankara: MEB/UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- Bütüner, S. Ö. ve Uzun, S. (2011). Fen öğretiminde karşılaşılan matematik temelli sıkıntılar: Fen ve teknoloji öğretmenlerinin tecrübelerinden yansımalar. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 262-272.
- Çetinkaya, A. ve Soybaş, D. (2018). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(1), 169-200.
- Dede, Y. ve Yaman, S. (2005). Matematik öğretmen adaylarının matematiksel problem kurma ve problem çözme becerilerinin belirlenmesi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 18, 236-252.
- Delice, A. ve Sevimli, E., (2010). Matematik öğretmeni adaylarının belirli integral konusunda kullanılan temsiller ile işlemsel ve kavramsal bilgi düzeyleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 581-605.
- Demir, G. ve Akar Vural, R. (2017). Ortaöğretim matematik programının hedeflediği matematiksel yeterlilik ve becerilerinin kazandırılma sürecinin öğretmen görüşleri temelinde incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 118-139.
- Demirci, N., Uyanık, F. (2009). Onuncu sınıf öğrencilerinin grafik anlama ve yorumlamaları ile kinematik başarıları arasındaki ilişki. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3(2), 22-51.
- Dole, S., Shield, M. (2008). the capacity of two australian eighth-grade textbooks for promoting, *Proportional Reasoning, Research in Mathematics Education*, 10(1), 19-35.
- Dursun, Ş. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 217-230.
- Eli, J.A., (2009). *An exploratory mixed methods study of prospective middle grades teachers' mathematical connections while completing investiative tasks in geometry*. Unpublished PhD Disseration, University of Kentucky, USA.
- Eli, J.A., Mohr-Schroeder, M.J., and Lee, C.W., (2011). Exploring mathematical connections of prospective middle-grades teachers through card-sorting tasks. *Mathematics Education Research Journal*, 23(3), 297-319.
- Evitts, T.A., (2004). *Investigating the mathematical connections that preservice teachers use and develop while solving problems from reform curricula*. Unpublished PhD Disseration, Pennsylvania State University College of Education, USA.

- Flores, A., (1992). Mathematical connection with a spirograph. *The Mathematics Teacher*, 85(2), 129-132.
- Furner, M. J., Kumar, D. D. (2007). The mathematics and science integration argument: A stand for teacher education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science ve Technology Education*, 3(3), 185-189.
- Graeber, A. (1999). Forms of knowing mathematics: What preservice teachers should learn. *Educational Studies in Mathematics*, 38, 189–208.
- Güleç, S. ve Alkış, S.(2003). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin derslerdeki başarı düzeylerinin birbirleriyle ilişkisi. *İlköğretim Online*, 2(2), 19-27.
- Güneş, F. (1990). *Okumaz-Yazmaz yetişkinler araştırması*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Yayınlanmamış araştırma raporu. Ankara.
- Güneş, G. ve Gökçek, T. (2013). Öğretmen adaylarının matematik okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 70-79.
- Günlü, S. (2005). *Dönemsel değişimler ışığında Türkiye’de okuma-yazma kampanyalarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Hiebert, J., Waerne, D. (1996). Instruction, understanding and skill in multidigit addition and instruction. *Cognition and Instruction*, 14, 251-283.
- İpek, A. S. ve Okumuş, S. (2012). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel problem çözmeye kullandıkları temsiller. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 681-700.
- Jarvis, P.(2005). *An international dictionary of adult and continuing education*. London: Routledge.
- Kaya, D. ve Keşan, C. (2014). İlköğretim seviyesindeki öğrenciler için cebirsel düşünme ve cebirsel muhakeme becerisinin önemi. *Journal of New Trends in Arts, Sports ve Science Education*, 3(2), 38-48.
- Kocaoğlu, T., Yenilmez, K. (2010). Beşinci sınıf öğrencilerinin kesir problemlerinde yaptıkları hatalar ve kavram yanılgıları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 71-85.
- Korkmaz, E. ve Gür, H. (2006). Öğretmen adaylarının problem kurma becerilerinin belirlenmesi. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 64-74
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- MEB (2008). *PISA’da okuma becerileri: PISA’da matematik okuryazarlığı*. 10 Ağustos 2013 tarihinde <<http://earged.meb.gov.tr>> adresinden erişildi.
- MEB (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara. 10 Aralık 2017 tarihinde <http://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39> adresinden erişildi.
- Monroe, E.E. and Mikovch, A.K., (1994). Making mathematical connection across the curriculum: Activities to help teachers begin. *School Science and Mathematics*, 94(7), 371-376.
- Nohl, A.-M. ve Sayılan, F. (2004). *Türkiye’de yetişkinler için okuma-yazma eğitimi*. Temel Eğitime Destek Projesi Teknik Raporu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı/Avrupa Komisyonu.
- Olkun, S., Toluk Z.,(2004). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*.Ankara: AnıYayıncılık.
- Orton, T., Roper, T. (2000). Science and mathematics: A relationship in need of counselling? *Studies in Science Education*, 35, 123-154.
- Özgen, K. (2013). Problem çözme bağlamında matematiksel ilişkilendirme becerisi: Öğretmen adayları örneği, *NWSA-Education Sciences*, 1C0590, 8(3), 323-345.

- Özgen, K. ve Bindak, R. (2011). Lise öğrencilerinin matematik okuryazarlığına yönelik öz-yeterlik inançlarının belirlenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 1073-1089.
- Perry, M. (1991). Learning and transfer: Instructional conditions and conceptual change. *Cognitive Development*, 6, 449-468.
- Rittle-Johnson, B., Alibali, M. W. (1999). Conceptual and procedural knowledge of mathematics: Does one lead to the other? *Journal of Educational Psychology*, 99, 175-189.
- Roth, W. M. ve Bowen, G.M. (1999). Complexities of graphical representations during ecology lectures: an analysis rooted in semiotics and hermeneutic phenomenology. *Learning and Instruction*, 9, 235-255.
- Schwalbach, E.M., and Dosemagen, D.M., (2000). Developing student understanding: Contextualizing calculus concepts. *School Science and Mathematics*, 100(2), 90-98.
- Tanişlı, D. (2013). İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının pedagojik alan bilgisi bağlamında sorgulama becerileri ve öğrenci bilgileri. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 80-95.
- Tekin, B. ve Tekin, S. (2004). *Matematik öğretmen adaylarının matematiksel okuryazarlık düzeyleri üzerine bir araştırma*. 27 Mart 2018 tarihinde <http://www.matder.org.tr/> adresinden erişildi.
- Toluk-Uçar, Z., (2011). Öğretmen adaylarının pedagojik içerik bilgisi: Öğretimsel açıklamalar. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2(2), 87-102.
- Tutak, T, Gün, Z. ve Emül, N. (2010). *Matematik eğitiminde ilköğretim düzeyinde kavramla ilgili yapılan çalışmaların bir değerlendirmesi*. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Elazığ, 235-240.
- Tüzel, M.S. (2010). Görsel okuryazarlık. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 691-705.
- Umay, A., (2007). *Eski arkadaşımız okul matematiğinin yeni yüzü*. Ankara: Aydan Web Tesisleri.
- Uysal, E. ve Yenilmez, K. (2011). Sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik okuryazarlığı düzeyi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1-15.
- Uzun, S., Bütüner, S. Ö. ve Yiğit, N. (2010). 1999-2007 TIMSS Fen bilimleri ve matematik sonuçlarının karşılaştırılması: Sınavda en başarılı ilk beş ülke-Türkiye örneği. *İlköğretim Online*, 9(3), 1174-1188
- Wang, J. (2005). Relationship between mathematics and science achievement at the 8th grade. *International Online Journal of Science Mathematics Education*, 5, 1-17.
- Yenilmez, K. (2007). *İlköğretim matematik öğretiminde karşılaşılan zorluklar ve nedenleri*. XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tokat.
- Yıldız, A. (2006). *Türkiye’de yetişkin okuryazarlığı: Yetişkin okuma-yazma eğitimine eleştirel bir yaklaşım*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, A. (2010). Birinci kademe okuma-yazma kurslarına katılan yetişkinlerin matematik becerileri üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 28-43.

Tüketim Kültürü ve İkna Bağlamında Reklamda Retorik Figürlerin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme

Arş. Gör. Deniz Keba Ekinci^{1*}

Geliş tarihi: 30.09.2019
Kabul tarihi: 17.10.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 659-677
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 9%.

¹ Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü,
Türkiye, dkeba34@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2723-992X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sanayi devrimiyle ivme kazanan tüketim olgusu zamanla ihtiyaçtan çok görev haline gelmiştir. Eğlenceden kimliklere varıncaya dek her şeyin tüketilebildiği bir ortamda tüketim, bireyin varoluş sebebine dönüşmüştür. Tüketim alışkanlığının devamını sağlayabilmek ve daha fazla tüketime yönlendirmek amacıyla markalar; ürünlerini farklılaştırmak, pazarlamak ve satmak gibi nihai hedeflerini gerçekleştirmek adına tüketicileri ikna etme çabası içine girmişlerdir. Toplumsal bir etkileme biçimi olan, Platon, Aristoteles gibi antik Yunan düşünürlerinin alt yapısını oluşturduğu ikna iletişimi günümüze kadar çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, markalar reklamcılık ve tanıtım faaliyetlerinde “ikna etme sanatı” olarak adlandırılan retorik disiplininin faydalanmışlardır. Bu çalışmada, tüketim kültürünün yaşandığı günümüzde, yazılı basın araçlarından biri olan dergilerde, tüketim kültürüne özendirme amacıyla yayınlanan basılı reklamlarda kullanılan retoriksel figürler incelenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın ana konusunu Türkiye’de 2015 yılında dergilere en fazla reklam veren Loreal Türkiye ve P&G markalarının reklamlarının retorik yapısının incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmanın amacına yönelik olarak, Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin, Cosmopolitan Türkiye dergisinde Nisan 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında yayınlanan toplam 12 sayıda yer alan reklamları Aristoteles’in retorik üçlemesi ve figürlerin kullanımı kapsamında dilsel ve görsel retorik betimler çerçevesinde analiz edilmiştir. Sonuç olarak, reklamlarda sözel ve görsel retorik figürler kullanılarak, yapay gereksinimlerin oluşturulduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Reklam Dili, Retorik, Retorik Figürler, İkna

A Research into the Use of Rhetorical Figures in Advertisements within the Context of Consumption Culture and Persuasion

Arş. Gör. Deniz Keba Ekinci^{1*}

First received: 30.09.2019

Accepted: 17.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 659-677

Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 9%.

¹ Kocaeli Üniversty Faculty of
Communication, Public Relations and
Publicity, Turkey, dkeba34@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2723-992X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The phenomenon of consumption, which gained acceleration with the industrial revolution, has become a task rather than a need in the course of time. In an environment where all things can be consumed from entertainment to identities; consumption has become the reason of existence for individuals. Trade marks have started trying to persuade consumers for realizing the ultimate goals of differentiating, marketing and selling their products in order to ensure the continuation of consumption habits and to direct more consumption. Being a form of social influence; the communication of persuasion that constituted the infrastructure of ancient Greek philosophers such as Plato and Aristo has been realized in various ways so far. In this context, trade marks have benefited from the rhetorical discipline that is called the “art of persuasion” in their advertising and promotional activities. This study will analyze rhetorical figures that are used in printed advertisements aimed at encouraging consumption in magazines which are among the printed media today, when consumption culture is experienced. In this context, the study mainly aims to examine the rhetorical structure of the advertisements of Loreal Turkey and P & G trade marks, which had the highest number of advertisements in the Turkish magazines in 2015. For the purposes of the study, Unilever and P & G brands belonging products have been analyzed in the framework of linguistic and visual rhetoric betide the scope of Cosmopolitan Turkey magazine in April 2015- April 2016 between published a total of 12 points Located ads Aristotle's rhetoric trilogy and the use of figures. As a result, it can be said that artificial requirements are created by using verbal and visual rhetorical firagles in advertisements.

Keywords: Advertisement language, Rhetoric, Rhetorical Figures, Persuasion

GİRİŞ

Tüketim olgusu sanayi devrimi ile birlikte ivme kazanmış, zamanla da ihtiyaçtan çok görev haline gelmiştir. Bu çerçevede değişen tüketim normları ise bireylere imajların tüketildiği kurgusal bir dünyanın önemli aktörleri rolünü vermiştir. Zamanla insanın kendisine yabancılaşması ve tüketimin pazarlama teknikleriyle kamçılanması sonucu, sürekli alışveriş peşinde koşmayı ve satın almayı mutluluk kabul eden bir kültürün temelleri atılmıştır (Dolu, 1993, s.34). Tüketim olanaklarının çoğaldığı eğlenceden, kimliklere varıncaya dek her şeyin tüketilebildiği böyle bir topluma “tüketim toplumu” denilmektedir. Tüketim toplumu, kendi kuralları doğrultusunda yarattığı kültür ile tüm dünyada genişleyip yayılcı bir politika benimsemiştir (Aytaç, 2002, s.52). Bireyin varoluş sebebi haline gelen tüketim alışkanlığının devamını sağlayabilmek ve daha fazla tüketime yönlendirmek için yazılı basın boşluğu doldurulamaz bir araç haline gelmiştir.

Bu anlamda okur kitlesini tüketici kitleye dönüştürmek adına yazılı basının bir parçası olan dergiler de yer alan reklamlar, tüketim normlarını anons ederek okuyucuları tüketime davet etmektedir. Tüketim toplumunun yerleşikliği için genelde sloganvari, etkileyici ve kendi anlam dünyasına bireyi hapseder düşünceler üretilir. Reklam da bunu yaratmak için en iyi dosttur (Yağlı, 2006, s.24). Günümüz tüketim toplumunda reklam aracılığıyla gündelik yaşama küçük dozlar halinde aşılana tüketim edimi, bireyin kendini koyuverdiği bir ritüele dönüşmüştür (Akçalı, 2006, s.32).

Reklamlar, tüketicilerin dikkatini çekmek ve tüketime ikna etmek adına, hangi tür mesajın verilmesi reklamın amacına hizmet edecektir düşüncesi ile çeşitli yaratıcı mesaj stratejileri kullanmaktadırlar. Aristoteles’e göre bir reklamın ikna etkisinin gücü , mesaj metni yazımına bağlıdır. Bazı araştırmacılar, reklamın dilinin aslında iknanın dili olduğunu düşünmektedir. Reklam metnindeki kelimelerin seçimi, kurgulanışı, mecazi anlam kullanımı ayrıca tekrarlar ve yinelemeler gibi figüratif dil özellikleri olarak adlandırılan edebi sanatların kullanılması reklamın başarısına işaret etmektedir. “Belli bir durumda var olan inandırma yollarını gözlemlene becerisi” olarak tanımlanan retorik, sözün iknayı en etkili biçimde gerçekleştirmesi amacıyla, yargıları coşkularla saptırmayı amaçlamaktadır (2013, s.8). Batı’ya göre reklama iletişimsel değerini veren, gündelik dilden ayrılmasını sağlayan retorik figürlerin kullanılmasıdır. Retorik figürler Sessel, sözdizimsel, anlambilimsel, sözcüksel oyunlar, tekrarlar, yinelemeler ve yer değiştirmeler şeklinde gerçekleşmektedir (Batı, 2007, s.328). Dolayısıyla, hedef kitleyi ikna etmek söz konusu ise, retorik figürlerin kullanımı, mesajı düz anlatıma göre farklı bir noktaya taşıyarak oldukça etkili olmaktadır (McQuarrie ve Mick, 1999, s.40).

1. Tüketim Kültürü Kavramı

Tüketim kavramı, bazı yazarlar tarafından olumlu anlamlar yüklenmesine karşın bazıları tarafından da olumsuz olarak nitelendirilmiş ve zaman içerisinde farklı anlamlar kazanmıştır. En basit anlamı ile tüketim, bir şeyleri kullanıp bitirmek, yok etmek demektir. İnsanın fizyolojik, biyolojik, sosyal ve kültürel açıdan çok sayıda meşru ya da meşru olmayan ihtiyacı bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların giderilmesi için harcanan ve harcanması göze alınan maddi ve manevi değerlerin seferber edilmesi de tüketim olarak tanımlanmaktadır (Torlak, 2000, s.17).

Tüketim kültürü kökenleri bazı çalışmalarda , İngiltere’de orta sınıflar açısından 18. Yüzyıla; işçi sınıfı açısından ise reklamın, büyük mağazaların, tatil gezintilerinin, kitlesel eğlencenin, boş zamanın geliştiği 19. yüzyıla dayandırılırken (Featherstone, 2005, s.185). Lyon ve Baudrillard’a, tüketim kültürünü postmodernizm ile birlikte düşülmesi gerektiğini savunur. Lyon (1994, s.56) tüketimin ve tüketicinin yaşam tarzının hâkim olduğu bu kültürü postmodern olarak tanımlar. Baudrillard (1996), modernden postmoderne geçişi tüketim talebinin, üretimin merkezi haline gelmesi ile ilişkilendirir. Giddens ise, “yüksek modern dönem” olarak tanımladığı bu dönemi, bireylerin reklamların sunduğu yaşam tarzı paketlerinin rehberliğinde kendilerini “özgür tüketici” olarak ifade ettiklerini söylemektedir (Lyon, 1994, s.60) Yazarların farklı tanımlarla işaret ettiği dönem, sanayi ötesi toplum, geç kapitalist dönem, postmodern toplum, postfordist dönem gibi kavramlarla da anlatılmaktadır. Postmodern ya da geç kapitalist toplum olarak ifade edilen 1980’ler ve 90’lar da tüketicilere sunulan yaşam tarzının ön plana çıkarıldığı reklamlar görülmektedir.

Davidson’a (1992, s.66) göre yaşam tarzı bir meta haline gelmiştir. Featherstone (1996, s.41) yaşam tarzı kavramını “ bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanı kullanma şekli, yiyecek içecek

tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb. gibi tüketicinin beğeni üslubunun bireysel işaretleri” olarak tanımlamaktadır. William Leiss’in (1983) Kanada’da ki reklamlar üzerine yaptığı bir çalışmada, son elli yıl içerisinde ürün hakkında enformasyon içeren reklamlardan, yaşam tarzı imgelemlerinin ön plana çıkarıldığı reklamlara geçiş olduğunu ortaya koymuştur (Featherstone, 2005, s.144).

Baudrillard’a göre nesne ve hazza yönelikmiş gibi görünen tüketim davranışları aslında tamamıyla başka amaçlara yanıt verir, Arzunun metaforik ya da dolaylı dışavurumu farklılaştırıcı göstergeler üzerinden toplumsal değerler kodunun üretilmesi. Dolayısıyla belirleyici olan, nesnelere toplamı üzerinden bireysel çıkar işlevi değil, göstergeler toplamı üzerinden değerlerin doğrudan toplumsal değiş tokuş iletişimi, dağıtım işlevidir. Dolayısıyla Baudrillard yaşadığımız sürecin insanları gösterge, imaj, simülasyon oyunları ile kuşatan ve hipergerçeklik olarak adlandırılan sürece itmiş olduğunu ifade eder. Sahip olduğumuz araçlar, fiziksel ihtiyaçlarımızı karşılamaktan ziyade; statümüzü tayin edici, prestijimizi yansıttığı, insanların gözündeki değerimizi tayin edici görevler üstlenmiştir (Baudrillard, 2015, s. 89-91).

Tüketim merkezli günümüz toplumunda, yapay gereksinimler üretilerek, gerçekmiş gibi gösterilmekte ve bu yapay gereksinimler gerçek ihtiyaçlarımızın önüne geçerek sorgusuzca tüketilmektedir (İnceoğlu, 2011, s.165). Marcuse, tüketim toplumunda yapay gereksinimlerin dayatıldığını vurgulayarak, tüketicilerin bu gereksinimleri gerçekmiş gibi algılamaları için ikna edildiklerini savunmuştur. (Marcuse, 2010, s.22).

Tüketim toplumu içinde yaşadığımızı vurgulayan Baudrillard, gelişen iletişim teknolojileri aracılığıyla önce ihtiyaçların yaratıldığını sonra da bu ihtiyaçları gidermek üzere bireylerde arzunun oluşturulduğunu ve kişilerin arzularını tatmin etmek için de tüketime yönlendirildiğini ifade etmektedir. Günümüzde, tüketimin sürekliliğini sağlayabilmek adına, ürünlere bir takım anlamlar ve imajlar yüklenilerek tüketim canlı tutulabilmekte, ürünlerin satışı ve pazarlanması gerçekleştirilmektedir. Bu tür pazarlama stratejileri ile tüketiciler sadece ürünü satın almamakta, aynı zamanda sunulan imajı, kimliği veya statüyü de satın almaktadırlar. Sonuç olarak ürünlere yüklenen anlam ve imajlar, tüketiciler açısından adeta bir “var olma nedeni”ne dönüşmektedir (Geçer, 2013, s.71).

1.2. Tüketim Kültürü ve Reklam İlişkisi

Günümüz finansal kapitalizmi bilişim ve hizmet sektörü, gelişmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir yükselişe geçmiştir. Bugün kapitalizm varlığını bu sektörlerle sürdürmektedir. Hizmet sektörünü ayakta tutan ise, reklam ve medyadır. Reklamın ve onun belirlediği medya içeriklerinin ortak anlatısı ise tüketim kültürüdür (Dağtaş, 2009, s.46). Bugünün tüketim toplumlarında medya kanalları, oluşturulan tüketim kültürünün geniş kitlelere aktarılmasında önemli unsurların başında gelmektedir, Tüketim kültürünün yayılmasını sağlayan pek çok yeni oluşum söz konusu olmakla birlikte, medya, tüketim ilişkilerinin en temel yaratıcısı konumundadır (Konyar, 2000, s.25).

Odabaşı (1999, s.27), tüketim kültürünü, pazar dinamiklerinin egemen olduğu, pazar ekonomisinin var olduğu toplumların kültürü olarak tanımlarken, Bauman’a göre tüketim kültürü düşüncesinin gücü, kitlesel pazarlama ve onunla ilişkili reklâmcılığa dayanmaktadır (1999, s. 34). Baudrillard (2015) ise, çağdaş tüketicilerin, kapitalizmde ürünleri değil göstergeleri tükettiğini ifade eder. Reklamlar aracılığıyla tüketim nesnesi olarak sunulan göstergeler ile tüketimde ihtiyaçların yerini toplumsal değerlerin ve imajların yer aldığı görülmektedir.

2. İkna ve Retorik

Retoriğin tarihçesine bakıldığında Antik Yunan felsefesinin en önemli isimlerinden olan ayrıca Platon’un da öğrencisi Aritoteles’in etkisinin oldukça büyük olduğu görülmektedir. Aristoteles klasik retorik anlayışını sistemleştiren, özgün katkı sunan, günümüze kadar devam eden bir retorik anlayışı ortaya koyan ve retorik için önemli isimlerden biridir (Aristoteles, 2013, s.19).

Aristoteles’e göre retorik; politik, adli ve epideiktik (törenselleştirici söylevi) olmak üzere üç tür söylevden oluşmaktadır. Politik retorik, gelecek zamanda kurgulanmaktadır, içerisinde cesaret ve umut kırma vardır. Adli retorik ise, Geçmiş zamanı içermekle birlikte temel olarak kötü davranışları incelemektedir. Adalet ve yasalarla ilgili sonuçlara ulaşmaktadır. Son olarak törenselleştirici söylev, övgü ya da eleştiri içerir, erdem ve kusurla ilgilenir (Aristoteles, 2013, s.20-25). Retorik; zaman, söylev ve amaç

içinde varlığını gösterir. Retoriğin üç türü kendi içinde başka bir üç kavram daha barındırmaktadır. Bu üç kavram retoriğin amaca göre sınıflandırılmasından oluşmaktadır. Retorik, üç amaca da hizmet verdiği düşüncesinden çıkılarak amacın temeli; saptamak, tanıtmak ve kanıtlamak biçiminde de sıralanabilmektedir. (Barokas, 2011, s.63-64).

Aristoteles'in "Rhetoric" adlı eserinde "Üç İkna Kanıtı" olarak belirlenen öğretilerde ikna sanatı ele alınmıştır. Önce Atina ve Roma 'da daha sonraları ise, İngiltere, Amerika gibi ülkelerde etkili olan bu öğretiler, günümüzde hala geçerliliğini ve etkisini korumaktadır. Artistik kanıtlar (Artistic Proofs) olarak da isimlendirilen bu kanıtlar; ethos, pathos ve logosdur. Ethos, konuşmacının kişisel karakterine bağlı iken, pathos, duygusal yollar ile dinleyiciyi istenilen ruh haline sokabilmektedir. Logos ise, konuşmacının sözcüklerle kanıtına bağlı olan öğedir (Zılıhoğlu & Yüksel, 2005, s. 88).

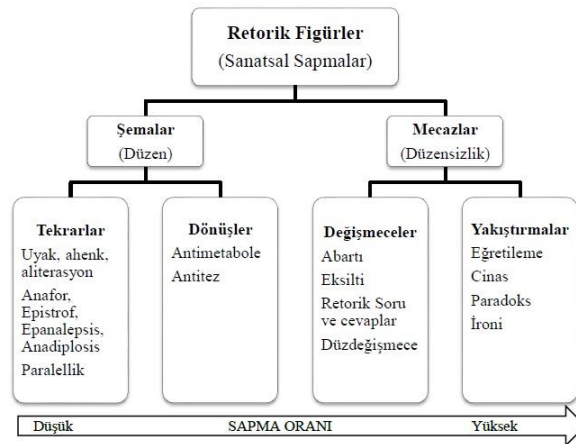
Kökene etik kelimesine dayanan Ethos kavramı, ikna edici mesajı gönderen kişinin dinleyiciler tarafından algılanan zeka, iyi niyet ve karakterini ifade eder (Benjamin, 1997, s.78). İnsanlar karşılaştıkları etkili sunumlarda, konuşmacının fiziğinden, giyiminden, konuşma tarzı ve şeklinden, hareketlerinden etkilenerek, ikna olmaya başlarlar. Bazen de, iknacının, konuşmacının ortaya koyduğu dürüst tavır, mizah gücü, deneyim gibi özellikleri ya da bu konularda geçmişten gelen bir unvanının olması iknayı kolaylaştırabilir. (Sandıkçıoğlu, 2014, s.22). Ethos günümüzde, "inandırıcılık" veya "kaynağın inandırıcılığı" kavramları ile nitelendirilmektedir. İkinci ikna kanıtı olan Pathos, Duygusal öğeleri kullanarak, dinleyicileri etkileyerek ikna etmeyi kapsamaktadır. Pathos da dinleyicilerin tutkuları önemlidir, uygun bir duygusal çizgide tutmak inandırmayı beraberinde getirmektedir (Kast, 2011).

Logos ise, mantık ile ilintilidir. Etimolojik olarak İngilizce "Logic" mantık sözcüğünün kökenidir. Aritoteles logos'u akıl yürütmeye dayalı söylem olarak nitelendirmektedir (Sönmez, 2008, s.108). Bazı retorisyemlere göre, felsefi olarak iddianın en önemli boyutu, mantıksal sav ve kuvvetli içerik taşıyan logosdur. (Cutbirth, 2004, s.82). Bıçakçı'ya göre ise, Aristoteles bu üç unsur arasından en çok logos üzerinde durmuştur. Herkesin bildiği 'Aristo mantığı' denen düz mantıksal çıkarım formülü ortaya çıkmıştır (2012, s.338).

2.1. Reklamda Retorik Figürlerin Kullanımı

Retorik sanatı, 2000 yıldan fazla bir süredir dünya düşünce sistemini şekillendiren olgulardan biridir. Alan araştırmacıları 1990'lardan başlayarak, özellikle tüketici davranışları kapsamında retorik unsurların etkisini düzenli bir şekilde incelemeye başlamışlardır. Günümüzde ise, retoriğin tüketici araştırmaları ve reklamcılık alanlarında incelenen bilimsel geçerliğe sahip bir disiplin olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. (McQuarrie ve Phillips, 2008, s.3-4). Reklam retoriği alanında yapılan çalışmalar kapsamında hedef kitleyi ikna etmek ve etkilemek amacıyla kullanılan bir disiplin olma özelliğini taşımaktadır. Retorik reklam dili, ifadeyi abartılı ve kurnazca anlatmanın bir yolu olarak, mesajı zenginleştirmek adına kullanılmaktadır (Dyer, 2009, s.127).

Retorik figürleri şemalar ve mecazlar olarak iki gruba ayıran McQuarrie ve Mick (1996)'e ait olan sınıflandırma aşağıdaki gibidir.

Şekil 2, Retorik Figürler (McQuarrie ve Mick, 1996)

Retorik figürleri şemalar ve mecazlar şeklinde ikiye ayıran McQuarrie ve Mick'e göre, şemalar; reklam metinlerinin düzenli kurgulanışına bağlıdır. Mecaz figürler, gerçek anlamın dışında, yakıştırmalar veya anlam düzensizlikleri şeklinde gerçekleşmektedir. Şematik figürler ise, belirli bir düzen sonucu ortaya çıkan uyak, ahenk aliterasyon gibi ses ya da hece oyunları olabilir. Eğretileme (metafor) ve cinas gibi gerçek anlamın yanında yan anlamı da güçlü bir şekilde çağrıştıran figürler mecaz kullanıma örnek gösterilebilir (McQuarrie ve Mick, 1996, s.428).

Ses bir dilin en küçük yapı taşıdır. Fonoloji yani ses bilim, dil bilim dallarından biri olup insan dilinin çeşitli birimleri ve öğelerini oluşturan sesleri inceler. Aynı zamanda, ses unsurlarının kaynağı, dil seslerinin nitelikleri sınıflandırılması, seslerdeki değişim ve gelişmeler, vurgu ve tonlama, sesle ilgili söz oyunları gibi konuları ele alır. Reklam dilinin dikkat çekici ve etkili olabilmesi için dil öğelerinin doğru ve yerinde kullanılması gereklidir. Reklam dilinde sıklıkla tercih edilen ses yinelemesi, ritim, uyak gibi öğelerdir (Batı, 2010, s. 171).

Şemalar, tekrarlar ve dönüşlerden oluşmaktadır. Seslerin tekrarı neticesinde ortaya çıkan figürler kafiye (uyak), ahenk ve aliterasyon olarak adlandırılmaktadır. Kafiye, ses akışkanlığının kurallara uygun vezinli biçimidir (Tamaşevski, 1995, s.139). Reklamlarda kafiye (uyak), sesbilimsel bir öğe olarak, söze kazandırılan güzellik ve etkililik sayesinde, reklam iletilisinin kolay okunabilmesini ve hatırlanabilmesini amaçlamaktadır. (Batı, 2010, s. 175). Ses yinelemesi olarak nitelendirilen aliterasyon, uyak gibi ses oyunları reklamcılıkta kullanılan önemli retorik araçlardır. Şemalar kategorisinde yer alan anaför, epistrof, epinepsis ve anadiplosis ise kelime tekrarına dayalı sanatsal uygulamalar olarak bilinmektedir (McQuarrie ve Mick, 1996, s. 430). Dönüşler şeklindeki retorik figürlerden antimetabol, ardışık cümle içindeki sözcüklerin tekrarına dayanmaktadır, Antitez ise, bir cümle içerisinde birbirine zıt kelimelerin kullanımları sonucunda ortaya çıkan sanatsal sapsmalardır (Çam, 2015, s.47).

Anlamda bir sapma veya değişme durumlarında ortaya çıkan mecaz figürler değişmeceler ve yakıştırmacalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Değişmeceler kategorisinde, Abartı, Eksilti, Retorik Soru, Cevabi Açıklama, ve Düzdeğişmece retorik figürler yer almaktadır. Abartıda anlatılmak istenen, abartılı terimlerle büyütülerek ifade edilir. Olumsuz davranışlar dramatizasyonla birlikte abartılarak verilir. Eksilti, anlam ve biçim olarak doldurulması gereken boşlukların bulunduğu cümlelerde kurgulanan figürlerdir. Metinlerde karşılıklı konuşma esasına dayalı soru sorma şeklindeki retorik figürler retorik soru olarak adlandırılır. Cevabi açıklama, sorulan soruya karşılık açıklama içerecek şekilde ortaya çıkan figürdür. (Özdemir, 1992, s.41). Düzdeğişmece, bir kavramın, ilgili olduğu başka bir kavram ile açıklanmasıdır. Düzdeğişmece içinde bir şeyin anlamını göstermek için, o şeyin kendisi yerine, ona ait bir özelliği gösterilir (Batı, 2010, s. 115).

Eğretileme, Cinas, Paradoks ve İroni yakıştırmalar kategorisindeki retorik figürlerdir. Türkçe karşılığı Eğretileme olan Metafor, bir kavramı başka bir yoldan ifade etmek anlamına gelmektedir. Reklam dilinde sıklıkla görülen eğretileme de, bir şeyin kendi anlamı dışında türlü yönlerden benzediği bir başka şeyin adıyla anılması söz konusudur (Sperber ve Wilson 1986'dan aktarım, Batı, 2010, s.111). Anlamları farklı, yazılışları ve söylenişleri aynı kelimelerin birlikte kullanılmasına Cinas denir. Reklamlarda sıklıkla kullanılan Cinas sanatı, reklamın etkisini arttırmak için slogan ve görsellerle birlikte kullanılır (Barokas, 2011, s.61). Paradoks, mesaj akatarımı yapılan metinlerde, çelişkiyi, yanlış ya da imkânsız bir kurgulama ile kullanılan retorik figürlerdir. Anlatmak istenilen mesajla dalga geçmek veya anlatıldığı gibi olmadığını belirtmek, göstermek amacıyla metinle tam ters yönde bir resim veya fotoğrafın kullanılmasına İroni denir (McQuarrie ve Mick, 1999, s.46).

Görsel ve dilsel reklam iletilerinde kullanılan diğer retorik figürler ise yankılama ve kişileştirme. Yankılama, ifade edilmek istenen yazılı mesajı pekiştiren ya da farklı bir anlam oluşturacak şekilde resimli/fotoğraflı kullanım sonucunda ortaya çıkan figüratif dil kullanımıdır (Dilçin, 1995, s.412). Kişileştirme ise, insan dışındaki canlı veya cansız varlıklara, insana ait özelliklerin verilmesidir.(Saraç, 2007, s.121). Kişiselleştirme reklamcılıkta oldukça görülen bir yöntemdir. Hem dilsel hem de görsel anlatımda kullanılmaktadır. Görsel olarak ürünleri kahramanlaştırılması ya da onların gizli bir güç haline getirmesidir. Kişileştirmenin en çok televizyon reklamlarındaki temizlik ürünlerinde kullanıldığı görülmektedir (Barokas, 2011, s.62).

Görsel ve dilsel retorik betilerin kullanımında, özellikle görsel retorik unsurların incelendiği ya da çözümlendiği çalışmalarda çoğunlukla sınıflandırılmış anlam içeren söz sanatlarından görsel eğretileninin reklam alanında çok kullanıldığı görüşü hâkimdir (McQuarrie ve Mick, 1996, s.427). Johns, görsel eğretileninin çeşitli türlerini açıklamak için birçok araç kullanıldığını göstermiştir. Onun yapmış olduğu sıralamada yukarıda değinilen abartı, teşbih, eğretilme, düzdeğişmece, kişileştirme gibi araçlar görsel retorikte en sık kullanılan araçlar olarak görülür. Bu araçların yanında Synecdoche; dar anlamlı bir sözcüğün anlamını değiştirme biçimi, Ellipsis; anlam bozulmadan sözcüklerin çıkarılması ve Antithesis de kullanılan diğer figürlerdir (Forceville 1998'den aktaran Barokas, 2011, s.64).

Görsel retorik oluşturmada insan unsuruyla sıradan görseller, retoriksel görsel imgelere dönüştürülebilir. Sıradan retorik içermeyen nesnelere insanlar tarafından değiştirilerek retorik bir amaca hizmet ettirilebilir (Foss, 2005, s.43). Bir iletişim biçimi olarak göstergebilimsel bir etkinlik olan reklamlarda, görsel retorik unsurların ortaya çıkarılmasında, çözümlenmesinde ve yorumlanmasında göstergebilimsel analiz yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

Fiske, göstergeyi kendisinden başka bir şeye gönderme yapan, duyularla kavranabilen fiziksel bir olgu biçiminde tanımlamaktadır (2015, s.69). Göstergenin tek başına bir anlamı yoktur. Gösterge gösteren ve gösterilen kavramlarından oluşur. Uygulamada ise, bir gösterge, nesne ve anlam birlikteliği bulunmaktadır (Williamson, 2001, s.15). Foss'a göre görsel niteliği olan bir nesnenin belirli özellikler içermesi, onun görsel retorik anlam taşıdığını göstermektedir. Bu özellikleri; imge sembolik olmalı, insan unsuru içermeli ve iletişim kurmak amacıyla bir kitleye sunulmalı şeklinde sıralamıştır (2005, s.142-145).

Reklamlarda görsel retoriksel unsurların ortaya çıkarılmasında son zamanlarda Phillips ve McQuarrie'in göstergesel anlama işlemi analizinden yararlanılmaktadır. Phillips ve McQuarrie'in anlam işlemleri; görsel yapının biçim ve içerik açısından konumlandırılmasıdır. Anlam çıkarma ya da anlama işlemi aşağıdaki tabloda görsel retorik tipolojisi olarak adlandırılarak verilmiştir. Görsel yapıyı ortaya koyacak anlam işlemi tablodan da anlaşılacağı gibi sağdan sola üç, yukarıdan aşağıya üç bağlamda incelenir. Yukarıdan aşağıya ürünler yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma ile anlamlandırılır. Sağdan sola ürünlerle bağlantı, benzerlik ve karşılaştırma kavramlarıyla ilişkilendirilir (Barokas, 2011, s.176).

Tablo 1. Phillips ve Mcquarrie'in Görsel Retorik Tipolojisi

Anlama İşlemi

Görsel Yapı	Bağlantı	Benzerlik	Karşılaştırma
	A, B ile ilişkilidir	A, B gibidir	A,B gibi değildir
Yan yana koyma İki imgenin yan yana konulması	İmgelerin bağlantı kurmak üzere yan yana konulması	İmgelerin benzerlik ilişkisi kurmak üzere yan yana konulması	İmgelerin karşıtlık ilişkisi kurmak üzere yan yana konulması
Birleştirme Birleştirilmiş iki imge	İmgelerin bağlantı kurmak üzere birleştirilmesi	İmgelerin benzerlik kurmak üzere birleştirilmesi	İmgelerin karşıtlık ilişkisi kurmak üzere birleştirilmesi
Yerine Koyma İmge, eksik olan imgeyi temsil eder	Bağlantı kurmak için imgenin yerine başka bir imgenin konulması	Benzerlik kurmak için imgenin yerine başka bir imgenin konulması	Karşılaştırmak için bir imgenin yerine başka bir imgenin konulması

Kaynak: Barokas, 2011, s. 176.

3. Dergi Reklamlarında Kullanılan Retoriksel Figürlerin Analizi

3.1 Araştırmanın Amacı ve Varsayımlar

Bu çalışmada, okur kitlesini tüketici kitleye dönüştürmek adına yazılı basının bir parçası olan dergilerde yer alan reklamların retorikliği anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çerçevede, retorik disiplininin reklam alanına yansımaları tespit edilmek istenmiştir.

Reklam metinleri, varoluş sebebi kapitalizmin ekonomik olarak yeniden üretimi için gerekli olan tüketimi teşvik etme amacı taşıyan bir sektör tarafından üretilen metinlerdir. Günümüzde reklamlar ile gerçek gereksinimlerin dışında yapay gereksinimler dayatılmakta ve bireylerin bu gereksinimleri gerçekmiş gibi görmelerini sağlamak ve tüketimini ikna etmek adına retorikğin gücünden yararlanılmaktadır. Reklamların tüketicileri ikna etme sürecinde, retorikğin gücünü kullanarak, gerçek gereksinimlerin dışında yapay gereksinimler üretmesi araştırmanın problematiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla retorikte geçen söylev kriterleri bu araştırmanın çatısını meydana getirmektedir. İçerik analizi ve göstergibilimsel analiz yöntemi ile sözel ve görsel retoriksel unsurların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Reklamların ikna dilinin retorik açıdan incelendiği bu çalışmada iki varsayım kabul edilmiştir. Varsayımların ilki; Reklamlarda retorik figürler kullanılarak yapay gereksinimler oluşturulmakta ve bu gereksinim ürünlerinin tüketimi teşvik edilmektedir. Diğer varsayım ise, reklam mesajlarının içeriğinde sözel ve görsel retorik figürlerin kullanıldığıdır.

Araştırma soruları şöyledir: Reklamlarda hedef kitleyi ikna etmek amacıyla kullanılan retorik söylevler hangileridir? Kullanılan retorik türlerinde öne çıkan amaçlar hangileridir? Kullanılan reklam kaynaklarının nitelikleri nelerdir? Reklamlarda kullanılan duygusal çekicilikler hangileridir? Reklamlarda hedef kitleyi ikna etmek adına ne tür kanıtlar kullanılmıştır? Reklam mesajlarının içeriğinde kullanılan sözel retoriksel figürler hangileridir? Reklam mesajlarının içeriğinde kullanılan görsel retoriksel figürler hangileridir?

3.2. Araştırmanın Kapsamı Metodu

Araştırmanın evreni kadın ve moda kategorisi dergi reklamları olarak belirlenmiştir. Çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Nielsen Türkiye 2015 Reklam Yatırımları Raporu verilerine göre Türkiye’de 2015 yılında yazılı basında en fazla reklam veren ilk üç markadan ikisi olan Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin¹, kategorileri düşünülerek, Kadın ve Moda dergisi kategorisinde en eski ve en fazla tiraja sahip olan dergilerden Cosmopolitan Türkiye dergisi örneklem olarak uygun görülmüştür.

Araştırmanın amacına yönelik olarak, Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin, Cosmopolitan Türkiye dergisinde Nisan 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında yayımlanan toplam 12 sayıda yer alan reklamları dilsel ve görsel retorik betimler kapsamında analiz edilecektir. Dilsel betimler içerik analizi yöntemi ile incelenecektir. İçerik analizi sınırları ve yönü tam olarak belirlenerek kontrol edilebilir hale getirilen belirli ve sistemli bir yorum biçimidir (Bal, 2016, s. 260). Araştırmacı tarafından tanımlanmış araştırma sorusu ve önem arz eden anlam içerikleri üzerinde odaklaşan bir tarama stratejisi söz konusudur (Gökçe, 2006, s. 17).

Bu çalışmada elde edilen veriler Aristoteles’in üç ikna kanıtı ; ethos (kaynak niteliği), pathos (duygusal çekicilikler), logos (mantıksal kanıtlar) ve McQuarrie ve Mick (1996)’in çalışmalarından yararlanılarak oluşturulan retorik figürler üzerinden; Görsel retorik betimler ise, Phillips ve McQuarrie’in görsel retorik sınıflandırmasından yararlanılarak ortaya konulacaktır.

3.3. Elde Edilen Bulgular ve Yorumlanması

Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin Cosmopolitan Türkiye dergisinin Nisan 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında yayımlanan toplam 12 sayıda yer alan reklamlar, sözel retorik betimleri niceliksel ve

¹ Unilever Türkiye pazarında kişisel bakım ürünleri başta olmak üzere, ev bakımı gıda ve dondurma kategorisinde ürünleri bulunmaktadır. P&G ise, aile bakım ürünleri, güzellik ve kişisel bakım ürünleri kategorisinde ürünler ile tüketicilere hizmet etmektedir.

niteliksel içerik analizi yöntemi ile bulgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca görsel betilerin ortaya konması amacı ile reklamlar göstergebilimsel analiz yöntemine tabi tutulmuştur.

3.3.1. Unilever ve P&G Markalarına Ait Ürünlerin Cosmopolitan Türkiye Dergisinde Yer Alan Reklamlarının Retorik Yapılarının ve Retorik Figürlerin Niceliksel İçerik Analizi

Tablo 2. Yayınlanan Reklam Sayısı

Tarih	İlan Sayısı	Yüzdellik
2015	16	%73
2016	6	%27
Toplam	22	%100

Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin Nisan 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında yayınlanan 12 Cosmopolitan Türkiye dergisinde yer alan, araştırmaya dahil edilen tam sayfa ilan sayısı 22'dir. Bu ilanların 16 adedini 2015 yılına ait ilanlar oluşturmaktadır. 2016 yılında ise yayınlanan 6 ilan incelenmiştir.

Tablo 3. Retorik Tür Analizleri

RETORİK YAPI		
Retorik Türleri	N	Yüzdellik
Politik Retorik	5	%23
Adli Retorik	2	%9
Epideiktik Retorik	15	%68
Retorik Zaman		
Geçmiş	3	%12
Gelecek	6	%23
Şimdi	17	%65
Retorik Amaçlar		
Tanıtmak	11	%50
Saptamak	1	%5
Kanıtlamak	10	%45
	22	%100

Tablo 3'de incelenen ilanların retorik yapısının niceliksel verileri görülmektedir. Retorik tür bağlamında, reklamlarda sık kullanılan epideiktik (Törenselle) söylev en çok kullanılan tür olmuştur. Reklamlarda kullanılan ikinci retorik söylev ise, %23 oranıyla politik söylevdir. %9 oranında da diğer bir tür olan adli söylevin varlığı gösterilmektedir.

Tablo 4. Retorik Figür Kullanımları

Retorik Figürler	N	Yüzdeler
Şema (Biçimsel) Figürler	14	%38
Mecaz(Anlamsal) Figürler	23	%67

Tablo 4’de incelenen ilanlarda kullanılan retorik figürlerin kullanım sayısı ve yüzdeleri verilmiştir. Analiz edilen 22 kişisel bakım ilanında, toplam 37 retorik figür kullanılmıştır. Anlamsal figürler %67 oranında kullanılırken, biçimsel figürler %38 oranında kullanılmıştır.

3.3.2. Unilever ve P&G Markalarına Ait Ürünlerin Cosmopolitan Türkiye Dergisinde Yer Alan Reklamlarının Retorik Yapı ve Retorik Figürlerinin Niteliksel İçerik Analizi

Tablo 5. Üç İkna Kanıtı Analizleri, Ethos (Kaynağın Niteliği)

Ethos (Kaynağın Niteliği)	
Uzman	%15
Güvenilir	%56
Çekici	%29

Kaynağın niteliğine ilişkin analizlerde, kişisel bakım ürünü reklamlarında güvenilirliğe ilişkin çağrışımların en fazla kullanıldığı görülmektedir. Kaynağın niteliğine ilişkin, fiziksel çekicilik %29 ile ikinci sırada iken, uzmanlık olarak sıralanan niteliğin %15 ile en az oranda kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 6. Üç İkna Kanıtı Analizleri, Pathos (Duygusal Çekicilikler)

Pathos (Duygusal Çekicilikler)	
Güven	%45
Heyecan	%33
Sakinlik	%7
Korku	%12
Cinsellik	%2
Mizah	%0
Kıskanma	%0
Aşk	%0
Eğlence	%0

Kişisel bakım ürünü reklamlarında en fazla kullanılan duygusal yaklaşım “güven” olurken, heyecan duygusu ikinci sırada, korku ise üçüncü sırada gelmektedir. Diğer kullanılan duygusal çekicilikler %7 ile sakinlik, %2 ile cinsellik olarak görülmektedir. Mizah, kıskanma, aşk ve eğlence duygularına kişisel bakım ürünü reklamlarında rastlanmamıştır.

Tablo 7. Üç İkna Kanıtı Analizleri, Logos (Mantıksal Kanıtlar)

Logos (Mantıksal Kanıtlar)	
İstatistik	%27
Anlatılar	%5
Tanıklık	%16
Görsel Kanıt	%14
Karşılaştırma	%20
Bilgi Verme	%18

Kişisel bakım ürünü reklamlarında en çok kullanılan mantıksal kanıt istatistik olduğu görülmektedir. Bir sonraki mantıksal kanıt ise, karşılaştırmadır. Tanıklık, görsel kanıt, karşılaştırma ve bilgi verme mantıksal kanıtları kullanım oranları birbirlerine oldukça yakındır. En az kullanılan kanıt, %5 oranı ile anlatılardır.

Tablo 8. Retorik Figür Kullanımı

	Retorik Figürler	N	%
Şema (Biçimsel) Figürler	Uyak	8	%58
	Ahenk	1	%7
	Aliterasyon	1	%7
	Anafor	1	%7
	Epistrof	0	-
	Aponepsi	0	-
	Anadiplosi	1	%7
	Paralellik	1	%7
	Antimetabol	0	-
	Antitez	1	%7
	TOPLAM	14	%100
	Mecaz (Anlamsal) Figürler	Abartı	5
Eksilti		1	%4
Retorik soru		5	%22
Metonomi		1	%4

(Düzdeğişmece)		
Eğretileme	1	%4
Cinas	1	%4
Paradoks	3	%13
İroni	0	-
Kişileştirme	6	%26
TOPLAM	23	%100

Retorik figürlerin kullanımına yönelik oluşturulan tabloda, 22 ilanda toplam 37 adet retorik figürün kullanıldığı gözlenmiştir. Şematik (biçimsel) figürlerin kullanımına bakıldığında uyak figürünün büyük bir farkla en fazla kullanılan biçimsel figür olduğu görülmektedir. Daha sonra aynı oranlarda (%7) ahenk, aliterasyon, anaför, anadiplosi ve paralellik figürleri takip etmektedir.

Mecaz (anlamsal) figürlerin, kullanım oranlarına bakıldığında, reklamcılıkta en fazla kullanılan figürlerden biri olan kişileştirme figürü (%26) en fazla kullanılan figür olarak görülmektedir. Abartı ve retorik soru figürlerinin kullanım oranları da birbirlerine oldukça yakındır. Kişisel bakım ürünü reklamlarında figüratif dil kullanımının en önemli örneklerinden olan düzdeğişmece (yeniden adlandırma) ve eğretileme (benzetme) kullanımları (%4) oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.3. Unilever ve P&G Markalarına Ait Ürünlerin Cosmopolitan Türkiye Dergisinde Yer Alan Reklamlarının Göstergibilimsel Analizi

Tablo 9. Reklamların Göstergibilimsel Analizi

Reklam	Anlama İşlevi	Görsel Yapı	Estetik Yapı	Aralarında Bağlantı Kurulan Durum
1. P&G / Oral B	Bağlantı Kurma	Yan yana Koyma	Görme	Görsel de Oral B markası ve “1 numaralı marka” yazısı yan yana verilerek aralarında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
2. P&G /Pantene Saç Fırçanızla Barışın	Bağlantı Kurma /Birleştirme	Yan yana Koyma / Birleştirme	Görme	Görselde saç teli bulunmayan saç fırçası ve sağlıklı saçlar aralarında bağlantı kurulması hedeflenerek saçlar yan yana verilmiştir. Pantene Şampuan ve Pro-V vitamini görseli birleştirilmiş şekilde verilmiştir. Şampuanın içerisinde Pro-V vitamini olduğu vurgulanmak istenmiştir.
3. P&G / Wella Koleston/Artık Bir Şeylerin Değişme Zamanı Gelmişti	Bağlantı Kurma	Yerine Koyma	Görme	Özge Özpıncı, metafor olarak Wella Koleston saç boyası ürünü yerine görselde yer almıştır. Görsel Eğretileme kullanılmıştır.
4. P&G / İpana 3 Boyutlu Beyazlık	Benzerlik Yaratma	Yan yana Koyma	Görme	Shakira'nın dişleri ile ipana diş macunu yan yana konularak, Shakira'nın ışıldayan beyaz dişleri ile diş macunu arasında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
5. P&G / Pantene /Bu Yaz da Saçlarınız Koruma Altında	Bağlantı Kurma	Birleştirme	Görme	Görselde, Argan yağlı saç bakım yağı- Argan bitkisi ile birleştirilerek verilmiştir. Aralarında bağlantı kurulması istenen durum, saç bakım yağının argan yağı içerdiğiştir. Saç bakım yağları beyaz kum içinde verilmiştir. Saç

				bakım yağının yaz mevsimi ile bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
6. P&G /Pantene /Yaz Yaklaşırken	Bağlantı Kurma	Yan yana Koyma /Birleştirme	Görme	Şampuan, saç kremi ve bakım yağı – bikini, kolye, parmak arası terlik ile yan yana verilmiştir. Yaz mevsimi vurgusu yapılarak saç kreminin önemi hedeflenmiştir. Görselde abartı (Hyperbole) kullanılmıştır. Bergüzar Korel ve Pro-V vitamini görseli birleştirilerek verilmiştir. Bağlantı kurulması istenen durum, Bergüzar Korel'in saçları ile Pro-V vitamini'dir.
7. Unilever / Vaseline Sprey	Benzerlik Kurma	Yerine Koyma	Görme	Vaseline el kremi yerine çiçek şeklinde İpek bir kumaşa yer verilmiştir. Görsel Eğretileme kullanılmıştır.
8. Unilever / Venüs /Breeze	Benzerlik Kurma	Birleştirme	Görme	Venüs tıraş bıçağı çiçek zeminin de birleştirilerek verilmiştir. Yumuşaklık ve güzellik benzerliği kurulması hedeflenmiştir. Görsel Eğretileme kullanılmıştır.
9. P&G / Pantene /Şekillendirmeye Evet Yıpranmaya Hayır	Bağlantı Kurma	Yan yana Koyma /Birleştirme	Görme	Bergüzar Korel'in şekillendirilmiş ve sağlıklı saçları şampuanlarla yan yana verilmiştir. Bağlantı kurulması istenen durum, Bergüzar Korel'in saçları ve Pantene'dir. Şampuanlar PRO-V vitamini görseli ile birleştirilerek verilmiştir. Şampuanların içinde PRO-V vitamini olduğu vurgulanmak istenmiştir.
10. P&G/ Pantene /Her Yıkamada Daha Sağlıklı	Bağlantı Kurma /Benzerlik Yaratma	Yan yana Koyma/ Birleştirme	Görme	Bergüzar Korel'in saçları şampuanlar ile yan yana verilmiştir. Bağlantı kurulması istenen durum, Bergüzar Korel'in saçları ve Pantene'dir. Panten şampuanlar PRO-V formülü görseli ile birleştirilerek verilmiştir. Şampuanların içinde PRO-V vitamini olduğu vurgulanmak istenmiştir.
11. Unilever / Elidor/ Bu Sevgi Devam Ediyor	Bağlantı Kurma /Benzerlik Yaratma	Yan yana koyma/ Birleştirme	Görme	Meryem Uzerli ile 5 rakamı yan yana konularak aralarında benzerlik oluşturulmuştur. Meryem Uzerli'nin 5 yıldır Türkiye'de olması ve sevilmesi ile Elidor arasında bağlantısı kurulması hedeflenmiştir. 5 rakamı ile kalp sembolü birleştirilmiştir. Görsel Synecdoche kullanılmıştır.
12. Unilever / Dove /Saç Kırıkları	Karşılaştırma	Yan yana koyma	Görme	Görselde saç kırıklarını öncesi ve sonrası ile yan yana verilmiş, karşılaştırma yapılmıştır.
13. Unilever / Elidor/Canlandırıcı Kuru Şampuan	Karşılaştırma	Yan yana koyma	Görme	Üç farklı Elidor kuru şampuan bir stand üzerinde yan yana verilmiştir. Karşılaştırma yapılması içlerinden birinin seçilmesi hedeflenmiştir.
14. P&G / Pantene /Argan Yağlı	Bağlantı Kurma	Birleştirme	Görme	Argan yağı ile saç bakım yağı birleştirilerek verilmiştir. Saç bakım yağının argan yağı içerdiği bağlantı kurulması istenmiştir.
15. P&G / Head&Shoulders	Benzerlik Yaratma	Yan yana koyma	Görme	Head&Shoulders şampuan görseldeki mankenin kepeksiz ve güzel saçları ile yan yana konulmuştur. Bakımlı saçlar ile Head&Shoulders şampuan arasında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.

16. P&G/ Pantene /Saç Dökülmesi	Bağlantı Kurma	Yan yana koyma	Görme	Bergüzer Korel'in sağlıklı saçları ve üzerinde saç teli olmayan saç fırçası yan yana konulmuştur. Bağlantı kurulması istenen durum, Pantene kullanan Bergüzar Korel ile saç fırçası arasındaki ilişkidir.
17. P&G/ Pantene /15 kat daha güçlü	Benzerlik Yaratma	Yan yana koyma	Görme	Yeni formüllü saç şampuanı Pantene, bakım yağı ve kremi; mankenin güçlü ve sağlıklı saçları ile yan yana verilmiştir. Aralarında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
18. Unilever/ Jillette Venüs	Benzerlik Yaratma	Yan yana koyma	Görme	Prüzsüz güzel bir kadın bacağı ve Venüs Jilet yan yana verilmiştir. Aralarında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
19. P&G / Orkid	Benzerlik Yaratma	Birleştirme	Görme	Orkid ürünü, pamukların içerisinde birleştirilerek verilmiştir. Görsel Eğretileme kullanılmıştır.
20. P&G/ Braun	Bağlantı Kurma	Yerine Koyma	Görme	Anne-kız fotoğrafı hediye paketi şeklinde verilmiştir. Görselde Ellipsis figürü kullanılmıştır.
21. P&G/ Head & Shoulders /Size uygun hangisi?	Bağlantı Kurma	Yanyana koyma	Görme	Head & Shoulders şampuan, Sofia Vergara'nın saçları ile yan yana verilmiştir. Aralarında bağlantı kurulması hedeflenmiştir.
22. P&G/ İpana	Bağlantı Kurma /Benzerlik Yaratma	Yanyana koyma	Görme	Ürün ve Diş Doktoru yan yana verilmiştir. Uzman görüşü alındığı gösterilmek istenmiştir. İpana diş macunu ile Ezgi Mola'nın dişleri yan yana verilmiş, aralarında bağlantı kurulması istenmiştir.

İncelenen 22 kişisel bakım ürünü reklamında anlama işlevi benzerlik yaratma, bağlantı kurma veya karşılaştırma şeklinde gerçekleşmiştir. Görsel yapı genel olarak, yan yana koyma ve birleştirme biçiminde kullanılırken, yerine koyma işlevinin, görsel retorik figürlerin kullanıldığı, P&G / Wella Koleston/Artık Bir Şeylerin Değişme Zamanı Gelmişti, P&G/ Braun ve Unilever / Vaseline Sprey reklamlarında kullanıldığı görülmektedir. Estetik Yapı, kişisel bakım ürünü reklamları olması sebebiyle tüm reklamlarda görme olarak kullanılmıştır. Aralarında bağlantı kurulan durum retorik figürler açısından bakıldığında, P&G / Wella Koleston/Artık Bir Şeylerin Değişme Zamanı Gelmişti, adlı reklamda, görsel eğretileme kullanılmıştır. Reklamda Özge Özpıncı, metafor olarak Wella Koleston saç boyası ürünü yerine görselde değişimi temsil ederek yer almıştır. P&G /Pantene /Yaz Yaklaşırken adlı reklamda, Saç bakım yağlarının yazın vazgeçilmezi şeklinde gösterilmesi, reklamda abartı (Hyperbole) kullanıldığının göstergesidir. Bir diğer reklam Unilever/Bu Sevgi Devam Ediyor adlı reklamdır. Reklamda 5 rakamı ile kalp sembolü birleştirilmiştir. Görsel Synecdoche kullanılmıştır. P&G / Orkid reklamında Orkid ürünü, pamukların içerisinde birleştirilerek verilmiştir. Görsel Eğretileme kullanılmıştır P&G/ Braun ürünü reklamında ise, anne-kız fotoğrafı hediye paketi şeklinde verilmiştir, görsel farklı anlamlar içermektedir. Ellipsis figürü kullanıldığı düşünülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, okur kitlesini tüketici kitleye dönüştürmek adına yazılı basın bir parçası olan dergiler de yer alan reklamların retorik anlaşılmaya çalışılmıştır. Reklamlar ile gerçek gereksinimlerin dışında yapay gereksinimlerin dayatıldığı ve bireylerin bu gereksinimleri gerçekmiş gibi görmelerini ve tüketimini ikna etmek adına retorik gücünden yararlandığı düşüncesinden hareketle, Türkiye'de 2015 yılında yazılı basında en fazla reklam veren Unilever ve P&G markalarına ait ürünlerin, 2015 yılı Kadın ve Moda dergisi kategorisinde en eski ve fazla tiraja sahip olan dergilerden biri olan Cosmopolitan Türkiye dergisinde Nisan 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında yayınlanan toplam 12 sayıda yer alan reklamları dilsel ve görsel retorik betimler kapsamında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular tasarlanan araştırma soruları çerçevesinde aşağıdaki şekilde yorumlanmıştır.

Kişisel bakım ürünleri reklamlarında en çok kullanılan retorik türü, reklamlarda sıklıkla kullanılan % 68 oranla epideiktik (Törenselle) söylevidir. Reklamlarda kullanılan ikinci retorik söylev ise,%23 oranıyla politik söylevidir, %9 oranında da diğer bir tür olan adli söylevin kullanıldığı görülmüştür. Türe göre zaman kullanımının en orantılı olduğu bölüm, politik söylevin kullandığı gelecek zamanda (%23) görülmektedir. Bazı ilanlarda epideiktik söylev türünün şimdiki zamanla birlikte, geçmiş zamanında kullanılması epideiktik söylevin kapsayıcılığına işaret etmektedir.

Retorik söylevler tanıtmak, kanıtlamak ve saptamak amacına hizmet etmektedir. Kişisel bakım ürünleri ilanlarında kullanılan dilin, amaçlarına ilişkin yapılan analizde tanıtmak amacının kullanım sıklığı dikkat çekmektedir. Barokas'a göre (2011, s. 97), bir düşünce ya da bir olgunun tanıtımı politik konuşmalarla yapılmaktadır. Ancak reklamlarda en çok kullanılan tanıtmak amacının politik söylevden bağımsız olarak kullanıldığı analizlerden anlaşılmaktadır.

Kaynağın niteliğine ilişkin analizlerde, kişisel bakım ürünü reklamlarında güvenilirliğe ilişkin çağrışımların en fazla kullanıldığı görülmektedir. Kişisel bakım ürünü gibi hassasiyeti yüksek olan tüketim ürünleri kategorisinde, hedef kitleye ürüne olan güven duygusu kazandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Kaynağın niteliğine ilişkin, fiziksel çekicilik %29 ile ikinci sırada iken, uzmanlık olarak sıralanan niteliğin %15 ile en az oranda kullanıldığı görülmektedir.

Kişisel bakım ürünü reklamlarında en fazla kullanılan duygusal yaklaşım “güven” olurken, heyecan duygusu ikinci sırada, korku ise üçüncü sırada gelmektedir. Diğer kullanılan duygusal çekicilikler %7 ile sakinlik, %2 ile cinsellik olarak görülmektedir. Mizah, kıskanma, aşk ve eğlence duygularına kişisel bakım ürünü reklamlarında rastlanmamıştır.

Kişisel bakım ürünleri; temizlik, sağlık, beslenme gibi ihtiyaçlarımızı karşılarken aynı zamanda özellikle kadınlarda, fark edilme ve dikkat çekme amacıyla makyaj, cilt bakımı, güzel ve dikkat çeken ürünler giyerek daha üste seviyelerde olma sosyal ve saygınlık ihtiyaçlarını tatmin gibi amaçları da gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan tüketiciler, kişisel bakım ürünü tercih ederken en çok güven duygusuna ihtiyaç duyarlar.

Reklamlar içindeki metinlerle, hedef kitleye verilen mesajı detaylandırma ya da etkisini artırmak için kullanılan mantıksal kanıtlar 6 kategoride toplanmıştır. Kişisel bakım ürünü reklamlarında en çok kullanılan mantıksal kanıt istatistik olduğu görülmektedir. Reklamlarda sayısal veriler kullanılarak, tüketicinin güvenini kazanmak amaçlanmaktadır. Güveni kazanılan tüketiciyi ikna etmek daha kolaydır. İncelenen reklamlarda tanıklık, görsel kanıt, karşılaştırma ve bilgi verme mantıksal kanıtları kullanım oranları birbirlerine oldukça yakındır. En az kullanılan kanıt, %5 oranı ile anlatılardır. Burada tüketicinin kişisel bakım ürünü tercih ederken başkalarının kullanım tecrübelerinin çok önemsenmediği düşünülmüştür.

Retorik figürlerin kullanımına yönelik gerçekleştirilen incelemede 22 ilanda toplam 37 adet retorik figürün kullanıldığı gözlemlenmiştir. Şematik (biçimsel) figürlerin kullanımına bakıldığında, Seslerin tekrarı neticesinde ortaya çıkan uyak figürünün en fazla kullanılan biçimsel figür olduğu görülmektedir. Daha sonra aynı oranlarda (%7) ahenk, aliterasyon, anaför, anadiplosi ve paralellik figürleri takip etmektedir.

Mecaz (anlamsal) figürlerin, kullanım oranlarına bakıldığında, reklamcılıkta en fazla kullanılan figürlerden biri olan kişileştirme figürünün (%26) en fazla kullanılan figür olduğu görülmektedir. Reklam metinlerinin tüketici zihninde hatırlanma süreci önemlidir. Mecaz figürler alt anlam oluşturacak şekilde kodlandıklarından, zihinsel süreçte yorumlanırken, metin ya da tümcelerin eksik bir anlam ifade ettikleri biçiminde algılanmaları dolayısıyla kullanımı bu noktada oldukça etkilidir. Tüketici zihninde daha fazla düşünmeye, daha fazla anlam çözümlemesine yol açarak zihinlerdeki marka ya da reklama ilişkin mevcut bağlantıları ve çağrışımları daha da güçlendirmektedir (Mitchell, 1983 aktaran McQuarrie ve Mick, 1996, 431).

Kişisel bakım ürünü reklamlarında anlama işlevi; benzerlik yaratma, bağlantı kurma veya karşılaştırma şeklinde gerçekleşmiştir. Görsel yapı genel olarak, yan yana koyma ve birleştirme biçiminde kullanılırken, yerine koyma işlevinin kullanıldığı, P&G / Wella Kolestol/Artık Bir Şeylerin Değişme Zamanı Gelmişti, P&G/ Braun ve Unilever / Vaseline Sprey reklamlarında görsel retorik figürlerin de

kullanıldığı görülmektedir. Estetik Yapı, kişisel bakım ürünü reklamları olması sebebiyle tüm reklamlarda görme olarak ortaya çıkmaktadır.

Aralarında bağlantı kurulan durum retorik figürler açısından bakıldığında; P&G / Wella Koleston/Artık Bir Şeylerin Değişme Zamanı Gelmişti, adlı reklamda, görsel eğritileme kullanılmıştır. Reklamda Özge Özpirinççi, metafor olarak Wella Koleston saç boyası ürünü yerine görselde değişimi temsil ederek yer almıştır. P&G /Pantene /Yaz Yaklaşırken adlı reklamda, saç bakım yağlarının yazın vazgeçilmezi şeklinde gösterilmesi, reklamda abartı (Hyperbole) kullanıldığının göstergesidir. Unilever/Bu Sevgi Devam Ediyor adlı reklamdır. Reklamda 5 rakamı ile kalp sembolü birleştirilmiştir. Görsel Synecdoche kullanılmıştır. P&G / Orkid reklamında Orkid ürünü, pamukların içerisinde birleştirilerek verilmiştir. Görsel Eğritileme kullanılmıştır. P&G/ Braun ürünü reklamında ise, anne-kız fotoğrafı hediye paketi şekilde verilmiştir, görsel farklı anlamlar içermektedir. Ellipsis figürü kullanıldığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak çalışmanın varsayımlarını test etmek adına geliştirilen araştırma soruları verilerine dayanarak, reklamlarda retorik figürler kullanılarak yapay gereksinimlerin oluşturulduğunu söyleyebilir. Saç kremi, saç boyası, kuru şampuan, üç boyutlu diş fırçası gibi temel ihtiyaç sayılamayacak olan ürünler, reklamlar ile tüketicilere edinilmesi gereken, önem arz eden gereksinimler olarak sunulmaktadır. Ve bu sunumlarda reklamcılar tüketiciyi ikna etmek adına retorik disiplininin yararlanmaktadır. Reklam mesajlarında sözel ve görsel retorik figürlerin kullanıldığı saptanmıştır. Konu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmaların farklı kategorilerdeki ürünler veya farklı mecralardaki reklamlar üzerine yapılması reklamda retoriksel figürlerin kullanımı adına alan yazında bütünlük sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu Çalışma 1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnan ve Toplum Bilimleri (IBAD-2016) Madrid, İSPANYA'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Altınörs, A. (2011). Platon ile Aristoteles'in retorik anlayışlarının karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, 15, 49.
- Akçalı, İ.S. (2006). Günlük yaşamda reklam ve büyülenmiş tüketiciler. S. İ. Akçalı (Ed.) *Gündelik Hayat ve Medya*. içinde, s. 97-114. Ankara: Ebabil Yayınları
- Akerson, F.E. (2005). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Multilingual
- Aristoteles. (2013). *Retorik*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Argın Ş. (1998). Tüketicinin üretimi ve benlik promosyonu. *Birikim Dergisi*, 110, 87-95.
- Aydoğan, F. (2005). *Medya ve tüketim kültürü üzerine eleştirel bir analiz*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayınları
- Barthes, R. (1999). *Göstergebilimsel serüven*. (S. Rıfat, M. Rıfat, Çev.). İstanbul: Kaf Yayınları.
- Barokas, S.K. (2011). *Reklam ve retorik*. İstanbul: Derin Yayınları
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim toplumu*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*, (Ü. Ökten Çev.). İstanbul : Sarmal Yayınevi
- Barthes, R. (1977). *Rhetoric of the image*. New York: Hill and Wang.
- Batı, U. (2007, Haziran). Reklamlarda retorik figürlerin kullanımı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(28), 327-335.

- Berger, J. (2002). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bıçakçı, İ. (2012). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna tüketimin evrimi ve Türkiye’deki yansımaları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-25.
- Bocock, R. (1997), *Tüketim*. (İ.Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi
- Çam, M. S. (2015). *Türkiye’de basın reklamlarının retoriği: Otohaber dergisinde 1992 ve 2012 yıllarında yayınlanan otomobil ilanlarının karşılaştırmalı içerik analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cutbirth, C.W. (2004). *Classical rhetorical theory. Communication theories for everyday*. Boston: Pearson
- Corbett, E. (1990). *Classical rhetoric for modern student*. New York: Oxford University Press.
- Coşku, A. (2011). *İbn Sina felsefesinde retorik*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Dağtaş, B. (2009). *Reklamları görmek, reklam metinlerinin ait olduğu kültürler ve egemen form olarak tüketim kültürü*. (D. Telen, Ed.). İstanbul: Ütopya.
- Davidson, Martin (1992). *The consumerist manifesto: Advertising in postmodern times*. Routledge: London, New York
- Demirdöğen, Ü. (2010). The roots of research in (political) persuasion, ethos, pathos, logos and the yale studies of persuasive communications. *International Journal of Social Inquiry*, 1(3), 189-201.
- Dilçin, C. (1995). *Örneklerle türk şiir bilgisi*. 3. Baskı. İstanbul: TDK Yayınları.
- Dolu, Ş. (1993). *Medya ve tüketim çılgınlığı*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Durand, J. (1987). *Rhetorical figures in advertising image. marketing and semiotics, new directions in the study of signs for sale*. New York: De Gruyter.
- Douglas, M., Isherwood B. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. (E. A. Aytekin Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dyer, G. (2009). *Advertising as communication*. London and New York: Taylor & Francis.
- Fiske, J. (2014). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Pharmakon
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foss, K. S. (2005). *Theory of visual rhetoric. handbook of visual communication. theory, methods and media*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Geçer, E. (2013). *Medya ve popüler kültür, diziler, televizyon ve toplum*. İstanbul: Metamorfoz Yayınları.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güllüoğlu, Ö. (2012). *İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri, görsel metin çözümleme*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum, algı, iletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kast, B. (2011). *European rhetoric. rhetorical analysis, presentation & Public speaking* 20 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.european-rhetoric.com/rhetoric-101/modes-persuasion-aristotle/ethos/> adresinden erişildi.
- Konyar, H. (2002). Türk magazin basınındaki 80 sonrası değişimler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 13, 181-196.
- Lyon, D. (1994). *Postmodernity*. London: Open University.
- Marcuse, H. (2010). *Tek boyutlu insan*. (A. Yardımlı Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.

- McQuarrie, E., Mick, D. (1996). Figures of rhetoric in advertising language. *The Journal of Consumer Research*, 22(4), 424-438.
- McQuarrie, E., Phillips, B. (2005). Indirect persuasion in advertising - How consumers process metaphors presented in pictures and words. *Journal of Advertising*. 2(34), 7-20.
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. (İ. Yerguz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim kültürü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Özdemir, S. (1998) *Medya emperyalizmi ve küreselleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları,
- Rıfat, M. (2009). *Göstegebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları
- Rife, M. C. (2010). Ethos, pathos, logos, kairos, using a rhetorical heuristic to mediate digital-survey recruitment strategies. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 3(53), 260-277.
- Sandıkçıoğlu, B. (2014). İkna kuramları. *İkna Edici İletişim* içinde (M. Oyman, Ed.). 42-64, 64-88, 126-152. Eskişehir: AÖF.
- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klasik edebiyat bilgisi belagat*. İstanbul : 3F Yayınları
- Scott, L. (1994). Images in advertising, the need for a theory of visual rhetoric. *Journal of Consumer Research*, 2(21), 252-273.
- Scott, L. M. (2008). Expanding rhetoric. In *New directions in advertising rhetoric* (E. McQuarrie, B. Phillips Ed.). 297-311. New York: Sharpe.
- Sözen, E. (1999). *Söylem, 'belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite'*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance, communication and cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tamaşevski, B. (1995). *Dize üstüne* (içinde), Tzvetan Todorov, Yazım kuramı: "Rus biçimlerin metinleri". (Mehmet Rifat, Sema Rifat, çev.). İstanbul: YKY
- Torlak, Ö. (2000). *Tüketim, bireysel eylemin toplumsal dönüşümü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Williamson, J.(2001). *Reklamların dili. reklamlarda anlam ve ideoloji*.(A. Fethi, Çev.) Ankara: Ütopya.
- Yağlı, S. (2006). Gündelik hayatımızda akıl tutulması, medya uygulamalarında tüketim ideolojisinin izlerini sürmek. (S. İ. Akçalı, Ed.). *Gündelik hayat ve medya*. 5- 42. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Yengin, H. (1996). *Medyanın dili*. İstanbul: Der Yayınları.
- Zıllıoğlu, M. ve Yüksel, A.H. (2005). *İletişim bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Muhasebe ve Denetim Standartlarındaki Güçlenmenin Yenilikçi İşletmelerin Büyümelerine Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Elagöz^{1*}
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Atılgan Sarıdoğan²

Geliş tarihi: 02.09.2019
Kabul tarihi: 18.10.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 678-687
Yıl: 2019

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 22%

^{1*}Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Türkiye, ismailelagoz@comu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1856-0746
²İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye,
ayseatilgansaridogan@arel.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4091-9949

* Sorumlu Yazar

ÖZ

Yenilik, bugün pek çok işletmenin varlığını devam ettirebilmek ve rekabetçi olabilmek için kullandığı bir süreçtir. Ülkelerin ekonomik gelişiminde; şeffaflık, hukukun üstünlüğü yanında uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının güçlü bir şekilde uygulanması da oldukça önemlidir. Bu çalışmada, yenilikçi işletmelerin sürdürülebilir büyümesinde önem arz eden muhasebe ve denetim standartlarının gücü, 2018 yılı verilerine göre 140 ülke için ANOVA testi ile incelenmiştir. Ampirik sonuçlara göre, muhasebe denetim standartları düzeyinin gelişmişlik düzeyine göre, yenilikçi işletmelerin büyümesi, ülke grupları için ortalamada istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Muhasebe ve denetim standartları düzeyi arttıkça, yenilikçi işletmelerin büyümesi de artış göstermektedir. Sonuç olarak, işletmelerin sürdürülebilir büyümelerinde önemli bir role sahip olan muhasebe ve denetim standartlarının etkin uygulanması için gerekli politika ve stratejileri uygulamaları son derece büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe ve Denetim Standartları, Sürdürülebilir Büyüme, ANOVA

The Effect of Strengthening Accounting and Auditing Standards on the Growth of Innovative Companies

Assist. Prof. Dr. İsmail Elagöz^{1*}
Assist. Prof. Dr. Ayşe Atılğan Sarıdoğan²

First received: 02.09.2019
Accepted: 18.10.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 678-687
Year: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%

^{1*}Çanakkale Onsekiz Mart University,
Turkey, ismailelagoz@comu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1856-0746
²İstanbul Arel University, Turkey,
ayseatilgansaridogan@arel.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4091-9949

* Corresponding Author

ABSTRACT

Innovation is a process used by many businesses to maintain their existence and to be competitive. In the economic development of countries; transparency, the rule of law and the strong application of international accounting and auditing standards are also important. In this study, the strength of accounting and auditing standards, which are important for the sustainable growth of innovative firms, were analysed by ANOVA test for 140 countries according to 2018 data. According to the empirical results, the growth of innovative firms, according to the level of strength of the accounting and auditing standards, shows a statistically significant difference for the country groups. As the level of auditing and accounting standards increases, the growth of innovative firms also increases. Consequently, it is of utmost importance that firms implement the policies and strategies necessary for the effective implementation of accounting and auditing standards, which have an important role in their sustainable growth.

Keywords: Accounting and Auditing Standards, Sustainable Growth, ANOVA

1. GİRİŞ

İşletmelerin sürdürülebilir bir şekilde büyümelerini sağlamalarında etkili çok sayıda işletme içi ve işletme dışı faktörler söz konusudur. İşletme içi faktörler arasında yer alan işletmenin sahip olduğu beşeri sermaye kaynağının yapısı, fiziki kaynaklarının yapısı, kurumsallaşma düzeyi, mali yapısı, sunduğu mal ve hizmetlerin rekabetçi özellikleri gibi pek çok faktör sürdürülebilir büyümeye etki etmektedir. İşletmenin sürdürülebilir büyümesinde etkili olan işletme dışı faktörlere; işletmenin içerisinde bulunduğu pazarın rekabet düzeyi, ekonomik piyasa gelişmişlik düzeyi ve hükümetlerin veya uluslararası kuruluşların uyguladıkları politika ve standartlar örnek olarak verilebilir.

İşletmelerin özellikle finansal durumları ile ilgili sunmuş oldukları bilginin güvenilir ve doğru bir şekilde bilgi kullanıcılarına ulaşması için uluslararası alanda uygulanan temel standartlar arasında muhasebe ve denetim standartları gelmektedir. İşletmeler tarafından sunulan finansal tabloların şeffaf, karşılaştırılabilir ve işletmenin gerçek durumunu göstermesi açısından Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları oluşturulmuştur. Bu standartlar, 1973-2001 yılları arasında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee - IASC) tarafından Uluslararası Muhasebe Standartları (International Accounting Standards - IAS) olarak yayımlanmıştır. 2001 yılından itibaren ise 1973-2001 yılları arasında yayımlanan Uluslararası Muhasebe Standartları, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Boards - IASB) tarafından Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Accounting Standards-IFRS) adı altında yayımlanmaya başlanmıştır (www.kgk.gov.tr).

UMS/UFRS'ye göre hazırlanan finansal tabloların bu tablolarda sunulan bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğinin artırılması için mutlaka denetlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB) 2003 yılında Uluslararası Denetim ve Kalite Kontrol Standartları'nı yeniden düzenlemek amacıyla başlattığı açıklık projesini 2009 yılında tamamlamıştır. Daha sonra Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants – IFAC) tarafından bu proje el kitabı olarak yayımlanmıştır. Yayımlanan bu el kitabı ile muhasebe denetiminde uyulması gereken ilke ve esaslar ele alınmıştır (Uyar, 2015, s. 18).

Uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin esas alması gereken muhasebe ve denetim standartlarının, kullanıcıların doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasının yanı sıra özellikle yeni kurulan işletmelerin faaliyetlerinin ve satışlarının sürdürülebilir olmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda; bu çalışmada yenilikçi işletmelerin sürdürülebilir büyümesinde önem arz eden muhasebe ve denetim standartlarının gücü, 140 ülke için 2018 yılı verileri kullanılarak ANOVA testi ile incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

İşletmelerin sürdürülebilir büyümeleri hem mikro hem de makro düzeyde son derece büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, işletmelerin sürdürülebilir büyümelerini etkileyen işletme içi ve işletme dışı faktörlerin titizlikle belirlenip, işletme politika ve stratejilerinin bu faktörleri en iyi yönetecek şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Literatürde işletmelerin büyümesi, işletmelerin finansal performansındaki değişim çerçevesinde ele alınmakta olup bu bağlamda, işletme mali performansını etkileyen işletme içi faktörler ve işletme dışı faktörler açıklayıcı değişkenler olarak analize katılmaktadır. Araştırmalar, işletme ve ülke gruplarının yapısı, analiz dönemi ve analiz yöntemine göre farklılaşan sonuçlar ortaya koymaktadır (Ciftci vd. 2019, Asay vd. 2018, Hamdan 2018, Kayalı ve Doğan 2018, Pradhan vd. 2018, Ünlü vd. 2017, Aytekin ve Sönmez 2016, Esendemirli ve Erdener 2016, Kaya ve Öztürk 2015, Tayeh vd. 2015, Bozkurt 2014, Ege vd. 2013, Korkmaz ve Karaca 2013, Varıcı ve Er 2013, Yenice ve Dölen 2013, Şahin 2012, Aygün vd. 2010, Aydeniz 2009, Bowen vd. 2008, Darroch 2005, Eren vd. 2005, Vafeas 1999, Dechow 1994, Hansen and Wernerfelt 1989).

Kayalı ve Doğan (2018) çalışmalarında, Borsa İstanbul (BİST) Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan imalat sektöründeki işletmelerin 2012-2016 yılları arasında aldıkları kurumsal yönetim

derecelendirme notu ile finansal başarıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notu arttıkça iflas olasılıklarının azaldığı ve dolayısı ile finansal başarılarının arttığı tespit edilmiştir.

Aytekin ve Sönmez (2016) yaptıkları çalışmada; ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin 2010-2014 yıllarına ait mali tablo ve faaliyet raporlarından elde edilen veriler yardımı ile kurumsal yönetim uygulamaları ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlamışlardır. Bunun için verileri panel veri seti kullanarak regresyon analizi ile incelemişler; kurumsal yatırımcı payı, yabancı yatırımcı payı ve halka arz oranı ile aktif karlılık arasında ve yönetim kurulu üye sayısı, yabancı yatırımcı payı, nitelikli pay sahipliği oranı ile öz sermaye karlılığı arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

İşletmelerin sürdürülebilir büyümesinde etkili olan faktörler arasında mali olmayan faktörlerin literatürde önem kazandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, özellikle kurumsallaşma çerçevesindeki değişkenler işletmelerin sürdürülebilir büyümesi açısından büyük önem arz etmektedir. Muhasebe ve denetim standartları düzeyindeki iyileşmeler bir yandan işletmelerin kurumsal kaynak planlanması ve yönetiminde etkili olmakta, bu sayede verimliliğin artması, israfın azalması, maliyetlerin düşmesi, yönetim ve maliyet muhasebe uygulamalarını daha etkili uygulayabilmeleri işletmelerin kazanımlarını artırırken, diğer yandan yenilikçi işletmelerin mali performanslarının yatırımcılar tarafından daha iyi izlenmesi mümkün olmaktadır. Yenilikçi işletmelerin dış finansman kaynaklarına kavuşma imkânı arttıkça yenilikçi araştırma geliştirme ve buluşların ticarileştirilmesi süreci de daha başarılı bir şekilde yönetilerek sürdürülebilir büyüme sağlanabilmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veriler Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Rekabet Gücü 2018 yılı veri tabanından sağlanmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenler, ülkeler için Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmişlik Düzeyi (1-7 ölçeği, 7: En İyi) değişkeni ve Yenilikçi Firmaların Büyümesi (1-7 ölçeği, 7: En İyi)'dir. Veriler, Dünya Ekonomik Forumu Yönetici anketi ile ölçülerek raporlanmıştır (*Detaylı bilgi için bkz. Dünya Ekonomik Forumum Küresel Rekabet Gücü 2018*).

Çalışmada ülkeler, Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmişlik Düzeyine göre düşük, orta ve yüksek olarak sınıflanarak gruplar arasında yenilikçi işletmelerin büyüme ortalamasının istatistiksel olarak farklı olup olmadığı ANOVA testi ile incelenmiştir. Değişkenlere ait düzenli karşılaştırılabilir yeterli uzunlukta zaman serisi verisinin olmaması sebebiyle panel regresyon analizleri uygulanamamıştır.

4. AMPİRİK BULGULAR

Tablo 1'de yenilikçi işletmelerin büyümesi değişkeni için tanımsal istatistikler verilmiştir. Buna göre yenilikçi işletmelerin büyüme ortalaması, muhasebe ve denetim standartlarının gelişmişlik düzeyine göre düşük olan ülkelerde 3.43, orta olan ülkelerde 3.91 ve yüksek olan ülkelerde 4.59 olarak gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi İçin Tanımsal İstatistikler

İstatistiksel Analiz Türleri	Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi		
	Düşük	Orta	Yüksek
Ortalama	3.43	3.91	4.59
Medyan	3.48	3.89	4.64
Varyans	0.18	0.19	0.35

İstatistiksel Analiz Türleri	Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi		
	Düşük	Orta	Yüksek
Std.Sapma	0.42	0.44	0.59
Minimum	2.58	3.00	3.12
Maksimum	4.21	4.85	5.83
Range	1.63	1.85	2.71
Interquartile Range	0.59	0.66	0.84
Çarpıklık	-0.26	-0.03	-0.15
Basıklık	-0.69	-0.55	-0.21

Tablo 2’de yenilikçi işletmelerin büyümesi değişkeni için normal dağılım test sonuçları verilmiştir. Buna göre %5 anlam düzeyinde, normal dağılım geçerlidir temel hipotezi tüm alt gruplarda reddedilememektedir.

H0: Veriler normal dağılım göstermektedir.

H1: Veriler normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 2. Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi Değişkeni İçin Normal Dağılım Test Sonuçları

Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Düşük	,110	32	,200*	,962	32	,318
Orta	,061	61	,200*	,988	61	,792
Yüksek	,073	47	,200*	,988	47	,903

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Tablo 3’te gruplar için Levene varyans eşitliği test sonucu verilmiştir. Buna göre, sabit varyans geçerlidir temel hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedilememektedir.

H0: Varyanslar eşittir.

H1: Varyanslar eşit değildir.

Tablo 3. Levene Varyans Eşitliği Test Sonucu

Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi			
Levene Statistic	df1	df2	Sig.
3,309	2	137	,040

Tablo 4'te ANOVA test sonucu verilmiştir. Buna göre, gruplar arasında ortalama fark yoktur temel hipotezi %5 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Bu bağlamda, muhasebe denetim standartları düzeyinin gelişmişlik düzeyine göre, ülke grupları için yenilikçi işletmelerin büyümesi, ortalama istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.

H0: Grup ortalamaları eşittir.

H1: Grup ortalamaları eşit değildir.

Tablo 4. ANOVA Test Sonucu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	26,798	2	13,399	55,284	,000
Within Groups	33,205	137	,242		
Total	60,003	139			

Tablo 5.'te alt gruplar arasında ortalamaların ikili karşılaştırılması için test sonuçları verilmiştir. Buna göre tüm testlerde, alt grupların ikili karşılaştırmalarında gruplar arasında ortalama fark yoktur temel hipotezi %5 anlam düzeyinde reddedilmektedir.

Tablo 5. Alt Gruplar Arasında Ortalamaların İkili Karşılaştırılması İçin Test Sonuçları

Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi					
	(I) Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	(J) Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Tukey HSD	Düşük	Orta	-,47623*	,10746	,000
		Yüksek	-1,15252*	,11283	,000
	Orta	Düşük	,47623*	,10746	,000
		Yüksek	-,67629*	,09555	,000
	Yüksek	Düşük	1,15252*	,11283	,000
		Orta	,67629*	,09555	,000
Gabriel	Düşük	Orta	-,47623*	,10746	,000
		Yüksek	-1,15252*	,11283	,000
	Orta	Düşük	,47623*	,10746	,000

Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi					
	(I) Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	(J) Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Hochberg	Yüksek	Yüksek	-,67629*	,09555	,000
		Düşük	1,15252*	,11283	,000
		Orta	,67629*	,09555	,000
	Düşük	Orta	-,47623*	,10746	,000
		Yüksek	-1,15252*	,11283	,000
	Orta	Düşük	,47623*	,10746	,000
Yüksek		-,67629*	,09555	,000	
Yüksek		Düşük	1,15252*	,11283	,000
		Orta	,67629*	,09555	,000

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Tablo 6.'da alt grupların kümelenmesi için test sonuçları verilmiştir. Buna göre tüm testlerde alt grupların birbirinden farklı olduğu için her bir grup bağımsız bir küme oluşturmaktadır.

Tablo 6. Alt Grupların Kümelenmesi İçin Test Sonuçları

	Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	N	Subset for alpha = 0.05		
			1	2	3
Tukey HSD^{a,b}	Düşük	32	3,4334		
	Orta	61		3,9097	
	Yüksek	47			4,5860
	Sig.		1,000	1,000	1,000
Gabriel^{a,b}	Düşük	32	3,4334		
	Orta	61		3,9097	
	Yüksek	47			4,5860
	Sig.		1,000	1,000	1,000
Hochberg^{a,b}	Düşük	32	3,4334		
	Orta	61		3,9097	

	Muhasebe Denetim Standartları Düzeyi	N	Subset for alpha = 0.05		
			1	2	3
	Yüksek	47			4,5860
	Sig.		1,000	1,000	1,000

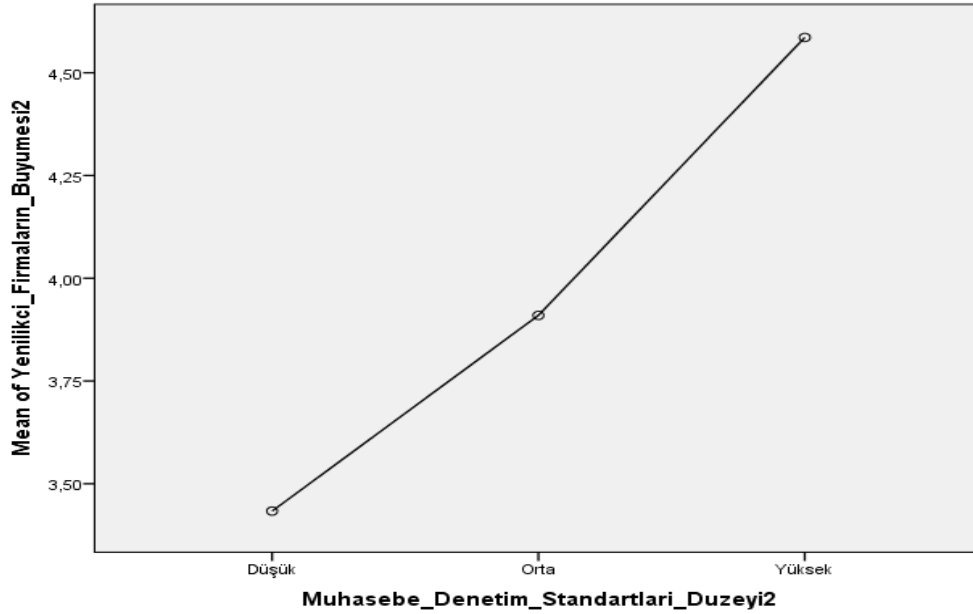
Means for groups in homogeneous subsets are displayed.

a. Uses Harmonic Mean Sample Size = 43,529.

b. The group sizes are unequal. The harmonic mean of the group sizes is used. Type I error levels are not guaranteed

Şekil 1’de muhasebe ve denetim standartları düzeyindeki değişim ve yenilikçi işletmelerin büyümesi değişkeni arasındaki ilişki verilmiştir. Buna göre muhasebe denetim standartları düzeyi arttıkça, yenilikçi işletmelerin büyümesi değişkeni de artış göstermektedir.

Şekil 1. Muhasebe ve Denetim Standartları Düzeyindeki Değişim ve Yenilikçi İşletmelerin Büyümesi Değişkeni Arasındaki İlişki

SONUÇ

Mikro düzeyde işletmelerin sürdürülebilir büyümesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde de işletmelerin büyümesini etkileyen faktörlerden, özellikle mali olmayan göstergelerin daha fazla önem kazanmaya başladığını görmekteyiz. Bu bağlamda, özellikle kurumsallaşma ve buna bağlı olarak muhasebe ve denetim standartlarının güçlenmesi işletmelerin sürdürülebilir büyümesi açısından kritik öneme sahip faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada, yenilikçi işletmelerin sürdürülebilir büyümesinde önem arz eden muhasebe ve denetim standartlarının gücü, 2018 yılı verilerine göre 140 ülke için ANOVA testi ile incelenmiştir. Ampirik sonuçlara göre, muhasebe denetim standartları düzeyinin gelişmişlik düzeyine göre, yenilikçi işletmelerin büyümesi, ülke grupları için ortalamada istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Muhasebe denetim standartları düzeyi arttıkça, yenilikçi işletmelerin büyümesi de artış göstermektedir. Sonuç olarak işletmelerin, sürdürülebilir büyümelerinde önemli bir role sahip

olan muhasebe ve denetim standartlarının etkin uygulanması için gerekli politika ve stratejileri uygulamaları son derece büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Asay, H. S., Libby, R. ve Rennekamp, K. (2018). Firm performance, reporting goals, and language choices in narrative disclosures. *Journal Of Accounting And Economics*, 65(2-3), 380-398.
- Aydeniz, E. (2009). Makroekonomik göstergelerin firmaların finansal performans ölçütleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik bir araştırma: İMKB'ye kote gıda ve içecek işletmeleri üzerine bir uygulama. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 263-278.
- Aygün, M., Süleyman, İ. Ç. ve Sayın, C. (2010). Yönetim kurulu büyüklüğünü belirleyen faktörler ve yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasındaki ilişki: Türk sermaye piyasası üzerine bir inceleme. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 10(1), 77-92.
- Aytekin, M. ve Sönmez, A. R. (2016). Kurumsal yönetim uygulamalarının firma performansı üzerine etkisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 32-41.
- Bowen, R. M., Rajgopal, S. ve Venkatachalam, M. (2008). Accounting discretion, corporate governance, and firm performance. *Contemporary Accounting Research*, 25(2), 351-405.
- Bozkurt, O. (2014). Mükellef firmanın iç muhasebe kontrol sistemi, firma büyüklüğü ve ününün bağımsız muhasebeci geliri ve hizmet performansı üzerine etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21), 65-86.
- Ciftci, I., Tatoglu, E., Wood, G., Demirbag, M. ve Zaim, S. (2019). Corporate governance and firm performance in emerging markets: evidence from Turkey. *International Business Review*, 28(1), 90-103.
- Darroch, J. (2005). Knowledge management, innovation and firm performance. *Journal Of Knowledge Management*, 9(3), 101-115.
- Dechow, P. M. (1994). Accounting earnings and cash flows as measures of firm performance: the role of accounting accruals. *Journal Of Accounting And Economics*, 18(1), 3-42.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişki: BİST üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9).
- Eren, E., Alpkan, L. ve Erol, Y. (2005). Temel fonksiyonel yeteneklerin firmanın yenilik ve finansal performansına etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 201-224.
- Esendemirli, E., Acar, E. (2016). Finansal performans ve kurumsal yönetim derecelendirme notları: Borsa İstanbul kurumsal yönetim endeksi 2013-2014 yılları karşılaştırması. *World Of Accounting Science, Special Issue*(18), 625-671.
- Hamdan, A. (2018). Intellectual capital and firm performance: differentiating between accounting-based and market-based performance. *International Journal Of Islamic And Middle Eastern Finance and Management*, 11(1), 139-151.
- Hansen, G. S. ve Wernerfelt, B. (1989). Determinants of firm performance: the relative importance of economic and organizational factors. *Strategic Management Journal*, 10(5), 399-411.
- Kamu Gözetim Kurumu.* 23 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6649/UMS/UFRS-nedir?> adresinden erişildi.
- Kaya, A. ve Öztürk, M. (2015). Muhasebe kârları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: BİST firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67), 37-54.
- Kayalı, N. ve Doğan, İ. (2018). Kurumsal yönetim derecelendirme notu ile işletmelerin finansal başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (78), 111-124.

- Korkmaz, Ö. ve Karaca, S. S. (2013). Firma performansını etkileyen faktörler ve Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 13(2), 169.
- Pradhan, D., Swain, P. K. ve Dash, M. (2018). Effect of management accounting techniques on supply chain and firm performance: an empirical study. *International Journal Of Mechanical Engineering And Technology*, 9(5), 1049-1057.
- Şahin, O. (2012). KOBİ'lerde finansal performansı belirleyen faktörler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(14), 183-200.
- Tayeh, M., Al-Jarrah, I. M. ve Tarhini, A. (2015). Accounting vs. market-based measures of firm performance related to information technology investments. *International Review Of Social Sciences And Humanities*, 9(1), 129-145.
- Uyar, S. (2015). Denetim standartlarına göre sınırlı bağımsız denetim (finansal tabloların gözden geçirilmesi). *Mali Çözüm Dergisi*, 130, 15-39.
- Ünlü, U., Yalçın, N. ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal yönetim ve firma performansı: TOPSIS yöntemi ile BIST 30 firmaları üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63-81.
- Vafeas, N. (1999). Board meeting frequency and firm performance. *Journal Of Financial Economics*, 53(1), 113-142.
- Varıcı, İ. ve Er, B. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve firma performansı ilişkisi: İMKB uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 43.
- Yenice, S. ve Dölen, T. (2013). İMKB'de işlem gören firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun firma değeri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 199-213.

Bir Yöntem Karşılaştırması: Türkçe Sözlük- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

Dr. Öğr. Üyesi Tuna Beşen Delice^{1*}
Dr. Öğr. Üyesi Gönül Erdem Nas²

Geliş tarihi: 16.10.2019
Kabul tarihi: 24.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 688-708
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%

¹Bartın Üniversitesi, Türkiye
tdelice@bartin.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9216-4210
² Bartın Üniversitesi, Türkiye,
gonulerdem2002@yahoo.com
ORCID ID 0000-0001-8100-3884

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sözlük hazırlama yöntemleri üzerinde duran ve bir dile veya o dilin değişik alanlarına ait sözlere bilimsel yöntemlerle belirleyen sözlük bilimi (lexicography, lexicology) çalışmaları, Türkiye Türkologlarının evrensel ölçütler bağlamında üzerinde çok çalışma yapmadığı bir alandır. Türkiye'de kapsam bakımından en büyük sözlük çalışması, madde başı sözcük sayısı yetmiş bini aşan söz varlığı ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'tür. Azerbaycan Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü ise *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*'dir. Bu çalışmada her iki dilin büyük sözlükleri, yöntem bakımından karşılaştırılmış ve evrensel sözlük hazırlama yöntemlerine göre bu sözlükler değerlendirilmiştir. İncelemede; sözlüklerin biçim özellikleri, sözlüklerde madde başı gösterimi, sözlüklerde madde başı birleşik sözcüklerin gösterimi, sözlüklerde dilbilgisel özellikler (fiillerin dilbilgisel gösterimi, sözcük türü işaretçilerinin gösterimi, sözlüklerde sesbilgisel özelliklerin gösterimi), sözlüklerde terim anlamlı sözcüklerin kullanıldığı alanların gösterimi, sözlüklerde alıntı sözcüklerin gösterimi, sözlüklerde kullanılan işaretlerin gösterimi, sözlüklerde madde başlarının kullanımıyla ilgili bilgiler başlıkları altında iki sözlük ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çıkan sonuçlar, evrensel ölçütler esasında değerlendirilmiş, sözlüklerin güçlü ve zayıf yönleri yine aynı ölçütlere dayandırılarak belirlenmiştir. Çalışmadaki amaç, Türkçenin lehçelerinde sözlük hazırlama yöntemlerinin ne gibi ölçütlere dayandırıldığını tespit etmek ve bu ölçütlerin kendi içinde ve birbirleriyle bir koşutluk veya karşıtlık içerip içermediğini ortaya koymaktır. Bu sebeple Türkçenin, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi lehçelerinin sözlükleri incelenmiştir. Sonuçlar çalışmanın sonunda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük bilimi, Türk Dili, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

Comparison of A Method: Turkish Dictionary-Explanation Dictionary of Azerbaijan Language

Assist. Prof. Dr. Tuna Beşen Delice^{1*}

Assist. Prof. Dr. Gönül Erdem Nas²

First received: 16.10.2019

Accepted: 24.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 688-708

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%

¹Bartın University, Turkey,
tdelice@bartin.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-9216-4210

² Bartın University, Turkey,
gonulerdem2002@yahoo.com

ORCID ID 0000-0001-8100-3884

* Corresponding Author

ABSTRACT

Lexicography, or lexicology, is a field of Linguistics that describes the words of a language – or the dialects of a language – as well as explore new methods of dictionary compilation. Turcologist of Turkey work intensively on lexicography within universal standards. Published by The Turkish Language Association, The Turkish Dictionary is the largest lexicological attempt in Turkish comprising seventy thousand entries. The Annotated Dictionary of Azerbaijani Turkish, on the other hand, is the most comprehensive dictionary of the dialect spoken in Azerbaijan. This study compares the two and evaluates them on the principles of universal lexicographic methods. We compared and contrasted these dictionaries in reference to the following criteria: the formats of the dictionaries, entry presentation, presentation of the compound words, grammatical features (such as grammatical representation of verbs, parts of speech markers, phonetic representations), usage details of the terms, etymological origin of loan words, symbols used for clarification and discourse information of each entry. The results were assessed on universal criteria of the field, and the strong and weak aspects of the dictionaries were listed. The goal of the paper is to find out what criteria are used to compile the dictionaries of Turkish dialects and see whether there are similarities or discrepancies among the dictionaries of the dialects. To this end, we picked the dictionaries of Turkish spoken in Turkey and the Turkish spoken Azerbaijan. We present a detailed analysis of the results.

Key words: Lexicography, Turkish Language, Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish.

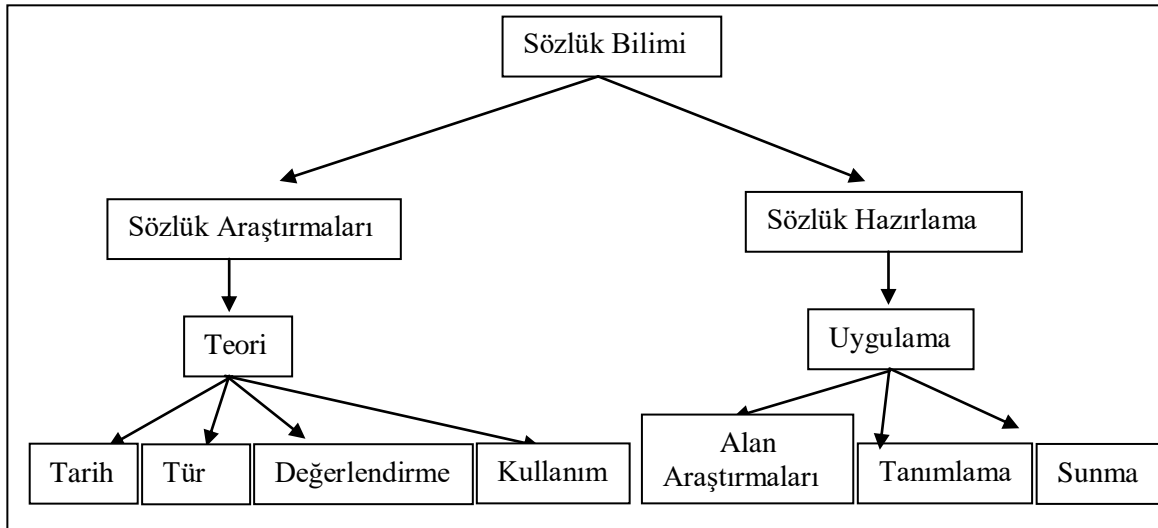
GİRİŞ

Sözlük bilimi (lexicography, lexicology), sözlük hazırlama yöntemleri üzerinde duran bilim dalı; bir dile veya o dilin değişik alanlarına ait sözleri belirli yöntemlerle bir araya getirme çalışmasıdır. Dil biliminin bütün alanları gibi iki yönlüdür:

1. Genel sözlük bilimi (lexicography): Sözlüklerin yapısı, türleri, hazırlanma ilkeleri ve özellikleri gibi konuları kuramsal ve uygulamalı açılardan incelemeyi amaç edinen dil bilimi alanı. Buna genel sözlükçülük de denilmektedir.
2. Özel sözlük bilgisi veya sözlükçülük (lexicology): Dil bilimcilere göre herhangi bir dilin sözlüğünü hazırlama işi veya bilgisidir (Karaağaç, 2018, s.782).

“Sözcük bilimi” lexicology teriminin karşılığı için (bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dilbilim dalı), sözlük hazırlama ve yazma işi “sözlükçülük” veya “sözlük bilgisi” lexicography, sözlük yazan kişi -yani “sözlükçü”- için ise leksikolog terimleri birbirinin karşılığı olarak oluşturulmuştur (Akalin, 2010, s.164). Sözlükbilim, bir ya da daha çok dildeki söz varlığında ve sözcük birleşimindeki birimleri gözleme, derleme, seçme ve betimleme ile uğraşan uygulamalı dilbilimin bir dalıdır. Sözlükbilim bu etkinliğin temelini oluşturacak kuram ve yöntemlerin geliştirilmesi ve betimlenmesi ile de uğraşır (Kocaman, 1998, s.111).

Sözlükbilimi genel tanımlardan hareketle kuramsal ve uygulamalı olarak ikiye ayrılan dil bilimin alt kolu olarak değerlendiren Hartmann ve James, bu alanda çalışan hemen herkesin bildiği şekli hazırlamıştır:

Şekil 1. Sözlükbilim: Teori ve Uygulama (Hartmann ve James, 1998, s. 86)

Sözlükçülüğün dilbilimin bir alt kolu olmadığı görüşünü savunan Wiegand (1983), Sözlükçülüğün bir bilim dalı olmadığını/olmayacağını ve sözlükçülüğün leksikolojinin (sözcük bilimi) de bir kolu olmadığını ileri sürmektedir. Sözlükçülüğün bir bilim dalı olup olmadığı henüz tartışma konusuyken Usta bu konu için, sözlük biliminin bir bilim dalı kabul edildiği takdirde bu alana ait kuram ve kuramları da dile getirmek, sınırlarını ve yöntemini de belirlemenin gerekeceğini vurgulamaktadır (Usta, 2010, s.93). Sözlük yazımında yaşanan yöntem sorunlarının başında belki de yapılan bu “iş” bilim dalı olarak değerlendirip adının tam olarak karşılığının ne olduğu konusunda bir ortaklık oluşturmak başlangıç noktası kabul edilmeli, devamında sözlük yazımında izlenecek yolların modern dünya ile örtüşmesini sağlamak, çalışmalar için belirleyici nokta olmalıdır.

İlk sözlüğün ne zaman ve kimler tarafından yazıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Türklerin bu konudaki deneyimleri bilinen tarihiyle XI. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. Dîvânu Lügâti't-Türk ile başlayan daha çok iki dilli sözlük hazırlama geleneği XIX. yüzyılda yine iki dilli sözlükler temelinde

daha hızlı yol almıştır (Yavuzarslan, 2005, s.186). Aslında yazıldığı çağı çok aşan ve Türklerin en önemli eserlerinden biri olan Divânu Lügâti't-Türk'ün girişinde yer alan Kâşgarlı'nın sözleri bu sözlüğün sadece hazırlanma yöntemiyle ilgili bilgi vermemekte, tek başına leksikoloji için de bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Kâşgarlı "Sözlüğü kullanan aradığı sözcüğü doğru yerde bulsun, arayan belirlenmiş sırasında görebilsin diye her sözcüğü hece harfleri (abece) sırasınca düzenledim; mensur ve manzum cümlelerle, atasözleriyle, hikmetli sözlerle ve zarif bir dillen donattım" (Atalay, 2006, s.5) derken aslında madde başı düzeninde uyguladığı yöntemi daha çok okuyucuyu düşünerek oluşturduğunu ifade etmiştir.

Genel sözlüklerin hazırlanmasıyla ilgili temel yöntemlerden bahseden Aksan, geniş bir ekip kurulduktan sonra doğru yazım, kökenin belirtilmesi, iyi bir tanım yapılması (konunun uzmanlarınca yapılması kaydıyla), temel ve yan anlamların gösterilmesi, sözcüklerin içinde geçtiği deyimlerle atasözlerine yer verilmesi, özellikle örneklendirme hususlarına büyük önem verilmesi gerektiğinden bahseder (Aksan, 1998, s.117).

Sözlükler konu ve yöntemlerine göre;

Betimlemeli/kuralcı sözlükler

Eşzamanlı/art zamanlı sözlükler

Genel/teknik sözlükler

Genel kullanım/öğrenim amaçlı sözlükler

Tek dilli/ iki ya da çok dilli sözlükler olarak sınıflandırılır (Kocaman, 1998: 111).

Sözlük hazırlamada bir dizi ön çalışma gerekmektedir. Sözlük hazırlanırken -kısaca-sözlüğün yayımlanması, kullanılması ve sözlükler üzerine yapılan eleştiri ve değerlendirmeler gibi süreçlerin bütünü önemlidir (Usta, 2010, s.98). Bir sözlüğün hazırlanması için yirmi soruluk bir yöntem öneren Crystal'a (1987) göre bu yöntem ile hazırlanacak sözlük, bilimsel ve iyi temellendirilmiş olabilir. Ama her şeyden önce çağdaş, güvenilir sözlüklerin hazırlanması dilbilim (ses bilgisi, söz dizimi, anlam bilim, biçim bilgisi, söylem çözümlemesi vb.) bulgu ve yöntemlerine dayandırılmalıdır. Söz konusu yirmi husus şu şekildedir: 1. Cilt dayanıklılığı, 2. Kâğıdın niteliği, 3. Madde başlarının açık yazılması, 4. Aranan sözcüklerin bulunması, 5. Uluslararası genel sözcükleri kapsamaması, 6. Ansiklopedik bilgi içermesi, 7. Zor kavramlara ilişkin resim bulunması, 8. Tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlamlara doğru sıralanması, 9. Tanımların anlaşılır olması, 10. Örneklendirmelerin gerçekçi ve yapaylıktan uzak olması, 11. Kullanım bilgileri içermesi, 12. Argo, resmî vb. biçim açıklamaları bulunması, 13. Köken bilgisi vermesi, 14. Heceleme, noktalama vb. konularda bilgi vermesi, 15. Söyleyiş açıklamaları bulunması, 16. Deyim, atasözü vb. içermesi, 17. Eş-zıt anlamlı sözcükleri göstermesi, 18. İlişkili sözcükleri çapraz gönderimle nitelemesi, 19. Sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri sağlaması, 20. Yararlı ekleri (kısaltmalar, ölçüler vb.) bulunması.

Sözlük hazırlama yöntemlerinden bahseden İlhan ise bu yöntemleri: 1. Tarihî kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık, 2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı, 3. Amaca uygunluk esası, 4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması, 5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi şeklinde sıralamıştır (2009, s.536).

Sözlük hazırlamadaki sorunlardan en önemlisi olan yöntem sorununa dikkat çeken Usta'ya göre nicelik kaygısı, Türkçe Sözlük hazırlanırken tanımlama ve tanıklamanın önüne geçmiş; bu da sözlüğü işlevsiz kılmıştır. Usta, Türkçe Sözlük (TS)'teki yöntem kusurlarını, hatalı kabul ettiği madde başlarını inceleyerek ele almıştır. Kısaca bunlar, sözlüğün türü: ansiklopedik, tarihsel, güncel, pratik...; objektif olabilmek ya da benmerkezcilik, gündemi izleyebilmek ya da güncellik, baskı öncesi kontrol, yanlış maddeler, gereksiz maddeler, bozuk/hatalı maddeler, madde içi/maddeler arası yetersiz bağlantı, yanlış etimoloji, yanlış-eksik-yetersiz-bozuk-belirsiz-gereksiz açıklama/tanımlama, yetersiz-gereksiz-yararsız örneklendirme, Türkçe dil bilgisine aykırılık olarak sıralanmıştır (2007, s.227-239).

Aynı görüşü daha da açarak savunan Zülfikar'a göre 1983 yılında TDK tarafından iki cilt olarak yayımlanan Türkçe Sözlük'te yöntemle ilgili birtakım yenilikler yapılmışsa da bu yöntemlerin, uygulamaların neler olduğu yazılı bir metin hâline getirilmemiş; madde başı, madde içi, madde tanımı,

tanımların numaralandırılması, örnek cümle, kelimenin kökeni, dil bilgisine göre madde türü, kısaltma gibi terimlerin ne olduğu, tanımları, mahiyeti üzerinde özel olarak durulmamış; bilim adamları, kol görevlileri daha çok taramalar yaparak sözlüğü zenginleştirmeye çalışmışlardır. Daha sonraki sözlük çalışmaları da yine yöntem, terim ve uygulama konusunu özel olarak ele almamıştır (2017, s.375).

Bu çalışmada söz konusu sözlük hazırlama yöntemleri kapsamında TDK sözlük komisyonu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti (ADİL)'nin hangi ölçütlerle hazırlandığı incelenmiştir.

1. Biçim Özellikleri

1.1. Türkçe Sözlük'ün Biçim Özellikleri

İlk baskısı 1945 yılında yapılan TS'nin, uzun tartışmalar sonucunda ilk yöntem çalışması, hangi sözcüklerin alınıp hangi sözcüklerin alınmayacağı konusunda yapılmıştır. Buna göre “ölü kelimeler” olarak adlandırılan güncel dilde bulunmayan kelimeler bu sözlüğe alınmayacak bu sözcükler o sıralarda hazırlanmakta olan Tarama Sözlüğü'ne alınacaktır. Bu kelimeler içerisindeki yabancı kökenli sözcükler ise yine o dönemde hazırlanmakta olan Divan Edebiyatı Sözlüğü'ne bir ek olarak alınacaktır (Türkçe Sözlük, 2011, s.17). Böylelikle ilk yöntem, o dönemde güncel sözcüklerden oluşan bir sözlük oluşturmak amacıyla “ölü sözcükler”in sözlüğe alınmayışıydı. Güncel sözcüklerin içerisinde bulunan yabancı sözcüklere Türkçe karşılık bulmak ise en temel görev olarak belirtilmekteydi. Son olarak düzenlenmiş on birinci baskısında 122.423 söz varlığı, 77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır (TS, 2011: XXI).

Bu çalışmada incelenen Türkçe Sözlük, 1. sınıf hamur, 2763 sayfalık, ciltli, 17x24,5 cm ebatlarında tek ciltlik bir eserdir. İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan bu sözlük, 2011 yılında yayımlanan 11. baskıdır (TS, 2011, s.XXI).

Türkçe Sözlük, Sunuş bölümüyle başlar. Bu bölümde: sözlükçülük kavramları ve terimleri, ilk sözlüklerden günümüze, Türklere sözlükçülük, sanal ortamdaki sözlükler, Türkçe Sözlük'ün 11. baskısı ile ilgili genel bilgiler yer almaktadır. Ardından “Türkçe Sözlük'ün Kullanımı ile İlgili Açıklamalar” bölümü gelmektedir. Burada “Madde Düzeni, Yazım ve Söyleyiş ve Diğer Özellikler” başlıkları yer almaktadır. “Türkçe Sözlük'te Madde Düzeni” başlığı altında örnek madde başları incelenmiştir. En sonda yer alan “Ek Bilgiler” bölümünde yedi ana başlık (Türkçe, Yazışmalar, Çevrimler, Evren, Dünya, Türkiye, Kısaltmalar ve Kaynaklar) altında Türkçenin tarihi, genel dil özellikleri, ekler, noktalama, yazım, takvimler, ülke bayrakları ve adları, ölçü birimleri gibi konular hakkında bilgi verilmektedir.

1.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti'nin Biçim Özellikleri

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2006 ve 2011 yıllarında Bakü'de dört cilt olarak yeni Azərbaycan Latin harfleriyle yeniden basılmıştır. Kiril harfli sözlükten sonra ilk baskıdır. Bu yeni sözlüğün eski sözlükle farklarından biri olan alfabe sıralaması dolayısıyla ciltlerde yer alan madde başları doğal olarak değişmiştir. Yeni sözlüğe 150'den fazla sözcük dâhil edilmiştir. 2011 baskısı sözlük ciltlidir, 1. kalite kâğıda basılmıştır. Her bir cilt yaklaşık 700 sayfadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti'nin giriş kısmında sözlük düzenlenirken nelerin dikkate alındığı, anlamların nasıl sıralandığı, alıntılarının nasıl verildiği gibi konulara genel olarak değinilmiştir. Sonra verilen bilgiler şu başlıklar altında sıralanmıştır:

I. Lüğətdən İstifadə Üçün Lazım Olan Məlumat (sözlükten faydalanmak için gerekli bilgiler)

a. Sözlüyün Tərkibi (Sözlərin Seçilməsi) “sözlüğün içeriği (sözcüklerin seçilmesi)”

b. Lüğətin Quruluşu “sözlüğün kuruluşu”

c. Sözlərin Mənaca Xarakteristikası “sözcüklerin anlam özellikleri”

d. Sözlərin Qrammatik Xarakteristikası “sözcüklerin gramer özellikleri”

e. Sözlərin Üslubi Xarakteristikası “sözcüklerin üslup özellikleri”

f. Frazologiya “deyimler”

g. İmla Və Vurgu “imla ve vurgu”

II. Əsas Mənbələr “temel kaynaklar”

III. Lügətdə Gedən İxtisarlar “sözlükte kullanılan kısaltmalar”

IV. Əsərlərindən Sitatlar Gətirilmiş Əsas Müəlliflərin Siyahısı “eserlerinden tanık cümleler alınmış yazarlar listesi”

V. Şərti İşarələr “kullanılan işaretler”

VI. Azərbaycan Əlifbası “Azerbaycan alfabesi”

2. Madde Başı

Türkçe Sözlük'te herhangi bir nesnenin veya kavramın adı olarak tanımlanan ve sözlükbirim olarak kabul edilen sözcük ve sözcük öbekleri, bitişik veya ayrı yazılmasına bakılmaksızın madde başı yapılmıştır: almak, balık, atom ağırlığı, çeşitkenar, kapalı yüzme havuzu vs. (TS, 2011, s.XXIII).

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise madde başı olarak yalnız basit, türemiş ve birləşik sözcüklər yer almaktadır. Madde başı yapılan birləşik sözcüklər ya bitişik yazılan birləşik sözcüktür (alaqarğa, boyunbağı, cəmiyyətdənqaçan) ya da tire ilə yazılan təkrar öbeği (çal-çap, deşik-deşik) və bağ-fiil yapısındaki (deyib-danışmaq) sözcüklərdir. Tire ilə yazılmış az sayıda birləşik sözcüğün Arapça və Farsça tamlama şəklindəki yapılar olduğu görülmüşdür: cəmiyyəti-xeyriyyə. Ayrı yazılan və birləşik kabul edilən sözcük öbekləri madde başı yapılmamışdır.

Özel isimler genel olarak sözlüklere alınmazken Türkçe Sözlük'te Adana (TS, s.26), Balıkesir (244), Siirt (2109) gibi il adları ve Aladağ (81), Bandırma (250) gibi ilçe adları da yer almaktadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'ne yer adları ya da bir bölgeden olmayı bildiren sözcüklər alınmamışdır. Sadəcə bir ülkeden olmayı bildiren sözcüklər madde başı olmuşdur: Amerikalı/ amerikan (ADİL I, s.112), Avar (166), Avstraliyalı (168) gibi.

2.1. Türkçe Sözlük'te Madde Başı Düzenlemesi

Türkçe Sözlük'te madde başı küçük harflerle ve koyu renkle, ardından gelen kısaltmalar ise italik olarak yazılmaktadır. Sözcüğün söylenişi, sözcük türü kısaltmasından sonra ve italik olarak parantez içinde; alındığı dildeki orijinal hâlinin çeviri yazısı ise alındığı dil kısaltmasından sonra ve italik olarak yazılmaktadır. Tanımlar, maddeler hâlinde ve birbiri ardınca yazılmaktadır. Tanım cümleleri, büyük harfle başlamakta ve nokta ile sonlandırılmaktadır.

Madde başı küçük harflerle	(isim olan sözcükler için) çokluk/ özel	Sözcük türü	Söylenişi	Alındığı dil	Çeviri yazı (varsa)	Terim ve kullanım türü	Temel anlam	Diğer anlamlar (Varsa)	Mecaz anlamlar (Varsa)	Madde başı ile oluşturulmuş deyimler (Varsa)
evrak	ç. (çokluk)	a. (ad)	(evrâkı)	Ar. (Arapça)	evrâk		1. Resmî kurumlarda işlem gören belgeler	2. esk. Kağıt yaprakları, kita sayfaları. 3. Esk. Yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar		

Tablo 1: TS'de Madde Başı Düzenlemesi

Türkçe Sözlük'te madde başı gönderme işareti (→) ile o sözcükle alakalı birləşik sözcüklərə gönderim yapılmaktadır: → evrak çantası, evrak dolabı, kıymetli evrak

Tanımlar, sözcüğün en yaygın kullanılan anlamı; yan anlam(ları); mecaz anlamı; argo, alay hakaret vb. anlamları ve -varsa- sözcüğün deyimleşmiş ya da kalıplaşmış biçimlerinin anlamı sıralamasıyla verilmektedir (TS, 2011, s.XXIV).

Tanık cümleler, eğer birinden alıntı ise tırnak içinde ve italik olarak verilmektedir. Tanık cümle, sözlüğü hazırlayanlar tarafından kurgulanmışsa tırnak olmaksızın italik yazılmaktadır. Tanık cümlenin sahibi bilgisi, tire işaretinden sonra adın baş harfi ve soyadı şeklinde verilmekte ve nokta en sona konmaktadır.

Eş sesli madde başları, eş sesli her sözcüğün ardından parantez içinde I, II, III vs. şeklinde Roma rakamları getirilmek suretiyle gösterilmektedir.

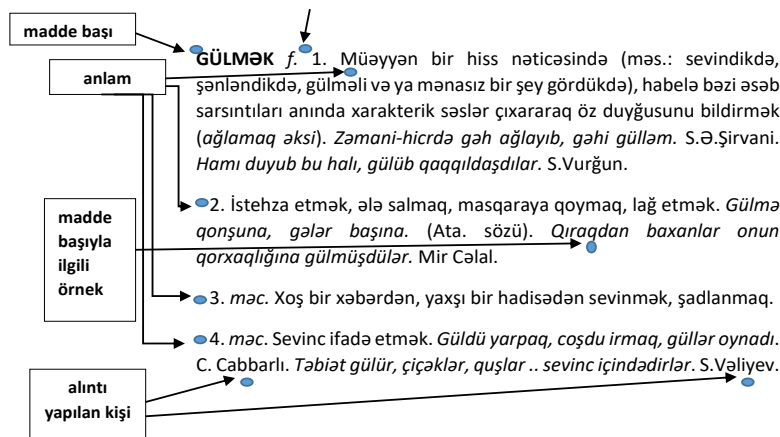
2.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Madde Başı Düzenlemesi

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başı, büyük harflerle ve koyu renkle, ardından gelen kısaltmalar ise italik olarak yazılmaktadır. Sözcüğün söyleyiş bilgisi ayrıca yer almamakta, Batı dillerinden alıntı bir sözcükse vurgu işareti madde başı üzerinde gösterilmektedir. Tanımlar, maddeler hâlinde ve her bir tanım yeni satırda olacak şekilde yazılmaktadır. Tanım cümleleri, büyük harfle başlamakta ve nokta ile sonlandırılmaktadır. Sadece küçük bir anlam farkı söz konusu ise bu anlam, önceki anlamdan sonra // işareti konularak yazılmaktadır.

Madde başı büyükharflerle	Sözcük türü	Alındığı dil	Terim ve kullanım türü	Temel anlam	Diğer anlamlar (Varsa)	Mecaz anlamlar (Varsa)	Madde başı ile oluşturulmuş deyimler (Varsa)
ÇEŞMƏ	is.	[fars.]		1. Yerin altından sızıp çıkan su mənbəyi; bulaq, qaynaq. [Çinarların] arasından çıxan sərincəşmə çınqıl daşların üzərindən xoşahəngli bir şırıltı ilə böyük çaylara doğru axıb gedirdi. A.Şaiq.		2. Mec. mənada. Ey insan! Ürəyin qədrini bil ki; Həyat çeşməsidir o müqəddəs su. S.Vurğun.	◇ Göz çeşməsi - gözün yaş çıxan yeri, buruna tərəf olan yeri. [Cavad] çox kövrəlmişdi, lakin özünü toxtatdı, gözlərinin çeşməsinə yığılan yaşı ürəyinə səpib həyəcanını söndürdü..Ə.Vəliyev.

Tablo 2: ADİL'de Madde Başı Düzenlemesi

Tanımlarda, sözcüğün güncel en yaygın anlamından başlanarak anlamlar sıralanır. Sonrasında eskimiş anlamları verilir. Eğer birden fazla yaygın anlam varsa en işlek olanı önce verilmektedir (ADİL, 2011, s.15). Yaygın anlam ve yan anlam(lar)dan sonra mecaz anlam, deyim anlamı sıralamasıyla verilmektedir.

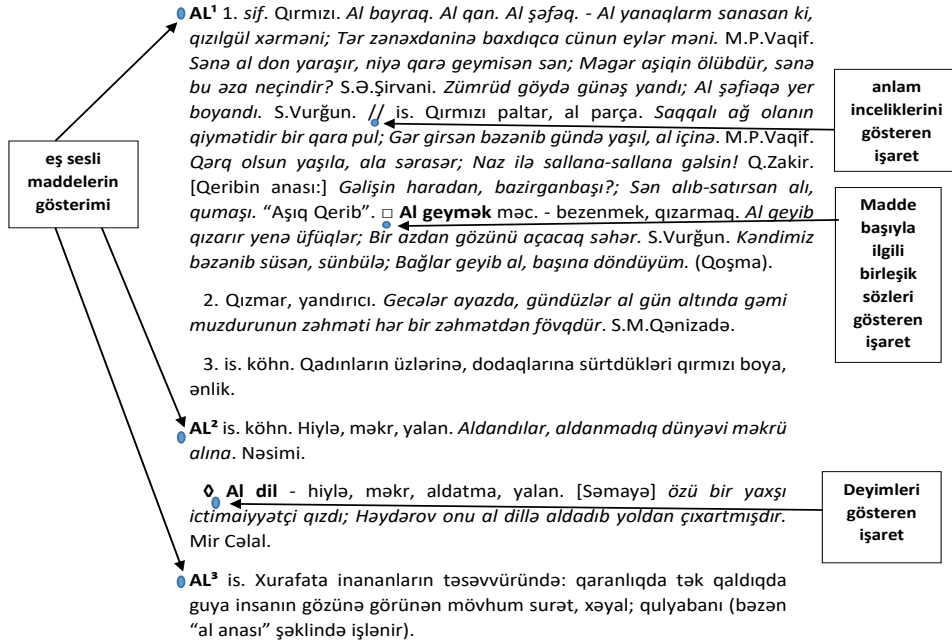

Şekil 2: ADİL'de Madde Başı Gösterimi

Tanık cümleler, birinden alıntı ise de sözlüğü hazırlayanlar tarafından kurgulanmışsa da tırnak kullanılmadan italik olarak verilmektedir. Tanık cümlenin sahibi bilgisi, adın baş harfi ve soyadı şeklinde hemen cümlenin ardından verilmekte ve nokta en sona konmaktadır. Tanık cümledeki metinde cümleyi söyleyen kişinin adı köşeli parantez içinde verilmektedir.

Eş sesli madde başları, sözcüğün sağ üst köşesine rakam konarak verilmektedir.

Şekil 3: ADİL'de Eş Seslilerin Madde Baş Gösterimi

2. 3. Sözlüklerde Madde Baş Birleşik Sözcükler

Türkçe Sözlük'te birleşik fiiller genel olarak madde başı yapılmıştır. Bu fiillerin çoğu yeterlik ve tezlik bildiren fiillerken yaklaşma ve süreklilik bildiren fiillerin tamamının sözlüğe alınmadığı tespit edilmiştir. Sözlükte madde başı olarak bakadurmak (TS, s.236), gidedurmak (944), yazadurmak (2558) fiilleri varken aladurmak, geledurmak gibi fiiller sözlükte yer almamaktadır.

Türkçe Sözlük'te isim tamlaması yapısındaki masa örtüsü (TS, s.1631), meyve reçeli (1673), oyun sahası (1832); sıfat tamlaması yapısındaki son adam (2137), o saatte (1819) gibi öbekler sözlükte madde başı olarak alınmıştır. Bu örnekler bakıldığında Türkçe Sözlük'teki madde başı yapılan birleşik sözcük yaklaşımının tartışmalı olduğu görülür.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise durum daha farklıdır. Sözlükte birəlli (ADİL I, s.316), birhəftəlik (317), çalbiğli (439), dağüstü (516), əliqamçılı(II, s.103), əliuzun (104) gibi sözcüklerde görüldüğü gibi sıfat tamlaması, isim tamlaması, iyelik öbeği, yüklemli öbeği vs. yapısındaki sözcük öbekleri bitişik yazılmakta ve madde başı olarak yer almaktadır.

BADAMAĞIZ sif. Ağzı çox kiçik və gözəl (ADİL I, s.197).

ƏLİQAMÇILI sif. 1. Əlində qamçı olan, əlində qamçı tutmuş. Əliqamçılı süvari. Əli- qamçılı polislər.

2. məc. Zalım, qəddar, zülmkar mənasında (ADİL II, s.103).

ÜZÜGÜLMƏZ sif. Heç vaxt üzü gülməyən, qaşqabaqlı, hirsli, acıqlı, mızı (ADİL IV, s.453).

Sözlükte madde başında yer alan digər birleşik sözcükler ise tekrar öbeği kalıbındaki isim, sıfat ve zarflar ile bağ-fiil yapısındaki fiillerdir. Bu yapılar da aralarında tire ile yazılmaktadır.

TEZ-TEZ zərf 1. Hər anda, ara vermədən, aralarından çox keçmədən (ADİL IV, s.280).

ALIB-SATMAQ f. Alış-verişlə məşğul olmaq (ADİL I, s.98).

3. Sözlüklerde Dilbilgisel Özellikler

Sözlükler, dildeki sözcüklerin anlamlarının yanı sıra bazı gramer özelliklerini de göstermektedir. Temelde madde başı seçimi de sözlük kullanıcılarına şekil bilgisi özellikleri bakımından bilgi vermektedir. Madde başları kök, gövde, türemiş taban ve birleşik sözcükler oldukları için sözlüğe dâhil edilmişlerdir. Sadece madde başı sözcüklerin incelenmesi sonucunda bile dilin kök ve ek yapıları veya birleştirme yoluyla sözcük yapma kurallarına dair fikir sahibi olunabilir. Bu zaten sözlüğün doğasında olan gramer özelliğidir. Bunun dışında sözlükler, belli kısaltmalar ve ek bilgilerle sözcüğün türü, söz dizimi içinde hangi eklerle işletildikleri, ek alma sonucu ortaya çıkan ses olayları veya sözcüğün vurgusu gibi dilbilgisel özellikleri kullanıcıya sunmaktadır.

Burada Türkçe Sözlük ve Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti adlı çalışmalar madde başlarında verdikleri gramer özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve her iki sözlüğün benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir.

3. 1. Türkçe Sözlük'te Dilbilgisel Özellikler

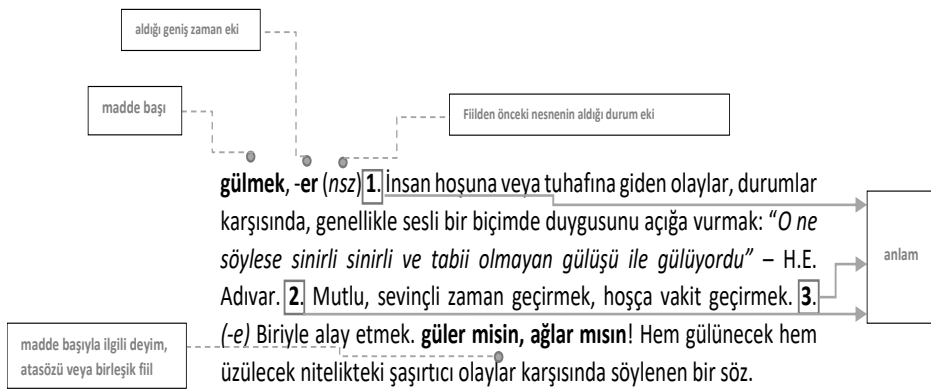
Türkçe Sözlük'te madde başları kök (ak TS, s.58), gövde (yakın TS, s.2506), türemiş (kirli TS, s.1447) ve birleşik sözcük (kırkbeşlik TS, s.1417) olarak nitelendirilen sözcüklerden oluşmaktadır. Bunun dışında ayrı ya da birleşik yazımına bakmaksızın bir nesneyi veya kavramı karşılayan ve sözcük öbeği yapısında olan ayrı yazılan birleşikler de (akciğer kesecikleri TS, s.60) madde başı yapılmıştır.

Türkçe Sözlük'te yapım ekleri olarak kabul edilen eklerle türetilen sözcüklerin neredeyse tamamının sözlükte madde başı yapıldığı görülmektedir. Yalnız, gramer çalışmalarında yapım eki olarak gösterilen sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini, -mA olumsuzluk ekini, aitlik bildiren ve sıfat yapan +ki ekini alan sözcükler madde başı yapılmamıştır.

Sözlükte gramerle ilgili bilgiler en çok fiiller için verilmiştir. Fiiller, mastar eki ile verildiğinden fiili gösteren herhangi bir işaret kullanılmamaktadır. Fiil olan madde başlarının yanında sadece geniş zaman çekiminde gelen ek koyu renkle, nesne alıp almadığını ve istemini gösteren açıklamalar kısaltmalarla, parantez içinde ve italik olarak gösterilmektedir.

çekmek, -er (-i, -e) 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek (TS, s.514).

çektirmek (nsz) 1. Çekme işini yaptırmak (TS, s.515).

Şekil 4 :TS'de Fiillerin Dilbilgisel Gösterimi

3.1.1. Türkçe Sözlük'te Sözcük Türü İşaretçileri

Türkçe Sözlük'te madde başları ad, sıfat, zamir, zarf, bağlaç, edat ve ünlem olmak üzere yedi sözcük türü, kısaltmaları ile gösterilmektedir. Bu yedi işaretleyici kısaltma, madde başlarının yanında yer almaktadır. Sözcük türü ile ilgili kısaltmalar, sözcük özel isim değilse ve çokluk bildirmiyorsa daima ilk sırada ve italik olarak verilmektedir. Fiiller, mastar eki ile verildiğinden fiili gösteren herhangi bir kısaltma kullanılmamaktadır.

gece a. 1. Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün, şeb (TS, s.911).

sekizinci sf. Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yedinciden sonra gelen (TS, s.2058).

ben (III) zm. 1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz (TD, s.306).

geceleynin zf. (gece'leynin) Gece (TS, s.912).

için e. 1. Amacıyla, maksadıyla (TS, s.1146).

ile bağ. 1. Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz (TS, s.1171).

ay (I) ünl. Birdenbire duyulan acı, ağrı, bağırma, ürkme veya sevinç anlatan bir söz (TS, s.194).

kaçmak, -ar (-e)1. Hızla koşup bir yere saklanmak (TS, s.1256).

Bununla birlikte aynı sözcük türünde olan bazı sözcüklerin farklı sözcük türü kısaltmaları ile gösterildiği tespit edilmiştir. Eş sesli sözcükler yanlarında Roma rakamlarıyla sıralandırılıp madde başı olarak kullanılmıştır:

ben (III) zm. 1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz (TD, s.306).

sen a. Teklik ikinci kişiyi gösteren söz (TS, s.2065).

3.1.2. Türkçe Sözlük'te Sesbilgisel Özellikler

Türkçe Sözlük'te ses bilgisi ile ilgili açıklamalar oldukça fazla ve aydınlatıcıdır. Ses bilgisi özelliklerinin -yazımı ve söyleyişi aynı olmadığı için- daha ziyade alıntı sözcüklerde verildiği görülmektedir. İlgili maddenin hemen sonrasında alıntı sözcüğün söylenişi, çeviri yazımı, vurgusu bilgilerinin yanı sıra, kalın ünlülü sözcüklere ince sıradan ünlülerin getirilmesi, uzun ünlüler, ünsüz türemesi diye bilinen sözcüğün aslındaki ünsüzün ortaya çıkması, ünsüz yumuşaması ve orta hece ünlüsünün düşmesi ile ilgili bilgiler de yer almaktadır.

hak, -kkı (I) a. Ar. haqq 1. Adalet: Haktan ayrılmamalı (TS, s.1026).

talim a. (ta:lim) Ar. ta'lim 1. Öğretim (TS, s.2255).

serhat, -ddi a. Far. ser + Ar. hadd esk. Sınırboyu (TS, s.2071).

Türkçe isim ve isim soylu sözcüklerde şekil özelliklerinden çok ses özellikleri ile ilgili ek bilgi verilmiştir. İsimlerin ses özellikleri ile ilgili açıklamalar, ünsüz yumuşaması ve orta hece düşmesi ile ilgilidir.

Ötümsüz ünsüz ile biten sözcük, ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda son seste ortaya çıkan ünsüz yumuşaması, madde başından virgülle ayrılarak sözcük türü kısaltmasından önce tire işaretiyle gösterilir.

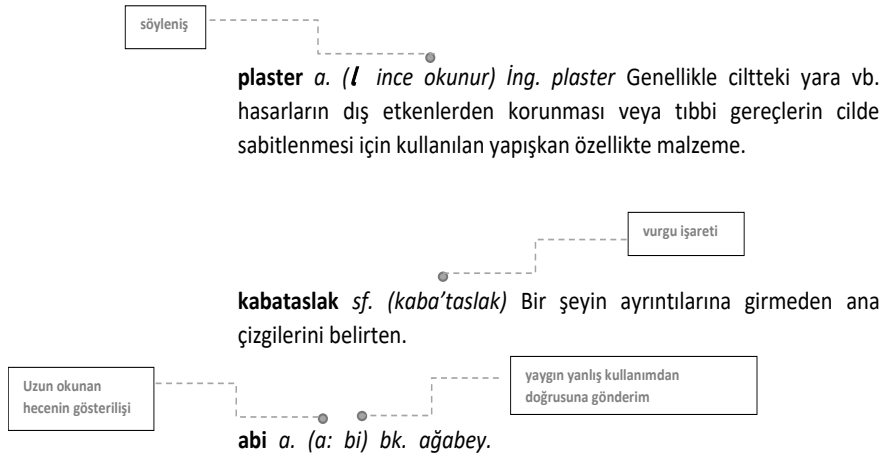
çocuk, -ğu a. 1. Küçük yaşta erkek veya kız: "Çocuğun bir sütünesi vardı." -R. H. Karay (TS, s.556).

Orta hece ünlüsünün düşmesi olayı da madde başından sonra konulan virgülden sonra düşen ünlünün önündeki ve sonundaki sese belirtme hâli ekiyle birlikte ve önüne tire konmuş şekilde gösterilir.

ağız, -ğzı (I) a. 1. anat. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ (TS, s.44).

Türkçe Sözlük, madde başı olarak şehir ve ilçe adları gibi özel isimleri de aldığından bu sözcüklerin vurgu yeri de parantez içinde ve italik olarak gösterilmektedir.

Aladağ öz. a. (ala'dağ) Adana iline bağlı ilçelerden biri (TS, s.81).

Şekil 5: TS'de Sesbilgisel Özelliklerin Gösterimi

3.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Dilbilgisel Özellikler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde gramerle ilgili verilen bilgiler daha çok şekil bilgisel özelliklerle ilgilidir. Temelde isimlerde küçültme, sıfat dereceleri, fiilin geçişlilik geçişsizlik özelliği ve hangi çatı kategorisinde olduğu ve fiilimsi olan madde başının türü hakkında bilgi verilmektedir. Bununla birlikte somut isimden soyut isim yapıldığı durumlarda mücər.-mücərrəd forma “soyut şekil” kısaltması kullanılmaktadır.

YÜNGÜLLÜK is.1.“Yüngül”dən mücər. (ağrlıq ziddi). Havanın yüngüllüyü. Paltarın yüngüllüyü (ADİL IV, s.174).

Küçültme eki +cıq/ +cik ile genişletilmiş sözcüklerden sonra da kiç. - kiçiltmə isim “isimlerde küçültme” kısaltması getirilmektedir:

BURUNCUQ kiç. Kiçik burun, yaxud bir şeyin buruna oxşayan hissəsi, çıxıntısı (ADİL I, s.365).

Bir araya gelerek veya çokluk eki dışında bir ekle çokluk bildiren sözcüklerden sonra top. - toplu isim “topluluk ismi” kısaltması kullanılır:

DAŞ-QAŞ top. Qiymətli daşlar, cavahirat (brilyant və s.) (ADİL I, s.547).

DAVACAT top. [ər.] 1. Dava-dərman, dərmanlar (ADİL I, s.549).

DOĞRANTI top. Doğranmış, kəsilmiş şeylər; qırıntı (ADİL I, s.657).

Asıl sayı adlarından sonra say ifadesinin yanı sıra miqd. s.-miqdar sayı “asıl sayı” kısaltması getirilirken +ncl ekiyle genişletilmiş sayı adlarından sonra sıra s. - sıra sayı “sıra sayısı” kısaltması verilmiştir. Say işaretçisi yabancı dillerden alıntı sayı adlarından, sayı adlarıyla oluşturulmuş ikilemelerden ve üleştirme eki almış sayılardan sonra da kullanılmakta, ardından da nokta konmaktadır.

Sayı adlarını ve bu adlardan genişletilmiş tabanları, say sözcüğüyle belirtmek dışında asıl sayıları ve sıra sayılarını miqd. s.-miqdar sayı “asıl sayı” ve sıra s.- sırasayı “sıra sayısı” kısaltmalarıyla da belirtmektedir.

YEDDİ 1. say. Altdan sonra gələn ədədin adı - 7. Yeddindən üç çıxmaq. // Miqdarı yeddi. Yeddi manat. Yeddi nəfər. Yeddi gün (TS, s.422).

DÖRD miqd. s. 1. Üçdən sonra gələn və 4 rəqəmi ilə işarə olunan say və miqdar. İki dəfə iki - dörd. Dörd yaş (ADİL I, s.682).

BİRƏR say Heresine, her birine bir dene, yaxud her defesinde bir dene (ADİL I, s.316).

DÜ say [fars.] İki (ancaq nərd oyununda işlənir) (ADİL I:713).

YETMİŞİNCİ “Yetmiş”dən sıra s. (ADİL IV, s.439).

Sıfat derecesi bildiren sözcüklərdən sonra müq. dər.-müqayisə dərəcəsi “karşılaştırma derecesi” kısaltması kullanılır:

BÖYÜKRAQ müq.dər. köhn. Bir qədər böyük (ADİL I, s.350).

İlk hece tekrarı üzerine m, p,r, s sesləri getirilərkə yapılan bazı pekiştirilmiş sıfatlar için üst. - üstünlük dərəcəsi kısaltması kullanılmıştır. Bazı pekiştirilmiş yapılarda bu kısaltma varkən bazılarında isə sadəcə sıf.-sifət “sıfat” kısaltması kullanılmaktadır:

GİPGİRDƏ üst. Lap girde, tamamilə girdə; yuvarlaq. Gipgirdə şar (ADİL II, s.248).

BƏMBƏYAZ sıf Ağappaq. Qarlı, qartallı bir yığın dağlar (ADİL I, s.275).

Sözcük türlerini belirten kısaltma ya da terimler, italik olaraq madde başının ardından yazılmıştır. Eğer sözcük fiilse və çatı eki almamışsa f. kısaltmasıyla gösterilmiş, çatı eki almışsa f. yazılmadan aldığı çatı ekine göre bir kısaltmayla belirtilmiştir: icb. - icbar növ “ettirgen çatı”, t-li. - təsirli feil “geçişli fiil” gibi.

YAZMAQ f.1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızmaq. Hərflər yazmaq (ADİL IV, s.422).

SAĞDIRMAQ icb. Sağmağa məcbur etmək, başqasına sağma işi gördürmək. İnəyi sağdırmaq. Keçini sağdırmaq (ADİL IV, s.12).

TAXTALANMAQ məch. Taxta vurulmaq, taxta düzülmək (ADİL IV, s.197).

TİTRƏTMƏK t-li. 1. Azacıq o yan-bu yana hərəkət etdirmək, əsdirmək, tərpətmək (ADİL IV, s.266).

VURMAQ f. 1. .... 25. t-siz.Atmaq, fısqırmaq. Fontan vurmaq. Fəvvarə vurmaq (ADİL IV, s.491).

-ma/ -mə eki almış bütün fiillerin tanımında ekin öncesindeki sözcüğün mastar ekli şeklindən isim yapıldığını gösteren f.is. - fəli isim “isim-fiil” kısaltması kullanılmaktadır:

BİRİKDİRİLMƏ “Birikdirilmək”den f. is. (ADİL I, s.318).

GİRƏLƏMƏ “Girelemek”den f. is.(ADİL I, s.250).

Sıfat-fiil eki almış bazı sözcüklərdən sonra f.sif. - fəli sifət “sıfat-fiil” kısaltması kullanılmaktadır:

DARANMIŞ f.sif. 1. Daraqla bir-birindən ayrılıb nizama salınmış, düzəldilmiş (ADİL I, s.537).

-araq/-ərək zarf-fiil ekiyle yapılmış və rağmen edatı yerine kullanılan baxmayaraq edatından sonra f.bağ. - fəli bağlama kısaltması kullanıldığı tespit edilmiştir:

BAXMAYARAQ fi. bağ. Əksinə olaraq, ziddinə olaraq; nəzərə almayaraq. Bərk yağış yağdığına baxmayaraq, hava isti idi (ADİL I, s.209).

ADİL'de Diğer Gramer Bilgileri İçin Açıklamalar	TS'de Diğer Gramer Bilgileri İçin Açıklamalar
f.bağ. - fəli bağlama	ç.- çokluk
f.is. - fəli isim	-de - -de durum ekiyle kullanılan fiil
f.sif. - fəli sifət	-e - -e durum ekiyle kullanılan fiil
xəb. - xəbər	-i - -i durum ekiyle kullanılan fiil
icb. - icbar növ	-le - ile edatıyla kullanılan fiil
kiç. - kiçiltmə isim	nsz. - nesne almayan fiil
qarş. - qarşılıqlı feil	öz.- özel
məch. - məchul feil	
miqd. s. - miqdar sayı	
müq. dər. - müqayisə dərəcəsi	
sıra s. - sıra sayı	
t-li. - təsirli feil	
t-siz. - təsirsiz feil	
üst. - üstünlük dərəcəsi	

Tablo 3: Sözlüklerde diğer gramer bilgileri için açıklamalar

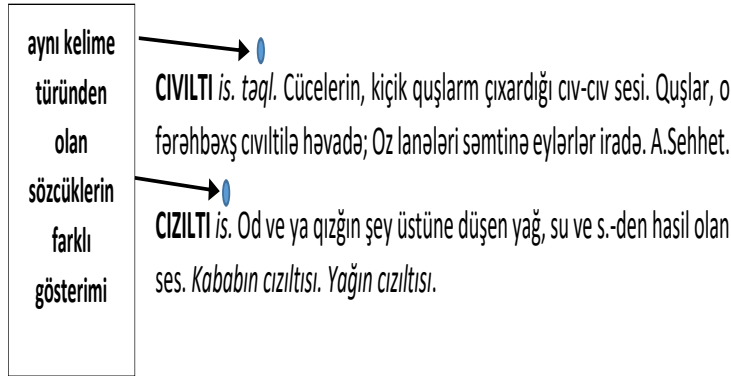

3.2.1. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Sözcük Türü İşaretleyicileri

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde sözcük türlerini işaretlemek için 10 kısaltma kullanılmıştır. Yalnız nida, ara sözləri ve say terimleri kısaltılmadan yazıldığı için kısaltmalarda yer almamış; ünlem, cümle başı edatı ve sayı türündeki sözcüklerden sonra asıl şekliyle yazılmıştır. Sözlükte isim, sayı, sıfat, zamir, zarf, fiil, edat, bağlaç, ünlem, pekiştirəç, cümle başı edatları, yansıma sözlər ve çocuk dilinə mahsus sözlər olmak üzere toplamda 13 sözcük türü işaretlenmiştir.

Sözcük türlerini belirten kısaltma ya da terimler italik olarak madde başının ardından yazılmıştır.

Bazı madde başlarının aynı sözcük türünde olmasına rağmen aynı kısaltmayla verilmediği de görülmüştür.

Şekil 6: ADİL'de Sözcük Türlerinin Farklı Gösterimi

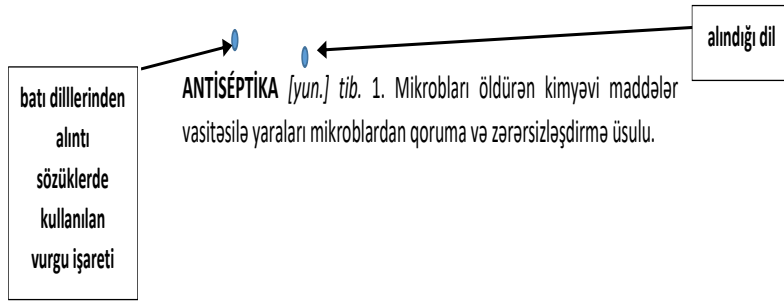
Türkçe Sözlük'te ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde sözcük türleri için aşağıdaki tabloda yer alan kısaltmalar kullanılmıştır.

ADİL'de Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar	TS'de Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar
is. – isim	a. - ad
əvəz. - əvəzlik	sf. - sıfat
sif. - sifət	zm. - zamir
(z.) - zərf	zf. - zarf
f. – feil	bağ. - bağlaç
bağl. – bağlayıcı	e. - edat
əd. - ədat	ünl.- ünlem
qoş. – qoşma	
təql. - təqlidi sözlər	
uş. - uşaq dilinə məxsus söz.	
Nida	
Ara sözlər	
Say	

Tablo 4: Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar

3.2.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Sesbilgisel Özellikler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başlarının söyleyiş özellikleri ya da ek aldığı durumlarda ortaya çıkan ses değişimleri ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Bu sözlükte belirtilen tek ses bilgisi özelliği, alıntı sözcüklerdeki vurgunun yeridir. Bu özellik de madde başından sonra değil, madde başı üzerinde gösterilmektedir.

Şəkil 7: ADİL'de Alıntı Sözcüklerdeki Sesbilgisel Özelliklerin Gösterimi

4. Terimler

Sözlüklerde yaygın kullanım alanına sahip olan sözcüklerin yanı sıra belli alanlarda kullanılan terimlere de yer verilmektedir. Terimler sözlüğünde yer alabilecek bütün sözcüklerin genel sözlüğe alınması mümkün olmadığından en yaygın kullanılan terimler, ait oldukları alan bilgisi kısaltmalarla gösterilmek suretiyle madde başı yapılmaktadır.

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde kullanılan terimlerin madde başlarındaki kısaltmaları şu şekildedir:

ADİL'de Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları	TS'de Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları
<i>aqr.</i> - aqronomiya	<i>anat.</i> - anatomi
<i>anat.</i> - anatomiya	<i>bit. b.</i> - bitki bilimi
<i>antr.</i> - antropologiya	<i>bîy.</i> - biyoloji
<i>arxeol.</i> - arxeologiya	<i>bl.</i> - bilişim
<i>arxıt.</i> - arxitektura	<i>coğ.</i> - coğrafiya
<i>astr.</i> - astronomiya	<i>db.</i> - dil bilgisi
<i>av.</i> - aviasiya	<i>den.</i> - denizcilik
<i>bakt.</i> - bakteriologiya	<i>dil b.</i> - dil bilimi
<i>bayt.</i> - baytarlıq	<i>din b.</i> - din bilgisi
<i>biol.</i> - biologiya	<i>ed.</i> - edebiyat
<i>bot.</i> - botanika	<i>eğt.</i> - eğitim bilimi
<i>coğr.</i> - coğrafiya	<i>ekon.</i> - ekonomi
<i>d.y.</i> - dəmiryol termini	<i>fel.</i> - felsefe
<i>dəft.</i> - dəftərxana termini	<i>fiz.</i> - fizik
<i>dəniz.</i> - dənizçilik	<i>fizy.</i> - fizioloji
<i>dilç.</i> - dilçilik	<i>geom.</i> - geometri
<i>din.</i> - dini	<i>gök b.</i> - gök bilimi
<i>dipl.</i> - diplomatiya	<i>hay. b.</i> - hayvan bilimi
<i>elektr.</i> - elektrotexnika	<i>huk.</i> - hukuk
<i>etnoqr.</i> - etnoqrafiya	<i>jeol.</i> - jeoloji
<i>əcz.</i> - əczaçılıq	<i>kim.</i> - kimya
<i>ədəb.</i> - ədəbiyyatşünaslıq	<i>man.</i> - mantik
<i>fəls.</i> - fəlsəfə	<i>mat.</i> - matematik
<i>fiz.</i> - fizika	<i>mdn</i> - madencilik
<i>fiziol.</i> - fiziologiya	<i>meteor.</i> - meteoroloji
<i>folk.</i> - folklor	<i>mim.</i> - mimarlık
<i>fot.</i> - fotoqrafiya	<i>min.</i> - mineroloji
<i>gefotod.</i> - geodeziya	<i>müz.</i> - müzik
<i>geol.</i> - geologiya	<i>ruh b.</i> - ruh bilimi
<i>hərb.</i> - hərbi termin	<i>sin.</i> - sinema
<i>hüq.</i> - hüquqşünaslıq	<i>sp.</i> - spor
<i>idm.</i> - idman	<i>tar.</i> - tarix
<i>iqtis.</i> - iqtisadi	<i>tek.</i> - teknik
<i>incəs.</i> - incəsənət	<i>tekno.</i> - teknoloji
<i>mex.</i> - mexanika	<i>tp</i> - tıp
<i>meteor.</i> - meteorologiya	<i>tic.</i> - ticaret
<i>məd.</i> - mədən işləri	<i>tiy.</i> - tiyatro
<i>mətb.</i> - mətbəəçilik	<i>top. b.</i> - toplum bilimi
<i>mif.</i> - mifologiya	
<i>mikrob.</i> - mikrobiologiya	
<i>miner.</i> - mineralogiya	
<i>mus.</i> - musiqi	
<i>opt.</i> - optika	

<p><i>paleon.</i> - paleontologiya <i>poliq.</i> - poliqrifiya <i>psix.</i> - psixologiya <i>rəss.</i> - rəssamlıq <i>riyaz.</i> - riyaziyyat <i>sən.</i> - sənətşünaslıq <i>stat.</i> - statistika <i>şahm.</i> - şahmat <i>mal.</i> - maliyyə işi <i>tar.</i> - tarix termini <i>tex.</i> - texnika <i>tib.</i> - tibbi termin <i>tic.</i> - ticarət termini <i>toxuc.</i> - toxuculuq <i>zool.</i> - zoologiya</p>	
---	--

Tablo 5: Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları

4.1. Türkçe Sözlük'te Terimler

Türkçe Sözlük'te 40 ayrı alandan terim anlamlı sözcük yer almaktadır: dil b. –dil bilgisi, ekon. – ekonomi, huk. – hukuk, tıp – tıp, tiy. – tiyatro vs.

4.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Terimler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise 45 ayrı alandan terim anlamlı sözcüğe yer verilmiştir: meteor. – meteorologiya, məd. - mədən işləri, psix. - psixologiya, rəss. - rəssamlıq, riyaz. – riyaziyyat vs.

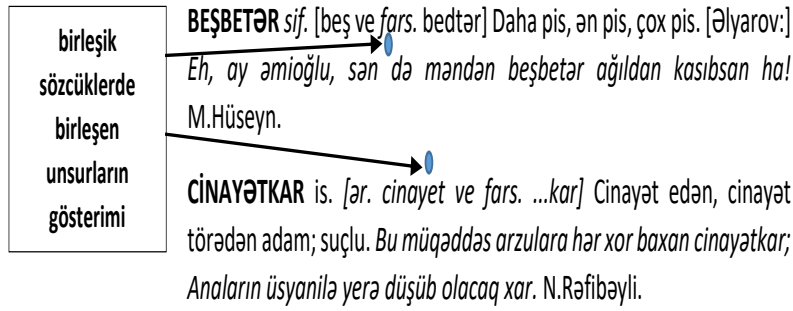
5. Alıntı Sözcükler

Alıntı ögeler her dilde bulunmakta ve bu ögeler dilin genel sözlüklerinde madde başı olarak yer almaktadır. Türkçe Sözlük'te de Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde de sözcüklerin alıntılı olduğu dil kısaltmalarla gösterilmektedir.

ADİL' de Alıntı Yapılan Diller	TS'de Alıntı Yapılan Diller
alm. – almanca	Alm. - Almanca
cığat. - cığatayca	Ar.- Arapça
çin. - çince	Bulg. - Bulgarca
ər. - ərəbcə	Erm. - Ermenice
fars. - farsca	Far. - Farsça
fr. - fransızca	Fr. - Fransızca
qazax. - qazaxca	İbr. - İbranice
holl. - hollandca	İng. - İngilizce
ing. - ingiliscə	İsp. - İspanyolca
isp. - ispanca	İt. - İtalyanca
ital. - italyanca	Kor. - Korece
lat. – latınca	Lat. - Latince
mac. - macarca	Mac. - Macarca
malay. - malayca	Port. - Portekizce
monq. - monqolca	Rus. - Rusça
özb. - özbəkçə	Yun. - Yunanca
pol. - polyakca	
rus. - rusca	
sansk. - sanskritçə	
skand. - Skandinaviya dilləri	
tat. - tatarca	
türk. - Türkiyə türkcəsi	
ukr. - ukraynaca	
yəh. - yəhudicə	
yun. – yunanca	

Tablo 6: Sözlüklerde Alıntı Yapılan Diller

Farklı dillere ait sözcüklerle veya dil unsurlarıyla kurulan birleşik yapılı madde başlarında da her iki sözcüğün kaynak dili verilmektedir.

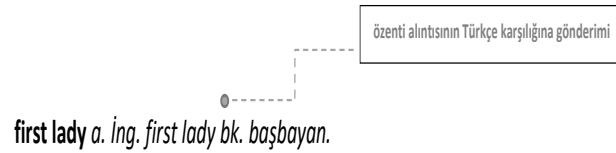

Şekil 8: ADİL'de Birleşik Alımların Gösterimi

5.1. Türkçe Sözlük'te Alıntı Sözcükler

Türkçe Sözlük'te 19 dilden alıntı sözcük olduğu görülmektedir. Sözcüğün alındığı dil bilgisi italik olarak ve sözcük türü bilgisinden sonra verilmektedir: Far. – Farsça, İng. – İngilizce, İt. – İtalyanca vs.

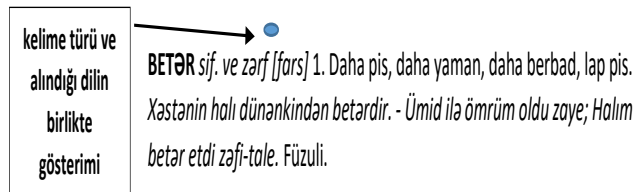
Türkçe Sözlük'te daha erken dönemde dile alınmış sözcüklerin -genel olarak- dilin sesletimine göre yazıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte –özellikle Batı dillerinden alıntı sözcüklerde- sözcüğün bir kısmının dile uygun hale getirilip bir kısmının orijinalindeki gibi verildiği örnekler de sözlükte yer almaktadır. Katalitik (TS, s.1348), kamping (1290), katalog (1348), ragbi (1960)'ye karşılık first-class, first lady (879) gibi İngilizce sözcük gruplarının da madde başı olarak Türkçe Sözlük'te verildiği görülmektedir. Sözlük açıklamalarında bu durum “özenti alıntısı” şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 9: TS'de Özenti Alıntısı Gösterimi

5.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Alıntı Sözcükler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde 20 yabancı dilden, 4 Türk lehçesinden ve 1 tarihî Türk lehçesinden madde başları yer almaktadır: alm. - almanca, cıgat. - cıgatayca, malay. - malayca, monq. - monqolca, özb. - özbəkçə, türk. - Türkiyə türkçəsi, yəh. - yəhudicə vs.

Şekil 10: ADİL'de Alımların Gösterimi

6. Sözlüklerde Kullanılan İşaretler

Sözlüklerde, ses ya da şekil bilgisi özelliklerini göstermek, madde başı sözcüklerle ilgili göndermede bulunmak, deyimleri göstermek gibi amaçlarla bazı işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretler her sözlükte değişiklik gösterebilir.

6.1. Türkçe Sözlük'te Kullanılan İşaretler

Türkçe Sözlük'te uzun okunan heceyi, vurgulu heceyi ve madde başıyla yapılmış, bir nesne ya da kavrama ad olan sözcük öbeğine göndermede bulunma işareti olmak üzere yalnız üç işaret kullanılmaktadır.

İşaret	Anlamı	Örnek
:	Uzun okunan heceyi gösterir:	<i>ela.;</i> <i>ka:til</i>
'	Vurgulu heceyi gösterir:	<i>gü'zün</i> , <i>ça'bucaq</i>
→	Madde başı gönderme işareti:	→ <i>Baltık dilleri</i> , → <i>balya makinesi</i>

Tablo 7: TS'de Kullanılan İşaretler

6.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Kullanılan İşaretler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'ndeki işaretler, tanımın düzenlenmesi ve anlamla ilgili ayrıntıları vermek için kullanılmaktadır. Sözlükte ses ya da şekil bilgisi özelliklerini göstermek için bir işaret bulunmamaktadır.

İşaret	Anlamı
..	Alıntılarda kısaltma yapıldığını bildiren işaret
□	Anlam ile alakalı birleşik sözleri tanımdan ayıran işaret
//	Anlam inceliklerini ayıran işaret
◇	Deyimleri ayıran işaret
-	Alıntıları diğer örneklerden ayıran işaret
[ ]	Alıntı sözcüklerin kaynağını gösterme işareti

Tablo 8: ADİL'de Kullanılan İşaretler

SEVİMLİ sıf.1. Mehriban, əziz, sevgili, istəklİ. [incə:] ..Uşaqkönlüm heç fərqiñə varmadı (ADİL IV, s.48).

SƏRF1 is. [ər.] Xərc; sərf etmə, xərcləmə, işlətmə. □ (ADİL IV, s.69).

VƏHM is. [ər.] Əsli-əsaslı olmayan fikir; xəyal. //Yersiz qorxu, vahimə, şübhə (ADİL IV, s.353).

SİNƏK is. Milçək, çibin.

◇ Sinək vızıltısı qədər - əsla, qətiyyə, zərrə qədər (ADİL IV, s.94).

TİSBAĞA is. zool. Bədəni sümük qınlı örtülü, qısa ayaqları ilə çox yavaş hərəkət edən, ayaqlarını və başını qınlı içində gizlədən sürünən heyvan. Quru tısbağası. Dəniz tısbağası. Bataqlıq tısbağası. - Bir ilan, bir dəvə, bir də tısbağa; Yoldaş olmuşdular bunlar sabıqa. Q.Zakir (ADİL IV, s.259).

7. Sözlüklerde Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Türkçe Sözlük'te ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başlarının hangi durumlarda kullanıldığını gösteren kısaltmalar kullanılmaktadır. Bu kısaltmalar, ilgili madde başının belli bir bölgede ve alay edilirken ya da argo olarak kullanıldığını göstermek; şakalaşmak için, abartıyla, nefretle söylendiğini belirtmek için sözcük türü bilgisinden sonra ve italik olarak yazılmaktadır.

ADİL'de Kullanımla İlgili Kısaltmalar	TS'de Kullanımla İlgili Kısaltmalar
<i>dan.</i> - danışq dilində	<i>alay</i> - alay yolu
<i>isteh.</i> - istehza ilə işlənən söz, ifadə	<i>argo</i> - argo söz
<i>k.t.</i> - kənd təsərrüfatı	<i>esk.</i> - eskimiş
<i>kin.</i> - kinayə ilə	<i>hkr.</i> - hakaret yollu
<i>kit.</i> - kitab dilində işlənən söz	<i>hlk.</i> - halk ağzında
<i>klas.</i> - klassik ədəbiyyatda	<i>şaka</i> - şaka yollu
<i>köhn.</i> - köhnəlmiş söz	<i>tkz.</i> - teklifsiz konuşmada
<i>qəd.</i> - qədim söz	
<i>məc.</i> - məcazi mənada	
<i>məh.</i> - məhəlli söz	

<i>nifr.</i> - nifrət forması
<i>oxş.</i> - oxşama
<i>rəs.</i> - rəsmi dildə işlənən söz
<i>şair.</i> - şairanə söz
<i>tənt.</i> - təntənəli söz
<i>vulq.</i> - vulqar (qaba söz)
<i>zar.</i> - zarafatla

Tablo 9: Madde Başlarının Kullanımına Dair Bilgiler

7.1. Türkçe Sözlük'te Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Sözlükte madde başlarının halk ağzında, teklifsiz konuşmada, argoda, şaka, alay veya hakaret yollu kullanıldığını gösteren 7 kısaltma kullanılmıştır. Eskimiş sözcükler de bu yolla işaretlenmiştir.

banak, -ği a. hlk. Ekmek parçası, lokma (TS, s.249).

gerzek sf. argo Geri zekâlı (TS, s.936).

malın gözü a. tkz. 1. Açık göz, kurnaz, çok bilmiş kimse (TS, s.1615).

7.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Bu sözlükte kullanım bilgisi veren kısaltmalar, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkçe Sözlük'te kullanılanlardan daha fazladır.

ŞƏŞƏƏ is. [ər.] klas. tənt. 1. Parlaqlıq, parlama, parıltı. Şəmi-rüxün surəti qarşıma gəlmişdir; Şəşəəsindən bənə şölə düşər, yanaram. Nəsimi (ADİL IV, s.167).

TİMİK is. məh. Bir şeyin iti çıxıntısı, tını (ADİL IV, s.263).

ZƏHRİMARLANMAQ f. vulq. dan. Yemək, yeyib-içmək, qarnını doyurmaq (acıqla, narazılıqla deyilir) (ADİL IV, s.485).

Kısaltmalar

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Türkçe Sözlük

ADİL: Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti, Crystal'ın ve İlhan'ın sözlük hazırlama yöntemine göre şöyle değerlendirilebilir:

Cilt dayanıklılığı bakımından her iki sözlük de sağlam cilde sahip olup iplik dikiş yöntemiyle ciltlenmiştir. Bu dış özellikleri sayesinde sözlüklerin kullanımı kolay ve ciltler dayanıklıdır.

Kâğıdın niteliği bakımından Türkçe Sözlük, 2763 sayfadan oluşan tek ciltlik bir sözlük olması dolayısıyla oldukça ince bir kâğıt kullanılarak hazırlanmıştır. Sayfaların inceliği, çalışmanın tek cilt olmasını sağlamışsa da kullanım esnasında sayfaların birbirinden ayrılmasını zorlaştırmıştır.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti ise 4 ciltten oluşan bir sözlüktür. Bu nedenle daha kalın bir kâğıt kullanılmıştır. Kâğıdın normal kalınlıkta olması kullanımı kolaylaştırmışsa da dört cilt hâlinde hazırlanmış olması kullanıcının işini zorlaştırmaktadır.

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başları açıklama bakımından karşılaştırıldığında TS'de madde başlarının koyu ve küçük harflerle yazıldığı görülürken ADİL'de madde başları koyu ve büyük harflerle verilmiştir. Eşesli sözcükler de aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi her iki sözlükte farklı şekilde gösterilmiştir. TS'de birden fazla anlam peşpeşe verilirken ADİL'de her

anlam bir alt satıra yazılmıştır. TS, tanımı ADİL'e göre daha kapsamlı yapmış ve deyimlere, kalıp sözlere daha fazla yer vermiştir. TS, madde başı ile ilgili bir nesne ya da kavrama karşılık kullanımlara göndermede bulunmuştur. ADİL'de bu özellik bulunmamaktadır.

Türkçe Sözlük'te ve Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde yaş sözcüğünün madde başı düzenlemesi şu şekildedir:

Türkçe Sözlük

yaş (I) a. 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin (II): "Yaş otuz beş,yolun yarısı eder." -C. S. Tarancı. 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ: "Kızımızı yetiştirdik bu yaşa getirdik." -M.Yesari. 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman: Yetmiş beş yaşına basan Türkiye Cumhuriyeti. 4. meteor. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi. ... yaşını sürmek ...yaşında olmak: "Artık çocuk değilsin, onyediyi yaşını sürüyorsun." -O. V. Kanık. yaşilerlemek yaşlanmak, ihtiyarlamak: "Yaş ilerliyor. Artık geçti bizden / Kişi ev bark edinmeli vakitten" -C. S. Tarancı. yaş yetmiş, iş bitmiş "yaşı ilerlemiş insandan fayda beklenmez" anlamında kullanılan bir söz. yaş benzemesin erken ölmü birine herhangi bir yönden benzetilen bir kimse için "aynı yaşta ölmesin" anlamında söylenen bir söz. yaş ne başı ne? konuşulan iş için genç bir kimsenin yaşının ve deneyiminin elverişli olmadığını anlatan bir söz. yaş yerde (veya toprakta) sayılası "ölsün" anlamında kullanılan bir ilenme sözü. yaşına başına bakmamak 1) yaşına uygun davranmamak; 2) karışısındaki yaşını ve deneyimlerini göz önüne almamak. yaşında bir yaşını henüz bitirmiş: Çocuk daha yaşında değil. yaşından başından utanmamak (veya sıkılmamak) ilerlemiş yaşına karşın uygun olmayan davranışlarda bulunmak. yaşını başını almak 1) yaş ilerlemiş olmak: "Yarımı ne olacak dünyamızın /Biz yaşımızı başımızı aldık / Allah çocuklarımıza acısın" -C. S. Tarancı. 2) belli bir yaşa ulaşarak deneyim ve görgü sahibi olmak. yaşını bitirmek (veya doldurmak) öngörülen belli bir yaş sınırına ulaşmak:"On sekiz yaşını doldurmayan talebelerin kahveye gitmeleri yasak edilmiş." -N. Hikmet.

→ yaş baş, yaş dağılımı, yaş dönümü, yaş günü, yaş haddi, yaş sınırı, yirmi yaş dişi, olgunluk yaşı, zekâ yaşı

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

YAŞI is. 1. Doğuluş, dünyaya gəlmə günündən keçən vaxt, il; insanın, heyvanın, bitkinin böyüməsində, inkişafında dövr; ömür. Bir yaşda olan adamlar. Yaşın neçədir? İneyin üç yaşı var. - Ağıl yaşda deyil, başdadır. (Ata. sözü). Nola xəmə olsa qəddim, səndən artıqdır mənim yaşım. Füzuli. [Əsgər:] Ay xala, bura bax, ağlıncə mənim neçə yaşım var? Ü.Hacıbəyov. □ Yaşa dolmaq- böyümək, yaşlı olmaq. İnsan oğlu yarandığı vətəninədən kam alar; Ömür gəlib yaşa dolar düz ilqarı görəndə. S.Vurğun. [Hüseyn] bu zavallı arvadın nə qədər böyük əzablarla yaşayıb bu yaşa dolduğunu düşünürdü. S. Rəhman. Yaşı ötmək - hər hansı bir yaş həddini ötmək, keçmək. Yaşı ötdüyünə görə aspiranturaya qəbul olunmadı. Onun əşgərlik yaşı ötmüşdür. Yaşı sanı - ömründəki illər qədər, çoxlu. Usta yaşı sanı bənnə yetişdirmişdir.

2. Çıxışlıq halda: yaşından - anadan olduğu gündən: bütün ömrü boyu, ömründə; heç vaxt. Heç dərəcə baxmayıb sanki yaşından; Fikirilər quş olub uçdu başından. M.Rahim.

Aranan sözcüklerin bulunması bakımından her iki sözlük de dillerindeki genel söz varlığını -yazıldıkları dönem için- yeterli derecede temsil etmektedir. Kullanım açısından değerlendirildiğinde her iki sözlüğün de alfabetik dizin esasında hazırlandığı görülür. TS'de sözlüğün sayfalarında madde başlarının ilk harfleri gösterilmekte, ADİL'de her cilt üzerinde hangi harfleri kapsadığı belirtilmektedir.

TS de ADİL de genel uluslararası sözcüklere yer vermektedir. Bununla birlikte Azerbaycan Türkçesi, uzun süre Rus dili etkisinde kaldığı için uluslararası sözcükler daha ziyade Rusçadaki imlayla kullanılmaktadır: texnik (ADİL IV, s.275), texnika (275), texnologiya (276), televiziya (277) vs.

Sözlükler dilin genel söz varlığını yansıtmak için yazıldığından çok ayrıntılı ansiklopedik bilgilere yer verilmemiştir.

Tanımların nesneyi karşılamadığı durumlarda -özellikle bitki ve hayvan adları tanımlarında- bazı sözlükler madde başı ile anlatılan nesneyi resimle desteklemektedir. Yalnız, incelenen iki sözlükte de resim veya fotoğraf kullanılmamıştır.

Her iki sözlükte de -yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi- tanımlarda sözcüğün yaygın anlamı birinci anlam kabul edilmiş, diğer anlamlar yaygınlık oranına göre birinci anlamın ardından maddeler hâlinde verilmiştir. TS'de de ADİL'de de tanımlar genel olarak açık ve anlaşılır şekilde yapılmıştır.

Her iki sözlükte de örnek cümleler genel olarak edebî eserlerden alınmış ve eserinden alıntı yapılan yazar ya da şair bilgisi cümlenin ardından verilmiştir.

TS'de de ADİL'de de sözlüğün kullanımı ile ilgili bilgiler, sözlüğün başındaki açıklamalar kısmında yer almaktadır.

Sözlüklerin ikisinde de sözcükler ve sözcük öbekleri ile ilgili biçem açıklamaları bulunmaktadır. Bu açıklamalar ile ilgili kısaltmalar sözlüklerin başında yer almaktadır.

TS'de ve ADİL'de sözcüklerin köken bilgisi sözcüğün tür bilgisinden sonra kısaltmalarla verilmektedir.

TS'de özellikle alıntı sözcüklerin söyleyiş özellikleri verilirken ADİL'de bu, yalnız alıntı sözcüklerin vurgusunu madde başı üzerinde göstermek şeklinde görülür.

Her iki sözlükte de deyim ve atasözlerine yer verilmektedir. Ancak, yukarıdaki tanımda olduğu gibi TS deyimler bakımından daha zengindir.

ADİL, sözcüklerin tanımında genel olarak zıt anlamına yer vermemiştir. TS, tanımlarında -varsa- sözcüklerin zıt anlamlı karşılığını kullanmıştır:

alt a. 1. Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı (TS, s.104).

aşağı a. 1. Bir şeyin alt bölümü, zir, yukarı karşıtı (TS, s.172).

güzel sf. 1. Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı (TS, s.1014).

iyi sf. 1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı (TS, s.1235).

ADİL'de yalnız renk adlarının tanımında -varsa- zıt anlamlıları verilmiştir.

QARA1 1. Bütün renklerin ən tündü, ən tutqunu; his, kömür rəngi (ağ ziddi) (ADİL III, s.45).

TS'te sözcüklerin tanımında eş ya da yakın anlamlı sözcüklere yer verilerek ilişkili sözcüklere çapraz gönderim yapılır. Bunun yanında o sözcükten yapılmış birleşik sözcüklere de göndermeler de vardır. neşir, -şri a. Ar. nşr esk. 1. Yayma, dağıtma, saçma. 2. Yayım.

→ neşredilmek, neşretmek, neşrolunmak, leffüneşir (TS, s.1766)

yayım a. 1. Yayma işi. 2. Kitap, gazete vb.okunacak şeylerin basılıp dağıtılması, neşir...

→ ısı yayımı(TS, s.2556)

ADİL'de de tanımlarda ilişkili sözcüklere karşılıklı gönderim TS'de olduğu gibi düzenli değildir. Mesela beyaz sözcüğünün tanımı ağ sözcüğü ile yapılırken ağ maddesinin tanımında beyaz sözcüğü yer almamaktadır.

BƏYAZ [ər.] 1. sif. Ağ (rəng) (ADİL I, s.290)

AĞ11. Qar, süd, tabaşir rəngli (qara əksi) Ağ saç. Ağ köpük (ADİL I, s.52).

TS ve ADİL'de sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri verilmektedir. Sözlükler, madde başlarının şekil bilgisi özelliklerini vermesi bakımından benzer özellikler gösterirlerken ses bilgisi konusunda durum böyle değildir. TS, madde başları ile ilgili ses özelliklerini belli işaretlemelerle göstermektedir. ADİL ise ses bilgisi özelliklerine neredeyse hiç yer vermemektedir.

TS'nin sonunda Ek Bilgiler bölümünde yedi ana başlık (Türkçe, Yazışmalar, Çevrimler, Evren, Dünya, Türkiye, Kısaltmalar ve Kaynaklar) altında Türkçenin tarihi, genel dil özellikleri, ekler, noktalama, yazım, takvimler, ülke bayrakları ve adları, ölçü birimleri gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. ADİL'de böyle bir ek bilgi bölümü bulunmamaktadır. Bununla birlikte ADİL'de son cildin sonunda önceki baskılarda olmayıp bu baskıya alınan madde başlarının listesi verilmiştir.

İki sözlük karşılaştırıldığında genel olarak şunlar söylenebilir: Tek cilt olması TS'nin olumlu yönüdür, kağıdının ince olması ise olumsuz yönüdür. TS'de madde başı düzenlemeleri genel sözlük kurallarına daha uygundur. Bununla birlikte madde başı olarak öbek şeklindeki her türlü yapıyı ve şehir, ilçe adları gibi özel isimleri alması eleştiriye açık bir durumdur. ADİL, madde başı düzenlemesinde TS'den daha kuralcı ama daha zayıftır. Tanımlar TS'de daha açıklayıcı deyim, atasözü ve kalıp sözler bakımından daha zengindir. Madde başları ile ilgili dil bilgisi açıklamalarında, özellikle ses bilgisi özelliklerini, söyleyiş açıklamalarını vermesi bakımından TS daha iyi durumdadır. ADİL, sesbilgisel özellikleri verme konusunda yetersiz kalmıştır. Tanık cümleler, her iki sözlükte de gerçekçi ve uygun şekilde verilmiştir. TS'de de ADİL'de de sözcüklerin türlerini gösterme konusunda tespit edilen birkaç örnekte ciddi tutarsızlıklar görülmüştür. Sözlükler bu tip yanlışlar için en baştan okunup değerlendirilmelidir. Her iki sözlükte de madde başlarının köken bilgisi, kullanım alanı, kullanım yerleri vs. bilgiler kısaltmalarla gösterilmiştir. Kısaltma sayıları karşılaştırıldığında ADİL'de daha ayrıntılı bir sınıflandırma yapıldığı tespit edilmiştir.

Sözlükler asla tamamlanamayacak çalışmalardandır. Bundan dolayı sürekli yenilenmeli, geliştirilmeli, - varsa- eksiklikleri tamamlanmalıdır. Üzerine incelemeler yapıldıkça her iki sözlük için de yapılması gerekenler daha net ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2010). Sözcük bilimi ve sözlükçülük. *Türk Dili*, 698, 162-169.
- Aksan, D. (1998). Türklerde sözlükçülük, bugün türkiye'de sözlük, *Kebikeç*, 6, 115-118.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügati 't-Türk (çeviri)*. Ankara: TDK Yay.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*. (2011). Bakı: Şərq-Qərb Nəş.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge encyclopedia of language*. Great Britain: CUP.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, sözlük, sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, 111-113.
- Hartmann, R.R.K. ve James, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. London/New York: Routledge/Taylor and Francis.
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies*, 4(4), 534-553.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yay.
- Usta, H. İ. (2007). Türkçe sözlük hazırlamada yöntem sorunları. *DTCF Dergisi*, 46(1), 223-242.
- Usta, H. İ. (2010). Sözlükçülük ve sözlük araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 92-101.
- Yavuzarslan, P. (2005). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmus-ı Türki'si. *DTCF Dergisi*. 44(2), 185-202.
- Wiegand, H.E. (1983). On the structure and contents of a general theory lexicography. *Proceeding Papers From The International Conference On Lexicography*. 13, 20.
- Zülfikar, H. (2017). Sözlük çalışmalarında uygulamalar ve kullanılan terimler. *III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu*. 3-4 Kasım 2017. Ankara. 375.